

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

π. Ευαγγέλου Κ. Πριγκιπάκη

**Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΔΩΝΗΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ**

***Μελέτη του βίου και του συγγραφικού του έργου
- με έμφαση στην επιστολογραφία του -***

Διδακτορική Διατριβή

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Καθ. Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, Επιβλέπων
Μητρ. - Καθ. Χρυσόστομος Σαββάτος, Συνεπιβλέπων
Δρ. Στυλιανός Λαμπάκης, Συνεπιβλέπων
Καθ. Χρήστος Αραμπατζής, Μέλος
Καθ. Δημήτριος Μόσχος, Μέλος
Αναπλ. Καθ. Σοφία Μεργιαλή-Σαχά, Μέλος
Επικ. Καθ. Ελισάβετ Χατζηαντωνίου, Μέλος

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE
SCHOOL OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES
DEPARTMENT OF HISTORY, ARCHEOLOGY
AND CULTURAL RESOURCES MANAGEMENT

Revd. Evangelos C. Pringipakis

***DEMETRIUS CYDONES
AND HIS TIMES***

*A Study of his Life and his Writings
with emphasis on his Correspondence*

*A thesis
submitted for the degree of Doctor of Philosophy*

KALAMATA 2021

**Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΔΩΝΗΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ**

**Μελέτη του βίου και του συγγραφικού του έργου
- με έμφαση στην επιστολογραφία του -**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*«Κόσμος ὃς ἦν φύσεως, σοφίης πάσης ἄκρα δέρχθη,
καὶ παράδειγμ' ἀρετῆς βίον ἀνθρώποισι προδείξας»¹*

Ο Δημήτριος Κυδώνης υπήρξε μια από τις πλέον εξέχουσες και πολύπλευρες, αλλά και ταυτόχρονα αμφιλεγόμενες βυζαντινές προσωπικότητες του 14^{ου} αι. Ικανός πολιτικός άνδρας και επί τέσσερις δεκαετίες περίπου ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος, σπουδαίος λόγιος και διανοούμενος με καθολική σχεδόν αναγνώριση σε Ανατολή και Δύση, σημαντικός θωμιστής και ταυτόχρονα αντιπαλαμίτης θεολόγος, άριστος μεταφραστής λατινικών έργων, κυρίως συγγραμμάτων του Ακινάτη, καθώς και ένας από τους πρωτοπόρους της απόπειρας μετακένωσης της σχολαστικής θεολογικοφιλοσοφικής σκέψης στην Ανατολή, επηρέασε σημαντικά με την παρουσία και την ποικίλη δραστηριότητά του τα πολιτικά, πνευματικά και εκκλησιαστικά πράγματα της εποχής του.

Παρά την ομολογουμένως ευρύτατη ενασχόληση της έρευνας με τον εξέχοντα αυτόν άνδρα όμως, δεν υφίσταται ακόμη συνολική και ολοκληρωμένη μελέτη για το πρόσωπό του και μάλιστα σε σχέση με την εποχή που έζησε, γεγονός που μας ώθησε στην εκπόνηση της παρούσας διατριβής, η οποία επιχειρεί την πλήρη και διεξοδική διερεύνηση και αποτίμηση του βίου και της δράσης του σε συνδυασμό με τα πολλά και ποικίλα γεγονότα του κρίσιμου για την τύχη του Βυζαντίου 14^{ου} αι., στηριζόμενη για το σκοπό αυτό στο συγγραφικό του έργο και ιδιαίτερος στην εκτενή επιστολογραφία του. Στην προσπάθειά μας αυτή στάθηκε αδιάλειπτα πρόθυμος αρωγός και άριστος σύμβουλος ο σεβαστός δάσκαλος και εξέχων βυζαντινολόγος καθηγητής κ. *Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης*, η αγάπη και το ειλικρινές ενδιαφέρον του οποίου συνέβαλαν αποφασιστικά στην ολοκλήρωση της μελέτης, γι' αυτό και του οφείλω θερμές και ές αίει ευγνώμονες ευχαριστίες. Ουσιαστική όμως υπήρξε και η συμβολή των άλλων δύο μελών της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, καθηγητών Μητρ. Μεσσηνίας κ. *Χρυσοστόμου (Σαββάτου)* και κ. *Στυλιανού Λαμπάκη*, τους οποίους ευχαριστώ θερμά από τη θέση αυτή για την ιδιαίτερη συμβολή τους στην βελτίωση του περιεχομένου και την αρτιότερη εμφάνιση της διατριβής. Ευχαριστίες απευθύνονται επίσης και στα υπόλοιπα τέσσερα μέλη της επιτροπής κρίσεως, τους καθηγητές κ. Χρήστο Αραμπατζή και κ. Δημήτριο Μόσχο, την αναπλ. καθηγήτρια κ. Σοφία Μεργιαλή – Σαχά, καθώς και την επικ. καθηγήτρια κ. Ελισάβετ Χατζηαντωνίου για τις εύστοχες και εποικοδομητικές τους παρατηρήσεις.

Θα ήταν παράλειψη ωστόσο να μην αναφερθεί στο σημείο αυτό, ότι το ενδιαφέρον μου για τον Κυδώνη οφείλω αρχικά στον αείμνηστο καθηγητή και

¹ Καλέκας, *Έπίγραμμα, ήρωικοί στίχοι*, έκδ. Mercati, *Notizie*, σ. 110.

δάσκαλό μου στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών *Στυλιανό Παπαδόπουλο*, αλλά και οπωσδήποτε κατόπιν στον καθηγητή κ. *Αθανάσιο Καραθανάση*, ο οποίος, κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ με προσανατόλισε στη μελέτη της προσωπικότητας του Δημητρίου, καθώς επίσης και στον καθηγητή μου στο Πανεπιστήμιο Κολωνίας κ. *Peter Schreiner*, η παρότρυνση του οποίου κατά τη διάρκεια των εκεί σπουδών μου για εκπόνηση διδακτορικής διατριβής με αντικείμενο τον Κυδώνη, με ώθησε στην ανάληψη της παρούσας προσπάθειας.

Η ολοκλήρωση της διατριβής όμως οφείλεται επιπλέον στην πολυεπίπεδη συνδρομή αγαπητών φίλων και συναδέλφων από την Ελλάδα και το εξωτερικό, οι οποίοι με προθυμία ανταποκρίθηκαν στην ανάγκη της προμήθειας της πολύτιμης, όμως ακόμη δυσεύρετης στην πατρίδα μας, σύγχρονης βιβλιογραφίας, τους οποίους και ευχαριστώ θερμά. Οι ευχαριστίες μου, τέλος, απευθύνονται και προς όλους εκείνους που με ποικίλους τρόπους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της μελέτης, ιδιαίτερος όμως στη σπουδαία σύζυγο και συνάδελφό μου Αθηνά, όπως και στα παιδιά μας Μαριλένα και Κωνσταντίνο για την ποικίλη συνδρομή και την άοκνη διαρκή συμπαράσταση.

π. Ε.Κ.Π

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	
1. Περιοδικά - Συλλογικά Έργα	11
2. Έργα και Μεταφράσεις Δημητρίου Κυδώνη	19
2.1 Έργα	
2.2 Μεταφράσεις	
I. Έργα ιερού Αυγουστίνου	
II. Έργα Ανσέλμου Καντερβουρίας	
III. Έργα Θωμά Ακινάτη	
IV. Διάφορα	

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Το Βυζάντιο τον 14 ^ο αι. και ο Δημήτριος Κυδώνης	31
2. Το <i>status quaestionis</i> στην έρευνα περί τον Κυδώνη και η συμβολή της διατριβής	74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Τα Νεανικά Χρόνια του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη (± 1324-1345)

1. Η οικογένεια Κυδώνη και ο αυτοκρατορικός οίκος των Παλαιολόγων. Από τη Μικρά Ασία στη Θεσσαλονίκη	92
2. Η Θεσσαλονίκη περί τα μέσα του 14 ^{ου} αι. και ο Δημήτριος	106
3. Η οικογένεια του Μανουήλ Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη κατά το πρώτο τέταρτο του 14 ^{ου} αι. και η γέννηση του Δημητρίου (± 1324)	113
4. Το εκκλησιαστικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και η διαμόρφωση της θρησκευτικής πτυχής της προσωπικότητας του Δημητρίου	120
5. Οι σχέσεις του Μανουήλ Κυδώνη με το Μέγα Δομέστικο Ιωάννη	

<i>Καντακουζηνό και ο πολιτικός προσανατολισμός του Δημητρίου</i>	125
6. <i>Το πνευματικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και η παιδεία του Δημητρίου (± 1329/30-1341)</i>	128
7. <i>Ο θάνατος του Μανουήλ Κυδώνη και ο Δημήτριος ως διάδοχός του και προστάτης της οικογένειάς του κατά την περίοδο της επικράτησης του κινήματος των Ζηλωτών (1341-1342)</i>	140
8. <i>Η υποστήριξη του Δημητρίου στον Ιωάννη Καντακουζηνό κατά την ύστερη φάση του εμφυλίου πολέμου και η απομάκρυνσή του από τη Θεσσαλονίκη (1343-1345)</i>	153

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Ο Δημήτριος στην Υπηρεσία του Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού (1345-1354)

1. <i>Η Κωνσταντινούπολη μετά τα μέσα του 14^{ου} αι. και ο Δημήτριος</i>	162
2. <i>Ο Δημήτριος στη Βέροια με τον Μανουήλ Καντακουζηνό και στη Θράκη με τον Ιωάννη ΣΤ΄ (1345-1347)</i>	165
3. <i>Η άνοδος του Ιωάννου ΣΤ΄ Καντακουζηνού στο θρόνο και ο Δημήτριος ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος - Μεσάζων (1347-1354)</i>	185
4. <i>Ο σύνδεσμος του Δημητρίου με τους θωμιστές Δομινικανούς του Πέραν, η εκμάθηση της λατινικής γλώσσας και η μετάφραση της <i>Summa contra Gentiles</i> (1347/48 -1354)</i>	204
5. <i>Η στάση του Δημητρίου απέναντι στη θρησκευτική και την εξωτερική πολιτική του Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού</i>	214
6. <i>Η επιδημία της Πανούκλας στην Κωνσταντινούπολη (1347/1348) και τα σχέδια του Κυδώνη για εγκαταβίωση στη Μονή των Μαγγάνων με το Νικόλαο Καβάσιλα και τον αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄ (1349/50)</i>	220
7. <i>Η στάση του Δημητρίου κατά τον τελευταίο εμφύλιο μεταξύ Ιωάννου ΣΤ΄ και Ιωάννου Ε΄ (1352-1354) και η προσωρινή του απόσυρση στη Μονή των Μαγγάνων μετά την παραίτηση του Καντακουζηνού (1354-1355)</i>	226

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η Πρώτη Περίοδος της Υπηρεσίας του Δημητρίου στον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο

Η ακμή της πολιτικής του σταδιοδρομίας (1355/56 - 1371)

1. <i>Ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος στον αυτοκρατορικό θρόνο, ο Δημήτριος Μεσάζων και η στροφή της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας προς την Δύση (1355/56)</i>	242
2. <i>Η προσχώρηση του Δημητρίου στο Ρωμαιοκαθολικισμό (1357-1364/65)</i>	243
3. <i>Ο θάνατος της μητέρας και των αδερφών του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη, η χειροτονία του Προχόρου σε ιερομόναχο και η προχείρισή του σε πνευματικό στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας (1361/63)</i>	272
4. <i>Οι προσπάθειες του Δημητρίου για εκκλησιαστική ένωση και σύναψη συμμαχίας με την Δύση (1356/57 - 1365/66). Η πολιτική και η συγγραφική του δραστηριότητα</i>	286
5. <i>Το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στην Ουγγαρία και η φιλοδυτική δραστηριότητα του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη (1365/66)</i>	291
6. <i>Η παπική αντιπροσωπεία στην Κωνσταντινούπολη, η παρουσία του Δημητρίου και η προετοιμασία της επίσκεψης του Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη (1366/67)</i>	320
7. <i>Η αντιπαλότητα του Δημητρίου με τον πατριάρχη Φιλόθεο Κόκκινο και η καταδίκη του Προχόρου (1364-1368)</i>	327
8. <i>Ο Δημήτριος και το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη και στη Βενετία (1369-1371)</i>	335
9. <i>Ο θάνατος του Προχόρου στην Κωνσταντινούπολη, η επιστροφή του Δημητρίου και η πολιτική του δραστηριότητα για συνέχιση της προσπάθειας συμμαχίας με την Δύση (1370/71)</i>	351
9. <i>Ο θάνατος του Προχόρου στην Κωνσταντινούπολη, η επιστροφή του Δημητρίου και η πολιτική του δραστηριότητα για συνέχιση της προσπάθειας συμμαχίας με την Δύση (1370/71)</i>	371

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η Δεύτερη Περίοδος της Υπηρεσίας του Δημητρίου στον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο

Η πολιτική περιθωριοποίηση και ο σταθερός δυτικός προσανατολισμός (1371 - 1387)

	386
<i>1. Η στροφή της εξωτερικής πολιτικής του Ιωάννου Ε΄ προς τους Οθωμανούς και η πολιτική περιθωριοποίηση του Δημητρίου (Φθινόπωρο 1371 - Φθινόπωρο 1373)</i>	388
<i>2. Η αναχώρηση και παραμονή του Δημητρίου στη Λέσβο (Φθινόπωρο 1373 - Φθινόπωρο / Χειμώνας 1374/75)</i>	416
<i>3. Η περίοδος της απομόνωσης του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη και η επαναπροσέγγιση με τον Ιωάννη Ε΄ (1374/75 - 1376)</i>	437
<i>4. Η βασιλεία του Ανδρονίκου Δ΄ (1376 - 1379) και ο Δημήτριος</i>	449
<i>5. Η επάνοδος και η πολιτική δραστηριότητα του Δημητρίου στην αυτοκρατορική υπηρεσία από το 1379 μέχρι το 1382</i>	466
<i>6. Ο Δημήτριος και η βασιλεία του Μανουήλ Παλαιολόγου στη Θεσσαλονίκη (1382-1387)</i>	493
<i>7. Οι τελευταίες προσπάθειες του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη και στη Θεσσαλονίκη για εκκλησιαστική ένωση και η οριστική του αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία (1386/87)</i>	532

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Τα Τελευταία Χρόνια του Δημητρίου

Οι προσπάθειες και η εγκατάσταση στη Δύση. ‘Σύμβουλος’ του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου και ο θάνατος στην Κρήτη (1387 - 1397)

	547
<i>1. Η παραμονή του Δημητρίου στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, η δραστηριότητά του στην Κωνσταντινούπολη υπέρ του Μανουήλ</i>	

<i>Παλαιολόγου και οι προσπάθειες αναχώρησης για την Δύση (1387-1390)</i>	548
2. <i>Το ταξίδι στη Βενετία και η βενετική υπηκοότητα του Δημητρίου (1390-1391)</i>	573
3. <i>Η άνοδος του Μανουήλ Β΄ στο θρόνο και ο Δημήτριος ως αυτοκρατορικός 'Σύμβουλος' στην Κωνσταντινούπολη (1391-1396)</i>	584
4. <i>Το τελευταίο ταξίδι του Δημητρίου στη Δύση (Φθινόπωρο 1396 - Καλοκαίρι 1397)</i>	607
5. <i>Από τη Βενετία στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Η εγκατάσταση του Δημητρίου στο Χάνδακα, η βραχεία ασθένεια και ο θάνατός του (Καλοκαίρι - Φθινόπωρο / Χειμώνας 1397)</i>	611
6. <i>Η διάθεση της περιουσίας του Δημητρίου</i>	619
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	625
SUMMARY	639
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	
1. <i>Πηγές</i>	648
2. <i>Ειδικές Μελέτες</i>	654
3. <i>Γενικές Μελέτες</i>	670

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

1. Περιοδικά – Συλλογικά Έργα

- AB* Ανάλεκτα Βλατάδων, έκδ. Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1969 εξ.
- Actes* M. Berza-E. Stanescu (eds.), *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines. Bucarest, 6-12 Septembre 1971*, Vol. I, Bucuresti 1974. Vol. II, Bucuresti 1975.
- АДСВ* *Античная Древность и Средние Века / Αρχαιότητα και Μεσαίωνας, Уральского* 1960 εξ.
- AFP* *Archivum Fratrum Praedicatorum, Romae* 1953 εξ.
- AHC* *Annuario Historiae Conciliorum*, Paderborn 1969 εξ.
- AHP* *Archivum Historiae Pontificiae, Romae* 1963 εξ.
- AMSCEU* *Annual of Medieval Studies at Central European University, Budapest* 1993 εξ.
- Αριάδνη* *Αριάδνη. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης*, Ρέθυμνο 1983 εξ.
- ASLSP* *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, Genova 1858 εξ.
- Aureus* Τ.Γ. Κόλια- Κ.Γ. Πιτσάκη-Κ. Συνέλλη (επιμ.), *AUREUS. Τόμος αφιερωμένος στον Καθηγητή Ευάγγελο Κ. Χρυσό*, [ΕΙΕ/ΙΒΕ], Αθήνα 2014.
- Βαλκάνια* *Βαλκάνια και Ανατολική Μεσόγειος (12ος - 17ος αι.). Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου στη Μνήμη Δ.Α. Ζακυθηνού*, [ΕΙΕ/ΙΒΕ], Αθήνα 1998.
- Bisanzio* Ch.A. Maltezos-P. Schreiner (επιμ./a cura di), *Βυζάντιο, Βενετία και ο Ελληνοφραγκικός Κόσμος (13ος-15ος αιώνες). Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου που οργανώθηκε με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας από τη γέννηση του Raymond-Joseph Loenertz O.P., Βενετία, 1-2 Δεκεμβρίου 2000* [*Bisanzio, Venezia e il mondo franco-greco (XIII-XV secolo). Atti del Colloquio internazionale organizzato del centenario della nascita di Raymond Joseph Loenertz, 1-2 dicembre 2000*], (Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Συνέδρια 5 / Centro Tedesco di Studi Veneziani e Istituto Ellenico di Studi Bizantini e post Bizantini di

- Venezia), Βενετία / Venezia 2002.
- Βυζαντινή
Θεσσαλονίκη *Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο «Βυζαντινή Θεσσαλονίκη». Θεολογία - Ιστορία - Φιλολογία - Δίκαιο - Αρχαιολογία - Τέχνη, 14-15 Μαΐου 2016 Θεσσαλονίκη, (Μακεδονική Βιβλιοθήκη 111), Θεσσαλονίκη : Εταιρεία μακεδονικών Σπουδών, 2019.*
- Βυζαντινή
Μακεδονία, I *Βυζαντινή Μακεδονία 324-1430 μ. Χ. Διεθνές Συμπόσιο (Θεσσαλονίκη 29-31 Οκτωβρίου 1992), [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 82], Θεσσαλονίκη 1995.*
- Βυζαντινή
Μακεδονία, II *Βυζαντινή Μακεδονία Δίκαιο, Θεολογία, Φιλολογία. Β' Διεθνές Συμπόσιο (Θεσσαλονίκη, 26-28 Νοεμβρίου 1999), [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 95], Θεσσαλονίκη 2003.*
- Βυζάντιο και Σερβία *Ε. Παπαδόπουλου - Δ. Διαλέτη (επιμ.), Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα, (Διεθνή Συμπόσια 3), Αθήνα : ΙΒΕ/ΕΙΕ, 1996.*
- BMGS *Byzantine and Modern Greek Studies, Oxford 1975 εξ.*
- BoSm *Bogoslovska Smotra. Ephemerides Theologicae Zagradienses, Zagrebu 1910 εξ.*
- Βυζαντιακά *Βυζαντιακά, έκδ. Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας, Θεσσαλονίκη 1981 εξ.*
- Βυζαντινά *Βυζαντινά. Επιστημονικόν Όργανον Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1969 εξ.*
- Byzantion *Byzantion. Revue Internationale des Études Byzantines, Paris-Liège-Brussels 1924 εξ.*
- Byzantine
Macedonia *J. Burke-R. Scott (eds), Byzantine Macedonia. Identity, Image and History. Papers from the Melbourne Conference, July 1995, (Byzantina Australiensia 13), Leiden-Boston : Brill, 2017².*
- ΒΔ *Βυζαντινός Δόμος. Περιοδικό Μεσαιωνικής Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, Αθήνα 1987 εξ.*
- BF *Byzantinische Forschungen. Internationale Zeitschrift für Byzantinistik, Amsterdam 1966 εξ.*
- BNJ *Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher, Berlin 1920 εξ.*
- BSL *Byzantinoslavica. Sborník pro Studium Byzantsko-slovanských Vztahů, Prague 1929 εξ.*
- ByzSt *Byzantine Studies / Études Byzantines, Sheperdstown 1974 εξ.*

- BΣ* *Βυζαντινά Σύμμεικτα, έκδ. ΙΙΕ/Τομέα Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα 2008* εξ.
- BV* *Byzantina Vindobonensia, Graz 1966* εξ.
- BZ* *Byzantinische Zeitschrift, Leipzig 1892* εξ και *München 1952* εξ.
- ΓΠ* *Γρηγόριος ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1917* εξ.
- CSHB* *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, vol. 1-50, Bonnae 1828* εξ.
- CFHB* *Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Berolini 1967* εξ.
- Καθηγήτρια* *J. Chrysostomides (ed.), Καθηγήτρια. Essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday, Camberley 1988.*
- DACL* *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie, ed. F. Cabrol-H. Leclercq, Paris 1907* εξ.
- DHGE* *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique, Paris 1909* εξ.
- Diplomatics* *A.D. Beihammer-M.G. Parani-C.D. Schabel (eds), Diplomatics in the Eastern Mediterranean 1000-1500. Aspects of Cross-Cultural Communication, [The Medieval Mediterranean Peoples, Economies and Cultures (400–1500) 74], Leiden-Boston 2008.*
- DOP* *Dumbarton Oaks Papers, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1958* εξ.
- DTC* *Dictionnaire de Théologie Catholique. ed. A. Vicant- E. Mangenot- E. Amman, Paris 1903-1972.*
- Estudios Bizantinos* *Estudios Bizantinos. Revista de la Sociedad Española de Bizantinística, Madrid 2014* εξ.
- EB* *Études Byzantines, Bucarest 1939* εξ.
- ECQ* *The Eastern Churches Quarterly, Ramsgate 1936* εξ.
- EEBM* *Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών, Αθήνα 1988* εξ.
- EEBΣ* *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, Αθήναι 1924* εξ.
- ΕΕΘΣΠΑ* *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Εν Αθήναις 1924* εξ.
- ΕΕΦΣΠΑ* *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήναι 1924* εξ.
- ΕΕΘΣΑΠΘ* *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953* εξ.

- ΕΕΦΣΑΠΘ *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1927* εξ.
- EHR *English Historical Review*, London 1886 εξ.
- Ελληνικά *Ελληνικά. Φιλολογικόν, Ιστορικόν και Λαογραφικόν Περιοδικόν Σύγγραμμα*, Αθήναι 1928 εξ και Θεσσαλονίκη 1952 εξ.
- Empire J. Shepard (ed.), *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500-1492*, Cambridge : Cambridge University Press, 2008.
- Επικοινωνία Ν.Γ. Μοσχονά (επιμ.), *Η Επικοινωνία στο Βυζάντιο. Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συμποσίου*, [Κ.Β.Ε – Ε.Ι.Ε], Αθήνα 1993.
- ΕΟ *Échos d'Orient. Organe de l' Institut Français d' Études Byzantines, Vol. 1-39*, Paris 1897-1942.
- ΕΠΛΒΙΠ *Εγκυκλοπαιδικό Προσωπογραφικό Λεξικό Βυζαντινής Ιστορίας και Πολιτισμού*, επιμ. Α.Κ.Γ. Σαββίδης, Αθήνα 1996 εξ.
- EPLBHC *Encyclopaedic Prosopographical Lexicon of Byzantine History and Civilization*, ed. by A.G.C. Savvides / B. Hendrickx / Th. Sansaridou-Hendrickx, Turnhout : Brepols, 2007 εξ.
- ΓΠΣ Π.Κ. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου του Παλαμά Συγγράμματα*, τ. I, Θεσσαλονίκη 1988², τ. II, Θεσσαλονίκη 1966, τ. III, Θεσσαλονίκη 1970 και τ. IV, Θεσσαλονίκη 1988.
- GRBS *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Texas-Durham New Caroline 1958 εξ.
- Greeks M. Hinterberger-Ch. Schabel (eds.), *Greeks, Latins, and Intellectual History 1204-1500*, (Recherches de Theologie et Philosophie Medievales, Bibliotheca, 11), Leuven 2011.
- HZ *Historische Zeitschrift*, München – Berlin 1859 εξ.
- Χρήμα και Αγορά Ν.Γ. Μοσχονά (επιμ.), *Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Χρήμα και Αγορά στην εποχή των Παλαιολόγων 13ος-15^{ος} αι.*, [Ε.Ι.Ε./Ι.Β.Ε. - Το Βυζάντιο σήμερα, 4] Αθήνα 2003.
- IRAİK *Izvestija Russkogo Archeologičeskogo Instituta v Konstantinopole*, Odessa-Sofia 1895 εξ.

- Italia-Grecia* Ch. Ortalli-Ch.A. Maltezos (a cura di), *Italia- Grecia. Temi e Storiografie a Confronto. Atti del Convegno di Studi Organizzato In Collaborazione con il Dipartimento di Studi Storici dell'Università Ca'Foscari di Venezia, Venezia, 20-21 ottobre 2000*, (Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postibizantini di Venezia, Convegna-1], Venezia 2001.
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*. Ed. The Society for the Promotion of Hellenic Studies, London 1880 εξ.
- JRS* *Journal of Roman Studies*, London 1911 εξ.
- IEE* *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 1-17, έκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1971-2000 [8 (1979) : *Βυζαντινός Ελληνισμός. Μεσοβυζαντινοί Χρόνοι (642-1071)*, 9 (1980) : *Βυζαντινός Ελληνισμός. Μεσοβυζαντινοί Χρόνοι (1071-1204)*, *Υστεροβυζαντινοί Χρόνοι (1204- 1453)*].
- IKZ* *Internationale Kirchliche Zeitschrift*, Bern 1910 εξ.
- JÖB* *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Wien 1969 έξ.
- JÖBG* *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, Wien 1951 έξ.
- Knotenpunkt* A. Speer-Ph. Steinkruger (Hrsg.), *Knotenpunkt Byzanz. Wissensformen und kulturelle Wechselbeziehungen*, (Miscellanea Mediaevalia, 36), Berlin-New York 2012.
- Κράτος* A. Αβραμέα-Α. Λαΐου-Ε. Χρυσού (επιμ.), *Βυζάντιο. Κράτος και Κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδη*, [ΕΙΕ/ΙΒΕ], Αθήνα 2003.
- Λαούρδα* Λ.Β. Λαούρδα (επιμ.), *Μελετήματα στη Μνήμη Βασιλείου Λαούρδα*, Θεσσαλονίκη 1975.
- L'empereur* B. Flusin-P. Guran (eds.), *L'empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine. Actes des colloques internationaux «L'empereur hagiographe» (13-14 mars 2000) et «Reliques et miracles» (1-2 novembre 2000) tenus au New Europe College, Bucuresti 2001*.
- LB* *Lexikon der Byzantinistik*, Hrsg. v. J. Irmscher, Amsterdam 1998 εξ.
- LThK* *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg i.B. 1957-1967² και 1993³.
- LM* *Lexikon des Mittelalters*, Hrsg. v. R. Auty et al., München-Zurich 1977 εξ.

- Μακεδονία* Θ. Ζήση-Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά-Β. Κατσαρού (επιμ.), *Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων. Πρακτικά Β' Συμποσίου, Θεσσαλονίκη, 14-20 Δεκεμβρίου 1992*, [ΑΠΘ - Διεθνή Συμπόσια για τη Μακεδονία], Θεσσαλονίκη 2002.
- Μακεδονικά* *Μακεδονικά. Σύγγραμμα Περιοδικόν της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών*, Θεσσαλονίκη 1940 εξ.
- ΜΒ* Κ.Ν. Σάθα, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τ. 1-7, Βενετία - Παρίσι 1872-1894 (1972).
- ΜΓΕ Υδρία* *Μεγάλη Γενική Εγκυκλοπαίδεια Υδρία*, τ. 1-55, Αθήνα : Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, 1978-1988.
- ΜΜ* F. Miklosich - J. Müller, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, t. I-VI, Vindobonae 1860-1890.
- ΜΟΧΕ* *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, έκδ. Στρατηγικές Εκδόσεις, Αθήνα 2010 εξ.
- ΝΕ* *Νέος Ελληνομνήμων*, επιμ. Σ.Π. Λάμπρου, τ. 1-21, Αθήναι 1904-1927.
- ΟCP* *Orientalia Christiana Periodica*, Romae 1935 εξ.
- ΟCA* *Orientalia Christiana Analecta*, Romae 1935 εξ.
- ΟDB* *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. I-III, ed. A.P. Kazhdan et. al., New York-Oxford 1991.
- Οικονομική Ιστορία* Α.Ε. Λαΐου (επιμ.), *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου. Από τον 7ο έως τον 15ο Αιώνα*, τ. Α'-Γ', Αθήνα : Μ.Ι.Ε.Τ, 2006. Πρωτότυπο : *The Economic History of Byzantium from the 7th to the 15th Century*, Vols. I-III, Washington : Dumbarton Oaks Research Library & Collection, 2007.
- Οικουμένη* Ε. Χρυσού (επιμ.), *Το Βυζάντιο ως Οικουμένη. Πρακτικά του 16ου Διεθνούς Συμποσίου*, [ΕΙΕ/ΙΒΕ], Αθήνα 2005.
- Όψεις* Χ.Α. Μαλτέζου (επιμ.), *Όψεις της Ιστορίας του Βενετοκρατούμενου Ελληνισμού. Αρχαιακά τεκμήρια*, Αθήνα: Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, 1993.
- Palaiologenzeit* W. Seibt (Hrsg.), *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit. Referate des Internationalen Symposiums zu Ehren Herbert Hungers (Wien, 30. November-3. Dezember 1994)*, [Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik VIII], Wien 1996.
- Παρνασσός* *Παρνασσός, Περιοδικόν Σύγγραμμα κατά τριμηνίαν εκδιδόμενον*, έκδ. Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός, Αθήναι 1959 εξ.
- Πελοποννησιακά* *Πελοποννησιακά. Περιοδικόν σύγγραμμα της Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών*, Αθήναι 1956 εξ.

- PLP *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Hrsg. v. E. Trapp, fasc. 1-12 + Add./Corr., Wien 1976-1994.
- PG J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, vol. 1-161, Parisiis 1857-1866.
- Philologus* *Philologus*. Zeitschrift für das klassische Altertum, Wiesbaden 1846 έξ.
- PL J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, vol. 1-217, Parisiis 1841-1864.
- Πολιτείες Ν.Γ Μοσχονά (επιμ.), *Οι Ναυτικές Πολιτείες της Ιταλίας. Αμάλφη, Πίζα, Γένουα, Βενετία και η Ανατολική Μεσόγειος. Πρακτικά του 19ου Διεθνούς Συμποσίου*, [ΕΙΕ/ΙΒΕ], Αθήνα 2008.
- Porphyrogenita* J. Herrin-Ch. Dendrinou-E. Harvalia-Crook-J. Harris (eds.), *Porphyrogenita. Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*, Ashgate 2003.
- ΠΠ Σ.Π. Λάμπρου, *Παλαιολόγια και Πελοποννησιακά*, τ. Α'-Δ', Αθήνα 1912-1924, 1926 και 1930.
- RESEE *Revue des Études sud-est Européenes. Académie Roumaine des sciences sociales et politiques. Institut di studi sud-est européenes*, București 1963 έξ.
- REB *Revue des Études Byzantines*, Paris 1943 έξ.
- Relations* D. Baker (ed.), *Relations between East and West in the Middle Ages*, Edinburgh 1973.
- RLB *Reallexikon der Byzantinistik*, Hrsg. P. Wirth, Amsterdam 1968 έξ.
- Schreiner* C. Scholz-G. Makris (Hrsg.), *ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΟΣ ΝΟΥΣ. Miscellanea für Peter Schreiner zu seinem 60. Geburtstag*, (Byzantinisches Archiv 19), München-Leipzig 2000.
- Σύμμεικτα *Σύμμεικτα*, Έκδ. Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1966 έξ.
- RSBN *Studi Bizantini e Neoellenici*, Romae : Istituto di Studi Bizantini e Neoellenici-Università di Roma, 1924 έξ (από 1924 έως 1927 «*Studi Bizantini*») και *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici*, Romae 1964 έξ.
- SK *Seminarium Kondakovianum*, Praha : Institut imeni N.P. Kondakova, 1927 έξ και το ίδιο ως *Annaly Instituta imeni N. P. Kondakova / Annales de l'Institut Kondakov*, Belgrade 1940 έξ.

- Θεολογία *Θεολογία. Επιστημονικόν Περιοδικόν εκδιδόμενον κατά τριμηνίαν, έκδ. Αποστολικής Διακονίας, Εν Αθήναις 1929 εξ.*
- Θεσσαλονίκη *Η Θεσσαλονίκη μεταξύ Ανατολής και Δύσεως. Πρακτικά Συμποσίου Τεσσαρακονταετηρίδος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (30 Οκτωβρίου-1 Νοεμβρίου 1980), [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 59], Θεσσαλονίκη 1982.*
- ΘΗΕ *Θρησκευτική καί Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, έκδ. Α. Μαρτίνου, τ. 1-12, Αθήναι 1962-1968.*
- Θησαυρίσματα *Θησαυρίσματα. Περιοδικόν του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών (Bolletino del' Istituto Ellenico de Studi Bizantini e Post-Bizantini), Βενετία (Venezia) 1962 εξ.*
- Thessalonike *A.-M. Talbot/J.-M. Speiser (eds.), Symposium on Late Byzantine Thessalonike, Washington, D.C. : Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2004.*
- TM *Travaux et Mémoires. Centre de Recherches d' Histoire et Civilization Byzantine, Paris 1965 εξ.*
- TRE *Theologische Realenzyklopädie, Berlin-New York 1976 εξ.*
- Urbs Capta *A.E. Laiou (ed.), Urbs Capta. The Fourth Crusade and its Consequences. La IVe Croisade et ses conséquences, (Réalites Byzantines 10), Paris 2005.*
- Venezia *H. G. Beck-M. Manoussacas-A. Pertusi (a cura di), Venezia Centro di Mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi, Vols I-II, (Civiltà Veneziana - Studi XXXII), Firenze: L. S. Olschki, 1977.*
- VV *Vizantijskij Vremennik/Византийский временник [Βυζαντινά Χρονικά], tom. 1-25, Petrograd/Петроград 1894 εξ και Νέα Σειρά, tom. 26 -, Moscow/ Москва 1947 εξ.*
- WBS *Wiener Byzantinistische Studien, Wien 1964 εξ.*
- ZRVI *Зборник радова Византолошког института / Zbornik Radova Vizantinoloskog Instituta. Srpska Akademija Nauka, Belgrade 1952 εξ (από το 1952 μέχρι το 1960 το ίδιο με τίτλο «Zbornik Radova»)*
- ZTK *Zeitschrift für Theologie und Kirche, Tübingen 1904 εξ.*

2. Έργα και Μεταφράσεις Δημητρίου Κυδώνη

2.1 Έργα

Μονωδία ²	Μονωδία ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι, PG 109, 640 A- 652 D.
Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ ³ , Α΄	Τῷ βασιλεῖ τῷ Καντακουζηνῶ, ἐκδ. R.-J. Loenertz, <i>Correspondance</i> , I, σ. 1-10.
Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Β΄	Εἰς τὸν βασιλέα τὸν Καντακουζηνὸν λόγος δεύτερος, ἐκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Cantacuzenum imperatorem oratio altera», <i>BNJ</i> 4 (1923), σ. 78-83.
Ἀπολογία, Α΄ ⁴	Πρὸς Ἑλληνας Ὀρθοδόξους, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 359-403.
Ἀπολογία, Β΄	Πρὸς τινὰ φίλον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 403-425.
Ἀπολογία, Γ΄	<Θρησκευτικὴ Διαθήκη>, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 425-435.
Τῷ πατριάρχῃ Φιλοθέῳ	Τῷ πατριάρχῃ Φιλοθέῳ, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 293-295.
Τῷ αὐτῷ πατριάρχῃ	Τῷ αὐτῷ πατριάρχῃ, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 296-313.
Λόγος ἕτερος	Λόγος ἕτερος ἐπιστολιμαῖος πρὸς τὸν αὐτὸν πατριάρχῃν κυρὸν Φιλόθεον περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κυροῦ Προχόρου, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 313-338.
Ἐπιστολὴ πρὸς Φιλόθεον	Ἐπιστολὴ πρὸς Φιλόθεον, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 341-343.
Ἐπιστολὴ πρὸς φίλον	Ἐπιστολὴ πρὸς τινὰ φίλον περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Προχόρου, ἐκδ. G. Mercati, <i>Notizie</i> , σ. 346-355.
Περὶ Καλλιπόλεως	Συμβουλευτικὸς ἕτερος περὶ Καλλιπόλεως αἰτήσαντος τοῦ Μουράτου, PG 154, 1009 A- 1036 A.
Συμβουλευτικὸς	Ῥωμαίοις Συμβουλευτικὸς, PG 154, 961 A-1008 B.
Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ ⁵	Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ τῷ Παλαιολόγῳ, ἐκδ. R.-J. Loenertz, <i>Correspondance</i> , I, σ. 10-23.

² Η *Monodia occisorum Thessalonicae* συντέθηκε το 1345. Βλ. Поляковская, *Освещение*, σ. 79-83 και Radić, *Serbs*, σ. 221-224.

³ Ο ἴδιος λόγος με τίτλο «Εἰς τὸν βασιλέα τὸν Καντακουζηνὸν λόγος πρῶτος», ἐκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii orationes tres, adhuc ineditae», *BNJ* 3 (1922), σ. 68-76.

⁴ Βλ. Поляковская, *Απολογία*, σ. 20-37 και J. Likoudis, *Ending*, σ. 22-70.

⁵ Ο ἴδιος λόγος με τίτλο «Εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἰωάννην Παλαιολόγον», ἐκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Paleologum imperatorem oratio», *BNJ* 4 (1923), σ. 283-295.

Περὶ τοῦ καταφρονεῖν τὸν θάνατον ⁶	Λόγος περὶ τοῦ καταφρονεῖν τὸν θάνατον, PG 154, 1169 B - 1212 D.
Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον	Πρὸς τὸν Ἀσάν κύρ Κωνσταντῖνον, περὶ τῆς τῶν Παλαμιτῶν προτεινομένης ἀπορίας, ἐπὶ τοῖς ὑποστατικοῖς ιδιώμασι τῆς Τριάδος, ἐκδ. Μ. Candal, «Demetrio Cidonio y el problema trinitario Palamitico», OCP 28 (1962), σ. 76-110.
Κατὰ Μαξίμου Πλανούδη ⁷	Πρὸς τὰ τοῦ Πλανούδη κεφάλαια ἐξ οἰκιοχείρων γραμμάτων, Cod. Paris. gr. 828, ff. 211 ^f -223 ^f και Cod. Paris. gr. 1270, ff. 141 ^f -164 ^f [Ανέκδοτο].
Περὶ ἐκπορεύσεως ⁸	Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τινα τῶν φίλων, Cod. Vind. Theol. gr 260, ff. 1 ^f -210 ^f [Ανέκδοτο].

⁶ Ο λόγος παραδίδεται ἐπίσης με τον ἐξῆς τίτλο : «Λόγος ὅπως ἄλογον τὸ τοῦ θανάτου δέος ἀποδεικνύων», Cod. Paris. gr. 1213, f. 309^f (Omout, *Inventaire*, I, σ. 267 και Λάμπρος, *Αναγραφή*, σ. 316) και Cod. Bavar. Monac. gr. 392, f. 18^f (Hardt, *Catalogus*, IV, σ. 208). Συντέθηκε το 1371. Ο τίτλος στη λατινική : *De contemnenda morte*. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐπίσης Demetrii Cydonii, *De contemnenda morte oratio. Hermiae philosophi Irrisio gentilium philosophorum...*, Basileae 1553, σ. 29-80 [=PG 154, 1169 B-1212 D]. H. Deckelmann, *Demetrii Cydonii De contemnenda morte*, Leipzig 1901 (1987), σ. 1-44. S. Salaville, «Le traité du 'Mépris de la mort' de Démétrios Cydonès (Trad. en français par Menard)», EO 22 (1923), σ. 26-49. *Furcht vor dem Tod. Die Schrift des Demetrios Kydonos «Über die Verachtung des Todes»*, Übers. v. W. Blum, (Aevum Christianum 11), Münster, 1973. M.A. Поляковская, *Жизнь* σ. 109-118.

⁷ Ο τίτλος του ἔργου και το ὄνομα του συγγραφέα παραδίδονται στο περιθώριο του Cod. Vat. gr. 1497, f. 46^v ως ἐξῆς : «Κυροῦ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη πρὸς τὰ τοῦ Πλανούδη κεφάλαια ἐξ οἰκιοχείρων γραμμάτων» [Giannelli, *Codices Vaticani Graeci (1485-1683)*, σ. 21]. Inc. : ... . Η ἐντοπισθεῖσα χειρόγραφη παράδοση εἶναι ἡ ἐξῆς : Cod. Paris. gr. 828, ff. 211^f-223^f (Omout, *Inventaire*, I, σ. 155) · Cod. Paris. gr. 1270, ff. 141^f-164^f (Omout, *Inventaire*, I, σ. 283) · Cod. Vat. gr. 1756, ff. 80^f-83^f (Canart, *Codices Vaticani Graeci (1745-1962)*, σ. 55) · Cod. Vat. gr. 1497, ff. 46^v-49^f (Giannelli, *Codices Vaticani Graeci (11485-1683)*, σ. 21).

⁸ Inc. : «Ἐπὶ πολλῶν τῆς σῆς φιλομαθείας και τοῦ φιλαλήθους τρόπου ...» Cod. Vind. Theol. gr 260, ff. 1^f (de Nessel, *Catalogus*, I, σ. 362). Ο πλήρης τίτλος κατὰ τὴν χειρόγραφη παράδοση εἶναι «Σύγγραμμα τοῦ μακαρίτου κυρίου Δημητρίου τοῦ Κυδωνίου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τινα τῶν φίλων».

Υπὲρ Θωμᾶ Ἀκυνάτου ⁹	Πρὸς τοὺς τοῦ Καβάσιλα ἐλέγχους κατὰ τῶν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφαλαίων τοῦ μακαρίου Θωμᾶ, <i>Cod. Vat. gr.</i> 614, ff. 110 ^r -126 ^v και <i>Cod. Vind. Theol. gr.</i> 260, ff. 210 ^r -268 ^r [Ανέκδοτο].
Εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ¹⁰	Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, <i>Cod. Vat. gr.</i> 677, ff. 1 ^r -14 ^v [Ανέκδοτο].
Εἰς τὸν ἅγιον Λαυρέντιον ¹¹	Λόγος εἰς τὸν ἅγιον Λαυρέντιον, <i>Cod. Oxon. Bodl. Baroc. gr.</i> 90, ff. 63 ^r -101 ^r και <i>Cod. Lond. Barn.</i> 73, ff. 1 ^r -240 ^v [Ανέκδοτο].
Εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ¹²	Ὅμιλία εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, <i>Cod. Vat. gr.</i> 1879, ff. 98 ^r -109 ^v και <i>Cod. Oxon. Bodl. Baroc. gr.</i> 90, ff. 131 ^r -143 ^r [Ανέκδοτο].
Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν ¹³	Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, <i>Cod. Vat. gr.</i>

⁹ Inc. : «*Η μὲν κατὰ Λατίνων προθυμία τοῦ ἀνδρὸς τούτου μεγάλη καὶ θαυμαστή*» *Cod. Vat. gr.* 614, ff. 110^r-126^v (Devreesse, *Codices Vaticani Graeci*, III, σ. 22) και *Cod. Vind. Theol. gr.* 260, ff. 210^r-268^r (de Nessel, *Catalogus*, I, σ. 363). Το ἔργο συντέθηκε πιθανότατα το 1363 ἢ 1364 και ο τίτλος του στη λατινική εἶναι *Demetrii Cydonis Defensio Sancti Thomae Aquinatis adversus Nilum Cabasilam*. Κριτικές εκδόσεις του ἔργου προετοιμάζονται : α) ἀπὸ τον D. Searby (University of Uppsala) με ἀρχικό τίτλο της μελέτης : «*Critical Edition of Demetrios Kydones' Defense of Thomas Aquinas*», η οποία θα δημοσιευθεῖ «*through the project Thomas Aquinas Byzantinus, probably in the Corpus Christianorum Series Graeca*» [βλ. http://www.lingfil.uu.se/staff/denis_searby/?languageld=1(ἀνάκτηση 20-01-2016)], καθὼς και β) ἀπὸ τους Κ. Μανάφη και Χρ. Αραμπατζή (Αραμπατζής, *Λόγοι και Αντίλογοι*, σ. 65). Επ' αὐτοῦ ειδικότερα, βλ. Rackl, *Verteidigungsschrift*, σ. 303-317. Rackl, *Übersetzung*, σ. 48-60 κυρίως σ. 48-50. Rackl, *Grundgesetz*, σ. 363-389. Candal, *Nilus Cabasilas*, σ. IX και 16-25. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 85-90. Podskalsky, *Theologie und Philosophie*, σ. 196-206. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 63. Searby, *Defending*, σ. 439-451. Kianka, *Demetrius-Thomas*, σ. 264-286 κυρίως στις σελ. 266-267, σημ. 6-8. Fyrgios, *Tomismo*, σ. 27-72. Αραμπατζής, *Λόγοι και Αντίλογοι*, σ. 65-70.

¹⁰ Inc.: «*Οἱ μετὰ τοὺς γενναίους ἀγωνιστὰς εἰσιόντες ...*» *Cod. Vat. gr.* 677, f. 1^r (Devreesse, *Codices Vaticani Graeci*, III, σ. 131). Ο τίτλος στη λατινική *Sermo in Pentecosten et in Spiritum Sanctum*.

¹¹ Inc. : «*Οἱ σώφρονες τῶν ἑραστῶν, οἳ τῶν ἐρῶμένων περιέχονται μόνον ...*», *Cod. Lond. Barn.* 73, f. 1^r (Forshall, *Catalogue*, I/II, σ. 24) και *Cod. Oxon. Bodl. Baroc. gr.* 90, ff. 63^r (Coxe, *Bodleian Library*, σ. 154). Ο Λόγος εἰς τὸν ἅγιον Λαυρέντιον με τίτλο στη λατινική *Sermo in sanctum Laurentium* (BHG 978) συντέθηκε μεταξύ των ἐτῶν 1379 και 1382.

¹² Inc. : «*Τοῖς ὑπὲρ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγοις ...*», *Cod. Vat. gr.* 1879, f. 98^r [Canart, *Codices Vaticani Graeci (1745-1962)*, σ. 451]. Ο παρῶν λόγος στη λατινική ἐπιγράφεται *Sermo in festo Ascensionis Domini dictus*, φέρει ἐπίσης τον τίτλο «*Ὅμιλία περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Κυρίου*» και συντέθηκε το 1385/87. Κατὰ τον R.-J. Loenertz, [*Correspondance*, II, σ. 281 σημ. (343) 5] στην ἐπιστ. 343 ο Δημήτριος κάνει ἀναφορὰ στο ἔργο ως ἐξῆς : «*ἵνα σε τοίνυν ἀπαλλάξω μακρᾶς ἀηδίας δεῖν ὡήθησαν ἀναλαθεῖν τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀναλήψεως λόγον. Πέμπε τοίνυν ἐκεῖνον, ἵν' ὁ δίκαιον παθῶν καὶ σαπείς ἐν γωνίᾳ μηκέτ' ἀποκναίῃ τοὺς ἴσως ἀναγνωσομένους φαινόμενος*» (Ἐπιστ. 343, 3-6, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 281).

¹³ Inc. : «*Ὅσαι τῶν πόλεων βούλονται τοῖς βασιλεῦσι χάριν ἐκτείνειν...*», *Cod. Vat. gr.* 604, f. 59^r (Devreesse, *Codices Vaticani Graeci*, III, σ. 5). Ἄλλος τίτλος : «*Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου οὐ μὴν ἐπ' ἐκκλησιαίς ἀναγνωσκόμενος διὰ τὸ τῇ καθολικῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ*

- 604, ff. 59^r-101^r και *Cod. Paris. gr.* 1213, ff. 325^r-354^r [Ανέκδοτο].
- Εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον¹⁴ Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 157-158 και Σ.Π. Λάμπρου, *NE* 6 (1909), σ. 106-107 (από τον *Cod. Vat. gr.* 571, ff. 249^r).
- Εἰς τὸν Ῥικάρδον¹⁵ Τοῦ μεταγλωττίσαντος σοφωτάτου Δημητρίου τοῦ Κυδώνη ἀπλοῦν τοῦτο ὑπέρ τοῦ συγγράψαντος ἐγκώμιον, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 161 (από τον *Cod. Vat. gr.* 706, 4, ff. 136^r).
- Ἀριθμητικά¹⁶ Ἀριθμητικά, ἐκδ. Acerbi, *Problemi aritmetici*, σ. 165.
- Εἰς Εὐκλείδην¹⁷ Εἰς τὴν Γεωμετρικὴν Πραγματείαν τοῦ Εὐκλείδους, *Cod. Meteor. Barl. gr.* 202, ff. 11^{r-v} [Ανέκδοτο].

ἀποδοκιμασθῆναι». Συντέθηκε μεταξύ 1386 και 1387. Ο τίτλος στη λατινική *Sermo in festo Annuntiationis beatae Mariae virginis dictus* [BHG 1121 και BHG (Suppl. App. III), σ. 72]. Επ' αυτού βλ. Jugie, *Le discours*, σ. 97-106.

¹⁴ Το *Encomium breve in s. Iohannem Chrysostomum* συντέθηκε το 1388 περίπου και από τον Mercati εκδίδεται από τον αυτόγραφο *Cod. Vat. gr.* 571, f. 249.

¹⁵ Inc.: «Χάρις σοι τῆς διαλέξεως...» Το σύντομο *Encomium breve in fr. Ricoldum* εκδίδεται από τον Mercati από τον αυτόγραφο *Cod. Vat. gr.* 706, f. 136. Στον *Cod. Patm. gr.* 418, f. 42 παραδίδεται ως τίτλος «Τοῦ μεταγλωττίσαντος σοφωτάτου Δημητρίου τοῦ Κυδώνη ἀπλοῦν τοῦτο ὑπέρ τοῦ συγγράψαντος ἐγκώμιον» και συντέθηκε μεταξύ των ετών 1354 και 1360 παράλληλα με την εκπόνηση της μεταφράσεως (στην PG 154, 1037A - 1169^A) του έργου του Piccollo Penini da Monte Croce, *Contra legem Saracenorum*.

¹⁶ Inc.: «Δοθέντων ἀπὸ μονάδος ὀτιοσωνοῦν ἀριθμῶν...» *Cod. Paris. Suppl. gr.* 652, f. 158^r (Omont, *Inventaire*, III, σ. 290) και *Cod. Paris. gr.* 2428, f. 188^r (Omont, *Inventaire*, II, σ. 260). Πρβλ. *Cod. Paris. Suppl. gr.* 652, ff. 158^{r-v}, 160^v και *Cod. Paris. gr.* 2428, ff. 188^{r-v}. Επίσης, βλ. Acerbi, *Byzantine Recensions*, σ. 189.

¹⁷ Inc.: «α' δύο κύκλων ἀνίσων δοθέντων...», *Cod. Meteor. Barl. gr.* 202, f. 11^r (Βέης, *Χειρόγραφα των Μετεώρων*, Β', σ. 281). Γι' αυτό βλ. J.L. Heiberg- E.S. Stamatis (Hrsg.), *Euclidis Elementa*, Bd.5/1, Leipzig 1888 (1977), σ. XXIV. Επίσης, βλ. Acerbi - Martín, *Les études géométriques*, σ. 15 εξ.

- Γνωμικά¹⁸
- I. «Ὅτι ἐκεῖνον πλούσιον ἄμα καὶ ἐλεύθερον χρή νομίζειν καὶ λέγειν, τὸν ὑπὸ τοῦ σώματος ἡδονῶν μὴ νικώμενον», *Cod. Vat. Urbin. gr* 80, ff. 167^v [Ανέκδοτο].
- II. «Πρὸς <τὰ τῶν ἐν> αὐτοῖς συμβαινόντων λυπηρῶν [...] ἐλέχθη πρὸς Θεσσαλονικεῖς» *Cod. Vat. Urbin. gr* 80, ff. 172^v-173^r [Ανέκδοτο].
- III/1. «Ἔοικεν ὁ τὸν θάνατον δεδιώς, οὕτω περὶ τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς...», *Cod. Vat. Urbin. gr* 133, ff. 307^{r-v} [Ανέκδοτο].
- III/2. «Ἄγαθὸν πολίτην ἐγὼ καλῶ...», *Cod. Vat. Urbin. gr* 133, ff. 307^v [Ανέκδοτο].
- III/3. «Οὐδὲν ἕτερον χρή νομίζειν...», *Cod. Vat. Urbin. gr* 133, ff. 307^v [Ανέκδοτο].
- III/4. «Ὁ φοβούμενος τὸν Θεόν...», *Cod. Vat. Urbin. gr* 133, ff. 308^{r-v} [Ανέκδοτο].
- Περὶ Ζωδίου¹⁹
- Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ζωδίου, *Cod. Vat. gr* 298, ff. 296^v καὶ ff. 590^v. Επίσης *Cod. Meteor. Metam. gr* 105, ff. 79^{r-v} [Ανέκδοτο].
- Ὁμολογία
- [Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου], Ὁμολογία Πίστewς, PG 154, 1297-1308.
- Περὶ Λατίνων Πατέρων²⁰
- Ἐπιστολὴ θεολογικὴ περὶ τῆς αὐθεντίας τῶν Λατίνων Πατέρων, ἐκδ. Α. Κόλτσου-Νικήτα, *Κύρος Πατέρων*, σ. 171-239.
- Ἐπιστ., 1-131
- Ἐπιστολαί, 1-131, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, Vol. I, (Studi e Testi 186), Città del Vaticano 1956.

¹⁸ Ανέκδοτα. Γνωμικά I, II : *Cod. Vat. Urbin. gr* 80, f. 167^v-172^v-173^r (Stornajolo, *Codices Urbinales Graeci*, σ. 117) καὶ Γνωμικά III,1-4 : *Cod. Vat. Urbin. gr* 133, f. 307^r-308^v (Stornajolo, *Codices Urbinales Graeci*, σ. 248).

¹⁹ Inc.: «Μαρτ. ιδ' ἀρχὴ κριοῦ· ἡ ἡμέρα ὠρῶν ιβ'. Ἀπριλ. ιγ'...» *Cod. Vat. gr* 298, f. 590^v (Mercati-Cavalieri, *Codices Vaticani Graeci*, I, σ. 424 «Του Κυδῶν(η) <tabula versum duodecimo, ostendens dierum incrementa deminutionesve per singulos menses> 'Μαρτ. ιδ' ἀρχὴ κριοῦ...». Επίσης για το τέλος του ἔργου des. : «Οὕτως ἔχουσιν αἱ τῶν νυχθημέρων ἀξιομοιώσεις ἐν τῷ δι' Ἑλλησπόντου κλίματι· ἐν ᾧ ἔγγιστα καὶ ὁ διὰ Βυζαντίου παράλληλος κεῖται· ὡσπερ διὰ τῶν ὀργάνων λαμβάνεται». Για τον *Cod. Meteor. Metam. gr* 105, f. 79^{r-v} (Βέης, *Χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, Α', σ. 136)

²⁰ Συντέθηκε μεταξύ των ἐτῶν 1371 καὶ 1374. Παραδίδεται ἀπὸ τον *Cod. Vat. gr* 1879, ff. 50-59 [Canart, *Codices Vaticani Graeci (1745-1962)*, σ. 450] με τίτλο στη λατινικὴ *De patrum Latinorum auctoritate ad amicum quendam*. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ F. Kianka, «A Late Byzantine Defence of the Latin Church Fathers», *OCP* 49 (1983), σ. 419-425. M.-H. Congourdeau, «Les pères peuvent-ils se tromper? Saints, didascales et pères à Byzance sous les Paléologues», *Chôra. Revue d'études anciennes et médiévales* 6 (2008), σ. 51-57.

- Ἐπιστ., 132-450 Ἐπιστολαί, 132-450, έκδ. R.-J. Loenertz, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, Vol. II, (Studi e Testi 208), Città del Vaticano 1960.
- Προσίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Α'²¹ Προσίμιον εἰς Χρυσόβουλλον τῆς ἐν τῷ Διδυμοτείχῳ Σεβασμίας Μονῆς τοῦ Ζωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Παντοκράτορος, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 21-23. Επίσης K.E. Zacharia von Lingenthal, *Sitzungsberichte* 2 (1888), σ. 1411.
- Προσίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Β'²² Προσίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 27-28. Επίσης K.E. Zacharia von Lingenthal, *Sitzungsberichte* 2 (1888), σ. 1416-1417.
- Προσίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ'²³ Προσίμιον ἐκ τοῦ Χρυσοβούλλου ὃ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος εἰς τὸν αὐτοῦ υἱὸν κύρ Μανουήλ, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 178-183. Επίσης K.E. Zacharia von Lingenthal, *Sitzungsberichte* 2 (1888), σ. 1417-1422.
- Προσίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Δ'²⁴ Προσίμιον ἐκ τοῦ Χρυσοβούλλου, ὅπερ ἐποίησατο ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ υἱῷ αὐτοῦ κυρῷ Μιχαήλ, δούξ αὐτῷ διὰ τούτου κληρον βασιλείας τὴν Ζαγοράν, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 191-192. Επίσης Sp.P. Lampros, *BZ* 5 (1896), σ. 339-340 (ἀπὸ τον *Cod. Lond. Burn. gr.* 75, f. 291^v).
- Αποτμήματα (*Spuria*) ἀπολεσθέντων ἢ ἀγνωστων ἔργων G. Cammell, «Demetrii Cydonii Sententiae variae», *BNJ* 5 (1926-1927), σ. 48-57. Επίσης Mercati, *Notizie*, σ. 436-437 και Loenertz, *Les recueils*, σ. 123-134.

²¹ Inc. : «Πάντα μὲν ἀπλῶς ἄνθρωπον ὁ ἱερός λόγος...». Συντέθηκε μετὰ το 1354 και πρὶν το 1361.

²² Inc. : «Ἐν πᾶσι δεῖ τὸν βασιλέα χαρίζεσθαι ...». Συντέθηκε κατὰ το διάστημα μεταξύ 1355 και 1364/5.

²³ Inc. : «Ὅσοις Θεὸς ἄρχειν ἐτέρων και βασιλεύειν παρέσχετο...». Συντέθηκε μετὰ τον 10^ο και ἴσως κατὰ τον 11^ο ἢ 12^ο μήνα του 1371.

²⁴ Inc. : «Τῶν πρὸς τὴν φύσιν χρεῶν...». Συντέθηκε λίγο πρὶν ἢ οπωσδήποτε μέσα στο 1371. Γενικά βλ. Δημητρίου Κυδωνῆ, *Προσίμια Χρυσοβούλλων*, έκδ. F. Tinnefeld, «Vier Prooimien zu Kaiserurkunden, verfasst von Demetrios Kydones. Edition, Textparaphrase und Kommentar», *Byzantinoslavica* 44 (1983), σ. 13-30 και 178-195. Επίσης K.E. Zacharia von Lingenthal, «Proömien von Chrysobullen von Demetrios Kydones», *Sitzungsberichte der Königl. Preuss. Akad. Wiss. Phil.-Hist. Kl. Berlin* 2 (1888), σ. 1409-1422 και Sp.P. Lampros, «Ein Proömium zu einen Chrysobull von Demetrios Kydones», *BZ* 5 (1896), σ. 339-340. Ακόμη ἐπ' αὐτῶν, βλ. γενικῶς H. Hunger, *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden*, (WBS 1), Wien 1964 και R. Browning, *Notes on Byzantine Prooimia*, Wien 1966.

2.2. Μεταφράσεις

I. Έργα Ιερού Αυγουστίνου

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ²⁵	Προσόρωσις τοῦ Αὐγουστίνου περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου τὸ λεγόμενον «ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς» [<i>Sermo in «vado ad Patrem»</i>], <i>Cod. Vat. gr. 1115</i> , ff. 83 ^v -90 ^r καὶ <i>Cod. Laur. Flor. gr. Plutt. X, Cod. XIV, IX</i> , ff. 70 ^r -78 ^v [Ανέκδοτο].
Κατὰ Ἰουλιανοῦ	Κατὰ Ἰουλιανοῦ [<i>Contra Julianum</i>], <i>Cod. Vat. gr. 606</i> , ff. 238 ^v -239 ^r [Ανέκδοτο].
Μονόλογοι	Εὐχαὶ θεωρητικαὶ καὶ ἐρωτικαὶ, αἱ καλούμεναι μονόλογοι [<i>Monologia sive Soliloquia animae ad Deum</i>], ἐκδ. Ἀ. Κόλτσιου-Νικήτα, <i>Soliloquia</i> , σ. 215-317.
Κεφάλαια	Τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου ἐπισκόπου Ἰππῶνος κεφάλαια ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων παρεκβληθέντα, ἐρμηνευθέντα δὲ ἐκ τοῦ λατινικοῦ παρ' ἐμοῦ Δημητρίου, ἐκδ. Δ.Χ. Καλαμάκη, <i>Ανθολόγιον</i> , σ. 55-138.

II. Έργα Ανσέλμου Καντερβουρίας

Περὶ ἐκπορεύσεως ²⁶	Ἀνσέλμου ἐπισκόπου Καντουαρίας περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τοὺς Γραικοὺς [<i>De processione Spiritus Sancti contra Graecos liber</i>], <i>Cod. Vat. gr. 1115</i> , ff. 65 ^r -80 ^v [Ανέκδοτο].
Περὶ Ἀζύμων ²⁷	Ἀνσέλμου ἐπισκόπου Καντουαρίας περὶ ἀζύμων πρὸς Βαλλερικανὸν ἐπίσκοπον Νουεμβούργης [<i>De azymo et fermentato epistula ad Walerannum Newenburgensi episcopum</i>], <i>Cod. Vat. gr. 1115</i> , ff. 81 ^v -83 ^r [Ανέκδοτο].

²⁵ Inc. : «Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός..», *Cod. Bavar. Monac. gr. 27*, f. 85^r (Hardt, *Catalogus*, I, σ. 145-146). Στον *Cod. Laur. Flor. gr. Plutt. X, Cod. XIV, IX*, f. 70^r αναφέρεται ἐπίσης στο περιθώριο, ὅτι «οὗτος ὁ λόγος τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου ἐστὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου τὸ λέγον, 'ἐὰν γὰρ μὴ ἐγὼ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς'» (Bandini, *Catalogus*, I, σ. 483). Ἄλλος τίτλος του ἴδιου ἔργου πιθανότατα «Τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου ἐκ τῆς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον πραγματείας περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» [*Excerpta e variis tractatibus in Evangelium Iohannis de Spiritu Sancto sumpta*].

²⁶ PL 158, 285–326.

²⁷ PL 158, 541–548. Βλ. καὶ PL 159, 985.

III. Έργα Θωμά Ακινάτη

Καθ' Ἑλλήνων ²⁸	Καθ' Ἑλλήνων βιβλίον <α> [<i>Summa contra Gentiles</i>], <i>Cod. Barber. gr.</i> 398, ff. 1 ^r -438 ^v . Επίσης <i>Cod. Vat. gr.</i> 610, ff. 2 ^r -234 ^r και <i>Cod. Vat. gr.</i> 613, ff. 1 ^r -497 ^r [Ανέκδοτο].
Σύνοψις θεολογική	Τοῦ ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Ἀκουινάτου, τοῦ ἀγγελικοῦ διδασκάλου, τῆς θεολογικῆς συνόψεως μέρος πρῶτον, <μέρος τοῦ δευτέρου τὸ πρότερον καὶ μέρος τοῦ δευτέρου τὸ ὕστερον> [<i>Summa Theologiae : Pars prima (119 quaest.), Pars prima secundae (114 quaest.), Pars secunda secundae (189 quaest.)</i>] ²⁹ , <i>Cod. Vat. gr.</i> 609, ff. 8 ^v -131 ^r και 147 ^r -172 ^v (Α' Μέρ.), <i>Cod. Paris. gr.</i> 1274, ff. 1 ^r -322 ^v (Α' Τμ. Β' Μέρ.), <i>Cod. Vat. gr.</i> 612, ff. 1 ^r -427 ^r (Κεφ. 1-122 Β' Τμ. Β' Μέρ.), <i>Cod. Vat. gr.</i> 611, ff. 1 ^r -216 ^r (Κεφ. 123-189 Β', Τμ. Β' Μέρ.), [Μερικῶς Ανέκδοτο].

²⁸ Ο τίτλος «Καθ' Ἑλλήνων βιβλίον [α]» συναντάται συχνότερα στη χειρόγραφη παράδοση. Ἄλλοι τίτλοι του έργου επίσης «Τοῦ σοφοῦ Θωμᾶ (...) περὶ τῆς ἐν τῇ καθολικῇ πίστει ἀληθείας καὶ κατὰ τῶν αἰρέσεων τῶν ἐναντιουμένων αὐτῇ» και «Κατὰ Ἐθνικῶν» (Παπαδόπουλος, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 32-34). Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε μεταξύ 1353 και 1354. Για τη λουπὴ χειρόγραφη παράδοση βλ. Παπαδόπουλου, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 34-43.

²⁹ Ο τίτλος του πρώτου μέρους του έργου «Τοῦ ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Ἀκουινάτου, τοῦ ἀγγελικοῦ διδασκάλου, τῆς θεολογικῆς συνόψεως μέρος πρῶτον», ενώ του δεύτερου «Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Θωμᾶ ντὲ Ἀκουίνω τῶν ἠθικῶν βιβλίον τοῦ δευτέρου ὑστέρου τὸ ἐπίλοιπον» και «...τῶν ἠθικῶν τοῦ δευτέρου τὸ πρότερον» (Παπαδόπουλος, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 48-49). Για τη χειρόγραφη παράδοση του έργου γενικά βλ. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 49-52. Η μετάφραση εκπονήθηκε μεταξύ 1354-1358 ἢ 1363. Τμηματικὴ ἔκδοση στο *Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*:

I. *Secunda secundae*, qu. 1-16 : Δημητρίου Κυδῶνη, Θωμᾶ Ακινάτου Σούμμα Θεολογικὴ ἐξελληνισθεῖσα, τ. II, 15, επιμ. Γ. Λεοντσίνη-Α. Γλυκοφρύδου-Λεοντσίνη, Αθήναι : Ἴδρυμα Ερεῦνης και Εκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 1976.

II. *Secunda secundae*, qu. 17-22: Δημητρίου Κυδῶνη, Θωμᾶ Ακινάτου Σούμμα Θεολογικὴ ἐξελληνισθεῖσα, τ. II, 16, επιμ. Φ.Δ. Δημητρακοπούλου, Αθήναι : Ἴδρυμα Ερεῦνης και Εκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 1979.

III. *Secunda secundae*, qu. 23-33: Δημητρίου Κυδῶνη, Θωμᾶ Ακινάτου Σούμμα Θεολογικὴ ἐξελληνισθεῖσα, τ. II, 17Α, επιμ. Φ.Δ. Δημητρακοπούλου-ὑπομν. Μ. Μπρεντάνου, Αθήναι : Ἴδρυμα Ερεῦνης και Εκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 1980.

IV. *Secunda secundae*, qu. 34-46: Δημητρίου Κυδῶνη, Θωμᾶ Ακινάτου Σούμμα Θεολογικὴ ἐξελληνισθεῖσα, τ. II, 17 Β, επιμ. Σ.Η. Σιδέρη-ὑπομν. Π. Φωτοπούλου, Αθήναι : Ἴδρυμα Ερεῦνης και Εκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 1982.

V. *Secunda secundae*, qu. 57-79: Δημητρίου Κυδῶνη, Θωμᾶ Ακινάτου Σούμμα Θεολογικὴ ἐξελληνισθεῖσα, τ. II, 18, επιμ. Ε.Μ. Καλοκαιρινού, Αθήναι : Ἴδρυμα Ερεῦνης και Εκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 2002.

Πρὸς Ψάλτην Ἀντιοχέα ³⁰	Διάληψις τῶν λόγων τῆς πίστεως, ἐκδοθεῖσα παρὰ Θωμᾶ τοῦ ἐκ τοῦ Ἀγγίνου πρὸς ψάλτην Ἀντιοχείας [<i>De rationibus fidei contra Saracenos, Graecos et Armenos ad cantorem Antiochenum</i>], <i>Cod. Marc. gr.</i> II,9,V, ff. 298 ^r -317 ^r καὶ <i>Cod. Vat. gr.</i> 1093, ff. 65 ^r -82 ^v [Ἀνέκδοτο].
Ἐπιτομή ³¹	Ἐπιτομή τῶν ἄρθρων τῆς πίστεως καὶ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας [<i>De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis ad archiepiscopum Panormitanum</i>], <i>Cod. Moscow. gr.</i> 259, ff. 32 ^r -41 ^r [Ἀνέκδοτο].
Εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Κυρίου ³²	Ἐγκώμιον εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Κυρίου [<i>Sermo de festo Corporis Christi habitus in cocistorio pleno</i>], <i>Cod. Vat. gr.</i> 1879, ff. 117 ^v -119 ^r [Ἀνέκδοτο].

IV. Διάφορα

³⁰ Το ἔργο παραδίδεται ἐπίσης με τον τίτλο «Τοῦ μακαριωτάτου Θωμᾶ κεφάλαια δέκα πρὸς τινὰ ψάλτην Ἀντιοχέα». Για την μετάφραση του Κυδώνη, βλ. Μ.-Η. Blanchet, «The Two Byzantine Translations of Thomas Aquinas' De Rationibus Fidei Remarks in view of their on-going editio princeps», στο D. Searby (ed.), *Never the Twain Shall Meet?. Latins and Greeks learning from each other in Byzantium*, (Byzantinisches Archiv - Series Philosophica 2), Berlin- Boston : Walter de Gruyter, 2018, σ. 115-128. Επικείμενη ἐκδοση ἀπὸ την Μ.-Η. Blanchet, *Thomas de Aquino Byzantinus. Series prima: Thomas de Aquino Graecus. Vol. IV: Opuscula apologetica et polemica. Pars 1: De rationibus fidei ad cantorem Antiochenum*. Το πρωτότυπο κείμενο βλ. στο *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia iussu edita Leonis XIII P.M., t. XL, pars B-C, De rationibus Fidei et De forma absolutionis ad Codices ad Manuscriptos praesertim Sancti Doctoris autographum exacta [...] cura et studio Fratrum Praedicatorum*, Romae : Ad Sanctae Sabinae, 1968-1969.

³¹ Πρωτότυπο κείμενο βλ. στο *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia iussu edita Leonis XIII P.M., t. XLII, De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis ad archiepiscopum Panormitanum ad Codices ad Manuscriptos praesertim Sancti Doctoris autographum exacta [...] cura et studio Fratrum Praedicatorum*, Romae : Editori di San Tommaso, 1979, σ. 207-257.

³² Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, «Φωτίου τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τὸ περὶ τοῦ τάφου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπομνημάτων καὶ ἄλλα τινὰ πονημάτια τοῦ αὐτοῦ», *Православный Палестинский Сборник* 31 (1892), σ. 41-52.

- Κωνσταντίνειος
Δωρεά³³ Δόγμα βασιλικόν γραφέν, πραχθέν και δοθέν τῇ Ἱερᾷ καὶ Ἀγίᾳ Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ῥώμης παρὰ τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐν βασιλεῦσι πρώτου χριστιανοῦ [*Constitutum Constantini*], *Cod. Vat. gr.* 1102, ff. 77^r-82^v [Ανέκδοτο].
- Πρὸς Πέτρον Φουλγεντίου Ρούσπης, *Πρὸς Πέτρον περὶ πίστεως, ἐκδ. Ἀ. Κόλτσου-Νικήτα, Προς Πέτρον*, σ. 51-111.
- Γενεαλογία³⁴ Πέτρου Πουατιέ, *Γενεαλογία τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ Ἀδάμ <ἢ Περί τῆς χρονολογίας ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Ἰησοῦ>* [*Genealogia Iesu Christi ab Adamo iuxta S. Scripturas*],

³³ Επίσης *Cod. Vat. gr.* 614, saec. XV, ff. 76-79 καὶ *Cod. Vat. gr.* 789, saec. XV- XVI, ff. 185-192. Λείπει ἀκόμη πλήρης κριτική ἐκδοσι. Συναφῶς βλ. A. Steuchus, *Contra Laurentium Vallam de falsa donatione Constantini libri duo*, Lugduni 1547, σ. 99-103. A. Gaudenzi, «Il Costituto di Costantino», *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano* 39 (1909), σ. 9-112 (κείμενο στις σελ. 87-97 καὶ 108-112 εκδομένο ἀπὸ τους *Cod. Vat. gr.* 614, ff. 76-79 καὶ *Cod. Vat. gr.* 789, ff. 185-192). R. Cessi, «Il 'Costituto' di Costantino. Il testo», *Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti - Atti Classe di Scienze Morali e Lettere* 88 (1928/1929), σ. 915-1007 (κείμενο στις σελ. 972-1007). E. Petrucci, «I rapporti tra le redazioni latine e greche del Costituto di Costantino», *Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo* 74 (1962), σ. 45-160 (χειρόγραφη παράδοση στις σελ. 155-161). W. Ohnsorge, «Das Constitutum Constantini und ihre Entstehung», στο Του Αυτοῦ (Hrsg.), *Konstantinopel und der Okzident*, Darmstadt 1966, σ. 93-162. H. Fuhrmann (Hrsg.), *Constitutum Constantini*, Hannover 1968. R.-J. Loenertz, «En marge du "Constitutum Constantini". Contributaion à l'histoire du texte», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 59 (1975), σ. 289-294. H.-G. Krause, «Das Constitutum Constantini im Schisma von 1054», στο H. Mordek (Hrsg.), *Aus Kirche und Reich. Studien zu Theologie, Politik und Recht im Mittelalter. Festschrift für Friedrich Kempf zu seinem fünfundsiebzigsten Geburtstag und fünfzigjährigen Doktorjubiläum*, Sigmaringen 1983, σ. 131 εἰς. G. Antonazzi, *Lorenzo Valla e la polemica sulla Donazione di Costantino*, Roma 1985. W. Pohlkamp, «Privilegium ecclesiae Romanae pontifici contulit. Zur Vorgeschichte der Konstantinischen Schenkung» στο P. Herde (Hrsg.), *Fälschungen im Mittelalter*, Bd. II, Hannover 1988, σ. 413-490. F. Thomson, «The Intellectual Difference Between Muscovy and Ruthenia in the Seventeenth Century. The Case of the Slavonic Translations and the Reception of the Pseudo-Constantinian Constitutum (Donatio Constantini)», *Slavica Gandensia* 22 (1995), σ. 63-107. Σαββίδης, *Αρχαιότητα - Μεσαίωνας*, σ. 239-246. J. Fried, *Donation of Constantine and Constitutum Constantini. The Misinterpretation of a Fiction and its original Meaning*, Berlin 2007 (όπου καὶ λεπτομερῆς βιβλιογραφία στις σελ. 167-188). Angelov, *Donation*, σ. 91-157. Για τὴ μετάφραση τοῦ Κυδῶνη βλ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 162-165 καὶ 508. H.-G. Beck, *Kirche*, σ. 734. E. Petrucci, «I rapporti ...», *Bullettino dell'Istituto storico italiano per il Medio Evo* 74 (1962), σ. 151-160. W. Ohnsorge, «Das Constitutum Constantini ...», στο Του Αυτοῦ (Hrsg.), *Konstantinopel und der Okzident*, σ. 108-122. Β.Λ. Δεντάκη, *Γραμματολογία*, σ. 282. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 69-70. F. Thomson, «The Intellectual Difference ...», *Slavica Gandensia* 22 (1995), σ. 67-70. G. Antonazzi, *Lorenzo Valla e la polemica*, σ. 153 εἰς 168 εἰς καὶ 189. Angelov, *Donation*, σ. 127-137.

³⁴ M. Petri, *Pictaviensis Galli, Genealogia et chronologia sanctorum patrum... continuata est ab Hulderico Zvinglio iuniore...*, Basileae 1592, σ. 2-12. Επίσης Ph.S. Moore, *The Works of Peter of Poitiers, Master in Theology and Chancellor of Paris (1193-1205)*, Notre Dame 1936, σ. 188-196 (Για τὸ παρὸν ἔργο βλ. σ. 95-117). Πρόσφατα ἐπίσης βλ. M. del Carmen Catalán Algás - M. Miró Vinaixa, *Genealogía de Cristo*, Vol. I, Barcelona 1999.

- έκδ. G. de Andrés Martínez, *Genealogía de Cristo*, σ. 271-276 [Cod. Scor. gr. 61 (Σ. Ι. 1), ff. 1-6].
- Λειτουργία³⁵ *Ordo missae dominicanus*, έκδ. A. Baumstark, «'Liturgia S. Gregorii Magni', eine griechische Übersetzung der römischen Messe», *Oriens Christianus* 4 (1904), σ. 9-27.
- Σύμβολον Α' Τολέδου³⁶ *Σύμβολον τῆς ἐν τῇ κατὰ Τολέταν Πρώτης Συνόδου [Symbolum concilii Toletani]*, έκδ. Χρ. Αραμπατζή, «Η Ελληνική Μετάφραση του Συμβόλου της Α' Συνόδου του Τολέδου από το Δημήτριο Κυδώνη ή τον Μανουήλ Καλέκα», *Βυζαντινά* 21 (2000), σ. 396-397 (το άρθρο στις σελ. 385-398).
- Σύμβολον Γ' Τολέδου³⁷ *Σύμβολον τῆς ἐν τῇ κατὰ Τολέταν Τρίτης Συνόδου [Symbolum concilii Toletani]*, *Cod. Vat. gr.* 1879, ff. 112^v-115^f [Ανέκδοτο].
- Ήλαριου, Σύμβολον *Ήλαριου Πικταβίου, Σύμβολον Πίστεως εἰς τὴν Τριάδα [Symbolum fidei de Trinitate s. Hilarii Pictavorum episcopi]*, *Cod. Vat. gr.* 677, ff. 59^{f-v} [Ανέκδοτο].
- Κατὰ Κορανίου³⁸ *Ῥικάρδου τοῦ τῶ τάγματι τῶν παρὰ Λατίνοις καλουμένων Ἀδελφῶν Πρεδικατόρων κατειλεγμένου, Ἀνασκευή τῆς παρὰ τοῦ καταράτου Μαχουμέθ τοῖς Σάρρακηνοῖς τεθείσης νομοθεσίας [Ricoldus de Monte Crucis, Confutatio Alcorani seu legis Saracenorum]*, PG 154, 1037A - 1169A.
- Πονήματα Θωμᾶ³⁹ *Τὰ συγγραφέντα ἅπαντα πονήματα παρὰ τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ [Bernardi Guidonis, Legenda S. Thomae, De numero et nominibus librorum et tractatum sancti Thomae]*

³⁵ Η μετάφραση εκπονήθηκε μεταξύ 1396 και 1397.

³⁶ Το κείμενο του Συμβόλου της Α' Συνόδου του Τολέδου (Α.Δ 447) εκδίδεται από τον *Vat. gr.* 1879. ff. 112^v. Το πρωτότυπο κείμενο βλ. στο Denzinger, *Enchiridion*, σ. 66-69 (n. 188). Η μετάφραση εκπόνηθηκε από το Φθινόπωρο 1396 μέχρι το Καλοκαίρι 1397.

³⁷ Το λατινικό κείμενο στην PG 150, 40-41 και το ίδιο 952-953.

³⁸ J.-M. Mérigoux, «L'ouvrage d'un frère prêcheur Florentin en Orient à la fin du XIIIe siècle. Le 'Contra legem Saracenorum' de Riccoldo da Monte di Croce», στο *Fede e controversia nell'300 e '500*, (Memorie Domenicane, N. S. 17), Pistoia, 1986, σ. 1-143 (κείμενο στις σελ. 60-142). G. Rizzardi (a cura di), *Riccoldo da Montecroce, I Saraceni. Contra legem Sarracenorum*, Firenze 1992, σ. 55-181 (Florent. Bibl. Centr., Conv. soppr. C 8. 1173. f. 185^f-218^f). G. Rizzardi, «Il 'Contra legem Saracenorum' di Riccoldo da Montecroce. Dipendenza ed originalità nei confronti di San Tommaso», *Teologia* 9 (1984), σ. 59-68.

³⁹ Η μετάφραση εκπονήθηκε μεταξύ 1365 και 1369. Επίσης βλ. Bernardus Guidonis, *Legenda s. Thomae de Aquino de ortu vita et obitu ac gestis eius*, έκδ. D.M. Prümmer, *Fontes vitae S. Thomae Aquinatis, notis historicis et criticis illustrati, Fasc. 3, Vita S. Thomae Aquinatis auctore Bernardo Guidonis*, (Documents inédits publiés par la Revue Thomiste; 3), Tolosae 1927, σ. 216-222 και 259-263.

doctoris], έκδ. J.A. Demetracopoulos, *Bernardus*, σ. 851-858 (το άρθρο 829-881).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Το Βυζάντιο τον 14^ο αι. και ο Δημήτριος Κυδώνης

Ο 14^{ος} αι. αποτέλεσε την πολυτάραχη εκείνη περίοδο του βίου της άλλοτε κραταιάς και πλέον καθημαγμένης *Αυτοκρατορίας τῶν Ῥωμαίων*, κατά την οποία αναδύθηκαν με τον πλέον έντονο τρόπο οι αρνητικές επιπτώσεις της πολιτικής των δυναστειῶν των Κομνηνῶν και των Αγγέλων μετά τον 11^ο αι., αποκορύφωμα και τραγική συνέπεια των οποίων υπήρξε η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους το 1204⁴⁰. Το οδυνηρό αυτό γεγονός⁴¹ είχε ως αποτέλεσμα να επέλθει ο κατακερματισμός και η συρρίκνωση των εδαφῶν της⁴², ὡστε, ἀκόμη και μετά την γεμάτη προσδοκίες ανασύστασή της το 1261⁴³, ἀλλά και την ἔνδοξη βασιλεία του

⁴⁰ Χωνιάτης, *Χρονική Διήγησις*, ἔκδ. J.L. van Dieten, *Nicetae*, σ. 573 ἐξ. *Βραχέα Χρονικά*, 7, 1 και 3, ἔκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 63. Επίσης βλ. A.E. Laiou (ed.), *Urbs Capta. The Fourth Crusade and its Consequences. La IVe Croisade et ses conséquences*, (Réalites Byzantines 10), Paris 2005. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία*, Γ/Α', σ. 357-358. Του Αυτοῦ, *Βυζαντινὸ Κράτος*, Β', σ. 224. A.J. Simpson, «Before and After 1204: The Versions of Niketas Choniates' 'Historia'», *DOP* 60 (2006), σ. 189-221. R.J. Macrides, «1204: The Greek Sources», *Urbs Capta*, σ. 141-150. Ζ.Ν. Τσιριπανλή, «Η ἄλωση της Κωνσταντινουπόλεως το 1204 κατὰ τις δυτικές πηγές. Ερμηνευτική προσέγγιση στο ζήτημα της 'εκτροπής'» στο Ν.Γ. Μοσχονά (επιμ.), *Η Τέταρτη Σταυροφορία και ο Ελληνικὸς Κόσμος*, (Το Βυζάντιο Σήμερα 5), Αθήνα : ΕΙΕ / ΙΒΕ, 2008, σ. 165-201. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 280 ἐξ. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 68 ἐξ. Αναφορικά με τις συνέπειες της πολιτικής των Κομνηνῶν, βλ. Charanis, *Factors*, σ. 421 ἐξ. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία*, Γ/Α', σ. 30-31, 99-100, 161-162, 337-338.

⁴¹ Η εικόνα της Κωνσταντινουπόλεως μετά τη ἄλωση ἦταν τραγική, εφόσον πλέον «ἡ τῶν πόλεων βασιλῆς, ὁ τῆς γῆς ὀφθαλμός, ὁ στοιχειώδης ὄρος τῶν πόλεων, ἡ ἐπὶ τῆς γῆς Ἑδέμ, ἡ σεμνὴ αὐτὴ καὶ μέχρι τοῦ καλουμένη Κωνσταντινούπολις τοῖς ἀπολουμένοις Ἰταλοῖς σχεδόν τι κατέστραπται πᾶσα καὶ ἐκπεπόρθηται καὶ ἡ κεφαλὴ τῶν φίλων ἐλεεινῶς ἀπερρωγυῖα μελῶν, ἡ βασίλισσα τῶν θεραπειῶν, ἡ μεγαλόπολις τῶν ὧν ὑπέρκειται πόλεων, ἐλεεινὴ τοῖς ὀρῶσι καὶ ἡμιθανὴς καὶ ἐφαίνετο καὶ ἐτύγχανε» (Ὀλόβωλος (αμφ.), *Πανηγυρικός*, ἔκδ. L. Previāle, *BZ* 42 (1942), σ. 18).

⁴² Γρηγοῤῃς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, I, 2, ἔκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 13 ἐξ. Επίσης, βλ. Ἄμαντος, *Σχέσεις*, Α', σ. 46. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 44. Κ. Τσικνάκης, «Ο διαμελισμὸς της Αυτοκρατορίας ἀπὸ τους Σταυροφόρους», στο Ν.Γ. Μοσχονά (επιμ.), *Η Τέταρτη Σταυροφορία*, σ. 239-249.

⁴³ «Κωνσταντινούπολις ἡ τῆς οἰκουμένης ἀκρόπολις ὑπὸ Ῥωμαίους δε πάλιν γέγονε» (Μιχ. Παλαιολόγος, *Αὐτοβιογραφία*, ἔκδ. H. Grégoire, *Byzantion* 29-30 (1959-60), σ. 457). Ακροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή*, 85, ἔκδ. A. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 181-183. Παχυμέρης, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, I, ἔκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 191 ἐξ 203 ἐξ και 213 ἐξ. Ὀλόβωλος (αμφ.), *Πανηγυρικός*, ἔκδ. L. Previāle, *BZ* 42 (1942), σ. 24-26. *Βραχέα Χρονικά*, 7,4· 8,7α· 20,5· 22,3· 32,9· 33,3· 35,3· 37,2· 83,1, ἔκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 63, 75, 175, 180, 230, 241, 285, 299 και 598. Γρηγοῤῃς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, IV, 2, ἔκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 83 ἐξ. Dölger, *Regesten*, no. 1893-1894. Επίσης, βλ. Setton, *Parasy*, I, σ. 92-94. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, σ. 200-201. R. Macrides, «The New Constantine and the New Constantinople – 1261?», *BMGS* 6 (1980), σ. 13-41. A.M.-A.

Μιχαήλ Η΄, οι επιπτώσεις στην μετέπειτα συνοχή της να έχουν καταστεί ολέθριες και ανεπανόρθωτες, ενώ και η οικτρή οικονομική κατάσταση που διαμορφώθηκε από τα τέλη του 13^{ου} αι. εξαιτίας της συνεχιζόμενης ανεξέλεγκτης εμπορικής δραστηριότητας της Βενετίας και της Γένουας⁴⁴, των υπέρογκων εξόδων από την έντονη διπλωματική δραστηριότητα και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του πρώτου Παλαιολόγου, αλλά και την υπερβολική ενίσχυση της δύναμης και την αυτονόμηση των πλούσιων γαιοκτημόνων από την κεντρική εξουσία, την οδήγησε, αν και νεοσύστατη, σε ακόμη βαθύτερη κρίση τον 14^ο αι., εποχή κατά την οποία έζησε και κλήθηκε να δραστηριοποιηθεί για τη διάσωση και την απρόσκοπτη συνέχεια της ιστορικής της πορείας ο ευγενούς καταγωγής ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος, διανοούμενος και θεολόγος Δημήτριος Κυδώνης.

Εκτός όμως από τα συνεχή και σοβαρότατα οικονομικά προβλήματα, η διαρκώς επιδεινούμενη τραγική εικόνα που παρουσιάζει το «κοινόν τῶν Ρωμαίων»⁴⁵ τον 14^ο αι. οφείλεται επιπλέον στη βαθιά πολιτική, κοινωνική, ηθική και θρησκευτική κρίση, η οποία εκδηλώθηκε και επιδεινώθηκε με τους

Talbot, «The Restoration of Constantinople under Michael VIII», *DOP* 47 (1993), σ. 243 εξ. Αναγνώστου, *Βυζάντιο και Κάρολος Ντ' Ανζού*, σ. 3. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 127. C.J. Hilsdale, «The Imperial Image at the End of Exile. The Byzantine Embroidered Silk in Genoa and the Treaty of Nymphaion (1261)», *DOP* 64 (2010), σ. 151 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 83 εξ.

⁴⁴ Για τις σχέσεις του Βυζαντίου με τη Βενετία και τη Γένοβα ειδικά το 14^ο αι., αλλά και γενικότερα, βλ. συνοπικά Thiriet, *Romanie*, passim. K.-P. Matschke, «Zum Charakter des byzantinischen Schwarzmeer Handels im 13. bis 15. Jahrhundert», *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig [Gesellschafts- und Sprachwissenschaften Reihe]* 19/3 (1970), σ. 447 - 458. M. Balard, *La Romanie*, passim. D. Jacoby, «Les états latins en Romanie. Phénomènes sociaux et économiques (1204-1350 environ)», στο *Actes du XVe Congrès international d'études byzantines, Athènes-septembre 1976 (Rapports et Corapports. I. Histoire)*, Athènes 1976, σ. 1-51. Oikonomidès, *Affairs*, passim. Laiou-Thomadakis, *Trade System*, σ. 177 εξ. Laiou, *Greek Merchant*, σ. 96 εξ. Της Αυτής, «Observations on the Results of the Fourth Crusade. Greeks and Latins in Port and Market», *Medievalia et Humanistica* (N.S) 12 (1984), σ. 51 εξ. Balard, *Pera*, σ. 9 εξ. B. Arbel - B. Hamilton - D. Jacoby (eds), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, London 1989. M. Balard, *La mer Noire et la Romanie génoise: XIIIe-XVe siècles*, London 1989. Balard, *Latins*, σ. 834 εξ. Thiriet, *Romanie*, σ. 105 εξ και 287 εξ. N. Necipoğlu, «Byzantines and Italians in Fifteenth-Century Constantinople. Commercial Cooperation and Conflict», *New Perspectives on Turkey* 12 (1995), σ. 129 - 143. M. Balard, «La circulation monétaire à Péra dans la seconde moitié du XIVe siècle», στο *Χρήμα και Αγορά*, σ. 365-371. S.A. Epstein, *Genoa and the Genoese (958-1528)*, Chapel Hill, NC : The University of North Carolina Press, 1996. Nicol, *Βυζάντιο και Βενετία*, passim. K.-P. Matschke, «Ανταλλαγές, Εμπόριο, Αγορές και Χρήμα (13^{ος} - 15^{ος} αιώνες)», *Οικονομική Ιστορία*, τ. Β΄, σ. 561-612. K.-P. Matschke, «Commerce, Trade, Markets, and Money, Thirteenth-Fifteenth Centuries», *EHB* 2 (2002), σ. 789-799. Ν.Γ Μοσχονά (επιμ.), *Πολιτείες*, passim και Φ.Β. Πέρρα, «Το Βυζάντιο και ο δυτικός κόσμος (11ος-15ος αι.)», στο Α.Γ.Κ. Σαββίδη (επιμ.), *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 7 (1071-1453), κεφ. 10, (Αθήνα : Δομή, χ.χρ. [2006]), σ. 456-489.

⁴⁵ Πρβλ. *Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω*, 20, 37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 20.

καταστρεπτικούς εμφυλίους πολέμους για τη νομή της αυτοκρατορικής εξουσίας⁴⁶, με την εμπλοκή και το ρυθμιστικό ρόλο που επιτράπηκε από τους Καντακουζηνούς και τους Παλαιολόγους να διαδραματίσουν στις δυναστικές έριδες και την άμυνα οι Σλάβοι και οι Οθωμανοί Τούρκοι κυρίως, με τη γενικότερη απαξίωση και υποβάθμιση των πολιτειακών θεσμών, με την απώλεια του αισθήματος περί δικαίου, καθώς επίσης και με τις διαρκώς εντεινόμενες θρησκευτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ ανθενωτικών και λατινοφρόνων με αφορμή την προσπάθεια για εκκλησιαστική ένωση, οι οποίες συνδέθηκαν άρρηκτα από τη δεκαετία του 1340 με το ησυχαστικό ζήτημα⁴⁷. Τα θλιβερά αυτά γεγονότα όχι μόνο επιδείνωσαν ακόμη περισσότερο την κατάσταση στην Αυτοκρατορία, αλλά και επέτειναν σε μεγάλο βαθμό την αβεβαιότητα, τον φόβο και την αγωνία των πολιτών για την επιβίωσή της, ώστε το 14^ο αι. να διαμορφωθεί ένα ανήσυχο και εξαιρετικά ρευστό περιβάλλον, εντός του οποίου πραγματοποίησε τη μακρά και πολυκύμαντη πολιτική του σταδιοδρομία, αλλά και διακρίθηκε ως λόγιος και θωμιστής θεολόγος ο Κυδώνης, που προβάλλει στο ιστορικό προσκήνιο με τη γέννησή του στη Θεσσαλονίκη περί τα μέσα περίπου της τρίτης δεκαετίας του⁴⁸.

Στη διαμόρφωση της οδυνηρής πολιτικής και κοινωνικής καταστάσεως κατά την εποχή του Δημητρίου ωστόσο, είναι απολύτως βέβαιο ότι συντέλεσε ουσιαστικά επίσης και το γεγονός, ότι, παρόλο που η ανακατάληψη της *μεγάλης Πόλεως* λίγο μετά τα μέσα του 13^{ου} αι. από τον Μιχαήλ Η'⁴⁹ δημιούργησε αρχικά χρηστές ελπίδες⁵⁰, η ανασύσταση της Αυτοκρατορίας δεν συνοδεύτηκε από την ανάλογη σταθεροποίηση και την ουσιαστική της αναγέννηση για την διασφάλιση

⁴⁶ Κύρρης, *Πρώτη Φάσις*, passim. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 284 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, passim. Nicol, *Τελευταίοι αιώνες*, σ. 241-265. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 9 εξ και Της Αυτής, Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, passim.

⁴⁷ Βλ. δειγματοληπτικά Meyendorff, *Introduction*, σ. 75. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 31 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, passim.

⁴⁸ Διεξοδικά βλ. την § 3 του Κεφ. Α΄ της παρούσης με τίτλο : *Η οικογένεια του Μανουήλ Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη κατά το πρώτο τέταρτο του 14^{ου} αι. και η γέννηση του Δημητρίου (± 1324)*.

⁴⁹ Γενικότερα για το Μιχαήλ Η΄ και την εποχή του, βλ. συνοπτικώς PLP 21528. C. Chapman, *Michel Paléologue, restaurateur de l'Empire Byzantin*, Paris 1936. Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, passim. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 17 εξ. A.M. Talbot, «Michael VIII Palaiologos», *ODB II* (1991), σ. 1367. A. Failler, «La proclamation impériale de Michel VIII et de Andronic II», *REB* 44 (1986), σ. 237 εξ. A.-M. Talbot, «The Restoration of Constantinople under Michael VIII», *DOP* 47 (1993), σ. 243 εξ. Macrides, *Komnenoi- Palaiologoi*, σ. 269-276. Αναγνώστου, *Βυζάντιο και Κάρολος Ντ' Ανζού*, passim. D. Angelon, «The Confession of Michael VIII Palaiologos and King David», *JÖB* 56 (2006), σ. 193-204. S. Lampakis, «The multifaceted 'Diplomacy' of Michael VIII. Palaeologus», στο S. Lampakis, et. al. (eds), *Byzantine Diplomacy. A Seminar*, transl. N. Russell, Athens : National Printing House, 2007, σ. 165-179. M. Николић - Б. Павловић, «Слика Михаила VIII у делима историчара епохе Палеолога [Η εικόνα του Μιχαήλ Η΄ στα ιστορικά έργα της Παλαιολόγειας Περιόδου]», *ZRVI* 54 (2017), σ. 143 - 181.

⁵⁰ Παχυμέρης, *Συγγραφικά Ιστορία*, I, έκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 275. Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, 88, έκδ. A. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 188 και Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, IV, 2, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 87. Επίσης, βλ. Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, σ. 111 εξ.

της απρόσκοπτης συνέχισης του ιστορικού της βίου, δεδομένου ότι δεν τελεσφόρησε ουσιαστικά η πολυμέτρη και πολυδάπανη διπλωματική και πολεμική δραστηριότητα του πρώτου Παλαιολόγου να ανακτήσει, με την κατάλυση των υφιστάμενων λατινικών ή την ενσωμάτωση των ελληνικών κρατιδίων, τον έλεγχο των απολεσθέντων εδαφών της, τα οποία και οι διάδοχοί του μέχρι και τα μέσα του 14^{ου} αι. δεν κατόρθωσαν να επανεντάξουν ή να διατηρήσουν όσα παρέλαβαν στον κορμό της, εφόσον, εκτός από βαλκανικές περιοχές, απώλεσαν επιπλέον και τον έλεγχο της Μικράς Ασίας, η οποία κατείχε ζωτική και κεφαλαίωδη σημασία για την επιβίωση και την διατήρησή της⁵¹.

Στη μεγαλεπήβολη, αλλά τελικά ανεπιτυχή προσπάθεια του Μιχαήλ Η΄ για την εκ νέου δημιουργία μιας Οικουμενικής Αυτοκρατορίας⁵², στάθηκαν ένθερμοι αρωγοί μεταξύ άλλων και τα μέλη της οικογένειας Κυδώνη - πρόγονοι του Δημητρίου -, τα οποία αναδείχθηκαν σε έμπιστους συνεργάτες, αλλά και αφοσιωμένους υποστηρικτές του έργου του, ώστε με την συμπαράστασή τους τόσο στη Νίκαια, όσο κυρίως στη Θεσσαλονίκη⁵³ να επιχειρήσει αρχικά να επιτύχει την σταθεροποίηση και κατόπιν την ανάκαμψη και την επέκτασή της με τις μακροχρόνιες πολεμικές του επιχειρήσεις, την οποία μάλιστα επιδίωξε να διασφαλίσει επιπλέον από τους δυτικούς διεκδικητές της με την έντονη και δαπανηρή διπλωματική του δραστηριότητα, αποκορύφωμα της οποίας υπήρξε η εκκλησιαστική ένωση στη σύνοδο της Λυώνος το 1274⁵⁴. Η επίμονη προσήλωσή του

⁵¹ Για τη σημασία της απώλειας του ελέγχου της Μικράς Ασίας, βλ. Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, I, έκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 293 και Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, IV, 5, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 140-141. Επίσης, βλ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 3 εξ και 21 εξ. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 33.

⁵² Πρβλ. R. Macrides, «The New Constantine and the New Constantinople - 1261?», *BMGS* 6 (1980), σ. 13 εξ. Macrides, *Komnenoi- Palaiologoi*, σ. 269 εξ. Αναγνώστου, *Βυζάντιο και Κάρολος Ντ' Ανζού*, σ. 5. Laiou, *Empire*, σ. 797. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 17 εξ. Kyriakidis, *Warfare*, σ. 21.

⁵³ Επ' αυτού βλ. εκτενώς στην § 1 του Κεφ. Α΄ της παρούσης με τίτλο : *Η οικογένεια Κυδώνη και ο αυτοκρατορικός οίκος των Παλαιολόγων. Από τη Μικρά Ασία στη Θεσσαλονίκη*.

⁵⁴ Για την ενωτική αυτή σύνοδο, βλ. Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, V, 21, έκδ. A. Failler-V. Laurent, II (1984), σ. 507-509. Επίσης, βλ. H. Evert-Kappesova, «La société byzantine et l'union de Lyon», *BSL* 10 (1949), σ. 28-41. H. Evert-Kappesova, «Une page de l'histoire des relations ByzantinoLatines. La clerge byzantin et l'Union de Lyon (1274-1282)», *BSL* 131 (1952), σ. 68-92. D.J. Geanakoplos, «Michael VIII Palaeologus and the Union of Lyons (1274)», *HTR* 46 (1953), σ. 79-89. B. Roberg, *Die Union zwischen der griechischen und der lateinischen Kirche auf dem II. Konzil von Lyon (1274)*, Bonn : Ludwig Röhrscheid Verlag, 1964, σ. 34 εξ. 65 εξ και 135 εξ. H. Wolter- H. Holstein, *Lyon I - Lyon II*, Paris : Editions de l'Orante, 1966, σ. 34 εξ. 60 εξ και 102 εξ. Setton, *Papacy*, I, σ. 85 εξ και 114 εξ. D.M. Nicol, «The Byzantine reaction to the second Council of Lyons, 1274», *Studies in Church History* 7 (1971), σ. 113-146. J. Gill, «The Church union of the Council of Lyons (1274) portrayed in Greek documents», *OCP* 40 (1974), σ. 5-45. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 97 εξ και 106 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 145. V. Laurent - J. Darrouzès, *Dossier grec de l'Union de Lyon (1273-1277)*, [Archives de l'Orient Chrétien, 16], Paris : Institut Français d'Études Byzantines, 1976. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 229 εξ. Χρ. Σαββάτου, «Η θεολογική παράδοσις της πνευματολογικής σκέψεως του πατριάρχου Γρηγορίου Β΄ του Κυπρίου (1282-1289)», στο *Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου με θέμα το Άγιον Πνεύμα (11-14 Νοεμβρίου 1991)*, Θεσσαλονίκη : Ι.Μ. Θεσσαλονίκης, σ. 571 εξ. Laiou,

όμως στην αναποτελεσματική τελικά, καθώς απέφερε πενιχρά αποτελέσματα, επανάκτηση των απολεσθέντων βαλκανικών περιοχών με την πραγματοποίηση δυσανάλογων σε σχέση με τις δυνατότητες της Αυτοκρατορίας δαπανών, είχε ως αποτέλεσμα, εκτός από την σχεδόν εξολοκλήρου διάθεση των στρατιωτικών της δυνάμεων, να εξαντληθούν και τα οικονομικά της αποθέματα⁵⁵, με τραγική συνέπεια να οδηγηθεί σε παντελή εξασθένηση η άμυνα στη Μικρά Ασία και από τις αρχές του 14^{ου} αι. να τεθούν σχεδόν στο σύνολό τους τα εδάφη της κάτω από τουρκικό έλεγχο.

Η διαρκής και υπερβολικά δαπανηρή διπλωματική και πολεμική δραστηριότητα του Μιχαήλ Η΄, σε συνδυασμό με τη διχόνοια⁵⁶ και τη σοβαρή αναταραχή που επέφερε στο εσωτερικό η αντίθετη από την εκκλησιαστική ηγεσία και τη μεγάλη πλειονότητα του λαού - εξαιρουμένων όμως μεταξύ άλλων και των φιλοδυτικών Κυδωνών - φιλενωτική του πολιτική⁵⁷, κληρονόμησε μετά το θάνατό του το 1282 στον ευρυμαθή, αλλά όχι σπουδαίων πολιτικών ικανοτήτων, διάδοχό του Ανδρόνικο Β΄⁵⁸ πολλαπλά και δυσεπίλυτα οικονομικά, θρησκευτικά και κοινωνικά προβλήματα, από τα οποία δεν κατάφερε ούτε αυτός να απαλλάξει την χειμαζόμενη Αυτοκρατορία. Η ραγδαία της κατάρρευση ωστόσο δεν οφείλεται μόνο στην άμετρη δραστηριότητα του πρώτου Παλαιολόγου ή στις όποιες πολιτικές παραλείψεις, ελλείψεις ή σφάλματα του Ανδρονίκου Β΄, αλλά οπωσδήποτε και κυρίως στις μεγάλες και σοβαρές εσωτερικές της αδυναμίες, οι οποίες αυξάνονταν

Survey 1204-1453, στο Jeffrey et al., *Handbook*, σ. 286. Αναγνώστου, *Βυζάντιο και Κάρολος Ντ' Ανζού*, σ. 10 και 66 εξ. Μαυρομαμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 31 εξ. Διεξοδικά για την σύνοδο και τις συνθήκες της τότε εποχής, βλ. Χρ. Αραμπατζή, *Η Σύνοδος της Λυών. Πρόσωπα και Θεολογία*, Θεσσαλονίκη 2002.

⁵⁵ Laiou, *Foreign Policy*, σ. 14 εξ και 30 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 77 εξ. Μαυρομαμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 33 εξ. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 52 εξ και 206 εξ.

⁵⁶ Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος* σ. 270 εξ. Μαυρομαμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 31-33.

⁵⁷ Επ' αυτού, βλ. Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος* σ. 195 εξ και σ. 227 εξ.

⁵⁸ Για τον Ανδρόνικο Β΄, βλ. PLP 21436. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 185 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 165-196. E. Voordeckers, «A propos de la renonciation au trône d'Andronic II Paléologue en 1330», *REB* 26 (1968), σ. 185-188. Laiou, *Foreign Policy*, passim. G. Weiss, «Andronikos II Palaiologos», *LM* 1 (1978), σ. 613-614. Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινό Κράτος*, Β΄, σ. 170 εξ. A. Failler, «La proclamation impériale ..», *REB* 44 (1986), σ. 237 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 153 εξ. Fryde, *Renaissance*, σ. 91 εξ. A.M. Talbot, «Andronikos II Palaiologos», *ODB* I (1991), σ. 94-95. Bartusis, *Army*, σ. 67 εξ. P. Ράντις, «Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος», *ΕΠΛΒΙΠ* 2 (1997), σ. 182- 184. A. Fallier, «Le second mariage d'Andronic II Palaiologos», *REB* 57 (1999), σ. 225-235. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, passim. Laiou, *Empire*, σ. 798 εξ. R. Radić, «Andronikos II Palaiologos», *EPLBHC* 1 (2007), σ. 248-250. Μαυρομαμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 34-78. Kyriakidis, *Warfare*, σ. 25 εξ. K. Smyrlis, «Financial Crisis and the Limits of Taxation under Andronikos II Palaiologos (1282-1321)», στο D. Angelov - M. Saxby (eds), *Power and Subversion in Byzantium. Papers from the 43rd Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham, March 2010*, (Society For The Promotion Of Byzantine Studies 17), Farnham - Burlington 2013, σ. 71-82. N. Gaul, «All the Emperor's Men (and his Nephews). Paideia and Networking Strategies at the Court of Andronikos II Palaiologos, 1290-1320», *DOP* 70 (2016), σ. 245-270.

σταθερά με την πάροδο του χρόνου από την έντονη πίεση των αναπτυσσόμενων γειτόνων ή πρώην συμμάχων της, με αποτέλεσμα η άλλοτε υπερήφανη *Αυτοκρατορία τῶν Ῥωμαίων* να οφείλει από τα μέσα του 14^{ου} αι. την επιβίωσή της στα συμφέροντα της Βενετίας και της Γένουας, καθώς επίσης και στις διαθέσεις ή τις εκάστοτε επιδιώξεις αρχικά των σλαβικών λαών (Βούλγαρων και Σέρβων) και αργότερα των Οθωμανών Τούρκων⁵⁹.

Η οικτρή οικονομική κατάσταση στην οποία παρέλαβε την Αυτοκρατορία ο Ανδρόνικος Β΄ τον οδήγησε στη νόθευση του μέχρι τότε ισχυρού νομίσματος και στην επιβολή βαριάς φορολογίας⁶⁰, αλλά και, με σκοπό την επιπλέον περιστολή των δημοσίων δαπανών, στην εσφαλμένη και μοιραία για την τύχη της δραστική απομείωση του στρατού, κυρίως όμως στην ουσιαστική διάλυση του στόλου⁶¹. Έτσι, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες που κατέβαλε για την εσωτερική της ανασυγκρότηση και την οικονομική της ανάκαμψη, αλλά και παρόλο που επιδίωξε να διατηρήσει, αντιτιθέμενος στην κατάτμησή της κατά τα δυτικά φεουδαρχικά πρότυπα⁶², την ενότητά της, όπως επίσης και να επιτύχει την εσωτερική της ειρήνη με την άμεση αποκήρυξη της εκκλησιαστικής ένωσης⁶³ και την άρση του σχίσματος των Αρσενιατών⁶⁴, η σχεδόν αποκλειστική του προσήλωση στα εσωτερικά ζητήματα

⁵⁹ Για τους γειτονικούς λαούς της Αυτοκρατορίας κατά την εποχή των Παλαιολόγων και τη στάση των Βυζαντινών απέναντί τους, βλ. Α. Laiου, «The Palaiologoi and the World around Them (1261-1400)», στο *Empire*, σ. 803-833 και Α.Γ.Κ. Σαββίδη, «Οι Βυζαντινοί απέναντι στους Λαούς του Ανατολικού και Βαλκανικού κόσμου (με έμφαση στα Τουρκόφωνα Φύλα)», στο Τ.Κ. Λουγγή κ. ά. (επιμ.), *Βυζαντινό Κράτος και Κοινωνία. Σύγχρονες κατευθύνσεις της Έρευνας*, Αθήνα : Ηρόδοτος / ΕΙΕ, 2003, σ. 125-155.

⁶⁰ Laiου, *Foreign Policy*, σ. 2-3. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 170 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 175 και 177 εξ και 197. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 52 εξ. 263 εξ και 284 εξ.

⁶¹ Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, VII, έκδ. Α. Failler-V. Laurent, III (1999), σ. 81 και Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VI, 3, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 174-176. Επίσης, βλ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 87.

⁶² Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VII, 5, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 233. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 168 εξ. Laiου, *Foreign Policy*, σ. 48. Barker, *Arranages*, σ. 103 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 242 εξ. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 47-48.

⁶³ Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, VII, έκδ. Α. Failler-V. Laurent, III (1999), σ. 14 εξ και 18 εξ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VI, 1, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 159-160. B. Roberg, *Die Union*, σ. 219 εξ. Laiου, *Foreign Policy*, σ. 21 εξ και 32 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 156. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 58. Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*, σ. 204. Angelon, *Ideology*, σ. 406. Βασιλοπούλου, *Βασιλικά Συνοικέσια*, σ. 168.

⁶⁴ Για τις προσπάθειες του Ανδρονίκου, βλ. Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, VII, έκδ. Α. Failler-V. Laurent, III (1999), σ. 14 εξ 42 εξ και 57 εξ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VI, 1-2 · 9, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 161 εξ, 167 εξ και 261 εξ. Dölger, *Regesten*, no. 2323. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 243 εξ. Γουναρίδης, *Κίνημα Αρσενιατών*, σ. 137 εξ και 183 εξ. Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*, σ. 203 εξ 208 εξ και 223 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 150 εξ. Γενικότερα για το σχίσμα των Αρσενιατών, βλ. Ι. Συκουτρή, «Περί το σχίσμα των Αρσενιατών», *Ελληνικά* 2 (1929), σ. 267-332· 3 (1930), σ. 15-44 και 5 (1932), σ. 107-126. V. Laurent, «Les grandes crises religieuses à Byzance. La fin du schisme arsénite», *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine* 26/2 (1945), σ. 225 εξ. Ξεξάκης, *Βέκκος*, σ. 20 εξ. Angold, *Government*, σ. 87 εξ. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 221 εξ.

και η παραμέληση της άμυνας με την ανάθεση της υπεράσπισης των αυτοκρατορικών εδαφών κυρίως σε μισθοφόρους ή συμμάχους, όπως η *Καταλανική Εταιρεία*⁶⁵ και ο Γενουατικός στόλος⁶⁶, επέφερε τραγικές συνέπειες στην προσπάθεια σταθεροποίησης και συνοχής της, δεδομένου ότι ο ίδιος επιδόθηκε σε περιορισμένης σχετικά εκτάσεως και κατά κανόνα ατελέσφορες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Ακολουθώντας την ίδια τακτική με τον πατέρα του, επικέντρωσε την πολεμική του δραστηριότητα στα βαλκανικά εδάφη⁶⁷, επιδιώκοντας να προστατέψει τα υπάρχοντα ή να ενσωματώσει στον κορμό της Αυτοκρατορίας την Ήπειρο και την Θεσσαλία, εγχείρημα όμως που απέτυχε πλήρως, εφόσον τα σχέδιά του ματαιώθηκαν από τον Σέρβο κράλη *Stefan Uroš II Milutin*, ο οποίος μάλιστα, έπειτα από τη νίκη του εναντίον του βυζαντινού στρατού στο Δυρράχιο το 1299, έλαβε ως προίκα για το γάμο του με την εξάχρονη θυγατέρα του Σιμωνίδα⁶⁸ τις περιοχές βόρεια της Αχρίδας, του Πριλάπου και του Στυπείου,

---

Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*, passim. Ρ. Ράντις -Π. Ζάβορονκοφ, «Αρσένιος Β΄ Αυτρωειανός», *ΕΠΛΒΙΠ* 3 (1998), σ. 207-209. Γουναρίδης, *Κίνημα των Αρσενιατών*, passim. F. Tinnefeld, «Das Schisma zwischen Anhängen und Gegnern des Patriarchen Arsenios in der orthodoxen Kirche von Byzanz (1265-1310)», *BZ* 105/1 (2012), σ. 143 εξ.

⁶⁵ Για την *Καταλανική Εταιρεία* και τη δραστηριότητά της, βλ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 158 εξ και 200 εξ. H.W. Hazard - K.M. Setton (eds), *A History of the Crusades, Vol. III., The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Madison: The University of Wisconsin Press, 1975, σ. 50 εξ 63 εξ και 88 εξ. K.M. Setton, *Catalan Domination of Athens (1311-1388)*, London : Variorum Reprints 1975, σ. 21 εξ. E. Zachariadou, «The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area», *Studi Medievali* 21 (1980), σ. 821-838. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 206 εξ. A.-M. Talbot, «Catalan Grand Company», *ODB I* (1991), σ. 389. R.B. Hitchner, «Catalans», *ODB I* (1991), σ. 389. Ν.Γ. Νικολούδη, «Αλμογάβαροι», *ΕΠΛΒΙΠ* 1 (1996/2000), σ. 266-268 (βιβλιογραφία). R.D. Hughes, *The Catalan Expedition to the East. From the Chronicle of Ramon Muntaner*, (with an intr. By J.N. Hillgarth), Barcelona: Barcino - Tamesis, 2006. E.A. Prat, *Els catalans a Grècia. Castells i torres a la terra dels dues*, Barcelona: Editorial Base, 2013. D. Jacoby, «The Catalan Company in the East. The Evolution of an Itinerant Army (1303–1311)», στο G.J. Halfond (ed), *The Medieval Way of War. Studies in Medieval Military History in Honor of Bernard S. Bachrach*, London : Routledge, 2015, σ. 153-182.

⁶⁶ Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, XII, 26, έκδ. A. Failler-V. Laurent, IV (1999), σ. 581 και Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 55.

⁶⁷ Laiou, *Foreign Policy*, σ. 38.

⁶⁸ Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, IV, έκδ. A. Failler-V. Laurent, II (1984), σ. 303 και 307 εξ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VI, 9, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 202-204. Dölger, *Regesten*, no. 2209. Επίσης L. Mavromatis, *La Fondation de l'Empire Serbe. Le kralj Milutin*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 16), Θεσσαλονίκη : Κέντρον Βυζαντινών Ερευνών, 1978, σ. 29 εξ 33 εξ 40 εξ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 93 εξ 95 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 178 εξ. L. Maksimovic, «War Simonis Palaiologina die fünfte Gemahlin von König Milutin?», στο *Palaiologenzeit*, σ. 115-120. Obolensky, *Κοινοπολιτεία*, II, σ. 409 εξ. J. Stanojević- Allen, «Stefan Uroš III Milutin», *ODB III* (1991), σ. 1949-1950. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 53 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 193 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 8 εξ. Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 72 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 88. Βασιλοπούλου, *Βασιλικά Συνοικέσια*, σ. 55 εξ. 177 εξ. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 234.

ενώ και η αποτυχημένη πολεμική του εμπλοκή με τη Βενετία το 1302, οδήγησε σε νέα απώλεια οικονομικών πόρων με τη διεύρυνση των προνομίων των νικητών⁶⁹.

Η σχεδόν πλήρης απορρόφηση του Ανδρονίκου Β΄ ωστόσο στην επίλυση ζητημάτων που αφορούσαν οικονομικά, διοικητικά ή και θρησκευτικά ζητήματα, αλλά και η ενασχόλησή του σχεδόν αποκλειστικά με τις βαλκανικές περιοχές της Αυτοκρατορίας, δεν του επέτρεψε να αντιληφθεί σαφώς τις οδυνηρές επιπτώσεις της προϊούσας σταθεροποίησης⁷⁰ των Τούρκων στη Μικρά Ασία, εφόσον στις αρχές του 14^{ου} αι. και έπειτα από την κρίσιμη μάχη του Βαφέως το 1302⁷¹ κατάφεραν να

⁶⁹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, V, 4, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 135-137. Nicol, *Βυζάντιο και Βενετία*, σ. 274 εξ.

⁷⁰ Γενικά για την εμφάνιση και επέκταση των Οθωμανών, βλ. H.A. Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire. A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I (1300-1403)*, Oxford 1916 (London 1968). W. L. Langer-R. P. Blace, «The rise of the Ottoman Turks and its historical Background», *The American Historical Review* 37 (1932), σ. 468-505. M. F. Koprulu, *Les origines de l'Empire Ottoman*, [Etudes Orientales, 3], Paris 1935. Γ. Γεωργιάδη-Αρνάκη, *Οι πρώτοι Οθωμανοί. Συμβολή εις το πρόβλημα της πτώσεως του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας (1282-1337)*, [Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, 41], Αθήναι 1947. C. Cachem, *Pre - Ottoman Turkey. A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071-1330*, transl. J. Jones-Williams, New York : Taplinger, 1968. Βρυώνης, *Παρακμή*, passim. Sp.Vryonis, «Nomadization and Islamization in Asia Minor», *DOP* 29 (1975), σ. 42-71. P. Wittek, *Η Γένεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, μτφρ. Ε. Μπαλτά, Αθήνα : Πορεία, 1988. H. İnalcık, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Κλασική Εποχή, 1300-1600*, μτφρ. Μ. Κοκολάκη, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 1995. S.J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and modern Turkey, Vol. I : Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire (1280-1808)*, Cambridge : Cambridge University Press, 1976. Α.Γ.Κ. Σαββίδη, *Το Βυζάντιο και οι Σελτζούκοι Τούρκοι τον 11ο αι.*, Αθήνα : Βιβλιοπωλείο των Βιβλιοφίλων, 1988². Του Αυτού, *Byzantium in the Near East. Its relations with the Seljuk Sultanate of Rûm in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols (A.D. c. 1192-1237)*, [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 17], Θεσσαλονίκη : Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, 1981 (Ειδικά βλ. στο κεφ. V : *Arrival of the early Osmanlis*). E. Werner, *Die Geburt einer Grossmacht, Die Osmanen (1300-1481). Ein Beitrag zur Genesis des türkischen Feudalismus*, Weimar : Böhlau, 1985. C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481, Istanbul 1990. C. Kafadar, Between two worlds. The Construction of the Ottoman State*, Berkeley – Los Angeles : University of California Press, 1996. H.W. Lowry, *Η φύση του Πρώιμου Οθωμανικού Κράτους*, μτφρ. Σ.Π. Παπαγεωργίου, (Μεσανατολικές Σπουδές, 7), Αθήνα : Παπαζήσης, 2004. Α.Γ.Κ. Σαββίδη, *Οι Τούρκοι και το Βυζάντιο, τ. Α΄, Προ-οθωμανικά φύλα στην Ασία και στα Βαλκάνια*, Αθήνα : Δόμος, 2006². Του Αυτού, *Δοκίμια Οθωμανικής Ιστορίας*, Αθήνα : Παπαζήσης, 2007³. N. Necipoğlu, *Byzantium*, passim. J. Chrysostomides, «The Byzantine Empire from the Eleventh to the Fifteenth Century», στο K. Fleet (ed.), *The Cambridge History of Turkey, Vol. I., Byzantium to Turkey (1071-1453)*, Cambridge : Cambridge University Press, 2009, σ. 6-50. R.P. Lindner, «Anatolia, 1300-1451», στο K. Fleet (ed.), *The Cambridge History of Turkey, Vol. I.*, σ. 102-137. E.A. Zachariadou, «L'Asie Mineure Turque», στο A. Laiou – C. Morrison (eds.), *Le Monde Byzantin, Vol. III, Byzance et Sesvoisins (1204-1453)*, Paris 2011, σ. 369-399.

⁷¹ Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, X, έκδ. A. Failler-V. Laurent, IV (1999), σ. 365-368. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VII, 1, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 214-215. Επίσης, βλ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 90 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 202 εξ. C.W. Foss, «Bapheus», *ODB* I (1991), σ. 251. H. İnalcık, «Osmân Ghâzi 's siege of Nicaea and the Battle of Bapheus», στο E. Zachariadou (ed.), *The Ottoman Emirate (1300-1389). Halcyon Days in Crete I. A Symposium held in Rethymnon, 11-13 January 1991*, Rethymnon : Crete University Press, 1993, σ. 77-99. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al.,

παγιώσουν ανενόχλητοι την εκεί εγκατάστασή τους. Αλλά και στα βαλκανικά εδάφη δεν εξομαλύνθηκε η κατάσταση, καθότι οι εξαγριωμένοι Καταλανοί σύμμαχοί του οδηγήθηκαν μετά τη δολοφονία του αρχηγού τους *Roger de Flor* σε εκτεταμένες λεηλασίες στη Μακεδονία και τη Θράκη μέχρι το 1311⁷², ενώ η αύξηση της επιρροής του περί το 1318 στα κράτη της Ηπείρου και της Θεσσαλίας⁷³ δεν επέφερε κανένα πρακτικό αποτέλεσμα, δεδομένου ότι τα εσωτερικά πολιτικά πράγματα επιδεινώθηκαν ακόμη περισσότερο εξαιτίας της αδυναμίας του να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την έριδα που ξέσπασε το 1321 με τον εγγονό του και μετέπειτα αυτοκράτορα Ανδρόνικο Γ'⁷⁴.

Η κίνησή του γηραιού αυτοκράτορα να αποστερήσει το βασιλικό αξίωμα από τον νεαρό Ανδρόνικο⁷⁵, είχε ως οδυνηρή συνέπεια να ξεσπάσει ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος που θα είχε διάρκεια με μεγάλα ενδιάμεσα διαλείμματα από το 1321 μέχρι το 1328, οπότε έληξε με την επικράτηση τελικά του Ανδρονίκου Γ'. Τα αποτελέσματα της εμφύλιας αυτής διαμάχης όμως απέβησαν καταστροφικά κυρίως για την δοκιμαζόμενη ούτως ή άλλως Αυτοκρατορία, η οποία εξαντλήθηκε οικονομικά και διχάστηκε εκ νέου κοινωνικά, αλλά και συρρικνώθηκε επιπλέον εδαφικά, εφόσον και οι δύο αντιμαχόμενοι ενέπλεξαν στον μεταξύ τους αγώνα ο μεν Ανδρόνικος Β' τους Σέρβους, ο δε Ανδρόνικος Γ' τους Βούλγαρους⁷⁶, οι οποίοι θα αποσπούσαν λίγο αργότερα σημαντικά εδάφη στα Βαλκάνια, ενώ και οι Τούρκοι θα διεύρυναν χωρίς κανένα εμπόδιο τις κατακτήσεις τους στη Μικρά Ασία.

Handbook, σ. 287. Laiou, *Empire*, σ. 798. S. Kyriakidis, «The Employment of Large Groups of Mercenaries in Byzantium in the Period ca. 1290- 1305 as Viewed by the Sources», *Byzantion* 79 (2009), σ. 215 (ολόκληρο το άρθρο στις σελ. 208-230).

⁷² Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, XII, έκδ. A. Failler-V. Laurent, IV (1999), σ. 599-605. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VII, 4, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 229-230. Επίσης, βλ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 127 εξ και 162 εξ. K.M. Setton, *Catalan Domination*, σ. 38 εξ και 42 εξ. Laiou, *Empire*, σ. 803-804. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 53. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 88-89. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 234.

⁷³ Laiou, *Foreign Policy*, σ. 258. Σπ. Ασωνίτης, «Το πρόβλημα της χρονολόγησης της βυζαντινής επιχείρησης κατά της Ηπείρου επί Ανδρονίκου Β' Παλαιολόγου», *Βυζαντικά* 18 (1998), σ. 61 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 115 εξ.

⁷⁴ Για τον πρώτο εμφύλιο, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VIII, 7, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 321. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, I, 34, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 167-169. Επίσης P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine*, σ. 192-194. Bosch, *Andronikos III*, σ. 7 εξ και 32 εξ. Κύρρης, *Πρώτη Φάσις*, *passim*. Laiou, *Foreign Policy* σ. 284 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 46 εξ. Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 88. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 191 εξ. D. Kyritses, *The Byzantine Aristocracy in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries*, (PhD Diss., Harvard University), Cambridge, MA, 1997, σ. 334 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 241 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 42-53 και 65-69. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 38 εξ. D. Simić, «Ο Νικηφόρος Γρηγοράς και ο Εμφύλιος πόλεμος των δύο Ανδρονίκων (1321-1328). Η αντίληψή του για τη σύγκρουση, τα αίτια, τις συνέπειες και την κοινωνική της διάσταση», *Βυζαντικά* 34 (2017), σ. 153-178.

⁷⁵ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VIII, 3, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 293-295. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, I, 1, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 14-16. Επίσης, βλ. Κύρρης, *Πρώτη Φάσις*, σ. 11 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 250 εξ.

⁷⁶ Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινό Κράτος*, Β', σ. 174. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 254.

Κατά τη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου και μάλιστα έπειτα από τη λήξη της δεύτερης φάσης του και τον συμβιβασμό των δύο Ανδρονίκων⁷⁷, ο οπαδός του νεότερου Μανουήλ Κυδώνης, οικογενειακός φίλος και στενός συνεργάτης του τότε *μεγάλου παπία* και κατόπιν *μεγάλου δομεστικού* Ιωάννη Καντακουζηνού, δημιούργησε λίγο μετά το 1322 την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη, ώστε περί το 1323/24 να έρθει στον κόσμο ως πρωτότοκο τέκνο του ο υπό εξέταση Δημήτριος. Η γενέτειρα του νεαρού Κυδώνη, παρόλο που αποτέλεσε το επίκεντρο των γεγονότων του εμφυλίου με το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της, συμπεριλαμβανομένων και των Κυδωνών, να συντάσσεται ευθύς εξαρχής με το μέρος του Ανδρονίκου Γ', γνώρισε, μετά τη λήξη του και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του από την άνοιξη του 1328 μέχρι τον Ιούνιο του 1341⁷⁸, μια περίοδο αδιατάρακτης ειρήνης και ευημερίας, κατά την οποία ο φιλομαθής ευγενής προσέλαβε, προετοιμαζόμενος, με την αρωγή του οικογενειακού του φίλου Καντακουζηνού, για την μελλοντική πολιτική του σταδιοδρομία, σπουδαία παιδεία, χωρίς μάλιστα η εκπαίδευσή του από το 1329/30 μέχρι και την άνοιξη του 1341⁷⁹ να επηρεαστεί από το ησυχαστικό ζήτημα που ξεκίνησε εκεί περίπου το 1336/37⁸⁰.

Στην Αυτοκρατορία όμως γενικότερα, ακόμη και μετά την τελική επικράτηση του νεαρού Ανδρονίκου το Μάιο του 1328⁸¹, η κατάσταση εξακολουθούσε να είναι έκρυθμη και οδυνηρή. Ο εμφύλιος πόλεμος είχε παραλύσει τη διοίκηση, είχε

⁷⁷ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VIII, 11, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 351-357. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, I, 34, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 168-169. Επίσης, βλ. Bosch, *Andronikos III*, σ. 26 εξ. Ραδιή, *Βρεμε Ιωβανα V*, σ. 46 εξ. Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 88. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 254 εξ.

⁷⁸ Για τον Ανδρόνικο Γ', βλ. PLP 21437. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 188. Bosch, *Andronikos III*, passim. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 23 εξ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 284 εξ. Κύρρης, *Πρώτη Φάσις*, σ. 2 εξ. C. Kyrris, «Continuity and Differentiation in the Regime established by Andronicus III after his Victory of 23/24. V. 1328», *ΕΕΒΣ* 43 (1977-1978), σ. 278-308. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 38 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ*, σ. 191 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 241 εξ. Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινό Κράτος, Β'*, σ. 174. Ραδιή, *Βρεμε Ιωβανα V*, σ. 46 εξ. A. M. Talbot, «Andronikos III Palaiologos», *ODB I* (1991), σ. 95. Ράντιτς, «Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος», *ΕΠΛΒΙΠ 2* (1997), σ. 184-186. J. Lascaratos - S. Marketos, «The fatal disease of the Byzantine Emperor Andronicus III Palaeologus (1328-1341 AD)», *Journal of the Royal Society of Medicine* 90 (1997), σ. 106-109. R. Radić, «Andronikos III Palaiologos», *EPLBHC 1* (2007), σ. 250-251. Kyriakidis, *Warfare*, σ. 30 εξ.

⁷⁹ Επ' αυτού βλ. εκτενώς στις § 4 και 6 του Κεφ. Α' της παρούσης με τίτλους : *Το εκκλησιαστικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και η διαμόρφωση της θρησκευτικής προσωπικότητας του Δημητρίου* και *Το πνευματικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και η παιδεία του Δημητρίου* αντίστοιχα.

⁸⁰ Επ' αυτού, βλ. Χρήστου, *Αίτια*, σ. 128 εξ. Χρήστου, *Εισαγωγή*, *ΓΠΣ I* (1988)², σ. 315 εξ. J. Meyendorff, «Un mauvais theologien de l'unité au XIV siècle. Barlaam le Calabrais», *L'Église et les Églises, vol. II*, Chevetogne 1955, σ. 47 εξ. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 257 εξ. Sinkewicz, *New Interpretation*, σ. 489 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 31 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 34 εξ.

⁸¹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, IX, 6, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 419-421. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, I, 56, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 289-291. Επίσης, βλ. Bosch, *Andronikos III*, σ. 48 εξ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 297 εξ. C. Kyrris, Continuity and Differentiation in the Regime established by Andronicus III after his Victory of 23-24/5/1328, *ΕΕΒΣ* 43 (1977-1978), σ. 278-328. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 89 εξ.

επιδεινώσει ακόμη περισσότερο την οικονομία⁸², αλλά και είχε καταστήσει αδύνατη την αποτελεσματική της άμυνα απέναντι στους επικίνδυνους εξωτερικούς εχθρούς Σέρβους και Τούρκους, επιτρέποντάς τους να εδραιώσουν περαιτέρω τη θέση τους, εκμεταλλευόμενοι πλήρως την μεγάλη σύγχυση που επικρατούσε στο εσωτερικό της. Έτσι, παρά την προσπάθεια που καταβλήθηκε, με πρωτοστάτη τον μέγα Δομέστικο Ιωάννη Καντακουζηνό, για σταθεροποίηση, με τη βελτίωση των οικονομικών, αλλά και την αποκατάσταση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης⁸³, καθώς και με την ενσωμάτωση για σύντομο χρονικό διάστημα στα αυτοκρατορικά εδάφη περιοχών της Θεσσαλίας (1333) και της Ηπείρου (1337/8)⁸⁴, δεν κατέστη τελικά δυνατή η ανάκαμψή της. Όλες οι παραπάνω περιοχές μαζί με τη Μακεδονία, εκτός από τη Θεσσαλονίκη, κυριεύθηκαν λίγο αργότερα από τους Σέρβους υπό τον κράλη *Stefan Uroš IV Dušan*, ενώ εξαιτίας της έλλειψης επαρκών και αξιόμαχων στρατιωτικών δυνάμεων στα μικρασιατικά εδάφη, αλλά και της ήττας στη Φιλοκρήνη το 1331⁸⁵, οι Οθωμανοί κατάφεραν να εδραιωθούν ακόμη περισσότερο εκεί, καταλαμβάνοντας το 1326 την Προύσα, την οποία κατέστησαν νέα πρωτεύουσα του κράτους τους⁸⁶, το 1331 την Νίκαια και το 1337 την Νικομήδεια⁸⁷,

⁸² Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, ΙΧ, 6, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 425-426 και Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 191 εξ.

⁸³ Επ' αυτού, βλ. P. Lemerle, «Le juge général des Grecs et la réforme judiciaire d' Andronic III», στο *Mémorial Louis Petit. Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines*, (Archives de l'Orient Chrétien 1), Bucaresti 1948, σ. 292-316. Του Αυτού, «Documents et problèmes nouveaux concernant les Juges généraux», *Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 4 (1964-1965), σ. 29-44. E. Schilbach, «Die Hygotyposis von der Katholiki kritai tōn Rōmaïōn», *BZ* 61 (1968), σ. 44-70. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 197. Α. Γκουτζιουκώστας, *Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο (9ος-12ο αιώνες). Τα κοσμικά δικαιοδοτικά όργανα και δικαστήρια της πρωτεύουσας*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 37), Θεσσαλονίκη 2004, σ. 302 εξ.

⁸⁴ Για την Ήπειρο και τη Θεσσαλία εκείνη την εποχή, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, ΧΙ, 6, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 544- 546. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, ΙΙ, 28 και 32, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 473-474 και 495-498. Επίσης, βλ. Γ. Σούλης, «Η πρώτη περίοδος της Σερβοκρατίας εν Θεσσαλία (1348-1356)», *ΕΕΒΣ* 20 (1950), σ. 56-73. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 202 εξ. Κατσαροπούλου, *Επέκταση*, σ. 48 εξ.

⁸⁵ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, ΙΧ, 9, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 433-436. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, ΙΙ, 8, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 360-363. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 21, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 78. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 20. Ακόμη, βλ. Bosch, *Andronikos III.*, σ. 152 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, ΙΙ, σ. 235-236. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 269 εξ. Kyriakidis, *Warfare*, σ. 31-32.

⁸⁶ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VIII, 15, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 384. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, I, 44, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 220. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 16 έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 77. Επίσης, βλ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, ΙΙ, σ. 231-232 και Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 195. Laiou, *Empire*, σ. 799.

⁸⁷ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, ΙΧ, 13 και ΧΙ, 6, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 458 και 545. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 24, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 79. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 20-21. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, VIII, 34-35, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 180. Επίσης, βλ. Bosch, *Andronikos III.*, σ. 158 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*,

γεγονός που σημαίνει ότι, παρά τις επιτυχίες επί Λασκαριδών και Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, τα ήδη περιορισμένα αυτοκρατορικά εδάφη μετά το 1261 εξακολούθησαν να συρρικνώνονται συστηματικά μέχρι το 1341.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρονίκου Γ΄ ωστόσο ξεκίνησε στη Θεσσαλονίκη και το ησυχαστικό ζήτημα, το οποίο γνώρισε την κορύφωσή του με την πρώτη συνοδική αντιμετώπιση της θεολογικής διένεξης μεταξύ του μοναχού Βαρλαάμ και του ιερομονάχου Γρηγορίου Παλαμά στην Κωνσταντινούπολη στις 10 Ιουνίου του 1341⁸⁸. Μια εβδομάδα αργότερα όμως, ο ήδη ασθενής Ανδρόνικος Γ΄ πέθανε⁸⁹, ενώ λίγο νωρίτερα, την άνοιξη του ίδιου έτους, η οικογένεια Κυδώνη και ιδιαίτερα ο πρωτότοκος Δημήτριος κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν σοβαρότατη δοκιμασία από την σχεδόν αιφνίδια απώλεια - αμέσως μετά την επιστροφή του από επιτυχημένη πρεσβεία στους Μογγόλους της Χρυσής Ορδής την άνοιξη του 1341⁹⁰ - του πατέρα του Μανουήλ, οπότε ο φέρελπις διανοούμενος και μελλοντικός πολιτικός άρχοντας αναγκάστηκε να διακόψει τις σπουδές του για να αναλάβει τη φροντίδα της οικογένειάς του, αλλά και να διαδεχτεί ουσιαστικά τον πατέρα του στο πολιτικό πεδίο, υποστηρίζοντας και υποστηριζόμενος ένθερμα από τον προστάτη τους Ιωάννη Καντακουζηνό.

Ο θάνατος του Ανδρονίκου Γ΄, όπως και τα προβλήματα που ανέκυψαν σχετικά με την άσκηση της εξουσίας και την επιτροπεία του ανήλικου διαδόχου του Ιωάννη Ε΄, αποτέλεσαν την αφορμή για την έκρηξη ενός νέου και καταστροφικότερου εμφυλίου πολέμου κατά το διάστημα από το φθινόπωρο του 1341 μέχρι και το

II, σ. 238. Βρυώνης, *Παρακμή*, σ. 120 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 201. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 270 εξ. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 235.

⁸⁸ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XI, 11, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 559 εξ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, II, 40, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 557 εξ. Βραχέα Χρονικά, 8, 31, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 80. Ανώνυμος, <Κατά Ιωάννου Καλέκα>, 77-80, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *ΕΕΘΣΠΘ* 18 (1973), σ. 235-236. Επ' αυτού, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 26-28. Jugie, *Controverse*, σ. 1778-1793. Meyendorff, *Introduction*, σ. 80-84. Beck, *Kirche*, σ. 59. Χρήστου, *Εισαγωγή*, ΓΠΣ II (1966), σ. 13. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 209-210. Радић, *Време Јована V*, σ. 111. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 45 εξ. Φειδάς, *Ιστορία, Β΄*, σ. 513 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 76 εξ. Η κατάληξη της συνοδικής διαδικασίας ήταν αρχικά η απαλλαγή του Γρηγορίου του Παλαμά από τις κατηγορίες του Βαρλαάμ (Ζήσης, *Θεολόγοι*, σ. 142. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 54 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 77).

⁸⁹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XII, 2, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 559-560 και II (1829-1830), σ. 576-577. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, II, 40, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 557-560. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, VIII, 27-28, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 182. Βραχέα Χρονικά, 8, 32, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 81. Επίσης Bosch, *Andronikos III.*, σ. 199. Χριστοφιλοπούλου, *Αντιβασιλεία*, σ. 91. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 205. Λασκαράτος, *Νοσήματα*, σ. 583 εξ. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 32. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 44. Του Αυτού, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 295. P. Радић, *Време Јована V*, σ. 112-114. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 37.

⁹⁰ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. στην § 7 του Κεφ. Α΄ της παρούσης με τίτλο : *Ο θάνατος του Μανουήλ Κυδώνη και ο Δημήτριος ως διάδοχός του και προστάτης της οικογένειάς του στη Θεσσαλονίκη υπό το καθεστώς των Ζηλωτών (1341-1342)*.

χειμώνα του 1347⁹¹ μεταξύ του Ιωάννου Καντακουζηνού και της αντιβασιλείας που σχηματίστηκε εναντίον του, γεγονός το οποίο επηρέασε σημαντικά και την οικογένεια Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, αλλά αποτέλεσε και την απαρχή της ανάμειξης του νεαρού Δημητρίου στα δημόσια πράγματα της Αυτοκρατορίας από το φθινόπωρο του 1341, με αποκορύφωμα την επιστράτευσή του στο επιτελείο του Καντακουζηνού το 1345. Έτσι, παρόλο που, σύμφωνα και με την επιθυμία του Ανδρόνικου Γ'⁹², ο μέγας Δομέστικος ανέλαβε - ουσιαστικά συνέχισε - από το καλοκαίρι του 1341 την άσκηση της διακυβέρνησης της Αυτοκρατορίας και επωμίστηκε την κηδεμονία του Ιωάννη Ε'⁹³, κατά τη διάρκεια της απουσίας του από την Κωνσταντινούπολη στις αρχές του φθινοπώρου με σκοπό την αντιμετώπιση των Βούλγαρων που απειλούσαν με πόλεμο, των Τούρκων που διέπρατταν εκτεταμένες λεηλασίες στα θρακικά παράλια και των Σέρβων που συνέχιζαν ακάθεκτοι να υποτάσσουν αυτοκρατορικά εδάφη στην κεντρική Μακεδονία και να απειλούν την Θεσσαλονίκη, συγκροτήθηκε η αντιβασιλεία και εκδηλώθηκε πραξικόπημα εναντίον του από τη βασιλομήτορα Άννα της Σαβοΐας, τον πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα⁹⁴, αλλά και τον κυριότερο πολιτικό του αντίπαλο, μέγα δούκα Αλέξιο Απόκαυκο⁹⁵.

⁹¹ Για το νέο εμφύλιο, βλ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, passim. Charanis, *Internal Strife*, σ. 221 εξ. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 80-136. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 32 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 44 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 205 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 294-330. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffrey et al., *Handbook*, σ. 289 εξ. Laiou, *Empire*, σ. 813 εξ. D. Simić, «Ο εμφύλιος πόλεμος (1341-1347) στο ιστορικό έργο του Δούκα», *ΒΔ* 27 (2019), σ. 229-252.

⁹² Είναι γεγονός ότι ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ', αλλά και το αυτοκρατορικό συμβούλιο (η σύγκλητος) είχαν προτείνει στον Καντακουζηνό την συμβασιλεία. Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XII, 2-3 και 12, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 576-577, 580, 583-584 και 614-615. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 32, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 81. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 1 και 4, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 14-15 και 35-36. Δούκας, *Ιστορία*, X, 3, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 61. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 21. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, VIII, 19-22, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 182. *Έπιστ. 7, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 33-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 33). Επίσης Dölger, *Johannes VI*, σ. 194-207 Lemerle, *L'émirat d'Aydin*, σ. 145 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 41. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 296. και 44. Радић, *Време Јована V*, σ. 116-117.

⁹³ Για το λόγο αυτό και πρωτοστάτησε στη σύγκληση της δεύτερης, και συμπληρωματικής της πρώτης τον Ιούνιο, συνόδου για την οριστική αντιμετώπιση και την καταδίκη των αντισηχαστών και του ηγέτη τους Γρηγορίου Ακινδύνου τον Αύγουστο του 1341. Επ' αυτού, βλ. Χρήστου, *Εισαγωγαί*, στο *ΓΠΣ* II (1966), σ. 15 εξ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 86 εξ. Χριστοφορίδης, *Ήσυχαστικές Έριδες*, σ. 56 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 79 εξ.

⁹⁴ Για τον Καλέκα, βλ. PLP 10288. V. Grecu, *Izvorul principal bizantin. Omilie patriarhului Ioan XIV Caleca*, (Studi e Cercetari 35), București 1939. P. Ioannou, «Ioannes XIV. Kalekas, Patriarch von Konstantinopel, unedierte Rede zur Krönung Ioannes' V», *OCP* 27 (1961), σ. 38-45. D. Deletant, «A copy of the original Greek version of John Caleca's Homily for Easter Sunday in the British Museum», *RESEE* 10 (1972), σ. 219-225. Δ.Γ. Τσάμη, «Η εν τω κώδ. Vat. gr. 704 πραγματεία κατά του πατριάρχου Ιωάννου Καλέκα», *ΕΕΘΣΠΘ* 18 (1973), σ. 219-252. O. Kresten, «Der sogenannte 'Absetzungsvermerk' des Patriarchen Ioannes XIV. Kalekas im Patriarchatsregister von Konstantinopel (Cod. Vind. Hist. Gr. 47, F. 116v)», στο W. Hörander - J. Koder - O. Kresten - E. Trapp (Hrsg.), *Βυζάντιος. Festschrift für Herbert Hunger zum 70. Geburtstag*, Wien 1984, σ. 213-219. A.-M. Talbot, «John XIV Kalekas», *ODB* II

Η οδυνηρή αυτή εξέλιξη είχε ως συνέπεια ο μέγας δομέστικος να εκπέσει από το αξίωμά του και να κηρυχθεί εχθρός της Αυτοκρατορίας⁹⁶, να καταστραφεί η οικία του και να λεηλατηθεί η περιουσία του στην *μεγάλην Πόλιν*, αλλά και να ταλαιπωρηθούν οι συγγενείς του⁹⁷. Αντιδρώντας άμεσα στην έκνομη αυτή ενέργεια, κατέστησε ορμητήριό του τη Θράκη και αναγορεύτηκε αυτοκράτορας στο Διδυμότειχο την ημέρα της εορτής του προσάτη των Παλαιολόγων αγίου Δημητρίου, στις 26 Οκτωβρίου του 1341⁹⁸ - όπου ήταν παρών και ο νεαρός Κυδώνης -, διακηρύσσοντας νομιμοφροσύνη στην αυτοκρατορική δυναστεία και θέτοντας ως σκοπό της όλης του κίνησης την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του νόμιμου διαδόχου του Ανδρονίκου Γ', ανήλικου αυτοκράτορα Ιωάννη Ε', στρεφόμενος

(1991), σ. 1055-1056. A.-M. Casiday, «John XIV (Kalekas), Byzantine theology-cum-politics and the early Hesychast Controversy», στο P. Odorico (éd. par), *Le patriarcat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: Rupture et continuité. Actes du colloque international, Rome, 5-6-7 décembre 2005*, (Dossiers Byzantins 7), Paris : Centre d' études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2007, σ. 19-35.

⁹⁵ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 215. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 247. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 94. Για τον Απόκαυκο, βλ. PLP 1180. S. Eyice, «Alexis Apokauque et l' église byzantine de Sélymbria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 77- 104. O. Feld, «Noch einmal Alexios Apocaukos und die byzantinische Kirche von Selembria (Silivri)», *Byzantion* 37 (1967), σ. 55- 65. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 299. Л. Максимовић, «Регентство Алексија Апокавка и друштвена кретања у Цариграду / Η Αντιβασιλεία του Αλέξιου Απόκαυκου και τα Κοινωνικά Κινήματα στην Κωνσταντινούπολη», *ZRVI* 18 (1978), σ. 165-188. Β. Γεωργιάδου, «Και προδότης σαφής καθιστάμενος'. Σχετικά με την κοινωνική προέλευση και απήχηση του μεγάλου δουκός Αλεξίου Απόκαυκου (1281/2-1345), στα *Πρακτικά Ι' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 75-85. G. Weiss, «Apokaukos, Alexios, byzantinischer Politiker († 1345)», *LM I* (1980), σ. 757- 758. A.M. Talbot, «Alexios Apocaukos», *ODB I* (1991), σ. 134-135. Mergiali, *L'enseignement*, σ. 55 εξ. Ν. Νικολούδης- Α. Σαββίδης, «Απόκαυκος», *ΕΠΛΒΙΠ* 3 (2001), σ. 115-116. G. Makris, «Alexios Apokaukos und sein Porträt im Codex Paris. gr. 2144», στο S. Kolditz-R.C. Müller (Hrsg.), *Geschehenes und Geschriebenes. Studien zu Ehren von Günther S. Henrich und Klaus-Peter Matschke*, Leipzig 2005, σ. 157-179.

⁹⁶ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XII, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 605. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 24 και 27, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 144-145 και 165-166. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 139 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 206. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 32 εξ και 35 εξ. Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 94. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 92 εξ.

⁹⁷ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XII, 11, 3-14, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 608. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 22, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 137-138. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β'*, 15-29, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α'*, 10, 33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5. Επίσης, βλ. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 34 εξ 36 εξ και 80-81. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 47. Του Αυτού, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 301. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 93.

⁹⁸ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XII, 12, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 611-612. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 27, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 165-166. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 35, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 81-82. Επίσης, βλ. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 193. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 36 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 47-48. Χριστοφιλοπούλου, *Αντιβασιλεία*, σ. 101 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 303. Радић, *Време Јована V*, σ. 126. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 97 εξ. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 94, σημ. 41. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ.61 εξ.

κυρίως εναντίον των σφετεριστών της εξουσίας πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα και ιδιαίτερω του Αλεξίου Απόκαυκου⁹⁹.

Στον αγώνα του αυτό ο επίδοξος αυτοκράτορας πλέον είχε τη θερμή συμπαράσταση του Δημητρίου και της ευγενούς οικογένειάς του, εφόσον, πέραν του στενού οικογενειακού και φιλικού τους συνδέσμου, η νέα εμφύλια σύγκρουση συνδεόταν επίσης και με την προσπάθεια επικράτησης και διατήρησης στην εξουσία της ισχυρής αριστοκρατίας με κύριο εκπρόσωπο τον στενό συνεργάτη της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων, Καντακουζηνό¹⁰⁰. Ωστόσο, τα πράγματα δεν εξελίσσονταν θετικά μέχρι και το 1343 για τον πρώην μέγα Δομέστικο, δεδομένου ότι η μεγάλη πλειονότητα του λαού, αλλά και οι διοικητές των περιοχών της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας τον θεωρούσαν στασιαστή και σφετεριστή της εξουσίας, γι' αυτό και είχαν ταχτεί εναντίον του και υπέρ του νόμιμου αυτοκράτορα Ιωάννη Ε' και της αντιβασιλείας. Εξάιρεση αποτέλεσε ο διοικητής της Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Συναδηνός¹⁰¹, η απόφαση του οποίου να του παραδώσει την πόλη την άνοιξη του 1342 επικροτήθηκε μεν θερμά από τον Δημήτριο και την τάξη των εκεί ευγενών, προκάλεσε όμως την εξέγερση του λαού και την επικράτηση του κινήματος των Ζηλωτών το καλοκαίρι, οπότε ο επίδοξος αυτοκράτορας, ενώ επρόκειτο να την καταλάβει και να την καταστήσει νέο του ορμητήριο, αναγκάστηκε τελικά να αναζητήσει καταφύγιο στους Σέρβους¹⁰².

Η αναγνώρισή του όμως από τη Θεσσαλία και περιοχές της Νότιας Μακεδονίας το 1343¹⁰³, παρόλο που αναπτέρωσε τις ελπίδες του, τον οδήγησε το

⁹⁹ Κατά τον Κυδώνη, ο Απόκαυκος υπήρξε ο βασικός υποκινητής όλων των ενεργειών εις βάρος του Καντακουζηνού στην Κωνσταντινούπολη το φθινόπωρο του 1341. Επ' αυτού, βλ. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β'*, 15-29, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79 και Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 98-99. Επίσης, βλ. Ανώνυμος, <Κατὰ Ἰωάννου Καλέκα>, 335-340, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *ΕΕΘΣΠΘ* 18 (1973), σ. 245.

¹⁰⁰ Λαΐου, *Βυζάντιο Παλαιολόγων*, σ. 289 εξ. Ch. Malatras, «The "Social Aspects" of the Second Civil War (1341-1354)», στο M.-H. Congourdeau (ed. par), *Thessalonique au Temps les Zélotes (1342-1350). Actes de la table ronde organisée dans le cadre du 22e Congrès International des Etudes Byzantines à Sofia, le 25 août 2011*, (Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Monographies 42), Paris 2014, σ. 99-116. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 299 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 113 εξ.

¹⁰¹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, XII, 16, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 626 εξ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 38, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 233. Πρβ. επίσης Charanis, *Internal Strife*, σ. 214. Θεοχαρίδης, *Τοπογραφία*, σ. 40. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 49 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 13 εξ. Ostrogorsky, *Ἱστορία, Γ'*, σ. 211 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 308 εξ. Tafrafi, *Θεσσαλονίκη*, σ. 165 εξ. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 99-100. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 122 εξ. Σαββίδης, *Ἱστορία, Γ'*, σ. 91. Για τον Συναδηνό, βλ. *PLP* 27120. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 129 εξ.

¹⁰² Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 44, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 266-271. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β'*, 9-11, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79. Επίσης, βλ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 157 εξ.

¹⁰³ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, XIII, 3 και 6, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 644 και 656-658. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 53, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 309-322. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 52 εξ και 147 εξ. Ostrogorsky, *Ἱστορία, Γ'*, σ. 213 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 316 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 141 εξ.

καλοκαίρι του ίδιου έτους σε ρήξη με τον Σέρβο κράλη *Stefan Dušan*¹⁰⁴, ο οποίος εν τω μεταξύ είχε συμμαχήσει με την αντιβασιλεία της Κωνσταντινουπόλεως, ενώ ο Καντακουζηνός στράφηκε για βοήθεια προς τους Τούρκους, συμπράττοντας αρχικά με τον εμίρη του Αϊδινίου Ομούρ¹⁰⁵, ενώ το 1345 σύναψε συμμαχία με τον Οθωμανό ηγεμόνα Ορχάν, την οποία μάλιστα ενίσχυσε και επιστέγασε προσφέροντάς του ως σύζυγο την κόρη του Θεοδώρα το επόμενο έτος¹⁰⁶. Η ανάμιξη των Σέρβων και των Τούρκων στην εμφύλια διαμάχη ωστόσο, επρόκειτο να επιφέρει ολέθρια αποτελέσματα στην συνοχή της Αυτοκρατορίας, εφόσον οι πρώτοι, ως σύμμαχοι της αντιβασιλείας, αποσπούσαν συστηματικά πολύτιμα εδάφη στα Βαλκάνια, με συνέπεια ο *Dušan* να στεφθεί το 1346 «*αυτοκράτωρ Σερβίας και Ρωμανίας*»¹⁰⁷, ενώ οι δεύτεροι, ως σύμμαχοι του Καντακουζηνού, να σταθεροποιηθούν ακόμη περισσότερο στη Μικρά Ασία, θέτοντας παράλληλα και τα θεμέλια, με τη δημιουργία εστιών στα βαλκανικά εδάφη, για τη μελλοντική μόνιμη

¹⁰⁴ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α΄*, 11, 9-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 6. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 52 εξ και 147 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 212 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 23 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 316 εξ. Κατσαροπούλου, *Επέκταση*, σ. 12 εξ 54 εξ και 100 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 182 εξ.

¹⁰⁵ Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 314- 315. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 168 εξ και 191 εξ.

¹⁰⁶ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 5, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 762-763. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 95, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 585-588. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριῶν*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 21. Επίσης, βλ. Άμαντου, *Σχέσεις*, Α΄, σ. 72. Lemerle, *L'émirat d'Aydin*, σ. 220 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 57 εξ 62 εξ και 134-135. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 216. A.A.M. Bryer, «Greek historians on the Turks. The case of the first Byzantine-Ottoman marriage», στο R. Davies - J. Wallace-Hadrill (eds), *The Writing of History in the Middle Ages. Essays presented to to Richard William Southern*, Oxford : Clarendon Press - New York : Oxford University Press, 1981, σ. 471 εξ. Todt, *Kantakouzenos*, σ. 52 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 323 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 156. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 237 εξ. B. Tezcan, *The Second Ottoman Empire. Political and Social Transformation in the Early Modern World*, New York : Cambridge University Press, 2010, σ. 87. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 90. Kyriakidis, *Warfare*, σ. 40. Shukurov, *Byzantine Turks*, σ. 220 εξ.

¹⁰⁷ Για τη στέψη του, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 1, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 746-747. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 89, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 551-552. Πρβλ. επίσης Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 219 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 325 και 398 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 27 εξ, 32, 178-179 και 181, Obolensky, *Κοινοπολιτεία*, II, σ. 415. J.V.A. Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Michigan 1994, σ. 270-275 και 286-337. J. W. Barker, «The Question of Ethnic Antagonisms Among Balkan States of the Fourteenth Century», στο T.S. Miller - J. Nesbitt (eds), *Peace and war in Byzantium : essays in honor of George T. Dennis, S.J.*, Washington, D.C. : Catholic University of America Press, 1995, σ. 165 εξ. M.C. Bartusis, «The settlement of Serbs in Macedonia in the era of Dusan's conquests», στο H. Ahrweiler - A.E. Laiou (eds), *Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire*, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1998, σ. 151 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 160. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 111 εξ. Lemerle, *Philippe et la Macédoine*, σ. 199. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 60. Gill, *John VI*, σ. 62. Κατσαροπούλου, *Επέκταση*, σ. 60. L. Maksimović, «L'empire de Stefan Dušan. Genèse et caractère», *TM (= Mélanges Gilbert Dagron)* 14 (2002), σ. 415-428. S. Pirivatrić, «Entering of Stefan Dušan into the Empire», *ZRVI* 44 (2007), σ. 381-409. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 91-92.

εγκατάστασή τους στις περιοχές της Μακεδονίας και κυρίως της Θράκης, όπου προέβαιναν ήδη σε εκτεταμένες λεηλασίες¹⁰⁸.

Ο νεαρός Κυδώνης, ως διάδοχος πλέον του πατέρα του Μανουήλ, υποστήριξε ένθερμα και με σταθερότητα καθόλη την διάρκεια του εμφυλίου το εγχείρημα του Καντακουζηνού να ανέλθει στον αυτοκρατορικό θρόνο, υπερασπιζόμενος μάλιστα δημόσια τον αγώνα του στη Θεσσαλονίκη και αντιτιθέμενος με σφοδρότητα στο κίνημα των Ζηλωτών κυρίως μετά το 1343 και μέχρι το 1345¹⁰⁹, οπότε στις αρχές της άνοιξης πιθανότατα και οπωσδήποτε πριν από τη δολοφονία του Αλεξίου Απόκαυκου τον Ιούνιο στην Κωνσταντινούπολη¹¹⁰, αποχώρησε εσπευσμένα εφόσον κινδύνευε σοβαρά η ζωή του. Παρόλο όμως που επιθυμούσε να μεταβεί στη Θράκη για να συνδράμει τον αυτοκράτορα, κατευθύνθηκε στη Βέροια, όπου εντάχθηκε ουσιαστικά στο ευρύτερο επιτελείο του Καντακουζηνού ως συνεργάτης του διοικητή της Μανουήλ, δευτερότοκου γιου του. Με τον Καντακουζηνό συναντήθηκε τελικά λίγο αργότερα, ενώ εκείνος είχε γίνει ήδη κύριος της Θράκης και λίγο πριν από τη στέψη του - στην οποία επίσης συμμετείχε ο Κυδώνης - στην Αδριανούπολη¹¹¹ την άνοιξη του 1346, οπότε συμπεριλήφθηκε στην ομάδα των στενότερων από τους συνεργάτες του.

Το χειμώνα του 1347 και ενώ ήταν πλέον βέβαιη η επικράτηση, αλλά και η επικείμενη είσοδος στην Κωνσταντινούπολη του ένθερμου οπαδού του Ησυχασμού Καντακουζηνού, η αυτοκράτειρα Άννα της Σαβοΐας, προκειμένου ίσως να εξομαλύνει περαιτέρω τα πράγματα, διέλυσε ουσιαστικά την αντιβασιλεία, συγκαλώντας εκ νέου σύνοδο στις 2 Φεβρουαρίου για τη διευθέτηση του ησυχαστικού ζητήματος, η οποία απομάκρυνε τον Ιωάννη Καλέκα από τον

¹⁰⁸ Έπιστ. 19, *Τῶ δεσπότη*, 8-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48. Επίσης, βλ. Gill, *John VI*, σ. 57 εξ. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 110 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 322-324.

¹⁰⁹ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. στην § 7 και 8 του Κεφ. Α' της παρούσης εργασίας : *Ο θάνατος του Μανουήλ Κυδώνη και ο Δημήτριος ως διάδοχός του και προστάτης της οικογένειάς του στη Θεσσαλονίκη υπό το καθεστώς των Ζηλωτών (1341-1342)* και *Η υποστήριξη του Δημητρίου στον Ιωάννη Καντακουζηνό κατά την διάρκεια του δεύτερου εμφυλίου πολέμου και η απομάκρυνσή του από τη Θεσσαλονίκη (1341-1345)*.

¹¹⁰ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XIV, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 730-734. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 88, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 542-544. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 44, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 84. Δούκας, *Ιστορία*, V, 4, 4-14, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 45. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 59. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 215. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 319-320. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 116. Радић, *Време Јована V*, σ. 151. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 221- 223.

¹¹¹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 5, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 762. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 92, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 564-568. Σχετικά με τη στέψη και τη σημασία της βλ. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 194. Meyendorff, *Introduction*, σ. 118. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 216. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 54 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 33. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 326. Todt, *Kantakuzenos*, σ. 51. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 75. Радић, *Време Јована V*, σ. 161. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 116. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 69. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 231 εξ.

πατριαρχικό θρόνο¹¹², αλλά και αποφυλάκισε τον ηγέτη των ησυχαστών, ιερομόναχο Γρηγόριο Παλαμά¹¹³. Η κίνηση αυτή συνέβαλε οπωσδήποτε, ώστε την νύκτα της ίδιας ημέρας, που ο επίδοξος αυτοκράτορας εισήλθε νικητής στην *μεγάλην Πόλιν*¹¹⁴, να διευκολυνθεί η αποκατάσταση των σχέσεών του με την αυτοκρατορική οικογένεια. Έτσι, παρά την σύντομη αντίσταση που συνάντησε ο Καντακουζηνός, στις 8 Φεβρουαρίου απέκτησε τελικά τον έλεγχο της καταστάσεως και σύναψε συμφωνία με την βασιλομήτορα και αυτοκράτειρα Άννα της Σαβοΐας¹¹⁵, ώστε τον Μάιο να στεφθεί πρώτος αυτοκράτορας¹¹⁶ από τον νέο πατριάρχη και δάσκαλο του Κυδώνη Ισιδώρο Βουχείρα¹¹⁷, με αποστολή να ασκήσει την εξουσία ως επίτροπος, προστάτης και εγγυητής του νόμιμου δικαιώματος στο θρόνο του Ιωάννη Ε΄ με θητεία δέκα ετών¹¹⁸, γεγονός που επιδοκίμασε με ενθουσιασμό ο Δημήτριος. Για να συσφίξει μάλιστα περισσότερο τους δεσμούς του με τον αυτοκρατορικό οίκο των Παλαιολόγων και να νομιμοποιήσει την παρουσία του στο θρόνο ως *πατήρ βασιλέως*¹¹⁹, ο νέος αυτοκράτορας συνδέθηκε στενά συγγενικά με τον νόμιμο κάτοχο του θρόνου, προσφέροντάς του ως σύζυγο την θυγατέρα του

¹¹² Ανώνυμος, <Κατά Ιωάννου Καλέκα>, 463-478, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *ΕΕΘΣΠΘ* 18 (1973), σ. 250-252. Επίσης, βλ. G.T. Dennis, «The desposition of the patriarch John Calecas», στο Dennis, *Byzantium-Franks*, σ. 51 εξ.

¹¹³ *Βραχέα Χρονικά*, 8, 46, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 84. Πρβλ. ακόμη Meyendorff, *Introduction*, σ. 119. Χρήστου, Εισαγωγή, *ΓΠΣ II* (1966), σ. 40 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 217. Ραδιή, *Βρεμε Јована V*, σ. 164. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 77.

¹¹⁴ Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 8, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 774. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 99, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 605-607. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 2, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 12-13. Δούκας, *Ιστορία*, X, 3, 10-29, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 61 και *Βραχέα Χρονικά*, 8, 46β - 9, 12 - 11, 2 - 11, 3, 1, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 84, 93, 105 και 681. Επίσης Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 62 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 217. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 328. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 77. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 246 εξ.

¹¹⁵ Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 63. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 217.

¹¹⁶ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 11, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 787-788. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 4, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 29. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 48b-c, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 85. Πρβλ. επίσης Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 65. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 217. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 340. Ραδιή, *Βρεμε Јована V*, σ. 168.

¹¹⁷ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 786. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 3-4, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 26-29. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 48a, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 85. Φιλόθεος Κόκκινος, *Βίος αγίου Ισιδώρου*, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου... Αγιολογικά έργα, Α΄*, σ. 391-392. Επίσης, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 130-131. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 65. Ραδιή, *Βρεμε Јована V*, σ. 164. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 79. Η εκλογή και η άνοδος του Ισιδώρου στον πατριαρχικό θρόνο σήμανε ταυτόχρονα και την επικράτηση των Ησυχαστών στην ηγεσία του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Επ' αυτού, βλ. Meyendorff, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 137 εξ και 140. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 145 εξ. Siniossoglou, *Radical Platonism*, σ. 93 εξ.

¹¹⁸ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 100, έκδ. L. Schopen, II (1931), 614.

¹¹⁹ *Επιστ.* 64, *Ανώνυμος*, 52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 97.

Ελένη¹²⁰, η οποία σφυρηλάτησε κατόπιν βαθιά φιλία και μαθήτευσε κοντά στον διαμένοντα σχεδόν μόνιμα στο παλάτι Κυδώνη¹²¹, γι' αυτό και απέβη αργότερα ως αυτοκράτειρα και σύζυγος του Ιωάννη Ε' ένα από τα πρόσωπα εκείνα που συνέβαλαν ουσιαστικά στην μακροήμερευση της πολιτικής του σταδιοδρομίας.

Με την άνοδο στο θρόνο του Ιωάννη ΣΤ' και την ανάληψη του αξιώματος του *Μεσάζοντος* από τον Δημήτριο ωστόσο, η Αυτοκρατορία εισήλθε ουσιαστικά στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αι., το οποίο αποτέλεσε μια από τις πλέον ζοφερές περιόδους στην ιστορία της, κατά την οποία η συνεχής αύξηση της οθωμανικής απειλής μετά το 1354 θα βύθιζε τους υπηκόους της διαρκώς στην ανησυχία και τον έντονο φόβο για το μέλλον. Οι δύο εμφύλιοι πόλεμοι που προηγήθηκαν επιτάχυναν την διοικητική της αποσύνθεση και την οικονομική της εξαθλίωση¹²², πράγμα που συντέλεσε αποφασιστικά, δεδομένου ότι ο στρατός ήταν σχεδόν διαλυμένος και τα εναπομείναντα εδάφη της ουσιαστικά ανυπεράσπιστα στην οθωμανική, αλλά και τη σερβική επέκταση¹²³, ώστε ο *Dušan* να διευρύνει το κράτος του προς το Νότο και οι Τούρκοι να συνεχίσουν τις κατακτήσεις τους στη Μικρά Ασία, όπως επίσης και οι παραδοσιακοί σύμμαχοι των Βυζαντινών Γενουάτες να καταλάβουν την Χίο¹²⁴.

Έτσι, σχεδόν αμέσως μετά την είσοδο στην Κωνσταντινούπολη και κυρίως έπειτα από την στέψη του, ο νέος αυτοκράτορας επιδόθηκε στην προσπάθεια αναδιοργάνωσης και χρηστής διοικήσεως της Αυτοκρατορίας με την συνδρομή του Κυδώνη, ο οποίος, καθώς είχε ήδη επιλέξει συνειδητά τον άγαμο και απράγμονα φιλόσοφο βίο, ήταν εγκατεστημένος στα *βασιλεία* ως ένας από τους πλέον έμπιστους συνεργάτες του, ασκώντας μάλιστα τα καθήκοντα αρχικά και κατόπιν φέροντας το ανώτατο αξίωμα του *Μεσάζοντος*. Η υψηλή θέση που κατείχε στο αυτοκρατορικό επιτελείο τού εξασφάλισε ενεργό συμμετοχή σε όλα τα σημαντικά γεγονότα της περιόδου μέχρι το 1354, εκτός από την οικειοθελή απουσία του από

¹²⁰ «Ἐβδόμη γὰρ μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν καὶ στεφηφορίαν ἐκείνην ἡμέρα παρῆν ... καὶ τὰ νόμιμα τῆς τῶν νέων βασιλείων προετελεῖτο συζυγίας, Ἰωάννου φημί καὶ Ἑλένης, τοῦ μὲν ἑξκαιδεκαετούς ὄντος, τῆς δὲ δυοῖν ὑποβεθηκυίας ἐτῶν ἐκείνου» (Γρηγοράς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, XV, 11, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 791). Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 4, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 29. Δούκας, *Ἱστορία*, X, 3, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 63-65. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 47 - 8,48c - 22,8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I, σ. 84-85 και 181. Επίσης, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 120. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 135-136. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 217. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, σ. 271. Nicol, *Ἰωάννης Καντακουζηνός*, σ. 142-143. K.-P. Todt, *Kaiser Johannes VI. Kantakuzenos*, σ. 55 εξ. Радич, *Време Јована V*, σ. 165 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 329. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 117. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 249 εξ.

¹²¹ Ο Δημήτριος «ἐνδον βασιλείων διέτριβεν αἰεὶ, οὐ μόνον διὰ τὴν εὐμένειαν, ἣν πολλὴν παρὰ τοῦ βασιλέως ἐκαρποῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς πράγμασι μεσάζων ἀνάγκην εἶχεν αἰεὶ συνεῖναι βασιλεῖ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν» (Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 39, 3-9, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 285).

¹²² Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 5, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 33-34. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 27-30, έκδ. G. Cammelli, *BNI* 4 (1923), σ. 78. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 221- 222.

¹²³ Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 97. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 23-27.

¹²⁴ P. Argentis, *The Occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island (1346-1566)*, vol. I, Cambridge 1958, σ. 86 εξ και Φ.Β. Πέρρα, «Ο γενουατικός οίκος των Ζακκαρία (Zaccaria) - (13ος -15ος αι. μ.Χ.): προσωπογραφικές σημειώσεις», *Βυζαντικά* 35 (2018/19), σ. 213.

την εκ νέου αντιμετώπιση του ησυχαστικού ζητήματος με την επικύρωση των συνοδικών αποφάσεων στις 8 Φεβρουαρίου του 1347¹²⁵, αλλά και τις νέες συνόδους τον Αύγουστο του 1347¹²⁶ και τον Μάιο του 1351¹²⁷. Απέναντι στο ησυχαστικό ζήτημα ο Δημήτριος κράτησε αυστηρά ουδέτερη στάση την περίοδο αυτή, λόγω κυρίως της διαφωνίας του με τον αυτοκράτορα και της πλήρους αντίθεσής του με τον παλαμισμό, αλλά και οπωσδήποτε της καταδίκης του Γρηγορίου Ακινδύνου και της αποδοκιμασίας του Νικηφόρου Γρηγορά, μέχρι τότε ουσιαστικά ομοφρόνων του.

Αντίθετα είναι βέβαιο ότι υποστήριξε την αποτυχημένη προσπάθεια προσέγγισης με τον παπικό θρόνο τα έτη 1347/48¹²⁸, συνέβαλε στην αντιμετώπιση της πανούκλας την ίδια περίοδο¹²⁹, συμφώνησε και υποστήριξε την τοποθέτηση του Μανουήλ Καντακουζηνού ως δεσπότη στον Μυστρά¹³⁰, συμμετείχε στη διευθέτηση της κρίσης μετά τη σύγκρουση και την ήττα της Αυτοκρατορίας από την Γένουα το 1349/50¹³¹, πανηγύρισε προφανώς την πτώση των Ζηλωτών και την ενσωμάτωση

¹²⁵ Χρήστου, Εισαγωγή, ΓΠΣ II (1966), σ. 41. Meyendorff, *Introduction*, σ. 224. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 65. Του Αυτού, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 340. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 75 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 175.

¹²⁶ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 786-787. Επίσης, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 133 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 218. Weiss, *Kantakouzenos*, σ. 124 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 181 εξ. Φειδάς, *Ιστορία, Β'*, σ. 524 εξ.

¹²⁷ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 23, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 168 εξ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVIII, 1 - XXI, 6, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 869-1036. Ακόμη, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 23 εξ. Χρήστου, Εισαγωγή, ΓΠΣ IV (1988), σ. 36 εξ. Jugie, *Controverse*, σ. 1790 εξ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 142 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 85 εξ και 90 εξ. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 290. Φειδάς, *Ιστορία, Β'*, σ. 531 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 201 εξ.

¹²⁸ R.-J. Loenerz, «Ambassadeurs grecs auprès du pape Clément VI, 1348», *OCP* 19 (1953), σ. 178-196. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 82 εξ. Gill, *Byzantium and Paracy*, σ. 205 εξ. Радић, *Време Јована*, σ. 183 εξ. Επίσης, βλ. και την § 4 του Κεφ. Β' της παρούσης.

¹²⁹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVI, 1, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 797-798. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 8, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 49-52. *Βραχεία Χρονικά*, 33, 6, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 242 και *Επιστ.* 88, *Άνώνυμος*, 43-56, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122.

¹³⁰ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 13, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 85-90. Επίσης, βλ. Zakythinos, *Despotat I*, σ. 95-113. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 123. Π. Κατσώνη, «Ιδεολογικοπολιτικές προσεγγίσεις και οικονομικές σχέσεις Κωνσταντινουπόλεως και Μυστρά κατά το δεύτερο ήμισυ του 14ου αι.», στο *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου αφιερωμένου στον Πλήθωνα και την Εποχή του με τη συμπλήρωση 550 ετών από τον θάνατό του*, Αθήνα-Μυστράς 2007, σ. 123-131 (ολόκληρο το άρθρο στις σελ. 123-153).

¹³¹ Για την βυζαντινογενουατική σύγκρουση, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVII, 1-7, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 841-867. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 11-, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 68-80. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 348- 358. T.S. Miller, «Chios, Byzantium, and the Genoese (1346-1352)», *Byzantine Studies* 2/2 (1975), σ. 132 εξ. Nicol, *Βυζάντιο - Βενετία*, σ. 332- 345. Kyrris, *Cantacuzenus, I*, σ. 7 εξ. Kyrris, *Cantacuzenus, II*, σ. 331 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 48.

της Θεσσαλονίκης στον κορμό της Αυτοκρατορίας το 1350¹³², αλλά και βίωσε τις συνέπειες από την οδυνηρή εμπλοκή της στον βενετο-γενουατικό πόλεμο μέχρι το 1352¹³³. Η ανάμειξή του υπήρξε εντονότερη στη νέα δυναστική διαμάχη που ξεκίνησε το 1352 μεταξύ Ιωάννη ΣΤ΄ και Ιωάννη Ε΄, στην οποία αντιτάχθηκε με σφοδρότητα, λαμβάνοντας το μέρος του Καντακουζηνού, αλλά και παράλληλα επιμένοντας στον ειρηνικό συμβιβασμό των δύο αυτοκρατόρων και την κλήση του νεαρού Παλαιολόγου στην Κωνσταντινούπολη για την αποκατάσταση της ομόνοιας στην Αυτοκρατορία, χωρίς ωστόσο να εισακουστεί.

Η ειρήνη και η συμμαχία που σύναψε όμως ο Ιωάννης ΣΤ΄ με τους Γενουάτες μετά τη λήξη της σύγκρουσης με τους Βενετούς το 1352, οδήγησε τους τελευταίους σε σύμπραξη με τον Ιωάννη Ε΄, ο οποίος, παρόλο που διοικούσε το Διδυμότειχο και μεγάλο τμήμα της περιοχής του Ματθαίου Καντακουζηνού που έδρευε στην Αδριανούπολη, στράφηκε εναντίον του θεωρώντας τον ως σοβαρό εμπόδιο για τα σχέδιά του να καταλάβει την *μεγάλην Πόλιν*, αλλά και δυνητικό του αντίπαλο στη διεκδίκηση του θρόνου. Έτσι, με σκοπό να περιορίσει τη δύναμη του Ματθαίου, ο Παλαιολόγος αυτοκράτορας, αφού έλαβε δάνειο 20.000 δουκάτων από τους Βενετούς με την υπόσχεση να τους παραχωρήσει την Τένεδο, εισέβαλε το φθινόπωρο του 1352 με τη βοήθεια των Σέρβων και των Βούλγαρων στα εδάφη που διοικούσε ο Ματθαίος και τον πολιορκήσε στην Αδριανούπολη¹³⁴. Στην ενέργεια του αυτή αντιτάχθηκε αμέσως ο Ιωάννης ΣΤ΄, ο οποίος, παρά την ριζική αντίθεση του Κυδώνη στη συνέχιση της φιλοτουρκικής του εξωτερικής πολιτικής, κατέστησε και πάλι συμμάχους του τους Οθωμανούς, με τη βοήθεια των οποίων κατάφερε να εξαναγκάσει τον Ιωάννη Ε΄ να εγκαταλείψει την προσπάθειά του και να καταφύγει στην Τένεδο¹³⁵.

Η ενέργεια του Καντακουζηνού να αναζητήσει τη συνδρομή των Οθωμανών, επέτρεψε στους τελευταίους να επεκταθούν ακόμη περισσότερο στα βαλκανικά

¹³² Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 15, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 104-105. *Επιστ.* 40, *Τινί τῶν φίλων*, 22-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 74. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 218 και R.-E. Gómez, «*Le séjour de Jean VI Kantakouzenos à Thessalonique et la fin du régime des Zélotes (septembre 1349 - décembre 1350)*», στο M.-H. Congourdeau (éd.), *Thessalonique au temps des Zélotes*, σ. 59-73 (το άρθρο σελ. 55-88).

¹³³ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVII, 1-7, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 841-867. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 11, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 68-80. Επίσης, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 348-358. Nicol, *Βυζάντιο-Βενετία*, σ. 332 εξ.

¹³⁴ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 33, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 241-243. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 226. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 374-375. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 71 και Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 92.

¹³⁵ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 36, 22-24 και 1-5, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 266 και 267. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 3, 5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12. *Επιστ.* 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρῳ*, 39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, 81. Радић, *Време Јована V*, σ. 80-81. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 376-377.

εδάφη, καταλαμβάνοντας αρχικά το 1352 το φρούριο της Τζύμπης¹³⁶, το οποίο στη συνέχεια ο Σουλεϊμάν, γιός του γαμπρού του Ορχάν, αρνήθηκε να εγκαταλείψει, μετατρέποντάς το σε ορμητήριο για την άλωση, έπειτα από μεγάλο και καταστροφικό σεισμό, της σπουδαίας στρατηγικής σημασίας Καλλιπόλεως¹³⁷ το 1354. Το τραγικό αυτό γεγονός αποτέλεσε σταθμό αποφασιστικής καμπής για την μοίρα της Αυτοκρατορίας, εφόσον σηματοδότησε την μόνιμη εγκατάσταση των Οθωμανών στη Θράκη¹³⁸ και την παγίωσή τους πλέον στα βαλκανικά εδάφη, αλλά και καθόρισε την τύχη του Καντακουζηνού και του Δημητρίου, εφόσον στον πρώτο στοίχισε ουσιαστικά το θρόνο και στο δεύτερο το αξίωμα του *Μεσάζοντος*.

Στην εξέλιξη αυτή βέβαια συνέβαλε σημαντικά και η απομόνωση του Ιωάννη Ε΄ στην Τένεδο μετά την ήττα του το 1352, κυρίως όμως η άθεσμη και επεισοδιακή ανακήρυξη¹³⁹ τον Απρίλιο του 1353 και στέψη το Φεβρουάριο του 1354 του Ματθαίου Καντακουζηνού σε βασιλέα¹⁴⁰, αφού πρώτα απομακρύνθηκε ο πατριάρχης Κάλλιστος και εξελέγη ως διάδοχός του ο Φιλόθεος Κόκκινος¹⁴¹, γεγονότα που προκάλεσαν την διαφωνία και οπωσδήποτε την αντίδραση του Κυδώνη, αλλά και της συντριπτικής πλειονότητας των αρχόντων και του λαού της *μεγάλης Πόλεως*. Η στέψη του Ματθαίου σε συνδυασμό με την κατάληψη της Καλλιπόλεως από τους Οθωμανούς τον Μάρτιο 1354, επιβάρυναν ακόμη περισσότερο το κλίμα εναντίον του Ιωάννη ΣΤ΄, ο οποίος το καλοκαίρι του ίδιου έτους απέτυχε να συνδιαλλαγεί με τον Ιωάννη Ε΄ σε άκαρπο ταξίδι που

¹³⁶ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 33, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 242. Επίσης, βλ. N. Oikonomidès, «From Soldiers of Fortune to Gazi Warriors. The Tzympe Affair», στο C. Heywood - C. Imber (eds), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Ménage*, Istanbul 1994, σ. 239-247 και Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 83. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 72-73.

¹³⁷ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 38, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 276-281. *Chronicon Maius (Pseudo-Sphranzes)*, XI, 14-25, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 188. *Βραχέα Χρονικά*, 7,13 - 37,5 - 53,3 - 54,2 - 55,3, 58,2 - 59,17 - 60,6 - 69,2 - 72,2 - 72^α,1 - 87,3, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 66, 299, 379, 388, 397, 418, 439, 451, 529, 555, 560 και 613. Επίσης, βλ. Babinger, *Beiträge*, σ. 41 εξ. P. Charanis, «On the date of the Occupation of Gallipoli by the Turks», *BSL* 16 (1955), σ. 113-17. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 381 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 26 εξ. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 60 εξ και 89 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 93.

¹³⁸ Nicol, *Τελευταίοι αιώνες 381-382*. Σχετικά με την εγκατάσταση των Οθωμανών στη Θράκη βλ. Γ. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, *passim*.

¹³⁹ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 37, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 269. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 82 εξ και 113 εξ. Failler, *Déposition*, σ. 90. C. Asdracha, *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles. Etude de géographie historique*, (Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie 49), Athènes 1976, σ. 256. Της Αυτής, «Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie», *REB* 34 (1976), σ. 200. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 227. A.-M. Talbot, «Matthew I. Kantakouzenos», *ODB* II (1991), σ. 1316. Радич, *Време Јована V*, σ. 234 εξ.

¹⁴⁰ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 36, 37-38, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 259 - 260, 269 - 276. *Βραχέα Χρονικά*, 22,10, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 181. Επίσης, βλ. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, 195-196. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 113 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 379 και Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 92.

¹⁴¹ Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 227 και Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 378.

πραγματοποίησε στην Τένεδο¹⁴², με αποτέλεσμα, περί τα τέλη Νοεμβρίου και αφού ο Παλαιολόγος βασιλέας συνέπραξε με τον Γενουάτη *Francesco Gattilusio*¹⁴³, να εισέλθει και να γίνει δεκτός θριαμβευτικά στην Κωνσταντινούπολη¹⁴⁴, οπότε οι δύο βασιλείς αποκατέστησαν, με τη συνδρομή και πιθανότατα έπειτα από μεσολάβηση του Δημητρίου¹⁴⁵, τις σχέσεις τους, χωρίς όμως να επιτευχθεί η αναγκαία ηρεμία στο εσωτερικό της *μεγάλης Πόλεως*.

Σε μια απέλπιδα προσπάθεια να εξομαλύνει τα πράγματα, ο Καντακουζηνός συγκάλεσε αυτοκρατορικό συμβούλιο με τη συμμετοχή του Ιωάννη Ε', αρκετών αρχόντων και του Κυδώνη, αντικείμενο του οποίου αποτέλεσε η αντιμετώπιση του προβλήματος της οθωμανικής εγκαταστάσεως στη Θράκη¹⁴⁶. Η επιδίωξή του όμως να δικαιολογήσει την μέχρι τότε φιλο-οθωμανική του στάση ως αναγκαία λόγω των σοβαρών δημοσιονομικών και των συναφών δυσκολιών στην άμυνα της Αυτοκρατορίας, αλλά και να προτείνει ως μέσο για την επίτευξη της αποχώρησης των Οθωμανών τη διπλωματική οδό μέσω διαπραγματεύσεων¹⁴⁷, συνάντησε την αντίθεση της πλειονότητας των μελών του συμβουλίου¹⁴⁸, μεταξύ των οποίων και του Δημητρίου, προφανώς ηπιότερη, αλλά και επιδείνωσε ακόμη περισσότερο το κλίμα εις βάρος του Καντακουζηνού. Έτσι, στις 10 Δεκεμβρίου του 1354 ο Ιωάννης ΣΤ' παραιτήθηκε από το θρόνο και περιβλήθηκε το μοναχικό σχήμα¹⁴⁹, λαμβάνοντας το όνομα Ιωάσαφ, εγκαταλείποντας οριστικά το παλάτι και εγκαταβιώνοντας στη μονή των Μαγγάνων, ακολουθούμενος και από τον τέως *Μεσάζοντα* Δημήτριο.

¹⁴² Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 39, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 283. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 383.

¹⁴³ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XXXVII, 46, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 554. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 39, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 284. Δούκας, *Ιστορία*, XI και XII, 3-4 και 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 67-68 και 73. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 10, έκδ. E. Darkó, II (1927), σ. 268-269. Επίσης, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 383. D. Jacoby, «Les Génois dans l' Empire Byzantin. Citoyens, sujets et protégés (1261-1453)», *La Storia dei Genovesi* 9 (1989), σ. 245 εξ.

¹⁴⁴ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 13, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 284-285. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 384.

¹⁴⁵ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 39, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 285. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 3, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12. Επίσης, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 384-385.

¹⁴⁶ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 295 εξ. Επίσης, βλ. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 202 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 27 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 385 εξ.

¹⁴⁷ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 298-300.

¹⁴⁸ οἱ δὲ συνεκκλησιάζοντες, ὅσοι μὲν μάλιστα ἐν λόγῳ ἦσαν, οὐδὲν ἀντεῖπον, οἱ δὲ νεώτεροι καὶ ἀφρονέστεροι πολλὰ τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης λόγους καταμεμψάμενοι βασιλέως, αἰνιξάμενοί τε, ὡς καὶ πρότερον δυνάμενος μεγάλα βλάπτειν, εἰ πολεμεῖν ἤρεῖτο τοῖς βαρβάροις, ἐκὼν ἡμέλει τοῦ κοινῆ λυσιτελοῦντος διὰ τὴν Ὀρχάνη συνοικοῦσαν θυγατέρα ... τῆς αὐτῆς ἔνεκα αἰτίας συμβουλεύει. ἔπειτα τὸν πόλεμον αὐτοὶ αἰρεῖσθαι μᾶλλον εἶπον (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 299-300).

¹⁴⁹ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 42, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 306-307. *Βραχέα Χρονικά*, 22,12, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 181. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XI, 11-13, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 188. Nicol, *Abdication*, σ. 269-283. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 388. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 387 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 93.

Η κατάληψη της Καλλιπόλεως ωστόσο αποτέλεσε ένα γεγονός που μετέβαλε ριζικά εκτός από την πολιτική κατάσταση στο εσωτερικό και τις σχέσεις της Αυτοκρατορίας και με τους Οθωμανούς, εφόσον θα τους καθιστούσε έκτοτε την κυριότερη απειλή για την υπόστασή της. Η διαρκώς αυξανόμενη επιθετικότητά τους οδήγησε μάλιστα τον Ιωάννη Ε΄, που ανέλαβε πλέον ως μονοκράτορας την άσκηση της εξουσίας¹⁵⁰, στην ανάπτυξη έντονης διπλωματικής δραστηριότητας με σκοπό τη δημιουργία συμμαχιών για την αποτροπή της, καθώς είχε πλέον συνειδητοποιήσει ότι η Αυτοκρατορία διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο, αλλά και δεν ήταν δυνατό να αντιμετωπίσει με τις δικές της δυνάμεις την συνεχιζόμενη οθωμανική επέλαση¹⁵¹. Έτσι, η εξωτερική του πολιτική στράφηκε σχεδόν παράλληλα προς δυο διαφορετικές κατευθύνσεις, αναζητώντας στηρίγματα τόσο στους ορθόδοξους βαλκανικούς λαούς, όσο κυρίως στη Δύση μέσω του παπικού θρόνου, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, εφόσον και κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αι. επρόκειτο να συρρικνωθούν ραγδαία τα αυτοκρατορικά εδάφη.

Με την συγκατάθεση του ευρισκόμενου σε ανάγκη, αλλά από πεποίθηση φιλοδυτικού νέου αυτοκράτορα¹⁵², προηγήθηκαν, με πρωτοβουλία και οπωσδήποτε την θερμή υποστήριξη του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οι διπλωματικές ενέργειες αρχικά με τους Βούλγαρους και κατόπιν με τους Σέρβους, επιλογή με την οποία δεν θα πρέπει να συμφωνούσε ο Κυδώνης, ο οποίος βρισκόταν εκ νέου στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, γι' αυτό και είτε αναφέρεται έμμεσα, είτε αποσιωπά πλήρως τα γεγονότα. Ωστόσο, αν και διαφάνηκε αρχικά ότι το εγχείρημα με την βυζαντινο-βουλγαρική συνθήκη συμμαχίας του 1355 επρόκειτο να έχει επιτυχία, αφού μάλιστα το γεγονός επισφραγίστηκε με τον αρραβώνα και το γάμο του Ανδρονίκου, πρωτότοκου γιου του Ιωάννη Ε΄, με την κόρη του Βούλγαρου τσάρου *Ivan Aleksandăr*, Μαρία Κυράτσα¹⁵³, η προσπάθεια δεν ευοδώθηκε τελικά. Αντίστοιχα επίσης δεν τελεσφόρησε και η πρωτοβουλία για σύναψη συμμαχίας με τους Σέρβους μετά το θάνατο του *Dušan* το Δεκέμβριο του 1355¹⁵⁴ και την

¹⁵⁰ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XXIX, 27-30, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 241 -244. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 42, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 306-307. Δούκας, *Ιστορία*, XI, 4, 16-32, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 69 και *Βραχέα Χρονικά*, 9,14 - 11,4 - 22,12, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 94, 106 και 181. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 228 εξ και 234 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 401 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 239 εξ. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 383 εξ.

¹⁵¹ Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 109 εξ. Laiou, *Empire*, σ. 819-820.

¹⁵² Επ' αυτού, βλ. § 1 του Κεφ. Γ΄ της παρούσης με τίτλο : *Ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος στον αυτοκρατορικό θρόνο, ο Δημήτριος Μεσάζων και η στροφή της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας προς την Δύση (1355/56)*

¹⁵³ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XXVII, 51 έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 557-558. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 1, 15-17, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 34. *Συμβουλευτικός*, PG 154, 976 AB. MM I (1860), σ. 432-433. Ακόμη, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 51 εξ. Ζακυθινός, *Βυζάντιον*, σ. 140 εξ. Радић, *Време Јована*, σ. 254 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 40-41 και 68 εξ.

¹⁵⁴ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 43, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 314-315. *Βραχέα Χρονικά*, 49,8 - 53,2 - 91,1, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 352, 379 και 623. Επίσης, βλ. Soulis, *Serbs and*

διάσπαση του κράτους του, κάτι ωστόσο που απάλλαξε την Αυτοκρατορία από τον κίνδυνο που αντιμετώπιζε στα βαλκανικά εδάφη.

Μετά την διαφαινόμενη αποτυχία της προσέγγισης των βαλκανικών λαών, ο Ιωάννης Ε΄ στράφηκε και προς τη Δύση περί τα τέλη του 1355, αναζητώντας την επίτευξη συμμαχίας μέσω του πάπα Ιννοκέντιου ΣΤ΄ και προσφέροντας ως αντάλλαγμα για την μελλοντική αποστολή στρατιωτικής βοήθειας από τους δυτικούς ηγεμόνες την εκκλησιαστική ένωση, ένα έργο με το οποίο επιφορτίστηκε κατ' εξοχήν ο Δημήτριος ως *Μεσάζων* από το 1355/56 μέχρι και το 1371. Με χρυσόβουλλο προς τον Ιννοκέντιο το Δεκέμβριο του 1355, ο Παλαιολόγος αυτοκράτορας απηύθυνε έκκληση για αποστολή βοήθειας και υποσχέθηκε την υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην πνευματική του δικαιοδοσία¹⁵⁵, γεγονός που συμπίπτει ουσιαστικά με την επάνοδο του Κυδώνη στην αυτοκρατορική υπηρεσία με σκοπό να ασκήσει τα καθήκοντα που είχε επί Ιωάννη ΣΤ΄, κυρίως όμως να επιδοθεί στην υλοποίηση της συμμαχίας με την Δύση.

Ωστόσο, παρά την αισιοδοξία που δημιούργησε η απάντηση του πάπα το 1356¹⁵⁶, αλλά και αργότερα η παρουσία και οι υποσχέσεις για οργάνωση σταυροφορίας της πρεσβείας του στην Κωνσταντινούπολη το 1357¹⁵⁷ - οπότε ο *Μεσάζων* μαζί με τον αυτοκράτορα, άλλους αξιωματούχους, καθώς και προσωπικότητες από την υψηλή κοινωνία της *μεγάλης Πόλεως* κατέθεσαν ομολογία πίστεως στο λατινικό δόγμα¹⁵⁸, την οθωμανική επεκτατικότητα κατάφερε να ανακόψει μόνο η αποτελεσματική μεσολάβηση του Ιωάννη Ε΄ στην απελευθέρωση του Χαλίλ, γιου του Ορχάν από τους γενουάτες πειρατές. Πράγματι, ο αυτοκράτορας κατάφερε να εξαγοράσει την ελευθερία του οθωμανού πρίγκιπα με την καταβολή λίτρων στο διοικητή της Φώκαιας Καλόθετο¹⁵⁹, γεγονός που απάλλαξε προσωρινά την Αυτοκρατορία από τις επιδρομές των Οθωμανών στη Θράκη με τη σύναψη ειρήνης, αλλά και βοήθησε τον Ιωάννη Ε΄ το ίδιο έτος να εδραιώσει ακόμη περισσότερο την εξουσία του, εφόσον ο Οθωμανός ηγεμόνας απέσυρε την υποστήριξή του στο Ματθαίο Καντακουζηνό. Η εξέλιξη αυτή είχε ως

Byzantium, σ. 58. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 233. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 42. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 13. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ.290.

¹⁵⁵ Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 31 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 234 εξ. Setton, *Parasy*, I, σ. 225 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 258 - 259. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 208 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 404 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 44 εξ.

¹⁵⁶ Радић, *Време Јована V*, σ. 260. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 407 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 46 εξ.

¹⁵⁷ Halecki, *Un Empereur*, σ. 53 εξ. Setton, *Parasy*, I, σ. 226 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 259 εξ και 261 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 210. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 407 εξ. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 263. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 46 εξ.

¹⁵⁸ Setton, *Parasy*, I, σ. 228. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 211. Радић, *Време Јована V*, σ. 286 - 288. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 47.

¹⁵⁹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XXXVI, 2-9, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 504-505. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 44, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 320-321. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 23 εξ. Imber, *Empire 1300-1650*, σ. 25 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 410.

συνέπεια, ο τελευταίος εστεμμένος από την οικογένεια των Καντακουζηνών να συλληφθεί από τους Σέρβους, να παραδοθεί στον Παλαιολόγο κηδεστήν του και να παραιτηθεί από τα δικαιώματά του στο θρόνο, απεκδυόμενος τα διάσημα του αξιώματός του και απαρνούμενος τον βασιλικό του τίτλο¹⁶⁰ σε εντυπωσιακή τελετή στους Επιβάτες το 1357, το έτος δηλαδή που επρόκειτο να λήξει θεωρητικά και η θητεία του πατέρα του ως επιτρόπου του Ιωάννη Ε΄.

Η αποτυχία των πρόχειρα οργανωμένων υπό τον παπικό απεσταλμένο *Petrus de Thomas* δυτικών επιχειρήσεων το 1359¹⁶¹ με σκοπό την αντιμετώπιση του οθωμανικού κινδύνου, όμως, είχε ως συνέπεια να αποκαρδιωθεί ο Ιωάννης Ε΄ και οπωσδήποτε ο Κυδώνης με τους λοιπούς αυτοκρατορικούς αξιωματούχους, αλλά και να οδηγήσει στην κατάληψη του Διδυμοτείχου το 1361/2 από τους Οθωμανούς¹⁶², δεδομένου ότι μετά το θάνατο του Ορχάν το ίδιο έτος και την διαδοχή του από τον Μουράτ Α΄ έληξε η περίοδος της εκχειρίας και ξεκίνησαν εκ νέου οι τουρκικές επιδρομές στα θρακικά εδάφη. Η οδυνηρή αυτή εξέλιξη οδήγησε τον Βυζαντινό αυτοκράτορα να στραφεί και πάλι με πρωτοβουλία του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως για συμμαχία προς τους Σέρβους το 1363, μια κίνηση για την οποία είχε σοβαρές επιφυλάξεις ο Δημήτριος, καθώς θεωρούσε τους βαλκανικούς λαούς γενικότερα ως αναξιόπιστους συμμάχους.

Παρά ταύτα, μια αντιπροσωπεία υπό τον πατριάρχη Κάλλιστο έσπευσε στις Σέρρες, όπου διέμενε η χήρα του Δουσάν, αλλά οι διαπραγματεύσεις που πραγματοποιήθηκαν δεν απέφεραν κανένα πρακτικό αποτέλεσμα λόγω του πολιτικού κατακερματισμού των Σέρβων, κυρίως όμως εξαιτίας του θανάτου του πατριάρχη και αριθμού συνεργατών του, πιθανότατα από δηλητηρίαση¹⁶³, γεγονός που κατέστησε ουσιαστικά την συναφθείσα συμφωνία ανενεργή. Η τραγική αυτή εξέλιξη συνέτεινε επίσης, ώστε να ματαιωθεί, έστω και προσωρινά, το όραμα του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως για την δημιουργία μιας ορθόδοξης συμμαχίας

¹⁶⁰ Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 44, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 322. Επ' αυτού, βλ. Barker, *Appanages*, σ. 110-113. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 113 εξ. C. Asdracha, *La région des Rhodopes*, σ. 257. Της Αυτής, «Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie», *REB* 34 (1976), σ. 183 και 201. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 228. A.-M. Talbot, «Matthew I. Kantakouzenos», *ODB* II (1991), σ. 1316. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 24. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 393. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 35 εξ. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 74. Σαββίδης, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 93.

¹⁶¹ Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 211-212 και Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 411. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 47 εξ.

¹⁶² Επ' αυτού, βλ. Babinger, *Beiträge*, σ. 46 εξ. Άμαντος, *Σχέσεις*, Α΄, σ. 74. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 236. Φ. Γιαννόπουλος, *Διδυμότειχο*, σ. 100 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 411. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 114 εξ. Kyriakidis, *Warfare*, σ. 36. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 75.

¹⁶³ Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 50, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 360-362. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 237. Ζακυθηνός, *Βυζάντιον*, σ. 164. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 165. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 412. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 42-43. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 13-14.

απέναντι στην οθωμανική επεκτατικότητα¹⁶⁴, δεδομένου ότι και με τους Βούλγαρους τα πράγματα οδηγήθηκαν εκ νέου σε αδιέξοδο, ώστε να εμπλακούν σε πολεμική σύγκρουση το 1363/4, στην οποία υπερίσχυσαν τα βυζαντινά στρατεύματα και κατέλαβαν την Αγχίαλο¹⁶⁵.

Εν τω μεταξύ όμως η ορμητική οθωμανική επέλαση στα θρακικά εδάφη συνεχίστηκε ακάθεκτη, με αποτέλεσμα το 1363 να καταληφθεί η Φιλιππούπολη¹⁶⁶ και ο αυτοκράτορας, ευρισκόμενος σε αδιέξοδο, εφόσον αδυνατούσε και πάλι να την ανακόψει, απευθύνθηκε με την συνδρομή του Κυδώνη εκ νέου στον πάπα Ουρβανό Ε΄, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, δεδομένου ότι η σταυροφορία που ξεκίνησε να οργανώνεται το 1363¹⁶⁷ και πραγματοποιήθηκε τελικά και έπειτα από αλληπάλληλες παλινωδίες - αλλά με την ολόθερμη υποστήριξη και την ολοκληρωτική προσχώρηση του *Μεσάζοντος* στο Ρωμαιοκαθολικισμό το 1364 - το επόμενο έτος το 1365 με επικεφαλής τον βασιλιά της Κύπρου *Pierre I de Lusignan*, παρέκλινε της πορείας και του σκοπού της, ώστε ο δυτικός στρατός, αντί να κατευθυνθεί στα χειμαζόμενα αυτοκρατορικά εδάφη της Μικράς Ασίας και της Θράκης, κατέπλευσε μέσω Κύπρου στην Αίγυπτο και στράφηκε αποτυχημένα εναντίον των Μαμελούκων, με απώτερο στόχο να αναγκάσει μάταια τον Αιγύπτιο σουλτάνο να επιχειρήσει την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων¹⁶⁸.

Μετά και από την τραγική αυτή εξέλιξη, ο έντρομος και μάλλον σε κατάσταση πανικού ευρισκόμενος Ιωάννης Ε΄ μετέβη αιφνιδιαστικά στη Βούδα για να διαπραγματευτεί με τον πανίσχυρο Ούγγρο βασιλέα *Λουδοβίκο Α΄ (I. Lajos Magyar Király)*¹⁶⁹ την οργάνωση εκστρατείας εναντίον των Οθωμανών. Ο Δημήτριος δεν αντιτάχθηκε στην απόφαση του αυτοκράτορα, θεωρώντας ωστόσο ότι θα έπρεπε να σπεύσει και να επιδιώξει απευθείας συνάντηση με τον πάπα. Το περιπετειώδες αυτοκρατορικό ταξίδι στην Ουγγαρία από το χειμώνα του 1365/66 μέχρι και την άνοιξη του 1367 απέτυχε ολοκληρωτικά λόγω της επιμονής του Λουδοβίκου στην εκ

¹⁶⁴ Halecki, *Un Empereur*, σ. 77 εξ 235 εξ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 156 εξ. Ζακυθινός, *Βυζάντιον*, σ. 140 εξ. Meyendorff, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 241 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 42-43.

¹⁶⁵ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 50, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 362-363. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 77 εξ. V. Gjuzelev «Der letzte bulgarisch-byzantinische Krieg (1364)», στο *Palaiologenzeit*, σ. 29-34 και Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 41.

¹⁶⁶ Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινό Κράτος, Β΄*, σ. 180 και Ζακυθινός, *Το Βυζάντιον*, σ. 162 εξ.

¹⁶⁷ Setton, *Paracy*, I, σ. 245. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 51-52.

¹⁶⁸ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 237. Setton, *Paracy*, I, σ. 263 εξ 267 εξ Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 413 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 56 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 19. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 94.

¹⁶⁹ Halecki, *Un Empereur*, σ. 188 εξ. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 153 εξ. Setton, *Paracy*, I, σ. 312 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 239 εξ. Gill, *Byzantium and Paracy*, σ. 218 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 423 εξ. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 263 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 142-143. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 66 εξ.

των προτέρων αποδοχή της εκκλησιαστικής ένωσης ως απαραίτητης προϋπόθεσης για σύναψη στρατιωτικής συμμαχίας¹⁷⁰.

Η φιλοδυτική και φιλενωτική εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Ε΄ εν τω μεταξύ είχε δημιουργήσει ισχυρό ρεύμα δυσαρέσκειας στην Κωνσταντινούπολη, ώστε η συντριπτικώς πολυπληθέστερη ανθενωτική παράταξη υπό την ηγεσία του πατριάρχη Φιλόθεου Κοκκίνου να εκμεταλλευτεί την απουσία του και να προσπαθήσει να ενισχύσει τα ερείσματά της για να προωθήσει και πάλι τη σύναψη συμμαχίας με τους ορθόδοξους λαούς των Βαλκανίων¹⁷¹, φέροντας σοβαρό εμπόδιο στη στάση του Δημητρίου. Πράγματι, ο Κυδώνης ανέλαβε να υπερασπιστεί με επιτυχία την φιλοδυτική αυτοκρατορική πολιτική εκείνη την περίοδο ως *Μεσάζων*¹⁷², ο οποίος μάλιστα, επειδή διέθετε μεγάλο κύρος και κατείχε εξέχουσα θέση στα πολιτικά πράγματα, εκφώνησε το καλοκαίρι του 1366 τον περίφημο λόγο του *Ρωμαίοις Συμβουλευτικός*, καταφέροντας να πείσει τους ομοεθνείς του για τον ρεαλισμό και την χρησιμότητα της συμμαχίας με τη Δύση, σε αντίθεση με τους βαλκανικούς λαούς. Το γεγονός αυτό ήρθε να επιβεβαιώσει, εξομαλύνοντας παράλληλα και την κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη η επιτυχημένη εκστρατεία του Αμεδέου, εξαδέλφου του Ιωάννη Ε΄ και κόμη της Σαβοΐας¹⁷³, ο οποίος, επικεφαλής δυτικού εκστρατευτικού σώματος, αποβιβάστηκε στη Θράκη και κατόρθωσε να ανακαταλάβει την Καλλίπολη από τους Οθωμανούς το καλοκαίρι του 1366¹⁷⁴, αλλά και να απαλλάξει κατόπιν τον αυτοκράτορα από την ομηρία, στην οποία είχε περιέλθει από τους Βούλγαρους στο Βιδίνιο¹⁷⁵.

Η επάνοδος του Ιωάννη Ε΄ στην *μεγάλην Πόλιν*, δρομολόγησε, σε εφαρμογή της συμφωνίας των δύο ηγεμόνων στη Σωζόπολη¹⁷⁶, την προετοιμασία του νέου ταξιδιού στον πάπα με σκοπό την προσχώρηση του αυτοκράτορα στο Ρωμαιοκαθολικισμό και την επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποστολή στρατιωτικής βοήθειας και να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι Οθωμανοί. Στα γεγονότα αυτά διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό

¹⁷⁰ Halecki, *Un Empereur*, σ. 111-137. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 63-77 και 98-107. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 21-35 και 57-61.

¹⁷¹ Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 48 εξ.

¹⁷² βλ. § 5 του Κεφ. Γ΄ της παρούσης : *Το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στην Ουγγαρία και η φιλοδυτική δραστηριότητα του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη (1365/66)*.

¹⁷³ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 238. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 111 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 94.

¹⁷⁴ *Περί Καλλιπόλεως*, PG 154, 1016 B και 1017 A. Ακόμη, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 138 εξ. Cox, *Green Count*, σ. 220. Setton, *Parasy, I.*, σ. 298 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 111 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 11-12.

¹⁷⁵ Cox, *Green Count*, σ. 222 εξ και 229. Setton, *Parasy, I.*, σ. 300 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 312 εξ και 318 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 107 εξ και 122 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 28 εξ.

¹⁷⁶ Halecki, *Un Empereur*, σ. 149 εξ και 152 εξ. Cox, *Green Count*, σ. 233 εξ. Setton, *Parasy, I.*, σ. 306 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 323 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 216. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 130 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 57.

ρόλο ο Κυδώνης, συμμετέχοντας ενεργά στις πολιτικές διαπραγματεύσεις¹⁷⁷ και οπωσδήποτε ως ακροατής στις εικονικές θεολογικές συνομιλίες που ακολούθησαν το καλοκαίρι του 1367 για την εκκλησιαστική ένωση στη βάση της συγκλήσεως Οικουμενικής Συνόδου¹⁷⁸. Για την έντονη φιλενωτική του δραστηριότητα μάλιστα, δεχόταν, κυρίως μετά το 1364/65 που επιβεβαιώθηκε η οριστική του προσχώρηση στο λατινικό δόγμα, σφοδρή πολεμική από την ανθενωτική μερίδα με επικεφαλής το πατριάρχη Φιλόθεο, αποκορύφωμα της οποίας υπήρξε η συνοδική καταδίκη του αδελφού του Προχόρου την ίδια σχεδόν εποχή κατά την οποία είχε προγραμματιστεί αρχικά το ταξίδι του αυτοκράτορα στη Ρώμη, δηλαδή την άνοιξη του 1368¹⁷⁹.

Η επίσκεψη του Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη κατέστη εφικτή εν τέλει μόλις το φθινόπωρο του 1369¹⁸⁰, γεγονός που οφείλεται πιθανότατα στη συνέχιση της οθωμανικής επέλασης στα εναπομείναντα βαλκανικά εδάφη της Αυτοκρατορίας, με κορυφαία και συνάμα οδυνηρή συνέπεια την κατάληψη της Αδριανουπόλεως πιθανότατα το 1368/69, η οποία μάλιστα κατέστη και η νέα οθωμανική πρωτεύουσα¹⁸¹. Κύριος υπεύθυνος για την οργάνωση του αυτοκρατορικού ταξιδιού στην *Ίταλιαν*, σε συνεργασία με τον Λατίνο τιτουλάριο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Παύλο, είχε οριστεί ο Δημήτριος. Παρόλο όμως που ο Ιωάννης Ε΄ υποσχέθηκε την υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον πάπα, αλλά και προσχώρησε ο ίδιος στον Ρωμαιοκαθολικισμό, δεν αποκόμισε κανένα απολύτως

¹⁷⁷ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. § 6 του Κεφ. Γ΄ με τίτλο : *Η παπική αντιπροσωπεία στην Κωνσταντινούπολη, η παρουσία του Δημητρίου και η προετοιμασία της επίσκεψης του Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη (1366/67)*.

¹⁷⁸ Επ' αυτού, βλ. J. Meyendorff, «Jean-Joasaph Cantacuzène et le projet de Concile Oecuménique en 1367», στο *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress*, München, 1958, München : C.H. Beck'sche Verl. Buchh., 1960, σ. 363-369. Halecki, *Un Empereur*, σ. 157. Радић, *Време Јована V*, σ. 324 εξ. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 89-91. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 159. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 238 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 418 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 135.

¹⁷⁹ Για το προγραμματισμένο αυτοκρατορικό ταξίδι τον Μάρτιο του 1368, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 150 και 165. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 162-168. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 217. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 63. Για την καταδίκη του Προχόρου περί τα τέλη Μαρτίου / αρχές Απριλίου του 1368, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 179 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 65. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 139 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 65.

¹⁸⁰ Halecki, *Un empereur*, σ. 188 εξ. Vasiliev, *Viaggio*, passim. Радић, *Време Јована V*, σ. 344 -345. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 239 εξ. Setton, *Parasy*, I, σ. 312 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 218 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 423 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 66 εξ. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 239 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 94.

¹⁸¹ Επ' αυτού, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 53,4 · 54,3 · 55,4 · 58,3 · 59,18 · 60,5 · 69,3 · 72,3 και 72^α,3, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 379, 388, 398, 418, 440, 451, 529, 555 και 560. Επίσης, βλ. I. Beldiceanu-Steinherr, «La Conquete d'Adrianople par les Turcs. La Penetration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomans», *TM 1* (1965), σ. 439 εξ. E.A. Zachariadou, «The Conquest of Adrianople by the Turks», *Studi Veneziani*, 12 (1970), σ. 217 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II*, σ. 297 εξ. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 291. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 118-119. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 75, σημ. 358. Laiou, *Empire*, σ. 820.

όφελος. Λόγω της απουσίας εκπροσώπων του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, κυρίως όμως εξαιτίας των συνεχιζόμενων σοβαρών προβλημάτων στις σχέσεις του παπικού θρόνου με τους δυτικούς ηγεμόνες, η αυτοκρατορική ομολογία αποδοχής του λατινικού δόγματος δεν κατάφερε να εξασφαλίσει την πολυπόθητη στρατιωτική βοήθειαν εναντίον των Οθωμανών, ενώ και η άκαρπη επίσκεψη του Παλαιολόγου αυτοκράτορα κατόπιν στη Βενετία με την αποτυχία του να συνάψει νέο δάνειο¹⁸² τον έθεσε επιπλέον σε ιδιότυπη ομηρία, αφού δεν διέθετε ούτε τα απαραίτητα οικονομικά μέσα για την επιστροφή του. Από την οδυνηρή αυτή κατάσταση τον απάλλαξε ο δευτερότοκος γιός του και δεσπότης της Θεσσαλονίκης Μανουήλ¹⁸³, με αποτέλεσμα να επανέλθει άπρακτος και βαθιά ταπεινωμένος όχι στην Κωνσταντινούπολη, όπου το κλίμα ήταν πολύ βαρύ εναντίον του, αλλά να παραμείνει για έξι μήνες περίπου στη Λήμνο, ενώ ο Κυδώνης, με τον οποίο είχαν διαρραγεί εν τω μεταξύ οι σχέσεις τους στη Βενετία, επανήλθε το καλοκαίρι του 1371 στην *μεγάλην Πόλιν*, αφού πρώτα πραγματοποίησε σύντομη επίσκεψη στο Μυστρά.

Κατά το διάστημα της απουσίας του αυτοκράτορα στην *Ιταλίαν*, την εξουσία ασκούσε στην Κωνσταντινούπολη ως επίτροπός του ο συμβασιλέας Ανδρόνικος, ο οποίος εποφθαλμιούσε σαφώς τον θρόνο υποστηριζόμενος πιθανόν από τους Καντακουζηνούς και τους οπαδούς τους, γι' αυτό και υπονόμει συστηματικά τον πατέρα του, τασσόμενος περισσότερο υπέρ μιας συμμαχίας με τους βαλκανικούς λαούς ή και μιας συνδιαλλαγής, κατά το παράδειγμα του παππού του πρώην αυτοκράτορα, με τους Οθωμανούς¹⁸⁴. Την προοπτική συνεργασίας μάλιστα με τους Σέρβους ίσως να σχεδίαζε, με δεδομένη την αποτυχία της προσπάθειας στη Δύση, αρχικά και ο Ιωάννης Ε', καθώς είχε καλλιεργηθεί και πάλι, με πρωτοβουλία του πατριάρχη Φιλοθέου Κοκκίνου, η προσέγγιση με τον Σέρβο διοικητή των Σερρών *Jovan Uglješa* (Ιωάννη Ούγγλεση). Η συντριπτική τους ήττα όμως με το θάνατο του *Uglješa* και του αδερφού του κράλη *Vukašin Mrnjavčević* (Βουκασίν) στο *Černomen* (Τσερνομιανό) του Έβρου το φθινόπωρο του 1371 από τους Οθωμανούς¹⁸⁵ και η

¹⁸² Chrysostomides, *John V in Venice*, σ. 81 εξ. Loenertz, *Jean V a Venise*, σ. 218 και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 68 εξ.

¹⁸³ Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 1, 7-15 και έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 47. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, 18-23, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 192, 194 και 227-231. Charanis, *Strife*, σ. 289-290. Barker, *Manuel II*, σ. 9-14. Dennis, *Reign*, σ. 13 και 27. Chrysostomides, *John V in Venice*, σ. 77. Loenertz, *Jean V a Venise*, σ. 218. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 239-240. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 427 εξ.

¹⁸⁴ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ.107 εξ και § 9 του Κεφ. Γ' της παρούσης : *Ο θάνατος του Προχόρου στην Κωνσταντινούπολη, η επιστροφή του Δημητρίου και η πολιτική του δραστηριότητα για συνέχιση της προσπάθειας συμμαχίας με την Δύση (1370/71)*.

¹⁸⁵ Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 1, 7-17, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 28. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, σ. 437 εξ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 241 εξ. Άμαντος, *Σχέσεις, Α'*, σ. 77. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 241. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 29 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 104. Радић, *Време Јована V*, σ. 355 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 431 εξ. R. Mihaljčić, «Les batailles de la Maritza et de Kosovo. Les dernières décénies de la rivalité serbobyzantine», στο *Βυζάντιο και Σερβία*, σ. 97-109.

περαιτέρω εδραίωσή των τελευταίων στα βαλκανικά εδάφη, ματαίωσε οποιαδήποτε δυνατότητα συνεργασίας, δεδομένου ότι οι Σέρβοι περιήλθαν σε καθεστώς υποτέλειας με την καταβολή ετήσιου φόρου και την αποστολή επικουρικών στρατευμάτων στις επιχειρήσεις του Οθωμανού ηγεμόνα.

Η οδυνηρή αυτή εξέλιξη ανάγκασε τον αυτοκράτορα - με δεδομένη και την στάση του Ανδρονίκου - να εξετάζει ως λύση την υποχρεωτική συνδιαλλαγή με τους Οθωμανούς, παρόλο που ο γιός του και δεσπότης Μανουήλ, εκμεταλλεόμενος μετά την ήττα τους την αποδυναμωση των Σέρβων στη Μακεδονία, ανακατέλαβε τις Σέρρες το Νοέμβριο του 1371¹⁸⁶. Ωστόσο, λίγο μετά την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη τον Οκτώβριο, ο Ιωάννης Ε΄ αποφάσισε, απογοητευμένος και από την αδυναμία της Δύσης να τον συνδράμει, την στροφή της εξωτερικής του πολιτικής για συνεργασία με τους Οθωμανούς, με σκοπό να ανακόψει την επέλασή τους, ένα γεγονός που οδήγησε την Αυτοκρατορία από το 1372 σε καθεστώς τυπικής υποτέλειας, η οποία παγιώθηκε σταδιακά μέχρι το 1376¹⁸⁷. Στην απόφαση αυτή αντιτάχθηκε με σφοδρότητα ο Κυδώνης, ζητώντας από τον αυτοκράτορα να τον απαλλάξει από τα καθήκοντά του, αλλά και να του επιτρέψει να αναχωρήσει για τη Δύση. Η ρητή άρνηση του Παλαιολόγου και η επιμονή του *Μεσάζοντος* να απέχει από την αυτοκρατορική υπηρεσία, αποτέλεσε την απαρχή, παρόλο που δεν του αφαιρέθηκε το αξίωμα, της σταδιακής πολιτικής περιθωριοποίησης και υποχρεωτικής απομονώσεώς του στην Κωνσταντινούπολη¹⁸⁸.

Μετά την αναγνώριση της οθωμανικής επικυριαρχίας όμως και η θέση του αυτοκράτορα αποδυναμώθηκε σημαντικά, γεγονός που εκμεταλλεύτηκε ο επίδοξος διάδοχός του Ανδρόνικος, ο οποίος εν τω μεταξύ είχε κατορθώσει να συγκροτήσει *έταιρείαν*¹⁸⁹ με την συσπείρωση γύρω του αρκετά μεγάλης μερίδας οπαδών, ώστε την άνοιξη του 1373 και ενώ ο Ιωάννης Ε΄ απουσίαζε συνοδεύοντας ως υποτελής

Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, 125 εξ και 150 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 110. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 63 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 95. Για την αντίδραση των βαλκανικών λαών στην οθωμανική επεκτατικότητα γενικότερα, βλ. Α.Γ.Κ. Σαββίδη, *Σελίδες από την Βαλκανική Αντίδραση στην Οθωμανική Επέκταση κατά τους 14^ο και 15^ο Αιώνες. Ουγγλέσης, Ουνυάδης, Καστριώτης, Κλαδάς*, Αθήνα : Ηρόδοτος, 1991.

¹⁸⁶ Γι' αυτό, βλ. G. Ostrogorsky, «La prise de Serrès par les Turks», *Byzantion* 35 (1965), σ. 302-319. Halecki, *Un Empereur*, σ. 247 εξ. Loenertz, *Remarques*, σ. 278. Dennis, *Reign*, σ. 33. Barker, *Manuel II*, σ. 17. Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 26-27. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 241. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 108.

¹⁸⁷ Ostrogorsky, *État Tributaire*, σ. 49-51. Halecki, *Un Empereur*, σ. 304-305. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 242. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 434 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 35. Ζακυθινός, *Το Βυζάντιον*, σ. 168-170. Ραδιή, *Βρεμε Ιωάννα V*, σ. 363 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 95. Κυρίως, βλ. Π. Κατσώνη, «Ο χρόνος έναρξης της βυζαντινής υποτέλειας στους Οθωμανούς Τούρκους», *Βυζαντινά* 14 (1994), σ. 471 εξ (το άρθρο στις σελ. 459-481). Kyriakidis, *Warfare*, σ. 37.

¹⁸⁸ Ειδικότερα, βλ. § 1 του Κεφ. Δ΄ με τίτλο : *Η στροφή της εξωτερικής πολιτικής του Ιωάννου Ε΄ προς τους Οθωμανούς Τούρκους και η πολιτική περιθωριοποίηση του Δημητρίου (Φθινόπωρο 1371 - Φθινόπωρο 1373)*.

¹⁸⁹ Έπιστ. 34, 19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 66 και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 93 εξ.

τον Οθωμανό ηγεμόνα σε εκστρατεία στη Μικρά Ασία, να κηρύξει, αφού συνεννοήθηκε πιθανώς με τον πρίγκιπα *Saudži Celebi* για από κοινού δράση¹⁹⁰, ανταρσία εναντίον του πατέρα του με σκοπό την κατάληψη της εξουσίας¹⁹¹. Ο Ιωάννης Ε΄, με τη συνδρομή προφανώς του σουλτάνου Μουράτ Α΄, κατέστειλε σύντομα το κίνημα και αφού συνέλαβε τον Ανδρόνικο, τον τύφλωσε μαζί με τον τρίχρονο γιό του Ιωάννη, τον φυλάκισε και κυρίως τους απέκλεισε από τη διαδοχή του θρόνου¹⁹², ανακηρύσσοντας συμβασιλέα τον Μανουήλ¹⁹³, γεγονός που ενθουσίασε μεν τον Κυδώνη, όμως οδήγησε την αυτοκρατορική οικογένεια σε νέα καταστροφική εμφύλια διαμάχη μέχρι και τις αρχές του 15^{ου} αι.

Τρία χρόνια αργότερα ωστόσο, ο Ανδρόνικος, του οποίου η όραση είχε αποκαταθεί σε σημαντικό βαθμό, εκμεταλλευόμενος τις δυσμενείς πολιτικές συγκυρίες και ιδιαιτέρως το γεγονός της αποδόσεως της Τενέδου στους Βενετούς από τον πατέρα του, κατόρθωσε να προσεταιριστεί τους Γενουάτες και να συμμαχήσει με τον Μουράτ, ώστε να καταφέρει να δραπετεύσει από την Κωνσταντινούπολη και να καταφύγει στο Γαλατά, από όπου με γενουατική και οθωμανική βοήθεια κατέλαβε πραξικοπηματικά το θρόνο τον Αύγουστο του 1376¹⁹⁴

¹⁹⁰ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 242. Βλ. συναφώς τις ενστάσεις της Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 143 εξ.

¹⁹¹ *Βραχέα Χρονικά*, 9, 24, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 95. Δούκας, *Ιστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71-73. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 36-37. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 192. Caroldo, *Chronicle*, έκδ. J. Chrysostomides, *OCP* 35 (1969), σ. 166-168. Επίσης Loenertz, *Insurrection*, σ. 333-345. Charanis, *Strife*, σ. 293 εξ. F. Dölger, «Zum Aufstand des Andronikos IV. gegen seinen Vater Johannes V. im Mai 1373», *REB* 19 (1961), σ. 328-332. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 435 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 242. Радић, *Време Јована V*, σ. 370 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 115 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 120. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 67 και 75 εξ.

¹⁹² *Βραχέα Χρονικά*, 22, 14, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 182. Δούκας, *Ιστορία*, XII, 2, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 42. Caresini, *Chronica*, έκδ. E. Pastorello, *Rapfayni de Caresinis*, σ. 32. "Εκθεσις Χρονική, έκδ. S.P. Lambros, *Ecthesis Chronica*, σ. 1. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 21. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 241-242. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 436. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II*, σ. 304-305. Радић, *Време Јована V*, σ. 373. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 29-30 και 35. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 116 και 160-161. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 79 εξ και 86 εξ.

¹⁹³ *Βραχέα Χρονικά*, 9, 29, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 96. Δούκας, *Ιστορία*, XII, 2, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71-73. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 48. Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 295 εξ. Άμαντος, *Σχέσεις, Α΄*, σ. 79. Loenertz, *Insurrection*, σ. 334-340. Κόλιας, *Ανταρσία* σ. 59. Dölger, *Johannes VII*, σ. 23. Halecki, *Un Empereur*, σ. 302-303. Dennis, *Reign*, σ. 27. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 20. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 242. Barker, *Manuel II*, σ. 18 εξ. P. Schreiner, «Hochzeit und Krönung Kaiser Manuels II. Im Jahre 1392», *BZ* 60 (1967), σ. 73 εξ (το άρθρο στις σελ. 70-85). Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 71. Dennis, *Letters*, σ. 14. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6. Радић, *Време Јована V*, σ. 374 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 436.

¹⁹⁴ *Βραχέα Χρονικά*, 7, 17 · 9, 31-32 · 11, 5 · 12 I, 2 · 22, 15-17, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 67, 96, 106, 110 και 182. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 56-57. Δούκας, *Ιστορία*, XII, 3-4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Μαν. Παλαιολόγος, *Επιτάφιος εἰς Θεόδωρον*,

και φυλάκισε κάτω από άθλιες συνθήκες τον πατέρα και τους αδερφούς του στον πύργο του Ανεμά. Στο διάστημα που άσκησε την εξουσία μέχρι το 1379 επιχείρησε με την αναγνώριση της επικυριαρχίας και την θεμελίωση συμμαχίας με τους Οθωμανούς, εκτός από την εκπλήρωση της συμφωνίας που είχε συνάψει μαζί τους, να σταθεροποιηθεί επιπλέον και στην εξουσία, αποδίδοντας εκ νέου ως αντάλλαγμα την Καλλίπολη στον σουλτάνο, αλλά και την Τένεδο στους Γενουάτες¹⁹⁵.

Ο Δημήτριος αντιτάχθηκε και πάλι με σφοδρότητα τόσο στην κατάληψη του θρόνου, όσο και στην παραχώρηση κυρίως της Καλλιπόλεως¹⁹⁶, ενώ η εκχώρηση της Τενέδου προκάλεσε την αντίδραση της Βενετίας, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ των δύο ιταλικών δημοκρατιών, στον οποίο ο Ανδρόνικος Δ΄ υποχρεώθηκε να αναλάβει τα έξοδα για να οργανώσει μισθοφορικό στρατό και να εξοπλίσει πλοία προκειμένου να συνδράμει τους Γενουάτες, γεγονός που, σε συνδυασμό με την αύξηση του φόρου υποτέλειας από τον σουλτάνο, οδήγησε την Αυτοκρατορία σε οικονομική εξαθλίωση. Παρόλο όμως που ο Κυδώνης αρνήθηκε οποιαδήποτε συνεργασία, προσπαθώντας μάλιστα, καθώς θεωρούσε ότι η Αυτοκρατορία κινδύνευε να κατακτηθεί, να κινητοποιήσει τον παπικό θρόνο μέσω του Ιωάννη Καλόφερου για νέα σταυροφορία¹⁹⁷, το εγχείρημα του σφετεριστή αυτοκράτορα για συνεργασία με τους Οθωμανούς υποστήριξαν κυρίως οι έμποροι, αλλά και πολλοί γαιοκτήμονες, καθώς επίσης και σημαντικό μέρος των μελών της τάξης των ευγενών που εμπλέκονταν ενεργά σε εμπορικές δραστηριότητες μαζί τους¹⁹⁸, με σκοπό την ειρήνευση της ευρύτερης περιοχής, ώστε να εξυπηρετηθούν καλύτερα τα συμφέροντά τους.

Τον Ιούλιο του 1379 όμως και πάλι με οθωμανική βοήθεια, αλλά περισσότερα ανταλλάγματα, ο Ανδρόνικος Δ΄ εκδιώχθηκε και ο Ιωάννης Ε΄

έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 99 εξ. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 24. Charanis, *Strife*, σ. 295 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 28-29 και 37-38. Barker, *Manuel II*, σ. 24 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 311-313 και 316-317. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 243. Радич, *Време Јована V*, σ. 387 εξ. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 38 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 438 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 105 εξ.

¹⁹⁵ Επ' αυτού, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 297-298. Halecki, *Un Empereur*, σ. 319 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 25 εξ και 458-461. Thiriet, *Romanie*, σ. 223 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 37-39. Радич, *Време Јована V*, σ. 389 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 243. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 439-440. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 39-40. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 123. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 125 εξ και 136 εξ.

¹⁹⁶ Για τη στάση του διεξοδικά, βλ. § 4 του Κεφ. Δ΄ με τίτλο : *Η βασιλεία του Ανδρονίκου Δ΄ (1376 - 1379) και ο Δημήτριος*.

¹⁹⁷ Οι προσπάθειές του παρέμειναν άκαρπες εξαιτίας των αναταραχών στη Δύση, αλλά και της έκρηξης του οδυνηρού σχίσματος το 1377. Επ' αυτού, βλ. *Επιστ. 190, Τῷ Καλοφέρῳ*, 47-62, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63. Επίσης για το σχίσμα Φειδίας, *Ιστορία, Β΄*, σ. 412 εξ. Berstein-Milza, *Ιστορία, I*, σ. 245 εξ.

¹⁹⁸ Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 125 εξ, αλλά και ιδιαίτερα στις σελ. 143-155.

αποκαταστάθηκε στον αυτοκρατορικό θρόνο¹⁹⁹, αποκληρώνοντας πλήρως τον στασιαστή και στέφοντας συμβασιλέα τον Μανουήλ, γεγονός που επιδοκίμασε ο Δημήτριος που είχε επανέλθει στην αυτοκρατορική υπηρεσία ως *Μεσάζων*²⁰⁰. Αλλά και πάλι, παρόλο που ο Ιωάννης Ε΄ είχε ανακτήσει την εξουσία χάρη στη στρατιωτική ενίσχυση των Οθωμανών και γι' αυτό ως αντάλλαγμα ανανέωσε την προηγούμενη συμφωνία αποδεχόμενος να καταβάλει υψηλότερο ετήσιο φόρο²⁰¹, όπως επίσης και να παρέχει εφεδρικές δυνάμεις στις επιχειρήσεις του σουλτάνου, η ησυχία και η ασφάλεια δεν αποκαταστάθηκε στην Αυτοκρατορία. Ο αποκλεισμός του Ανδρονίκου από τη διαδοχή οδήγησε στη συνέχιση της πολεμικής σύρραξης μεταξύ της υποστηριζόμενης τώρα από τους Βενετούς Αυτοκρατορίας και των Γενουατών, κυρίως του Πέραν, μέχρι το καλοκαίρι του 1380²⁰², οπότε και έπειτα από κοπιώδεις διαπραγματεύσεις, επιτεύχθηκε η συμφωνία με τους Γενουάτες την άνοιξη του 1381, στη διευθέτηση της οποίας - αν και δεν την επιθυμούσε ούτε την υποστήριζε - ενεπλάκη ενεργά ο Κυδώνης, ασκώντας χρέη διερμηνέα και διαπραγματευτή στις συνομιλίες. Αποτέλεσμα της προσέγγισης αυτής ήταν η συμφιλίωση των δύο Παλαιολόγων, Ιωάννη Ε΄ και Ανδρονίκου Δ΄, όπως και η αποκατάσταση του δεύτερου στη διαδοχή για τον θρόνο εις βάρος του Μανουήλ²⁰³. Τον εκπεσόντα συμβασιλέα προόριζε πιθανότατα ο ασθενής αυτοκράτορας ως βοηθό του στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον δεν εμπιστευόταν τον φίλερι και αφερέγγυο αποκατασταθέντα Ανδρόνικο Δ΄, γι' αυτό και τον απομάκρυνε ευσχήμως από την Κωνσταντινούπολη και τα ανάκτορα, αποδίδοντάς του επικράτεια με έδρα τη Σηλυβρία²⁰⁴.

Η αποκατάσταση του Ανδρονίκου στη διαδοχή του θρόνου και κυρίως η επικύρωσή της με τη συνθήκη του Τορίνου²⁰⁵ οδήγησε στη τυπική λήξη του βενετο-γενουατικού πολέμου, πράγμα που επιβεβαιώθηκε κατόπιν και με τη βυζαντινο-γενουατική συνθήκη στις 2 Νοεμβρίου 1382²⁰⁶. Η εξέλιξη αυτή όμως προκάλεσε βαθιά απογοήτευση στον παραγκωνισμένο πρώην συμβασιλέα Μανουήλ, ο οποίος, παρά τα αντίθετα σχέδια και τη βέβαιη αντίδραση του αυτοκράτορα, εγκατέλειψε αιφνιδιαστικά την Κωνσταντινούπολη και κατέφυγε στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του

¹⁹⁹ Δούκας, *Ιστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 57-58. Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 300. Barker, *Manuel II*, σ. 41. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 243-244. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 442-443. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 44.

²⁰⁰ Βλ. § 5 του Κεφ. Δ΄ με τίτλο : *Η επάνοδος και η δραστηριότητα του Δημητρίου στην αυτοκρατορική υπηρεσία από το 1379 μέχρι το 1382*.

²⁰¹ Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 57-58. Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 308 και Reinert, *Palaiologoi*, σ. 331.

²⁰² Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 167.

²⁰³ Για τα γεγονότα, βλ. Dennis, *Reign*, σ. 46 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 159 εξ.

²⁰⁴ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 41 εξ.

²⁰⁵ Barker, *Manuel II*, σ. 40. Радић, *Време Јована V*, σ. 418 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 445.

²⁰⁶ Dölger, *Johannes VII*, σ. 26. Charanis, *Strife*, σ. 300. Dennis, *Reign*, 44 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 36. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 445. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 170 εξ και 190 εξ.

φθινοπώρου του 1382²⁰⁷, όπου άσκησε τη βασιλική εξουσία ως ανεξάρτητος ηγεμόνας για σχεδόν πέντε έτη μέχρι την άνοιξη του 1387. Στο εγχείρημά του θα είχε όμως και πάλι την σθεναρή υποστήριξη του Δημητρίου²⁰⁸, παρά τις αρχικές του αντιρρήσεις, εφόσον ο έμπειρος πολιτικός θα προτιμούσε να παραμείνει ο μαθητής του στην *μεγάλην Πόλιν* για να διασφαλίσει τα δικαιώματά του στη διαδοχή. Κύριο στόχο της βασιλείας του Μανουήλ στη Θεσσαλονίκη αποτέλεσε η προσπάθεια ανακοπής της οθωμανικής επεκτατικότητας, με την ανακατάληψη των υποταγμένων βαλκανικών εδαφών της Αυτοκρατορίας στη Μακεδονία και τη Θράκη, προκειμένου να απαλλάξει στη συνέχεια και την Κωνσταντινούπολη από τον σταδιακά σχηματιζόμενο γύρω της οθωμανικό κλοιό. Παρόλο όμως που οι πρώτες στρατιωτικές ενέργειες του Μανουήλ στέφθηκαν από επιτυχία, αλλά και κατόρθωσε να αναγνωριστεί η επικυριαρχία του στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία²⁰⁹, οι Οθωμανοί με επικεφαλής τον *Hayreddin-Pasha* κινητοποιήθηκαν εναντίον του το καλοκαίρι του 1383 καταλαμβάνοντας τις Σέρρες²¹⁰, ενώ με την εκπόρθηση λίγο αργότερα και του κάστρου του Χορτιάτη, επέβαλαν την κυριαρχία τους στην ενδοχώρα της Θεσσαλονίκης μέχρι τον Σεπτέμβριο και απέκλεισαν ολοκληρωτικά την πόλη, απαιτώντας μάλιστα την άμεση παράδοσή της²¹¹.

Κατά την ίδια περίοδο επίσης η κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη εξακολουθούσε να είναι έκρυθμη, εξαιτίας της διαρκώς εντεινόμενης επιθετικής συμπεριφοράς του Ανδρονίκου Δ΄, ο οποίος επιχειρούσε να επεκτείνει με την υποστήριξη των Γενουατών τα εδάφη της επικράτειάς του σε βάρος εκείνων που κατείχε ο πατέρας του²¹², αποσκοπώντας να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη και να ανέλθει στο θρόνο, πράγμα που τερματίστηκε μόνο με το θάνατό του τον Ιούνιο του 1385²¹³. Αλλά και η Θεσσαλονίκη, έπειτα από τέσσερα χρόνια πολιορκίας και αφού απέτυχε η προσπάθεια για αποστολή δυτικής βοήθειας μετά την επίσκεψη

²⁰⁷ Δούκας, *Ιστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 1, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 48. Επίσης, βλ. Dennis, *Reign*, σ. 38 εξ και 46 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 42 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 424 εξ. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 291. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 159 εξ 179, 187 εξ και 199 εξ. .

²⁰⁸ Για τη στάση του Κυδώνη διεξοδικά, βλ. § 6 του Κεφ. Δ΄ της παρούσης : *Ο Δημήτριος και η βασιλεία του Μανουήλ Παλαιολόγου στην Θεσσαλονίκη (1382-1387)*.

²⁰⁹ Επ' αυτού, βλ. Loenertz, *Notes*, σ. 390-394. Dennis, *Reign*, σ. 103 εξ και Barker, *Manuel II*, σ. 46 εξ.

²¹⁰ Lemerle, *Philippes et la Macédoine*, σ. 217 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 246. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 100. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 449-450. Barker, *Manuel II*, σ. 49. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 326 εξ. Laiou, *Empire*, σ. 820. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 95.

²¹¹ Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 1, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 42. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XI, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 190. Επίσης, βλ. Dennis, *Reign*, σ. 73 εξ και 95 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 49 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 246. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 450. Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 74-75. Π. Κατσώνη, «Οθωμανικές Κατακτήσεις στη Βυζαντινή Μακεδονία. Η Περίπτωση της Θεσσαλονίκης (1387-1391/1394)» *Βυζαντινά* 21 (2000), σ. 151 εξ.

²¹² Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 181 εξ.

²¹³ *Βραχεία Χρονικά*, 7, 20, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 68. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 51 εξ και 469-470. Dennis, *Reign*, σ. 110 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 245. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 449. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 90 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 190 εξ και 206 εξ.

της παπικής πρεσβείας και την μεσολάβηση του Κυδώνη²¹⁴, παραδόθηκε τελικά τον Απρίλιο του 1387 στους Οθωμανούς και περιήλθε σε καθεστώς υποτέλειας²¹⁵, αφού την είχε εγκαταλείψει προηγουμένως ο Μανουήλ, ο οποίος κατέφυγε στη Λέσβο²¹⁶ και όχι, σύμφωνα με την απαίτηση του αυτοκράτορα πατέρα του, να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη. Η παντοειδής υποστήριξη του *Μεσάζοντος* στον εμπειρίστατο βασιλέα κατά το τελευταίο διάστημα της παραμονής του στη Θεσσαλονίκη κυρίως οδήγησε στην πολιτική του κατάρρευση, εφόσον το καλοκαίρι του 1386 και μετά την ενεργό του ανάμειξη στην αποστολή της παπικής αντιπροσωπείας στη γενέτειρά του, εξωθήθηκε ουσιαστικά σε οικειοθελή παραίτηση, καθώς είχε έρθει σε ευθεία αντίθεση με την επίσημη πολιτική του Ιωάννη Ε΄ και ήταν σχεδόν πλήρως περιθωριοποιημένος στο παλάτι. Για το λόγο αυτό και αντικαταστάθηκε στο αξίωμά του από το Γεώργιο Γουδέλη, ενώ τους πρώτους μήνες του 1387 και λίγο πριν από την παράδοση της γενέτειράς του τον Απρίλιο, αποχώρησε ολοκληρωτικά και από το αυτοκρατορικό επιτελείο²¹⁷.

Ο Δημήτριος ωστόσο, ακόμη και ως ιδιώτης παρέμεινε συνδεδεμένος στενά με το αυτοκρατορικό περιβάλλον, εξακολουθώντας σε συνεργασία με την αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή να υπερασπίζεται τον Μανουήλ, προβάλλοντάς τον στον αυτοκράτορα ως τον πλέον κατάλληλο για τη διαδοχή στο θρόνο, αλλά και ενισχύοντας τον ίδιο τον πλάνητα βασιλέα κατά την μακρά δοκιμασία του στη Λέσβο, την Τένεδο, την Προύσα²¹⁸ και τη Λήμνο μέχρι το φθινόπωρο του 1389²¹⁹, οπότε επανήλθε τελικά στην Κωνσταντινούπολη. Η τραγική ήττα των Σέρβων στη μάχη του Κοσσυφοπεδίου το 1389²²⁰ όμως, αλλά και η ανταρσία και επικράτηση

²¹⁴ Dennis, *Reign*, σ. 50 εξ 103 εξ 136 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 49. Dennis, *The Letters*, σ. 14 και 20 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 46 εξ.

²¹⁵ Βακαλόπουλος, *Ομιλίες*, σ. 20 εξ. Loenertz, *Remarques*, σ. 478 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 151 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 59 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 246. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 452-453. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Εγκώμια*, σ. 48 εξ. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 163. Ζαχαριάδου, *Αυτοδιοίκηση*, 348. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 46. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 187 εξ και σ. 199 εξ. Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, «Η Θεσσαλονίκη το β΄ μισό του 14^{ου} αι. και η πρώτη άλωση από τους Τούρκους το 1387», στο *Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων Β΄ Διεθνές Συνέδριο (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 14-20 Δεκεμβρίου 1992)*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 91 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 95.

²¹⁶ Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστολιμαῖος πρὸς Καθάσιλαν*, 67, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 187-205. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 59 εξ

²¹⁷ Για τη στάση του Δημητρίου γενικώς, βλ. § 7 του Κεφ. Δ΄ : *Οι τελευταίες προσπάθειες στην Κωνσταντινούπολη και στην Θεσσαλονίκη για εκκλησιαστική ένωση και η οριστική αποχώρηση του Δημητρίου από την αυτοκρατορική υπηρεσία (1386/87)*.

²¹⁸ *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XI, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 190 Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ἱστοριῶν*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 42-43 και 48. Επίσης Barker, *Manuel II*, σ. 62-63.

²¹⁹ Loenertz, *Exil*, σ. 116-140. Barker, *Manuel II*, σ. 65 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken II*, σ. 341.

²²⁰ Για την μάχη, βλ. N. Radojčić, «Die griechischen Quellen zur Schlacht am Kosovo Polje», *Byzantion* 6 (1931) 241-246. M. Braun, *Kosovo. Die Schlacht auf dem Amselfeld in geschichtlicher und epischer Überlieferung*, Leipzig : Markert und Petter, 1937. Jireček, *Geschichte der Serben*, II, σ. 119 εξ. С. Ћирковић, «Димитрије Кидон о Косовском боју / Ο Δημήτριος Κυδώνης και η μάχη του

του Ιωάννη Ζ' ως «άλλου» Ανδρονίκου την άνοιξη του 1390²²¹, σε συνδυασμό με την έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε στην *μεγάλην Πόλιν*, επιδείνωσαν ακόμη περισσότερο τα πράγματα στην Αυτοκρατορία, αλλά και ανάγκασαν τον Κυδώνη να αναχωρήσει εσπευσμένα για τη Βενετία με προορισμό τη Ρώμη.

Η απομάκρυνση από το θρόνο του Ιωάννη Ζ'²²² από τον Μανουήλ το φθινόπωρο του 1390, ωστόσο, δεν απάλλαξε την Αυτοκρατορία από τα δεινά, εφόσον ο αποκατεστημένος στο αξίωμά του ανήμπορος Ιωάννης Ε'²²³ υποχρεώθηκε να συνδράμει το νέο σουλτάνο Βαγιαζήτ στις επιχειρήσεις του, εκπροσωπούμενος για το σκοπό αυτό από τον Μανουήλ, ο οποίος μάλιστα διέμεινε τον χειμώνα του 1390/91 στην Προύσα²²⁴ και συμμετείχε στην εκστρατεία του σουλτάνου εναντίον της Φιλαδέλφειας - της μοναδικής υπό τυπικά βυζαντινή διοίκηση πόλεως στη Μικρά Ασία²²⁵ -, αλλά και αναγκάστηκε να κατεδαφίσει τις οχυρώσεις στην περιοχή της Χρυσής Πύλης²²⁶. Το γεγονός αυτό τον συνέτριψε ψυχικά και τον κατέβαλε

Κοσυφοπεδίου», *ЗРВИ* 13 (1971), σ. 213-219. Радић, *Време Јована V*, σ. 444 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 247-248. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 454 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 106. R. Mihaljić, *The Battle of Kosovo in History and in Popular Tradition*, Belgrad 1989. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 95.

²²¹ *Βραχέα Χρονικά*, 7, 21, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 68. Ignatius of Smolensk, *Journey*, έκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 100 εξ. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 27 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 73 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 248 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 458 εξ. Мешановић, *Јован VII Παλεолог*, σ. 64 εξ. Αθανασόπουλος, *Οθωμανικές Πολιορκίες*, σ. 192 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 95.

²²² *Βραχέα Χρονικά*, 7, 22, και 10 - II, 6, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 69 και 103. Πρβλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 28. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 46 εξ και 50 εξ. Barker, *John VII*, σ. 223. Barker, *Manuel II*, σ. 78 και 112. Радић, *Време Јована V*, σ. 448 εξ. Мешановић, *Јован VII Παλεолог*, σ. 64 εξ και 82 εξ. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 311 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 220 εξ και 222 εξ.

²²³ Επ' αυτού, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 28-29. Charanis, *Strife*, σ. 304. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 51. Barker, *Manuel II*, σ. 77-78. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 342-343. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 248. Dennis, *The Letters*, σ. 15. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6.

²²⁴ Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 1-4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 58. Ignatius of Smolensk, *Journey*, έκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 103. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 79 εξ και 82 εξ. Charanis, *Strife*, σ. 305. Djurić, *Crépuscule*, σ. 59. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 249. Ο Reinert (*Palaiologoi*, σ. 330 εξ.), παρατηρεί μάλιστα, ότι ο Βαγιαζήτ απαίτησε ουσιαστικά την παρουσία του Μανουήλ με στρατό στην Προύσα για να συγκατατεθεί στην αποκατάσταση του Ιωάννη Ε' στον αυτοκρατορικό θρόνο. Βλ. επίσης Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 223 εξ.

²²⁵ Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 58. Επίσης, βλ. Άμαντος, *Σχέσεις, Α'*, σ. 80 εξ. Schreiner, *Philadelphiea*, σ. 405 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 78-79. I. Beldiceanu-Steinherr, «Notes pour l'histoire d'Alaşehir (Philadelphie) au xive siècle», στο H. Ahrweiler (ed. par), *Philadelphie et autres études*, (Byzantina Sorbonensia 4), Paris : Publications de la Sorbonne, 1984, σ. 17-37. Радић, *Време Јована V*, σ. 459. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 95.

²²⁶ *Βραχέα Χρονικά*, 7A, 23, και 10, 7, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 69 και 103-104. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Ignatius of Smolensk, *Journey*, έκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 103. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 80. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 460. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 223.

ολοκληρωτικά, εφόσον εξέλαβε την εντολή του Βαγιαζήτ ως προάγγελο των προθέσεων του να καταλάβει σύντομα την *μεγάλην Πόλιν*.

Έτσι, κατά το διάστημα της απουσίας του Μανουήλ, ο βαριά ασθενής Ιωάννης Ε΄ απεβίωσε στα μέσα Φεβρουάριου 1391²²⁷, οπότε ο συμβασιλέας ως ο νόμιμος διάδοχός του έσπευσε στην Κωνσταντινούπολη προλαμβάνοντας τον επίδοξο Ιωάννη Ζ΄ και ανέλαβε την εξουσία²²⁸. Με αφορμή την ανάρρηση του μαθητή του στον αυτοκρατορικό θρόνο, ο Δημήτριος επανήλθε - όπως πιθανώς θα του είχε υποσχεθεί - στην *μεγάλην Πόλιν* αναλαμβάνοντας ανεπίσημα ρόλο συμβούλου του²²⁹. Ο Μανουήλ Β΄ ωστόσο, παρόλο που ήταν εκ πεποιθήσεως αντιοθωμανός, αναθεώρησε - με δεδομένες τις πολύ αρνητικές συνθήκες στην Αυτοκρατορία αλλά και τον κίνδυνο υποταγής της - παροδικά τη στάση του και, ακολουθώντας την πολιτική του πατέρα του, αναγνώρισε την οθωμανική επικυριαρχία, ώστε τρεις μήνες περίπου μετά την άνοδό του στο θρόνο να επανέλθει στο στρατόπεδο του Βαγιαζήτ και να τον ακολουθήσει²³⁰ κατά την εκστρατεία του στις περιοχές της Κασταμονής και της Σινώπης στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας.

Ο Κυδώνης αντιτάχθηκε έντονα στην αναχώρηση του αυτοκράτορα, καλώντας τον μάλιστα να επανέλθει και να υπερασπιστεί την Κωνσταντινούπολη που κινδύνευε με κατάληψη, εφόσον έμεινε ουσιαστικά ανυπεράσπιστη, ενώ κατά την διάρκεια της απουσίας του οι κάτοικοί της υπέφεραν από πολλά δεινά εξαιτίας των σοβαρών αναταραχών και των στερήσεων από τις δυσχέρειες στον ανεφοδιασμό της²³¹, αλλά και της επιδημίας της πανούκλας που ενέσκηψε από το καλοκαίρι έως

²²⁷ *Βραχέα Χρονικά*, 7, 23 · 10, 7 · 12, 4 · 14, 103, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 69 · 103-104 · 110 και 154. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Για την ημερομηνία και τις συνθήκες θανάτου του αυτοκράτορα, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 80 εξ. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 53. Ραδιή, *Βρεμε Јована V*, σ. 458 εξ και 460. Schreiner, *Kleinchroniken*, II., σ. 345 και *Appendix 1*, 57-58, σ. 615. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 44. Мешановић, *Јован VII Παλεолог*, σ. 83 εξ.

²²⁸ *Βραχέα Χρονικά*, 7, 23, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 69. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Ignatius of Smolensk, *Journey*, έκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 103. Επίσης, βλ. Djurić, *Crépuscule*, σ. 59. Barker, *Manuel II*, σ. 72 εξ και 82 εξ. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 52-53. Ραδιή, *Βρεμε Јована V*, σ. 460. Schreiner, *Hochzeit*, σ. 75. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 333. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 224 και Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 13 εξ.

²²⁹ Γι' αυτό, βλ. § 3 του Κεφ. Ε΄ με τίτλο : *Η άνοδος του Μανουήλ Β΄ στο θρόνο και ο Δημήτριος ως αυτοκρατορικός 'Σύμβουλος' στην Κωνσταντινούπολη (1391-1396)*.

²³⁰ *Βραχέα Χρονικά*, 10, 8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 104. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Επίσης, βλ. Επίσης Charanis, *Strife*, σ. 307 εξ. Ostrogorsky, *État tributaire*, σ. 52 εξ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 28. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 54. Barker, *Manuel II*, σ. 87 εξ και 99 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 465 εξ. Barker, *John VII*, σ. 223. Necipoğlu, *Byzantium*, σ. 139. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς-Οικονόμος*, σ. 70 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 12. Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 15.

²³¹ Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 2, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 75. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 28 και Barker, *John VII*, σ. 223.

τον χειμώνα του 1391²³². Τα οδυνηρά αυτά γεγονότα, σε συνδυασμό με τον έντονο οθωμανικό κίνδυνο για κατάληψη της μεγάλης Πόλεως²³³, επέδρασαν αρνητικά στο ηθικό των πολιτών της, το οποίο όμως αναπτερώθηκε με την επιστροφή του Μανουήλ Β΄ τον Ιανουάριο του 1392, οπότε ένα μήνα περίπου αργότερα τελέστηκαν οι γάμοι του με την Έλενα Δραγάση και έλαβε χώρα η δεύτερη στέψη του, αλλά και παρέμεινε ολόκληρο το 1392 στην Κωνσταντινούπολη²³⁴, ασχολούμενος με την αναδιοργάνωσή της, έχοντας μεταξύ άλλων ως σύμβουλο και αργό στο έργο αυτό τον Δημήτριο.

Το γεγονός όμως ότι το 1393 ο Βούλγαρος ηγεμόνας *Ivan Shishman* προσπάθησε αποτυχημένα να απαλλαγεί από την οθωμανική εξάρτηση με συνέπεια η χώρα του να υποταγεί πλήρως, αλλά και ότι στα τέλη του ίδιου χρόνου ο αυτοκράτορας επιχείρησε επίσης, όμως χωρίς αποτέλεσμα, να αποκαταστήσει τις σχέσεις του με τον Ιωάννη Ζ΄, οδήγησε τον Βαγιαζήτ στην απόφαση να καλέσει τους υποτελείς του στις Σέρρες το 1394²³⁵, με αρχικό σκοπό να τους εξοντώσει, χωρίς ωστόσο να το πράξει. Η άρνηση του Μανουήλ Β΄ το καλοκαίρι του 1394, μετά και από την οδυνηρή εμπειρία της συμμετοχής στο «Συνέδριο» των Σερρών, να συνεχίσει την προσφορά υπηρεσιών στον επικυρίαρχό του σουλτάνο, επέφερε σοβαρή ρήξη στις σχέσεις τους, προσφέροντας την πλέον κατάλληλη αφορμή στον Οθωμανό ηγεμόνα για να προχωρήσει στις αρχές του φθινοπώρου στην πρώτη πολιορκία της μεγάλης Πόλεως²³⁶, γεγονός που οδήγησε τον γηραιό Κυδώνη στη σοβαρή επανεξέταση της οριστικής του αναχώρησης από εκεί.

²³² Έπιστ. 431, Μανουήλ βασιλεΐ, 5-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 386 και Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 17.

²³³ Έπιστ. 432, Βασιλεΐ, 72-80, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 390 και Έπιστ. 442, 41-50, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 407. Ακόμη, βλ. Ostrogorsky, *État Tributaire*, σ. 52 εξ και Barker, *Manuel II*, σ. 87 εξ.

²³⁴ Βραχέα Χρονικά, 10, 9, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 104. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XIII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 196. Ignatius of Smolensk, *Journey*, έκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 104 εξ. Επίσης, βλ. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 53. Schreiner, *Hochzeit*, passim. Barker, *Manuel II*, σ. 99 εξ 102 εξ και 474 εξ. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 139. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6. Π. Κατσώνη, «Η δεύτερη στέψη του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου», στο Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα - Θ. Κορρέ -Ι. Σκούρτη, *ΙΒ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο (Μάιος 1991)*, σ. 139-150. Djurić, *Crépuscule*, σ. 49. Мешановић, *Јован VII Παλεолоγ*, σ. 84 εξ.

²³⁵ Μαν. Παλαιολόγος, *Επιτάφιος εις Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 136-139. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 198. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 74-76. Πρβλ. επίσης Loenertz, *Péloropène*, σ. 172 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία Γ΄*, σ. 250. Barker, *Manuel II*, σ. 112 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 471. İnalcık, *Methods*, σ. 104 εξ. Setton, *Catalans*, σ. 254. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 48-49. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 46. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 232-233. Βασιλοπούλου, *Θεόδωρος Παλαιολόγος*, σ. 343 εξ.

²³⁶ Βραχέα Χρονικά, 70, 8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 544. Δούκας, *Ιστορία*, XII, 5-7, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77 και 79. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 77-78.

Ο σουλτάνος, επειδή αποσκοπούσε στη διασφάλιση της ενότητας των κτήσεών του στη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια, αλλά και επειδή γνώριζε τη σημασία την Κωνσταντινουπόλεως για την εδραίωση της εξουσίας του, δεν επιθυμούσε πλέον να συνετίσει τον Μανουήλ Β΄ για να διατηρήσει και να συνεχίσει το καθεστώς της υποτέλειας με την πολιορκία της πρωτεύουσάς του, αλλά στόχευε στην οριστική της κατάκτηση, δεδομένου μάλιστα ότι αποτελούσε τη μοναδική περιοχή στα θρακικά εδάφη που παρέμενε εκτός της επικράτειάς του²³⁷. Ωστόσο όμως είναι γεγονός, ότι το Σεπτέμβριο του 1394 ο Βαγιαζήτ περιορίστηκε, αφού λεηλάτησε και κατέκαψε τα περίχωρά της, μόνο στο στενό χερσαίο αποκλεισμό της *μεγάλης Πόλεως*, πράγμα το οποίο, σε συνδυασμό και με την υποταγή της Βουλγαρίας, προκάλεσε ιδιαίτερη ανησυχία και σοβαρές αντιδράσεις στην Ουγγαρία και τη Βλαχία, ώστε να ξεκινήσουν προετοιμασίες για πολεμική εκστρατεία εναντίον των Οθωμανών. Για να ελέγξει τα πράγματα ο Βαγιαζήτ εκστράτευσε αστραπιαία πρώτος εκείνος εναντίον του ηγεμόνα της Βλαχίας *Mircea*, τον οποίο υποστήριζε ο Ούγγρος βασιλέας *Sigismund*. Στις 17 Μαΐου 1395 έλαβε χώρα στην πεδιάδα του *Rovine*²³⁸ αμφίροπη αιματηρή μάχη, μετά την οποία ο *Mircea* περιήλθε σε καθεστώς υποτέλειας στο σουλτάνο. Η αρνητική αυτή εξέλιξη είχε ως συνέπεια να καταστεί ακόμη στενότερος ο αποκλεισμός της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και να εκδηλωθεί η πρώτη επίθεση για την κατάληψή της τον Ιούνιο του 1395, γεγονός που επαναλήφθηκε επίσης μετά την επιστροφή του Βαγιαζήτ από το *Rovine* στα τέλη Σεπτεμβρίου²³⁹, στον οποίο μάλιστα ο Ιωάννης Ζ΄, μη έχοντας αντιληφθεί τις πραγματικές του προθέσεις, παρείχε αρωγή, ευελπιστώντας μάταια ότι οι οπαδοί του θα ανοίξουν τις πύλες της *μεγάλης Πόλεως* για να αποκατασταθεί στο θρόνο με τη βοήθεια του σουλτάνου.

Ο Μανουήλ Β΄, για να αντιμετωπίσει την δύσκολη κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, απέστειλε στη Βενετία²⁴⁰ πρεσβεία προς αναζήτηση βοήθειας και

Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 139-141. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 123 εξ και 479-481. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 250. P. Gautier, «Un récit inédit du siège de Constantinople par les Turcs (1394-1402)», *REB* 23 (1965), σ. 106 εξ (το άρθρο στις σελ. 100-117). Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 473. Bernicolas, *Siege*, σ. 39-40. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 45 εξ 52 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 233. Αθανασόπουλος, *Οθωμανικές Πολιορκίες*, σ. 55 εξ. 191 εξ.

²³⁷ Για την τακτική του Βαγιαζήτ, βλ. İnalçık, *Methods*, 103 εξ. Αθανασόπουλος, *Οθωμανικές Πολιορκίες*, σ. 55.

²³⁸ Babinger, *Beiträge*, σ. 15 εξ και 35 εξ. Loenertz, *Répolonnesse*, σ. 253 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 104 σημ. 167 (βιβλιογραφία). Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 250 εξ. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 49. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 96.

²³⁹ *Βραχεία Χρονικά*, 7, 25· 12, 6· 22, 26· 70, 8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 70, 111, 184 και 544. Επίσης, βλ. P. Schreiner, *Kleinchroniken II*, σ. 352 και 359. Barker, *John VII*, σ. 224. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 45. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 58. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 242 εξ. Αθανασόπουλος, *Οθωμανικές Πολιορκίες*, σ. 136 εξ.

²⁴⁰ Barker, *Manuel II*, σ. 130. Zakythinos, *Attitude*, σ. 88. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 45. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 60 εξ. Malamut, *De 1299 à 1451*, σ. 84.

παράλληλα σύναψε συμμαχία με τον *Sigismund*, τον οποίο φρόντισε - στο μέτρο των δυνατοτήτων του - να συνδράμει, δεδομένου ότι η είδηση της έναρξης της νέας σταυροφορίας, δεν απάλλαξε μόνο τον αυτοκράτορα από τη νέα πιθανή και οδυνηρή, καθώς θα ήταν αναπόφευκτη μπροστά στον κίνδυνο υποταγής της *μεγάλης Πόλεως*, συμμετοχή του σε μια ακόμη στρατιωτική επιχείρηση του Βαγιαζήτ, αλλά οδήγησε οπωσδήποτε και τον Κυδώνη στην προσωρινή αναβολή των σχεδίων του για αναχώρηση. Πράγματι, ο Ούγγρος βασιλέας, επικεφαλής πολυάριθμου ωστόσο ετερόκλητου στρατού, εισέβαλε στη Βουλγαρία και πολιόρκησε τη μικρή Νικόπολη στο Δούναβη, εναντίον του οποίου έσπευσε αστραπιαία και πάλι ο Οθωμανός σουλτάνος, απαλλάσσοντας προσωρινά την Κωνσταντινούπολη από την πολιορκία, η οποία μάλιστα είχε καταστεί πιεστικότερη μετά την άνοιξη και ιδιαίτερα το καλοκαίρι του 1396²⁴¹.

Στις 25 Σεπτεμβρίου, ο σχεδόν άτακτα οργανωμένος χριστιανικός στρατός γνώρισε ολοκληρωτική συντριβή στη Νικόπολη από τις δυνάμεις του Βαγιαζήτ και των υποτελών του²⁴², οπότε ο Δημήτριος αποχώρησε εσπευσμένα από την *μεγάλην Πόλιν*, εγκαταλείποντας οριστικά την Αυτοκρατορία, διαμένοντας για λίγο διάστημα στη Βενετία και πεθαίνοντας στα τέλη φθινοπώρου ή στις αρχές του χειμώνα του 1397 στο Χάνδακα²⁴³, χωρίς να καταφέρει - όπως θα είχε υποσχεθεί ενδεχομένως και πάλι στον Μανουήλ Β΄ - να επανέλθει στην *πατρίδα* του, δεδομένου ότι μετά την επιστροφή του Βαγιαζήτ από την Νικόπολη, ξεκίνησε εκ νέου από τις αρχές Δεκεμβρίου του 1396 στενότερη πολιορκία στην Κωνσταντινούπολη²⁴⁴, η οποία θα

²⁴¹ Επ' αυτού, βλ. Atiya, *Nicopolis*, σ. 56 και 63.

²⁴² Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 8, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 79-81. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XIV και XXIII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 198-200 και 230. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 70 εξ. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ. 31, Τῷ Κυδώνη*, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 80-87. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 193-195. Επίσης, βλ. Atiya, *Nicopolis*, σ. 50 εξ. A.S. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, London : Methuen and Co., 1938, σ. 435 εξ. Runciman, *Crusades*, σ. 455 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 133. Setton, *Papacy*, I, σ. 341 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 252. A.S. Atiya, «The Crusade in the Fourteenth Century», στο H.W. Hazard (ed.), *A History of the Crusades, Vol. III : The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1975, σ. 3-26. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 46 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 476 εξ. K. De Vries, «The Lack of a Western European Military Response to the Ottoman Invasions of Eastern Europe from Nicopolis (1396) to Mohács (1526)», *The Journal of Military History* 63/3 (1999), σ. 539-559. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 243. H. Kaçar - J. Dumolyn, «The Battle of Nicopolis (1396), Burgundian Catastrophe and Ottoman Fait Divers», *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 91/4 (2013), σ. 905-934.

²⁴³ Επ' αυτού, βλ. § 4 και 5 του Κεφ. Ε' με τίτλους : *Το τελευταίο ταξίδι του Δημητρίου στη Δύση (Φθινόπωρο 1396 - Καλοκαίρι 1397)* και *Από τη Βενετία στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Η εγκατάσταση του Δημητρίου στον Χάνδακα, η βραχεία ασθένεια και ο θάνατος (Καλοκαίρι - Φθινόπωρο / Χειμώνας 1397)*.

²⁴⁴ Για την πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως που επακολούθησε βλ. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 52 εξ και 95 εξ. Επίσης, βλ. N. Neciroğlu, «Economic conditions in Constantinople during the Siege of Bayezit I (1394-1402)», στο C. Mango-G. Dagron (eds), *Constantinople and its*

είχε διάρκεια μέχρι και την αναχώρηση του σουλτάνου για την Προύσα περί τα τέλη του χειμώνα του 1397/98²⁴⁵, εποχή κατά την οποία έφυγε από τη ζωή και ο ηλικιωμένος πολιτικός απογοητευμένος και θεωρώντας «τὴν πολυύμνητον τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὥσπερ κόνιν καταπατουμένην ὑπὸ βαρβάρων, οἷς οὐδ' ἀνδραπόδοις ἤξιον πρότερον χρῆσθαι»²⁴⁶.

Ἐτσι περί τα τέλη του 14^{ου} αι., η ανίσχυρη και τραγικά συρρικνωμένη Αυτοκρατορία, έχοντας απολέσει πλήρως την Μικρά Ασία και όλα σχεδόν τα εδάφη της στο βαλκανικό χώρο, κινδύνευε να αφανιστεί, καθώς είχε αποβάλει πλέον τα αυτοκρατορικά της χαρακτηριστικά και μετατραπεί σε μια θνησιγενή, μικρή και αδύναμη κρατική οντότητα²⁴⁷, περιορισμένη εδαφικά, εκτός από το - επικυρίαρχο επίσης από το σουλτάνο - ημιαυτόνομο Δεσποτάτο του Μυστρά, στην Κωνσταντινούπολη και την πέριξ μικρή περιοχή²⁴⁸, η οποία μάλιστα, έπειτα και από την βαριά ήττα στη Νικόπολη, είχε περιέλθει σε κατάσταση εξαιρετικά επαχθούς πολιορκίας, με απαίτηση από τον Βαγιαζήτ την άνευ όρων παράδοσή της²⁴⁹.

Η σχεδόν πλήρης απώλεια των εδαφών της, αλλά και η αδυναμία του εναπομείναντος «ὄλου τῶν περιλειπομένων Ῥωμαίων»²⁵⁰ να ανακτήσει τις απαραίτητες εκείνες εσωτερικές δυνάμεις που θα συνέβαλαν στην αναγέννηση, την σταθεροποίηση και κατόπιν στη σταδιακή ανάκαμψη της Αυτοκρατορίας, προκειμένου να καταφέρει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά με τα δικά της μέσα την οθωμανική επιθετικότητα - δεδομένου ότι δεν υπήρχε πλέον η δυνατότητα στρατιωτικής βοήθειας ούτε από τα ορθόδοξα Βαλκάνια, αλλά ούτε και από τη ρωμαιοκαθολική Δύση, όπως την οραματιζόταν μάταια μέχρι τέλους ο Δημήτριος - κατέστησε, παρά την αποκατάσταση των σχέσεων των δύο Παλαιολόγων Μανουήλ Β΄ και Ιωάννη Ζ΄ το 1399²⁵¹, αλλά και την λύση της πολιορκίας της Κωνσταντινουπόλεως έπειτα και από την συντριβή των οθωμανικών δυνάμεων από

Hinterland. Papers from the twenty-seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford 1993, 157-167.

²⁴⁵ Δούκας, *Ἱστορία*, XIII, 9 - XV, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 81-85. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 29.

²⁴⁶ *Ἐπιστ. 436, 19-21*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 394.

²⁴⁷ Πρβλ. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ΄, σ. 259. Λαΐου, *Βυζάντιο Παλαιολόγων*, σ. 284. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 397.

²⁴⁸ Ἐτσι, όπως αναφέρει ο Κυδώνης, «θρηνῶ δὲ ταυτηνὴ τὴν ταλαίπωρον τὴν μόνην ἡμῖν τοῖς δυστυχέσι περιλειφθεῖσαν εἴτε πόλιν χρὴ λέγειν εἴτε πατρίδα» (*Ἐπιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ*, 41-42, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 387-388). Επίσης, βλ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς-Οικονόμος*, σ. 15 εξ.

²⁴⁹ Ο Βαγιαζήτ «φυσιωθεῖς οὖν ἐν τῷ τοιοῦτῳ εὐτυχίματι καὶ λίαν ἐπαρθεῖς πέμπει πρὸς τὸν βασιλέα Μανουήλ ἀποκρισιarioύς, ζητῶν τὴν Πόλιν» (Δούκας, *Ἱστορία*, XIV, 1, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 81). Επίσης, βλ. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 52 εξ.

²⁵⁰ *Ἐπιστ. 444, 18-20*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 412.

²⁵¹ «εἰρήνευσαν οἱ βασιλεῖς οἱ ἄγιοι ἀλλήλους, καὶ ἠνώθησαν ὥσπερ πατὴρ καὶ υἱός, καὶ ἐγνώρισεν ἡ φύσις ἑαυτήν, καὶ πλέον ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐστὶ διάστασις, οὐδέ φιλονεικία, οὐδέ μάχη» [MM, II (1862), σ. 359-360]. Επίσης, *Βραχέα Χρονικά*, 35, 4 · 7, 26 · 12, 5, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 285,

τον Ταμερλάνο (*Amir Timur*) στην Άγκυρα το 1402²⁵², την επιβίωσή της αδύνατη και με το πέρασμα του χρόνου την οριστική της υποταγή στους Οθωμανούς αναπόφευκτη περί τα μέσα του 15^{ου} αι²⁵³.

---

70 και 110. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XV, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 202. Έκθεσις Χρονική, έκδ. S.P. Lambros, *Ecthesis Chronica*, σ. 1-2. Πρβλ. συναφώς, Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 257. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 483-484. Bernicolas, *Siege*, σ. 42 εξ. Π. Κατσώνη, «Δυο ταξίδια του αυτοκράτορα Ιωάννη Ζ' Παλαιολόγου (1390-1408) στη Δύση», στο *Πρακτικά ΙΓ' Πανελληνίου Ιστορικού συνεδρίου (29-31 Μαΐου 1992)*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 215. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 91 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 248-249.

²⁵² Για τη μάχη της Άγκυρας βλ. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XVII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 204. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, III, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 145-147. *Βραχεία Χρονικά*, 7, 25 · 12, 10 · 29, 4 · 36, 11 · 38, 5 · 42, 3 · 49, 19 · 53, 9 · 54, 9 · 69, 60 · 72α, 3 · 75, 1 · 94^α, 2 · 95, 1 · 96, 1 · 114, 2, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 70, 111, 214, 292, 304, 321, 352, 380, 389, 538, 562, 570, 630, 634, 635 και 683. Απήχηση των συνεπειών της μάχης, βλ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, I, 1, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 2. Επίσης M. Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*, (Universitatea din Iasi. Publicatiunile Institutului de Turcologie. I), Bucarest, 1942. K.-P. Matschke, *Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz. Studien zur spätbyzantinischen Geschichte zwischen 1402 und 1422*, (Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte 29), Weimar : Böhlau, 1981. Runciman, *Crusades*, σ. 463 εξ. Imber, *Ottoman Empire 1300-1481*, σ. 52 εξ. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 169 εξ και 197-199. Αθανασόπουλος, *Οθωμανικές Πολιορκίες*, σ. 56 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 97. D.J. Kastritsis, *The Sons of Bayezid. Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-1413*, Leiden - Boston: Brill, 2007, σ. 41 εξ. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 239. Για το ταξίδι του Μανουήλ Β' στη Δύση, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 168 εξ.

²⁵³ Για την άλωση της μεγάλης Πόλεως, βλ. Δούκας, *Ιστορία*, XXXIX, 11-20, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 358-367. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XXIII και III, IX, 7 - X, 3, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 232-234 και 426-430. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, VIII, , έκδ. E. Darkó, II (1927), σ. 158 εξ. Σφραντζής, *Χρονικόν*, XXXV, 9, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 96-98. Κριτόβουλος, *Ιστορία*, 60, 1-62, 4, έκδ. V. Grecu, *Critobuli Imbriote*, σ. 139-145. Έκθεσις Χρονική, έκδ. S.P. Lambros, *Ecthesis Chronica*, σ. 12 εξ. Επίσης, βλ. δειγματοληπτικά 1453-1953. *Η Πεντακοσιοστή Επέτειος απο της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως. Αναμνηστικός Τόμος*, (L'Hellénisme Contemporain), Αθήναι 29 Μαΐου 1953. S. Runciman - B. Lewis, et al. (eds), *The Fall of Constantinople. A Symposium held at the School of Oriental and African Studies, 29 May 1953*, London : University of London, 1955. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 254-277. Σ. Ράνσιμαν, *Η Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως*, μτφρ. Ν.Κ. Παπαρρόδου, Αθήνα : ΔΕΚ/ΓΕΣ, 1983. Ε. Ζαχαριάδου, «Η πολιορκία και η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως», *ΙΕΕ* 9 (1979) σ. 207-213. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, 577-615. Ε. Χρυσού (επιμ.), *Η Άλωση της Πόλης*, Αθήνα : Ακρίτας, 1994. Π.Ι. Σπυρόπουλου, *Η Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως 29 Μαΐου 1453*, Αθήνα : Καρδαμίτσας, 1991. M. Philippides, «Urbs Capta. Early 'Sources' on the fall of Constantinople (1453)», στο T.S. Miller - J.W. Nesbitt (eds), *Peace and war in Byzantium. Essays in Honor of George T. Dennis, S.J.*, Washington, D.C. : Catholic University of America Press, 1995, σ. 209-224. Τ. Κιουσοπούλου (επιμ.), *1453 Η Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και η μετάβαση από τους Μεσαιωνικούς στους Νεότερους χρόνους. Πρακτικά Συνεδρίου*, Ηράκλειο : Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2013.

2. *To status quaestionis στην έρευνα περί τον Κυδώνη και η συμβολή της διατριβής*

Η συνοπτική εξέταση του 14^{ου} αι. κυρίως στην προηγούμενη παράγραφο κατέδειξε νομίζουμε με σαφήνεια την διαρκή παρουσία, την ενεργό ανάμειξη και την έντονη δραστηριότητα του Δημητρίου σε όλα σχεδόν τα σημαντικά γεγονότα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1340 μέχρι και το τέλος του. Τούτο οφείλεται οπωσδήποτε στην προέλευσή του από την στενότητα συνδεδεμένη με τον αυτοκρατορικό οίκο των Παλαιολόγων και τους Καντακουζηνούς ευγενή οικογένεια των Κυδωνών, αλλά και χωρίς αμφιβολία στο γεγονός ότι δραστηριοποιήθηκε στα δύο σημαντικότερα κέντρα του πολιτικού και πνευματικού βίου της Αυτοκρατορίας, όπως η Θεσσαλονίκη και κυρίως η Κωνσταντινούπολη, όπου διήλθε ολόκληρη τη δημιουργική περίοδο της ζωής του. Η συμμετοχή του ωστόσο στα σπουδαιότερα από τα γεγονότα του 14^{ου} αι. συνδέεται κατά κύριο λόγο με την πολυτάλαντη και χαρισματική του προσωπικότητα ως εξέχοντος πολιτικού και ανώτατου αυτοκρατορικού αξιωματούχου, αλλά και ταυτόχρονα ως διακεκριμένου λόγιου και φιλοσοφικώς θεολογούντος διανοούμενου, ο οποίος με την ενεργό του παρουσία και δραστηριότητα στα δημόσια πράγματα της Αυτοκρατορίας, διαδραμάτισε πολυσήμαντο ρόλο και επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές και πνευματικές εξελίξεις της εποχής του, επιδεικνύοντας αταλάντευτη και σταθερή υποστήριξη στην υπόθεση της διάσωσης του εναπομείναντος «κοινοῦ τῶν Ῥωμαίων» από τον οθωμανικό κίνδυνο μέσω της σύναψης μόνιμης και διαρκούς πολιτικής συμμαχίας με την Δύση. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ευόδωση της προσπάθειας αυτής όμως θα έπρεπε να αποτελέσει η εκκλησιαστική ένωση με την υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και των Χριστιανών της Ανατολής στην πνευματική δικαιοδοσία του παπικού θρόνου, κάτι για το οποίο επιστράτευσε εξολοκλήρου, εκτός από τις μεγάλες πολιτικές του αρετές και την άρτια κλασική, φιλοσοφική και θεολογική του συγκρότηση, επιδιδόμενος στην παραγωγή του ευρύτατου και ειδολογικά πολυποίκιλου συγγραφικού του έργου, η σύνθεση του οποίου αποσκοπούσε κυρίως και κατ' εξοχήν στην προετοιμασία και την καλλιέργεια των στενών σχέσεων με τη Δύση σε εκκλησιαστικό και πολιτικό επίπεδο.

Η διαρκής αυτή και ποικίλη δραστηριότητα του Κυδώνη για περισσότερο από μισό αιώνα, δηλαδή από το 1341 μέχρι και το 1396, τον ανέδειξε σε μια από τις σημαντικότερες, αλλά και ταυτόχρονα τις πλέον αμφιλεγόμενες για την πλειονότητα των συμπατριωτών του πολιτικές και πνευματικές φυσιογνωμίες της εποχής του, ώστε να προκαλεί τον θαυμασμό για την πλούσια παιδεία του, αλλά και παράλληλα την αποστροφή των περισσότερων από τους συμπολίτες του για τις συνδεδεμένες άρρηκτα με τις πολιτικές, θρησκευτικές του επιλογές. Έτσι, ενώ η προσωπικότητα του ενέπνεε σεβασμό, αλλά και προξενούσε δέος και βαθιά εντύπωση στους ομόφρονες του, όπως επίσης και γενικότερα στον πνευματικό κόσμο της εποχής του σε Ανατολή και Δύση, στους ιδεολογικά και θρησκευτικά αντιπάλους του

προκαλούσε συνήθως αντιπάθεια, φθόνο και ενίοτε μίσος, με τη διαφορά ότι οι πλέον ευπαίδευτοι από τους πολιτικούς του ανταγωνιστές ή θρησκευτικούς του αντιπάλους, εντυπωσιάζονταν μεν από την οξύνοια, την πολυμάθεια και την κοσμιότητα του ήθους του, αποδοκίμαζαν όμως ταυτόχρονα με σφοδρότητα τις πολιτικές και θρησκευτικές του επιλογές, επιδεικνύοντας ωστόσο οίκτο, αλλά και αισθανόμενοι βαθιά θλίψη για την αποστασία του από την πατρώα ορθόδοξη πίστη²⁵⁴.

Εκτός από τους συγχρόνους του όμως, η πολύπλευρη προσωπικότητα του Δημητρίου απασχόλησε επίσης πολλούς λόγιους, ομόφρονες και αντιπάλους του, κατά τη μετέπειτα εποχή σε Ανατολή και Δύση²⁵⁵, ώστε από τα τέλη του 19^{ου} αι. και παράλληλα με την ανάπτυξη των βυζαντινών σπουδών²⁵⁶ να προσελκύσει το ζωηρό ενδιαφέρον της σύγχρονης έρευνας, η προσπάθεια της οποίας επικεντρώθηκε κατά κύριο λόγο στη φιλολογική επεξεργασία, έκδοση και αποτίμηση του συγγραφικού του έργου, με βασικό σκοπό την ιστορική του αξιοποίηση για την πληρέστερη ανασύνθεση του ιστορικού γίνεσθαι της εποχής του, καθώς επίσης και για την αποτίμηση γενικότερα της πολιτικής και πνευματικής του προσφοράς, εφόσον θεωρήθηκε επιπλέον και ως ένας από τους πρώιμους σκαπανείς της Ευρωπαϊκής Αναγέννησης, προετοιμάζοντας και ενθαρρύνοντας μέσω του μαθητή του Μανουήλ Χρυσολωρά τη μετακένωση των Κλασικών Ελληνικών Γραμμάτων στη Δύση²⁵⁷.

²⁵⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η στάση του μοναχού Ιωσήφ Βρυεννίου, ο οποίος, ως φίλος και παράλληλα ως θρησκευτικός αντίπαλος του Κυδώνη, παρατηρεί αρχικά ότι «καί γάρ έμοι τήν σήν άποστασίαν ένθυμουμένω, τó ταλαίπωρον ήμών γένος ταλανίζειν έπεισι και άποδύρεσθαι τής ζημίας, άνδρα τοιοῦτον άποβαλόν, για να τονίσει στη συνέχεια ότι πλὴν καίπερ οὔτω τήν κεφαλὴν πάσχω, σοῦ τής φίλης κεφαλῆς οὔδαμῶς επίελέησμαι, καθώς τον εντυπωσιάζει τó τής σοφίας ὕψος, ή περί τούς λόγους εύφυϊα, ή διαρκής περί τὰς Άναλογίας σπουδή, τó τάχος τής διανοίας, τó πλήθος τῶν μαθημάτων, ή περί τήν έρμηνείαν τής Ῥωμαίων φωνῆς πρὸς τήν Ἑλληνα γλῶτταν άκρίβεια, τó τής σωφροσύνης χρῆμα, τó ταπεινόν σχῆμα, τó μέτριον φρόνημα, τó ρεῦμα τής γλώττης, και τó τής φωνῆς κάλλος, καταλήγοντας πως οὐκ έμέ δὴ μόνον αλλά και πάντας άγον εις έκπληξιν» (Επιστ. 4, Τῷ Κυδώνη, έκδ. Ευγενίου Βουλγάρεως, *Τα Παραλειπόμενα*, σ. 134-135). Περισσότερο αρνητικά ωστόσο εκφράζεται ο Βρυέννιος για το πρόσωπό του Δημητρίου στο έργο του *Συμβουλευτικός περί ένώσεως*, έκδ. Ευγενίου Βουλγάρεως, *Τα Ευρεθέντα*, Α', σ. 474 εξ. Βλ. επίσης συναφώς Loenertz, *Bryennios*, σ. 15-16 για την επιστολή που απέστειλε ο Ιωσήφ στο Δημήτριο στην Βενετία το 1390-1391.

²⁵⁵ Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 51-52 και Μπόμπου-Σταμάτη, *Βικέντιος Δαμοδός*, σ. 339-350. Χαρακτηριστικό δείγμα, θεωρούμε, της αξίας του Κυδώνη ως πολιτικού, διανοούμενου και θεολόγου αποτελεί η έκδοση ή αναδημοσίευση μέρους της γνήσιας ή εσφαλμένως αποδιδόμενης σ' εκείνον συγγραφικής του παραγωγής από τον J.P. Migne στην PG 109, 640-652 και 154, 836-1216

²⁵⁶ Βλ. την εγκωμιαστική αποτίμηση για το πρόσωπό του ως ενός «των γονιμωτάτων και ευφρεστάτων συγγραφέων του αιώνος των Παλαιολόγων» από τον Κ. Κρουμβάχερ, *Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Γ. Σωτηριάδου, τ. Β', Εν Αθήναις : Σακελλαρίου, 1900, σ. 157 εξ.

²⁵⁷ Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Fryde, (*Renaissance*, σ. 386) «There exists one direct link between Demetrios Kydones and the flourishing development of the Italian Renaissance in the fifteenth century. On his stay at Venice in 1390-91 Kydones was accompanied by his friend and younger assistant, Manuel Chrysoloras. It was during that visit that Chrysoloras made contacts there

Έτσι, μέχρι και τα τέλη της τρίτης δεκαετίας του 20^{ου} αι. εμφανίζονται μεμονωμένες εκδόσεις κειμένων του²⁵⁸ και συντίθενται κυρίως λήμματα σε εγκυκλοπαίδειες, όπως και άρθρα σε περιοδικά για επιμέρους θέματα που αφορούν το βίο και κυρίως το έργο του²⁵⁹, αλλά και τις θεολογικές του αντιλήψεις²⁶⁰. Το 1930 ωστόσο, ο G. Cammelli, κατανοώντας την φιλολογική και την

---

*with Florentine scholars which led a few years later to an invitation to him to teach Greek at Florence's university. He did this from 1397 to 1400 and later did the same thing at Milan. He was the first Byzantine to inaugurate adequate teaching of scholarly Greek in Italy that started the new phase of bilingual (Latin and Greek) Renaissance». Συναφώς βλ. επίσης Mercati, *Notizie*, σ. 111 εξ. Loenertz, *Remarques*, σ. 280 εξ. Roca Meliá, *Renacimiento*, σ. 338-339. K.M. Setton, «The Byzantine Background to the Italian Renaissance», *Proceedings of the American Philosophical Society* 100 (1956), σ. 52-58 για τον Δημήτριο, (ολόκληρο το άρθρο, βλ. σ. 1-76). Π. Κανελλόπουλου, *Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος, Α', Από τον Αυγουστίνο ως τον Μιχαήλ Αγγελο*, τ. Α', Αθήνα : Γιαλλελής, 1976, σ. 417-427. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 43-44. I.N. Καζάζη, «Μετά την Άλωση. Η συμβολή των Βυζαντινών λογίων στη Δυτική Αναγέννηση», στο I.N. Καζάζη - S. Velkova (επιμ.), *Οι Ελληνικές Σπουδές στην Ευρώπη. Ιστορική ανασκόπηση από την Αναγέννηση ως το τέλος του 20ού αιώνα*, Θεσσαλονίκη : Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2007, σ. 19 εξ και 21. Λαμπάκης, *Βυζάντιο - Αναγέννηση*, σ. 38-39 και Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 134.*

²⁵⁸ H. Deckelmann, *Demetrii Cydonii De Contemnenda Morte Oratio*, Lipsiae: Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanum Teubneriana, 1901. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii orationes tres, adhuc ineditae», *BNJ* 3 (1922), σ. 68-76. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Cantacuzenum imperatorem oratio altera», *BNJ* 4 (1923), σ. 78-83. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Paleologum imperatorem oratio», *BNJ* 4 (1923), σ. 283-295.

²⁵⁹ Σημαντικότερη όλων νομίζουμε ότι υπήρξε η συμβολή του G. Cammelli με τίτλο «Demetrio Cidonio. Brevi notizie della vita e delle opere», *Studi Italiani di Filologia Classica / N.S* 1 (1920), σ. 140-161. Επίσης, βλ. M. Treu, «Demetrios Kydonos», *BZ* 1 (1892), σ. 60. G. Jorio, «L'epistolario di Demetrio Cidone. Preparazione ad una completa e critica edizione», *Studi Italiani di Filologia Classica* 4 (1896), σ. 257-286. Σ.Π. Λάμπρου, «Αναγραφή Έργων Νικολάου Καβάσιλα και Δημητρίου Κυδώνη εν τω Παρισιακώ Κώδικι 1213», *NE* 2 (1905), σ. 299-323. A. Palmieri, «Cydonès Démétrios », *DTC* 3 (1909), σ. 2453-2458. G. Cammelli, «Personaggi bizantini dei secoli XIV-XV attraverso le epistole di Demetrio Cidonio», *Bessarione* 36 (1920), σ. 77-108. S. Salaville, «Le traité du 'Mépris de la mort' de Démétrios Cydonès (Trad. en français par Menard)», *EO* 22 (1923), σ. 26-49. G. Cammelli, «Demetrio Cidonio al fratello Procoro», *SBN* 2 (1927), σ. 49-55.

²⁶⁰ M. Jugie, «Le discours de Démétrios Cydonès sur l'Annonciation et sa doctrine sur l'Immaculée Conception», *EO* 17 (1914), σ. 97-106. M. Rackl, «Demetrios Kydonos als Verteidiger und Übersetzer des hl. Thomas von Aquin», *Der Katholik* 95 (1915), σ. 21-40. M. Rackl, «Die ungedruckte Verteidigungsschrift des Demetrios Kydonos für Thomas von Aquin gegen Neilos Kabasilas», *Divus Thomas* 2,7 (1920), σ. 303-317. M. Rackl, «Eine griechische Abbreviatio der Prima Secundae des hl. Thomas von Aquin», *Divus Thomas* 9 (1922), σ. 50-59. J. Pavić, «Dimitrije Kydonos, grčki teolog XIV vijeka [Δημήτριος Κυδώνης. Έλληνας Θεολόγος του ΙΔ' αιώνα]», *BoSm* 12 (1924), σ. 14-29 και 209-224. M. Rackl, «Die griechische Übersetzung der Summa Theologiae des hl. Thomas von Aquin», *BZ* 24 (1923-1924), σ. 48-60. M. Rackl, «Der hl. Thomas von Aquin und das trinitarische Grundgesetz in byzantinischen Beleuchtung», *Xenia Thomistica* 3 (1925), σ. 363-389. M. Jugie, «Démétrios Cydonès et la théologie à Byzance au XIV et XV siècles», *EO* 27 (1928), σ. 385-402. M. Rackl, «Thomas von Aquin im Werturteil eines byzantischen Theologen», στο A. Lang (Hrsg.), *Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Studien und Texte Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres von Freunden und Schülern gewidmet*, Bd. II, (= Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters / Suppl. 3), Münster i.W. 1935, σ. 1361-1372.

ιστορική αξία του έργου του και ιδιαιτέρως της αλληλογραφίας του ως ανώτατου αξιωματούχου και λόγιου, επιχείρησε, αφού πρώτα εξέδωσε τα έτη 1922/23 τους τρεις αυτοκρατορικούς του λόγους²⁶¹, την πρώτη προσπάθεια κριτικής έκδοσης ενός τμήματός της, εντάσσοντας στην εισαγωγή την πρώτη σύντομη, αλλά ολοκληρωμένη, προσπάθεια παράθεσης του βίου του²⁶², ενώ και ο V. Laurent²⁶³ επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην ίδια περίοδο στην επιστολογραφία του, ασχολούμενος κυρίως με την χειρόγραφη παράδοσή της.

Τομή στην περί τον Δημήτριο έρευνα, αλλά και αφορμή για περαιτέρω ενασχόληση κυρίως με τη συγγραφική του παραγωγή αποτέλεσε η εξόχως σημαντική συμβολή του G. Mercati²⁶⁴, η οποία όμως, παρόλο που προσφέρει αρκετά βιογραφικά στοιχεία, το κύριο ενδιαφέρον της επικεντρώθηκε στο μέχρι τότε ανέκδοτο συνθετικό του έργο, από το οποίο εξέδωσε σημαντικό μέρος των πολιτικο-θεολογικού χαρακτήρα συγγραμμάτων του. Αξιόλογη προσπάθεια κατά την ίδια εποχή αποτελεί επίσης και η διατριβή του ο C. Sandulescu-Godeni²⁶⁵, όπου αναφέρεται με συνομία εισαγωγικά στο βίο και το έργο του²⁶⁶, καθώς έχει ως κύριο στόχο την εξέταση των αντιλήψεων του Κυδώνη για τον Πλάτωνα και το Θωμά Ακινάτη σε σχέση με την πολεμική εναντίον του τού Νείλου Καβάσιλα.

Παρακινημένος πιθανότατα από τις εργασίες των Cammelli, Mercati και Laurent, ο R.-J. Loenertz ξεκίνησε, περί τα τέλη της δεκαετίας του 1940 και έπειτα από σειρά προηγούμενων συμβολών²⁶⁷ σε περιόδους του βίου και στο έργο του, την ενδελεχή έρευνα της χειρόγραφης παράδοσης και της συναφούς προβληματικής της επιστολογραφίας του Δημητρίου, παρουσιάζοντας το 1947 πολυσήμαντη προπαρασκευαστική για την έκδοσή της μελέτη²⁶⁸, όπου σε παράρτημά της αναφέρεται συνοπτικά υπό τύπον χρονολογίου και στα γεγονότα της ζωής του²⁶⁹. Εκτενής αναφορά στα τελευταία χρόνια του βίου του Κυδώνη

²⁶¹ G. Cammelli, «Demetrii Cydonii orationes tres, adhuc ineditae», *BNJ* 3 (1922), σ. 68-76. Του Αυτού, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Cantacuzenum imperatorem oratio altera», *BNJ* 4 (1923), σ. 78-83. Του Αυτού, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Paleologum imperatorem oratio», *BNJ* 4 (1923), σ. 283-295.

²⁶² *Démétrius Cydonès Correspondance*, Paris 1930.

²⁶³ «La correspondance de Démétrius Cydonès», *EO* 30 (1931), σ. 339-354 και «Un nouveau témoin de la correspondance de Démétrius Cydonès et de l'activité littéraire de Nicolas Cabasilas Chamaéτος. Le Codex Meteor. Barlaam 202», *Ελληνικά* 9 (1936), σ. 185-205.

²⁶⁴ *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Calecae Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV*, (ST 56), Città del Vaticano 1931.

²⁶⁵ *Quantum Platonis atque Thomae Aquinatis doctrina apud Demetrium Cydonium valeat*, Romae 1933.

²⁶⁶ Sandulescu-Godeni, *Quantum Platonis*, σ. 11-53 και 158-175 (κατάλογος και χειρόγραφη παράδοση των έργων του με βιβλιογραφία). Για την αξία της εν λόγω μελέτης, βλ. την βιβλιοκρισία του V. Laurent, *REB* 7 (1949), σ. 139.

²⁶⁷ R.-J. Loenertz, «Démétrius Cydonès, citoyen de Venise», *EO* 37 (1938), σ. 125-126. R.-J. Loenertz, «Manuel Paléologue et Démétrius Cydonès. Remarques sur leurs correspondances», *EO* 36 (1937), σ. 271-287, 474-487· 37 (1938), σ. 107-124.

²⁶⁸ *Les recueils de lettres de Démétrius Cydonès*, (ST 131), Città del Vaticano 1947.

²⁶⁹ *Les recueils*, σ. 108 εξ.

επιχειρείται επίσης από τον Loenertz και το 1950 στο πλαίσιο της έκδοσης της αλληλογραφίας του Μανουήλ Καλέκα²⁷⁰, κάτι που συνέχισε μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, φωτίζοντας γεγονότα επιμέρους διαστημάτων της ζωής του²⁷¹, συνδεδεμένων όμως με την περαιτέρω διαλεύκανση, παρουσίαση και αποτίμηση, σκοτεινών κυρίως, ιστορικών γεγονότων του δεύτερου μισού του 14^{ου} αι.²⁷², αξιοποιώντας για το σκοπό αυτό δαψιλώς το ιστορικό υλικό που εμπεριέχεται στην αλληλογραφία του, την οποία εξέδωσε εν τω μεταξύ υποδειγματικά σε δύο τόμους το 1956 και το 1960 αντίστοιχα²⁷³. Το εγχείρημα όμως του Loenertz να βιογραφήσει συνολικά το Δημήτριο στις αρχές της δεκαετίας του 1970, παρέμεινε, λόγω της ασθένειας και του θανάτου του το 1976, ημιτελές, με τις δύο ειδικές μελέτες να είναι μεν σημαντικές για την περίοδο της ζωής του από το 1324 μέχρι το 1375²⁷⁴, αλλά όχι πλήρεις και εξαντλητικές.

Μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1960 επίσης ο Στ. Παπαδοπούλος ασχολήθηκε στη διατριβή του²⁷⁵ με τη χειρόγραφη παράδοση του σημαντικότερου και μεγαλύτερου μέρους των μεταφράσεων του Δημητρίου που αφορούν στα ακινάτεια συγγράμματα, προσφέροντας σημαντική συμβολή στη προπαρασκευή της μελλοντικής κριτικής τους εκδόσεως. Βιογραφώντας στο πλαίσιο αυτό μεταξύ των άλλων θωμιστών και τον Κυδώνη, το ενδιαφέρον του επικεντρώθηκε κυρίως στα γεγονότα του βίου του που συνδέονται με την μεταφραστική του προσπάθεια²⁷⁶. Κατά τη ίδια περίοδο επίσης εμφανίζονται για επιμέρους έργα του

²⁷⁰ *Correspondance de Manuel Calecas*, (Studi e Testi 152), Città del Vaticano 1950.

²⁷¹ R.-J. Loenertz, «Note sur une Lettre de Démétrius Cydonès à Jean Cantacuzène», *BZ* 44 (1951), σ. 405–408. R.-J. Loenertz, «Chronologie de Nicolas Cabasilas 1345-1354», *OCP* 21 [Miscellanea G. Hofmann] (1955), σ. 205-231. R.-J. Loenertz, «Lettre de Démétrius Cydonès à Andronic Oenéote, grand juge des Romains (1369–1371)», *REB* 29 (1971), σ. 303–308. R.-J. Loenertz, «Trois lettres de Démétrius Cydonès relatives à la fiscalité byzantine. [Texte posthume transmis par Dennis G. T.]», *OCP* 50 (1984), σ. 438 - 445.

²⁷² Την ίδια προσπάθεια εξυπηρετούν επίσης οι μελέτες των D.A. Zakythenos, «Démétrius Cydonès et l'entente balkanique au XIVe siècle», στο Του Αυτού, *La Grèce et les Balkans*, Athènes 1947, σ. 44–56. Γ.Τ. Κόλια, «Αι σχέσεις του Δημητρίου Κυδώνη προς Φραγκίσκον Α΄ Γατελούζον δυνάστην της Λέσβου», *Λεσβιακόν Ημερολόγιον* 2 (1954), σ. 34-43. Ι. Roca Meliá, «Demetrio Cidonio, entre Oriente y Occidente. Contribución a la historia del Ecumenismo», *Dialogo Ecumenico* 1 (1966), σ. 247-268. Ι. Roca Meliá, «Demetrio Cidonio en el renacimiento Bizantino», *Helmantica* 17 (1966), σ. 325-339.

²⁷³ R.-J. Loenertz, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, Vol. II, (Studi e Testi 186 και 208), Città del Vaticano 1956 και 1960.

²⁷⁴ «Démétrius Cydonès, I. De la naissance à l'année 1373», *OCP* 36 (1970), σ. 47-72 και «Démétrius Cydonès, II. De 1373 à 1375», *OCP* 37 (1971), σ. 5-39.

²⁷⁵ *Ελληνικά Μεταφράσεις Θωμιστικών έργων. Θωμισταί και Αντιθωμισταί εν Βυζαντίω*, Αθήναι 1967. Τα συμπεράσματα της μελέτης αυτής, βλ. επίσης στο S.G. Papadopoulos, «Thomas in Byzanz. Thomas-Rezeption und Thomas-Kritik in Byzanz zwischen 1354 und 1435», *Theologie und Philosophie* 49 (1974), σ. 274–304.

²⁷⁶ Ο Στ. Παπαδόπουλος επίσης δημοσίευσε μελέτες που συνδέονται με το μεταφραστικό έργο του Κυδώνη όπως οι : *Καλλίστου Αγγελικούδη, κατά Θωμά Ακινάτου. Εισαγωγή, κείμενον, κριτικόν υπόμνημα και πίνακες*, Αθήναι 1970 και *Συνάντησις Ορθοδόξου και Σχολαστικής Θεολογίας εν τω προσώπω Καλλίστου Αγγελικούδη και Θωμά Ακινάτου*, (AB 4), Θεσσαλονίκη 1970.

Δημητρίου και οι σημαντικές μελέτες των G. de Andrés Martínez²⁷⁷, M. Candal²⁷⁸, J.W. Barker²⁷⁹ και H. Chadwick²⁸⁰.

Τη δεκαετία του 1980 στην περί τον Κυδώνη έρευνα ξεχωρίζουν, εργαζόμενοι σχεδόν παράλληλα, ο F. Tinnefeld και η Fr. Kianka. Ο Tinnefeld εστίασε το ενδιαφέρον του κατά κύριο λόγο σε φιλολογικά ζητήματα που σχετίζονται με την επιστολογραφία του Δημητρίου, χωρίς ωστόσο να παραλείψει την ενασχόλησή του και με πτυχές του βίου του, τις οποίες προσπάθησε να φωτίσει με ειδικές μελέτες²⁸¹. Η σημαντικότερη συμβολή του στον τομέα αυτό ωστόσο υπήρξε η σύντομη, ωστόσο περιεκτική και εξαιρετικά σημαντική, βιο-εργογραφία που παραθέτει στην εισαγωγή του πρώτου από τους πέντε τόμους²⁸² της ιδιαίτερως πολύτιμης γερμανικής μετάφρασης των επιστολών του²⁸³, για τις οποίες μάλιστα δημοσίευσε και φιλολογικού χαρακτήρα εξαντλητική μονογραφία²⁸⁴.

Η Kianka αντίθετα μελέτησε τον Κυδώνη περισσότερο από ιστορική σκοπιά και με έμφαση στο πνευματικό του έργο. Έτσι, στην ανέκδοτη ακόμη διατριβή της²⁸⁵, επικεντρώθηκε κυρίως στην έρευνα των πνευματικών και διπλωματικών σχέσεων του Βυζαντίου με τη Δύση όπως αυτές προβάλλουν στο συγγραφικό του έργο, γι' αυτό και η μελέτη της, παρόλο που επιχειρεί την κατάταξη της ύλης χρονολογικά και ακολουθεί στο σύνολό της την πορεία του βίου του, δεν αποσκοπεί στη διεξοδική του διερεύνηση, ούτε επιδιώκει την εξαντλητική παράθεσή των γεγονότων του, δεδομένου ότι η έρευνά της εστιάστηκε κυρίως στην περίοδο από

²⁷⁷ «Mss. escurialenses de la 'Genealogía de Cristo' de Demetrio Cidonio», *La Ciudad de Dios* 171 (1958), σ. 271-276.

²⁷⁸ «Demetrio Cidonio y el Problema Trinitario Palamítico», *OCP* 28 (1962), σ. 75-120.

²⁷⁹ «The 'Monody' of Demetrios Kydones on the Zealot Rising of 1345 in Thessaloniki», στο *Λαούρδας*, σ. 285-300.

²⁸⁰ *Furcht vor dem Tod. Die Schrift des Demetrios Kydones 'Über die Verachtung des Todes'*, Eingeleitet und übersetzt von W. Blum, Münster: Aschendorff, 1973.

²⁸¹ F.-H. Tinnefeld, «Georgios Philosophos. Ein Korrespondent und Freund des Demetrios Kydones», *OCP* 38 (1972), σ. 141-171. Του Αυτού, «Kriterien und Varianten des Stils im Briefcorpus des Demetrios Kydones», *JÖB* 32/3 (1982), σ. 257-266. Του Αυτού, «Vier Proimien zu Kaiserurkunden, verfaßt von Demetrios Kydones. Edition, Textparaphrase und Kommentar», *BSL* 44 (1983), σ. 13-30 και 178-195. Του Αυτού, «Freundschaft und Παιδεία. Die Korrespondenz des Demetrios Kydones mit Rhadenos (1375-1387/8)», *Byzantion* 45 (1985), σ. 210-244. Του Αυτού, «Demetrios Kydones. His Cultural Background and Literary Connections in Thessalonike», *Macedonian Studies* N.S. 3 (1989), σ. 33-43. Του Αυτού, «Epistolographische Tradition und Individualität. Literarische Untersuchungen zu den Briefen des Demetrios Kydones. Ein Arbeitsvorhaben», στο *L'épistolographie*, σ. 97-101. Του Αυτού, «Brief und Gegenbrief in der Korrespondenz des Demetrios Kydones mit Kaiser Manuel II. Palaiologos», στο S. Kolditz-R.C. Müller (Hrsg.), *Geschehenes und Geschriebenes. Studien zu Ehren von Günther S. Henrich und Klaus-Peter Matschke*, Leipzig 2005, σ. 181-189.

²⁸² Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 4-74.

²⁸³ Tinnefeld, *Briefe, I/I* - Tinnefeld, *Briefe, I/II* - Tinnefeld, *Briefe, II* - Tinnefeld, *Briefe, III* - Tinnefeld, *Briefe, IV*.

²⁸⁴ F. Tinnefeld, *Die Briefe des Demetrios Kydones. Themen und literarische Form*, Wiesbaden 2010.

²⁸⁵ *Demetrius Kydones (c.1324-c.1397). Intellectual and Diplomatic Relations between Byzantium and the West in the Fourteenth Century*, (PhD Thesis), Fordham University (New York) 1981.

το 1347 μέχρι το 1387. Την προσπάθειά της αυτή η Kianka επιχείρησε να συμπληρώσει επιπλέον μέχρι και τα μέσα τη δεκαετίας του 1990 με επιμέρους σημαντικές μελέτες, επικεντρώνοντας και πάλι το ενδιαφέρον της περισσότερο στην ανάδειξη της συμβολής του Δημητρίου στις πολιτικές και πνευματικές σχέσεις με τη Δύση²⁸⁶.

Παράλληλα με τους ανωτέρω, με τον Κυδώνη ασχολήθηκαν επίσης σε φιλολογικό, φιλοσοφικό και ιστορικό επίπεδο οι Ph.A. Demetracopoulos²⁸⁷, M.A. Polyakovskaya/Πολυακoνσκαγa/Πoляκoвскaя²⁸⁸, Β. Νεράντζη - Βαρμάζη²⁸⁹, G.T. Dennis²⁹⁰, J.

²⁸⁶ F. Kianka, «The Apology of Demetrius Cydones. A Fourteenth-Century Autobiographical Source», *Byzantine Studies/Etudes Byzantines* 7 (1980), σ. 57-71. Της Αυτής, «Demetrius Cydones and Thomas Aquinas», *Byzantion* 52 (1982), σ. 264-286. Της Αυτής, «Byzantine-Papal diplomacy. The role of Demetrius Cydones», *The International History Review* 7 (1985), σ. 175-213. Της Αυτής, «A Late Byzantine Defence of the Latin Church Fathers», *OCP* 49 (1983), σ. 419-425. Της Αυτής, «Demetrios Kydones and Italy», *DOP* 49 (1995), σ. 99-110. Της Αυτής, «The Letters of Demetrios Kydones to Empress Helena Kantakouzene Palaiologina», *DOP* 46 (1992), σ. 155-164 [A. Cutler - S. Franklin (eds), *Homo Byzantinus. Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, (DOP 46), Washington D.C. : Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1992].

²⁸⁷ Ph.A. Demetracopoulos, «Demetrios Kydones' Translation of the Summa Theologiae», *JÖB* 32/4 (1982), σ. 311-319.

²⁸⁸ «Димитрий Кидонис и Запад (60-е гг. XIV в.) [Ο Δημήτριος Κυδώνης και η Δύση κατά την έκτη δεκαετία του 14'αι.]», *АДСВ [Социальное развитие Византии / Η κοινωνική ανάπτυξη στο Βυζάντιο]* 16 (1979), σ. 46-57. Της Αυτής, «Димитрий Кидонис и Иоанн Кантакузин. К вопросу о политической концепции середины XIV в. [Δημήτριος Κυδώνης και Ιωάννης Καντακουζηνός. Αναφορά στην έννοια της πολιτικής κατά τα μέσα του 14'αι.]», *VV* 41 (1980), σ. 173-182. Της Αυτής, «Понимание патриотизма Димитрием Кидонисом [Η έννοια του πατριωτισμού κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *АДСВ [Античные традиции и визант. Реалии / Αρχαία και Βυζαντινή Παράδοση. Η Πραγματικότητα]* 17 (1980), σ. 45-52. Της Αυτής, «К характеристике средневекового ученого (Значение научной дискуссии в понимании Димитрия Кидониса) [Ο χαρακτήρας του διανοούμενου στο Μεσαίωνα. Η αξία της επιστημονικής έρευνας κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *АДСВ [Развитие феодализма в Центральной и Юго-Восточной Европе / Η ανάπτυξη της Φεουδαρχίας στην Κεντρική και Νοτιοανατολική Ευρώπη]* 20 (1983), σ. 40-51. Της Αυτής, «'Апология I' Димитрия Кидониса как памятник визант. обществ. мысли XIV в. [Η Πρώτη Απολογία του Δημητρίου Κυδώνη ως Μνημείο της Βυζαντινής Κοινωνικής Σκέψης το Δέκατο Τέταρτο Αιώνα]», στο *Обществ. сознание на Балканах в средние века [Κοινωνίες. Η Κοινωνική Συνείδηση στα Βαλκάνια κατά το Δέκατο Τέταρτο Αιώνα]*, Калинин 1982, σ. 20-37. Της Αυτής, «Жизнь и смерть в понимании Димитрия Кидониса [Η Ζωή και ο Θάνατος κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *АДСВ [Античная и средневековая идеология / Αρχαία και Μεσαιωνική Ιδεολογία]* 21 (1984), σ. 109-118. Της Αυτής, «Фракийский дневник молодого интеллектуала (август—сентябрь 1346 г.) [Το Θρακικό Ημερολόγιο ενός Νεαρού Διανοούμενου (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1346)]», *VV* 55 (1994), σ. 206-211. Της Αυτής, «Димитрий Кидонис: патриот или предатель? [Δημήτριος Κυδώνης: Πατριώτης ή Προδότης;]», στο Της Αυτής, *Портреты византийских интеллектуалов. Три очерка [Πορτραίτα Βυζαντινών Διανοουμένων. Τρία Δοκίμια]*, Екатеринбург 1992, σ. 14-114 και 1998², σ. 20-151.

²⁸⁹ «Η επιστολογραφία ως μέσο επικοινωνίας στο Βυζάντιο τον 14^ο αιώνα. Η περίπτωση του Δημητρίου Κυδώνη», στο *ΙΒ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο. Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 133-138.

²⁹⁰ «Rhadenos of Thessalonica, Correspondent of Demetrius Cydones» *Βυζαντινά* 13 (1985), σ. 261-272.

Likoudis²⁹¹, P. Hatlie²⁹², S. Mergiali²⁹³, Δ. Καλαμάκης²⁹⁴, Ε. Μουτσόπουλος²⁹⁵, Α. Βακαλόπουλος²⁹⁶, καθώς επίσης και η Α. Κόλτσιου - Νικήτα²⁹⁷, η οποία εργάζεται μέχρι και σήμερα στο έργο του με σκοπό την έκδοση μεταφράσεων ή συγγραμμάτων του, αλλά και με την εξέταση των σχέσεων του κυρίως με τον παλαμισμό. Σημαντική συμβολή επίσης για τον Δημήτριο αποτελεί και η διατριβή του Ch. Zgoll²⁹⁸ το 2007 με την οποία επιχειρείται, με βάση τις επιστολές του, η

²⁹¹ *Ending the Byzantine Greek Schism. Containing the 14th c. Apologia of Demetrios Kydones for Unity with Rome & the 'Contra errores Graecorum' of St. Thomas Aquinas*, New York : New Rochelle, 1992².

²⁹² «Life and Artistry in the "Publication" of Demetrios Kydones' Letter Collection», *GRBS* 37 (1996), σ. 75-102.

²⁹³ *L'enseignement*, σ. 125-141.

²⁹⁴ *Ανθολόγιον εκ των έργων Αυγουστίνου Ιππώνος εξελληνισθέν υπό Δημητρίου του Κυδώνη*, Αθήνα 1996.

²⁹⁵ Ε. Moutsopoulos, «Influences Aristotéliciennes dans les traductions des Oeuvres de Saint Thomas par Démétrius Cydonès (XIVe siècle)», στο *Δημητρίου Κυδώνη, Θωμά Ἁκρινάτου Σούμμα Θεολογική ἐξελληνισθεῖσα*, Τόμ. II, 16, επιμ. Φ.Δ. Δημητρακοπούλου, Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών - Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Φιλοσοφίας, 1979, σ. 7-10. Του Αυτού, Ε., «Η τεχνική της αναδιαρθρώσεως των αριστοτελικών αναφορών παρά Δημητρίω Κυδώνη», στο F. A. Dimitrakopoulos - M. Brentanou (eds), *Proceedings of the International Congress on Aristotle / Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου «Αριστοτέλης»*, vol. 2/ τ. II, Athens Αθήνα : Έκδοσις Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, 1981, σ. 162-167. Του Αυτού, «L'idée de la liberté dans la correspondance de D. Cydonès», *Diotima* 9 (1981), σ. 130-133. Του Αυτού, «Thomisme et aristotélisme à Byzance. Démétrius Cydonès», *JÖB* 32/4 (1982) 307-310.

²⁹⁶ «Η ἹΜωνδία ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι' (1346) τοῦ Δημητρίου Κυδώνη καὶ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς γιὰ τὴν ψυχολογία τῶν ἐπαναστατημένων μαζῶν στὴ στάση τοῦ 1342 κ.έξ», *Θεσσαλονίκη* 4 (1994), σ. 79-99.

²⁹⁷ Ἀ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Δημητρίου Κυδώνη. Ἡ βυζαντινὴ Μετάφραση τοῦ ψευδοαυγουστεινείου Soliloquia*, διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1998. Το ἴδιο ἐπίσης Ἀ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Δημητρίου Κυδώνη Μετάφραση τοῦ ψευδοαυγουστεινείου Soliloquia (Τὶ ἂν εἶποι ψυχὴ μόνη πρὸς μόνον τὸν θεόν)*, [Corpus Philosophorum Medii Aevi, Philosophi Byzantini 11], Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2005. Τῆς Αυτῆς, *Φουλγεντίου πρὸς Πέτρον περὶ πίστεως ἐρμηνευθέν παρά Δημητρίου τοῦ Κυδώνη. Εἰσαγωγή - Editio princeps*, (Φιλοσοφική καὶ Θεολογική Βιβλιοθήκη 40), Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1999. Τῆς Αυτῆς, *Τὸ κύρος τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Μία ἀνέκδοτη ἐπιστολικὴ πραγματεία*, Θεσσαλονίκη : Πουρναράς, 2002. Τῆς Αυτῆς, «Ἡ πρόσληψη τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου σὲ μία ἐπιστολικὴ πραγματεία τοῦ Δημητρίου Κυδώνη», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΘ* [Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν Ομότιμο Καθηγητὴ Ν. Ματσούκα] 12 (2002), σ. 189-211. Τῆς Αυτῆς, «Ἡ θεώρηση τοῦ Ἡσυχασμοῦ στὴν ἐργογραφία τῶν ἀδερφῶν Προχόρου καὶ Δημητρίου Κυδώνη», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΘ* [Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν Ομότ. καθηγητὴ Ἀπ. Γλαβίνα] 16 (2006), σ. 83-99. Τῆς Αυτῆς, «Ὁ ρόλος τῆς μετάφρασης καὶ τῶν ἐρμηνέων στὸ θεολογικὸ διάλογο ἐλληνόφωνης Ἀνατολῆς καὶ λατινόφωνης Δύσης», στο *Φιλία καὶ Κοινωνία. Τιμητικὸς Τόμος στὸν καθηγητὴ Γρηγόριο Ζιάκα*, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 300-323. Τῆς Αυτῆς, «Τὸ corpus τῶν ἐλληνικῶν μεταφράσεων (*Sententiae, De fide ad Petrum, Contra Iulianum*) ποὺ ὁ βυζαντινὸς λόγιος Δημήτριος Κυδώνης ἀφιερώνει στὴν αυτοκράτειρα Ἐλένη Καντακουζηνή», *Δωδώνη [In Memoriam Ἐμμανουὴλ Παπαθωμόπουλου]* 38/39 (2012), σ. 176-199. Τῆς Αυτῆς, «Ἡ στάση τοῦ βυζαντινοῦ λογίου Δημητρίου Κυδώνη ἐναντὶ τῆς θεολογίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμά», *Σύνθεσις* 2/2 (2013), σ. 118-142.

²⁹⁸ *Heiligkeit-Ehre-Macht. Ein Modell für den Wandel der Herrschaftskonzeption im Spätmittelalter am Beispiel der byzantinischen Kydonesbriefe*, (Diss.), Köln : Böhlau, 2007.

αποτύπωση τού τμήματος εκείνου της πολιτικής του θεωρίας που αφορά στην αντίληψη για την θεία προέλευση της βασιλικής εξουσίας, αλλά και την αποστολή του αυτοκράτορα ως εκλεκτού του Θεού στον κόσμο.

Σημαντική συμβολή στην έρευνα για τον Κυδώνη ωστόσο αποτελεί την ίδια περίοδο και η επεξεργασμένη μορφή της διατριβής της J.R. Ryder²⁹⁹, η οποία συνιστά απαραίτητο εγχειρίδιο για την κατανόηση τόσο του ιστορικού, θρησκευτικού και κοινωνικού του περιβάλλοντος, όσο και της πολύπλευρης προσωπικότητάς του. Λόγω του σκοπού της όμως, στη μελέτη δεν επιχειρείται η πλήρης ανασύνθεση του βίου και της δράσης του, εφόσον το ενδιαφέρον της Ryder επικεντρώνεται - λειτουργώντας ίσως συμπληρωματικά στην προηγηθείσα προσπάθεια της Kianka - στη διερεύνηση κυρίως της πολιτικής, πνευματικής και θεολογικής του δραστηριότητας σε συνδυασμό με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Αυτοκρατορία κατά την σημαντικότερη περίοδο της πολιτικής του σταδιοδρομίας από το 1347 μέχρι και το 1373, ώστε να εξετάζει μόνο αδρομερώς την πρώτη εικοσαετία (1324-1347) και την τελευταία εικοσιπενταετία (1373-1397) του βίου του.

Εκτός από την διατριβή της, η Ryder προσπαθεί έκτοτε να συμπληρώσει και να εμπλουτίσει με αξιόλογες μελέτες την περίοδο μεταξύ 1347 και 1373, φωτίζοντας περαιτέρω τις πολιτικές και θρησκευτικές σχέσεις του Δημητρίου ως πολιτικού με τη Δύση³⁰⁰, ενώ από τις επιμέρους ερευνητικές προσπάθειες κατά το χρονικό διάστημα μετά το 2000, σημαντικές είναι επίσης αυτές των E. Malamut³⁰¹, P. Радич/ R.-Đ. Radic³⁰², Th. Ganchou³⁰³, G.T. Dennis³⁰⁴, B. Fonkitch³⁰⁵, Cl. Delacroix-

²⁹⁹ Η διατριβή αρχικά δημοσιεύτηκε υπό το όνομα J. Gilliland και τον τίτλο *The Career and Writings of Demetrius Kydones. A study of Byzantine politics and society, c.1347-c.1373*, Oxford 2006. Έπειτα από την συμπλήρωσή της επιγράφεται J.R. Ryder, *The Career and Writings of Demetrius Kydones. A Study of Fourteenth-Century Byzantine Politics, Religion and Society*, Leiden-Boston 2010. Επίσης, τα συμπεράσματά της, βλ. J.R. Ryder, «Divided Loyalties? The Career and Writings of Demetrius Kydones», στο M. Hinterberger-Ch.D. Schabel (eds.), *Greeks, Latins, and Intellectual History (1204–1500)*, Leuven 2011, σ. 243–262.

³⁰⁰ J.R. Ryder, «‘Catholics’ in the Byzantine Political Elite. The Case of Demetrius Kydones», στο S. Lambert-H. Nicholson (eds.), *Medieval Languages of Love and Hate. Conflict, Communication, and Identity in the Medieval Mediterranean*, (International Research 15), Turnhout: Brepols 2012, σ. 159-174. Της Αυτής, «Byzantium and the West in the 1360s. The Kydones version», στο J. Harris-C. Holmes-E. Russell (eds.), *Byzantines, Latins, and Turks in the Eastern Mediterranean World After 1150*, Oxford 2012, σ. 345-366. Της Αυτής, «Demetrius Kydones’“History of the Crusades”. Reality or Rhetoric?», στο N.G. Chrissis-M. Carr (eds.), *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204-1453. Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks*, Surrey : Ashgate, 2014, σ. 97-112.

³⁰¹ «Les discours de Démétrius Cydonés comme témoignage de l’idéologie byzantine vis-à-vis des peuples de l’Europe orientale dans les années (1360-1372)», στο G. Prinzing-M. Salamon (eds.), *Byzantium and East Central Europe*, (Byzantina Et Slavica Cracoviensia 3), Cracow 2001, σ. 203-219.

³⁰² Срби пред градом светог Димитрија?: Једна алузија Димитрија Кидона у ‘Монодии палима у Солуну’ [Σέρβοι μπροστά από την πόλη του Αγίου Δημητρίου; Μία μαρτυρία από την ‘Μονωδία επί τοις εν Θεσσαλονίκη πεσούσι’ του Δημητρίου Κυδώνη]», *ZRVI* 39 (2001), σ. 221-224.

Besnier³⁰⁶, N. Russell³⁰⁷, A. Glycofrydi-Leontsini³⁰⁸, A. Fyrigos³⁰⁹, M.A. Polyakovskaya/Поляковская³¹⁰, G. Saint-Guillain³¹¹, J.A. Demetracopoulos³¹², T.B. Kusch/Κυψ³¹³, X. Μπαλόγλου³¹⁴, F. Leonte³¹⁵, Α. Γουματιανού³¹⁶, Ρ. Παρανύκο³¹⁷, Β. Павловић / Pavlović³¹⁸, D. Searby³¹⁹, Α.Γ. Δυнаев /Dunaev³²⁰, Ρ. Katsoni³²¹, Τ.

³⁰³ «Démétrios Kydonès, les frères Chrysobergès et la Crète (1397–1401). Des nouveaux documents», στο *Bisanzio*, σ. 435-493.

³⁰⁴ «Demetrios Kydones and Venice», στο *Bisanzio*, σ. 495-502. Του Αυτού, «Reality in the Letters of Demetrios Cydones», στο *Porphrogenita*, σ. 401-410.

³⁰⁵ «Nouveaux autographes de Démétrios Cydonès et de Gennade Scholarios», *TM* (= *Melanges Gilbert Dagron*) 14 (2002), σ. 243-250.

³⁰⁶ «Philippe de Péra op et Demetrios Kydonès», *Nicolaus* 30 (2003), σ. 339-345.

³⁰⁷ «Palamism and the Circle of Demetrios Cydones», στο *Porphrogenita*, σ. 153-174.

³⁰⁸ «Demetrios Cydones as a translator of Latin texts», στο *Porphrogenita*, σ. 175-185. Του Αυτού, «Cydones' Translation of Bernardus Guidonis' List of Thomas Aquinas' Writings and the Historical Roots of Byzantine Thomism», στο *Topographie*, σ. 829-881.

³⁰⁹ «Tomismo e antitomismo a Bisanzio (con una nota sulla 'Defensio S. Thomae adversus Nilum Cabasilam' de Demetrio Cidone)», στο Α.Μ. Olle (a cura di), *Tommaso d'Aquino (+1274) e il mondo bizantino*, Venafro 2004, σ. 27-72.

³¹⁰ «Λατινοφил и латинянин. Письма Димитрия Кидониса к Симону Атуману [Λατινόφιλοι και Λατίνοι. Οι επιστολές του Δημητρίου Κυδώνη στο Σίμωνα Ατουμάνο]», *ΑΔСВ [Ματ-лы XII междунар. науч. Сюзюмовских чт. (Севастополь, 6–10 сент. 2004 г.) / Πρακτικά της XII Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης (Σεβαστούπολη, 6-10 Σεπτεμβρίου 2004)]* 35 (2004), σ. 79-192.

³¹¹ «Manouël Kydônès (vers 1300-1341), diplomate byzantin, père de Dèmètrios Kydônès», *REB* 64 (2006), σ. 341-357.

³¹² «The Sitz im Leben of Demetrios Cydones' Translation of pseudo-Augustine's Soliloquia. Remarks on a Recent Edition», *Quaestio* 6 (2006), σ. 191-258.

³¹³ «В поисках союзников: Три поездки Димитрия Кидониса в Италию [Σε αναζήτηση Συμμάχων. Τρία ταξίδια του Δημητρίου Κυδώνη στην Ιταλία]», *ΑΔСВ* 35 (2004), σ. 193-204. Του Αυτού, «Поездка Димитрия Кидониса в Италию в 1390–1391 гг.: Надежды и разочарования [Το Ταξίδι του Δημητρίου Κυδώνη στην Ιταλία το 1390-1391. Ελπίδες και απογοητεύσεις]», στο Τ.Β. Κυψ/Kusch, *Россия-Крым-Балканы: диалог культур [Ρωσία-Κριμαία Βαλκάνια. Διάλογος Πολιτισμών]*, Екатеринбург 2004, σ. 140–142. Του Αυτού, «Латиняне в восприятии латинофилов [Οι Λατίνοι σύμφωνα με τους Λατινόφιλους]», *ΑΔСВ* 37 (2006), σ. 318-328.

³¹⁴ «Μαρτυρίες Δημητρίου Κυδώνη περί Πελοποννήσου», *Medioevo Greco* 5 (2005), σ. 73–92 και στο *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Η Πελοπόννησος κατά την Δ' Σταυροφορία του 1204» (Μυστράς, 1-3 Οκτωβρίου 2004)*, Αθήνα-Μυστράς 2007, σ. 363-387.

³¹⁵ «Role Playing Strategies in Demetrios Kydones' to Manuel II Palaiologos», *AMSCEU* 13 (2007), σ. 23-38.

³¹⁶ «Στοιχεία ιστορικής τοπογραφίας της Λήμνου στην επιστολογραφία του Δημητρίου Κυδώνη», *Βυζαντινά* 28 (2008), σ. 267–287.

³¹⁷ «Візантійський інтелектуал XIV ст. на перехресті богослов'я і політики: «Перша апологія» Димитрія Кидоніса [Η Βυζαντινή Διάνοηση του 14^{ου} αι. στο σταυροδρόμι Θεολογίας και Πολιτικής. Η «Πρώτη Απολογία» του Δημητρίου Κυδώνη]», *Наукові записки Українського католицького університету* 2 (1010), σ. 229-285.

³¹⁸ «Страх од Турака у писмима Димитрија Кидона (1352-1371) [Ο φόβος των Τούρκων στις επιστολές του Δημητρίου Κυδώνη]», στο *Византијски свет на Балкану / Ο Βυζαντινός Κόσμος στα Βαλκάνια*, t. II, Београд/Belgrade 2012, σ. 373-383. Της Αυτής, «Срби у делима Димитрија Кидон [Οι Σέρβοι στα έργα του Δημητρίου Κυδώνη]», *ZRVI* 49 (2012), σ. 257-301.

Kushch³²², Ι. Πολέμη³²³ και G. Chelaru³²⁴. Τέλος, αξιόλογη συμβολή στην περί τον Κυδώνη έρευνα αποτελεί και η πρόσφατη διατριβή της Ξ. Καραβίδα³²⁵, η οποία αποσκοπεί ουσιαστικά στη διερεύνηση και αποτύπωση της αξιοποίησης της αρχαίας ελληνικής και της χριστιανικής γραμματείας στο έργο του.

Από την παραπάνω εκτενή αναφορά στην περί τον Δημήτριο έρευνα, κατέστη νομίζουμε σαφές ότι το ενδιαφέρον της εξακολουθεί μέχρι και τις μέρες μας να προσελκύει περισσότερο το συγγραφικό του έργο καθεαυτό, καθώς επίσης και η προσπάθεια αποτίμησης της πολιτικής του σταδιοδρομίας και της πνευματικής του προσφοράς, με συνέπεια η ενασχόλησή της με το βίο και τη δράση του να εξακολουθεί να κατέχει ευκαιριακό, συνήθως σύντομο ή και αποσπασματικό χαρακτήρα. Η διαπίστωση αυτή, σε συνδυασμό με την απουσία μέχρι σήμερα συνολικής μελέτης για τον σημαντικό αυτό άνδρα, μας ώθησε στην ανάληψη της παρούσας έρευνας με σκοπό την πλήρη ανασύνθεση του βίου και την αποτύπωση της πολύπλευρης προσωπικότητάς του σε συνάρτηση με την κρίσιμη εποχή του. Επειδή μάλιστα η προκείμενη προσπάθεια επιχειρείται για πρώτη φορά, η διατριβή ευελπιστεί ότι θα συμβάλλει ουσιαστικά στην κάλυψη του υφιστάμενου κενού, αξιοποιώντας κατά κύριο λόγο το υλικό που εμπεριέχεται στο συγγραφικό του έργο και ιδιαιτέρως στην επιστολογραφία του, με βάση το οποίο διερευνώνται και αποτυπώνονται λεπτομερώς και εξαντλητικώς τα γεγονότα της ζωής και της ποικίλης δραστηριότητάς του, ενώ παράλληλα επισημαίνονται και προβάλλονται τα γενεσιουργά αίτια των πολιτικών και θρησκευτικών του επιλογών, καθώς επίσης και ο σκοπός αλλά και το περιεχόμενο του συγγραφικού του έργου, συνθετικού και μεταφραστικού, τα οποία εξετάζονται σε άρρηκτη σχέση με το ανήσυχο και ρευστό πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο έζησε.

Με τον τρόπο αυτό η έρευνά μας επιχειρεί να καταδείξει την, παράλληλη με τα πολιτικά του καθήκοντα, απρόσκοπτη άσκηση της πνευματικής του εργασίας, φιλολογικής και θεολογικής, η οποία αποσκοπούσε κυρίως στην ευόδωση των

³¹⁹ «Demetrios Kydonès. Defending Thomas or Himself», στο *Knotenpunkt*, σ. 439-451.

³²⁰ «Κυδωνис Δημητрий [Κυδώνης Δημήτριος]», *Πравославная энциклопедия / Ορθόδοξη Εγκυκλοπαίδεια* 32 (2013), σ. 640-656.

³²¹ «Urbanisation et déséquilibres sociaux à Thessalonique au XIVe siècle à travers la correspondance de Démétrios Kydonès», στο E. Malamut-M. Ouerfelli (eds.), *Villes Méditerranéennes au Moyen Âge*, Presses Universitaires de Provence 2014, σ. 217-227.

³²² «Démétrios Kydonès, source pour l'histoire du mouvement Zélate», στο M.-H. Congourdeau (éd.), *Thessalonique au temps des Zélates (1342-1350). Actes de la table ronde organisée dans le cadre du 22e Congrès international des études byzantines, à Sofia, le 25 août 2011*, Paris 2014, σ. 89-99.

³²³ «Το Ανθολόγιο των έργων του Αυγουστίνου από τον Πρόσπερο της Ακυϊτανίας και η μετάφρασή του στα ελληνικά από τον Δημήτριο Κυδώνη. Προβλήματα κριτικής και ερμηνείας του κειμένου», *Παρνασσός* 212 (2014), σ. 251-258.

³²⁴ «Demetrios Kydonès (cca. 1324-1397), exponent al principiilor gândirii tomiste în Bizanț», *Studii Teologice* 2 (2014), σ. 201-230.

³²⁵ *Η πρόσληψη της Αρχαίας Ελληνικής και της Χριστιανικής Γραμματείας στο έργο του βυζαντινού λογίου Δημητρίου Κυδώνη*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2017.

πολιτικών του οραματισμών, αλλά και ταυτόχρονα στην ικανοποίηση των λογοτεχνικών του ενδιαφερόντων και των θρησκευτικών του αναζητήσεων, όπως αυτά εκδιπλώνονται και λειτουργούν συνδεδεμένα και συνδυασμένα μεταξύ τους σε κάθε περίοδο του βίου του, συγκροτώντας τις πτυχές της προσωπικότητάς του ως ανώτατου αυτοκρατορικού αξιωματούχου, λόγιου διανοούμενου και θωμιστή θεολόγου, αλλά και τελώντας σε αλληλεπίδραση και διάδραση με το ιστορικό γίνεσθαι της μετά το 1341 κυρίως πολυτάραχης περιόδου του 14^{ου} αι.

Η εκτενής αλληλογραφία του Δημητρίου, στην οποία και στηρίζεται κατ'εξοχήν η παρούσα μελέτη, συνιστά - παρά τα όποια προβλήματα των επιστολών γενικώς ως αξιόπιστης ιστορικής πηγής³²⁶ - έναν από τους εγκυρότερους μάρτυρες για τα γεγονότα της εποχής του³²⁷, αλλά και την κύρια πηγή για την άντληση πληροφοριών αναφορικά με το πρόσωπό του³²⁸, καθώς έχει παρατηρηθεί προσφυσώς ότι οι επιστολές του, εκτός από αυτοβιογραφικά κείμενα, αποτελούν παράλληλα και ψυχογραφήματα του σπουδαίου αυτού πολιτικού και πνευματικού άνδρα³²⁹. Είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί ωστόσο ότι η μελέτη του συνθετικού και επιστολικού του έργου³³⁰, αλλά και η αξιοποίηση των πληροφοριών που διασώζει, θα πρέπει, επειδή συγκροτείται στην πραγματικότητα από πολιτικού χαρακτήρα κείμενα, να λαμβάνει σοβαρά υπόψη - κατά την άποψή μας - τρεις βασικές προϋποθέσεις :

1. Ο Κυδώνης ως γόνος ευγενούς, ωστόσο παρηκμασμένης κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αι., οικογένειας και αφοσιωμένος οπαδός της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων, αλλά και στενός συνεργάτης της ευγενούς επίσης οικογένειας των Καντακουζηνών, θεάται τα πράγματα και κρίνει τα γεγονότα από τη σκοπιά της κοινωνικής τάξης στην οποία ανήκε. Έτσι, είναι έκδηλο ότι, παρόλο που έχει απολεστεί σχεδόν η περιουσία τους στη Θεσσαλονίκη και η οικογένειά του συντηρείται από την αυτοκρατορική χορηγία που λαμβάνει ο ίδιος ως *Μεσάζων*, εξακολουθεί να υπερασπίζεται, τεχνηέντως όμως και διπλωματικώς, τα

³²⁶ Επ' αυτού, βλ. συνοπτικά G.T. Dennis, «Some Notes on the Correspondance of Manuel II Palaeologus», στο Dennis, *Byzantium-Franks*, σ. 67 εξ. Του Αυτού, «The letters of Theodore Potamios», στο Dennis, *Byzantium-Franks*, XII, σ. 1 εξ και Του Αυτού, *Letters*, σ. XVIII εξ. M. Mullet, «Epistolography», στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 887 εξ.

³²⁷ Επ' αυτού, βλ. δειγματοληπτικά Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 160 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 398. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 16-17. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 162.

³²⁸ Για την αξιοπιστία της αλληλογραφίας του Δημητρίου ως ιστορικής πηγής, βλ. Dennis, *Reality*, σ. 401-410.

³²⁹ Kianka, *Letters*, σ. 163.

³³⁰ Για τις ιστορικές πληροφορίες και την αξιοπιστία τους στα βασιλικά εγκώμια γενικά, βλ. G.T. Dennis, «Imperial Panegyric. Rhetoric and Reality», στο H. Maguire (ed.), *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, Washington, D.C. : Dumbarton Oaks Research Library and Collection - Harvard University Press, 1997, σ. 131-140. D. Angelon, «Byzantine Imperial Panegyric as Advice Literature», στο E. Jeffreys (ed.), *Rhetoric in Byzantium. Papers from the Thirty-fifth Spring Symposium of Byzantine Studies, Exeter College, University of Oxford, March 2001*, London : Routledge, 2003, σ. 55-72. Angelon, *Ideology*, σ. 51 εξ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς - Οικονόμος*, σ. 164 εξ.

συμφέροντα των ευγενών, εφόσον δεν υποβαθμίζει πλήρως και δεν περιφρονεί ευδιάκριτα τον απλό λαό, του οποίου ωστόσο στηλιτεύει σαφώς τις παρεκτροπές, όπως είναι η απληστία και κυρίως η βαρβαρότητα λόγω αμάθειας, αλλά και δεν διστάζει ταυτόχρονα να ψέξει, βέβαια σπανιότερα, τις καταχρήσεις των ευγενών εις βάρος του.

2. Η ιδιότητα του πολιτικού που έφερε επίσης, αλλά και το ανώτατο αυτοκρατορικό αξίωμα που άσκησε για σαράντα περίπου χρόνια δεν του επέτρεπαν να εκφράζεται πάντοτε ελεύθερα στην αλληλογραφία του κυρίως. Αντιθέτως, τις περισσότερες φορές του επέβαλαν τη σιωπή ή την προσεκτική και διακριτική κατάθεση των απόψεών του, των πληροφοριών που αφορούσαν τον ίδιο, το περιβάλλον του ή και τα πολιτικά ή εκκλησιαστικά γεγονότα της κάθε περιόδου. Γι' αυτό και τις περισσότερες φορές είτε αποσιωπά, είτε αναφέρεται ακροθιγώς ή και υπαινικτικά³³¹ σε αυτά, ώστε : **α)** να μην παρουσιάζεται ότι μειώνει ή υπονομεύει γενικώς την αυτοκρατορική δυναστεία των Παλαιολόγων, **β)** να μην προσκρούει ευθέως στις επιλογές του εκάστοτε ηγεμόνα που υπηρετεί, **γ)** να υπερασπίζεται με επιμονή το φιλοδυτικό του όραμα, αλλά και **δ)** να εξυπηρετεί τις δικές του πολιτικοθρησκευτικές επιδιώξεις ή και τα προσωπικά του συμφέροντα, τα οποία εξαντλούνταν σχεδόν στην πολιτική του επιβίωση και την οικονομική του συντήρηση ή και, σπανιότερα, στην υστεροφημία του. Τα όποια ηθικοπολιτικού ή ακραιφνώς υλικού χαρακτήρα συμφέροντά του προσπαθεί να υπερασπιστεί ή να διαφυλάξει, σε κάθε περίπτωση σχεδόν, παρουσιάζοντας τον εαυτό του - με την προβολή κατά κύριο λόγο ως αιτίας την αλλαγή του θρησκευτικού του προσανατολισμού - ως αδικημένο και μάλιστα θύμα των εκάστοτε συγκυριών ή περιστάσεων, αλλά και των πολιτικών ή θρησκευτικών του αντιπάλων, με σκοπό να προσελκύσει, να εξασφαλίσει ή να διατηρήσει την αυτοκρατορική εύνοια ή και να κερδίσει την συμπόνια και ενδεχομένως τον οίκτο των παραληπτών ή αναγνωστών των κειμένων του.

Έτσι, είναι βέβαιο ότι στις σύντομες, αποσπασματικές και κυρίως εμβόλιμες, υπό μορφή «*Βραχέως Χρονικού*», αναφορές στα διάφορα γεγονότα προσωπικής, πολιτικής ή θρησκευτικής φύσεως μεροληπτεί σαφώς, χωρίς όμως να διαστρέφει τις περισσότερες φορές τον ιστορικό τους πυρήνα. Ωστόσο, στην αλληλογραφία του κυρίως, μεταχειρίζεται, ενσυνείδητα πιστεύουμε, ύφος σύνθετο, σκοτεινό και γριφώδες³³², αλλά και ενίοτε κωδικοποιημένη συμβολική γλώσσα, ενώ, λόγω της βαθιάς του παιδείας, χρησιμοποιεί επίσης, απευθυνόμενος στους ευπαίδευτους συνήθως παραλήπτες των επιστολών ή αναγνώστες των έργων του³³³, κλασικιστικής χροιάς ορολογία σε μεγάλη έκταση, ώστε, ως φιλοσοφών χριστιανός με νεοπλατωνικό ένδυμα πλατωνιστής, να συνηθίζει να αλληγορεί κατά κόρον,

³³¹ Καραβίδα, *Πρόσληψη*, σ. 386 εξ.

³³² Καραβίδα, *Πρόσληψη*, σ. 376-377.

³³³ Πρβλ. Kianka, *Demetrius-Thomas*, σ. 270 εξ. Fryde, *Renaissance*, σ. 382. Μεργιαλή-Σαχά, *Διαδρομές*, σ. 234 εξ 236 εξ και 240.

επιθυμώντας ωστόσο να κυριολεκτήσει μεταφορικώς ή πιθανότατα να γίνει κατανοητός μόνο από τους αποδέκτες των κειμένων του και γνώστες του επικοινωνιακού του κώδικα, επιδιώκοντας παράλληλα να συσκοτίσει τις θέσεις του ή να αποπροσανατολίσει τους συχνά παρεισφρέοντες ανεπιθύμητους, συνήθως αντιπάλους του, αναγνώστες τους³³⁴, όχι όμως και να παραπλανήσει εκούσια τους νεότερους ιστορικούς ερευνητές, κάτι που θα ήταν εξαιρετικά πιθανό αν τα κείμενά του ερμηνευόταν ακραιφνώς γραμματολογικά και κυριολεκτικά.

3. Στα κείμενα του Κυδώνη και ιδίως στα επιστολικά, είναι διάχυτη η διαρκής και επίμονη στάση του σε σταθερούς και αμετακίνητους πολιτικούς άξονες, όπως : α) η αταλάντευτα βασιική μέριμνα της σταδιοδρομίας του για θερμή και άνευ όρων υποστήριξη των Παλαιολόγων προκειμένου να διατηρηθούν στον αυτοκρατορικό θρόνο, β) η με κάθε τρόπο επιδίωξη για εκκλησιαστική ένωση ως υπαγωγή των Ορθόδοξων της Ανατολής στον παπικό θρόνο, με σκοπό την πολιτική συμμαχία με τη Δύση³³⁵, γ) η αποφυγή οποιασδήποτε προσπάθειας συνεργασίας ή συμμαχίας με τους ορθόδοξους βαλκανικούς λαούς (Σέρβους και Βούλγαρους), όπως επίσης και δ) ο σφοδρότατος αντιτουρκισμός και αντιοθωμανισμός του³³⁶. Η στάση αυτή μάλιστα τον οδήγησε στο να διαφωνήσει πλήρως με τον προστάτη και ευεργέτη του Ιωάννη ΣΤ΄ σε πολιτικό και θρησκευτικό επίπεδο, αλλά και παράλληλα να αντιταχτεί στην προσπάθειά του να παραμερίσει τον νόμιμο αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄, προς τον οποίο πρόσφερε αφοσιωμένη, παρά τις διαφωνίες και τις διαρκείς απογοητεύσεις από τις άστοχες ενέργειές του, συμπαράσταση κατά τη μακρά βασιλεία του, κυρίως όμως να υπερασπιστεί σταθερά από τις αρχές τη δεκαετία του 1370 τον διανοούμενο μαθητή του και μετέπειτα αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄, ως το πλέον κατάλληλο από τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας για τη διαδοχή του πατέρα του και τη διάσωση της Αυτοκρατορίας, αλλά και την απρόσκοπτη διατήρηση της Παλαιολόγειας δυναστείας στην εξουσία.

Η υπεράσπιση του κοινού με τους Παλαιολόγους αυτοκράτορες - όπως πίστευε - φιλοδυτικού του οράματος, οδηγεί τον Δημήτριο να αντιταχτεί σφοδρότατα επίσης στην βούληση της συντριπτικής πλειονότητας των συμπατριωτών του, ασκώντας σκληρότατη πολεμική εναντίον του παλαμισμού, ο οποίος εξέφραζε κατά τρόπο σχεδόν καθολικά αποδεκτό στην Ανατολή τόσο την

³³⁴ Έτσι, όπως παρατηρεί σε επιστολή του το 1381, «τὰ δὲ γράμματα σπεῖρεται πανταχοῦ, καὶ παρὰ τοῖς ἐχθίστοις πολλάκις ἀναγινώσκεται. ἀπόρρητον δὲ οὐδέν, ἀλλ’ ὃ τις φίλῳ μόλις ἐθάρρησεν ἐξεῖπεῖν τοῦτ’ ἐν τριόδοισι τὸ τῆς παροιμίας ἀκούει. μὴ τοίνυν, ὦ ἄριστε, τῆς σιγῆς ἡμῖν μέμφου, εἰδὼς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ὡς οὐκ ἂν εἰσηγάσαμεν ἔχοντες θαρρεῖν περὶ τῶν γραμμάτων. ἤπειγε γὰρ τὸ φίλτρον, καὶ τὴν σιωπὴν ὡς ἀχαριστίαν παρήνει φυλάσασθαι. ... ταύτην τῆς μέχρι νῦν σιωπῆς αὐτὸς τε αἰτίαν ἠγοῦ καὶ τοὺς ἄλλους πεῖθε τῶν φίλων, ὅσοι γραμμάτων ἡμετέρων ἐρῶσιν» (Ἐπιστ. 225, *Τῷ Μετοχίτῃ Ραούλ*, 11-16 και 20-21, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 116 και 117).

³³⁵ Επ’ αυτού, βλ. Kianka, *Apology*, σ. 62-70. Ryder, *Career and Writings*, σ. 118, 121, 104-105 και 109. Plested, *Orthodox Readings*, σ. 68. Plested, *Byzantine Readings*, σ. 64. Pasiourtidis, *Demetrios Chrysoloras*, σ. 37. Wright, *Towards*, σ. 16-17.

³³⁶ Leonte, *Letters*, σ. 163 ἐξ.

ορθόδοξη πίστη και παράδοση, όσο και το ενδεδειγμένο πλαίσιο των πολιτικοθρησκευτικών σχέσεων της Αυτοκρατορίας με τη ρωμαιοκαθολική Δύση. Για το λόγο αυτό αντιμετώπιζε τον παλαμισμό και ως πολιτικής αποχρώσεως αντιδυτικό και ανθενωτικό θρησκευτικό κίνημα, ο οποίος ως θεολογικό διανοητικό οικοδόμημα προσέκρουε επίσης ευθέως στις αρχές του φιλοσοφικού του ουμανισμού και του θωμισμού του, ώστε να συνιστά το βασικό εμπόδιο για την υλοποίηση του φιλοδυτικού προσανατολισμού της Αυτοκρατορίας σε εκκλησιαστικό και πολιτικό επίπεδο. Αντίθετα, η συμμαχία με τη Δύση αποτελούσε για τον Κυδώνη, όχι μόνο τη διαρκή και σταθερή πολιτική του μέριμνα μετά το 1354 κυρίως, αλλά και ως βασικός σκοπός της σταδιοδρομίας του, συνιστούσε στην πολιτική του σκέψη παράγοντα *sine qua non* για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας.

Η πεποίθησή του αυτή είχε ως αποτέλεσμα, η επιδίωξη προσέγγισης με τον δυτικό χριστιανικό κόσμο να προσλάβει με το πέρασμα του χρόνου χαρακτηριστικά θρησκευτικής φύσεως εμμονικής στάσης, η οποία μάλιστα απέκτησε από τη δεκαετία του 1360 και μέχρι το τέλος της ζωής του μορφή πολιτικοθρησκευτικού ουτοπικού ιδεολογήματος, εφόσον, παραβλέποντας την πραγματικότητα και μεροληπτώντας καταφανώς, επιμένει στην υλοποίησή της, αδυνατώντας ή πιθανότατα μη επιθυμώντας να αντιληφθεί, σκεπτόμενος περισσότερο ως Ρωμαιοκαθολικός πιστός και λιγότερο ως ρεαλιστής πολιτικός άνδρας, την απροθυμία ή και την αδυναμία της Δύσης να συνδράμει την Αυτοκρατορία στην προσπάθεια ανακοπής της οθωμανικής επέλασης. Έτσι, παρόλο που εκφράζει διαρκώς την απογοήτευσή του για την στάση των δυτικών εκκλησιαστικών και πολιτικών αρχών μετά το 1380, εξακολουθεί ταυτόχρονα να ελπίζει και γι' αυτό επιμένει πεισματικά στην αποκλειστική συνεργασία με τη Δυτική Χριστιανοσύνη μέχρι το τέλος της ζωής του, αποδοκιμάζοντας και απορρίπτοντας με μεγάλη ένταση οποιασδήποτε μορφής συνεννόηση με τους βαλκανικούς λαούς και κυρίως τους Οθωμανούς, θεωρώντας, ορθά στην περίπτωση αυτή, ότι μια τέτοια επιλογή θα κατέληγε με βεβαιότητα στην υποταγή και τον αφανισμό της Αυτοκρατορίας.

Η επεξεργασία και η αξιοποίηση του πλούσιου υλικού του έργου του εξέχοντος πολιτικού με βάση τις παραπάνω προϋποθέσεις, επιχειρείται στην παρούσα διατριβή με την επιστράτευση των αρχών της ιστορικοκριτικής³³⁷, σε συνδυασμό με την παραγωγικού χαρακτήρα γραμματολογική αναλυτική μέθοδο, δομώντας το πηγαίο υλικό κατά χρονολογική ακολουθία αρχικά στην εισαγωγή, όπου ο Κυδώνης τοποθετείται στο ιστορικό πλαίσιο του 14^{ου} αι., και κατόπιν στα πέντε κεφάλαια που συγκροτούν τη μελέτη και εξετάζουν τις επιμέρους χρονικές περιόδους της πορείας του βίου και της ποικίλης δράσης του σε συνδυασμό με τα γεγονότα της εποχής του.

Στην εισαγωγή ειδικότερα, καταβάλλεται προσπάθεια να περιγραφεί το ιστορικό πλαίσιο και να ιχνηλατηθεί το δύσκολο περιβάλλον εντός του οποίου

³³⁷ Περεσσότερα για την εν λόγω μέθοδο, βλ. στο Ι. Καραγιαννόπουλου, *Εισαγωγή στην τεχνική της επιστημονικής ιστορικής εργασίας*, Θεσσαλονίκη 1993³, *passim*.

έζησε η οικογένειά του, αλλά και ο ίδιος ο Δημήτριος, με αναφορά στα κυριότερα γεγονότα της περιόδου από την ανασύσταση της Αυτοκρατορίας το 1261 και με ιδιαίτερη έμφαση στο διάστημα από τα μέσα της τρίτης μέχρι και τα τέλη της ένατης δεκαετίας του 14^{ου} αι., τα οποία οριοθετούν τη ζωή και τη δράση του. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να κατανοηθεί ουσιαστικότερα στα επιμέρους κεφάλαια που ακολουθούν η αναλυτική ιστορική πορεία του βίου του, συνυφασμένη με όλα σχεδόν τα σημαντικά γεγονότα του 14^{ου} αι., αλλά και να καταδειχτεί η, παρά την μέχρι σήμερα πλούσια ερευνητική προσπάθεια, έλλειψη ειδικής μελέτης, καθώς και η χρησιμότητα και η αξία της παρούσας, της οποίας παρατίθεται η δομή και τεκμηριώνεται η συμβολή, τόσο για την σφαιρική αποτύπωση της προσωπικότητας του Δημητρίου, όσο και για την περαιτέρω διαλεύκανση και κατανόηση πολλών και αρκετά σκοτεινών ακόμη γεγονότων του δεύτερου μισού του 14^{ου} αι.

Το Πρώτο Κεφάλαιο λειτουργεί με τις δύο πρώτες παραγράφους του συμπληρωματικά στην εισαγωγή, παρουσιάζοντας την ιστορία της οικογένειάς του σε συνάρτηση με τους Παλαιολόγους στην Μικρά Ασία και στη Θεσσαλονίκη μετά τα μέσα του 13^{ου} αι., ως προϊστορία του Δημητρίου, καθώς επίσης και το περιβάλλον της γενέτειρας το πρώτο μισό του 14^{ου} αι. Σε συνδυασμό κυρίως με τον πρώτο εμφύλιο και την βασιλεία του Ανδρονίκου Β' εξετάζεται στη συνέχεια η δημιουργία της πατρικής του οικογένειας, αλλά και επιχειρείται εκ νέου ο ακριβέστερος προσδιορισμός του χρόνου της γέννησης του, ενώ αποτυπώνονται και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες διαμορφώθηκαν οι πτυχές της προσωπικότητάς του ως πολιτικού, διανοούμενου και θεολόγου. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την λεπτομερή αποτύπωση των γεγονότων της ζωής του από το θάνατο του πατέρα του το 1341 και την επικράτηση του κινήματος των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη το επόμενο έτος, καθώς επίσης και ο αγώνας του υπέρ του Καντακουζηνού κατά το δεύτερο εμφύλιο πόλεμο μέχρι την απομάκρυνσή του το 1345 από τη γενέτειρά του.

Το Δεύτερο Κεφάλαιο περιλαμβάνει την περίοδο του βίου και της δράσης του Κυδώνη στην υπηρεσία του Ιωάννη ΣΤ' από την άνοξη του 1345 στη Βέροια μέχρι και την παραίτησή του από το θρόνο τον Δεκέμβριο του 1354. Αρχικά ιστορούνται λεπτομερώς τα γεγονότα της αποχώρησής του από την Θεσσαλονίκη, της απαρχής της πολιτικής του σταδιοδρομίας στη Βέροια και της παραμονής του στη Θράκη μετά την άνοξη του 1346, καθώς επίσης η ανάληψη και ο προσδιορισμός των καθηκόντων του ως *Μεσάζοντος* την άνοξη του 1347. Στη συνέχεια εξετάζονται ο σύνδεσμός του με τους Δομινικανούς του Πέραν, η εκμάθηση της λατινικής γλώσσας και η μετάφραση της *Summa contra Gentiles* ως κύρια στοιχεία της πνευματικής του εργασίας, αλλά και ως γενεσιουργά αίτια της σταδιακής μεταβολής του θρησκευτικού του προσανατολισμού. Επιπλέον, τεκμηριώνεται η αντίθεσή του στη θρησκευτική, υπέρ του Ησυχασμού, και την εξωτερική, υπέρ της συμμαχίας με τους Οθωμανούς, πολιτική του Ιωάννη ΣΤ', ενώ αποτυπώνονται

λεπτομερώς και τα γεγονότα που συνδέονται με την συμμετοχή του στην αντιμετώπιση της επιδημίας της Πανούκλας, τα σχέδια για εγκαταβίωση στα Μάγγανα με τον αυτοκράτορα, την εμπλοκή της Αυτοκρατορίας στον πόλεμο με την Γένουα, αλλά και την στάση του κατά την εμφύλια διαμάχη του Ιωάννη Ε΄ με τους Καντακουζηνούς, την αντίθεσή του στη στέψη του Ματθαίου, καθώς επίσης και στην παραίτηση του Ιωάννη ΣΤ΄.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο επιχειρείται η συνολική διερεύνηση και λεπτομερής ανασύνθεση της πρώτης φάσης της μακράς υπηρεσίας του Δημητρίου στον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο (1355/56-1371) σε συσχέτισμό με την δυσχερή πολιτική κατάσταση της περιόδου αυτής στην Αυτοκρατορία. Διερευνώνται και αποτυπώνονται οι συνθήκες της επανένταξής του στο αυτοκρατορικό επιτελείο, καταδεικνύεται η ενεργός του συμμετοχή στα πολιτικά και εκκλησιαστικά γεγονότα μέχρι το 1371, καθώς επίσης και η επιφόρτισή του, παράλληλα με τα λοιπά του καθήκοντα ως *Μεσάζοντα*, με την υλοποίηση της εκκλησιαστικής ένωσης και της πολιτικής συμμαχίας με την Δύση. Παράλληλα, ιστορούνται τα οικογενειακά του προβλήματα, όπως οι σχέσεις του με τον αδερφό του Πρόχορο και κυρίως τα περιστατικά του θανάτου της μητέρας και των δύο από τις τρεις αδερφές του τη δεκαετία του 1360. Πραγματοποιείται επίσης διεξοδική αναφορά στον ρόλο του κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του Ιωάννη Ε΄ στην Ουγγαρία το 1366, αλλά και στις προπαρασκευαστικές διαπραγματεύσεις την άνοιξη του 1367 με σκοπό την πραγματοποίηση της επίσκεψης του αυτοκράτορα στη Ρώμη. Περιγράφεται ακόμη η μακροχρόνια διαμάχη του με τον πατριάρχη Φιλόθεο Κόκκινο, αλλά και αποτυπώνεται λεπτομερώς η συμμετοχή και η ποικίλη πολιτική και πνευματική του δραστηριότητα κατά το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη και στη Βενετία, όπως επίσης και τα γεγονότα που συνδέονται με την επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη ως ύστατη προσπάθεια για την συνέχιση της φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας.

Το εκτενές Τέταρτο Κεφάλαιο επιχειρεί να περιγράψει με πληρότητα και σε συνδυασμό με τα συναφή ιστορικά γεγονότα την πολυκύμαντη περίοδο της δεύτερης φάσης της υπηρεσίας του Κυδώνη στον Ιωάννη Ε΄ από το 1371 μέχρι το 1387. Στο πλαίσιο αυτό ιστορούνται λεπτομερώς τα γεγονότα του βίου του από το 1371 μέχρι το 1373, της επεισοδιακής του αναχώρησης και παραμονής στη Μυτιλήνη το 1373/74, της επανόδου του στην Κωνσταντινούπολη έπειτα από απαίτηση του πάπα Γρηγορίου ΙΑ΄ και της σύντομης απομόνωσής του το 1375, της επαναπροσέγγισής του από τον αυτοκράτορα το 1375/76, της αρνητικής του στάσεως απέναντι στον Ανδρόνικο Δ΄ από το 1376 μέχρι το 1379, καθώς επίσης και της επανόδου του στην αυτοκρατορική υπηρεσία με καθήκοντα κυρίως πρεσβευτή και επίσημου διερμηνέα μετά το 1379. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την προσπάθεια πλήρους αποτύπωσης της ένθερμης υποστήριξης που παρείχε στον Μανουήλ Παλαιολόγο ως βασιλέα στη Θεσσαλονίκη από το 1382 μέχρι και το 1387, καθώς επίσης και των περιστατικών που συνδέονται με την υποστήριξη της νέας

ενωτικής προσπάθειας το 1386, γεγονός που σηματοδότησε την οριστική του αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία τους πρώτους μήνες του 1387.

Στο Πέμπτο Κεφάλαιο αποτυπώνεται η τελευταία δεκαετία του βίου του Κυδώνη σε συνδυασμό με τα ιστορικά γεγονότα από το 1387 μέχρι και το 1397. Αρχικά, περιγράφεται λεπτομερώς η προσπάθειά του από το 1387 μέχρι το 1390 περίπου να επιτύχει την αποκατάσταση των σχέσεων του Ιωάννη Ε΄ με τον Μανουήλ, ώστε να διασφαλίσει ο δεύτερος την διαδοχή στο θρόνο, αλλά και να αναχωρήσει ο ίδιος για τη Δύση. Κατόπιν, αποτυπώνονται οι συνθήκες της αιφνιδιαστικής αποχώρησής του από την Κωνσταντινούπολη και της επεισοδιακής του διαμονής στη Βενετία, όπως επίσης και η δραστηριότητά του μετά το 1391 ως «σύμβουλος» του Μανουήλ Β΄ μέχρι το φθινόπωρο του 1396, οπότε αναχώρησε και παρέμεινε στη Βενετία ως το καλοκαίρι του 1397. Τέλος, ιστορείται η εγκατάσταση και ο θάνατός του περί τα τέλη του 1397 στον Χάνδακα, ενώ στην τελευταία παράγραφο αποτυπώνεται επίσης η διάθεση της μικρής του, σε σχέση με το αξίωμα που άσκησε, κινητής περιουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΤΑ ΝΕΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
(± 1324-1345)

1. Η οικογένεια Κυδώνη και ο αυτοκρατορικός οίκος των Παλαιολόγων. Από τη Μικρά Ασία στη Θεσσαλονίκη

Αναντίρρητο γεγονός αποτελεί, ότι η ανάδυση και διατήρηση της οικογένειας Κυδώνη στο ιστορικό προσκήνιο της Αυτοκρατορίας από τα μέσα του 13^{ου} μέχρι και τα τέλη του 14^{ου} αι. οφείλεται ουσιαστικά στο στενότερο σύνδεσμο που ανέπτυξαν και διατήρησαν τα μέλη της με τον αυτοκρατορικό οίκο των Παλαιολόγων³³⁸, αρχικά, όπως θα δείξουμε, στη Μικρά Ασία και κατόπιν στη Θεσσαλονίκη, αλλά και στην Κωνσταντινούπολη με κύριο και τελευταίο εκπρόσωπό της εκεί τον υπό εξέταση Δημήτριο. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο συνιστούσε κοινή πεποίθηση όσων γνώριζαν την ιστορία της οικογένειάς του, ότι τα μέλη της στη Θεσσαλονίκη συγκαταλέγονταν για περισσότερες από τέσσερις γενεές μέχρι την γέννησή του στους πλέον ένθερμους φίλους, αφοσιωμένους υποστηρικτές και συνεργάτες των Παλαιολόγων³³⁹, γεγονός που σημαίνει ότι για ογδόντα χρόνια περίπου πριν έρθει ο ίδιος στον κόσμο, οι πρόγονοί του ασκούσαν ήδη, ως μέλη του στενού αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, δημόσια αξιώματα που τους ανέθεσαν κατά καιρούς οι Παλαιολόγοι.

Τη μαρτυρία αυτή του Κυδώνη για τη στενή σχέση της οικογένειάς του με του Παλαιολόγους θεώρησε γενικώς ως αξιόπιστη η νεότερη έρευνα, γι' αυτό και προσδιόρισε την έναρξη της παρουσίας των μελών της στη Θεσσαλονίκη ήδη από τα μέσα του 13^{ου} αι.³⁴⁰, αφήνοντας όμως ανοικτό το ζήτημα του τόπου καταγωγής της,

³³⁸ Για τους πρώτους Παλαιολόγους, βλ. συνοπτικά V. Laurent, « La généalogie des premiers Paléologues. A propos d'un sceau inédit du despote Alexis (f 1203)», *Byzantion* 8 (1933), σ. 125-149. Λ. Μαυρομμάτη, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, passim. Επίσης J.-F. Vannier, «Les premiers Paléologues. Étude généalogique et prosopographique», στο J.-C. Cheynet - J.-F. Vannier, *Études Prosopographiques*, (Byzantina Sorbonensia 5), Paris 1986, σ. 123 -187.

³³⁹ Οι πρόγονοι του Δημητρίου ήταν «τοῖς βασιλεῦσιν οἰκεῖοι, κάκεινων ἐπιτρεπόντων τῶν τῆς βασιλείας κοινῶν ἐπιμελούμενοι» (*Απολογία*, Β', 254-257, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 411).

³⁴⁰ Γι' αυτό και, όπως τονίζει ο Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 4, σημ. 2), «*Demetrios Kydones bzw. sein Vater entstammten einer vornehmen Familie in Thessalonike, die dort seit vier Generationen eingewohnt war*», ενώ η Kianka, (*Demetrius Cydones*, σ. 27) υποστηρίζει για τους Κυδώνες, ότι «*the family seems to have been established in the city for some time*».

παρόλο που το ενδιαφέρον της στράφηκε από πολύ νωρίς προς την κατεύθυνση αυτή, αποκλείοντας τη Θεσσαλονίκη ή ευρύτερα την Μακεδονία ως αρχική περιοχή προέλευσης και εκλαμβάνοντας ως δεδομένο το γεγονός ότι η οικογένεια μετοίκισε και εγκαταστάθηκε στην πόλη προερχόμενη από άλλο γεωγραφικό χώρο της Αυτοκρατορίας. Έτσι, καταβλήθηκε αρχικά προσπάθεια συσχέτισης του τόπου καταγωγής της με το επώνυμο «Κυδώνης», διατυπώνοντας την άποψη³⁴¹ ότι πιθανότατα είλκε την καταγωγή της από την πόλη «Κυδωνία» (στη θέση της σημερινής πόλεως των Χανίων) της Κρήτης. Η θέση αυτή όμως αμφισβητήθηκε έντονα³⁴² στη συνέχεια, με την ορθή επισήμανση ότι αποτελεί απλή εικασία, η οποία δεν είναι δυνατόν ούτε άμεσα, αλλά ούτε και έμμεσα να τεκμηριωθεί στις πηγές και φυσικά να υποστηριχθεί με σοβαρά επιχειρήματα η ορθότητά της.

Ωστόσο, ο G. Cammelli³⁴³ το 1930 έστρεψε εκ νέου την έρευνα στη θεωρία περί καταγωγής της οικογένειας από την Κυδωνία, την οποία μάλιστα αποδέχθηκε ως πιθανή, οδηγούμενος σ' αυτό κυρίως από το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι ο Δημήτριος πέρασε το τελευταίο διάστημα της ζωής του στο νησί³⁴⁴, χωρίς όμως να καταφέρει να την τεκμηριώσει ασφαλέστερα στις πηγές. Η δυσκολία στον προσδιορισμό του αρχικού τόπου καταγωγής λόγω απουσίας σχετικών πηγαίων πληροφοριών μάλιστα, είχε ως αποτέλεσμα να μην τοποθετηθεί ευθέως επ' αυτού ούτε ο πλέον ειδικότερος από τους παλαιότερους περί τον Δημήτριο ερευνητές R.-J. Loenerz³⁴⁵, ενώ από τους νεότερους μόνο η Fr. Kianka³⁴⁶ υιοθέτησε την άποψη του Cammelli, με την παρατήρηση βέβαια ότι δεν υπάρχει μαρτυρία που να την επιβεβαιώνει αλλά ούτε και να την απορρίπτει, στηριζόμενη γι' αυτό στο γεγονός της επιλογής του Δημητρίου να καταπλεύσει στο Χάνδακα στο τέλος της ζωής του. Θα πρέπει να παρατηρηθεί όμως, ότι η ορθή επισήμανση του Cammelli για τη σύντομη διαμονή και το θάνατο του Δημητρίου στην Κρήτη, αν και αποτελεί πλέον αναντίρρητο γεγονός³⁴⁷, δεν συνδέεται προφανέστατα με την καταγωγή της οικογένειας του από νησί, ούτε με την ύπαρξη συγγενών του εκεί, παρόλο που το

³⁴¹ «*videtur ita cognomina potius appellatus, quam Cydonius a Cydonia Crete*» (I.A. Fabricius, *Demetrius Cydonius, Notitia*, PG 154, 825). Επίσης, βλ. Σχετικές θέσεις του R. de Volterrano στο Jugie, *Démétrius*, σ. 387, σημ. 2.

³⁴² Κ. Κρουμβάχερ, *Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, σ. 162. Treu, *Kydones*, σ. 60. Palmieri, *Cydonius*, στ. 2454 και Jugie, *Démétrius*, σ. 387.

³⁴³ *Correspondance*, σ. V-VI. Τις απόψεις του Cammelli υιοθέτησε επίσης η Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075.

³⁴⁴ Cammelli, *Correspondance*, σ. V.

³⁴⁵ Είναι γεγονός ότι ο R.-J. Loenerz δεν ασχολήθηκε σε καμία από τις πολυάριθμες σπουδαίες συμβολές του για τον Κυδώνη με το ζήτημα της καταγωγής της οικογένειάς του, με χαρακτηριστικότερες τις δύο προσπάθειες αποτύπωσης του βίου του το 1947 : *Les recueils*, σ. 108 εξ και το 1970 : Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 47 εξ. Συναφώς, βλ. επίσης Loenertz, *Chronologie*, σ. 205 εξ.

³⁴⁶ *Demetrius Cydones*, σ. 27.

³⁴⁷ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. Th. Ganchou, *Kydonès - Chrysobergès*, σ. 435-493.

επώνυμο *Κυδώνης*³⁴⁸ απαντάται την ίδια περίπου εποχή στην περιοχή της Κυδωνίας, όπως βέβαια και αλλού³⁴⁹. Γι' αυτό και επιστρέφοντας από τη Βενετία το καλοκαίρι του 1397 ο γηραιός πολιτικός δεν κατέπλευσε στην Κυδωνία, τον υποτιθέμενο τόπο καταγωγής του, κοντά ενδεχομένως σε κάποιους από τους συγγενείς του, αλλά κατευθύνθηκε και αποβιβάστηκε στο Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο), όπου εγκαταστάθηκε στη μονή των Αγ. Πέτρου και Παύλου³⁵⁰ των Δομινικανών στην περιοχή της πρωτεύουσας του *Regno di Candia*, προκειμένου ως βενετός πολίτης να ζήσει με ασφάλεια σε μια βενετοκρατούμενη περιοχή και να τύχει της φροντίδας του μαθητή του Μάξιμου Χρυσοβέργη³⁵¹.

³⁴⁸ Το 1346 αναφέρεται κάποιος «*Κώστας Κυδώνης*», το 1600 υπάρχει πληροφορία για μια «*παπαδιά Κυδωνοπούλα*» και το 1644 η οικογένεια *Chidoni* συναριθμείται στους *cittadini* των Χανίων. Γι' αυτά, βλ. Β. Κόντη, «Τα εθνικά οικογενειακά ονόματα στην Κρήτη κατά τη Βενετοκρατία (13^{ος} -17^{ος} αι.)», *Σύμμεικτα* 8 (1989), σ. 167 (ολόκληρο το άρθρο στις σελ. 143 - 317).

³⁴⁹ Το επώνυμο «Κυδώνης» φέρει την εποχή αυτή επίσης ο φιλόσοφος και φίλος του Δημητρίου Γεώργιος Γαβριηλόπουλος που ζει στην Κύπρο και το Μυστρά. Το γεγονός ότι ο Γεώργιος ονομάζεται και Κυδώνης προκύπτει σύμφωνα με τον R.-J. Loenertz, (*Correspondance*, I, σ. 60 σημ. σιχ. 31), από επιγράμματά του ως «*τοῦ φιλοσόφου Κυδώνι γεωργίου*» στον *Cod. Ambrosianus gr.* 1000, f. 305^v (έτους 1362), προς τον οποίο ως *Τῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ* απευθύνει ο Δημήτριος τις *ἐπιστ.* 31 και 32 (έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 60-62 και 63-64) το 1362 και το 1363-1365 αντίστοιχα, χωρίς όμως να κάνει οποιαδήποτε αναφορά σε ενδεχόμενη συγγένεια μεταξύ τους [Για τον Γεώργιο, βλ. Tinnefeld, *Philosophos*, σ. 141-171]. Ωστόσο φαίνεται ότι συνδέονταν με στενό φιλικό δεσμό, κάτι που προκύπτει και από την 6^η επιστολή του Μανουήλ Ραούλ προς *Τῷ κυρῷ Μανουήλ τῷ Μετοχίτῃ*, (έκδ. R.-J. Loenertz, «*Emmanuelis Raul Epistulae XII*», *ΕΕΒΣ* 26 (1956), σ. 149-153) το 1362, όπου αναφέρεται ο Γεώργιος επίσης ως *ὁ ἐν φιλοσόφοις μέγας Γαβριηλόπουλος* (26, σ. 151), αλλά και ο Δημήτριος, υπό το επώνυμο «*Κυδώνης*» (29, σ. 151). Για το λόγο αυτό και δεν σχετίζεται με το άλλο πρόσωπο που φέρει το όνομα *Dimitrio Chydoni* και βρίσκεται καταχωρημένο στον κώδικα του νοταρίου Ιωάννου Γεράρδου [*Ex actis Ioannis Gerardo, publici notarii*, 8, R.-J. Loenertz, «*Emmanuelis...*», σ. 163], το οποίο ταυτίζεται από τον Loenertz (σ. 163, 8) με τον εξεταζόμενο στην παρούσα μελέτη Δημήτριο.

³⁵⁰ Επ' αυτού, βλ. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 469.

³⁵¹ Αναφορικά με την υποτιθέμενη κρητική καταγωγή του Δημητρίου θα πρέπει, εκτός από τα παραπάνω, να τονιστεί ιδιαιτέρως επίσης, ότι σε κανένα σημείο του έργου του ή σε εκείνο του αδερφού του Προχόρου δεν γίνεται οποιαδήποτε έμμεση ή άμεση αναφορά σε οικογενειακό τους σύνδεσμο, έστω και μακρινό, με την Κυδωνία ή γενικότερα με την Κρήτη, παρά το γεγονός ότι αυτό θα εξυπηρετούσε σαφώς τις θρησκευτικές τους αναζητήσεις και τις πολιτικές τους επιδιώξεις, οι οποίες αποσκοπούσαν στην εκκλησιαστική ένωση και τη συμμαχία με τη Δύση για την διάσωση της Αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς, δεδομένου μάλιστα ότι κατά το 14^ο αι. το νησί ήταν βενετοκρατούμενο και καταβαλλόταν συστηματική προσπάθεια προσηλυτισμού των κατοίκων του στο ρωμαιοκαθολικό δόγμα, έργο στο οποίο μάλιστα πρωτοστατούσαν πρόσωπα του στενού φιλικού του περιβάλλοντος, όπως οι αδελφοί Χρυσοβέργη. Επ' αυτού βλ. Ν. Ζουδιανού, *Ιστορία της Κρήτης επί Βενετοκρατίας*, Αθήνα 1960, σ. 48 εξ. Θ.Ε. Δετοράκη, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1990², σ. 163 εξ. Χ.Α. Μαλτέζου, *Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669)*, Κρήτη 1990, σ. 14 εξ. Ι. Μπολανάκη, *Εκκλησία και Εκκλησιαστική Παιδεία στη βενετοκρατούμενη Κρήτη*, ΝΧΚ Παρ. αριθ. 3, Ρέθυμνο 2002, σ. 27 εξ. Γ.Κ. Παπάζογλου, *Ιωσήφ Φιλάργης ή Φιλάργιος - Ένας λόγιος Κρητικός Ιερωμένος και Αριστοτελικός Σχολιαστής του 14^{ου} αιώνα. Συμβολή στην Ιστορία της Βενετοκρατίας στην Κρήτη*, Κομοτηνή 2008², σ. 25 εξ. Α. Ξηρουχάκη, «Η Εκκλησία Κρήτης επί Βενετοκρατίας», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 33 (1934), σ. 409-420. Του Αυτού, «Περί της θέσεως του

Κατά συνέπεια νομίζουμε ότι θα πρέπει να θεωρηθεί ως αβάσιμη πλέον η θεωρία περί της κρητικής του καταγωγής και οπωσδήποτε να αποκλειστεί η Κυδωνία ως τόπος προέλευσης της οικογένειας του, γι' αυτό και ο F. Tinnefeld³⁵², ο σημαντικότερος από τους νεότερους περί το Δημήτριο ερευνητές, που ωστόσο ασχολήθηκε ακροθιγώς με το πρόβλημα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η οικογενειακή του καταγωγή είναι αβέβαιη, αρνούμενος επιπλέον τη συσχέτιση του επωνύμου με τον τόπο καταγωγής, αλλά κι εξετάζοντάς το, χωρίς αποτέλεσμα, συγκριτικά με διάφορα συνώνυμα ή όρους που έχουν όμοια τα τρία πρώτα στοιχεία του (Κυδ-) ³⁵³. Για το λόγο αυτό και έστρεψε την έρευνά του στις πηγές, όπου διαπίστωσε ότι το επώνυμο *Κυδώνης*³⁵⁴ φέρουν πρόσωπα που συνδέονται με την ομώνυμη οικογένεια της Θεσσαλονίκης μόλις περί τα μέσα του 13^{ου} αι., υιοθετώντας, όπως προηγουμένως και η Fr. Kianka, τη μαρτυρία του Δημητρίου, ότι οι πρόγονοί του ήταν εγκατεστημένοι στην πόλη τουλάχιστον τέσσερις γενεές πριν από τη γέννησή του ³⁵⁵, χωρίς όμως να ασχοληθεί ειδικότερα στη συνέχεια με το ζήτημα του προσδιορισμού του τόπου προέλευσής της ³⁵⁶, παρόλο που θεωρεί ως εξαιρετικά πιθανή, όπως και ολόκληρη η μετέπειτα έρευνα, την περίπτωση η οικογένεια Κυδώνη να μετοίκισε στη Θεσσαλονίκη από άλλο τόπο.

Ελληνικού Κλήρου εν Κρήτη επί Βενετοκρατίας», *Εκκλησιαστικός Φάρος* 35 (1936), σ. 232-239, 364-368 και 512-518. Ν.Ι. Παπαδάκι, *Η Εκκλησία Κρήτης*, Χανιά 1936, σ. 29 εξ. Ν.Β. Τωμαδάκη, «Ορθόδοξοι Αρχιερείς εν Κρήτη επί Ενετοκρατίας», *Ορθοδοξία* 27 (1952), σ. 73. F. Thiriet, «La situation religieuse en Crète au debut de XVe siècle», *Byzantion* 36 (1966), σ. 201-212. Ζ.Ν. Τσιρπανλή, «Νέα στοιχεία για την Εκκλησιαστική Ιστορία της Κρήτης (13ος -17ος αι.)», *Ελληνικά* 20 (1967), σ. 42-106. Ν.Β. Τωμαδάκη, «Η Θρησκευτική πολιτική της Ενετίας έναντι των Ορθοδόξων Κρητών από του ΙΓ' αιώνας έως του ΙΕ' αιώνας», *ΕΕΦΣΠΑ* 20 (1969/70), σ. 21-38. G. Fedalto, *La Chiesa Latina in Oriente*, t. I, Verona 1973, σ. 331 εξ. Γ.Κ. Παπάζογλου, «Ο κατά Λατίνων δικανικός λόγος του Ιωσήφ Φιλάγρη», *Κληρονομία* 10 (1978), σ. 284 εξ. Ν.Χ. Ιωαννίδη, *Ο Ιωσήφ Βρυέννιος. Βίος-Έργο-Διδασκαλία*, Αθήνα 1985, σ. 38-40. Πριγκιπάκης, *Πρωτείο*, σ. 329 και A.G.C. Savvides, «A Bibliographical Survey of Latin-dominated Crete after A.D. 1210/1211 (with notes on its Byzantine Prosopography)», *Βυζαντικά* 35 (2018-2019), σ. 243-280.

³⁵² Θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι ο Tinnefeld δεν ασχολήθηκε διεξοδικά με το ζήτημα, καθώς αναφέρθηκε σε αυτό σύντομα και μόνο σε μια υποσημείωση της μελέτης του (*Briefe, I/I*, σ. 4 σημ. 2).

³⁵³ Ο Tinnefeld, (*Briefe, I/I*, σ. 4 σημ. 2), καταλήγει μάλιστα στο συμπέρασμα, αλλά χωρίς βεβαιότητα, ότι μπορεί το όνομα να συσχετίζεται με το είδος εσπεριδοειδών «Κυδώνια» ή ακόμη και με το ουσιαστικό «κύδος» που σημαίνει, λόγω προφανώς της κοινωνικής θέσης της οικογένειας, δόξα, φήμη, εύκλεια.

³⁵⁴ Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι το επώνυμο «Κυδώνης» συναντάται ήδη από τον 11^ο αι. και το φέρει κάποιος κληρικός ίσως, ο Αθανάσιος Κυδώνης, που όμως δεν συνδέεται πιθανότατα με την μικρασιατική προελεύσεως οικογένεια Κυδώνη. Γι' αυτόν, βλ. S. Vailhé, «Athanase Cydonès», *DHGE* 1 (1912), στ. 613-614 και Beck, *Kirche*, σ. 754.

³⁵⁵ *Briefe, I/I*, σ. 4 σημ. 2. Saint-Guillain, *Manouèl Kydônès*, σ. 345 σημ. 15.

³⁵⁶ Χαρακτηριστικές επ' αυτού είναι επίσης οι περιπτώσεις των M.A. Polyakovskaya/Поляковская και ιδιαιτέρως της J.R. Ryder, η οποία ασχολήθηκε συστηματικά με το Δημήτριο ιδιαιτέρως στην σημαντική μελέτη της *Career and Writings*. Για τις λουπές συμβολές των ανωτέρω στην περί τον Κυδώνη έρευνα, βλ. στη ειδική βιβλιογραφία της παρούσας μελέτης.

Πράγματι, το γεγονός ότι το όνομα Κυδώνης, παρά την σημαντική θέση της οικογένειας στην πόλη, δεν μαρτυρείται εκεί ή στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας πριν από τα μέσα του 13^{ου} αι. συνιστά σημαντικό τεκμήριο για την υιοθέτηση της θέσεως ότι τα πρώτα μέλη της εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη παράλληλα σχεδόν με την ενσωμάτωσή της στα εδάφη της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας, προερχόμενα από άλλη περιοχή, η οποία νομίζουμε ότι θα πρέπει να αναζητηθεί στη Μικρά Ασία και ίσως να συσχετιστεί είτε με την περιοχή πέριξ του τόπου δραστηριότητας των προσπατών τους Παλαιολόγων³⁵⁷, είτε ενδεχομένως με την περιοχή της μετέπειτα πόλεως των *Κυδωνιών* (*Αϊβαλίου*) στον Αδραμυτινό κόλπο³⁵⁸, εκδοχές όμως για τις οποίες δεν διαθέτουμε οποιαδήποτε έμμεση ή άμεση μαρτυρία. Θωρούμε ωστόσο ως εξαιρετικά πιθανό το ενδεχόμενο, κάποια ή το σύνολο των μελών της οικογένειας Κυδώνη, συνδεδεμένα στενά με την ισχυρή αριστοκρατική τότε οικογένεια των Παλαιολόγων, να μετοίκισαν από περιοχή της Μικράς Ασίας, ευρισκόμενη πιθανότατα εντός των εδαφών της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας, και να εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη περί τα μέσα του 13^{ου} αι., μια περίοδο δηλαδή η οποία συμπίπτει χρονικά σχεδόν απόλυτα με δύο σημαντικά γεγονότα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως οι αφετηρίες της μετοικεσίας τους στην πόλη.

Το πρώτο από αυτά συνιστά ο διορισμός το 1246 ως *άρχοντος* της Θεσσαλονίκης του μεγάλου Δομεστικού Ανδρονίκου Κομνηνού Παλαιολόγου³⁵⁹, καθώς και η τοποθέτηση του γιου του και μετέπειτα αυτοκράτορα Μιχαήλ Η'³⁶⁰ ως

³⁵⁷ Η καταγωγή των Παλαιολόγων τοποθετείται σε περιοχή της μεγάλης Φρυγίας, ενσωματωμένη στο θέμα των Αρμενιικών. Επ' αυτού, βλ. Σολωμού, *Πολιτικός ρόλος*, σ. 61 εξ.

³⁵⁸ Δειγματοληπτικά για την ιστορία των Κυδωνιών, βλ. Γ. Τζιτζίτη, «Αϊβαλί ή Κυδωνία», *Ξενοφάνης* 1 (1896), σ. 241-250. Γ. Σακκάρη, *Ιστορία των Κυδωνιών*, Αθήναι 1920 (Β' έκδοση επαυξημένη σε επιμ. Π. Βαλασαμάκη, Αθήνα 1982). Ι. Καραμπλιά, *Ιστορία των Κυδωνιών από της ιδρύσεώς των μέχρι της αποκαταστάσεως των προσφύγων εις το ελεύθερον Ελληνικόν Κράτος*, Α' - Β', Αθήναι 1949-1950. Ι. Πετροπούλου, «Γύρω από την Ιστοριογραφία των Κυδωνιών», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 3 (1982), σ. 231-241. Χ.Γ. Πατρινέλη, «Πρώιμη ιστορική μαρτυρία για τις Κυδωνίες (1653)», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 10 (1993), σ. 13-21.

³⁵⁹ Άκροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, 46, έκδ. Α. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 83. Επίσης, βλ. Α. Gardner, *The Lascarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile*, London 1912, σ. 185-187. V. Laurent, «La généalogie des premiers Paléologues. A propos d'un sceau inédit du despote Alexis (f 1203)», *Byzantion* 8/1 (1933), σ. 131. P. Lemerle, *Philippe*, σ. 223. D.I. Polemis, *The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography*, (University of London Historical Studies, XXII), London : Athlone Press, 1968, σ. 156. Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος* σ. 28 και 30. J.-F. Vannier, «Les premiers Paléologues...», στο J.-C. Cheynet - J.-F. Vannier, *Études Prosopographiques*, σ. 176 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 118. R.J. Macrides (ed.-tr.), *George Akropolites, The History. Introduction, Translation and Commentary*, Oxford 2007, σ. 45 εξ και 237 εξ. J. Shea, *The Late Byzantine City*, σ. 212 εξ.

³⁶⁰ Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ιδιαίτερα ο στενότερος σύνδεσμος του Μιχαήλ με τη Θεσσαλονίκη, την οποία θεωρούσε πατρίδα του και, ως καταγόμενος - όπως ισχυριζόταν - από την αυτοκρατορική οικογένεια των Κομνηνών, κατέστησε αργότερα, όπως και οι «πρόγονοί» του Κομνηνοί, τον άγιο Δημήτριο προστάτη της οικογένειάς του (Μιχ. Παλαιολόγος, *Αύτοβιογραφία*, έκδ. Η. Grégoire,

διοικητή του Μελενίκου και των Σερρών, αμέσως μετά τη μεταβίβαση της εξουσίας της πόλεως στον αυτοκράτορα της Νίκαιας³⁶¹, ενώ το δεύτερο αποτελεί η ανάδειξη το 1260, λίγο μετά την ανάρρηση του Μιχαήλ Η΄ στον θρόνο της Νίκαιας, στο μητροπολιτικό θρόνο της Θεσσαλονίκης του, κατά πάσα πιθανότητα αδελφόθιου του παππού του Δημητρίου, Ιωαννικίου Κυδώνη, θερμού υποστηρικτή του νέου συναυτοκράτορα του Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη³⁶². Η τοποθέτηση του προερχόμενου από τη Μικρά Ασία Ανδρονίκου Παλαιολόγου στη διοίκηση της Θεσσαλονίκης το 1246 και η εκλογή του μέχρι τότε ηγούμενου της περίφημης μονής των Σωσάνδρων Ιωαννικίου Κυδώνη δεκαπέντε χρόνια αργότερα το 1260 ως μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, πέραν της αφετηριακής τους σημασίας, θεωρούμε ότι οριοθετούν πιθανότατα και το χρονικό πλαίσιο εντός του οποίου θα πρέπει να τοποθετηθεί η εγκατάσταση των προερχόμενων από τη Μικρά Ασία μελών της οικογένειας Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, η οποία είναι πολύ πιθανόν να συνέβη σταδιακά, δηλαδή τα πρώτα μέλη της να εγκαταστάθηκαν εκεί το 1246 ακολουθώντας τους Παλαιολόγους Ανδρόνικο και Μιχαήλ, αλλά και στη συνέχεια μετά την εκλογή και τη μετάβαση του Ιωαννικίου ως μητροπολίτη της πόλεως να ολοκληρώθηκε η εγκατάσταση των υπολοίπων, χωρίς να αποκλείεται επίσης το ενδεχόμενο να παρέμειναν και κάποια από τα μέλη της στη Μικρά Ασία. Κατά συνέπεια, είναι εξαιρετικά πιθανό μέλη της οικογένειας Κυδώνη, που διατηρούσαν ήδη από την Μικρά Ασία στενότετους φιλικούς δεσμούς με την οικογένεια των Παλαιολόγων, να τους ακολούθησαν ως πρόσωπα της απόλυτης εμπιστοσύνης τους στη Θεσσαλονίκη μέχρι το 1260 με σκοπό να τους συνδράμουν στην προσπάθεια διατηρήσεως του ελέγχου της εξαιρετικά μεγάλης στρατηγικής σημασίας μεγαλούπολης για την επιβίωση της Αυτοκρατορίας, ώστε ο Δημήτριος να ισχυρίζεται απόλυτα δικαιολογημένα ότι «πάντες γάρ τούς έμούς πάντας ἴσασι, - πατέρα λέγω και

Byzantion 29-30 (1959-60), σ. 461-463). Έτσι, όπως ισχυριζόταν - σύμφωνα με τον Ακροπολίτη -, «ή πόλις αὕτη πατρίς μου οἶον τυγχάνει· ἐκεῖσε γὰρ ὁ ἐμὸς πατήρ ἡγεμόνευεν, ὃν και ὑμεῖς οἶδατε, τὸν μέγαν λέγω δομέστικον. ἀλλὰ και ἐν αὐτῇ οὔτος τὸ ζῆν ἐξεμέτρησε, και τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκεῖσε τέθαιπται» [*Χρονική Συγγραφή*, 76, έκδ. A. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 162]. Συναφώς, βλ. επίσης Παχυμέρης, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, I, έκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 47 εξ. I. Συκουτρή, «Περί το σχίσμα των Αρσενιατών», *Ελληνικά* 2 (1929), σ. 313 εξ. Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, σ. 27 εξ, 30 και 37.

³⁶¹ Για την ανακατάληψη της Θεσσαλονίκης το 1246, βλ. Άκροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, 45, έκδ. A. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 79-83. P. Lemerle, *Les Philirpes*, σ. 222. Στ.Π. Κυριακίδη, *Θεσσαλονίκια Μελετήματα*. 1. Αι περί τον Στρυμόνα και την Θεσσαλονίκη Σλαβικαί εποικήσεις κατά τον Μέσον Αἰώνα, 2. Διοικητική ιστορία του θέματος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 32. Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Νίκαια και Ἡπειρος*, σ. 87. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 159 εξ και Nicol, *Τελευταῖοι Αἰώνες*, σ. 51.

³⁶² Για τον Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, βλ. *PLP* 14534. Άκροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, 75, έκδ. A. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 154-155. Σκουταριώτης, *Σύνοψις Χρονική*, έκδ. Κ.Ν. Σάθα, *ΜΒ*, Ζ΄ (1894), σ. 536 εξ. Παχυμέρης, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, III, 10, έκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 255-259 [τύφλωση]. Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, σ. 39 εξ. Angold, *Government*, σ. 88 εξ και 92 εξ. M. Angold, «John IV Laskaris», *ODB* II (1991), σ. 1049.

πάππον καὶ μέχρι τετραγονίας καὶ ὅσον τις βούλεται περαιτέρω, - Ῥωμαίους τε ὄντας καὶ βασιλεῦσιν οἰκείους, κάκεινων ἐπιτρεπόντων τῶν τῆς βασιλείας κοινῶν ἐπιμελουμένους»³⁶³.

Ο στενός αυτός σύνδεσμος της οικογένειας Κυδώνη αρχικά στη Μικρά Ασία και κατόπιν στη Θεσσαλονίκη με την ευγενή και κατόπιν αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων νομίζουμε ότι υποδηλώνει σαφώς την μικρασιατική της καταγωγή, γεγονός που αποτυπώνεται επίσης πλήρως στην στενή συνεργασία του Μιχαήλ Η΄ και του Ιωαννικίου Κυδώνη, αρχικά στη Νίκαια και κατόπιν στη Θεσσαλονίκη. Ο Ιωαννίκιος³⁶⁴, το πλέον επιφανές από τα μέλη της οικογένειας το 13^ο αι., γεννήθηκε οπωσδήποτε και ανδρώθηκε στη Μικρά Ασία την πρώτη δεκαετία του 13^{ου} αι., εγκαταβιώνοντας αρχικά ως μοναχός και στη συνέχεια αναδεικνυόμενος, αφού απέτυχε να εκλεγεί οικουμενικός πατριάρχης³⁶⁵ το 1254, σε ηγούμενο της περιώνυμης μονής των Σωσάνδρων³⁶⁶, του σπουδαιότερου σε πολιτική σημασία εκκλησιαστικού χώρου κατά την περίοδο της παραμονής της έδρας της Αυτοκρατορίας στη Νίκαια. Την εκκλησιαστική του ανέλιξη και το αξίωμά του ηγουμένου ο Ιωαννίκιος όφειλε πιθανότατα στην επιρροή του Μιχαήλ Παλαιολόγου, λόγω του ήδη υφιστάμενου οικογενειακού τους δεσμού και της προσωπικής φιλίας που τους συνέδεε, καθώς ο φέρελπις ιερομόναχος Ιωαννίκιος συναριθμούνταν πιθανότατα στους πλέον στενούς συνεργάτες και υποστηρικτές

³⁶³ *Απολογία, Β΄*, 254-257, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 411 και Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 345.

³⁶⁴ Για τον Ιωαννίκιο, βλ. PLP 13880, fasc. 6, Wien 1983, σ. 80. L. Petit «Les évêques de Thessalonique», *EO* 5 (1901-1902), σ. 32. L. Petit, «Le Synodicon de Thessalonique», *EO* 18 (1916-1919), σ. 246. V. Laurent, «La liste épiscopale du Synodicon de Thessalonique. Texte grec et nouveaux compléments», *EO* 32 (1933), σ. 305-306. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 29. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 4, σημ. 2. E. Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης*, σ. 286. J. Preiser-Kapeller, *Das Episkopat im späten Byzanz. Ein Verzeichnis der Metropolen und Bischöfe des Patriarchats von Konstantinopel in der Zeit von 1204 bis 1453*, Saarbrücken 2008, σ. 443. Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης* των 13^ο αι., σ. 35 εξ. Ek. Mitsiou, «The monastery of Sosandra. A contribution to its history, dedication and localization», *Bulgaria Mediaevalis* 2 (2011), σ. 670-671.

³⁶⁵ Ο Ιωαννίκιος υπήρξε συνυποψήφιος για τον πατριαρχικό θρόνο με τον Νικηφόρο Βλεμμύδη και τον μητροπολίτη Εφέσου Νικηφόρο. Το γεγονός ότι ο Θεόδωρος Λάσκαρης αγνόησε το τριπρόσωπο και επέλεξε τον ηγούμενο της μονής Οξείας Αρσένιο, «ενδεχομένως συνέβαλε, ώστε ο Ιωαννίκιος να συνταχθεί αργότερα με τους αντιαρσενιάτες οπαδούς του Μιχαήλ Παλαιολόγου» (Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης* των 13^ο αι., σ. 35).

³⁶⁶ Ο Θεόδωρος Σκουταριώτης (*Σύνοψις Χρονική*, 22-23, έκδ. Κ.Ν. Σάθα, *ΜΒ*, Ζ΄ (1894), σ. 510), αναφέρει ότι εκείνη την εποχή, «ὁ τῆς τῶν Σωσάνδρων δὲ μονῆς καθηγούμενος ἐτύγχανεν Ἰωαννίκιος ὁ Κυδώνης», ενώ, σύμφωνα με τον Παχυμέρη, [*Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, II, 22, 16-17, έκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 177], ο Μιχαήλ προέκρινε τὸν ... *Κυδώνην Ἰωαννίκιον τῆς τῶν Σωσάνδρων μονῆς ἐξάρχοντα*, *Θεσσαλονίκης*. Για τη Μονή Σωσάνδρων, βλ. D. Deraedt, *La politique monastique des empereurs de Nicée (1204–1261)*, [Ph.D. Thesis], Leiden 1952, σ. 181-182. O. Volk, *Die byzantinischen Klosterbibliotheken von Konstantinopel, Thessalonike und Kleinasien*, (Diss.), München 1954, σ. 160. H. Ahrweiler, «L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081–1317) particulièrement au XIIIe siècle», *TM* 1 (1965), σ. 89 - 91· 94 - 96 και 104 (ολόκληρη η μελέτη στις σελ. 1 - 204). Ek. Mitsiou, «The monastery of Sosandra... », *Bulgaria Mediaevalis* 2 (2011), σ. 665 - 683.

του Μιχαήλ, κατά το παράδειγμα και των λοιπών μελών της οικογένειας Κυδώνη που βρισκόταν πιθανότατα στη Θεσσαλονίκη ήδη από το 1246 ως συνεργάτες των Παλαιολόγων.

Εξαιτίας μάλιστα της στενής προσωπικής τους σχέσης, είναι πολύ πιθανόν ο Ιωαννίκιος, ως ηγούμενος της μονής των Σωσάνδρων, να συνέδραμε αποφασιστικά τον Παλαιολόγο στην προσπάθειά του να απαλλαγεί από τους πολιτικούς του αντιπάλους αδερφούς Μουζάλωνες στη διάρκεια του μνημοσύνου του Θεοδώρου Λάσκαρη τον Αύγουστο του 1258³⁶⁷ στη μονή του, ώστε να προχωρήσει στη συνέχεια απρόσκοπτα στην κατάληψη του θρόνου της Νίκαιας ως συναυτοκράτορας και προστάτης του ανήλικου Ιωάννου Δ΄ τον Ιανουάριο του 1259³⁶⁸. Η πολύ πιθανή αυτή συνδρομή του Ιωαννικίου μάλιστα, σε συνδυασμό με την πλήρη αφοσίωση που επιδείκνυε στην οικογένειά του όπως και οι υπόλοιποι συγγενείς του, είχε ως αποτέλεσμα ο Μιχαήλ Η΄, αμέσως σχεδόν μετά την τελική του ανάρρηση στον αυτοκρατορικό θρόνο και κατά τη διάρκεια της σύντομης πατριαρχίας του Νικηφόρου Β΄ (1260-1261)³⁶⁹, να προωθήσει την εκλογή του στη περίφημη μητρόπολη Θεσσαλονίκης, τη δεύτερη σε σημασία και πολιτική σπουδαιότητα εκκλησιαστική επαρχία της Αυτοκρατορίας, ως προσώπου της απολύτου εμπιστοσύνης του, αλλά και ενδεχομένως ως αναγνώριση των υπηρεσιών του ως ηγουμένου της μονής των Σωσάνδρων στη διευκόλυνση για την απόκτηση

³⁶⁷ Για μια διεξοδική περιγραφή των γεγονότων, βλ. Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ίστορίαι*, I, 18-19, έκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 79-89. Σκουταριώτης, *Σύνοψις Χρονική*, 8-27, έκδ. Κ.Ν. Σάθα, *ΜΒ*, Ζ΄ (1894), σ. 537. Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, 75, έκδ. A. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 154-156. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ίστορία*, III, 3, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 65. Επίσης Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, σ. 44. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 128. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 60. Η. Γιαρένη, «Η Έδυνασεία των Λασκάρων. Απόπειρες και ακυρώσεις. Ζητήματα εξουσίας και διαδοχής στην λεγόμενη αυτοκρατορία της Νίκαιας (1204-1261)», *Βυζαντικά* 23 (2003), σ. 226. Μ. Avgerinou - Tzioga, «The Murder of the Mouzalon Brothers in Byzantine Historiography», στο S. Kotzabasi - G. Mavromatis (Hrsg.), *Realia Byzantina*, Berlin -New York : Walter de Gruyter, 2009, σ. 13-16.

³⁶⁸ Πρίν από την ανάρρησή του και μετά τη δολοφονία των Μουζαλώνων, ο Μιχαήλ Η΄ ορίστηκε νέος επίτροπος του ανήλικου διαδόχου Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, γι΄ αυτό και έλαβε στις 13 Νοεμβρίου του 1258 τον τίτλο του *δεσπότη*. Για τις συνθήκες ανόδου του πρώτου Παλαιολόγου στο θρόνο, βλ. Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, 75, έκδ. A. Heisenberg, I (1903/1978)², σ. 156. Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ίστορίαι*, II, 8-9, έκδ. A. Failler-V. Laurent, I (1984), σ. 143-149. Σκουταριώτης, *Σύνοψις Χρονική*, έκδ. Κ.Ν. Σάθα, *ΜΒ*, Ζ΄ (1894), σ. 538-539. Μιχ. Παλαιολόγος, *Αύτοβιογραφία*, έκδ. Η. Grégoire, *Byzantion* 29-30 (1959-60), σ. 453-455. *Βραχεία Χρονικά*, 8,6, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 75. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ίστορία*, III, 4, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 68 εξ. Πρβλ. Επίσης Ostrogorsky, *Ιστορία* Γ΄, σ. 128-129. P. Wirth, «Die Begründung der kaisermacht Michaels VIII. Palaiologos», *JÖB* 10 (1961), σ. 85-91. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 59-63. Angold, *Government*, σ. 80-93.

³⁶⁹ Για την εκλογή του, βλ. Ι. Συκουτρή, «Περί το σχίσμα των Αρσενιατών», *Ελληνικά* 2 (1929), σ. 282 εξ. Angold, *Government*, σ. 90 εξ. Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*, σ. 186 εξ. Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης τον 13^ο αι.*, σ. 34 εξ.

της αυτοκρατορικής εξουσίας, απομακρύνοντας μάλιστα και τον αντιπολιτευόμενο του Μιχαήλ Η΄, Μανουήλ Δισύπατο.

Έτσι, η τοποθέτηση του Ιωαννικίου στο μητροπολιτικό θρόνο της Θεσσαλονίκης το 1260 θα πρέπει να θεωρηθεί ασφαλώς ως προσωπική επιλογή του νέου συναυτοκράτορα με σκοπό εκτός από τον έλεγχο της πολιτικής διοίκησης με την τοποθέτηση συγγενών του στις ανώτατες διοικητικές θέσεις της πόλεως, να διασφαλίσει και τον έλεγχο της μεγάλης αυτής εκκλησιαστικής επαρχίας με την εγκατάσταση στο θρόνο της ενός από τους πλέον αφοσιωμένους συνεργάτες του³⁷⁰. Ο Ιωαννίκιος, πράγματι, αναδείχθηκε ένας από τους πλέον ένθερμους υποστηρικτές του πρώτου Παλαιολόγου αυτοκράτορα, αναπτύσσοντας έντονη δραστηριότητα εναντίον των αντιπάλων του Αρσενιατών³⁷¹ και τασσόμενος υπέρ της φιλοδυτικής και φιλενωτικής του πολιτικής μέχρι το θάνατό του το 1272 ή το 1283³⁷². Οι στενότερες αυτές σχέσεις μεταξύ των δύο ανδρών αντανακλούν νομίζουμε σαφώς όχι μόνο τον ήδη υφιστάμενο οικογενειακό τους σύνδεσμο από τη Μικρά Ασία, αλλά και εναρμονίζονται πλήρως επίσης με την πολυσήμαντη πληροφορία του Δημητρίου για μακροχρόνιο δεσμό της οικογένειάς του με τους Παλαιολόγους, γεγονός που επιβεβαιώνει με μεγάλη πιθανότητα την προοπτική της μικρασιατικής καταγωγής της οικογένειάς του, την οποία υπαινίχθηκε σχετικά πρόσφατα και ο Saint-Guillain³⁷³, ως την πλέον λογική και πιθανή, αλλά μη ευθέως μαρτυρημένη και τεκμηριωμένη στις πηγές, λύση στο ζήτημα του τόπου καταγωγής.

Τα μέλη της οικογένειας Κυδώνη που μετοίκισαν πιθανότατα περί τα μέσα του 13^{ου} αι. από τη Μικρά Ασία και εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη, εντάχθηκαν, λόγω της εμπλοκής τους στα πολιτικά και εκκλησιαστικά πράγματα της πόλεως,

³⁷⁰ Αυτό προκύπτει και από το γεγονός ότι ο Μιχαήλ Η΄ απαίτησε από τον Αρσένιο, μετά την επάνοδο του στον πατριαρχικό θρόνο, να αναγνωρίσει την εκλογή και τη χειροτονία του Ιωαννικίου για τον μητροπολιτικό θρόνο της Θεσσαλονίκης (Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης τον 13^ο αι.*, σ. 38).

³⁷¹ Για τους Αρσενιάτες, βλ. συνοπτικά Ι. Συκουτρή, «Περί το σχίσμα των Αρσενιατών», *Ελληνικά* 2 (1929), σ. 267-332· 3 (1930), σ. 15-44 και 5 (1932), σ. 107-126. V. Laurent, «Les grandes crises ...», *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine* 26/2 (1945), σ. 225 εξ. Ξεξάκης, *Βέκκος*, σ. 20 εξ. Angold, *Government*, σ. 87 εξ. Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*, passim. Ρ. Ράντιτς -Π. Ζάβορονκοφ, «Αρσένιος Β΄ Αυτωναίος», *ΕΠΛΒΙΠ* 3 (1998), σ. 207-209. Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*, passim. Γουναρίδης, *Κίνημα των Αρσενιατών*, passim. Αναγνώστου, *Βυζάντιο και Κάρολος Ντ' Ανζού*, σ. 4. F. Tinnefeld, «Das Schisma ...», *BZ* 105/1 (2012), σ. 143 εξ.

³⁷² Η Χατζηαντωνίου, (*Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης τον 13^ο αι.*, σ. 39 σημ. 56) πιθανολογεί ότι ο Ιωαννίκιος, εφόσον ταυτίζεται με τον ανώνυμο μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, μπορεί να παρέμεινε στο μητροπολιτικό θρόνο της πόλης μέχρι και το 1283. Την όλη επ' αυτού προβληματική, βλ. στη σημ. 56.

³⁷³ «*il paraît probable que ce soit à la suite de cette nomination que les Kydônai, qui devaient donc être originellement établis dans les territoires anatoliens de l'empire de Nicée, vinrent s'installer à Thessalonique, dont les Nicéens avaient précisément repris le contrôle quelques années plus tôt, en 1246. Leur exemple peut constituer un indice du transfert de certains éléments de l'aristocratie anatolienne vers l'Occident à la suite de la reconquête menée par les Lascarides, puis par les Palaiologoi*» (Manouël Kydônès, σ. 346).

στην τάξη των ευγενών³⁷⁴, λαμβάνοντας προφανώς ως πρόνοιες³⁷⁵ για την συντήρησή τους μεγάλες εκτάσεις γης στην πέριξ περιοχή³⁷⁶, διατηρώντας αρραγή και μετά το θάνατο του Ιωαννικίου τον στενό τους σύνδεσμο με το αυτοκρατορικό περιβάλλον και παρέχοντας σταθερή υποστήριξη στους Παλαιολόγους, με πρωταγωνιστή πλέον το δεύτερο από τα γνωστά μέλη της οικογένειας, δηλαδή τον κληρικό Ιωάννη Κυδώνη, ο οποίος διέθετε προφανώς στιβαρή θεολογική κατάρτιση, εφόσον κατείχε ως εκκλησιαστικός άρχοντας το οφφίκιο του «διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου»³⁷⁷. Ο Ιωάννης, που υπήρξε ενδεχομένως αδερφός ή οπωσδήποτε μέλος του στενού συγγενικού περιβάλλοντος του Ιωαννικίου και του πρόπαππου του Δημητρίου, ανήκε προφανώς στη μικρή ομάδα³⁷⁸ των φιλενωτικών εκείνων κληρικών που δραστηριοποιήθηκε κυρίως στην Κωνσταντινούπολη και υπερασπίστηκε με σθένος στο πλευρό του πατριάρχη Ιωάννη Βέκκου την ενωτική πολιτική του Μιχαήλ Η΄ το 1277³⁷⁹, όπως είχε πράξει ή έπραττε ακόμη και ο

³⁷⁴ Αντιθέτως η Κασώνη, (*Διαστρωμάτωση*, σ. 85, σημ. 69), ισχυρίζεται ανέπειστα, στηριζόμενη μάλιστα, όπως διατίνεται σε μαρτυρία του Δημητρίου και θεμελιώνοντας τη θέση της στον Tinnefeld (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 5), ότι ο Κυδώνης ανήκε «σε οικογένεια γραφειοκρατών», κατά τη συνήθη ιδεολογικά φορτισμένη ορολογία του άρθρου της με εκφράσεις όπως «άρχουσα τάξη», κ.λ.π. Ο Tinnefeld αντιθέτως αναφέρει ότι «*der Vater des Demetrios lebte in Thessalonike und hatte dort aufgrund seiner Abkunft und seiner Ämter eine angesehene Stellung*», προσομίζοντας ως τεκμήρια τις αναφορές του Δημητρίου, καθώς και αυτή του Φιλίππου de Bindo Incontri, ότι ο υπό εξέταση πολιτικός έλκει την καταγωγή από «*nobili genere*» (Th. Kaerpele, «Deux nouveaux Ouvrages de Fr. Philippe Incontri de Pera O. P.», *AFP* 23 (1953), σ. 164). Πρβλ. ακόμη Дгнаев, *Κυδοнос*, σ. 640 bc.

³⁷⁵ Επ' αυτού, βλ. Charanis, *Factors*, σ. 418 εξ. Όπως υποστήριξε επίσης η Τ. Μανιάτη - Κοκκίνη, (*Ο βυζαντινός θεσμός της Πρόνοιας. Συμβολή στη μελέτη του χαρακτήρα του*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 153 εξ), οι πρώτες υπό όρους κληρονομικά μεταβιβάσιμες πρόνοιες μαρτυρούνται για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου. Γενικότερα για το θεσμό της πρόνοιας, βλ. συνοπτικά Charanis, *Structure*, σ. 97 εξ. Ostrogorsky, *Feodalité*, σ. 9 εξ και 92 εξ. P. Lemerle, *The Agrarian History of Byzantium from the Origins to the Twelfth Century. The Sources and Problems*, Galway : Officina Typographica, Galway University Press, 1979, σ. 222 εξ. Οικονομίδης, *Armées*, σ. 353 εξ και 367 εξ. Διεξοδικότερα βλ. στο Τ. Μανιάτη - Κοκκίνη, *Ο βυζαντινός θεσμός της Πρόνοιας*, passim. και M.C. Bartusis, *Land and privilege in Byzantium. The institution of Pronoia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

³⁷⁶ Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Δημητρίου, ότι η οικογένειά του διέθετε και καλλιεργούσε για το βιοπορισμό της εκτάσεις γης έξω από την πόλη, χωρίς βέβαια να διευκρινίζεται με ποιό τρόπο περιήλθαν στην ιδιοκτησία της, ως εξής : «*τὰ δ' ἐκτὸς ἄστεως καὶ ὄσσην πρότερον ἐγεωργοῦμεν ἡμεῖς*» (*Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α΄, 7,1-2*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

³⁷⁷ *PLP* 13879, fasc. 6, Wien 1983, σ. 80. Για το αξίωμα του *Διδασκάλου του Ευαγγελίου*, βλ. Beck, *Kirche*, σ. 113 και J. Darrouzès, *Recherches sur les οφφίκια de l'Église Byzantine*, (Archives de l' Orient Chretien 11), Paris : Institut Francais d'Études Byzantines, 1970, σ. 549, 554 και 568.

³⁷⁸ Χρ. Αραμπατζή, «Εκκλησιαστικο - πολιτικές και Θεολογικές διεργασίες στην Κωνσταντινούπολη στον απόηχο της Συνόδου της Λυών (1274-1280)», *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 199.

³⁷⁹ Το 1277 πραγματοποιήθηκε η επίσημη διακήρυξη της ένωσης μετά από τη Σύνοδο της Λυών στην Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό, βλ. Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, σ. 227 εξ. Ξεζάκης, *Βέκκος*, σ. 41 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 107. Φειδάς, *Ιστορία, Β΄*, σ. 598. Για την ενωτική πολιτική του Μιχαήλ γενικότερα, βλ. Setton, *Parasy*, I, σ. 85 εξ και Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 106 εξ.

Ιωαννίκιος³⁸⁰, λαμβάνοντας ενεργό μέρος στις ενωτικές υπό τον Βέκκο συνόδους³⁸¹, με σκοπό την αποδοχή και την εφαρμογή των αποφάσεων της ενωτικής συνόδου της Λυώνος του 1274³⁸² στην Ανατολή.

Θερμοί υποστηρικτές της γενικότερης πολιτικής του Μιχαήλ Η΄ θα πρέπει να αναδείχθηκαν οπωσδήποτε και τα λοιπά μέλη της οικογένειας Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, από τα οποία ρόλο στα κοινά της πόλεως και στενή συνεργασία με το αυτοκρατορικό περιβάλλον είναι πολύ πιθανό να διαδραμάτισε ο παππούς του Δημητρίου, ο οποίος μετά το θάνατο του Μιχαήλ Η΄ το 1282, συντάχθηκε προφανώς στο πλευρό του νέου αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄. Ωστόσο, για τις σχέσεις της οικογένειας Κυδώνη με τον Ανδρόνικο δεν διαθέτουμε πληροφορίες, πράγμα που οφείλεται ίσως στην υποβάθμιση του ρόλου των μελών της λόγω της ενδεχόμενης αποστασιοποίησής τους, ως έκφρασης της διαφωνίας τους στην πλήρη μεταστροφή της πολιτικής του νέου αυτοκράτορα σε σχέση με εκείνη του πατέρα του. Έτσι οι Κυδώνες, παρόλο που παρέμειναν αφοσιωμένοι στην αυτοκρατορική δυναστεία και υποστήριζαν σαφώς τον νέο αυτοκράτορα, δεν θα πρέπει μάλλον να συμμερίζονταν την, σε σχέση με αυτήν του Μιχαήλ Η΄, πλήρη εγκατάλειψη και στροφή της εξωτερικής και θρησκευτικής του πολιτικής, ουσιώδες στοιχείο της οποίας συνιστούσε η αναστολή της ενωτικής προσπάθειας και γενικότερα η αποφυγή προσέγγισης με τη Δύση³⁸³. Η ενδεχόμενη αυτή αποστασιοποίηση εκ μέρους των

³⁸⁰ Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης τον 13^ο αι.*, σ. 39.

³⁸¹ Γι' αυτές, βλ. Setton, *Papacy*, I, σ. 12. Χρ. Αραμπατζή, «Εκκλησιαστικό - πολιτικές και Θεολογικές διεργασίες...», *Βυζαντινά* 20 (1999), σ. 216 εξ. Για τον Ιωάννη Βέκκο, βλ. *PLP* 2548. D.M. Nicol, «The Greeks and the Union of the Churches. The preliminaries to the Second Council of Lyons, 1261-1274», στο J.A. Watt - J.B. Morrall - F. X. Martin (eds), *Medieval Studies presented to Aubrey Gwynn*, S. J., Dublin: The Three Candles, 1961, σ. 454-480. J. Gill, «John Beccos, Patriarch of Constantinople (1275-1282)», *Βυζαντινά* 7 (1975), σ. 251-266. Ξεξάκης, *Βέκκος*, σ. 29-52. A. Papadakis, *Crisis in Byzantium. The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, New York: Fordham University Press, 1983, σ. 18 εξ. 22 εξ και 66 εξ. A. Riebe, *Rom in Gemeinschaft mit Konstantinopel. Patriarch Johannes XI. Bekkos als Verteidiger der Kirchenunion von Lyon (1274)*, [Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik 8], Wiesbaden 2005. S. Kotzabassi, «The Testament of Patriarch John Bekkos», *Βυζαντινά* 32 (2012), σ. 25 - 36. M. Drew, «Meanings, Not Words». *The Byzantine Apologia in Favour of the Filioque by Patriarch John XI Bekkos of Constantinople (c. 1225-1297)*, Thèse, Paris: Institut catholique de Paris - Faculté de théologie et de sciences religieuses, 2014.

³⁸² Για τα σχετικά γεγονότα, βλ. συνοπτικά Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, V, 21, έκδ. A. Failler-V. Laurent, II (1984), σ. 507-509. Ακόμη, βλ. H. Evert-Kappesova, «La société byzantine ...», *BSL* 10 (1949), σ. 28-41. Της Αυτής, «Une page ...», *BSL* 131 (1952), σ. 68-92. D.J. Geanakoplos, «Michael VIII Palaeologus ...», *HTR* 46 (1953), σ. 79 εξ. B. Roberg, *Die Union*, σ. 34 εξ. 65 εξ και 135 εξ. H. Wolter-H. Holstein, *Lyon I - Lyon II*, σ. 34 εξ. 60 εξ και 102 εξ. Setton, *Papacy*, I, σ. 114. D.M. Nicol, «The Byzantine reaction ...», *Studies in Church History* 7 (1971), σ. 113-146. J. Gill, «The Church ...», *OCP* 40 (1974), σ. 5-45. Του Αυτού, *Byzantium and Papacy*, σ. 97 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 145. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 98 εξ. V. Laurent - J. Darrouzès, *Dossier grec*, passim. Αναγνώστου, *Βυζάντιο και Κάρολος Ντ' Ανζού*, σ. 66 εξ. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 31 εξ και Χρ. Αραμπατζή, *Η Σύνοδος της Λυών*, σ. 207 εξ.

³⁸³ Επ' αυτού, βλ. Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, VII, 2, έκδ. A. Failler-V. Laurent, III (1999), σ. 14 εξ και 18 εξ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VI, 1, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 159-160. Ακόμη, βλ.

Κυδωνών ίσως να εκδηλώθηκε έμπρακτα από τον συγγενή τους Ιωάννη στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος, μετά την καθαίρεση του Ιωάννη Βέκκου, είναι πολύ πιθανόν να αποτέλεσε έναν από τους ενωτικούς κληρικούς που δέχθηκαν, μετά τον Δεκέμβριο του 1282, τις επιθέσεις και τους προπηλακισμούς των ανθενωτικών³⁸⁴.

Η πιθανή διαφωνία και η ενδεχόμενη αποστασιοποίηση των Κυδωνών από την πολιτική του Ανδρονίκου Β΄, είναι πιθανό να συνέτεινε επίσης, ώστε ο όποιος ρόλος διαδραμάτισαν είτε στα διοικητικά πράγματα της Θεσσαλονίκης, είτε γενικότερα στις κρατικές υποθέσεις κατά την περίοδο της βασιλείας του να είναι υποβαθμισμένος και να μην μαρτυρείται στις πηγές, αλλά και ίσως να αποτέλεσαν την κύρια αιτία που αντέδρασαν εναντίον του, τασσόμενοι από την έναρξη του εμφυλίου πολέμου το 1321 με το μέρος του νεαρού εγγονού του και επίδοξου αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ΄, χωρίς αυτό να κλονίζει ή να ακυρώνει την αφοσίωσή τους στην αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων. Μοναδική μαρτυρία για την παρουσία μελών της οικογένειας Κυδώνη στα δημόσια πράγματα κατά τη μακρά διάρκεια της βασιλείας του Ανδρονίκου Β΄ αποτελεί η έμμεση αλλά γενικού χαρακτήρα πληροφορία του Δημητρίου για τον παππού του ως αυτοκρατορικό συνεργάτη³⁸⁵, η οποία όμως διαφέρει σαφώς από την ευθεία αναφορά του στις σχέσεις και τη δραστηριότητα του πατέρα του ως άμεσου συνεργάτη και φίλου του Ιωάννου Καντακουζηνού, από την έναρξη του εμφυλίου και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρονίκου Γ΄ (1328 -1341), όπου ο Μανουήλ Κυδώνης εμφανίζεται εξ αρχής ως αφοσιωμένος υποστηρικτής και διακεκριμένος αξιωματούχος³⁸⁶ του νεαρού αυτοκράτορα μετά την επικράτησή του το 1328. Για το λόγο αυτό και είναι απαραίτητο νομίζουμε να μην εκληφθεί ως τυχαίο το γεγονός ότι μετά το 1282 και μέχρι το 1321, οπότε εμφανίστηκε στο προσκήνιο ο Ανδρόνικος Γ΄, ο ρόλος των Κυδωνών ήταν σχεδόν αφανής στην Θεσσαλονίκη, καθώς και το ότι ήδη από την αρχή του εμφυλίου το 1321 τα μέλη της, με πρωτοστάτη τον πατέρα του Δημητρίου, τάχθηκαν αμέσως εναντίον του γηραιού Ανδρονίκου Β΄ και με το μέρος του νεαρού εγγονού του, τον οποίο υποστήριζαν με χαρακτηριστική αφοσίωση.

Καθίσταται συνεπώς από τα παραπάνω πολύ πιθανό το γεγονός, ότι ο στενός σύνδεσμος και η αφοσίωση των προγόνων του Δημητρίου στην αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων παρέμειναν, παρά τις πιθανές αντιρρήσεις τους στην

B. Roberg, *Die Union*, σ. 219 εξ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 32 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 156. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 58. Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*, σ. 204. Βασιλοπούλου, *Βασιλικά Συνοικέσια*, σ. 168.

³⁸⁴ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VI, 2, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 172-173 και Laiou, *Foreign Policy*, σ. 33.

³⁸⁵ «πατέρα λέγω και πάππον» (*Άπολογία*, Β΄, 254-257, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 411).

³⁸⁶ Το γεγονός αυτό πιστοποιεί με σαφήνεια νομίζουμε η ανάθεση στον Μανουήλ της πρεσβείας στους Μογγόλους της Χρυσής Ορδής το 1341. Για τη σχέση του Μανουήλ με τον Καντακουζηνό και τον Ανδρόνικο Γ΄ σε σχέση με την πρεσβεία, βλ. *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ*, Α΄, 5, 4-5 και 17, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3 και 9. Επίσης Loenertz, *Cydonès, I*, σ. 48. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 30. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 6.

πολιτική του Ανδρονίκου Β', αδιάπτωτα και αρραγή μέχρι την εποχή του. Και αυτό διότι, ο προπάππος³⁸⁷ του, που όπως υποθέτει ο Saint-Guillain θα πρέπει να γεννήθηκε στις αρχές του πρώτου μισού του 13^{ου} αι. και ήταν πιθανόν αδερφός του μητροπολίτη Ιωαννικίου Κυδώνη, υπήρξε ενδεχομένως το πρόσωπο εκείνο από τους άμεσους προγόνους του που εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου γεννήθηκε ο παππούς του, που δεν αποκλείεται να έφερε το όνομα Δημήτριος³⁸⁸, και οπωσδήποτε ο πατέρας του Μανουήλ, οι οποίοι εξακολούθησαν να υποστηρίζουν μαζί με το συγγενικό τους περιβάλλον την αυτοκρατορική οικογένεια με απόλυτη συνέπεια.

Αναφορικά με το συγγενικό τους περιβάλλον στη Θεσσαλονίκη θα πρέπει να αναφερθεί στο σημείο αυτό επίσης, ότι στις πηγές διασώζονται από την υπό εξέταση περίοδο τα ονόματα των *Ίσαάκ Κυδώνη*³⁸⁹, *Ίωάννου Κυδώνη*³⁹⁰, *Μανουήλ Κυδώνη*³⁹¹ και *Μανουήλ Κυδώνη*³⁹², τα οποία είναι άγνωστο αν συνδέονται με την ομώνυμη οικογένεια. Ωστόσο είναι βέβαιο ότι σχετίζονται άμεσα με εκείνα των γνωστών μελών της οικογένειας Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, εφόσον, εκτός από τον Ισαάκ που φέρει μοναχικό όνομα και θα υπήρξε κληρικός και μάλιστα ιερομόναχος - κάτι όχι ασυνήθιστο για τους Κυδώνες³⁹³ -, το *Ίωάννης* συνδέεται με τον συνώνυμο του *διδάσκαλο τοῦ Εὐαγγελίου* και τα δύο πρόσωπα που φέρουν το όνομα *Μανουήλ* συνδέονται επίσης με τον πατέρα ή κάποιους από τους στενούς συγγενείς του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη ή την Κωνσταντινούπολη.

Όσον αφορά στα υπόλοιπα μέλη της ευρύτερης οικογένειας Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι εκτός από τον παππού του Δημητρίου και τον πατέρα του Μανουήλ, η οικογένεια διέθετε κατά την περίοδο διαμονής του Δημητρίου εκεί μέχρι το 1345 ικανό αριθμό μελών, όχι όμως επακριβώς προσδιορισίμο. Σε αυτά ανήκαν οπωσδήποτε ο *θεῖος* του³⁹⁴, πιθανόν αδερφός ή εξάδελφος του πατέρα του, οπωσδήποτε όμως στενός τους συγγενής, η *ἀδελφή τοῦ Κυδωνίου*³⁹⁵, εξαδέρφη προφανώς του Δημητρίου, καθώς και οι *συγγενεῖς*³⁹⁶ στους

³⁸⁷ Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 346.

³⁸⁸ Αυτό μπορεί να εξαχθεί, αλλά χωρίς βεβαιότητα, από το γεγονός ότι και το όνομα του πρωτότοκου γιου του Μανουήλ ήταν ο υπό έρευνα Δημήτριος. Βλ. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 347.

³⁸⁹ *PLP* 6, 13877.

³⁹⁰ *PLP* 6, 13878.

³⁹¹ *PLP* 6, 13881.

³⁹² *PLP* 6, 13882.

³⁹³ Από τα γνωστά μέλη της οικογένειας Κυδώνη, γνωρίζουμε τέσσερα που είχαν ασπαστεί το μοναχισμό: ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ιωαννίκιος, ο «*διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου*», Ιωάννης, η «*ἀδελφή τοῦ Κυδωνίου*» και ο *ιερομόναχος* Πρόχορος, αδερφός του Δημητρίου.

³⁹⁴ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 9, 13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5.

³⁹⁵ Η αδελφή του Κυδώνη που, όπως αναφέρεται στην αντιπαλαμική δήλωση του 1347, εγκατέλειψε το σύζυγό της και κατέφυγε σε μονή εξαιτίας του ασκητικού κηρύγματος του Ισιδώρου, θα πρέπει να ήταν πιθανότατα συγγενής του Δημητρίου, αλλ' όχι αδελφή του. Γι' αυτό, βλ. Meyendorff,

οποίους αναφέρεται αόριστα, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι κατά το πρώτο μισό του 14^{ου} αι. στη Θεσσαλονίκη η οικογένεια Κυδώνη δεν θα πρέπει να διέθετε ευάριθμο συγγενικό περιβάλλον, με το οποίο η οικογένεια του Δημητρίου δεν γνωρίζουμε κατά πόσον διατηρούσε στενές σχέσεις³⁹⁷, δεδομένης μάλιστα της υπόνοιας που αφήνει για ενδεχόμενη συμμετοχή και συγγενών του στην προσπάθεια σφετερισμού της περιουσίας τους μετά το θάνατο του πατέρα του Μανουήλ το 1341³⁹⁸.

Το συγγενικό τους περιβάλλον, ωστόσο, φαίνεται ότι συρρικνώθηκε αρκετά κατά την περίοδο του κινήματος των Ζηλωτών³⁹⁹, οπότε η πολεμική εναντίον των ευγενών και μάλιστα των οπαδών του Ιωάννου Καντακουζηνού υπήρξε μάλλον καταλυτική για το μέλλον της οικογένεια Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη. Η σκληρή αυτή αντιμετώπιση μεταξύ των άλλων και των Κυδωνών από τους Ζηλωτές θα είχε προφανώς ως συνέπεια εκτός από την απώλεια της ζωής τους, πολλά από τα μέλη της οικογένειας να απολέσουν μεγάλο μέρος ή και ολόκληρη την κτηματική τους περιουσία, γεγονός που θα τους ανάγκασε, για λόγους βιοπορισμού αλλά και εξαιτίας του κινδύνου για την ακεραιότητα της ζωής τους, να μετοικήσουν ίσως σε παρακείμενες πόλεις της Θεσσαλονίκης⁴⁰⁰ ή πολύ πιθανόν στην Κωνσταντινούπολη, απόγονος των οποίων θα ήταν ενδεχομένως και ο ανήλικος ανιψιός του Ιωάννης, ο «υιός τῆς Πρωτομαϊστορίσεως», στον οποίο ο Δημήτριος κληροδότησε με τη διαθήκη του πενήντα υπέρπυρα⁴⁰¹.

Introduction, σ. 54. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 31. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 6 και 161. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 347.

³⁹⁶ *Επιστ. 5, Ἀνώνυμος*, 1, 9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 26.

³⁹⁷ Πέραν της έλλειψης οποιασδήποτε αναφοράς συνδρομής των συγγενών του στην οικογένειά του μετά το θάνατο του πατέρα του, ο Δημήτριος υποστηρίζει το 1346 ότι, όσο διέμενε στη Θεσσαλονίκη, υπολόγιζε τους «φίλους... οἷς δὴ καὶ πρὸ τῶν συγγενῶν ἦν ὄτ' ἐκείνοις συνῆν» (*Επιστ. 5, Ἀνώνυμος*, 1, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 26). Ωστόσο όμως, το 1345 αποστέλλεται από τους Ζηλωτές να αναζητήσει τον θείο του, με το αιτιολογικό ότι γνώριζε που βρίσκεται, γεγονός που σημαίνει ότι υπήρχε η εντύπωση στην κοινωνία της Θεσσαλονίκης ότι διατηρούσαν στενές σχέσεις.

³⁹⁸ Ο Δημήτριος αναφέρεται σε «ἐπιόντα θηρία αἵματος διψῶντα καὶ βουλόμενα δάκνειν» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 5, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3).

³⁹⁹ Και αυτό διότι, όπως σημειώνει ο Δημήτριος, «ὁρῶ δὲ τῶν συγγενῶν τοὺς μὲν ἀπαγομένους τοὺς δὲ σφαπτομένους» (*Επιστ. 5*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 29). Για την κατάσταση στην πόλη γενικότερα μετά την λήξη του κινήματος των Ζηλωτών, βλ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Θεσσαλονίκη*, σ. 219-229.

⁴⁰⁰ Αναφορικά με το ζήτημα των μεταναστεύσεων την εποχή αυτή στην περιοχή της Μακεδονίας, βλ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Θεσσαλονίκη*, σ. 220 εξ. Κ. Μουστάκα, «Η δημογραφική κρίση του ύστερου Μεσαίωνα στον ελληνικό χώρο. Η περίπτωση της Νοτιο-Ανατολικής Μακεδονίας (14ος-15ος αι.)», *Μνήμων* 25 (2003), σ. 15 εξ. Του Αυτού, «Μεθοδολογικά ζητήματα στην προσέγγιση των πληθυσμιακών μεγεθών της Υστεροβυζαντινής Πόλης», στο Τ. Κιουσοπούλου (επιμ.), *Οι Βυζαντινές Πόλεις (8ος-15ος αιώνας)*, σ. 225 εξ και 232 εξ και Α. Κοντογιαννοπούλου, «Εσωτερικές μεταναστεύσεις στο Ύστερο Βυζάντιο (μέσα 13ου - τέλη 14ου αι.)», *ΒΣ* 27 (2017), σ. 220 εξ.

⁴⁰¹ *MM*, II, no. 575, σ. 390-391 και Darrouzès, *Regestes*, VI, no. 3133, σ. 376. Επ' αυτού, βλ. Treu, *Kydones*, σ. 60 και Mercati, *Notizie*, σ. 116. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 50, σημ. 280. Για το γεγονός ότι

Το γεγονός της αποδυνάμωσης ή και της εξάλειψης του συγγενικού περιβάλλοντος του Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη ενισχύει, τέλος, και η απουσία οποιασδήποτε σχετικής αναφοράς στην επιστολογραφία του σε αυτό μετά το 1347⁴⁰², γεγονός που σημαίνει είτε ότι κανένας από τους ενδεχομένως εναπομείναντες συγγενείς του δεν διαδραμάτισε έκτοτε σημαίνοντα ρόλο στην πόλη, είτε ενδεχομένως επειδή θα είχαν διαρραγεί οι σχέσεις τους, είτε διότι είχαν μεταναστεύσει σχεδόν όλοι μετά τα μέσα του 14^{ου} αι. σε άλλες περιοχές και πιθανώς στην Κωνσταντινούπολη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για μια τέτοια προοπτική αποτελεί ίσως ο εκδιωχθείς από τους Ζηλωτές το 1345 *θεῖος* του, που κατέληξε μάλλον στη Βέροια και πιθανόν να ακολούθησε κατόπιν τον Δημήτριο, ο οποίος εγκαταστάθηκε από το 1347 μόνιμα πλέον στην *μεγάλην Πόλιν*, όπου υποδέχθηκε αργότερα και τις τρεις αδερφές του⁴⁰³, προσφέροντας τις υπηρεσίες του ως ανώτατος αξιωματούχος στην αυτοκρατορική οικογένεια, με συνέπεια, εφόσον ο Πρόχορος βρισκόταν ήδη στο Άγιον Όρος, να παραμείνει στην Θεσσαλονίκη μόνο η μητέρα του μέχρι το θάνατό της το 1361/62.

2. Η Θεσσαλονίκη περί τα μέσα του 14^{ου} αι. και ο Δημήτριος

Η «μεγαλόπολις» Θεσσαλονίκη, η «πολυύμνητος» και «πολυάνθρωπος»⁴⁰⁴, υπήρξε μετά την Κωνσταντινούπολη η δεύτερη σε μέγεθος, πολιτική σημασία και

δεν πρόκειται για τέκνο της μικρότερης από τις αδελφές του Δημητρίου, αλλά πιθανόν απόγονο συγγενούς του, βλ. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 465-466, σημ. 83, όπου αμφισβητεί ορθώς την άποψη του Tinnefeld (όπ. παρ.).

⁴⁰² Στη Θεσσαλονίκη παρέμειναν η μητέρα του και ίσως η δεύτερη κατά σειρά από τις αδελφές του μέχρι το θάνατό τους το 1361/62, τις οποίες συντηρούσε ο Δημήτριος από την Κωνσταντινούπολη, καθώς είχαν σχεδόν απολέσει ήδη από το 1345 οποιαδήποτε πηγή εισοδήματος. Το γεγονός επίσης ότι ο Δημήτριος δεν επισκέφθηκε ξανά τη γενέτειρά του μετά το θάνατο των μελών της οικογένειάς του, αλλά και δεν επιχείρησε να καταφύγει εκεί περί τα τέλη της ζωής του, υποδηλώνουν εμμέσως, πέραν των άλλων και την απουσία συγγενών του πλέον στην πόλη.

⁴⁰³ Στην επιστολή του 110, *Κυρῶ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 14-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148, αφήνει σαφώς να εννοηθεί ότι και οι τρεις αδελφές του ήταν ήδη εγκατεστημένες στην Κωνσταντινούπολη και μόνο η μητέρα τους διέμενε ακόμη στη Θεσσαλονίκη.

⁴⁰⁴ Η πόλη στις αρχές του 14^{ου} αι. χαρακτηρίζεται επίσης *πολυανδροῦσα*, αλλά και *εὐανδροῦσα*. Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, XIII,1, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 634. Φιλόθεος Κόκκινος, *Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἀνυσίαν*, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου... Ἀγιολογικὰ ἔργα*, Α', σ. 64. Περισσότερα βλ. στα Κωνσταντακοπούλου, *Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη, passim*. Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη. Πολιτικὴ, οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ εξέλιξη. Θεσσαλονίκη 2300 χρόνια [Δῆμος Θεσσαλονίκης]*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 57-68. Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη. Τα Εγκώμια της Πόλης*, Θεσσαλονίκη : Βάνιας, 2005. Ε. Καλτσογιάννη - Σ. Κοτζαμπάκη - Η. Παρασκευοπούλου, *Ἡ Θεσσαλονίκη στη Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ρητορικὰ καὶ αγιολογικὰ κείμενα*, (Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται 32), Θεσσαλονίκη 2002. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 39 εξ και J. Shea, *The Late Byzantine City. Social, economic and institutional profile*, (PhD Thesis), Birmingham : Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, 2010, σ. 210 εξ. Για την αντίθετη εικόνα που παρουσιάζει η πόλη πληθυσμιακά το 15^ο αι., βλ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 41 εξ και Κ. Μουστάκα,

πνευματικό επίπεδο πόλη της Αυτοκρατορίας το 14^ο αι.⁴⁰⁵ Το γεγονός αυτό συντέλεσε ώστε να καταστεί επίκεντρο σημαντικών πολιτικών γεγονότων, συνδεδεμένων άρρηκτα με την σχεδόν μόνιμη παραμονή και δραστηριότητα στην πόλη επιφανών μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων⁴⁰⁶, αλλά και να αναδειχτεί σε σπουδαίο κέντρο γραμμάτων και τεχνών⁴⁰⁷, καθώς και σε χώρο

«Μεθοδολογικά ζητήματα...», στο Τ. Κιουσοπούλου (επιμ.), *Οι Βυζαντινές Πόλεις (8ος-15ος αιώνας)*, σ. 242 εξ.

⁴⁰⁵ Η Θεσσαλονίκη «*war ... damals das zweite große Zentrum des byzantinischen Reiches*» (Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 4-5). Σύμφωνα μάλιστα με τον Καντακουζηνό, (*Ιστορία*, II, 93, έκδ. L. Schopen, II, σ. 57), αποτελούσε «*μετά τήν μεγάλην παρά Ρωμαίοις πρώτην πόλιν*». Επίσης, βλ. Θεοχαρίδης, *Τοπογραφία*, passim. Tafrafi, *Thessalonique*, σ. 212. Cammelli, *Correspondance*, σ. VIII. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 24. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Θεσσαλονίκη*, σ. 219. Ryder, *Career and Writings*, σ. 6 και Barker, *Thessalonike*, σ. 8 εξ.

⁴⁰⁶ Είναι γεγονός ότι από το 1303 διέμενε μόνιμα στην Θεσσαλονίκη η δεύτερη σύζυγος του Ανδρονίκου Β' Ειρήνη - Γιολάνδα η Μομφερατική (Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, XI, 5, έκδ. A. Failler-V. Laurent, IV (1999), σ. 412. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, VII,5, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 233-235. Επίσης *PLP* 21361. Lemerle, *Philippe et la Macédoine*, σ. 188 εξ. H. Constantinidi-Bibikou, «Yolande de Montferrat impératrice de Byzance», *L' Hellenisme Contemporain [2eme Serie]* 4 (1950), σ. 425-442. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 229 εξ. D.M. Nicol, *Οι Βυζαντινές Δεσποσύνες. Δέκα πορτρέτα (1250-1500)*, μτφρ. Στάθης Κομνηνός, Αθήνα : Παπαδήμας, 1996, σ. 87-103. Έ. Malamut, «Cinquante ans à Thessalonique: de 1280 à 1330», *ZRVI* 40 (2003) 267 εξ. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 47 εξ.), καθώς και ο Μιχαήλ Θ', συναυτοκράτορας του Ανδρονίκου Β' μέχρι το θάνατό του το 1320 (*PLP* 21529. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 186 εξ. Β. Ферjanчић, «Михајло IX Παλεολογ (1277–1320)», *Зборник Филозофског факултета XII/1* (1974), σ. 333-356. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 44 εξ. A.-M. Talbot - A. Cutler, «Michael IX Palaiologos», *ODB* II (1991), σ. 1367-1368. A. Kozanecka - Kozakiewicz, «Michael IX Palaiologos», *BS* 70/1-2 (2012), σ. 204- 213 και πρόσφατα τη διατριβή της H. Gickler, *Kaiser Michael IX. Palaiologos, Sein Leben und Wirken (1278 bis 1320). Eine biographische Annäherung*, (Studien und Texte zur Byzantinistik 9), Frankfurt a. M.- Berlin : Peter Lang, 2015). Από το 1351 ζούσε εκεί μόνιμα επίσης μέχρι το θάνατό της το 1365 (*Επιστ.* 94, 17-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 128) η Άννα της Σαβοΐας (D. MacGillivray - N.-S. Bendall, «Anna of Savoy in Thessalonica. The numismatic evidence», *Revue Numismatique* 6/19 (1977), σ. 87-102, Π. Πρωτονοτάριου, «Ο Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος και η Άννα της Σαβοΐας στη Θεσσαλονίκη (1351-1365). Το Εύρημα των Σερρών», *Νομισματικά Χρονικά* 8 (1989), σ. 69-79. Ρ. Ράντις, «Άννα της Σαβοΐας», *ΕΠΛΒΙΠ* 2 (1997), σ. 211 εξ. M. della Valle, «Constantinopoli e Tessalonica al tempo di Anna Paleologina», στο A. Iacobini - M. della Valle (επιμ.), *L'arte di Bisanzio e l'Italia al tempo dei Paleologi (1261-1453)*, [Milion. Studi e ricerche d'arte bizantina 5], Roma 1999, σ. 125-142. D.M. Nicol, *Οι Βυζαντινές Δεσποσύνες*, σ. 139 εξ και Έ. Malamut, «Jeanne-Anne princesse de Savoie et impératrice de Byzance», στο Έ. Malamut - A. Nicolaidès (ed.), *Impératrices, Princesses, Aristocrates et Saintes souveraines de l'Orient chrétien et musulman au Moyen Âge et au début des Temps Modernes*, Aix-en-Provence : Presses Universitaires de Provence, 2014, σ. 85 εξ), ενώ και ο Μανουήλ Β' Παλαιολόγος διοίκησε την πόλη από το 1369 μέχρι το 1373 ως δεσπότης και από το 1382 μέχρι το 1387, που περιήλθε στους Οθωμανούς, ως βασιλεύς (Dennis, *Reign*, passim.).

⁴⁰⁷ Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά επ' αυτού ο Δημήτριος, «*ἀεί γάρ ἡμῖν ἡ πόλις ποιητῶν ἐστὶ καὶ ῥητόρων πατρίς, καὶ πνεῦμά τι μουσικὸν ἄνωθεν δοκεῖ ταύτη συγκεκληρῶσθαι. Οὔ καὶ αὐτὸς μετασχὼν τῇ τύχῃ τῆς ἐρωμένης καλλίω καὶ ἰσχυροτέραν ἀπειργάσω τὴν προτέραν δεινότητα*» (*Επιστ.* 188, *Τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 16-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 60). Επ' αυτού, βλ. Ι.Ε. Αναστασίου, «Η παιδεία στη Θεσσαλονίκη τον 14^ο αιώνα», *Βυζαντινά* 13 (1985), σ. 911-921. Κωνσταντινίδης, *Απαρχές*, σ. 133 εξ. V. Katsaros, «Literary and Intellectual Life in Byzantine

πολυσήμαντων κοινωνικών⁴⁰⁸ και εκκλησιαστικών εξελίξεων με κυρίαρχο το ησυχαστικό ζήτημα⁴⁰⁹.

Η μοναδική αυτή πολιτική και εκκλησιαστική σημασία την οποία κατείχε ανέκαθεν η Θεσσαλονίκη για την Αυτοκρατορία, ιδιαίτερα όμως εκείνη που προσέλαβε για την επιβίωσή της μετά την ανασύστασή της από τη φραγκική κατάκτηση λίγο μετά τα μέσα του 13^{ου} αι., είχε ως αποτέλεσμα οι πολιτικές και εκκλησιαστικές αρχές της πόλεως να αποτελούνται από πρόσωπα απόλυτα έμπιστα στην νέα αυτοκρατορική δυναστεία, προερχόμενα κατά κύριο λόγο από μέλη του συγγενικού ή και του ευρύτερου αυλικού της περιβάλλοντος⁴¹⁰. Σ' εκείνα από τα μέλη του φιλικού περιβάλλοντος των Παλαιολόγων, τα οποία μετοίκισαν και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Θεσσαλονίκη για να συνδράμουν στο έργο του ελέγχου και της διοίκησης της πόλεως μετά την επανενσωμάτωσή της στα εδάφη της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας⁴¹¹ το 1246, ανήκαν πιθανότατα - όπως ήδη

Thessaloniki», στο I.K. Hassiotis (ed.), *Queen of the Worthy Thessaloniki. History and Culture*, vol. II, Thessaloniki : Paratiritis, 1997, σ. 178-213. Nicol, *Thessalonica*, σ. 122-131. Tinnefeld, *Intellectuals*, σ. 153-172. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 321 εξ. E. Russell, *Literature and Culture in Late Byzantine Thessalonica*, London: Bloomsbury Academic, 2013 και Χρ. Θ. Κρικώνη, «Η Θεσσαλονίκη κέντρο πνευματικής και καλλιτεχνικής ανάπτυξης κατά τον 14ο αι. και οι ησυχαστικές έριδες», στο *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, σ. 33-50.

⁴⁰⁸ Η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε κατά το πρώτο μισό του 14^{ου} αι. επίκεντρο των καταστρεπτικών για την Αυτοκρατορία εμφύλιων πολέμων 1321-1328 και 1341-1347, στην οποία επικράτησε από το 1342 μέχρι και το 1349 το κίνημα των Ζηλωτών ως αντίδραση στα πολλαπλά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα του πληθυσμού της (Γι' αυτά σύμφωνα με το Δημήτριο, βλ. P. Katsoni, «Urbanisation et déséquilibres sociaux à Thessalonique au XIVe siècle à travers la correspondance de Dèmètrios Kydonès», στο E. Malamut-M. Ouerfelli (eds.), *Villes Méditerranéennes au Moyen Âge*, Presses Universitaires de Provence 2014, σ. 217 εξ). Επ' αυτών, βλ. γενικώς Κύρρης, *Πρώτη Φάσις*, passim. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 38-55. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 191 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 241 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, passim. A. Stavrou, *Socio-Economic Conditions in 14th and 15th Century Thessalonike. A new Approach*, (PhD Thesis), Birmingham : Institute of Archaeology and Antiquity College of Arts and Law The University of Birmingham, 2010 και M.-H. Congourdeau, *Les Zélotes. Une révolte urbaine à Thessalonique au 14e siècle. Le dossier des sources*, (Textes, Dossiers, Documents 18.), Paris: Éditions Beauchesne, 2013.

⁴⁰⁹ Γι' αυτό, βλ. δειγματοληπτικά την κλασική μελέτη του Meyendorff, *Introduction*, σ. 75- 120. Επίσης Π.Κ. Χρήστου, «Περί τα αίτια της Ησυχαστικής Έριδος», *ΓΠ* 39 (1956), σ. 128-138. Του Αυτού, Π.Κ. Χρήστου, «Εισαγωγή», στο *ΓΠΣ* I (1988)², σ. 315-324· II (1966), σ. 10-42 και 551-562· III (1970), σ. 9-22 & IV (1988), σ. 9-75. Επίσης τη μελέτη του Χριστοφορίδη, *Ησυχαστικές Έριδες*, passim.

⁴¹⁰ Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουμε εξετάζοντας τα ονόματα και τα στοιχεία των προσώπων που συνδέθηκαν με την πολιτική και την εκκλησιαστική διοίκηση της πόλεως. Γι' αυτά, βλ. Χατζηαντωνίου, *Μητρόπολη Θεσσαλονίκης*, σ. 292 εξ. Σ. Νταγιούκλα, «Πολιτική και Εκκλησιαστική διοίκηση της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης από το 1300 έως το 1341. Θεσμοί και Πρόσωπα», *Μακεδονικά* 30 (1995-1996), σ. 115 - 137. G.T. Dennis, «The Late Byzantine Metropolitans of Thessalonike», *DOP* 57 (2003), σ. 255 - 264 και Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης τον 13^ο αι.*, σ. 29 εξ 33 εξ 35 εξ.

⁴¹¹ Για την αυτοκρατορία της Νίκαιας, βλ. ειδικά Angold, *Government*, passim. Επίσης βλ. Α. Μηλιαράκης, *Ιστορία του Βασιλείου της Νίκαιας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, [Ιωνία 1], Εν Αθήναις 1898 (Αθήνα 1994). Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Νίκαια και Ήπειρος*, passim. Π. Γουναρίδης, «Η

αναφέρθηκε - και μέλη της οικογένειας Κυδώνη, όπως ο προπάππος του Δημητρίου, ώστε ο παππούς και οπωσδήποτε ο πατέρας του Μανουήλ να γεννηθούν εκεί⁴¹² και ο ίδιος να θεωρεί την πόλη ως κατ' εξοχήν «πατρίδα» του⁴¹³.

Η Θεσσαλονίκη συνιστά για τον Δημήτριο «τὴν καλλίστην τῶν πόλεων»⁴¹⁴ και ως γενέθλια πόλη του «τὴν φιλότατην πατρίδα» του, καθώς, όπως σημειώνει, εκείνη «μοι καὶ τὸ φῶς ἔδειξε τὴν ἀρχὴν καὶ παιδείας μετέδωκε καὶ ἡλικίας καθ' ἑκάστην ἐπεμελεῖτο»⁴¹⁵. Λόγω μάλιστα της μόνιμης απουσίας του από εκεί μετά το 1345, δηλώνει στον δάσκαλό του Ισιδώρο Βουχείρα ότι την αποστερείται με θλίψη⁴¹⁶, γι' αυτό και τη θυμάται «συνεχέσι θρήνοις νύκτωρ καὶ μεθήμεραν»⁴¹⁷. Από την αλληλογραφία του⁴¹⁸ κυρίως με πρόσωπα που διέμεναν ή και σχετιζόνταν με την

χρονολογία της αναγόρευσης και της στέψης του Θεοδώρου Α' του Λασκάρως», *Σύμμεικτα* 6 (1985) 59-71. Α.Γ.Κ. Σαββίδης, *Βυζαντινά Στασιαστικά και Αυτονομιστικά Κινήματα στα Δωδεκάνησα και τη Μικρά Ασία, 1189 - c. 1240 μ.Χ.. Συμβολή στη μελέτη της Υστεροβυζαντινής Προσωπογραφίας και Τοπογραφίας την εποχή των Αγγέλων, των Λασκαριδών της Νικαίας και των Μεγαλοκομνηνών του Πόντου*, (Διδ. Διατριβή), Αθήνα : Δόμος, 1987, σ. 129 εξ. Βρυώνης, *Παρακμή*, *passim*. Π.Χ. Σχοινάς, *Η παιδεία στην Αυτοκρατορία της Νικαίας (1204-1261)*, Θεσσαλονίκη 2006. Ηλ. Γιαρένης, *Η συγκρότηση και η εδραίωση της Αυτοκρατορίας της Νικαίας. Ο αυτοκράτορας Θεόδωρος Α' Κομνηνός Λάσκαρις*, Αθήνα : ΕΙΕ/ΙΒΕ, 2008. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 103 εξ και Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 73 εξ.

⁴¹² «Σοὶ γὰρ πατρίς μὲν, ἡ πόλις Θεσσαλονίκη, ἢ μᾶλλον, ἡ περιφανὴς αὕτη βασιλέως τοῦ καλοῦ Κωνσταντίνου· ἡ μὲν γὰρ, ἐγέννησε μόνον, ἡ δέ, καὶ τιμᾶ καὶ τρέφει» (Δημ. Χρυσολωρᾶς, *Ἀναιρετικός*, 1-2, 135-137, έκδ. V. Pasiourtides, *An annotated*, σ. 199). Επίσης Cammelli, *Correspondance*, σ. VIII και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 4.

⁴¹³ *Ἐπιστ. 7, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 59, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34. *Ἐπιστ. 5, Ἀνώνυμος*, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 26. *Ἐπιστ. 40, Τινὶ τῶν φίλων*, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 74. *Ἐπιστ. 117, Τῷ βασιλεῖ*, 73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157. Επίσης ο δάσκαλός του Φίλιππος de Bindo Incontri τον αποκαλεί το 1358 - 1359 *cive Thesalonicensi* [Th. Kaerpele, *Deux nouveaux Ouvrages de Fr. Philippe Incontri de Pera*, O. P., *AFP* 23 (1953), σ. 164]. Επ' αυτού, βλ. ακόμη για την Θεσσαλονίκη ως πατρίδα Κωνσταντακοπούλου, *Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη*, σ. 197 εξ και γενικότερα Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς-Οικονόμος*, σ. 204 εξ.

⁴¹⁴ *Ἐπιστ. 332, Ραδηνῷ*, 68, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 265.

⁴¹⁵ *Ἐπιστ. 282, Τῷ βασιλεῖ*, 18-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 202.

⁴¹⁶ *ἐστέρημαι τῆς πατρίδος* (*Ἐπιστ. 43, Ἰσιδώρω*, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 78).

⁴¹⁷ *Ἐπιστ. 282, Τῷ βασιλεῖ*, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 202.

⁴¹⁸ Επ' αυτού βλ. *Ἐπιστ. 106, Τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 143. *Ἐπιστ. 159, Ραδηνῷ*, 7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 30. *Ἐπιστ. 168, Τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 39. *Ἐπιστ. 169, Ραδηνῷ*, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 41. *Ἐπιστ. 183, Τῷ Ταρχανειώτῃ*, 18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 55. *Ἐπιστ. 198, Ραδηνῷ*, 14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 72. Ο Δημήτριος το 1383 θλίβεται με τὰς τῆς πατρίδος συμφοράς (*Ἐπιστ. 270, Ραδηνῷ*, 8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 187). Επίσης *Ἐπιστ. 287, Ραδηνῷ*, 23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 207. *Ἐπιστ. 299, Τῷ βασιλεῖ*, 73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 218. *Ἐπιστ. 309, Τῷ βασιλεῖ*, 48-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 232 - 233. *Ἐπιστ. 324, Ραδηνῷ*, 6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 207.

πόλη μέχρι και την υποταγή της στους Οθωμανούς⁴¹⁹ το 1387 προκύπτει επίσης σαφώς, ότι η Θεσσαλονίκη βρίσκεται αδιάλειπτα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός του. Έτσι, σε επιστολή που απευθύνει το 1356 στον Αλέξιο Κασσανδρινό, αποκαλεί τους κατοίκους της «*εὐδαίμονας*» και «*μακαρίους*», εφόσον έχουν τη δυνατότητα, σε αντίθεση με εκείνον που υποφέρει στην Κωνσταντινούπολη, «*τὸ φίλον ἔδαφος μὲν οἰκεῖν, παῖδας δὲ ὄρᾶν, φίλοις συνεῖναι, εἰς ἱερὰ πατρῶα βαδίζειν, ἀγρούς ἐπιέναι τὸ σῶμα ἀνακτωμένους, οἴκοι καθῆσθαι ἐπανορθουμένους τὶ τῶν οἰκείων*»⁴²⁰, αναφερόμενος προφανώς στην μητέρα του που παρέμενε ακόμη εκεί και υπέφερε, στην ερειπωμένη τους οικία, όπως επίσης και στα ελάχιστα λείψανα που είχαν απομείνει από την πλούσια πατρική του περιουσία. Στις τελευταίες επιστολές μάλιστα που απευθύνει σε φιλικά του πρόσωπα στη Θεσσαλονίκη, την μνημονεύει με ιδιαίτερη νοσταλγία και υπερηφάνεια ως «*πόλιν, καλὴν μὲν πότε καὶ διὰ τοῦτο φίλην, καὶ προσέτι πατρίδα*»⁴²¹, αλλά και με απέραντη θλίψη, καθώς, όπως δηλώνει στον Ταρχανειώτη, μετά την παράδοσή της στους Οθωμανούς το 1387, «*οὐ στέργων ὡσπερ δούλην τινὰ τῶν ἀτίμων ὑπὸ τε τῶν βαρβάρων ὑπὸ τε τῶν πολιτῶν ἐλκομένην καὶ σπαραττομένην ὄρᾶν*»⁴²².

Ο ενθουσιασμός και η αγάπη του Δημητρίου για την πόλη που γεννήθηκε και ανδρώθηκε αποτυπώνονται εντονότερα ωστόσο στο πρωτόλειο έργο του *Μονωδία*⁴²³, όπου την ιχνηλατεί με θαυμασμό και προσφέρει αδρομερή έκφρασή της, συνοδεύοντας την αφήγησή του με επαίνους και εγκώμια, υπογραμμίζοντας μάλιστα με έμφαση ότι η συνολική της εικόνα πριν ενσκήψει η «*λαίλαπα*» των Ζηλωτών το 1342 ήταν τόσο εξάισια και θαυμαστή, ώστε η εκπληκτική της θέα και μόνο ήταν αρκετή για να προσφέρει παρηγοριά στις λύπες και να θεραπεύσει από τις ασθένειες τους κατοίκους της, ενώ ακόμη και στους ξένους που θα αποφάσιζαν να εγκατασταθούν έστω και προσωρινά εκεί ασκούσε τόση έλξη και τέτοια γοητεία, που λησμονούσαν την πατρίδα τους και αποφάσιζαν να διαμείνουν μόνιμα στην πόλη⁴²⁴. Περιγράφοντας μάλιστα ακροθιγώς την εν γένει θρησκευτική, πνευματική και κοινωνική της ζωή τονίζει, ότι καθημερινά ήταν «*μεστὰ μὲν εὐχομένων τὰ ἱερὰ, μεσταὶ δὲ οἰκίαι τῶν εὐφημούντων· βουλευτήριά τε ἔχει τοὺς βουλευτὰς καὶ τοὺς*

⁴¹⁹ Γι' αυτήν, βλ. συνοπτικά Βακαλόπουλος, *Ομιλίες*, σ. 20 εξ. Loenertz, *Remarques*, σ. 478 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 151 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 59 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 246. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 452-453. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Εγκώμια*, σ. 48 εξ. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 163. Ζαχαριάδου, *Αυτοδιοίκηση*, 348. Π. Κατσώνη, «Οθωμανικές κατακτήσεις ...», *Βυζαντινά* 21 (2000), σ. 151 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 46. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 187 εξ και σ. 199 εξ. Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, «Η Θεσσαλονίκη το β' μισό του 14^{ου} αι. ...», στο *Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων Β' Διεθνές Συνέδριο*, σ. 91 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 95.

⁴²⁰ Έπιστ. 50, *Άλεξίω τῷ Κασσανδρινῷ*, 12-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84.

⁴²¹ Έπιστ. 332, *Ραδηνῷ*, 16-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 264.

⁴²² Έπιστ. 362, *Ταρχανειώτη*, 22-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 307.

⁴²³ *Μονωδία ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι*, PG 109, 640 A- 652 D.

⁴²⁴ «*Τὸ δὲ ὄλον σχῆμα τῆς πόλεως τίνος μὲν οὐκ ἂν ἐκοίμισε λύπην; Τίνα δὲ οὐκ ἂν νοσοῦντα ἀνώρθωσε; Τίνα δὲ οὐκ ἂν ξένον ἔπεισε καὶ τῆς οἰκείας ἐπιλαθῆσθαι;*» (*Μονωδία, β'*, PG 109, 641 C).

παιδευτὰς τὰ μουσεῖα· οἱ δ' ἡμέτεροι περιστάσι μὲν τοὺς διδασκάλους, ἤδιστα δὲ ἀλλήλους ὀρώσι· Πυθαγόρας δὲ καὶ Πλάτων καὶ ὁ ἐκείνου φοιτητῆς ἐπὶ στόμα»⁴²⁵.

Τον νεαρό Κυδώνη εντυπωσιάζει ιδιαίτερα όμως το μέγεθος και το κάλλος της Θεσσαλονίκης ως μεγαλούπολης περί τα μέσα του 14^{ου} αι., η οποία θα μπορούσε να παραβληθεί, όπως υπερβάλλει ρητορικός, ακόμη και με τις πολυπληθέστερες από αυτήν πόλεις, υπονοώντας προφανώς την Κωνσταντινούπολη⁴²⁶. Γι' αυτό και οι κάτοικοί της αισθάνονταν ότι όχι μόνο δεν στερούνταν, αλλά αντίθετα απολάμβαναν εξίσου εκεί όλα τα προτερήματα των υπολοίπων πόλεων⁴²⁷, καθόσον και τον ποταμό «Γαλικὸν Ἰστρου καὶ Τίγρητος σεμνότερον ἤγηται, ἀλλὰ καὶ τὸν δὲ τῶν τειχῶν κύκλον τοὺς Φάσιδος καὶ Γαδείρων ὄρους καλοῦσιν»⁴²⁸. Η μοναδικότητά της αυτή σε σχέση με τις υπόλοιπες μεγαλουπόλεις, οφείλεται πρωτίστως στη σπουδαία γεωγραφική της θέση, αλλά οπωσδήποτε και στην όλη πολεοδομική της συγκρότηση⁴²⁹, στοιχεία τα οποία την αναδείκνυαν «καλλίστην ἄμα καὶ ὑγιεινοτάτην» για τους κατοίκους της. Το κάλλος και την λαμπρότητα της αναδεικνύει ιδιαίτερως η ύπαρξη λαμπρών δημόσιων οικοδομημάτων, καθώς και - για τον φύσει βαθιά θρησκευόντα Δημήτριο - η ύπαρξη πολυπληθών και εξαιρετικής τέχνης μεγαλόπρεπων ναών⁴³⁰, ενώ ο πλούτος και η ευμάρεια των πολιτών της αποτυπώνονται emphaticά στη μεγάλη ποικιλία και την τεράστια ποσότητα των προϊόντων που διακινούνταν στην αγορά της, την οποία θεωρεί ως μοναδική και ανυπέρβλητη σε σχέση με εκείνες των άλλων πόλεων, εφόσον η γενέτειρά του αποτελούσε ανέκαθεν, λόγω της γεωγραφικής της θέσης,

⁴²⁵ Ἐπιστ. 5, Ἀνώνυμος, 2, 25-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 27.

⁴²⁶ «ὥστ' ἐξεῖναι ταῖς μεγίσταις αὐτὴν παραβάλλειν» (*Μονωδία*, β', PG 109, 641 B). Επίσης, βλ. Barker, *Thessalonike*, σ. 5 εξ.

⁴²⁷ «οὕτω ταύτὸν ἦν ἐκείνην τε οἰκεῖν, καὶ πάσαις ἄμα παρεῖναι» (*Μονωδία*, β', PG 109, 641 B).

⁴²⁸ Ἐπιστ. 106, 43-44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 144. Αναφορικά με τη οχύρωση της Θεσσαλονίκης, βλ. J.-M. Spieser, *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contribution à l'étude d'une ville paléochrétienne*, (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome. Fasc. 254), Athènes - Paris 1984, σ. 25 εξ. Γ. Γούναρη, *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1982. Γ. Βελένη, *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο ως τον Ηράκλειο*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 107 εξ. Χ. Μπακιρτζή, «Η θαλάσσια οχύρωση της Θεσσαλονίκης», *Βυζαντινά 7* (1975), σ. 297-341. Για τις οχυρώσεις των βυζαντινών πόλεων γενικότερα, βλ. Χ. Μπούρα, «Μεσοβυζαντινές καὶ υστεροβυζαντινές πόλεις από την σκοπιά της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής», στο Τ. Κιουσοπούλου (επιμ.), *Οι Βυζαντινές Πόλεις (8ος-15ος αιώνας)*, σ. 5 εξ. Ν. Μπακιρτζή, «Τα τείχη των βυζαντινών πόλεων. Αισθητική, ιδεολογίες και συμβολισμοί», στο Τ. Κιουσοπούλου (επιμ.), *Οι Βυζαντινές Πόλεις (8ος-15ος αιώνας)*, σ. 139 εξ.

⁴²⁹ Για την εξέλιξη της πολεοδομικής συγκρότησης της πόλης, βλ. συνοπτικά στο Ch. Bakirtzis, «The Urban Continuity and Size of Late Byzantine Thessalonike», *DOP 57* (2003), σ. 35 εξ και Ε. Μαρκή, «Σχεδιάγραμμα Βυζαντινής Θεσσαλονίκης. Η εικόνα της βυζαντινής πόλης μέσα από τις ανασκαφές», στο *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, σ. 451-460.

⁴³⁰ «Νεώ δὲ καὶ ἱερὰ, τῶν ἀπανταχοῦ κάλλιστα τε καὶ ἀγιώτατα, τοσαῦτα καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ πλῆθος, ὥστ' οὐκ εἶναι τούτων ἄλλοθι τοσοῦτοις, οὔτε μείζοσιν οὔτε πλείοσιν ἐντυχεῖν» (*Μονωδία*, β', PG 109, 641 B) και Ch. Bakirtzis, «The Urban Continuity...», *DOP 57* (2003), σ. 58 εξ.

πολυσήμαντο εμπορικό κέντρο⁴³¹, με αποτέλεσμα να διαθέτει και να προσφέρει αγαθά προερχόμενα από ολόκληρη την Οικουμένη⁴³².

Στην οικονομική ανάπτυξη και πνευματική πρόοδο της πόλεως προσέδιδε ιδιαίτερη ώθηση η γονιμότητα και η ευφορία της μεγάλης πεδιάδας έξω από τα τείχη της, την οποία ο νεαρός Κυδώνης, υπερβάλλοντας και πάλι, δε διστάζει να αντιπαραβάλει με εκείνη της διαρρεόμενης από το Νείλο Αιγύπτου⁴³³, καθώς και η μεγάλη εμπορική κίνηση μέσω του περίφημου λιμανιού της, το οποίο συμπλήρωνε τη θαυμάσια εικόνα της πόλεως με τις μεγάλες και ευρύχωρες εγκαταστάσεις του. Το λιμάνι της πόλεως ήταν κατασκευασμένο κατά τέτοιο τρόπο που να φαίνεται ότι δεν αποτελεί τη φυσική απόληξη της πόλεως στη θάλασσα, αλλά ότι οι ποικίλες εγκαταστάσεις του συγκροτούσαν στην πραγματικότητα μια δεύτερη, ξεχωριστή πόλη ως συνέχεια της Θεσσαλονίκης, πράγμα που τον είχε εντυπωσιάσει τόσο πολύ, ώστε να το θεωρεί μοναδικό σε μέγεθος και κάλλος. Τα οικοδομήματα που συνέθεταν το πολεοδομικό συγκρότημα του λιμανιού μάλιστα, ο Δημήτριος θεωρούσε τέτοιας αρχιτεκτονικής λεπτότητας και αισθητικής ομορφιάς, ώστε να τα συγκρίνει καθ' υπερβολήν με τους κρεμαστούς κήπους της Βαβυλώνας, εστιάζοντας ιδιαιτέρως στο γεγονός της πολύ καλά σχεδιασμένης οχύρωσής του, η οποία παρείχε στην πόλη τη μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια, όχι μόνο γιατί την προστάτευε από τις εχθρικές επιδρομές, αλλά και διότι της εξασφάλιζε ελεύθερη θαλάσσια δίοδο για τη διακίνηση των αγαθών, καθώς επίσης και την έλευση ενισχύσεων σε αγαθά και στρατό σε περίοδο πολιορκίας ή και διασφάλιζε εγγυημένο τρόπο διαφυγής στους κατοίκους της σε έσχατη περίπτωση εγκατάλειψής της⁴³⁴.

⁴³¹ Χ. Μπακιρτζή, «Περί του συγκροτήματος της Αγοράς της Θεσσαλονίκης», στο *Αρχαία Μακεδονία, II*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 257-269 και Ch. Bakirtzis, «The Urban Continuity...», *DOP* 57 (2003), σ. 57. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 24.

⁴³² «ἀγορά τε τοὺς ἐξ ἀπάσης γῆς ὑποδεχομένη, καὶ τοὺς συνιόντας, οὗ γῆς εἶεν ἀπορεῖν ἀναγκάζουσα» (*Μονωδία*, β', PG 109, 641 B). Επίσης, βλ. Barker, *Monody*, σ. 288 εξ και Του Αυτού, *Thessalonike*, σ. 5 εξ.

⁴³³ «καρπῶν τε φορὰν, καὶ τὸν τῆς Αἰγύπτου τόκον νικῶσαν» (*Μονωδία*, β', PG 109, 641 B). Πρβλ. επίσης και Α. Λαΐου, «Η Θεσσαλονίκη, η Ενδοχώρα της και ο Οικονομικός της Χώρος στην Εποχή των Παλαιολόγων», στο *Βυζαντινή Μακεδονία, I*, σ. 183-194.

⁴³⁴ «Λιμένας δὲ πολλοὶ μὲν ἐπήνεσαν· ὁ δ' ἐνταῦθα πάντων ἂν δικαίως ἐνίκησεν εἶναι παράδειγμα, ὁ αὐτός ἀντί πόλεώς τε ὦν καὶ λιμένος καὶ τὴν πόλιν οὐκ εἰς τὴν θάλατταν λήγουσαν παρεχόμενος, ἀλλ' εἰς πόλιν ἐτέραν. Οὕτω σεμνότερον καὶ τῶν Βαβυλῶνος ἐτετείχιστο περιθόλων. Μέγιστος δὲ ὦν ὦν ἴσμεν λιμένων, μεγίστην παρέχεται τὴν ἀσφάλειαν, καὶ τὴν πόλιν οἷον ἐν ἀγκάλαις περιλαμβάνων, συμφῦναι δοκεῖ σπεύδειν αὐτῇ» (*Μονωδία*, β', PG 109, 641 BC). Επίσης Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 24. Στο λιμάνι, υπήρχαν όλες οι σχετικές με την εμπορική δραστηριότητά του εγκαταστάσεις. Επ' αυτού ειδικότερα, βλ. Γ. Τσάρα, «Τοπογραφικά της Θεσσαλονίκης II», *Μακεδονικά* 22 (1982), σ. 43 εξ. Ε. Dimitriadis, «The Harbour of Thessaloniki. Balkan Hinterland and Historical Development», στο *Αρμός. Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Ν.Κ. Μουτόπουλο για τα εικοσιπέντε χρόνια πνευματικής του προσφοράς στο Πανεπιστήμιο*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 541-561. Ρ. Odorico, «Το βυζαντινό λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Μερικά ερωτήματα και μια υπόθεση εργασίας», στο *Β' Διεθνές Συμπόσιο «Βυζαντινή Μακεδονία» (26-28 Νοεμβρίου 1999)*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 121-142. Ch. Bakirtzis, «The Urban Continuity...», *DOP* 57 (2003), σ. 43 και Ε. Μαρκή, «Το Κωνσταντίνειο λιμάνι και άλλα βυζαντινά

Στην περίφημη αυτή πόλη έζησε αδιάλειπτα και σχεδόν απρόσκοπτα ο Δημήτριος μέχρι την άνοιξη του 1345, όπου η οικογένειά του κατείχε μεγάλη κτηματική περιουσία, πολυτελή οικία και περίοπτη θέση στην κοινωνία της, εφόσον ανήκε στην τάξη των ευγενών της ήδη από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, οπότε οι πρόγονοί του εγκαταστάθηκαν εκεί για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων, ασκώντας σημαντικά εκκλησιαστικά και πολιτικά αξιώματα.

3. Η οικογένεια του Μανουήλ Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη κατά το πρώτο τέταρτο του 14^{ου} αι. και η γέννηση του Δημητρίου (± 1324)

Το πλέον επιφανές και το μόνο κατ' όνομα γνωστό από τα μέλη της οικογένειας Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη κατά το πρώτο μισό του 14^{ου} αι. υπήρξε ο πατέρας του Δημητρίου, ο οποίος, σύμφωνα με την έρευνα του Saint-Guillain⁴³⁵, έφερε το όνομα Μανουήλ⁴³⁶ και η οικογένειά του κατείχε μάλλον ηγετική θέση ανάμεσα στις λοιπές που συγκροτούσαν το οικογενειακό τους δέντρο στη πόλη. Ο Μανουήλ, όπως και ο πατέρας του⁴³⁷, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη πιθανότατα περί τα τέλη του 13^{ου} αι. ως μέλος μιας από τις πλέον σημαντικές εκείνη την εποχή οικογένειες ευγενών της πόλεως⁴³⁸, συνδεδεμένης στενά και με μακροχρόνια φιλία με την αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων, αλλά και με αυτήν των Καντακουζηνών, καθώς επίσης και με άλλες ευγενείς ή μη οικογένειες της Θεσσαλονίκης, όπως ενδεχομένως αυτές των Καβασιλών, των Συναδηνών, των Κασσανδρινών, των Ταρχανειωτών, των Φακρασή, αλλά και ίσως των Κόκκινων, των Ραδηνών, κ.ά.⁴³⁹. Η μεγαλούπολη στην οποία ο Μανουήλ γεννήθηκε,

---

λιμάνια της Θεσσαλονίκης», στο F. Karagianni (ed.), *Medieval Ports in North Aegean and the Black Sea. Links to the Maritime Routes of the East. International Symposium Thessalonike, 4-6 December 2013. Proceedings*, Thessalonike : European Centre for Byzantine and Post-Byzantine Monuments, 2013, σ. 174 εξ. Για το θαλάσσιο τείχος της πόλεως, βλ. Χ. Μπακιρτζή, «Η θαλάσσια οχύρωση της Θεσσαλονίκης. Παρατηρήσεις και προβλήματα», *Βυζαντινά* 7 (1975), σ. 289-334 και Π. Φωτιάδη, «Παρατηρήσεις στο θαλάσσιο τείχος της Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 32 (1999-2000), σ. 113-123.

⁴³⁵ *Manouël Kydônès*, σ. 341-344.

⁴³⁶ Το όνομα εντοπίστηκε στο αρχείο του Βενετού νοταρίου Andriolo Cristiano ως εξής «*D(ominus) Dimitri Quidoni de Constantinopoli quondam d(omini) Manulis*» (Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 342 σημ. 5). Ειδικότερα για τη λατινική απόδοση του επωνύμου Κυδώνης ως «*Quidoni*» βλ. Loenertz, *Les établissements*, σ. 332-333. Όσον αφορά την γραφή «*Chidonii*» βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 50 και Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 472.

⁴³⁷ Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 346.

⁴³⁸ Αυτός είναι ο λόγος που ο Δομνικανός δάσκαλός του Φίλιππος de Bindo Incontri αποκαλεί το Δημήτριο ως «*nobili genere*» (Th. Kaeppli, «*Deux nouveaux Ouvrages de Fr. Philippe Incontri de Pera O. P.*», *AFP* 23 (1953), σ. 164), καθώς «*der Vater des Demetrios lebte in Thessalonike und hatte dort aufgrund seiner Abkunft und seiner Ämter eine angesehene Stellung*» (Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 5). Επίσης, βλ. Духаев, *Κυδοнос*, σ. 640 bc.

⁴³⁹ Πρβλ. επ' αυτού τη σχετική αλληλογραφία του Δημητρίου, καθώς επίσης και τις παρεμφερείς αναφορές των Neciroğlu, *Aristocracy*, σ. 140-144 και Σολωμού, *Πολιτικός ρόλος*, σ. 564 εξ και 842.

ανατράφηκε και ανδρώθηκε του πρόσφερε προφανώς, με δεδομένη την μεγάλη πνευματική της άνθηση, τα απαραίτητα εκείνα εφόδια⁴⁴⁰ για να ενταχτεί με την ενηλικίωσή του στην αυτοκρατορική υπηρεσία, συντασσόμενος από το 1321 με τον επίδοξο αυτοκράτορα Ανδρόνικο Γ΄ Παλαιολόγο και παραμένοντας συνδεδεμένος με στενότατο δεσμό μέχρι το θάνατό του με τον επιστήθιο φίλο του Ιωάννη Καντακουζηνό⁴⁴¹.

Την προσωπικότητα του Μανουήλ διαγράφει επιτυχώς ο Saint-Guillain, στηριζόμενος κυρίως στις πληροφορίες του Δημητρίου, μέσω των οποίων προκύπτει ότι ο πρωτότοκος γιος του εκφράζεται με πολύ μεγάλο θαυμασμό για τις πολιτικές ικανότητες του πατέρα του⁴⁴² και θρηνεί για τον πρόωρο θάνατό του, γεγονός που δεν επέτρεψε να αναδειχθούν τα πλούσια χαρίσματα που διέθετε στη διαχείριση των πολιτικών πραγμάτων. Στη Θεσσαλονίκη ο Μανουήλ δημιούργησε την οικογένειά του σε χρονικό διάστημα οπωσδήποτε μετά τη λήξη της δεύτερης φάσεως του εμφυλίου πολέμου τον Ιούλιο του 1322, οπότε, ίσως περί τα τέλη του έτους ή και στις αρχές του 1323, σύναψε γάμο με την αγνώστου ονόματος ενάρετη επίσης σύζυγό του, η οποία σύμφωνα με το Δημήτριο διακρινόταν για το ήθος, την οξύνοια και την βαθιά της ευσέβεια⁴⁴³. Από το γάμο τους απέκτησαν μέχρι και το 1330/35 συνολικά πέντε τέκνα, δύο γιούς και τρεις θυγατέρες.

Το γεγονός ότι ο Μανουήλ κατάφερε να δημιουργήσει απρόσκοπτα την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη υποδηλώνει σαφώς ότι, παρόλο που η πόλη υπήρξε επίκεντρο όλων των φάσεων του εμφυλίου πολέμου μεταξύ των δύο Ανδρονίκων (1321-1328), δεν φαίνεται να επηρεάστηκε η ομαλότητα της ζωής των πολιτών της, δεδομένου ότι στην συντριπτική τους πλειονότητα είχαν ταχθεί εξαρχής με το μέρος του Ανδρονίκου Γ΄. Παρόλο που δεν είναι γνωστό σε ποιο βαθμό αναμείχθηκε ο Μανουήλ στην εμφύλια διαμάχη, είναι ωστόσο βέβαιο

⁴⁴⁰ Για το λόγο αυτό ο Δημήτριος θεωρεί τον πατέρα του ως «λόγων έρωντα» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α΄, 18, 30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 9)

⁴⁴¹ Για το σύνδεσμο του Καντακουζηνού με τον Μανουήλ Κυδώνη, βλ. ιδιαίτερα *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α΄, 4, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2 και *Ἐπιστ. 12, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 38-40. Επίσης Cammelli, *Correspondance*, σ. XI. Beck, *Kirche*, σ. 735. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274 Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 5-6 και 108. Поляковская, *Κυδοнос*, σ. 173 εξ. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 347-348. Ryder, *Career and Writings*, σ. 50 εξ.

⁴⁴² *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α΄, 4, 23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2

⁴⁴³ Για την μητέρα του Δημητρίου υποστηρίζει ο G. Saint-Guillain, (*Manouël Kydônès*, σ. 346) ότι και αυτή γεννήθηκε όπως ο Μανουήλ γύρω στο 1300. Γι' αυτήν βλ. επίσης τις αναφορές του Δημητρίου στις *Ἐπιστ. 5, Ανώνυμος*, 8, 2-3, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 29. *Ἐπιστ. 7, Τῷ βασιλεῖ τῷ Καντακουζηνῷ*, 64-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34. *Ἐπιστ. 43, Ἰσιδώρω*, 10-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α΄, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 6-7. *Ἐπιστ. 88*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122. *Ἐπιστ. 110, Κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 18-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148. Για την ευσέβεια και την συνεχή φροντίδα των γονέων τους για τα παιδιά τους, βλ. *Ἀπολογία*, Α΄, 8-9, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359 και *Ἀπολογία*, Γ΄, 27-31, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 426.

νομίζουμε ότι ανήκε μαζί με την πλειονότητα της τάξεως των ευγενών της Θεσσαλονίκης στους ένθερμους υποστηρικτές του νεαρού Ανδρονίκου, ενώ και μετά την συμφιλίωση των δύο αυτοκρατόρων, ο Μανουήλ όχι μόνο παρέμεινε με το μέρος του Ανδρονίκου Γ', αλλά και θα συνέβαλλε προφανώς στην ενίσχυση των ερεισμάτων εκείνου στη Θεσσαλονίκη, παρά το γεγονός ότι η πόλη παρέμενε τυπικά υπό τη διοίκηση του Ανδρονίκου Β' και ως γνωστό παραδόθηκε επίσημα στον Ανδρόνικο Γ' το Δεκέμβριο του 1327, αφού απομακρύνθηκε ο διορισμένος από τον γηραιό αυτοκράτορα διοικητής της.

Έτσι, όταν εισήλθε ο Ανδρόνικος Γ' θριαμβευτικά στην πόλη τον Ιανουάριο του 1328⁴⁴⁴ - κάτι που καθόρισε την πορεία των πραγμάτων και του άνοιξε το δρόμο για την Κωνσταντινούπολη στις 24 Μαΐου 1328⁴⁴⁵ - ο Μανουήλ, έχοντας συνταχθεί εξ αρχής με το μέρος του νικητή αυτοκράτορα, σταθεροποίησε και μάλλον ενίσχυσε τη θέση του στη Θεσσαλονίκη, πράγμα που οφείλεται κυρίως στη βαθιά φιλία που διατηρούσε και την προστασία που απολάμβανε από τον πλέον ισχυρό άνδρα της Αυτοκρατορίας Ιωάννη Καντακουζηνό, με αποτέλεσμα να αποκτήσει στην πόλη υψηλό κύρος και μεγάλη πολιτική δύναμη, εφόσον λειτουργούσε ουσιαστικά εκεί ως εκπρόσωπος του μεγάλου Δομεστίκου⁴⁴⁶. Όλ' αυτά σε συνδυασμό με το πλούτο και την οικονομική άνεση που της εξασφάλιζε η κυριότητα μεγάλων εκτάσεων γης, επέτρεπαν στην οικογένειά του να κατέχει και να διαμένει σε πολυτελή και ευρύχωρη οικία, η οποία, όπως σημειώνει ο Δημήτριος, ήταν γι' αυτό «*υπό πάντων μακαριζομένη*»⁴⁴⁷. Τόση ήταν μάλιστα η πολυτέλεια και το μέγεθός της, ώστε να χαρακτηρίζεται «*εύδαίμων*»⁴⁴⁸, για την συντήρηση της οποίας και την εξυπηρέτηση των αναγκών της οικογένειας απαιτούνταν η απασχόληση μεγάλου αριθμού υπηρετών⁴⁴⁹. Τα απαραίτητα χρήματα και υλικά αγαθά για τη συντήρηση της οικίας και των μελών της οικογένειας, προέρχονταν είτε ίσως από αυτοκρατορικές χορηγίες, είτε, το πιθανότερο, σχεδόν εξολοκλήρου από την εκμετάλλευση της μεγάλης κτηματικής περιουσίας που διέθετε στην πεδιάδα έξω από την πόλη, την

⁴⁴⁴ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, ΙΧ, 6, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 419-420. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, I, 56, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 291. Επίσης, βλ. Bosch, *Andronikos III.*, σ. 44 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 40. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 196. Радић, *Време Јована V*, σ. 65 -67. Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινό Κράτος*, Β', σ. 174. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 255.

⁴⁴⁵ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, ΙΧ, 6, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 419-421. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, I, 56, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 289-291. Ακόμη, βλ. Bosch, *Andronikos III.*, σ. 48 εξ. Laiou, *Foreign Policy*, σ. 297 εξ. C. Cyrill, «Continuity and Differentiation ...», *ΕΕΒΣ* 43 (1977-1978), σ. 278 εξ.

⁴⁴⁶ Έτσι, όπως αναφέρει ο Δημήτριος στον Καντακουζηνό, ο πατέρας του «*καί φίλοις ύπισχνείτο τὰ παρά σοῦ, καί τοῖς ἄλλωσ αὐτοῦ δεομένοισ ἀπό τῶν σῶν ἐδίδου θαρρεῖν*» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 4, 27-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2). Επίσης, βλ. Kianka, *Apology*, σ. 58 και Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 32.

⁴⁴⁷ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 10, 29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5.

⁴⁴⁸ *Ἐπιστ.* 43, *Ἰσιδώρω*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77 και *Μονωδία*, PG 109, 645 C.

⁴⁴⁹ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 10, 25-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5.

οποία φρόντιζε και καλλιεργούσε υπό την εποπτεία της το πολυπληθές υπηρετικό προσωπικό που διέθετε⁴⁵⁰.

Η μεγάλη ευμάρεια μάλιστα της οικογένειας, παρείχε τη δυνατότητα στην ευσεβή μητέρα του κυρίως να ασκεί εκτεταμένη φιλανθρωπία, προσφέροντας μεγάλα χρηματικά ποσά και πολλά υλικά αγαθά για την ενίσχυση όσων είχαν ανάγκη βοήθειας, για τη συστηματική ενίσχυση και ανακούφιση πολλών φίλων, καθώς και μεγάλου αριθμού ενδεών οικογενειών της πόλεως⁴⁵¹. Η ευρύτατη αυτή φιλανθρωπική δραστηριότητα της οικογένειάς του με σκοπό την ανακούφιση των πολυάριθμων φτωχών οικογενειών της Θεσσαλονίκης, λόγω των σοβαρών οικονομικών προβλημάτων και των αδικιών που υφίσταντο από τους ισχυρούς ευγενείς, θα πρέπει να ήταν ευφήμως γνωστή στην πόλη, γι' αυτό και κατά την επικράτηση των Ζηλωτών το 1342, σε αντίθεση με πολλούς από τους άλλους ευγενείς, η περιουσία της, παρόλο που διατηρούσε στενούς δεσμούς με τον εχθρό τους Ιωάννη Καντακουζηνό, δεν υπέστη αρχικά σοβαρά πλήγματα, αλλά ούτε και κινδύνεψαν από την αρχή οι ζωές των μελών της.

Έτσι, ζώντας στη Θεσσαλονίκη από τις αρχές της τρίτης δεκαετίας του 14^{ου} αι. με μεγάλη άνεση και κατέχοντας αυξημένη πολιτική ισχύ ο Μανουήλ με την σύζυγό του, απέκτησαν ως πρώτο τέκνο το Δημήτριο. Το γεγονός ότι ήταν ο πρωτότοκος της οικογένειας, οδηγούμαστε από μαρτυρία του ίδιου, ότι μετά το θάνατο του πατέρα του ανέλαβε εκείνος ως ο μεγαλύτερος να φροντίσει εκτός από τη μητέρα του και «*τοῖς νεωτέροις τῶν ἀδελφῶν*»⁴⁵². Σχεδόν αμέσως ακολούθησε η γέννηση των δύο μεγαλύτερων από τις αδερφές του⁴⁵³ μεταξύ 1325 και 1330, στη συνέχεια ήρθε στον κόσμο ο αδερφός του, γνωστός με το μοναχικό του όνομα Πρόχορος⁴⁵⁴, περί το 1332 ή 1333⁴⁵⁵, και τέλος η μικρότερη από τις αδερφές του περί το 1335.

⁴⁵⁰ «*τὰ δ' ἐκτὸς ἄστεως καὶ ὄσπιν πρότερον ἐγεωργοῦμεν ἡμεῖς*» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 7,1-2, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

⁴⁵¹ Όπως σημειώνει ο Δημήτριος τα αγαθά της οικίας τους «*καὶ πολλοῖς ἐπαρκέσσασα πολλάκις*», ενώ αναφερόμενος στη φιλανθρωπία των γονέων του τονίζει ότι «*ἦν γὰρ ἐκείνοις καὶ χρήματα, οὐ παιδί μόνον καὶ τοῖς φίλοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλως αὐτῶν δεομένοις ἀρκοῦντα*» (Απολογία, Α', 13-14, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359). Επίσης Ἐπιστ. 43, Ἰσιδώρω, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77.

⁴⁵² *Απολογία*, Α', 22-23, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360. Επίσης, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 5.

⁴⁵³ Ο Saint-Guillain, (*Manouël Kydonès*, σ. 347) υποστηρίζει αντίθετα ότι ο Δημήτριος ήταν το δεύτερο κατά σειρά τέκνο της οικογένειας, καθώς ήρθε στον κόσμο μετά την μεγαλύτερή του αδελφή.

⁴⁵⁴ Για τον Πρόχορο, βλ. *PLP* 13883. Mercati, *Notizie*, σ. 40-55. Beck, *Kirche*, σ. 737-739. Σ.Γ. Παπαδοπούλου, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 90 εξ. Σπουρλάκου, «Κυδώνης Πρόχορος», *ΘΗΕ* 7 (1965), στ. 1079-1080. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 215 εξ. Α.Κ.Γ. Σαββίδη, «Κυδώνης Πρόχορος», *ΜΓΕ Υδρία* 35 (1984), σ. 137. Α.Μ. Talbot, «Kydonos Prochoros», *ODB* II (1991), σ. 1061-1062. H. Hunger, *Prochoros Cydones. Überstzungen von acht Briefen des Hl. Augustinus*, σ. 9 εξ. Α.Μ. Talbot, «Kydonos Prochoros», *ODB* II (1991), σ. 1061-1062. Κόλτσιου-Νικήτα, *Ησυχασμός*, σ. 83-99. I. Christov, «Prochoros Kydones», στο H. Lagerlund (ed.), *Encyclopedia of Medieval Philosophy between 500 and 1500*, Dordrecht : Springer 2011, σ. 1076-1078. Α.Γ. Дүнаев, «Кидонис Прохор», *Православная энциклопедия* 32 (2013), στ. 657a - 663c. Πριγκιπάκης, *Πρόχορος*, σ. 359-380.

⁴⁵⁵ Ο Mercati (*Notizie*, σ. 43) υποστηρίζει γενικά ότι ο Πρόχορος θα πρέπει να είχε γεννηθεί «*se non prima, dentro il quatro deccenio del secolo XIV*». Οι M. Candal, «*El libro VI de Prócoro*», σ. 247-248,

Παραμένει όμως ακόμη και σήμερα σε εκκρεμότητα ο ακριβής προσδιορισμός του έτους της γεννήσεως του Δημητρίου, γεγονός που αποτέλεσε αντικείμενο έντονου προβληματισμού για την έρευνα, η οποία το τοποθέτησε κατά καιρούς στο διάστημα μεταξύ 1320 και 1325⁴⁵⁶, χωρίς να είναι σε θέση, λόγω ελλείψεως μαρτυριών, να το ορίσει επακριβώς. Ωστόσο η πλειονότητά της τάσσεται υπέρ της άποψης ότι αυτό θα πρέπει να αναζητηθεί πιθανότατα περί το έτος 1324, άποψη που φαίνεται να εναρμονίζεται περισσότερο με τις πληροφορίες των πηγών, σύμφωνα με τις οποίες η γέννησή του θα πρέπει να τοποθετηθεί σε χρόνο όχι πριν από το τέλος του 1323 και οπωσδήποτε εντός του 1324. Σημαντικό στοιχείο για τον προσδιορισμό του αποτελεί ο χρόνος της γέννησης του οικογενειακού του φίλου και συμμαθητή Νικολάου Καβάσιλα, που αναζητείται με βεβαιότητα μετά το 1320 και πιθανώς εντός του 1323⁴⁵⁷. Έτσι, με δεδομένο το γεγονός ότι ο Καβάσιλας

Beck, *Kirche*, σ. 737, Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 90, Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 215 και Α.Κ.Γ. Σαββίδης, «Κυδώνης Πρόχορος», *ΜΓΕ Υδρία* 35 (1984), σ. 137 υποστηρίζουν ότι γεννήθηκε το 1330. Οι Δ.Ν. Νικήτας, «Η βυζαντινή μετάφραση», σ. 276, Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 237 και Του Αυτού, «Ein Text des Prochoros Kydones in Vat. gr. 609 über die Bedeutung der Syllogismen für die theologische Erkenntnis», στο A. Schoors - P. van Deun (eds), *Philohistôr*, σ. 515, Δ.Χ. Καλαμάκης, «Διέλευση του Προχόρου Κυδώνη από την Θάσο», *Θασιακά* 9/1994-95 (1996), σ. 204 και Α.Γ. Духаев, «Кидонис Прохор», *Православная энциклопедия* 32 (2013), σ. 657α τοποθετούν το έτος της γεννήσεώς του στο 1335. Ο Rigo, (*Il Monte Athos*, σ. 20), ένας από τους πλέον ειδικούς ερευνητές της περιόδου αυτής, και ο I. Christov, «Prochoros Kydones», σ. 1076 τοποθετούν τη γέννησή του το 1333. Οι H. Hunger, (*Prochoros ... Überstungen von acht Briefen des Hl. Augustinus*, σ. 7), A.M. Talbot, («Kydones Prochoros», *ODB* II (1991), σ. 1061) και G. Saint-Guillain, («Manouël Kydônès», σ. 346 σημ. 21), υποστηρίζουν ότι γεννήθηκε το 1333/1334, ενώ και ο F. Tinnefeld στο πλέον πρόσφατο άρθρο του για τον Πρόχορο («Kydones Prochoros», *LThK* 6 (2006), σ. 549), μετέθεσε τη χρονολογία της γέννησής του από το 1335 στο διάστημα μεταξύ 1333 και 1335 (βλ. συναφώς επίσης Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 269, όπου προκρίνεται το 1335).

⁴⁵⁶ Αναφορικά με το έτος της γέννησης του Δημητρίου ο Κρουμβάχερ, (*Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, σ. 157) το τοποθετεί μεταξύ 1320 και 1330, ο Jugie, μεταξύ 1310 (*Démétrius*, σ. 386) και 1320 (*Le discours*, σ. 97), ο Μπαλάνος, (*Συγγραφείς*, σ. 159) το 1315, ο Cammelli, (*Correspondance*, σ. X) τα έτη μεταξύ 1315 και 1320, ο Σαββίδης, (*Κυδώνης Δημήτριος*, 137) μεταξύ 1320 και 1324, ο Mercati, (*Notizie*, σ. 519) το 1325, οι Ševčenko, (*Correspondance*, σ. 54-56), Beck, (*Kirche*, σ. 733), Χρήστου, (*Θεολογία*, σ. 16), Σπουρλάκου, (*Κυδώνης*, σ. 1075), Παπαδόπουλος, (*Μεταφράσεις*, σ. 78), Δεντάκης, (*Γραμματολογία*, σ. 274), Laurent, (*Cydonès*, σ. 205), Поляковская, (*Памруом*, σ. 14), Kianka, (*Demetrius Cydones*, σ. 27), Polyakovskaya, (*Demetrio Cidone*, σ. 32), Christov, (*Demetrios Kydones*, σ. 256) και Ryder, (*Career and Writings*, σ. 5) το 1324. Ο Loenertz, (*Les recueils*, σ. 108 και *Chronologie*, σ. 205 εξ) το 1324 και αργότερα (*Cydonès*, I., σ. 48) το 1323 με επιφύλαξη, ενώ, τέλος ο Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 4) τα έτη 1324 ή 1325.

⁴⁵⁷ Ο Νικόλαος Καβάσιλας γεννήθηκε μεταξύ 1322 και 1323, σύμφωνα με τους Loenertz, *Chronologie*, σ. 205 και 226, I. Ševčenko, «Nicolaus Cabasilas' Correspondance and the Treatment of Late Byzantine Literary Texts», *BZ* 47 (1954), σ. 54 εξ. Του Αυτού, «Nicolas Cabasilas 'Anti-Zealot' discourse : A Reinterpretation», *DOP* 11 (1957), σ. 86, Αγγελόπουλος, *Νικόλαος Καβάσιλας*, σ. 19 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 27. Η M.-H. Congourdeau, [«Nicolas Cabasilas et le Palamisme», στο A. Rigo (a cura di), *Gregorio Palamas e Oltre. Studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo bizantino*, (Orientalia Venetiana XVI), Firenze : Leo S. Olschki, 2004, σ. 191], ωστόσο τοποθετεί τη γέννησή του μεταξύ των ετών 1319 και 1322.

παρουσιάζεται από τις πηγές να έχει ελάχιστα μεγαλύτερη ηλικία από το Δημήτριο, ο χρόνος της γέννησης του Κυδώνη δεν μπορεί να τοποθετηθεί πριν από τα τέλη του 1323.

Πράγματι, αν το 1335⁴⁵⁸, που αναχώρησε ο πρώτος του δάσκαλος Ισίδωρος Βουχειράς ή Βουχηράς από τη Θεσσαλονίκη για τον Άθω ο νεαρός Κυδώνης είχε ολοκληρώσει σχεδόν τον πρώτο κύκλο της εκπαίδευσής του και βρισκόταν στην ηλικία των έντεκα ή δώδεκα ετών⁴⁵⁹, τότε θα πρέπει να γεννήθηκε οπωσδήποτε μεταξύ του τέλους του 1323 και οπωσδήποτε εντός του 1324. Με το διάστημα αυτό θεωρούμε ότι συμφωνούν επίσης και οι πληροφορίες του ίδιου, ότι κατά το θάνατο του πατέρα του την Άνοιξη του 1341 βρισκόταν σε τέτοια ηλικία που αισθανόταν ικανός για να αναλάβει την φροντίδα της μητέρας και των αδερφών του⁴⁶⁰, παρόλο που, ενώ όδευε προς το τέλος του, δεν είχε ολοκληρώσει ακόμη το δεύτερο κύκλο των σπουδών του στον Νείλο Καβάσιλα, Συνεπώς θα πρέπει να βρισκόταν στην ηλικία των δεκαεπτά ή των δεκαοκτώ ετών περίπου.

Πέντε χρόνια αργότερα επίσης, στις 2 Σεπτεμβρίου 1346, αναφέρει ότι βρισκόταν στην «*ἀκμήν*» της ηλικίας του⁴⁶¹, δηλαδή, σύμφωνα με τα παραπάνω, ήταν περίπου είκοσι δύο ετών, αλλά και την άνοιξη του 1347, που εντάχθηκε επίσημα στην αυτοκρατορική υπηρεσία, υποστηρίζει ότι ήταν ακόμη «*νεανίσκος*» και μάλιστα «*ἄρτι παιδαγωγῶν καὶ μουσείων ἀπηλλαγμένος*»⁴⁶², θέλοντας βέβαια να τονίσει το λογικά ασύμβατο της ηλικίας του με το μέγεθος του αξιώματος του *Μεσάζοντος*, το οποίο του ανατέθηκε από τον Καντακουζηνό. Για το λόγο αυτό και χαρακτηρίζει τον εαυτό του - σε σχέση με το ύψος του αξιώματός του, ως «*μειράκιον*»⁴⁶³ - θέλοντας να υπογραμμίσει πως, όταν ανέλαβε αυτήν την αυτοκρατορική *λειτουργίαν* στην υπηρεσία του Ιωάννη ΣΤ', ήταν «*πάνυ νέος*»⁴⁶⁴,

⁴⁵⁸ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 30 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 6

⁴⁵⁹ Είναι γεγονός ότι η εκπαίδευση των παιδιών ξεκινούσε κατά το 6^ο ή 7^ο έτος της ηλικίας τους. Επ'αυτού, βλ. Ν.Β. Τωμαδάκη, «Φωτίου ηλικία ανθρώπων», *ΕΕΦΣΠΑ* 23 (1972/73), σ. 9 εξ. Ρ. Lemerle, *Ο Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός. Σημειώσεις και παρατηρήσεις για την Εκπαίδευση στο Βυζάντιο από τις αρχές ως τον 10^ο Αιώνα*, μτφρ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1985², σ. 93. Σ.Ι. Κουρούση, *Επισκόπησις της Βυζαντινής Παιδείας*, τεύχ. Β', *Η Ελληνική παιδεία εν Βυζαντίω από του Ε' Αιώνας. Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις*, Εν Αθήναις 1990, σ. 8.

⁴⁶⁰ «*ἢ γὰρ ἡλικία ἐπὶ ταύτην τὴν λειτουργίαν ἐχειροτόνει, καὶ ταύτην μετῆ μητρὶ καὶ τοῖς νεωτέροις τῶν ἀδελφῶν εἰσφέρειν ἠνάγκαζεν ἀντὶ τοῦ πατρὸς ἐκείνοις γινόμενον*» (*Ἀπολογία*, Α', 22-24, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360).

⁴⁶¹ *Ἐπιστ.* 5, *Ἀνώνυμος*, 7, 76, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 28.

⁴⁶² *Ἀπολογία*, Α', 28-29, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360.

⁴⁶³ *Ἀπολογία*, Α', 35, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360.

⁴⁶⁴ Όπως αναφέρει ο Δημήτριος στον Ματθαίο Καντακουζηνό, το 1347 που εισήλθε στην αυτοκρατορική υπηρεσία, ο πατέρας του Ιωάννης ΣΤ' *πάνυ νέον παραλαβὼν οὐδεπώποτε νέου τὴν ἐμὴν ἐνόμισε συνουσίαν* (*Ἐπιστ.* 241, *Τῷ βασιλεῖ Ματθαίῳ*, 35-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 145). Αλλά και όταν ξεκίνησε την εκμάθηση των λατινικών και την εκπόνηση των μεταφράσεων εντός του 1347 ή το 1348, ο Δημήτριος σημειώνει, ότι «*πάνυ γὰρ νέος τῆς ἐρμηνείας τῶν τοῦ Θωμᾶ λόγων ἠψάμην*» (*Ἐπιστ.* 333, *Μαξίμῳ*, 37-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 267).

πράγμα που σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να υπερβaine την ηλικία των είκοσι δύο ή είκοσι τριών ετών. Με βάση τα δεδομένα αυτά, η γέννησή του μπορεί να μπορούσε να τοποθετηθεί με μεγάλη πιθανότητα περί τα τέλη του 1323 και οπωσδήποτε εντός του 1324⁴⁶⁵.

Όσον αφορά τέλος στο όνομά του⁴⁶⁶, αυτό συνδέεται προφανώς με τον πολιούχο της Θεσσαλονίκης άγ. Δημήτριο, προς τον οποίο έτρεφε ιδιαίτερη ευλάβεια⁴⁶⁷, καθώς ο Μυροβλύτης θα πρέπει να τέθηκε προστάτης άγιος της οικογένειας Κυδώνη μετά την εγκατάστασή της στη Θεσσαλονίκη. Το όνομα του Δημητρίου όμως είναι δυνατό επίσης να συνδέεται εμμέσως και με την αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων, της οποίας προστάτης ήταν επίσης - όπως και των θεωρούμενων ως προκατόχων της στη βασιλεία Κομνηνών - ο άγ. Δημήτριος⁴⁶⁸, αλλά και με το όνομα που έφερε ο παππούς του, ο οποίος γεννήθηκε μετά τα μέσα του 13^{ου} στην πόλη και ονομάστηκε πιθανότατα Δημήτριος, με σκοπό, εκτός από την τιμή στον πολιούχο της νέας πατρίδας των Κυδωνών, να υπογραμμιστεί και ο στενός τους σύνδεσμος με την αυτοκρατορική οικογένεια⁴⁶⁹, στην οποία προσέφεραν με αφοσίωση τις υπηρεσίες τους. Έτσι, ο προπάππος του ενδεχομένως, εγκαθιστάμενος στη Θεσσαλονίκη, έδωσε πιθανώς το όνομα του προστάτη αγίου της πόλεως, της αυτοκρατορικής οικογένειας και της οικογένειάς του στον παππού του, το οποίο έλαβε κατόπιν και ο εγγονός του Δημήτριος, ως πρωτότοκος γιός του Μανουήλ.

⁴⁶⁵ Tinnfeld, *Die Briefe*, σ. 269.

⁴⁶⁶ Το όνομά του αναφέρει ο Δημήτριος στην *Έπιστ.* 117, *Τῷ Βασιλεῖ*, 73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157 και στην *Έπιστ.* 216, *Τῷ Ταρχανειώτη*, 5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 94.

⁴⁶⁷ Τα αναφερόμενα στη *Μονωδία*, βλ. στην επόμενη παράγραφο εκτενώς.

⁴⁶⁸ Ο άγ. Δημήτριος «ὁ μυροβλύτης πατρῶος εἶναι τῷ τῶν Παλαιολόγων οἴκῳ προστάτης», γι' αυτό και ο ιδρυτής της δυναστείας Μιχαήλ Η' τονίζει, ότι τον αναγνωρίζει ως «πρέσβυν ἐγὼ πρὸς θεὸν ἀεὶ προβαλλόμενον, ... καὶ παρὰ θεοῦ ἄνωθεν καὶ ἐς δεῦρο ὑπερασπιστὴν καὶ τῆς ζωῆς μου προβεβλημένον καὶ τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἰδίαν χάριν ὡς ἐναργῶς παρεχόμενον, ...», εφόσον «ἐν ᾧπερ ἐπικληθεὶς οὗτος παρεῖναι, οὐκ αἴσθησιν αὐτίκα τῆς παρουσίας διὰ τῆς ἐπικουρίας παρέσχετο παρὸ καὶ τῶν πολλῶν τούτων καὶ μεγάλων ἀντιλήψεων ἢ μὲν ἀνύμνησις καὶ εὐχαριστία ἐτελεῖτο διηλεκτῶς τῷ χριστομάρτυρι παρ' ἡμῶν» (Μιχ. Παλαιολόγος, *Αὐτοβιογραφία*, έκδ. H. Grégoire, *Byzantion* 29-30 (1959-60), σ. 461-463). Επίσης βλ. τα σχόλια ἐπ' αὐτοῦ των H. Grégoire, *Byzantion* 29-30 (1959-1960), σ. XI-XII και A.-M. Talbot, «The Restoration of Constantinople under Michael VIII», *DOP* 47 (1993), σ. 254 (τα ἄρθρο στις σελ. 243-261). Πρβλ. συναφῶς και Β.Α. Φώσκολου, «Ο Ῥώμης ἄναξ στην επιγραφή του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Χορηγία, αυτοκρατορική πολιτική και ιδεολογία στα χρόνια του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου», *ΒΣ* 23 (2013), σ. 21-22.

⁴⁶⁹ Γι' αυτό, βλ. Β. Πέννα, «Η απεικόνιση του Αγίου Δημητρίου σε νομισματικές εκδόσεις της Θεσσαλονίκης. Μεσοβυζαντινή και Ὑστερη Βυζαντινή Περίοδος», *Οβολός* 4 [Π. Αδάμ - Βελένη (επιμ.), *Το Νόμισμα στο Μακεδονικό Χώρο. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης : Νομισματοκοπεία, Κυκλοφορία, Εικονογραφία, Ιστορία - Αρχαίοι, Βυζαντινοί και Νέοτεροι Χρόνοι*, (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - ΙΣΤ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη, Φίλοι του Νομισματικού Μουσείου, 2000], σ. 195-210. C. Morrisson, «The Emperor, the Saint, and the City. Coinage and Money in Thessalonike from the Thirteenth to the Fifteenth Century», *DOP* 57 (2003), σ. 173 - 203.

4. Το εκκλησιαστικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και η διαμόρφωση της θρησκευτικής πτυχής της προσωπικότητας του Δημητρίου

Ο Δημήτριος γεννήθηκε και ανδρώθηκε μέσα σε ένα οικογενειακό περιβάλλον με έντονη θρησκευτική ζωή, εμποτισμένο βαθιά από την αθωνική ησυχαστική ασκητική παράδοση, γεγονός που οφείλεται στο στενό δεσμό της οικογένειάς του με τον αγιορείτη μοναχό Ισίδωρο Βουχειρά και συνδέεται προφανώς, ωστόσο εμμέσως, με τη στενότερη σχέση που υπήρχε διαχρονικά μεταξύ του αγ. Όρους και της Θεσσαλονίκης⁴⁷⁰. Η σχέση αυτή μάλιστα ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο κατά το 14^ο αι., οπότε πολλοί Αθωνίτες μοναχοί κατέφευγαν για λόγους ασφάλειας στην πόλη. Αλλά και το γεγονός επίσης ότι η Θεσσαλονίκη αποτελούσε μετά την Κωνσταντινούπολη το σπουδαιότερο εκκλησιαστικό και πνευματικό κέντρο της Αυτοκρατορίας, συνέτεινε ώστε να διαθέτει και εκείνη την εποχή, σύμφωνα με το Δημήτριο, εκτός από τους πολυάριθμους, μεγαλοπρεπείς και λαμπρούς ναούς⁴⁷¹, σημαντικά μοναστικά ιδρύματα⁴⁷² και άλλα θρησκευτικά μνημεία. Αυτό υποδήλωνε σαφώς, όπως σημειώνει, «τὴν ... τῆς πόλεως εὐσέβειαν, καὶ τὴν περὶ τὸν Θεὸν θεραπείαν»⁴⁷³, η οποία εκφράζονταν με την σχεδόν καθολική συμμετοχή των, διακρινόμενων για τη βαθιά τους θρησκευτικότητα και ευσέβεια Θεσσαλονικέων, αλλά και την έντονη λειτουργική ζωή της πόλεως⁴⁷⁴, στην οποία λάμβανε ενεργό μέρος προφανώς και η οικογένεια του Μανουήλ Κυδώνη.

Κατά την περίοδο της πρώιμης παιδικής ηλικίας του Δημητρίου μάλιστα η θρησκευτική ζωή της πόλεως είχε αποκτήσει ιδιαίτερο δυναμισμό από την παρουσία και τη δραστηριότητα πολλών σπουδαίων μοναχών από τον Άθω, οι οποίοι, εγκαταλείποντας το 1325 τις μονές τους εξαιτίας των οθωμανικών επιδρομών, αναζήτησαν καταφύγιο στην ασφαλή μεγαλούπολη. Μεταξύ των Αθωνιτών που εγκαταστάθηκαν στην πόλη διακρινόταν και ο πεπαιδευμένος μοναχός Ισίδωρος Βουχειράς ή Βουχηράς⁴⁷⁵, ο οποίος συνδέθηκε στενότερα από

⁴⁷⁰ Γενικά, βλ. Ch. Giros, «Présence Athonite à Thessalonique, XIIIe-XVe Siècles», *DOP* 57 (2003), σ. 265 - 278. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 25.

⁴⁷¹ «Νεὼ δὲ καὶ ἱερά, τῶν ἀπανταχοῦ κάλλιστα τε καὶ ἀγιώτατα, τοσαῦτα καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ πλῆθος, ὥστ' οὐκ εἶναι τούτων ἄλλοθι τοσοῦτοις, οὔτε μείζουσιν οὔτε πλείουσιν ἐντυχεῖν» (*Μονωδία*, β', PG 109, 641 B).

⁴⁷² Για τα μοναστήρια της Θεσσαλονίκης, βλ. Tafrahi, *Thessalonique*, σ. 99 εξ. Αγγελόπουλος, *Νικόλαος Καθάσιλας*, σ. 14 και Janin, *Églises-Monastères*, σ. 341 εξ.

⁴⁷³ *Μονωδία*, γ', PG 109, 641 C. Πρβλ. και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 24.

⁴⁷⁴ «Ἐκεῖ γὰρ τακτοὶ μὲν οὐκ εἰσὶ καιροὶ τοῖς εὐξασθαι βουλομένοις, ἀλλὰ τῶν ἱερῶν καὶ νύκτωρ καὶ μεθήμεραν ἀνεωγμένων, ἕξεστι πληροῦν τὰς εὐχὰς καὶ θαρρῆεῖν περὶ ὧν τις δεησόμενος ἤκεν» (*Μονωδία*, γ', PG 109, 641 CD).

⁴⁷⁵ Για τον Ισίδωρο, βλ. *PLP* 3140. Επίσης, βλ. Φιλόθεος Κόκκινος, *Βίος ἁγίου Ἰσιδώρου*, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου... Αγιολογικά έργα*, Α', σ. 329-423. V. Laurent, «La liste épiscopale du synodicon de Monembasie», *EO* 32 (1933), σ. 149-150. Beck, *Kirche*, σ. 723. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 117-118. W. Helfer, «Das Testament des Patriarchen Isidoros (1347-1349/50)», *JÖB* 17 (1968), σ. 73-84 και Π.

την άφιξή του στην πόλη με την οικογένεια του Μανουήλ, αναδεικνυόμενος σε πνευματικό οδηγό των μελών της, αλλά και σε δάσκαλο του Δημητρίου, καθώς ανέλαβε παράλληλα με την πνευματική του καθοδήγηση και τον πρώτο κύκλο της εκπαίδευσης του. Η πνευματική σχέση της οικογένειας του Μανουήλ με τον Ισίδωρο συνδέεται οπωσδήποτε επίσης και με το γεγονός της συγκρότησης και λειτουργίας των περίφημων πνευματικών κύκλων στην πόλη από τους Αθωνίτες υπό την ηγεσία του Βουχειρά⁴⁷⁶, στους οποίους συμμετείχε μεγάλος αριθμός λαϊκών μελών, ανδρών και γυναικών, αλλά και επιδιώκονταν, εκτός από την πνευματική οικοδομή των συμμετεχόντων, η χριστιανική συνδυασμένη με τη θύραθεν αγωγή των τέκνων τους⁴⁷⁷. Στα ενεργά λαϊκά μέλη του κύκλου που διεύθυνε ο ίδιος ο Ισίδωρος θα πρέπει να ανήκαν πολλά από τα μέλη της ευρύτερης οικογένειας Κυδώνη, από τα οποία μας είναι γνωστή η στενή συγγενής του, μάλλον εξαδέλφη του, η οποία ασπάστηκε με παρότρυνση του Βουχειρά το μοναχικό βίο⁴⁷⁸ και οπωσδήποτε οι γονείς, ιδίως μάλιστα η ευσεβής μητέρα του, οι οποίοι όχι μόνο εμπιστεύτηκαν την πνευματική τους καθοδήγηση στον πεπαιδευμένο Αθωνίτη μοναχό, αλλά του ανέθεσαν επίσης και την εκπαίδευση του πρωτότοκου Δημητρίου, όπως και αργότερα πιθανώς και του Προχόρου, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό αποφασιστικά στην καλλιέργεια της θρησκευτικής πτυχής της προσωπικότητας του, με κύριο άξονα τα θεολογικά του ενδιαφέροντα.

Χρήστου, «Ισίδωρος Α΄ Βουχεράς, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», στο Του Αυτού, *Το Αγιολόγιον της Θεσσαλονίκης*, τ. Α΄ (Αββακούμ - Λούππος), Θεσσαλονίκη: Κέντρο Αγιολογικών Μελετών Ι.Μ. Θεσσαλονίκης, 1996, σ. 326-333. Ch. Gastgeber, «Das Patriarchatsregister als Spiegel der Religionspolitik. Registerführung unter dem palamiten Isidoros I. (1347-1350)», στο M.-H. Blanchet/M.-H. Congourdeau/D. Muresan (éd. par), *Le Patriarcat Œcuménique de Constantinople et Byzance hors-frontières (1204-1586). Actes de la table ronde organisée dans le cadre du 22e Congrès International des Études Byzantines, Sofia, 22-27 août 2011*, (Dossiers Byzantin 15), Paris: Centre d'études Byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes. École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2014, σ. 99-132. Γ.Χρ. Χαριζάνη, «Γράμματα και σπουδές στη Θεσσαλονίκη κατά τους Βυζαντινούς αιώνες (μέσα από τους Βίους Θεσσαλονικέων αγίων και άλλες πηγές)», *ΒΔ* 22-24 (2014-2016), σ. 32 εξ.

⁴⁷⁶ Για τον κύκλο των Αγιορειτών στη Θεσσαλονίκη, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 53-54. Αγγελόπουλος, *Νικόλαος Καβάσιλας*, σ. 23 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 25. F. Tinnefeld, «Intellectuals in Late Byzantine Thessalonike», *DOP* 57 (2003), σ. 163-164 και I.G. Leontiades, «Gelehrtenkreise im Thessalonike der Palaiologenzeit», στο *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Εορταστικός Τόμος 50 Χρόνια (1939-1989)*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 245-255.

⁴⁷⁷ «Aber auch um den späteren Patriarchen Isidoros, der zunächst nur Elementarunterricht vermittelte, versammelte sich im Laufe der Zeit, etwa schon seit den späten zwanziger Jahren, ein Kreis, der aber wohl eher geistliche Erbauung als profane Bildung bei ihm suchte; immerhin sah ihn D. Kydones als seinen Lehrer an, und wohl auch N. Kabasilas Chamaetos und Th. Peditasimos waren seine Schüler» (Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 322). Πρβλ. επίσης Φιλόθεος Κόκκινος, *Βίος αγίου Ισιδώρου*, 9, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου... Αγιολογικά έργα, Α΄*, σ. 340-341 και Γ.Χρ. Χαριζάνη, «Γράμματα και σπουδές στη Θεσσαλονίκη ...», *ΒΔ* 22-24 (2014-2016), σ. 33-34.

⁴⁷⁸ Meyendorff, *Introduction*, σ. 54. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 6 και 161. Духаев, *Κυδωνис*, σ. 640 c. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 347.

Ο σύνδεσμος της οικογένειας του νεαρού Κυδώνη με τον κύκλο των Αθωνιτών ησυχαστών μοναχών, αλλά και η έντονη παρουσία του Ισιδώρου στο οικογενειακό τους περιβάλλον είναι βέβαιο επίσης ότι του ενέπνευσαν το φιλομόναχο πνεύμα, ώστε να τρέφει βαθύ σεβασμό και μεγάλη συμπάθεια στον ησυχαστικό μοναχισμό ως πράξη και τρόπο ασκητικής ζωής. Η έναρξη του ησυχαστικού ζητήματος όμως κατά το διάστημα των σπουδών του στη Θεσσαλονίκη περί το 1336/37⁴⁷⁹ και η σύγκρουση του μοναχού Βαρλαάμ με τον ιερομόναχο Γρηγόριο Παλαμά, σε συνδυασμό με την εκ μέρους του σταδιακή υιοθέτηση του ουμανιστικού προτύπου θεολογικής σκέψης, τον οδήγησε μετά το 1341 κυρίως στη διαμόρφωση μιας αμφίσημης στάσης απέναντι στους ησυχαστές μοναχούς, διαχωρίζοντας πλήρως το ησυχαστικό μοναστικό ιδεώδες ως ασκητική πράξη από τον παλαμισμό ως θεολογική έκφραση του Ησυχασμού. Έτσι, στο έργο του παρουσιάζεται να εκφράζεται με θαυμασμό για τους απλούς ησυχαστές μοναχούς του Άθω κυρίως⁴⁸⁰, αλλά και ταυτόχρονα να αποδοκιμάζει με ιδιαίτερη δριμύτητα εκείνους που ενστερνίζονται, ακολουθούν και υπερασπίζονται «τὸ ... τοῦ Παλαμᾶ δόγμα»⁴⁸¹.

Στην θρησκευτική διάπλαση του Δημητρίου βέβαια, συντέλεσε οπωσδήποτε πρωτίστως το οικογενειακό του περιβάλλον, το οποίο, σύμφωνα με τη μαρτυρία του ίδιου, διακρινόταν από βαθιά ευσέβεια, καθώς προερχόταν από ενάρετους γονείς, οι οποίοι του μετέδωσαν το περιεχόμενο της πίστης και τον τρόπο της αληθινής χριστιανικής ζωής⁴⁸². Για το λόγο αυτό και ήταν συνδεδεμένο στενότερα με τον πλούσιο εκκλησιαστικό βίο της Θεσσαλονίκης, με την ενεργό συμμετοχή της οικογένειάς του, εκτός από τους κύκλους, στην έντονη λειτουργική ζωή και εκκλησιαστική ατμόσφαιρα της πόλεως. Την καθημερινή επαφή με τακτική συμμετοχή στη λειτουργική και στην ευρύτερη εκκλησιαστική ζωή της γενέτειράς του, ήδη από την πρώιμη παιδική του ηλικία, περιγράφει ο ίδιος με ζωηρότητα και ιδιαίτερο λυρισμό στη *Μονωδία* του, αναφερόμενος στις πλούσιες λατρευτικές εμπειρίες που αποκόμισε από τη συμμετοχή του στις διάφορες εκκλησιαστικές τελετές, υπογραμμίζοντας πως η ευσέβεια και η αφοσίωση των συμπολιτών του στην εκκλησιαστική παράδοση ήταν πολύ βαθιά, ενώ η συμμετοχή τους στην καθημερινή λατρεία ήταν εξαιρετικά μεγάλη στους πολυπληθείς ναούς της πόλεως,

⁴⁷⁹ Γι' αυτό, βλ. Χρήστου, *Αίτια*, σ. 128 εξ. Χρήστου, *Εισαγωγαί, ΓΠΣ Ι* (1988)², σ. 315 εξ. Sinkewicz, *New Interpretation*, σ. 489 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 31 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 34 εξ.

⁴⁸⁰ *Λόγος ἕτερος*, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 322, 326 και 329. *Ἐπιστ.* 67, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 99-100 και *Ἐπιστ.* 156, , έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 27-28. Πρβλ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Ησυχασμός*, σ. 94-95.

⁴⁸¹ *Ἀπολογία, Γ'*, 270-271, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 433. Επ' αυτού, βλ. *Ἐπιστ.* 88, 50, 53, 110, 31, 30, 96, 129 και 116, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 121-122, 84-85, 86-87, 148-149, 60-62, 59-60, 139-132, 164-166 και 153-155. Ακόμη *Ἐπιστ.* 151 και 400, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 20-22 και 355-356. Επίσης, βλ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Κυδώνης-Παλαμάς*, σ. 122 εξ.

⁴⁸² Έτσι, όπως τονίζει ο Δημήτριος, «ἐγὼ χριστιανοῖς ἄνωθεν γονεῦσι χρησάμενος τὰ τε ἄλλα ἀγαθοῖς καὶ δὴ τῇ πίστει συμβαίνοντα» (*Ἀπολογία, Α'*, 8-9, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359).

απτά δείγματα της ευσέβειας των Θεσσαλονικέων, αφού αυτοί ήταν ανοικοδομημένοι και διακοσμημένοι με τις χρηματικές δωρεές των αρχόντων και των κατοίκων της⁴⁸³.

Η καθημερινή λειτουργική ζωή και ευρύτερα η θρησκευτική κίνηση στη Θεσσαλονίκη, σύμφωνα με το Δημήτριο, ήταν εξαιρετικά έντονη, συνεχής και αδιάλειπτη, καθώς διαρκούσε, όπως παρατηρεί, όχι μόνο ολόκληρη την ημέρα, αλλά και τη νύχτα, ώστε να μην υπάρχουν «τακτοὶ ... καιροὶ τοῖς εὐξασθαι βουλομένοις, ἀλλὰ τῶν ἱερῶν καὶ νύκτωρ καὶ μεθήμεραν ἀνεωγμένων, ἔξεστι πληροῦν τὰς εὐχὰς καὶ θαρρῆν περι ὧν τις δεησόμενος ἤκεν»⁴⁸⁴. Οι αδιάκοπες αυτές λειτουργικές συνάξεις, και ιδιαιτέρως οι παννυχίδες, στις οποίες συμμετείχε παρά το ἄωρον της ηλικίας του και ο ίδιος με την οικογένειά του συστηματικά, του είχαν προξενήσει βαθιά εντύπωση, ώστε κατά τη διάρκειά τους να απολαμβάνει τις υμνωδίες που ήταν τόσο γλυκές «ὥσπερ ἐν μουσικῇ ὁμολογία καὶ τάξις»⁴⁸⁵.

Την έντονη αυτή θρησκευτική ζωή της πόλεως ενίσχυε και τόνωνε ιδιαίτερα η παρουσία και η θαυματουργική δράση του πολιούχου της αγ. Δημητρίου, στον οποίο μάλιστα η οικογένειά του και ο ίδιος ο Δημήτριος, ως ομώνυμός του, έτρεφαν ιδιαίτερη ευλάβεια. Η εκκλησιαστική και ειδικότερα η λατρευτική ζωή της Θεσσαλονίκης είχε πιθανότατα ως επίκεντρο τον ναό που περιέκλειε τον τόπο του μαρτυρίου, αλλά και φιλοξενούσε τα ιερά λείψανα του Μυροβλύτη⁴⁸⁶, τα οποία ήταν περίφημα σε ολόκληρη την «Οἰκουμένην»⁴⁸⁷ για την θαυματουργική τους

⁴⁸³ Για το λόγο αυτό και ο Δημήτριος αναφέρεται σε «ἀναθημάτων κάλλη καὶ πλήθος προσόδων» (*Μονωδία*, γ', PG 109, 641 D).

⁴⁸⁴ *Μονωδία*, PG 109, 641D.

⁴⁸⁵ *Μονωδία*, PG 109, 641D.

⁴⁸⁶ Ο αγ. Δημήτριος είναι «ὁ πᾶσαν μὲν τὴν οἰκουμένην, πᾶσαν δὲ τὴν ἀοίκητον τῷ θαύματι κατασχών, ὃς ἐν μέσῃ τῇ πόλει κείμενος» (*Μονωδία*, PG 109, 644 A). Για την τιμή του αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη και τα Βαλκάνια, βλ. συνοπτικῶς Α. Παπαδόπουλου, *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Βουλγαρικὴν παράδοσιν*, Θεσσαλονίκη 1971. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans, I. Le Texte*, Paris : Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1979 και Του Αυτοῦ, *Les plus anciens recueils des miracles de saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans, II. Commentaire (Le monde byzantin)*, Paris : Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1981. V. Tărkova-Zaimova, «Le culte de Saint Démétrius à Byzance et aux Balkans (Problèmes d'histoire et de culture)», στο V. Gjuzelev - R. Pillinger (Hrsg.), *Das Christentum in Bulgarien und auf der übrigen Balkanhalbinsel in der Spätantike und im frühen Mittelalter. II. Internationales Symposium Haskovo (Bulgarien), 10.-13. Juni 1986*, (Bulgarisches Forschungsinstitut in Österreich. Miscellanea Bulgarica 5), Wien : Verein «Freunde des Hauses Wittgenstein», 1987, σ. 139-146. Καλτσογιάννη κ.ά., *Θεσσαλονίκη*, σ. 92 εξ. Α. Μέντζου, *Το προσκύνημα του αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης στα Βυζαντινά Χρόνια*, Αθήνα 1994. C. Bakirtzis, «Pilgrimage to Thessalonike. The Tomb of St. Demetrios», *DOP* 56 (2002), σ. 175-192. E. Russell, *St Demetrius of Thessalonica. Cult and Devotion in the Middle Ages*, (Byzantine and Neohellenic Studies 6), Oxford-New York : Peter Lang, 2010.

⁴⁸⁷ Επ' αυτού, βλ. Σ. Πασχαλιδη, «Ἅγιος Δημήτριος, ο αθλοφόρος της Θεσσαλονίκης και της Οικουμένης», στο Α. Ντούρου-Ν. Τούτου-Γ. Φουστέρη (επιμ.), *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος στην τέχνη του Αγίου Ὁρους*, Θεσσαλονίκη 2005², σ. 19-28.

δύναμη⁴⁸⁸, ενώ ο βίος και η προσωπικότητά του ως προστάτη της αποτελούσε «κοινόν τήν πόλιν εύσεβείας παράδειγμα»⁴⁸⁹. Η παρουσία του ναού και των λειψάνων του μεγαλομάρτυρα στο κέντρο της πόλεως, παρατηρεί ο Δημήτριος, λειτουργούσε συνεκτικά και ενοποιητικά για τους Θεσσαλονικείς, αναδεικνύοντάς τον «τῆ τε πόλει σωτήρα, διαλλακτὴν τε τοῖς πολίταις καὶ πρεσβευτὴν τὰ πρὸς Θεὸν»⁴⁹⁰.

Πέραν τούτων όμως, ο άγ. Δημήτριος είχε αναδειχθεί επίσης προστάτης της Θεσσαλονίκης σε πολλαπλούς κινδύνους, έχοντας συμβάλλει θαυματουργικά στην ανακούφιση και διάσωση της πόλεως με «πολιορκιῶν λύσεις, λοιμῶν βοηθείας καὶ νοσημάτων θεραπείας»⁴⁹¹, αλλά και ως σύμμαχός της, «πρὸς τοὺς ἔξω πολέμοις αὐτὸς στρατηγῶν»⁴⁹², είχε αποδειχτεί δυναμικός υπέρμαχος και εγγυητής της ελευθερίας της πόλεως έναντι των επίβουλων εχθρών που προσπάθησαν κατά καιρούς να την κυριεύσουν⁴⁹³. Ἐτσι, φέροντας το όνομα του πολιούχου της Θεσσαλονίκης ο νεαρός Κυδώνης, ήταν συνδεδεμένος στενά με τον προστάτη του άγιο, ο οποίος λειτουργούσε για εκείνον και ως πνευματικό πρότυπο, ώστε ο ναός του ενδεχομένως να αποτελεί το χώρο όπου κατά κύριο λόγο συμμετείχε με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του στην εκκλησιαστική λατρεία, αλλά και ο τόπος τον οποίο επισκεπτόταν πολύ τακτικά, αποκομίζοντας μοναδικές εμπειρίες που συνέβαλλαν στη διάπλαση της θρησκευτικής πρυχῆς της προσωπικότητάς του κατά την παιδική του ηλικία, γεγονός που έμελε να επηρεάσει αποφασιστικά ή και να καθορίσει εν πολλοίς την όλη πορεία της ζωῆς του.

⁴⁸⁸ Μονωδία, PG 109, 641D. Ὅπως τονίζει επίσης ο Νικηφόρος Γρηγορᾶς για τον άγιο Δημήτριο, Δημήτριος ... περιηχεῖ τήν οἰκουμένην ἀεὶ καὶ πάνυ τοι προσηνοῦς καὶ γλυκέος ἐμπίπλησι τοῦ θορύβου καὶ τῆς βροντῆς τῶν θαυμάτων (Εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, 3,10, 403-406, έκδ. Β. Λαούρδα, Μακεδονικά 4 (1955- 1960), σ. 93).

⁴⁸⁹ Μονωδία, γ', PG 109, 644 Α. Πρβλ. επίσης Barker, *Thessalonike*, σ. 7 εξ. Ὡς πρότυπο χριστιανικού βίου προβάλλει τον μεγαλομάρτυρα και ο Νικόλαος Καβάσιλας, Προσφώνημα, Α', 156-163, έκδ. Β. Λαούρδα, ΕΕΒΣ 22 (1952), σ. 103.

⁴⁹⁰ Μονωδία, γ', PG 109, 644 Α. Πρβλ. επίσης Γρηγορᾶς, Εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, 3,9,295-300, έκδ. Β. Λαούρδα, Μακεδονικά 4 (1955- 1960), σ. 91 : «τὸ δὲ κλέος τοῦ τε μάρτυρος καὶ τῆς πατρίου πόλεως πανταχῆ τῆς οἰκουμένης τὸν ἅπαντα δίδεισι χρόνον μετὰ τινος εἰπεῖν θεάτρου σκιρτῶντος ὁμοῦ καὶ πανηγυρίζοντος καὶ ποικίλην ἅπασι κομίζει τὴν χάριν καὶ ἡδονήν, ἀθανασίᾳ συγκεκριμένην μακρᾶ, ἐφ' ἣν τὰ πάντα κυκῶσα τοῦ χρόνου φορά ἴσχυος ἐρείδειν οὐκ ἴσχυσεν ὄλωσ». Επίσης, βλ. Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης*, σ. 3 εξ.

⁴⁹¹ Μονωδία, γ', PG 109, 641 D - 644 Α. Βλ. επίσης, Τ. Παπαμαστοράκη, «Ο Άγιος Δημήτριος ως πρότυπο ανδρείας», στο Α. Ντούρου - Ν. Τούτου - Γ. Φουστέρη (επιμ.), *Ο Άγιος Δημήτριος*, σ. 29-36.

⁴⁹² Μονωδία, PG 109, 644 Α.

⁴⁹³ Μονωδία, γ', PG 109, 644 Α. Στην Ἐπιστ. 299, (Τῷ Βασιλεῖ, 72-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 218) αναφέρει επίσης, ότι «ἡ τοῦ Πολιούχου πρὸς Θεὸν παρρησία, πολλῶν πολλάκις καὶ χειρόνων ἀπαλλάξαντος τὴν πατρίδα». Επίσης, βλ. Κωνσταντακοπούλου, *Θεσσαλονίκη*, σ. 15 εξ.

5. Οι σχέσεις του Μανουήλ Κυδώνη με το Μέγα Δομέστικο Ιωάννη Καντακουζηνό και ο πολιτικός προσανατολισμός του Δημητρίου

Αν ο Ισίδωρος και το εκκλησιαστικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης συνέβαλαν αποφασιστικά στη διάπλαση του Δημητρίου ως έντονα θρησκευτικής προσωπικότητας, εκείνος που επέδρασε καταλυτικά ήδη από την πρώιμη παιδική του ηλικία στη διαμόρφωση του πολιτικού του προσανατολισμού και αργότερα μετά το 1346 στη συγκρότηση της προσωπικότητάς του ως πολιτικού άνδρα ήταν ο μέγας Δομέστικος και κατόπιν αυτοκράτορας Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός. Ο στενός φιλικός δεσμός που διατηρούσε ο πατέρας του με τον Καντακουζηνό είχε ως αποτέλεσμα ο τελευταίος να επισκέπτεται αρκετά συχνά την οικία τους στη Θεσσαλονίκη, οπότε και ο νεαρός Κυδώνης θα πρέπει να είχε συνδεθεί μαζί του στενά πριν ακόμη συμπληρώσει την πρώτη δεκαετία της ζωής του, με αφετηριακό σημείο τις αρχές της δεκαετίας του 1330 και την επικείμενη έναρξη της εκπαίδευσής του, στην επιλογή των προσώπων και στον προσανατολισμό της οποίας θα πρέπει να είχε αποφασιστικό λόγο ο μέγας Δομέστικος.

Η στενή φιλική και πολιτική σχέση του Μανουήλ Κυδώνη με τον Καντακουζηνό⁴⁹⁴ παρείχε οπωσδήποτε στο μικρό Δημήτριο την ευκαιρία να ανατραφεί έχοντας ως πρότυπο⁴⁹⁵ για την μελλοντική του πολιτική σταδιοδρομία έναν ανώτατο αυτοκρατορικό αξιωματούχο, τον οποίο ο πατέρας του φρόντιζε να προβάλλει διαρκώς στον γιό του ως μοναδικό παράδειγμα πολιτικού άνδρα με εξαιρετικά πνευματικά χαρίσματα και στρατιωτικές αρετές⁴⁹⁶. Τον Καντακουζηνό

⁴⁹⁴ Η αναφορά του Δημητρίου στο γεγονός ότι οι πρόγονοί του ήταν «*τοῖς βασιλεῦσιν οἰκεῖοι, κάκεινων ἐπιτρεπόντων τῶν τῆς βασιλείας κοινῶν ἐπιμελούμενοι*» (*Ἀπολογία, Β΄, 254-257*, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 411), αναφέρεται ασφαλώς και στην σχέση του πατέρα του με τον μετέπειτα αυτοκράτορα Καντακουζηνό, στους οποίους τους «*οἰκειούς*» συγκαταλεγόταν ο Μανουήλ. Για τους «*οἰκειούς*» του Καντακουζηνού, βλ. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 143 εξ και γενικότερα J. Verpeaux, «*Les Oikeioi. Notes d'histoire institutionnelle et sociale*», *REB* 23 (1965), σ. 89-99.

⁴⁹⁵ Ο μέγας Δομέστικος προκαλούσε *δέος* (*Ἐπιστ. 11, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 38) και ασκούσε βαθιά γοητεία στον νεαρό Δημήτριο, καθώς τον θεωρούσε ως άνδρα που συνδυάζει με τρόπο ιδανικό τις πολιτικές και στρατιωτικές αρετές ενός ηγεμόνα με την βαθιά παιδεία. Ἐτσι, σε επιστολή που του απευθύνει μεταξύ φθινοπώρου του 1341 και άνοιξης του 1342, τον παρομοιάζει με το Δία και τον Πλάτωνα και του διαδηλώνει τον θαυμασμό του ως έρωτα γράφοντας, πως είναι «*χαλεπὸν ἐρῶν ἄνθρωπος καὶ δεινὸν ἔρωσ τοὺς ἅπαξ κεκρατημένους πείσαι σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοῆσαι. Λέγω δὲ τοῦτο εἰς τὴν ἐμὴν ἀφορῶν παρρησίαν, ἣν ἐγὼ μὲν οὕτω καλῶ, ἣν δ' ἂν οἰκειότερον λέγειν ἀναισχυντίαν*» (*Ἐπιστ. 11, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 4-5, ὅπ. παρ., σ. 37). Με τον ίδιο τρόπο εκφράζεται για τον Καντακουζηνό επίσης και σε άλλη επιστολή του το καλοκαίρι του 1342 ή και στις αρχές του 1343, παρομοιάζοντάς τον με τον Αλέξανδρο και τον Δημοσθένη, αλλά και θεωρώντας τον υπέρτερο των ομηρικών σοφών ηρώων Οδυσσεά και Νέστορα (*Ἐπιστ. 12, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 6-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 38).

⁴⁹⁶ Ἐτσι, γράφοντας το χειμώνα του 1345/1346 στον Μανουήλ Καντακουζηνό, του εκφράζει τον θαυμασμό που έτρεφε προς τον πατέρα του, καθώς ήταν «*βασιλεὺς οὕτω μὲν ἡμερώτερος καὶ τῶν πατέρων τοῖς ἀρχομένοις, οὕτω δὲ μᾶλλον παντὸς διδασκάλου τὰς ψυχὰς τῶν ὠμιληκῶτων*

βέβαια θαύμαζε και εμπιστευόταν πρώτιστα ο ίδιος ο Μανουήλ που έτρεφε ενθουσιώδη αισθήματα και σεβασμό στο πρόσωπο του, αλλά και ο μέγας Δομέστικος με τη σειρά του και ως ανταπόδοση της αφοσίωσης του Κυδώνη, επιδείκνυε διαρκή μέριμνα και παρείχε ισχυρή προστασία στον ευγενή και ικανό πολιτικό του φίλο και την οικογένειά του, την οποία εξελάμβανε ουσιαστικά ως προέκταση της δικής του⁴⁹⁷.

Βασική επιδίωξη της επιμονής του Μανουήλ να συνδέσει τον πρωτότοκο Δημήτριο με τον μεγάλο Δομέστικο ήταν καθώς φαίνεται η προσπάθεια να προσανατολίσει τα ενδιαφέροντά του πρωτότοκου γιού του, ήδη από την πρώιμη παιδική του ηλικία, προς την κατεύθυνση της εοιλογής πολιτικής σταδιοδρομίας στο μέλλον. Για το λόγο αυτό και ανέθεσε ουσιαστικά στον Καντακουζηνό το σχεδιασμό και την φροντίδα για την κατάλληλη προετοιμασία του Δημητρίου, ώστε ακολουθώντας κι εκείνος κατόπιν τη μακρά οικογενειακή τους παράδοση, να αποκτήσει πολιτικό προσανατολισμό και να σταδιοδρομήσει στην αυτοκρατορική υπηρεσία υπό την καθοδήγηση, την προστασία, αλλά και ακολουθώντας το παράδειγμα και τις οδηγίες του μεγάλου Δομεστίκου, ως προτύπου αφοσιωμένου συνεργάτη στον Παλαιολόγο αυτοκράτορα Ανδρονίκο Γ'.

Η επιλογή του Μανουήλ να θέσει το Δημήτριο υπό την προστασία και καθοδήγηση του πολύπειρου και λαμπρά πεπαιδευμένου Καντακουζηνού δηλαδή, συνδέεται σαφώς με την οικογενειακή τους παράδοση ως πιστών και αφοσιωμένων συνεργατών της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων, εφόσον όπως οι πρόγονοί του παλαιότερα, αλλά και ο ίδιος ο Μανουήλ την περίοδο εκείνη ήταν ενταγμένος στην υπηρεσία του Ανδρονίκου Γ', συγκαταλεγόμενος στους στενότερους συνεργάτες του πλέον έμπιστου προσώπου του αυτοκράτορα από το 1328 μεγάλου Δομεστίκου⁴⁹⁸, κατά τον ίδιο τρόπο επιθυμούσε κατόπιν να πραγματοποιήσουν και τα τέκνα του, ιδιαιτέρως μάλιστα ο πρωτότοκος Δημήτριος, πολιτική σταδιοδρομία. Τόση ήταν η εμπιστοσύνη και η αφοσίωση του Μανουήλ στον Καντακουζηνό, ώστε, όπως αναφέρει ως αυτόπτης μάρτυρας για τον πατέρα του ο νεαρός Κυδώνης, η μεγαλύτερη ευτυχία για εκείνον ήταν «τὸ σοι φίλον εἶναι τὸν ἄνδρα καὶ πάντων ἡμεληκότα πρὸς σὲ μόνον βλέπειν καὶ ὅ,τι νεύσεις τοῦτο νόμον ἡγεῖσθαι»⁴⁹⁹. Ο μέγας Δομέστικος, συνεπώς, θα αποτελούσε για τον Μανουήλ το πλέον κατάλληλο και έμπιστο πρόσωπο, αλλά και συνάμα το ιδανικό

ἀποφαίνων καλλίους, ... Τοῦτον οὖν ὁρῶν καθ' ἡμέραν, καὶ βλέπων τὰ του Πλάτωνος ἐν τῷ στρατιώτῃ» (Ἐπιστ. 19, *Τῷ δεσπότη*, 17-21, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48).

⁴⁹⁷ Τούτο προκύπτει σαφώς από την όλη στάση του μετά τον πρόωρο θάνατο του Μανουήλ την άνοιξη του 1341. Επ' αυτού βλ. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 4, 35, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2.

⁴⁹⁸ Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 196 και Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 267.

⁴⁹⁹ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 4, 24-25, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2. Επίσης Cammelli, *Correspondance*, σ. XI. Beck, *Kirche*, σ. 735. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274 Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 5-6 και 108. Поляковская, *Κυδοнос*, σ. 173 εξ. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 347-348.

παράδειγμα πολιτικού άνδρα για να αναλάβει την επιμέλεια του νεαρού Δημήτριου, καθόσον συνδύαζε άριστα τα σπουδαία πνευματικά χαρίσματα ως λόγιος και διανοούμενος με τις πολιτικές και ιδιαιτέρως τις εξαιρετικές στρατιωτικές ικανότητες και αρετές, επιστρατευμένα εξολοκλήρου στην υπηρεσία της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων, ώστε να δηλώνει αργότερα ο Δημήτριος πως τον θεωρούσε πάντοτε «οὐχ ἦττον διδάσκαλον ἢ πατέρα»⁵⁰⁰.

Πέραν τούτων όμως, ο Καντακουζηνός διέθετε επίσης κατά τη δεκαετία του 1330 τεράστια πολιτική δύναμη και κύρος ως ο στενότερος από τους συνεργάτες του Ανδρονίκου Γ' και ουσιαστικός κυβερνήτης της Αυτοκρατορίας, γεγονός που σημαίνει ότι και ο Δημήτριος ως μελλοντικός συνεργάτης του μεγάλου Δομεστικού, θα απολάμβανε της αυτοκρατορικής προστασίας και εύνοιας, ώστε με την αρωγή του να ανελιχθεί εμμέσως και απρόσκοπτα στην κρατική ιεραρχία. Έτσι, για να επιτύχει το σκοπό του ο Μανουήλ ανέθεσε καθώς φαίνεται εξολοκλήρου και από πολύ νωρίς στον Καντακουζηνό τον σχεδιασμό της μελλοντικής πορείας του Δημητρίου, καθώς, όπως ο ίδιος παρατηρεί, ο πατέρας του γενικότερα είχε εναποθέσει εξολοκλήρου τις τύχες της οικογένειάς του στον μεγάλο Δομέστικο⁵⁰¹, θεωρώντας ότι, σε περίπτωση που θα έχανε τη ζωή του, «δεσπότην ἡμῖν καταλείψει παντός πατρός ἡμερώτερον»⁵⁰². Αυτός πιθανώς είναι και ο λόγος για τον οποίο σε κάθε ευκαιρία ο Μανουήλ δεν παρέλειπε να επισημαίνει στον Δημήτριο την σημασία του Καντακουζηνού για το πολιτικό του μέλλον, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το περιστατικό που περιγράφει, το οποίο συνέβη ενώ παρακολουθούσε ακόμη στον πρώτο κύκλο της εκπαίδευσής του μεταξύ 1329/30 και 1335. Επιστρέφοντας ο μικρός μαθητής κάποια μέρα από το διδασκαλείο στην οικία τους, συνάντησε εκεί τον πατέρα του και τον Καντακουζηνό, οπότε αφού τους χαιρέτησε, ο πατέρας του του επανέλαβε με έμφαση ότι ο μέγας Δομέστικός ήταν γι' αυτόν «σὸς οὗτος δεσπότης, ὃ παῖ», κάτι το οποίο όχι μόνο αναγνώρισε και επιβεβαίωσε ο παριστάμενος Καντακουζηνός, αλλά υποσχόταν με ευχαρίστηση επίσης «φιλανθρωπότερα .. τούτων»⁵⁰³, δηλαδή περισσότερα και σημαντικότερα στην κατεύθυνση της εκπλήρωσης της επιθυμίας του πατέρα του

⁵⁰⁰ Όπως του γράφει μάλιστα από τη Βέροια το 1345, «ἀναλογίζομαι τὸν οὐχ ἦττον διδάσκαλον ἢ πατέρα, καὶ ὅτι ταῦτα πάντα μαθήματα σά. Τὸ γὰρ ὅξυ καὶ φιλολόγον καὶ εὐμαθὲς καὶ δυσκίνητον μὲν πρὸς ὄργας πτηνὸν δὲ ἐν ταῖς τῆς ἀληθείας ζητήσεσι, καὶ ὅλως τὴν διὰ πάντων τῶν ἡθῶν μουσικὴν, σὰ μὲν πάντες ἐροῦσι γνωρίσματα,...» (Επιστ. 6, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 36-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 32).

⁵⁰¹ Ο Μανουήλ, σύμφωνα με το Δημήτριο, θεωρούσε πως «ἡμῖν δὲ χρήματα μὲν μόνον συλλέγειν, καὶ τούτοις τὴν ἀπὸ τῶν καιρῶν δυσκολίαν παραμυθεῖσθαι οὐκ αὐτάρκες ἐνόμιζε πρὸς τὸν ἐσόμενον βίον, ἐξ οὗ δ' αὐτῷ βελτίω συνήδει γεγονότα τὰ πράγματα, τοῦτον καὶ τοῖς παισὶν ᾤετο πρὸς τὰς ἐπιούσας τύχας ἀρκέσειν· ὥσθ' ὅποτε θούλοιο τούτοις εὐτυχίαν συνεύξασθαι, ἥρκει σοὶ ταῦτ' εὐξαμένῳ καὶ περὶ γυναικὸς καὶ παιδῶν ἔχειν θαρρεῖν. Οὕτως αὐτὸν ἐπεπέικει σοῦ ζῶντος μηδὲν πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀγνώμονα δυνήσεσθαι Τύχην» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, A', 4, 28-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2).

⁵⁰² *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, A', 4, 35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2.

⁵⁰³ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, A', 4, 37 και 4, 1-2, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2 και 3.

αναφορικά με την πραγματοποίηση της μελλοντικής πολιτικής σταδιοδρομίας του πρωτότοκου τέκνου του.

Ο Δημήτριος συνεπώς είναι βέβαιο, ότι ήδη από την πρώιμη παιδική του ηλικία ξεκίνησε να γαλουχείται στο οικογενειακό του περιβάλλον με πρωτοστάτη τον πατέρα του Μανουήλ για την μελλοντική του ενασχόληση με τα δημόσια πράγματα, με σκοπό να συνεχίσει την παράδοση των προγόνων του, ώστε, διαδεχόμενος αργότερα τον πατέρα του και με αρωγό και πρότυπο κυρίως τον μεγάλο Δομέστικο, να υπηρετήσει με αφοσίωση τους Παλαιολόγους. Γι' αυτό και όταν πλέον μετά την άνοδο του Καντακουζηνού στο θρόνο ο νεαρός Κυδώνης ζήτησε από τον αυτοκράτορα να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη, εκείνος όχι μόνο δεν το επέτρεψε, αλλά επειδή τον προετοίμαζε προφανώς ήδη από την παιδική του ηλικία και ιδιαιτέρως μετά το θάνατο του πατέρα του το 1341 ως μελλοντικό του στενό συνεργάτη, τον κατέστησε ένα από τα πλέον έμπιστά του πρόσωπα στο παλάτι μετά το 1347, αναθέτοντάς του ενώ βρισκόταν σε ηλικία μικρότερη των είκοσι πέντε ετών καθήκοντα ανώτατου κρατικού αξιωματούχου, εκτιμώντας την βαθιά του παιδεία, αλλά και τις πολιτικές ικανότητες που θεωρούσε ότι διέθετε, εφόσον, όπως παρατηρεί ο Δημήτριος, απευθυνόμενος στον αυτοκράτορα για τον εαυτό του, «*τῶν δὲ οἰκειοτάτων ἐγώ, καὶ πρὸ ἐμοῦ δὲ πατήρ, ὧ̃ ζῶντι μὲν ἔχαιρες, ἀπελθόντος δὲ ἤκουσά σου πολλάκις σὺν εὐφημίᾳ μνησθέντος*»⁵⁰⁴.

6. Το πνευματικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και η παιδεία του Δημητρίου (± 1329/30-1341)

Η προέλευση του Δημητρίου από οικογένεια ευγενών της Θεσσαλονίκης, αλλά και η ενίσχυση του πολιτικού του προσανατολισμού που επιδίωκαν οι γονεείς του και ιδιαιτέρως ο πατέρας του σε συνεργασία και με τον Καντακουζηνό, απαιτούσε την πρόσληψη παιδείας κατάλληλης και ικανής για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της μελλοντικής πολιτικής του σταδιοδρομίας⁵⁰⁵. Σπουδαίες ευκαιρίες

⁵⁰⁴ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 14, 27-29, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 7.*

⁵⁰⁵ Παρά το γεγονός ότι δεν κατάφεραν όλοι οι πεπαιδευμένοι άνδρες του 14^{ου} αι. να αποκτήσουν αξιώματα και τίτλους στην Αυτοκρατορία, είναι βέβαιο ότι η παιδεία αποτελούσε απαραίτητο εφόδιο για μια επιτυχή πολιτική σταδιοδρομία και οπωσδήποτε για ραγδαία κοινωνική ανέλιξη, όπως συνέβη στην περίπτωση του Κυδώνη στην Κωνσταντινούπολη. Για το λόγο αυτό και δεν είναι τυχαίο ότι όλοι οι σημαίνοντες αυτοκρατορικοί αξιωματούχοι της εποχής αυτής ήταν κάτοχοι μεγάλης μόρφωσης, ώστε παράλληλα με την πολιτική τους σταδιοδρομία να διακριθούν και ως εξέχοντες λόγιοι και διανοούμενοι, όπως ο υπό εξέταση Δημήτριος. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο συνδυασμός της κατοχής λιπαρής παιδείας και πραγματοποίησης πολιτικής σταδιοδρομίας στα πρόσωπα των κρατικών αξιωματούχων δεν αποτελούσε φαινόμενο της εποχής, αλλά οργανική συνέχεια του προτύπου που προϋπήρχε στη βυζαντινή διοίκηση, δηλαδή του άνδρα που κατείχε υψηλή θέση στην κρατική ιεραρχία και ταυτόχρονα αμφιλαφή παιδεία. Επ' αυτού βλ. τις παρατηρήσεις των D.S. Kyritses, *The Byzantine Aristocracy*, σ. 268 εξ και Αγορίτσας, *Κωνσταντινούπολη*, σ. 289. Ειδικότερα για την προσφερόμενη παιδεία και την πνευματική κίνηση στη Θεσσαλονίκη, βλ. τη μελέτη του Β. Κατσαρού, «Γράμματα και Πνευματική Ζωή στη Βυζαντινή

για την απόκτηση υψηλού επιπέδου μόρφωσης παρείχε εκείνη την εποχή οπωσδήποτε η γενέτειρά του Θεσσαλονίκη, η οποία, παρόλα τα πολιτικά προβλήματα που αντιμετώπιζε, όπως και η ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας, διακρινόταν για την πνευματική της ακμή⁵⁰⁶ ιδιαίτερος κατά την ειρηνική περίοδο από το 1328 μέχρι και το 1341, η οποία συμπίπτει σχεδόν ακριβώς με την περίοδο της εκπαίδευσης του Δημητρίου.

Είναι γεγονός άλλωστε ότι στο μεσοδιάστημα των δύο καταστροφικών εμφυλίων συγκρούσεων (1321-1328 και 1341-1347), η περιοχή της Μακεδονίας γενικότερα γνώρισε περίοδο ειρήνης και ηρεμίας, με αποτέλεσμα να σημειωθεί στην πρωτεύουσά της εκείνη την περίοδο μεγάλη πνευματική άνθηση⁵⁰⁷, γεγονός που την κατέστησε πολύ σημαντικό κέντρο γραμμάτων και τεχνών, ώστε να αναδειχθεί, σύμφωνα με τον Κυδώνη, «τόν ἅπαντα δὴ χρόνον Ἑλικών», δηλαδή χώρος πνευματικής δημιουργίας και έμπνευσης, όπου λειτουργούσαν πολυπληθείς «χοροί», δηλαδή «σχολές» υπό μορφή μάλλον – καθώς δεν υπήρχε οργανωμένη ανώτατη εκπαίδευση στη Θεσσαλονίκη⁵⁰⁸ - πνευματικών κύκλων «ρήτόρων δέ και

Θεσσαλονίκη», στο Ι.Κ. Χασιώτη (επιμ.), *Τοις αγαθοῖς βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη. Ιστορία και Πολιτισμός*, τ. Β, *Τοπογραφία και Τέχνη, Εκπαίδευση και Πνευματική ζωή*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1997, σ. 178 εξ.

⁵⁰⁶ Από τους πρωτεργάτες της ακμής των γραμμάτων στη Θεσσαλονίκη υπήρξε ο Θωμάς Μάγιστρος [Θ. Σκαλιστή, *Θωμάς Μάγιστρος. Ο βίος και το έργο του*, (ΑΠΘ, Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής, Παρ. 48), Θεσσαλονίκη 1984 και Κ. Κωνσταντινίδη, «Οι Απαρχές της Πνευματικής Ακμής στη Θεσσαλονίκη κατά τον 14ο Αιώνα», *Δωδώνη* 21 (1992), σ. 133-150], ο οποίος πέθανε στην πόλη το 1330. Ωστόσο, η πνευματική άνθηση της πόλεως οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι εκείνη την εποχή έζησε και έδρασε στην πόλη μεγάλος αριθμός λογίων, φιλοσόφων, θεολόγων και νομικών, όπως ο Νικηφόρος Χούμνος, ο Βαρλαάμ ο Καλαβρός, ο Γρηγόριος Παλαμάς, ο Γρηγόριος Ακίνδυνος, ο Νικηφόρος Γρηγοράς, ο Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος, ο Ματθαίος Βλάσταρης, ο Νείλος Καβάσιλας, με τους περισσότερους από τους οποίους ο Δημήτριος γνωρίστηκε και σύναψε σχέσεις, παρακολουθώντας μαθήματά τους στις σχολές ή κύκλους που διατηρούσαν στην πόλη. Για την πνευματική ακμή της Θεσσαλονίκης, βλ. Tafrafi, *Thessalonique*, 212 εξ. Χρήστου, *Θεολογία*, passim. G. Schirò, *Βαρλαάμ*, passim. Charanis, *Internal Strife*, σ. 208 εξ. Λαούρδας, *Κλασική Φιλολογία*, passim. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 26. D.M. Nicol, «Thessalonica as a Cultural Centre in the Fourteenth Century», στο *Η Θεσσαλονίκη μεταξύ Ανατολής και Δύσεως. Πρακτικά Συμποσίου Τεσσαρακονταετηρίδος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (30 Οκτωβρίου-1 Νοεμβρίου 1980)*, [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 59], Θεσσαλονίκη 1982, σ. 121 εξ. Tinnefeld, *Background*, σ. 33-43. Leontiades, *Gelehrtenkreise*, σ. 245 εξ. Tinnefeld, *Intellectuals*, σ. 153 εξ. J.W. Barker, *Thessalonike*, σ. 5 εξ. N. Necipoğlu, «The Aristocracy in Late Byzantine Thessalonike. A Case Study of the City's Archontes (Late 14th and 15th Centuries)», *DOP* 57 (2003), σ. 133 εξ. D. Bianconi, *Tessalonica nell'Età dei Paleologi. Le pratiche intellettuali nel riflesso della cultura scritta*, Paris : Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, 2005 και Χρ. Σιμελίδης, «Η Φιλολογία στη Θεσσαλονίκη του 14ου αιώνα», στο *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, σ. 317-324.

⁵⁰⁷ Τούτο συνέβη, όπως παρατηρεί ο Δημήτριος, εφόσον «ἀεὶ γὰρ ἡμῖν ἡ πόλις ποιητῶν ἔστι καὶ ῥητόρων πατρίς, καὶ πνεῦμά τι μουσικόν ἄνωθεν δοκεῖ ταύτη συγκεκληρῶσθαι» (Ἐπιστ. 188, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 16-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 60).

⁵⁰⁸ Γ.Χρ. Χαριζάνη, «Γράμματα και σπουδές στη Θεσσαλονίκη ...», *ΒΔ* 22-24 (2014-2016), σ. 35.

φιλοσόφων, και τῶν ἄλλων τῶν ἐπὶ τοῖς λόγοις»⁵⁰⁹. Γι' αυτό και δεν διστάζει να την παραβάλλει με την αρχαία Αθήνα, δεδομένου ότι, συμμετέχοντας κάποιος στη πνευματική της ζωή, αισθανόταν πως «μετὰ Δημοσθένους καὶ Πλάτωνος διατρίβειν»⁵¹⁰. Στις ευάριθμες αυτές σχολές ή κύκλους της πόλεως είναι γνωστό, ότι καλλιεργούνταν σε αρκετά υψηλό επίπεδο η φιλοσοφία, η θεολογία, η ρητορική, η νομική, η κλασική φιλολογία και οι θετικές επιστήμες, όπως επίσης η αριθμητική και η αστρονομία, ώστε να σπουδάζονται ιδιαιτέρως «Πυθαγόρας δὲ καὶ Πλάτων καὶ ὁ ἐκείνου φοιτητῆς»⁵¹¹, δηλαδή ο Αριστοτέλης, προσφέροντας με τον τρόπο αυτό εξαιρετικές ευκαιρίες στους φιλομαθείς νέους και μάλιστα στους γόνους των εύπορων και ευγενῶν οικογενειῶν, που διέθεταν τις απαραίτητες οικονομικές δυνατότητες και πνευματικές ικανότητες όπως ο Δημήτριος⁵¹², να πραγματοποιήσουν λαμπρές σπουδές και να αποκτήσουν βαθιά παιδεία.

Η σπουδαία αυτή περίοδος ακμής του πνευματικού βίου της Θεσσαλονίκης ταυτίζεται σχεδόν, όπως ήδη αναφέρθηκε, με το διάστημα της εκπαίδευσης του νεαρού Κυδώνη εκεί μεταξύ των ετών 1329/30 και 1341. Οι σχολές που λειτουργούσαν στην πόλη παρείχαν στον φιλομαθή ευγενή ευρύτατο πεδίο σπουδῶν, ώστε να καλύπτονται πλήρως οι απαιτήσεις του διαμορφούμενου πολιτικού του προσανατολισμού και οπωσδήποτε να ικανοποιείται παράλληλα ο σκοπός των θρησκευτικῶν αναζητήσεων και ευρύτερα των πνευματικῶν ενδιαφερόντων της οικογένειάς του, που ακολουθούσε προφανώς τα ιδεώδη του λεγόμενου «Χριστιανικού Ανθρωπισμού»⁵¹³. Έτσι, η ανθηρή οικονομική κατάσταση του πατέρα του Μανουήλ, δεν του επέτρεπε μόνο να διαβιώνει άνετα με τα μέλη της οικογένειάς του στην πόλη, αλλά και να διαθέτει τα απαραίτητα οικονομικά εφόδια⁵¹⁴ για τη μόρφωση των παιδιῶν του. Ειδικότερα μάλιστα και όσον αφορά στην αγωγή του Δημητρίου και του Προχόρου, αυτή είχε, όπως ήδη σημειώθηκε, ως κύριο σκοπό την κατάλληλη προετοιμασία τους για να ακολουθήσουν πιθανότατα αργότερα πολιτική ή και, στην περίπτωση του Προχόρου, εκκλησιαστική σταδιοδρομία, όπως άλλωστε επέτασσε η οικογενειακή τους παράδοση. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι γονεῖς τους δεν προέκριναν, κατά τη μαρτυρία του νεαρού Κυδώνη, την επίσκεψη και μαθητεία των παιδιῶν τους σε κάποια σχολή ή εργαστήριο της πόλεως με σκοπό την εκμάθηση κάποιας ταπεινῆς τέχνης

⁵⁰⁹ Μονωδία, δ', PG 109, 644 B.

⁵¹⁰ Μονωδία, δ', PG 109, 644 B.

⁵¹¹ Έπιστ. 5, Άνώνυμος, 2, 25-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 27.

⁵¹² Έτσι, όπως σημειώνει για την πνευματική ζωή ως «μουσικόν πνεῦμα της Θεσσαλονίκης, οὔ καὶ αὐτὸς μετασχὼν τῆ τύχη τῆς ἐρωμένης καλλίω καὶ ἰσχυροτέραν ἀπειργάσω τὴν προτέραν δεινότητα» (Έπιστ. 188, Τῷ μεγάλῳ δομειστικῷ, 17-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 60).

⁵¹³ Επ' αυτού, βλ. Ševčenko, *Society*, σ. 69 εξ. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, Α', σ. 92 εξ. Fryde, *Renaissance*, σ. 295 εξ. I. Ševčenko, «Palaiologan Learning», στο C. Mango (ed.), *The Oxford History of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 2002, σ. 284-293. Hintenberger, *Βυζάντιο*, σ. 11 εξ. Tinnefeld, *Intellectuals*, σ. 153 εξ.

⁵¹⁴ Για τα οικονομικά των διανοουμένων, βλ. Laiou, *Economic Concerns*, σ. 205 εξ.

προκειμένου να κερδίζουν τα «πρός τὸν βίον ἀναγκαῖα», αλλά τη φοίτησή τους σε περίφημες σχολές και κοντά σε σπουδαίους και σοφούς δασκάλους, οι οποίοι εκείνο που κατείχαν και θα τους μετέδιδαν ήταν η γνώση της φιλοσοφίας και της ρητορικής, επειδή, όπως πίστευαν, «*νοῦ μόνου καὶ φρενῶν δεῖσθαι ... ὡς ἔοικε τὴν ἔσομένην μοι παρ' αὐτῶν εὐπορίαν*»⁵¹⁵, αλλά και επειδή θεωρούσαν ιδιαίτερως για το Δημήτριο, ότι «*οἷς πεπαιδευμένον μὲ καλῶς ἤλπιζον χρήσασθαι*», πράγμα που σημαίνει ότι, διαθέτοντας λιπαρή παιδεία ο πρωτότοκος γιός τους, θα του παρεχόταν η ευκαιρία στη συνέχεια να διασφαλίσει το μέλλον του, ακολουθώντας τουλάχιστον ανάλογη με τον πατέρα του πολιτική σταδιοδρομία ως συνεργάτης των Παλαιολόγων στο πλευρό του Καντακουζηνού.

Θεωρώντας συνεπώς ως επιβεβλημένη την μόρφωση των παιδιών τους⁵¹⁶, οι γονεῖς του και ιδιαίτερως ο πατέρας του Μανουήλ, παρέδωσε, ακολουθώντας μάλλον την συμβουλή και υπό την καθοδήγηση του μεγάλου Δομεστίκου, το μικρό Δημήτριο σε δύο από τους πλέον σημαντικούς δασκάλους της πόλεως, φίλους και συνεργάτες του Καντακουζηνού, τους οποίους χαρακτηρίζει «*ἄνδρας ... μόνον λόγων καὶ σοφίας πείραν ἔχοντας*»⁵¹⁷, με σκοπό να σπουδάσει από το 1329/30 περίπου μέχρι και το 1341, χωρίς να επηρεαστεί ούτε κατ' ελάχιστο η ομαλή πορεία της εκπαίδευσής του από το ησυχαστικό ζήτημα, το οποίο ξεκίνησε στη Θεσσαλονίκη το 1336/37⁵¹⁸. Παρόλο που δεν διαθέτουμε επαρκείς πληροφορίες για το ακριβές περιεχόμενο της εκπαίδευσης του Δημητρίου, θεωρούμε ως πολύ πιθανό να ακολούθησε το σύνηθες εκπαιδευτικό για την εποχή του πρόγραμμα, λαμβάνοντας την μόρφωσή του με την πραγματοποίηση δύο κύκλων σπουδών, ο πρώτος από τους οποίους αφιερώθηκε στην πρόσληψη της στοιχειώδους παιδείας με υπεύθυνο τον μοναχό Ισίδωρο Βουχίρα και ο δεύτερος στη σπουδή της ρητορικής, της φιλοσοφίας και της θεολογίας με οδηγό και δάσκαλο το Νείλο Καβάσιλα⁵¹⁹.

⁵¹⁵ Για το λόγο αυτό και οι γονεῖς τους, όπως τονίζει ο Δημήτριος, δεν τον οδήγησαν για να μάθει «*οὐδεμιᾶ τῶν μικρῶν τούτων καὶ θαναύσων τεχνῶν ... ἀφ' ὧν ἔμελλον τὰ πρὸς τὸν βίον ἀναγκαῖα συλλέξειν, ἀλλὰ ἐπ' ἄνδρας δὲ μόνον λόγων καὶ σοφίας πείραν ἔχοντας ἐπεμπόμην, νοῦ μόνου καὶ φρενῶν δεῖσθαι νομισάντων ὡς ἔοικε τὴν ἔσομένην μοι παρ' αὐτῶν εὐπορίαν*» (Ἀπολογία, Α', 9-15, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359). Επίσης, πρβλ. και Ἀπολογία, Γ', 32-36, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 426.

⁵¹⁶ «*ἦν γὰρ ἐκείνοις καὶ χρήματα, οὐ παισὶ μόνον καὶ φίλοις ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλωσ αὐτῶν δεομένοις ἀρκοῦντα, οἷς πεπαιδευμένον μὲ καλῶς ἤλπιζον χρήσασθαι*» (Ἀπολογία, Α', 13-15, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359). Επίσης Tinnefeld, *Background*, σ. 33 εξ.

⁵¹⁷ Ἀπολογία, Α', 11, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359.

⁵¹⁸ Γι' αυτό βλ. Π.Κ. Χρήστου, «Εισαγωγικά», στο ΓΠΣ I (1988)², σ. 315 εξ. Sinkewicz, *New Interpretation*, σ. 489 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 31 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 34 εξ.

⁵¹⁹ Όπως παρατηρεί προσφυώς, ο Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 6), «*von den Lehrern des jungen Kydones in Thessalonike, die ihn in den «enzyklischen» Fächern und der Theologie unterwiesen, sind die zwei bedeutendsten namentlich bekannt: Isidoros, der spätere Patriarch, und Neilos Kabasilas*».

Τον πρώτο κύκλο της φοίτησής του ξεκίνησε ο Δημήτριος περί το 1329/30 και ολοκλήρωσε περί το 1335⁵²⁰ με «παιδευτήν» και «διδάσκαλον» τον πνευματικό του οδηγό Ισιδώρο⁵²¹, ο οποίος αποτέλεσε τόσο τον «γραμματιστήν»⁵²², όσο και τον «γραμματικόν» του⁵²³, καθώς από εκείνον⁵²⁴ διδάχθηκε στο «μουσεῖον»⁵²⁵ που προφανώς εξακολούθησε να διαθέτει στη Θεσσαλονίκη τα «παιδικὰ ... μαθήματα»⁵²⁶, δηλαδή «τὴν τῶν στοιχείων διδασκαλίαν»⁵²⁷, όπως γραφή, ανάγνωση, αλλά και εντρύφηση ακροθιγώς στην κλασσική ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία συνδυασμένη με την χριστιανική⁵²⁸. Κατόπιν και πάλι με σύσταση

⁵²⁰ G. Mercati, *Notizie*, σ. 519. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108.

⁵²¹ Αναφερόμενος ειδικά στον Ισιδώρο ο Δημήτριος, τον ονομάζει «διδάσκαλον και λόγων ἄνδρα» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 2, 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11). Επίσης, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 6. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 30 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 6 και 159.

⁵²² Πρβλ. ὅσα ο Δημήτριος αναφέρει για την εγκύκλιο παιδεία του Μανουήλ Παλαιολόγου (Ἐπιστ. 82, Τῷ βασιλεῖ, 11-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114).

⁵²³ «εἰς γραμματιστοῦ πρώτον φοιτήσας καὶ παρ' ἐκείνου τὰ τῶν Ἀθηναίων ἀκριβωσάμενος» (Ἐπιστ. 82, Τῷ βασιλεῖ, 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114). Για τον γραμματιστή γενικώς, βλ. H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris 1948², σ. 243 εξ και 400 εξ. P. Lemerle, *O Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*, σ. 93. Σ.Ι. Κουρούση, *Επισκόπησις της Βυζαντινῆς Παιδείας*, σ. 9. N.G. Wilson, *Οι Λόγιοι στο Βυζάντιο*, μτφρ. Ν. Κονομή, Αθήνα : Καρδαμίτσας, 1991, σ. 151. Mango, *Βυζάντιο*, σ. 151. Δ.Π. Χατζηκακίδη, *Οι Ανώτατες Σχολές Θεωρητικῆς Παιδείας στην Πρώιμη Βυζαντινὴ Περίοδο, 4^{ος} - 8^{ος} αι. μ.Χ. (Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Αλεξάνδρεια, Γάζα, Βηρυτός)*, Διδ. διατριβή, Ρόδος 2011, σ. 53 εξ.

⁵²⁴ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 30-31. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 6.

⁵²⁵ Πρβλ. Ἐπιστ. 5, 2, 27-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 27 : «τοὺς παιδευτὰς τὰ μουσεῖα· οἱ δ' ἡμέτεροι περιστάσι μὲν τοὺς διδασκάλους». Πρβλ. επίσης και Γ.Χρ. Χαριζάνη, «Γράμματα και σπουδές στη Θεσσαλονίκη ...», *ΒΔ 22-24* (2014-2016), σ. 33.

⁵²⁶ Ἀπολογία, Α', 15, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359.

⁵²⁷ Πρβλ. Ἐπιστ. 360, 43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 305.

⁵²⁸ Για το περιεχόμενο και τους σκοπούς της διδασκαλίας του Ισιδώρου, βλ. Φιλόθεος Κόκκινος, *Βίος ἁγίου Ἰσιδώρου*, 9 και 11, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου... Αγιολογικά ἔργα*, Α', σ. 340-341 και 343. Επίσης Γ.Χρ. Χαριζάνη, «Γράμματα και σπουδές στη Θεσσαλονίκη ...», *ΒΔ 22-24* (2014-2016), σ. 33-34. Για τη στοιχειώδη εκπαίδευση ειδικότερα βλ. H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation*, σ. 245-256. H. Hunger, *O Κόσμος του Βυζαντινοῦ Βιβλίου. Γραφή και Ανάγνωση στο Βυζάντιο*, μετ. Γ. Βασιλάρου, Αθήνα : Καρδαμίτσας, 1995, σ. 98. P. Lemerle, *O Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*, σ. 93 εξ. N.G. Wilson, *Οι Λόγιοι στο Βυζάντιο*, σ. 43. Α. Μαρκόπουλου, «Η οργάνωση του σχολείου. Παράδοση και εξέλιξη», στο *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο. Τομές και συνέχειες στην ελληνιστική και ρωμαϊκή παράδοση. Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συμποσίου, 15-17 Σεπτεμβρίου*, Αθήνα 1989, σ. 327. Σ.Ι. Κουρούση, *Επισκόπησις της Βυζαντινῆς Παιδείας*, τεύχ. Β', σ. 9. Δ.Π. Χατζηκακίδη, *Οι Ανώτατες Σχολές*, σ. 46. Το πρόγραμμα της στοιχειώδους εκπαίδευσης περιλάμβανε εκμάθηση γραφῆς και ανάγνωσης με τη χρήση στίχων από το Ψαλτήριο ή εκκλησιαστικῶν ὕμνων, (βλ. Γι' αυτό J.-P. Mahé, *Quadrivium et cursus d'études au VIIe siècle en Arménie et dans le monde Byzantin*, *TM 10* (1987), σ.159-206. Mango, *Βυζάντιο*, σ. 163. A. Moffatt, «Early Byzantine School curricula and a liberal education», στο *Byzance et les Slaves, Etudes de Civilisation. Melanges Ivan Dujcev*, Paris : Association des Amis des Études Archéologiques des Mondes Byzantino-slaves et du Christianisme Oriental, 1979, σ. 279 (το ἄρθρο στις σελ. 275-288). N.G. Wilson, *Οι Λόγιοι στο Βυζάντιο*, σ. 44. H. Hunger, *O Κόσμος του Βυζαντινοῦ Βιβλίου*, σ. 99) αλλά και εξάσκηση στη γραφή με υπαγόρευση κειμένων και μελέτη αποσπασμάτων είτε πάλι από το Ψαλτήριο, είτε από κλασσικά κείμενα όπως η Ιλιάδα (βλ.

προφανώς του Ισιδώρου και με προτροπή του Καντακουζηνού, ο Δημήτριος πραγματοποίησε τον δεύτερο κύκλο της εκπαίδευσής του κοντά στον διαπρεπή την περίοδο εκείνη Θεσσαλονικέα «*ρήτορα διδάσκαλον*»⁵²⁹ Νείλο Καβάσιλα⁵³⁰, με τον

Κρούμβαχερ, *Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, Β', σ. 192. W. Jaeger, *Παιδεία. Η μόρφωση του Έλληνα Ανθρώπου*, τ.Α', μτφρ. Γ.Π. Βερροίου, Αθήναι 1968⁴, σ. 90. Α. Μαρκόπουλος, *Η οργάνωση του σχολείου*, σ. 327-328. Α. Βασιλικοπούλου - Ιωαννίδου, *Η Αναγέννησις των Γραμμάτων κατά το ΙΒ' αιώνα εις το βυζάντιον και ο Όμηρος*, Διατριβή επί διδακτορία, Εν Αθήναις 1971, σ. 35-36).

⁵²⁹ «*ἔπειτα ῥήτορα διδάσκαλον προστησάμενος*» (Ἐπιστ. 82, *Τῷ βασιλεῖ*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114). Για το βίο και το έργο του Νείλου, βλ. PLP 10102. Podskalsky, *Theologie und Philosophie*, σ. 180 εξ. Σαββίδης, *Νείλος Καβάσιλας*, σ. 394. Ζήσης, *Θεολόγοι*, σ. 161 εξ. Α.-Μ. Talbot, «Kabasilas, Neilos», *ODB II* (1991), σ. 1087-1088. Η.-Τ. Kislak (éd. par), *Nil Cabasilas, Sur le Saint-Esprit. Introduction, texte critique, traduction et notes*, Paris : Editions du Cerf, 2001, σ. 41 εξ. G.T. Dennis, «The Late Byzantine Metropolitans of Thessalonike», *DOP* 57 (2003), σ. 256-257.

⁵³⁰ Όπως παρουσιάζεται μάλιστα από το Δημήτριο Χρυσολωρά να δηλώνει ο Κυδώνης, «*ἄλλως τε, καὶ ὧν ἔχω τούτων λόγων, κάκεινω τοῦ μέρους χάριν ὀφείλοντα, ὡς ἂν ἐν νεότητι παρ' ἐκείνων πεφοιτηκότα, καὶ παρ' ἐκείνου δεξάμενον τὰ τῆς ἡλικίας ταύτης μαθήματα· πρῶτον μὲν γάρ, οὐκ ἐπίτηδες προελόμενος κακῶς ἐκείνον εἰπεῖν, οὐδ' ὡς ἂν τις ἐχθρὸς τῆς ἐκείνου σοφίας καὶ ἀρετῆς, καὶ τῶν ἄλλων πλεονεκτημάτων, ἃ μετὰ πολλῶν αὐτῷ σύνοιδα, καὶ ἐφ' οἷς βουλοίμην ἂν αὐτὸν παρὰ πᾶσιν εὐδοκιμεῖν, φίλον τε ἐμόν, ὡς καὶ αὐτὸς φημί, καὶ διδάσκαλον γεγονότα, οὐ ταῦτα τοίνυν σκοπῶν, ἐπὶ τοῦτον ἦλθον τὸν λόγον*» (Δημ. Χρυσολωρᾶς, *Ἀναιρετικός*, 235-243, έκδ. V. Pasiourtidis, *An annotated*, σ. 205-206). Για τη μαθητεία του Δημητρίου στον Καβάσιλα, βλ. *Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννη τῷ Παλαιολόγῳ*, 2, 4-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11. *Ἀπολογία*, Α', 1006-1037, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 390-392. Ἐπιστ. 378, <*Νείλω Καβάσιλα*>, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 326. Rackl, *Verteidiger*, σ. 27. Cammelli, *Correspondance*, σ. X. Beck, *Kirche*, σ. 733. Laurent, *Cydonès*, στ. 205. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 79. Kianka, *Demetrius Cydonis*, σ. 31 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 6. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 322. Духаев, *Κυδωνис*, σ. 640. c. Ryder, *Career and Writings*, σ. 6. Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 33. Αραμπατζής, *Λόγοι και Αντίλογοι*, σ. 51-70. Για το περιεχόμενο της διδασκαλίας του σοφιστή, βλ. H. Fuchs, *Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter*, Berlin 1926, σ. 41 εξ. Του Αυτού, «*Enkzklios Paideia*», *RAC* 5 (1962), σ. 393 εξ. P. Lemerle, *Ο Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*, σ. 93 εξ. Α. Μαρκόπουλος, *Η οργάνωση του σχολείου*, σ. 327. Σ.Ι. Κουρούση, *Επισκόπησις της Βυζαντινής Παιδείας*, τεύχ. Β', σ. 9 - 10. C. Mango, *Byzantium*, σ. 152 εξ. H. Hunger, *Ο Κόσμος του Βυζαντινού Βιβλίου*, σ. 101. Θα πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι καθ' όλη την ύστερη ελληνιστική και μεσαιωνική εποχή η οργάνωση και το πλαίσιο της ελληνικής παιδείας παρέμειναν ουσιαστικώς άθικτα και η βασική δομή τους αμετάβλητη. Επ' αυτού, βλ. Η.-Ι. Μαρρου, *Histoire de l'éducation*, σ. 485-486. P. Lemerle, *Ο Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*, σ. 97. P. Speck, *Die kaiserliche Universität von Konstantinopel*, München 1973, σ. 29 εξ. Mango, *Βυζάντιο*, σ. 151. Α. Μαρκόπουλος, *Η οργάνωση του σχολείου*, σ. 327. Σ.Ι. Κουρούση, *Επισκόπησις της Βυζαντινής Παιδείας*, τεύχ. Β', σ. 8. N.G. Wilson, *Οι Λόγοι στο Βυζάντιο*, σ. 87. Για την εκπαίδευση κατά την Παλαιολόγεια περίοδο, βλ. C. N. Constantinides, *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204-ca. 1310)*, (Texts and Studies of the History of Cyprus – XI), Nicosia : Cyprus Research Centre, 1982. Mergiali, *L'enseignement*, σ. 28 εξ και γενικότερα Της Αυτής, «*Παλαιολόγεια Εκπαίδευση*», στο Τ.Κ. Λουγγή-Ε. Kislinger (έκδ.), *Βυζάντιο. Ιστορία και πολιτισμός. Ερευνητικά πορίσματα*, τ. Β', κεφ. VIII, Αθήνα: Ηρόδοτος, 2015, σ. 461-474. F. Nousia, *Byzantine Textbooks of the Palaeologan Period*, (Studi e Testi 505), Città del Vaticano 2016, σ. 29 εξ. N.G. Wilson, *From Byzantium to Italy. Greek Studies in the Italian Renaissance*, London: Bloomsbury Academic, 2017². Πέτρου, *Η Παιδεία*, passim.

οποίο συνδέθηκε στη συνέχεια και με βαθιά φιλία⁵³¹. Κατά την περίοδο των σπουδών του στον Νείλο είχε προφανώς συμμαθητή τον ανιψιό του Νικόλαο Καβάσιλα, με τον οποίο ήταν ήδη συνδεδεμένος φιλικά, αλλά και άλλους νέους, γόνους κυρίως ευγενών οικογενειών της Θεσσαλονίκης. Κοντά το Νείλο θα πρέπει να σπούδασε συστηματικά από το 1335 και για έξι έτη περίπου φιλοσοφία, ρητορική⁵³², κλασική φιλολογία και θεολογία, με σκοπό «*τῶν ἀκριβεστερῶν ἄπτεσθαι λόγων καὶ ὅσα διανοίας δεῖται καὶ νοῦ*»⁵³³, διακρινόμενος μάλιστα μεταξύ των συμφοιτητῶν του για τις ἀριστες ἐπιδόσεις του καθ' ὅλη τη διάρκεια των σπουδῶν του⁵³⁴. Εντυπωσιασμένος ἀπὸ την πολυμάθεια του δασκάλου του, ο νεαρός Κυδώνης τονίζει με ιδιαίτερο θαυμασμό, πως «*σοφία τε γὰρ οὐδενὸς ἦν δεύτερος τῶν τηνικαῦτ' ἐπὶ ταύτῃ φρονούντων, τό τε ἦθος πρέπον εἶχε φιλοσοφία, καὶ μὴν καὶ δόξης ἀπήλαυεν ὅσῃν εἰκὸς ἀποφέρεισθαι τὸν τούτοις διενεγκόντα*»⁵³⁵, ἐνῶ ἦταν και ἐκεῖνος που τον δίδαξε με τρόπο ἐξαίρετο τη ρητορική τέχνη και τους κανόνες της⁵³⁶. Αναφερόμενος μάλιστα ἀργότερα, ἀλλὰ ἔχοντας προφανῶς ὑπόψη και την δική του, στην παρεχόμενη ἀνώτατη ἐκπαίδευση που ἔλαβε και ἀπὸ τον ἴδιο ο μαθητῆς και φίλος του Μανουήλ Παλαιολόγος, ἀποτυπώνει με συντομία τον τρόπο ἐργασίας του ρητοροδιδασκάλου, ο οποίος ἔθετε διαρκῶς προβλήματα και ἀσκήσεις, καθὼς ἐπίσης και την ἐπίπονη προσπάθεια του μαθητῆ να ἀνταποκριθεῖ στις ὑψηλές ἀπαιτήσεις των σπουδῶν του, ἐργαζόμενος για το σκοπὸ αὐτὸ ἀκόμη

⁵³¹ «*φήσοντάς με μὴ δίκαια δρᾶν, φίλον ἄνδρα ἐλέγχοντα, καὶ τὴν συγγραφὴν ἐφ' ἧ πολλ' ἐμόγησε πειρώμενον ἀκυροῦν, ἧ προσῆκον ἦν, καὶ ἄλλων ἕξωθεν ἐγκειμένων αὐτόν, διὰ τὴν φιλίαν ἀμύνειν*» (Δημ. Χρυσολωρᾶς, *Ἀναιρετικὸς*, 1-3, 231-235, ἐκδ. V. Pasiourtides, *An annotated*, σ. 205). Για τις σχέσεις των δύο ἀνδρῶν, βλ. ἐπίσης Rackl, *Verteidiger*, σ. 27. Jugie, *Démétrius*, σ. 387. Cammelli, *Correspondance*, σ. X-XI. Mercati, *Notizie*, σ. 519. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Beck, *Kirche*, σ. 733. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 79. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 48. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 204. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 31 ἐξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 6. Ιωαννίδης, *Σημειώσεις*, σ. 39 ἐξ. Επίσης Α. Γιέφτιτς, «*Συνάντησις της Σχολαστικῆς θεολογίας και του Ησυχασμοῦ στο ἔργο του Νείλου Καβάσιλα*», στο Α. Γιέφτιτς, *Ἐπισκ. Βανάτου, Φῶς Ἰλαρόν*, μτφρ. Α. Μαρίνη, (Αθήνα): Ακρίτας, 1991, σ. 163 ἐξ (ολόκληρο το ἀρθρο στις σελ. 159-185).

⁵³² Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. γενικά C.N. Constantinides, «*Teachers and students of rhetoric in the late Byzantine period*», στο E. Jeffreys (ed.), *Rhetoric in Byzantium. Papers from the Thirty-fifth Spring Symposium of Byzantine Studies, Exeter College, University of Oxford, March 2001*, (Society for the Promotion of Byzantine Studies. Publications 11), Aldershot, Hants, England - Burlington, VT : Ashgate, 2003, σ. 39 - 54.

⁵³³ *Ἀπολογία*, Α', 15-16, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359.

⁵³⁴ Γ' αὐτοῦ και τονίζει, ὅτι «*ὁπότ' ἐχρῆν τοὺς ἐπὶ λόγοις εὐδοκιμοῦντας τῶν ἡλικιωτῶν ἀριθμεῖσθαι, ἐμοῦ πρὸ τῶν ἄλλων παρὰ πᾶσιν ἐγένετο μνήμη, ἀλλὰ καὶ ὅτι παρὰ πᾶσιν ὄντι λαμπρᾶς τεύξασθαι φήμης*» (*Ἀπολογία*, Α', 18-19 και 24-25, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359 και 360).

⁵³⁵ *Ἀπολογία*, Α', 1007-1010, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἀκόμη Kianka, *Apology*, σ. 67 ἐξ. Pasiourtides, *Demetrius Chrysoloras*, σ. 39.

⁵³⁶ «*ἐκεῖνος γὰρ ἦν ὁ πρὸς τοὺς ῥητορικοὺς με τῶν λόγων πάνυ νέον ὄντα γυμνάσας καὶ προβλήματα διδούς καὶ προτρεπόμενος λέγειν, ἐπίδοσιν δέ μοι δεχομένης τῆς ἡλικίας καὶ συνεγυμναζόμεν αὐτῷ καὶ τὰ περὶ τοὺς λόγους ἦν ἀμφοτέρους κοινά, ὥστ' οὐκ εἶχον ὅπως αὐτόν μὴ κοινωνὸν και τῆς τότε ἀπορίας ποιόμην*» (*Ἀπολογία*, Α', 1014-1018, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391).

και τη νύχτα, δεχόμενος μάλιστα σε περίπτωση σφάλματος επιπλέον τις επιτιμήσεις του δασκάλου του⁵³⁷.

Κατά την περίοδο των σπουδών του στον Καβάσιλα, ο Δημήτριος θα γνώρισε επίσης βαθύτερα, πέραν των άλλων, και την ησυχαστική παράδοση, αλλά και θα έλαβε οπωσδήποτε μέρος ως ακροατής στις συζητήσεις που διεξάγονταν στην Θεσσαλονίκη εκείνη την εποχή μεταξύ του Βαρλαάμ και του Γρηγορίου Παλαμά, καθώς δεν φαίνεται λόγω ηλικίας να αναμείχθηκε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο στο ησυχαστικό ζήτημα. Ωστόσο είναι πολύ πιθανό, λόγω της έφεσής του προς την αυστηρή εφαρμογή του φιλοσοφικώς σκέπτεσθαι στη θεολογία, να ξεκίνησε να διαμορφώνει από εκείνη την περίοδο μέχρι το 1341 την αρνητική του στάση απέναντι στην παλαμική θεολογία, η οποία διαχώριζε μεθοδολογικά πλήρως σχεδόν, σε αντίθεση με το ουμανιστικό πρότυπο, την θεολογία από τη φιλοσοφία⁵³⁸, όπως αυτό αποτυπωνόταν με ενάργεια κυρίως στους «ἀποδεικτικούς περί έκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»⁵³⁹, αλλά και τους «ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων»⁵⁴⁰ λόγους του Παλαμά. Για το λόγο αυτό και παρά το γεγονός ότι η μαθητεία του σε δύο δασκάλους, θερμούς θιασώτες της ησυχαστικής παράδοσης και της παλαμικής θεολογίας, θα πρέπει μεν να έφερε το νεαρό Κυδώνη σε στενή επαφή και πιθανώς να τον συνέδεσε με τους κύκλους των ησυχαστών της γενέτειράς του - οπότε θα πρέπει να γνώρισε και τον ιερομόναχο ακόμη Γρηγόριο Παλαμά -, ωστόσο δεν φαίνεται να τον έπεισε προκειμένου να υιοθετήσει, όπως ο φίλος του Νικόλαος Καβάσιλας, τον παλαμικό τρόπο θεολογικής σκέψης⁵⁴¹.

⁵³⁷ «ἔπειτα ῥήτορα διδάσκαλον προστησάμενος κακείνου προβλήματα δόντος καὶ τοὺς τρόπους τάξεως καὶ δεινότητος ὑποδείξαντος, καὶ πολλῶν μὲ οἷς ἀπετύγχανες ἐπιτιμίσεων καὶ σκωμμάτων ἀκούσας, πολλὰς δὲ ἀγρυπνίας καὶ λόγοις ἐν ταῖς ὑπὲρ τούτων φροντίσιν ἀναλωθεὶς» (Ἐπιστ. 82, Τῷ βασιλεῖ, 12-15, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114).

⁵³⁸ Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. ενδεικτικά στα G. Podskalsky, *Theologie und Philosophie in Byzanz. Die Streit um die theologische Methodik in der spätbyzantinischen Geistesgeschichte (14.115. Jh.), seine systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung*, (Byzantinisches Archiv 15), München : C. H. Beck, 1977. Χρ. Τερέζη, *Η Θέση της Ελληνικής Φιλοσοφίας στην Ορθόδοξη Ανατολή. Σπουδή στον Άγιο Γρηγόριο Παλαμά*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1995. Του Αὐτοῦ, *Γρηγόριος Παλαμάς. Μεθοδολογικά*, Αθήνα : Ἰνδικτος, 1999. Χ.-Π. Μαλάη, *Η αναίρεση του δόγματος της αναλογίας του ὄντος με βάση τα συγγράμματα του Ἁγίου Γρηγορίου του Παλαμά*, (Διδ. Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2012. Ι.-Γ. Πηλιούρη, *Η διαλεκτική και η αποδεικτική μέθοδος στη θεολογία του Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμά*, (Διδ. Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2016.

⁵³⁹ ΓΠΣ Ι (1988)², σ. 23-153.

⁵⁴⁰ ΓΠΣ Ι (1988)², σ. 359-694.

⁵⁴¹ Επειδή ακριβώς τόσο ο Ισίδωρος, όσο και ο Νείλος, ανήκαν στους ησυχαστές θεολόγους, συνδύαζαν ως κληρικοί τις ιδιότητες του ενάρετου πνευματικού μοναχού και του διανοούμενου δασκάλου, κάτι το οποίο συνιστούσε ένα από τα ιδανικά πρότυπα της εποχής και γι' αυτό θεωρήθηκε από τους γονείς του Δημητρίου και τον Καντακουζηνό ως η πλέον ορθή επιλογή προκειμένου να αναλάβουν την εκπαίδευσή του, εφόσον πρωταρχικό μέλημά τους ήταν η βαθύτερη ενστάλαξη της εκκλησιαστικής παραδόσεως και της καλλιέργειας της ορθόδοξης πίστης με την ταυτόχρονη πρόσληψη της θύραθεν παιδείας, σύμφωνα με τα ιδεώδη του «Χριστιανικού Ανθρωπισμού».

Αντίθετα θα πρέπει μάλλον να τον προσανατόλισε περισσότερο προς το ουμανιστικό πρότυπο του φιλοσοφικώς θεολογείν της εποχής, το οποίο εκπροσωπούσαν ο Βαρλαάμ Καλαβρός, ο Γρηγόριος Ακίνδυνος και ιδίως ο Νικηφόρος Γρηγοράς, τον οποίο θα πρέπει να θαύμαζε ιδιαιτέρως⁵⁴². Έτσι, η πραγματοποίηση των σπουδών του σε ακραιφνώς ησυχαστικό περιβάλλον δεν φαίνεται να τον επηρέασε, αλλά ούτε και να τον εμπόδισε να παρακολουθήσει παράλληλα επίσης μαθήματα περισσότερο στη σχολή του Βαρλαάμ⁵⁴³, τα οποία είχαν σχέση πιθανότατα με την αστρονομία⁵⁴⁴ και οπωσδήποτε με την «ἀριθμητικήν, τὴν ἀρίστην τῶν ἐπιστημῶν»⁵⁴⁵ - για να εμβαθύνει προφανώς και να κατανοεί πληρέστερα την πλατωνική σκέψη⁵⁴⁶ -, αλλά και να γνωριστεί πιθανότατα με τον Ακίνδυνο και οπωσδήποτε με τον Νικηφόρο Γρηγορά. Με τον Γρηγορά ωστόσο, παρόλο που δεν κατάφερε τελικά να συνάψει σύνδεσμο - πιθανόν λόγω της πολιτικής του συμπόρευσης με τον φιλοπαλαμίτη Καντακουζηνό από το 1341⁵⁴⁷

⁵⁴² Χαρακτηριστικά είναι όσο αναφέρει για το πρόσωπό του στην *Ἐπιστ. 123, Εἰς Νικηφόρον τὸν Γρηγορᾶν*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 160-161. Επίσης και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 6.

⁵⁴³ Ωστόσο δεν ανέπτυξε οποιαδήποτε άλλη σχέση με τον Καλαβρό μοναχό, παρόλο που υποστηρίχθηκε παλαιότερα όχι ορθά ότι υπήρξε αλληλογραφία μεταξύ τους. Για το ζήτημα, βλ. ιδιαιτέρως R.-J. Loenertz, «Note sur la correspondance de Barlaam, évêque de Gerace, avec ses amis de Grèce», *OCP* 23 (1957), σ. 201-202, καθώς επίσης και Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 48. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 33-34. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 6. Wilson, *Λόγιοι*, σ. 342. Christov, *Demetrios Kydonès*, σ. 256. Το γεγονός ότι συμμετείχε ως ακροατής στα μαθήματα του Βαρλαάμ υποστηρίζουν οι Mercati, *Notizie*, σ. 123. G. Schiro (a cura di), *Barlaam Calabro, Epistole greche. I primordi episodici e dottrinari delle lotte esichaste. Studio introduttivo e testi*, Palermo, 1954, σ. 49 σημ 2. Schiro, *Βαρλαάμ*, σ. 18-19. Αγγελόπουλος, *Νικόλαος Καβάσιλας*, σ. 25. Demetracopoulos, *Translation*, σ. 311. Ryder, *Career and Writings*, σ. 7.

⁵⁴⁴ Οι γνώσεις που αποκόμισε στην αστρονομία, φαίνεται ότι του επέτρεψαν να συντάξει αργότερα έργα, όπως τα σχόλια στο *Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ζωδίου*, *Cod. Vat. gr 298*, ff. 296^v και ff. 590^v και *Cod. Meteor. Metam. gr 105*, ff. 79^{r-v}

⁵⁴⁵ *Ἐπιστ. 176, Ταρχανειώτη*, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 48 και Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, Γ', σ. 60-61. Έτσι, εκτός από τα σχόλιά του στον Ευκλείδη (*Εἰς τὴν Γεωμετρικὴν Πραγματείαν τοῦ Εὐκλείδους*, *Cod. Meteor. Barl. gr. 202*, ff. 11^{r-v}) και τα *Αριθμητικά*, (*Cod. Paris. Suppl. gr. 652*, ff. 158^{r-v}, 160^v και *Cod. Paris. gr. 2428*, ff. 188^{r-v}) που συνέθεσε, είναι πολύ πιθανό, όπως αναφέρει ο ίδιος, ότι σχολίασε επίσης περικοπές που ανακάλυψε από το Διόφαντο και τις έστειλε σε άγνωστου ονόματος φίλο του το 1387 (*Ἐπιστ. 287*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 208). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Background*, σ. 34-35 και Ryder, *Career and Writings*, σ. 11-12. Διεξοδικά για την ενασχόληση του Δημητρίου με τα μαθηματικά και την αστρονομία, αλλά και την ενδεχόμενη συνεργασία του με το Θεόδωρο Καβάσιλα και τη σύνθεση των παραπάνω έργων στο Acerbi - Martín, *Les études géométriques*, σ. 17-23. Συναφώς, βλ. επίσης Acerbi, *Byzantine Recensions*, σ. 189 και Του Αυτού, *Problemi aritmetici*, σ. 132 εξ.

⁵⁴⁶ Για τη θέση των μαθηματικών στην πλατωνική σκέψη, βλ. δειγματοληπτικά Πλάτωνος, *Πολιτεία* 526e. *Τίμαιος* 32b και 48b, c. Επίσης P. Pritchard, *Plato's Philosophy of Mathematics*, (International Plato Studies 5), Sankt Augustin : Academia Verlag, 1995 και K. Bormann, *Πλάτων*, μτφρ. Ι.Γ. Καλογεράκος, Αθήνα : Καρδαμίτσας, 2006, σ. 97 εξ.

⁵⁴⁷ Έτσι, στην σύντομη *Ἐπιστ. 123, Ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Νικηφόρον τὸν Γρηγορᾶν*, (έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 160-161), που του απευθύνει ο Δημήτριος μετά το 1341 και πρὶν ἀπὸ το 1345 (Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 89-90 και P.L.M. Leone, «La corrispondenza di Niceforo Gregora», *Quaderni*

και κυρίως έπειτα από το 1347⁵⁴⁸, αλλά και εξαιτίας μάλλον του φιλοδυτικού και φιλενωτικού του προσανατολισμού μετά το 1354⁵⁴⁹ -, θα πρέπει να συμφωνούσε ιδεολογικά και να επιδοκίμαζε την όλη στάση του απέναντι στο ησυχαστικό ζήτημα⁵⁵⁰. Για το λόγο αυτό και θα πρέπει να υιοθέτησε, πιθανότατα μετά το 1347, τις φιλοσοφικές αρχές και προϋποθέσεις του αντιησυχασμού του⁵⁵¹, γεγονός που τον διευκόλυνε ιδιαίτερα στη συνέχεια να μνηθεί ομαλότερα και να αποδεχτεί ευκολότερα, λόγω της μεθοδολογικής τους συγγένειας, την δυτική και μάλιστα την ακινάτεια θεολογικοφιλοσοφική σκέψη⁵⁵².

Κατά τη δεύτερη περίοδο των σπουδών του συνεπώς, ο Δημήτριος δεν θα πρέπει να αρκέστηκε μόνο στη μαθητεία του κοντά στον Νείλο, αλλά η μεγάλη του έφεση προς τα γράμματα, καθώς και οι πνευματικές ευκαιρίες της γενέτειράς του θα τον οδήγησαν στην παράλληλη παρακολούθηση, οπωσδήποτε μαζί με τον Νικόλαο Καβάσιλα⁵⁵³, μαθημάτων και άλλων δασκάλων της ρητορικής και της φιλοσοφίας της πόλεως, κάτι για το οποίο όμως δεν διαθέτουμε άμεση μαρτυρία. Ακολουθώντας ωστόσο την συμβουλή του Νείλου να είναι εκλεκτικός στις συναναστροφές του και να αποφεύγει «*τῶν πρὸς τὰς ἀνοήτους διαλέξεων*»⁵⁵⁴, ο Κυδώνης συμμετείχε ενεργά και με σκοπό να ικανοποιήσει τα φιλομαθή του ενδιαφέροντα στην πνευματική κίνηση της Θεσσαλονίκης, εφόσον όπως παρατηρεί

---

del Siculorum Gymnasium 8. Studi di Filologia Bizantina II (1980), σ. 228), του ζητά να μην τον αδικεί εμπιστευόμενος άνδρες πονηρούς που τον έχουν διαβάλλει, εξαιτίας προφανώς του συνδέσμου που διατηρεί και της υποστήριξης που προσφέρει στο φίλο του αγ. Γρηγορίου του Παλαμά Ιωάννη Καντακουζηνό. Πρβλ. επ' αυτού και Α. Σκλαβενίτη, *Συμβολή*, σ. 270.

⁵⁴⁸ Από το 1347 ο Γρηγοράς εκδηλώνεται πιθανότατα δημοσίως εναντίον της παλαμικής διδασκαλίας και επιβαρύνονται σοβαρά οι σχέσεις του με τον Καντακουζηνό. Επ' αυτού, βλ. Μόσχος, *Γρηγοράς*, σ. 55 εξ. Α. Σκλαβενίτη, *Συμβολή*, σ. 63 εξ. Η. Παρασκευοπούλου, *Το Αγιολογικό*, σ. 31.

⁵⁴⁹ Ο Γρηγοράς, σε αντίθεση με τον Κυδώνη, είναι βέβαιο ότι εμφορούνταν από αντιδυτικά και αντιλατινικά αισθήματα, παρόλο που ήταν ταυτόχρονα και σφοδρός αντιπαλαμίτης. Την ανθενωτική του στάση μάλιστα, κατέδειξε ήδη από το 1334, όποτε κατάφερε να πείσει την πατριαρχική σύνοδο να μην ξεκινήσει, πιθανότατα ως ατελέσφορες, τις διαπραγματεύσεις που του ανατέθηκαν με τους παπικούς αντιπροσώπους. Επ' αυτού, βλ. Μόσχος, *Γρηγοράς*, σ. 45 εξ. Α. Σκλαβενίτη, *Συμβολή*, σ. 60-61. Η. Παρασκευοπούλου, *Το Αγιολογικό*, σ. 31.

⁵⁵⁰ Για τη στάση του Γρηγορά στο ησυχαστικό ζήτημα, βλ. Μόσχος, *Γρηγοράς*, σ. 42 εξ 52 εξ 62 εξ και 65 εξ.

⁵⁵¹ Γι' αυτές, βλ. Μόσχος, *Γρηγοράς*, σ. 108 εξ.

⁵⁵² Για τη μεθοδολογική συγγένεια του Γρηγορά με την δυτική θεολογική παράδοση μέσω της από κοινού υιοθέτησης των νεοπλατωνικών φιλοσοφικών αρχών ως βάσεως του θεολογείν, βλ. τις παρατηρήσεις των Μόσχου, *Γρηγοράς*, σ. 205-207 (για την κτιστή φύση των θεοφενειών) και Χρ. Μαλάη, *Η αναίρεση του δόγματος της «αναλογίας του όντος» με βάση τα συγγράμματα του αγ. Γρηγορίου του Παλαμά*, (Διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2011, σ. 87-94 (αναλογία).

⁵⁵³ Επ' αυτού, βλ. Μ.-Η. Congourdeau, «Nicolas Kabasilas et la théologie latine», στο Α. Rigo - Ρ. Ermilov (ed.), *Byzantine Theologians. The Systematisation of their Own Doctrine and their Perception of Foreign Doctrines*, Roma : Università degli Studi di Roma "Tor Vergata", 2009, σ. 170 -175 [το άρθρο στις σελ. 169-179] και Ryder, *Career and Writings*, σ. 7.

⁵⁵⁴ Ο Νείλος τον «*συνεβούλευε ... τῶν πρὸς τὰς ἀνοήτους διαλέξεων ἀποσχέσθαι*» (Απολογία, Α', , έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391).

ο Καβάσιλας οι νέοι της πόλεως ήταν συνηθισμένοι να παρακολουθούν τότε «*ρήτοράς τε αγαθούς ἢ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐταίρους*»⁵⁵⁵. Αλλά και ο ίδιος ο νεαρός Δημήτριος αναφέρεται σε πνευματικό κύκλο διανοουμένων που συμμετείχε στη γενέτειρά του και ασχολούνταν με τη φιλοσοφία και τη ρητορική⁵⁵⁶, στον οποίο τον εισήγαγε πιθανότατα ο Καντακουζηνός που βρισκόταν πολύ συχνά στην πόλη μέχρι και την άνοιξη του 1341⁵⁵⁷, οπότε και ο ίδιος διέκοψε ολοκληρωτικά τις σπουδές του λόγω του απροσδόκητου θανάτου του πατέρα του. Εξαιτίας αυτού μάλιστα είναι απολύτως βέβαιο επίσης, ότι ο Δημήτριος πραγματοποίησε σπουδές αποκλειστικά και μόνο στην Θεσσαλονίκη, ώστε η παλαιότερη άποψη ότι γύρω στο 1340 και κατά το παράδειγμα του συνηλικιώτη και συμμαθητή του Νικολάου Καβάσιλα μετέβη στην Κωνσταντινούπολη για να συνεχίσει την εκπαίδευσή του⁵⁵⁸, να μην ευσταθεί καθώς δεν διαθέτει ερείσματα στις πηγές.

Οι σπουδές του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη απέβησαν, παρά την σχετικά πρόωρη διακοπή τους, εξαιρετικά καρποφόρες, κάτι στο οποίο συνέβαλαν κυρίως οι έξοχες πνευματικές του ικανότητες, αλλά και η επιμέλεια που επέδειξε στη μελέτη των μαθημάτων του, με αποτέλεσμα να διακρίνεται πάντοτε σε σχέση με τους άλλους συμφοιτητές του, αφού κάθε φορά που επιχειρούνταν σύγκριση, όπως τονίζει, «*έμοῦ γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων παρὰ πᾶσιν ἐγίνετο μνήμη*»⁵⁵⁹. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αποκτήσει πολύπλευρη παιδεία, την οποία λόγω της έμφυτης φιλομάθειάς του, διεύρυνε και εμπλούτιζε διαρκώς με συνεχή και συστηματική ιδιωτική μελέτη, γεγονός που του εξασφάλισε γιγαντιαία για τα δεδομένα της εποχής του μόρφωση, το εύρος της οποίας θεωρούμε ότι αποτυπώνεται με ενάργεια ιδιαιτέρως στις επιστολές του, όπου αναφέρεται συχνότατα και με έμφαση ιδιαιτέρως στον Πλάτωνα⁵⁶⁰, προς τον οποίο τρέφει ιδιαίτερη εκτίμηση,

⁵⁵⁵ Νικ. Καβάσιλας, *Προσφώνημα*, Β', 4, έκδ. Θ. Ιωάννου, *Μνημεία Αγιολογικά*, σ. 70. Επίσης, βλ. Λαούρδας, *Κλασική Φιλολογία*, σ. 18 εξ. Αγγελόπουλος, *Νικόλαος Καβάσιλας*, σ. 22-23.

⁵⁵⁶ *Επιστ. Άνωνυμος*, 27-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 27. Ο Δημήτριος «*berichtet später auch von einem gelehrten Zirkel, in dem er philosophische Studien betrieben und sich mit Pythagoras, Platon und Aristoteles beschäftigt habe*» (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 7).

⁵⁵⁷ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2-3. Για την παραμονή του Καντακουζηνού στην Θεσσαλονίκη, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 41 εξ.

⁵⁵⁸ Γι' αυτό, βλ. Jugie, *Démétrius*, σ. 387. Cammelli, *Correspondance*, σ. XII. Beck, *Kirche*, σ. 733. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274 και Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 69.

⁵⁵⁹ *Απολογία*, Α', 18-19, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359.

⁵⁶⁰ Δειγματοληπτικά βλ. *Επιστ.* 33, 86-87, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 64-66 και 118-121. Επίσης *Επιστ.* 239, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 141-142. Πρβλ. επίσης D. Angelov, «Plato, Aristotle, and Byzantine Political Philosophy», στο E. Gannagé - P. Crone - M. Aouad (eds.), *The Greek Strand in Islamic Political Thought. Proceedings of the Conference Held at the Institute for Advanced Study, Princeton 16-27 June 2003*, (Mélanges de l'Université Saint-Joseph 57), Beirut 2004, σ. 499-523.

όπως επίσης και στον Αριστοτέλη⁵⁶¹, τον οποίο μάλιστα φαίνεται πως δεν διαχωρίζει ουσιαστικά από τον δάσκαλό του, θεωρώντας τον, παρά τις δομικές του διαφορές, μαθητή και συνεχιστή του, καθώς κατανοούσε και ερμήνευε τις αντιλήψεις του πιθανότατα υπό το πρίσμα της νεοπλατωνικής σύνθεσης⁵⁶², κάτι που τον διευκόλυε επίσης αργότερα για να υιοθετήσει ευχερέστερα την νεοπλατωνίζουσα αυγουστινείας επίδρασης αριστοτελίζουσα σχολαστική διδασκαλία του Ακινάτη.

Έτσι, παρόλο που ως φιλόσοφος και πολιτειολόγος πρόβαλε περισσότερο ως πλατωνικός με νεοπλατωνικό ένδυμα, ως φιλοσοφών θεολόγος αναδείχθηκε μέσω του Ακινάτη κυρίως αριστοτελίζων, συνδυάζοντας ωστόσο, όπως και ο Θωμάς, τη νεοπλατωνίζουσα αυγουστίνεια με την εκχριστιανισμένη μορφή του αριστοτελισμού της σχολαστικής θεολογίας, ώστε ο Σταγειρίτης φιλόσοφος να αποκαλείται εκ μέρους του κατά κανόνα μαθητής ή φοιτητής του Πλάτωνα⁵⁶³. Εκτός από τον Πλάτωνα όμως, ιδιαίτερη αναφορά κάνει επίσης στον Δημοσθένη⁵⁶⁴, τον οποίο προτιμά από τους λοιπούς ρήτορες, χωρίς να παραλείπει όμως τις αναφορές του στον Όμηρο⁵⁶⁵, στον Ησίοδο⁵⁶⁶ και στον Πίνδαρο⁵⁶⁷ από τους ποιητές, αλλά και στον Σοφοκλή⁵⁶⁸ από τους τραγικούς και στον κωμωδιογράφο Αριστοφάνη⁵⁶⁹, όπως επίσης στον Ιπποκράτη⁵⁷⁰ και στον πολυτάλαντο Πλούταρχο⁵⁷¹, του οποίου υιοθετεί πολλές από τις πλατωνίζουσες πολιτικές αντιλήψεις.

Από τις αναφορές αυτές προκύπτει νομίζουμε σαφώς η συμπάθεια του Δημητρίου προς την, υπό το πρίσμα της νεοπλατωνικής κατανόησης και ερμηνείας, πλατωνική ιδίως φιλοσοφική σκέψη και μάλιστα όσον αφορά την πολιτική της

⁵⁶¹ Έπιστ. 103, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 139-141. Έπιστ. 260 και 279, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 164-165 και 198-199. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius-Thomas*, σ. 278 εξ και Fryde, *Renaissance*, σ. 383.

⁵⁶² Η προσπάθεια του ύστερου κυρίως Νεοπλατωνισμού να συμφιλώσσει και να συνθέσει τη φιλοσοφική σκέψη των δύο κορυφαίων Ελλήνων φιλοσόφων αποτυπώνεται νομίζουμε σαφώς στη μελέτη του Χρ.Α. Τερζή, *Πλάτων και Αριστοτέλης προς μια συμφιλίωση. Ανιχνεύσεις στον ύστερο Νεοπλατωνισμό*, Αθήνα: Ζήτρος, 2011.

⁵⁶³ Έπιστ. 5, *Ανώνυμος*, 2, 28-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 27.

⁵⁶⁴ Έπιστ. 49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83. Έπιστ. 191 και 234, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 64 και 129-130.

⁵⁶⁵ Έπιστ. 47, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 80-81. Έπιστ. 238, 320 και 342, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 139-140, 249-250 και 278-281. Ακόμη, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 9.

⁵⁶⁶ Έπιστ. 42, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 75-76. Έπιστ. 393, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 346-348.

⁵⁶⁷ Έπιστ. 88, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 121-122. Έπιστ. 173, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 44-45.

⁵⁶⁸ Έπιστ. 319 και 389, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 248 και 340-341.

⁵⁶⁹ Έπιστ. 392, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 344-346.

⁵⁷⁰ Έπιστ. 100, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 137-138. Έπιστ. 437, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 397.

⁵⁷¹ Έπιστ. 293, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 211-213.

πτυχή, τη ρητορική και την ιστοριογραφία, όπλα απολύτως χρήσιμα και απαραίτητα για μια μελλοντική πολιτική σταδιοδρομία, προς την οποία στόχευε. Έτσι ο νεαρός διανοούμενος όπως φαίνεται, θελγόταν περισσότερο από τη φιλολογική, ρητορική και φιλοσοφική ενασχόληση και λιγότερο από τη θεολογική, όπως συνέβαινε αντίθετα με το συμμαθητή του Νικόλαο Καβάσιλα ή αργότερα με τον αδερφό του Πρόχορο, ώστε μέσω των σπουδών του να καλλιεργήσει και να αναπτύξει τις πτυχές της προσωπικότητάς του περισσότερο ως φιλολογούντος λόγιου διανοούμενου και πολιτικού φιλοσόφου και λιγότερο ως θεολόγου. Γι' αυτό και θεωρούμε ως πολύ πιθανό ότι με φροντίδα του Καντακουζηνού, στον πνευματικό κύκλο του οποίου ανήκαν - όπως ήδη αναφέρθηκε - και οι δύο διδάσκαλοι του Δημητρίου Ισιδωρος και Νείλος, να δόθηκε μεγαλύτερη βαρύτητα κατά τη διάρκεια των σπουδών του στη θύραθεν φιλοσοφική και ρητορική από ότι στην θεολογική του κατάρτιση, ώστε να προετοιμαστεί όσο γίνεται καταλληλότερα για το σκοπό που επιθυμούσαν ο πατέρας του και ο μέγας Δομέστικος, δηλαδή για την πραγματοποίηση πολιτικής σταδιοδρομίας μετά την ενηλικίωσή του. Ωστόσο όμως, ενώ βρισκόταν ήδη στην ακμή της σταδιοδρομίας του το 1367/68, υπογραμμίζει στον Σίμωνα Ατουμάνο ότι εκείνος εξακολουθούσε να επιθυμεί έντονα την αφοσίωση από τότε που ήταν ακόμη πάνυ νέος στα γράμματα και να συναγελάζεται με σοφούς δασκάλους⁵⁷², κάτι όμως που δεν κατάφερε τελικά, εφόσον τον «ἀφείλκυσε ... ἢ τῶν βασιλέων εἶτε φιλία χρῆ λέγειν εἶτε αἰδῶς εἶτε ἀνάγκη»⁵⁷³, καθώς θα έπρεπε να αναλάβει τη φροντίδα και τη συντήρηση της οικογένειάς του εξαιτίας του σχεδόν αιφνίδιου θανάτου του πατέρα του το 1341 και την απώλεια σχεδόν ολόκληρης της περιουσίας τους στη Θεσσαλονίκη μετά το 1345.

7. Ο θάνατος του Μανουήλ Κυδώνη και ο Δημήτριος ως διάδοχός του και προστάτης της οικογένειάς του κατά την περίοδο της επικράτησης του κινήματος των Ζηλωτών (1341-1342)

Λίγο πριν από τα μέσα του 1341 και ενώ ο Δημήτριος ζούσε με την οικογένεια του στη Θεσσαλονίκη και όδευε, καθώς υπολειπόταν περίπου ένα έτος, προς την ολοκλήρωση και του δεύτερου κύκλου της εκπαίδευσής του, ανατέθηκε, πιθανότατα μέσω του Καντακουζηνού, από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Γ' στον πατέρα του Μανουήλ πρεσβεία προς τους Σκύθας⁵⁷⁴, δηλαδή προς τους Μογγόλους της Χρυσής Ορδής (Kırcağ), οι οποίοι είχαν εισέλθει και καταλάβει εδάφη στα βόρεια σύνορα της Αυτοκρατορίας. Η αποστολή αυτή αποτέλεσε το αποκορύφωμα

⁵⁷² «ἐμέ γάρ καί πάνυ νέον ὄντα τὴν ψυχὴν τοῦ συγγενέσθαι τοῖς ἀνδράσι κατέσχευ ἐπιθυμία, ἐν ὀλίγοις οἷς οἶος τ' ἦν τῆς φωνῆς συνιέναι, τῆς ἐκείνων στοχαζόμενον διανοίας καὶ ὡς ἡ τούτων Μοῦσα τῆς Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος σεμνοτέρα, ὡς ἂν τῆ τῶν ὄντων ἐπιστήμη καὶ τῆς τῶν θεῶν γνώσεως προσκειμένης» (Ἐπιστ. 103, 63 - 67, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 141).

⁵⁷³ Ἐπιστ. 103, 67-68, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 141.

⁵⁷⁴ Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α', 17, 12-23, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 9.

της πολιτικής σταδιοδρομίας του Μανουήλ⁵⁷⁵, αλλά ταυτόχρονα και το πλέον μοιραίο γεγονός για τη ζωή του και την μελλοντική πορεία των μελών της οικογένειάς του και ιδιαιτέρως του Δημητρίου. Η ανάθεση της ευθύνης της πρεσβείας από τον αυτοκράτορα στον πατέρα του νεαρού Κυδώνη, που διαδραμάτιζε πιθανότατα σημαντικό ρόλο και στα πολιτικά πράγματα της Θεσσαλονίκης εκείνη την εποχή, οφείλεται προφανώς σε εισήγηση του φίλου του μεγάλου Δομεστικού Καντακουζηνού.

Έτσι ο Μανουήλ, επικεφαλής της αυτοκρατορικής αντιπροσωπείας, αναχώρησε από τη Θεσσαλονίκη περί τα τέλη του Χειμώνα ή στις αρχές της άνοιξης του 1341 για την κοπιώδη «καὶ τῶν Κασπίων πυλῶν ἐπέκεινα»⁵⁷⁶ πρεσβεία προς τους Μογγόλους, με τους οποίους είχαν σύντομες αλλά εξαιρετικά επικίνδυνες και επίπονες διαπραγματεύσεις, οι οποίες ωστόσο απέφεραν καρπούς. Χάρη στη πολιτική ευστροφία του Κυδώνη, η διπλωματική προσπάθεια στέφθηκε από απόλυτη επιτυχία⁵⁷⁷, με αποτέλεσμα οι Μογγόλοι, όχι μόνο να αποχωρήσουν από τα εδάφη της Αυτοκρατορίας, αλλά και να στρέψουν την επιθετικότητά τους εναντίον των βουλγαρικών εδαφών⁵⁷⁸. Η μεγάλη ταλαιπωρία από την επικίνδυνη αυτή αποστολή όμως, επιβάρυνε την, κατά πάσα πιθανότητα, ήδη εύθραυστη υγεία

⁵⁷⁵ Πρβλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 6.

⁵⁷⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 17, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 9 και *Полянковская, Кидонис*, σ. 174. Για την αντίληψη του Δημητρίου για τους Μογγόλους, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 69 εξ. Αναφορικά με τις σχέσεις του Βυζαντίου με τους Μογγόλους γενικότερα, βλ. V. Laurent, «L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire Byzantin (Printemps-été 1341)», *REB* 18 (1960), σ. 145-162. Bosch, *Andronikos III.*, σ. 63-68. J. Richard, «Byzance et les Mongols», *BF* 25 (1999), σ. 94 εξ. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 51 εξ. I. Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans (1186-1365)*, Cambridge 2005, σ. 69-88 · 108-109 και 122-133. Για την ίδρυση και εξάπλωση της Μογγολικής Αυτοκρατορίας ειδικότερα, βλ. Α.Γ.Κ. Σαββίδη, *Η ίδρυση της Μογγολικής Αυτοκρατορίας. Ο Τζένγκις Χαν, οι Επίγονοί του και ο κόσμος της Ανατολής, 1206-1294 μ.Χ.*, (Θέματα Παγκόσμιας και Ελληνικής Ιστορίας & Πολιτισμού 1), Αθήνα : Ιωλκός, 2004 (2009).

⁵⁷⁷ Ο Δημήτριος κάνει λόγο για «τὴν μακρὰν ἐκείνην καὶ πολλῶν γέμουσαν κινδύνων πρεσβείαν» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 5, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3), η οποία απεστάλη «πρὸς τοὺς Σκύθας τοὺς σιδήρω τέμνειν εἰωθότας τὰς δίκας» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 17, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 9). Γι' αυτό, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 48. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 30. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 6.

⁵⁷⁸ «ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν Κασπίων Πυλῶν ἐπέκεινα ὁ πατήρ μοι πρεσβεύων ἀφίκετο, καὶ πρὸς Σκύθας τοὺς σιδήρω τέμνειν εἰωθότας τὰς δίκας ὑπὲρ τῶν κοινῶν μετὰ παρρησίας δεδικάσατο, οὐχ ἦττον μεγάλης ἢ δικαίας ζημίας τὸ κοινὸν ἀπαλλάξας· καὶ τότε πρῶτον λόγων ἠττήθησαν Σκύθαι, καὶ τοῦ πλεονάζειν ἀφέμενοι καὶ τῶν ἰδίων ἠγάπησαν στερηθέντες· ὁ τις οὐκ ἂν αἴνιγμα εἶποι τῶν τὰ ἐκείνων εἰδόντων τόξα, καὶ τὰς ἅπαν πεδίον καλυπτούσας φάλαγγας, καὶ τὴν ὑπὲρ πάντα σκηπτὸν ὀξύτητα, καὶ τὴν ὑπὲρ ταῦτα πάντα τοῦ κέρδους ἐπιθυμίαν; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀδικήσασιν ἔπεισε συμμαχεῖν, καὶ τοὺς ὑπὲρ τοῦ μὴ πολέμων ἄρχειν μεγάλους δεχομένους μισθοὺς καὶ συμπολεμεῖν ἠνάγκασε προσδιδόντας τὰ ἑαυτῶν. Οὐ μὴν ἐν τούτοις μόνοις χρήσιμον παρέσχεν αὐτόν, ἀλλὰ τὸν ἅπαντα βίον ἀεὶ τι ποιῶν εὔ τὸ κοινὸν διετέλεσεν» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 17, 12-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 9). Αναλυτικά ἐπ' αὐτοῦ, βλ. Mergiali-Sahas, *Ambassador*, σ. 585 εξ. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 341 εξ.

του Μανουήλ⁵⁷⁹, γι' αυτό και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού της επιστροφής, ασθένησε βαριά, καθώς ήταν εξαντλημένος από τις κακουχίες, ώστε έπειτα από σύντομο χρονικό διάστημα να πεθάνει⁵⁸⁰ μεταξύ Απριλίου και Μαΐου του 1341, αφού πρώτα συνάντησε και ενημέρωσε για τα επιτυχή αποτελέσματα της αποστολής τον αυτοκράτορα και τον Καντακουζηνό.

Για την έρευνα ωστόσο, επειδή δεν υπάρχει σαφής σχετική μαρτυρία, παραμένει ακόμη ανοικτό το ζήτημα του τόπου του θανάτου του Μανουήλ, ο οποίος θα πρέπει να ταυτιστεί με τον τόπο συνάντησής του με τον Ανδρόνικο Γ' και τον μεγάλο Δομέστικο. Έτσι, κατά καιρούς προτάθηκαν ως πιθανότεροι τόποι θανάτου του το Διδυμότειχο και η Κωνσταντινούπολη⁵⁸¹, παρόλο που είναι γνωστό ότι ο αυτοκράτορας βρισκόταν μαζί με τον Καντακουζηνό μέχρι και τα τέλη Μαΐου 1341 στη Θεσσαλονίκη⁵⁸², ενώ επίσης, όπως εξάγεται σαφώς από τις αναφορές του Δημητρίου, ο μέγας Δομέστικος, συνοδεύοντας προφανώς τον αυτοκράτορα, βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο της ασθένειας, του θανάτου και της ταφής του πατέρα του. Για το λόγο αυτό και ως πιθανότερος τόπος θανάτου του Μανουήλ θα πρέπει να θεωρηθεί, κατά την άποψή μας, η Θεσσαλονίκη, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τις πληροφορίες του Κυδώνη, σε όλα τα τελευταία γεγονότα της ζωής του πατέρα του ήταν παρών ο φίλος του Ιωάννης Καντακουζηνός, ο οποίος συμπαραστάθηκε ποικιλοτρόπως στη δοκιμαζόμενη οικογένεια, αλλά και μετά την ταφή του πατέρα του προέτρεψε τον ίδιο να διακόψει, ίσως προσωρινά, τις σπουδές του με σκοπό να αναλάβει την προστασία της μητέρας και των αδερφών του, ώστε να είναι απολύτως βέβαιο πως ο απροσδόκητος θάνατος του Μανουήλ

⁵⁷⁹ Το σύντομο της ασθένειας και ο θάνατος του Μανουήλ είναι εξαιρετικά πιθανό εκτός από τις κακουχίες να οφείλεται και στην ευάλωτη υγεία του, γεγονός που όπως φαίνεται είχαν κληρονομήσει και τα περισσότερα από τα παιδιά του, τα οποία πέθαναν εκτός από το Δημήτριο σε ηλικία μεταξύ 35 και 45 ετών. Ειδικότερα οι δύο πρώτες από τις αδελφές του που γεννήθηκαν μεταξύ 1325/1330 πέθαναν το 1361/1362 εξαιτίας της Πανώλης σε ηλικία 35 ετών περίπου. Ο Πρόχορος που γεννήθηκε μεταξύ 1332/1333 πέθανε το 1370/1371 στην ίδια σχεδόν ηλικία με τον πατέρα του, δηλαδή 40 ετών περίπου, ενώ η τελευταία από τις αδελφές του που γεννήθηκε μέχρι το 1335 πέθανε το 1381, σε ηλικία 45 ετών περίπου. Αλλά και ο Δημήτριος, παρόλο που υπήρξε το μακροβιότερο από τα τέκνα του Μανουήλ και πέθανε σε ηλικία σχεδόν 73 ετών, αναφέρεται πολύ συχνά στην αλληλογραφία του στα χρόνια προβλήματα υγείας που αντιμετώπιζε από την παραμονή του στην Θράκη το 1346 -1347 μέχρι και το τέλος σχεδόν της ζωής του στην Κωνσταντινούπολη το 1396.

⁵⁸⁰ Για το θάνατο του Μανουήλ, βλ. *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ*, Α', 5, 3-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3 και *Απολογία*, Α', έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359 - 360. Επίσης βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XII. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 48. Поляковская, *Патриот*, σ. 16. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 36. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 7. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 357. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 269. Дунаев, *Κυδωνис*, σ. 640 с. Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 32 και Α.Γ. Дунаев, «Κυδωνис Проχορ», σ. 657a.

⁵⁸¹ Ο Loenertz, (*Cydonès, I.*, σ. 48) και η Σολωμού, (*Πολιτικός ρόλος*, σ. 559) θεωρούν ότι ο Μανουήλ πέθανε στο Διδυμότειχο, ο Tinnefeld, (*Briefe, I/I*, σ. 6) νομίζει ότι *starb noch vor der Heimkehr, wohl in Didymoteichon oder Konstantinopel zwischen April und Juni 1341*, ενώ ο Saint-Guillain, (*Manouël Kydônès*, σ. 357) υποστηρίζει ότι πέθανε στην Κωνσταντινούπολη.

⁵⁸² Καντακουζηνός, *Ιστορία*, II,39, έκδ. L. Schopen, I, σ. 551.

ανέκοψε απότομα περί τα τέλη της άνοιξης του 1341 τις λαμπρές σπουδές του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη.

Ακολουθώντας ο νεαρός Κυδώνης, που ήταν τότε περίπου δεκαεπτά ετών⁵⁸³, τη συμβουλή του Καντακουζηνού, διέκοψε τη φοίτησή του, κλείνοντας, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, τα βιβλία και εγκαταλείποντας «*τὴν τῶν λόγων φροντίδα*»⁵⁸⁴ για να αναλάβει την ευθύνη της επιμέλειας της οικογένειάς του. Ο θάνατος του πατέρα του, τονίζει ο Δημήτριος αποτέλεσε την αιτία η οποία «*τὸν περὶ τοὺς λόγους ἔστησε δρόμον ἐπιδόξω παρὰ πᾶσιν ὄντι λαμπρὰς τεύξασθαι φήμης*»⁵⁸⁵, εφόσον έπρεπε να αφοσιωθεί στη φροντίδα της μητέρας και των μικρών αδερφών του⁵⁸⁶, γεγονός μάλιστα για το οποίο και η ηλικία του, όπως σημειώνει, το επέτρεπε⁵⁸⁷. Ο αναπάντεχος θάνατος του Μανουήλ, παρά ταύτα, φαίνεται ότι κλόνισε προσωρινά και την ομαλή πορεία της ζωής της οικογένειάς του, εξαιτίας πιθανώς της απόπειρας οικειοποίησης της μεγάλης περιουσίας που διέθετε. Διαισθανόμενος τον κίνδυνο αυτό προφανώς ο Καντακουζηνός, έδωσε, αναχωρώντας με τον αυτοκράτορα για την Κωνσταντινούπολη στα τέλη της άνοιξης, οδηγίες στο Δημήτριο για τον τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων που ενδεχομένως θα ανέκυπταν και οπωσδήποτε την υπόσχεση ότι θα παρείχε σταθερή υποστήριξη στην οικογένειά του, καθώς επίσης και τη διαβεβαίωση αρωγής για τη συνέχιση και ολοκλήρωση των σπουδών του αργότερα και μετά την ομαλοποίηση της δύσκολης οικογενειακής του καταστάσεως⁵⁸⁸.

⁵⁸³ Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 7.

⁵⁸⁴ *Απολογία*, Α', 21, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360.

⁵⁸⁵ *Απολογία*, Α', 24-25, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360.

⁵⁸⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 8, 2-3, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5. *Απολογία*, Α', 20-21, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359-360. Επίσης Cammelli, *Correspondance*, σ. XII. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 36. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 7.

⁵⁸⁷ «*ἐπὶ ταύτην τὴν λειτουργίαν ἔχειροτόνει, καὶ ταύτην με τῇ μητρὶ καὶ τοῖς νεωτέροις τῶν ἀδελφῶν εἰσφέρειν ἡνάγκαζεν ἀντὶ πατρὸς ἐκείνοις γινόμενον*» (*Απολογία*, Α', 22-23, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360).

⁵⁸⁸ Το γεγονός ότι ο Δημήτριος επρόκειτο να συνεχίσει τις σπουδές του προκύπτει νομίζουμε σαφώς από τις αναφορές του στο ότι αρίστευε μεταξύ των συμμαθητών του και παράλληλα στη μεγάλη λύπη που δοκίμασε από τη διακοπή των σπουδών του, τα οποία, σε συνδυασμό με τις αναφορές του το 1347 για σφοδρή επιθυμία συνέχισης της ενασχόλησής του με τα γράμματα, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο νεαρός Κυδώνης είχε προσανατολιστεί στην ολοκληρωτική του αφοσίωση στη μελέτη, τη συγγραφή και τον φιλόσοφο βίο, κάτι βέβαια που ανατράπηκε εντελώς από την εξέλιξη των γεγονότων. Αυτό εξάγεται εμμέσως και από το γεγονός ότι το 1347 ζητά από τον Καντακουζηνό να του επιτρέψει να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη, όπου εκτός από τη φροντίδα της οικογένειάς του, θα συνέχιζε και τις σπουδές του. Βλ. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 14, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 7 : «*Ἀπόδος τοίνυν καὶ μητρὶ τὸν παῖδα καὶ ἀδελφοῖς τὴν παραμυθίαν, ... ἀπόδος τοῖς λόγοις τὸν μαθητὴν, ὃν πάνυ νέον παραλαβόντες μετὰ μείζονος δυνάμεως ὑπισχυοῦνταί σοι δώσειν*». Ωστόσο είναι βέβαιο, πως εκείνη την εποχή θα ήταν σχεδόν αδύνατο να συνεχίσει την εκπαίδευσή του λόγω του κινήματος των Ζηλωτών. Για την επίδραση του κινήματος των Ζηλωτών στην εκπαίδευση στη Θεσσαλονίκη, βλ. τις παρατηρήσεις του F. Tinnfeld, «*Intellectuals in Late Byzantine Thessalonike*», *DOP* 57 (2003), σ. 164 εξ.

Πράγματι, η απουσία του μεγάλου Δομεστικού που συνόδευσε τον Ανδρόνικο Γ΄ περί τα τέλη Μαΐου ή στις αρχές Ιουνίου στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό να ασχοληθούν με το ησυχαστικό ζήτημα⁵⁸⁹, αλλά και η απορρόφησή του κατόπιν στις κρατικές υποθέσεις μετά το θάνατο του αυτοκράτορα στα μέσα Ιουνίου⁵⁹⁰, όπως επίσης και το γεγονός του πραξικοπήματος, της καταδίκης εις βάρους του και της αποκρήρυξής του⁵⁹¹ στις αρχές του φθινοπώρου του 1341, παρείχαν πιθανότατα την ευκαιρία σε εχθρούς της οικογένειας Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, κάποιιοι από τους οποίους ίσως να προέρχονταν και από το συγγενικό τους περιβάλλον⁵⁹², να επιχειρήσουν την καταπάτηση της περιουσίας της⁵⁹³. Εκμεταλλευόμενοι δηλαδή το γεγονός της απώλειας του πατέρα του, του νεαρού της ηλικίας του Δημητρίου και των ανήλικων αδερφών του, αλλά και την αδυναμία της μητέρας του, όπως και την ενασχόληση του προστάτη τους Καντακουζηνού στη διαμάχη του με την αντιβασιλεία, αποπειράθηκαν να σφετεριστούν την περιουσία τους και να λεηλατήσουν την οικία τους, κάτι που προσπάθησαν να πράξουν πιθανότατα αρκετές φορές⁵⁹⁴.

⁵⁸⁹ Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XI, 11, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 559 εξ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, II, 40, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 557 εξ. *Βραχεία Χρονικά*, 8, 31, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 80. Επ' αυτού, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 26-28. Jugie, *Controverse*, σ. 1778-1793. Meyendorff, *Introduction*, σ. 80-84. Beck, *Kirche*, σ. 59. Χρήστου, Εισαγωγή, ΓΠΣ II (1966), σ. 13. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 113 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 209-210. Ραδιћ, *Време Јована V*, σ. 111. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 45 εξ. Φειδάς, *Ιστορία, Β΄*, σ. 513 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 76 εξ.

⁵⁹⁰ Για το θάνατο του Ανδρόνικου Γ΄ στις 15 Ιουνίου 1341, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XII, 2, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 559-560 και II (1829-1830), σ. 576-577. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, II, 40, έκδ. L. Schopen, I (1828), σ. 557-560. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, VIII, 27-28, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 182. *Βραχεία Χρονικά*, 8, 32, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 81. Επίσης Bosch, *Andronikos III.*, σ. 199. Χριστοφιλοπούλου, *Αντιβασιλεία*, σ. 91. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 32. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 205. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 44. Του Αυτού, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 295. Λασκαράτος, *Νοσήματα*, σ. 583 εξ. Ραдић, *Време Јована V*, σ. 112-114. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 37.

⁵⁹¹ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XII, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 605. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 24 και 27, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 144-145 και 165-166. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 139 εξ. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 35 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 206. Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 94. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 92 εξ.

⁵⁹² Αυτό υπαινίσσεται ίσως ο Δημήτριος το 1346 αναφέροντας ότι, όσο βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη, υπολόγιζε «τούς φίλους..., οἷς δὴ καὶ πρὸ τῶν συγγενῶν ἦν ὄτ' ἐκείνοις συνῆν» (Επιστ. 5, *Ἀνώνυμος*, 1, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 26). Το ίδιο άλλωστε συνέβη και μετά το θάνατο του πατέρα του φίλου και συμμαθητή του Νικολάου Καβάσιλα. Επ' αυτού, βλ. Νικόλαος Καβάσιλας, *Τῶ Κυδώνη*, έκδ. P. Enepekides, *BZ* 46 (1953), σ. 41 και Αγγελόπουλος, *Νικόλαος Καβάσιλας*, σ. 58.

⁵⁹³ Τους επίδοξους σφετεριστές της περιουσίας τους ονομάζει ο Δημήτριος «ἐπιόντα θηρία αἵματος διψῶντα καὶ βουλόμενα δάκνειν» (Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α΄, 5, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3). Επ' αυτού, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 36.

⁵⁹⁴ Τόσο πολύ μάλιστα θα πρέπει να δοκιμάστηκε την περίοδο εκείνη ο νεαρός Δημήτριος, ώστε, απευθύνοντας παραμυθητική επιστολή στον φίλο του Νικόλαο Καβάσιλα για το θάνατο του πατέρα του το 1363, να θυμάται με θλίψη τη δική του οδυνηρή εμπειρία, συμμεριζόμενος τα προβλήματα του Καβάσιλα από τους επίβουλους καταπατητές της πατρικής του περιουσίας. Έτσι, όπως του

Μη μπορώντας να αντιδράσει ο Δημήτριος με διαφορετικό τρόπο, αλλά και με δεδομένο το γεγονός ότι ενδεχομένως θα είχαν εμπλοκή στις ενέργειες εναντίον της οικογένειάς του και συγγενικά του πρόσωπα⁵⁹⁵, κατέφυγε περί τα μέσα του φθινοπώρου του 1341 για βοήθεια στον Καντακουζηνό που βρισκόταν στη Θράκη⁵⁹⁶. Οι δύο άνδρες συναντήθηκαν πιθανότατα πριν από τα τέλη Οκτωβρίου στο Διδυμότειχο, όπου ο Κυδώνης περιέγραψε στον προσάτη του επακριβώς τα θλιβερά γεγονότα σε βάρος της οικογένειάς του στη Θεσσαλονίκη και ζήτησε συμπαράσταση, εφόσον, όπως σημειώνει, η οικογένειά του είχε περιέλθει σε εξαιρετικά δυσχερή θέση τόσο κοινωνικά, όσο και οικονομικά, γεγονός που προέκυπτε από τη συνεχή όπως φαίνεται παρενόχληση των επίδοξων καταπατητών της περιουσίας τους.

Κατά την διάρκεια της σύντομης παραμονής του στο Διδυμότειχο εκείνη την περίοδο μάλιστα, είναι βέβαιο⁵⁹⁷ ότι ο νεαρός Δημήτριος έλαβε μέρος και στην τελετή ανακήρυξης του μεγάλου Δομεστικού σε αυτοκράτορα, ανήμερα της ονομαστικής του εορτής, στις 26 Οκτωβρίου του 1341⁵⁹⁸. Η παρουσία του στην τελετή, όχι μόνο δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως τυχαία, αλλά αντίθετα υπήρξε μάλλον μια προγραμματισμένη και απολύτως ενσυνείδητη κίνηση μέσω της οποίας επιδίωξε πιθανότατα να συμπαρασταθεί και να επιβεβαιώσει ως διάδοχος του πατέρα του την απόλυτη επιδοκιμασία της ενέργειας του προσάτη του, αλλά και παράλληλα να αποδοκιμάσει τις πραξικοπηματικές ενέργειες της αντιβασιλείας

αναφέρει, «οἶδα δὲ καὶ πείρα μαθῶν ἡνίκα πρὸς τὰς Ἐριννῦς ταύτας ἡγωνιζόμεν, ὅτ' ἐν νεότητι τὸν πατέρα ἐπένηθον. Οὕτω γὰρ ἡμῖν μετὰ ῥύμης ἐπήλθον, ὥστε τοῖς παρ' αὐτῶν ἐπιβουλαῖς κοῦφον ἡμῖν ἐποίησαν τὴν ἐκείνου τελευτήν νομισθῆναι» (Ἐπιστ. 124, *Τῷ Καβάσιλα ἐν Θεσσαλονίκη*, 11-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 161).

⁵⁹⁵ Πρβλ. Ἐπιστ. 124, ὁπ. παρ., έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 161. Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 7-8.

⁵⁹⁶ Πρβλ. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α'*, 5, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3 : «ἐμέ τε προσιόντα φιλανθρώπως δεχόμενος, καὶ ταῖς πυκναῖς εἰσόδοις τιμῶν καὶ λέγοντος ἀκούων, καὶ εἴ τοῦ δεοίμην κελεύων λέγειν θαρροῦντα».

⁵⁹⁷ Palmieri, *Cydonès Démétrios*, σ. 2454. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Beck, *Kirche*, σ. 733. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, σ. 1075. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 48-49. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 36-37. Tinnfeld, *Kydones, Briefe, I/I*, σ. 7.

⁵⁹⁸ Για την αναγόρευση, βλ. Γρηγοράς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 611-612. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 27, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 165-166. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 35, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 81-82. Επίσης, βλ. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 193. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 47-48. Χριστοφιλοπούλου, *Αντιβασιλεία*, σ. 101 εξ. C. Asdracha, *La région des Rhodopes*, σ. 259. Της Αυτής, «Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie», *REB* 34 (1976), σ. 199-200. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 303. Ραδιῆ, *Βρεμε Јована V*, σ. 126. Tinnfeld, *Die Briefe*, σ. 269. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 97 εξ. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 94, σημ. 41. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 61 εξ. Για το Διδυμότειχο, βλ. *Family of Kantakouzenos*, σ. 46 εξ. Ph.A. Giannopoulos, *Didymoteichon. Geschichte einer byzantinischen Festung*, Diss., Köln 1975 (ελλ. μτφρ. Φ. Γιαννόπουλος, *Διδυμότειχο. Ιστορία ενός Βυζαντινού Οχυρού*, Αθήνα : Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, 1989). Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 110 εξ και Α.Ι. Γουρίδη, *Διδυμότειχο. Μια άγνωστη Πρωτεύουσα*, Κομοτηνή 2006.

στην Κωνσταντινούπολη. Και αυτό διότι ο Δημήτριος, παρά το νεαρό της ηλικίας του, είχε πληροφορηθεί και γνώριζε επακριβώς τα γεγονότα που συνέβησαν εναντίον του Καντακουζηνού στην *μεγάλην Πόλιν* στις αρχές του φθινοπώρου του 1341⁵⁹⁹, καθώς τονίζει ότι, αν και ο μέγας Δομέστικος ήταν, ως ο πλέον αφοσιωμένος από τους αξιωματούχους του Ανδρονίκου Γ', το μόνο κατάλληλο πρόσωπο για να αναλάβει την αντιβασιλεία ως προστάτης των νόμιμων δικαιωμάτων του ανήλικου Ιωάννου Ε'⁶⁰⁰ στον αυτοκρατορικό θρόνο, εν τούτοις συντελέστηκε πραξικόπημα εις βάρος του κατά τη διάρκεια της απουσίας του και ο ίδιος κηρύχθηκε εχθρός της Αυτοκρατορίας⁶⁰¹, ενώ επιβραβεύτηκαν πανηγυρικά οι συκοφάντες του⁶⁰².

Η δυσμενής αυτή εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με τον Κυδώνη, να προκριθεί για να ασκήσει τη διοίκηση του Κράτους στο όνομα του ανήλικου αυτοκράτορα «*ὁ πάντας αὐτούς ὑπερβαλλόμενος πονηρία*» Ιωάννης Απόκαυκος⁶⁰³, τον οποίο θεωρεί σφετεριστή της αυτοκρατορικής εξουσίας και θανάσιμο εχθρό του μεγάλου Δομεστίκου. Για το λόγο αυτό και όπως σημειώνει, με προτροπή του Απόκαυκου, οι οπαδοί του κατέστρεψαν την περιουσία και λεηλάτησαν την οικία του Καντακουζηνού, αλλά και κακοποίησαν συγγενείς και οπαδούς του στην Κωνσταντινούπολη⁶⁰⁴, εξαναγκάζοντας τον ίδιο να προχωρήσει στην αυτόβουλη ανάληψη του αυτοκρατορικού αξιώματος, μια ενέργεια την οποία ο Δημήτριος επιδοκίμασε με την παρουσία του στο Διδυμότειχο, εφόσον βέβαια ο επίδοξος αυτοκράτορας διαδήλωσε σαφώς την αφοσίωσή του στην νόμιμη αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων⁶⁰⁵ και πρόβαλε τον εαυτό του ως υπερασπιστή των δικαιωμάτων του νόμιμου διαδόχου του φίλου του Ανδρονίκου Γ', Ιωάννη Ε'.

Το σύντομο ταξίδι του Δημητρίου στη Θράκη φαίνεται πως είχε εξαιρετικά σημαντικά αποτελέσματα για τη σταθεροποίηση της θέσεως της οικογένειάς του

⁵⁹⁹ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Β', 5-9*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79.

⁶⁰⁰ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Β', 35-37*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78.

⁶⁰¹ «*τῶ μὲν σωφρονιστῆ τὰς τῶν πόλεων ἔκλειον θύρας*» (*Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Β', 5*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79).

⁶⁰² *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Β', 33-37*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79.

⁶⁰³ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Β', 8*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79.

⁶⁰⁴ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Β', 15-29*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79. Για την καταστροφή της περιουσίας του Καντακουζηνού, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, XII, 11, 3-14, έκδ. L. Schopen, I (1829-1830), σ. 608. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 22, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 137-138. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 80-81. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 47. Του Αυτού, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 301. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 93.

⁶⁰⁵ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 611- 612. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 27, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 165-166. Βραχέα Χρονικά, 8, 35, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 81-82. Επίσης, βλ. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 193. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 47-48. Χριστοφιλοπούλου, *Αντιβασιλεία*, σ. 101 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 126. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 97 εξ. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 94 σημ. 41. Η πληροφορία ωστόσο πως πρώτα επευφημήθηκαν τα ονόματα της Άννας και του Ιωάννη Ε' δεν θα πρέπει να έφτασε ποτέ στην Κωνσταντινούπολη, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 303.

στη Θεσσαλονίκη. Ο Καντακουζηνός, παρά τα πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα που αντιμετώπιζε εκείνη την εποχή, ανταποκρίθηκε αμέσως στην έκκληση του, παρέχοντας ουσιαστική στήριξη στην κλυδωνιζόμενη οικογένεια με κάθε δυνατό μέσον, δηλαδή «καὶ γράμμασι καὶ χρήμασι καὶ τῷ μηδὲν προθυμίας ἐλλείπειν»⁶⁰⁶. Με την αποστολή απειλητικών γραμμάτων στους εχθρούς τους και την παροχή σοβαρής οικονομικής υποστήριξης⁶⁰⁷, ο επίδοξος αυτοκράτορας κατάφερε να συγκρατήσει την «σαλευομένην ... οἰκίαν»⁶⁰⁸ του φίλου του Μανουήλ Κυδώνη, ώστε να μην επέλθει καμιά σχεδόν σοβαρή επίπτωση στην ομαλή συνέχιση της ζωής της⁶⁰⁹.

Η διευθέτηση των προβλημάτων και η επάνοδος στην ομαλότητα της οικογένειας του Δημητρίου προκύπτει σαφώς επίσης και από την αλληλογραφία του με τον Καντακουζηνό μετά το φθινόπωρο του 1341, όπου όχι μόνο δεν διαμαρτύρεται για προβλήματα που αντιμετωπίζει πλέον στη Θεσσαλονίκη, αλλά, επειδή ακριβώς είναι αμέριμος λόγω της απρόσκοπτης διαβίωσής τους εκεί, εγκωμιάζει τις στρατιωτικές και πνευματικές αρετές του επίδοξου αυτοκράτορα, επισημαίνοντάς του μάλιστα ότι επιθυμεί διακαώς να τον συναντήσει⁶¹⁰, ενώ τον ευχαριστεί για τα εγκώμια προς το πρόσωπό του στις επιστολές του⁶¹¹. Παράλληλα

⁶⁰⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3. Ακόμη βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XII. Jugie, *Démétrius*, σ. 387. Beck, *Kirche*, σ. 733. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274.

⁶⁰⁷ «καὶ ὡς ἡμᾶς οὐ περιόψει κατεσθιομένους ἐδείκνυς· ἀλλὰ καὶ γράμμασι καὶ χρήμασι καὶ τῷ μηδὲν προθυμίας ἐλλείπειν σαλευομένην ἔστησας τὴν οἰκίαν ἡμῖν» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 5, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3). Για τις στενές σχέσεις της οικογένειας Κυδώνη με τον Καντακουζηνό, βλ. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3 και *Εἰς τὸν βασιλέα τὸν Καντακουζηνὸν λόγος δευτέρος*, έκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Cantacuzenum imperatorem oratio altera», *BNJ* 4 (1923), σ. 78-83. Επίσης, βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XI - XII. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 50-51. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 50 εξ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 5. Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 341 εξ και Ryder, *Career and Writings*, σ. 49 εξ. .

⁶⁰⁸ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 5, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3 και Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 49.

⁶⁰⁹ Την οικογένειά τους στήριζε κυρίως η μητέρα του, αλλά και οπωσδήποτε, με την ανάληψη της «πατρικῆς εὐθύνης» ο ίδιος ο Δημήτριος, εφόσον, όπως ισχυρίζεται, «ἡ γὰρ ἡλικία ἐπὶ ταύτην τὴν λειτουργίαν ἐχειροτόνει, καὶ ταύτην με τῇ μητρὶ καὶ τοῖς νεωτέροις τῶν ἀδελφῶν εἰσφέρειν ἠνάγκαζεν ἀντὶ τοῦ πατρὸς ἐκείνοις γινόμενον» (*Ἀπολογία*, Α', 22-24, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360).

⁶¹⁰ Όπως του αναφέρει μάλιστα, «δεῖξόν μοι πάλιν εὐδαίμονα μὲν τὴν ἀκοὴν εὐδαίμονα δὲ τὴν ὄψιν, ὀρώμενος μὲν ταύτην, ἐκείνην δὲ τὴν μέλιτος γλυκίῳ χέων αὐδὴν. Οὐ γὰρ ἐκὼν οὕτως εὐδαίμονος ἀφίσταμαι θέας» (*Ἐπιστ.* 11, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 24-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 38). Επίσης τα σχόλια του Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 93.

⁶¹¹ Ο Καντακουζηνός φαίνεται ότι διέθετε κύκλο πεπαιδευμένων ανδρών στο επιτελείο του, με τους οποίους σχολίαζαν τις επιστολές του Κυδώνη, εκφράζοντας το θαυμασμό τους για το λογοτεχνικό του τάλαντο, κάτι που ανέφερε ο επίδοξος αυτοκράτορας στις επιστολές του προς το Δημήτριο, ώστε να σημειώνει έκπληκτος πως «θαυμαστή γὰρ καὶ περὶ θαυμαστῶν τοῖς ἐμοῖς λόγοις δέδοται ψῆφος» (*Ἐπιστ.* 16, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 44). Σύμφωνα με το Δημήτριο μάλιστα, ο αυτοκράτορας, παρά τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις, επιζητούσε την

επίσης του εκφράζει την ευγνωμοσύνη του για την έμπρακτη αγάπη που επιδεικνύει σε εκείνον και την οικογένειά του⁶¹², επισημαίνοντάς του επιπλέον, όπως του αναφέρει αργότερα, ότι εκφράζει με έντονο τρόπο δημόσια⁶¹³ και έμπρακτα στη Θεσσαλονίκη την υποστήριξή του για την δίκαιη ανάληψη εκ μέρους του τού αυτοκρατορικού αξιώματος, διατηρώντας και ενισχύοντας τα αμοιβαία φιλικά τους αισθήματα, αλλά και εγκαινιάζοντας ουσιαστικά την ένθερμη υποστήριξη της οικογένειας Κυδώνη στον αυτοκράτορα πλέον Καντακουζηνό κατά τον εμφύλιο πόλεμο από το 1341 μέχρι το 1347⁶¹⁴, εφόσον ο νεαρός Δημήτριος ενεργούσε πλέον ως διάδοχος του πατέρα του.

Σοβαρή δοκιμασία για την οικογένειά του αλλά και για τον ίδιο το Δημήτριο, ωστόσο, αποτέλεσε λίγο αργότερα και ένα χρόνο περίπου μετά το θάνατο του πατέρα του η επικράτηση στη Θεσσαλονίκη του κινήματος των Ζηλωτών το καλοκαίρι του 1342, σφοδρών αντιπάλων των ευγενών της πόλεως και εχθρών του προστάτη τους Καντακουζηνού. Η πόλη, ως γνωστό, είχε ταχτεί εξ αρχής με το μέρος του νόμιμου αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ και της αντιβασιλείας, θεωρώντας τον επίδοξο αυτοκράτορα σφετεριστή του θρόνου, τον οποίο αντίθετα ο Δημήτριος κατά το διάστημα από το Φθινόπωρο του 1341 μέχρι και την Άνοιξη του 1342, υπερασπίστηκε σθεναρά, απευθύνοντάς του μάλιστα την περίοδο αυτή τουλάχιστον δύο επιστολές στις οποίες τον εξυψώνει τοποθετώντας τον πολύ κοντά στο Δία, εγκωμιάζοντας τις ικανότητές του και τονίζοντάς του ότι δίκαια ανέλαβε το αυτοκρατορικό αξίωμα, καλώντας τον μάλιστα να απελευθερώσει τη Θεσσαλονίκη⁶¹⁵. Εξαιτίας αυτού, είναι βέβαιο επίσης ότι θα υποστήριζε και την προσπάθεια του διοικητή της πόλεως Θεοδώρου Συναδηνού να προσκαλέσει τον Καντακουζηνό να καταλάβει την πόλη και να την καταστήσει κέντρο της

πνευματική ενασχόληση και αναζητούσε ακόμη και μετά τα μέσα του 1342 ή τις αρχές του 1343, οπότε ο εμφύλιος βρισκόταν στην πλέον δύσκολη καμπή του, «τό κάλλος τῶν λόγων» (Επιστ. 12, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 38). Γι'αυτό και όπως του γράφει, «διὰ τοῦτο τῆς αὐτῆς ἡμέρας πολλάκις καὶ πολεμεῖς καὶ δικάζεις καὶ πρέσβεσιν ἀποκρίνη καὶ περὶ τῶν ἐν οὐρανῷ διαλέγη καί, δεήσαν πρὸς τοὺς κομψότερους λέγειν, εἶναι τι παρὰ σοὶ δεικνύεις καὶ τῆς ἐκείνων ἰσχυρότερον τέχνης» (Επιστ. 12, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 15-17, *ὄπ.παρ.*, σ. 38). Τόσο μεγάλη παρουσιάζει ο Κυδώνης την αγάπη που έτρεφε για τα γράμματα ο Καντακουζηνός, ώστε όπως του επισημαίνει, «οὐδ' ὑπὸ τοῦ παναταχόθεν βάλλεσθαι τὸν τῶν λόγων καιρὸν ἀφηρέθης» (Επιστ. 12, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 26, *ὄπ.παρ.*, σ. 39).

⁶¹² Επιστ. 16, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 30-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 45. Ο Δημήτριος τολμά μάλιστα να παρομοιάσει το σύνδεσμο της αγάπης μεταξύ τους με εκείνον του Χριστού με τον απ. Παύλο (Επιστ. 16, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 36-37, *ὄπ. παρ.* σ. 45).

⁶¹³ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α΄, 8, 33-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4.

⁶¹⁴ Για το δεύτερο εμφύλιο, βλ. σύντομα Charanis, *Internal Strife*, σ. 221 εξ. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 80-136. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 32 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 44 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 205 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 294-330. D. Simiό, «Ο εμφύλιος πόλεμος (1341-1347) στο ιστορικό έργο του Δούκα», ΒΔ 27 (2019), σ. 229-252.

⁶¹⁵ Τα αναφερόμενα στις επιστολές 11-12, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37-40.

προσπάθειάς του προκειμένου να ανατρέψει την αντιβασιλεία στην Κωνσταντινούπολη.

Οι μυστικές διαπραγματεύσεις ωστόσο και η πρόσκληση του διοικητή της Θεσσαλονίκης⁶¹⁶ στον επίδοξο αυτοκράτορα την άνοιξη του 1342 να εισέλθει στην πόλη, παρόλο που έτυχαν της επιδοκμασίας και της υποστήριξης τόσο του Δημητρίου και των υπόλοιπων μελών της ευρύτερης οικογένειας Κυδώνη, όσο και όλων σχεδόν των ευγενών της πόλεως, αποτέλεσαν την αφορμή για την εξέγερση των κατοίκων και την ανάδειξη των Ζηλωτών στο προσκήνιο. Η προσπάθεια του Καντακουζηνού, ο οποίος ξεκίνησε από το Διδυμότειχο ως επικεφαλής πολυάριθμου στρατού, σπεύδοντας, αφού κατέλαβε το Μελένικο και έφτασε, παρακάμπτοντας τις Σέρρες⁶¹⁷, στη Ρεντίνα⁶¹⁸, με σκοπό να αναλάβει ειρηνικά τη διοίκηση της πόλεως, απέτυχε, εφόσον στις αρχές του θέρους του 1342⁶¹⁹ και με αφορμή τη φήμη περί επικείμενης έλευσής του, εκδηλώθηκε βίαιη αντίδραση από μερίδα του λαού με επικεφαλής τους ηγέτες των Ζηλωτών εναντίον των ευγενών της πόλεως, οπαδών του επίδοξου αυτοκράτορα - μεταξύ των οποίων θα συγκαταλέγονταν οπωσδήποτε και τα μέλη της οικογένειας Κυδώνη -, με αποτέλεσμα να καταλάβουν την πόλη και να αναλάβουν τη διοίκησή της. Η αντίδραση των κατοίκων της Θεσσαλονίκης, εκτός από την αφοσίωσή τους στην αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων και την αντίθεσή τους στον Καντακουζηνό, τον οποίο θεωρούσαν σφετεριστή του θρόνου και εχθρό του νόμιμου αυτοκράτορα, είχε ως κύρια αιτία τα σοβαρότατα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η πλειονότητα τους από τις καταχρήσεις της μεγαλύτερης μερίδας των ευγενών, ώστε να έχουν οδηγηθεί εκείνη την εποχή σχεδόν σε οικονομική εξαθλίωση⁶²⁰.

⁶¹⁶ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 626 εξ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 38, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 233. Πρβ. επίσης Charanis, *Internal Strife*, σ. 214. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 49 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 13 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 211 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 308 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 40-41. Tafrafi, *Θεσσαλονίκη*, σ. 165 εξ. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 99-100. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 122 εξ.

⁶¹⁷ Την ευθύνη της φρούρησης της πόλεως των Σερρών είχε ο διοικητής της *Guy de Lusignan* [ο «Συργής»] (1328-1344), συγγενής και φίλος της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων. Γ' αυτόν βλ. Β. Νεράτζη-Βαρμάζη, «Συργής Ντελενουζίας, Αρχων Σερρών, 1341-1342», *Βυζαντινά* 10 (1978), σ. 193-202.

⁶¹⁸ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XIII, 1, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 631- 633. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 38, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 236.

⁶¹⁹ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 38, έκδ. L. Schopen, II, σ. 233-235. Επίσης, βλ. Tafrafi, *Thessalonique*, σ. 230-232. Θεοχαρίδης, *Τοπογραφία*, σ. 40. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 50. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 211.

⁶²⁰ Για τη θέση των κοινωνικών προβλημάτων στη Θεσσαλονίκη κατά το δεύτερο εμφύλιο γενικότερα, βλ. Tafrafi, *Θεσσαλονίκη*, σ. 165 εξ και 205 εξ. Charanis, *Internal Strife*, σ. 211-216 και 225-227 (το άρθρο, σ. 208-230). Θεοχαρίδης, *Τοπογραφία*, σ. 27 εξ. Ševčenko, *Cabasilas*, σ. 81-171. I. Ševčenko, «The Author's Draft on Nicholas Cabasilas' "Anti-Zealot" Discourse in Parisinus Gr. 1276», *DOP* 14 (1960), σ. 181-201. I. Ševčenko, «A Postscript on Nicholas Cabasilas' "AntiZealot" Discourse», *DOP* 16 (1963), σ. 403-408. Κύρρης, *Πρώτη Φάσις*, σ. 77. Matschke, *Fortschritt*, σ. 175-196. Nicol,

Έτσι, θεωρώντας οι Θεσσαλονικείς ότι η ανάληψη της εξουσίας στην πόλη από τον αριστοκράτη Καντακουζηνό θα δυσκόλευε ακόμη περισσότερο τις συνθήκες της ούτως ή άλλως δυσχερούς διαβίωσής τους, συντάχθηκαν σχεδόν στο σύνολό τους με το μέρος των Ζηλωτών και κατέλαβαν την πόλη⁶²¹, εξαναγκάζοντας μια μεγάλη ομάδα ευγενών να την εγκαταλείψει και να καταφύγει στο Γυναικόκαστρο κοντά στο σημερινό Κιλίκι⁶²² ακολουθώντας το Θεόδωρο Συναδηνό, ενώ τους υπόλοιπους που παρέμειναν εκεί να καταφύγουν στα άσυλα των ναών, κάτι που δεν γνωρίζουμε αν έπραξαν, προκειμένου να μην θανατωθούν από το

Family of Kantakouzenos, σ. 50. Κωτσιόπουλος, *Ζηλωτές*, σ. 71 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 310 εξ. M.-H. Congourdeau, *Les Zélotes. Une révolte urbaine à Thessalonique au 14e siècle. Le dossier des sources*, (Textes, Dossiers, Documents 18.), Paris: Éditions Beauchesne, 2013, σ. 21 εξ και 45 εξ. P. Katsoni, «Urbanisation et déséquilibres sociaux à Thessalonique au XIVe siècle à travers la correspondance de Dèmétrios Kydonès», στο E. Malamut-M. Ouerfelli (eds.), *Villes Méditerranéennes au Moyen Âge*, Presses Universitaires de Provence 2014, σ. 217-227. Ch. Malatras, «The “Social Aspects” of the Second Civil War (1341-1354)», στο M.-H. Congourdeau (ed. par), *Thessalonique au Temps les Zélotes (1342-1350)*, σ. 99 εξ. Π. Κατσώνη, «Η κοινωνική διαστρωμάτωση της Θεσσαλονίκης στα χρόνια του κινήματος των Ζηλωτών», *Μακεδονικά* 43 (2018/19), σ. 65-90.

⁶²¹ Για το κίνημα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ίστορία*, XIII, 1, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 633-634. Καντακουζηνός, *Ίστορία*, III, 38, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 235. Μονωδία, PG 109, 639 A-652 D και *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, A'7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3. Επίσης Charanis, *Internal Strife*, σ. 211-221 και 225-228. P. Браунинг/ R. Browning, «Комуната на зилотите в Солун (1342-1350) [Η Κοινότητα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη]», *Исторически Преглед* 6/4-5 (1950), σ. 509-525. I. Ševčenko, «The Zealot Revolution and the Supposed Genoese Colony in Thessalonica», *Ελληνικά / Παράρτημα 4 : Προσφορά εις Στ. Κυριακίδη*, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 603-617. Zakythinos, *Crise Monétaire*, σ. 46 εξ. E. Werner, «Volkstümliche Häretiker oder sozial-politische Reformer? Probleme der revolutionären Volksbewegung in Thessalonike 1342-1349», *Wissenschaftliche Zeitschrift* 8 (1958/9), σ. 45-83. V. Hrochová, «La Révolte des Zélotes à Salonique et les communes italiennes», *BS* 22/1 (1961), σ. 1-15. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 7. C. Kyrris, «Gouvernés et gouvernants à Byzance pendant la révolution des Zélotes (1341-1350)», *Recueils de la Société Jean Bodin* 23 (1968), σ. 271- 330. Weiss, Kantakouzenos, σ. 84 εξ. A. Kazdan-A.M. Talbot, «Zealots», *ODB* III (1991), σ. 2221-2222. Matschke, *Thessalonike*, σ. 19-43. Κωτσιόπουλος, *Ζηλωτές*, passim. K. Κωτσιόπουλου, «Οι Ζηλωταί της Θεσσαλονίκης και η λαϊκή τους βάση», *Βυζαντινά* 18 (1995-1996), σ. 277-284. Δ.Γ. Μαγριπλή, *Πολιτική και Θρησκεία στην Κοινωνία του Βυζαντίου. Μια απόπειρα ανάλυσης του κινήματος των Ζηλωτών (1342-1349 μ.Χ.)*, Διδ. Διατριβή, Αθήνα 1999, passim. Γ.Α. Τεμεκενίδη, *Η επανάσταση των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη (1342-1349)*, Θεσσαλονίκη: Ζήτης, 2001, passim. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 118 εξ. Barker, *Thessalonike*, σ. 16-21 (το άρθρο, σ. 5-33). Kyritses, *Revolts*, σ. 266 εξ. X. Μαλατρά, «Ο μύθος των Ζηλωτών της Θεσσαλονίκης», *Βυζαντινά* 30 (2012-2013), σ. 229-242. J. Harris, *The Zealots: An urban revolt in Thessaloniki in the 14th century. The dossier of sources*, Camberley 2014. K. Κωτσιόπουλου, «Θρησκεία και Κοινωνία. Η περίπτωση του Κινήματος των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη και του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά», στο *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, σ. 287-296. M.-H. Congourdeau, *Les Zélotes. Une révolte urbaine à Thessalonique au 14e siècle*, passim και M.-H. Congourdeau (ed. par), *Thessalonique au Temps les Zélotes (1342-1350)*, passim, όπου πολύ πρόσφατες σημαντικές συμβολές για την πληρέστερη κατανόηση του κινήματος των Ζηλωτών.

⁶²² Καντακουζηνός, *Ίστορία*, II, 38, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 233-234. Κοντογιαννοπούλου, *Μεταναστεύσεις*, σ. 225. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 123.

εξαγριωμένο πλήθος, τα μέλη της οικογένειας του Δημητρίου, τα οποία είναι βέβαιο ότι δεν απομακρύνθηκαν από την πόλη.

Τις οδυνηρότερες από τις συνέπειες της επικράτησης της «στάσεως»⁶²³ των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη υπέστησαν οι οικογένειες των ευγενών εκείνων που υποστήριζαν ανοικτά τον Καντακουζηνό, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν οπωσδήποτε και η οικογένεια του Δημητρίου. Οι βιαιοπραγίες του εξεγερμένου πλήθους εναντίον των ευγενών και των περιουσιών τους διήρκεσαν τρεις ημέρες, στο τέλος των οποίων η πόλη παρουσίαζε τραγική εικόνα λεηλασίας και καταστροφής⁶²⁴. Κατά παράδοξο τρόπο όμως κι ενώ ήταν ευρύτερα γνωστός στην πόλη, πέραν της πρόσφατης υποστήριξής του με αφορμή το θάνατο του Μανουήλ, ο στενός φιλικός δεσμός που διατηρούσε η οικογένειά του με τον επίδοξο αυτοκράτορα, από την τριήμερη λεηλασία έμεινε σχεδόν αλώβητη η πλούσια οικία τους με ελάχιστες απώλειες και, παρά το μεγάλο φόβο που δοκίμασαν, διασώθηκαν από τη σφαγή τόσο ο Δημήτριος όσο και η μητέρα με τα αδέρφια του. Δεν κατάφεραν όμως να διατηρήσουν εξολοκλήρου και τη νομή της μεγάλης κτηματικής τους περιουσίας, της οποίας επιτάχθηκε από τους επαναστάτες το μεγαλύτερο μέρος, ώστε, απευθυνόμενος στον Καντακουζηνό ο νεαρός Κυδώνης, να χαρακτηρίζει το κίνημα των Ζηλωτών «κοινήν συμφοράν»⁶²⁵, θέλοντας να υπογραμμίσει τόσο την αποτυχία του επίδοξου αυτοκράτορα να θέσει την Θεσσαλονίκη κάτω από τον έλεγχό του, όσο και την σοβαρή δοκιμασία που υπέστη εκείνος και η οικογένειά του, εξαιτίας της κατάσχεσης πολλών προϊόντων και άλλων αγαθών που προέρχονταν από την περιουσία που κατείχαν έξω από τα τείχη της πόλεως, γεγονός για το οποίο μάλιστα δεν μπορούσε καν να διαμαρτυρηθεί, εφόσον κινδύνευε η ζωή του⁶²⁶.

Ειδικότερα και όσον αφορά την τύχη της περιουσίας τους, ο Δημήτριος αφήνει να εννοηθεί ότι οι Ζηλωτές ουσιαστικά καταπάτησαν τα κτήματά τους και καρπώνονταν το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής από τα αγαθά που παρήγαγαν, αποδίδοντας στην οικογένειά τους μικρό μερίδιο, τόσο που να επαρκεί μόνο για την συντήρησή τους⁶²⁷. Τα προβλήματα όμως με την καλλιέργεια της περιουσίας τους

⁶²³ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 7, 6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4.

⁶²⁴ Τα γεγονότα, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, II, 38, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 234 εξ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XIII, 1, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), 634. Ακόμη, βλ. Charanis, *Internal Strife*, σ. 214. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 50. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 211 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 309 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 14. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 123. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 99 εξ.

⁶²⁵ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3. E.A. Βακαλόπουλου, «Η Μονωδία ἐπὶ τοῖς ἐν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι (1346) του Δημητρίου Κυδώνη και τα ιστορικά της στοιχεία για την ψυχολογία των επαναστατημένων μαζών στη στάση του 1342 κ.ε.», *Θεσσαλονίκη 4* (1994), σ. 79- 99 και Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 33.

⁶²⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3.

⁶²⁷ «τὰ δ' ἐκτὸς ἄστεως καὶ ὄσπν πρότερον ἐγεωργοῦμεν ἡμεῖς, αὕτη τοῖς πολεμίοις ἔφερε τοὺς καρπούς καὶ λοιπὸν ἦν παρ' ἐκείνων λαμβάνοντας τρέφεσθαι» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4). Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Die Briefe*, σ. 269.

και την συλλογή των αγαθών για τη συντήρησή τους επέτεινε σοβαρά επίσης και η συνέχιση του εμφυλίου πολέμου με την εμπλοκή σ' αυτόν των Σέρβων συμμάχων του Καντακουζηνού⁶²⁸, καθώς η Θεσσαλονίκη θεωρούνταν πλέον ότι κατέχονταν από εχθρούς του επίδοξου αυτοκράτορα και γι' αυτό βρισκόταν σε σχεδόν συνεχή πολιορκία, πράγμα που καθιστούσε τις περισσότερες φορές αδύνατη την έξοδο για καλλιέργεια και κατά συνέπεια πολύ δυσχερή τη συλλογή ακόμη και των ελάχιστων προϊόντων που τους επέτρεπαν να λαμβάνουν από την περιουσία τους οι Ζηλωτές, γεγονός που θα τους προκαλούσε πιθανόν αρκετά προβλήματα επάρκειας στη διατροφή τους. Τούτο συνέβαινε κατά κύριο λόγο, σύμφωνα με το Δημήτριο, διότι τα κτήματά τους, όπως και αυτά των λοιπών κατοίκων της πόλεως, λυμαίνονταν οι «*βάρβαροι*» Σέρβοι, στους οποίους είχε, ως γνωστό, καταφύγει από τον Ιούλιο του 1342 ο Καντακουζηνός⁶²⁹ και τους οποίους αδυνατούσαν να εμποδίσουν οι ίδιοι ή να απωθήσουν οι Ζηλωτές, περιοριζόμενοι μόνο στο να τους παρατηρούν με θλίψη από τα τείχη της πόλεως να επιδίδονται απρόσκοπτα στην εκμετάλλευση της γης τους⁶³⁰.

Παρά το γεγονός όμως ότι η οικογένεια του Δημητρίου απώλεσε ουσιαστικά τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους από τη κτηματική περιουσία που κατείχε, οι ζωές των μελών της δεν κινδύνεψαν. Η ηπιότητα της συμπεριφοράς των Ζηλωτών στην φίλα προσκείμενη στον Καντακουζηνού οικογένεια Κυδώνη με τις περιορισμένης εκτάσεως ενέργειες σε βάρος της οικίας, της μητέρας και των αδερφών του⁶³¹ το 1342, οφείλεται πιθανώς στο γεγονός της πρόσφατης απώλειας του πατέρα του Μανουήλ, αλλά και σχετίζεται ενδεχομένως - όπως ήδη αναφέρθηκε - με τη φιλόανθρωπη στάση προς τους ενδεείς κατοίκους της πόλεως των γονέων του Δημητρίου, οι οποίοι, όχι μόνο δεν χρησιμοποίησαν την ισχυρή κοινωνική τους θέση για παράνομο πλουτισμό από την εκμετάλλευση των αδυνάτων, αλλά αντίθετα προσπάθησαν, διαθέτοντας πολλά από τα αγαθά τους προκειμένου να ανακουφίσουν μεγάλο αριθμό αναξιοπαθούντων κατοίκων της

⁶²⁸ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β', 9-11*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79 και Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ', σ. 214*.

⁶²⁹ Την συμμαχία με τους Σέρβους θεωρεί ο Δημήτριος ως συνέπεια της πολεμικής της αντιβασιλείας εναντίον του Καντακουζηνού, ώστε, όπως αναφέρει, «*σὲ μὲν, ὦ βασιλεῦ, ἡ Τριβαλλῶν ἐδέχετο καὶ Παιόνων*», (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β', 9-11*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79), οι οποίοι μάλιστα τον δέχθηκαν ως αυτοκράτορα, αποδίδοντάς του «*ἃ προσήκοι βασιλεῦσι*» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β', 11*, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79). Επίσης, βλ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 157 εξ.

⁶³⁰ «*πρῶτον μὲν γὰρ ὁ πόλεμος τὰ τείχη μόνον ἡμῖν ὑπελείπετο, ἀφ' ὧν τοὺς βαρβάρους ὀρῶντες ἄγοντας τὰ ἡμέτερα, οὔτε κωλύειν εἶχομεν οὔτε δακρῦσαι γοῦν ἐτολμῶμεν*» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 7, 32-34*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3). Για τη δραστηριότητα των Σέρβων στην Μακεδονία εκείνη την εποχή, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XIII, 5, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 653- 656 και Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 15 εξ.

⁶³¹ Επ' αυτού, βλ. Δημητρίου Κυδώνη, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 7*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 3-4.

πόλεως⁶³². Κατά τον ίδιο τρόπο συμπεριφέρθηκε στους κατοίκους της Θεσσαλονίκης προφανώς και η φιλική στους Κυδώνες και ευγενής οικογένεια των Καβασιλών, η οποία έτυχε επίσης ηπιότερης αντιμετώπισης από τους Ζηλωτές.

8. Η υποστήριξη του Δημητρίου στον Ιωάννη Καντακουζηνό κατά την ύστερη φάση του εμφυλίου πολέμου και η απομάκρυνσή του από τη Θεσσαλονίκη (1343-1345)

Τα προβλήματα που ανέκυψαν όμως με την πάροδο του χρόνου για την οικογένεια του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη από τους Ζηλωτές αναδείχθηκαν «τῶν ἐκτός φοβερώτερα»⁶³³, εφόσον η ήπια συμπεριφορά τους άρχισε να μεταβάλλεται σταδιακά και ήταν πλέον ορατός ο κίνδυνος για λεηλασία της οικίας τους και απώλεια των ζώων τους. Εκτός από την οικογένεια Κυδώνη και η θέση των οικογενειών των υπόλοιπων ευγενών της πόλεως, εξαιτίας της προσήλωσης της πλειονότητάς τους στον Καντακουζηνό αλλά και του πλούτου που διέθεταν οι οικίες τους, επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο, ώστε να ζουν από τις αρχές του 1343 σε καθεστώς φόβου, δεδομένου ότι περί τα τέλη του έτους αυτού το κλίμα εναντίον του επίδοξου αυτοκράτορα άρχισε να αναστρέφεται στις περιοχές της Θεσσαλίας και της Νότιας Μακεδονίας⁶³⁴, με αποτέλεσμα οι Ζηλωτές να αισθάνονται ότι κινδυνεύουν, καθώς η Θεσσαλονίκη βρισκόταν πάντοτε στο επίκεντρο των κατακτητικών του σχεδίων και οι περισσότεροι ευγενείς της πόλεως θα ήταν οι εν δυνάμει σύμμαχοί του σε ενδεχόμενο εγχείρημα ανακατάληψής της.

Έτσι οι Ζηλωτές, με σκοπό να αποδυναμώσουν ακόμη περισσότερο τους αντιπάλους τους, επιδόθηκαν σε εντονότερες διώξεις εναντίον τους, με συνέπεια να επικρατήσει στη Θεσσαλονίκη σχεδόν πλήρης αναρχία, γεγονός που επέτεινε ακόμη περισσότερο το αίσθημα της ανασφάλειας κυρίως στους ευγενείς της πόλεως, καθώς, όπως σημειώνει ο Δημήτριος, πολλοί ήταν εκείνοι από τους επαναστάτες που περιφέρονταν στους δρόμους έτοιμοι, με την πρόφαση ότι πεινούν, να επιτεθούν και να λεηλατήσουν τις οικίες, αλλά και να θανατώσουν τους ιδιοκτήτες τους, εκτοξεύοντας εναντίον τους συκοφαντίες⁶³⁵. Αυτό το έπρατταν κατά κύριο

⁶³² Επ'αυτού, βλ. *Άπολογία*, Α', 13-14, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359. Πρβλ. και *Έπιστ.* 43, *Ίσιδώρω*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77.

⁶³³ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ*, Α', 7, 6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4.

⁶³⁴ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ*, Α', 11, 9-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 6. Επίσης, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, XIII, 3 και 6, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 643-645 και 656-658. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 53, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 309-322. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 52 εξ και 147 εξ. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 212 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 23 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 316 εξ. Κατσαροπούλου, *Επέκταση*, σ. 12 εξ 54 εξ και 100 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 182 εξ.

⁶³⁵ «καὶ μυρίους καθημέραν ἐρωῶμεν ὑπὸ λιμοῦ καὶ πονηρίας καὶ τῶν ἄλλων κακῶν ὠπλισμένους, καὶ ῥᾶστον ἦν συκοφαντήσαντα καὶ καταψευσάμενον ἐπὶ τὴν οἰκίαν δραμεῖν καὶ διαρπάσαντα πάντα

λόγο, διότι θεωρούσαν πως οι ευγενείς διέθεταν μεγάλο πλούτο και αφθονία αγαθών, ώστε ούτε ο Κυδώνης, αλλά ούτε και οι υπόλοιποι να είναι σε θέση να εμποδίσουν τους επιδρομείς ή να κατευνάσουν την αρπακτική τους μανία, εφόσον η παντελής απουσία ελέγχου και αστυνόμευσης από τη διοίκηση της πόλεως έκανε πολύ εύκολη υπόθεση τη λεηλασία και την καταστροφή των οικιών τους⁶³⁶.

Ο κίνδυνος για τη σωματική ακεραιότητα και την ασφάλεια της μητέρας και των αδερφών του Κυδώνη φαίνεται ότι γινόταν καθημερινά μεγαλύτερος, εξαιτίας κυρίως της υποστήριξης που εξακολουθούσαν να παρέχουν στον Καντακουζηνό. Οπωσδήποτε όμως φαίνεται πως ο κίνδυνος ήταν σοβαρότερος για την ζωή του ίδιου του Δημητρίου, καθώς ήταν το μεγαλύτερο από τα άρρενα τέκνα του Μανουήλ που έφερε την ευθύνη της κηδεμονίας της οικογένειας και θα μπορούσε να αντιδράσει είτε αντιστεκόμενος σε οποιαδήποτε προσπάθεια λεηλασίας της οικίας τους και αρπαγής της εναπομείνας περιουσίας τους, είτε συμπράττοντας με τους άλλους ευγενείς σε ενδεχόμενο κίνημα με σκοπό την παράδοση της πόλης στον επίδοξο αυτοκράτορα, εφόσον παρέμενε ένας από τους πλέον ένθερμους οπαδούς του στη Θεσσαλονίκη, κάτι για το οποίο μάλιστα απειλούνταν ευθέως από τους Ζηλωτές με απώλεια της ζωής του⁶³⁷. Παρά ταύτα, ο Δημήτριος εξακολουθούσε να εκδηλώνει, προπαντός από τα τέλη του 1343, εντονότερα και σε κάθε ευκαιρία την αντίθεσή του στην εξουσία των Ζηλωτών, αποδοκιμάζοντας δημόσια τις ενέργειές τους, παρόλο που κάποιοι ίσως από το φιλικό ή το συγγενικό του περιβάλλον τον είχαν συμβουλέψει να υποχωρήσει και να ανεχτεί το καθεστώς τους, κολακεύοντάς τους μάλιστα ενίοτε, ώστε να αποφύγει τις επερχόμενες οδυνηρές συνέπειες τόσο γι' αυτόν, όσο και για την οικογένειά του⁶³⁸. Αν μάλιστα, του τόνιζαν, θα υποχωρούσε και οπωσδήποτε αν θα συμμαχούσε μαζί τους, αποκηρύσσοντας παράλληλα τον Καντακουζηνό, θα μπορούσε όχι μόνο να αισθανθεί ασφάλεια αλλά και να αποκτήσει αρκετό πλούτο για άνετο βιοπορισμό στη Θεσσαλονίκη⁶³⁹.

ἀποκτεῖναι καὶ τὸν ἡδίκημένον» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 7, 6-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

⁶³⁶ «τοῦ λιμοῦ μὲν ἐπικειμένου, τῆς δὲ τροφῆς ὀρωμένης, τοῦ δὲ κωλύσοντος ἀσθενοῦντος, καὶ τῶν σωφρονεῖν ἐγνωκότων οἱ πλεῖστοι οὐκ ἐπέϊχον αὐτούς, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ράστον βίον ἔδραμον τοῦτον» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 7, 10-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

⁶³⁷ «ἐγὼ δὲ πολλάκις ζητήσας εὐρεῖν ἀφορμὴν τινα βίου, οὐδὲ τοῦτ' ἠδυνήθην, πάντων ἐλαυνόντων τε καὶ ἀγχόντων, καὶ τὸ σὸν ὄνομά μοι προφερόντων, ὦ βασιλεῦ. τοῦτον δὲ προσήκει ζῆν, ἀναπνεῖν δὲ ὄλως, ὃς ἔξω βλέπει καὶ τὰ τοῦ δεῖνος θαυμάζει, κάκείνω μὲν εὐτυχίαν συνεύχεται, ἡμᾶς δ' ἄχθεται καὶ προσβλέπων;» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 7, 15-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

⁶³⁸ Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 8, 21-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4.

⁶³⁹ «τὸ δὲ τοῖς σοῖς ἐχθροῖς, ὦ βασιλεῦ, προσελθόντα ἐλπίσαι τι χρηστόν παρ' ἐκείνων, καὶ ζῶντα μετὰ τοῦτον τῆς ἀνομίας ἀνέχεσθαι, πολλοὶ μὲ συνεβούλευον, δεικνύντες ὅσος τοῖς ἐκείνους κολακεύουσιν ἐξείργασται πλοῦτος» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 8, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

Όλα αυτά βέβαια αναφέρονται από το Δημήτριο στο εγκώμιό του το 1347 με σκοπό να καταδείξει εμφατικότερα στον Καντακουζηνό τη σταθερότητα της αφοσίωσής του, παρά τις δελεαστικές προτάσεις των αντιπάλων του, αποσκοπώντας παράλληλα να διασκεδάσει τις εις βάρος του υποψίες για συνεργασία ή ανοχή προς τους εχθρούς του στη Θεσσαλονίκη. Γι' αυτό και όπως αναφέρει στον προστάτη του, όχι μόνο δεν υπάκουσε εκείνους που τον παρότρυναν να προσεγγίσει τους Ζηλωτές, αλλά αντιθέτως φρόντισε να τους απομακρύνει αμέσως από το περιβάλλον του, θεωρώντας πως τον συμβούλευαν περισσότερο ως εχθροί και λιγότερο ως φίλοι⁶⁴⁰. Επειδή, καθώς φαίνεται, κάποιοι Θεσσαλονικείς είχαν διαμηνύσει με συκοφαντική διάθεση στον Καντακουζηνό ότι η στάση του Κυδώνη απέναντι στους Ζηλωτές ήταν διφορούμενη, ανεκτική και ταυτόχρονα υποτονική, εφόσον όχι μόνο δεν εξέφραζε με τρόπο ένθερμο τα αισθήματά του στην πόλη υπέρ του μετά την επικράτησή τους το καλοκαίρι του 1342 ή και λίγο αργότερα στις αρχές του 1343, αλλά και διότι στρεφόταν εναντίον του με κατηγορίες που αφορούσαν στην τραχύτητα του χαρακτήρα του⁶⁴¹, ο αυτοκράτορας θα πρέπει να διαμαρτυρήθηκε έντονα εκφράζοντας μάλιστα τη δυσφορία του γι' αυτό στην αλληλογραφία τους. Έτσι ο Δημήτριος, θεωρώντας ως ανυπόστατη συκοφαντία τα καταγγελθέντα εναντίον του, απάντησε αμέσως στον Καντακουζηνό, δηλώνοντάς του, με σκοπό να διασκεδάσει τις κακόβουλες φήμες εναντίον του⁶⁴², ότι όχι μόνο δεν τον κατηγορεί, αλλά αντιθέτως τον επαινεί για την ακεραιότητα και την καλοσύνη του⁶⁴³, εφόσον, όπως του υπογραμμίζει, είναι ο ίδιος ευεργετημένος πλουσιοπάροχα και γι' αυτό δεν θα του επιτρεπόταν να προβεί σε μια τέτοια ενέργεια, προτρέποντάς τον μάλιστα, «οὐ παντάπασιν ἀνθρώπῳ πονηρῶ πιστεύεις, ὦ βασιλεῦ»⁶⁴⁴.

Ωστόσο είναι πολύ πιθανό, ο Κυδώνης, λόγω της δύσκολης οικογενειακής του κατάστασης και του νεαρού της ηλικίας του, να μην εξέφραζε εξ αρχής ανοικτά και με τρόπο ένθερμο την υποστήριξή του στον Καντακουζηνό, αλλά ούτε και να ενεργοποιήθηκε έντονα εναντίον των Ζηλωτών - ακολουθώντας ίσως το παράδειγμα της φιλικής τους οικογένειας των Καβασιλών -, κάτι που παραδέχεται

⁶⁴⁰ «ἐγὼ δ' οὐδεπώποτ' ἐβουλεύσαμην ... ἀλλὰ τοῖς συμβούλοις παραιέσας ταῦτα μᾶλλον τοῖς ἐχθροῖς συμβουλεύειν, αὐτὸς ὄρκους τὴν ἐκείνων κοινωνίαν ἐξέφυγον» (Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α', 8, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

⁶⁴¹ Ἐπιστ. 12, Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, 33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 39. Επίσης Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 108 εξ.

⁶⁴² «Εἰ δὴ ταῦτα πάντες περὶ τῆς σῆς ψηφίζονται φύσεως, πὼς οὐκ αἰσχρὸν ἐμέ φιλονικεῖν τοῦ λοιποῦ, καὶ ζητεῖν τοῖς οὐ καλαῖς ὑποψίαις ἀμύνειν, καὶ προσέτι μὲν ἀδικεῖν, ἐμαυτὸν δὲ ζημιῶν πασῶν αἰσχίστην ζημίαν;» (Ἐπιστ. 12, Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 39).

⁶⁴³ Σε αντίθεση με τις φήμες εναντίον του, ο Δημήτριος του αναφέρει, πως «οὔτε γὰρ σὺ γε τραχὺς καὶ οἶος μάτην ὀργίζεσθαι· καὶ δηλοῦσιν οἱ πάντα ἀνατρέποντες οὔτοι, οὐς πολλάκις ἐλὼν πᾶσιν ὀφείλοντας δίκην οὐδεπώποτε ἐπ' αὐτοὺς παρωξύνθης» (Ἐπιστ. 12, Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, 33-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 39).

⁶⁴⁴ Ἐπιστ. 12, Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, 55, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 39.

και δηλώνει εμμέσως στον αυτοκράτορα, παρομοιάζοντας τον εαυτό του με τον Άτλαντα⁶⁴⁵, αφήνοντας με τον τρόπο αυτό να εννοηθεί ότι αδυνατούσε να εμπλακεί περισσότερο, καθώς είχε αναλάβει ήδη βάρη μεγαλύτερα από τις δυνάμεις του, εννοώντας οπωσδήποτε την κηδεμονία της οικογένειάς του, τα οποία αντέχει χάρη στην ευεργετική προστασία και αρωγή του Καντακουζηνού, στον οποίο συμπαραστέκεται εκείνη την περίοδο περισσότερο ηθικά, υποστηρίζοντας με θέρμη το εγχείρημά του και ενισχύοντας την προσπάθειά του για την τελική επικράτηση έναντι της αντιβασιλείας με τις επιστολές του⁶⁴⁶.

Έτσι, όπως υπογραμμίζει ο Δημήτριος με έμφαση στο εγκώμιό του το 1347, όχι μόνο δεν παρέμενε ουδέτερος ή σιωπηρός κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Θεσσαλονίκη από το 1342 μέχρι το 1345, αλλά υποστήριζε με ιδιαίτερη ζέση τον αυτοκράτορα, εκλαμβάνοντας μάλιστα τους αντιπάλους του και ως δικούς του εχθρούς, προτιμώντας γι' αυτό να υποφέρει από τη διαρκή απειλή κατά της ζωής του με την δημόσια εκδήλωση των φιλικών του αισθημάτων στο πρόσωπό του⁶⁴⁷. Τα αισθήματά του υπέρ του Καντακουζηνού και εναντίον των Ζηλωτών φαίνεται να εξέφραζε στη γενέτειρά του με τρόπο έντονο και ενθουσιώδη, με δεδομένο επίσης τον φόβο υποψίας για ανεκτική στάση απέναντί τους και μετά τη σχετική διαμαρτυρία του αυτοκράτορα, ασκώντας μάλιστα από τις αρχές του 1343 ένα είδος ιδιότυπης αντιπολίτευσης εναντίον τους, η οποία ακολουθούσε την εξής τακτική⁶⁴⁸. Όταν τους συνέβαινε κάτι λυπηρό ή μια αποτυχία, ο Δημήτριος εκδήλωνε δημόσια και με ενθουσιασμό τη χαρά του ώστε να τους προκαλεί. Μάλιστα δε, αν και γνώριζε πως ήταν «κινδύνου γέμον το ρήμα», δεν έπαυε να εκφράζεται συχνότατα και οπωσδήποτε σε δημόσιους χώρους με τρόπο απαξιωτικό

⁶⁴⁵ «Εί δ' οὐκ Ἄτλας ἐγὼ, οὐδ' ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνέχειν δύναμαι τὸν ὄγκον τῆς γῆς ὃ δέδωκεν ὁ μῦθος ἐκείνῳ, τοῦτο με βλέπειν ποιήσει καὶ τὴν παρρησίαν ἧς μετέδωκες ἀφαιρήσεται;» (Επιστ. 12, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 58-61, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 39-40).

⁶⁴⁶ Στο πλαίσιο αυτό μάλιστα, εκτός από την αναγνώριση της βασιλικής του ιδιότητας [πρβλ. επίσης Επιστ. 17, *Τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως*, 7-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 46 : «ὃ τε πατὴρ καὶ βασιλεὺς, καὶ πρὸ τοῦ σχήματος δὲ κάλλιον αὐτῷ τὸ γένος τῶν τῆ βασιλείᾳ μόνῃ σεμνυνομένων, ἢ τ' ἀρετὴ τοσαύτη ὥστ' εἰ μὴ καλῶς ποιῶν ἐβασιλευεν, ἄθλον ἂν τοῦ τρόπου τὸ σχῆμα τοῦτω δικαίως ἐδέδοτο»], αναφέρει ο Δημήτριος στον Καντακουζηνό, τον οποίο φαίνεται ότι φιλοξενούσαν τακτικά στην οικία τους όταν διέμενε στη Θεσσαλονίκη πριν το 1341, ότι συμπαραστέκεται θερμά στα προβλήματά του και μάλιστα με δάκρυα καθώς δεν διαθέτει άλλο τρόπο, αναλογιζόμενος τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει και «βλέποντες εἰς τὴν κλίνην ἣτις πολλὰς μὲν σοὶ σύνοιδεν ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀγρυπνίας, πολλὰ δὲ βουλευμάτα, πολλὰς δὲ φροντίδας. Αὕτη μὲν οὖν καὶ τὴν λύπην ἡμῖν αὔξει, ἐπὶ τὴν σὴν ὄψιν τὴν διάνοιαν πέμπουσα, καὶ τὴν τραχύτητα τῶν καιρῶν πρὸς οὓς ὑπὲρ ἡμῶν παρατάττη προσενθυμεῖσθαι διδοῦσα» (Επιστ. 12, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 67-71, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 40).

⁶⁴⁷ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 8, 35-3, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4-5

⁶⁴⁸ «καὶ διήγον οὕτως, ὃ βασιλεῦ, ἐφ' οἷς μὲν ἦδειν τοὺς μαρούς ἐκείνους χαίροντας στενάζων αὐτός, στεφανούμενος δὲ καὶ κροτῶν ὅτ' αὐτοῖς τι λυπηρὸν ἦκειν ἠγέλλετο. πολλάκις δὲ τοῦνομα τὸ σὸν ἴν' ἐκεῖνοι μᾶλλον ἀλγῶσιν ἐβόων, εἰδῶς μὲν κινδύνου γέμον το ρήμα, ἑμαυτὸν δὲ ἐπισχεῖν οὐχ οἷός τε ὦν, ἐπὶ ταῦτά με τῆς εὐνοίας ἀγοῦσης» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 4).

εναντίον τους, εγκωμιάζοντας παράλληλα τον Καντακουζηνό με σκοπό να λυπήσει τους Ζηλωτές και οπωσδήποτε να υπερασπιστεί τις επιλογές και να βελτιώσει την εικόνα του επίδοξου αυτοκράτορα στους κατοίκους της Θεσσαλονίκης. Η δημόσια υποστήριξη που παρείχε ο Δημήτριος και η οικογένειά του στον Καντακουζηνό, ωστόσο, είχε ως αποτέλεσμα να επιδεινωθεί ακόμη περισσότερο η κατάστασή τους και με την πάροδο του χρόνου να οδηγηθούν ουσιαστικά σε οικονομική εξαθλίωση και κοινωνική απομόνωση. Εξαιτίας της έντονης αντίθεσης του Κυδώνη στο κίνημα των Ζηλωτών, τα έτη 1343 και 1344 απέβησαν εξαιρετικά δύσκολα και επικίνδυνα για την οικογένειά του⁶⁴⁹, όπως και γενικότερα για τους ευγενείς υποστηρικτές του επίδοξου αυτοκράτορα στη Θεσσαλονίκη, εφόσον η συμμαχία του με τους Σέρβους διαλύθηκε τελικά το καλοκαίρι του 1343 και μαζί της χάθηκε η ευκαιρία να απαλλαγεί η πατρίδα του από τους Ζηλωτές⁶⁵⁰, δεδομένου μάλιστα ότι ο κράλης *Stefan Dušan* συμμάχησε με την αντιβασιλεία⁶⁵¹.

Από τα τέλη του 1343 όμως και ιδιαίτερος από τις αρχές του 1344 ο επίδοξος αυτοκράτορας και προστάτης της οικογένειάς του είχε αρχίσει πλέον να επικρατεί στην εμφύλια διαμάχη με την αντιβασιλεία και θεωρούνταν σχεδόν βέβαιη η άνοδός του στον αυτοκρατορικό θρόνο. Πληροφορούμενος ο Δημήτριος την πορεία των γεγονότων και διαισθανόμενος πιθανόν την θετική τους εξέλιξη και για τον ίδιο, εκδήλωσε την επιθυμία του να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο πλευρό του Καντακουζηνού, με σκοπό να συνεχίσει να ασκεί, κατά κάποιο τρόπο, την *λειτουργίαν* του πατέρα του Μανουήλ, εφόσον η συμπερίληψή του στους συνεργάτες του προσάτη του συνιστούσε για το νεαρό Κυδώνη όχι μόνο ιδιαίτερη τιμή, αλλά και, ως παιδικό όνειρο, ουσιώδες στοιχείο της συνέχισης της οικογενειακής του παράδοσης και οπωσδήποτε της εκπλήρωσης του οράματος του πατέρα του να δει στο μέλλον τον πρωτότοκο γιο του στο πλευρό του τότε μεγάλου Δομεστίκου⁶⁵². Έτσι, παρά τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε η οικογένειά

⁶⁴⁹ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 13, 33-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 6.

⁶⁵⁰ «ἐγὼ δ' ἐθρήνουν μὲν τὴν σὴν ἐς Τριβαλλοὺς ἀποδημίαν ἀκούων, τὴν δὲ παροῦσαν ἡμέραν εὐχόμεν, καὶ μᾶλλον ἐπεθύμουν τῶν νῦν ὀρωμένων ἢ λιμένος οἱ πολλῶ χειμῶνι χρησάμενοι, ἐπήδων δ' εὐθύς γενομένων· εἶπον ὡς ἀμείψει τὴν ἐμὴν τύχην ἢ σή· ὡς πατὴρ μὲν εὐχή τέλος ἔξει, μήτηρ δὲ μόνον δακρῦουσα παύσεται, ἡσθήσονται δὲ φίλοι, τοῖς δ' ἐχθροῖς λοιπὸν ἔσται διαρραγῆναι» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 11, 9-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 6). Γι' αυτήν, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 212-213. Κατσαροπούλου, *Επέκταση*, σ. 12 εξ 54 εξ και 100 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 157 εξ και 182 εξ.

⁶⁵¹ Στην επίτευξη της συμφωνίας μάλιστα πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε, σύμφωνα με τον Δημήτριο, ο μέγας Δούκας Αλέξιος Απόκαυκος, τον οποίο ψέγει τονίζοντας, πως «φιλόνηκον ἢ κακία, καὶ χαλεπὸν ἄνευ κεφαλῆς ἀποδείξει τὴν ὕδραν· πάλιν γὰρ πρεσβεία συμμαχίας ἐκ τοῦ βαράθρου, καὶ ὁ βάρβαρος ἦκε πάντα ἀπειλῶν ἀνασπάσειν, καὶ μισθὸς τῆς ὑπερηφανείας ἀξίωμα σεμνόν, καὶ γάμος μετὰ χρημάτων» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 17-20, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 81). Επίσης Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 213. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 23 εξ. Κατσαροπούλου, *Επέκταση*, σ. 12 εξ 54 εξ και 100 εξ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 182 εξ.

⁶⁵² Πρβλ. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 4, 37 και 4, 1-2, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 2 και 3.

του στη Θεσσαλονίκη, ο Δημήτριος προσπάθησε, μέσω της αλληλογραφίας που ανέπτυξε με τον γιο του επίδοξου αυτοκράτορα Μανουήλ, να βολιδοσκοπήσει τις προθέσεις και να ανιχνεύσει τα σχέδια του πατέρα του για τον ίδιο, χρησιμοποιώντας ως τέχνασμα την έκφραση επιθυμίας να εγκαταλείψει την γενέτειρά του και να συναντηθεί μαζί του στη Βέροια⁶⁵³, εφόσον και ο νεαρός Καντακουζηνός φαίνεται ότι επιθυμούσε την επικοινωνία μαζί του και γι' αυτό ο Κυδώνης πίστευε ότι θα μεσολαβούσε στον αυτοκράτορα για την έγκριση της μετακίνησής του. Με τον έμμεσο αυτό τρόπο αισθανόταν προφανώς ότι όχι μόνο θα οδηγούσε τον Καντακουζηνό στο να αποκαλύψει τα σχέδιά του για το πρόσωπό του, αλλά και ότι θα προετοίμαζε σταδιακά και μεθοδικά την αναχώρησή του από τη γενέτειρά του, όχι μόνο για να μην κινδυνέψει περισσότερο η ζωή του από τους Ζηλωτές, όπως ισχυριζόταν αργότερα, αλλά και για να ενταχθεί στο επιτελείο του διαφαινόμενου νικητή του εμφυλίου πολέμου, προκειμένου να ξεκινήσει την πολυπόθητη και αναγκαία για την συντήρηση της οικογένειάς του πολιτική του σταδιοδρομία, δεδομένου ότι η συνέχιση της «άνετης» διαβίωσής των μελών της στη Θεσσαλονίκη φάνταζε αρκετά δύσκολη, μετά και την καταπάτηση της περιουσίας τους.

Γεγονός αδιαμφισβήτητο παραμένει ωστόσο, ότι με την πάροδο του χρόνου η κατάσταση στην Θεσσαλονίκη γινόταν ακόμη πιο επικίνδυνη για τους ευγενείς, αντιπάλους των Ζηλωτών. Τα πράγματα είχαν καταστεί σχεδόν ανεξέλεγκτα με την εγκληματικότητα να έχει υπερβεί κάθε όριο, καθώς διαπράττονταν καθημερινά φόντοι, συνέβαιναν συχνά διαπληκτισμοί, εκτοξεύονταν συκοφαντίες εναντίον τους και απειλούνταν σοβαρά η σωματική τους ακεραιότητα. Η κατάσταση αυτή είχε ως συνέπεια να μην υποφέρει μόνο ο Δημήτριος και η οικογένειά του, αλλά και αρκετά από τα πρόσωπα του συγγενικού του περιβάλλοντος, μεταξύ των οποίων και ένας «θεῖος», ίσως αδερφός ή εξάδερφος του πατέρα του, οπωσδήποτε όμως στενός του συγγενής, ο οποίος αναγκάστηκε να δραπετεύσει από τη Θεσσαλονίκη προκειμένου να διασωθεί από βέβαιο θάνατο⁶⁵⁴. Οι λόγοι για τους οποίους επιδίωκαν να φονεύσουν τον συγγενή του οι Ζηλωτές ήταν οπωσδήποτε η προσήλωσή του στον

⁶⁵³ Στην επιστολή του προς τον Μανουήλ, αφού τον εγκωμιάσει για τις στρατιωτικές του αρετές και τα πνευματικά του χαρίσματα, θεωρώντας τον ως άξιο τέκνο ενός εξίσου χαρισματικού πατέρα όπως ο αυτοκράτορας, εύχεται να συναντηθεί μαζί του σύντομα ως εξής : «*Ἄνδρα ταίνυν τοσοῦτον, εὐτυχία μὲν ὄραν, καὶ συνεῖναι, καὶ λόγων ἀκούειν· τούτῳ δ' ἔμποδὼν γενομένης τῆς τύχης, ὃ λοιπὸν ἀναγκάζομαι πράττειν, χαίρων μὲν τινος μεγάλου περὶ τῶν σῶν λεγομένου, εὐχόμενος δὲ καὶ τὰ μείζω, ἐπιθυμῶν δὲ ὄψιν τε ἰδεῖν καὶ λέγοντος τῶν Σειρήνων ἀκοῦσαι. Εἰ δὲ δεῖ καὶ σὲ τοῖς μάλιστ' εὖνοις τῶν ἀνθρώπων χάριν ἔχειν ὅπου περ ἂν ὦσι, δίκαι' ἂν ποιίης φιλῶν με μὲν ὡς τοιοῦτον, ἔνα δὲ τῆς σῆς νομίζων οἰκίας, καὶ χώρας μοι μεταδιδούς παρὰ σοὶ διὰ ταῦτα, ὅταν μοι δῶ σοὶ Θεὸς συγγενέσθαι*» (Επιστ. 17, *Τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως*, 39-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 47). Ακόμη, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 113 εξ.

⁶⁵⁴ «*τὰ δὲ ἦν ἐπαναγαγεῖν τὸν θεῖον, μόλις μὲν φυγόντα τὸ ξίφος, μόλις δὲ λαθόμενον τῆς φυλάξαι δυναμένης τὸ σῶμα*» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', 9, 12-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5). Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 44.

Καντακουζηνό και η αντίδρασή του στις έκνομες ενέργειές τους, αλλά προφανώς και η πρόθεση καταπάτησης της περιουσίας του.

Η απόδραση του *θείου* του περί τα τέλη του 1344 ή στις αρχές του 1345 από τη Θεσσαλονίκη φαίνεται ότι αποτέλεσε την αφορμή που ανέμεναν οι Ζηλωτές και ίσως την ευκαιρία που επιζητούσε ο ίδιος ο Δημήτριος, ο καθένας βεβαίως για τους δικούς του λόγους· οι μεν πρώτοι για να απαλλαγούν τελειωτικά από δύο ενοχλητικούς αντιπάλους τους και να μπορέσουν να σφετεριστούν χωρίς εμπόδια την περιουσία τους, ο δε νεαρός Κυδώνης για να εγκαταλείψει χωρίς δυσκολία και αιτιολογημένα την Θεσσαλονίκη, προκειμένου να εκπληρώσει την επιθυμία του να ενταχθεί στο επιτελείο του Καντακουζηνού. Έτσι οι Ζηλωτές, προκειμένου να απομακρύνουν με εύσημο τρόπο τον Δημήτριο από την γενέτειρά του, τού ζήτησαν να αναλάβει χρέη πρεσβευτή με σκοπό να αναζητήσει τον «*θεῖον*» του και να εγγυηθεί εκ μέρους τους για την ασφάλειά του, ώστε να επιστρέψει στην πόλη.

Είναι πιθανώς βέβαιο επίσης ότι οι Ζηλωτές γνώριζαν τόσο την επιθυμία του Δημητρίου να εγκαταλείψει την Θεσσαλονίκη και να καταφύγει στον Καντακουζηνό, όσο και την άρνηση του *θείου* του να επανέλθει στην πόλη, κάτι το οποίο δεν επιθυμούσαν στην πραγματικότητα ούτε οι ίδιοι. Για το λόγο αυτό και ως βασικό κίνητρο της πρότασης τους προς τον Κυδώνη θα πρέπει να θεωρηθεί οπωσδήποτε, εκτός από την προσπάθεια απαλλαγής τους από δύο ακόμη αντιπάλους τους, όπως ο ίδιος ο Δημήτριος και ο *θείος* του, η πλήρη καταπάτηση κατόπιν, με πρόσχημα τη μη επιστροφή τους, των περιουσιών και τη λεηλασία των οικιών των οικογενειών τους, κάτι για το οποίο η παρουσία τους στη Θεσσαλονίκη θα συνιστούσε σοβαρό εμπόδιο⁶⁵⁵.

Υποψιαζόμενος τις πραγματικές προθέσεις των Ζηλωτών που ήταν να εγκαταλείψει και ο ίδιος την πόλη, όπως επίσης και τις συνέπειες της οπωσδήποτε εκ των προτέρων αποτυχημένης αποστολής, ο Κυδώνης φαίνεται ότι είχε κατανοήσει σαφώς τη δυσκολία της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει, εφόσον ήταν πεπεισμένος πως η πρόταση των Ζηλωτών αποτελούσε ουσιαστικά εκ μέρους τους παγίδα τόσο για τον *θεῖον* του, όσο και για τον ίδιο με σκοπό την δολοφονία του συγγενούς του μετά την ενδεχόμενη επιστροφή του⁶⁵⁶, αλλά και τη δική του εξόντωση, εφόσον ήταν βέβαιη η αποτυχία της προσπάθειάς του και η μη επάνοδος του συγγενή του στη Θεσσαλονίκη. Αυτός είναι πιθανότατα και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο ο Δημήτριος καθυστέρησε για ικανό χρονικό διάστημα να δώσει τελική απάντηση στο αίτημά τους, γεγονός που οφειλόταν μάλλον και στο δίλημμα που αντιμετώπιζε, καθώς σε ενδεχόμενη άρνησή του θα κινδύνευε άμεσα επιπλέον

⁶⁵⁵ «*τότε τοίνυν καὶ αὐτὸς ἐξηλάθην ὑπὸ τῶν ὡσπερ σκάφος πάντα ἀνατρεψάντων ἐκείνων, ἐπιθέντων ἀνάγκην τῶν Ἡρακλέους χερῶν δεομένην, ταύτη μοι σοφιζομένων διαρπάσαι τὰ ὄντα*» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 9, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5).

⁶⁵⁶ «*μόλις μὲν φυγόντα τὸ ξίφος, μόλις δὲ λαβόμενον τῆς φυλάξαι δυναμένης τὸ σῶμα*» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 9, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5). Ακόμη βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XI. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 36.

εκτός από τη δική του και η ζωή της οικογένειάς του, ενώ και η ανάληψη της πρεσβείας θα απέβαινε εξαιρετικά επικίνδυνη για τη ζωή του, εφόσον γνώριζε εκ των προτέρων ότι αυτή θα απέβαινε άκαρπη, πιστεύοντας ότι δεν θα μπορούσε να πείσει - όπως σημειώνει - έναν άνθρωπο να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη για να πεθάνει⁶⁵⁷. Έτσι, κωλυσιεργούσε, καθώς φαίνεται, μεταθέτοντας διαρκώς την απόφασή του για αναχώρηση, όχι μόνο, όπως τονίζει, διότι θεωρούσε την αποστολή «άνοητον», αφού δεν θα είχε κανένα αποτέλεσμα, αλλά και διότι χρειαζόταν ενδεχομένως χρόνο για να ενημερώσει τον Καντακουζηνό για την δυσμενή αυτή εξέλιξη και να συνεννοηθεί μαζί του σχετικά με τις επόμενες κινήσεις του, προτείνοντας προφανώς στον επίδοξο αυτοκράτορα να του επιτραπεί να καταφύγει κοντά του στη Θράκη.

Η απάντηση στο αίτημά του θα πρέπει να αργοπόρησε λόγω των δυσκολιών στην επικοινωνία και των προβλημάτων που αντιμετώπιζε εκείνη την εποχή ο Καντακουζηνός, αλλά και διότι η επιθυμία του Δημητρίου προσέκρουε πιθανότατα σε σοβαρές αντιρρήσεις του, που θα αφορούσαν στην τύχη της μητέρας και των αδερφών του στη Θεσσαλονίκη, καθώς φαίνεται ότι ο αυτοκράτορας επιθυμούσε την παραμονή του στην πατρίδα του τουλάχιστον μέχρι την οριστική του επικράτηση στην Κωνσταντινούπολη και την απαλλαγή της Θεσσαλονίκης από τους Ζηλωτές. Τις αντιρρήσεις του Καντακουζηνού όμως φαίνεται ότι έκαμψε τελικά ο ισχυρισμός του Κυδώνη για τον κίνδυνο απώλειας της ζωής του αν αρνούσαν το αίτημα και παρέμενε στην γενέτειρά του ή αν επέστρεφε άπρακτος από την πρεσβεία προς τον *θεῖον* του, κάτι που οφειλόταν, όπως του επισήμαινε αργότερα, στην υποστήριξη που του παρείχε⁶⁵⁸. Για το λόγο αυτό και με τη μεσολάβηση προφανώς του Μανουήλ Καντακουζηνού ο αυτοκράτορας συγκατατέθηκε τελικά στην μετακίνησή του, όχι όμως ικανοποιώντας την επιθυμία του για μετάβαση στη Θράκη, αλλά δίνοντας προφανώς εντολή για προσωρινή και για λόγους ασφάλειας εγκατάσταση στη Βέροια, κοντά στον διοικητή της και φίλο του, με σκοπό να βρίσκεται κοντά στη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να επανέλθει κοντά στην οικογένειά του σε περίπτωση επικείμενης ανατροπής του καθεστώτος των Ζηλωτών.

Επειδή λοιπόν απαιτήθηκε μάλλον ικανό χρονικό διάστημα για να συνεννοηθεί με τον Καντακουζηνό και να καταλήξει στην τελική του απόφαση, δηλαδή αν τελικά θα αναλάβει ή όχι την αποστολή, αλλά και για τον τόπο της μετάβασής του, ο Δημήτριος δέχθηκε επανειλημμένως πιέσεις, απειλές και εξαναγκασμούς από τους Ζηλωτές⁶⁵⁹ για την επίσπευση και μάλιστα θετικής

⁶⁵⁷ «ἐπειδὴ πείθων ἄνθρωπον ἤκειν ἀποθανούμενον» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 9, 16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5).

⁶⁵⁸ Οι Ζηλωτές τοσαύτην ἡμᾶς τῆς εἰς σέ φιλίας ἀπήτησαν δίκην (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 10, 37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5). Βλ. Επίσης Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 50-51. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 53.

⁶⁵⁹ «πρὸς βίαν τοίνυν ἐξελαθεῖς» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 9, 14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5).

απάντησης. Η βία που, όπως διατείνεται, του ασκήθηκε με απειλή κατά της ζωής του για να εγκαταλείψει τη Θεσσαλονίκη, αποτέλεσε παράλληλα ίσως και την κατάλληλη ευκαιρία που επιζητούσε ο ίδιος προκειμένου να επιτύχει, έστω και με ανορθόδοξο τρόπο, την ένταξή του στην υπηρεσία του Καντακουζηνού, δεδομένου ότι με τη σταδιακή κατάληψη της Θράκης⁶⁶⁰ ήταν σχεδόν βέβαιη πλέον η επικράτησή του στον εμφύλιο πόλεμο. Έτσι, την άνοιξη, πιθανότατα το Μάιο, του 1345⁶⁶¹ και αφού είχε διασφαλίσει τη συγκατάθεση του αυτοκράτορα και του Μανουήλ Καντακουζηνού για εγκατάσταση στη Βέροια, αποδέχτηκε την ανάληψη της πρεσβείας και αναχώρησε χωρίς δυσκολία από τη Θεσσαλονίκη.

---

⁶⁶⁰ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 214 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 318 εξ.

⁶⁶¹ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α'*, 9, 5-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5 και *Ἐπιστ.* 43, *Ἰσιδώρω*, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 8-9. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 269. Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 33-34.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΣΤ' ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ
(1345 - 1354)

1. Η Κωνσταντινούπολη μετά τα μέσα του 14^{ου} αι. και ο Δημήτριος

Η αναχώρηση του Δημητρίου από τη Θεσσαλονίκη το 1345 όχι μόνο δεν επρόκειτο να αποβεί τελικά προσωρινή, αλλά αντίθετα θα σηματοδοτούσε, όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα, την απαρχή της οριστικής εγκατάλειψης της γενέτειράς του, εφόσον, έπειτα από δύο περίπου χρόνια παραμονής αρχικά στη Βέροια και κατόπιν στην θρακική ύπαιθρο, θα κατέληγε και θα εγκαθιστούνταν πλέον στην Κωνσταντινούπολη, την «*τῆς οἰκουμένης ἡγησαμένην Πόλιν*»⁶⁶² και «*μητρόπολιν*»⁶⁶³ όλων των πόλεων, η οποία θα αποτελούσε έκτοτε τον μόνιμο τόπο κατοικίας του, αλλά και την νέα του πατρίδα, ώστε μετά τα μέσα του 14^{ου} αι. να προσφωνείται εκτός από «*civis Thessalonicensis*»⁶⁶⁴ και «*civis Constantinopolitanus*»⁶⁶⁵, δεδομένου ότι, όπως του επισημαίνει ο Δημήτριος Χρυσολωράς το 1363, «*σοὶ γὰρ πατρίς μὲν, ἡ πόλις Θεσσαλονίκη, ἢ μᾶλλον, ἡ περιφανῆς αὕτη βασιλέως τοῦ καλοῦ Κωνσταντίνου· ἡ μὲν γάρ, ἐγέννησε μόνον, ἡ δέ, καὶ τιμᾷ καὶ τρέφει*»⁶⁶⁶.

Η Κωνσταντινούπολη για τον Κυδώνη θα αποτελούσε πράγματι μετά το 1347 τον χώρο εκείνο, όπου θα διερχόταν τα πλέον δημιουργικά χρόνια της ζωής του, δραστηριοποιούμενος έντονα ως εξέχων πολιτικός, διανοούμενος και θεολόγος, γι'

⁶⁶² Έπιστ. 365, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 310. Επίσης, βλ. E. Frances, «Constantinople byzantine aux XIVe et XVe siècles. Population - commerce - métiers», *RESEE* 7/2 (1969), σ. 405-412. Matschke, *Fortschritt*, passim. Kidonopoulos, *Bauten*, passim. P. Magdalino, «Ο οφθαλμός της Οικουμένης και ο ομφαλός της γης. Η Κωνσταντινούπολη ως οικουμενική πρωτεύουσα», στο *Οικουμένη*, σ. 107-123. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς-Οικονόμος*, σ. 23 εξ. Αγορίτσας, *Κωνσταντινούπολη*, passim.

⁶⁶³ Έπιστ. 436, 22-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 394.

⁶⁶⁴ «*quodam fideli greco vocato Demetrio Chidonij, nobili genere, cive Thesalonicensi qui conversus ad fidem*» (Philippus de Bindo Incontri, *Libellus qualiter Graeci recesserunt ab oboedientia ecclesiae Romanae*, έκδ. Th. Kaeppli, «Deux nouveaux Ouvrages de Fr. Philippe Incontri de Pera, O. P.», *AFP* 23 (1953), σ. 164).

⁶⁶⁵ Στο αρχείο του Δομινικανού Τάγματος στη Ρώμη (Reg. IV-3, f. 308v) υπάρχει αναφορά για την δωρεά του Δημητρίου, όπου αναφέρεται ότι αυτή προέρχεται «*ex testamento domini Demetrii Chidonii Constantinopolitani*». Πρβλ. και Loenertz, *Les établissements*, σ. 332-333.

⁶⁶⁶ Δημ. Χρυσολωράς, *Αναιρετικός*, 1-2, 135-137, έκδ. V. Pasiourtidis, *An annotated*, σ. 199. Επίσης, βλ. Pavić, *Dimitrije Kydones*, σ. 18 εξ.

αυτό και την αποκαλεί επίσης «πατρίδα»⁶⁶⁷ του, αλλά και την εγκωμιάζει, υπογραμμίζοντας ότι «φιλῶ γὰρ ταύτην καὶ ὡς πόλεων καλλίστην καὶ ὡς πατρίδα καὶ ὡς πολλοὺς μοι τρέφουσιν φίλους, οὐς ἐμαυτῶ πάντων κτημάτων εἰκότως ἂν ἀνθαιροίμην»⁶⁶⁸, ὥστε σε επιστολή που απευθύνει στον Ραδηνό το 1381 να την χαρακτηρίζει «κοινήν ἐρωμένην»⁶⁶⁹, εφόσον ως πνευματικό και πολιτικό κέντρο της Αυτοκρατορίας «πολλὰς ἡδονῶν ἀφορμὰς ... τοῖς ἐπιδημοῦσι παρέχεται»⁶⁷⁰. Η αγάπη του για την μεγάλην Πόλιν, ὅπως την ονόμαζε, είναι πολύ βαθιά, ὥστε με την μόνη ἀπό τις λοιπές μεγαλουπόλεις που θα την συνέκρινε και θα την ἀντάλλαζε ως τόπο μόνιμης κατοικίας - ἐκτός ἀπὸ την Θεσσαλονίκη, ὅπου δεν θα ἦταν πλέον ἀποδεκτός μετὰ και τη θρησκευτική του μεταστροφή - ἦταν ἡ «μητρόπολις» της νέας, «πρεσβυτέρα Ρώμη»⁶⁷¹, στην οποία ἡ εγκατάστασή του θα σήμαινε σε σχέση με την Κωνσταντινούπολη ἀπλῶς, ὅτι «πατρίδα πατρίδος ἀλλαξάμενος, νέας Ῥώμης τὴν πρεσβυτέραν, ἐν ἧ πάντων ἂν τις ἀπολαύσοιεν ὧν καὶ ἐνταῦθα»⁶⁷².

Η Κωνσταντινούπολη ὡστόσο κατὰ την εποχή του Δημητρίου εἶναι δυνατό να ἀποκαλεῖται μόνο κατ' ὄνομα «μεγάλη Πόλις, ... καίτοι πρὸς τὶ πότ' ἂν δικαιότερον ἐχρήσω τῆ γλώττη ἢ περὶ πόλεως λέγων, ... ἢ τι τῶν ἔτι φαυλοτέρων χωρίων ἐτύγχανεν οὔσα». Η αξία της ὁμως παρέμενε πολυσήμαντη και μοναδική, εφόσον ἀποτελοῦσε ἀκόμη «τῶν μὲν βασιλέων ἐστία, τῶ δὲ γένει σῶζουσα τὴν ἐπωνυμίαν», γι' αὐτὸ και παρὰ τις δοκιμασίες που ἔχει υποστεί, εξακολουθεῖ να παραμένει ὡς πόλη, ἡ «καλλίστη ... τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον», ἀλλὰ και να συνστά «κόσμον ... τοῖς κεκτημένοις»⁶⁷³. Την σπουδαία αὐτή μεγαλούπολη ἀντίκρισε για πρώτη φορά ο φέρελπις πολιτικός το Φεβρουάριο του 1347 σε ηλικία εἰκοσι τριῶν ἐτῶν, ὅπου εγκαταστάθηκε ἐνῶ ἦταν ἀκόμη «πάνυ νέος»⁶⁷⁴, με σκοπὸ να ξεκινήσει την επίσημη πολιτική του σταδιοδρομία ὡς ἀνώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος στην υπηρεσία του οικογενειακοῦ του φίλου και προστάτη αυτοκράτορα Ἰωάννου ΣΤ' Καντακουζηνού, χωρὶς να εγκαταλείψει παράλληλα την ἐνασχόλησή του με τα γράμματα, στρεφόμενος με ιδιαίτερη ζέση, μέσω του συνδέσμου που ἀνέπτυξε με τους θωμιστές Δομινικανούς του Πέραν και της

⁶⁶⁷ «πεισθεὶς δ' οἷς ἠξίωσε πρὸς καιρὸν ἐπάνειμι πρὸς τὴν πατρίδα, ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἐπιτρέπητε» (Ἐπιστ. 132, 35-36, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2).

⁶⁶⁸ Ἐπιστ. 154, *Τῶ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 59-61, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 25.

⁶⁶⁹ Ἐπιστ. 219, 37, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 99.

⁶⁷⁰ «πολλὰς ἡδονῶν ἀφορμὰς ἢ μεγάλη Πόλις τοῖς ἐπιδημοῦσι παρέχεται, καὶ μάλισθ' ὅτι πολλαῖς σοφιστῶν καὶ λόγων ἰδέαις τῶν τούτων ἐραστὰς δεξιοῦται. Οὐ τούτων δὲ μόνων αὐτόθι πολλοὺς ἂν εὔροι τις ἡγεμόνας, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπερουρανίων πλείους τοὺς διδασκάλους, καὶ τούτους οὐχ ὅσον μόνον ἀκοῆ παραδιδόντας τάκεῖ» (Ἐπιστ. 202, 13-17, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 79).

⁶⁷¹ Πρβλ. *Ἀπολογία*, Α', 324-335 και 375-388, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 370 και 372.

⁶⁷² Ἐπιστ. 226, *Τῶ Θηβῶν*, 158-162, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122. Επίσης Zakythinios, *Rome*, σ. 207 ἐξ.

⁶⁷³ Ἐπιστ. 28, *Τῶ μεγάλῳ δομειστικῳ*, 10 και 12-17, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 58 και Mango, *Βυζάντιο*, σ. 106.

⁶⁷⁴ «ὅς πάνυ νέον παραλαβὼν» (Ἐπιστ. 241, *Τῶ βασιλεῖ Ματθαίῳ*, 35, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 145).

εκμάθησης της λατινικής γλώσσας, στην σπουδή και στη μετάφραση κυρίως των Ακινάτειων, καθώς και άλλων θεολογικών έργων από τη δυτική χριστιανική παράδοση.

Η πρόσληψη της λατινικής γλώσσας αποσκοπούσε, εκτός από την διευκόλυνση των καθηκόντων του στο παλάτι ως *Μεσάζοντος*, στο να ικανοποιήσει και τα ευρύτερα λογοτεχνικά του ενδιαφέροντα, να ενισχύσει και να οριστικοποιήσει την ήδη υποβόσκουσα από το 1341 αρνητική θεολογική του στάση απέναντι στην παλαμική θεολογία, αλλά και να συνδράμει ταυτόχρονα στην υλοποίηση του καλλιεργούμενου πολιτικού του οράματος για εκκλησιαστική ένωση και συμμαχία με τη Ρωμαιοκαθολική Δύση, αντιτιθέμενος για το λόγο αυτό, αλλά μόνο σε ιδιωτικό επίπεδο, στη φιλοπαλαμική θρησκευτική και την φιλοτουρκική εξωτερική πολιτική του Καντακουζηνού. Παρά ταύτα όμως, ο στενός πολιτικός, πνευματικός, οικογενειακός και προσωπικός σύνδεσμος των δύο ανδρών παρέμεινε αδιάρρηκτος και η συμβίωση τους στο παλάτι ομαλή και απρόσκοπτη⁶⁷⁵, ώστε να επιθυμούν να αποσυρθούν ήδη από το 1349 μαζί με τον Νικόλαο Καβάσιλα στην μονή των Μαγγάνων.

Τα σχέδιά τους ωστόσο ματαιώθηκαν προσωρινά εξαιτίας των πολύ σοβαρών προβλημάτων από τις τραγικές επιπτώσεις της επιδημίας της πανούκλας, την άστατη πολιτική κατάσταση της Αυτοκρατορίας όσον αφορά αρχικά στις σχέσεις της με τις ιταλικές ναυτικές Δημοκρατίες και ιδίως με τη Γένουα μετά το 1349, αλλά και κατόπιν την καταστροφική δυναστική έριδα και το νέο εμφύλιο πόλεμο που ξέσπασε το 1352, στον οποίο ο Δημήτριος, παρόλο που ήταν αφοσιωμένος πλήρως στην νόμιμη δυναστεία των Παλαιολόγων, παρέμεινε πιστός και υποστήριξε με σθένος τον Ιωάννη ΣΤ΄. Για το λόγο αυτό και παρόλο που δεν δίστασε να διαφωνήσει και να αποστασιοποιηθεί πλήρως από την ενέργειά του να παραμερίσει τον νόμιμο αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο και να στέψει τον πρωτότοκο γιό του Ματθαίο, η στενή τους σχέση παρέμεινε αδιατάρακτη, ώστε το Δεκέμβριο του 1354 να τον ακολουθήσει μαζί με τον Νικόλαο Καβάσιλα στην μονή των Μαγγάνων, χωρίς όμως να λάβει το μοναχικό σχήμα, αλλά, επιθυμώντας και ευελπιστώντας προφανώς ότι θα συνεχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία, παρέμεινε εκεί ως λαϊκό μέλος της αδελφότητάς της μέχρι τις αρχές του 1356, οπότε κλήθηκε επίσημα από τον Ιωάννη Ε΄ για να συνεχίσει τα καθήκοντά του ως *Μεσάζων* στην αυτοκρατορική υπηρεσία.

Έτσι, αποτιμώντας πολύ αργότερα, το 1382, την περίοδο της βασιλείας του Καντακουζηνού, υπογράμμισε με ευγνωμοσύνη, αντιπαραβάλλοντάς την ίσως ανεπαίσθητα με αυτήν του Ιωάννη Ε΄, πως ο πρώην αυτοκράτορας απέδειξε με τον τρόπο που άσκησε την εξουσία τις πολιτικές και τις στρατιωτικές του αρετές

⁶⁷⁵ Όπως αναφέρει μάλιστα χαρακτηριστικά ο Καντακουζηνός, ο Κυδώνης «*ἔνδον βασιλείων διέτριβεν αἰεὶ, οὐ μόνον διὰ τὴν εὐμένειαν, ἦν πολλὴν παρὰ τοῦ βασιλέως ἔκαρποῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς πράγμασι μεσάζων ἀνάγκην εἶχεν αἰεὶ συνεῖναι βασιλεῖ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν*» (Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 39, 3-9, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 285).

«σαφῶς ἐν μεγάλῳ χειμῶνι τὴν μεγάλην Πόλιν ἡμῖν κυβερνήσας. Εἰ μὴ γὰρ οὗτος ἐπὶ τῶν οἰάκων τότε καθῆστο, τίς ἂν νῦν ἡμῶν ὑπελείπετο λόγος, πρὸς τὰς συνεχεῖς τῶν κυμάτων ἐμβολὰς οὐκ ἀντισχούσης τῆς Πόλεως; νῦν δὲ σεσῶσμεθα μὲν ἡμεῖς, μετὰ γε τὸν Θεόν, ὑπ' αὐτοῦ»⁶⁷⁶.

2. Ο Δημήτριος στη Βέροια με τον Μανουήλ Καντακουζηνό και στη Θράκη με τον Ιωάννη ΣΤ' (1345-1347)

Η ανάθεση της αποστολής από τους Ζηλωτές στο Δημήτριο για την επάνοδο του θείου του στη Θεσσαλονίκη, πέραν της πρόθεσής τους να τον απομακρύνουν από την πόλη, υποδηλώνει επίσης και τη βεβαιότητά τους ότι γνώριζε επακριβώς τον τόπο όπου βρισκόταν, γι' αυτό και θεωρούσαν ότι θα μπορούσε, λόγω της στενής τους συγγένειας και της αυτονόητης αμοιβαίας μεταξύ τους εμπιστοσύνης, να τον προσεγγίσει χωρίς δυσκολία και να τον μεταπείσει να επιστρέψει, ώστε να επιτύχουν κατόπιν την εξουδετέρωση και των δύο. Για τον Κυδώνη ωστόσο η αναχώρηση από την γενέτειρά του συνιστούσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, περισσότερο την ευκαιρία που ανέμενε για την πολυπόθητη πραγμάτωση της επιθυμίας του να ενταχτεί στην υπηρεσία του Καντακουζηνού. Έτσι, στις αρχές ίσως της άνοιξης του 1345⁶⁷⁷ ξεκίνησε από τη Θεσσαλονίκη ως πρεσβευτής των Ζηλωτών με το πρόσχημα να αναζητήσει τον στενό του συγγενή, ο οποίος πιθανότατα είχε καταφύγει μαζί με άλλους Θεσσαλονικείς στην Βέροια για λόγους ασφαλείας. Αν ισχύει αυτό, τότε είναι βέβαιο επίσης, ότι αμέσως μετά την άφιξή του εκεί θα ήρθε σε επαφή μαζί του, χωρίς όμως πιθανότατα να επιχειρήσει να τον μεταπείσει, θεωρώντας μάταιη οποιαδήποτε προσπάθεια, εφόσον και ο ίδιος είχε ήδη αποφασίσει να μην επιστρέψει στη γενέτειρά του, γνωρίζοντας ότι σε περίπτωση επανόδου τους επρόκειτο να εκτελεστούν με βεβαιότητα και οι δύο από τους Ζηλωτές.

Η Βέροια⁶⁷⁸, ως γνωστό, είχε τεθεί ήδη από την άνοιξη του 1343⁶⁷⁹ κάτω από τον έλεγχο του Καντακουζηνού και διοικούνταν από τον νεαρό γιό του και φίλο του Δημητρίου, Μανουήλ⁶⁸⁰. Γνωρίζοντας προφανώς εκ των προτέρων ο νεαρός

⁶⁷⁶ Έπιστ. 200, 8-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 77.

⁶⁷⁷ Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 9, 5-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5 και Έπιστ. 43, Ἰσιδώρω, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 8-9.

⁶⁷⁸ Στον Καντακουζηνό χαρακτηρίζει το καλοκαίρι του 1346 την Βέροια ως «τῶν πόλεων ... τὴν ἀρίστην» (Έπιστ. 6, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, 32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 32).

⁶⁷⁹ Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 55. Για τον Μανουήλ Καντακουζηνό, βλ. Zakythinos, *Le Despotat*, I, σ. 95-113 και 335-338. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 122-129. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 115-117. A.-M. Talbot, «Manouel Kantakouzenos», *ODB* II (1991), σ. 1292.

⁶⁸⁰ Απευθύνοντας επιστολή στον Μανουήλ το 1344 ο Δημήτριος, του αναφέρει ότι «δίκαι' ἂν ποιήσης φίλων μὲ μὲν ὡς τοιοῦτον, ἓνα δὲ τῆς σῆς νομιζῶν οἰκίας, καὶ χώρας μοι μεταδιδούς παρὰ σοὶ διὰ ταῦτα» (Έπιστ. 17, Τῷ υἱῷ του βασιλέως, 44-45, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 47). Επίσης το 1346 τον διαβεβαιώνει από τη Σηλυβρία ο Δημήτριος, ότι «μανικός γάρ τις ἐγὼ περὶ σέ, καὶ μου τὸ

Καντακουζηνός την έλευσή του, τον υποδέχθηκε εκεί με τιμές και τον εγκατέστησε στο διοικητήριο της πόλεως, φιλοξενώντας τον και εντάσσοντάς τον στους άμεσους συνεργάτες του και κατά προέκταση οπωσδήποτε, εισάγοντάς τον στο ευρύτερο επιτελείο του πατέρα του. Η Βέροια ωστόσο θεωρήθηκε εξαρχής από τον νεαρό Κυδώνη ως ενδιάμεσος σταθμός μέχρι την ένταξή του στο στενό πυρήνα του επιτελείου του Καντακουζηνού στην Θράκη, κάτι όμως που δεν φαίνεται να περιλαμβανόταν στα σχέδια του επίδοξου αυτοκράτορα εκείνη την εποχή, γι' αυτό και παρέμεινε φιλοξενούμενος του Μανουήλ τουλάχιστον για ένα έτος, δηλαδή μέχρι και την άνοιξη του 1346, διάστημα ωστόσο που λειτούργησε ως μέλος του επιτελείου του. Έτσι είναι βέβαιο, ότι η εγκατάσταση και η διαμονή του νεαρού Κυδώνη κοντά στον Μανουήλ ως πράξη, θα πρέπει να εκληφθεί ως η απαρχή της έναρξης της υπηρεσίας του στον Ιωάννη Καντακουζηνό, εφόσον επρόκειτο να λάβει μέρος το καλοκαίρι του 1345 στις διαπραγματεύσεις με την πρεσβεία από τη Θεσσαλονίκη ως μέλος της αντιπροσωπείας υπό τον Μανουήλ, αλλά και να εκφωνήσει ως συνεργάτης του Καντακουζηνού λίγο αργότερα την *Μονωδία* του για τα θύματα των Ζηλωτών. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει εμμέσως και ο ίδιος, αναφέροντας αργότερα στον Μανουήλ, ότι στη Βέροια υφίστατο με καρτερία ως συνεργάτης του «τάς έν αύτῆῃ δυσχερίας, ενώ και «μεθ' ήδονῆς σοι τῶν κακῶν έκοινώνουν εκείνων»⁶⁸¹.

Επιθυμώντας ωστόσο ο Δημήτριος να βρεθεί το συντομότερο δυνατό κοντά στον αυτοκράτορα και να ενταχτεί στο στενό του επιτελείο στη Θράκη, αμέσως σχεδόν μετά την εγκατάστασή του⁶⁸² στην Βέροια αλληλογραφεί και πάλι μαζί του, εκφράζοντας ικανοποίηση για την αποχώρησή του από την Θεσσαλονίκη και διαβεβαιώνοντας τον προσάτη του για το δίκαιο του εγχειρήματός του να τερματίσει τον όλεθρο που έχουν επιφέρει στην Αυτοκρατορία οι αντίπαλοί του, κάτι για το οποίο μάλιστα, όπως του επισημαίνει, θα λάβει ως τελικό βραβείο την βασιλεία στην Κωνσταντινούπολη⁶⁸³. Στο πλαίσιο αυτό εγκωμιάζει και πάλι τις αρετές του, επαναλαμβάνοντας την αδιάπτωτη στήριξή του στον αγώνα του και εκφράζοντας την πλήρη αφοσίωσή του με τη δήλωση ότι «έγώ δέ σός έξ άρχῆς στασιώτης ύπάρχων, καί τήν μέν ψυχήν κεντούμενος εἴ τί σοι μή κατά γνώμη

πάθος ήλεγξεν ή άποδημία» (Επιστ. 19, *Τῷ δεσπότῃ*, 26-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48). Συναφώς βλ. *Επιστ. 19, Τῷ δεσπότῃ*, 20-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 47 και Cammelli, *Correspondance*, σ. XI. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 43 εξ. Αναφορά στην παραμονή του στη Βέροια κάνει επίσης ο Δημήτριος στην *Επιστ. 20, Τῷ δεσπότῃ κυρῷ Μανουήλ*, 26-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 49. Ακόμη, βλ. Поляковская, *Памятом*, σ. 17 εξ.

⁶⁸¹ *Επιστ. 20, Τῷ δεσπότῃ κυρῷ Μανουήλ*, 27-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 49.

⁶⁸² Νομίζουμε ότι η σύνθεση της επιστολής έγινε την άνοιξη του 1345 και όχι όπως νομίζει ο Tinnfeld, (*Briefe, I/I*, σ. 117) τον Ιούλιο του 1345.

⁶⁸³ «Αλλά Θεός πόρρωθεν ήδει τόν φροντιούντα μέν τῶν δικαίων τήν δ' άρχήν μετά τῶν εκείθεν καταστησόμενον νόμων ... τοῖς μέν όλεθροις εκείνοις τραγωδίας άπάσης χείρον άποφήνας τὸ τέλος, σοι δ' ἄθλον άρετῆς άποδεδωκῶς ὡσπερ έν άγῶνι τήν βασιλείαν» (Επιστ. 6, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 11-12 και 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 31).

προσῆι, ταῖς δὲ περὶ τῶν σῶν τὰ βελτίω κομιζούσαις ἡμῖν φήμαις χαίρων»⁶⁸⁴. Με τον τρόπο αυτό επιθυμεί να διαβεβαιώσει για άλλη μια φορά επίσης τον Καντακουζηνό, ότι, παρά τις παλαιότερες περί του αντιθέτου φήμες στη Θεσσαλονίκη⁶⁸⁵, εκείνος παραμένει «ἐξ ἀρχῆς» αφοσιωμένος υποστηρικτής του, παροτρύνοντάς τον παράλληλα εμμέσως⁶⁸⁶ να τον προσκαλέσει κοντά του και να τον εντάξει επίσημα στο επιτελείο του.

Μετά την αποχώρησή του όμως, τα πράγματα έλαβαν για την οικογένειά του εντελώς αρνητική τροπή στη Θεσσαλονίκη. Η απόφασή του να παραμείνει στην Βέροια είχε τραγικές επιπτώσεις για τη μητέρα και τα αδέρφια του, όπως ίσως και για την οικογένεια του θείου του, εφόσον η πληροφορία για ένταξή του στο επιτελείο του Καντακουζηνού και η μη επάνοδός του στην πόλη επέφερε ολέθριες συνέπειες στην εναπομείνασα ελάχιστη περιουσία τους, την πλούσια οικία τους, αλλά και τα μέλη της οικογένειάς του. Με πρόσχημα τη μεγάλη καθυστέρηση που παρατηρήθηκε στην επιστροφή του, σε συνδυασμό με τη διαπίστωση, έπειτα από έρευνα στην οικία του, ότι ο νεαρός ευγενής απουσίαζε ακόμη ενώ είχε μεσολαβήσει αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, οδήγησε τους Ζηλωτές, με αφορμή επίσης τη φήμη για δραπέτευσή του, να πραγματοποιήσουν εντός της άνοιξης του 1345 επιδρομή⁶⁸⁷ εναντίον της πολυτελούς πατρικής του οικίας, η οποία συνοδεύτηκε επιπλέον και από σοβαρές βιαιοπραγίες εναντίον της μητέρας και των αδερφών του. Έτσι, διηγούμενος λίγο αργότερα τα τραγικά γεγονότα που επακολούθησαν μετά τη φυγή του, σημειώνει πως μόλις αντιλήφθηκαν οι Ζηλωτές την απουσία του και αφού πληροφορήθηκαν προφανώς την εγκατάστασή του στη Βέροια, πραγματοποίησαν, με πρόφαση την τιμωρία για την ενέργειά του αυτή, βίαιη επίθεση εναντίον της οικίας τους, την οποία λεηλάτησαν ολοκληρωτικά και κατέστρεψαν σχεδόν παντελώς, ώστε να χαρακτηρίζει την ενέργειά τους αυτή ως «κατακλυσμόν», ο οποίος «τὰ ἡμέτερα κατέσυρε πάντα», με συνέπεια η άλλοτε μεγαλοπρεπής πατρική του κατοικία να μεταβληθεί σε «διήγημα ... συμφορᾶς»⁶⁸⁸.

⁶⁸⁴ Έπιστ. 6, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 24-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 31-32.

⁶⁸⁵ Πρβλ. Έπιστ. 12, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 55, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 39 : «οὐ παντάπασιν ἀνθρώπῳ πονηρῷ πιστεύεις, ὦ βασιλεῦ».

⁶⁸⁶ Ο Δημήτριος επιθυμεί να βρεθεί κοντά στον αυτοκράτορα, όπως του αναφέρει, για να θαυμάσει τα κατορθώματά του, γι' αυτό και του γράφει ότι «πρὸς ταῦτ' ἐπεθύμησα μὲν τῶν του Δαιδάλου πτερῶν, ἐζήτησα δὲ τὸ πτηνὸν Διὸς ἄρμα. ... εἰς γὰρ τῶν πόλεων δραμῶν τὴν ἀρίστην - λέγω δὲ τὴν σὲ πρώτως καθάπερ ἢ Θέτις τὸν Διόνυσον δεδεγμένην - ἐν τῷ τῆς σῆς ψυχῆς ἀγάλματι τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν ἀναπαύω» (Έπιστ. 6, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 30-31 και 32-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 32).

⁶⁸⁷ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, A', 10, 22-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5 και *Μονωδία*, PG 109, 645 C και 649 BC. Επίσης βλ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 50-52. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 8-9.

⁶⁸⁸ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, A', 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5. Επίσης, βλ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Loenertz, *Cydonès*, I, σ. 50. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 45. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 8.

Οι επιδρομείς μάλιστα, δεν δίστασαν να απογυμνώσουν παντελώς την πλούσια οικία, αφαιρώντας σχεδόν όλα της τα σκεύη, δηλαδή, όπως σημειώνει, «οὐ τῶν μικρῶν τε καὶ φαύλων, οὐ τῶν τιμιωτέρων, οὐκ ἔπιπλον, οὐ σκεῦος, οὐ τῶν ὄσων χάριν θύραν καὶ κιβώτιον καὶ κλεῖν κατασκευάζουσιν ἄνθρωποι, ἀλλ' ἅπαντα τ' ἐξεφόρουσιν οἱ πένητες καὶ κακοῦργοι καὶ ἄποροι»⁶⁸⁹. Τόσο έντονη παρουσιάζει την αρπακτική μανία των επιδρομέων μάλιστα, ώστε «οὐδέ χοῦν ὑπελείποντο», εφόσον δεν τους συγκίνησε ούτε το κάλλος των εντυπωσιακών της οικοδομημάτων, στα οποία επίσης δεν δίστασαν να επιφέρουν μεγάλες καταστροφές⁶⁹⁰. Έτσι, η «εὐδαίμων ἐκείνη καὶ πολλοῖς ἐπαρκέσασα πολλάκις οἰκία, ὥσπερ ναῦς ἐν μεγάλοις κύμασι καὶ χειμῶνι, κατέδυ»⁶⁹¹. Είναι χαρακτηριστικό επίσης, σύμφωνα με το Δημήτριο, ότι ακόμη και από τους πολλούς υπηρέτες τους, άλλοι απέδρασαν προς άγνωστη κατεύθυνση και άλλοι ενώθηκαν με τους επιδρομείς, επιδιδόμενοι και αυτοί στο έργο της λεηλασίας και της καταστροφής, ενώ κάποιοι στράφηκαν και εναντίον των μελών της οικογένειάς του, εκλαμβάνοντας τη ληστρική ενέργεια των Ζηλωτών ως λύτρωση, αφού «τῶν γάρ δούλων τὸ πλεῖστον τὴν τῶν δεσποτῶν συμφορὰν αὐτῶν ἐλευθερίαν καλοῦσιν»⁶⁹².

Από την εκδικητική μανία των επιδρομέων δεν ξέφυγαν όμως ούτε και τα μέλη της οικογένειάς του. Η μητέρα του, που βρισκόταν εντός της οικίας την ώρα της επίθεσης κινδύνεψε σοβαρά, ωστόσο κατάφερε να ξεφύγει από τους επιδρομείς, όπως προφανώς και οι αδερφές του με τις οποίες δεν θα πρέπει να ασχολήθηκαν⁶⁹³. Αντίθετα, το ενδιαφέρον τους εστιάστηκε περισσότερο στο δωδεκάχρονο αδελφό του, τον μετέπειτα μοναχό Πρόχορο, που ήταν τότε το μόνο εναπομείναν από τα άρρενα μέλη της οικογένειάς του στην πόλη, η απειλή της ζωής του οποίου θα μπορούσε να λειτουργήσει εκβιαστικά για την απόσπαση λύτρων ή για τον εξαναγκασμό του Δημητρίου να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη. Γι' αυτό και αφού τον συνέλαβαν και απείλησαν αρχικά για τη θανάτωσή του, στη συνέχεια, ίσως με παρέμβαση κάποιων φιλικών τους προσώπων, πιθανόν των Καβασιλών, απαίτησαν υψηλά οικονομικά ανταλλάγματα για την απελευθέρωσή του, κάτι που συνέβη μόνο έπειτα από καταβολή «πολλῶν χρημάτων»⁶⁹⁴, τα οποία κατά πάσα

⁶⁸⁹ *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α'*, 10, 30-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5 και *Μονωδία*, PG 109, 645 C και 649 BC. Επίσης βλ. Cammeli, *Demetrius Cydones*, σ. XI. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Laurent, «Demetrius Cydones», στ. 205. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 50-52. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 8-9.

⁶⁹⁰ «μηδέ τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τοῦ κάλλους τῆς οἰκίας φεισάμενοι, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἡμῖν μὲν οὐκέτι τῇ δὲ πόλει φθονήσαντες» (*Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α'*, 10, 22-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5).

⁶⁹¹ *Ἐπιστ. 43, Ἰσιδώρω*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77.

⁶⁹² *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α'*, 10, 27-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5.

⁶⁹³ Πρβλ. *Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α'*, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5.

⁶⁹⁴ «τῆς μὲν μητρὸς ἔτ' ἔνδον οὔσης καὶ κρημνῶ τοὺς φονέας διαφυγούσης, τοῦ δ' ἀδελφοῦ πολλῶν χρημάτων ὑπὸ τοῦ διασωθέντος» (*Τῶ βασιλεῖ Καντακουζηνῶ, Α'*, 10, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 5). Επίσης, βλ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 49-40. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 45. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 9.

πιθανότητα συγκεντρώθηκαν και καταβλήθηκαν με πρωτοβουλία του Καντακουζηνού από οπαδούς του στη Θεσσαλονίκη.

Ο Δημήτριος θα πρέπει να πληροφορήθηκε σχεδόν αμέσως τα τραγικά γεγονότα εις βάρος της οικίας, της μητέρας και κυρίως του μικρότερου αδερφού του, γι' αυτό και, γνωρίζοντας πλέον την οδυνηρή κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει, εκφράζει έντονα το φόβο και την αγωνία του γράφοντας και πάλι στον Καντακουζηνό, στον οποίο τονίζει τη βαθιά του ανησυχία για ενδεχόμενη απώλεια της μητέρας και των αδερφών του μετά και από την καταστροφή της οικίας τους και την αρπαγή της περιουσίας τους⁶⁹⁵, καλώντας τον να απελευθερώσει τη Μακεδονία και μάλιστα τη Θεσσαλονίκη, όπως έπραξε και με τη Θράκη⁶⁹⁶. Παρά την αγωνία και τη θλίψη του για την τραγική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η οικογένειά του όμως, δεν παραλείπει, και μάλιστα μακροσκελώς, να εγκωμιάσει και πάλι τις αρετές του αυτοκράτορα, του οποίου «*τὴν ἔνδον ἀρχὴν ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ἔξω συμβόλοις ἐκόσμισε*»⁶⁹⁷, αναδεικνύοντάς τον επάξια στο βασιλικό αξίωμα, για την ανάληψη άλλωστε του οποίου είχε συγκατατεθεί τόσο ο προκάτοχός του Ανδρόνικος Γ', όσο και το αυτοκρατορικό συμβούλιο, δηλαδή η σύγκλητος⁶⁹⁸.

Υπογραμμίζοντας μάλιστα ο Κυδώνης το θεοπρόβλητο χαρακτήρα της βασιλείας του Καντακουζηνού, δεν επιδιώκει μόνο να τον διαβεβαιώσει για τα πραγματικά του αισθήματα, αλλά και παράλληλα να του υπενθυμίσει εμμέσως την επιθυμία του να ενταχτεί στο επιτελείο του ως διάδοχος του πατέρα του, κάτι που προκύπτει σαφώς και από άλλη επιστολή την οποία απευθύνει την ίδια χρονική περίοδο προς τον φίλο του και στενό συνεργάτη του αυτοκράτορα στη Θράκη, πρωτοσέβαστο Λέοντα Καλόθετο⁶⁹⁹, τον οποίο, με πρόσχημα την αμέλεια που

⁶⁹⁵ «*μάλιστα δὲ τὸ τῆς πατρίδος φοβεῖ με, ἢ πολλὰ δὴ καθ' ἑαυτῆς μανεῖσα πολλάκις νῦν καὶ τὸν κολοφῶνα ἐπέθηκεν, ἀποκτείνασα μὲν τὴν βουλὴν ἀποκτείνασα δὲ τῶν πολιτῶν τόσους καὶ τόσους, ἀντὶ δὲ πατρίδος θαλάττης πάσης ἀπιστοτέρα φανεῖσα. καθ' ἡμέραν δὲ προστίθησι τῷ κακῷ, καὶ δέος μὴ τῆς οἰκίας ἡμῖν ἀνατραπέισης καὶ τῶν ὄντων διαρπασθέντων, κάμοῦ τὰ τῶν αἰχμαλώτων πάσχοντος ἐν ἐλευθερίᾳ, προσέτι τοὺς ἀδελφούς καὶ τὴν μητέρα ζημιωθῶ*» (Επιστ. 7, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 59-65, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34).

⁶⁹⁶ «*Ἄγε δὴ καὶ ἡμᾶς ἃ Θρακῆς ποιεῖ, καὶ τοῖς ὄλοις ἀπειρηκότας τῷ φανῆναι μόνον παρασκεύασον πάλιν ἀναβιῶναι*» (Επιστ. 7, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 53-54, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 33 καὶ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 49).

⁶⁹⁷ Επιστ. 7, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 22-23, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 33.

⁶⁹⁸ Ὅπως χαρακτηριστικά παρατηρεῖ, «*καὶ τοῦ βασιλεύοντος πρότερον καὶ τῆς μεγάλης βουλῆς ἐνεγκούσης τὰς ψήφους καὶ πάντων ἀπλῶς ὅσοις ἦν νοῦς ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρακαλούντων*» (Επιστ. 7, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 33-35, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 33). Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, XII, 2-3 καὶ 12, ἐκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 576-577, 580, 583-584 καὶ 614-615. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 32, ἐκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I, σ. 81. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 1 καὶ 4, ἐκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 14-15 καὶ 35-36. Δούκας, *Ἱστορία*, X, 3, ἐκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 61. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, I, ἐκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 21. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, VIII, 19-22, ἐκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 182. Επίσης Dölger, *Johannes VI*, σ. 194 εξ. Lemerle, *L'émirat d'Aydin*, σ. 145 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 41. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 296. καὶ 44. Радић, *Време Јована V*, σ. 116-117.

⁶⁹⁹ Για τον Λέοντα, βλ. PLP 10617. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 128-131.

επιδεικνύει να αλληλογραφεί μαζί του, εγκαλεί για ασυνέπεια στις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει απέναντί του⁷⁰⁰. Ο πραγματικός λόγος δηλαδή για τον οποίο ο Δημήτριος ψέγει τον Καλόθετο δεν είναι τόσο η αμέλεια στην τακτική τους αλληλογραφία, όσο η αναβλητικότητα που επιδείκνυε ο πρωτοσέβαστος στην προώθηση της υποθέσεως για την επίσπευση της ένταξής του στο αυτοκρατορικό επιτελείο, εφόσον δεν υλοποιεί την υπόσχεση ότι θα μεσολαβήσει στον Καντακουζηνό να του απευθύνει πρόσκληση για την Θράκη. Αυτό μάλιστα δικαιολογείται σαφώς επίσης και από την έμμεση αναφορά του παρακάτω, ότι θα ευχόταν να πραγματοποιηθούν και για τον ίδιο όσα ο φίλος του Καλόθετος απολαμβάνει⁷⁰¹, δηλαδή την καθημερινή επικοινωνία με τον αυτοκράτορα, αλλά και επιβεβαιώνεται πλήρως από την παρότρυνσή του λίγο αργότερα σε άλλη επιστολή που του απευθύνει, ότι «σύ δὲ βασιλεῖ συγγενόμενος κάμοι τινα παρ' ἐκείνῳ χώραν κατασκευάσεις»⁷⁰².

Η λεηλασία της οικίας και η αρπαγή της περιουσίας της οικογένειας του Κυδώνη συνέβησαν πιθανότατα περί το τέλος της άνοιξης του 1345 και οπωσδήποτε πριν από την έλευση στη Βέροια της πρεσβείας από τη Θεσσαλονίκη το καλοκαίρι του ίδιου έτους με τη συμμετοχή του φίλου του Νικολάου Καβάσιλα, από τον οποίο θα πληροφορήθηκε τότε προφανώς λεπτομερέστερα για τα γεγονότα και οπωσδήποτε ενημερώθηκε για την κατάσταση της μητέρας και των αδερφών του. Αφορμή για την πραγματοποίηση της εν λόγω πρεσβείας, ως γνωστό, αποτέλεσε ο βίαιος θάνατος του μεγάλου Δούκα Αλεξίου Απόκαυκου στην Κωνσταντινούπολη τον Ιούνιο του 1345⁷⁰³, γεγονός που έδωσε νέα τροπή τόσο στην πορεία του καθεστώτος των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη, όσο και γενικότερα στον εμφύλιο πόλεμο της αντιβασιλείας με τον Καντακουζηνό.

Πληροφορούμενοι τη δολοφονία του Απόκαυκου οι ευγενείς της γενέτειράς του, εξεγέρθηκαν προσεταιριζόμενοι μάλιστα και το διοικητή της, γιο του Απόκαυκου, Ιωάννη, τον οποίο επαινεί ο Δημήτριος, αντιδιαστέλλοντάς τον σιωπηρά με τον πατέρα του, και προβάλλοντάς τον ως άνδρα περισσότερο γενναίο από τον Ηρακλή, συνετότερο από τον Πηλέα, εξυπνότερο από το Θεμιστοκλή και

⁷⁰⁰ Φαίνεται ότι οι δύο άνδρες διατηρούσαν παλαιότερα συχνή αλληλογραφία, την οποία, παρόλο που είχε διαβεβαιώσει τον Δημήτριο, αμελούσε ο Καλόθετος, ώστε να τον ψέγει, γράφοντάς του πως «σύ δ' ἄλλα μὲν ἡμῖν ἐξίων ὑπισχνοῦ, ἄλλα δὲ νῦν ἐπὶ τῶν ἔργων τελεῖς» (Επιστ. 27, *Τῷ Πρωτοσεβαστῷ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 56).

⁷⁰¹ «καὶ ὧν νῦν ἀπολαύεις ταῦτ' ἐστὶν ἃ σοὶ μάλιστα πάντων ἐγὼ συνευχόμεν γενέσθαι» (Επιστ. 27, *Τῷ Πρωτοσεβαστῷ*, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 57).

⁷⁰² Επιστ. 26, *Τῷ Πρωτοσεβαστῷ*, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 55-56.

⁷⁰³ Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, XIV, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 730-734. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 88, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 542-544. *Βραχέα Χρονικά*, 8, 44, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 84. Δούκας, *Ἱστορία*, V, 4, 4-14, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 45. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 59. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 215. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰώνες*, σ. 319-320. Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 116. Радић, *Време Јована V*, σ. 151. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 221- 223.

περισσότερο ενάρετο από τον Κύρο⁷⁰⁴, θέλοντας να τονίσει, σε αντίθεση με την αφροσύνη του πατέρα του, τις πολλές αρετές που τον κοσμούσαν, καθώς εφάρμοζε τη δικαιοσύνη κατά την άσκηση της διοίκησης, πράγμα που τον είχε οδηγήσει σε σύγκρουση με τους Ζηλωτές, οι οποίοι είχαν δυσανεμιστεί από τον τρόπο που κυβερνούσε την πόλη⁷⁰⁵.

Κύριος σκοπός της εξέγερσής των ευγενών της Θεσσαλονίκης ήταν η προσπάθεια καταστολής του κινήματος των Ζηλωτών και η παράδοση της πόλεως, μέσω του γιού του Μανουήλ, στον Καντακουζηνό, κάτι το οποίο φάνηκε ότι θα ήταν εφικτό να πραγματοποιηθεί, γι' αυτό και τον Ιούλιο του 1345 απέστειλαν στην Βέροια «*τὴν δυστυχῆ πρεσβείαν ἐκείνην*»⁷⁰⁶ που αποτελούνταν από το Γεώργιο Φαρμάκη και το Νικόλαο Καβάσιλα, με σκοπό να διαπραγματευθεί τους όρους της παράδοσης. Στην υποδοχή και τις συζητήσεις μεταξύ της αντιπροσωπείας και του Μανουήλ έλαβε πιθανότατα μέρος στο πλευρό του νεαρού Καντακουζηνού και ο Δημήτριος, ο οποίος λειτουργούσε πλέον ως συνεργάτης και μέλος του ευρύτερου επιτελείου του Καντακουζηνού. Η παρουσία του και ενδεχομένως η ενεργός συμμετοχή του στις επαφές με τους απεσταλμένους των ευγενών της γενέτειράς του, παρόλο που δεν μαρτυρείται στις πηγές, εκτός από ευλογοφανής, είναι κατά την άποψή μας και πλήρως δικαιολογημένη από το γεγονός ότι αυτές αφορούσαν στην *πατρίδα* του, ο ίδιος ανήκε στην τάξη των ευγενών της Θεσσαλονίκης, η οικογένειά του κινδύνευε σοβαρά εκεί, αλλά και συνδεόταν με στενότατο οικογενειακό και φιλικό δεσμό με τον Νικόλαο Καβάσιλα. Οι διαπραγματεύσεις στη Βέροια στέφθηκαν τελικά από επιτυχία και η πρεσβεία επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη, ενώ ο Δημήτριος θα πρέπει να αισθανόταν ικανοποίηση, θεωρώντας πως θα τελείωνε σε λίγο η δοκιμασία της οικογένειάς του, αλλά κι εκείνος θα είχε τη δυνατότητα να ακολουθήσει απρόσκοπτα τον αυτοκράτορα και παράλληλα να επικοινωνεί ή να επισκέπτεται τη μητέρα και τα αδέρφια του, που θα ζούσαν πλέον με ασφάλεια στην πόλη.

Τα δεδομένα όμως ανατράπηκαν άρδην στη γενέτειρά του από την αλλαγή στάσης του νέου αρχηγού των Ζηλωτών Ανδρέα Παλαιολόγου⁷⁰⁷, ο οποίος, λίγο μετά την επιστροφή της πρεσβείας από την Βέροια, διαφώνησε με τον Απόκαυκο κατά τη διάρκεια μιας συσκέψεως αναφορικά με το ενδεχόμενο μεταβίβασης της εξουσίας στον Καντακουζηνό, με αποτέλεσμα να οργανώσει κίνημα, το οποίο ξεκίνησε από το λιμάνι της πόλεως και εξελίχθηκε σε διωγμό εναντίον των ευγενών. Ο έλεγχος της Θεσσαλονίκης πέρασε πολύ γρήγορα και πάλι στους Ζηλωτές, εφόσον

⁷⁰⁴ «καὶ εὖρον Ἡρακλέους μὲν ἀνδρειότερον, σωφρονέστερον δὲ Πηλέως, Θεμιστοκλέους δὲ συνετώτερον· τὰ Κύρου δὲ καὶ αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους μεμιμημένον» (Μονωδία, ε', PG 109, 644 D). Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 47.

⁷⁰⁵ «ἀλλὰ πικρὸν νομοθέτης, τοῖς ἡσυχάζειν οὐκ ἐγνωκόσι, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐδυσχέρανον τὴν ἐκείνου, οἱ σφίσις αὐτοῖς πονηρὰ συνειδότες» (Μονωδία, ε', PG 109, 644 D).

⁷⁰⁶ Ἐπιστ. 87, *Τῷ Καβάσιλα*, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 120. Επίσης, βλ. Αγγελόπουλος, *Νικόλαος Καβάσιλας*, σ. 38 εξ και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 9.

⁷⁰⁷ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 215 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 320-321.

ο διοικητής της Απόκαυκος και πολλοί ευγενείς αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην ακρόπολη, την οποία, έπειτα από αποτυχημένη πολιορκία, κατάφεραν να καταλάβουν με τη σύμπραξη της φρουράς της οι οπαδοί του Παλαιολόγου και να συλλάβουν εκατό περίπου ευγενείς, τους οποίους αφού σφαγίασαν μαζί με τον Απόκαυκο, έριξαν από τα τείχη για να κατακρεουργηθούν βάναισα και απάνθρωπα από τον συγκεντρωμένο όχλο⁷⁰⁸.

Τα φοβερά αυτά γεγονότα εις βάρος των ευγενών της Θεσσαλονίκης, τα οποία σύμφωνα με τις πληροφορίες του Δημητρίου θα πρέπει να συνέβησαν όχι όπως δέχεται σήμερα εν πολλοίς η έρευνα την άνοιξη του 1346⁷⁰⁹, αλλά μάλλον τον Αύγουστο ή τον Σεπτέμβριο του 1345⁷¹⁰, αποτύπωσε με εντυπωσιακά υπερβολικό τρόπο στη *Μονωδία* του⁷¹¹, όπου περιέγραψε με μελανά χρώματα την άγρια σφαγή

⁷⁰⁸ Πρβλ. *Μονωδία*, ε', PG 109, 644 D και Поляковская, *Освещение*, σ. 76. Τις ενέργειες αυτές των Ζηλωτών ο Δημήτριος θεωρεί ως τον «κολοφώνα» της εγκληματικής τους δράσης εναντίον των ευγενών, εφόσον τότε «ἀποκτείνασα μὲν τὴν βουλὴν ἀποκτείνασα δὲ τῶν πολιτῶν τόσους καὶ τόσους» (*Ἐπιστ. 7, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 60-61, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34).

⁷⁰⁹ Πρόσφατα ο D.I. Muresan, («Pour une nouvelle datation du massacre de l'aristocratie de Thessalonique», στο M.-H. Congourdeau (ed. par), *Thessalonique au Temps les Zélotes (1342-1350)*, σ. 117-132), μετέθεσε την χρονολογία της εξέγερσης στην άνοιξη του 1346, την οποία μάλιστα αποδέχθηκε μεγάλο μέρος της έρευνας [βλ. M.-H. Congourdeau, «Vivre à Thessalonique sous les Zélotes», M.-H. Congourdeau (ed. par), *Thessalonique*, σ. 23 εξ και Χ. Μαλατράς, «Ο μύθος των Ζηλωτών της Θεσσαλονίκης», *Βυζαντικά* 30 (2012-2013), σ. 235]. Ωστόσο, ο συσχετισμός της με τα γεγονότα της ζωής του Κυδώνη, μάλλον οδηγεί στην αποδοχή ως ορθότερης της τοποθέτησής της στο τέλος του θέρους ή στις αρχές του φθινοπώρου του 1345, δεδομένου ότι οι αναφορές στο έργο του για την περίοδο από το φθινόπωρο του 1345 μέχρι και την άνοιξη του 1346 προϋποθέτουν ως ήδη τετελεσμένα τα τραγικά γεγονότα στη Θεσσαλονίκη (*Ἐπιστ. 8, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34. *Ἐπιστ. 43, Ἰσιδῶρω*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77). Πέραν τούτου όμως είναι βέβαιο επίσης ότι ο Δημήτριος την άνοιξη του 1346 αναχώρησε μέσω θαλάσσης για την Θράκη. Για το λόγο αυτό και θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο, αν συνέβαιναν τα τραγικά αυτά γεγονότα πριν την αναχώρησή του ή κατά την προετοιμασία της, να προλάβει να συνθέσει και να εκφωνήσει τη *Μονωδία* του σε επιμνημόσυνη δέηση για τα θύματα των Ζηλωτών (Loenertz, *Cydonès*, I, σ. 50. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 9), αλλά θα ήταν επίσης εξαιρετικά απίθανο να μην μετέθετε ή ανέβαλε το ταξίδι του, τουλάχιστον μέχρι να βεβαιωθεί για την ασφάλεια των μελών της οικογένειάς του στη Θεσσαλονίκη.

⁷¹⁰ Γρηγοράς, *Ῥωμαϊκή Ἱστορία*, XIV, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 740-741. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, 93, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 568-574. Ακόμη, βλ. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 215-216. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 321 εξ. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 45. Tinnefeld, *Kydonès, Briefe*, I/I, σ. 8. Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 34.

⁷¹¹ PG 109, 640 A - 652 D. Επίσης, βλ. Α. Βακαλόπουλου, «Η 'Μονωδία επί τοις εν Θεσσαλονίκη πεσοῦσι' (1346) του Δημητρίου Κυδώνη και τα ιστορικά στοιχεία της για την ψυχολογία των επαναστατημένων μαζών στη στάση του 1342 κ. έξ», *Θεσσαλονίκη* 4 (1994), σ. 79 εξ. J.W. Barker, «The 'Monody' of Demetrius Kydonès on the Zealot Rising of 1345 in Thessaloniki», στο *Λαούρδας*, σ. 285 εξ. M.A. Polyakovskaya/Поляковская, «Освещение фессалоникийского восстания 1345 г. в памятнике риторической литературы» [Φως στη εξέγερση της Θεσσαλονίκης του 1345 με βάση τα ρητορικά κείμενα], *VV* 48 (1987), σ. 79 εξ και T. Kushch, «Démétrios Kydonès, source pour l'histoire

και τη ρίψη των σωμάτων των ευγενών από την ακρόπολη⁷¹², αλλά και τον απηνή διωγμό που εξαπολύθηκε στη συνέχεια εναντίον κυρίως των οπαδών του Καντακουζηνού σε κάθε σημείο της πόλεως, κάτι που συνοδεύτηκε από τη λεηλασία του πλούτου τους και την καταστροφή των οικιών τους⁷¹³, όπως και από τους φόνους πολλών από τους ιδιοκτήτες τους, ενώ από την επιδρομή αυτή των Ζηλωτών μόλις κατάφερε να επιβιώσει από καθαρή τύχη και ο φίλος του Νικόλαος Καβάσιλας⁷¹⁴.

Την ημέρα που συνέβησαν τα τραγικά αυτά γεγονότα χαρακτηρίζει ο Κυδώνης ως «*σχετλίαν*»⁷¹⁵, κατά την οποία επικράτησε στην πόλη πλήρης αναρχία, εφόσον «*έγυμνοῦτο μὲν τῶν ὄπλων ὁ στρατιώτης, εἴλκετο δὲ ὑπὸ τῶν τυχόντων ὁ πολλὰ δὴ πολλοῖς εἰωθῶς ἐπιτάττειν, ἐνῶ και ὁ δοῦλος ... τὸν δεσπότην ἡγνόει, καὶ ᾧ πρότερον ἐπετιμᾶτο δικαίως τότε δίκην ἡξίου λαμβάνειν*»⁷¹⁶. Οι ευγενείς ειδικότερα, υπέστησαν φοβερούς εξευτελισμούς και άγρια δημόσια διαπόμπευση, καθώς πολλούς «*ἐξῆγον μὲν δὴ γυμνοὺς ἐν τοῖς χιτωνίσκοις, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν τε καὶ τῆς πόλεως πολλὰκις ἡγωνισμένους, εἴλκον ἀπὸ τῶν αὐχένων, οἷα τὰ τῶν ἀνδραπόδων, σχοινίοις*», ενώ λόγω της γενικής ανομίας που επικράτησε ανατράπηκαν και οι κοινωνικοί ρόλοι, ώστε «*ἐνταῦθα δοῦλος μὲν τὸν δεσπότην ᾧθει· τὸν δὲ πριάμενον, τὸ ἀνδράποδον· τὸν δὲ στρατηγόν, ὁ ἀγροῖκος καὶ τὸν στρατιώτην, ὁ γεωργός*»⁷¹⁷. Τραγική συνέπεια της καταστάσεως αυτής υπήρξε, τέλος, η διάπραξη φρικτών και μάλιστα ειδικθών εγκλημάτων, αφού «*τοῦ μὲν συνετρίβετο ἡ κεφαλή· τοῦ δὲ ἐγκέφαλος ἐξεχεῖτο· τοῦ δὲ τὴν γαστέρα ἀναρρήγνυντες, ἃ μὴδὲ βλέπειν θέμις ἐζήτουν· καὶ τοῦ μὲν ἀπέκοπτον μέλος· τοῦ δὲ ράχην ἐξεῖλκον· τοῦ δὲ τὰ σπλάχνα ταῖς χερσὶν ἐξεφόρουν*»⁷¹⁸, με αποκορύφωμα κάποιοι από τους εξεγερμένους να γευθούν ακόμη και ανθρώπινη σάρκα⁷¹⁹.

---

du mouvement Zélate», στο M.-H. Congourdeau (éd.), *Thessalonique au temps des Zélates*, σ. 89 εξ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 42-43.

⁷¹² Ο Δημήτριος, σε επιστολή προς τον φίλο του Νικόλαο Καβάσιλα, αναφέρεται «*εἰς τὰς ἐν ἀκροπόλει σφαγὰς*» (Επιστ. 87, *Τῷ Καβάσιλα*, 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 120).

⁷¹³ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 48 και Дунаев, *Киѡноис*, σ. 640 с.

⁷¹⁴ «*καὶ ὡς Θεὸς ὡσπερ ἐκ μηχανῆς τινοσ χεῖρα ὑπερέσχε καὶ καθαρώς σοι παρέσχε πάλιν ἀναβιῶναι*» (Επιστ. 87, *Τῷ Καβάσιλα*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 120).

⁷¹⁵ Επιστ. 87, *Τῷ Καβάσιλα*, 12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 120 και Επιστ. 77, *Τῷ μεγάλῳ Πριμικηρίῳ τῷ Φακρασῆ*, 23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 110.

⁷¹⁶ *Μονωδία*, PG 109, 645 BC. Βλ. επίσης Поляковская, *Освещение*, σ. 76-77.

⁷¹⁷ *Μονωδία*, PG 109, 648 CD και Поляковская, *Освещение*, σ. 78.

⁷¹⁸ *Μονωδία*, PG 109, 649 B.

⁷¹⁹ Την πληροφορία αυτή παρέχει ο Δημήτριος έπειτα από πολλά χρόνια το 1371/72, σε επιστολή που απευθύνει στον Φακρασή, όπου οι τότε ταραχές στην Θεσσαλονίκη τον φοβίζουν τόσο ώστε να αναφέρει χαρακτηριστικά, ότι «*δέδοικα τοίνυν μὴ σφῶν αὐτῶν ἀναμνησθέντες οἱ Θεσσαλονικεῖς συναγωνίσωνται τοῖς ἐχθροῖς, κάκεινων τοῖς τεῖχεσι προσβαλλόντων, οὔτοι σφάπτωσιν ἔνδον τοὺς ταῦτα δυναμένους κωλύειν, καὶ πάλιν σπλάχων γεύσωνται καὶ χωρεύσωσι τὰ τῆς σχετλίας ἡμέρας*» (Επιστ. 77, *Τῷ μεγάλῳ Πριμικηρίῳ τῷ Φακρασῆ*, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 110).

Η *Μονωδία*, στην οποία διεκτραγωδεί τα γεγονότα στη Θεσσαλονίκη ο νεαρός Κυδώνης, είναι το πρώτο ρητορικό κείμενο το οποίο συνθέτει και εκφωνεί σε ηλικία εικοσιενός ετών περίπου, όχι μόνο ως ένας ευαίσθητος ευγενούς καταγωγής διανοούμενος που έχει συγκλονιστεί από τα τραγικά γεγονότα στη γενέτειρά του⁷²⁰, αλλά κυρίως ως ένας συνεργάτης ενταγμένος στην υπηρεσία του Καντακουζηνού⁷²¹, που αναλαμβάνει, επιστρατεύοντας το σπουδαίο ρητορικό του τάλαντο, όχι μόνο για να παραθέσει και να καταδικάσει τα οδυνηρά γεγονότα καθεαυτά, αλλά κυρίως για να καταπολεμήσει τους αντιπάλους του αυτοκράτορα, επιχειρώντας αριστοτεχνικά να τους αποδομήσει ηθικά με την υπερβολική προβολή των πλέον απάνθρωπων αισθημάτων τους, αποσκοπώντας κυρίως στην απαξίωση και την πολιτική τους απονομιμοποίηση στο παριστάμενο πολυπληθές ακροατήριο του στη Βέροια, καθώς επίσης και στους μελλοντικούς αναγνώστες του έργου του. Έτσι η *Μονωδία*, παρόλο που εκφωνήθηκε ως επιμνημόσυνος λόγος, πιθανότατα σε εκκλησιαστική τελετή⁷²², για τα θύματα των Ζηλωτών, όπου θα ήταν παρόντες προφανώς και πολλοί Θεσσαλονικείς πρόσφυγες, αποτελεί στην πραγματικότητα ένα ακραιφνώς πολιτικό κείμενο με προπαγανδιστικό χαρακτήρα, το οποίο είναι επιστρατευμένο αποκλειστικά στον αγώνα για την δικαίωση του εγχειρήματος του Καντακουζηνού να επαναφέρει την ειρήνη στην Αυτοκρατορία με την άνοδο στο θρόνο, αρχής γενομένης από την εκδίωξη των Ζηλωτών από την γενέτειρά του και κατόπιν των προστατών τους μελών της αντιβασιλείας και σφετεριστών της αυτοκρατορικής εξουσίας στην Κωνσταντινούπολη.

Ωστόσο και παρά το γεγονός ότι ο Δημήτριος αναφέρεται στο έργο με έμφαση στα φοβερά γεγονότα που ακολούθησαν μετά την επικράτηση των Ζηλωτών, δεν κάνει οποιαδήποτε αναφορά στη μητέρα και τα αδέρφια του, προφανώς διότι γνώριζε ότι ήταν σώα και δεν είχαν υποστεί και πάλι κακομεταχείριση τα ίδια ή ληλασία η οικία τους, δεδομένου ότι δεν θα πρέπει να ενεπλάκησαν στα γεγονότα για την ανατροπή του καθεστώτος των Ζηλωτών, κυρίως όμως διότι λίγους μήνες πριν είχαν ήδη αρπαγεί τα υπάρχοντά τους και η μητέρα του, όπως και ο Πρόχορος, είχαν κακοποιηθεί εξαιτίας της φυγής του, με συνέπεια να υποφέρουν και να συντηρούνται πλέον από φιλικά τους πρόσωπα ή και από οπαδούς του Καντακουζηνού στη Θεσσαλονίκη. Οι τραγικές αυτές εξελίξεις και οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην πόλη για την οικογένειά του, αλλά και γενικότερα για την τάξη των ευγενών, είχαν ως αποτέλεσμα να καταστεί πλέον αδύνατη η ενδεχόμενη επιστροφή και του ίδιου του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη και, όπως νόμιζε μάλλον ορθότερο ο Καντακουζηνός, η επανένωσή του με την μητέρα και τα αδέρφια του. Για το λόγο αυτό και εξακολούθησε να παραμένει στη Βέροια επιμένοντας να

⁷²⁰ Για το Δημήτριο, «τὸ μὲν γὰρ σιωπᾶν, ἀνόσιον, πατρίδος ὑβριζομένης, τὸ δ' ἀπολογεῖσθαι, μανία, τοιούτων αὐτῆ φαινομένων τῶν ἔργων» (*Μονωδία*, PG 109, 652 C). Ακόμη, βλ. Поляковская, Освещение, σ. 79.

⁷²¹ Πρβλ. *Επιστ.* 87, *Τῷ Καθάσιλα*, 26-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 120.

⁷²² Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 50. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 9.

εκφράζει την ανησυχία του για την ασφάλεια της ζωής και τις εκκλήσεις του για σωτηρία των μελών της οικογένειάς του σε νέα επιστολή που συντάσσει και αποστέλλει στον αυτοκράτορα, προτρέποντάς τον και πάλι να ελευθερώσει τους συμπατριώτες του που υποφέρουν, όπως έπραξε νωρίτερα και με τους Θράκες⁷²³, αλλά και τονίζοντάς του πως «*ἐλπίς δὲ μία σύ, καὶ τοῖς πράγμασιν ἐντεῦθεν μόνον ἐλπίζεται σωθῆναι, ὡς, ἂν μὴ σύ περὶ τῆς ἐλευθερίας φροντίσης*»⁷²⁴.

Η ανησυχία και ο φόβος του Δημητρίου ήταν εξαιρετικά έντονα, διότι γνώριζε πολύ καλά ότι οι ζωές των μελών της οικογένειάς του κινδύνευαν σοβαρά και ο ίδιος, επειδή ήταν επικηρυγμένος για να θανατωθεί, θα έπρεπε να παραμείνει μακριά από τη Θεσσαλονίκη, χωρίς να μπορεί να πράξει οτιδήποτε για την προστασία τους, γνωρίζοντας ωστόσο ότι η μητέρα και τα αδέρφια του υπέφεραν μαζί με τους υπόλοιπους συμπατριώτες τους από το μένος των Ζηλωτών, οι οποίοι συμπεριφέρονταν πλέον με αφάνταστη σκληρότητα στους πολίτες, τέτοια σαν να ήταν βάρβαροι⁷²⁵. Για το λόγο αυτό και απευθύνει συνεχώς εκκλήσεις στον Καντακουζηνό να επισπεύσει την απελευθέρωση της Μακεδονίας⁷²⁶ και ιδιαιτέρως της Θεσσαλονίκης, ώστε να διασωθεί η οικογένειά του, αλλά και να καταφέρει ο ίδιος να επανασυνδεθεί μαζί της, με την έννοια προφανώς να αποκτήσει ξανά τη δυνατότητα απρόσκοπτης επικοινωνίας ή και να μπορεί ελεύθερα να την επισκέπτεται, κυρίως όμως για να είναι σίγουρος για την ασφάλειά της. Και αυτό διότι αποτελούσε μύχια επιθυμία του, με δεδομένη πλέον και την διαφαινόμενη επικράτηση του επίδοξου αυτοκράτορα, η οριστική ένταξη στο επιτελείο του, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την κατακλείδα της επιστολής του, όπου ζητά ευθέως από τον Καντακουζηνό να του επιτρέψει να ενωθεί μαζί του, αναφέροντάς του πως «*εἰ δὲ καὶ παρὰ σὲ κελεύεις δραμεῖν, νεῦσον μόνον, καὶ τοὺς ἐν τοῖς δρόμοις στεφανουμένους ὄψει μὲ παριόντα*»⁷²⁷.

Η επιθυμία αυτή του Δημητρίου εκφράζεται επιπλέον και στην επιστολή που απευθύνει από τη Βέροια το φθινόπωρο του 1345 προς τον Λέοντα Καλόθετο, με την οποία τον καλεί και πάλι «*τῶν ὑποσχέσεων οὐκ ἀμνημονεῖν*», καθώς επιθυμεί να έχει με εκείνον την ίδια τύχη, δηλαδή, να συμβάλλει, ώστε και για τον ίδιο «τινα

⁷²³ «*Θραῖκας δὲ ἄρα ὡς ἔοικεν εἴμαρτο πάντων ἀγαθῶν ἀπολαύειν, ἡμῖν δὲ δυστυχίας πάσης ἐπ' ἔσχατα ἤκειν*» (Επιστ. 8, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34).

⁷²⁴ Επιστ. 8, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 21-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34-35.

⁷²⁵ «*τὰ δὲ τῶν πολιτῶν οὐδὲν τι μετριώτερα τῶν βαρβάρων, καὶ τεθνάναι λοιπὸν τοῖς οὐκ ἐπιθυμοῦσι τῶν ἀλλοτριῶν*» (Επιστ. 43, *Ἰσιδώρω*, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77). Επίσης στην Επιστ. 8, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 18-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34) αναφέρει πως από τις μακεδονικές πόλεις «*αἰ μὲν ὑπὸ τοῖς βαρβάροις· ταῖς δ' ἀντὶ λοιμοῦ μηχανημάτων ἢ στάσις. Νόμοι τε λῆρος καὶ τὸ φονεῦειν ἤδη νενόμισται. Καὶ ὁ πολιτευόμενος ἀσεβῆς, οἷς δ' ἐστὶ νοῦς καὶ τιμῶσι τὸ δίκαιον τὸν τῶν Κιμμερίων διάγουσι βίον*».

⁷²⁶ «*Δεῖξον τοίνυν ἐκείνοις, ὃ βασιλεῦ, ὡς εἰσὶ καὶ Μακεδόνες, καὶ βασιλεὺς Ἀλεξάνδρου μόνω διαφέρων τῷ χρόνῳ. Φάνηθι δὴ, καὶ τὰς πόλεις ἡμῖν ἀγαθῆ τύχη ρύου*» (Επιστ. 8, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 35).

⁷²⁷ Επιστ. 8, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 33-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 35.

παρ' ἐκείνω χώραν κατασκευάσεις»⁷²⁸. Με τον τρόπο αυτό του ζητά επίμονα να μεσολαβήσει προκειμένου να του επιτραπεί να ταξιδέψει τελικά στη Θράκη και να ενταχτεί στο αυτοκρατορικό επιτελείο. Επειδή όμως δεν είναι βέβαιος ότι ο Καλόθετος θα προσπαθήσει να πείσει τον Καντακουζηνό για να του απευθύνει πρόσκληση, του ζητά να τον συμβουλευσει «τι δεῖ ποιεῖν καθημένους ἐνταῦθα»⁷²⁹, θέλοντας να του επισημάνει emphaticά ότι η παράταση της παραμονής του στην Βέροια δεν εξυπηρετεί απολύτως κανένα σκοπό, εφόσον όχι μόνο δεν μπορεί να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη, αλλά θεωρεί επιπλέον ότι θα ήταν περισσότερο χρήσιμος στο πλευρό του αυτοκράτορα στη Θράκη.

Οι δύο τελευταίες επιστολές του Δημητρίου φαίνεται πως έκαμψαν, πιθανώς και με τη συνδρομή τελικά του Καλόθετου, τις αντιρρήσεις του Καντακουζηνού και γι' αυτό του διαμηνύθηκε, εντός του χειμώνα του 1345/1346, ότι θα μπορούσε να ταξιδέψει για τη Θράκη. Ως εκ τούτου, οι λόγοι που ισχυρίζεται ότι τον ώθησαν για να αποχωρήσει από τη Βέροια και προβάλλει στην επιστολή του προς τον Καλόθετο, ότι δηλαδή η πόλη πλέον δεν ικανοποιούσε τις αισθητικές του προτιμήσεις και τις πνευματικές του αναζητήσεις⁷³⁰ μόνο ως πρόφαση θα μπορούσαν να εκληφθούν, εφόσον, παρά τις πολλές αντιξοότητες, τη μεγάλη ταραχή και τις θλίψεις που δοκίμαζε⁷³¹ εκεί από τις οδυνηρές εξελίξεις στη Θεσσαλονίκη, η παραμονή και η διαβίωσή του κοντά στον λόγιο διοικητή της Μανουήλ θα πρέπει να υπήρξε άνετη και ασφαλής. Και αυτό διότι είναι βέβαιο ότι διέμενε φιλοξενούμενος στο διοικητήριο και είχε οπωσδήποτε την ευκαιρία να ασχοληθεί με τη μελέτη και τις φιλοσοφικές συζητήσεις στο πλαίσιο πνευματικού κύκλου που λειτουργούσε με τη συμμετοχή λογίων, ίσως εξόριστων Θεσσαλονικέων ή της πόλεως, αλλά και οπωσδήποτε του νεαρού φιλομαθούς Καντακουζηνού, τον οποίο μάλιστα επαινεί για τα πολλαπλά του πνευματικά και πολιτικά χαρίσματα και συνδέεται έκτοτε μαζί του με μακροχρόνια φιλία⁷³².

Επειδή όμως θεωρούσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, τη Βέροια μάλλον ως τον ενδιαμέσο σταθμό της πορείας του για να βρεθεί κοντά στον αυτοκράτορα, όπως

⁷²⁸ *Επιστ. 26, Τῷ Πρωτοσεβαστῷ*, 9 και 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 55-56.

⁷²⁹ *Επιστ. 26, Τῷ Πρωτοσεβαστῷ*, 29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 56. Πρβλ. και Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 34.

⁷³⁰ «Ὅς ἐγὼ καὶ τὸ τῆς πόλεως αἴσχος καὶ τὴν τῶν πολιτῶν βαρῦτητα φεύγων πολλάκις μὲν παρ' ὑμᾶς δραμεῖν ἐβουλήθην, τὸ δ' ἀγνοεῖν τί τὸ μᾶλλον συνοῖσον ἔπεισε καθημένον ἀνέχεσθαι τοῦ Βαράθρου» (*Επιστ. 26, Τῷ Πρωτοσεβαστῷ*, 29-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 56).

⁷³¹ «κάμοῦ τὰ τῶν αἰχμαλώτων πάσχοντος ἐν ἐλευθερίᾳ, προσέτι τοὺς ἀδελφούς καὶ τὴν μητέρα ζημιωθῶ» (*Επιστ. 7, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 63-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34). Αλλά και στην *Επιστ. 20, Τῷ δεσπότη κυρῷ Μανουήλ*, (26-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 49), αναφερόμενος στην παραμονή του στη Βέροια, κάνει λόγο για «τάς ἐν αὐτῇ δυσχερείας, καὶ ὡς μεθ' ἡδονῆς σοι τῶν κακῶν ἐκοινώνουν ἐκείνων».

⁷³² Ὅπως του γράφει μάλιστα μετά την αναχώρησή του από τη Βέροια, «μανικὸς γάρ τις ἐγὼ περὶ σέ, καὶ μου τὸ πάθος ἤλεγξεν ἢ ἀποδημία, καὶ τῶν ὀρωμένων οὐδὲν οὔτω μέγα ὁ μου τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν σῶν δυνήσεται καλῶν ἀφελκύσαι» (*Επιστ. 19, Τῷ δεσπότη*, 26-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48).

επίσης και με δεδομένο πλέον το γεγονός ότι δεν υπήρχε καμία πιθανότητα να διαφύγει το θάνατο σε περίπτωση που θα επέστρεφε στη Θεσσαλονίκη εκείνη την περίοδο, αλλά και χωρίς να έχει πλέον οποιονδήποτε δισταγμό για την βεβαιότητα της ανόδου του Καντακουζηνού στο θρόνο, ο Δημήτριος αποφάσισε να αναχωρήσει για τη Θράκη. Ο Μανουήλ Καντακουζηνός ωστόσο φαίνεται ότι εξέφρασε σοβαρότατες επιφυλάξεις και ενδεχομένως αντιρρήσεις για το εγχείρημά του, επισημαίνοντάς του τις μεγάλες δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε. Μάλιστα, όπως αναφέρει αργότερα ο Κυδώνης, θυμάται την νύχτα εκείνη που συζήτησαν δια μακρόν για το ζήτημα αυτό, όπως και τις παραινέσεις που χρησιμοποίησε ο φίλος του με σκοπό να τον μεταπείσει να παραμείνει στη Βέροια⁷³³. Η προσπάθεια του νεαρού Καντακουζηνού όμως απέτυχε και ο Δημήτριος αναχώρησε τελικά την άνοιξη του 1346⁷³⁴ μέσω θαλάσσης για τον προορισμό του, κάτι που όπως φαίνεται πίκρανε και εξόργισε τον Μανουήλ⁷³⁵, καθώς είχε εκτιμήσει τις ικανότητές του και γ' αυτό θα θεωρούσε αναγκαία την παρουσία και τις υπηρεσίες του εκεί.

Το θαλάσσιο ταξίδι του Δημητρίου προς τα θρακικά παράλια υπήρξε εξαιρετικά κοπιαστικό και το χερσαίο περισσότερο επίπονο και επικίνδυνο, καθώς δεν αντιμετώπισε μόνο προβλήματα από τις σφοδρές καταιγίδες, την τρικυμισμένη θάλασσα, τις πολλές στερήσεις και τους πειρατές στον Ελλήσποντο, αλλά και κατά τη χερσαία διαδρομή του υπέφερε αρκετά από τους Τούρκους, στην πλειοψηφία τους άτακτους Οθωμανούς που λυμάνονταν την θρακική ενδοχώρα⁷³⁶. Τούτο συνέβαινε, διότι ο επίδοξος αυτοκράτορας, επειδή οι Σέρβοι είχαν ήδη σταθεροποιήσει την κυριαρχία τους στην Κεντρική Μακεδονία και είχαν στραφεί εναντίον της Αυτοκρατορίας, οδηγήθηκε, μετά και την εκ νέου επικράτηση των

⁷³³ Όπως του ομολογεί αργότερα, το φθινόπωρο του 1346, ο Δημήτριος, «*μέμνημαι γὰρ καὶ νυκτὸς ἐκείνης καὶ παραινέσεων αἷς μὲ τότε ἔφ' ἃ μὴ προσῆκεν ὀρμῶντα κάτεϊχες*» (Ἐπιστ. 18, *Τῷ δεσπότη*, 5-6, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 47). Γι' αυτό, βλ. και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 9.

⁷³⁴ Ἐπιστ. 18, *Τῷ δεσπότη*, 4-8, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 47. Ἐπιστ. 19, *Τῷ δεσπότη*, 4-15, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydonis*, σ. 50-51. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 9. Духаев, *Κυδοнос*, σ. 640 c.

⁷³⁵ Ἐπιστ. 19, *Τῷ δεσπότη*, 4-5, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48 και Ἐπιστ. 18, *Τῷ δεσπότη*, 18-19, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 47.

⁷³⁶ Περιγράφοντας ο Δημήτριος τις αντίξοες συνθήκες του ταξιδιού του σε επιστολή που απευθύνει στον Μανουήλ Καντακουζηνό λίγο μετά την άφιξή του στη Σηλυβρία, αναφέρεται στους «*σκοπέλους εἰς οὓς ἡμᾶς ἐξώθει τὸ κῦμα, καὶ τὸν λιμὸν ᾧ παλαίειν ἠναγκάσμεθα τῶν πνευμάτων εἰργόντων, καὶ τοὺς ἐν Ἐλλησπόντῳ πάλιν ληστὰς καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς χέρσου βαρβάρους, ... Καὶ χείρων ἡμῖν γέγονε ὁ πλοῦς ἢ εἰ τὴν ὑμνουμένην παρεπλέομεν Σκύλλαν. Καὶ νῦν γῆς ἀψάμενοι δοκοῦμεν ἀναβιώσθαι, ... τὴν δ' ἐπὶ τῆς χέρσου πενίαν μείζω καὶ τῆς του Ποσειδῶνος ἡγούμενοι βασιλείας*» (Ἐπιστ. 19, *Τῷ δεσπότη*, 8-15, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48). Αλλά και στον Ισίδωρο Βουχέιρα αναφέρει για «*τὸ ναυάγιον καὶ τὸν πολλὰκις ὀφθέντα τάφον, καὶ τοὺς σκοπέλους, καὶ τοὺς πολλὰκις συναντήσαντας πειρατάς, οἷς καὶ τῶν κυμάτων πλείοσι παρὰ πάντα τὸν πλοῦν ἐνετύχομεν*» (Ἐπιστ. 43, *Ἰσιδώρω*, 18-21, ὅπ. παρ. , σ. 77). Στο πλαίσιο αυτό μάλιστα παρομοιάζει τις δικές του δυσκολίες με τις κακαουχίες του προφήτη Ἰωνά κατά το ταξίδι του προς τη Νινευή, ως εξής, «*ὥσπερ τὸν τὸν Θεὸν φεύγοντα προφήτην ἐκείνον, ταῦτά τε ἐκφυγοῦσιν ἄλλο κακὸν ἢ τύχη τὰς τῶν ἀνδραποδιστῶν ἡμῖν ἐπήνεγκε χεῖρας*» (Ἐπιστ. 19, *Τῷ δεσπότη*, 6-8, ὅπ. παρ., σ. 48).

Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη, στη σύναψη συμμαχίας με τους Οθωμανούς, προσφέροντας μάλιστα στον σουλτάνο Ορχάν την ανήλικη κόρη του Θεοδώρα ως σύζυγο το καλοκαίρι του 1346⁷³⁷, γεγονός που αύξησε την οθωμανική παρουσία στα θρακικά εδάφη, αλλά και λύπησε βαθύτατα το Δημήτριο κατά το ταξίδι του, βλέποντας τις καταστροφές στις καλλιέργειες και τις συμφορές που επέφεραν στους γηγενείς πληθυσμούς οι σύμμαχοι του Καντακουζηνού⁷³⁸, για τους οποίους καλλιέργησε εντελώς αρνητικά αισθήματα, θεωρώντας τους πιθανώς από τότε ως μια από τις πλέον σοβαρές μελλοντικές εχθρικές απειλές για την Αυτοκρατορία.

Αν και δεν είναι γνωστά λεπτομερώς τα περιστατικά του ταξιδιού του, από τις πηγές προκύπτει σαφώς ότι θα πρέπει να αναχώρησε μάλλον εντός του Απριλίου του 1346 από τη Βέροια και, επειδή ένα χερσαίο ταξίδι θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο λόγω της πυκνής παρουσίας των Σέρβων στα μακεδονικά εδάφη, επέλεξε να ταξιδέψει με πλοίο μέχρι την Καλλίπολη ίσως και από εκεί να προσεγγίσει οδικώς τη Σηλυβρία, όπου συναντήθηκε πιθανότατα με τον αυτοκράτορα το αργότερο μέσα στο πρώτο δεκαπενθήμερο του Μαΐου του 1346⁷³⁹. Η ανακούφιση από την πραγματοποίηση της επιθυμίας του και η χαρά από τη συνάντησή του με τον προσάτη του ήταν μεγάλη, εφόσον έγινε δεκτός με πολλή θέρμη στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, κυρίως όμως διότι θα του ήταν δυνατό πλέον ως διανοούμενος και μέλος του επιτελείου του να επικοινωνεί καθημερινά με το συνετό και φιλόσοφο ηγεμόνα⁷⁴⁰, από τον οποίο ζήτησε προφανώς και πάλι αρωγή για την οικογένειά του, δεδομένου ότι η μητέρα και τα αδέρφια του, που

⁷³⁷ Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 5, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 762-763. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 95, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 585-588. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 21. Επίσης, βλ. Άμαντου, *Σχέσεις*, Α', σ. 72. Lemerle, *L'émirat d'Aydin*, σ. 220 εξ. Nicol, *Family of Kantakuzenos*, σ. 57 εξ 62 εξ και 134. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 216. A.A.M. Bryer, «Greek historians on the Turks...», στο R. Davies - J. Wallace-Hadrill (eds), *The Writing of History in the Middle Ages*, σ. 471 εξ. Todt, *Kantakuzenos*, σ. 52 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 323 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 156. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 237 εξ. B. Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, σ. 87. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 90. Shukurov, *Byzantine Turks*, σ. 220 εξ.

⁷³⁸ Γ' αυτό και αναφέρεται στην «ἐπί τῆς χέρσου πενίαν» (Επιστ. 17, *Τῷ δεσπότη*, 14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48).

⁷³⁹ Επιστ. 9, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 35-36. Πρβλ. Επίσης Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 10 και Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 269 : «*Kydones begibt sich nach Selymbria zu Kaiser Johannes Kantakuzenos*».

⁷⁴⁰ Παρόλο που αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες στο ταξίδι του, ο Δημήτριος, εκφράζει την βαθιά του ικανοποίηση για το γεγονός ότι κατάφερε τελικά μετά από πέντε χρόνια σχεδόν να συναντήσει ξανά τον αυτοκράτορα. Για το λόγο αυτό και αναφέρει, γράφοντας στον Μανουήλ Καντακουζηνό, πως τελικά «*ἡμῖν πᾶς πόνος καὶ κίνδυνος κοῦφος, εἰ τοιαῦτά γε μένοι τοὺς πονήσαντας ἄθλα. Βασιλεὺς οὕτω μὲν ἡμερώτερος καὶ τῶν πατέρων τοῖς ἀρχομένοις, οὕτω δὲ μᾶλλον παντὸς διδασκάλου τὰς ψυχὰς τῶν ὠμιληκῶτων ἀποφαίνων καλλίους, ... Τοῦτον οὖν ὁρῶν καθ' ἡμέραν, καὶ βλέπων τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ στρατιώτῃ, οὐ μέμφομαι τοῖς κινδύνοις, οὕτω μοι μέγα καὶ καλὸν ἀποδεδωκόσι τέλος*» (Επιστ. 19, *Τῷ δεσπότη*, 16-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 48). Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 50. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 51.

βρισκόταν σε τραγική κατάσταση την περίοδο εκείνη στη Θεσσαλονίκη⁷⁴¹, θα διέτρεχαν ακόμη μεγαλύτερο κίνδυνο, εφόσον οι Ζηλωτές θα πληροφορούνταν αργά ή γρήγορα ότι εντάχθηκε στο επιτελείο του αντιπάλου τους επίδοξου αυτοκράτορα στη Θράκη.

Η εξέλιξη αυτή θα πρέπει να κατέστησε επιτακτικότερη την ανάγκη για προστασία της ζωής ιδιαιτέρως του αδελφού του Προχόρου, ο οποίος εξακολουθούσε πιθανότατα να βρίσκεται στα στόχαστρο των Ζηλωτών. Γι' αυτό και επειδή ένα εγχείρημα απελευθέρωσης της Θεσσαλονίκης ήταν εκείνη την περίοδο, λόγω των δυσμενών πολιτικών συνθηκών, καταδικασμένο σε αποτυχία, φαίνεται ότι αποφασίστηκε σε πρώτο στάδιο η αναχώρηση το συντομότερο δυνατό του νεαρού Κυδώνη από την Θεσσαλονίκη, εφόσον η ζωή του κινδύνευε περισσότερο από αυτές των υπολοίπων μελών της οικογένειας. Η απόφαση αυτή αποσκοπούσε οπωσδήποτε στην προστασία του από την απειλή των Ζηλωτών, αλλά και στην πρόωρη πραγματοποίηση της ήδη γνωστής στο οικογενειακό τους περιβάλλον επιθυμίας του να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα με την είσοδό του σε κάποια αγιορειτική μονή, στην οποία επρόκειτο να ολοκληρώσει την εκπαίδευσή του, κάτι που ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί στη γενέτειρά του μετά το 1345, εφόσον η ζωή του βρισκόταν υπό διαρκή απειλή⁷⁴².

Ωστόσο, λίγο μετά την άφιξη του Δημητρίου στη Θράκη, θα πρέπει να έλαβε χώρα στις 26 Μαΐου 1346 στην Αδριανούπολη η στέψη του Καντακουζηνού σε αυτοκράτορα⁷⁴³, όπου ήταν πιθανότατα και πάλι παρών, παρόλο που δεν κάνει οποιαδήποτε σχετική αναφορά στο έργο του⁷⁴⁴, πράγμα που όχι μόνο δεν σημαίνει

⁷⁴¹ Τούτο προκύπτει σαφώς από το γεγονός ότι, γράφοντας λίγο αργότερα στον Ισίδωρο Βουχείρα από τη Θράκη ο Δημήτριος, εκφράζει την ανησυχία του για την τύχη της οικογένειάς του, αφού είχε διακοπεί κάθε δυνατότητα επικοινωνίας και ό,τι γνωρίζει προέρχεται μόνο από πληροφορίες για τα αδέρφια και η μητέρα του (Επιστ. 43, *Ισιδώρω*, 10-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77).

⁷⁴² Για την επίδραση του κινήματος των Ζηλωτών στην εκπαίδευση, βλ. τις παρατηρήσεις του F. Tinnefeld, *Intellectuals*, σ. 164 εξ, ενώ για τη διαρκή συμπαράσταση του Καντακουζηνού στην οικογένεια Κυδώνη γενικότερα βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 50-51 και Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 53.

⁷⁴³ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 5, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 762. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 92, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 564-568. Επίσης, βλ. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 194. Meyendorff, *Introduction*, σ. 118. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 216. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 54 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 33. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 326. Todt, *Kantakuzenos*, σ. 51. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 75. Радић, *Време Јована V*, σ. 161. Поляковская, *Κυδωνίς*, σ. 178. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 116. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 231 εξ. Για την παρουσία του Δημητρίου, βλ. Palmieri, *Cydonès Démétrios*, σ. 2454. Loenertz, *Les recueils*, σ. 108. Beck, *Kirche*, σ. 733. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, σ. 1075. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 48 - 49. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 36-37 και 51. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 269. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 10.

⁷⁴⁴ Στην περίπτωση αυτή ίσως διότι δεν το θεώρησε ως επίσημη τελετή, καθώς γνώριζε σαφώς ότι δεν νομιμοποιούσε τον αυτοκράτορα η στέψη του από τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Λάζαρο, αλλά μόνο από τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Όμως το ίδιο πράττει και σε όλες τις υπόλοιπες τελετές ανακήρυξης ή στέψης αυτοκρατόρων, όπως του Καντακουζηνού ως Ιωάννου Στ', του

ότι αποδοκίμαζε την ενέργεια αυτή, αλλά αντιθέτως την υποστήριζε με σταθερότητα και ιδιαίτερη θέρμη ήδη από την ανακήρυξή του το 1341 στο Διδυμότειχο, με την ελπίδα να επικρατήσει στον αγώνα του εναντίον της αντιβασιλείας⁷⁴⁵, η οποία - όπως τονίζει - είχε επιφέρει καταστροφικά αποτελέσματα με τον τρόπο που άσκησε την εξουσία⁷⁴⁶, με συνέπεια η Αυτοκρατορία να έχει περιέλθει σε τραγική κατάσταση⁷⁴⁷.

Παρά το γεγονός όμως ότι ο Δημήτριος κατάφερε τελικά να ενταχθεί στον στενό κύκλο των συνεργατών του αυτοκράτορα και να έχει τη δυνατότητα καθημερινής επικοινωνίας μαζί του, οι απαιτήσεις του αγώνα ανάγκαζαν τον Καντακουζηνό να απουσιάζει για μεγάλα χρονικά διαστήματα από την έδρα του, ώστε ο νεαρός διανοούμενος να επικοινωνεί μαζί του κυρίως μέσω αλληλογραφίας, καθώς δεν θα πρέπει να τον ακολουθούσε στις στρατιωτικές του επιχειρήσεις. Έτσι, σε επιστολή που του απευθύνει πιθανότατα λίγο μετά τη στέψη του και εν όψει της τελικής του επικράτησης⁷⁴⁸, εγκωμιάζει τον δίκαιο και επιτυχή απελευθερωτικό αγώνα⁷⁴⁹ που διεξάγει εναντίον των αντιπάλων του, δηλώνοντας του ταυτόχρονα

Ιωάννου Ε΄, του Ανδρονίκου Δ΄ και του Ιωάννου Ζ΄ - στις οποίες δεν θα πρέπει να έλαβε μέρος - μέχρι και το 1392 αυτής του αγαπημένου του μαθητή Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου.

⁷⁴⁵ Ο Θεός σύμφωνα με τον, απευθυνόμενο στον Καντακουζηνό, Δημήτριο, «σοὶ δ' ἄθλον ἀρετῆς ἀποδεδωκώς ὥσπερ ἐν ἀγῶνι τὴν βασιλείαν» (Επιστ. 6, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 11-12 και 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 31). Και αυτό διότι με την χορήγηση του βασιλικού αξιώματος «τὴν ἔνδον ἀρχὴν ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ἔξω συμβόλοις ἐκόσμισεν» (Επιστ. 7, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 22-23, ὅπ. παρ, σ. 33), καθώς όπως του αναφέρει στο πρώτο εγκώμιο που εκφώνησε ενώπιόν του, ο Καντακουζηνός υπήρξε «πρὸ τοῦ σχήματος βασιλεύων τοῖς τρόποις» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β΄, 13, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78). Το γεγονός αυτό μάλιστα επιβεβαίωσε και η επιθυμία του προκατόχου του Ανδρονίκου Γ΄, αλλά και η συγκατάθεση του αυτοκρατορικού συμβουλίου να αναλάβει τη συμβασιλεία [«καὶ τοῦ βασιλεύοντος πρότερον καὶ τῆς μεγάλης βουλής ἐνεγκούσης τὰς ψήφους καὶ πάντων ἀπλῶς ὄσοις ἦν νοῦς ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρακαλούντων» (Επιστ. 7, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 33-35, ὅπ. παρ., σ. 33)]. Επ' αυτού, βλ. ακόμη Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 51.

⁷⁴⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β΄, 38-42 και 1-18, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79 και 80.

⁷⁴⁷ «ὀρῶντες γὰρ τὴν μὲν παλαιὰν εὐδαιμονίαν ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἀνθέων καταρρευεῖσαν, καὶ τὸ μὲν ἀξίωμα τοῦ γένους ὄνομα ἄλλως, τρόπαια δὲ καὶ νίκαις τὰς παρ' ἡμῖν ἐν ψιλαῖς ἀφηγήσεσιν ὄντα, καὶ δημοσίᾳ μὲν μηδὲ φόρους τοῖς πολεμίοις τὰς τῶν πόλεων ἀρκούσας προσόδους, ἴδια δὲ τῶν κοινῶν συμφορῶν οὐδὲν ἄμεινον πράττοντας, καθημέραν δὲ τοσοῦτους ἀγομένους καὶ φερομένους, ὥσπερ ἄλλοσε μετανισταμένων ἡμῶν, εἴτ' ἐν χεροῖν ἔχοντες τὸν δυνάμενον τὰ τοιαῦτα κωλύειν, ὥσπερ ἡμῖν αὐτοῖς φθονοῦντες τῆς εὐτυχίας» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β΄, 26-33, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78).

⁷⁴⁸ «Καὶ μαντεύονται δὴ πάντες τὴν νίκην, καὶ μόνον οὐκ ἄδουσιν ὡς κατωρθωμένα» (Επιστ. 9, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 36). Την επιστολή αυτή μάλιστα συνδέει ο Tinnefeld, (*Kydones, Briefe, I/I*, σ. 10) με τη νέα προσπάθεια του Καντακουζηνού να εισέλθει, λίγο μετά τη στέψη του, στην Κωνσταντινούπολη.

⁷⁴⁹ «Καὶ διηγοῦνται δὴ τῶν αὐτομολούντων τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν πολεμίων δειλίαν καὶ τὴν σὴν μετὰ τοῦ δικαίου, βασιλεῦ, παρρησίαν. Καὶ προστιθέασιν ὡς καλὸς μὲν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἀρχομένους εὖ ποιῶν καὶ μεθ' ἡσυχίας» (Επιστ. 9, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 17-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 35).

εμμέσως ότι στερείται την παρουσία του⁷⁵⁰, ευχόμενος ωστόσο να εισέλθει γρήγορα νικητής στην Κωνσταντινούπολη, «τὴν μεγάλην Πόλιν, μὴ μικρὰ φρονήσασαν διὰ τέλους, δέξασθαι μὲν τὸν σωτήρα δέξασθαι δὲ τὸν μᾶλλον οἰκιστὴν ἐσόμενον ἢ δεσπότην», τον οποίο μάλιστα επιθυμεί να ακολουθήσει και ο ίδιος, ώστε «ἐκεῖσέ τε δραμόντας ἡμᾶς προσκυνῆσαι τὴν κοινήν εὐτυχίαν»⁷⁵¹.

Ο Κυδώνης όμως δεν θα καταφέρει τελικά να απολαύσει για πολύ χρόνο ακόμη την χαρά της άμεσης επικοινωνίας και καθημερινής σχεδόν συναναστροφής με τον διανοούμενο αυτοκράτορα⁷⁵², αλλά ούτε και θα μπορέσει να τον συνοδέψει κατά την πανηγυρική του είσοδο το χειμώνα του 1347 στην Κωνσταντινούπολη. Μικρό διάστημα μετά την εγκατάστασή του στη Σηλυβρία κοντά στον εστεμμένο πλέον Καντακουζηνό, προσβάλλεται, πιθανότατα μετά τα μέσα του θέρους του 1346, από σοβαρότατη ασθένεια. Τα πρώτα της συμπτώματα μάλιστα εμφανίστηκαν την ημέρα που θα αναχωρούσε από τη πόλη ο αυτοκράτορας⁷⁵³ για κάποια αποστολή, ώστε σχεδόν αμέσως μετά ο Δημήτριος να αναγκαστεί να αποσυρθεί για λόγους ασφάλειας και ησυχίας σε παρακείμενη μικρή πολίχνη, απ' όπου στις αρχές μάλλον του φθινοπώρου του 1346, καθώς υπήρχε ήδη εκεί πολλή υγρασία, να απευθύνει επιστολή στον Καντακουζηνό, όπου, γνωρίζοντας ότι έχει πληροφορηθεί ήδη το γεγονός της ασθένειάς του, του αναφέρει πως η αναχώρησή του από το αυτοκρατορικό επιτελείο οφείλεται σε ξαφνική επιβάρυνση της υγείας του, γεγονός που τον ανάγκασε⁷⁵⁴ να απομονωθεί για θεραπεία και ανάπαυση στην μικρή και

⁷⁵⁰ Έτσι, χωρίς να αγνοεί τις δύσκολες συγκυρίες, διερωτάται «ὁ δὲ πάντα ἄριστος βασιλεὺς ποῦ νῦν ἂν εἴη;» (Επιστ. 9, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 34-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 36).

⁷⁵¹ Επιστ. 9, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 42-45, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 36.

⁷⁵² Όπως του γράφει χαρακτηριστικά, «οὐκ ἄρα φαῦλος τις ἦν ὁ μισθὸς τῆς σῆς συνουσίας, ὡ βασιλεῦ, ἀλλ' οἷος διὰ πάντων εὔ ποιεῖν τοὺς συνόντας. Ὅποῖον τι καὶ αὐτῷ μοι συνέθη. Σὲ μὲν γὰρ ὀρῶντι καὶ τῶν Σειρήνων ἀκούοντι πάντα εὐτυχή καὶ προσήκοντα τοῖς οὕτω καλῶν ἀπολαύουσιν. Ἡ δὲ νῦν ἀποδημία τὴν τότε εὐτυχίαν ἐξήλεγε» (Επιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 3-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 36).

⁷⁵³ «ἡμέρα γὰρ ἐκεῖνη καθ' ἣν σε προσκυνήσας ἠψάμην ὁδοῦ ἐκίνησε μὲν τὸ σῶμα» (Επιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37) και Поляковская, *Фракиѹскаѹ*, σ. 206.

⁷⁵⁴ «Οὐ γὰρ τῆς γνώμης, ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης ἦν ἡ ἀποδημία» (Επιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Kydones, Briefe, I/I*, σ. 10. Κατά συνέπεια ο ισχυρισμός ότι η αιτία που οδήγησε τον Κυδώνη στο να εγκαταλείψει τη Σηλυβρία υπήρξε πιθανή διαφωνία του με τον Καντακουζηνό (Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 52-53), κάτι μάλιστα που - όπως ισχυρίζεται - συμπεραίνεται από την προσπάθεια συνδιαλλαγής που διαφαίνεται στην εν λόγω επιστολή, δεν νομίζουμε ότι ευσταθεί. Είναι γεγονός ότι στην επιστολή που γράφει ο Δημήτριος από την θρακική πολίχνη που διέμενε και την απευθύνει στον αυτοκράτορα, ανιχνεύεται πράγματι μια προσπάθεια συνδιαλλαγής μαζί του, η οποία όμως έχει μεν απολογητικό χαρακτήρα χωρίς τάση μεταμέλειας για κάποια ενοχή που αισθάνεται, γεγονός που σημαίνει πιθανότατα, ότι οι αναφορές του δεν έχουν ως σκοπό την εξομάλυνση των κλονισμένων σχέσεών του με τον Καντακουζηνό λόγω διαφωνίας, αλλά την πρόθεσή του να δικαιολογηθεί, αισθανόμενος προφανώς τύψεις, για την αδυναμία του, εξαιτίας της παρατεταμένης διάρκειας της ασθένειάς του, να τον συνδράμει στην ευόδωση του αγώνα του, με δεδομένη την επικείμενη είσοδό του στην Κωνσταντινούπολη. Πέραν τούτου, αν υπήρχε πράγματι πολιτική ή άλλης φύσεως

προφανώς ασφαλή πόλη, δηλώνοντάς του μάλιστα ότι ενθουσιάστηκε όταν πληροφορήθηκε την επιθυμία του να τον επισκεφτεί⁷⁵⁵.

Στην άγνωστου ονόματος και καταθλιπτική⁷⁵⁶, λόγω της βαραθρώδους τοποθεσίας της, θρακική πολίχνη, την οποία ο Κυδώνης αποκαλεί *χωρίον*⁷⁵⁷, παρέμεινε από τον Αύγουστο ή πιθανότατα το Σεπτέμβριο του 1346 μέχρι και τις αρχές Φεβρουαρίου του 1347, κάτω από συνθήκες εξαιρετικά αντίξοες, όχι μόνο λόγω της σοβαρότητας της ασθένειάς του, αλλά και εξαιτίας του υγρού και ανθυγιεινού κλίματος της περιοχής⁷⁵⁸. Τα υψηλά επίπεδα υγρασίας του τόπου φαίνεται ότι δεν βοηθούσαν καθόλου στην ανάρρωση του, εφόσον υπέφερε από βαριά σωματική κόπωση, διαρκείς ιλίγγους και υψηλούς πυρετούς, ώστε, λόγω της πλήρους κατάπτωσης και ψυχικής βαρύτητας που αισθανόταν, να μην επιθυμεί να λαμβάνει ακόμη και τροφή, αλλά και να κατατρώχεται από διαρκείς και βασανιστικές αϋπνίες⁷⁵⁹. Λόγω της σοβαρότητας της καταστάσεως της υγείας του μάλιστα, του συνιστούσαν από τους θεράποντες να αποφεύγει την κίνηση και να παραμένει περισσότερο κλινήρης⁷⁶⁰, προκειμένου να μην επιδεινωθεί περισσότερο

διαφωνία μεταξύ των δύο ανδρών, η οποία θα οδηγούσε το Δημήτριο σε εξάμηνη τουλάχιστον απουσία από το αυτοκρατορικό περιβάλλον (καλοκαίρι 1346 - χειμώνας 1347), θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο, λόγω της σοβαρότητάς της, να τον συμπεριλάμβανε ο Καντακουζηνός από την άνοιξη του 1347 στο στενό πυρήνα του επιτελείου του στην Κωνσταντινούπολη και μάλιστα να του αναθέσει ένα από τα ανώτατα αξιώματα της αυτοκρατορίας. Κατά συνέπεια, ο λόγος για τον οποίο αναγκάστηκε να απουσιάσει από το αυτοκρατορικό επιτελείο υπήρξε ο σοβαρός κλονισμός της υγείας του από βαριά μάλιστα ασθένεια, η οποία θα τον κρατούσε μακριά από τον αυτοκράτορα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα.

⁷⁵⁵ «*Ἐλθόντων δέ τινων καὶ λεγόντων ὡς ἤξει ἀνήνεγκα, τὸν σωτήρα ἐλπίσας. Ἦκε δὴ, πάσας συμφορὰς ἀνθρώπων δυνάμενος θεραπεύειν. Πάντα γὰρ ἂν ὑποχωρήσειε δυσχερῆ σοῦ γε φανέντος*» (Ἐπιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 22-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37).

⁷⁵⁶ Περιγράφοντας την πόλη ο Δημήτριος, τονίζει ότι «*νῦν τε ἐν μέσοις Θραξί διατρίβειν ἐν τῷ βαράθρῳ, καὶ πόλιν οἰκεῖν ἧς τὸ εἶδωλον ἐν Ἄιδου κατὰ τοὺς ποιητὰς γεγράφθαι νομίζω ὡσπερ ἄλλων ἐν οὐρανῷ, καὶ προσέτι μηδ' ἐρρωσθαι γοῦν μοι τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάντοθεν βάλλεσθαι, χεῖρω διὰ πάντων ποιοῦν μοι τὰ δυσχερῆ*» (Ἐπιστ. 5, *Ἀνώνυμος*, 3, 36-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 27). Επίσης, βλ. Поляковская, *Фρακκῆσκυῖ*, σ. 207.

⁷⁵⁷ Ἐπιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37.

⁷⁵⁸ Επιβαρυντικά στην υγεία του επίσης «*ἡ τοῦ χωρίου καὶ τῶν ἀέρων ἐστὶ πονηρία. Πάντα γὰρ ἐνταῦθα νοσήματα καὶ γένοιτ' ἂν καὶ γεγονότα αὐξηθείη. Καὶ ταῦτ' ἰατρὸν μὲν οὐδ' εἰ γέγονε τῶν προσοίκων εἰδόντων, δηλητήρια δὲ τοῖς νοσοῦσι προσαγόντων ἀντὶ φαρμάκων*» (Ἐπιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 15-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37).

⁷⁵⁹ Η ασθένειά του «*ἐκίνησε μὲν τὸ σῶμα, κατέβαλε δὲ τὴν κεφαλὴν πλῆθος ἰλίγγων ἐπαγαγοῦσα. Καὶ πῦρ μὲν ἀνήψε πολὺ, οὕτω δὲ τὴν τοῦ σώματος ἔλυσεν ἀρμονίαν ὡσθ' ὅποιπερ ἂν τὴν χεῖρα ἐνέγκω μετὰ βοῆς τοῦτο ποιῶ. Καὶ νῦν ἤττον μὲν ἀψαίμην τροφῆς ἢ κωνείου, τὸ δ' ἀγρυπνεῖν ἀναγκαῖον, τοῦ τῆς κεφαλῆς κακοῦ τὸν ὕπνον ἐλαύνοντος*» (Ἐπιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 10-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37). Στην Ἐπιστ. 5, *Ἀνώνυμος*, (1, 16-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 27) αναφέρει επίσης για την ασθένειά του, ότι «*τὴν μὲν κεφαλὴν ἰλίγγων συνεχῶν πεπληρῶσθαι, λύεσθαι δὲ πᾶν ἐξαίφνης τὸ σῶμα*».

⁷⁶⁰ «*κάγῳ τοῦ πυρὸς αἰσθόμενος τὴν κλίνην ἐζήτουν*» (Ἐπιστ. 5, *Ἀνώνυμος*, 14, 170, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 31).

η κατάσταση του⁷⁶¹, ενώ ως τον πλέον ενδεδειγμένο χρόνο για πολύ σύντομους περιπάτους με μεγαλύτερη ωφέλεια για την υγεία του, οι γιατροί θεωρούσαν τις πρώτες πρωινές ώρες⁷⁶².

Ισχυρό αντίδοτο στην ασθένεια και την απομόνωση του Δημητρίου στην αφιλόξενη θρακική πολίχνη φαίνεται ότι αποτέλεσε η επιστολογραφία, η οποία υπήρξε γι' αυτόν η ευχάριστη εκείνη διέξοδος που του προσέφερε πνευματική ανακούφιση και μοναδική αναψυχή. Έτσι, εκτός από τον αυτοκράτορα, αισθάνεται επίσης την ανάγκη να επικοινωνήσει και να μοιραστεί την δοκιμασία του με τον παλαιό του δάσκαλο και πνευματικό οδηγό Ισίδωρο Βουχείρα, καθώς και με κάποιον άγνωστο Θεσσαλονικέα ίσως φίλο του⁷⁶³, όπως και με τον Μανουήλ Καντακουζηνό, στον οποίο παραπονείται ότι δεν τον παρηγορεί αποτελεσματικά, τηρώντας την υπόσχεση ότι θα επικοινωνεί μαζί του συχνά με επιστολές⁷⁶⁴. Από τον Ισίδωρο ειδικότερα ζητά περισσότερο πνευματική στήριξη στη δοκιμασία του⁷⁶⁵, αναφέροντάς του ότι βρισκόταν μακριά από τη Θεσσαλονίκη για περισσότερο από έναν χρόνο, αλλά και για την τύχη της οικογένειάς του υποστηρίζει πως δεν είχε καμιά πληροφορία, δεδομένου ότι η πόλη πολιορκούνταν από τους Σέρβους και η συμπεριφορά των Ζηλωτών στο εσωτερικό δεν διέφερε από αυτή των βαρβάρων⁷⁶⁶, με συνέπεια να έχει διακοπεί σχεδόν κάθε δυνατότητα επικοινωνίας. Όπως σημειώνει μάλιστα, ό,τι γνώριζε για τη μητέρα και τα αδέρφια του προέρχονταν μόνο από αόριστες πληροφορίες, ώστε να μην είναι σίγουρος αν ζουν ή πέθαναν στη γενέτειρά του⁷⁶⁷.

⁷⁶¹ «ἀλλά τὴν ἐν τῷ κινεῖσθαι ταλαιπωρίαν φυλάττεσθαι πάντες παρήνουν, ἴσως τι καὶ ἄλλο μεῖζον κακὸν ἐνεγκεῖν δυναμένην» (Ἐπιστ. 10, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, 20-22, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37).

⁷⁶² «χθὲς πρὸ τῶν ἀκτίνων ἀπὸ τῆς στρωμνῆς ἀναστὰς ἠρξάμην περιπατεῖν· εἰώθειν τε γὰρ εἰς τοῦτον ἀεὶ τὸν καιρὸν ἀνιασάμενος τὸ σῶμα κινεῖν, καὶ δὴ καὶ τὴν τότε προσδοκωμένην περίοδον οἱ ἱατροὶ πραοτέραν ἔλεγον μὲ τοῖς περιπάτοις ποιήσεις» (Ἐπιστ. 5, Ἀνώνυμος, 1, 4-7, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 26).

⁷⁶³ Ἐπιστ. 5, Ἀνώνυμος, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 26-31.

⁷⁶⁴ «καίτοι λαμπρῶς ὑπισχνοῦ μηδενὸς ὑπὲρ τῶν ἐμῶν ἀμελήσεις. Νῦν δὲ οὐδὲ τὴν σὴν μὲν ῥάστην ἐμοὶ δὲ ἡδίστην πέμπεις παραμυθίαν» (Ἐπιστ. 18, Τῷ δεσπότη, 16-18, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 47).

⁷⁶⁵ Ἐπιστ. 43, Ἰσιδώρω, 8-9, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77. Πρβλ. και Πολяковская, *Φρακιῦσκιῦ*, σ. 207.

⁷⁶⁶ «καὶ νῦν ἔτος τουτὶ δεύτερον ἀφ' οὗ κλάων ποθῶ τὴν μητέρα, ἐκείνη τε δακρύουσα τὰ συμβάντα τὴν ἐμὴν ὀδύρεται μᾶλλον ἀποδημίαν, καὶ ζῶντες ἔτι τὰ τῶν οἰχομένων πάσχειν δοκοῦμεν, οὔτε δὲ τοῖς ἀδελφοῖς δυνατὸν ἐν οἷς τὰ ἡμέτερα γνῶναι, οὐτ' αὐτὸς ὅποι τάκεινων ἐτελεύτησεν οἶδα· πλὴν ὅσα τις ἂν ἀκούσαι τῆς φήμης, ὡς περικάθηνται μὲν οἱ πολέμιοι τὴν πατρίδα, τὰ δὲ τῶν πολιτῶν οὐδὲν τι μετριώτερα τῶν βαρβάρων, καὶ τεθνᾶναι λοιπὸν τοῖς οὐκ ἐπιθυμοῦσι τῶν ἀλλοτρῶν» (Ἐπιστ. 43, Ἰσιδώρω, 10-17, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77).

⁷⁶⁷ «οὔτε δὲ τοῖς ἀδελφοῖς δυνατὸν ἐν οἷς τὰ ἡμέτερα γνῶναι, οὐτ' αὐτὸς ὅποι τάκεινων ἐτελεύτησεν οἶδα· πλὴν ὅσα τις ἂν ἀκούσαι τῆς φήμης, ὡς περικάθηνται μὲν οἱ πολέμιοι τὴν πατρίδα» (Ἐπιστ. 43, Ἰσιδώρω, 13-15, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77). Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 51 και Πολяковская, *Φρακιῦσκιῦ*, σ. 208.

Η ζωή στη θρακική πολίχνη φαίνεται πως ήταν εξαιρετικά ανιαρή και δυσχερής για τον Δημήτριο, γι' αυτό και αναφέρει στον δάσκαλό του ότι προσπαθούσε να ξεπεράσει τη βαριά ψυχική κατάπτωση που αισθανόταν ακολουθώντας τη συμβουλή του και χρησιμοποιώντας ως όπλο την προσευχή⁷⁶⁸. Στον Ισίδωρο αναφέρει επίσης για τα γεγονότα της επιδρομής των Ζηλωτών και της λεηλασίας της οικίας τους πριν από έναν χρόνο⁷⁶⁹, εκφράζοντας επιπλέον την αγανάκτησή του για τα γεγονότα αυτά και σε ανώνυμο φίλο του, καθώς συλλογίζεται «ὅσον μὲν χρόνον ἔστερήθην τῆς μητρὸς ἀριθμῶν ὅσον δὲ ἀδελφῶν ἀπέστην ὅσον δὲ τοὺς φίλους οὐκ εἶδον»⁷⁷⁰, πράγμα που, όπως αναφέρει, τέλος, στον Ισίδωρο, «ὡσπερ τι πῦρ ἐν τοῖς σπλάχνοις τυφόμενον φέρει»⁷⁷¹.

Ωστόσο και παρά την επιβαρυνμένη του υγεία, ο Κυδώνης δεν έπαψε κατά το διάστημα που παρέμεινε μακριά από τη Σηλυβρία να διατηρεί τακτική επικοινωνία με το αυτοκρατορικό περιβάλλον⁷⁷² και να λαμβάνει πληροφόρηση για την πορεία των επιχειρήσεων εναντίον της αντιβασιλείας. Στην μικρή θρακική πόλη όπου βρισκόταν στο τελευταίο στάδιο της ανάρρωσης από την ασθένειά του, θα πρέπει να πληροφορήθηκε την αναπάντεχη είσοδο στην Κωνσταντινούπολη του νικητή Καντακουζηνού στα μέσα του χειμώνα⁷⁷³, στερούμενος όμως, παρόλο που το επιθυμούσε σφοδρά⁷⁷⁴, λόγω της απουσίας του από το αυτοκρατορικό επιτελείο, της χαράς, να συνοδέψει τον νικητή αυτοκράτορα κατά την είσοδό του στην *μεγάλην Πόλιν* τη νύχτα της 2ας Φεβρουαρίου 1347⁷⁷⁵.

⁷⁶⁸ Έπιστ. 43, *Ισιδώρω*, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 53.

⁷⁶⁹ Έπιστ. 43, *Ισιδώρω*, 8-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77. Βλ. και Поляковская, *Φρακιῦσκιῦ*, σ. 209.

⁷⁷⁰ Έπιστ. 5, *Ανώνυμος*, 1, 8-9 έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 26.

⁷⁷¹ Έπιστ. 43, *Ισιδώρω*, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 77.

⁷⁷² Αυτό εξάγεται έμμεσα και από το γεγονός της πληροφόρησης που είχε για την επίσκεψη του αυτοκράτορα, καθώς του αναφέρει ότι «ἐλθόντων δὲ τινων καὶ λεγόντων ὡς ἦξεις ...» (Έπιστ. 10, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 37).

⁷⁷³ «ὁ δὲ χειμῶνος μεσοῦντος, ὑπερβάς τὰς ἀπάντων ἐλπίδας, στράτευμα ἄγων ἦκεν ἐπὶ τοὺς ἐορτάζοντας τὴν ἀποδημίαν· καὶ οἱ μηδὲν ἀγνοοῦντες ἐκεῖνοι ὅθεν εἰσελθεῖν ἔδει τὴν ἐλευθερίαν ἠγνόησαν, καὶ μέσων νυκτῶν ὁ βασιλεὺς ἐν μέσῃ τῇ πόλει, καὶ αἱ σάλπιγγες αὐτοῖς ἐσήμαινον τὰ δεινὰ καὶ κοιμωμένους ἀφύπνιζον» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β', 3-7, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 82).

⁷⁷⁴ «ἐκεῖσέ τε δραμόντας ἡμᾶς προσκυνῆσαι τὴν κοινὴν εὐτυχίαν» (Έπιστ. 9, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 44-45, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 36).

⁷⁷⁵ Για την είσοδο του Καντακουζηνού στην Κωνσταντινούπολη, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 8, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 774. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, III, 99, έκδ. L. Schopen, II (1831), σ. 605-607. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 2, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 12-13. Δούκας, *Ιστορία*, X, 3, 10-29, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 61 και *Βραχέα Χρονικά*, 8,46β - 9,12 - 11,2 - 113, 1, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 84, 93, 105 και 681. Επίσης Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 62 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 217. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 328. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 77. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 246 εξ.

3. Η άνοδος του Ιωάννου ΣΤ' Καντακουζηνού στο θρόνο και ο Δημήτριος ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος - Μεσάζων (1347-1354)

Το γεγονός της παράδοσης της Κωνσταντινουπόλεως στον Καντακουζηνό πληροφορήθηκε ο Δημήτριος σχεδόν αμέσως, γι' αυτό και έχοντας αναρρώσει ουσιαστικά από την ασθένειά του, αλλά και έπειτα προφανώς από συγκατάθεση και πρόσκληση του αυτοκράτορα, έσπευσε με ενθουσιασμό να τον συναντήσει, φτάνοντας στην *μεγάλη Πόλιν* στο διάστημα από 3 μέχρι και πριν από τις 8 Φεβρουαρίου 1347 προκειμένου να τον συνδράμει στα νέα του καθήκοντα, εφόσον πλέον τέθηκε «*ή μεγάλη Πόλις υπό τόν βασιλέα*»⁷⁷⁶. Αναφερόμενος στην λαμπρή νύχτα της 2ας Φεβρουαρίου ειδικότερα, επισημαίνει στον πρώτο βασιλικό του λόγο, ότι αυτή αποτέλεσε την αφορμή, ώστε «*τάς άκτῖνας πάλιν ίδεῖν πολλοῖς ἐν σκότῳ καθημένοις*»⁷⁷⁷, θέλοντας να τονίσει τον απελευθερωτικό χαρακτήρα του αγώνα του νέου ηγεμόνα, τον οποίο, θα κληθεί έπειτα από λίγο ως ένα από τα πλέον έμπιστα και ικανά πρόσωπα του περιβάλλοντός του, αλλά και ως μελλοντικός αξιωματούχος, να εγκωμιάσει, παρόλο που βρισκόταν μόλις στην ηλικία των είκοσι τριών ετών.

Περιγράφοντας ενώπιον του νέου αυτοκράτορα, λίγο πριν από την επίσημη αυτοκρατορική στέψη, τις περιπέτειες και τα γεγονότα που συνέβησαν μέχρι την τελική του επικράτηση, καταβάλλει προσπάθεια, προκειμένου να προδιαθέσει θετικά το ακροατήριό του⁷⁷⁸, που αποτελούνταν πιθανότατα κατά το μεγαλύτερο μέρος του από κρατικούς αξιωματούχους και άρχοντες⁷⁷⁹, με σκοπό να ενισχύσει τη θέση του και να εμπεδώσει την εικόνα του ως «*έπιτηδείου κυβερνήτου*»⁷⁸⁰. Ο νέος διανοούμενος ηγεμόνας, σύμφωνα με τον νεαρό Κυδώνη, επρόκειτο να διοικήσει την Αυτοκρατορία, ως χριστιανική *άριστη Πολιτεία* με πλατωνικά⁷⁸¹, πιθανότατα στην νεοπλατωνική τους σύνθεση με τον πολιτικό Αριστοτελισμό⁷⁸²,

⁷⁷⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 36, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 81. Πρβλ. και Поляковская, *Κυδοηις*, σ. 178.

⁷⁷⁷ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 40, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 81.

⁷⁷⁸ Για τον προπαγανδιστικό χαρακτήρα και των δύο λόγων που αφιερώνει ο Κυδώνης στον Καντακουζηνό, βλ. Kianka, *Apoloogy*, σ. 55-56 και Ryder, *Career and Writings*, σ. 50 εξ

⁷⁷⁹ Το ακροατήριό του προσφωνεί ο Δημήτριος με το κλασσικό «*ῶ άνδρες !*», προτρέποντάς τους, «*έχετε τόν βασιλέα, έχετε παρ' ὑμῖν αὐτοῖς τήν εὐδαιμονίαν· χρῆσθε φανείση, χορεύσατε τήν ἡμέραν, ὡσπερ Αἰγυπτιοι τήν τοῦ φοίνικος πτῆσιν· ἔστω και τοῦτο σύμβολον ὑμῖν τῆς ἀμείνονος τύχης*» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 24 και 28-31, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78 και 83).

⁷⁸⁰ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 25, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78. Βλ. επίσης, Ryder, *Career and Writings*, σ. 43.

⁷⁸¹ «*εἰ δέ λήψεται τήν άριστην πολιτείαν, ὡσπερ και αὐτό άριστον ἔστιν, τότε δηλώσει ὅτι τοῦτο μέν τῷ ὄντι θεῖον ἦν, τά δε ἄλλα ανθρώπινα, τά τε τῶν φύσεων και τῶν έπιτηδευμάτων*» (Πλάτων, *Πολιτεία* 497 bc). Επίσης, βλ. *Πολιτεία* 739e.

⁷⁸² Επ' αυτού παρατηρεί ο Αριστοτέλης : «*επει δέ τρεῖς φαμεν εἶναι τάς ὀρθάς πολιτείας, τούτων δ' αναγκαῖον άριστην εἶναι τήν υπό τῶν άριστων οἰκονομουμένην, τοιαύτη δ' ἔστιν ἐν ἧ συμβέβηκε ἡ*

χαρακτηριστικά, δηλαδή με δικαιοσύνη και φιλανθρωπία, διαγράφοντας περιεκτικά τις βασικές αρχές που θα ακολουθούσε στην άσκηση της εξουσίας ως *ἄριστος* και *φιλόσοφος βασιλεύς*⁷⁸³, ὄργανο προορισμένο για το σκοπό αυτό από τη θεία Πρόνοια⁷⁸⁴.

Επιχειρώντας ο Δημήτριος στο εγκώμιό του μια σύντομη αναδρομή στο πραξικόπημα και τα οδυνηρά γεγονότα που επακολούθησαν εναντίον του Καντακουζηνού το Φθινόπωρο του 1341⁷⁸⁵, αλλά και στη συνέχεια κατά τον εμφύλιο πόλεμο, υπογραμμίζει τα τραγικά αποτελέσματα της ασύνετης άσκησης της εξουσίας από την αντιβασιλεία⁷⁸⁶, ώστε η Αυτοκρατορία να περιέλθει σε κατάσταση αποσύνθεσης⁷⁸⁷, από την οποία την θεράπευσε με την επέμβασή του ο νέος αυτοκράτορας ως ιατρός⁷⁸⁸ και την απάλλαξε με την επικράτησή του στον εμφύλιο πόλεμο ως σωτήρας⁷⁸⁹ απεσταλμένος από το Θεό⁷⁹⁰, ώστε η λαμπρή είσοδος του στην Κωνσταντινούπολη, την οποία παρομοιάζει με καράβι που η

ένα τινὰ συμπάντων ἢ γένος ὅλον ἢ πλῆθος ὑπερέχον εἶναι κατ' ἀρετήν, τῶν μὲν ἄρχεσθαι δυναμένων τῶν δ' ἄρχειν πρὸς τὴν αἰρετωτάτην ζωὴν, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις ἐδείχθη λόγοις ὅτι τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον ἀνδρὸς ἀρετὴν εἶναι καὶ πολίτου τῆς πόλεως τῆς ἀρίστης, φανερόν ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀνὴρ τε γίνεται σπουδαῖος καὶ πόλιν συστήσειεν ἂν τις ἀριστοκρατουμένην ἢ βασιλευομένην» (Αριστοτέλους, *Πολιτικῶν*, Γ', 1288a, 33-40).

⁷⁸³ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 14, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78. Πρβλ. «Ἐὰν μὴ, ἦν δ' ἐγώ, ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἰκανῶς, καὶ τοῦτο εἰς ταύτῳ συμπέση, δύνამις τε πολιτικῆ καὶ φιλοσοφίας, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἐκάτερον αἱ πολλὰ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα, ὧ φίλε Γλαύκων, ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, οὐδὲ αὕτη ἡ πολιτεία μὴ ποτε πρότερον φυῆ τε εἰς τὸ δυνατὸν καὶ φῶς ἡλίου ἴδῃ, ἦν νῦν λόγῳ διεληλυθᾶμεν» (Πλάτωνος, *Πολιτεία* 473 cde). Επίσης, βλ. *Πολιτεία* 518a-521e. Ὅπως παρατηρεῖ μάλιστα ἐπ' αὐτοῦ σε σχέση με τον Κυδῶνη ο Tinnfeld, (*Die Briefe*, σ. 62) «*Natürlich wusste Kydones, als er in jüngeren Jahren an den Freund seiner Familie Johannes Kantakuzenos schrieb, dass er ihm schmeichelte, wenn er ihn mit dem platonischen Herrscher verglich, der König und zugleich Philosoph war, und ihm in diesem Zusammenhang die entsprechenden Herrscherqualitäten, vor allem Sanftmut und Menschenfreundlichkeit, auch gegenüber seinen Feinden, als persönliche Tugend zuschrieb*».

⁷⁸⁴ Πρβλ. *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 22-23, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 80. Επίσης, βλ. Καραγιαννόπουλος, *Πολιτικὴ Θεωρία*, σ. 8 ἐξ 17 ἐξ 19 ἐξ.

⁷⁸⁵ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 5-9, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79.

⁷⁸⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 38-42 καὶ 1-18, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 79 καὶ 80.

⁷⁸⁷ «ὀρῶντες γὰρ τὴν μὲν παλαιὰν εὐδαιμονίαν ὡσπερ ἄλλο τι τῶν ἀνθέων καταρρυεῖσαν, καὶ τὸ μὲν ἀξίωμα τοῦ γένους ὄνομα ἄλλως, τρόπαια δὴ καὶ νίκας τὰς παρ' ἡμῖν ἐν ψιλαῖς ἀφηγήσεσιν ὄντα» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 26-26, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78).

⁷⁸⁸ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 21, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 80.

⁷⁸⁹ «ἔπεμψεν ὁ Θεὸς τὸν σωτήρα, τελείαν τὴν εὐτυχίαν τοῖς πεπεισμένοις ὀρέγων» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 34-35, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 81).

⁷⁹⁰ «σὲ μὲν, ὧ βασιλεῦ, θεὸς ἐπανῆγε πέρα πάσης ἐλπίδος, ἐπισχὼν τοῖς θηρίοις αἵματος διψῶντα τὸ στόμα» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', 22-23, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 80). Πρβλ. Επίσης Zgoll, *Heiligkeit*, σ. 37 ἐξ καὶ Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 79 ἐξ.

διακυβέρνησή του αναλήφθηκε από ικανό πηδαλιούχο⁷⁹¹, αλλά και η «φιλάνθρωπη»⁷⁹² και «ἡμερη»⁷⁹³ συμπεριφορά που επέδειξε προς τους αντιπάλους του να φέρουν την πολυπόθητη ομόνοια, η οποία θα επικρατούσε τελικά, αφού επρόκειτο να συμβασιλέψει με τον νόμιμο αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄⁷⁹⁴. Γι' αυτό και ολοκληρώνει τον βασιλικό του λόγο, επαινώντας και πάλι τον Καντακουζηνό⁷⁹⁵, αλλά και σκιαγραφώντας ευσύνοπτα τον τρόπο και το πλαίσιο εντός του οποίου θα ασκούσε την αυτοκρατορική εξουσία, δηλαδή «φρονήσει καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία καὶ ἀληθεία, καὶ τούτοις ἄπασιν, ὥσπερ ἐπὶ μέρει, τὴν φιλάνθρωπιαν προσθείς»⁷⁹⁶, ώστε να καταστεί «παντοδαπὸν ὁ βασιλεὺς ἀγαθόν, ὥσπερ τις κοινὸς παιδευτὴς»⁷⁹⁷ ως λόγιος ηγεμόνας, αλλά και «κοινὸν ἀρετῆς παράδειγμα»⁷⁹⁸, σύμφωνα με το εκχριστιανισμένο πλέον νεοπλατωνικό αυτοκρατορικό πρότυπο.

Σύμφωνα με τον Κυδώνη, ο Καντακουζηνός όφειλε κυρίως να υπερασπιστεί ως πρώτος αυτοκράτορας⁷⁹⁹ την απρόσκοπτη παραμονή της νόμιμης δυναστείας των Παλαιολόγων στον θρόνο, ασκώντας τα καθήκοντά του σύμφωνα με την επιθυμία του φίλου του Ανδρονίκου Γ΄⁸⁰⁰ ως επίτροπος και προστάτης του ανήλικου διαδόχου του, ο οποίος «εἶλκε ἄνωθεν ἐκ προγόνων καὶ ἐπὶ πάππων ... τὴν σειρὰν καὶ τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας»⁸⁰¹. Αυτό σημαίνει ότι ο νεαρός πολιτικός αντιλαμβανόταν, ως πιστός φορέας της οικογενειακής του παράδοσης, την άσκηση της εξουσίας από τον πολύπειρο, ικανότατο και αφοσιωμένο πρώην ανώτατο

⁷⁹¹ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 35-38, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 81. Πρβλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 49 εξ.

⁷⁹² *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 33-36, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 80.

⁷⁹³ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 24, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 80.

⁷⁹⁴ «ἐν οἷς καλῶς ποιῶν μετὰ τῆς βασιλείας παρετίθει, καὶ τὸν παῖδα τῷ φίλῳ, οὕτω μόνως ἐνὸν τὴν ἀρχὴν περισώθησεται τῷ γένει, πιστεύων» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 35-37, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78).

⁷⁹⁵ Αυτό το πράττει ο Δημήτριος, καθώς με την επικράτησή του, «θεός τε καὶ βασιλεὺς μετὰ τοῦ δικαίου τὰς τῶν πόλεων ἡμίνατο κῆρας, καὶ τοσαύτη γέγονε κατὰ τὸ παρὸν ἄμιλλα ἀληθείας πρὸς τὸ ψεῦδος καὶ δικαιοσύνης πρὸς ἀδικίαν καὶ φιλάνθρωπίας πρὸς ὠμότητα, καὶ ὅλως ἀρετῆς πρὸς κακίαν» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 28-30, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 81). Επίσης, βλ. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 82 και Κ. Παῖδα, «Η έννοια της ευσέβειας και της δικαιοσύνης του βασιλέως στα βυζαντινά Κάτοπτρα Ηγεμόνος της ύστερης βυζαντινής περιόδου (1254-1403)», *Βυζαντικά* 24 (2004), σ. 341 εξ.

⁷⁹⁶ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 40-42, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 82.

⁷⁹⁷ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 11-12, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 83.

⁷⁹⁸ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 23, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 83.

⁷⁹⁹ «Καντακουζηνῷ τῷ βασιλεῖ μοναρχοῦντι» (Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 1, 8, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 8)

⁸⁰⁰ «καὶ τοῦ βασιλεύοντος πρότερον καὶ τῆς μεγάλης βουλῆς ἐνεγκούσης τὰς ψήφους καὶ πάντων ἀπλῶς ὄσοις ἦν νοῦς ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρακαλοῦντων» (Ἐπιστ. 7, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 33-35, ὅπ. παρ., σ. 33). Επ' αυτού, βλ. ἀκόμη *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β΄*, 35-37, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 51. Λασκαράτος, *Νοσήματα*, σ. 570 εξ και 575 εξ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 53. Γενικότερα επ' αυτού, βλ. Dölger, *Johannes VI*, σ. 194-207.

⁸⁰¹ Ανώνυμος, <Κατὰ Ἰωάννου Καλέκα>, 94-95, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *ΕΕΘΣΠΘ* 18 (1973), σ. 236.

αξιωματούχο του Ανδρονίκου Γ', Ιωάννη ΣΤ', ως εγγύηση της διασφάλισης των δικαιωμάτων στον θρόνο του ανήλικου νόμιμου αυτοκράτορα και διαδόχου του Ιωάννη Ε', αλλά και ως εξασφάλισης της ομαλής πορείας των πραγμάτων στην Αυτοκρατορία μέχρι την ενηλικίωσή του και την απόκτηση της ικανότητας για πλήρη ανάληψη της αυτοκρατορικής εξουσίας⁸⁰².

Έτσι, η θητεία του Καντακουζηνού, σύμφωνα με την συνθήκη που συνάφθηκε με την βασιλομήτορα Άννα της Σαβοΐας, ορίστηκε να έχει διάρκεια μέχρι δέκα έτη, δηλαδή έως ότου ο Ιωάννης Ε' θα συμπλήρωνε το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του. Αυτός είναι και ο λόγος πιθανότατα για τον οποίο ο Κυδώνης, που ήταν παρών στα γεγονότα, αισθάνθηκε βαθιά ικανοποίηση όταν στις 8 Φεβρουαρίου 1347 και αφού προηγήθηκαν επίπονες διαπραγματεύσεις⁸⁰³ και δόθηκε γενική αμνηστία από τον Καντακουζηνό στους αντιπάλους του στην Κωνσταντινούπολη⁸⁰⁴, επήλθε τελικά συνδιαλλαγή και συμφωνία με την αυτοκρατορική οικογένεια⁸⁰⁵. Το γεγονός αυτό οδήγησε επιπλέον στην εκ νέου

⁸⁰² Το γεγονός αυτό παρουσιάζεται να υπενθυμίζει στον Καντακουζηνό σε επιστολή που του απευθύνει ο Ιωάννης Ε' κατά τη διάρκεια του μεταξύ τους εμφυλίου πολέμου (1352-1354) ως εξής, «οἶδας γὰρ καλῶς καὶ τοῦτο, καὶ τοῖς πᾶσι φανερόν ἐστι, ὡς ὁ ἐμὸς ἀείμνηστος πατὴρ καὶ βασιλεὺς ... ἐμὲ τὸν ταλαίπωρον καὶ δυστυχῆ εἰς χειρὰς σου ἐπαρέδωκε, καὶ τὴν συγγένειαν προστάξας, ὥστε καὶ ἐν ὑστέραις ὥραις τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀνὰ ἡμῶν καὶ ὑμῶν γενέσθαι ὤρισε, καὶ τὴν πᾶσαν ἐξουσίαν τοῦ διοικεῖν καὶ ποιμαίνειν καὶ ἐμὲ καὶ τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων εἰς χεῖρας σου ἐνεπίστευσε (sic)» (*Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, X, 18-25, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 186).

⁸⁰³ Αρχικά ο Καντακουζηνός, παρόλο που το πλήθος απαιτούσε την σφαγή των ἐγκλειστων στο παλάτι («ἀκρόπολις») «θηρίων, ... αὐτός δὲ διαλλαγῶν ἐμνήσθη, καὶ βίον ὑπισχνεῖτο τοῖς ἤδη τεθνηκόσι τῷ δέει». Η ἀρνήσή τους ὁμως, προκάλεσε ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀντίδραση των οπαδῶν του αυτοκράτορα, ὥστε να παραβιαστεί ἡ πρώτη του οχύρωση («τὸ πρῶτον ἦρητο τεῖχος») καὶ να κινδυνέψουν οἱ ζωές τους. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη, καὶ ἐνῶ ο Καντακουζηνός υποσχέθηκε καὶ πάλι με ὄρκο ὅτι δεν ἐπρόκειτο να πάθουν κανένα κακό, ἀποστέλλονται ἀπὸ τους Παλαιολόγους καὶ τους οπαδούς τους πρέσβεις φρίκης μεστοί, με αἴτημα τὴν ἐπιβίωσή τους, στο οποίο ο αυτοκράτορας ἀπάντησε, πως ὄχι μόνο θα τους χαρίσει τὴ ζωή, ἀλλὰ καὶ ὅτι δεν θα τους τιμωρήσει για ὅτι ἐπράξαν ἐναντίον του, ἐνῶ καὶ ο Ιωάννης Ε' θα διατηροῦσε τὸ βασιλικὸ του αξίωμα (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β'*, 13-28, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 82).

⁸⁰⁴ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Β'*, 32-39, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 82. Επίσης, βλ. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 138-139.

⁸⁰⁵ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 217. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 63 καὶ Tinnfeld, *Kydones, Briefe, I/I*, σ. 10. Για τὴν Άννα τῆς Σαβοΐας, βλ. T. Bertelè, «Giovanna (Anna) di Savoia Imperatrice di Bisanzio », *Atti e Memorie dell'Istituto Italiano di Numismatica* 6 (1930), σ. 206-221. Bosch, *Andronikos III.*, σ. 106-107. T. Gerasimov, «Les hyperpères d'Anne de Savoie et de Jean V Paléologue» *Byzantino-Bulgarica*, 2 (1966), σ. 329-335. P. Protonotarios, «Le monnayage d'or et d'argent d'Andronic III avec Jean V et Anne de Savoie », *Revue Numismatique* 6/19 (1977), σ. 77-86. D. MacGillivray - N.-S. Bendall, «Anna of Savoy in Thessalonica. The numismatic evidence», *Revue Numismatique* 6/19 (1977), σ. 87-102. Π. Πρωτονοτάριου, «Ο Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος καὶ ἡ Άννα τῆς Σαβοΐας στη Θεσσαλονίκη (1351-1365). Το Εὔρημα των Σερρών», *Νομισματικά Χρονικά* 8 (1989), σ. 69-79. A.M. Talbot - A. Cutler, «Anna of Savoy», *ODB* I (1991), σ. 105. M. della Valle, «Costantinopoli e Tessalonica al tempo di Anna Paleologina», στο A. Iacobini - M. della Valle (επιμ.), *L'arte di Bisanzio e l'Italia al tempo dei Paleologi (1261-1453)*, [Milion. Studi e ricerche d'arte bizantina 5], Roma 1999, σ. 125-142. S. Origone, «Marriage connections between Byzantium and the West in the Age of the

συνοδική αντιμετώπιση του ησυχαστικού ζητήματος⁸⁰⁶, κάτι το οποίο ο Δημήτριος αποσιωπά πλήρως ως αντιπαλαμίτης, αλλά και σήμανε ουσιαστικά τη λήξη της εμφύλιας διαμάχης, όπως επίσης και την έναρξη της βασιλείας του προστάτη του Καντακουζηνού, γεγονός που επρόκειτο να επισημοποιηθεί με την στέψη του στο ναό της Παναγίας των Βλαχερνών στις 21 Μαΐου 1347⁸⁰⁷.

Σεβόμενος ο αυτοκράτορας Ιωάννης ΣΤ΄ την νόμιμη δυναστεία, εγγυήθηκε τη διαφύλαξη των δικαιών της στον αυτοκρατορικό θρόνο, ώστε, όπως αναφέρει ο Κυδώνης, όρισε για τον Ιωάννη Ε΄, ότι «τῷ ... βασιλεῖ μενεῖ καὶ τὸ σχῆμα, καὶ ὧν πρότερον τούτων ἄρξει καὶ νῦν»⁸⁰⁸, αναλαμβάνοντας εκείνος, όπως ήδη αναφέρθηκε, για δέκα έτη το βασιλικό αξίωμα ως πρώτος αυτοκράτορας⁸⁰⁹ και επίτροπός του. Τον Ιωάννη Ε΄ μάλιστα περιέβαλε με πατρική στοργή, επιτρέποντάς του όχι μόνο να διατηρήσει, ως νόμιμος ηγεμόνας, το αξίωμά του, αλλά και τον συνέδεσε στενά με την οικογένειά του, εφόσον τον συναρίθμησε στα τέκνα του, προσφέροντάς του ως σύζυγο τη θυγατέρα του Ελένη⁸¹⁰, ώστε ο Καντακουζηνός να γνωρίζεται πλέον ως *βασιλεοπάτωρ* και να προσφωνείται «πατήρ ... βασιλέως»⁸¹¹.

Palaiologoi», στο B. Arbel (ed.), *Intercultural Contacts in the Medieval Mediterranean. Studies in Honor of David Jacoby*, London 1996, σ. 226 εξ. S. Origone, *Giovanna di Savoia alias Anna Paleologina. Latina a Bisanzio (c. 1306-c. 1365)*, Milano 1999, passim. D.M. Nicol, *Οι Βυζαντινές Δεσποσύνες*, σ. 139-160 και Έ. Malamut, «Jeanne-Anne princesse de Savoie et impératrice de Byzance», στο Έ. Malamut - A. Nicolaïdès (ed.), *Impératrices, Princesses, Aristocrates et Saintes souveraines de l'Orient chrétien et musulman au Moyen Âge et au début des Temps Modernes*, Aix-en-Provence : Presses Universitaires de Provence, 2014, σ. 85-118.

⁸⁰⁶ Χρήστου, Εισαγωγή, ΓΠΣ II (1966), σ. 41. Meyendorff, *Introduction*, σ. 224. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 65. Του Αυτού, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 340. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 75 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 175.

⁸⁰⁷ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ίστορία*, XV, 11, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 787-788. Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 4, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 29. Βραχέα Χρονικά, 8, 48b-c, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 85. Πρβλ. επίσης Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 65. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 217. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 340. Радић, *Време Јована V*, σ. 168. Ο Δημήτριος αφήνει σαφώς να εννοηθεί στο δεύτερο εγκώμιό του, ότι ήταν παρών στην αυτοκρατορική στέψη. Επ' αυτού, βλ. Jugie, *Démétrius*, σ. 388. Cammelli, *Correspondance*, σ. XI-XII. Mercati, *Notizie*, σ. 519. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075. Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 79. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 54.

⁸⁰⁸ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β΄, 26-27, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 82.

⁸⁰⁹ «καὶ νῦν ἐνός μὲν ἢ θάλασσα, ἐνός δὲ ἢ ἥπειρος, πάντα δὲ τὰ κύκλῳ πρὸς αὐτὸν ἀποβλέπει» (*Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β΄, 43 και 1, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 82 και 82). Πρβλ. και Βραχέα Χρονικά, 22,9, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 181. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 217.

⁸¹⁰ Για το γάμο, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ίστορία*, XV, 11, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 791. Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 4, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 29. Δούκας, *Ίστορία*, X, 3, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 63-65. Βραχέα Χρονικά, 8, 47 - 8,48γ - 22,8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 84-85 και 181. Επίσης, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 120. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 135-136. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ΄, σ. 217. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, σ. 271. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 142-143. Todt, *Kantakouzenos*, σ. 55 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 165 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 329. Μαυρομμάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 117. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 249 εξ. Για την Ελένη Καντακουζηνή, βλ. *PLR* 21365. V. Laurent, «La date de la mort d'Hélène Cantacuzène, femme de Jean V Paléologue», *REB* 13 (1955), 135-138. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 135-138. Barker, *Manuel II*,

Παρόλο όμως που ο Κυδώνης δεν αναφέρεται σε άλλα γεγονότα που τον αφορούν και έλαβαν χώρα από το Φεβρουάριο μέχρι και την επίσημη στέψη του Ιωάννη ΣΤ΄ τον Μάιο του 1347, στο διάστημα αυτό, περί τα τέλη Φεβρουαρίου ή τον Μάρτιο, θα πρέπει να συνέθεσε και να εκφώνησε τον ήδη αναφερθέντα πρώτο και συντομότερο λόγο του⁸¹² στον αυτοκράτορα, αλλά και να επιδόθηκε μαζί και με άλλους συνεργάτες του Καντακουζηνού στην προετοιμασία για την ανάληψη της εξουσίας και οπωσδήποτε στην προσπάθεια καλύτερης επάνδρωσης του αυτοκρατορικού επιτελείου, με την συμπερίληψη σε αυτό ευγενούς καταγωγής κυρίως λογίων και ικανών προσώπων, προκειμένου να εργαστούν ως οι *ἄριστοι τῶν πολιτῶν* για την εύρυθμη λειτουργία της Αυτοκρατορίας ως νεοπλατωνικής σύνθεσης, δηλαδή πλατωνικού και αριστοτελικού τύπου, *Πολιτείας* και την ευόδωση των σκοπών της θητείας του φιλοσόφου βασιλέως Καντακουζηνού. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να ενταχτεί και η πρόσκληση από τον Κυδώνη του δασκάλου του Νείλου Καβάσιλα⁸¹³, όπως και του φίλου του Νικολάου Καβάσιλα από την Θεσσαλονίκη, τον οποίο προτρέπει, με επιστολή που του απευθύνει τον Μάρτιο ή τον Απρίλιο του 1347 εκ μέρους του νέου αυτοκράτορα, να αποδεχτεί την πρόσκληση του νέου ηγεμόνα και κοινού τους φίλου και να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη.

Από την ενέργεια του Δημητρίου να προσκαλέσει εξ ονόματος του Καντακουζηνού τους Καβάσιλες στο παλάτι προκύπτει σαφώς νομίζουμε, ότι ο νέος ηγεμόνας επιδίωξε να συγκροτήσει ευρύ επιτελείο, το οποίο θα αποτελούνταν, εκτός από σημαντικούς στρατιωτικούς, και από πεπαιδευμένους νέους πολιτικούς άρχοντες με σκοπό την χρηστή και αποτελεσματική διοίκηση της Αυτοκρατορίας ως χριστιανικής πλατωνικού τύπου Πολιτείας, ενώ για τον ίδιο τον Κυδώνη ειδικά, η κίνηση αυτή επιβεβαιώνει με σαφήνεια το γεγονός ότι απολάμβανε της απολύτου

σ. 476-478 και 585. Setton, *Paracy*, I, σ. 301. A. Luttrell, «John V's Daughters. A Palaiologan Puzzle», *DOP* 40 (1986), σ. 103-112. Kianka, *Letters*, σ. 155-164. Angelou, *Dialogue*, σ. 39-40. F. Leonte, «A Late Byzantine Patroness. Helena Kantakouzene Palaiologina», στο L. Theis - M. Mullett - M. Grünbart (Hrsg.), *Female Founders in Byzantium and Beyond*, (Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte Bde. 60/61), Wien : Böhlau, 2014, σ. 345-353.

⁸¹¹ «ἀλλὰ καὶ υἱὸν ἡξίου καλεῖν δι' ὃν πολλάκις τῆς τελευτῆς ἐπεθύμησε, καὶ ὃ πάντας ἐκπλήττει, ὅτι καὶ τὸ σχῆμα δέδωκε μένειν αὐτῷ, καὶ τοσοῦτων ὄσων αὐτὸς βασιλεύειν, καὶ ταῦθ' - ὃ τις ἂν πιστεύσειε ; - υἱέων ὄντων αὐτῷ, οἷς εἰ καὶ μηδαμόθεν ἄλλοθεν τῆς ἀρχῆς τι προσῆκε, τὸ γοῦν τῆς φύσεως αὐτὸ μόνον δικαίως ἂν ἐπὶ θρόνον ἐκάλει ... ὃ δ' οὕτως αὐτὸν καὶ τῶν παιδῶν προὔτιθει, ... ὡσπερ δὲ σπεύδων τούτῳ συμφῦναι ἐπεθύμει μὲν εἴπερ οἶον τ' ἦν καὶ γεννήσαι τούτον. Τῆς φύσεως δὲ τοῦτο οὐ δεχομένης διὰ τῆς θυγατρὸς ἀντὶ πατρὸς καθίσταται τούτῳ. Καὶ νῦν εὖ ποιῶν ἐξ ἐκείνης πατὴρ μὲν κέκληται βασιλέως» (Ἐπιστ. 64, *Ἀνώνυμος*, 43-48 και 49-52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 97). Επίσης, βλ. ἐπ' αὐτοῦ τις εὐστοχες παρατηρήσεις του Nicol, (*Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 331 ἐξ) περί του Καντακουζηνού ως βασιλεοπάτορος.

⁸¹² *Εἰς τὸν βασιλέα τὸν Καντακουζῆνον λόγος δεῦτερος*, έκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Cantacuzenum imperatorem oratio altera», *BNJ* 4 (1923), σ. 78-83 και Ryder, *Career and Writings*, σ. 43.

⁸¹³ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 66.

εμπιστοσύνης του, αλλά και ότι προοριζόταν για να καταλάβει υψηλή θέση στην νέα αυτοκρατορική διοίκηση. Έτσι, στην επιστολή του προς τον Νικόλαο Καβάσιλα, ο νεαρός πολιτικός ζητά από το φίλο του να μην αρνηθεί την αυτοκρατορική πρόσκληση και να σπεύσει στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να συνδράμει το έργο του Καντακουζηνού⁸¹⁴, αλλά και για να λειτουργήσει, εν όψει της αναλήψεως αξιώματος και από εκείνον, ως στενός του συνεργάτης στη διεκπεραίωση του έργου του⁸¹⁵.

Ωστόσο, φαίνεται πως ο Νικόλαος, όπως και ο θείος του Νείλος δεν άσκησαν κάποιο συγκεκριμένο αξίωμα και μάλιστα με τρόπο συστηματικό όπως ο Κυδώνης, αλλά κατέλαβαν πιθανώς θέση αυτοκρατορικών συμβούλων και μελών της αυτοκρατορικής γραμματείας ως πρόσωπα έμπιστα στον Κυδώνη, ο οποίος θα είχε την ευθύνη της λειτουργίας της, και οπωσδήποτε στον Καντακουζηνό⁸¹⁶. Από τους δύο Καβάσιλες, ο Νικόλαος προβάλλει ως ο πλέον στενός συνεργάτης του Ιωάννη ΣΤ', καθώς παρέμεινε στο πλευρό του καθόλη τη διάρκεια της βασιλείας του,

⁸¹⁴ «ήγούμεθα γὰρ σὲ βασιλεῖ τε ὑπακούσασθαι μετὰ προθυμίας καλοῦντι καὶ φίλοις τοῦτο παραινέουσιν ἐνδώσειν» (Ἐπιστ. 87, *Τῷ Καβάσιλα*, 7-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 120).

⁸¹⁵ *συμμαχήσειν τῷ φίλῳ* (Ἐπιστ. 87, *Τῷ Καβάσιλα*, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 120). Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 70.

⁸¹⁶ Ο Κυδώνης μαζί με το Νικόλαο Καβάσιλα τύγχαναν από τον αυτοκράτορα «πολλῆς (...) εὐμενίας, καὶ ἐν τοῖς πρώτοις μάλιστα τῶν φίλων ἤγε καὶ τῶν ὁμιλητῶν» (Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 16, 19-20, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107), κάτι που επιβεβαιώνει και ο ίδιος σημειώνοντας ότι «ἡριθιμούμην τε γὰρ μετὰ τοὺς πρώτους εὐθύς» (*Ἀπολογία Α'*, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360). Για τις στενές σχέσεις της οικογένειας Κυδώνη με τον Καντακουζηνό βλ. τους λόγους του *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Α', έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 1-10 (έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 3 (1922), σ. 68-76) και *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β', έκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Cantacuzenum imperatorem oratio altera», *BNJ* 4 (1923), σ. 78-83. Επίσης βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XI. R.-J. Loenertz, «Note sur une Lettre de Démétrius Cydonès à Jean Cantacuzène», *BZ* 44 (1951), σ. 405-408. Loenertz, *Cydonès, I*, σ. 50-51. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 50 εξ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 5. M.A. Polyakovskaya/Поляковская, «Димитрий Кидонис и Иоанн Кантакюзин. К вопросу о политической концепции середины XIV в. [Δημήτριος Κυδώνης και Ιωάννης Καντακουζηνός. Αναφορά στην έννοια της πολιτικής κατά τα μέσα του ΙΔ'αι.]», *VV* 41 (1980), σ. 173-182 και Saint-Guillain, *Manouël Kydônès*, σ. 341 εξ. J.R. Ryder, *Career and Writings*, σ. 49 εξ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 40-41. Για το πρόσωπο και το έργο του Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνού βλ. Nicol, *Byzantine Family of Kantakouzenos*, σ. 35-103. C. Kyrris, «John Cantacuzenus and the Genoese, 1328-1348», *Miscellanea Storica Ligure*, t. III, Milan 1963, σ. 7-48. Weiss, *Kantakuzenos*, passim. E. Werner, «Johannes Kantakuzenos, Umur Paşa und Orchan», *BSL* 26 (1965), σ. 255-276. C. Kyrris, «John Cantacuzenus, the Genoese, the Venetians and the Catalans (1348-1354)», *Βυζαντινά* 4 (1972), σ. 331-356. K.-P. Matschke, «Johannes Kantakuzenos, Alexios Apokaukos und die byzantinische Flotte in der Bürgerkriegsperiode 1340-1355», στο *Actes*, σ. 193-205. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, passim. Nicol, *Abdication*, σ. 269-283. A. Carile, «Giovanni VI Cantacuzeno e la Bulgaria», στο *Atti delle Settimane di Studio sull'Alto Medioevo del Cisam, t. VIII, La Cultura Bulgara ne Medioevo Balcanico tra Oriente e Occidente Europeo*, Spoleto 1983, σ. 41-58. J. Gill, «John VI Cantacuzenus and the Turks», *Βυζαντινά* 13 (1985), σ. 55-76. Todt, *Johannes VI. Kantakuzenos*, σ. 11-121. Μπαγκαβός, *Καντακουζηνός*, σ. 22 εξ. Δ.Ι. Μονιού, *Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός-Ιωάννης Κυπαρισσιώτης. Μία σημαντική πτυχή των Ησυχαστικών Επιδών*, Θεσσαλονίκη 2012. A. Rigo, «Il prostagma di Giovanni VI Cantacuzeno del marzo 1347», *ZRVI* 50 (2014), 741-762.

διαμένοντας πιθανότατα μαζί με το νεαρό Δημήτριο κυρίως στο παλάτι, αλλά και ακολουθώντας τον αυτοκράτορα σε όλες του τις επιλογές, με χαρακτηριστικότερες στο θρησκευτικό τομέα τον φιλοπαλαμισμό, αλλά και στην απόφασή του μαζί με τον Κυδώνη, για από κοινού εγκαταβίωσή τους στη Μονή των Μαγγάνων το 1349 και ιδίως το 1354.

Η παρουσία των λογίων Καβασιλών όμως στην Κωνσταντινούπολη και ειδικότερα στο περιβάλλον του νέου *φιλοσόφου βασιλέως*, αλλά και γενικότερα η αντίληψη για την Αυτοκρατορία ως την *ἀρίστην Πολιτείαν* που θα διοικούνταν από τους διανοούμενους ως τους *ἀρίστους τῶν πολιτῶν*, κατέστησε αυτονόητη και επιβεβλημένη επίσης την συνέχιση της λειτουργίας του πνευματικού κύκλου της Θεσσαλονίκης στο παλάτι με την συμμετοχή σ' αυτόν οπωσδήποτε του Καντακουζηνού, του Κυδώνη, του Νείλου και του Νικολάου Καβάσιλα, καθώς επίσης και άλλων φίλων του αυτοκράτορα, διανοουμένων από την *μεγάλην Πόλιν*. Στον κύκλο αυτό είναι πολύ πιθανό να συμμετείχε και η νεαρή, αλλά με έντονες πνευματικές ανησυχίες και ιδιαίτερα διανοητικά χαρίσματα, φιλομαθής *βασιλίδα* Ελένη Καντακουζηνή, η οποία είναι σχεδόν βέβαιο ότι μαθήτευσε κοντά στον Δημήτριο⁸¹⁷, από τον οποίο εκπαιδεύτηκε κυρίως στους κανόνες της ρητορικής, ώστε ως δάσκαλός της να την θαυμάζει αργότερα και να την επαινεί για τις λογοτεχνικές της ικανότητες με αφορμή τη σύνθεση καλλιπούς εγκωμίου αφιερωμένου στον νικητή πατέρα της το 1350⁸¹⁸, αλλά και να της προσφέρει αντί για τα δικά του συγγράμματα, που του ζήτησε να μελετήσει, κάποιες από τις μεταφράσεις του των θεολογικοφιλοσοφικών έργων του ιερού Αυγουστίνου⁸¹⁹. Η μαθητεία της Ελένης στον νεαρό *Μεσάζοντα* μάλιστα, συντέινε και στην ανάπτυξη ενός μακροχρόνιου και στενότατου φιλικού συνδέσμου μεταξύ τους, ώστε με πρωτοβουλία της, όπως θα διαφανεί στο επόμενο κεφάλαιο⁸²⁰, να ανατεθεί στο λόγιο πολιτικό η ευθύνη για την εκπαίδευση και την βασιλική αγωγή των τέκνων της, αλλά και σε μακροσκελή επιστολή του το 1392, ο Κυδώνης να την ευγνωμονεί

⁸¹⁷ «ἡμεῖς μὲν οὖν σοι τὸ κάλλος τοῦτον μᾶλλον ἢ τὸ τῆς Ἑλένης εὐχόμεθα. ἐκεῖνο γὰρ οὔτε τὴν ἔχουσαν ὤνησε, καὶ προσαπώλεσε τῶν ἠρώων τοὺς τὸν μακρὸν πόλεμον ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμήσαντας. τὸ δὲ τῶν λόγων ἀθάνατόν τε ἐστὶ καὶ τῶν ὀρώντων ἕκαστος ἀγαθόν τι λαβὼν ἐκεῖθεν καὶ βελτίων γενόμενος ἄπεισιν» (Ἐπιστ. 389, *Τῆ τοῦ βασιλέως θυγατρὶ*, 18-22 και 28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 340). Επίσης, βλ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 39-40.

⁸¹⁸ «εἶη δὲ καὶ τὸν βασιλέα τοῖς σοῖς λόγοις ἀφορμὰς παρασχόμενον παρὰ φίλης φωνῆς τοὺς ἐπινικίους ἀκοῦσαι, καὶ οὕτω διχῆ καρποῦσθαι τὴν ἡδονήν, τῷ τε μεγέθει τῶν εἰργασμένων καὶ τῷ καλῆν οὕτω θυγατέρα τὸν τῶν λόγων αὐτῷ στέφανον πλέξαι» (Ἐπιστ. 389, *Τῆ τοῦ βασιλέως θυγατρὶ*, 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 340-341). Επίσης, βλ. Kianka, *Letters*, σ. 155. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 63-64.

⁸¹⁹ Ὅπως της αναφέρει μάλιστα, *τούτου τους λόγους «ἀντὶ τῶν ἐμῶν σοὶ παρέχω, οὐ χρύσεά φησιν ἀντὶ χαλκῶν, ἀλλ' ἀντὶ γῆς οὐρανόν»* (Ἐπιστ. 25, *Τῆ Βασιλίδι*, 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 55). Επίσης βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 500 και συνολικά Κόλτσιου-Νικητά, *Corpus*, σ. 176-199.

⁸²⁰ Περισσότερα γι' αυτό στην § 4 του Γ' κεφ. της παρούσης : *Οι προσπάθειες του Δημητρίου για εκκλησιαστική ένωση και σύναψη συμμαχίας με την Δύση (1356/57 - 1366)*.

για την πολύπλευρη αρωγή που του παρείχε κατά τη διάρκεια της πολυκύμαντης πολιτικής του σταδιοδρομίας στην Κωνσταντινούπολη⁸²¹.

Εκτός από την εκπαίδευση που παρείχε όμως στη νεαρή Καντακουζηνή αυτοκράτειρα ο Δημήτριος, δεν θα πρέπει να ανέλαβε ή να άσκησε ακραιφνώς διδασκαλικό έργο στην Κωνσταντινούπολη, τόσο κατά την περίοδο μέχρι το 1354, όσο και στην μετέπειτα, εκτός από την εκπαίδευση των τέκνων του Ιωάννη Ε΄ στα ανάκτορα την δεκαετία του 1360. Γι' αυτό και δεν υπάρχει οποιαδήποτε, έστω και έμμεση, μαρτυρία στην αλληλογραφία του, αλλά και γενικότερα στα συγγράμματά του ή σε άλλες έμμεσες πηγές του βίου του για συστηματική του ενασχόληση με τη διδασκαλία ακόμη και σε ανώτατο επίπεδο⁸²². Τούτο οφείλεται προφανώς στο γεγονός ότι στις προτεραιότητές του ήταν κυρίως η πραγματοποίηση πολιτικής σταδιοδρομίας, αλλά και η ικανοποίηση των πνευματικών του ενδιαφερόντων, όπως η μελέτη και η συγγραφή. Έτσι, ο μεγάλος φόρτος εργασίας που είχε καθημερινά στην αυτοκρατορική υπηρεσία, όπως και η αφιέρωσή του εξολοκλήρου από τα τέλη του 1347 στην εκμάθηση της λατινικής γλώσσας, σε συνδυασμό με την συστηματική σπουδή και αργότερα τη μετάφραση έργων του Θωμά Ακινάτη και άλλων Λατίνων χριστιανών συγγραφέων, δεν του επέτρεψαν να ασκήσει παράλληλα καθαρά διδασκαλικό έργο, το οποίο θεωρούσε, όπως φαίνεται, μόνο ως λύση ανάγκης σε περίπτωση που δεν θα εξασφάλιζε τα απαραίτητα για το βιοπορισμό του ίδιου και της οικογένειάς του⁸²³ από την προσφορά υπηρεσιών στην αυτοκρατορική υπηρεσία μετά το 1354.

Έτσι, με το επιτελείο του σχεδόν συμπληρωμένο, ο Καντακουζηνός στέφθηκε αυτοκράτορας τον Μάιο του 1347 σε λαμπρή τελετή, στην οποία ο Δημήτριος ως μελλοντικός αξιωματούχος ήταν επισήμως πλέον παρών. Σχεδόν αμέσως μετά την τελετή της στέψεως ή και λίγο αργότερα, οπωσδήποτε όμως εντός του Ιουνίου του 1347⁸²⁴, συνέθεσε και εκφώνησε το δεύτερο και εκτενέστερο εγκώμιό⁸²⁵ του στον αυτοκράτορα, το οποίο έχει περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα και αφορά στη μελλοντική του θέση στο αυτοκρατορικό επιτελείο, στο οποίο - αφήνει εμμέσως πλην σαφώς να εννοηθεί - ότι θα επιθυμούσε να παραμείνει, παρόλο που αγωνιά για την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη. Γι' αυτό και αφού θα περιγράψει την

⁸²¹ Αναλυτικά, βλ. *Επιστ. 222, Τῆ βασιλίδι Ἐλένη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 103-110.

⁸²² Αντιθέτως, βλ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 42.

⁸²³ *Επιστ. 58, Τῷ Κασσανδρηνῷ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83. Επίσης *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 21-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11 και Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 55.

⁸²⁴ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Καντακουζηνῷ, Α΄*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 1-10. Την παλαιότερη έκδοση, βλ. στην προηγούμενη υποσημείωση.

⁸²⁵ Η σειρά αριθμώσεως των εγκωμίων δεν ακολουθεί τα χρονολογικά δεδομένα, αλλά, όπως έχει επικρατήσει από την αρχική έκδοση του Camelli, το εκτενές δεύτερο κατά σειρά εκδίδεται ως *Εἰς τὸν βασιλέα τὸν Καντακουζῆνον λόγος πρῶτος*, (έκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii orationes tres, adhuc ineditae», *BNJ* 3 (1922), σ. 68-76), ενώ το συντομότερο πρώτο ως *Εἰς τὸν βασιλέα τὸν Καντακουζῆνον λόγος δεύτερος*, (έκδ. G. Cammelli, «Demetrii Cydonii ad Ioannem Cantacuzenum imperatorem oratio altera», *BNJ* 4 (1923), σ. 78-83). Επ' αυτού, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 43.

μακρά και αδιάπτωτη υποστήριξη της οικογένειάς του στο πρόσωπο του νέου ηγεμόνα, αλλά και θα εκφράσει παράλληλα την ευγνωμοσύνη του για την διαρκή αρωγή του, θα καταλήξει απευθύνοντάς του έκκληση να σπεύσει για να απελευθερώσει την πατρίδα του από τους Ζηλωτές προκειμένου να επανενωθεί με την μητέρα και τα αδέρφια του⁸²⁶, αλλά και να παραμείνει ο ίδιος στη Θεσσαλονίκη για να ολοκληρώσει - όπως υπονοεί - τις σπουδές του και να επιδοθεί στις αγαπημένες του πνευματικές ενασχολήσεις, καθώς, όπως θα υποστηρίξει αργότερα, διακαής του πόθος ήταν η αφοσίωση στα γράμματα και όχι η ενασχόληση με το *πολιτεύεσθαι*⁸²⁷, κάτι βέβαια που δεν ευσταθεί.

Ο νέος αυτοκράτορας όμως, πέραν της υποχρέωσης και των δεσμεύσεων που θα είχε αναλάβει απέναντι στον πατέρα του Μανουήλ, αλλά και τον στενό οικογενειακό δεσμό που τους συνέδεε, έτρεφε επιπλέον για το Δημήτριο μεγάλο θαυμασμό για την ευρύτατη παιδεία και τα ασυνήθιστα πνευματικά του χαρίσματα, για το ακέραιο του ήθους και το άμεμπτο του χαρακτήρα του⁸²⁸, καθώς επίσης και για τις διαφαινόμενες εξαιρετικές πολιτικές του αρετές. Εκτός αυτού όμως και όπως προκύπτει από την αλληλογραφία τους εκείνη την εποχή, είχε καλλιεργηθεί επίσης βαθύς δεσμός αμοιβαίας προσωπικής φιλίας και εμπιστοσύνης μεταξύ τους, η οποία - παρά τις διακυμάνσεις της - εκφραζόταν ως θαυμασμός και σεβασμός από την πλευρά του Κυδώνη και ως βαθιά εκτίμηση στις ικανότητες του νεαρού πνευματικού άνδρα από τον Καντακουζηνό⁸²⁹. Για τον αυτοκράτορα ο Δημήτριος ήταν ένας νέος διανοούμενος πολιτικός με αντιλήψεις που ευθυγραμμίζονταν πλήρως με τη δική του στάση αναφορικά με τον τρόπο διακυβέρνησης της Αυτοκρατορίας, γι' αυτό και όχι μόνο δεν του επέτρεψε να επιστρέψει στην Θεσσαλονίκη, αλλά αποφάσισε να τον διατηρήσει καθόλη τη διάρκεια της βασιλείας του στο επιτελείο του, συγκαταλέγοντάς τον μάλιστα στους πλέον στενούς από τους συνεργάτες του, εγκαθιστώντας τον μόνιμα σχεδόν στο παλάτι, ορίζοντάς τον μέλος του αυτοκρατορικού συμβουλίου (συγκλήτου) και αναθέτοντάς

⁸²⁶ «ἀπόδος τοίνυν καὶ μητρὶ τὸν παῖδα, καὶ ἀδελφοῖς τὴν παραμυθίαν» (Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, Α', 14, 9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 7). Ανάλογα είχε επισημάνει στον αυτοκράτορα και παλαιότερα, ως εξής «μάλιστα δὲ τὸ τῆς πατρίδος φοβεῖ μέ, ἢ πολλὰ δὴ καθ' ἑαυτῆς μανεῖσα πολλάκις νῦν καὶ τὸν κολοφῶνα ἐπέθηκεν, ἀποκτείνασα μὲν τὴν βουλὴν ἀποκτείνασα δὲ τῶν πολιτῶν τόσους καὶ τόσους, ἀντὶ δὲ πατρίδος θαλάττης πάσης ἀπιστοτέρα φανεῖσα. Καθ' ἡμέραν δὲ προστίθησι τῷ κακῷ, καὶ δέος μὴ τῆς οἰκίας ἡμῖν ἀνατραπίσης καὶ τῶν ὄντων διαρπασθέντων, κάμοῦ τὰ τῶν αἰχμαλώτων πάσχοντος ἐν ἐλευθερίᾳ, προσέτι τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὴν μητέρα ζημιωθῶ. Ἴσθι δὲ σῶτερ, καὶ γενοῦ τοῖς λειποψυχοῦσιν ἀνθ' Ἰπποκράτους» (Ἐπιστ. 7, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ, 59-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 34). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Kydones, Briefe, I/I*, σ. 10.

⁸²⁷ Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 20, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 21.

⁸²⁸ Αναφερόμενος ο Καντακουζηνός στους Νικόλαο Καβάσιλα και Δημήτριο Κυδώνη, τονίζει ότι ήταν «σοφίας μὲν εἰς ἄκρον τῆς ἔξωθεν ἐπειλημμένοι, οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἔργοις φιλοσοφοῦντες καὶ τὸν σῶφρονα βίον καὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἀπηλλαγμένον ἡρημένοι» (Ἱστορία, IV, 16,14-18, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107).

⁸²⁹ Αναλυτικά, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 59-60.

του καθήκοντα ενός από τους πρώτους στην ιεραρχία αξιωματούχους της Αυτοκρατορίας⁸³⁰, ώστε, όπως δηλώνει ο ίδιος, «ήριθμούμην τε γάρ μετὰ τούς πρώτους εὐθύς»⁸³¹. Εκτός αυτού όμως, τον ενίσχυσε επίσης με μόνιμη και τακτική αυτοκρατορική χορηγία⁸³², προκειμένου να διασφαλίσει τη δική του, καθώς και την συντήρηση, μετά και την απώλεια σχεδόν ολόκληρης της περιουσίας της, των μελών της εμπερίστατης οικογένειάς του στη Θεσσαλονίκη.

Ο νεαρός Κυδώνης ωστόσο φαίνεται ότι εξακολουθούσε να έχει ενδοιασμούς για την αποδοχή και δισταγμούς για την ανάληψη του προτεινόμενου από τον αυτοκράτορα υψηλού αξιώματος, σπεύδοντας να ζητήσει την συμβουλή του φίλου του και πρώην παλατινού υπαλλήλου Μάξιμου Καλόφερου, ο οποίος σε απαντητική επιστολή του⁸³³ τον παρότρυνε ένθερμα να μη διστάσει να αναλάβει το αξίωμα που του πρότεινε ο αυτοκράτορας. Αλλά και ο Καντακουζηνός, για να κάμψει τις όποιες αντιρρήσεις του και να διασκεδάσει τις ανησυχίες και τους φόβους του κυρίως για τον μεγάλο κίνδυνο που θα διέτρεχε η οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη με αφορμή την οριστική του επικράτηση στον εμφύλιο και την άνοδό του στον αυτοκρατορικό θρόνο, αλλά και την προαγωγή του ίδιου σε ανώτατο αυτοκρατορικό αξίωμα, θα εγγυήθηκε πιθανόν για την ασφάλειά της, φροντίζοντας άμεσα μάλλον για την επίσπευση της μετάβασης του Προχόρου στον Άθω, εφόσον η ζωή του κινδύνευε περισσότερο από εκείνες της μητέρας και των αδερφών του.

Έτσι, με πρωτοβουλία πιθανότατα του νέου αυτοκράτορα, ο δεκαπεντάχρονος φιλομόναχος Πρόχορος, θα πρέπει να φυγαδεύτηκε από τη Θεσσαλονίκη, να οδηγήθηκε περί την άνοιξη του 1347 ή λίγο αργότερα και να εγκαταβίωσε στην μονή της Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους⁸³⁴, όπου μόναζε ως προ-ηγούμενος ο

⁸³⁰ Για το διορισμό του Δημητρίου στο ανώτατο αξίωμα, βλ. Verreaux, *Μεσάζων*, σ. 280 εξ. Beck, *Ministerpräsident*, σ. 314 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 51 εξ. Laurent, *Cydonès*, σ. 205-206. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 274-275. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 62 εξ. Kianka, *Apology*, σ. 58-59. Αναφορικά με τα πολιτικά αξιώματα του Δημητρίου γενικότερα, βλ. Verreaux, *Μεσάζων*, σ. 280-284. Beck, *Ministerpräsident*, σ. 314-316. Loenertz, *Le Chancelier*, σ. 288-290. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 51 εξ και Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 62 εξ.

⁸³¹ *Απολογία, Α'*, 30, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360.

⁸³² Για το λόγο αυτό μάλιστα ο Δημήτριος αιτείται το 1375 από τον Ιωάννη Ε' να του αποδοθεί η νεομισμένη αυτοκρατορική χορηγία που κατακρατείται εκβιαστικά, η οποία, όπως ισχυρίζεται, συνιστούσε «μακρόν ἔθος» (*Ἐπιστ. 83, Ἰωάννη τῷ Βασιλεῖ*, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 116), καθώς αποτελούσε την μοναδική πηγή εισοδήματός του ως ανώτατου αυτοκρατορικού αξιωματούχου και μετά το 1354 στην Κωνσταντινούπολη.

⁸³³ *Ἐπιστ. 72, Τῷ Καλοφέρῳ*, 11-12 και 21-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 104 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 13.

⁸³⁴ «πατρίδα μὲν αὐτῷ διὰ βίου τὸν Ἄθω, γονέας δὲ καὶ φίλους τοὺς αὐτόθι τὴν ἀρετὴν ἀσκοῦντας ποιήσασθαι» (*Λόγος ἕτερος*, 117-118, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 316). Για την πνευματική κίνηση στο Άγιον Όρος εκείνη την εποχή, βλ. J. Meyendorff, «Mount Athos in the Fourteenth Century. Spiritual and Intellectual Legacy», *DOP* 42 (1988), σ. 157-165. A. Rigo, «Due note sul monachesimo athonita della metà del XIV secolo», *ZRVI* 26 (1987), σ. 87-113.

παλαιός γνώριμος⁸³⁵ και ίσως φίλος της οικογένειάς του από τη Θεσσαλονίκη, οπωσδήποτε όμως στενός φίλος και θερμός υποστηρικτής του Καντακουζηνού, ιερομόναχος Φιλόθεος Κόκκινος⁸³⁶. Στην μονή της Λαύρας ο νεαρός, μετέπειτα Πρόχορος, Κυδώνης θα ήταν πλέον ασφαλής και θα τύγχανε της προστασίας του Φιλοθέου, αλλά και θα μπορούσε να ικανοποιήσει την επιθυμία του να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα, όπως επίσης και να συμπληρώσει την εκπαίδευσή του κοντά στον λόγιο ηγούμενο Ιάκωβο Τρικανᾶ⁸³⁷, εφόσον ο αυτοκράτορας, με τη σύμφωνη γνώμη του Δημητρίου προφανώς, θα τον προετοίμαζε πιθανώς, ως γόνο ευγενούς και φιλικής του οικογένειας, για την πραγματοποίηση, μετά μάλιστα και από την απόφασή του να εισέλθει στις μοναχικές τάξεις, εκκλησιαστικής σταδιοδρομίας⁸³⁸.

⁸³⁵ Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι ο Δημήτριος, υπερασπιζόμενος τον Πρόχορο, προσπαθεί να υπενθυμίσει στον πατριάρχη Φιλόθεο, ως παλαιό γνώριμο της οικογένειας Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, την ευσέβεια και την αφοσίωση των γονέων τους στην Εκκλησία, προκειμένου να τον αποτρέψει από την συνοδική αντιμετώπιση και καταδίκη του αδελφού του (*Λόγος ἕτερος*, 26, 525, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 328). Επίσης, βλ. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 320.

⁸³⁶ Για τη σχέση του Φιλοθέου με τη μονή της Μεγίστης Λαύρας, βλ. Τσεντικόπουλος, *Φιλόθεος Κόκκινος*, σ. 27 εξ. Για το Φιλόθεο γενικά, βλ. PLP 11917 K. Ranoschek, *Philotheos Kokkinos, Patriarch von Konstantinopel, und seine 14 Kapitel der Haeresie des Barlaam und Akindynos*, Diss., München 1936. Beck, *Kirche*, σ. 723-727. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 398-404. Β.Σ. Ψευτογκά, *Φιλόθεου Κόκκινου Λόγοι και Όμιλίες*, (Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς 2), Θεσσαλονίκη : Κέντρον Βυζαντινών Ερευνών, 1981. Δ.Β. Καϊμάκη, *Φιλόθεου Κόκκινου Δογματικά Έργα, Α'*, (Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς 3), Θεσσαλονίκη : Κέντρον Βυζαντινών Ερευνών, 1983. *Πρακτικά Θεολογικοῦ συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φιλοθέου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Θεσσαλονικέως (14-16 Νοεμβρίου 1983)*, Θεσσαλονίκη 1986 [Μελέτες για το βίο, το έργο και τις θεολογικές του αντιλήψεις]. Ζήσης, *Θεολόγοι*, σ. 147 εξ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως του Κοκκίνου Αγιολογικά Έργα, Α'* : Θεσσαλονικείς Άγιοι, , Θεσσαλονίκη : Κέντρον Βυζαντινών Ερευνών, 1985. Π. Κουρτεσίδου, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως του Κοκκίνου Ποιητικά Έργα*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1992. O. Kresten, *Die Beziehungen zwischen den Patriarchaten von Konstantinopel und Antiocheia unter Kallistos I. und Philotheos Kokkinos im Spiegel des Patriarchatsregisters von Konstantinopel*, (Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und sozailwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 2000, Nr. 6), Mainz – Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2000. N. Russel, «The Patriarch Philotheos Kokkinos and his Defence of Hesychasm», στο E. Russel (ed.), *Spirituality in Late Byzantium. Essays Presenting New Research by International Scholars*, Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2009, σ. 21-31. Για το βίο του διεξοδικά, βλ. Τσεντικόπουλος, *Φιλόθεος Κόκκινος*, σ. 19-154.

⁸³⁷ Για τον Ιάκωβο, βλ. PLP 29309 για βιβλιογραφία και διεξοδικά για το βίο του στο Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 6-51. Πληροφορίες για τη ζωή του παρέχει ο ίδιος στη διαθήκη του: *Τοῦ μακαρίτου καὶ ἡγιασμένου ἱερομονάχου καὶ ἡγουμένου κύρ Ἰακώβου τοῦ Τρικανᾶ, πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ Λαύρᾳ ἀσκουμένους*, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 158-166. Εγκωμιαστικά αναφέρεται στο πρόσωπό του ο Φιλόθεος Κόκκινος (*Τόμος κατὰ ... Προχόρου*, 76-81, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 101-102 (PG 151, 695 B) και άκρως υποτιμητικά ο Δημήτριος Κυδώνης (*Λόγος ἕτερος*, 244-250, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 320 και *Επιστ. 96, Τω Αστρά*, 23-24· 26-30· 45-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 130-131).

⁸³⁸ Τούτο προκύπτει από την φροντίδα για την εκπαίδευσή του Προχόρου, αλλά και από την όλη μεταχείρηση του στη μονή της Λαύρας, καθώς σημειώνει ο Φιλόθεος, ότι οι σπουδές του είχαν ως σκοπό κυρίως να προσλάβει την «ἄλλην καὶ μάλιστα τὴν περὶ τὴν ὀρθὴν καὶ ὑγιᾶ πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 36-37, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 100

Εκτός από την φροντίδα για την ασφάλεια του Προχόρου όμως, ο Καντακουζηνός θα πρέπει να μερίμνησε πιθανόν και για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας Κυδώνη, ώστε να λάβουν άμεσα οικονομική ενίσχυση και να τεθούν κάτω από την προστασία έμπιστων προσώπων του στη Θεσσαλονίκη, με σκοπό να δρομολογήσει σταδιακά την μετεγκατάστασή τους στην Κωνσταντινούπολη. Για το λόγο αυτό και, παρόλο που επρόκειτο να διαμένει κατά το πλείστον στα ανάκτορα, εντός του 1347 θα πρέπει να παραχωρήθηκε στο Δημήτριο με απόφαση της συγκλήτου ιδιωτική κατοικία⁸³⁹ και το σχετικά μικρό αγρόκτημα/κήπος («γῆδιον»)⁸⁴⁰ που την περιέβαλε, αλλά και να ανέλαβε την συντήρησή τους και την φροντίδα του ίδιου κάποιος έμπιστος συνηλικιώτης και στενός του φίλος ως υπηρέτης, ο οποίος ανήκε προηγουμένως στο προσωπικό της πατρικής του οικίας και μετακόμισε για το σκοπό αυτό από τη γενέτειρά του στην *μεγάλην Πόλιν*⁸⁴¹. Φαίνεται ωστόσο ότι η μητέρα του αποφάσισε να παραμείνει στη Θεσσαλονίκη για να προστατέψει ενδεχομένως τα ελάχιστα υπολείμματα της άλλοτε μεγάλης περιουσίας τους και κυρίως την οικία τους, ενώ οι τρεις αδερφές του, επειδή δεν διέτρεχαν άμεσο κίνδυνο, θα πρέπει να μετοίκησαν τελικά και να εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1350, οπότε κατέρρευσε η εξουσία των Ζηλωτών και η *πατρίδα* του τέθηκε εκ νέου κάτω από την αυτοκρατορική διοίκηση⁸⁴².

(PG 151, 694 A)] παιδεία, δηλαδή τη θεολογικό - εκκλησιαστική, με σκοπό να αναλάβει, μετά το θάνατο του Ιακώβου Τρικανά, την ηγουμενία της μονής (πρβλ. *Λόγος ἕτερος*, 255-256 · 265-266, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 321), στάδιο εξαιρετικά σημαντικό για την μελλοντική του προώθηση στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Το γεγονός μάλιστα ότι ο Πρόχορος προοριζόταν για το αξίωμα του ηγουμένου, επιβεβαιώνεται σαφώς από το Δημήτριο, ο οποίος παρουσιάζει ως κύρια αφορμή της αντίδρασης του Ιακώβου κατά τα έτη 1365 - 1366 το φόβο του για ενδεχόμενη απώλεια του αξιώματός του από τον αδελφό του. Έτσι, όπως παρατηρεί, ο ηγούμενος, υποκύπτοντας σε ανύπαρκτες κατηγορίες (*Λόγος ἕτερος*, 221, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 320) κάποιων (*Λόγος ἕτερος*, 246-250, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 320), μετέβαλε στάση απέναντι στον Πρόχορο κυρίως διότι «*τὴν ἀρχὴν ἐλογίζετο*» (*Λόγος ἕτερος*, 265-266, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 321) και «*ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τρέμων τὴν ἐκείνου σοφίαν καὶ παρρησίαν ὑπώπτευε*» (*Λόγος ἕτερος*, 255-256, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 321).

⁸³⁹ Αυτό υπαινίσσεται ο Δημήτριος στην πρώτη του Απολογία, αναφερόμενος στις καθημερινές επισκέψεις Λατίνων της Κωνσταντινουπόλεως, «*οἱ δὴ καὶ καθ' ἡμέραν ἐμοὶ συλλόγου τὴν οἰκίαν ἐπλήρου*» (*Απολογία, Α'*, 133-134, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 364).

⁸⁴⁰ «*ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν δώρων ὀλιγότητος τὸ μικρὸν γῆδιον ὃ γεωργοῦμεν ἀπολογήσεται. Τοσούτου γὰρ ἡμῖν ἐτίμησεν ἡ τῶν Ρωμαίων βουλή*» (*Ἐπιστ.* 296, 7-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 215).

⁸⁴¹ «*Ἦν μοί τις οἰκέτης, ὃν τῆς πατρικῆς οἰκίας παραλαβὼν εἶχον καὶ αὐτὸς ὑπετεροῦντα μέχρι πολλοῦ. ὃν καὶ ἐφίλου διὰ τε τὴν εὖνοιαν καὶ τὴν ἐν πολλοῖς κοινωνίαν καὶ τὸ τὴν αὐτὴν εἶναι σχεδὸν ἀμφοῖν ἡλικίαν*» (*Ἐπιστ.* 268, 10-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 183).

⁸⁴² Το γεγονός της εγκατάστασης των αδερφών του στην Κωνσταντινούπολη προκύπτει σαφώς νομίζουμε από τα αναφερόμενα στην *Ἐπιστ.* 110, *Κυρῶ Γεωργίω τῷ φιλοσόφῳ*, 14-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148, αλλά και από το γεγονός ότι το 1361/62 που η μητέρα τους πεθαίνει στην Θεσσαλονίκη, είναι ήδη εγκατεστημένες και οι τρεις στην *μεγάλην Πόλιν* για μεγάλο χρονικό διάστημα. Εκτενώς ἐπ' αὐτοῦ, βλ. στην § 3 του Κεφ. Γ' της παρούσης με τίτλο : *Ο θάνατος της μητέρας και των αδερφών του Δημητρίου στην Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη, η*

Έτσι, έχοντας διευθετήσει έστω και μερικώς τα οικογενειακά του προβλήματα το 1347, ο Κυδώνης θα πρέπει, παρά τους δισταγμούς του, να αφοσιώθηκε με ζήλο στην άσκηση των νέων του καθηκόντων ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος. Το «σχῆμα» ή «ἡ διακονία» ή «ἡ λειτουργία» που ανέλαβε, περιγράφεται ως αξίωμα που έφερε ένας από τους πλέον στενούς συνεργάτες του αυτοκράτορα και ίσως ο πλέον έμπιστος από τους καθημερινούς συνομιλητές και συμβούλους του, εφόσον θα αποτελούσε πλέον τον επίσημο σύνδεσμο επικοινωνίας του Καντακουζηνού με τους λοιπούς κρατικούς αξιωματούχους πιθανότατα, οπωσδήποτε όμως με τους ξένους απεσταλμένους και το λαό για την εξέταση και ικανοποίηση διαφόρων αιτημάτων τους⁸⁴³. Ο διαμεσολαβητικός αυτός ρόλος του Δημητρίου ωστόσο, παρόλο που προσιδιάζει με τα καθήκοντα του αξιωματούχου «ἐπὶ τῶν δεήσεων»⁸⁴⁴ και γι' αυτό μέρος της έρευνας υποστήριξε κατά το παρελθόν κυρίως ότι άσκησε αυτό το αξίωμα⁸⁴⁵, είναι σχεδόν βέβαιο ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν ευσταθεί, όχι μόνο διότι δεν τεκμαίρεται στις πηγές, αλλά και διότι τις αρμοδιότητες του ἐπὶ τῶν δεήσεων κατά την περίοδο αυτή φαίνεται ότι ασκούσε ο Μεσάζων⁸⁴⁶, αξίωμα το οποίο έφερε ο

χειροτονία του Προχόρου σε ιερομόναχο και η προχείρισή του σε πνευματικό στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας (1361/63).

⁸⁴³ *Απολογία*, Α', 32-34, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360 και *Επιστ.* 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρῳ*, 44-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90.

⁸⁴⁴ Γι' αυτό, βλ. I.N. Παναγιωτίδη, *Η Δέηση ενώπιον του Αυτοκράτορα στο Βυζαντινορωμαϊκό Δίκαιο (4^{ος}-15^{ος} αι.)*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2009.

⁸⁴⁵ Mercati, *Notizie*, σ. 360 και Σολωμού, *Πολιτικός ρόλος*, σ. 231, όπου αναφέρεται ότι ο Δημήτριος διορίστηκε επί των δεήσεων γύρω στο 1350 και έλαβε το αξίωμα του Μεσάζοντος μέχρι το 1354. Ωστόσο δεν κατείχε το αξίωμα του «πρωθυπουργού» (σ. 231), είχε όμως τεράστια επιρροή στην αυτοκρατορική διοίκηση.

⁸⁴⁶ Αργότερα σε μια επιστολή αναφέρεται στο αξιωμα του ως Μεσάζων με αντικείμενο της λειτουργίας του τη διαμεσολάβηση μεταξύ του λαού και του αυτοκράτορα. Γι' αυτό, βλ. *Επιστ.* 42, *Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ*, 24-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84. Likoudis, *Ending*, σ. 24. Chelaru, *Demetrios Kydones*, σ. 208-209. Духаев, *Κυδωνис*, σ. 641 a. Για το αξίωμα του Μεσάζοντος γενικότερα, βλ. Verpeaux, *Μεσάζων*, σ. 270-296. Beck, *Ministerpräsident*, σ. 309-338. Loenertz, *Le Chancelier*, σ. 273-300. Oikonomidès, *La chancellerie*, σ. 167-195 και Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 86 εξ. A. Kazdan, «Mesazon», *ODB II* (1991), σ. 1346. N. Oikonomides, «Byzantine diplomacy, A.D. 1204-1453: Means and Ends», στο J. Shepard - S. Franklin (eds), *Byzantine Diplomacy. Papers from the 24th Spring Symposium of Byzantine Studies. Cambridge, March 1990*, Aldershot, 1992, σ. 78 (το άρθρο στις σελ. 73-78). Ο Μεσάζων το 14^ο αι. ασκούσε ουσιαστικά τα καθήκοντα του Λογοθέτη του Δρόμου της Μέσης Βυζαντινής Περιόδου, ο οποίος λειτουργούσε ως ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ του αυτοκράτορα και των υπόλοιπων αξιωματούχων, και κατείχε τη δεύτερη θέση ουσιαστικά στην άσκηση της εξουσίας. Επ' αυτού, βλ. D.A. Miller, «The Logothete of the Drome in the Middle Byzantine Period», *Byzantion* 36 (1966), σ. 464 (ολόκληρο το άρθρο στις σελ. 438-470). P. Lemerle, «Byzance au tournant de son destin (1025-1118)», στο Του Αυτού, *Cinq Études sur le XIe Siècle Byzantin*, Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1977, σ. 260-261 (ολόκληρο το άρθρο στις σελ. 249-312) και A. Kazdan, «Mesazon», όπ.παρ., σ. 1346.

Κυδώνης, με πλαίσιο καθηκόντων που προσδιόριζε και οριοθετούσε ο εκάστοτε αυτοκράτορας και στην παρούσα περίπτωση ο Καντακουζηνός⁸⁴⁷.

Το γεγονός ωστόσο ότι στις πηγές ο Δημήτριος δεν αναφέρεται ευθύς εξαρχής ως φορέας του αξιώματος του *Μεσάζοντος* είναι πολύ πιθανό να οφείλεται όχι προφανώς στις παραπάνω αναφερθείσες αντιρρήσεις και δισταγμούς του ίδιου, αλλά στο γεγονός ότι άσκησε μεν από την αρχή τα καθήκοντα του αξιώματος αυτού, όμως, λόγω του νεαρού της ηλικίας του⁸⁴⁸, θα έλαβε επίσημα τον τίτλο έπειτα από κάποιο χρονικό διάστημα, μετά ίσως και από την εκμάθηση της λατινικής γλώσσας περί το 1349, οπωσδήποτε όμως πριν από το 1350. Έτσι, αναθέτοντας στο Κυδώνη τα καθήκοντα του *Μεσάζοντος* την άνοιξη του 1347 ο νέος αυτοκράτορας, τον κατέστησε ουσιαστικά μέχρι και το τέλος της βασιλείας του το 1354 τον πλέον σημαντικό αξιωματούχο της Αυτοκρατορίας, καθώς και τον πλέον ισχυρό άνδρα στο παλάτι⁸⁴⁹, γι' αυτό και απολάμβανε πλήρως, παρά τη νεότητά του, τού μεγάλου σεβασμού και των εξαιρετικών τιμών που απέρρεαν από το αξίωμά του, όπως η τιμητική προσκύνηση που του αποδίδονταν⁸⁵⁰ κατά τις ακροάσεις για την κατάθεση αιτημάτων προς τον αυτοκράτορα.

Ο Κυδώνης ως *Μεσάζων*⁸⁵¹, φαίνεται ότι κατείχε και ασκούσε εύρος αρμοδιοτήτων που εκτείνονταν, κατά τη μαρτυρία των πηγών, σε δύο τομείς της αυτοκρατορικής διοίκησης, δηλαδή στην αυτοκρατορική γραμματεία, της οποίας τέθηκε επικεφαλής⁸⁵², αλλά και στην διαμεσολάβηση μεταξύ του αυτοκράτορα και των υπηκόων ή των λοιπών ξένων επισήμων που έφθαναν από το εξωτερικό και

⁸⁴⁷ Κατά την περίοδο του πρώτο μισού του 14^{ου} αι. το πλαίσιο των καθηκόντων του Μεσάζοντος δεν είναι πλήρως οριοθετημένο, καθώς προσδιορίζονταν από τον εκάστοτε αυτοκράτορα, στον οποίου τη διακριτική ευχέρεια ήταν ο προσδιορισμός των καθηκόντων του κάθε αξιωματούχου. Αναφορικά με τον Μεσάζοντα την εν λόγω περίοδο, βλ. Beck, *Ministerpräsident*, σ. 312 εξ 338 εξ. Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*, σ. 86 εξ και 100 εξ.

⁸⁴⁸ Έτσι, όπως αναφέρει, όταν ανέλαβε το αξίωμά του ήταν ήταν «πάνυ νέος» (*Επιστ. 241, Τῷ βασιλεῖ Ματθαίῳ*, 35-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 145), δηλαδή «νεανίσκος καὶ μάλιστα ἄρτι παιδαγωγῶν καὶ μουσείων ἀπηλλαγμένος» (*Απολογία, Α'*, 28-29, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360), ώστε να χαρακτηρίζει τον εαυτό του «μειράκιον» (*Απολογία, Α'*, 35, ὅπ. παρ., σ. 360).

⁸⁴⁹ Για το λόγο αυτό και ισχυρίζεται ορθά η Ryder, (*Divided Loyalties*, σ. 244) ότι η σταδιοδρομία του έφτασε σε κορυφαίο σημείο αμέσως μετά την επίσημη άνοδο του Καντακουζηνού στο θρόνο, εφόσον, σύμφωνα με τον Tinnfeld, (*Die Briefe*, σ. 260), ο Μεσάζων ήταν ο «*zweiter Mann nach dem Kaiser*».

⁸⁵⁰ Έτσι, σε επιστολή του προς τον Μανουήλ Καντακουζηνό (*Επιστ. 20, Τῷ δεσπότη κυρῷ Μανουήλ*, 25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 49) κάνει λόγο «περὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς προσκυνούντων».

⁸⁵¹ Η Σολωμού, (*Πολιτικός ρόλος*, σ. 230) υποστηρίζει ότι ο Δημήτριος ως Μεσάζων υπήρξε σφραγιδοφύλακας και υπουργός του Καντακουζηνού.

⁸⁵² Γι' αυτό, βλ. την αλληλογραφία του το 1352-5 προς τους γραμματεῖς του βασιλέως, στους οποίους απευθύνεται ως υφισταμένους του. Βλ. επίσης Verreaux, *Μεσάζων*, σ. 282. Loenertz, *Le Chancelier*, σ. 280 290-292. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 54. N. Oikonomides, «L'évolution de L'organisation Administrative de L'empire Byzantin au XIe siècle (1025-1118)», *TM 6* (1976), σ. 132. Oikonomidès, *La chancellerie*, σ. 169. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία, Β'*, σ. 375.

ζητούσαν ακρόαση για αιτήματά τους⁸⁵³, τα οποία εξέταζε πρώτα εκείνος και κατόπιν εισηγούνταν ανάλογα την ικανοποίηση ή την απόρριψή τους στον Καντακουζηνό. Από την *λειτουργίαν* του ως επικεφαλής της αυτοκρατορικής γραμματείας κατά την περίοδο αυτή δεν έχει διασωθεί κάποιο τεκμήριο, ενώ από το διαμεσολαβητικό του ρόλο μας είναι γνωστή από την αλληλογραφία του μια από τις πολλές υποθέσεις αιτημάτων που θα κλήθηκε να διεκπεραιώσει. Ειδικότερα, το 1352 περίπου, ασκώντας την επιρροή του ως *Μεσάζων* στον αυτοκράτορα, εξασφάλισε για άγνωστο πρόσωπο, έπειτα από αίτημα φίλου του, αυτοκρατορική χορηγία «*έκατὸν στατήρων ἀριθμὸν*»⁸⁵⁴, ενώ στο πλαίσιο των καθηκόντων του, αλλά και λόγω της μακροχρόνιας γνωριμίας και του πνευματικού του δεσμού με τον πατριάρχη Ισίδωρο Βουχειρά, του απευθύνει τον Μάιο ή Ιούνιο 1347 συστατική επιστολή, με την οποία τον προτρέπει να επανεξετάσει την υπόθεση ενός πεπαιδευμένου και *χρηστοῦ νέου*, του Πεπαγομένου⁸⁵⁵, ο οποίος, παρόλο που επιθυμούσε να εισέλθει στον κλήρο⁸⁵⁶, είχε συκοφαντηθεί μάλλον άδικα, ώστε ο πατριάρχης να διστάζει να προχωρήσει στην χειροτονία του.

Η εργασία του Δημητρίου ως *Μεσάζωντος* στο παλάτι ωστόσο ήταν πολύωρη, και εξαντλητικά κοπιώδης, καθώς όπως αναφέρει στην πρώτη του Απολογία, αναλωνόταν «*τὴν ἡμέραν ὄλην, οὐκ ὀλίγον δὲ τι καὶ τῆς νυκτὸς εἰς τὰ τοῦ βασιλέως πράγματα*»⁸⁵⁷, ενώ όπως γράφει στον αδερφό του Πρόχορο, λόγω των υποχρεώσεών του, «*πολλάκις ἡμέλησα μὲν σιτίων, ἡμέλησα δὲ ὕπνου· δεῖ δὲ πρὸς τὴν ἐκάστου βοὴν ὧτων ἐσώτων, δεῖ δὲ τῆ γλώττη τὰς χελιδόνας μιμεῖσθαι, τὰ μὲν τὸν βασιλέα πείθοντα, τὰ δὲ ἰκετεύοντα μέσον νυκτῶν, ὅτε καὶ τοὺς ὑπὲρ ὧν δέομαι δεῖπνον καὶ κλίνη καὶ τὸ τοῖς ὄνειρασι συνεῖναι τῆς μεθ' ἡμέραν ἀηδίας κουφίζει*»⁸⁵⁸, κάτι που σημαίνει ότι εκτός από την διαχείριση των αιτημάτων των ξένων κυρίως, είχε αναλάβει επίσης και την υποχρέωση να φροντίζει για την υποδοχή και τη φιλοξενία τους στην Κωνσταντινούπολη και ίσως - ανάλογα προπαντός με το πρόσωπο του επισκέπτη - σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους των ανακτόρων⁸⁵⁹.

⁸⁵³ Πρβλ. Ν. Οικονομίδης, «L'évolution ...», *TM* 6 (1976), σ. 131.

⁸⁵⁴ «*ἐγὼ μὲν οὖν εὐθύς - ὅπερ εἶχον - ἐκίνησά τε πρὸς τὴν ἐκείνου μνήμην τὸν βασιλέα, καὶ πολλαῖς ἰκετείαις τακτὴν τινα παρ' αὐτοῦ πρόσοδον ἤτησα γενέσθαι τάνδρι. Καὶ πέπεικα μὲν, τῆς θείας κεφαλῆς τὰ δίκαια ποιούσης. Δεῖ δὲ τῶν ἐκατὸν στατήρων ἀριθμὸν μὴ μόνον ἐν γράμμασι κεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας αὐτῷ τῆς εὐεργεσίας αἰσθῆσθαι*» (Επιστ. 60, Ἄνωνυμος, 17-21, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 92).

⁸⁵⁵ Επιστ. 87, *Τῷ πατριάρχει*, 16-21, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 118.

⁸⁵⁶ Ὅπως διευκρινίζει μάλιστα στον πατριάρχη, ο υποψήφιος κληρικός, επιθυμεί να λάβει την ιερωσύνη, «*οὐκοῦν ἐπὶ χρηματισμὸν ἀπέβλεψεν ἢ κέρδος μὴ προσῆκον τῇ προαιρέσει, ἀλλ' ἀρκεῖν ἐνόμισεν αὐτῷ ἂν μόνον ἐξῆ μετὰ τοῦ σχήματος Θεῷ πλησιάζειν*» (Επιστ. 86, *Τῷ πατριάρχει*, 33-35, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 118-119).

⁸⁵⁷ *Απολογία*, Α', 75-76, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 361.

⁸⁵⁸ Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχώρῳ*, 44-49, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 91.

⁸⁵⁹ Την υποχρέωση αυτή μάλιστα διατήρησε ο Κυδώνης και επί Ιωάννου Ε', οπότε πρότεινε στον Σίμωννα Ατουμάνο, παρόλο που εκείνος προτίμησε να διαμείνει σε άλλο χώρο, να τον φιλοξενήσει

Εξαιτίας μάλιστα των πολλών αναγκών του αξιώματός του και του μεγάλου φόρτου της καθημερινής εργασίας, ήταν απαραίτητο να βρίσκεται νυχθημερόν στη διάθεση του αυτοκράτορα, κάτι το οποίο, τον ανάγκαζε να διαμένει σχεδόν μόνιμα στα βασιλεία⁸⁶⁰, παρόλο που διέθετε και την ιδιωτική του οικία⁸⁶¹, η οποία ήταν κρατική ιδιοκτησία και του είχε χορηγηθεί, όπως αναφέρθηκε, ως ανώτατου αξιωματούχου για την διαμονή εκεί κυρίως των μελών της οικογένειάς του που αναμένονταν από τη Θεσσαλονίκη ή και για την φιλοξενία του Προχόρου, όταν θα τον επισκεπτόταν στην Κωνσταντινούπολη.

Η σχεδόν μόνιμη παραμονή του Κυδώνη στα ανάκτορα ωστόσο, συνδέεται και με το γεγονός ότι δεν επιθυμούσε το γάμο, αλλά είχε ήδη επιλέξει συνειδητά ως διανοούμενος πολιτικός τον άγαμο και απράγμονα μονήρη φιλόσοφο βίο, ώστε όπως τονίζει χαρακτηριστικά ο Καντακουζηνός, τόσο εκείνος, όσο και ο φίλος του Νικόλαος Καβάσιλας ως «σοφίας μὲν εἰς ἄκρον τῆς ἔξωθεν ἐπειλημμένοι, οὐχ ἦπτον δὲ καὶ ἔργοις φιλοσοφοῦντες καὶ τὸν σὺφρονα βίον καὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἀπηλλαγμένοι ἡρημένοι»⁸⁶². Πράγματι ο Μεσάζων, ενώ τιμούσε το γάμο⁸⁶³, παρέμεινε συνειδητά και εφαρμόζοντας την φιλοσοφική εγκράτεια δια βίου των «γυναικείων ... ἄπειρος»⁸⁶⁴. Γι' αυτό και δεν επιδίωξε από πεποίθηση⁸⁶⁵ να αποκτήσει δική του οικογένεια, θεωρώντας τον γάμο ως σοβαρό εμπόδιο και ανασταλτικό παράγοντα της αφοσίωσης που απαιτούσε η πολιτική του σταδιοδρομία, αλλά και η ελευθερία που προϋπέθεταν οι πνευματικές του ενασχολήσεις⁸⁶⁶ ως λόγιου άρχοντα του φιλοσόφου βασιλέως, με αποτέλεσμα,

---

στα βασιλεία, ώστε να έχει άμεση επικοινωνία με τον αυτοκράτορα (Επιστ. 93, 33-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126).

⁸⁶⁰ Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Καντακουζηνού ο Κυδώνης «ἔνδον βασιλείων διέτριβεν αἰεὶ, οὐ μόνον διὰ τὴν εὐμένειαν, ἦν πολλὴν παρὰ τοῦ βασιλέως ἔκαρποῦτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς πράγμασι μεσάζων ἀνάγκην εἶχεν αἰεὶ συνεῖναι βασιλεῖ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν» (Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 39, 3-9, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 285). Για το παλάτι, βλ. F. Tinnfeld, «Der Blachernenpalast in Schriftquellen der Palaiologenzeit», στο B. Borkopp-T. Steppan (eds.), *ΛΙΘΟΣΤΡΩΤΟΝ. Studien zur byzantinischen Kunst und Geschichte. Festschrift für Marcell Restle*, Stuttgart 2000, σ. 277-287. Schrijver, *Palaiologan Court*, σ. 21 εξ 28 εξ 37 εξ και 55 εξ

⁸⁶¹ Αυτό υπαινίσσεται ο Δημήτριος στην πρώτη του Απολογία, αναφερόμενος στις καθημερινές επισκέψεις Λατίνων της Κωνσταντινουπόλεως, «οἱ δὴ καὶ καθ' ἡμέραν ἐμοὶ συλλόγου τὴν οἰκίαν ἐπλήρου» (Απολογία, Α', 133-134, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 364).

⁸⁶² *Ἱστορία*, IV, 16, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107.

⁸⁶³ Επιστ. 68, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 100.

⁸⁶⁴ Επιστ. 218, *Τῷ βασιλεῖ*, 32-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 98.

⁸⁶⁵ Αφορμώμενος από την απαίτηση του υπηρέτη του να συνάψει γάμο, ο Δημήτριος δεν διστάζει να καλέσει τον Μεγάλο Χαρτοφύλακα, να μην του χορηγήσει άδεια, ώστε να τον απαλλάξει από «τὸν τῶν γάμων λοιμὸν ..., προκειμένου κάμοι τὸν ἀχάριστον δοῦλον ἐπανασώσεις» (Επιστ. 317, *Τῷ μεγάλῳ χαρτοφύλακι*, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 245). Επίσης, βλ. Куц, *Византийская*, σ. 126. Духаев, *Кидонис*, σ. 641 с.

⁸⁶⁶ «Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνδρῶν παιδείας ἐρῶντι καὶ ζῆν ἐλευθέρως βουλομένῳ προσηκόντων ἀναλωμάτων οὐδεπώποτ' ἠπόρησα» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 10, 28-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 15).

όπως αναφέρει αργότερα στον Ιωάννη Ε΄, να αναλάβει το αξίωμα του *Μεσάζοντος* το 1356, καθώς «*γυναικί τε υπακούειν και παιδων προνοεῖν και οικία τροφάς συλλέγειν ούκ εἶχον ανάγκην, ἄτε μηδεπόποθ' ὑπό τόν ζυγόν τοῦτον δουλεύειν ἐλόμενος*»⁸⁶⁷.

Το γεγονός ωστόσο ότι ο Δημήτριος «*ἐνδον βασιλείων διέτριβεν αἰεί*»⁸⁶⁸, του εξασφάλιζε καθημερινή και προφανώς μακρά προσωπική επικοινωνία με τον Καντακουζηνό, ώστε με την πάροδο του χρόνου να σφυρηλατηθεί μεταξύ τους ακόμη πιο ισχυρός δεσμός και ο αφοσιωμένος *Μεσάζων* να καταστεί, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του και παρά το γεγονός ότι οι εισηγήσεις του δεν εισακούονταν πάντοτε, ούτε γίνονταν δεκτές οι θέσεις του τόσο για την θρησκευτική, όσο και για την εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας, ο πλέον έμπιστος από τους συνεργάτες και συμβούλους του⁸⁶⁹. Αυτό σημαίνει ότι ο Κυδώνης απολάμβανε πλήρως της εμπιστοσύνης και της προστασίας του αυτοκράτορα, αλλά και διέθετε εξαιρετικά μεγάλη ισχύ στο παλάτι, ανώτερη ακόμη ίσως και από τα τέκνα του Καντακουζηνού. Χαρακτηριστικό δείγμα της μεγάλης επιρροής που ασκούσε στον αυτοκράτορα αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο απευθύνεται στα τέλη του 1350 στον δευτερότοκο γιο του Καντακουζηνού και δεσπότη Μανουήλ, τον οποίο προειδοποιεί ευθέως, επειδή εξακολουθεί να τον υποψιάζεται για συκοφαντία, ότι θα προσφύγει στον αυτοκράτορα πατέρα του για να δικαιωθεί, γράφοντάς του σχεδόν απειλητικά ότι «*ἐγγύς ὁ βασιλεύς· κάκεῖνος περὶ ὧν αὐτός οὐ βούλει δικάσει*», επισημαίνοντάς του επιπλέον πως «*οὐκ ἂν εἰκότως τῇ συγγενείᾳ θαρροίης, ὡς ταύτη γ' ἐμοῦ πλέον ἔξων*»⁸⁷⁰.

Παρά την μεγάλη ισχύ που διέθετε όμως ο Δημήτριος, οι δυσκολίες κατά την άσκηση του αξιώματός του δεν άργησαν να εμφανιστούν, δεδομένης και της τραγικής πολιτικής και οικονομικής καταστάσεως της Αυτοκρατορίας σε σχέση με τις παλαιότερες εποχές, εφόσον πλέον «*τὸ μὲν ἀξίωμα τοῦ γένους ὄνομα ἄλλως, τρόπαια δὲ καὶ νίκας τὰς παρ' ἡμῖν ἐν ψιλαῖς ἀφηγήσεσιν ὄντα, καὶ δημοσίᾳ μὲν μηδὲ φόρους τοῖς πολεμίοις τὰς τῶν πόλεων ἀρκούσας προσόδους, ἰδίᾳ δὲ τῶν κοινῶν συμφορῶν οὐδὲν ἄμεινον πράττοντας*»⁸⁷¹. Ἐτσι, αλληλογραφώντας το φθινόπωρο του 1347 με τον Μάξιμο Καλόφερο στον Ἄθω, αφού τον επαινέσει για την απόφασή του να εγκαταλείψει την υπηρεσία του στο παλάτι και να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα⁸⁷², του ζητά να τον θυμάται στις προσευχές του, εφόσον έχουν

⁸⁶⁷ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 10, 30-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 15.

⁸⁶⁸ Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 39, 3-4, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 285.

⁸⁶⁹ Η Kianka, *Italy*, σ. 101 ισχυρίζεται ότι ο Δημήτριος είχε επιλεγεί γι' αυτόν το ρόλο. Πρβλ. και Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 47 εξ.

⁸⁷⁰ *Ἐπιστ. 20, Τῷ δεσπότη κυρῷ Μανουήλ*, 44-47, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 50. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 185.

⁸⁷¹ *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, Β΄, 27-30, έκδ. G. Cammelli, *BNJ* 4 (1923), σ. 78.

⁸⁷² «*διὰ τοῦτο τῆς μεγάλης Πόλεως τὸν Ἄθω, τῶν δὲ βασιλείων τὴν ἐρημίαν, τῆς δ' ἐνταῦθα τρυφῆς τὰς αὐτόθι πηγὰς καὶ τοὺς κυάμους προεἰλου*» (*Ἐπιστ. 72, Τῷ Καλοφέρῳ*, 14-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 104).

ήδη αρχίσει να παρουσιάζονται τα πρώτα σοβαρά προβλήματα, ώστε να του υπογραμμίζει ότι εκείνος πλέον ως μοναχός κατάφερε «πόρρω τῶν ἡμετέρων ἐστάναι κακῶν»⁸⁷³ και «ἔξω τῶν κυμάτων ἐστὼς ἐμὲ κατακλυζόμενον βλέπεις»⁸⁷⁴. Τα μεγαλύτερα από τα κακά⁸⁷⁵ που ταλαιπωρούν τον Δημήτριο την περίοδο αυτή και καλείται στο πλαίσιο άσκησης του αξιώματός του να αντιμετωπίσει, είναι, όπως αναφέρει σε επιστολή του προς κάποιον φίλο του μεταξύ φθινοπώρου του 1347 και θέρους του 1348, η επιδημία της πανούκλας στην Κωνσταντινούπολη⁸⁷⁶, αλλά και το γεγονός ότι εξακολουθεί να βρίσκεται μακριά από την πατρίδα, την οικογένεια και τους φίλους του⁸⁷⁷.

Τα προβλήματα που συνδέονταν με το αξίωμά του ωστόσο δεν θα πρέπει να εξέλειψαν καθόλη τη διάρκεια της θητείας του στην υπηρεσία του Ιωάννη ΣΤ΄, γι' αυτό και σε επιστολή που απευθύνει περί τα τέλη του 1353 προς τον αδερφό του αναφέρεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει από «τὰ ἐν τοῖς βασιλείοις κακά»⁸⁷⁸. Και αυτό διότι, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Καντακουζηνού, ο Δημήτριος θα πρέπει να συμμετείχε ως *Μεσάζων* οπωσδήποτε ενεργά σε όλα τα πολιτικοθρησκευτικά γεγονότα της περιόδου μετά το 1347 μέχρι και το 1354, παρόλο που για τα περισσότερα δεν γίνεται οποιαδήποτε αναφορά στο έργο του, ούτε είναι μαρτυρημένη η παρουσία του σε αυτά στις πηγές. Ωστόσο, είναι βέβαιο ότι έλαβε μέρος, λόγω της ήδη διαμορφωμένης φιλοδυτικής του στάσης, στις επαφές του αυτοκράτορα το 1347/48 με τους απεσταλμένους του πάπα για την προοπτική την εκκλησιαστικής ενώσεως και της οργάνωσης σταυροφορίας⁸⁷⁹,

⁸⁷³ *Επιστ. 72, Τῷ Καλοφέρῳ*, 16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 104.

⁸⁷⁴ *Επιστ. 72, Τῷ Καλοφέρῳ*, 23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 104.

⁸⁷⁵ *Επιστ. 88, Ἀνώνυμος*, 43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122.

⁸⁷⁶ *Επιστ. 88, Ἀνώνυμος*, 43-56, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122.

⁸⁷⁷ «πόρρω μὲν εἶμι μητρός πόρρω δὲ ἀδελφῶν καὶ πατρίδος, φίλων δὲ ἐν ἐκείνῃ πρῶτον γευσάμενος μόνης τῆς γῆς ἐκείνης τὸν καρπὸν τοῦτον εἶναι πεπίστευκα» (*Επιστ. 88, Ἀνώνυμος*, 38-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122).

⁸⁷⁸ *Επιστ. 58, Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρῳ*, 44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90.

⁸⁷⁹ Παρακινημένος ο αυτοκράτορας, καθώς φαίνεται, από τις επιτυχίες της δυτικής συμμαχίας με πρωτοβουλία του πάπα Κλήμη κατά τα έτη από το 1344 μέχρι 1347 εναντίον των Τούρκων με αποκορύφωμα την κατάληψη της Σμύρνης, πρότεινε την οργάνωση μιας σταυροφορίας, έχοντας προφανώς όχι πλήρη εικόνα για τις δυνατότητες του παπικού θρόνου για ένα τέτοιο εγχείρημα. Ο Δημήτριος, ωστόσο, γνώριζε ότι ο Καντακουζηνός ευρισκόμενος σε δύσκολη κατάσταση θα προσέφευγε και πάλι στους Οθωμανούς, γι' αυτό και δεν τον εξέπληξε το γεγονός ότι αργότερα κατά τον τελευταίο εμφύλιο του 1352 - 1354 με τον γαμπρό του Ιωάννη Ε΄ συμμαχησε και πάλι μαζί τους. Η τελευταία αυτή κίνηση του αυτοκράτορα είχε ως αποτέλεσμα οι Οθωμανοί να εγκατασταθούν το 1354 μόνιμα στη Θράκη με τον αναγκαστικό εποικισμό της Καλλίπολης και μόνο τότε να συνειδητοποιήσει ότι θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τις επεκτατικές τους βλέψεις μόνο με τη συνδρομή μισθοφόρων ή συμμαχία με τη Δύση. Στην κατεύθυνση αυτή κινούμενος, ζήτησε και πάλι την οργάνωση σταυροφορίας που θα είχε άμεση σύνδεση με τις συζητήσεις για την εκκλησιαστική ένωση, η οποία βέβαια από την πλευρά του παπικού θρόνου εκλαμβάνόταν ως υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ρωμαιοκαθολική, ενώ από τον Καντακουζηνό ως αποτέλεσμα συγκλήσεως Οικουμενικής Συνόδου, στην οποία θα συζητούνταν οι λατινικές καινοτομίες, κάτι στο

αλλά και στις συνομιλίες για τα εμπορικά ζητήματα κυρίως, καθώς και για τις πολεμικές συγκρούσεις όπως και τα σοβαρά οικονομικοπολιτικά προβλήματα που ανέκυψαν, όπως και την πολεμική σύγκρουση μεταξύ της Αυτοκρατορίας και της Γένουας⁸⁸⁰. Οπωσδήποτε επίσης δεν συμμετείχε, όπως θα φανεί στη συνέχεια, αλλά χωρίς να αντιδράσει, παραμένοντας αφανής και τηρώντας ουδέτερη στάση λόγω της διαφωνίας του με τον αυτοκράτορα, στο χειρισμό του ησυχαστικού ζητήματος τον Μάιο κυρίως του 1351⁸⁸¹, ενώ είναι βέβαιο ότι θα είχε ενεργό παρουσία στο ζήτημα του καθορισμού των σχέσεων με τους Σέρβους και τους Οθωμανούς σε συνδυασμό με τον κίνδυνο του επιπλέον κατακερματισμού της Αυτοκρατορίας⁸⁸², πράγμα το οποίο ενίσχυσε, τέλος, και ο εμφύλιος πόλεμος που ξέσπασε μετά το 1352 μεταξύ του Ιωάννη Ε΄ και των Καντακουζηνών Ματθαίου και Ιωάννη ΣΤ΄, γεγονότα τα οποία εξετάζονται διεξοδικότερα στις παραγράφους που ακολουθούν.

4. Ο σύνδεσμος του Δημητρίου με τους θωμιστές Δομινικανούς του Πέραν, η εκμάθηση της λατινικής γλώσσας και η μετάφραση της *Summa contra Gentiles* (1347/48 -1354)

Τα πολλαπλά προβλήματα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο Δημήτριος ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος στο πλευρό του νέου αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄ δεν στάθηκαν ικανά να ανακόψουν τη φιλομάθεια και τα ευρύτερα

οποίο ο Δημήτριος φαίνεται και πάλι να ήταν αντίθετος, υποστηρίζοντας τη θέση του παπικού θρόνου. Ως γνωστό όμως, από τις προσπάθειες των ετών 1347 μέχρι το 1354 δεν υπήρξε κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα. Επ' αυτού, βλ. R.-J. Loenertz, «Ambassadeurs grecs auprès du pape Clément VI, 1348», OCP 19 (1953), σ. 178-196. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 82 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 205 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 71 εξ και Радић, *Време Јована*, σ. 183 εξ. Malamut, *Ambassades*, σ. 241 εξ.

⁸⁸⁰ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVII, 1-7, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 841-867. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 11-, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 68-80. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 348-358. T.S. Miller, «Chios, Byzantium, and the Genoese (1346-1352)», *Byzantine Studies* 2/2 (1975), σ. 132 εξ. Nicol, *Βυζάντιο - Βενετία*, σ. 332-345. Kyrris, *Cantacuzenus, I*, σ. 7 εξ. Kyrris, *Cantacuzenus, II*, σ. 331 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 48.

⁸⁸¹ Την διαφωνία και την αποδοκιμασία του για την τροπή του ησυχαστικού ζητήματος εκφράζει ειρωνευόμενος τους συνοδικούς αρχιερείς περί τα τέλη της δεκαετίας του 1380, οι οποίοι τιμούν υπέρμετρα το περιεχόμενο του συνοδικού τόμου του 1351 και μάλιστα «άντι τῶν Μωσέως πλακῶν» (Ἐπιστ. 384, 27-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 334). Επ' αυτού, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVIII, 1 - XXI, 6, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 869-1036. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 23, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 168 εξ. Ακόμη, βλ. Χρήστου, *Εισαγωγαί, ΓΠΣ IV* (1988), σ. 36 εξ. Jugie, *Controverse*, σ. 1790 εξ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 142 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Ἐριδες*, σ. 85 εξ και 90 εξ. Φειδάς, *Ιστορία, Β΄*, σ. 531 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 201 εξ. Tinnfeld, *Die Briefe*, σ. 260. Για τις σχέσεις του Δημητρίου με τους παλαμίτες αναλυτικά βλ. Σωτηροπούλος, *Πολέμοι*, σ. 573 εξ. Russell, *Palamism*, σ. 153-174. Ryder, *Career and Writings*, σ. 124 εξ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Ησυχασμός*, σ. 83-99. Κόλτσιου-Νικήτα, *Κυδώνης-Παλαμάς*, σ. 118-142. Κόλτσιου-Νικήτα, *Θέσεις*, 127-145.

⁸⁸² Επ' αυτού, βλ. Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 97 και Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 23 εξ.

πνευματικά του ενδιαφέροντα, τα οποία φαίνεται ότι προσπάθησε να συνδυάσει με την ικανοποίηση των αναγκών της πολιτικής του σταδιοδρομίας, αλλά και εμμέσως την προσπάθεια ενίσχυσης του εκκλησιαστικού και πολιτικού φιλοδυτικού προσανατολισμού της Αυτοκρατορίας. Έτσι και με αρχικό σκοπό την αποτελεσματικότερη άσκηση των καθηκόντων που απέρρεαν από το αξίωμά του ως *Μεσάζοντος*, αποφάσισε, προκειμένου να καταστεί περισσότερο αποτελεσματική η διαμεσολάβησή του στην επικοινωνία του αυτοκράτορα με ξένους απεσταλμένους ή εμπόρους, να επιχειρήσει την εκμάθηση της λατινικής γλώσσας. Την προσπάθειά του διευκόλυνε ιδιαίτερα το γεγονός ότι στην Κωνσταντινούπολη του προσφέρθηκε η δυνατότητα να δημιουργήσει και να αναπτύξει πολιτικές ή και φιλικές επαφές με λατινόφωνους λαϊκούς και μοναχούς⁸⁸³ κυρίως της Δομινικανής Μονής του Πέραν, οι οποίες είναι πολύ πιθανό ότι ξεκίνησαν σχεδόν από την αρχή της εγκατάστασής του εκεί και την ανάληψη του αξιώματός του στα τέλη της άνοιξης του 1347 με πρωτοβουλία πιθανότατα των Δομινικανών, στο πλαίσιο της προσπάθειας προσέγγισης και προσηλυτισμού στο λατινικό δόγμα μελών της υψηλής κοινωνίας της Κωνσταντινουπόλεως, πολιτικών και διανοούμενων⁸⁸⁴.

Οι επαφές αυτές θα πρέπει να ενισχύθηκαν ακόμη περισσότερο μετά τη λήξη της νέας ησυχαστικής Συνόδου του Αυγούστου του 1347⁸⁸⁵, οπότε, λόγω του ήδη διαμορφωμένου αντιπαλαμισμού του με την αποδοχή και διακριτική υποστήριξη των μεθοδολογικά συγγενών με το Θωμισμό θεολογικοφιλοσοφικών αντιλήψεων κυρίως του Νικηφόρου Γρηγορά, θα πρέπει να εντατικοποιήθηκε η επικοινωνία του Κυδώνη με τους Δομινικανούς του Πέραν, ώστε να ξεκινήσει την πρόσληψη της λατινικής λίγο αργότερα, πιθανότατα κατά το διάστημα μεταξύ φθινοπώρου του 1347 και χειμώνα του 1348. Η κίνηση αυτή του νεαρού *Μεσάζοντος* επρόκειτο να αποτελέσει όχι μόνο τον αποφασιστικότερο ίσως σταθμό της πολιτικής του σταδιοδρομίας, αλλά και την αφητηρία του αναπροσανατολισμού της πνευματικής του πορείας, εφόσον, όπως θα καταφανεί στη συνέχεια, το ενδιαφέρον του δεν επρόκειτο να περιοριστεί τελικά μόνο στην κατάκτηση της γλώσσας για την θεραπεία των αναγκών του αξιώματός του, αλλά να επεκταθεί κατόπιν στη μελέτη και τη μετάφραση των λατινικών, κυρίως θωμιστικών, θεολογικών έργων, με αποτέλεσμα όχι μόνο να καταστεί εξαιρετικά χρήσιμος και απαραίτητος αργότερα στην αυτοκρατορική υπηρεσία λόγω της άριστης λατινομάθειας και των γνωριμιών του, αλλά και παράλληλα να διευρυνθούν τα λογοτεχνικά του ενδιαφέροντα, να

⁸⁸³ Την εκμάθηση της λατινικής φαίνεται να επίσπευσαν επίσης οι φιλικές ή πολιτικές σχέσεις που ανέπτυξε ο νεαρός πολιτικός με Λατίνους αμέσως μετά την εγκατάστασή του στην Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό, βλ. *Απολογία*, Α', 56-58, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 361.

⁸⁸⁴ Delacroix-Besnier, *Les Dominicains*, σ. 186 εξ και Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς-Οικονόμος*, σ. 68-69. Για την επίδραση των Δομινικανών στο Βυζάντιο το 14^ο αι. γενικότερα, βλ. την πρόσφατη μελέτη της Ryder, *Dominican Influence*, σ. 331-344.

⁸⁸⁵ Γι' αυτήν, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 10, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 786-787. Επίσης, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 133 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 218. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 124 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 181 εξ. Φειδάς, *Ιστορία*, Β', σ. 524 εξ.

παγιωθεί η φιλοδυτική πολιτική του στάση και να μεταβληθεί σταδιακά ο θρησκευτικός του προσανατολισμός.

Ως ο πλέον βασικός από τους λόγους που ώθησαν το Δημήτριο στην εκμάθηση της λατινικής γλώσσας ωστόσο, προβάλλεται από τον ίδιο η έλλειψη ύπαρξης κατάλληλων διερμηνέων στην αυτοκρατορική υπηρεσία, κάτι που φαίνεται να διαπιστώθηκε αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του ως *Μεσάζοντος*, με σκοπό την αμεσότερη και αποτελεσματικότερη επικοινωνία του με τους λατινόφωνους αξιωματούχους, κληρικούς ή έμπορους που υπέβαλλαν αιτήματα και επιζητούσαν ακρόαση από τον αυτοκράτορα⁸⁸⁶. Είναι γεγονός πράγματι, ότι ο Καντακουζηνός ήδη από την έναρξη της βασιλείας του εγκαινίασε μια μακράς διάρκειας προσπάθεια επαναπροσέγγισης με τη Δύση, με προοπτική συνεργασίας σε πολιτικό επίπεδο πρωτίστως, δεχόμενος τακτικά γι' αυτό παπικούς πρέσβεις, ενώ φαίνεται επίσης ότι Γενουάτες από το Πέραν και Βενετοί επίσημοι απεσταλμένοι ή και λατινόφωνοι ιδιώτες έμποροι και στρατιωτικοί αποτελούσαν τους πλέον τακτικούς συνομιλητές του και προφανώς του Κυδώνη ως *Μεσάζοντος*, με τους οποίους θα έπρεπε να υπάρχει η δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας και οπωσδήποτε ορθής κατανόησης των αιτημάτων τους, αλλά και έγκυρης απάντησης σε αυτά. Άλλωστε, το ανώτατο αξίωμα που *Μεσάζοντος* που ασκούσε ο νεαρός Δημήτριος, του επέβαλε να δέχεται πρώτα εκείνος εκτός από τους υπηκόους και τους ξένους απεσταλμένους ή εμπόρους που αιτούνταν αυτοκρατορική ακρόαση, με σκοπό να συγκεντρώνει τα αιτήματά τους, τα οποία, αφού εξέταζε, αξιολογούσε και διαβάθμιζε, αποφάσιζε στη συνέχεια να ανακοινώσει ή και να παρουσιάσει τους κομιστές τους στον αυτοκράτορα.

Για την διευκόλυνση της αυτοκρατορικής υπηρεσίας φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν μέχρι τότε ως διερμηνείς είτε ελληνομαθείς ακόλουθοι των ξένων απεσταλμένων, είτε Λατίνοι που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη, είτε σπανιότερα Βυζαντινοί, οι οποίοι στο σύνολό τους, όπως αφήνει να εννοηθεί ο Δημήτριος, δεν κατείχαν πλήρως την ελληνική ή και τη λατινική αντίστοιχα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σοβαρές παρανοήσεις και δυσκολίες στην ορθή και έγκυρη μεταφορά των αιτημάτων ή και στην ενδεδειγμένη διαχείριση των υποθέσεών τους, ιδιαίτερα μάλιστα εκείνων που είχαν διακρατικό χαρακτήρα. Πέραν τούτου όμως, είναι πολύ πιθανό να έτρεφε, αν όχι ο ίδιος ο Δημήτριος, οπωσδήποτε όμως ο Καντακουζηνός, δυσπιστία προς τους Λατίνους κυρίως διερμηνείς⁸⁸⁷, αμφιβάλλοντας σοβαρά για το κατά πόσον, πέραν της γλωσσικής τους επάρκειας και ικανότητας, μετέφεραν ενσυνείδητα εσφαλμένα ή και διεστραμμένα πολλές φορές το περιεχόμενο των συζητήσεων που διεξάγονταν

⁸⁸⁶ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 80 και Ryder, *Career and Writings*, σ. 13-14.

⁸⁸⁷ Όπως τονίζει ο ό ίδιος, «ἀχθόμενος τοίνυν τῷ τῶν ἀνδρῶν μὴ τυγχάνειν, ἐν τοῦτο μοι μόνον εὔρισκον παῦσον τὴν ἀγανάκτησιν, εἰ μὴ πρὸς τὰς ἐτέρων ἀποβλέπομι γλώσσας, ἀλλὰ αὐτὸς ἐμαυτῷ χρώμην μαθῶν λατινίζειν» (*Απολογία Α΄*, 56-58, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 361). Επίσης βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 78 και Της Αυτής, *Apology*, σ. 60..

μεταξύ του αυτοκράτορα ή των συνεργατών του και των ξένων συνομιλητών τους. Έτσι, επειδή οι γλωσσικές ελλείψεις των διερμηνέων⁸⁸⁸, σύμφωνα με το Κυδώνη, δημιουργούσαν σοβαρά εμπόδια στις επαφές με την αυτοκρατορική διοίκηση των ξένων υπηκόων που έφταναν στην Κωνσταντινούπολη, υπήρχε κίνδυνος να δημιουργηθούν λόγω παρανοήσεων ανυπέρβλητα προβλήματα στις εξωτερικές σχέσεις της Αυτοκρατορίας. Γι' αυτό και θεωρούσαν από κοινού με τον αυτοκράτορα πως για να καταστεί αποτελεσματικότερη η προώθηση των κρατικών κυρίως υποθέσεων, θα ήταν εξαιρετικά σημαντικό να γνωρίζει τη λατινική γλώσσα ένας έμπιστος ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος, όπως εκείνος, ώστε αμέσως μόλις πληροφορήθηκε την επιθυμία του για την εκμάθηση της λατινικής γλώσσας ο Ιωάννης ΣΤ' όχι μόνο συγκατατέθηκε, αλλά και παρότρυνε ένθερμα τον Μεσάζοντα να αναλάβει το εγχείρημα αυτό.

Ο Δημήτριος πράγματι, σε ηλικία είκοσι τεσσάρων ετών περίπου, επιδόθηκε με ζήλο από το φθινόπωρο του 1347 ή το χειμώνα του 1348 στην μελέτη της λατινικής⁸⁸⁹. Η προσπάθειά του ωστόσο, παρόλο που θα αποκτούσε μοναδική αξία για τις κρατικές υποθέσεις και γι' αυτό υποστηριζόταν θερμά από τον αυτοκράτορα, συνάντησε την περιφρόνηση και αντιμετώπιστηκε με σκωπτική διάθεση, σκεπτικισμό, αλλά και τάσεις αποδοκιμασίας από πολλούς αυτοκρατορικούς υπαλλήλους στο παλάτι, οι οποίοι μάλιστα, κινούμενοι προφανώς από φθόνο, προέβλεπαν την βέβαιη αποτυχία του εγχειρήματος⁸⁹⁰. Ο Κυδώνης ωστόσο όχι μόνο δεν υποχώρησε, αλλά αντίθετα με τη βοήθεια του λόγιου ισπανού και πιθανότατα ελληνομαθούς Δομινικανού ιερομονάχου⁸⁹¹ Φιλίππου de Bindo Incontri⁸⁹², μέλους

⁸⁸⁸ *Απολογία*, Α', 41-61, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 360-361. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 77-78. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 11. Likoudis, *Ending*, σ. 24. Chelaru, *Demetrios Kydones*, σ. 208. Για τη λατινομάθεια στην Αυτοκρατορία γενικότερα, βλ. Λ. Μπενάκη, *Βυζαντινή Φιλοσοφία. Κείμενα και Μελέτες*, Αθήνα 2002, σ. 187-197 και Του Αυτού, «Latin Literature in Byzantium. The Meeting Point of two Cultures», στο E. Chrysos - P.M. Kitromilides - et al. (eds), *The Idea of European Community in History. Conference Proceedings*, vol. I, Athens 2003, σ. 133-140.

⁸⁸⁹ Για την εκμάθηση της λατινικής από το Δημήτριο, βλ. *Απολογία* Α', , έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 361-364. Επίσης Cammelli, *Correspondance*, σ. XVIII-XIX. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Pavić, *Dimitrije Kydones*, σ. 20 εξ. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 26 εξ και 80 εξ. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 14-15. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 55. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 77 εξ. 100 εξ 129 εξ και 149 εξ. Kianka, *Apology*, σ. 63-64. Κόλτσιου-Νικήτα, *Soliloquia*, σ. 10 εξ. Delacroix-Besnier, *Philippe de Péra*, σ. 339 εξ. Matschke-Tinnfeld, *Gesellschaft*, σ. 334. Дүнаев, *Κυδωνис*, σ. 641 a.

⁸⁹⁰ *Απολογία*, Α', 79-82 και 83--89, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 361 και 362.

⁸⁹¹ Για το δάσκαλό του, βλ. *Απολογία*, Α', 63-74, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 361. Επίσης Jugie, *Démétrius*, σ. 390. Mercati, *Notizie*, σ. 519. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 26 εξ. 80 εξ. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 11-12.

⁸⁹² Για τον Φίλιππο ως δάσκαλο του Κυδώνη, βλ. Delacroix-Besnier, *Philippe de Péra*, σ. 339 εξ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Corpus*, σ. 181. Delacroix- Besnier, *Les Dominicains*, σ. 190. Tsougarakis, *Latin Orders*, σ. 204. Γι' αυτόν ειδικότερα, βλ. R.-J. Loenertz, «Fr. Philippe de Bondi Incontri du couvent de Péra», *AFP* 18 (1948), σ. 265-280. Kaeppli, *Philippe Incontri*, σ. 163-183. Delacroix- Besnier, *Les Dominicains*, σ. 211 εξ. 238 εξ. 245 εξ. 264 εξ και 266 εξ.

της αδελφότητας της μονής του Πέραν⁸⁹³, με τον οποίο συνδεόταν ήδη με φιλικό δεσμό, πέτυχε σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα να παρουσιάσει εξαιρετική πρόοδο στην κατάκτηση της λατινικής⁸⁹⁴. Στην ταχύτερη γλωσσική του κατάρτιση μάλιστα, συνέδραμε καθώς φαίνεται αποτελεσματικά και το γεγονός ότι ο Δομινικανός δάσκαλός του, προκειμένου να διευκολυνθεί από άποψη χρόνου στα πολλαπλά του καθήκοντα ως *Μεσάζων*, εγκατέλειψε προσωρινά τη μονή στο Πέραν και εγκαταστάθηκε στο παλάτι ή στην ιδιωτική του οικία⁸⁹⁵, όπου για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα του δίδαξε με τρόπο συστηματικό τη λατινική⁸⁹⁶, αλλά και παράλληλα τον εισήγαγε στην σχολαστική θωμιστική σκέψη, προσπαθώντας παράλληλα, λόγω της ήδη γνωστής αντιπαραλαμικής του στάσης, να τον προσελκύσει σταδιακά στο Ρωμαιοκαθολικισμό⁸⁹⁷.

Έτσι, αναφερόμενος ειδικότερα στους Δομινικανούς της Κωνσταντινουπόλεως ο Δημήτριος, τους αποκαλεί μέλη της «*ἐταιρείας τοῦ Θωμᾶ*»⁸⁹⁸ και τους συγκαταλέγει στα πλέον οικεία πρόσωπα του κοινωνικού του περιβάλλοντος⁸⁹⁹, καθώς φαίνεται ότι, επειδή γι' αυτόν ιδανικός τύπος διανοούμενου ήταν ο φιλοσοφών θεολόγος, όπως αντίστοιχα και ιδανικός τύπος ηγέτη ήταν ο *φιλόσοφος βασιλεύς*, αλλά και επειδή οι Δομινικανοί ως θιασώτες της

⁸⁹³ Ειδικότερα για τους Δομινικανούς του Πέραν, βλ. R.-J. Loenertz, «Les missions dominicaines en Orient au quatorzieme siecle et la Societe des Freres Peregrinants pour le Christ», *Archivum Fratrum Praedicatorum* 2 (1932), σ. 2-83. Του Αυτού, «Les établissements Dominicains de Péra-Constantinople», *EO* 34 (1935), σ. 332-349. Του Αυτού, «Les Dominicains byzantins Théodore et André Chrysobergès et les négociations pour l'union des Églises grecque et latine de 1415 à 1430», *AFP* 9 (1939), σ. 11-17, 23-34 και 42-49. M. H. Congourdeau, «Note sur les Dominicains de Constantinople au début du 14e siècle», *REB* 45 (1987), σ. 175-181. Cl. Delacroix-Besnier, *Les Dominicains et la chrétienté grecque aux XIVe et XV siècles*, (Collection de l'Ecole française de Rome, 237), Rome : Ecole française de Rome, 1997. Μ.Σ. Αναγνώστου, «Ανέκδοτη επιστολή του Σίμωνος του Κωνσταντινουπολίτου προς τον Αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ τον Παλαιολόγο», *ΕΕΦΣΠΑ* 443 (2011-2012), σ. 55-71 (Βιβλιογραφία στη σελ. 55-56, σημ. 1). Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 78-79. Γενικότερα για τους Δομινικανούς στην Ανατολή, βλ. E.A. Fisher, «Monks, Monasteries and the Latin Language in Constantinople», στο A. Ödekan - E. Akyürek - N. Necipogloü (eds.), *Change in the Byzantine World in the Twelfth and Thirteenth Centuries. First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Istanbul, 25-28 June 2007*, Istanbul : Vehbi Koc Vakfi, 2010, σ. 390-395. Tsougarakis, *Latin Orders*, σ. 168-212.

⁸⁹⁴ Εκτός από το Δημήτριο και ο Καντακουζηνός διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τους Δομινικανούς του Πέραν, καθώς απολάμβανε μαζί τους φιλικές συζητήσεις (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 9, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 55), ενώ χρησιμοποίησε αργότερα και κάποιο από τα μέλη της αδελφότητας, τον Ιωάννη το 1352 -1353 σε μια αποστολή στην παπική αυλή της Αβινιόν. (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 9, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 62).

⁸⁹⁵ *Απολογία*, Α΄, 133-134, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 364.

⁸⁹⁶ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 78.

⁸⁹⁷ Επ' αυτού, βλ. ειδικά Ryder, *Dominican Influence*, σ. 331 εξ.

⁸⁹⁸ *Απολογία*, Α΄, 134, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 364.

⁸⁹⁹ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 79.

φιλοσοφικής θεολογίας του Ακινάτη⁹⁰⁰, εκπλήρωναν το πνευματικό του πρότυπο, δηλαδή το συνδυασμό της βαθιάς φιλοσοφικής παιδείας με τη χριστιανική πνευματικότητα, επιδίωξε και εκείνος την επικοινωνία την σύναψη στενών φιλικών σχέσεων μαζί τους, φυσική συνέπεια των οποίων αποτέλεσε η επιτάχυνση στην εκμάθηση της λατινικής, γεγονός που συνετέλεσε, εκτός από τη διευκόλυνση των πολιτικών του καθηκόντων, στη γνωριμία και τη μύησή του στη θεολογικοφιλοσοφική σκέψη του Ακινάτη από τον άριστα καταρτισμένο στην θωμιστική θεολογία Δομινικανό δάσκαλό του, καθώς επίσης και στην προσέλευσή του με φυσικό τρόπο στο λατινικό δόγμα. Αυτοί είναι νομίζουμε οι κυριότεροι λόγοι για τους οποίους ο Κυδώνης επέλεξε συνειδητά ως οδηγό για την γλωσσική του κατάρτιση τον πεπαιδευμένο ιερομόναχο Φίλιππο, με τον οποίο μάλιστα ανέπτυξε με την πάροδο του χρόνου και στενότερο θρησκευτικής χροιάς πνευματικό σύνδεσμο, αλλά και αποδέχτηκε ως διδακτικό εγχειρίδιο για την εκμάθηση της γλώσσας όχι ένα εύληπτο λατινικό κείμενο, αλλά ένα βαθύ νοηματικά και από τα πλέον αντιπροσωπευτικότερα έργα της θωμιστικής σκέψης, όπως είναι η *Summa contra Gentiles*⁹⁰¹.

⁹⁰⁰ Για το Θωμά βλ. δειγματοληπτικά από τη νεότερη βιβλιογραφία D. Burrell, *Aquinas. God and Action*, Notre Dame, University of Notre Dame Press 1979. L.J. Elders, *The Philosophical Theology of St. Thomas Aquinas*, (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, 26), Leiden - New York 1990. G. Beestermöller, *Thomas von Aquin und der gerechte Krieg. Friedensethik im theologischen Kontext der Summa Theologiae*, (Theologie und Frieden. Band 4), Köln 1990. B. Davies, *The Thought of Thomas Aquinas*, Oxford-New York, 1992. M. Schulze, *Leibhaft und Unsterblich. Zur Schau der Seele in der Anthropologie und Theologie des Heiligen Thomas von Aquin*, Freiburg 1992. R. Heinzmann, *Thomas von Aquin. Eine Einführung in sein Denken*, Stuttgart 1994. U. Kühn, «Thomas von Aquin», εν M. Greschat (Hrsg.), *Gestalten der Kirchengeschichte, Bd. 4, Mittelalter*, II, Stuttgart 1994², σ. 38-62. O. Hermann Pesch, *Thomas von Aquin. Grenze und Größe mittelalterlicher Theologie. Eine Einführung*, Mainz 1995³. W. Kluxen, *Philosophische Ethik bei Thomas von Aquin*, Hamburg 1998³. N. Kretzmann, *The Metaphysics of Theism. Aquinas' Natural Theology in Summa Contra Gentiles I/II.*, Oxford 1997/1999. A. Kenny, *Thomas von Aquin*, Freiburg 1999. J. Wippel, *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas. From Finite Being to Uncreated Being*, Washington, Catholic University of America Press 2000. E. Stump, *Aquinas*, London 2003. D. Berger, *Thomas von Aquin „Summa theologiae“*, Darmstadt 2004. W. Patt, *Metaphysik bei Thomas von Aquin. Eine Einführung*, London 2004. T.G. Weinandy-D.A. Keating-J.P. Yocum, *Aquinas on Doctrine. A Critical Introduction*, London 2004. P. Engelhardt, *Thomas von Aquin. Wegweisungen in sein Werk*, (Dominikanische Quellen und Zeugnisse Bd. 6.), Leipzig 2005. M. Forschner, *Thomas von Aquin*, München 2006. V. Leppin, *Thomas von Aquin. Zugänge zum Denken des Mittelalters*, Münster 2009. C. Mühlum, „Zum Wohl des Menschen“. *Glück, Gesetz, Gerechtigkeit und Gnade als Bausteine einer theologischen Ethik bei Thomas von Aquin*, (Contribuciones Bonnenses, II, Bd 3.), Bonn 2009. M. Stohldreier, *Zum Welt- und Schöpfungsbegriff bei Averroes und Thomas von Aquin. Eine vergleichende Studie*, Diss., München 2009. R. Schönberger, *Thomas von Aquin zur Einführung*, Hamburg 2012⁴. Για το έργο του βλ. την περίφημη Editio Leonina, *Sancti Thomae Aquinatis doctoris angelici Opera omnia iussu Leonis XIII. P.M. Edita, cura et studio fratrum Praedicatorum*, Romae 1882 εξ.

⁹⁰¹ *Απολογία*, Α', 120-129, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 363. Ακόμη, βλ. Παπαδόπουλος, *Ελληνικάί Μεταφράσεις*, σ. 27 εξ. Kianka, *Demetrius-Thomas*, σ. 264 εξ. Moutsopoulos, *Thomisme*, σ. 307 εξ.

Η πρόσληψη της λατινικής γλώσσας⁹⁰² και μόνο ως εγχείρημα φαίνεται ότι γοήτευε βαθιά το Δημήτριο, εφόσον διέθετε μάλλον έφεση στη γλωσσομάθεια, αλλά και αισθανόταν θαυμασμό και αγάπη γενικότερα για τη γλώσσα ως πνευματικό όργανο και εκφραστικό μέσο, ώστε η προσπάθειά του εν προκειμένω να διαπνέεται οπωσδήποτε από καθαρά φιλολογικό ενδιαφέρον, αλλά και από φιλομαθή διάθεση. Έτσι, όπως σημειώνει, από την πρώτη του επαφή με τα λατινικά αιχμαλωτίστηκε κυριολεκτικά, αισθανόμενος κατά την πρόσληψή τους ότι γεύεται μεθυστικούς λωτούς και πλουτίζει τον εαυτό του με το περιεχόμενο της γλώσσας που κατακτούσε⁹⁰³. Ιδιαίτερα μάλιστα τονίζει, ότι απολαμβάνει εξαιρετικά την ομορφιά και τη λογοτεχνική αξία της λατινικής⁹⁰⁴, κάτι στο οποίο συνέβαλε προφανώς η καλλιέργεια της *Summa contra Gentiles*⁹⁰⁵ του Ακινάτη, η οποία φαίνεται ότι τον γοήτευσε με τα λογοτεχνικά της χαρίσματα και το βαθύ φιλοσοφικοθεολογικό της περιεχόμενο.

Η επιλογή της χρήσης της *Summa contra Gentiles* για την πρόσληψη της γλώσσας με σκοπό εκτός από τις κρατικές ανάγκες και την ικανοποίηση των πνευματικών του ανησυχιών, των φιλοσοφικών του αναζητήσεων και των θεολογικών του ενδιαφερόντων, καταφαίνεται πλήρως επίσης και από το γεγονός ότι επιδόθηκε πολύ σύντομα, παράλληλα με την γλωσσική του κατάρτιση, και στην εντατική μελέτη του έργου, γεγονός που του προξένησε βαθιά εντύπωση και του καλλιέργησε εντονότερα τη διάθεση για την πληρέστερη σπουδή της θωμιστικής σκέψης. Τόσο πολύ μάλιστα τον ενθουσίασε η εντρύφηση στη *Summa contra Gentiles* ώστε να αισθανθεί επιπλέον την ανάγκη να κοινοποιήσει το περιεχόμενό της στο φιλικό του περιβάλλον και μάλιστα στα μέλη του πνευματικού κύκλου που λειτουργούσε ήδη στο παλάτι. Γι' αυτό και αποφάσισε να ξεκινήσει πιθανότατα όχι πριν από τα τέλη του 1349, οπότε κατείχε ήδη σε αρκετά καλό, όχι όμως πλήρως ικανοποιητικό - όπως πίστευε - βαθμό τη λατινική, την απόπειρα μεταγλώττισης κάποιων μικρών τμημάτων της. Στο έργο αυτό είναι βέβαιο ότι τον συνέδραμε σημαντικά ο δάσκαλός του Φίλιππος, η επιλογή του οποίου από το Δημήτριο, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν είχε γίνει μόνο με σκοπό να τον καθοδηγήσει στην εκμάθηση

Demetracopoulos, *Translation*, σ. 311 εξ. Καλαμάκης, *Ανθολόγιον*, σ. 38 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 11-12. Plested, *Orthodox Readings*, σ. 64. Ryder, *Career and Writings*, σ. 14.

⁹⁰² Οι συνθήκες και τα γεγονότα αναφορικά με την εκμάθηση της λατινικής γλώσσας από το Δημήτριο παρατίθενται αναλυτικά από τον ίδιο στην *Απολογία Α'*, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 361-364. Επίσης Κόλτσιου-Νικήτα, *Soliloquia*, σ. 9 εξ. Καλαμάκης, *Ανθολόγιον*, σ. 29 εξ και Ryder, *Career and Writings*, σ. 13 εξ.

⁹⁰³ *Απολογία, Α'*, 130-131, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 363.

⁹⁰⁴ *Απολογία, Α'*, 136-140, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 367 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 80-81.

⁹⁰⁵ Για την μετάφραση της *Summa contra Gentiles*, βλ. γενικώς Rackl, *Verteidiger*, σ. 21 εξ. P. Frassinetti, « Il codice Torinese C-II- 16 contenente la versione greca délia Summa contra Gentiles ad opera di Demetrio Cidone», *SBN* [=Atti dello VIII Congr. Intern. di St. Biz., I] 7 (1953), σ. 78 εξ. Glycofyridi-Leontsini, *Demetrius Cydones*, σ. 175 εξ. Plested, *Orthodox Readings*, σ. 65. Παπαδοπούλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 25 εξ. Papadopoulos, *Thomas*, σ. 274 εξ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 16-17.

της γλώσσας, αλλά και για να τον εισαγάγει στη βαθύτερη κατανόηση της σκέψης του Ακινάτη, ώστε να είναι πολύ πιθανό ότι δέχθηκε επίσης την αρωγή του στην ορθότερη απόδοση του νοήματος του πρωτότυπου λατινικού θεολογικού κειμένου στην ελληνική γλώσσα.

Σκοπός της πρωτόλειας αυτής μεταφραστικής προσπάθειας του Κυδώνη ήταν τα κείμενα του Θωμά να αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας και συζήτησης στον πνευματικό του κύκλο στα ανάκτορα, με σκοπό να κατανοηθεί από τους προκατειλημμένους φίλους και συνομιλητές του, όπως ισχυρίζεται, ότι και οι Λατίνοι διέθεταν έργα σημαντικής πνευματικής αξίας⁹⁰⁶, αλλά και να δώσει επίσης τη δυνατότητα, εκτός από εκείνους που αμφισβητούσαν την αξία των λατινικών έργων, σε άλλους φιλομαθείς και καλοπροαίρετους διανοούμενους της Κωνσταντινουπόλεως, όπως ο Καντακουζηνός και οι Καβάσιλες Νικόλαος και Νείλος, να έρθουν σε επαφή με την αριστοτελίζουσα θωμιστική θεολογική σκέψη. Έτσι, δεν δίστασε να θέσει πολύ σύντομα τα πρώτα μεταφρασμένα αποσπάσματα υπόψη του αυτοκράτορα, ο οποίος φαίνεται ότι ενθουσιάστηκε από τη μελέτη τους, γι' αυτό και προέτρεψε τον Κυδώνη να φιλοτεχνήσει τη μετάφραση ολόκληρου του έργου, τονίζοντάς του μάλιστα ότι ένα τέτοιο εγχείρημα θα αποτελούσε κέρδος «*τῷ κοινῷ τῶν Ἑλλήνων*»⁹⁰⁷, δηλαδή για την ελληνική πνευματική κληρονομιά και οπωσδήποτε για τους εκάστοτε μετόχους της ελληνικής γλώσσας και παιδείας. Εκτός από τον αυτοκράτορα όμως είναι πολύ πιθανό ότι από την ανάγνωση του κειμένου της μετάφρασης εντυπωσιάστηκαν και οι δύο Καβάσιλες, ιδίως μάλιστα ο Νείλος, για τον οποίο υποστηρίζει το 1363, ότι «*τῆς Λατίνων σοφίας ἐγκώμια πλεῖστα διήει*», εφόσον «*τῶν γὰρ τοῦ Θωμᾶ βιβλίων μανικὸς ἦν ἐραστὴς καὶ τῶν ἐκείνου λόγων ἐψηφίζετο πολλῶ τοὺς τῶν ἄλλων διδασκάλων ἠττᾶσθαι*»⁹⁰⁸.

Είναι βέβαιο όμως ότι ο νεαρός Δημήτριος ικανοποιήθηκε περισσότερο από τον αυτοκρατορικό έπαινο της μεταφραστικής του προσπάθειας, γι' αυτό και αποδέχτηκε την προτροπή του Καντακουζηνού για εξελληνίση ολόκληρου του έργου, θεωρώντας το αυτό ωστόσο περισσότερο ως ένα έργο, το οποίο, εκτός από τον πλουτισμό της ελληνικής πνευματικής παράδοσης και της φιλοσοφικοθεολογικής σκέψης στην Αυτοκρατορία - που ίσως θα εννοούσε ο Καντακουζηνός -, θα μπορούσε να αποτελέσει και σημαντικό διάμεσο για την ευόδωση της προσπάθειας κατανόησης και διαλλαγής με την Χριστιανική Δύση, αρχικά σε εκκλησιαστικό και κατόπιν σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και παράλληλα να καταστεί, με τη βαθύτερη γνώση και διάδοση της ακινάτειας θεολογίας, σημαντικό ανάχωμα στην επικράτηση του παλαμισμού, μετά και από την επίσημη συνοδική

⁹⁰⁶ *Ἀπολογία, Α'*, 131-133, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 362-363.

⁹⁰⁷ «πολύ κέρδος προλέγων ἐντεῦθεν ἔσεσθαι τῷ κοινῷ τῶν Ἑλλήνων» (*Ἀπολογία, Α'*, 122-123, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 363). Για τη στάση του Καντακουζηνού, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 81. Likoudis, *Ending*, σ. 25-26. Κόλτσιου-Νικήτα, *Corpus*, σ. 181. Chelaru, *Demetrius Kydones*, σ. 204. Plested, *Orthodox Readings*, σ. 84 εξ.

⁹⁰⁸ *Ἀπολογία, Α'*, 127-129, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391.

του κατοχύρωση το 1347. Την προτροπή του αυτοκράτορα για συνολική μετάφραση του έργου όμως δεν φαίνεται να υλοποίησε άμεσα ο Κυδώνης, ο οποίος, γνωρίζοντας σταδιακά τη λατινική γλώσσα σε μεγαλύτερο βαθμό, μελέτησε ακόμη βαθύτερα, υπό την καθοδήγηση του δασκάλου του και με σκοπό τη πληρέστερη κατανόηση της θωμιστικής σκέψης, και άλλα έργα του Ακινάτη⁹⁰⁹, όπως επίσης και έργα διαφόρων άλλων Λατίνων συγγραφέων, προκειμένου να εισέλθει ουσιαστικότερα στο πνεύμα του σχολαστικώς σκέπτεσθαι και φιλοσοφικώς θεολογείν.

Αποφασιστικής σημασίας γεγονός για την έναρξη της μετάφρασης ολόκληρης της *Summa contra Gentiles* όμως, αποτέλεσε πιθανότατα η τελευταία μεγάλη Σύνοδος υπέρ του Ησυχασμού το καλοκαίρι του 1351⁹¹⁰, η οποία επικύρωσε την καταδίκη του Γρηγορίου Ακινδύνου και αποδοκίμασε τον τελευταίο μεγάλο αντίπαλο του αγ. Γρηγορίου Παλαμά, Νικηφόρο Γρηγορά, γεγονός που συνέβαλε στην οριστική επικράτηση του παλαμισμού ως εκκλησιαστικής διδασκαλίας και οπωσδήποτε στην σχεδόν πλήρη αποδυνάμωση, μετά την οριστική απόσυρση του Γρηγορά στη μονή της Χώρας, της αντιπαλαμικής μερίδας στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι, επειδή ο Δημήτριος δεν μπορούσε προφανώς ή απέφευγε λόγω του αξιώματός του, αλλά και σεβόμενος τον αυτοκράτορα να αναπτύξει δημόσια αντιπαλαμική δραστηριότητα σε θεολογικό επίπεδο, αποφάσισε να αντιδράσει σε πρώτο στάδιο μεταφράζοντας και διαδίδοντας ολόκληρο το θωμιστικό έργο, ευελπιστώντας ότι η μελέτη του από τους θεολογούντες φιλοσοφικώς διανοούμενους της Αυτοκρατορίας θα έπειθε για το σφαλές των παλαμικών αντιλήψεων και θα απέβαινε το πλέον αποτελεσματικό εμπόδιο στην ευρύτερη απήχησή τους, αλλά και θα συνέβαλλε οπωσδήποτε στην προσέγγιση με την Δύση, γεγονός που συνιστούσε δομικό στοιχείο του διαμορφούμενου πολιτικού του οράματος.

Η μεταφραστική προσπάθεια του Κυδώνη ωστόσο θα πρέπει να καθυστέρησε αρκετά και πάλι για τρεις κυρίως λόγους, τους οποίους απαριθμεί πολύ αργότερα στον Μάξιμο Χρυσοβέργη. Ο πρώτος και σημαντικότερος από αυτούς ήταν η απορρόφησή του από τα κρατικά ζητήματα και την καθημερινή πολύωρη προσφορά υπηρεσιών στον αυτοκράτορα, γεγονός που συνέτεινε ώστε να μην διαθέτει αρκετό χρόνο για να αφοσιωθεί στο χρονοβόρο έργο της προσεκτικής

⁹⁰⁹ *Απολογία, Α'*, 141-148, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 364. Επίσης, βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XVIII-XIX. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαι Μεταφράσεις*, σ. 26 εξ και 80 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 14-15. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 55. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 77 εξ. 100 εξ. 129 εξ και 149 εξ. Kianka, *Apology*, σ. 63-64. Κόλτσιου-Νικήτα, *Soliloquia*, σ. 10 εξ.

⁹¹⁰ Γι' αυτήν, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 23, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 168 εξ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVIII, 1 - XXI, 6, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 869-1036. Ακόμη, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 23 εξ. Χρήστου, Εισαγωγή, ΓΠΣ IV (1988), σ. 36 εξ. Jugie, *Controverse*, σ. 1790 εξ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 142 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 85 εξ και 90 εξ. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 290. Φειδάς, *Ιστορία, Β'*, σ. 531 εξ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 201 εξ.

και ακριβούς μετάφρασης που επιδίωκε. Ο δεύτερος λόγος συνδεόταν με τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ακόμη, λόγω των γλωσσικών του ελλείψεων, αναφορικά με την κατανόηση του λατινικού πρωτοτύπου⁹¹¹, αναφέροντας στον Μάξιμο, ότι επειδή ήταν ακόμη «πάνυ γάρ νέος» όταν ξεκίνησε «τὴν ἔρμηνείαν τῶν τοῦ Θωμᾶ λόγων», είχε σημαντικές αδυναμίες, τις ποίες προσπαθούσε προφανώς να υπερβεί είτε με την επιμονή στην διαρκή και προσεκτική μελέτη του πρωτοτύπου, προσπαθώντας να επιτύχει την ορθότερη μεταφορά του νοήματος του λατινικού στην ελληνική γλώσσα, είτε καταφεύγοντας στον δάσκαλό του για τη διασάφηση και διαλεύκανση περίπλοκων νοημάτων και δυσνόητων αποσπασμάτων του έργου του Ακινάτη⁹¹².

Ο τρίτος λόγος που παρακώλυε το μεταφραστικό του έργο οφειλόταν, όπως διατείνεται, στην παλαιότητα, την φθορά και την ακαταλληλότητα του χειρογράφου που χρησιμοποιούσε για το μεταφραστικό του έργο, εφόσον παρατηρούνταν, όπως τόνιζε, σοβαρή έλλειψη χειρογράφων με λατινικά έργα γενικότερα στην Ανατολή. Αυτό όμως είχε ως συνέπεια, το συνήθως ένα και μοναδικό που διέθετε ο νεαρός διανοούμενος για τη μετάφραση να μην βρίσκεται σε καλή κατάσταση, αλλά να είναι σημαντικά φθαρμένο, ώστε να καθίσταται αρκετά επίπονη η επίτευξη της κατ' ακρίβεια μεταφοράς του νοήματος του λατινικού πρωτοτύπου στην ελληνική γλώσσα. Οι δυσκολίες μάλιστα λόγω της παλαιότητας και της φθοράς του χειρογράφου, αλλά και παράλληλα η έλλειψη άλλων αντιγράφων με το κείμενο για να υπάρχει η δυνατότητα συγκριτικής μελέτης και αντιπαραβολής, καθιστούσαν την εργασία του Μεσάζοντος ακόμη δυσχερέστερη, με συνέπεια να κινδυνεύει σε πολλά σημεία να παραμείνει ατελής η προσπάθειά του, εφόσον τα σφάλματα, οι φθορές και τα κενά που παρατηρούνταν στο πρωτότυπο δεν οδηγούσαν στο επιθυμητό μεταφραστικό αποτέλεσμα⁹¹³ και γι' αυτό θα έπρεπε να καταταφύγει

⁹¹¹ «πάνυ γάρ νέος τῆς ἔρμηνείας τῶν τοῦ Θωμᾶ λόγων ἠψάμην, ὅτ' οὐπω τῆς Ἰταλῆς γλώσσης ὅσον ἐβουλόμην συνελεξάμην, ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν κοινῶν φροντίδες καὶ ἀσχολίαι αἷς μὲ βασιλεὺς τότε φέρων προσέδησε, καὶ τὸ δεῖν τὰς πάντων χρείας μανθάνοντα δήλας ἐκείνω ποιεῖν, οὐ πάνυ τὴν ἔρμηνείαν ἀκριβοῦν συνεχώρουν» (Ἐπιστ. 333, Μαξίμω, 38-42, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 267).

⁹¹² Αυτό προκύπτει από την συμβουλή που δίνει για τον ίδιο λόγο στο Χρυσοβέργη ως εξής : «Πλὴν ὅπερ εἶπον τὸ μὴ ραδίως τῶν ἀγνοουμένων ἀφίστασθαι, ἀλλ' ἐπανασκοπεῖν, καὶ αὐτὸν ἐξετάζοντα καὶ τὰ παρὰ τῶν βέλτιον εἰδόντων μανθάνειν πειρώμενον, πλεῖστον σοὶ πρὸς τὸ μηδενὸς τῶν ἀνεγνωσμένων ἀπολειφθῆναι ποιήσει, χάριν δὲ ἡντινὰ μοι φῆς τῆς ἔρμηνείας εἰδέναί, τῷ πατρὶ μᾶλλον τῶν λόγων ἀλλ' οὐκ ἐμοὶ δικαιοτέρ' ἂν ποιούης ἀποδοῦς» (Ἐπιστ. 333, Μαξίμω, 43-51, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 268). Για την μέθοδο και την ποιότητα της μεταφραστικής προσπάθειας του Κυδώνη, βλ. Καλαμάκης, *Ανθολόγιον*, σ. 41-44, Κόλτσιου-Νικήτα, *Soliloquia*, σ. 63 εξ και κυρίως 75-80. Moutsopoulos, *Thomisme*, σ. 309 εξ. Glycofrydi- Leontsini, *Demetrius Cydones*, σ. 175 εξ. Demetracopoulos, *Translation*, σ. 316-318. Demetracopoulos, *Bernardus*, σ. 848 εξ.

⁹¹³ «Καὶ τρίτον δ' ἂν τις αἰτιάσαιτο τὴν τῶν βιβλίων σπάνιν. Μόλις γὰρ ἐνὸς εὐποροῦμεν ὅθεν ἐχρῆν μεταφέρειν, ὥστε τὴν ἐκείνου φθορὰν οὐκ ἦν ραδίως φωρᾶσαι ἢ διορθώσασθαι, οὐκ ὄντος ἐτέρου ᾧ τὸ ἐν ἐκείνῳ τις παραβάλλων ἠδύνατ' ἂν μᾶλλον τῆς ἀληθείας στοχάσασθαι. Λατινικῶν γὰρ βιβλίων οὐκ ἦν παρ' ἡμῖν ταμειῖον, ἀλλ' ἔδει τοῖς ὡς ἔτυχεν εὐρισκομένοις ἀρκεῖσθαι» (Ἐπιστ. 333, Μαξίμω, 42-46, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 268). Πρβλ. και Plested, *Orthodox Readings*, σ. 69 εξ.

προφανώς πολύ συχνά, αν όχι διαρκώς, στην αρωγή του δασκάλου του. Έτσι, έπειτα από αλλεπάλληλες και τμηματικές μεταφραστικές απόπειρες, επιδόθηκε στην συνολική μεταγλώττιση του έργου οπωσδήποτε μετά τα μέσα του 1353 και, επειδή, σύμφωνα με δική του μαρτυρία, η τελική του εργασία είχε διάρκεια ενός έτους περίπου, η εξελλήνιση της *Summa contra Gentiles* ολοκληρώθηκε στις 24 Δεκεμβρίου 1354⁹¹⁴ μετά το μεσημέρι στη μονή των Μαγγάνων.

5. Η στάση του Δημητρίου απέναντι στην εξωτερική και την θρησκευτική πολιτική του Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνού

Η αντίθεση του Δημητρίου στον παλαμισμό λόγω του φιλοσοφικού του ουμανισμού αρχικά, αλλά και η σύνδεσή του κατόπιν με τους Δομινικανούς του Πέραν, η μελέτη των θωμιστικών, όπως και των λοιπών λατινικών έργων, σε συνδυασμό με τις οδυνηρές του εμπειρίες από την συμπεριφορά των Οθωμανών στη Θράκη, συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση της αρνητικής του στάσης απέναντι στην φιλοπαλαμική θρησκευτική και στην φιλοτουρκική εξωτερική πολιτική του Καντακουζηνού⁹¹⁵. Η αντίθεσή του αυτή ωστόσο θα πρέπει να περιοριζόταν σε απλή προσωπική διαφωνία, χωρίς άλλη εμφανή αντίδραση και οπωσδήποτε σε καμία περίπτωση ρήξη με τον προστάτη και ευεργέτη του αυτοκράτορα, την οποία εκφράζει επίσης και με την παντελή αποσιώπηση στο έργο του των ενεργειών του τόσο υπέρ του Παλαμισμού, όσο και υπέρ της συνεργασίας του κυρίως με τους Οθωμανούς. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος για τον οποίο η αρνητική του στάση στις επιλογές του αυτοκράτορα παρέμεινε σε αυστηρά ιδιωτικό επίπεδο και δεν δημιούργησε κανένα απολύτως πρόβλημα στις σχέσεις τους, με αποτέλεσμα ο Καντακουζηνός να περιβάλλει με εμπιστοσύνη τον *Μεσάζοντα* και εκείνος να μην πάψει να υποστηρίζει με θέρμη τον αυτοκράτορα, εκφράζοντας ωστόσο με έμμεσο και σιωπηρό τρόπο την αντίθεσή του στη υποστήριξη που παρείχε στους παλαμίτες ησυχαστές από το 1347 και ιδίως μετά το 1351, καθώς και στην συνέχιση της συμμαχίας με τα τουρκικά φύλα και κυρίως με τους Οθωμανούς⁹¹⁶, ιδιαιτέρως μάλιστα μετά το 1352 και την κατάληψη του φρουρίου της Τζύμπης, οπότε αποκαλύφθηκαν τα πραγματικά τους κίνητρα, προτείνοντας και

⁹¹⁴ Jugie, *Démétrius*, σ. 391-392. Rackl, *Übersetzung*, σ. 51-52. Cammelli, *Correspondance*, σ. XVII - XVIII. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Pavić, *Dimitrije Kydones*, σ. 21 εξ. Beck, *Kirche*, σ. 734. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, σ. 1075. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 275. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 55. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 14-15. Plested, *Orthodox Readings*, σ. 67 εξ. Поляковская, *Κυδωνис*, σ. 180. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 77 εξ 100 εξ 126 εξ και 149 εξ. Kianka, *Apology*, σ. 60. Дунаев, *Κυδωνис*, σ. 641 c. Ryder, *Career and Writings*, σ. 17. Tinnefeld, *Translations*, σ. 14.

⁹¹⁵ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 224 εξ.

⁹¹⁶ Για τα τουρκικά φύλα, σύμφωνα με τον Κυδώνη, βλ. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 197 εξ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 57 εξ και Б. Павловић/ Pavlonić, «Страх од Турака у писмима Димитрија Кидона (1352-1371) [Ο φόβος των Τούρκων στις επιστολές του Δημητρίου Κυδώνη], στο *Византијски свет на Балкану / Ο Βυζαντινός Κόσμος στα Βαλκάνια*, τ. II, Βеоград/Belgrade 2012, σ. 373 εξ.

προωθώντας ενδεχομένως, καθώς δεν εμπιστευόταν ούτε τους Σέρβους⁹¹⁷, την προοπτική μιας μελλοντικής συμμαχίας με την χριστιανική Δύση, αλλά και υποστηρίζοντας ένθερμα την προσπάθεια να ανασυγκροτηθεί η Αυτοκρατορία και να βασιστεί στις δικές της δυνάμεις για την αντιμετώπιση των εξωτερικών κινδύνων.

Την αντίθεση αλλά και γενικότερα την αρνητική του στάση απέναντι στον παλαμισμό⁹¹⁸, παρόλο που είναι βέβαιο ότι το γνώριζαν τόσο ο Καντακουζηνός όσο και πολλοί από τους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους στο παλάτι⁹¹⁹, ουδέποτε εξέφρασε δημόσια ο Δημήτριος κατά την περίοδο της βασιλείας του ως διαφωνία με την αυτοκρατορική θρησκευτική πολιτική, γεγονός που καταφαίνεται σαφώς από την απουσία του και γενικώς την ουδέτερη στάση που τήρησε κατά τη συνοδική διαδικασία το 1347 και το 1351, οπότε επικυρώθηκε και εκκλησιαστικά η διδασκαλία του αγ. Γρηγορίου του Παλαμά, ενώ καταδικάστηκε επίσημα από τους ηγέτες των αντιπαλαμιτών ο Γρηγόριος Ακίνδυνος⁹²⁰, αλλά και αποδοκιμάστηκαν οι αντιλήψεις του Νικηφόρου Γρηγορά⁹²¹, τις οποίες ενστερνιζόταν πιθανότατα και

⁹¹⁷ Αναλυτικά για την στάση του Δημητρίου απέναντι στους Σέρβους, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 63 εξ. Р. Радиж / R.-Đ. Radić, «Срби пред градом светог Димитрија?: Једна алузија Димитрија Кидона у 'Монодии палима у Солуну' [Σέρβοι μπροστά από την πόλη του Αγίου Δημητρίου; Μία μαρτυρία από την 'Μονωδία επί τοις εν Θεσσαλονίκη πεσούσι' του Δημητρίου Κυδώνη]», *ZRVI* 39 (2001), σ. 221 εξ, καθώς και την εκτενή μελέτη της Β. Павловић / Pavlonić, «Срби у делима Димитрија Кидон [Οι Σέρβοι στα έργα του Δημητρίου Κυδώνη]», *ZRVI* 49 (2012), σ. 257 εξ.

⁹¹⁸ Demetracopoulos, *Translation*, σ. 311.

⁹¹⁹ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 74.

⁹²⁰ Για τον Ακίνδυνο, βλ. R.-J. Loenertz, «Dix-huit lettres de Grégoire Acindyne analysées et dates», *OCP* 23 (1957), σ. 114-44. R.-J. Loenertz, «Gregorii Acindyni epistulae selectae IX», *EEBS* 27 (1957), σ. 89-109. M. Candal, «La confesión de fe antipalamítica de Gregorio Acíndino», *OCP* 25 (1959), σ. 215-264. A.C. Hero, «Introduction, I. The life of Akindynos», στο *Gregorii Acindyni Epistulae*, (CFHB 21), Washington : Dumbarton Oaks, 1983, σ. ix-xxxiii. J.S. Nadal «La critique par Akindynos de l'herméneutique patristique de palamas», *Istina* 3 (1974), σ. 297-328. Του Αυτού, «La rédaction première de la Troisième lettre de Palamas à Akindynos», *OCP* 40 (1974), σ. 233-85. A.-M. Talbot – A.C. Hero, «Akindynos, Gregory», *ODB* I (1991), σ. 45-46. J. Nadal Cañellas, *Gregorii Acindyni Opera. Refutationes duae. Operis Gregorii Palamae cui titulus Dialogus inter Orthodoxum et Barlaamitam*, (CCSG 31), Turnhout : Brepols - Leuven : University press, 1995, σσ. xiii-lxvii. J. Nadal, «Gregorio Akindinos, ¿Eslavo o Bizantino?», *RSBN* 27 (1990), σ. 259-265. G. Kaprieff, «Gregory Akindynos», *Encyclopedia of Medieval Philosophy*, σ. 437-439. J. Nadal Cañellas, «Gregorio Akindinos. I. Biografía», στο C.G. Conticello - V. Conticello (dir.), *La Théologie Byzantine et sa Tradition*, t. II (XIIIe – XIXe s), Turnhout: Brepols, 2002, σ. 189-223. J. Nadal Cañellas, «Le rôle de Grégoire Akindynos dans la controverse hésychaste du XIVème siècle à Byzance», στο J.P. Monferrer-Sala (ed.), *Eastern Crossroads. Essays on Medieval Christian Legacy*, (Gorgias Eastern Christian Studies 1), Piscataway: Gorgias Press LLC, 2007, σ. 31- 60. Α. Ζαχαρίου, *Η θεολογία του Γρηγορίου Ακινδύνου (βάσει των επιστολών του). Συμβολή στην ερμηνεία της θεολογικής του αντίληψης*, (Διδακτορική Διατριβή), Αθήνα 2016, σ. 25-44. Θ.Γ. Ντίνα, *Ο Γρηγόριος Ακίνδυνος στο πλαίσιο των ιστορικών γεγονότων και οι θεολογικές διαμάχες στο πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα*, (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη – Καλαμάτα 2016, σ. 62 εξ.

⁹²¹ Για τον Γρηγορά, βλ. PLP 4443. R. Guiland, *Essai sur Nicéphore Grégoras. L'homme et l'œuvre*, Paris 1926, σ. 4 εξ. I. Ševčenko, «Some autographs of Nicephore Gregoras», *ZRVI* 8/2 (1964), σ. 435-450. H.-V. Beyer, «Nikephoros Gregoras als Theologe und sein erstes Auftreten gegen die

υποστήριζε μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1350, οπότε υιοθέτησε πλήρως το Θωμισμό. Για το λόγο αυτό και σε κανένα από τα έργα του μέχρι το 1354, πλην δύο επιστολών, όπου το πράττει έμμεσα και υπαινικτικά, δεν καταφέρεται ευθέως εναντίον του παλαμισμού εξ αφορμής των εξελίξεων αυτών, στις οποίες ο αυτοκράτορας διαδραμάτισε ουσιαστικό ρόλο⁹²², αλλά και δεν αναλαμβάνει επίσης ως οπαδός της αντιπαλαμικής μερίδας καμία πρωτοβουλία για να υπερασπιστεί τους αντιπαλαμίτες ή να καταπολεμήσει δημόσια την παλαμική διδασκαλία, γεγονός που οφείλεται κυρίως στο σύνδεσμο με τον Καντακουζηνό και το πολιτικό αξίωμα που κατείχε, με συνέπεια να θεωρείται ύποπτος και κατόπιν να κατηγορείται πιθανόν για ηττοπάθεια από μερίδα αντιπαλαμιτών, ώστε και ο Γρηγοράς να αποφεύγει τη συναναστροφή μαζί του μέχρι και το τέλος της ζωής του κατά τα έτη μεταξύ 1358 και 1361⁹²³.

Έτσι, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Καντακουζηνού, ο Κυδώνης περιορίζεται μόνο στην μετάφραση και διάδοση της *Summa contra Gentiles*, την οποία χρησιμοποιεί ως κεκαλυμμένη, υπό το ένδυμα των λογοτεχνικών του

Hesychasten», *JÖB* 20 (1971), σ. 171- 188. J.-L. van Dieten, *Nikephoros Gregoras, Rhomäische Geschichte*. übersetzt und erläutert, Teil I. (Kapitel I-VII), Stuttgart 1973, σ. 1-62. H. V. Beyer, « Eine Chronologie der Lebensgeschichte des Nikephoros Gregoras», *JÖB* 27 (1978), σ. 127- 155. P.A.M. Leone, *Nicephori Gregorae Epistulae*, vol. I, Matino 1982, σ. 10-22 και 49-65. A.-M. Talbot, «Nikephoros Gregoras», *ODB* II (1991), σ. 874- 875. Μόσχος, *Γρηγοράς*, σ. 42 εξ. Π. Ζαβόρονκοφ - Α. Σαββίδης, «Νικηφόρος Γρηγοράς», *ΕΠΛΒΙΠ* 6 (2006), σ. 43-45. Mergiali, *L'enseignement*, σ. 57 εξ και 73 εξ. Η. Παρασκευοπούλου, *Το Αγιολογικό και Ομιλητικό έργο του Νικηφόρου Γρηγορά*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέτες 59), Θεσσαλονίκη : Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, 2013. Κ. Τσιγάνης, *Παρένθετα Κείμενα στη Ρωμαϊκή ιστορία του Νικηφόρου Γρηγορά*, (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2010. Α. Σκλαβενίτη, *Συμβολή στη μελέτη των Επιστολών του Νικηφόρου Γρηγορά*, Αθήνα : Κανάκης, 2019. B. Pavlović, «Nikephoros Gregoras und das Nikänische Reich», στο E. Juhász (Hrsg.), *Byzanz und das Abendland IV. Studia Byzantino-Occidentalia*, (Bibliotheca Byzantina IV), Budapest : Eötvös-József-Collegium, 2016, σ. 203-226. Α. Σκλαβενίτη, «Το διδασκαλείο του Νικηφόρου Γρηγορά», *ΒΣ* 28 (2018), σ. 141-167.

⁹²² Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 218. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 12-13.

⁹²³ Αυτό προκύπτει ήδη από την *Επιστ.* 123, *Έκ Θεσσαλονίκης εις Νικηφόρον τόν Γρηγοράν*, (έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 160-161), που του απευθύνει ο Δημήτριος μεταξύ 1341 και 1345, εφόσον ο Γρηγοράς απέφευγε να συνάψει σύνδεσμο μαζί του, θεωρώντας τον ύποπτο λόγω της συμπόρευσής του με τον υπέρμαχο του παλαμισμού Καντακουζηνό (Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 89-90 και P.L.M. Leone, «La corrispondenza ...», *Quaderni ...* II (1980), σ. 228), καθώς επίσης και από την έλλειψη οποιασδήποτε μαρτυρίας για επικοινωνία ή συνεργασία των δύο ανδρών μετά το 1347, οπότε ο Κυδώνης εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο όμως και μετά την παραίτηση του Καντακουζηνού το 1354 και την άνοδο στο θρόνο του φιλοδυτικού Ιωάννη Ε', οπότε τόσο ο Κυδώνης ως *Μεσάζων* από το 1355/56 όσο και ο Γρηγοράς ήταν πλέον ελεύθεροι να εκφράζουν τις αντιπαλαμικές τους αντιλήψεις, δεν διαθέτουμε επίσης οποιαδήποτε πληροφορία για επαφή ή συνεργασία μεταξύ τους μέχρι το θάνατο του Νικηφόρου το 1358/61, κάτι που είναι πολύ πιθανό να οφείλεται μεταξύ των άλλων και στην προϊούσα υιοθέτηση της θωμιστικής θεολογικοφιλοσοφικής επιχειρηματολογίας εκ μέρους του Δημητρίου εναντίον του παλαμισμού. Για το έτος θανάτου του, βλ. Μόσχος, *Γρηγοράς*, σ. 72-73 σημ. 33 και Α. Σκλαβενίτη, *Συμβολή*, σ. 72-73. Η. Παρασκευοπούλου, *Το Αγιολογικό*, σ. 32.

ενδιαφερόντων και των φιλοσοφικών του αναζητήσεων, αντίδραση στην επικράτηση της παλαμικής θεολογίας⁹²⁴, καθώς είναι σχεδόν βέβαιο πως η τμηματική μεταγλώττιση του έργου από το 1349 και ιδιαιτέρως μετά το 1351 συνιστούσε - όπως ήδη σημειώθηκε - ενσυνείδητη προσπάθεια του *Μεσάζοντος* να επηρεάσει έμμεσα ιδίως τον αυτοκράτορα και ίσως το περιβάλλον του για μεταβολή της θεολογικής τους στάσης έναντι του παλαμισμού, προτρέποντας μάλιστα τον φιλοσοφούντα ηγεμόνα να μελετήσει τα κείμενα του Ακινάτη, καθώς ο ίδιος είχε ήδη από το 1341 που βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη διαμορφωμένη σαφή αρνητική στάση απέναντι στην διδασκαλία του Γρηγορίου Παλαμά. Η αντίθεση αυτή ενισχύθηκε οπωσδήποτε ακόμη περισσότερο μετά την επικράτηση του Ιωάννη ΣΤ΄ στην Κωνσταντινούπολη το 1347, οπότε είχε πλέον παγιωθεί ο αντιπαλαμισμός του, χωρίς όμως, όπως συνήθιζε σχεδόν πάντοτε, να δημοσιοποιεί τις θέσεις του και μάλιστα όταν αυτές επρόκειτο, λόγω του υψηλού του αξιώματος, να έχουν πολιτικό αντίκτυπο και θα ήταν αντίθετες με την αυτοκρατορική πολιτική, κάτι που συνέβαινε με το ησυχαστικό ζήτημα ως ένα πρόβλημα, εκτός από θεολογικοεκκλησιαστικής και βαθύτατα πολιτικής σημασίας⁹²⁵. Για το λόγο αυτό και η στάση του Δημητρίου μεταξύ των ετών 1347 και 1354 απέναντι στη θρησκευτική πολιτική του Καντακουζηνού στο δημόσιο χώρο θα πρέπει να χαρακτηριζόταν γενικώς από ουδετερότητα, ενώ σε ιδιωτικό επίπεδο η αρνητική του θέση εκφραζόταν είτε σε προσωπικού χαρακτήρα συζητήσεις, είτε μέσω των επιστολών του, ως έμμεση διαφωνία, ωστόσο πλήρης αντίθεση και αποδοκιμασία στον παλαμισμό ως θεολογική διδασκαλία.

Την έμμεση αλλά σταθερή διαφωνία του στην θρησκευτική πολιτική του αυτοκράτορα εκφράζει οπωσδήποτε ο Δημήτριος επίσης, διατηρώντας στο περιβάλλον του εγνωσμένους αντιπάλους της παλαμικής διδασκαλίας, όπως ο μοναχός από το 1347 στον Άθω και ομοϊδεάτης του θεολογικά Μάξιμος Λάσκαρης Καλόφερος⁹²⁶. Ο Μάξιμος υπήρξε σφοδρός αντιπαλαμίτης και στενός φίλος του Γρηγορίου Ακινδύνου, με τον οποίο μάλιστα διατηρούσε αλληλογραφία, μέσω της οποίας ο Ακίνδυνος τον παρακινούσε, το Νοέμβριο ή το Δεκέμβριο του 1347, να συνεχίσει τον αγώνα εναντίον των ησυχαστών⁹²⁷, οι οποίοι τύγχαναν της

⁹²⁴ Για τον αντιπαλαμικό χαρακτήρα των μεταφράσεων του Κυδώνη, βλ. γενικώς A. Levy, «Translatable and Untranslatable Aquinas. The soft cosmological revolution of scholasticism's golden age and the rejection of Aquinas by the first Palamite circles», στο D. Searby (ed.), *Never the Twain Shall Meet?. Latins and Greeks learning from each other in Byzantium*, (Byzantinisches Archiv - Series Philosophica 2), Berlin- Boston : Walter de Gruyter, 2018, σ. 64-66 (το άρθρο στις σελ. 63-75).

⁹²⁵ Για την πολιτική διάσταση και σημασία του ησυχαστικού ζητήματος, βλ. Κουμπής, *Ανταγωνισμός*, σ. 72 εξ. Δ. Κουμπή, «Η Ησυχαστική Έριδα και η εμπλοκή της στις πολιτικές εξελίξεις στη διάρκεια του Δευτέρου Εμφυλίου Πολέμου (1341-1347)», *Βυζαντιακά* 19 (1998), σ. 235-281.

⁹²⁶ Για τον Καλόφερο βλ. *PLP* 10733. Επίσης R.-J. Loenertz, «Pour la biographie de Jean Lascaris Calophéros. À propos de deux publications récentes», *REB* 28 (1970), σ. 129-139.

⁹²⁷ Ακίνδυνος, *Επιστ.* 70, *Μαξίμω*, 14-19 · 79-83 και *Επιστ.* 76, *Μαξίμω τῷ Καλοφέρω*, 13-20, έκδ. A. Constantinides - Hero, *Letters*, σ. 286, 290 και 302. Επ' αυτών βλ. και τα σχόλια του R.-J. Loenertz,

υποστήριξης του Καντακουζηνού⁹²⁸. Έτσι, το γεγονός ότι ο Κυδώνης διατηρούσε στενές σχέσεις με τον Καλόφερο, υποδηλώνει σαφώς ότι, παρόλο που ήταν ίσως ο πλέον στενός από τους συνεργάτες και ένας από τους περισσότερο θερμούς θαυμαστές του αυτοκράτορα, δεν δίσταζε παράλληλα να διαφωνεί με τη θρησκευτική του πολιτική και να διατηρεί φιλικές σχέσεις και μάλιστα στενές με πολιτικούς και θεολογικούς του αντιπάλους, γεγονός που υποδηλώνει σαφώς την αντίθεσή του στην αυτοκρατορική πολιτική.

Εκτός αυτού όμως, την διαφωνία του με τη θρησκευτική πολιτική του Καντακουζηνού εκφράζει ο Δημήτριος ακόμη έμμεσα και σε μια επιστολή⁹²⁹ που χρονολογείται περί το 1348 - οπωσδήποτε μετά τη συνοδική διαδικασία του 1347 - προς κάποιον ανώνυμο φίλο και ομοϊδεάτη του, όπου ασκεί δριμεία κριτική στους παλαμίτες ησυχαστές, όχι τόσο για το περιεχόμενο της διδασκαλίας τους, όσο για την θεολογική τους μέθοδο, καταβάλλοντας προσπάθεια κλονισμού του ισχνού, όπως πίστευε, φιλοσοφικού της υποβάθρου, επικεντρώνοντας την κριτική του στην αμάθεια και την αλαζονεία των οπαδών της μοναχών, οι οποίοι, έχοντας, όπως ισχυρίζεται, ως μοναδικό προσόν το να φέρουν γενειάδα⁹³⁰, προσπαθούν ευσεβοφανώς να επιβάλλουν τις απόψεις τους. Οι παλαμίτες μοναχοί μάλιστα, σύμφωνα με το Δημήτριο, εξακολουθούσαν να είναι πολυάριθμοι στην Κωνσταντινούπολη ακόμη και μετά την λήξη της Συνόδου του Αυγούστου του 1347, κάτι που του προκαλούσε σοβαρή ανησυχία⁹³¹.

Η τακτική του Κυδώνη να μην δημοσιοποιεί τις απόψεις του είναι ο κυριότερος λόγος επίσης για τον οποίο δεν διαθέτουμε μαρτυρίες, εκτός από την θρησκευτική και για την διαφωνία του με την εξωτερική πολιτική του αυτοκράτορα όσον αφορά στις σχέσεις της Αυτοκρατορίας με τους Οθωμανούς κυρίως, καθόσον, σε αντίθεση με τον ίδιο που είχε μάλλον διαμορφώσει σαφή φιλοδυτική πολιτική κατεύθυνση σε εκκλησιαστικό και πολιτικό επίπεδο κυρίως μετά το 1351, ο Ιωάννης ΣΤ΄ στηριζόταν για τη άμυνα της Αυτοκρατορίας στην οθωμανική βοήθεια⁹³²,

«Dix-huit lettres de Grégoire Acindyne analysées et dates», *OCP* 23 (1957), σ. 114 - 144 και Του Αυτού, «Pour la biographie de Jean Lascaris Calophéros...», *REB* 28 (1970), σ. 130-131.

⁹²⁸ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 71.

⁹²⁹ Έπιστ. 88, Άνώνυμος, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 121-122.

⁹³⁰ «οἱ δ' ἐνταῦθα τοὺς πώγωνας ἡσκηκότες καὶ τῷ τρίβωνι καὶ τῷ προκατειληφέναι τὴν παιδείουσι ὀριζόμενοι - πολὺ δὲ τοῦτο τὸ θηρίον ἢ θαυμαστὴ Πόλις βόσκει - ...» (Έπιστ. 88, 24-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122). Συναφώς βλ. και Έπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ, 36-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 85, όπου αναφερόμενος στους παλαμίτες μοναχούς, τονίζει επίσης ότι «πώγωνας ἄλλως ὀρῶν περιφερομένους ἐπὶ τῶν βασιλείων». Το γεγονός επίσης ότι ο Δημήτριος αποκαλεί συνήθως τους παλαμίτες «γενάδας», έχει καταδείξει πειστικά ο Loenertz, *Oenéote*, σ. 307 σημ. 3. Επίσης, βλ. επ' αυτού Духаев, *Κυδοнос*, σ. 641 a.

⁹³¹ Έπιστ. 88, Άνώνυμος, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122.

⁹³² Γι' αυτό βλ. γενικότερα Lemerle, *L'emirat d'Aydin*, passim. E. Werner, «Johannes Kantakuzenos, Umur Paşa und Orchan», *BS* 26 (1965), σ. 255-276. Nicol, *Family of Kantakuzenos*, σ. 35-103. Gill, *John VI*, σ. 55 εξ. H. Inalcik, «The rise of the Turcoman maritime principalities in Anatolia, Byzantium, and

επιδιώκοντας μάλιστα σύναψη διαρκούς συμμαχίας με τον σουλτάνο και γαμπρό του Ορχάν. Για το λόγο αυτό και θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι ο Δημήτριος διαφώνησε και ίσως αντιτάχθηκε πάλι στην επιλογή αυτή του αυτοκράτορα, όχι όμως ευθέως και δημοσίως, αλλά εμμέσως και σιωπηρώς για να μην πλήξει το κύρος του ή τον λυπήσει, επιστρατεύοντας πιθανότατα για τον σκοπό αυτό επίσης τμήμα της μετάφρασης που ολοκλήρωσε μεταξύ 1354 και 1360 της κατά του Ισλάμ αντιρρητικής πραγματείας του *Ricoldus de Monte Crucis*⁹³³, μέσω της οποίας προσπάθησε να καταδείξει μεταξύ άλλων και την ακαταλληλότητα των μουσουλμάνων Τούρκων ως συμμάχων της Αυτοκρατορίας, αλλά και να υποδείξει επίσης μέσω του δυτικού χριστιανού *Ρικάρδου*, όπως τον αποκαλεί, ως καλύτερη λύση την σύναψη συμμαχίας με τον παπικό θρόνο και τα δυτικά κράτη.

Έτσι, παρόλο που δεν αναφέρει οτιδήποτε στο έργο του για τις επαφές του αυτοκράτορα με τον πάπα ήδη από το 1347, φαίνεται ότι επιδοκιμάζει και ίσως πριμοδοτεί και ενισχύει την προσπάθεια του, ενθαρρύνοντας ως ανώτατος αξιωματούχος και αργότερα ως λατινομαθής και φιλοθωμιστής την προσέγγιση με τη Δύση. Ωστόσο, ο Ιωάννης ΣΤ' επιδείκνυε διφορούμενη στάση στο ζήτημα αυτό, καθώς, ενώ διαβεβαίωνε με πρεσβεία που απέστειλε στον πάπα Κλήμη ΣΤ'⁹³⁴ για την εχθρότητά του απέναντι στους Οθωμανούς, διατηρούσε ταυτόχρονα φιλικές σχέσεις μαζί τους, καθόσον δεν θα μπορούσε εύκολα να απαρνηθεί τους μέχρι τότε πιστούς του συμμάχους κατά τον τελευταίο εμφύλιο, κάτι που γνώριζε πολύ καλά ο Κυδώνης και γι' αυτό ήταν πεπεισμένος ότι ο Καντακουζηνός, παρά τις κινήσεις προσέγγισης με τη Δύση⁹³⁵, θα εξακολουθούσε παράλληλα να παραμένει σύμμαχος και με τους Οθωμανούς, πράγμα όμως με το οποίο διαφωνούσε πλήρως.

Είναι βέβαιο, τέλος, ότι ο Δημήτριος, παρά τη δεδομένη διαφωνία του με τη θρησκευτική και την εξωτερική πολιτική του Καντακουζηνού, δεν είχε τη δυνατότητα να τον επηρεάσει για αλλαγή στάσης. Αυτό οφείλεται πιθανότατα, όσον αφορά στη θρησκευτική του πολιτική, στο γεγονός ότι ο αυτοκράτορας δεν υποστήριζε τους παλαμίτες ησυχαστές από λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, αλλά περισσότερο από πεποίθηση, καθώς ο ίδιος αποδεχόταν και συμφωνούσε με την διδασκαλία του αγ. Γρηγορίου του Παλαμά. Για το λόγο αυτό και υπέγραψε τους σχετικούς Συνοδικούς Τόμους το 1347 και το 1351, ενώ αργότερα επίσης ως μοναχός Ιωάσαφ υπερασπίστηκε σταθερά την παλαμική διδασκαλία με σειρά έργων, αντιτιθέμενος μάλιστα και στον αδερφό του Πρόχορο μετά το 1368, ώστε να

---

the Crusades», *BF* 9 (1985), σ. 179 εξ. M. Balivet, *Romanie Byzantine et pays de Rûm Turc*, Istanbul 1994, σ. 113 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 18 εξ.

⁹³³ *Ρικάρδου τοῦ τῶ τάγματι τῶν παρὰ Λατίνοις καλουμένων Ἀδελφῶν Πρεδικατόρων κατειλεγμένου, Ἀνασκευὴ τῆς παρὰ τοῦ καταράτου Μαχουμέθ τοῖς Σαράρακηνοῖς τεθείσης νομοθεσίας* [Ricoldus de Monte Crucis, *Confutatio Alcorani seu legis Saracenorum*], PG 154, 1037A - 1169A.

⁹³⁴ Για τις επαφές του Καντακουζηνού με τον παπικό θρόνο, βλ. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 82-86. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 205-208. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 261 εξ και Радихъ, *Време Јована*, σ. 183-185.

⁹³⁵ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 71.

επέλθει ρήξη στις σχέσεις τους το 1371⁹³⁶. Όσον αφορά επίσης στην επιλογή του αυτοκράτορα να συμμαχήσει με τους Οθωμανούς κυρίως στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, ήταν πολύ δύσκολο να μεταπειστεί λόγω της στήριξης που είχε λάβει στο παρελθόν και της συγγένειας που σύναψε στη συνέχεια με τον σουλτάνο Ορχάν, αλλά και οπωσδήποτε της καχυποψίας και της διαφωνίας του ως θεολόγου στην προοπτική μιας ενδεχόμενης προσπάθειας εκκλησιαστικής ένωσης σε βάρος της Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς επίσης και λόγω της σφοδρής του αντίθεσης με την ισχυρή δυτική παρουσία στην Ανατολή, μέσω κυρίως των ιταλικών ναυτικών δημοκρατιών της Γένουας και της Βενετίας, η ανεξέλεγκτη εμπορική δραστηριότητα των οποίων είχε επιφέρει στην Αυτοκρατορία βαριές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις.

6. Η επιδημία της Πανούκλας στην Κωνσταντινούπολη (1347/1348) και τα σχέδια του Κυδώνη για εγκαταβίωση στη Μονή των Μαγγάνων με το Νικόλαο Καβάσιλα και τον αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ' (1349/50)

Ένα χρόνο περίπου μετά την επίσημη άνοδο του Καντακουζηνού στο θρόνο και ενώ ο Δημήτριος ασκούσε πλήρως τα καθήκοντα που απέρρεαν από το αξιωμα

⁹³⁶ Επιστρέφοντας ο Δημήτριος το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1371 από την Ιταλία, στράφηκε επίσης εκτός από το Φιλόθεο και εναντίον του Καντακουζηνού για να υπερασπιστεί τον αδερφό του με μια σύντομη και σε ήπιους τόνους κινούμενη, αλλά έντονα φορτισμένη συναισθηματικά επιστολή διαμαρτυρίας, εφόσον στο διάστημα της απουσίας του μεταξύ 1369 και 1370 ο πρώην αυτοκράτορας έδωσε εντολή να αντιγραφούν και να διαδοθούν οι αντιρρητικοί του λόγοι εναντίον του Προχόρου (E. Voordeckers - F. Tinnefeld, *Prolegomena*, στο *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. XVI), κάτι που τον ενόχλησε ιδιαίτερω. Έκτοτε οι σχέσεις τους δεν υφίστανται σχεδόν, καθώς στην αρχή της επιστολής δηλώνει στον πρώην αυτοκράτορα ότι ενώ θα είχε να αντιτάξει πολλά εναντίον του συγγραμμάτος του κατά του αδελφού του, δεν το έπραξε λόγω του σεβασμού και της ευγνωμοσύνης που έτρεφε προς το πρόσωπό του (*Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 1-10, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 355*). Προσπαθώντας μάλιστα στη συνέχεια να υπερασπιστεί τη μνήμη του Προχόρου, επιχειρεί να υποβαθμίσει την αξία του έργου του Καντακουζηνού, τονίζοντάς του ότι το περιεχόμενό του προσβάλλει το κύρος και αδικεί την πλούσια παιδεία του, με συνέπεια *τῶν μὲν νοῦν ἔχόντων οὐδένα τούτῳ καθίζεις ἀκροατὴν* (*Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 17, ὅπ. παρ, σ. 355*). Για το λόγο αυτό και τον μέμφεται ότι προσπαθεί να το διαδώσει αποστέλλοντας πολλά αντίτυπα παντού στην Αυτοκρατορία, αλλά και επιβάλλοντας την ανάγνωσή του ή και υποχρεώνοντας για τον έπαινό του όχι λόγιους και πεπαιδευμένους, αλλά συνήθως ολιγογράμματους ανθρώπους (*Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 18 - 30, ὅπ. παρ., σ. 356*). Ωστόσο, εκείνο που φαίνεται να ενοχλεί ιδιαίτερω το Δημήτριο δεν είναι τόσο το γεγονός της διάδοσης του έργου, όσο οι συκοφαντίες που περιέχονται σ' αυτό εναντίον του αδερφού του, με τις οποίες αμαυρώνεται περισσότερο η μνήμη του, ενώ προσβάλλεται και ο ίδιος. Για το λόγο αυτό και προειδοποιεί τον Καντακουζηνό να μην συνεχίσει την αποστολή αντιγράφων του έργου, εφόσον θα του είναι αδύνατον πλέον να σιωπά (*Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 35-43, ὅπ. παρ., II, σ. 356*) και θα αναγκαστεί, παρά το σεβασμό του, να υπερασπιστεί αμυνόμενος, με τη σύνθεση εκτενούς συγγραμμάτος εναντίον του, τη μνήμη του Προχόρου, καθώς, όπως του αναφέρει, *«ἡμεῖς τὸν μὲν βασιλέα τιμῶμεν, τὸ δὲ σύγγραμμα Θεῷ τε καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἀμύνοντες ἀμυνόμεθα»* (*Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 44-47, ὅπ. παρ., σ. 356*).

του Μεσάζοντος, εξαπλώθηκε στην Κωνσταντινούπολη την άνοιξη του 1348 φοβερή επιδημία πανούκλας, την οποία αποκαλεί «λοιμόν»⁹³⁷ και είναι γνωστή ως Μαύρος Θάνατος⁹³⁸ με πολύ σοβαρές δημογραφικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις για την Αυτοκρατορία και ειδικά για την πρωτεύουσά της. Η επιδημία της πανούκλας αποτέλεσε το σοβαρότερο πρόβλημα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει στις αρχές της βασιλείας του ο Ιωάννης ΣΤ΄ με το επιτελείο του, αλλά και η μεγαλύτερη δοκιμασία που ταλάνισε την μεγάλη Πόλιν⁹³⁹, εξαιτίας της οποίας άλλοι από τους κατοίκους της την εγκατέλειψαν, ενώ οι περισσότεροι πέθαιναν, ώστε να μετατραπεί από το πλήθος των τάφων από μεγαλούπολη σε μικράν⁹⁴⁰. Καθημερινό έργο του μάλιστα, υπογραμμίζει ο Κυδώνης, αποτελούσε η συμμετοχή στις κηδείες των φίλων του, αλλά επειδή υπήρχε διάχυτος ο φόβος για την διάδοση της ασθένειας, αποφεύγονταν από πολλούς, ακόμη και από στενούς τους συγγενείς, η συμμετοχή στις εκφορές των θυμάτων της⁹⁴¹. Έτσι, παρατηρούνταν το φαινόμενο να μην ενταφιάζουν οι γονείς τα παιδιά τους, αλλά και ούτε να τηρούνται τα συνήθη και νενομισμένα νεκρικά έθιμα⁹⁴². Τόσο πολύ μάλιστα είχε εξαπλωθεί η επιδημία στην πόλη, ώστε και οι γιατροί ακόμη να μην μπορούν να διαθέτουν ή να προλαβαίνουν να χορηγούν τα κατάλληλα φάρμακα για την αντιμετώπισή της.

⁹³⁷ Έπιστ. 110, Τῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ, 28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 342 εξ.

⁹³⁸ Για την επιδημία της Πανούκλας εκείνη την εποχή στο Βυζάντιο, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, XVI, 1, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 797-798. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, III, IV, 8, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 49-52. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 129 και Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 343 εξ. C.S. Bartsocas, «Two Fourteenth Century Greek Descriptions of the Black Death», *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 21 (1966), σ. 394 - 400. T. S. Miller, «The Plague in John VI Cantacuzenus and Thucydides», *GRBS* 17 (1976), σ. 385 - 395. H. Hunger, «Thukydides bei Johannes Kantakouzenos. Beobachtungen zur Mimesis», *JÖB* 25 (1976): 181-193. M.W. Dols, *The Black Death in the Middle East*, Princeton, N.J. 1977, σ. 50-51. Κ.Π. Κωστή, *Στον καιρό της Πανώλης. Εικόνες από τις Κοινωνίες της Ελληνικής Χέρσονήσου (14^{ος} -19^{ος} Αιώνας)*, Ηράκλειο : Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1995, σ. 30 εξ. Κ.Π. Kostis, «In Search of the Plague. The Greek Peninsula Faces the Black Death, 14th to 19th Centuries», *Dynamis* 18 (1998), σ. 472 εξ (το άρθρο, σ. 465-478). Κ.Β. Τσιάμη, *Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της Πανώλους κατά τους Βυζαντινούς Χρόνους (330-1453 μ.Χ)*, Διδ. Διατριβή, Αθήνα 2010, σ. 124 εξ. C. Tsiamis - E. Poulakou-Rebelakou - A. Tsakris - E. Petridou, «Epidemic waves of the Black Death in the Byzantine Empire (1347-1453 AD) / Ondate epidemiche della Morte Nera nell'Impero Bizantino (1347-1453 d.C.)» *Infections in the History of Medicine / Le Infezioni nella Storia della Medicina* 3 (2011), σ. 195 εξ (το άρθρο, σελ. 193-201). Γενικά για την επιδημία, βλ. O. Benedictow, *The Black Death (1346-1353). The Complete History*, Woodbridge: The Boydell Press, 2004 και Κ.Β. Τσιάμη, *Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της Πανώλους*, passim.

⁹³⁹ Έπιστ. 88, *Ανώνυμος*, 43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122.

⁹⁴⁰ «καθ' ἡμέραν μὲν ἡ μεγάλη Πόλις κενοῦται, καὶ μεγίστην οὔσαν μικράν τὸ τῶν τάφων πλῆθος ἐλέγχει» (Έπιστ. 88, *Ανώνυμος*, 43-44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122).

⁹⁴¹ «εὐλαβούμενοι τὴν τοῦ νοσήματος κοινωνίαν» (Έπιστ. 88, *Ανώνυμος*, 45-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122).

⁹⁴² «Παρ' ἐκείνων τὰ νενομισμένα τελεῖται» (Έπιστ. 88, *Ανώνυμος*, 47, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122).

Μαζί με τους πολλούς κατοίκους της Κωνσταντινουπόλεως που την εγκατέλειψαν εκείνη την περίοδο για να σωθούν, επιθυμούσε να αποχωρήσει και ο ίδιος ο Δημήτριος, καθώς φοβόταν και αγωνιούσε μήπως προσβληθεί από τη θανατηφόρα ασθένεια, γι' αυτό και διαμαρτυρόταν εφόσον ήταν υποχρεωμένος ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος να παραμένει κοντά στον αυτοκράτορα στο παλάτι για να συμβάλλει στην αντιμετώπιση της καταστάσεως. Για το λόγο αυτό και αναφέρει ότι βρίσκεται «έν μέσοις ... τοῖς δεινοῖς καὶ τὴν Πόλιν ὀρῶν καὶ τὸ τοῦτο καλεῖσθαι κινδυνεύουσαν ἀπολέσαι, περιδεᾶ μὲν ἔχω τὴν ψυχὴν, σκιᾶς δὲ οὐ πολὺ μοι διαφέρει τὸ σῶμα, καὶ πρὶν οἴχεσθαι τὰ τῶν οἰχομένων πάσχειν δοκῶ»⁹⁴³, ὡστε να επιζητεί τις προσευχές του παραλήπτη της επιστολής του, προκειμένου να καταφέρει να διαφύγει τον κίνδυνο μόλυνσης από την επιδημία⁹⁴⁴.

Ένα έτος αργότερα, το 1349, και ενώ προφανώς η πανούκλα είχε υποχωρήσει, ο Καντακουζηνός, επηρεασμένος από την δεινή κατάσταση της Αυτοκρατορίας και ευρισκόμενος σε βαριά ψυχική κατάσταση λόγω ίσως και της πρόσφατης απώλειας του μικρού γιού του Ανδρονίκου από την επιδημία⁹⁴⁵, εκμυστηρεύτηκε στο Δημήτριο ότι σκέφτεται πολύ σοβαρά να εγκαταλείψει τη βασιλεία και να ασπαστεί το μοναχικό βίο, προσκαλώντας τον μάλιστα να τον ακολουθήσει. Άλλωστε, η φιλομόναχη διάθεση ήταν βαθιά ριζωμένη από πολύ νωρίς στη συνείδηση του αυτοκράτορα, γι' αυτό επιθυμούσε να παραιτηθεί από το θρόνο και να μονάσει, σχεδιάζοντας μάλιστα να εγκαταβιώσει σε μονή της Κωνσταντινουπόλεως με τον Κυδώνη και τον Νικόλαο Καβάσιλα⁹⁴⁶, καθώς όπως ο ίδιος τονίζει, και τους δύο «ὁ βασιλεὺς ... πολλῆς ἡξίου εὐμενείας, καὶ ἐν τοῖς πρώτοις μάλιστα τῶν φίλων ἦγε καὶ τῶν ὀμιλητῶν»⁹⁴⁷.

Τα αρχικά σχέδια των τριών φίλων ήταν να εγκαταβιώσουν μάλλον στη μονή του αγ. Μάμαντος⁹⁴⁸, όμως ο Καντακουζηνός κατέληξε τελικά στην απόφαση να αποσυρθούν στη μονή του αγ. Γεωργίου των Μαγγάνων⁹⁴⁹, όπου ο ίδιος επρόκειτο να λάβει το μοναχικό σχήμα και να τεθεί κάτω από την πνευματική καθοδήγηση του

⁹⁴³ Έπιστ. 88, *Ανώνυμος*, 51-53, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122.

⁹⁴⁴ «δεῖ δὲ εὐχῶν, τῶν τε ἄλλων καὶ ὅσοι μετὰ τοῦ Θεοῦ πλησιάζειν καὶ ἡμῖν ὅπως τι βέλτιον εἶη σκοποῦσιν. ὥστ' εἰκότως ἂν αὐτὸς τὴν πρεσβειάν ταύτην ὑπὲρ ἡμῶν ὑποσταίης» (Έπιστ. 88, *Ανώνυμος*, 54-53, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 122).

⁹⁴⁵ Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 344.

⁹⁴⁶ Ὅπως δηλώνει ο Καντακουζηνός, «συνείπτοντο δὲ αὐτῶ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ βίου ἀναχώρησιν καὶ Καβάσιλας Νικόλαος καὶ Δημήτριος ὁ Κυδώνης, σοφίας μὲν εἰς ἄκρον τῆς ἔξωθεν ἐπειλημμένοι, οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἔργοις φιλοσοφούντες καὶ τὸν σῶφρονα βίον καὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἀπηλλαγμένον ἡρημένον» (Ίστορία, IV, 16, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107).

⁹⁴⁷ Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 16, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107.

⁹⁴⁸ «Πρῶτα μὲν οὖν ἐδόκει πᾶσι κοινῇ βουλευσαμένοις, παρὰ τὸ τοῦ ἁγίου Μάμαντος φροντιστήριον τὴν κατὰ τὸν βίον φιλοσοφίαν ἐπιδείκνυσθαι» (Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 16, 20-22, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107).

⁹⁴⁹ «Ἐπειτα μεταβουλεύσαμενοι, τὴν Μαγγάνων μᾶλλον εἴλοντο μονήν, καὶ ἐκεκύρωτο τὸ δόξαν» (Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 16, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107-108). Πρβλ. και Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 318.

μητροπολίτη Ηρακλείας Φιλοθέου Κοκκίνου, ενώ και η σύζυγός του αυτοκράτειρα Ειρήνη θα εγκαταβίωνε ως μοναχή στη μονή της Μάρθας⁹⁵⁰. Θα πρέπει να παρατηρηθεί ωστόσο, ότι η τελική επιλογή της μονής των Μαγγάνων δεν προέκυψε από πνευματικούς λόγους, ούτε ήταν τυχαία, εφόσον το συγκρότημά της βρισκόταν σε μια από τις πλέον περίοπτες θέσεις της Κωνσταντινουπόλεως, δεδομένου ότι ήταν οικοδομημένη επάνω σε τεχνητό άνδρηρο δυτικά της μονής του Χριστού Φιλανθρώπου και βόρεια του ανακτόρου των Μαγγάνων. Το καθολικό της μάλιστα φαίνεται ότι δέσποζε στην περιοχή, εφόσον υψωνόταν επάνω από το θαλάσσιο τείχος και διέθετε δυνατότητα απεριόριστης θέας τόσο προς τον Βόσπορο, όσο και προς την απέναντι ασιατική ακτή⁹⁵¹. Το εντυπωσιακό της συγκρότημα επιπλέον παρουσίαζε όψη περισσότερο πολυτελούς δημόσιου ή ιδιωτικού οικοδομήματος και ίσως ανακτόρου, παρά μοναστικού καθιδρύματος, δεδομένου ότι διέθετε εσωτερικά πολλούς και άνετους χώρους, ενώ εξωτερικά περιβαλλόταν από μεγάλο κήπο, που αποτελούνταν από δύο επίπεδα - με το ανώτερο να δίνει την εντύπωση ότι αιωρείται στον αέρα - και περιλάμβανε οπωροφόρα δέντρα, αλλά και γήπεδο με γρασίδι κατάλληλο για ιππασία. Ο κήπος της μονής μάλιστα ήταν διακοσμημένος με κρήνες, γεγονός που σημαίνει ότι προσομοίαζε περισσότερο με ιδιότυπο παλάτι, αντάξιο προφανώς της αξίας των μελλοντικών ενοίκων του, όπως κυρίως ο μέλλων μοναχός και πατήρ ... τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου, Καντακουζηνός.

Έχοντας εξασφαλίσει νωρίτερα, ίσως και εντός του 1348, την συγκατάθεση του Κυδώνη και του Καβάσιλα, ο αυτοκράτορας προετοίμαζε την υλοποίηση του σχεδίου τους, κάνοντας γενναία δωρεά για την ανακαίνιση της μονής⁹⁵² και αποκτώντας ως αντάλλαγμα τη δυνατότητα παραμονής δια βίου τόσο εκείνου, όσο και των δύο συνεργατών του στους χώρους της. Παρά τις προετοιμασίες όμως, τα σχέδιά τους ματαιώθηκαν προσωρινά τουλάχιστον⁹⁵³, λόγω της κατάρρευσης του

⁹⁵⁰ Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 16, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 106-107. Επίσης, βλ. Zgoll, *Heiligkeit*, σ. 25.

⁹⁵¹ Η μονή ανοικοδομήθηκε τον 11^ο αι. από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Θ' Μονομάχο, από τον 12^ο αι. διέθετε πλούσια βιβλιοθήκη, ενώ τον 14^ο αι. ανακαινίστηκε και φιλοξένησε σημαντικά ιερά λείψανα, αλλά και προσέλκυε εξαιτίας της λαμπρότητας των οικοδομημάτων της ξένους περιηγητές. Για την Μονή γενικά, βλ. R. Demangel - E. Mamboury, *Le Quartier des Manges et la Première Région de Constantinople*, Paris : de Boccard, 1939, σ. 19-37. S.G. Mercati, «Un Testament inédit en faveur de Saint Georges des Manges», *REB* 7 (1948), σ. 36 εξ. Janin, *Géographie Ecclésiastique*, 70-76. W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Instanbuls. Byzantion-Konstantinopolis-Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Tübingen : Wasmuth, 1977, σ. 136. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 366-371. V. Kidonopoulos, *Bauten in Konstantinopel*, σ. 39-41. Μ. Φωτούχου, «Μνημειακή Τοπογραφία της Κωνσταντινούπολης κατά τον 14^ο αιώνα», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 16 (2005-2011), σ. 285-286.

⁹⁵² «διὸ καὶ ὁ βασιλεὺς κτήσεις πολλὰς προσηῆγε τῇ μονῇ καὶ ὡς μάλιστα ἐπεμελεῖτο, ἵν' ἐκεῖθεν τὴν εὐπορίαν τῶν ἐπιτηδείων ἔχοιεν» (Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 16, 1-3, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 108).

⁹⁵³ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 71. Ωστόσο θα πρέπει να παρατηρηθεί, ότι όχι μόνο δεν απώλεσαν τη δυνατότητα διαμονής, αλλά διατήρησαν και οι τρεις το προνόμιο να κατέχουν τα καταλύματά τους εκεί, παρόλο που το μοναχικό σχήμα τελικά έλαβε στη μονή οπωσδήποτε ο Καντακουζηνός,

καθεστώτος των Ζηλωτών περί τα τέλη του 1349 στη Θεσσαλονίκη με αποτέλεσμα την ανάληψη πρωτοβουλίας εκ μέρους του Καντακουζηνού για επανενσωμάτωση της πόλης στον κορμό της Αυτοκρατορίας το 1350⁹⁵⁴, αλλά και της ανέλπιστης εμπλοκής σε πολεμική σύγκρουση με τη Γένουα από το 1349 μέχρι το 1352⁹⁵⁵. Ωστόσο ο Ιωάννης ΣΤ΄ με το Δημήτριο και το Νικόλαο Καβάσιλα⁹⁵⁶ εντάχθηκαν στην αδελφότητα της μονής ως λαϊκά μέλη και απέκτησαν τη δυνατότητα παραμονής μέχρι το τέλος της ζωής τους σε δικό του κατάλυμα εντός του συγκροτήματός της ο καθένας, ώστε όταν θα το επέτρεπαν οι συνθήκες, να εγκαταβιώσουν από κοινού εκεί.

Λόγω της ματαίωσης των σχεδίων τους μάλιστα, αλλά και της άσκησης των αρμοδιοτήτων του αξιώματός του, ο Δημήτριος θα πρέπει να έλαβε ενεργό μέρος, παρόλο που δεν διαθέτουμε άμεσες μαρτυρίες, στα διπλωματικά κυρίως γεγονότα που αφορούν στη σύγκρουση με την Γένουα μέχρι και το 1352 που υπογράφηκε η τελική συνθήκη ειρήνης⁹⁵⁷, οπότε με την άριστη σχεδόν γνώση της λατινικής, αλλά και τις ισχυρές γνωριμίες του με τους Δομινικανούς του Πέραν θα συνέβαλε ίσως στην περαιτέρω εξομάλυνση των σχέσεων των δύο μερών. Οπωσδήποτε όμως θα πρέπει είχε ενεργό συμμετοχή στο πλευρό του αυτοκράτορα επίσης και στα

όταν αποσύρθηκαν εκεί μετά την παραίτησή του το Δεκέμβριο του 1354, ενώ ο Κυδώνης παρέμεινε λαϊκός, εφόσον εξακολούθησε να ασκεί το πολιτικό του αξίωμα, αλλά και από τα μέσα της δεκαετίας του 1360 μεταστράφηκε ολοκληρωτικά στο Ρωμαιοκαθολικισμό, γεγονός που δεν του στέρησε τη δυνατότητα συνεχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία. Για το λόγο αυτό και φιλοξένησε εκεί ή στην οικία του, μετά το 1367, τον αδερφό του Πρόχορο, ενώ και ο ίδιος αποσυρόταν σε αρκετές περιπτώσεις, κυρίως όταν βρισκόταν σε κρίση η πολιτική του σταδιοδρομία και δυσκόλευε η θέση του στο παλάτι ή δεχόταν σοβαρές πιέσεις από τους εκκλησιαστικούς παράγοντες για τις θεολογικές του αντιλήψεις και την απόφασή του να προσχωρήσει στο Ρωμαιοκαθολικισμό. Το περιβάλλον της μονής φαίνεται ότι παρείχε στο Δημήτριο τη δυνατότητα να απομονώνεται σε μέρος ήσυχο και ασφαλές για περισυλλογή και ενασχόληση με τη μελέτη και κυρίως με τη μετάφραση των θωμιστικών έργων, καθώς και με την αλληλογραφία του.

⁹⁵⁴ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVIII, 2, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 876-877. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 16, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 108. *Βραχεία Χρονικά*, 8,52, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 86. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 72 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 197 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 360.

⁹⁵⁵ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XVII, 1- 7, έκδ. L. Schopen, II (1829-1830), σ. 841-867. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 11, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 68-80. *Βραχεία Χρονικά*, 8,53-56, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 86-87. Όπως παρατηρεί επ' αυτού ο Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 12) «*Die angeblichen Pläne des Kaisers hätten sich zunächst zerschlagen, da der unruhige politische Alltag ihm kaum Zeit zur Besinnung gelassen habe: Thessalonike war von den Zeloten und den mit ihnen verbündeten Serben zu befreien, über Jahre zogen sich kriegerische Auseinandersetzungen mit der Seerepublik Genua hin*». Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 72 εξ 76 εξ και 79 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 224. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 348-358. Nicol, *Βυζάντιο-Βενετία*, σ. 332 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 92.

⁹⁵⁶ Πρβλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 16 και 42, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 107 και 307. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 95 και Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 53.

⁹⁵⁷ C. Kyrres, «John Cantacuzenus, the Genoese, the Venetians and the Catalans, 1348-1354», *Βυζαντινά* 4 (1972), σ. 32 εξ.

γεγονότα που συνδέονται με την απαλλαγή της γενέτειράς του από το καθεστώς των Ζηλωτών, πέραν των άλλων και για προσωπικούς κυρίως λόγους, παρόλο που και πάλι δεν διαθέτουμε σχετικές μαρτυρίες. Έτσι, είναι γνωστό ότι ήδη από το 1349 που ανατράπηκε ο ηγέτης των Ζηλωτών, Ανδρέας Παλαιολόγος, και ο Αλέξιος Μετοχίτης κάλεσε σε βοήθεια τον Καντακουζηνό για να αποτρέψει την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Σέρβους⁹⁵⁸, διαφάνηκε ότι η πόλη θα επανερχόταν στον έλεγχο της Αυτοκρατορίας. Τον Οκτώβριο του 1350 έφθασε από θαλάσσης βοήθεια με επικεφαλής τον Ιωάννη ΣΤ'⁹⁵⁹ και τον αυτοκράτορα και γαμπρό του Ιωάννη Ε' Παλαιολόγο, γεγονός που ανάγκασε τους Σέρβους να αποχωρήσουν από την γύρω περιοχή, ώστε οι δύο αυτοκράτορες να εισέλθουν πανηγυρικά στην πόλη. Στο ταξίδι αυτό είναι απίθανο να ακολούθησε ο Δημήτριος, παρόλο που θα επιθυμούσε να συναντήσει μετά από πέντε χρόνια περίπου τη μητέρα και ενδεχομένως τις αδελφές του, αν δεν είχαν εγκατασταθεί ήδη στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον ως *Μεσάζων* θα έπρεπε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη για την ομαλή συνέχιση και τον συντονισμό της αυτοκρατορικής διοίκησης.

Την ικανοποίησή του ωστόσο για την ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στον κορμό της Αυτοκρατορίας εκφράζει σε επιστολή που απευθύνει εκεί πιθανότατα το φθινόπωρο του 1350 σε κάποιον φίλο του, ίσως τον Ταρχανειώτη⁹⁶⁰, όπου, αφού τον επαινέσει για τον τρόπο που επιστολογραφεί και του γνωστοποιήσει ότι ανέγνωσε το γράμμα του και ενώπιον του αυτοκράτορα, του υπογραμμίζει ότι «*ἐγὼ δὲ ἡδόμην ὄρων περὶ τῆς πατρίδος μοι καὶ τῶν πολιτῶν ταῦτα πάντα ψηφιζομένους*»⁹⁶¹. Την ίδια εποχή επίσης και με αφορμή την επικράτηση του αυτοκράτορα πατέρα της στην Θεσσαλονίκη το 1350, ο Κυδώνης δεν παραλείπει να επαινέσει ιδιαιτέρως σε επιστολή που της απευθύνει, την πεπαιδευμένη θυγατέρα του Ελένη Καντακουζηνή, η οποία συνέθεσε και εκφώνησε - μιμούμενη ενδεχομένως την Κομνηνή πριγκίπισσα Άννα⁹⁶² -, μετά την επιστροφή του

⁹⁵⁸ Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 15, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 104-105.

⁹⁵⁹ Γι' αυτό, βλ. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ', σ. 218 και R.-E. Gómez, «*Le séjour de Jean VI Kantakouzenos à Thessalonique et la fin du régime des Zélotes (septembre 1349 - décembre 1350)*», στο M.-H. Congourdeau (éd.), *Thessalonique au temps des Zélotes*, σ. 59-73 (το άρθρο σελ. 55-88).

⁹⁶⁰ Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 185.

⁹⁶¹ *Επιστ.* 40, *Τινὶ τῶν φίλων*, 22-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 74.

⁹⁶² Για την Άννα και την «Αλεξιάδα», βλ. δειγματοληπτικά G. Buckler, *Anna Comnena. A Study*, New York: Oxford University Press, 1929. B. Leib, *Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnene 1081-1118*, Paris: Les Belles Lettres, 1976. B. Skoulatos, *Les personnages byzantins de l'Alexiade. Analyse prosopographique et synthèse*, Louvain-la-Neuve: Bureau du recueil, Collège Erasme - Louvain: Nauwelaerts, 1980. Κ. Βαρζός, *Η Γενεαλογία των Κομνηνών*, Α', (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 20α), Θεσσαλονίκη: Κέντρον Βυζαντινών Ερευνών, 1984, σ. 176-197. Α. Καμπύλης, «Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς. Προβλήματα αποκατάστασης του κειμένου», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 68 (1993), σ. 216-246. J. Howard-Johnson, «Anna Komnene and the Alexiad», στο M. Mullet-D. Smythe (eds), *Alexios I Komnenos, Papers*, (Belfast Byzantine Texts and Translations 1), Belfast: Belfast Byzantine Enterprises-School of Greek and Latin- The Queen's University of Belfast, 1996, σ. 260-301. T. Gouma-Peterson

αυτοκράτορα στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 1351, καλλιπέες επινίκιο εγκώμιο⁹⁶³.

7. Η στάση του Δημητρίου κατά τον τελευταίο εμφύλιο μεταξύ Ιωάννου ΣΤ' και Ιωάννου Ε' (1352-1354) και η προσωρινή του απόσυρση στη Μονή των Μαγγάνων μετά την παραίτηση του Καντακουζηνού (1354 - 1355)

Το καλοκαίρι του 1352 ξέσπασε, ως γνωστό, η εμφύλια διαμάχη ανάμεσα στον Ιωάννη ΣΤ' και στον Ιωάννη Ε', ως αποτέλεσμα της δυσαρέσκειας του νεαρού Παλαιολόγου για τη διευθέτηση που πραγματοποιήθηκε το 1347 αναφορικά με τη διοίκηση της Αυτοκρατορίας, από την οποία είχε στην πραγματικότητα αποκλειστεί. Στην προσπάθειά του να ανακαταλάβει την εξουσία, προσφέρθηκαν να τον βοηθήσουν το καλοκαίρι του 1351 αφενός οι Βενετοί, με τη χορήγηση δανείου 20.000 δουκάτων και την υπόσχεση εκ μέρους του να τους παραχωρήσει την Τένεδο, και αφετέρου ο Σέρβος κράλης *Stefan Dušan*⁹⁶⁴. Ο Καντακουζηνός, για να κατευνάσει τον γαμπρό του, τού παραχώρησε στις αρχές του 1352 τη διοίκηση δυτικών θρακικών πόλεων με έδρα το Διδυμότειχο, ενώ στο γιο του Ματθαίο ανέθεσε την διοίκηση περιοχής της Θράκης με έδρα την Αδριανούπολη⁹⁶⁵. Ο Ιωάννης Ε' ωστόσο δεν έπαψε να έχει, με σκοπό περισσότερο να πλήξει τον πεθερό του, επιπλέον εδαφικές διεκδικήσεις έναντι του κουνιάδου του, τον οποίο άλλωστε θεωρούσε ως δυνητικό του αντίπαλο στη διεκδίκηση του θρόνου⁹⁶⁶. Γι' αυτό και έπειτα από πολλές μεταξύ τους αψιμαχίες και παρά τις προσπάθειες της αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνής για το αντίθετο, εισέβαλε το καλοκαίρι του 1352 στα εδάφη που διοικούσε ο Ματθαίος⁹⁶⁷, στρεφόμενος ουσιαστικά εναντίον του πεθερού του, αυτοκράτορα Ιωάννου ΣΤ'.

(ed.), *Anna Komnene and Her Times*, New York: Garland, 2000. Δ. Μαμαγκάκης, *Γυναίκα και πολιτική δράση στο Βυζάντιο. Η μαρτυρία της Άννας Κομνηνής : Τέσσερα γυναικεία πρότυπα μέσα από την Αλεξιάδα*, Λευκωσία : Power Publishing, 2008. L. Neville, *Anna Komnene. The Life and Work of a Medieval Historian*, Oxford: Oxford University Press, 2016.

⁹⁶³ «εἶη δὲ καὶ τὸν βασιλέα τοῖς σοῖς λόγοις ἀφορμὰς παρασχόμενον παρὰ φίλης φωνῆς τοὺς ἐπινίκιους ἀκοῦσαι, καὶ οὕτω διχῆ καρποῦσθαι τὴν ἡδονὴν, τῷ τε μεγέθει τῶν εἰργασμένων καὶ τῷ καλῆν οὕτω θυγατέρα τὸν τῶν λόγων αὐτῷ στέφανον πλέξαι» (Ἐπιστ. 389, Τῆ τοῦ βασιλέως θυγατρί, 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 340-341).

⁹⁶⁴ Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 374-375 και Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 92.

⁹⁶⁵ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 32, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 238-240. Επίσης, βλ. C. Asdracha, *La région des Rhodopes*, σ. 140-142 και 256. Της Αυτῆς, «Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie», *REB* 34 (1976), σ. 181-182 και 200. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 226.

⁹⁶⁶ Τον Ιωάννη Ε' μάλιστα προέτρεπαν οι σύμβουλοί του, «μὴ τὸν ἀνταγωνιστὴν ἔᾶν αὐξάνεσθαι, ἀλλὰ καθαιρεῖν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς» (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 33, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 242). Για τη διένεξη των Καντακουζηνών με τον Ιωάννη Ε', βλ. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 236.

⁹⁶⁷ Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 375-376 και Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 71.

Ο Δημήτριος βρέθηκε σε εξαιρετικά δυσχερή θέση, εφόσον υποστήριζε την ειρηνική συνύπαρξη και συνεργασία μεταξύ των δύο αυτοκρατόρων, αισθανόμενος την ανάγκη ενότητας και ομόνοιας ανάμεσά τους απέναντι στους πολλαπλούς εξωτερικούς κινδύνους της Αυτοκρατορίας. Η θέση του όμως ήταν εξαιρετικά λεπτή, διότι τον μεν Καντακουζηνό υποστήριζε από βαθιά φιλία, υποχρέωση και στενό οικογενειακό δεσμό ως επίτροπο του Ιωάννη Ε΄, ενώ τον Παλαιολόγο αυτοκράτορα από καθήκον και προσήλωση, λόγω της πατροπαράδοτης αφοσίωσης των Κυδωνών, στη νόμιμη αυτοκρατορική δυναστεία. Για το λόγο αυτό και η προσπάθειά του επικεντρώθηκε κυρίως στην αποσόβηση της εμφύλιας συρράξεως, απευθύνοντας προτροπή την άνοιξη του 1352 στον Ιωάννη Ε΄ να μην εναντιωθεί στον πεθερό του και γηραιότερο αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄. Σε επιστολή⁹⁶⁸ που απευθύνει σε κάποιον φίλο του και απεσταλμένο του Καντακουζηνού στον Παλαιολόγο αυτοκράτορα, του ζητά να μεσολαβήσει εκ μέρους του⁹⁶⁹ στο νεαρό ηγεμόνα με σκοπό να τον πείσει για την αγάπη και το πατρικό ενδιαφέρον του πεθερού του, ζητώντας του επιπλέον να του υπενθυμίσει τη στοργή και τις ευεργεσίες του Καντακουζηνού μετά το 1347⁹⁷⁰, αποδίδοντας την αντίδρασή του στους κακούς συμβούλους που διαθέτετε, που ήταν εχθροί του Ιωάννη ΣΤ΄⁹⁷¹. Μέσω του κοινού τους φίλου τον προτρέπει μάλιστα να υποταχτεί στον πεθερό του⁹⁷²,

⁹⁶⁸ Έπιστ. 64, Άνωνυμος, 32-72, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 96-98.

⁹⁶⁹ «δι' ἐμοῦ πείσεις τὸν βασιλέα» (Έπιστ. 64, Άνωνυμος, 8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 96).

⁹⁷⁰ «ὁ μὲν γὰρ μετὰ τὰς μακρὰς ἐκεῖνας συμφορὰς ἐλὼν ἐν πολέμῳ, καὶ πάντων ἐφεξῆς ἐπὶ φόνον παρακαλούντων, τῶν τε περὶ ταῦτα νόμων καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀδείας ὣν τε πρὶν πέπονθεν ὑπ' αὐτοῦ οὐδὲν τῆς περὶ ταῦτα μεγαλοψυχίας ἐνόμισεν ἰσχυρότερον, ἀλλὰ καὶ υἱὸν ἡξίου καλεῖν δι' ὃν πολλάκις τῆς τελευτῆς ἐπεθύμησε, καὶ ὃ πάντας ἐκπλήττει, ὅτι καὶ τὸ σχῆμα δέδωκε μένειν αὐτῷ, καὶ τοσοῦτων ὄσων αὐτὸς βασιλεύειν, καὶ ταῦθ' - ὃ τίς ἂν πιστεύσειε - υἱέων ὄντων αὐτῷ, οἷς εἰ καὶ μηδαμόθεν ἄλλοθεν τῆς ἀρχῆς τι προσῆκε, τὸ γοῦν τῆς φύσεως αὐτὸ μόνον δικαίως ἂν ἐπὶ θρόνον ἐκάλει. ὁ δ' οὕτως αὐτὸν καὶ τῶν παιδῶν προτίθει, ... ὥσπερ δὲ σπεύδων τούτῳ συμφῦναι ἐπεθύμει μὲν εἴτερ οἷον τ' ἦν καὶ γεννησάι τοῦτον. Τῆς φύσεως δὲ τοῦτο οὐ δεχομένης διὰ τῆς θυγατρὸς ἀντὶ πατρὸς καθίσταται τούτῳ. Καὶ νῦν εὔ ποιῶν ἐξ ἐκείνης πατὴρ μὲν κέκληται βασιλέως» (Έπιστ. 64, Άνωνυμος, 40-48 καὶ 49-52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 97).

⁹⁷¹ Το επιχείρημα αυτό υιοθετεί και ο Καντακουζηνός, τονίζοντας ότι «οἱ τῷ νέῳ βασιλεῖ συνόντες καὶ μάλιστα οἱ τὰ Καντακουζηνοῦ τοῦ βασιλέως ἡρημένοι πρότερον παρώξυνον ἐπὶ τὸν πόλεμον τὸν νέον, οὐδὲν ἔργον εἶναι φάσκοντες τὴν πατρίαν ἀνασώζεσθαι ἀρχὴν, ἀδίκως ὑπὸ Καντακουζηνοῦ τοῦ βασιλέως ἀφηρημένην καὶ αὐτοῦ τε ἔχοντος καὶ τὸ υἱὸν ἔφεδρον καθιστάντος» (Ιστορία, IV, 33, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 242).

⁹⁷² «πέιθιν τὸν βασιλέα μηδέσιν ἄλλοις τῆς αὐτοῦ σωτηρίας μέλλειν πρὸ τοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως, μηδὲ τοὺς πάντα ἀνατρέψαντας οἰκειότερους αὐτῷ τῶν γονέων νομίζειν, ἀλλ' εἴθ' ὡς πατρί, εἴθ' ὡς θαυμαστήν τινα φρόνησιν κεκτημένῳ, εἴθ' ὡς τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτὸν μεγάλας ἀποδείξεις παρεσχημένῳ, δίκαιον ὑπέκειν αὐτῷ, καὶ μὴ οὕτως ἀνομοιοτάτην χάριν τῶν πρὶν ὑπηργμένων παρ' ἐκείνου πρὸς αὐτὸν ἀποδιδόναι πειρᾶσθαι» (Έπιστ. 64, Άνωνυμος, 34-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 97).

δηλώνοντάς του ότι είναι απαραίτητο οι δύο αυτοκράτορες να επιτύχουν τη συμφιλίωση μέσω της συνεννόησης⁹⁷³.

Η ευχή όμως του Κυδώνη δεν εκπληρώθηκε, καθώς ο Ιωάννης Ε΄ επιτέθηκε στον Ματθαίο το καλοκαίρι του 1352 στην Αδριανούπολη⁹⁷⁴ με σκοπό να καταλάβει την πόλη και να τον συλλάβει, ώστε να προχωρήσει στη συνέχεια χωρίς εμπόδια προς την Κωνσταντινούπολη και να καταλάβει την εξουσία εκθρονίζοντας τον πεθερό του. Πράγματι, ο νεαρός Παλαιολόγος κατάφερε να φτάσει μέχρι την Αδριανούπολη χωρίς δυσκολία και μάλιστα να ξεκινήσει την πολιορκία του Ματθαίου στην ακρόπολή της. Στην ενέργεια αυτή αντέδρασε αμέσως ο Καντακουζηνός, ο οποίος τέθηκε επικεφαλής στρατιωτικής δύναμης που αποτελούνταν από λίγους Βυζαντινούς, Καταλανούς και περισσότερους Οθωμανούς⁹⁷⁵, καταφέροντας σχετικά εύκολα να απωθήσει τον Ιωάννη Ε΄ και να αποκαταστήσει τα πράγματα με τη λύση της πολιορκίας.

Ο Δημήτριος, παρόλο που δεν διαφώνησε ανοικτά με την απόφαση του Καντακουζηνού να στραφεί εναντίον του Ιωάννη Ε΄, δεν τον ακολούθησε κατά το σύνθημα ούτε και σε αυτήν την εκστρατεία, καθώς θα έπρεπε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη ως *Μεσάζων* για τον συντονισμό της αυτοκρατορικής διοίκησης, αλλά και ίσως διότι δεν θα πρέπει να συμφωνούσε με την επιλογή της ένοπλης αντιμετώπισης της ενέργειας του νεαρού Παλαιολόγου⁹⁷⁶, εφόσον θα προέκρινε μόνο τη λύση της πολιορκίας με στρατιωτική επέμβαση και απομάκρυνση του Ιωάννη Ε΄ από την Αδριανούπολη και τα εδάφη του Ματθαίου, ενώ θα θεωρούσε ότι η διευθέτηση της νέας αυτής δυναστικής διαμάχης θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί μέσω διαπραγματεύσεων και όχι με στρατιωτικά μέσα, αλλά και χωρίς να εξωθηθεί σε φυγή ο Ιωάννης Ε΄ από την Κωνσταντινούπολη, γεγονός που θα οδηγούσε σε οριστική διάρρηξη των σχέσεων των δύο αυτοκρατόρων, αλλά και θα ενέπλεκε αναγκαστικά τους ξένους συμμάχους τους στην εμφύλια σύρραξη, με οδυνηρές συνέπειες για την υπόσταση της Αυτοκρατορίας.

Ωστόσο και παρά τις αντιρρήσεις του για τις ενέργειες του Καντακουζηνού, ο Κυδώνης, που δεν συμφωνούσε επίσης ούτε με τις εχθρικές κινήσεις του Ιωάννη Ε΄,

⁹⁷³ «τοῖς βασιλεῦσι δ' ἀλλήλους γνῶναι καὶ τὸ κοινῆ συμφέρον ταῖς πόλεσι δοῦς» (Επιστ. 64, Ἀνώνυμος, 71-72, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 98). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 13.

⁹⁷⁴ Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 33, ἐκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 243 και Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 226.

⁹⁷⁵ «τε Ῥωμαίων, ..., καὶ περσικὴν ὀλίγην, ἣν Ὀρχάνης ὁ γαμβρὸς παρέσχετο αἰτήσαντι. Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ λόχον ἐκ Κατελάνων» (Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 33, ἐκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 243).

⁹⁷⁶ Αυτό υπονοείται από τη συνολική στάση του Δημητρίου, αλλά και από το γεγονός των δηλώσεών του αργότερα στον Ιωάννη Ε΄, όπου τονίζει στον Παλαιολόγο αυτοκράτορα για το ρόλο και τις ενέργειές του την περίοδο αυτή ότι «οὐδὲν οὔτ' εἶπον οὔτε συνεβούλευσα τῶν σοι βλάβην ἂν ἐνεγκόντων, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ κινδυνεύειν ὑπὲρ σοῦ πολλάκις εἰλόμην, διαρρήδην εἰπὼν πολλῶν Ῥωμαίοις ἄρξειν κακῶν τὴν σὴν μὲν φυγὴν» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 3, 3-5, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12).

αποστέλλει γράμμα στον Ιωάννη ΣΤ΄ και τους συνεργάτες του⁹⁷⁷, χαρακτηρίζοντας τις ενέργειες του γαμπρού του «*ἄδικον συμμαχίαν*»⁹⁷⁸, εκφράζοντας την βεβαιότητά του για την τελική του νίκη⁹⁷⁹ και αποδίδοντας την πλήρη ευθύνη της σύγκρουσης αποκλειστικά στον Ιωάννη Ε΄ που ξεκίνησε την ένοπλη σύρραξη⁹⁸⁰, αλλά και αφήνοντας ταυτόχρονα να εννοηθεί, ότι με την ενέργεια του Καντακουζηνού να τον καταδιώξει μετά τη λύση της πολιορκίας της Αδριανούπολης διαφωνεί εκτός από εκείνον και ικανός αριθμός από τους συνεργάτες του στην Κωνσταντινούπολη⁹⁸¹. Για το λόγο αυτό και τον καλεί να επιδείξει δικαιοσύνη, σύνεση και μεγαλοψυχία και να συγχωρήσει τον νεαρό αυτοκράτορα γαμβρό του, τερματίζοντας την ένοπλη σύγκρουση. Έτσι, όπως του υπογράμμισε, θα αναδειχθεί και με την αρετή του «*νικηφόρος βασιλεύς*»⁹⁸², επιλέγοντας προφανώς την οδό της ειρηνικής διευθέτησης των διαφορών τους.

Οι αντιρρήσεις των συνεργατών του Καντακουζηνού και οι ποικίλες επ΄ αυτού συζητήσεις στο παλάτι σε συνδυασμό με τη γενικότερη στάση του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη για μετριοπαθή αντιμετώπιση του Ιωάννη Ε΄, φαίνεται ότι αποτέλεσαν την αφορμή για τους αντιπάλους του να τον κατηγορήσουν στον αυτοκράτορα για έμμεση υποστήριξη προς τον Παλαιολόγο, ώστε να θεωρηθεί ύποπτος για φιλική στάση προς τον αντίπαλό του, αλλά και για έλλειψη αφοσίωσης στον ίδιο, από τον οποίο θα πρέπει να έλαβε πιθανότατα σχετική επιτιμητική επιστολή. Ο Δημήτριος, απαντώντας αμέσως στον Καντακουζηνό⁹⁸³ το καλοκαίρι του 1352, τον διαβεβαιώνει για την πλήρη αφοσίωσή του, με την παρατήρηση ότι δεν εμπλέκεται, όπως τις αποκαλεί, στις «*έν τοῖς βασιλείοις σπουδάσμασι καὶ παιδιᾶς*»⁹⁸⁴, καθώς δεν μπορεί να συμμεριστεί τις αντιρρήσεις άλλων προσώπων

⁹⁷⁷ Ἐπιστ. 15, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 43-44. Συναφώς, πρβλ. επίσης Ἐπιστ. 14, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 42 και Ἐπιστ. 42, *Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 75-76.

⁹⁷⁸ Ἐπιστ. 15, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 43.

⁹⁷⁹ «*Ταύτην ἀληθῶς καθαρὰν ἐγὼ τὴν νίκην καλῶ, θαυμαστὴν μὲν οὖσαν τοῦ τέλους, θαυμαστοτέραν δὲ τοῦ προσήματος*» (Ἐπιστ. 15, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 43).

⁹⁸⁰ Αυτό προκύπτει από τα αναφερόμενα στην Ἐπιστ. 15, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 21-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 43-44. Επίσης Ἐπιστ. 14, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 42 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 87.

⁹⁸¹ Ἐπιστ. 15, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 23-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 43.

⁹⁸² «*Καὶ τοῦτο πρότερον ἐπελθεῖν αὐτοὺς συγχωρήσας, ἵνα σοι καὶ ταύτη δικαιότερον ἢ τὸ πρόσχημα πολέμου. Θεοῦ δὲ τὰ θαυμαστὰ ταῦτα δόντος σοὶ δυνηθῆναι πᾶσι νενίκηκας, καὶ δικαιοσύνη καὶ συνέσει καὶ μεγαλοψυχία, καὶ πᾶσιν οἷς ἂν τις ιδέαν ἀρίστου βίου θούληται πλάττειν. Τὶ δὴ λοιπὸν ἢ τούτων γενομένων μόνον οὐκ ἀκούειν δοκεῖν καὶ τὰ μείζω, πάντων μετὰ Πλάτωνος τὸν ἀρετῆ νικηφόρον βασιλέα βοώντων;*» (Ἐπιστ. 15, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 29-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 44).

⁹⁸³ Ἐπιστ. 14, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 42-43.

⁹⁸⁴ Ἐπιστ. 14, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 42.

και να αγνοήσει το δίκαιο του αγώνα του⁹⁸⁵, θεωρώντας μάλιστα ως κύριο υπαίτιο των φημών εναντίον του τον αντίπαλό του, στενό συνεργάτη του αυτοκράτορα και παλατινό υπάλληλο Μανουήλ Τζουκανδήλη⁹⁸⁶.

Το γεγονός μάλιστα, ότι στο επιτελείο του Καντακουζηνού υπήρχε έντονη δυσφορία για την στάση του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη, βεβαιώνει κατά τον ίδιο και η στάση των υφισταμένων του γραμματέων που συνόδευαν τον αυτοκράτορα, τους οποίους μέμφεται σε επιστολή του⁹⁸⁷, διότι δεν τηρούν τις υποσχέσεις τους, ώστε να τον αγνοούν και να επιδεικνύουν αμέλεια στην τακτική ενημέρωσή του μέσω αλληλογραφίας για τα τεκταινόμενα στη Θράκη, η οποία δεν οφείλεται τόσο στο φόρτο εργασίας που υπαινίσσονται⁹⁸⁸, όσο στο βαρύ κλίμα που είχε δημιουργηθεί εναντίον του από την αλλαγή στάσης του αυτοκράτορα απέναντί του⁹⁸⁹, εγκalώντας περισσότερο γι' αυτό τον φίλο του Ταρχανειώτη⁹⁹⁰. Κλείνοντας μάλιστα την επιστολή του προς τους αυτοκρατορικούς γραμματείς, ο Δημήτριος, αφού προεξοφλήσει την τελική νίκη του Καντακουζηνού και τη μεγάθυμη στάση που θα επιδείξει και πάλι προς τους αντιπάλους του με τη συγχώρηση του νεαρού γαμπρού του Ιωάννη Ε', τους διαβεβαιώνει ότι, παρόλο που ο αυτοκράτορας είναι οργισμένος εναντίον του από την φημολογούμενη στάση του, είναι βέβαιο ότι, όταν θα επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη και θα πληροφορηθεί τα πραγματικά γεγονότα, θα καταλάβει πως εκείνος δεν έχει καμία ανάμειξη στα θρυλούμενα συμβάντα στο παλάτι, μεταβάλλοντας στάση απέναντί του και αποκαθιστώντας τις σχέσεις τους⁹⁹¹.

Πράγματι, παρά την ενόχληση του Καντακουζηνού με βάση τις πληροφορίες που είχε λάβει για τη στάση του, η αλληλογραφία μεταξύ των δύο ανδρών συνεχίστηκε, με τον Δημήτριο να του απευθύνει νέα επιστολή τον Οκτώβριο του 1352, με την οποία τον παροτρύνει και πάλι να επιδείξει μεγαλόψυχη στάση και να

⁹⁸⁵ *ἔϊτ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοήσω καὶ καταφρονούμενος, ὧν ὁ βασιλεὺς μέμνηται, μετ' ἐκείνων ἐμαυτὸν ἀριθμήσω;* (Ἐπιστ. 14, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 25-26, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 42-43).

⁹⁸⁶ *Ἐπιστ. 14, Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 26-27, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 43.

⁹⁸⁷ *Ἐπιστ. 42, Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 75-76.

⁹⁸⁸ *Ἐπιστ. 42, Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, 13-14 καὶ 20-23, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 75.

⁹⁸⁹ *Ἐπιστ. 42, Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, 39-45, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 76. Ο Δημήτριος κάνει λόγο περὶ «τῆς βασιλικῆς ὀργῆς» (στιχ. 45).

⁹⁹⁰ *Ἐπιστ. 42, Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, 46-48, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 76.

⁹⁹¹ «Αὔριον γὰρ ὁ μὲν βασιλεὺς, τοῦτο δὴ τὸ εἰωθός, τοὺς ἐχθροὺς ἐλών, καὶ πάλιν αὐτοῖς τῆς συμφορᾶς συναλγήσας, ἐπανήξει, τῆς φιλανθρωπίας οὐχ ἦττον θαυμαζόμενος ἢ τῆς νίκης. Μετὰ πολλῶν δὲ καὶ ἡμεῖς προσελθόντες ὀψόμεθ' αὐτὸν ὡς ἡδιστα, καὶ προσεροῦμεν προσήκοντα τῷ καιρῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἀπόσεται, οὐδ' ἦν νομίζουσί τινες ὀργὴν ταύτην ἐφ' ἡμᾶς ἐκεῖνος ἀφήσει, ἀλλ' εἴ τι δεῖ καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκφαίνειν, καὶ μεθ' ἡδονῆς ὄψεται, καὶ τῆς καθέδρας ὄντινα μισθὸν ἀποδώσει ζητήσῃ» (Ἐπιστ. 42, *Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, 59-65, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 75).

μεταχειριστεί με επιείκεια τους αντιπάλους του⁹⁹², προτρέποντάς τον παράλληλα να εξετάσει με ιδιαίτερη προσοχή τις εναντίον του κατηγορίες των εχθρών του στο παλάτι⁹⁹³, αναφερόμενος σε αυτούς και ιδιαιτέρως στον Τζυκανδήλη σε άλλη επιστολή που απευθύνει το ίδιο διάστημα σε κάποιον από τους αυτοκρατορικούς γραμματείς⁹⁹⁴.

Οι προσπάθειες του Κυδώνη για συνδιαλλαγή των δύο αυτοκρατόρων όμως δεν ευοδώθηκαν τελικά και οι δύο στρατοί συγκρούστηκαν με αποτέλεσμα ο στρατός του Ιωάννη Ε΄ που αποτελούνταν από Σέρβους και Βούλγαρους να υποστεί συντριπτική ήττα τον χειμώνα του 1352⁹⁹⁵ στον ποταμό *Μαρίτσα* (Έβρο) κοντά στο Διδυμότειχο από το στρατό του Ματθαίου Καντακουζηνού που ενισχύθηκε αποφασιστικά από Τούρκους και στρατεύματα του πατέρα του Ιωάννου ΣΤ΄. Ο Δημήτριος εκφράζει τη χαρά του⁹⁹⁶ για την αίσια έκβαση της αναμέτρησης υπέρ του Καντακουζηνού, γεγονός που ευελπιστεί ότι θα φέρει τελικά την ομόνοια στην Αυτοκρατορία⁹⁹⁷. Η οδυνηρή αυτή ήττα όμως οδήγησε τον Ιωάννη Ε΄ με την οικογένεια και το επιτελείο του στην Τένεδο⁹⁹⁸, απ΄ όπου προσπάθησε το Μάρτιο του 1353 να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη χωρίς επιτυχία, ώστε να κατευθυνθεί λίγο αργότερα στη Θεσσαλονίκη, όπου τη διοίκηση ασκούσε εξ ονόματός του η

⁹⁹² «ταῦτά σοι τῆς ἀρετῆς, ὧ μετὰ Θεοῦ πάντα πράττων, τὰ γέρα· τοῦτο τῆς μακρᾶς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐπιεικείας τὸ τέλος. ἦν τινες πολλάκις ἐμέμψαντο, ὡς ἔξω τοῦ καιροῦ καὶ μηδ΄ αὐτοῖς τοῖς ὑπὲρ ὧν γίνεται σφοδρὰ λυσιτελοῦσαν. Σὺ δὲ Μωσῆα καὶ Δαυιδ ἐλογίζου καὶ εἶ τις ἄλλος μετὰ πραότητος ἡμῶν τοὺς ἐχθροὺς, ὑπὲρ ὧν ὡσπερ νῦν Θεὸς ἀπήτει τὴν δίκην» (Ἐπιστ. 13, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 57-61, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 41-42).

⁹⁹³ Ἐπιστ. 13, *Τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ*, 66-68, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 42.

⁹⁹⁴ Ἐπιστ. 57, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 89. Ο Τζυκανδήλης θα πρέπει να είχε μεταβεί στη Θράκη και θα είχε κατηγορήσει το Δημήτριο στον αυτοκράτορα, γι΄ αυτό και μέσω του γραμματέα του διαμηνύει, «τίνα δικαίαν ἔξεις ἀπαολογίαν, ὅταν ἐπανήκοντι τὴν σιωπὴν ἐγκαλῶ;» (Ἐπιστ. 57, *Ἀνώνυμος*, 19-20, ὅπ. παρ., σ. 89).

⁹⁹⁵ Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 376.

⁹⁹⁶ Ἐπιστ. 41, *Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, 6-9, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 74. Απευθυνόμενος στους αυτοκρατορικούς γραμματεῖς ο Κυδώνης τους μακαρίζει γιατί απολαμβάνουν την επικοινωνία με τον Καντακουζηνό, ενώ ο ίδιος την στερείται, σημειώνωντας, «ὁμως ὑμεῖς μὲν τῆ τοῦ βασιλέως γλώττη τρυφῶντες τὴν ἀπὸ τῶν ὄψων πονηρίαν παραμυθεῖσθε· ἡμεῖς δὲ, τοῦ νέκταρος ἄγευστοι διαμένοντες, τοῖς ἐν Ἄιδου κολαζομένοις παραπλήσια πάσχειν δοκοῦμεν· σχεδὸν παρακαθήμενοι τῆ πηγῆ, οὐ συγχωρούμενοι δὲ αὐτῆς ἀπολαύειν» (Ἐπιστ. 41, *Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, 18-22, ὅπ. παρ., σ. 74).

⁹⁹⁷ Ἐπιστ. 41, *Τοῖς τοῦ βασιλέως γραμματεῦσιν*, 9-11, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 74.

⁹⁹⁸ Επ΄ αυτού, βλ. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 36, 22-24 και 1-5, ἐκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 266 και 267. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 3, 5, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12. Ἐπιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρῳ*, 39, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, 81. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 54 και Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 9. Радић, *Време Јована V*, σ. 80-81. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 377 και E.A. Zachariadou, «Changing Masters in the Aegean», στο J. Chrysostomides – Ch. Dendrinos – J. Harris (eds), *The Greek Islands and the Sea. Proceedings of the First International Colloquium held at The Hellenic Institute, Royal Holloway, University of London, 21-22 September 2001*, London 2004, σ. 202-203 (Ολόκληρο το ἄρθρο στις σελ. 199-212).

μητέρα του Άννα της Σαβοΐας⁹⁹⁹, την οποία θέλησε να συμβουλευθεί για τις επόμενες κινήσεις του.

Κατά το διάστημα της παραμονής του Ιωάννη Ε΄ στην Τένεδο, ο Δημήτριος επικοινωνήσε και πάλι με τον αδερφό του Πρόχορο που βρισκόταν στη Θάσο προκειμένου να διευθετήσει διάφορες διοικητικές υποθέσεις της μονής της Λαύρας και οπωσδήποτε θα παρέμενε συχνά και για εύλογο διάστημα κάθε φορά μετά κυρίως το 1353 στο νησί¹⁰⁰⁰. Με τον Πρόχορο αντιμετώπιζε προβλήματα στην επικοινωνία¹⁰⁰¹, όχι μόνο διότι «*ὁ τῆς Τενέδου τύραννος*» Ιωάννης Ε΄ παρακώλυε τη διακίνηση των επιστολών¹⁰⁰², αλλά και διότι ο αδερφός του, επικαλούμενος λόγους ασκήσεως στη σιωπή όπως ισχυρίζονταν, δεν επικοινωνούσε μαζί του, αναγκάζοντάς τον να διαμαρτύρεται έντονα, υποστηρίζοντας μάλιστα ότι για τρία έτη περίπου δεν είχε λάβει¹⁰⁰³ επιστολή και γι' αυτό προσπαθούσε να πληροφορείται για την υγεία του από άλλους, με τους οποίους ο Πρόχορος αλληλογραφούσε στην Κωνσταντινούπολη¹⁰⁰⁴.

Ωστόσο, ολοκληρώνοντας την επιστολή του προς τον αδερφό του ο Δημήτριος, αναφέρεται, σε αντίθεση με την ησυχία που εκείνος απολαμβάνει στον Άθω, στα πολλά «*έν τοῖς βασιλείοις κακὰ*», τα οποία είναι τόσο περίπλοκα και δυσεπίλυτα ώστε, όπως του γράφει, «*πολλάκις ἡμέλησα μὲν σιτίων, ἡμέλησα δὲ ὕπνου*»¹⁰⁰⁵. Πράγματι, στην Κωνσταντινούπολη τα προβλήματα διογκώνονταν ακόμη περισσότερο για τον *Μεσάζοντα*, εφόσον ο Καντακουζηνός, μετά και από την δεύτερη αποτυχημένη προσπάθεια του Ιωάννη Ε΄ το Μάρτιο του 1353 να καταλάβει

⁹⁹⁹ Nicol, *Family of Kantakouzenos*, 79 εξ.

¹⁰⁰⁰ Τη συχνή παρουσία του Προχόρου στη Θάσο γνώριζαν οι φίλοι και οι συγγενείς του, ώστε να λαμβάνει εκεί αλληλογραφία. Επ' αυτού βλ. την αναφορά του αδερφού του Δημητρίου για τους γραμματοκομιστές, ότι «*ἀπόλοιτο δὲ οἱ εἰς Θάσον καὶ Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὸν Ἄθω κομοιζόμενοι συνεχῶς*» (Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρω*, 40-41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90). Επίσης Δ.Χ. Καλαμάκη, «Διέλευση του Προχόρου Κυδώνη από την Θάσο», *Θασιακά* 9/1994-95 (1996), σ. 203 εξ και Σ.Π. Αγγελουδή-Ζαρκάδα, *Η αρχιτεκτονική των Μεταβυζαντινών Εκκλησιών της Θάσου*, σ. 75.

¹⁰⁰¹ Και αυτό παρά το γεγονός ότι ο Δημήτριος ισχυρίζεται καθ' υπερβολήν, απευθυνόμενος στον Πρόχορο, ότι «*σοῖς ἐνταῦθα πρὸς πολλοὺς ἐντυχάνοντες γράμμασιν*» (Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρω*, 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 89).

¹⁰⁰² Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρω*, 39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90. Για τα προβλήματα αυτά, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰώνες*, σ. 377-378.

¹⁰⁰³ Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρω*, 7-10 · 30-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90 και Δ.Χ. Καλαμάκη, «Διέλευση του Προχόρου ...», *Θασιακά* 9 / 1994-95 (1996), σ. 207.

¹⁰⁰⁴ «*ἴσμεν τε ἐξ ἐκείνων οὗ διατρίβεις, καὶ ὡς τὰ τοῦ σώματός σοι τῆ τῆς ψυχῆς ὑγεία συμβαίνει*» (Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρω*, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 89). Ωστόσο και ο Δημήτριος δεν φαίνεται να είχε τακτική επικοινωνία με τον Πρόχορο, εφόσον αποδέχεται τις διαμαρτυρίες του και προσπαθεί να δικαιολογηθεί επικαλούμενος ως αιτία το βαρύ φόρτο εργασίας στο παλάτι, καθώς επίσης και τα δυναστικά προβλήματα μεταξύ του Ιωάννου ΣΤ΄ Καντακουζηνού και του Ιωάννου Ε΄ Παλαιολόγου (Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρω*, 32-58, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 90-91).

¹⁰⁰⁵ Επιστ. 58, *Τῷ ἑαυτοῦ ἀδελφῷ Προχόρω*, 45, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 91.

την εξουσία, επιχείρησε την πλήρη περιθωριοποίηση του με την διασφάλιση του αυτοκρατορικού τίτλου για τα μέλη της οικογενείας του και ενδεχομένως την νομιμοποίηση της δυναστείας του, ανακηρύσσοντας τον πρωτότοκο γιό του Ματθαίο¹⁰⁰⁶ σε βασιλέα τον Απρίλιο του 1353 και θέτοντας τη μνημόνευση του ονόματος του Ιωάννη Ε΄ και της μητέρας του Άννας στις εκκλησιαστικές ακολουθίες και στις επευφημίες στις δημόσιες τελετές μετά από τα ονόματα των Καντακουζηνών, εξαιρώντας μόνο τον πεντάχρονο συμβασιλέα του Ιωάννη Ε΄ και εγγονό του Ανδρόνικο¹⁰⁰⁷, τον οποίο προόριζε προφανώς να διαδεχθεί τον πατέρα του μετά την ενηλικίωσή του¹⁰⁰⁸, επιτροπευόμενο μέχρι τότε πιθανότατα από τον Ματθαίο. Μετά την εξέλιξη αυτή και παρά το γεγονός ότι τον συνέδεε στενός δεσμός με τον νεοαναγορευθέντα βασιλέα¹⁰⁰⁹, ο Κυδώνης διαφώνησε έντονα στην απόφαση του Ιωάννη ΣΤ΄, κυρίως όμως αντέδρασε εντονότατα ο πατριάρχης Κάλλιστος¹⁰¹⁰, ο οποίος αρνήθηκε να πραγματοποιήσει τη στέψη, με συνέπεια να εκθρονιστεί τον Αύγουστο του 1353 και να καταφύγει στον Ιωάννη Ε΄ στην Τένεδο, όπου έγινε δεκτός με μεγάλες τιμές. Η απομάκρυνση του Καλλίστου από τον

¹⁰⁰⁶ Για το γεγονός αυτό, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 37, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 269-270. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 82 εξ και 113 εξ. Failler, *Déposition*, σ. 90. C. Asdracha, *La région des Rhodopes*, σ. 256. Της Αυτής, «Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie», *REB* 34 (1976), σ. 200. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 227. Радић, *Време Јована V*, σ. 234 εξ. Για τον Ματθαίο, βλ. επίσης Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 108-122. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 195-196. P. Lemerle, «Le tomos du concile de 1351 et l'horismos de Matthieu Cantacuzène», *REB* 9 (1951), σ. 60-63. C. Asdracha, «Les Rhodopes au XIVe siècle. Histoire administrative et prosopographie», *REB* 34 (1976), σ. 199-201. Ν. Οικονομίδη, «Ένα πρόσταγμα του Ματθαίου Καντακουζηνού (4 Δεκεμβρίου 1353)», *Σύμμεικτα* 3 (1979), σ. 53-62. Α.-Μ. Talbot, «Matthew I. Kantakouzenos», *ODB* II (1991), σ. 1316.

¹⁰⁰⁷ Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 69. Για την ανάδειξη του Ανδρόνικου Δ΄ σε συναυτοκράτορα, βλ. Βραχέα Χρονικά, 22, 13, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 181 και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 35 εξ.

¹⁰⁰⁸ Τούτο προκύπτει νομίζουμε από το γεγονός ότι ο συμβασιλέας Ανδρόνικος διήλθε πιθανότατα τα πρώτα χρόνια της ζωής του μέχρι το 1354 στο παλάτι ως θηγατριδοῦς τους (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 37, 17, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 269), κάτω από την προστασία του παππού του Ιωάννου ΣΤ΄ και της γιαγιάς του αυτοκράτειρας Ειρήνης (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 32, 19-22, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 238). Με τον τρόπο αυτό ο Καντακουζηνός επιδίωκε να προβληθεί ως εγγυητής «της νομιμότητας και των δικαιωμάτων της παλαιολόγειας δυναστείας, φροντίζοντας μάλιστα να παραμείνουν άθικτα, τυπικώς τουλάχιστον, τα δικαιώματα του Ανδρόνικου στη διαδοχή» (Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 40-41), καθώς επιδίωκε να παραδώσει το θρόνο στον εγγονό του και πρωτότοκο γιό της θυγατέρας του Ελένης μετά την ενηλικίωσή του, έχοντας ως επίτροπο πιθανότατα το θείο του Ματθαίο.

¹⁰⁰⁹ Με αφορμή επιστολή που του απέστειλε ο Ματθαίος το φθινόπωρο του 1382, ο Δημήτριος του απαντά (*Επιστ. 241, Τῷ βασιλεῖ Ματθαίῳ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 144-145) μνημονεύοντας την «ἀρχαίαν φιλίαν» (στ. 29) και επαινώντας τον πρώην βασιλέα, ότι, σε αντίθεση με τις ενατίον του κατηγορίες για το *οργίλο* του χαρακτήρα του (στ. 25-26), εκείνος διαθέτει «βασιλικὴν δianoian και βασιλικὴν γνώμην», αλλά και διακρίνεται το «ἐπιεικὲς, το πρᾶον και την ἀγαθότητα» του χαρακτήρα του (στ. 6-9), ώστε «ὄς παρὰ σέ δραμῶν σέ μὲν ἡδονῆς ἐμπλήσει φανείς, αὐτὸς δέ σέ καλὸν ἔξει θεατὴν πρὸς ὃν τὴν ἀρετὴν ἐπιδείξεται» (στ. 43-45).

¹⁰¹⁰ Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 227 και Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 378.

πατριαρχικό θρόνο και η εκλογή του Φιλοθέου Κοκκίνου, μητροπολίτη μέχρι τότε Ηρακλείας, καθυστέρησαν την στέψη του Ματθαίου, η οποία πραγματοποιήθηκε τελικά το Φεβρουάριο του 1354¹⁰¹¹.

Η ενέργεια αυτή του αυτοκράτορα όμως είναι βέβαιο ότι βρήκε απολύτως αντίθετο τον Δημήτριο, ο οποίος αν και αφοσιωμένος συνεργάτης του με εκπεφρασμένη μάλιστα επιθυμία και ευχή να κερδίσει τον πόλεμο εναντίον του Ιωάννη Ε΄, δεν ήταν δυνατό να συμφωνήσει και προπαντός να συγκατατεθεί σε οποιαδήποτε αμφισβήτηση ή απώλεια του θρόνου από τους νόμιμους αυτοκράτορες Παλαιολόγους, καθώς θεωρούσε την ανάληψη του αυτοκρατορικού αξιώματος από τον Καντακουζηνό, όπως ήδη αναφέρθηκε, επιτροπικού χαρακτήρα σύμφωνα με τη συνθήκη του 1347. Καθώς δεν συγκατένευσε στη στέψη του Ματθαίου, είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν την ημέρα εκείνη ήταν παρών στην Παναγία των Βλαχερνών. Οπωσδήποτε όμως η διαφωνία και η όλη αντίδρασή του δεν θα πρέπει να υπήρξε δημόσια, αλλά να εκφράστηκε και πάλι έντονα σε ιδιωτικό επίπεδο και μέσα στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, λόγω κυρίως του σεβασμού και της αγάπης που έτρεφε προς το πρόσωπο του ευεργέτη του Καντακουζηνού. Το γεγονός αυτό όμως και εφόσον εξελίχθηκαν έτσι τα πράγματα καταδεικνύει σαφώς, ότι στην περίπτωση αυτή για τον Κυδώνη υπερίσχυσε απολύτως η οικογενειακή του παράδοση και κυριάρχησε στη συνείδησή του η αφοσίωση στη νόμιμη δυναστεία των Παλαιολόγων, έναντι εκείνης που προσπαθούσε να αμφισβητήσει ή να σφετεριστεί τα δικαιώματά της στον θρόνο, δηλαδή αυτής των Καντακουζηνών. Έτσι, περιγράφοντας αργότερα την όλη στάση του κατά την εν λόγω περίοδο στον Ιωάννη Ε΄, του υπενθυμίζει ότι αντιτάχθηκε στην φυγή του για την Τένεδο και τη στέψη του Ματθαίου, η οποία θα συνιστούσε αιτία «πολλῶν Ῥωμαίοις ἄρξειν κακῶν»¹⁰¹², γεγονός που, όπως θα διαφανεί παρακάτω, του επέτρεψε να συνεχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία μετά το 1356.

Αντίδραση όμως από τον Κυδώνη θα πρέπει να εκδηλώθηκε και για την ενέργεια του Καντακουζηνού να εξωθήσει σε παραίτηση τον πατριάρχη Κάλλιστο¹⁰¹³ και να προωθήσει στον πατριαρχικό θρόνο τον φίλο και πνευματικό

¹⁰¹¹ Για τα γεγονότα αυτά, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 36, 37-38, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 259 - 260, 269 - 276. *Βραχέα Χρονικά*, 22,10, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 181. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 113 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 379 και Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 92.

¹⁰¹² «καὶ οἴσθα τοὺς καιροὺς ἐκείνους ὅτε πᾶσι σχεδὸν τὸ σὲ κακῶς εἶπεῖν πόρος ἐνομίζετο θίου, ὡς οὐδὲν οὐτ' εἶπον οὔτε συνεβούλευσα τῶν σοι βλάβην ἂν ἐνεγκόντων, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ κινδυνεύειν ὑπὲρ σοῦ πολλάκις εἰλόμην, διαρρήδην εἰπὼν πολλῶν Ῥωμαίοις ἄρξειν κακῶν τὴν σὴν φυγὴν, ὧν δ' οὐκ ἔδει χειροτονίαν - τότε μόνον ἀντέλεγον, ὡς ἂν ἐφ' ἅπερ οὐκ ἐβουλόμην ἐλκόμενος» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 3, 1-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12). Επίσης, βλ. Дугнаев, *Κυδοнос*, σ. 641 bc.

¹⁰¹³ Για τον Κάλλιστο, βλ. PLP 10478. A. Failler, «La déposition du patriarche Calliste Ier (1353)», *REB* 31 (1973), σ. 5-163. Δ.Β. Γόνη, *Το συγγραφικόν ἔργον του Οικουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου Α΄*, (Διατριβή ἐπὶ διδακτορία), Αθήναι 1980, σ. 24 εξ και 36 εξ. Ν.Δ. Παπαδημητρίου - Δούκα, «Κάλλιστος Α΄ καὶ Ἅγιον Ὅρος», *Θεολογία* 76/2 (2005), σ. 721-729. Κ. Παῖδα, *Ψευδοπροφήτες, μάγοι και αιρετικοί στο Βυζάντιο κατά τον 14ο αιώνα. Επτά ανέκδοτες ομιλίες του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*

του οδηγό μητροπολίτη Ηρακλείας Φιλόθεο Κόκκινο¹⁰¹⁴. Έτσι, είναι πολύ πιθανό και λόγω του συνδέσμου που διατηρούσε ο ίδιος με τον Φιλόθεο από τη Θεσσαλονίκη να εξέφρασε απευθείας στο νέο πατριάρχη την αντίθεσή του για την κάτω από αυτές τις συνθήκες ανάρρησή του στον θρόνο¹⁰¹⁵, καθώς και για την ενέργειά του να στέψει αυτοκράτορα τον Ματθαίο, γεγονός που θα πρέπει να καθόρισε έκτοτε, όπως φαίνεται, την αρνητική στάση των αδερφών Κυδώνη προς το πρόσωπο του πατριάρχη, πράγμα το οποίο επιβεβαιώθηκε πλήρως μετά την εκθρόνισή του από τον Ιωάννη Ε΄ στις αρχές του 1355¹⁰¹⁶.

Καλλίστου Α΄, *Εισαγωγή, editio princeps, μετάφραση, σχόλια*, (Κείμενα Βυζαντινής Λογοτεχνίας 6), Αθήνα : Κανάκης, 2011, σ. 62 εξ και 91 εξ. Κ.Δ.Σ. Παΐδα, *Οι κατά Γρηγορά ομιλίες του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Καλλίστου Α΄, Εισαγωγή, κριτική έκδοση*, (Βυζαντινή Φιλοσοφία και Θεολογία 1), Αθήνα : Γρηγόρης, 2013, σ. 20 εξ και 65 εξ.

¹⁰¹⁴ Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι τόσο ο Δημήτριος, όσο και ο Πρόχορος θεώρησαν δίκαιη την εκθρόνιση του Φιλοθέου τον Ιανουάριο του 1355 και την επάνοδο στο θρόνο του Καλλίστου από τον Ιωάννη Ε΄. Γι' αυτό, βλ. *Λόγος έτερος*, 209-210, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 319. Επ' αυτού γενικώς, βλ. επίσης *Λόγος έτερος*, 174-208, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 318-319 και H. Hunger, *Prochoros ... Überstzungen von acht Briefen des Hl. Augustinus*, σ. 7-8.

¹⁰¹⁵ Τούτο εξάγεται από τα γεγονότα και την όλη στάση του Δημητρίου κατά την επάνοδο του Φιλοθέου στον πατριαρχικό θρόνο το 1364, στην οποία συνέβαλε τόσο, ώστε να του αναφέρει ότι «*χαρίτας δικαίως ἂν ὀφείλοισ ἔμοι*» (*Λόγος έτερος*, 63, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 315).

¹⁰¹⁶ Έτσι, όπως αναφέρει ο Δημήτριος στον Φιλόθεο, σε μια από τις επισκέψεις του Προχόρου στην Κωνσταντινούπολη μετά τον Ιανουάριο του 1355 (*Λόγος έτερος*, 673-675, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 333. Επίσης Τσεντικόπουλος, *Φιλόθεος Κόκκινος*, σ. 65 εξ και 67 εξ), οπότε συνέβη η εκθρόνιση του και η επάνοδος στον πατριαρχικό θρόνο του Καλλίστου, ο αδερφός του επισκέφθηκε τον Φιλόθεο στη μονή του Αγ. Φωκά ή του Ακαταλήπτου, λόγω των φιλικών σχέσεων που διατηρούσαν («*ἀνδρός καὶ φίλου καὶ δοκοῦντος ἅπασιν ἡδικῆσθαι*» (*Λόγος έτερος*, 193, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 319) μέχρι τότε και της ευγνωμοσύνης που έτρεφε στο πρόσωπό του για την αρωγή που του παρείχε στη μονή της Μεγίστης Λαύρας το 1347. Ωστόσο, κατά την επίσκεψή του, ενώ του συμπαραστάθηκε θερμά «*καὶ λόγοις τὴν συμφορὰν παρεμυθήσατο*» (*Λόγος έτερος*, 203, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 319), δεν στράφηκε όμως εναντίον του Καλλίστου ή της συνόδου που τον επανεξέλεξε [απευθυνόμενος στο Φιλόθεο, ο Δημήτριος απαριθμεί τους λόγους για τους οποίους άλλαξε στάση απέναντι στον Πρόχορο μετά το 1355 ως εξής : «*τὸ μὴ παρὰ σέ φοιτᾶν ὅτε εἶρχθης, τὸ μὴ τῶν εἰρξάντων κατηγορεῖν, τὸ μὴ μοιχὸν καλεῖν τὸν κομισάμενον τὰ οἰκεῖα, τὸ μὴ τοὺς τόμους κωμωδεῖν, τὸ μὴ τὴν σύνοδον παρανόμων ψηφισμάτων διώκειν, τὸ τοῦ βασιλέως ἀπέχεσθαι τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀγνοοῦντος (...)* ὅτι δὲ μὴ τὸν πομένα σέ μὲν προσεῖπε, λύκον δὲ τὸν μετὰ τῶν νόμων ἐπανελθόντα, καὶ κατηρᾶτο μὲν τοῖς ἀρχιερεῦσι εὐχέτο δὲ τὴν ἡμέραν ἰδεῖν ἐν ᾗ σου πάλιν ἀπὸ τοῦ θρόνου δημηγοροῦντος» (*Λόγος έτερος*, 176-180 · 203-206, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 318 · 319)], προκειμένου να ικανοποιήσει τον έκπτωτο πατριάρχη, αλλά, επειδή πίστευε ότι εξέπεσε δίκαια από το θρόνο [(«*ἐκείνω δὲ καὶ λογισμὸς ἦν καὶ συνειδησις καὶ δέος τῶν νόμων, καὶ ὡσπερ σὲ τῆς Ἐκκλησίας ψηφισαμένης ἠνείχετο, οὕτω πάλιν καθελούσης ἀπέιχετο*» (*Λόγος έτερος*, 183-185, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 318-319)], «*τοῖς δικαίοις ἐμμέινας ἐπὶ τὸ μοναστήριον ἐπανέπλει*» (*Λόγος έτερος*, 207-208, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 319). Η στάση αυτή του αδερφού του μάλιστα, σύμφωνα με το Δημήτριο, αποτέλεσε την αφορμή για να διαρραγούν οι σχέσεις τους, αφού ο Φιλόθεος εξοργίστηκε θεωρώντας ότι ο Πρόχορος ως Λαυριώτης, θα έπρεπε, όπως αναφέρει στον πατριάρχη, «*εὐθύς σοι προσελθόντα κολακεύσειν ταῖς του πατριάρχου κατηγορίαις*» [*Λόγος έτερος*, 182-183, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 318].

Η επικράτηση του Καντακουζηνού ωστόσο στη διαμάχη με τον Ιωάννη Ε΄ στις αρχές του 1354 με τη στέψη του Ματθαίου είχε σχετικά σύντομη διάρκεια, καθώς οι σύμμαχοί του Οθωμανοί, πέρα από τις λεηλασίες του πληθυσμού και τις καταστροφές των θρακικών εδαφών, είχαν καταλάβει ήδη από το 1352 το φρούριο της Τζύμπης, ενώ το Μάρτιο του 1354 και ύστερα από φοβερό σεισμό κατέλαβαν και άλλες εγκαταλειμμένες από τους κατοίκους τους πόλεις, μεταξύ των οποίων την σπουδαίας στρατηγικής σημασίας Καλλίπολη¹⁰¹⁷. Η κατάληψη της Καλλιπόλεως, την οποία ο Κυδώνης ονομάζει «τῶν ἐν Ἑλλησπόντῳ τειχῶν πάντων ἐπικαιρότατον»¹⁰¹⁸, αλλά και χαρακτηρίζεται από τον Καντακουζηνό ως «τῶν παραλίῳν κατὰ τὴν Θράκην πόλεων ἢ περηφανεστέρα»¹⁰¹⁹, υπήρξε σοβαρότατο πλήγμα για την Αυτοκρατορία, αφού οι Οθωμανοί ανοικοδόμησαν τα τείχη της και δημιούργησαν ναύσταθμο, αρνούμενοι, παρά τις προσπάθειες του αυτοκράτορα, να την εγκαταλείψουν¹⁰²⁰. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα να επικρατήσει πανικός στην Κωνσταντινούπολη και ο Ιωάννης ΣΤ΄ να απολέσει και τα τελευταία ερείσματα που διέθετε στον πληθυσμό της¹⁰²¹.

Το γεγονός της στέψης του Ματθαίου που είχε ως συνέπεια τον ουσιαστικό αποκλεισμό του νόμιμου αυτοκράτορα από το θρόνο, σε συνδυασμό με την κατάληψη της Καλλιπόλεως από τους Οθωμανούς μετά τον σεισμό της 1^{ης} Μαρτίου 1354, επιβάρυνε ακόμη περισσότερο το κλίμα στην Κωνσταντινούπολη εναντίον του Καντακουζηνού, ο οποίος σε μια απέλπιδα προσπάθεια κατέπλευσε το καλοκαίρι στην Τένεδο με σκοπό την συνδιαλλαγή με τον Ιωάννη Ε΄ για την επικράτηση της ομόνοιας μεταξύ τους. Το ταξίδι του όμως απέτυχε, εφόσον οι κάτοικοι του νησιού δεν του επέτρεψαν να αποβιβαστεί, γεγονός που υπήρξε καθοριστικής σημασίας για την επάνοδο στην εξουσία του Παλαιολόγου, η μη επιστροφή του οποίου μαζί

¹⁰¹⁷ Για την κατάληψη της Καλλίπολης, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 38, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 276-281. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XI, 14-25, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 188. *Βραχεία Χρονικά*, 7,13 - 37,5 - 53,3 - 54,2 - 55,3, 58,2 - 59,17 - 60,6 - 69,2 - 72,2 - 72α,1 - 87,3, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 66, 299, 379, 388, 397, 418, 439, 451, 529, 555, 560 και 613. Επίσης, βλ. Babinger, *Beiträge*, σ. 41 εξ. P. Charanis, «On the date of the Occupation of Gallipoli by the Turks», *BSL* 16 (1955), σ. 113-17. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 381 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 137. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 26 εξ. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 60 εξ και 89 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 93.

¹⁰¹⁸ *Περὶ Καλλιπόλεως*, PG 154, 1012 C. Η πόλη, σύμφωνα με το Δημήτριο, είχε αποφασιστική σημασία για την ασφάλεια της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και τη σωτηρία της Αυτοκρατορίας, γι' αυτό και «τῆς Καλλιπόλεως τοίνυν οὐ τὸν περιθολὸν μόνον καὶ τὸν τῶν πύργων ἀριθμὸν προσήκει σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ χωρίου λογίζεσθαι, καὶ ὡς ἀκρόπολις τις τῆς μεγάλης Πόλεως εἶναι δοκεῖ· καὶ ἔως μὲν αὐτὴν ἡμεῖς εἶχομεν, ἢ τε Χερρόνησος καὶ αἱ ἐν Θράκῃ πόλεις ἡμῖν ὑπήκουον καθαρῶς· ἀφ' οὗ δὲ ταύτην κατέσχον οἱ βάρβαροι, ἐκεῖνά τε ἀπέστη, καὶ νῦν ἡμῖν περὶ τῆς σωτηρίας οἱ λόγοι γίνονται καθημέραν» (*Περὶ Καλλιπόλεως*, PG 154, 1024 D - 1025 A).

¹⁰¹⁹ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 38, 10-11, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 278.

¹⁰²⁰ Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 383 και Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 92 εξ.

¹⁰²¹ Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 377- 379. Επίσης, βλ. Gill, *John VI*, σ. 57 εξ.

με τον Ιωάννη ΣΤ΄ δυσκόλεψε ακόμη περισσότερο τα πράγματα στην Κωνσταντινούπολη.

Έτσι, στα τέλη Νοεμβρίου του 1354 ο Ιωάννης Ε΄, αφού συνεννοήθηκε με τον Γενουάτη πειρατή *Francesco Gattilusio*¹⁰²², απέπλευσε από την Τένεδο και εισήλθε κρυφά και χωρίς δυσκολία στην Πόλιν στις 29 Νοεμβρίου, όπου έγινε σύντομα κύριος της καταστάσεως και δεκτός την επόμενη μέρα από το λαό με επευφημίες¹⁰²³. Ο Καντακουζηνός για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα συγκάλεσε εκτάκτως αυτοκρατορικό συμβούλιο στο παλάτι, στο οποίο συμμετείχε και διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο ο Δημήτριος¹⁰²⁴ ως *Μεσάζων*, προτρέποντας τον αυτοκράτορα να προχωρήσει σε συνδιαλλαγή με το γαμπρό του και να επιδιώξει τη σύναψη συμφωνίας μεταξύ τους.

Εν τω μεταξύ όμως τα πράγματα δεν εξελίσσονταν ομαλά και η κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη εξακολουθούσε να παραμένει εξαιρετικά έκρυθμη, ενώ το κλίμα εναντίον του Ιωάννη ΣΤ΄ επιδεινωνόταν καθημερινά ακόμη περισσότερο με σοβαρές αποδοκιμασίες εναντίον του από τους πολίτες της. Γι΄ αυτό και παρόλο,

¹⁰²² Αναφορικά με την συμμετοχή του Gattilusio στην προσπάθεια του Ιωάννη Ε΄ να ανακτήσει τον θρόνο, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XXXVII, 46, 5-19, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 554. Δούκας, *Ιστορία*, XI και XII, 3-4 και 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 67-68 και 73. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 10, έκδ. E. Darkó, II (1927), σ. 268-269. Ακόμη, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 403. D. Jacoby, «Les Génois dans l' Empire Byzantin. Citoyens, sujets et protégés (1261-1453)», *La Storia dei Genovesi* 9 (1989), σ. 245 εξ. Ειδικότερα για τον Gattilusio, βλ. Βραχέα Χρονικά, 30,1, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 219. PLP 3594. Γ. Δελή, *Οι Γατελούζοι εν Λέσβω (1355-1462)*, Μυτιλήνη 1901 (1977), σ. 25-34. Γ.Τ. Κόλια, «Αι σχέσεις του Δημητρίου Κυδώνη προς Φραγκίσκον Α΄ Γατελούζον δυνάστην της Λέσβου», *Λεσβιακόν Ημερολόγιον* 2 (1954), σ. 34 εξ. W. Miller, «The Gattilusio of Lesbos (1355-1462)», στο W. Miller (ed.), *Essays on the Latin Orient*, Amsterdam : A.M. Hakkert, 1964, σ. 313-315. G.T. Dennis, «The Short Chronicle of Lesbos (1355-1428)», *Λεσβιακά* 5 (1965), σ. 128-131. Barker, *Manuel II*, σ. 35-36. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 285-286. A. Luttell, «John V's Daughters. A Palaiologan Puzzle», *DOP* 40 (1986), σ. 105-109. M. Balard, *La Romanie génoise (XIIIe -début du XVIe siècle)*, Rome : École française de Rome, 1978, σ. 171. M. Balard, «The Genoese in the Aegean (1204-1566)», στο B. Arbel-B. Hamilton -D. Jacoby (eds.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, London: Frank Cass ..., 1989, σ. 160-161. Σ. Κουφόπουλου - Α. Μαζαράκη, «Οι Γατελούζοι. Γενεαλογικές και νομισματικές αναθεωρήσεις», *Μεσαιωνικά Τετράδια* 1 (1996), σ. 199-203. L. Balletto, «Il vicino Oriente negli "Annali" genovesi di Giorgio Stella», *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere* V/53 (1996), σ. 294-295. L. Balletto, «I Gattilusio fra economia e politica», *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere* V/54 (1997), σ. 456. E. Basso, «Gattilusio, Francesco», στο *Dizionario Biografico degli Italiani* LII (1999), σ. 608-611. Α. Μαζαράκη, «Συμβολή στην εραλδική των αναμνηστικών και επιταφίων πλακών της περιόδου των Γατελούζων στη Μυτιλήνη», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 53 (1998), σ. 366-367. Α. Μαζαράκη, «Το νομικό πλαίσιο κυριαρχίας και η διοίκηση των Γατελούζων στην Μυτιλήνη (1355-1462)», *Λεσβιακά* 20 (2005), σ. 89 εξ. E. Oberländer - Târnovenau, «'Immo verius sub ducati Venetiarum communis propriostigmatē'. La question des émissions d'or de Francesco 1er Gattilusio, seigneur de Metelino (1355-1384)», *Revue Numismatique* 160 (2004), σ. 223-240. S. Origone, *Bisanzio e Genova*, σ. 257-258. A. Kaldellis-S. Efthymiades, *The Prosopography of Byzantine Lesbos (284-1355 A.D.)*, σ. 139-140.

¹⁰²³ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 39, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 284-285.

¹⁰²⁴ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 39, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 285. Επίσης, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 383-384.

που επήλθε συμφωνία για συνέχιση ουσιαστικά του καθεστώτος του 1347, ο Καντακουζηνός αποφάσισε να παραιτηθεί τελικά από το θρόνο και να αποσυρθεί από τη δημόσια ζωή¹⁰²⁵, δεδομένου ότι απέτυχε και η τελευταία του προσπάθεια να εξομαλύνει τα πράγματα με την εκ νέου σύγκληση του αυτοκρατορικού συμβουλίου και τη συμμετοχή πλέον του Ιωάννη Ε΄ για την αντιμετώπιση του προβλήματος της εγκαταστάσεως των Οθωμανών στην Θράκη¹⁰²⁶. Η προσπάθεια του Ιωάννη ΣΤ΄ να δικαιολογήσει ως αναγκαία και αναπόφευκτη τη συνεργασία του κατά το παρελθόν με τους Οθωμανούς¹⁰²⁷, αλλά και η πρότασή του κατόπιν για την δρομολόγηση της αποχώρησής τους από τα θρακικά εδάφη και τις κατειλημμένες πόλεις έπειτα από διαπραγματεύσεις μέσω της διπλωματικής οδού¹⁰²⁸, προκάλεσε την διαφωνία της πλειονότητας των μελών του συμβουλίου¹⁰²⁹, μεταξύ των οποίων και του εγνωσμένου αντι-οθωμανού Κυδώνη, επιβαρύνοντας ακόμη περισσότερο το κλίμα. Έτσι, στις 10 Δεκεμβρίου 1354¹⁰³⁰ ο Καντακουζηνός προσκάλεσε τον Ιωάννη Ε΄ στο παλάτι και του ανακοίνωσε την απόφασή του για οριστική παραίτηση, ενώ σε τελετή μοναχικής κουράς που έλαβε χώρα πιθανότατα στο αυτοκρατορικό παρεκκλήσιο και ήταν παρών μεταξύ άλλων και ο Δημήτριος, περιβλήθηκε, αφού απέθεσε τα αυτοκρατορικά του διάσημα, το μοναχικό σχήμα, λαμβάνοντας το όνομα Ιωάσαφ και αποσυρόμενος στην μονή των Μαγγάνων.

Τον παραιτηθέντα βασιλέα και μοναχό πλέον ακολούθησαν στα Μάγγανα ο Κυδώνης¹⁰³¹ μαζί με το Νικόλαο Καβάσιλα, γεγονός που καταδεικνύει στην περίπτωση του υπό εξέταση πρώην *Μεσάζοντος* σαφώς το μη φιλικό κλίμα, λόγω συκοφαντιών εναντίον του σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, στο νέο

¹⁰²⁵ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 305-308.

¹⁰²⁶ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 295 εξ. Επίσης, βλ. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 202 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 27 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 385 εξ.

¹⁰²⁷ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 295-296.

¹⁰²⁸ Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 298-299.

¹⁰²⁹ «οἱ δὲ συνεκκλησιάζοντες, ὅσοι μὲν μάλιστα ἐν λόγῳ ἦσαν, οὐδὲν ἀντεῖπον, οἱ δὲ νεώτεροι καὶ ἀφρονέστεροι πολλὰ τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης λόγους καταμεμψάμενοι βασιλέως, αἰνιξάμενοί τε, ὡς καὶ πρότερον δυνάμενος μεγάλα βλάπτειν, εἰ πολεμεῖν ἤρεῖτο τοῖς βαρβάροις, ἐκὼν ἡμέλει τοῦ κοινῆ λυσιτελοῦντος διὰ τὴν Ὀρχάνη συνοικοῦσαν θυγατέρα ... τῆς αὐτῆς ἔνεκα αἰτίας συμβουλεύει. ἔπειτα τὸν πόλεμον αὐτοὶ αἰρεῖσθαι μᾶλλον εἶπον» (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 299-300).

¹⁰³⁰ Για την παραίτηση και τη μοναχική κουρά του Καντακουζηνού, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 42, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 306-307. *Βραχέα Χρονικά*, 22,12, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I, σ. 181. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XI, 11-13, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 188. Ακόμη, βλ. Nicol, *Abdication*, σ. 269-283. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 388. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 13-14. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 387 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 93.

¹⁰³¹ Επ' αυτού, βλ. *Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγῳ*, 2, 19-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11. *Ἐπιστ.* 49, *Τῶ Κασσανδρινῶ*, 7-8 και 14-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83. Επίσης, βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XIX. Mercati, *Notizie*, σ. 519. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1076. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 276. Loenertz, *Cydonès, I*, σ. 55. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 91-92. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 14. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 260.

αυτοκρατορικό περιβάλλον και στα ανάκτορα απέναντί του¹⁰³², καθώς επίσης και τον ισχυρότατο φιλικό δεσμό που εξακολουθούσε να διατηρεί με τον Καντακουζηνό. Έτσι, παρόλο που είχε διαφωνήσει σε όλες σχεδόν τις επιλογές του κατά το τελευταίο πριν από την παραίτησή του χρονικό διάστημα, δεν δίστασε εν τούτοις, καθώς ήταν επιπλέον απογοητευμένος και από την όλη κατάσταση που επικρατούσε στο παλάτι, να τον ακολουθήσει από σεβασμό και αφοσίωση, αλλά και εξαιτίας του γεγονότος πιθανότατα ότι ο πρώην ηγεμόνας, επιδεικνύοντας τελικά συνέπεια στις υποσχέσεις του το 1347, παραιτήθηκε υπέρ του νόμιμου αυτοκράτορα, καθώς είναι αμφίβολο, σε περίπτωση μη αποκατάστασης του Ιωάννη Ε΄ στο θρόνο, αν ο τριαντάχρονος πολιτικός θα εξακολουθούσε να βρίσκεται στο πλευρό του Καντακουζηνού.

Ο Κυδώνης και ο Καβάσιλας, όπως και ο πρώην αυτοκράτορας εγκαταστάθηκαν στο οικείο περιβάλλον της μονής των Μαγγάνων, καθώς ήταν ήδη από το 1349 λαϊκά μέλη της αδελφότητάς της και, ως γνωστό, διατηρούσαν την δυνατότητα δια βίου παραμονής σε δικό του κατάλυμα ο καθένας εντός του μοναστηριακού συγκροτήματος. Σε αντίθεση όμως με τον Καντακουζηνό, οι δύο στενοί του συνεργάτες δεν ασπάστηκαν το μοναχικό βίο. Ο Δημήτριος ειδικότερα θα παρέμενε στη μονή ως λαϊκός, αφοσιωμένος απερίσπαστα στην πνευματική του εργασία και ασχολούμενος με τη μελέτη και την εκπόνηση των μεταφράσεων των θωμιστικών έργων, έως ότου θα τον καλούσε και πάλι λίγο αργότερα στην αυτοκρατορική υπηρεσία ο Ιωάννης Ε΄¹⁰³³. Οι λόγοι για τους οποίους επιδίωξε να παραμείνει στην τάξη των λαϊκών ο Κυδώνης ήταν η επιθυμία του προφανώς να συνεχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία αναμένοντας ενδεχόμενη πρόσκληση του νέου αυτοκράτορα, καθώς του ήταν απολύτως αναγκαία η νεομισμένη αυτοκρατορική χορηγία από την προσφορά υπηρεσιών στο αυτοκρατορικό επιτελείο, προκειμένου να εξασφαλίσει και τη συντήρηση των μελών της εμπερίστατης, μετά και την απώλεια σχεδόν ολόκληρης της περιουσίας της, οικογένειάς του στη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη. Πέραν τούτου όμως, επειδή είχε ήδη αποκρυσταλλωθεί η αντιπαλαμική του στάση και είχε ξεκινήσει η θρησκευτική του κρίση μετά το 1351, δεν θα πρέπει να επιθυμούσε, με την ένταξή

¹⁰³² Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στον Αλέξιο Κασσανδρινό τις παραμονές της επανένταξής του στο αυτοκρατορικό επιτελείο περί τα τέλη του 1355 ή στις αρχές του 1356, οι συκοφαντίες των αντιπάλων του αποδείχθηκαν τελικά ανυπόστατες και γι' αυτό έχει αποκατασταθεί ουσιαστικά η εμπιστοσύνη του Ιωάννη Ε΄ στο πρόσωπό του (*Επιστ.* 49, *Τῷ Κασσανδρινῷ*, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83).

¹⁰³³ Ο Καντακουζηνός, παρατηρούν οι Matschke-Tinnefeld, (*Gesellschaft*, σ. 318) «*nach seiner erzwungenen Abdankung Dezember 1354 zog ... sich zunächst, bis ca. 1357, hierher zurück, und D. Kydones, der bereits 1350 seine Bereitschaft erklärt hatte, mit ihm in diesem Kloster zu leben, schloß sich ihm an, bis er ca. 1356 einer erneuten Berufung in den Staatsdienst durch Johannes V. folgte. Er hielt sich aber auch später noch mehrmals hier auf und verfaßte an dieser Stätte der Ruhe einen Teil seiner Schriften und seiner Übersetzungen aus dem Lateinischen, ohne selbst je Mönch zu werden. Daß ihm dort (außer seinen privaten Büchern) auch eine Bibliothek zur Verfügung stand, kann man vermuten, aber nicht beweisen*».

του στις τάξεις των μοναχών, να συνδεθεί περισσότερο με τον κατ' εξοχήν φιλοπαλαμικό και ησυχαστικό μοναχισμό, αλλά και γενικότερα ως κατώτερος κληρικός με την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Έτσι, την απόσυρσή του από το θορυβώδες και νοσηρό περιβάλλον των βασιλείων στο ειδυλλιακό και ήσυχο συγκρότημα της μονής των Μαγγάνων θεώρησε ο Δημήτριος ως πραγματική απελευθέρωση από τις επίπονες και ψυχοφθόρες¹⁰³⁴ υποχρεώσεις του στην αυτοκρατορική υπηρεσία, ώστε, όπως σημειώνει, «αὐτὸς ὥσπερ οἱ δεδεμένοι τῶν κωλυμάτων οὐκ ὄντων ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τοὺς λόγους ἄσεμνος ἔδραμον. Καὶ ἦν οὐδέν μοι τῶν ὀλίγων ἡμερῶν ἐκείνων ἀντάξιον, ἐν αἷς οὐδεὶς οὐδὲν ἐπέταπεν, οὐδὲ τὴν ἐμὴν ἐβιάζετο γνῶμην»¹⁰³⁵. Για το λόγο αυτό και κάθε ημέρα από την σύντομη, όπως αποδείχθηκε, παραμονή του στο μοναστικό περιβάλλον χωρίς τον βαρύ φόρτο της υπηρεσίας στο παλάτι αποτελούσε για εκείνον αληθινή «πανήγυριν»¹⁰³⁶, δεδομένου ότι είχε πολύ ελεύθερο χρόνο προκειμένου να αφιερωθεί ολοκληρωτικά στην πνευματική του εργασία, διερωτώμενος διαπιστωτικά «τὶ μὲν γὰρ τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις κακῶν λόγοις ἐναντιώτερον;»¹⁰³⁷.

Έτσι, κατά το μικρό διάστημα της παραμονής του στη μονή, η οποία μάλιστα διέθετε και πλούσια βιβλιοθήκη¹⁰³⁸, χωρίς την υποχρέωση να προσφέρει υπηρεσίες στο παλάτι, ο Δημήτριος εργάστηκε πυρετωδώς, ώστε να αποπερατώσει με τις τελευταίες συμπληρώσεις τη μετάφραση ολόκληρης της *Summa contra Gentiles* με τίτλο «Καθ' Ἑλλήνων»¹⁰³⁹ στις 3.00 το μεσημέρι της 24^{ης} Δεκεμβρίου 1354¹⁰⁴⁰, ενώ

¹⁰³⁴ «Ἄτε πολὺν μὲν χρόνον τῇ Σκύλλῃ ταύτῃ συμπεπλεγμένος μόλις δ' ἐπὶ λιμένα τὸ σκάφος ἀγαγεῖν δυνήθεις» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 4, 31-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12).

¹⁰³⁵ Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 2, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11.

¹⁰³⁶ «ἦν μοι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐκάστη πανήγυρις» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 2, 27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11).

¹⁰³⁷ Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 2, 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11.

¹⁰³⁸ Η μονή διέθετε ήδη από τον 12^ο αι. πλούσια βιβλιοθήκη. Γι' αυτό, βλ. R. Demangel - E. Mamboury, *Le Quartier des Manganes*, σ. 21. S.G. Mercati, «Un Testament inédit en faveur de Saint Georges des Manganes», *REB* 7 (1948), σ. 36-47. O. Volk, *Die Byzantinischen Klosterbibliotheken von Konstantinopel, Thessalonike und Kleinasien*, Diss., München 1954, σ. 24 εξ. Janin, *Géographie Ecclésiastique*, σ. 75. W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Instanbuls*, σ. 136. Αγορίτσας, *Κωνσταντινούπολη*, σ. 84 και Μ. Φωτούχου, «Μνημειακή Τοπογραφία ...», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* 16 (2005-2011), σ. 286.

¹⁰³⁹ Με τον τίτλο «Καθ' Ἑλλήνων βιβλίον [α]» επιγράφεται συχνότερα η εξελληνισθείσα *Summa contra Gentiles* στη χειρόγραφη παράδοση. Άλλοι τίτλοι του έργου επίσης που διασώζονται στη χειρόγραφη παράδοση είναι «Τοῦ σοφοῦ Θωμᾶ (...) περὶ τῆς ἐν τῇ καθολικῇ πίστει ἀληθείας καὶ κατὰ τῶν αἰρέσεων τῶν ἐναντιουμένων αὐτῇ» και «Κατὰ Ἑθνικῶν» (Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 32-34). Για τη χειρόγραφη παράδοση βλ. Παπαδόπουλος, *ὄπ. παρ.*, σ. 34-43.

¹⁰⁴⁰ Για την ημερομηνία, βλ. Rackl, *Übersetzung*, σ. 51-52. Jugie, *Démétrius*, σ. 391-392. Cammelli, *Correspondance*, σ. XVII - XVIII. Beck, *Kirche*, σ. 734. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, σ. 1075. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 275. Plested, *Byzantine Readings*, σ. 59. Loenertz, *Cydonès, I*, σ. 55. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 77 εξ 100 εξ 129 εξ και 149 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 14-15.

είναι πολύ πιθανό επίσης να ξεκίνησε σχεδόν αμέσως και τη μετάφραση του δεύτερου σημαντικού θωμιστικού έργου, της *Summa Theologiae*¹⁰⁴¹. Αυτό σημαίνει ότι, αποσυρόμενος έστω και προσωρινά από το πολιτικό προσκήνιο, σχεδίαζε, εφόσον υπήρχε ενδεχόμενο να μην συνεχιστεί η πολιτική του σταδιοδρομία - κάτι όμως που απευχόταν πιθανότατα -, να ασχοληθεί μάλλον με τη μελέτη, τη συγγραφή και πολύ πιθανόν με τη διδασκαλία για το βιοπορισμό του ίδιου και της οικογένειάς του¹⁰⁴².

---

¹⁰⁴¹ Η μετάφρασή της, τμηματική, διήρκεσε μέχρι το 1358 και επιγράφεται «Τοῦ ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Ἀκουινάτου, τοῦ ἀγγελικοῦ διδασκάλου, τῆς θεολογικῆς συνόψεως μέρος πρῶτον, <μέρος τοῦ δευτέρου τὸ πρότερον καὶ μέρος τοῦ δευτέρου τὸ ὕστερον>» [*Summa Theologiae* : *Pars prima* (119 *quaest.*), *Pars prima secundae* (114 *quaest.*), *Pars secunda secundae* (189 *quaest.*)]. Γι' αυτήν, βλ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 109. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 48-52. Moutsopoulos, *Thomisme*, σ. 308 εξ. Demetracopoulos, *Translation*, σ. 311-319. Kianka, *Demetrius-Thomas*, σ. 285. Laiou, *Economic Concerns*, σ. 218.

¹⁰⁴² *Επιστ. 50, Τῷ Κασσανδρηνῷ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83. Επίσης *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 21-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11 και Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
 ΤΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
 ΣΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ Ε' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟ

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑΣ
 (1355/56 - 1371)

Αποχωρώντας ο Κυδώνης από το παλάτι μετά την παραίτηση του Ιωάννη ΣΤ' τον Δεκέμβριο του 1354 και παρόλο που αποσύρθηκε στη μονή των Μαγγάνων σχεδιάζοντας να αφοσιωθεί πιθανόν στην πνευματική του εργασία, δεν ασπάστηκε, σε αντίθεση με τον πρώην αυτοκράτορα, τον μοναχικό βίο, αλλά, επειδή δεν είχε πρόθεση να εγκαταλείψει πρόωρα το «πολιτεύεσθαι»¹⁰⁴³ και να τερματίσει την σταδιοδρομία του σε ηλικία μόλις τριάντα ετών. Αμέσως σχεδόν μετά την αποκατάσταση στο θρόνο του Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου, επανήλθε στα βασίλεια και με αφορμή την επικείμενη έναρξη των διαπραγματεύσεων με τον παπικό θρόνο στις αρχές του 1356 ανέλαβε εκ νέου το ανώτατο αξίωμα του *Μεσάζοντος*, καθώς απολάμβανε πλέον της εμπιστοσύνης του νέου αυτοκράτορα. Η επίσημη ένταξή του στο αυτοκρατορικό επιτελείο σήμανε ταυτόχρονα και την έναρξη της πρώτης περιόδου της θητείας του στην υπηρεσία του νεαρού Παλαιολόγου, η οποία θα συνιστούσε την ακμή της πολιτικής του σταδιοδρομίας μέχρι το φθινόπωρο του 1371, με κύρια αποστολή, όπως θα φανεί λεπτομερώς στη συνέχεια, την ευόδωση της προσπάθειας για υλοποίηση της νέας φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας, δηλαδή την επίτευξη της εκκλησιαστικής ενότητας και της πολιτικής συμμαχίας με την Δύση.

Οι εγνωσμένες ικανότητες, η σημαντική πολιτική εμπειρία, η βαθιά πνευματική καλλιέργεια, αλλά και ο σταθερός φιλοδυτικός του προσανατολισμός επέτρεψαν στον Δημήτριο ως *Μεσάζοντα* να υποστηρίξει, ωστόσο με πενιχρά αποτελέσματα, αλλά με χαρακτηριστική αφοσίωση¹⁰⁴⁴ και επιστράτευση όλων των δεξιοτήτων που διέθετε ως πολύπλευρη προσωπικότητα, την προσπάθεια

¹⁰⁴³ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 20, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 21.

¹⁰⁴⁴ Πρβλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 6, 18-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13 και *Απολογία*, Β', 254-257, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 411 : «πάντες γὰρ τοὺς ἐμοὺς πάντας ἴσασι, - πατέρα λέγω καὶ πάππον καὶ μέχρι τετραγονίας καὶ ὅσον τις θούλεται περαιτέρω, - Ῥωμαίους τε ὄντας καὶ βασιλεῦσιν οἰκείους, κάκεινων ἐπιτροπόντων τῶν τῆς βασιλείας κοινῶν ἐπιμελουμένους».

αποσόβησης του οθωμανικού κινδύνου μέσω της εκκλησιαστικής ένωσης και της στρατιωτικής συμμαχίας με την Δυτική Χριστιανοσύνη, επιδεικνύοντας μάλιστα για την ευόδωσή της ανυποχώρητη σταθερότητα, με αποκορύφωμα και επισφράγιση την προσωπική του προσχώρηση στον Ρωμαιοκαθολικισμό (1357-1364/65), χωρίς όμως, ηθελημένα ή αθέλητα, να καταφέρει να αντιληφθεί τη μεγάλη δυσπιστία, την απροθυμία και τη δυναμική των σθεναρών αντιδράσεων των κατά κανόνα ανθενωτικών Ορθοδόξων της Ανατολής, αλλά και ταυτόχρονα την αδυναμία του παπικού θρόνου, εξαιτίας της διαμάχης του με τους ηγεμόνες της Δύσεως, να συνδράμει αποτελεσματικά στην οργάνωση στρατιωτικής εκστρατείας για την απαλλαγή της Αυτοκρατορίας από την οθωμανική απειλή.

Έτσι, παρά τις πολλαπλές δυσκολίες που αντιμετώπισε λόγω του θανάτου της μητέρας και των αδερφών του (1361/62), την διαρκή αντιπαλότητα μέρους του αυτοκρατορικού και συνόλου σχεδόν του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως με ηγέτη τον πατριάρχη Φιλόθεο Κόκκινο, όπως επίσης και την δίωξη, την καταδίκη και το θάνατο του αδερφού του Προχόρου (1363/64 - 1370), δεν υποχώρησε, αλλά ούτε και παρέκλινε από το σκοπό του. Αντίθετα μάλιστα δεν δίστασε να ενθαρρύνει και να ακολουθήσει ως ανώτατος αξιωματούχος, αλλά και ως ο πλέον ένθερμος από τους συνεργάτες του τον Παλαιολόγο αυτοκράτορα στο αποτυχημένο ταξίδι του στην Ιταλία (1369/71), ενώ και μετά την επιστροφή του από τη Δύση εξακολούθησε απτόητος την φιλοδυτική του δραστηριότητα μέχρι το φθινόπωρο του 1371, οπότε, μετά την επάνοδο του Ιωάννη Ε΄ στην Κωνσταντινούπολη, ξεκίνησε η πολιτική του περιθωριοποίηση, καθώς θεωρήθηκε εκείνος ως ο κύριος υπεύθυνος για την αποτυχία της αυτοκρατορικής επίσκεψης στη Δύση, αλλά και διότι διαφώνησε ευθέως με την απόφαση του Παλαιολόγου να παραμερίσει ή και να εγκαταλείψει σχεδόν την φιλοδυτική, αναπροσανατολίζοντας την εξωτερική του πολιτική προς την κατεύθυνση της συνδιαλλαγής με τους Οθωμανούς.

1. Ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος στον αυτοκρατορικό θρόνο, ο Δημήτριος Μεσάζων και η στροφή της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας προς τη Δύση (1355/56 -1371)

Μετά την οριστική παραίτηση από το θρόνο του Ιωάννου ΣΤ΄, ο Ιωάννης Ε΄¹⁰⁴⁵ αναλαμβάνει ουσιαστικά από τα μέσα Δεκεμβρίου περίπου του 1354 ως

¹⁰⁴⁵ Για τα περιστατικά και τις συνθήκες ανόδου του Ιωάννου Ε΄ στον αυτοκρατορικό θρόνο, βλ. στα Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XXIX, 27-30, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 241 -244. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 42, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 306-307. Δούκας, *Ιστορία*, XI, 4, 16-32, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 69 και *Βραχεία Χρονικά*, 9,14 - 11,4 - 22,12, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 94, 106 και 181. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 228 εξ και 234 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 401 εξ. Ραδιή, *Βρεμε Ιωβανα V*, σ. 239 εξ και Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός*, σ. 383-394. Για τον Ιωάννη Ε΄ (PLP 21485) γενικά, βλ. πρωτίστως τη σημαντική ειδική μελέτη του Ραδιή, *Βρεμε Ιωβανα V*, passim.

μονοκράτορας¹⁰⁴⁶ την ευθύνη της διακυβέρνησης της συρρικνωμένης Αυτοκρατορίας¹⁰⁴⁷, έχοντας να αντιμετωπίσει πολλαπλές και σοβαρές προκλήσεις, καθώς η επικράτειά της περιοριζόταν πλέον στην Κωνσταντινούπολη και τις γύρω περιοχές, στη Θεσσαλονίκη και στο σχεδόν αυτόνομο από το 1349 δεσποτάτο του Μυστρά¹⁰⁴⁸. Παράλληλα όμως η Αυτοκρατορία μαστιζόταν και από βαθύτατα

Επίσης τις μελέτες των Halecki, *Un Empereur*, passim. A. Vasiliev, «Il viaggio dell' Imperatore Bizantino Giovanni V Paleologo in Italia (1369-1371) e l' unione di Roma del 1369», *SBN* 3 (1931), σ. 151-193. R.-J. Loenertz, «Jean V Paléologue a Venise (1370-1371)», *REB* 16 (1958), σ. 217-232. P. Wirth, «Die Haltung Kaiser Johannes V. bei den Verhandlungen mit König Ludwig I. von Ungarn zu Buda im Jahre 1366», *BZ* 56 (1963), σ. 271-272. T. Gerasimov, «Les Hyperpères d'Anne de Savoie et de Jean V Paléologue», *Byzantino Bulgarica* 2 (1966), σ. 329-336. T. Gerasimov, «Des fausses Hyperpères de Jean V et Manuel II Paléologue», *Byzantino Bulgarica* 4 (1973), σ. 213-220. J. Gill, «John V Palaeologus at the Court of Louis I of Hungary (1366)», *BS* 38 (1977), σ. 31-38. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 198-205. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, passim. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, passim. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 239-246. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, passim. Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 180 εξ. Б. Павловић/ Ρανλιονίτς, «Савладарство Јована V Палеолога [Η συνδιοίκηση του Ιωάννου Ε΄ Παλαιολόγου]», *SRVI* 55 (2018), σ. 233-247.

¹⁰⁴⁶ Ο Ιωάννης Ε΄ θεωρούσε ήδη τον εαυτό του ως «κληρονόμον τῆς ἀρχῆς καὶ διάδοχον καὶ τεσσάρων βασιλέων ἀπόγονον» (*Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, Χ, 28-29, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 186). Αλλά και ο Δημήτριος υποστήριξε ότι ο Παλαιολόγος αυτοκράτορας είχε «πατρώων τὴν ἀρχὴν» (*Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω*, 2, 19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11).

¹⁰⁴⁷ Για την κατάσταση της Αυτοκρατορίας εκείνη την περίοδο γενικότερα, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XXIX, 26, 6-16, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 241 «τὰ Ῥωμαίων ἐνόσει τοῦ εἰωθότος ἐπέκεινα πράγματα». Επίσης Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 40 και 48, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 296 και 352. Συμβουλευτικός, PG 154, 965 C. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 232-233. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 397 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 22 εξ και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 9 εξ.

¹⁰⁴⁸ Για το δεσποτάτο του Μυστρά, βλ. δειγματοληπτικά D.A. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée*, Vol. I, *Histoire Politique*, Paris 1932 και Vol. II, *Vie et Institutions*, Athènes 1953. Χρ. Μαλτζέζου, «Το Δεσποτάτο του Μορέως (1262-1461)», *IEE* 9 (1980), σ. 282-291. St. Runciman, *Mistra. Byzantine Capital of the Peloponnese*, London 1980 (*Μυστράς. Βυζαντινή Πρωτεύουσα της Πελοποννήσου*, μτφρ. Π. Κορρέ - Τ. Παπατσώρη, Αθήνα : Καρδαμίτσας, 1986). Μ. Χατζηδάκη, *Μυστράς. Η Μεσαιωνική Πολιτεία και το Κάστρο*, Αθήνα 1987, σ. 10-11 και 13-20. Α. Christofidou, «Le site historique de Mistra. Preserver l' authenticite avant tout», στο *Faut-il restaurer les ruines?. Entretiens du patrimoine*, [Mémorial de Caen, 8-10 novembre 1990]. *Actes des colloques*, Paris 1991, σ. 36-41. T.E. Gregory- I. Ševčenko - N. Patterson, «Mistra», *ODB* II (1991), σ. 1382-1385. A.G.C. Savvides, «Notes on the Turkish Raids in the Mystras Area from c. 1360 to the Ottoman Conquest of 1460», *EEBS* 48 (1990-1993), σ. 45-51. Στ. Σίνου, «Η ιστορία του βυζαντινού οικισμού του Μυστρά», στο Στ. Σίνου (επιμ.), *Τα Μνημεία του Μυστρά. Το έργο της Επιτροπής Αναστήλωσης Μνημείων Μυστρά / The Monuments of Mystras. The Work of the Committee for the Restoration of the Monuments of Mystras*, Αθήνα : Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Εργων, Επιτροπή Αναστήλωσης Μνημείων Μυστρά, 2009, σ. 11-22. T. Paramastorakis, «Myzithras of the Byzantines / Mistra to Byzantinists», στο Τ. Κιουσοπούλου (επιμ.), *Οι βυζαντινές πόλεις*, σ. 277-296. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 121 εξ. Α. Τάντση, «Παλαιολόγοι και Καντακουζηνοί ως χορηγοί Εκκλησιών στον Μυστρά», *Βυζαντικά* 32 (2015), σ. 257-290.

οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα¹⁰⁴⁹, αλλά και δοκιμαζόταν από σοβαρές εσωτερικές συγκρούσεις, πράγμα που επιδεινώνει ακόμη περισσότερο η ραγδαία εξάπλωση των Τούρκων, κυρίως των Οθωμανών, ώστε με την εδραίωσή τους μετά και την κατάληψη της Καλλιπόλεως¹⁰⁵⁰ στα Θρακικά εδάφη, να αποτελούν πλέον από τη δεκαετία του 1360 τον μεγαλύτερο κίνδυνο για την υπόστασή της. Για το λόγο αυτό και, όπως τόνιζε το 1371 ο Ιωάννης Ε΄ σε προοίμιο χρυσόβουλλου που συνέταξε ο Δημήτριος, ως κύρια μέριμνα της βασιλείας του έθεσε ευθύς εξαρχής την προσπάθεια αντιμετώπισης της τουρκικής επιθετικότητας και παράλληλα της επανάκτησης των κατειλημμένων πόλεων και λοιπών εδαφών της Αυτοκρατορίας¹⁰⁵¹.

Αναλαμβάνοντας λοιπόν ιδίω δικαίωματι την άσκηση της εξουσίας ο νεαρός Παλαιολόγος και προσπαθώντας να αντιμετωπίσει τα πολυσύνθετα προβλήματα της Αυτοκρατορίας, θεώρησε την παρουσία του πεθερού του και πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνού απαραίτητη, γι' αυτό και όχι μόνο δεν τον απομάκρυνε από το περιβάλλον του ή την Κωνσταντινούπολη, αλλά τον κατέστησε ουσιαστικά σύμβουλό του¹⁰⁵², αποσκοπώντας προφανώς με τον τρόπο αυτό να

¹⁰⁴⁹ Αναφερόμενος στα σοβαρά κοινωνικά προβλήματα της εποχής ο Δημήτριος, επισημαίνει «ταῖς μὲν στάσεσι τῶν πραγμάτων τεταραγμένων, τῇ δὲ συνεχεῖ κακοπραγίᾳ τῶν ἀνθρώπων τοῖς φρονήμασι τεταπεινωμένων» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 4, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12), ενώ αποτυπώνει ανάγλυφα και την τραγική οικονομική κατάσταση της Αυτοκρατορίας το 1356, τονίζοντας στον Αλέξιο Κασσανδρινό, ότι, παρά την καλή θέληση του αυτοκράτορα, δεν υπάρχει καμία δυνατότητα χορηγιών ακόμη και σε πρόσωπα του περιβάλλοντός του, ώστε εκείνος ως Μεσάζων να βρίσκεται σε εξαιρετικά δυσχερή θέση από τις αντιδράσεις. Έτσι, όπως του αναφέρει, «εἰ δὲ τὸν βασιλέα φήσεις καὶ σύ, καὶ τὸν δι' αὐτοῦ γινόμενον τοῖς πλησιάζουσι πλοῦτον, καὶ ὡς δεῖ πάντας μετὰ δώρων τὸν **μεσάζοντα** προσκυνεῖν, ... ἀλλὰ νῦν οὔθ' ὁ μισθὸς οὔθ' ἡ τέχνη τῆς κωμωδίας ἀκούση· οὕτω νῦν οἱ καὶ προσοπαιτήσοντες πλείους καὶ δὴ κρύπτεσθαι φεύγοντα τὴν ἐκείνων βοήν. Καὶ τοσοῦτον οἱ νῦν ἄνθρωποι **τὸν ὀβολὸν ἀγνοοῦσιν** ὥστε καὶ τὸν Διπλοβατάτζην ... πρὸς τὴν οἴκοι τράπεζαν βλέπειν λοιπόν, ὥστε να ανρωτιέται αναφερόμενος και πάλι στον Διπλοβατάτζη, πόθεν τοίνυν τις ἡμᾶς εὐδαιμονεῖ, τοῦ Διπλοβατάτζη μηδὲ τρέφεσθαι δυναμένου;» (Ἐπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρινῷ, 22-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84). Επ' αυτού, βλ. επίσης Ἐπιστ. 47, Τῷ Ἀστρά, 37- 43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 81. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 137 και Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 28 εξ και 31 εξ.

¹⁰⁵⁰ Για την κατάληψη της Καλλιπόλεως το 1354, βλ. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, X, 14-25, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 188. *Βραχέα Χρονικά*, 7,13 - 37,5 - 53,3 - 54,2 - 55,3, 58,2 - 59,17 - 60,6 - 69,2 - 72,2 - 72^a,1 - 87,3, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 66, 299, 379, 388, 397, 418, 439, 451, 529, 555, 560 και 613. *Περί Καλλιπόλεως*, 154 1012 CD. Babinger, *Beiträge*, σ. 41 εξ. P. Charanis, «On the date of the Occupation of Gallipoli by the Turks», *BSL* 16 (1955), σ. 113-17. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 381 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 26 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 137. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 94 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 93.

¹⁰⁵¹ «οὔθ' ἡμῖν ὁ λογισμὸς ἡρεμεῖ πάσας μὲν φροντίδας ἀνακινῶν, πάσας δὲ μηχανὰς ἐξευρίσκων, δι' ὧν στήσεται μὲν τὸ φθειρόν τὴν οἰκουμένην, ἐπανήξει δὲ ταῖς πόλεσιν ὧν ἀποστέρηται» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ', 125-129, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 180).

¹⁰⁵² Γι' αυτό, βλ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 391-392. Γενικότερα για τον ρόλο που διαδραμάτισε ο Καντακουζηνός μετά την παραίτησή του, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 88 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 392 και συνολικά Л. Максимович, «Политичка улога Јована Кантакузина

αξιοποιήσει την πολύτιμη πείρα που είχε αποκομίσει από την πολυετή διαχείριση των δημοσίων πραγμάτων, αλλά και να επιτύχει τη διατήρηση των ισορροπιών με το εκκλησιαστικό περιβάλλον της Κωνσταντινουπόλεως, που ήταν φιλοπαλαμικό και ανθενωτικό, προκειμένου να εξασφαλίσει την αναγκαία ηρεμία και ανοχή για να εφαρμόσει, κατά το δυνατό απρόσκοπτα, την σχεδιαζόμενη εκ μέρους του νέα φιλοδυτική πολιτική. Το γεγονός αυτό συντέλεσε μάλιστα, ώστε και ο Κυδώνης, ως στενός συνεργάτης και ακόλουθος του πρώην αυτοκράτορα, αλλά και ταυτόχρονα αφοσιωμένος αξιωματούχος στην νόμιμη δυναστεία των Παλαιολόγων¹⁰⁵³, καθώς επίσης και γνωστός ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1350 στο παλάτι ως υπέρμαχος της συνεργασίας με την Δύση σε εκκλησιαστικό και πολιτικό επίπεδο, όχι μόνο να μην αποκλειστεί από το νέο αυτοκρατορικό περιβάλλον εξαιτίας της απόσυρσής του στη μονή των Μαγγάνων¹⁰⁵⁴, αλλά να επανέλθει στην αυτοκρατορική υπηρεσία έπειτα από πολύ μικρό διάστημα και κατόπιν συστάσεως μάλλον του Καντακουζηνού και συγκαταθέσεως του Ιωάννη Ε'¹⁰⁵⁵.

Την σχεδόν άμεση επανασύνδεσή του με το περιβάλλον του νέου αυτοκράτορα επισημαίνει ο ίδιος ο Δημήτριος, τονίζοντας ότι η απουσία του από τα βασίλεια μετά την παραίτηση του Ιωάννη ΣΤ' από το θρόνο είχε διάρκεια μόνο «*ὀλίγων ἡμερῶν*»¹⁰⁵⁶, εφόσον βραχύ διάστημα μετά τα μέσα Δεκεμβρίου 1354, επανήλθε, πιθανότατα στις αρχές Ιανουαρίου, στο παλάτι, συνεχίζοντας πιθανώς, ενώ εξακολουθούσε να διαμένει στη μονή των Μαγγάνων, να προσφέρει άτυπα και ανεπίσημα τις υπηρεσίες του στην αυτοκρατορική γραμματεία ή ίσως και ασκώντας ρόλο, λόγω της προηγούμενης θητείας του στην υπηρεσία του Καντακουζηνού, ανεπίσημου συμβούλου του Ιωάννη Ε', με τον οποίο άλλωστε διατηρούσε φιλικό δεσμό το αργότερο από τα τέλη της δεκαετίας του 1340¹⁰⁵⁷, αλλά και είχε αποκτήσει

после абдикације (1354-1383) [Ο πολιτικός ρόλος του Ιωάννου Καντακουζηνού μετά την παραίτησή του]», *ZRVI* 9 (1966), σ. 119-193.

¹⁰⁵³ «*Ἐγὼ δ' ὅτε μοι διελέγου ..., εἰ μέμνησαι, τοῦτο μόνον εἰπὼν ὡς ἐμοὶ μὲν αἰεὶ σοὶ τε καὶ τοῖς σοῖς εὖνουν εἶναι μελήσει καὶ τῶν ἰδίων ἔνεκα μὴ τὸ κοινῇ συνοῖσον προῖεσθαι σοὶ δὲ τῶν λοιπῶν φροντιστέον*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 6, 18-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13).

¹⁰⁵⁴ Για την παραμονή του στα Μάγγανα κάνει λόγο στις *Ἐπιστ.* 49, *Τῷ Κασσανδρηνῷ*, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83 και *Ἐπιστ.* 50, *Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ*, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 14.

¹⁰⁵⁵ Πρβλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 3, 31-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 139.

¹⁰⁵⁶ «*ἐκείνου δ' ὑποχωρήσαντος καὶ τῶν τότε πραγμάτων λυθέντων, αὐτὸς ὥσπερ οἱ δεδεμένοι τῶν κωλυμάτων οὐκ ὄντων ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τοὺς λόγους ἄσεμνος ἔδραμον. Καὶ ἦν οὐδὲν μοι τῶν ὀλίγων ἡμερῶν ἐκείνων ἀντάξιον*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 2, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11).

¹⁰⁵⁷ Τοῦτο προκύπτει σαφῶς νομίζουμε ἀπὸ τὴν παρρησία με τὴν ὁποία τὸν συμβουλευεὶ μὲσω κάποιου ἀπεσταλμένου τοῦ Καντακουζηνοῦ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεταξύ τους ἐμφυλίου πολέμου το 1352/53, προτρέποντάς τὸν νὰ υποταχτεῖ στὸν πεθερὸ του, καθὼς θεωροῦσε ἀπαραίτητο οἱ δύο αυτοκράτορες νὰ ἐπιτύχουν τὴ συμφιλίωση (*Ἐπιστ.* 64, *Ἀνώνυμος*, 34-40 και 71-72, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 97-98), ἀλλὰ και ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς στο ἐγκώμιο που ἐκφώνησε ἐνώπιόν του το 1371, ὅπου του ἀναφέρει ὅτι «*ἐγὼ δέ, καίτοι τᾶλλα βουλόμενός σοι χαρίζεσθαι καὶ*

ισχυρές προσβάσεις στο οικογενειακό του περιβάλλον μέσω της συζύγου του και αυτοκράτειρας πλέον Ελένης Καντακουζηνής¹⁰⁵⁸. Για το λόγο αυτό και είναι πολύ πιθανό, στο πλαίσιο της εργασίας του στην αυτοκρατορική γραμματεία κατά την περίοδο αυτή¹⁰⁵⁹, να συνέταξε το πρώτο από τα προοίμια των Χρυσόβουλων του νέου αυτοκράτορα που του αποδίδονται και αφορά σε αίτημα του ηγουμένου Γαβριήλ¹⁰⁶⁰ για τη διασφάλιση της κτηματικής περιουσίας της μονής Χριστού Παντοκράτορος στο Διδυμότειχο¹⁰⁶¹.

Ο Δημήτριος ωστόσο, παρόλο που διατείνεται ότι αισθανόταν ελεύθερος πλέον από τα δεσμά του αξιώματός του για να επιδοθεί απρόσκοπτα κατά τη διάρκεια της παραμονής του στα Μάγγανα στην πνευματική του εργασία¹⁰⁶², τονίζοντας μάλιστα πως «ἦν μοι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐκάστη πανήγυρις»¹⁰⁶³ - καθώς απαλλάχθηκε ως άλλος Οδυσσεάς από την μακροχρόνια ομηρία του από την «Σκύλλαν» της επίπονης πολιτικής του δραστηριότητας¹⁰⁶⁴ -, διαμαρτύρεται έντονα παράλληλα, θεωρώντας ότι είχε εγκαταλειφθεί από τους παλαιούς του φίλους, ώστε να αισθάνεται απομονωμένος και περιθωριοποιημένος¹⁰⁶⁵ ακόμη και από εκείνους που ευεργέτησε κατά την διάρκεια της προηγούμενης θητείας του στην υπηρεσία του στον Ιωάννη ΣΤ'. Την απομάκρυνσή τους μάλιστα από το φιλικό του

διὰ πάντων σέ θεραπεύειν - αἰδῶς γάρ τις μέ καί φίλτρον ἔσχεν ἐξ ἀρχῆς περὶ σέ ... μᾶλλον μὲν οὖν καί κινδυνεύειν ὑπὲρ σοῦ πολλάκις» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 3, 34·1·4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11 και 12).

¹⁰⁵⁸ Αυτό προκύπτει σαφώς από τα αναφερόμενα στην μακροσκελή, τελευταία και πλήρη ευγνωμοσύνης *Επιστ. 222, Τῷ βασιλεῖ Ελένη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 103-110.

¹⁰⁵⁹ Τα προοίμια χρονολογείται μεταξύ 1354 και εντός του 1355. Βλ. σχετικά *Kommentar, 1. Datierung und historischer Gehalt*, στο F. Tinnefeld, *BSL 44* (1983), σ. 22.

¹⁰⁶⁰ «Εἰ δὴ προσήκοντα ταῦτα καὶ δίκαια, πῶς οὐκ ἂν εἰκότως ἡ βασιλεία μου τὸν τιμιώτατον ἀρχιμανδρίτην καὶ καθηγούμενον τῆς ἐν τῇ θεοσώστῳ πόλει Διδυμοτείχῳ σεβασμίας μονῆς τῆς βασιλείας μου, τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Παντοκράτορος, καὶ κατὰ πνεῦμα πατέρα τῆς βασιλείας μου ἱερομόναχον κύρ Γαβριήλ αἰδοῖτο» (*Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον*, Α', 62-67, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL 44* (1983), σ. 22).

¹⁰⁶¹ «Ὅθεν οὗτος ἰδίαν μὲν αὐτῷ χάριν οὐκ ἠβουλήθη γενέσθαι, ἅπαξ πεπαιδευμένος ὑπὸ Θεοῦ μηδὲν ἴδιον οἶεσθαι, ὃ μὴ μεθ' ἑαυτοῦ λαβῶν ἄπεισιν· εἰς τὸ μοναστήριον αὐτοῦ τὴν εἰς αὐτὸν χάριν ἠξίωσε καταθέσθαι, καὶ χρυσοβουλλον ἐξητήσατο χορηγηθῆναι τῷ τοιοῦτῳ αὐτοῦ μοναστηρίῳ ἐπὶ πάσαις ταῖς παρούσαις αὐτῷ διὰ παλαιγενῶν τε καὶ νεωστὶ γεγονότων δικαιωμάτων, κτηματικαῖς ὑποστάσεσι περιελθούσαις αὐτῷ ...» (*Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον*, Α', 89-95, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL 44* (1983), σ. 22-23).

¹⁰⁶² «αὐτὸς ὥσπερ οἱ δεδεμένοι τῶν κωλυμάτων οὐκ ὄντων ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τοὺς λόγους ἄσεμνος ἔδραμον. Καὶ ἦν οὐδὲν μοι τῶν ὀλίγων ἡμερῶν ἐκείνων ἀντάξιον, ἐν αἷς οὐδεὶς οὐδὲν ἐπέταπτεν, οὐδὲ τὴν ἐμὴν ἐβιάζετο γνώμην» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 2, 21-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11).

¹⁰⁶³ Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 2, 27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11.

¹⁰⁶⁴ «Ἄτε πολὺν μὲν χρόνον τῇ Σκύλλῃ ταύτῃ συμπεπλεγμένος μόλις δ' ἐπὶ λιμένα τὸ σκάφος ἀγαγεῖν δυνήθεις» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 4, 31-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12).

¹⁰⁶⁵ Γι' αυτό και αναφέρει στον Κασσανδρηνό, μετά την ανάληψη του αξιώματός του, ότι «οὐδέ τῶν Μαγγάνων ἔτι σέ μεμνήσθαι νομίζω» (*Επιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ*, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84).

περιβάλλον αποδίδει στο γεγονός ότι δεν διέθετε πλέον την πολιτική ισχύ που κατείχε πριν απολέσει το αξίωμά του το 1354, γι' αυτό και απευθύνει σύντομη επιστολή εντός του 1355 προς τον Αλέξιο Κασσανδρινό, όπου του εκφράζει παράπονα, διότι, παρόλο που τον είχε συνδράμει οικονομικά πριν την «*ἀποδημίαν*» του από το παλάτι μέσω του τότε αυτοκράτορα¹⁰⁶⁶, εκείνος είχε λησμονήσει, εξαιτίας του πλούτου που απέκτησε στη συνέχεια, πως ο ευεργέτης του βρίσκεται έγκλειστος και υποφέρει μόνος του στα Μάγγανα. Επειδή μάλιστα ο Κυδώνης γνώριζε ήδη ότι επρόκειτο να ενταχθεί και πάλι σε σύντομο χρονικό διάστημα στο επιτελείο του νέου αυτοκράτορα, τον προειδοποιεί ότι ενδέχεται να μεταβάλλει ανάλογα και εκείνος την δική του στάση απέναντί του¹⁰⁶⁷, τονίζοντάς του μεταφορικά πως οι συκοφαντίες των αντιπάλων του αποδείχθηκαν τελικά ανυπόστατες και πως έχει σχεδόν αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη του Ιωάννη Ε' στο πρόσωπό του¹⁰⁶⁸. Τούτο σημαίνει δηλαδή, ότι στην πρόθεση του αυτοκράτορα για επανένταξή του στο επιτελείο του, σύμφωνα με το Δημήτριο, είναι πολύ πιθανόν να αντέδρασαν έντονα κάποια πρόσωπα του νέου αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, συκοφαντώντας τον ως οπαδό των Καντακουζηνών, αλλά ο Παλαιολόγος παρέκαμψε, όπως φαίνεται, τις κατηγορίες και αποφάσισε να τον εντάξει εκ νέου στην υπηρεσία του.

Πράγματι, η σχεδόν αδιάλειπτη παρουσία του Κυδώνη στο παλάτι από τις αρχές του 1355 θα πρέπει να συνέδραμε σημαντικά στην διάλυση οποιασδήποτε υποψίας εις βάρος του, καθώς και στη γενικότερη εξομάλυνση των σχέσεών του με το στενό περιβάλλον του Ιωάννη Ε', ώστε να προετοιμαστεί σταδιακά και σχεδόν απρόσκοπτα, με καθυστέρηση όμως ενός και πλέον έτους, η επίσημη επάνοδός του στο αυτοκρατορικό επιτελείο, κάτι που θα φρόντισε οπωσδήποτε να καλλιεργήσει με την πάροδο του χρόνου και ο ίδιος, υποστηριζόμενος ένθερμα εκτός από τον πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνό και από την, πρώην μαθήτριά του, σύζυγο του Ιωάννη Ε' και βασιλίδα Ελένη¹⁰⁶⁹. Την αρμονικότερη ενσωμάτωσή του στο αυτοκρατορικό επιτελείο όμως, θα πρέπει να διευκόλυνε οπωσδήποτε και να

¹⁰⁶⁶ «*χρημάτων με γὰρ δεῖ σοι καὶ πλείστων, καὶ ἄνευ τούτων, ..., οὐκ ἔστι σοὶ τὴν οἰκίαν εὖ πράξειν*» (Ἐπιστ. 49, *Τῷ Κασσανδρινῷ*, 10-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83).

¹⁰⁶⁷ «*Ἐπανελθόντα δὲ δικάσει τὰ Μάγγανα· οἷς σὲ συνδήσαντες οὐ πρότερον ἀπολύσομεν*» (Ἐπιστ. 49, *Τῷ Κασσανδρινῷ*, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83).

¹⁰⁶⁸ Ὅπως αναφέρει υπαινικτικά στον Κασσανδρινό, «*ὅτι δὲ ἐπανεῖκων τῶν δεσμῶν ἐκείνων ἐπιθυμήσεις σαφῶς οἶδα, εἰ μὴ σοι ταῖς κνήμαις ἡδίους ἔσεσθαι τὰς βαρβάρων πέδας νομίζεις*» (Ἐπιστ. 49, *Τῷ Κασσανδρινῷ*, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83).

¹⁰⁶⁹ Την εύλογη αυτή παρατήρηση κάνει ο Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 14) αναφέροντας ότι «*eine Vermittlerrolle für Kyd. bei Ioannes V. spielte wohl auch damals schon die Kaiserin Helene, Tochter des Kantakuzenos und Gattin Ioannes' V., die sich für ihre geistigen Interessen bei Kyd. Anleitung und Rat holte*». Και αυτό διότι στην Ἐπιστ. 222, (*Τῇ βασιλίδι Ἐλένη*, 5-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 103) που τη απέστειλε το 1392, ο Δημήτριος γράφει, «*ἔμοι δὲ, σεμνοτάτη βασιλίδων, τὴν σὴν ἐχαρίσατο πρόνοιαν· οὐχ ἔν τι καὶ ἀπλοῦν τοῦτο δοῦς, ἀλλ' εἰ οἷόν τ' εἶπεῖν ἐν ταύτῳ συλλαβῶν πάντα τὰ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους ἀγαθὰ καὶ ἡδέα. Καὶ ταύτης τῆς χάριτος τὴν πεῖραν ἔσχον παρὰ πάντα τὸν βίον διδάσκαλον, πάντων μοι, καὶ ὧν ἂν εὐξαίμην πλέον, παρὰ σοῦ γινομένων*».

ενίσχυσε σημαντικά το γεγονός του συνδέσμου που διατηρούσε¹⁰⁷⁰ και της υποστήριξης που παρείχε ο ίδιος στον Ιωάννη Ε΄ πριν ακόμη εκείνος ανέλθει στο θρόνο ως μονοκράτορας, θεωρώντας τον ως τον μοναδικό έχοντα «πατρώαν τὴν ἀρχὴν»¹⁰⁷¹ νόμιμο ηγεμόνα της Αυτοκρατορίας και διαδραματίζοντας πιθανότατα με επιτυχία διαμεσολαβητικό ρόλο για τη συμφιλίωσή του με τον Ιωάννη ΣΤ΄ το 1354.

Έτσι, αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον νεαρό Παλαιολόγο, ο Δημήτριος θα πρέπει να δήλωσε την αφοσίωση και την πιστότητά του στο πρόσωπό του ως νόμιμο αυτοκράτορα, ενώ θα πρέπει να ήταν πιθανότατα και ένας από, τους ενδεχομένως λίγους, εκείνους αξιωματούχους που επικρότησε ευθαρσώς την πρόθεσή του να μεταβάλλει την φιλοτουρκική εξωτερική πολιτική του προκατόχου του και να στραφεί για συμμαχία προς τη Δύση, αλλά και θα επιδοκίμασε οπωσδήποτε επίσης μια από τις πρώτες ουσιαστικού συμβολισμού ενέργειές του¹⁰⁷², όπως η αποκατάσταση τον Ιανουάριο του 1355 στον πατριαρχικό θρόνο του Καλλίστου και η απομάκρυνση του Φιλοθέου Κοκκίνου¹⁰⁷³. Και αυτό διότι, ο έκπτωτος πατριάρχης είχε μετατραπεί ουσιαστικά με την στέψη του Ματθαίου στο όργανο εκείνο του πρώην αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄ προκειμένου να νομιμοποιήσει την δυναστεία του, επιδιώκοντας να αποστερήσει πλήρως τον νόμιμο ηγεμόνα από τα δικά του στον θρόνο της Αυτοκρατορίας¹⁰⁷⁴, τον οποίο – όπως ήδη

¹⁰⁷⁰ «Εγὼ δέ, καίτοι τᾶλλα βουλόμενός σοι χαρίζεσθαι καὶ διὰ πάντων σέ θεραπεύειν - αἰδῶς γάρ τις μέ καὶ φίλτρον ἔσχεν ἐξ ἀρχῆς περὶ σέ» (Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω, 3, 34 και 1, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11-12).

¹⁰⁷¹ «καὶ γὰρ ὑπὸ σοὶ μὲν πάλιν τῆς πατρώας ἀρχῆς τύχη ἀγαθῆ γενομένης» (Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω, 2, 19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11).

¹⁰⁷² Ο Γρηγοῤῥᾶς μάλιστα, (*Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, XXIX, 35-37, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 247-248) παρουσιάζει την εκθρόνιση του πατριάρχη ως την πρώτη από τις ενέργειες του νέου αυτοκράτορα.

¹⁰⁷³ Η αρνητική στάση του Δημητρίου έναντι του Φιλοθέου οφείλεται στο γεγονός ότι θεωρούσε πως κατέλαβε αντικανονικά τον θρόνο [*«κάγῳ συνεψηφιζόμενῳ ἂν ἐκεῖνος ἦ ὁ μόνος ὄν κατὰ σοῦ συνέγραψε Κάλλιστος τὸν θρόνον ἀπολαβὼν, οὔπερ ἐπιβὰς ζῶντος ἐκείνου, μοιχὸς καὶ βίαιος ἤκουές τε καὶ ἤσθα»* (Τῶ πατριάρχῃ Φιλοθέῳ, 67-69, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 298)], γι' αυτό και την αποκατάσταση του Καλλίστου εκλάμβανε ως απόδοση *δικαιοσύνης*, κάτι που υποστηρίζει και ο Γρηγοῤῥᾶς, (*Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, XXIX, 39, 3-7, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 250), που ονομάζει το Φιλόθεο «μοιχὸν καὶ ληστήν». Παρά την αντίθεση του Κυδώνη όμως, ο έκπτωτος πατριάρχης φαίνεται ότι ανέμενε μεγαλύτερη υποστήριξη από τους δύο αδερφούς και ιδιαιτέρως τον Πρόχορο, εφόσον τον είχε ευεργετήσει κατά την εγκαταβίωσή του στη μονή της Λαύρας το 1347. Αυτό όμως δεν συνέβη, δεδομένου ότι και οι δύο τάχθηκαν με το μέρος του πατριάρχη Καλλίστου, ώστε να αντιμετωπίζονται έκτοτε από τον Φιλόθεο ως αντίπαλοι, πράγμα που είχε οδυνηρές συνέπειες για τον Πρόχορο, που ήταν περισσότερο ευάλωτος ως κληρικός, ώστε, όπως του αναφέρει, «πάντα τὰ σὰ μετὰ τοῦ δικαίου, καὶ πρώτων εὐθύς τῶν ἀγωνισμάτων ὁ Πρόχορος, καὶ εἴ τις ἐκείνῳ πολέμιος, φίλος» (*Λόγος ἕτερος*, 209-210, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 319).

¹⁰⁷⁴ Αναντίρρητο γεγονός αποτελεί πως η εκθρόνιση του Καλλίστου συνδέεται με την ἄρνησή του να στέψει τον Ματθαῖο Καντακουζηνό σε βασιλέα, όπως επίσης ότι και η εκλογή του τότε μητροπολίτη Ηρακλείας Φιλοθέου Κοκκίνου, θερμού φίλου και στενού συνεργάτη του Ιωάννη ΣΤ΄, στον πατριαρχικό θρόνο αποσκοπούσε ουσιαστικά στην εγκαθίδρυση με την στέψη του πρωτότοκου γιού του και της δυναστείας των Καντακουζηνῶν παράλληλα και ιδίως εις βάρος της νόμιμης δυναστείας

αναφέρθηκε - προόριζε πιθανότατα για τον μικρό του εγγονό, πρωτότοκο γιό και συμβασιλέα του Ιωάννη Ε΄, μετέπειτα σφετεριστή αυτοκράτορα Ανδρόνικο Δ΄.¹⁰⁷⁵

Παρά το γεγονός όμως ότι ο Κυδώνης είχε επανασυνδεθεί με το παλατινό περιβάλλον, αλλά και προσέφερε ήδη απρόσκοπτα σχεδόν τις υπηρεσίες του, δεν φαίνεται να είχε αποκατασταθεί πλήρως η εμπιστοσύνη του αυτοκράτορα στο πρόσωπό του, λόγω της καχυποψίας και των συκοφαντιών που εξακολουθούσαν να αιωρούνται εις βάρος του. Γι' αυτό δεν είχε αποκτήσει ακόμη τη δυνατότητα άμεσης προσέγγισής του και κατά προέκταση διαμεσολάβησης για την ικανοποίηση αιτημάτων που αφορούσαν φίλους του όπως ο Γεώργιος Συναδηνός, προς τον οποίο απευθύνει εντός του 1355 μακροσκελή επιστολή σχετική με την διένεξη εκείνου με τον Ιωάννη Πόθο¹⁰⁷⁶. Σ' αυτήν του συνιστά να απευθυνθεί εγγράφως στον Ιωάννη Ε΄ προκειμένου να αντικρούσει τις συκοφαντίες του Πόθου εναντίον του¹⁰⁷⁷, δηλώνοντάς του έμμεσα πως εκείνος δεν μπορεί ακόμη να το πράξει¹⁰⁷⁸. Για να τον διευκολύνει όμως, του υπόσχεται ότι θα απευθύνει επιστολή σε κάποιον κοινό τους φίλο που βρίσκεται στο στενό αυτοκρατορικό περιβάλλον, με την οποία θα του ζητά να μην τον εγκαταλείψει, αλλά να μεσολαβήσει υπέρ του και να πείσει τον αυτοκράτορα για το ασύστατο των συκοφαντιών εναντίον του¹⁰⁷⁹.

Ωστόσο, ευρισκόμενος ο Δημήτριος σχεδόν καθημερινά στο παλάτι από τον Ιανουάριο του 1355 και καλλιεργώντας το σύνδεσμό του με το νέο αυτοκρατορικό περιβάλλον, θα πρέπει να εντάχθηκε οργανικά πιθανότατα στις αρχές του 1356 και έπειτα από επίσημη πρόσκληση, συνοδευόμενη μάλιστα από πολλές τιμές και πλούσιες υποσχέσεις¹⁰⁸⁰, στην υπηρεσία του Ιωάννη Ε΄ με την ανάληψη και πάλι του αξιώματος του *Μεσάζοντος*, αλλά και τη συνέχιση παροχής της αναγκαίας για

των Παλαιολόγων. Επ' αυτού, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 36, 37-38, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 259 - 260, 269 - 276. Βραχέα Χρονικά, 22,10, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 181. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 227. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 113 εξ και 117 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 379 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 92.

¹⁰⁷⁵ Επ' αυτού εκτενώς, βλ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 35 εξ.

¹⁰⁷⁶ *Επιστ.* 61, *Γεωργίω*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 92-94.

¹⁰⁷⁷ «καὶ βασιλέα περὶ τούτου βουλευέσθαι, τῆς ἐκείνου γνώμης ἀπὸ τῶν γραμμάτων ἐπὶ ταῦτα κεκινημένης. Νῦν δὲ γράψας ἔδειξας ὅσος ὁ φθόνος ἐντέτηκε τῷ Πόθῳ τῶν σῶν» (*Επιστ.* 61, *Γεωργίω*, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 93).

¹⁰⁷⁸ Την επισήμανση αυτή κάνει σε φίλο του στο παλάτι, αναφέροντάς του ότι «ἡμᾶς ἡ τύχη πάντα ἀφελομένη, οὐδ' ὑπὲρ ὅτου τῶν δυναμένων δεησόμεθα μετὰ τῶν ἄλλων ἀφείλετο» (*Επιστ.* 62, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 94).

¹⁰⁷⁹ «νῦν γοῦν πεῖθε τὸν κατὰ πάντα ἄριστον βασιλέα ὡς αἰσχρὸν εἰς ταῦτα τελευτᾶν τὰς ἐλπίδας τοῖς εὔνοις, ὅτ' οὐδὲν ἔστιν ἄλλο κακὸν ἐκ τῆς ἀπάτης μαντεύεσθαι» (*Επιστ.* 62, 40-41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 95).

¹⁰⁸⁰ «Ἐπεὶ δὲ καὶ σοί, βασιλεῦ, ἐδέδοκτο τῇ του φθάσαντος βασιλέως ἔπεσθαι κρίσει, καὶ τὴν ἐμὴν γνώμην συνοίσειν σοὶ πρὸς τὰς τῶν κοινῶν φροντίδας πεπίστευκας, οὐκ οἶδ' ὀπόθεν τῆς δόξης ταύτης γενόμενος, ἐκάλεις μὲν ἐν τιμῇ, καὶ δι' ὧν ᾧου μάλιστα πείσειν, πεισθέντα δὲ ἐπηγγέλου μηδενὸς ἀτυχήσειν ὅσων τὸ φιλοῦντι καὶ βασιλεῖ συνόντα τυγχάνειν εἰκόσ» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 3, 29-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11). Ακόμη, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 139.

την συντήρηση του ίδιου και των μελών της οικογένειάς του αυτοκρατορικής χορηγίας¹⁰⁸¹.

Αποφασιστικής σημασίας γεγονός για την επάνοδό του στο αυτοκρατορικό επιτελείο αποτέλεσε οπωσδήποτε η έναρξη των επαφών με τον παπικό θρόνο στα τέλη Δεκεμβρίου 1355, οπότε θα έγινε κατανοητή εναργέστερα η αναγκαιότητα της θεσμικής του παρουσίας ως έμπειρου πλέον πολιτικού στις επαφές με τους Δυτικούς, όχι μόνο λόγω της σχεδόν άριστης λατινομάθειάς του¹⁰⁸², αλλά και λόγω των στενών σχέσεων που είχε ήδη αναπτύξει με σημαντικές δυτικές θρησκευτικές κυρίως προσωπικότητες στην Κωνσταντινούπολη, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ήταν και ο ίδιος προσανατολισμένος σταθερά στην προοπτική της στρατηγικής συμπίεσης με τη Δύση σε πολιτικό και εκκλησιαστικό επίπεδο, ως μοναδικής λύσης για την αποσόβηση της τουρκικής απειλής. Γι' αυτό και είναι απαραίτητο νομίζουμε να συνδεθεί άρρηκτα η επίσημη επανένταξη του Δημητρίου στην αυτοκρατορική υπηρεσία με την ουσιαστική έναρξη της υλοποίησης της νέας φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας, καθώς συμπίπτει σχεδόν χρονικά, ώστε να είναι επίσης πολύ πιθανή, και με δεδομένη την διαρκή παρουσία του στο παλάτι, η συμμετοχή του με προτροπή του Ιωάννη Ε', στην προετοιμασία των πρώτων επαφών με τον πάπα Ιννοκέντιο ΣΤ' τον Δεκέμβριο του 1355, μετά από τις οποίες θα αποφασίστηκε και η θεσμική του επάνοδος στην αυτοκρατορική υπηρεσία ως *Μεσάζοντος* τους πρώτους μήνες του 1356¹⁰⁸³.

Είναι αξιοσημείωτο, ωστόσο, ότι η επίσημη ένταξη του Κυδώνη στο αυτοκρατορικό επιτελείο συνέβη αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα έπειτα από την αποκατάσταση του νεαρού Παλαιολόγου στον θρόνο, γεγονός που οφείλεται πιθανότατα είτε στο ότι συνέχιζε σχεδόν απρόσκοπτα να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο παλάτι χωρίς να θεωρηθεί απαραίτητο να καταλάβει άμεσα κάποιο επίσημο αξίωμα, είτε διότι η επίσημη πρόσκλησή του προσέκρουε στους αυτοκρατορικούς ενδοιασμούς λόγω των εις βάρος του συκοφαντιών¹⁰⁸⁴ είτε

¹⁰⁸¹ Το γεγονός ότι ο Παλαιολόγος αυτοκράτορας εξακολούθησε να αποδίδει στον Κυδώνη τη νεομισμένη αυτοκρατορική χορηγία και μετά το 1354 βεβαιώνεται σαφώς από την αίτησή του το 1375 για την καταβολή της ως «μακρὸν ἔθος» (*Επιστ. 83, Ἰωάννη τῷ Βασιλεῖ, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 116*), εφόσον όπως τονίζει επίσης το 1375/76 στον Ιωάννη Ε', μετά το 1354 «καὶ τοῦθ' ἡμῖν ἐν τῇ μεγάλῃ Πόλει πλὴν σοῦ καὶ τῶν σῶν ἐλπίδων οὐδὲν κεκτημένοις» (*Επιστ. 139, Ἰωάννη βασιλεῖ, 10-14, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 8*). Γι' αυτό και το 1386/87 τον καλεῖ εκ νέου να τον ενισχύσει οικονομικά, μεριμνώντας «ὑπὲρ ἀνδρὸς οὐδὲν ἐν τῇ μεγάλῃ Πόλει πλὴν τοῦ σώματος κεκτημένου» (*Επιστ. 361, Ἐνὶ τῶν παρὰ βασιλεῖ δυνατῶν, 21-23, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 306*).

¹⁰⁸² Επ' αυτού, βλ. Delacroix- Besnier, *Conversions*, σ. 739. Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 163.

¹⁰⁸³ Πρβλ. *Επιστ. 50, Ἀλεξίω τῷ Κασσανδρηνῷ, 23, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 84* και Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 260 : «*Kydones wird von Johannes V. in das Amt eines Mesazon zurückberufen*».

¹⁰⁸⁴ Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὴν υπαινικτικὴ ἀναφορὰ τοῦ Δημητρίου στὸν Κασσανδρηνὸ, ὅτι οἱ συκοφαντίες τῶν ἀντιπάλων τοῦ ἀποδείχθηκαν τελικὰ ψευδεῖς και πῶς ἔχει σχεδὸν ἀποκατασταθεῖ

ενδεχομένως και σε πιθανές ενστάσεις και εμπόδια που έθεταν οι πολιτικοί του αντίπαλοι και οι στενοί συνεργάτες του νέου αυτοκράτορα. Έτσι, από την επάνοδό του στο αυτοκρατορικό περιβάλλον μέχρι και την επανάκτηση του αξιώματός του θα πρέπει να μεσολάβησε οπωσδήποτε ένα και πλέον έτος¹⁰⁸⁵, δηλαδή το χρονικό διάστημα από τον Ιανουάριο του 1355 μέχρι την άνοιξη του 1356 που κατείχε ήδη το αξίωμά του¹⁰⁸⁶, ώστε και ο χρόνος έναρξης της νέας του θητείας να μπορεί να τοποθετηθεί, παρόλο που δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί επακριβώς, στο διάστημα μετά το Δεκέμβριο του 1355 μέχρι και πριν από την άνοιξη του 1356.

Στην απόφαση του Ιωάννη Ε΄ να αναθέσει στον Κυδώνη και πάλι το αξίωμα του *Μεσάζοντος* πιστεύουμε ότι διαδραμάτισε βαρύνοντα ρόλο οπωσδήποτε, εκτός από την σύσταση του πεθερού του¹⁰⁸⁷ ή την υποστήριξη της βασιλίδος Ελένης

πλέον η εμπιστοσύνη του αυτοκράτορα στο πρόσωπό του, ως εξής : «*ὅτι δὲ ἐπανήκων τῶν δεσμῶν ἐκείνων ἐπιθυμήσεις σαφῶς οἶδα, εἰ μὴ σοι ταῖς κνήμαις ἡδίους ἔσεσθαι τὰς βαρβάρων πέδας νομίζεις*» (Επιστ. 49, *Τῷ Κασσανδρηνῷ*, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83).

¹⁰⁸⁵ Την έρευνα απασχόλησε ο χρόνος της επίσημης επανένταξης του Δημητρίου στην αυτοκρατορική υπηρεσία, χωρίς όμως να έχει καταλήξει σε κάποιο τελικό αποτέλεσμα, εφόσον δεν υπάρχει ευθεία μαρτυρία στο έργο του, από το οποίο αντίθετα προκύπτουν φαινομενικά αλληλοσυγκρουόμενα δεδομένα. Ενώ δηλαδή κάνει λόγο για *λίγες ημέρες* παραμονής εκτός της αυτοκρατορικής υπηρεσίας (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 2, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11), σε επιστολή του, που χρονολογείται το 1387, αφήνει να εννοηθεί ότι μεσολάβησαν τρία χρόνια μέχρι την επιστροφή του, δηλαδή ότι η επάνοδός του έγινε το 1357, εφόσον κάνει λόγο για την μικροψυχία που δείχνει ο αυτοκράτορας απέναντί του μετά από την τριαντάχρονη αφοσιωμένη υπηρεσία του, «*τὴν τριακοντοῦτιν λατρείαν*» (Επιστ. 338, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 274 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 6). Ωστόσο, όπως ήδη δείξαμε, με τις *λίγες ημέρες* ο Κυδώνης δεν εννοεί την ανάληψη εκ νέου του αξιώματός του, αλλά την επάνοδό του στο παλάτι και την ανεπίσημη προσφορά υπηρεσιών. Στο πλαίσιο αυτό συντάσσει μεν το προοίμιο του χρυσοβούλλου για τη μονή του Χριστού Παντοκράτορος Διδυμοτείχου, κάτι που αποτελεί έγγραφο ρουτίνας στην αυτοκρατορική γραμματεία, σε αντίθεση με το χρυσόβουλλο γράμμα του Ιωάννη Ε΄ προς τον πάπα το Δεκέμβριο του 1355, στην σύνταξη του οποίου δεν φαίνεται να συμμετέχει, καθώς δεν έχει επανέλθει ακόμη επίσημα στα καθήκοντά του. Όσον αφορά στο ζήτημα της επανόδου του το 1357, θεωρούμε ότι από τα υπάρχοντα στοιχεία δεν μας επιτρέπεται να τοποθετήσουμε τόσο μακριά την έναρξη της υπηρεσίας του, καθώς είναι γεγονός ότι την άνοιξη του 1356 έχει αναλάβει ήδη το αξίωμά του. Για το λόγο αυτό και θεωρούμε ότι ο Δημήτριος μιλώντας για τριαντάχρονη υπηρεσία στον Παλαιολόγο αυτοκράτορα απλώς στρογγυλοποίησε το χρόνο της θητείας του, που ήταν τότε πράγματι τριάντα ένα ή τριάντα δύο έτη, ώστε να μην μπορούμε επίσης να δεχτούμε και την άποψη του Loenertz, (*Cydonès*, I., σ. 56) ότι αναφέρεται σε τριαντάχρονη θητεία, διότι μέχρι το 1357 θα πρέπει να παρέμεινε στην μονή των Μαγγάνων. Γι' αυτά, βλ. επίσης Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 14.

¹⁰⁸⁶ «*Εἰ δὲ τὸν βασιλέα φήσεις και σύ, και τὸν δι' αὐτοῦ γινόμενον τοῖς πλησιάζουσι πλοῦτον, και ὡς δεῖ πάντας μετὰ δῶρων τὸν μεσάζοντα προσκυνεῖν*» (Επιστ. 50, *Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ*, 22-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 14. Дгннаев, *Κυδοнос*, σ. 641 c και Ryder, *Career and Writings*, σ. 54.

¹⁰⁸⁷ Στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων του ως σύμβουλος του γαμπρού του, ο πρώην αυτοκράτορας και μοναχός πλέον Ιωάσαφ Καντακουζηνός θα συνέστησε οπωσδήποτε στον Ιωάννη Ε΄ να καλέσει και πάλι στην αυτοκρατορική υπηρεσία το Δημήτριο Κυδώνη, γεγονός που υπονοεί αναφέροντας πως «*ἐπεὶ δὲ και σοί, βασιλεῦ, ἐδέδοκτο τῇ του φθάσαντος βασιλέως ἔπεςθαι κρίσει, και τὴν ἐμὴν γνώμην συνοίσειν σοὶ πρὸς τὰς τῶν κοινῶν φροντίδας πεπίστευκας*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ*

Καντακουζηνής και η αναγκαιότητα της παρουσίας του ως έμπειρου¹⁰⁸⁸, ικανού και έντιμου¹⁰⁸⁹ πολιτικού στην αυτοκρατορική υπηρεσία¹⁰⁹⁰, αλλά και η προσδοκία της ουσιαστικής του συμβολής στο νέο εγχείρημα προσέγγισης με τη Δύση, όπως επίσης και η αδιάπτωτη, παρά τους κινδύνους, αφοσίωσή του στην αυτοκρατορική οικογένεια¹⁰⁹¹ και στον ίδιο το νέο ηγεμόνα¹⁰⁹², την οποία μάλιστα είχε επιβεβαιώσει με την πρόσφατη αρνητική του στάση στην επιδίωξη του Ιωάννη ΣΤ΄ να τον παρακάμψει και να στέψει το γιό του Ματθαίο¹⁰⁹³, καθώς επίσης και με την προτροπή του πιθανότατα στο τελευταίο αυτοκρατορικό συμβούλιο προς τον Καντακουζηνό να συνδιαλλαγεί και να συμβασιλέψει με τον Ιωάννη Ε΄¹⁰⁹⁴.

Έτσι, έχοντας στο επιτελείο του ο Παλαιολόγος αυτοκράτορας ως στενό συνεργάτη και σύμβουλο έναν αφοσιωμένο αξιωματούχο και μάλιστα θερμό υπέρμαχο της σύναψης συμμαχίας με τη Δύση όπως ο Δημήτριος, υπολόγιζε ότι θα μπορούσε, να επιτύχει ευκολότερα την υλοποίηση της προσπάθειάς του για πολιτική προσέγγιση μέσω του παπικού θρόνου με τους δυτικούς ηγεμόνες. Η εκκλησιαστική και πολιτική προσέγγιση με τη Δύση άλλωστε φαίνεται ότι αποτελούσε πάγια επιδίωξη και πολιτικό όραμα και του Ιωάννη Ε΄¹⁰⁹⁵, διότι, πέραν

Παλαιολόγω, 3, 29-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11). Γι' αυτό, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 139.

¹⁰⁸⁸ Για το λόγο αυτό και σημειώνει ο Tinnefeld, (*Die Briefe*, σ. 64), ότι «*offenbar sah aber der junge Kaiser bald ein, dass er auf die staatsmännische Erfahrung des Kydones angewiesen war*».

¹⁰⁸⁹ Σύμφωνα με τον Loenertz, (*Cydonès*, II., σ. 10), ένας από τους βασικούς λόγους που αποφάσισε ο Ιωάννης Ε΄ να εντάξει τον Κυδώνη στο επιτελείο του υπήρξε η εντιμότητά του, καθώς και το γεγονός ότι τον διέκρινε ευθύτητα και ακεραιότητα στην άσκηση των καθηκόντων του κατά την περίοδο της βασιλείας του Ιωάννου ΣΤ΄. Βλ. συναφώς επίσης και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 13-14.

¹⁰⁹⁰ Ο Κυδώνης έχαιρε μεγάλης εκτίμησης από το νέο αυτοκράτορα, ο οποίος γνώριζε τις εξαιρετικές πνευματικές και πολιτικές του ικανότητες, αλλά και την πολύτιμη πείρα που είχε αποκομίσει τα προηγούμενα επτά χρόνια στην αυτοκρατορική υπηρεσία. Γι' αυτό και του αναφέρει ότι «*οὐκ οἶδ' ὀπόθεν τῆς δόξης ταύτης γενόμενος, ἐκάλεις μὲν ἐν τιμῇ, καὶ δι' ὧν ᾧου μάλιστα πείσεις, πεισθέντα δὲ ἐπηγγέλου μηδενὸς ἀτυχῆσειν ὄσων τὸ φιλοῦντι καὶ βασιλεῖ συνόντα τυγχάνειν εἰκόσ*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγω*, 3, 31-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11).

¹⁰⁹¹ «*Ἐγὼ δ' ὅτε μοι διελέγου ..., εἰ μέμνησαι, τοῦτο μόνον εἰπὼν ὡς ἐμοὶ μὲν αἰεὶ σοὶ τε καὶ τοῖς σοῖς εὖνουν εἶναι μελήσει καὶ τῶν ἰδίων ἔνεκα μὴ τὸ κοινῇ συνοῖσον προῖεσθαι σοὶ δὲ τῶν λοιπῶν φροντιστέον*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγω*, 6, 18-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13).

¹⁰⁹² Έτσι, όπως του αναφέρει ο Δημήτριος, προσπαθώντας να αποδείξει την διαρκή νομιμοφροσύνη του, «*καὶ οἶσθα τοὺς καιροὺς ἐκείνους ὅτε πᾶσι σχεδὸν τὸ σὲ κακῶς εἰπεῖν πόρος ἐνομιζέτο βίου, ὡς οὐδὲν οὐτ' εἶπον οὔτε συνεβούλευσα τῶν σοι θλάθην ἂν ἐνεγκόντων, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ κινδυνεύειν ὑπὲρ σοῦ πολλάκις εἰλόμην*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγω*, 3, 1-4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12).

¹⁰⁹³ «*διαρρήδην εἰπὼν πολλῶν Ῥωμαίοις ἄρξειν κακῶν τὴν σὴν φυγὴν, ὧν δ' οὐκ ἔδει χειροτονίαν - τότε μόνον ἀντέλεγον, ὡς ἂν ἐφ' ἅπερ οὐκ ἐβουλόμην ἐλκόμενος*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγω*, 3, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12).

¹⁰⁹⁴ Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 39, 3-10, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 285. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 86 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 14. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 383-384.

¹⁰⁹⁵ Για την φιλοδυτική πολιτική του Ιωάννη με κύριο στοιχείο την εκκλησιαστική ένωση, βλ. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 86 εξ. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 208 εξ. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 262

της πεποίθησης που είχε διαμορφώσει εκείνη την εποχή ότι μόνο με δυτική βοήθεια θα μπορούσε να διασωθεί η Αυτοκρατορία - προτιθέμενος ουσιαστικά να συνεχίσει, υπό άλλες συνθήκες όμως, την πολιτική του προκατόχου του Μιχαήλ Η΄¹⁰⁹⁶ -, ήταν επίσης βαθιά εμποτισμένος, ήδη από την παιδική του ηλικία με το φιλοδυτικό πνεύμα χάρη στην Ιταλίδα μητέρα του Άννα της Σαβοΐας¹⁰⁹⁷.

Είναι πολύ πιθανόν λοιπόν ο νεαρός αυτοκράτορας να θεώρησε ότι στο πρόσωπο του Κυδώνη θα εύρισκε έναν πολυτάλαντο έμπειρο πολιτικό και ταυτόχρονα θερμό υποστηρικτή της φιλοδυτικής του πολιτικής, ο οποίος, ακολουθώντας επίσης την δική του φιλοδυτική κατά κανόνα οικογενειακή παράδοση¹⁰⁹⁸, θα ήταν πρόθυμος να εργαστεί με αφοσίωση ως στενός του συνεργάτης για την ευόδωση της νέας προσπάθειας προσέγγισης με τη Δύση. Γι' αυτό και ως ο κυριότερος λόγος από την πλευρά του Δημητρίου για τον οποίο ανταποκρίθηκε στην επίσημη πρόσκληση του νέου αυτοκράτορα να επανενταχθεί και θεσμικά στο επιτελείο του υπήρξε οπωσδήποτε η πρόθεση του Παλαιολόγου να αλλάξει προσανατολισμό στην εξωτερική και να διατηρήσει ουδετερότητα σε σχέση με την άσκηση της θρησκευτικής πολιτικής του φιλο-ησυχαστή προκατόχου του¹⁰⁹⁹, με κύριο χαρακτηριστικό τον φιλοδυτικό προσανατολισμό και σκοπό την ανάσχεση της τουρκικής επεκτατικότητας. Βέβαια, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί ως προς την απόφασή του αυτή και το γεγονός της προσωπικής του επιθυμίας, παρά τις περί του αντιθέτου αιτιάσεις του¹¹⁰⁰, για συνέχιση της πολιτικής του σταδιοδρομίας, όπως

εξ. Радий, *Време Јована V*, σ. 227 εξ, 257 εξ, 286 εξ, 299 εξ, 309 εξ, 323 εξ, 335 εξ, 344 εξ, 368 εξ και 413 εξ.

¹⁰⁹⁶ Δεν είναι παράδοξο για το λόγο αυτό, ότι κατέθεσε στη Ρώμη την ίδια ακριβώς ομολογία πίστεως με τον πρόγονο και προκατόχο του. Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 118 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 213. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 84.

¹⁰⁹⁷ Για τον σεβασμό και την στενότερη σχέση του Ιωάννη Ε΄ με την μητέρα του, σύμφωνα με τον Δημήτριο, βλ. Προϊόντων *εις Χρυσόβουλλον, Β΄*, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 27-28. Σε αυτό αναφέρει για τη Άννα ο αυτοκράτορας, ότι «τί τοίνυν οὔτω μέγα, οὐ παρ' ἡμῖν οὐκ ἂν αὕτη τύχοι ἤ καί τοῦ εἶναι καί τοῦ δύνασθαι τὰ τοιαῦτα χαρίζεσθαι μετὰ Θεοῦ ἡμῖν αἰτία γεγεννημένη;» (όπ. παρ., 13-15, σ. 27-28), αλλά και ότι του συμπαραστάθηκε «οὐ μόνον ἀντί πατρός καί μητρός ἡ αὐτή, ἀλλά καί στρατηγοῦ καταστάσα καί φύλακος καί σωτήρος ἡμῖν» (όπ. παρ., 24-26, σ. 28). Επίσης, πρβλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 42 εξ. Weiss, *Kantakuzenos*, σ. 63. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰώνες*, σ. 403 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 43 εξ. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 239 εξ. Μεργιαλή-Σαχά, *Διαδρομές*, σ. 231. Για το λόγο αυτό και δεν αντιμετώπισε κανέναν ενδοιασμό για την, μοναδική μέχρι τότε για αυτοκράτορα, επίσημη προσωπική του μεταστροφή το 1370 στο Ρωμαιοκαθολικισμό. Επ' αυτού, βλ. συνοπτικά Vasiliev, *Viaggio*, σ. 153 εξ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 188 εξ. Setton, *Parasy*, I, σ. 312 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 218 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 142. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 239 εξ.

¹⁰⁹⁸ Βλ. § 1, κεφ. Α΄ της παρούσης εργασίας.

¹⁰⁹⁹ Γι' αυτό, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 155 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 35.

¹¹⁰⁰ Δηλαδή των ισχυρισμών του ότι ήθελε να αφοσιωθεί στην πνευματική του εργασία. Βλ. επ' αυτού *Επιστ. 58, Τῷ Κασσανδρηνῶ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 83 και *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 2, 3-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11.

επίσης και το ζήτημα του βιοπορισμού του ίδιου και της οικογένειάς του¹¹⁰¹, αλλά και, όπως ισχυρίζεται, της αδυναμίας του να αντισταθεί, ως αφοσιωμένος θιασώτης της δυναστείας, στην επιμονή του αυτοκράτορα να επανενταχθεί στο επιτελείο του, αρνούμενος την πρόσκλησή του¹¹⁰².

Από τα παραπάνω καθίσταται νομίζουμε σαφές, ότι η θεσμική επάνοδος του Κυδώνη στο παλάτι στις αρχές του 1356 θα πρέπει να συνδεθεί άρρηκτα με τις πρώτες ενέργειες του Ιωάννη Ε΄ για συνεργασία με τη Δύση μέσω του παπικού θρόνου, γι' αυτό και θεωρούμε ότι η ανάληψη του αξιώματός του επισφραγίζει με τον πλέον σαφή τρόπο την φιλοδυτική στροφή της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας¹¹⁰³. Έτσι, ως κύρια αποστολή και βασική επιδίωξη του νέου Μεσάζοντος τέθηκε από τον Παλαιολόγο αυτοκράτορα, εκτός από τη συνέχιση των υπηρεσιών που προσέφερε από το 1347 μέχρι το 1354 στο επιτελείο του Ιωάννη ΣΤ΄, να συμβάλλει επιπλέον αποτελεσματικά και στην ευόδωση της συνεργασίας με τη Δύση για την διάσωση της Αυτοκρατορίας. Τούτο σημαίνει ότι ο Δημήτριος, χωρίς οπωσδήποτε να πάψει να ασκεί τα καθήκοντα που είχε επί Καντακουζηνού, θα έπρεπε να δώσει επιπλέον ιδιαίτερη έμφαση και βαρύτητα στην εκκλησιαστική και πολιτική προσέγγιση με τη Δύση¹¹⁰⁴, κάτι που προκύπτει σαφώς από το γεγονός ότι κατά το διάστημα από το 1356 μέχρι και το 1371 παρουσιάζεται στις πηγές εντονότερα η διαμεσολαβητική του δραστηριότητα στις επαφές του αυτοκράτορα με τους δυτικούς απεσταλμένους, εκπροσώπους του πάπα κυρίως, στην προοπτική

¹¹⁰¹ Την πολιτική σταδιοδρομία για λόγους βιοπορισμού υπαινίσσεται ο Δημήτριος, όταν αναφέρει σε επιστολή του, ότι στην αυτοκρατορική υπηρεσία τον «*ἀφείλκυσε ... ἢ τῶν βασιλέων εἴτε φιλία χρῆ λέγειν εἴτε αἰδῶς εἴτε ἀνάγκη*» (Επιστ. 103, 67-68, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 141). Αλλά όπως αναφέρει και πάλι υπαινικτικά στον Ιωάννη Ε΄, εγκατέλειψε τις σπουδές του λόγω του θανάτου του πατέρα του και αναγκάστηκε να υφίσταται τα προβλήματα στο παλάτι κατά την περίοδο της βασιλείας του προκατόχου του, ως εξής : «*καὶ οὕτω τῶν λόγων εἰχόμεν ὥστ' οὐδὲν ἦν ὄπερ ἀντὶ τούτων ἐβουλήθην ἄν μοι γενέσθαι, ... εἰ μὴ μὲ καιροὶ μείζους τῆς προαιρέσεως συμφορᾶς ἐνεγκόντες καὶ μάλα ἄκοντα τῶν μὲν λόγων ἀπέστησαν, ὥπερ ναῦν αἰγὶς ἀντιπνεύσασα, εἰς πράγματα δὲ ἐνέβαλον ὧν μᾶλλον ἀφειστήκειν ἢ βατράχων τὰ μουσικὰ τῶν ὀρνίθων. Τὶ μὲν γὰρ τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις κακῶν λόγοις ἐναντιώτερον;*» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 2, 6-12 έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 11).

¹¹⁰² «*μανίαν τοίνυν ἡγούμενος πάλιν ἀνάγεσθαι καὶ τοῖς κύμασιν ἐμαυτὸν ἐκδιδόναι, ἠρούμην ἀντιλέγειν σοι, βασιλεῦ, καὶ τραχὺς τις δοκεῖν καὶ ἀπαίδευτος, εἰ μὴθ' ὅσος ὁ κίνδυνος λογιζοίμην βασιλεῖ καλοῦντι μὴ πείθεσθαι, μὴτ' ἐφ' ὅσῃν εὐδαιμονίαν καλοίμην δυνατὸς εἶην αἰσθάνεσθαι ... ἀλλ' ὡς ἔοικεν οὐδὲν βασιλέως φιλονεικότερον οὐδ' ὃ μᾶλλον πάντα βιασασαί' ἂν καὶ δουλώσαιτο. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' αὐτὸς οἶός τε ἐγενόμην ἀντισχεῖν διὰ τέλους, ἀλλ' ἐνέδωκα πρὸς τὴν σὴν δύναμιν, ὧ βασιλεῦ, εἰδὼς μὲν οἷς ἔμελλον περιπεσεῖσθαι κακοῖς;*» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 5 και 6, 33-36 και 1-4 ,έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12 και 13).

¹¹⁰³ Για το λόγο αυτό και ο Halecki, (*Un Empereur*, σ. 38-39) υποστηρίζει ότι η επιστολή του Ιωάννη Ε΄ στον πάπα τον Δεκέμβριο του 1355 σηματοδοτεί την έναρξη της φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας.

¹¹⁰⁴ Έτσι, όπως παρατηρεί ορθά η Andriopoulou, (*Diplomatic Communication*, σ. 163) «*Demetrios Kydones is considered the dominant personality during John V's reign, in the powerful office of the mesazon and serving the emperor as his ambassador to the West, as well accompanying him in his journey to Rome in 1369, where he acted as John's interpreter*».

της οικοδόμησης μέσω της εκκλησιαστικής ένωσης της πολυπόθητης πολιτικής συμμαχίας για την αντιμετώπιση του τουρκικού κινδύνου, χωρίς όμως να πάψει επίσης να διαμεσολαβεί ανάμεσα στους υπηκόους του και τον Ιωάννη Ε΄ για την ικανοποίηση οικονομικών κυρίως αιτημάτων τους¹¹⁰⁵.

Όσον αφορά μάλιστα στους δυτικούς επισήμους αξιωματούχους ή κληρικούς που επισκέπτονταν την Κωνσταντινούπολη, ο Κυδώνης, στο πλαίσιο άσκησης των καθηκόντων του αξιώματός του, εξακολουθούσε να φροντίζει και για την φιλοξενία τους στους ειδικά διαμορφωμένους για το σκοπό αυτό χώρους των ανακτόρων, όπως συνέβη στην περίπτωση του Ρωμαιοκαθολικού αρχιεπισκόπου Θηβών και φίλου του Σίμωνα Ατουμάνου το 1364¹¹⁰⁶. Ωστόσο όμως ο ίδιος ως *Μεσάζων* δεν θα πρέπει να συνέχισε να διαμένει πλέον σχεδόν μόνιμα στα *βασίλεια*, όπως συνέβαινε κατά την περίοδο της βασιλείας του Ιωάννη ΣΤ΄, αλλά κατά κύριο λόγο στην ιδιωτική κατοικία που κατείχε στην *μεγάλην Πόλιν* ή σε έκτακτες περιπτώσεις στο κατάλυμα που διέθετε δια βίου στην μονή των Μαγγάνων. Για το λόγο αυτό και όπως τονίζει ήδη από το 1356, παρόλο που η καθημερινή του απασχόληση στην αυτοκρατορική υπηρεσία ήταν πολύωρη, ώστε να μην του απομένει χρόνος να ικανοποιεί ακόμη και τις βασικές του ανάγκες όπως η σίτιση και η ανάπαυση, αναγκαζόταν πολύ συχνά και ενώ είχε ήδη προχωρήσει η νύχτα, αλλά και οι καιρικές συνθήκες ήταν αντίξοες, να επανέρχεται στο παλάτι για να συνεργαστεί με τον αυτοκράτορα και να ικανοποιήσει τις πολλαπλές υποχρεώσεις του αξιώματός του¹¹⁰⁷.

Με την ανάθεση εκ νέου στον Δημήτριο του αξιώματος που κατείχε την περίοδο της βασιλείας του Καντακουζηνού, ο Ιωάννης Ε΄ επιδίωξε επιπλέον να του προσδώσει μεγαλύτερο πολιτικό κύρος και ισχύ με σκοπό να τον θωρακίσει μέσω της ασυλίας που θα του παρείχε η θέση του στην αυτοκρατορική ιεραρχία από εκείνους που με βεβαιότητα θα αντιδρούσαν στην Κωνσταντινούπολη στην άσκηση της νέας φιλοδυτικής εξωτερικής πολιτικής. Εκτός αυτού όμως, η ενέργεια αυτή του παλαιολόγου αυτοκράτορα αποσκοπούσε στο να υπογραμμίσει το γεγονός ότι ο νέος *Μεσάζων* θα απολάμβανε της πλήρους εμπιστοσύνης του¹¹⁰⁸, εφόσον

¹¹⁰⁵ Από την επιστολογραφία του της υπό εξέταση περιόδου προκύπτει ότι δέχθηκε αιτήματα διαμεσολάβησης κυρίως από πρόσωπα του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, τα οποία ανήκαν ταυτόχρονα και στο δικό του φιλικό περιβάλλον, όπως ο Συναδηνός το 1358 (*Επιστ.* 47, *Τῷ Ἀστρά*, 34-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 81) και ο Γεώργιος Φιλόσοφος το 1365 (*Επιστ.* 33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 65-66). Από τον λόγο του όμως προς τον Ιωάννη Ε΄ εξάγεται σαφώς, ότι δεχόταν αιτήματα και από άλλα πρόσωπα. Επ' αυτού βλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 4, 14-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12.

¹¹⁰⁶ Παρόλο όμως που ο Κυδώνης πρότεινε στον Σίμωνα να τον φιλοξενήσει στα *βασίλεια*, εκείνος προτίμησε να διαμείνει σε άλλο χώρο (*Επιστ.* 93, 33-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126).

¹¹⁰⁷ «καὶ τὸ βουλόμενον ἀριστῆσαι μὴ συγχωρεῖσθαι, καὶ τὸ μετὰ τὸ δεῖπνον οὐκ ἐπὶ τὴν εὐνὴν ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τρέχειν, διὰ πολλοῦ μὲν πηλοῦ, πλειόνος δὲ σκότους, συνεχῶς ὀλισθαίνοντα» (*Επιστ.* 50, *Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ*, 15-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84).

¹¹⁰⁸ Ο Ιωάννης Ε΄ παρουσιάζεται να αποδέχεται όλες τις εισηγήσεις του έμπιστού του Δημητρίου, ως εξής : «καίτοι καὶ σύ, βασιλεῦ, ὃ τι βουλοίμην αἰτεῖν ἐπέταττες μάλα ἔλευθερίως, ὡς οὐδαμοῦ ταῖς

εξακολουθούσε να ασκεί την ίδια λειτουργία στην αυτοκρατορική υπηρεσία την οποία είχε ως πανίσχυρος αξιωματούχος και στη διάρκεια της βασιλείας του προκατόχου του. Με τον τρόπο αυτό ο Παλαιολόγος αυτοκράτορας προσπάθησε επίσης να τον προφυλάξει ακόμη περισσότερο από την ήδη υπάρχουσα, αλλά και τη διαφαινόμενη εχθρότητα προσώπων τόσο μέσα από το παλάτι, όσο και το εκκλησιαστικό περιβάλλον της Κωνσταντινουπόλεως, στο οποίο είχε καταστεί πλέον αντιληπτός ο αντιπαλαμισμός του και σαφής η πρόθεσή του για προσπάθεια αποδόμησης της παλαμικής και καλλιέργειας της θωμιστικής θεολογικής διδασκαλίας με την διάδοση των μεταφράσεων της *Summa contra Gentiles* και αργότερα της *Summa Theologiae*¹¹⁰⁹, αλλά και θεωρούνταν πλέον ως ένας από τους πλέον ένθερμους φιλενωτικούς αξιωματούχους, αφού μετά την άνοδο του Ιωάννη Ε΄ στο θρόνο θα πρέπει να είχε εκδηλώσει ανοικτά τα φιλοδυτικά του αισθήματα, ενώ εξακολουθούσε επίσης να διατηρεί στενότερες σχέσεις με εξέχοντες αντιπαλαμίτες και ρωμαιοκαθολικούς κληρικούς στην Κωνσταντινούπολη.

Παρά το γεγονός όμως ότι ο Δημήτριος περιβλήθηκε με το υψηλό κύρος του αξιώματος του *Μεσάζοντος*, ώστε να διαθέτει «ασυλία» και σημαντική πολιτική δύναμη, αλλά και ανέπτυξε στη συνέχεια στενότερες, όχι όμως βαθιά φιλικές, σχέσεις με τον αυτοκράτορα¹¹¹⁰, η υποστήριξη που του παρείχε ο Ιωάννης Ε΄ δεν θα πρέπει να ήταν πλήρης, διαρκής και σταθερή, πράγμα που οφείλεται είτε ίσως σε προσωπική αδυναμία του μετρίων ικανοτήτων Παλαιολόγου, είτε πιθανότατα στο γεγονός ότι ο νέος ηγεμόνας επιδίωκε να διατηρήσει ουδέτερη στάση και ανοχή στο θρησκευτικό πεδίο σε σχέση με τους ανθενωτικούς παλαμίτες, με σκοπό να προωθήσει και να εφαρμόσει ευκολότερα τη νέα φιλοδυτική του πολιτική, με συνέπεια ο *Μεσάζων* να αισθάνεται διαρκώς ανασφαλής και να θεωρεί με την πάροδο του χρόνου την προσφορά των υπηρεσιών του στο παλάτι μάλλον ως επιβάρυνση παρά ως ικανοποίηση και τιμή¹¹¹¹. Οι δυσκολίες μάλιστα που

αίτησεσιν έναντιωσόμενος, αυτό τε τὸ σχῆμα ἐφ' ὅπερ ἐκαλούμην πολλῶν μὲν δεῖσθαι, πολλὰ δὲ αἰτῶν πολλῶν τυγχάνειν ἠνάγκαζεν, ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως ἀμφοτέροις τῷ τε διδόντι καὶ τῷ λαμβάνοντι, τὴν τιμὴν τηρηθῆναι» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 6, 12-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13).

¹¹⁰⁹ Για τη μετάφραση της *Summa Theologiae* μεταξύ 1355 και 1358, βλ. Jugie, *Démétrius*, σ. 392-393. Mercati, *Notizie*, σ. 403. Beck, *Kirche*, σ. 734. Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 47. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 15 και 71 εξ.

¹¹¹⁰ Λόγω του στενού φιλικού συνδέσμου που ανέπτυξαν, ο Δημήτριος θα παρέμενε πολλές ώρες κοντά στον αυτοκράτορα στο παλάτι, ώστε εκτός από τις κρατικές υποθέσεις να συζητούν επιπλέον και για την ιστορία της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων, εφόσον, σημειώνει ο *Μεσάζων*, «καὶ ἴσμεν τοὺς παρὰ τοῖς σοῖς προγόνους καὶ βασιλεῦσιν ἡγησαμένους ἐμοῦ, ὡς ἄνευ τῆς μεγάλης ἐπωνυμίας τὴν ἀρχὴν ἄλλην αὐτοὶ μᾶλλον τῶν δεσποτῶν ἐκαρποῦντο. Ἐγὼ δ' ὅτε μοι διελέγου περι τούτων, εἰ μέμνησαι» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 6, 16-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13).

¹¹¹¹ Ο Tinnefeld παρατηρεῖ χαρακτηριστικά, (*Briefe, I/I*, σ. 15) : «*Von Anfang an war der Dienst bei dem neuen Herrn für Kydones mehr eine Bürde als eitle Ehre. Der in manchen politischen Alltagsfragen eher hilflos wirkende junge Kaiser scheint die Fähigkeit des mittlerweile erfahrenen Staatsmannes*

εξακολουθούσαν, πιθανότατα λόγω της χλιαρής στάσης του Ιωάννη Ε΄ απέναντί του, να δημιουργούν οι αντίπαλοί του, πολιτικοί και εκκλησιαστικοί, στον Κυδώνη, αποτελούσαν την βασική αιτία ήδη από την έναρξη της νέας του θητείας, όπως ισχυρίζεται απευθυνόμενος στον Πρόχορο που αμελούσε να απαντά τακτικά στις επιστολές του, προτάσσοντας ως δικαιολογία στα παράπονα και στις μομφές του αδερφού του, για τα σοβαρά προβλήματα¹¹¹² που αντιμετώπιζε στην Κωνσταντινούπολη την περίοδο 1355 και 1356 και είχαν διαταράξει την ψυχική του ηρεμία. Για το λόγο αυτό και ζητούσε από τον Πρόχορο να τον μεταχειρίζεται στο εξής «φιλανθρωπότερα», καθώς γνωρίζει ότι θα προτιμούσε να βρίσκεται μαζί του μόνιμα στον Άθω¹¹¹³ από το να παραμένει και να υποφέρει στο παλάτι ως *Μεσάζων* από «τὰ πρότερον κακά» επί Καντακουζηνού «καὶ τὰς νῦν συμφοράς» επί Ιωάννου Ε΄.

Εκτός όμως από τους πολιτικούς και θρησκευτικούς του αντιπάλους, οι πολλαπλές και διαρκώς αυξανόμενες δυσκολίες κατά την άσκηση των κοπιαστικών καθηκόντων του θα πρέπει να οφείλονταν επίσης και στα γενικότερα σοβαρά δημοσιονομικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Αυτοκρατορία, τα οποία, εξαιτίας της αδυναμίας ικανοποίησης οικονομικών κυρίως αιτημάτων τους, εκδηλώνονταν με ανοίκειες συμπεριφορές και έντονες αντιδράσεις υπηκόων εναντίον του. Επειδή μάλιστα το αυτοκρατορικό ταμείο εκείνη την εποχή αντιμετώπιζε οξύτατα προβλήματα ρευστότητας, αδυνατούσε, παρόλο που ο Δημήτριος αφιέρωνε πολύ χρόνο στην προσπάθεια τακτοποίησης των υποθέσεων σε συνεργασία με τον αυτοκράτορα, να ανταποκριθεί σε όλα τα αιτήματα, με συνέπεια να δέχεται διαρκώς παράπονα και να του ασκούνται ασφυκτικές πιέσεις, εφόσον πολλοί από τους μη ικανοποιηθέντες πολίτες δεν δίσταζαν, όπως αναφέρει, να κατηγορούν δημόσια τον αυτοκράτορα για μεροληψία και να συκοφαντούν τον ίδιο για χρηματισμό και αδικία σε βάρος τους¹¹¹⁴. Έτσι, στην επιστολή που

---

rücksichtslos für sich in Anspruch genommen zu haben, und dessen Gewissenhaftigkeit kam ihm dabei sehr zustatten».

¹¹¹² Ο Δημήτριος αναφέρεται στα «πρότερον κακά καὶ τὰς νῦν συμφοράς» (Επιστ. 38, Τῷ ἀδελφῷ, 3, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71).

¹¹¹³ Για το λόγο αυτό και προτρέπει τον Πρόχορο : «γράφε τοίνυν φιλανθρωπότερα τοῖς λειποψυχοῦσι, καὶ δεῖξον ὅσον μετ' ἀρετῆς δύναται λόγος. Ἄτοπον γὰρ ἡμᾶς μὲν προτιμᾶν τό σοι τὸν ἅπαντα χρόνον συνεῖναι» (Επιστ. 38, Τῷ ἀδελφῷ, 12-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72).

¹¹¹⁴ Περιγράφοντας την έκνομη συμπεριφορά των φτωχών πολιτών που κατέφευγαν στα βασίλεια για αιτήματα, σημειώνει, ότι «καὶ τὸ μὲν τῶν νόμων δέος τῆς ψυχῆς ἐκβαλλόντων, τὴν δ' εἰς τοὺς κρείττους αἰδῶ μαλακίαν ἠγησαμένων, διὰ δὲ πενίαν βοώντων, καὶ πάντ' ἀξιούντων λαμβάνειν, κἂν τινος ἀποτύχῃ, τῷ μὲν βασιλεῖ μεμφομένων ὡς ἀνίσως νέμοντι τὰ κοινά, τῷ δὲ διαλλακτῇ τὰς ἑαυτῶν ἀποτυχίας ἀνατιθέντων, ὡς ἐπεισεν ἂν λεγόντων ὅπερ ἐβουλήθη τὸν βασιλέα, ἔνυν δὲ μερίτης ἐστίν, καὶ τοὺς μὲν φίλους καὶ μηδὲν εἰσφέροντας ἀπὸ τῶν κοινῶν εὖ ποιεῖ τῶν δ' ἄλλων καὶ τοὺς πόνους περιορᾷ, καὶ τοῖς μὲν διδοῦσιν ἐστὶν ἡδύς τοὺς δὲ μὴ πέμποντας δίκην ἔτοιμος ἀπιτεῖν' καὶ τοιαυτὶ κἂν τοῖς βασιλεῖσι κἂν ταῖς ἐκκλησίαις κἂν ταῖς ἀγοραῖς καθημέραν θρυλούντων, ἐτέρων δὲ ἄλλιν φθόνῳ καὶ ταῖς κρύβδην διαβολαῖς καθημέραν δακνόντων καὶ συμφορὰν οἰκείαν τὴν

απευθύνει στον Αλέξιο Κασσανδρηνό το 1356 αναφέρει, ότι, λόγω των πολλαπλών του υποχρεώσεων στο παλάτι, δεν διαθέτει ούτε τον απαραίτητο χρόνο για να φροντίσει τις βασικές προσωπικές του ανάγκες¹¹¹⁵, με συνέπεια να βρίσκεται σε έντονη ψυχική φόρτιση και να θεωρεί τους γονείς του ως υπεύθυνους για την κακοτυχία του, αφού δεν τον οδήγησαν στην εκμάθηση κάποιας ευτελούς χειρωνακτικής τέχνης¹¹¹⁶, αλλά τον ανάγκασαν να λάβει πλούσια παιδεία, ώστε να ταλαιπωρείται στην αυτοκρατορική υπηρεσία¹¹¹⁷.

Επειδή μάλιστα θα πρέπει να είχαν ανασταλεί, λόγω της οικτρής οικονομικής κατάστασης της Αυτοκρατορίας σχεδόν όλες οι χορηγίες, ακόμη και στα πλέον οικεία από τα πρόσωπα του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, υπήρχαν σοβαρές διαμαρτυρίες και αντιδράσεις εκ μέρους τους, τις συνέπειες των οποίων υφίστατο ο Κυδώνης ως *Μεσάζων*, καθόσον αδυνατούσε να εισηγηθεί στον αυτοκράτορα υπέρ της ικανοποίησης των αιτημάτων τους, με αποτέλεσμα να αναγκάζεται πολλές φορές να κρύβεται για να αποφύγει «*τὴν ἐκείνων βοήν*»¹¹¹⁸.

Ωστόσο όμως, όπως διαπιστώνει ειρωνικά, σε αντίθεση και παρά την τραγική πενία των κατοίκων της Κωνσταντινουπόλεως, παρατηρείται πολύς «*πλοῦτος, ὁ τῶν δογμάτων*»¹¹¹⁹, δηλαδή λάμβαναν χώρα ατέρμονες συζητήσεις που αφορούσαν στην παλαμική διδασκαλία, αλλά και στις θεολογικές διαφορές με τον Ρωμαιοκαθολικισμό, πολλές από τις οποίες στρέφονταν ενδεχομένως και εναντίον του, καθώς ο Ιωάννης Ε΄ δεν ήταν σε θέση να εφαρμόσει αυστηρά την θρησκευτική ουδετερότητα και να ελέγξει τους αντιπάλους του Κυδώνη που δρούσαν ανεξέλεγκτα ακόμη και στο παλάτι, ώστε ο *Μεσάζων* να ενοχλείται έντονα βλέποντας «*περιφερομένους ἐπὶ τῶν βασιλείων*» καθημερινά τους παλαμίτες μοναχούς, τους οποίους μάλιστα απεύφευγε συστηματικά, θεωρώντας ότι φλυαρούν περισσότερο παρά να θεολογούν¹¹²⁰, καθώς είναι πολύ πιθανό να

ἐτέρων εὐδοκίμησιν ποιουμένων» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 4, 14-25, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 12).

¹¹¹⁵ «*καὶ τὸ βουλόμενον ἀριστῆσαι μὴ συγχωρεῖσθαι, καὶ τὸ μετὰ τὸ δεῖπνον οὐκ ἐπὶ τὴν εὐνήν ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τρέχειν, διὰ πολλοῦ μὲν πηλοῦ, πλείονος δὲ σκότους, συνεχῶς ὀλισθαίνοντα» (Ἐπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ, 15-17, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 84).*

¹¹¹⁶ Στην Α΄ Απολογία του ευγνωμονεῖ αντίθετα τους γονείς του, διότι δεν τον οδήγησαν στο να μάθει «*οὐδεμιᾶ τῶν μικρῶν τούτων καὶ θαναύσων τεχνῶν ... ἀφ' ὧν ἔμελλον τὰ πρὸς τὸν βίον ἀναγκαῖα συλλέξειν, ἀλλὰ ἐπ' ἄνδρας δὲ μόνον λόγων καὶ σοφίας πεῖραν ἔχοντας ἐπεμπόμην, νοῦ μόνου καὶ φρενῶν δεῖσθαι νομισάντων ὡς ἔοικε τὴν ἐσομένην μοι παρ' αὐτῶν εὐπορίαν» (9-15, έκδ. G. Mercati, Notizie, σ. 359). Επίσης, πρβλ. και Ἀπολογία, Γ', 32-36, έκδ. G. Mercati, Notizie, σ. 426.*

¹¹¹⁷ «*καταρῶμενον τοῖς γονεῦσιν οὐ παρὰ τοὺς χειροτέχνους μᾶλλον φοιτᾶν ἀναγκάσασιν» (Ἐπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 84).*

¹¹¹⁸ Ἐπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ, 22-26, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 84.

¹¹¹⁹ Ἐπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ, 32, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 84.

¹¹²⁰ «*καὶ νῦν ἡμῖν ὑπὲρ τὰ γόνατα τὸ κακὸν αἴρεται, σιωπῶντος μὲν οὐδενός, πάντων ῥᾶον περὶ τῶν θείων ἢ τῶν ἰδίων φιλοσοφούντων. Ὑφ' ὧν καθ' ἡμέραν ἐνοχλούμενος ..., πύγωνας ἄλλως ὀρῶν περιφερομένους ἐπὶ τῶν βασιλείων, ὧν τὸ πάντ' ἄγνωεῖν ὡσπερ ἄλλο τι σύμβολόν ἐστι τῆς ἀρετῆς. Οὕτω καὶ τοῦτ' εὐτυχεῖς, τοιαύτης ἀνήκοος ὧν φλυαρίας» (Ἐπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρηνῷ, 33-38, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 84-85).*

δεχόταν εκ μέρους τους ενοχλήσεις ως γνωστός πλέον φιλενωτικός και αντιπαλαμίτης.

Έτσι, όπως τονίζει σε επιστολή που απευθύνει στον Συναδηνό το 1358, θεωρεί πλέον γι' αυτόν την Κωνσταντινούπολη ως «δεσμοπήριον»¹¹²¹ εξαιτίας των πολλών «έν βασιλείοις κακῶν», τα οποία προέρχονται κυρίως από τους «κίονας», όπως αποκαλεί τους αντιπάλους του, πολιτικούς και θρησκευτικούς, εκεί¹¹²², αλλά και από εκείνους που επικοινωνούσαν μαζί του για αιτήματα προς τον αυτοκράτορα¹¹²³. Για το λόγο αυτό και ως μοναδική διέξοδο για τον τερματισμό των προβλημάτων που αντιμετωπίζει, προκρίνει την αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία και την αναχώρηση του για την Δύση και μάλιστα την εγκατάστασή του στην *Ιταλίαν*, εννοώντας τη Ρώμη ή την κατεύθυνσή του προς *Γαλάτας*, προφανώς στην Αβινιόν, με σκοπό να εγκατασταθεί στην παπική αυλή, καθώς είχε ήδη προσχωρήσει ένα χρόνο πριν στο Ρωμαιοκαθολικισμό¹¹²⁴.

Αναφερόμενος ειδικότερα στις δυσκολίες που αντιμετώπιζε στην αυτοκρατορική υπηρεσία σε άλλη επιστολή που απευθύνει λίγο αργότερα, περί τα τέλη του 1358, και πάλι στον Συναδηνό που βρίσκεται στη Λήμνο και έχει ζητήσει αυτοκρατορική χορηγία¹¹²⁵, του διεκτραγωδεί την άθλια κατάσταση στα ανάκτορα και στον πληθυσμό της *Μεγάλης Πόλεως*, επισημαίνοντάς του παράλληλα και με σκοπό να προκαλέσει τον οίκτο του, ότι, σε αντίθεση με τον ίδιο που υποφέρει, εκείνος απολαμβάνει τον οικογενειακό βίο και την επάρκεια των υλικών αγαθών στο νησί. Επειδή μάλιστα το αυτοκρατορικό ταμείο ήταν σχεδόν άδειο και η *πενία* δυσκόλευε ακόμη περισσότερο τη θέση του στην αυτοκρατορική υπηρεσία ως διαχειριστή πιθανόν και των δημοσίων οικονομικών, αναφέρει στον φίλο του, που τον ειρωνεύεται νομίζοντας ότι ζει πλούσια και απολαμβάνει τις αυτοκρατορικές τιμές, ότι είναι πρόθυμος να εγκαταλείψει τα πάντα, όπως το υποτιθέμενο «*χρυσίον ... καὶ τὰς παρὰ βασιλέως τιμάς, καὶ τοὺς δύο καὶ τρεῖς τούτους ἀθλίους ὧν ἄρχομεν*»¹¹²⁶, για να απαλλαγεί από τις δοκιμασίες του, ζητώντας του ως φάρμακο

¹¹²¹ *Επιστ. 46, Τῷ Ἀστρά, 3, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 79.*

¹¹²² *Επιστ. 46, Τῷ Ἀστρά, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 79.*

¹¹²³ «*Βάραγγοι δὲ ἐκφοβῶν καὶ μισθοὺς ἀπαιτῶν τῆς εἰσόδου τοὺς οὐδὲν ἀπὸ ταύτης ὠφελουμένους, καὶ αἱ τῶν δυναμένων θύραι, τῶν ἱερῶν οὐκ ἔλαττον προσκυνούμεναι, καὶ τὸ δεομένους ἐκείνων μηδὲν πλὴν ὕβρεως ἀκούειν ἐκεῖθεν*» (*Επιστ. 46, Τῷ Ἀστρά, 15-18, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 79.*)

¹¹²⁴ «*λοιπὸν καὶ ἡμῖν ἐξέσται σὲ μιμουμένοις Ἰταλίας μὲν ἐπιθυμεῖν, Γαλάτας δὲ ἐννοεῖν, φέρεσθαι δὲ λογισμοῖς ἔξω Γαδείρων, τὶ γὰρ ἂν ἐπίσχοι ἄνθρωπον, φίλου μὲν ἐστερημένον, ἐν ὑποψίαις δὲ ζῶντα*» (*Επιστ. 46, Τῷ Ἀστρά, 28-31, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 80.*) Βλ. Επίσης, Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 146 - 147.

¹¹²⁵ Αυτό νομίζουμε πως αφήνει να εννοηθεί ο Δημήτριος, αναφέροντας ότι «*χρημάτων δὲ μεμνημένος, τὶ μὴ καὶ πάντα τὰ ἀδύνατα λέγεις;*» (*Επιστ. 47, Τῷ Ἀστρά, 34-35, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 81.*)

¹¹²⁶ *Επιστ. 47, Τῷ Ἀστρά, 29-30, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 81.*

για την θεραπεία τους να παρακαλέσει κάποιον λόγιο μοναχό Ακάκιο¹¹²⁷, κοινό τους φίλο στην Λήμνο, «κουφοτέρας ἡμῖν τὰς συμφορὰς ποιεῖν ταῖς εὐχαῖς»¹¹²⁸.

Τα προβλήματα του Δημητρίου εν τω μεταξύ στην Κωνσταντινούπολη και ιδιαίτερα στο παλάτι όχι μόνο δεν υποχώρησαν, αλλά με την πάροδο του χρόνου και με αφορμή τις φιλενωτικές προσπάθειες από το 1357 μέχρι το 1359, θα πρέπει να αυξήθηκαν και να επιδεινώθηκαν, έπειτα ίσως και από την αρχική του προσχώρηση στο Ρωμαιοκαθολικισμό το 1357, ακόμη περισσότερο, ώστε σε νέα επιστολή του προς τον Συναδηνό μεταξύ 1359 και 1360, να του αναφέρει ότι τον θεωρεί ευτυχισμένο που ζει ήσυχα στη Λήμνο απαλλαγμένος από «τῶν ἐνταῦθα κακῶν»¹¹²⁹. Αλλά και στις αρχές του 1362, απευθυνόμενος στον φίλο του Γεώργιο Φιλόσοφο, του διεκτραγωδεῖ «τὰ ἐν τοῖς βασιλείοις κακὰ», τα οποία του επιφέρουν «μόγους καὶ κόπους τε καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν, καὶ τὸ μηδεμίαν ἤκειν ἡμέραν μὴ μέγα τί κακὸν ἡμῖν ἐνεγκοῦσαν»¹¹³⁰. Γι' αυτό και όπως αφήνει να εννοηθεί σε επιστολή του προς τον Ιωάννη Καλόφερο¹¹³¹ το 1363, οπότε θα δεχόταν ακόμη εντονότερες πιέσεις λόγω της έναρξης της νέας φιλενωτικής προσπάθειας, επιθυμεί να τον ακολουθήσει και να εγκατασταθεί μαζί του στη Δύση, δεδομένου μάλιστα ότι εξακολουθούσε με δυσκολία λόγω της ασθένειάς του, όπως του σημειώνει, να ασκεί την επίπονη «λειτουργίαν» του στο παλάτι¹¹³², σε αντίθεση με εκείνον που εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη το 1361/62 και διαβιώνει χωρίς προβλήματα στην παπική έδρα στην Αβινιόν.

Εκτός όμως από τις δυσκολίες στο έργο του στην αυτοκρατορική υπηρεσία και τα προβλήματα που αντιμετώπιζε από την ευάλωτη υγεία του ή τους θρησκευτικούς του αντιπάλους, την κατάσταση του Κυδώνη επιβάρυνε ακόμη περισσότερο ο θάνατος των μελών της οικογένειάς του από την πανούκλα το 1362, γι' αυτό και ζητά από φίλο του στη Θεσσαλονίκη το φθινόπωρο του 1363 να τον ενισχύσει με την προσευχή του, ώστε να αντιμετωπίσει επιπλέον «τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις ... δυσχερῶν, καὶ ταῦθ' ὡσπερ ἐγὼ τοσοῦτοις στόμασι καθ' ἡμέραν περιλαλούμενος»¹¹³³. Τα πολλαπλά προβλήματα κατά την άσκηση του αξιώματός του εξακολούθησαν να είναι σοβαρά επίσης για τον *Μεσάζοντα* και στο επόμενο

¹¹²⁷ Τον Ακάκιο που θεωρεί *εὐεργέτην* του, χαρακτηρίζει «θαυμαστόν, καθώς είναι *περισπούδαστος ἀνὴρ* και μάλιστα με *φιλόσοφον ψυχὴν*» (Επιστ. 47, *Τῷ Ἀστρά*, 49-51, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 81).

¹¹²⁸ Επιστ. 47, *Τῷ Ἀστρά*, 48-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 81.

¹¹²⁹ «ἀλλὰ γράφομεν καὶ μακαρίζομεν, σὲ μὲν τοῦ τῶν ἐνταῦθα κακῶν ἀπηλλάχθαι» (Επιστ. 54, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 87).

¹¹³⁰ Επιστ. 31, *Τῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 61. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Philosophos*, σ. 150. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 17.

¹¹³¹ Επιστ. 73, *Καλοφέρῳ*, 7-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 105

¹¹³² Και αυτό διότι, όπως σημειώνει, «πολλάκις γὰρ τῶν κοινῶν καλούντων εἰσελθὼν παρὰ βασιλέα, καὶ τι μικρὸν ἀκούσας τε καὶ εἰπὼν, ἐπανῆλθον πολλαπλασιάσας τὸ πάθος ... τοῦτ' ἦν πρῶτον ὃ με τῶν βασιλείων ἀποστήσαν, τῇ κλίνῃ προσηλωμένον ἔπειθε μηδενὸς ἄλλου πλὴν τῆς νόσου φροντίζειν» (Επιστ. 73, *Καλοφέρῳ*, 31-31 και 33-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 105).

¹¹³³ Επιστ. 78, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 111.

διάστημα, ώστε και πάλι το 1365 να αναφέρεται, με δεδομένη προφανώς την αποτυχία της δυτικής σταυροφορίας, στο «δεσμωτήριον τῶν βασιλείων»¹¹³⁴, αλλά και να επισημαίνει το 1371 στον αυτοκράτορα, μετά την αποτυχία στην *Ἰταλίαν* (1369/71) και τη επιβάρυνση των σχέσεών τους, ότι, λόγω των σοβαρών δυσκολιών που αντιμετώπιζε στο παλάτι, του είχε ζητήσει επανειλημμένως, αλλά μάταια, κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα να τον απαλλάξει από τα επίπονα καθήκοντά του¹¹³⁵.

Από τα παραπάνω προκύπτει σαφώς νομίζουμε, ότι η προσφορά υπηρεσίας στον μετρίων ικανοτήτων, παρορμητικό, άπειρο και ασταθή, αλλά και άμουσο, χωρίς ευρύτερα πνευματικά ενδιαφέροντα όπως ήταν αντίθετα ο Καντακουζηνός, Ιωάννη Ε'¹¹³⁶, δεν φαίνεται να ικανοποιούσε τον βαθιά καλλιεργημένο διανοούμενο και συνετό πολιτικό Κυδώνη, ο οποίος εργάστηκε στο επιτελείο του κυρίως από λόγους καθήκοντος, οικογενειακής παράδοσης και αφοσίωσης στην αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων, αλλά και προσήλωσης στην φιλοδυτική προσπάθεια. Ο νέος ηγεμόνας δηλαδή, παρόλο που είχε «πατρώαν τήν ἀρχήν» και γι' αυτό προσφωνείται εκ μέρους του συμβατικά *ἄριστος βασιλεύς*, εν τούτοις δεν ανταποκρινόταν στο ιδανικό αυτοκρατορικό του πρότυπο, εφόσον δεν διέθετε ούτε την πολιτική οξυδέρκεια, αλλά ούτε και τις στρατιωτικές αρετές του «ἀρίστου» και «φιλοσόφου βασιλέως» όπως ο προκάτοχός του Ιωάννης ΣΤ', πράγμα που μάλλον κούραζε και αποκαρδίωνε διαρκώς τον λόγιο *Μεσάζοντα*¹¹³⁷.

Εξαιτίας αυτού μάλιστα, ο Ιωάννης Ε' ήταν για τον Δημήτριο, λόγω της καταγωγής και κυρίως της ανεξικακίας του¹¹³⁸, «ἄριστος»¹¹³⁹, «θαυμαστός»¹¹⁴⁰ και

¹¹³⁴ *Επιστ.* 100, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 138.

¹¹³⁵ «εἰ δὲ τὴν ἐμὴν ἐξ ἀρχῆς περὶ τοῦ πολιτεύεσθαι οὐδεὶς ἀγνοεῖ γνώμην, πάντες δὲ ἴσασιν ὡς πολλάκις σου περὶ τοιούτων δεδέημαι, ἀξιῶν τῆς περὶ τὰ κοινὰ φροντίδος ἀφεῖσθαι» (*Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω*, 20, 10-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 21).

¹¹³⁶ Σύμφωνα μάλιστα με τον Δούκα (*Ἱστορία*, XII, 2, 23-27, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71) ο Ιωάννης Ε', «ἦν γὰρ ὡς ἐπιπολὺ κοῦφος καὶ μὴ πολυπραγμονῶν ἐν ἄλλοις τὰ πράγματα πλὴν ἐν γυναιξίν ὠραίαις καὶ καλαῖς τῶ εἶδει καὶ τινος καὶ πῶς παγδεύσῃ αὐτήν, ἐν δὲ πράγμασι ἐτέροις, ὡς ἔλθοι κατὰ τύχην καὶ κατατροχάδην ἀπορρέουσι, οὕτω καὶ ἐδέχετο καὶ ἀντελάμβανε». Επίσης, βλ. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 461 εξ.

¹¹³⁷ «Von Anfang an war der Dienst bei dem neuen Herrn für Kydones mehr eine Bürde als eitle Ehre. Der in manchen politischen Alltagsfragen eher hilflos wirkende junge Kaiser scheint die Fähigkeit des mittlerweile erfahrenen Staatsmannes rücksichtslos für sich in Anspruch genommen zu haben, und dessen Gewissenhaftigkeit kam ihm dabei sehr zustatten» (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 15). Επίσης, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 54 εξ.

¹¹³⁸ «ὁ πάντα ἄριστος ἐκεῖνος καὶ τὸ μὲν ψευδὸς ὡς κρημνὸν φυλαττόμενός της δὲ ἀληθείας ὡς οὐκ ἐξὸν ἄλλως ζῆν ἀντεχόμενος, ὀργίζεσθαι μὲν ἔφησεν οὐδαμῶς, λυπεῖσθαι δὲ οὐκ ἠρνήσατο, καὶ κοινήν ἔλεγεν αὐτῷ πρὸς πάντας εἶναι τὴν λύπην ... ἢ τοῦ βασιλέως ἐπιείκεια καὶ φιλανθρωπία ποιήσει. Ὁ γὰρ καὶ τοῖς τὰ μεγάλα ἀμαρτούσι διηλλαγμένος, πῶς ὀργιεῖται τῷ πάλαι μὲν φιλοῦντι, καιρῷ δὲ τι κωλυθέντι τὴν εὐνοίαν ἐπιδείξασθαι;» (*Επιστ.* 206, 15-18 καὶ 41-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 83 καὶ 84).

¹¹³⁹ *Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω*, 1, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 10.

κυρίως «*χρηστός*»¹¹⁴¹ *βασιλεύς*, ο οποίος ωστόσο αδυνατούσε να εμπνεύσει τους υπηκόους του και να ηγηθεί της εσωτερικής αναγεννητικής προσπάθειας που ο Κυδώνης είχε οραματιστεί με τον Καντακουζηνό και την οποία είχε άμεση ανάγκη η Αυτοκρατορία για να καταφέρει να απαλλαγεί από τα εσωτερικά και εξωτερικά δεινά που την ταλαιπωρούσαν εκείνη την εποχή, δηλαδή να μεταβληθεί σε *άριστην*, άρτια λειτουργούσα, ιδανική Πολιτεία, θεμελιωμένη στις χριστιανικές αρχές και οργανωμένη κατά τα νεοπλατωνικά φιλοσοφικά πολιτικά πρότυπα. Γι' αυτό και όπως ήδη φάνηκε, είχε εκδηλώσει επανειλημμένα κατά τη διάρκεια της θητείας του από το 1356 μέχρι το 1371 την επιθυμία να εγκαταλείψει απογοητευμένος την αυτοκρατορική υπηρεσία. Σκοπός του ήταν είτε να καταφύγει, όπως έπραξαν και οι φίλοι του, στη Δύση, είτε να παραμείνει ως ιδιώτης στην Κωνσταντινούπολη για να ασχοληθεί με τη μελέτη, τη συγγραφή και κυρίως με τη μετάφραση των λατινικών έργων, προκειμένου να προσπαθήσει να ανακόψει μέσω της πνευματικής του εργασίας την επικράτηση του παλαμισμού και παράλληλα να καλλιεργήσει την εκκλησιαστική προσέγγιση με τον παπικό θρόνο, κάτι όμως που δεν έπραξε τελικά, ευελπιστώντας να συμβάλλει με τη συνέχιση της άσκησης του αξιώματός του και υπηρετώντας τον Ιωάννη Ε' στην τελική επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης και της πολιτικής συνεργασίας με τη Δύση.

Οι αρμοδιότητες του Δημητρίου στην αυτοκρατορική υπηρεσία ως *Μεσάζοντος* από την επανένταξη του το 1356 εκτείνονταν, όπως και επί Καντακουζηνού, σε δύο κυρίως τομείς. Ο πρώτος ήταν η αυτοκρατορική γραμματεία, της οποίας τέθηκε πάλι επικεφαλής, ενώ ο δεύτερος αφορούσε στη διαμεσολάβησή του μεταξύ του αυτοκράτορα και των υπηκόων του ή των δυτικών κυρίως επισήμων απεσταλμένων¹¹⁴². Την άσκηση του πολυεύθυνου και υψηλού αυτού αξιώματος ωστόσο δεν εξέλαβε, όπως υπογραμμίζει, ο Κυδώνης ως ευκαιρία για προσωπικό πλουτισμό¹¹⁴³ ή θεώρησε ως έναν εύσχημο τρόπο για παροχή

¹¹⁴⁰ *Επιστ.* 224, *Τοῖς συνοῦσι τῷ βασιλεῖ μετὰ τὴν εἰρκτὴν*, 32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 115.

¹¹⁴¹ *Επιστ.* 405, 7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 361.

¹¹⁴² Απήχηση των καθηκόντων του ως *Μεσάζοντος* εκείνη την εποχή θεωρούμε ότι αποτελούν επίσης τα αναφερόμενα από τον ίδιο ως αναπόληση της παλαιάς δόξας της Αυτοκρατορίας και των αξιωματούχων της, στον Οιναιώτη, ως εξής, «*ἀλλὰ πάλιν ἐγὼ τῆς μεγάλης ἀρχῆς ταύτης διάκονος καὶ τοῖς ἄλλοις ἐξηγητῆς καὶ ἡγεμῶν τῶν παρ' ἐκείνης θεσμῶν. Καὶ πάλιν καὶ βασιλεῦσι καὶ ἔθνεσιν ὡσπερ πρότερον τὸ δοκοῦν ἐμοὶ νόμος καὶ παρὰ πάντων ὡς ἐμὲ πρέσβεις, τοῦμὸν ἀναμένοντες νεῦμα, πλὴν εἰ τίς ἀπονενόηται, ἢ δι' ἀσθένειαν ἐλεούμενος ἢ δι' εὐτέλειαν παρορώμενος*» (*Επιστ.* 36, *Οἰναιώτη*, 33-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 69).

¹¹⁴³ Ἔτσι, όπως τονίζει στον Ιωάννη Ε', «*ἀλλ' οὐδ' ἂν εὔροι τις ἐμοὺς ἀγρούς ἢ χωρία, ἢ τίνες ἐμοὶ δεκάτας εἰσφέρουσιν ἢ τίνας ἡργυρολόγησα. ἀλλ' οὐδὲ τῶν φορολόγων προέστην ἐγὼ, ὃ τοὺς ταλαιπώρους γεωργοὺς ἐπιτρίβει, τοῖς δ' ἐφεστῶσι μείζους τὰς οὐσίας ποιεῖ. οὐδὲν περὶ ἐμοῦ τοιοῦτον ἐν τοῖς δημοσίαις γράμμασι γέγραπται, οὐδ' ἔστιν ὃν ἐπραξάμην ἐγὼ χρήματα, ὥστε πόρρωθεν χρυσίον ἀθροίσας ἐπὶ καιροῦ σοὶ τὴν λειτουργίαν εἰσφέρειν*» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 10, 33-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 15-16).

ευεργεσιών προς τους φίλους του¹¹⁴⁴, αλλά ως διανοούμενος άρχοντας προσπάθησε να το ασκήσει ως θυσιαστική¹¹⁴⁵ «διακονίαν» και «λειτουργίαν» με σκοπό την χρηστή «φροντίδαν τῶν κοινῶν»¹¹⁴⁶ και αποτελεσματική συνδρομή στο αυτοκρατορικό έργο¹¹⁴⁷, καθώς, όπως τονίζει στον Ιωάννη Ε', «πόρρω πάσης αίσχυνης καὶ καπηλείας έμαυτόν σοι, Βασιλεῦ, ένεχείρισα. Τὰ μὲν οὖν παρὰ σοῦ πάντα μοι χρηστὰ καὶ φιλόανθρωπα καὶ οἷα ἂν γένοιτο παρ' ἄρχοντος ἀγαθοῦ»¹¹⁴⁸. Για το λόγο αυτό και θεωρεί, αναφερόμενος και πάλι στον αυτοκράτορα, πως «τῆς μὲν ἀρχῆς ἧς μετέδωκας καθαρώτερον καὶ τῶν τὰς ἱερωσύνας διοικούντων προστάντα, [...] πολλοὺς δὲ σοὶ πανταχόθεν ἐπαίνους ἐγείραντα, ὡς ὄν ἐχρῆν ἐλομένω»¹¹⁴⁹.

Από την άσκηση της λειτουργίας του στην αυτοκρατορική γραμματεία κατά την περίοδο αυτή έχουν διασωθεί, από τα ευάριθμα που θα συνέταξε προφανώς, τέσσερα συνολικά προοίμια Χρυσόβουλλων. Το πρώτο, όπως ήδη αναφέρθηκε, συντέθηκε πιθανότατα εντός του 1355 και ενώ ο Κυδώνης δεν είχε επανέλθει ακόμη επίσημα στην αυτοκρατορική υπηρεσία, με σκοπό την διασφάλιση των περιουσιακών στοιχείων της «έν τῷ Διδυμοτείχῳ Σεβασμίας Μονῆς τοῦ Σωτῆρος ... Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Παντοκράτορος»¹¹⁵⁰, ενώ τα υπόλοιπα τρία συνδέονται με μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας και χρονολογούνται μεταξύ των ετών 1356 και 1373¹¹⁵¹. Εκείνο από τα προοίμια που συντάχθηκε κατά την περίοδο που εξετάζουμε είναι το δεύτερο κατά σειρά και μάλιστα μεταξύ των ετών 1356 και 1365 κατόπιν αιτήματος της βασιλομήτορος Άννας της Σαβοΐας¹¹⁵² με σκοπό την ενίσχυση της Μονῆς Ιωάννου του Βαπτιστοῦ στην Θεσσαλονίκη¹¹⁵³. Στο προοίμιο του εν λόγω χρυσόβουλλου, ο Δημήτριος αποτυπώνει με ενάργεια τον βαθύ σεβασμό και την ευγνωμοσύνη του Ιωάννη Ε' προς την μητέρα του, τονίζοντας ότι αποτελεί για εκείνον το πρόσωπο στο οποίο οφείλει μετά το Θεό την ύπαρξη και το

¹¹⁴⁴ Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 6, 8-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13.

¹¹⁴⁵ «Εγὼ δὲ τοσοῦτον ἂν εἶποιμι περὶ έμαυτοῦ ὡς οὐδέν τῶν γε εἰς τὴν ἐμὴν δύναμιν ἠκόντων φανήσομαι παραλελοιπώς· ἀλλ' εἴτε παραμένειν ἐχρῆν, οὐδεπώποτ' ἀφιστάμην, πλὴν ὅσα χρεῖα σώματος ἤπειγεν, εἴτε πονεῖν, ὕπνου καὶ σιτίων πολλάκις ἐπελαθόμην, εἴτ' ἀποδημεῖν, τὰς μακροτάτας ἦνυσα καὶ δυσχερεστάτας ὁδοιπορίας» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 8, 21-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14).

¹¹⁴⁶ Πρβλ. Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 20, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 21.

¹¹⁴⁷ Ὅπως υπογραμμίζει στον Ιωάννη Ε', «ἀεὶ διαγέγονα τῶν μὲν έμαυτοῦ παντάπασι ἀμελῶν, ὑπὲρ δὲ τῆς σῆς δόξης καὶ τῆς τῶν κοινῶν ἐπιδόσεως ὡς ἡδονὴν τινα πάντα προσδεχόμενος πόνον» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 7, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13).

¹¹⁴⁸ Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 7, 26-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 13.

¹¹⁴⁹ Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 11, 14-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 16.

¹¹⁵⁰ Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Α', έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 21-23 και Ryder, *Career and Writings*, σ. 47.

¹¹⁵¹ Ryder, *Career and Writings*, σ. 46.

¹¹⁵² Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Β', έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 27-28. Ryder, *Career and Writings*, σ. 47. *Kommentar*, 1. *Datierung und historischer Gehalt*, στο Tinnefeld, *Prooimien*, σ. 29.

¹¹⁵³ Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Β', 41-48, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 28

βασιλικό του αξίωμα¹¹⁵⁴, εφόσον, όπως υπογραμμίζει, «οὐ γὰρ τεκοῦσα μόνον ἔπειτ' ἀπέστη, ἄλλοις παραδιδούσα τὰς ἡμετέρας φροντίδας, ἀλλὰ και τὸ σχῆμα και τὴν βασιλείαν τοῖς ἰδίοις κινδύνοις ἡμῖν διεσώσατο»¹¹⁵⁵.

Η προσπάθεια του Κυδώνη κατά την περίοδο αυτή, ωστόσο, επικεντρώθηκε κυρίως, όπως ήδη επισημάνθηκε, στο διαμεσολαβητικό του ρόλο με δυτικούς απεσταλμένους και αποσκοπούσε στην ευόδωση της προσπάθειας για μόνιμη πολιτική συνεργασία με τη Δύση. Γι' αυτό και είναι βέβαιο ότι είχε ενεργό συμμετοχή σε όλες τις σχετικές πρωτοβουλίες του Ιωάννη Ε' και οπωσδήποτε έντονη παρουσία στα γεγονότα που έλαβαν χώρα και αφορούσαν στην προσπάθεια επίτευξης της εκκλησιαστικής ένωσης και της συμμαχίας με τις δυτικές δυνάμεις μέσω του παπικού θρόνου μέχρι και το ταξίδι του αυτοκράτορα στην Ιταλία το 1369/71. Ως αφετηρία της πλήρους δραστηριοποίησης του Δημητρίου στην προοπτική ευόδωσης της φιλοδυτικής προσπάθειας θα πρέπει να θεωρηθεί ο χειμώνας του 1355/56, οπότε υποστήριξε ένθερμα την πρωτοβουλία του Παλαιολόγου να επικοινωνήσει με τον πάπα, καθώς είναι απολύτως βέβαιο ότι δεν συμφωνούσε με το ενδεχόμενο συμμαχίας την εν λόγω περίοδο με τους ορθόδοξους βαλκανικούς λαούς, Βούλγαρους και Σέρβους, αντιτασσόμενος με τον τρόπο αυτό πλήρως στην επιδίωξη του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως για σχηματισμό ορθόδοξης αντιτουρκικής συμμαχίας. Τούτο καταδεικνύεται νομίζουμε όσον αφορά την συνεργασία με τους πρώτους από το γεγονός ότι δεν δίστασε να αντιταχθεί μάλλον τότε και αργότερα να αποδοκιμάσει δημόσια το συνοικέσιο¹¹⁵⁶ που αποφασίστηκε τον Αύγουστο του 1355 και κατέληξε στη συνέχεια σε γάμο ανάμεσα στον διάδοχο και συμβασιλέα του Ιωάννη Ε', μετέπειτα Ανδρόνικο Δ'¹¹⁵⁷ και τη Μαρία Κυράτσα, θυγατέρα του τσάρου *Ivan Aleksandăr*, με σκοπό την επίτευξη συμμαχίας μεταξύ τους, τονίζοντας με έμφαση, πως η κίνηση αυτή απέβη

¹¹⁵⁴ Η Άννα ως «βασιλίς τε και μήτηρ, ... τοῦ εἶναι και τοῦ δύνασθαι τὰ τοιαῦτα χαρίζεσθαι μετὰ Θεὸν ἡμῖν αἰτία γεγεννημένη» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Β', 11 και 13-15, έκδ. F. Tinnefeld, BSL 44 (1983), σ. 27-28).

¹¹⁵⁵ Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Β', 16-17 και 23-24, έκδ. F. Tinnefeld, BSL 44 (1983), σ. 28.

¹¹⁵⁶ Συμβουλευτικός, PG 154, 976 AB. Για το συνοικέσιο ειδικά, βλ. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, XXVII, 51 έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 557-558. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ἱστοριῶν*, 1, 15-17, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 34. MM I (1860), σ. 432-433. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 51 εξ. Ζακυθινός, *Βυζάντιον*, σ. 140 εξ. Радич, *Време Јована*, σ. 254 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 40-41 και 68 εξ.

¹¹⁵⁷ Για τον Ανδρόνικο Δ', βλ. PLP 21437. Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ἱστορία*, XXXVII, 51, έκδ. I. Bekker, III (1855), σ. 557-558. Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 32, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 238. *Βραχέα Χρονικά*, 7,17 - 9,31 - 11,5 - 12,1-3 - 22, 13-17, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 67, 96, 106, 110, 181-182. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, passim. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 91 εξ. Γ. Δελή, *Οι Γατελούζοι εν Λέσβω*, σ. 15 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 26-29. Barker, *Manuel II*, σ. 18-35. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 246-247. Balard, *La Roumanie*, σ. 72 εξ και 186 εξ.

ουσιαστικά εις βάρος του αυτοκράτορα σε σχέση με τον Βούλγαρο ηγεμόνα, εφόσον «τῷ βασιλεῖ μὲν ἀδοξίαν, ἐκείνῳ δὲ εὐκλειαν ἤνεγκεν»¹¹⁵⁸.

Αλλά και η προσπάθεια προσέγγισης με την Σερβία την ίδια χρονική περίοδο περίπου δεν θα πρέπει να τον εύρισκε σύμφωνο, γι' αυτό και δεν ανησύχησε μάλλον για την αποτυχία των βυζαντινο-σερβικών διαπραγματεύσεων¹¹⁵⁹, εφόσον θα είχε σοβαρότατες αμφιβολίες για την προοπτική ευόδωσης μιας στρατιωτικής συνεργασίας μαζί τους ακόμη και μετά το θάνατο του επικίνδυνου για την Αυτοκρατορία, *Stefan Dušan* το 1355 και την κατάτμηση της επικράτειάς του¹¹⁶⁰.

Αντίθετα θα πρέπει να ικανοποιήθηκε απόλυτα και ίσως να ενθουσιάστηκε από την απόφαση του αυτοκράτορα να απευθυνθεί τελικά, γράφοντας τον Δεκέμβριο του 1355 στον πάπα Ιννοκέντιο ΣΤ'¹¹⁶¹, με σκοπό την εκκλησιαστική ένωση και την πολιτική συνεργασία, ώστε, με δεδομένο το σταθερό δυτικό του προσανατολισμό, να αποδεχτεί λίγο αργότερα την επίσημη αυτοκρατορική πρόσκληση και να ενταχθεί, εν αναμονή της παπικής απαντήσεως, επίσημα στην αυτοκρατορική υπηρεσία, προκειμένου να υπηρετήσει πλέον και θεσμικά την νέα φιλοδυτική εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας ως *Μεσάζων* από την άνοιξη του 1356. Για το λόγο αυτό και θα πρέπει να θεωρηθεί ως βέβαιη η ενεργός του συμμετοχή κατόπιν στις επαφές με τους παπικούς εκπροσώπους την άνοιξη του 1357¹¹⁶² στην Κωνσταντινούπολη, η οποία επισφραγίστηκε μάλιστα και με την

¹¹⁵⁸ Συμβουλευτικός, PG 154, 976 B και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 14. Τις αντιρρήσεις αυτές του Δημητρίου επιβεβαίωσε το γεγονός ότι, παρά την συμφωνηθείσα συμμαχία, το 1363 έλαβε χώρα σύγκρουση μεταξύ τους, λόγω της αναξιοπιστίας και των εδαφικών διεκδικήσεων των Βούλγαρων έναντι της Αυτοκρατορίας (Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 50, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 362. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 237. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 412. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 41), ενώ και το 1366 ο Ιωάννης Ε' αντιμετώπισε από τους Βούλγαρους συμμάχους του σοβαρότατες δυσκολίες κατά την επιστροφή του από την Ουγγαρία (Halecki, *Un Empereur*, σ. 135. Setton, *Paracy*, I, σ. 298. Νεράντζη-Βαρμάζη, *όπ.παρ.*, σ. 106-107).

¹¹⁵⁹ Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 412. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 42. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 13.

¹¹⁶⁰ Για το θάνατο του Δουσάν, βλ. Καντακουζηνός, *Ιστορία*, IV, 43, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 314-315. Βραχέα Χρονικά, 49,8 - 53,2 - 91,1, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 352, 379 και 623. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 233. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 400 εξ.

¹¹⁶¹ Για την επιστολή δεν γίνεται οποιαδήποτε αναφορά στο έργο του Δημητρίου. Αντίθετα γίνεται λόγος για τη διαμεσολάβηση του Παύλου Σμύρνης και τις τελικά ανεκπλήρωτες υποσχέσεις του, ως εξής: «πρότερον μὲν τοῦ Σμύρνης, ... τριήρεις καὶ ὑποσχέσεις» (Ἐπιστ. 93, 58-59, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126). Για την επιστολή ειδικότερα, βλ. *Acta Innocentii VI*, έκδ. A.L. Täutu, no. 84. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 31 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 234 εξ. Setton, *Paracy*, I, σ. 225 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 138. Радич, *Време Јована V*, σ. 258 - 259. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 56. Gill, *Byzantium and Paracy*, σ. 208 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 404 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 44 εξ.

¹¹⁶² Στην παρουσία της παπικής αντιπροσωπείας αναφέρεται ο Δημήτριος, για να εκφράσει παράπονα στον Σίμωνα Ατουμάνο το 1364 αναφορικά με τις φρούδες υποσχέσεις, καθώς «προσετίθεσαν ..., ὕστερον δὲ τοῦ λεγάτου τριήρεις καὶ ὑποσχέσεις, καὶ οὐδὲν πλέον τὰ ἐκ τοῦ πάπα ἢ γραμμάτων ὄγκος καὶ σεμνότης παρὰ καιρὸν» (Ἐπιστ. 93, 57-59, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 127). Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 53 εξ. Setton, *Paracy*, I, σ. 226 εξ.

κατάθεση εκ μέρους του της πρώτης ομολογίας πίστεως στον Ρωμαιοκαθολικισμό. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει επίσης να ενθάρρυνε τον Ιωάννη Ε΄ να καταθέσει και εκείνος ομολογία πίστεως, αλλά και κατόπιν να υποσχεθεί εγγράφως στον πάπα την ανάληψη προσπάθειας για αποδοχή από τους υπηκόους του τού λατινικού δόγματος¹¹⁶³, με αποτέλεσμα να οργανωθούν και να διεξαχθούν με πρωτοβουλία του παπικού θρόνου και υπό την ηγεσία του *Petrus de Thomas* το 1359 οι πρώτες αποτυχημένες δυτικές στρατιωτικές ενέργειες εναντίον των Οθωμανών Τούρκων¹¹⁶⁴.

Παρά την αδυναμία του παπικού θρόνου και των δυτικών ηγεμόνων να βοηθήσουν αποτελεσματικά την χειμαζόμενη Αυτοκρατορία ωστόσο, ο Κυδώνης συνέχισε να υποστηρίζει ένθερμα και τις νέες δυτικές προσπάθειες από το 1362 μέχρι το 1365¹¹⁶⁵ - για τις οποίες θα γίνει εκτενέστερος λόγος στις επόμενες παραγράφους -, με την έντονη πολιτική, συγγραφική και θεολογική του δραστηριότητα, επιστρατεύοντας στην προοπτική της καλλιέργειας της συνεργασίας με την Δύση εξολοκλήρου το συγγραφικό του έργο, τόσο τις μεταφράσεις, όσο και τα πολιτικού και θεολογικού χαρακτήρα συνθετικά του κείμενα, αλλά και την πλειονότητα των επιστολών του. Η σταθερή αυτή μέριμνα του Δημητρίου ως *Μεσάζοντος* για την επιτυχία της φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας, καταδεικνύεται σαφώς επίσης και από την αρνητική του στάση στις ενέργειες του Ιωάννη Ε΄ το 1363 και πάλι με πρωτοβουλία του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως για επαναπροσέγγιση με τη Σερβία.

Ο αυτοκράτορας, απογοητευμένος από την αποτυχία των προσπαθειών των Δυτικών για αποστολή στρατιωτικής βοήθειας σε συνδυασμό με την τουρκική επέλαση στη Θράκη το 1362, οδηγήθηκε στην απόφαση, χωρίς να εγκαταλείψει την φιλοδυτική του πολιτική, να στραφεί παράλληλα στους Σέρβους για σύναψη συμμαχίας, για την οποία μάλιστα τον ενθάρρυνε έντονα κυρίως το ανθενωτικό εκκλησιαστικό περιβάλλον της μεγάλης Πόλεως¹¹⁶⁶ με επικεφαλής τον πατριάρχη Κάλλιστο¹¹⁶⁷. Ο Δημήτριος ωστόσο, παρόλο που διατηρούσε σοβαρές επιφυλάξεις

Радић, *Време Јована V*, σ. 259 εξ και 261 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 210. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 407 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 46 εξ. Mergiali, *L'enseignement*, σ.125-127.

¹¹⁶³ Γι' αυτό, βλ. Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasij*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 76 -79. Επίσης, βλ. Setton, *Parasy*, I, σ. 228. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 211. Радић, *Време Јована V*, σ. 286 - 288. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 47.

¹¹⁶⁴ Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 211-212 και Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 411.

¹¹⁶⁵ Τη συμμετοχή του στην φιλοδυτική προσπάθεια περιγράφει στον Σίμωνα Ατουμάνο το 1364. Βλ. *Επιστ.* 93, 54-58 · 60-70 · 77-82, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126.

¹¹⁶⁶ Για την υποστήριξη της συμμαχίας με τους βαλκανικούς λαούς για την δημιουργία ορθοδόξου μετώπου, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 77 εξ 235 εξ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 156 εξ. Ζακυθινός, *Βυζάντιον*, σ. 140 εξ. Meyendorff, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 241 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 42-43.

¹¹⁶⁷ Για το ρόλο των πατριαρχών στις εξωτερικές σχέσεις της Αυτοκρατορίας γενικότερα, βλ. A. Stefan - Anca, «The Ecumenical Patriarch as Mediator. Patriarch and Emperor in the Palaiologan Period»,

και δεν συμφωνούσε ουσιαστικά με την κίνηση αυτή, εξακολουθώντας να παραμένει καχύποπτος για τα κίνητρα των βαλκανικών λαών και ταυτόχρονα υπέρμαχος της συνέχισης των προσπαθειών για συμμαχία αποκλειστικά με τη Δύση, δεν θεώρησε στην τότε συγκυρία ως εντελώς αποδοκιμαστέες ούτε την αυτοκρατορική πρωτοβουλία, αλλά ούτε τις επικείμενες διαπραγματεύσεις με τη Σερβία. Ήταν όμως βαθιά πεπεισμένος ότι και αυτές δεν επρόκειτο να καταλήξουν σε κανένα πρακτικό αποτέλεσμα, καθώς γνώριζε πως οι πραγματικές προθέσεις των Σέρβων, όπως και αυτές των Βούλγαρων, έναντι της Αυτοκρατορίας δεν διέφεραν στην ουσία από εκείνες των Τούρκων, καθώς όλοι αυτοί ήταν αναξιόπιστοι και γι' αυτό αποσκοπούσαν τελικά στην πλήρη υποταγή της¹¹⁶⁸.

Πράγματι, οι υποψίες του έμπειρου πολιτικού επιβεβαιώθηκαν και οι φόβοι του για την δυσκολία στην επίτευξη βυζαντινο-σερβικής συμμαχίας επαληθεύτηκαν πλήρως, εφόσον, ως γνωστό, οι διαπραγματεύσεις υπό τον πατριάρχη Κάλλιστο όχι μόνο απέτυχαν, αλλά και ο μυστηριώδης και ύποπτος, καθώς αποδόθηκε σε δηλητηρίαση, θάνατος των μελών της αντιπροσωπείας, συμπεριλαμβανομένου και του Καλλίστου, στην σερβική αυλή στις Σέρρες το 1363¹¹⁶⁹, ματαίωσε οποιαδήποτε προσπάθεια συνεργασίας, δεδομένης μάλιστα και της πολυδιάσπασης των Σέρβων.

Ο Δημήτριος όμως φαίνεται ότι δικαιώθηκε τελικά και για την απαισιοδοξία του αναφορικά με την θετική προοπτική των σχέσεων της Αυτοκρατορίας με τους Βούλγαρους την ίδια περίοδο, εφόσον αυτές επιδεινώθηκαν σε μεγάλο βαθμό, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε νικηφόρα για τους Βυζαντινούς ένοπλη σύγκρουση το 1363/4¹¹⁷⁰. Η εξέλιξη αυτή θα πρέπει να ικανοποίησε τον *Μεσάζοντα*, ώστε να απευθύνει για πρώτη φορά, έπειτα από επτά χρόνια στην υπηρεσία του (1356-

στο M.-H. Blanchet/M.-H. Congourdeau/D. Mureşan (éd. par), *Le Patriarcat Œcuménique de Constantinople et Byzance hors-frontières* (1204-1586), [Dossiers Byzantins, 15], Paris 2014, σ. 69-80.

¹¹⁶⁸ Για τις προθέσεις τους αυτές μάλιστα είχε αποκομίσει πικρή εμπειρία ήδη από τη δεκαετία του 1340, καθώς οι νέοι επίδοξοι βαλκάνιοι σύμμαχοι του Ιωάννη Ε' είχαν αποσπάσει τότε από τον κορμό της Αυτοκρατορίας σχεδόν ολόκληρη τη Μακεδονία. Πέραν τούτου η σερβική δραστηριότητα στις περιοχές γύρω από τη Θεσσαλονίκη μάλιστα, κόστισε τότε και στην οικογένειά του την απώλεια μεγάλου μέρους της, ήδη καταπατημένης από τους Ζηλωτές, κτηματικής τους περιουσίας. Περισσότερα, βλ. § 7, του κεφ. Α'. Για τη στάση του Κυδώνη γενικότερα, στα Павловић, *Страх од Тyрака*, passim. και Павловић, *Србу*, passim.

¹¹⁶⁹ Για τα γεγονότα, βλ. Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 50, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 360-362. Επίσης, Ostrogorsky, *Ίστορία*, Γ', σ. 237. Ζακυθινός, *Βυζάντιον*, σ. 164. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 165. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 412. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 42-43. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 13-14.

¹¹⁷⁰ Όπως αναφέρει στον αυτοκράτορα για τις επιχειρήσεις, «ἀλλὰ καὶ βουλευµασι καὶ καρτερίᾳ, καὶ πρὸς κυµάτων ἐμβολὰς καὶ πρὸς τὰς ἐν ἡπείρῳ δυνάμεις καὶ πρὸς τῶν οἰκείων τοὺς μαλακιζοµένους καὶ πρὸς πάντας ἀπλῶς ἀντιστάς, ἔδειξας ὅσον ἀνὴρ μετὰ φρονήµατος εἰς τοιαύτην ἐµβὰς ἀωρίαν πραγµάτων. Ἀλλ' ἐξέβη καὶ τέλος ἔσχεν ἡ τόλµα, οἷον πάντες μὲν εὐχοντο, πάντες δὲ ἀντέλεγον» (Ἐπιστ. 89, *Τῷ Βασιλεῖ*, 10-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 123). Επίσης, βλ. Καντακουζηνός, *Ίστορία*, IV, 50, έκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 362-363 και Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 41.

1363), επιστολή προς τον αυτοκράτορα Ιωάννη Ε', όπου μεταξύ άλλων τον εγκωμιάζει για την περιφανή και ηρωική του νίκη¹¹⁷¹.

Έτσι, η κήρυξη της σταυροφορίας από τον νέο πάπα Ουρβανό Ε' την άνοιξη του 1363 με αρχηγό το Γάλλο βασιλιά Ιωάννη τον Καλό¹¹⁷², ενώ βρισκόταν ακόμη προφανώς σε εξέλιξη η προσπάθεια για συμμαχία με την Σερβία και σε ένταση οι σχέσεις με την Βουλγαρία, θα πρέπει να έτυχε αρχικά της ενθουσιώδους υποστηρίξεως του Κυδώνη. Το γεγονός όμως ότι δεν βρήκε ανταπόκριση στη Δύση, με αποτέλεσμα να καταστεί δυνατή η οργάνωση εκστρατείας μόλις το 1365, παρόλο που τον πίκρανε και προκάλεσε την διαμαρτυρία του προς τον Σίμωνα Ατουμάνο το 1364¹¹⁷³, δεν στάθηκε ικανή να τον εμποδίσει για να προσχωρήσει επίσημα την ίδια χρονιά στον Ρωμαιοκαθολικισμό, αλλά και να παροτρύνει τον αυτοκράτορα να επιχειρήσει, μέσω της αποστολής πρεσβείας, επαναπροσέγγιση με τον παπικό θρόνο¹¹⁷⁴, κάτι που έπραξε τελικά ο Ιωάννης Ε', απευθύνοντας όμως μόνο επιστολή¹¹⁷⁵.

Η ελπιδοφόρα απάντηση του πάπα, σε συνδυασμό με την αποτυχία των βυζαντινο-σερβικών διαπραγματεύσεων και τη σύγκρουση με τους Βούλγαρους, αναθέρμαναν και πάλι, ενόψει και του αυξανόμενου τουρκικού κινδύνου, τις προσπάθειες για συνεργασία με την Δύση¹¹⁷⁶, ώστε η αποτυχία της σταυροφορίας που οργανώθηκε τελικά το καλοκαίρι του 1365 και δεν είχε κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα για την Αυτοκρατορία, να απογοητεύσει μεν, αλλά να μην πτοήσει και πάλι τον Δημήτριο, που εξακολούθησε να υποστηρίζει ένθερμα ως *Μεσάζων* την συνεργασία με τη Δύση. Την προσπάθειά του αυτή μάλιστα αποτύπωσε με ενάργεια εκείνη την περίοδο στον *Συμβουλευτικό* λόγο που εκφώνησε κατά τη

¹¹⁷¹ «Εὖ γε, τοῦτ' ἀνὴρ, τοῦτο βασιλεύς, τοῦτο μεγαλοψυχίας καὶ πάντων τῶν καλλίστων παράδειγμα, αὐτὸν μὲν τὰς τῶν κινδύνων ὑπερβολὰς, ἐφ' ἑαυτὸν ἀναδέχεσθαι τὰ δὲ τῶν ἀγώνων ἄθλα πᾶσι κοινὰ προτιθέναι καὶ τοῖς πόρρω τῶν ἀγώνων ἐστῶσιν» (Επιστ. 89, *Τῷ Βασιλεῖ*, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 123). Η παρούσα επιστολή είναι η πρώτη που απευθύνεται στον αυτοκράτορα μετά το 1356.

¹¹⁷² Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 105. Επίσης, βλ. Setton, *Paracy*, I, σ. 245. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 51-52.

¹¹⁷³ Επιστ. 93, 47-82, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 125-126. Επίσης, βλ. Поляковская, *Κυδοнос - Атыман*, σ. 183 και Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 335-336.

¹¹⁷⁴ «καίτοι πολλά περὶ τῆς πρεσβείας εἰπὼν τε καὶ συμβουλεύσας, οὐκ ἔπεισα ταύτην παρ' ἡμῶν κινηθῆναι, μάταιον εἶναι πάντων βοώντων εἴ τις τὰ δύνата ζητῶν ἀναλίσκοι καὶ δέοιτο, ῥᾶον δὲ τοὺς ἀντίποδας ἢ τοὺς Φράγκους ἤξειν συμμαχήσοντας προσδοκᾶν» (Επιστ. 93, 54-58, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126). Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 166-168.

¹¹⁷⁵ «Ταῦτα τοὺς πρέσβεις ἐκώλυσεν ἐξελθεῖν, γραμμάτων ἀντὶ τούτων πρὸς τὸν πάπαν χρῆσαμένου τοῦ βασιλέως» (Επιστ. 93, 70-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 86 εξ. Setton, *Paracy*, I, σ. 259. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 169-170. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 55.

¹¹⁷⁶ Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 56.

διάρκεια της απουσίας του Ιωάννου Ε' στην Ουγγαρία το καλοκαίρι του 1366¹¹⁷⁷, όπου, απορρίπτοντας το ενδεχόμενο συνεργασίας με τους βαλκανικούς λαούς και αντιτιθέμενος πλήρως στην επιθυμία του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και του Φιλοθέου Κοκκίνου για επίτευξη ορθόδοξης συμμαχίας, υποστήριξε με σθένος τη συνεργασία με τις δυτικές δυνάμεις, διερωτώμενος emphaticά «*τίνες Ῥωμαίους Ῥωμαίων οἰκειότεροι σύμμαχοι; ἢ τίνες ἀξιопιστότεροι τῶν τὴν αὐτὴν ἐχόντων πατρίδα;*»¹¹⁷⁸, ενώ παράλληλα, αν και διατηρούσε επιφυλάξεις - όπως θα δείξουμε στην οικεία παράγραφο - για την επιτυχία του, υποστήριξε το αυτοκρατορικό ταξίδι στην Βούδα¹¹⁷⁹, με την ελπίδα ότι μια ενδεχόμενη συμμαχία με τον Ούγγρο βασιλιά Λουδοβίκο Α', που ήταν ο πλέον ισχυρός από τους δυτικούς ηγεμόνες εκείνη την εποχή, ίσως επρόκειτο να συνδράμει στη διάσωση της Αυτοκρατορίας. Έτσι, εργαζόμενος σθεναρά για την καλλιέργεια του φιλοδυτικού κλίματος στην Κωνσταντινούπολη εκείνη την περίοδο, ο Κυδώνης κατάφερε να πείσει μέσω του *Συμβουλευτικοῦ* του τους άρχοντες και το λαό, ώστε να καταστεί αποδεκτή και να υποστηριχτεί η νέα δυτική - με παρότρυνση του πάπα - πρωτοβουλία υπό την ηγεσία του Αμεδέου της Σαβοΐας¹¹⁸⁰, με τον οποίο, επιστρέφοντας την άνοιξη του 1367 στην Κωνσταντινούπολη, συμφώνησε ο Ιωάννης Ε'¹¹⁸¹ να επισκεφθεί την παπική έδρα, προκειμένου να προσχωρήσει επίσημα στο Ρωμαιοκαθολικισμό για να εξασφαλίσει την πολυπόθητη στην Ανατολή και αναγκαία για την Αυτοκρατορία δυτική στρατιωτική βοήθεια.

Το γεγονός αυτό επικρότησε και υποστήριξε με μεγάλο ενθουσιασμό όμως και ο Δημήτριος, ο οποίος, επειδή γνώριζε και συμφωνούσε με τα παραπάνω σχέδια του Ιωάννη Ε', δραστηριοποιήθηκε κυρίως σε πολιτικό επίπεδο, επικεντρώνοντας την προσπάθειά του στην καλύτερη προετοιμασία της βυζαντινής αντιπροσωπείας προς τον Ουρβανό Ε' με ιδιαίτερες οδηγίες¹¹⁸² στους αυτοκρατορικούς εκπροσώπους από τα μέλη της, για υποστήριξη της πρόθεσης του Παλαιολόγου αυτοκράτορα να επισκεφτεί τη Ρώμη και να επισφραγίσει την εκκλησιαστική ένωση με την προσωπική του ένταξη, ως ηγεμόνα και πολιτικού εκπροσώπου των Ορθοδόξων, στις τάξεις του Ρωμαιοκαθολικισμού. Για το λόγο αυτό και, ενώ ήταν παρών, δεν έλαβε ενεργό μέρος στις ενωτικές διαπραγματεύσεις που πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλία του αυτοκράτορα

¹¹⁷⁷ Για το Συμβουλευτικό, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 143. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 64. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 65. Kianka, *Apology*, σ. 65-66. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 67 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 57 εξ.

¹¹⁷⁸ *Συμβουλευτικός*, PG 154, 977 D. Επίσης, Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 417 εξ και Νεράτζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 120.

¹¹⁷⁹ *Συμβουλευτικός*, PG 154, 976 BC και 1000 D. Πρβλ. και Hussey, *Orthodox Church*, σ. 243 εξ.

¹¹⁸⁰ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 238. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 163. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 111 εξ.

¹¹⁸¹ Setton, *Paracy, I*, σ. 306. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 171.

¹¹⁸² Halecki, *Un Empereur*, σ. 163. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 20.

στην Κωνσταντινούπολη τον Ιούνιο του 1367¹¹⁸³, καθώς αυτές είχαν για το αυτοκρατορικό επιτελείο περισσότερο εικονικό και τυπικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι αποσκοπούσαν κυρίως στον προσωρινό κατευνασμό των ανθενωτικών και ιδιαίτερα του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μέχρι την αναχώρηση του Ιωάννη Ε΄ για την Ρώμη.

Η θερμή υποστήριξη της προοπτικής του αυτοκρατορικού ταξιδιού στην Ιταλία είχε ως αποτέλεσμα ο Κυδώνης να λάβει τον Νοέμβριο του 1367 μέσω επιστολής¹¹⁸⁴ προσωπική πρόσκληση από τον Ουρβανό Ε΄ για να συνοδέψει τον Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη την άνοιξη του 1368. Ο πρωταγωνιστικός του ρόλος ως *Μεσάζοντος* στην υποστήριξη της απευθείας επαφής του αυτοκράτορα με τον πάπα μάλιστα, συντέινει, ώστε να επιφορτιστεί με την όλη προετοιμασία της επίσκεψης, που πραγματοποιήθηκε τελικά το φθινόπωρο του 1369¹¹⁸⁵, στην οποία συμμετείχε ως *cancellarius imperii*, δηλαδή ως το εξοχότερο από τα μέλη της αυτοκρατορικής αντιπροσωπείας. Αυτό είχε ως συνέπεια να επωμιστεί κατόπιν, ως ο πλέον συνεπής υποστηρικτής της φιλοδυτικής πολιτικής από τους συνεργάτες του Ιωάννη Ε΄, όλο σχεδόν το βάρος της αποτυχίας του¹¹⁸⁶, ώστε το 1371 να επέλθει στη Βενετία, εξαιτίας της απροθυμίας του να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, η πρώτη σοβαρή επιβάρυνση στις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα. Η επιδείνωση στις σχέσεις τους διευρύνθηκε κατόπιν λόγω της απόφασης του Ιωάννη Ε΄ για στροφή της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας με σκοπό τον κατευνασμό των Οθωμανών Τούρκων, εφόσον για τον Κυδώνη μια τέτοια εξέλιξη θα σήμαινε ταυτόχρονα ίσως και την εγκατάλειψη της προσπάθειας για την εκκλησιαστική ένωση και την πολιτική συνεργασία με τη Δύση. Τα γεγονότα όμως που αφορούν στην δραστηριότητά του από το 1357 μέχρι και το 1371 θα εξεταστούν λεπτομερέστερα στις επόμενες παραγράφους, με πρώτο εκείνο της αλλαγής του θρησκευτικού του προσανατολισμού ένα χρόνο περίπου μετά την ανάληψη του αξιώματος του *Μεσάζοντος*, καθώς αποτέλεσε την προσωπική του συμβολή στην υλοποίηση της εκκλησιαστικής ένωσης ως προϋπόθεσης για την σύναψη της πολιτικής συμμαχίας.

¹¹⁸³ Γι' αυτό, βλ. συνολικά Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 149-177. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 238 εξ. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 264 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 418 εξ.

¹¹⁸⁴ Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 218.

¹¹⁸⁵ Για το ταξίδι, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 188 εξ. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 153 εξ. Setton, *Papacy*, I, σ. 312 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 239 εξ. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 218 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 423 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 142-143. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 66 εξ.

¹¹⁸⁶ Όπως υποστηρίζει ο Δημήτριος, «ἵνα δὴ μὴ καὶ τοῦτ' ἐγκληθῆῖν, ὡς ἄρα τὴν Ῥώμην καὶ τὰς ἐκεῖ περὶ τῶν χρημάτων καὶ τῶν τιμῶν ὑποσχέσεις σου προετίμησα, καὶ τῶν ἐνταῦθα κακῶν αἰτιώτατος γέγονα μόνος ὑποληφθεὶς» (Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ, 22, 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 22).

2. Η προσχώρηση του Δημητρίου στον Ρωμαιοκαθολικισμό (1357 - 1364/65)

Η σταθερή φιλοδυτική και φιλενωτική στάση του Κυδώνη ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1350¹¹⁸⁷ είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνο, όπως φάνηκε, να μην αντιμετωπίσει κανένα εμπόδιο στην ομαλή του ένταξη αρχικά στο περιβάλλον και μετέπειτα στην υπηρεσία του νέου αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄, αλλά και, σε συνδυασμό με τις στενότερες σχέσεις που σφυρηλάτησε μετά το 1347 με τη δομινικανή αδερφότητα του Πέραν, να προσελκυστεί και να προσχωρήσει απρόσκοπτα στο Ρωμαιοκαθολικισμό μέχρι το 1364/65¹¹⁸⁸. Οι πιέσεις που άσκησαν και η έντονη αντιπαλότητα που επέδειξαν προς το πρόσωπό του οι εκκλησιαστικοί κύκλοι και μέρος της αυτοκρατορικής αυλής¹¹⁸⁹ στην Κωνσταντινούπολη μετά το 1355 δεν τον εμπόδισαν να ασπαστεί το λατινικό δόγμα, αλλά και να επηρεάσει αποφασιστικά, όπως διαφάνηκε σαφώς στην προηγούμενη παράγραφο, την νέα φιλοδυτική εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας μέχρι το 1371¹¹⁹⁰. Η ενεργός του συμμετοχή μάλιστα ως *Μεσάζοντος* στην υλοποίηση της πολιτικής του Ιωάννη Ε΄ με σκοπό τη συμμαχία με τη Δύση, αποτέλεσε την κύρια αφορμή για την πραγματοποίηση της μεταστροφής του την άνοιξη του 1357, γεγονός που συνιστά το αποκορύφωμα της θρησκευτικής του κρίσης και της σταδιακής μεταβολής του θρησκευτικού του προσανατολισμού από τα τέλη της δεκαετίας του 1340, με αφετηρία τη γνωριμία και εντύφωσή του σε κείμενα Λατίνων χριστιανών συγγραφέων και ιδιαιτέρως σε αυτά του Ακινάτη μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1350.

Η πορεία του Δημητρίου προς τον Ρωμαιοκαθολικισμό θα πρέπει να υπαγορεύθηκε από ένα σύμπλεγμα περισσότερο θρησκευτικοφιλοσοφικών και πολιτικών ή και ενδεχομένως προσωπικών, παρά αυστηρά θεολογικών και δογματικών κινήτρων, στην διαμόρφωση των οποίων διαδραμάτισε χωρίς αμφιβολία σημαντικό ρόλο η άμεση γνωριμία που απέκτησε με τη δυτική σχολαστική θεολογικοφιλοσοφική σκέψη μέσω της μελέτης και των μεταφράσεων

¹¹⁸⁷ Επ' αυτού, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 142 και εκτενέστερα στην παρ. 4 του Β΄ Κεφ.

¹¹⁸⁸ Το χρονικό διάστημα στο οποίο τοποθετείται από την έρευνα η μεταστροφή του είναι μεταξύ 1355 και 1364 περίπου, εφόσον, όπως παρατηρεί ορθά η Kianka, (*Apoloogy*, σ. 60 σημ. 19), «*the exact dated is unknown*». Επ' αυτού βλ. επίσης Beck, *Kirche*, σ. 733-734. Παπαδόπουλος, *Ελληνικάί Μεταφράσεις*, σ. 83. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 61-62. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 168 εξ και Ryder, *Career and Writings*, σ. 83 εξ.

¹¹⁸⁹ Οι εχθροί του Δημητρίου, κινούμενοι από φθόνο και «*κρύβδην διαβολαῖς καθημέραν δακνόντων*, τον συκοφαντούσαν *κάν τοῖς βασιλείοις, κάν ταῖς ἐκκλησίαις, κάν ταῖς ἀγοραῖς*» (*Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγῳ*, 4, 22-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12), γι' αυτό και ζητά από τον Ιωάννη Ε΄ «*τοῖς (...) πονηροῖς ἐμφραγῆναι τὰ στόματα, διότι οὐέν ἔχουσιν οἷς ἐπολιτευσάμην βλασφημον ἀντιθεῖναι*» (*Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγῳ*, 15, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 18).

¹¹⁹⁰ Πλήρη εικόνα της φιλοδυτικής στάσης του Δημητρίου παρέχει η Ryder, *Career and Writings*, σ. 169 εξ.

μετά το 1348/49, κυρίως όμως η σύναψη στενών φιλικών σχέσεων με λόγιους Ρωμαιοκαθολικούς μοναχούς της μονής των Δομινικανών του Πέραν και ιδιαιτέρως ο πνευματικός σύνδεσμος που ανέπτυξε με τον ιερομόναχο, διανοούμενο και θεολόγο Φίλιππο *de Bindo Incontri* από το 1347/48¹¹⁹¹, γεγονός που τον οδήγησε σε εντονότερη κρίση συνειδήσεως και επίσπευση της μεταβολής του θρησκευτικού του προσανατολισμού¹¹⁹². Η θερμή σχέση και στενή συνεργασία που ανέπτυξε και διατήρησε με τον Φίλιππο και μετά την εκμάθηση της λατινικής γλώσσας¹¹⁹³, αποτέλεσε γεγονός αποφασιστικής σημασίας για την έναρξη της σταδιακής του θρησκευτικής μεταβολής, εφόσον με την αρωγή του δασκάλου του κατάφερε εκτός από το να κατακτήσει τη γλώσσα, να εισέλθει βαθύτερα επίσης και στην κατανόηση της θωμιστικής σκέψης, ώστε να ξεκινήσει ενθουσιασμένος να καλλιεργεί πιθανότατα ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1350 την συμπάθεια και την έφεση προς την δυτική εκκλησιαστική παράδοση¹¹⁹⁴, την οποία εξέφρασε εναργέστερα δημόσια και ενίσχυσε μετά την άνοδο στον αυτοκρατορικό θρόνο του φιλοδυτικού Ιωάννου Ε΄ και την ανάληψη εκ νέου από τον ίδιο του αξιώματος του *Μεσάζοντος*. Η παρουσία του νεαρού Παλαιολόγου στο θρόνο μάλιστα, αποτέλεσε ίσως την πλέον κατάλληλη ευκαιρία για τον Κυδώνη προκειμένου να εκπληρώσει ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος απρόσκοπτα, με ασφάλεια και χωρίς συνέπειες την επιθυμία του να προσχωρήσει στο Ρωμαιοκαθολικισμό, ώστε η θρησκευτική του μεταστροφή να συμβαδίζει παράλληλα ή και σχεδόν πλήρως με την εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων στην Αυτοκρατορία, καθόσον η ένταξή του στην υπηρεσία του Ιωάννη Ε΄ αποτέλεσε νομίζουμε το ορόσημο για την οριστικοποίηση της απόφασής του να ασπαστεί το λατινικό δόγμα¹¹⁹⁵.

Στο πλαίσιο αυτό και ως προανάκρουσμα της επικείμενης θρησκευτικής του μεταστροφής θα πρέπει να εκληφθεί, σε αντίθεση με τις περί ακραιφνώς πνευματικών ενδιαφερόντων αιτιάσεις του, η προσπάθεια να φιλοτεχνήσει τη μετάφραση ολόκληρης της *Summa contra Gentiles* μέχρι το 1354 αλλά και να συνεχίσει, παράλληλα με την επάνοδό του στο παλάτι, με τη μεταγλώττιση της *Summa Theologiae* από τις αρχές του 1355 μέχρι το 1358¹¹⁹⁶. Η έναρξη της μετάφρασης του δεύτερου σε σπουδαιότητα ακινάτειου έργου επιβεβαιώνει

¹¹⁹¹ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 154. Σχέσεις του Νείλου Καβάσιλα με τον Θωμισμό σύμφωνα με τον Κυδώνη, βλ. *Απολογία*, Α΄, 1028-1029, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391

¹¹⁹² Από την επικοινωνία του με τους Ρωμαιοκαθολικούς και την μελέτη των λατινικών έργων παράλληλα με τα ορθόδοξα, αισθανόταν «*ταραχήν τῆς διανοίας καὶ ἐν τῇ ψυχῇ σάλον*» (*Απολογία*, Α΄, 1019-1021, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391). Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 47 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 404.

¹¹⁹³ Γι' αυτό βλ. κεφ. Β΄, § 3.

¹¹⁹⁴ Πρβλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 142.

¹¹⁹⁵ Για τη μεταστροφή του, βλ. Beck, *Kirche*, σ. 733-734. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 83. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 61-62. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 168 εξ. Kianka, *Apology*, σ. 60 σημ. 19 και Ryder, *Career and Writings*, σ. 83 εξ.

¹¹⁹⁶ Γι' αυτό, βλ. Jugie, *Démétrius*, σ. 392-393. G. Mercati, *Notizie*, σ. 403. Beck, *Kirche*, σ. 734. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 47. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 15 και 71 εξ.

νομίζουμε την οριστική κλίση του Δημητρίου προς την δυτική χριστιανική παράδοση και υποδηλώνει σαφώς την προσκόλλησή του ακόμη περισσότερο στον Ρωμαιοκαθολικισμό, πράγμα το οποίο ενίσχυσε ουσιαστικά η με κάθε μέσο υποστήριξη του δασκάλου και πνευματικού του οδηγού πλέον Φιλίππου, ο οποίος είχε διοριστεί εν τω μεταξύ από το 1351 ιεροεξεταστής στην Ανατολή και μάλιστα στις λατινικές κτήσεις των πρώην αυτοκρατορικών εδαφών¹¹⁹⁷.

Η στενότερη συνεργασία που ανέπτυξε και διατήρησε ο Κυδώνης με τον Φίλιππο κυρίως μετά το 1354, αποσκοπούσε στην από κοινού προσπάθεια για εξεύρεση της αλήθειας αναφορικά με τα πραγματικά αίτια του σχίσματος¹¹⁹⁸, με απώτερο στόχο βέβαια την απόδειξη του γεγονότος ότι οι Χριστιανοί της Ανατολής όφειλαν να επανέλθουν στη πνευματική δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Ρώμης, απ' όπου και αποχώρησαν. Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής, ο Δημήτριος επιδόθηκε σε ενδελεχή συγκριτική έρευνα και εξονυχιστική μελέτη της δυτικής και της ανατολικής πατερικής¹¹⁹⁹ και συνοδικής παραδόσεως. Για την εξασφάλιση μάλιστα μεγαλύτερης εγκυρότητας για τα συμπεράσματα της έρευνάς του, αναζήτησε προφανώς βιβλία σε πολλές μοναστικές βιβλιοθήκες της Κωνσταντινουπόλεως, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί το 1356, ένα χρόνο πριν από την πρώτη του ομολογία στη ρωμαιοκαθολική πίστη, στην ανακάλυψη της σύντομης μορφής των πρακτικών της Συνόδου 869/70 στη μονή του αγ. Ιωάννη του Βαπτιστή στην συνοικία Πέτρα της Κωνσταντινουπόλεως, κοντά στο παλάτι των Βλαχερνών¹²⁰⁰. Από την μελέτη των

¹¹⁹⁷ Σύμφωνα με τον Tinnfeld, (*Briefe, I/I*, σ. 15) «*Diese Tätigkeit gewann ihn allerdings mehr und mehr für das römische Christentum, und seine Neigung fand zusätzliche Förderung durch seine Bekanntschaft mit den Dominikanern, allen voran Philipp de Bindo Incontri, seit 1351 Inquisitor in der Romania, d. h. in den lateinischen Kolonien auf griechischem Boden*».

¹¹⁹⁸ Για την έρευνα της πατερικής παραδόσεως ως προσπάθεια ανεύρεσης της αλήθειας σύμφωνα με τον Δημήτριο, βλ. *Απολογία*, Α', 212-214 · 657-660 και 973-981, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 366 · 380 και 389-390. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 156 και Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 15.

¹¹⁹⁹ «*Ἡ δὲ πολλή φροντίς ἦν περὶ τοὺς σοφωτέρους τὰ θεῖα καὶ τὰ ἐκείνων γεννήματα, ὧν εὐωχούμενος καθ' ἡμέραν συνέχαιρον τοῖς ἀνδράσιν ὧν αὐτοὶ τε ἐξεῦρον καὶ τοὺς ἄλλους ἐδίδαξαν. Εἰδὼς δὲ τοῖς ἔθνεσι καὶ τινα πάλαι περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀμφισβήτησιν ἐνοχλοῦσαν, ἦν οὐκ ἦν διαλυῖσαι μὴ τῆς τῶν ἐκατέρωθεν διδασκάλων διανοίας ἀσφαλῶς εὐρημένης, τούτῳ μάλιστα προσεκείμεν τοῖς ἐνθάδε τὰ ἐκεῖ παραβάλλων, μᾶλλον δὲ τῶν νέων ὃ τι τις λέγοι καταφρονῶν τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων εἰχόμεν, τὸ δοκοῦν ἀμφοτέροις τοῦτ' εἶναι τάληθες πεπεισμένος*» (*Απολογία*, Α', 241-248, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 367).

¹²⁰⁰ Για τη Μονή, βλ. Ε.Δ. Κακουλίδη, «*Η Βιβλιοθήκη της Μονής Προδρόμου-Πέτρας στην Κωνσταντινούπολη*», *Ελληνικά* 21 (1968), σ. 3-38. Janin, *Géographie Ecclésiastique*, σ. 421-429, No 26. Kidonopoulos, *Bauten*, σ. 45-49. E. Malamut, «*Le monastère Saint-Jean-Prodrome de Pétra de Constantinople*», στο M. Kaplan (ed. Par), *Le sacré et son inscription dans l'espace à Byzance et en Occident. Études comparées*, (Byzantia Sorbonensia 18), Paris 2001, σ. 219-233. G. de Gregorio, «*Una lista di commemorazioni di defunti dalla Costantinopoli della prima età paleologa. Note storiche e prosopografiche sul Vat. Ross. 169*», *RSBN* 39 (2001), σ. 103-194. G. Turco, «*La „Diatheke“ del fondatore del monastero di S. Giovanni Prodromo in Petra e l'Ambr. E. 9 Sup.*», *Aevum. Rassegna di Scienze Storiche, Linguistiche e Filologiche* 75 (2001), σ. 327-380. N. Asutay-Effenberger, «*Das Kloster des Ioannes Prodromos τῆς Πέτρας in Konstantinopel und seine Beziehung zur Odalar und Kasım Ağa Camii*», *Millennium* 5 (2008), σ. 299-325.

πρακτικών προέκυψε, ότι κύριος υπαίτιος για το σχίσμα των Ανατολικών¹²⁰¹ από την Εκκλησία της Ρώμης υπήρξε ο πατριάρχης Φώτιος, γι' αυτό και το κείμενό τους μεταφράστηκε στη συνέχεια από τον Κυδώνη με τη συνεργασία του Φιλίππου στα λατινικά, προκειμένου να ενισχυθεί περισσότερο η επιχειρηματολογία για τη ρωμαιοκαθολική θέση, ότι ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως αποτέλεσε τελικά τον κύριο υπαίτιο του σχίσματος μεταξύ Ανατολής και Δύσεως¹²⁰², χωρίς ωστόσο να κάνει οποιαδήποτε αναφορά στο μεγάλο σχίσμα του 1054, κύριοι υπαίτιοι για το οποίο υπήρξαν τότε, ως γνωστό, οι παπικοί αντιπρόσωποι.

Μελετώντας ειδικότερα ο Δημήτριος τα έργα των Ελλήνων Πατέρων με σκοπό να διαπιστώσει τα πραγματικά αίτια του σχίσματος¹²⁰³ και ευρισκόμενος στο αποκορύφωμα της θρησκευτικής του κρίσης, ισχυριζόταν ότι αντιμετώπιζε σοβαρές δυσκολίες στην κατανόησή τους, καθώς επιχειρούσε προφανώς να τα προσεγγίσει με βάση τις φιλοσοφικοθεολογικές προϋποθέσεις των φιλενωτικών λατινοφρόνων της Ανατολής και τις μεθοδολογικές αρχές της ακινάτειας σχολαστικής μεταφυσικής οντολογίας. Για το λόγο αυτό και, όπως διατείνεται, του δημιουργήθηκαν πολλές απορίες¹²⁰⁴, καθώς δεν φαίνεται να είχε ικανοποιηθεί από την επιχειρηματολογία των, μετά το σχίσμα προφανώς, αντιρρητικών κυρίως έργων των Ορθοδόξων κατά των Λατίνων, διαπιστώνοντας ότι «τὰ γὰρ μακρὰ παρὰ τῶν ἡμετέρων κατ' ἐκείνων συγγράμματα λοιδορεῖσθαι μᾶλλον προαιρουμένων ἢ ἀποδεικνύναι πειρωμένων ἔνδειξιν ἔχει»¹²⁰⁵. Έτσι, αναζητώντας όχι λοιδορίες αλλά λογικά τεκμηριωμένα

¹²⁰¹ Επ' αυτού, βλ. Kaerppeli, *Philippe Incontri*, σ. 164 εξ και 172 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 155-156. Delacroix-Besnier, *Les Dominicains*, σ. 216 εξ και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 15-16. Για το εν λόγω χειρόγραφο, βλ. Ε.Δ. Κακουλίδη, «Η Βιβλιοθήκη ...», *Ελληνικά* 21 (1968), σ. 14.

¹²⁰² Θα πρέπει να παρατηρηθεί ωστόσο, ότι ο Δημήτριος δεν κάνει στο έργο του οποιαδήποτε ευθεία αναφορά στο πρόσωπο του Μεγάλου Φωτίου ως πρωταγωνιστή του σχίσματος, πιθανότατα για να μην προκαλέσει περισσότερο το εκκλησιαστικό περιβάλλον της πρωτεύουσας. Για τον Μ. Φώτιο και τη σχέση του με την Δυτική Εκκλησία, βλ. συνοπτικώς V. Grumel, «Y eut-il un second schisme de Photius?», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 12 (1933), σ. 432-457. Fr. Dvornik, «Le second Schisme de Photios. Une mystification historique», *Byzantion* 8 (1933), σ. 59-67. Του Αυτού, *Le Schisme de Photios. Histoire et Légende*, (Unam Sanctam 19), Paris 1950. Του Αυτού, *The idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of Apostle Andrew*, Cambridge 1958. Του Αυτού, «Photius, Nicolas I and Hadrian II», *BSL* 34 (1973), σ. 33-50. Κ. Κατερέλου, *Η Ρώμη και το Παπικό Πρωτείο επί Πατριαρχείας Ιγνατίου και Ι. Φωτίου (847-886). Η Η' Οικουμενική Σύνοδος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας (869/70)*, Θεσσαλονίκη 2002. Th. Alexopoulos, *Der Ausgang des Thearchischen Geistes. Eine Untersuchung der Filioque-Frage anhand Photios' „Mystagogie“, Konstantin Melitiniotes "Zwei Antirrhaitici" und Augustins "De Trinitate"*, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht-unipress, 2009. Κ. Κατερέλου, Επισκ. Αβύδου, «Ο Ιερός Φώτιος και το Πρωτείο του Επισκόπου Ρώμης», *Θεολογία* 81 (2010), σ. 5-34.

¹²⁰³ «περὶ ὧν ἡμῖν καὶ Λατίνοις τοσούτου χρόνου συνέβη πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητεῖν, καὶ τι ἂν τις λέγων περὶ τῆς τὴν οἰκουμένην διελοῦσης φιλονικείας οὐ καταγέλαστος δόξειε, πρὸς ἄνδρα ἀγωνιζόμενος ἐκ πολλοῦ τεχνίτας τοῦ λέγειν» (Επιστ. 378, 21-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 327).

¹²⁰⁴ «ἐν πολλῇ γὰρ πολλακίς καὶ αὐτὸς ἀπορία περὶ τούτου γενόμενος» (Επιστ. 378, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 327).

¹²⁰⁵ Επιστ. 378, 29-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 327.

επιχειρήματα προκειμένου να τα συγκρίνει και να τα αντιπαραθέσει, όπως υπαινίσσεται, με αυτά των Λατίνων, αποφάσισε να καταφύγει στον παλαιό του δάσκαλο και θερμό θιασώτη, όπως πίστευε, του Ακινάτη¹²⁰⁶, Νείλο Καβάσιλα, με σκοπό, όπως του γράφει σε επιστολή που του απευθύνει το 1356, «*τῶν σῶν ὄπλων καὶ λόγων παντός μᾶλλον τῶν παρ' ἡμῖν οἶμαι δεῖν πρὸς τὰς ἐκείνων βολὰς*»¹²⁰⁷. Ο κύριος λόγος ωστόσο για τον οποίο επιζήτησε την συνδρομή του Καβάσιλα, ήταν πιθανότατα η διάλυση και των τελευταίων ενδοιασμών που είχε για την ορθότητα της λατινικής θεολογικής επιχειρηματολογίας λίγο πριν ενταχτεί στον Ρωμαιοκαθολικισμό, επιδιώκοντας προφανώς να του επιβεβαιώσει και ο, θεωρούμενος ως θαυμαστής του Θωμά, δάσκαλός του τα αρνητικά του συμπεράσματα αναφορικά με την ασύστατη αντιλατινική επιχειρηματολογία των Ορθοδόξων.

Ευρισκόμενος, όπως διατείνεται, σε «*ταραχὴν διανοίας*» και «*ἐν τῇ ψυχῇ σάλον*»¹²⁰⁸, ζήτησε από τον Νείλο, παρά το μεγάλο φόρτο εργασίας που είχε στο παλάτι¹²⁰⁹, να συνεργαστούν¹²¹⁰ προκειμένου να του λύσει τις απορίες και, όπως σημειώνει τεχνηέντως, να τον ενισχύσει μέσω των συγγραμμάτων του και του διαλόγου με φιλοσοφικά κατοχυρωμένα και λογικά επιχειρήματα, τα οποία θα αποδεικνύουν βάσιμα την σφαλερότητα των θεολογικών αντιλήψεων των Λατίνων. Στην πραγματικότητα όμως ο Δημήτριος, επειδή επιζητούσε να επιβεβαιωθεί ο ίδιος για την ορθότητα των αρνητικών του συμπερασμάτων από τη μελέτη της επιχειρηματολογίας των Ορθοδόξων έναντι των λατινικών αντιλήψεων, δεν ικανοποιήθηκε ούτε από τις πιθανότατα μακρές συζητήσεις που ακολούθησαν, αλλά ούτε και από τα επιχειρήματα που επιστράτευσε και του προσκόμισε ο Καβάσιλας, εφόσον θα είχε πλέον βεβαιωθεί για την ορθότητα της ρωμαιοκαθολικής θεολογικής διδασκαλίας έναντι της ορθόδοξης¹²¹¹. Έτσι είναι

¹²⁰⁶ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Δημητρίου, ο Νείλος, «*τῆς Λατίνων σοφίας ἐγκώμια πλεῖστα διήκει, ἐνὼ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μεταφράσεων τῆς *Summa contra Gentiles*, ἀναδείχθηκε τῶν ... τοῦ Θωμᾶ βιβλίων μανικός ... ἐραστής καὶ τῶν ἐκείνου λόγων ἐψηφίζετο πολλῶ τούς τῶν ἄλλων διδασκάλων ἠττάσθαι*» (Ἀπολογία, Α', 1027-1029, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391).

¹²⁰⁷ Ἐπιστ. 378, 31-32, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 327.

¹²⁰⁸ «*Τὴν τε οὖν ταραχὴν τῆς διανοίας αὐτῷ διηγούμενην, ἃ τε ἤκουον τῶν ἀνδρῶν ὧν ἔφην διήειν, καὶ ὡς οὐδέν μοι τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων τὴν διάνοιαν ἴστησιν, ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ ψυχῇ σάλον ἀεὶ περιφέρω, ἐδεόμενην τε τοῖς παρ' ἑαυτοῦ φαρμάκοις κάμνουσάν μοι τὴν ψυχὴν ἰατρεύειν*» (Ἀπολογία, Α', 1018-1022, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 391).

¹²⁰⁹ «*τῆς τοῦ βασιλέως διακονίας*» (Ἐπιστ. 378, 20, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 327).

¹²¹⁰ Είναι πολύ πιθανό ότι είχαν ήδη προσπαθήσει να συζητήσουν στο παλάτι επάνω σε αυτά τα ζητήματα, όμως οι πολλαπλές υποχρεώσεις του Δημητρίου δεν το επέτρεπαν. Γι' αυτό και, όπως του γράφει, «*ἐπεὶ δ' ἐστὶν ὑφ' ὧν τὸ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὀμιλίας συνεχὲς διακόπτεται, τὸ γοῦν παρὰ σοῦ ὠρίσθαι μοι τῇ συνουσίᾳ καιρὸν, ὅτε σοι συγγινόμενος δυνήσομαι τι τῶν ὀφελούντων ἀκοῦσαι*» (Ἐπιστ. 378, 14-17, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 326).

¹²¹¹ Το γεγονός αυτό μάλιστα είχε ως αποτέλεσμα να διαρραγούν οι σχέσεις τους, καθώς ο Καβάσιλας «*ἐξαιφνης ἤρξατο παρρησιάζεσθαι καὶ φανερώς ἐμοὶ προσφιλονεικεῖν καὶ λόγοις λόγους ἀντιτιθέναι τοῖς ἐμοῖς τούς παρ' ἑαυτοῦ*» (Ἀπολογία, Α', 1039-1040, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 392).

πολύ πιθανόν, έπειτα από την αποτυχία του Νείλου να τον μεταπείσει, να αποκρυστάλλωσε την απόφασή του να ενταχθεί και εκκλησιαστικά στην Δυτική Χριστιανοσύνη, καθώς είχε πλέον διαμορφώσει την πεποίθηση από τη έρευνά του, υιοθετώντας στην πραγματικότητα τις θέσεις των λατινοφρόνων του 13^{ου} αι. για τα αίτια του σχίσματος¹²¹², ότι δηλαδή η Πρεσβυτέρα Ρώμη δεν ευθύνεται για την εκκλησιαστική διάσπαση, εφόσον αυτή προήλθε από παρανόηση της δυτικής θεολογικής διδασκαλίας για την εκπόρευση του αγ. Πνεύματος και κυρίως για την λειτουργία του παπικού πρωτείου από τους ομοεθνείς του Ορθοδόξους¹²¹³, οι οποίοι αποκόπηκαν αναίτια από τους κόλπους της, ώστε να θεωρεί ως επιβεβλημένη την επάνοδό τους στην πνευματική δικαιοδοσία του επισκόπου Ρώμης για την αποκατάσταση της εκκλησιαστικής ενότητας και «όμοιότητας»¹²¹⁴ με τη χριστιανική Δύση.

¹²¹² Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι τριαδολογικές και εκκλησιολογικές απόψεις επ' αυτού του Κωνσταντίνου Μελητινιώτη και του πατριάρχη Ιωάννη Βέκκου, στενού συνεργάτη του, Μιχαήλ Η', προτύπου του Ιωάννη Ε' και εμπνευστή του συγγενούς του Δημητρίου, Ιωάννου Κυδώνη, «διδασκάλου του Ευαγγελίου». Επ' αυτού, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 150 και Ξεξάκης, *Βέκκος*, σ. 154 εξ και 159 εξ. A. Riebe, *Rom in Gemeinschaft mit Konstantinopel. Patriarch Johannes XI. Bekkos als Verteidiger der Kirchenunion von Lyon (1274)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, σ. 156 εξ, 200 εξ και 270 εξ. Επίσης, βλ. συναφώς και G. Richter, «Johannes Bekkos und sein Verhältnis zur römischen Kirche», *BF* 15 (1990), σ. 167-217. Y. Spiteris, «Giovanni Beccos. Un convinto sostenitore dell'unità tra la chiesa greca e quella latina. A sette secoli dalla sua morte (1297-1997)», *Studi Ecumenici* 16 (1998), σ. 459 - 491. Χρ. Αραμπατζή, *Ερμηνεία της Πατερικής Παράδοσης, τ. Α', Ιωάννης Βέκκος. Ερμηνευτικές αρχές και μέθοδοι ανάλυσης της Πατερικής Γραμματείας*, Θεσσαλονίκη 2006. P. Gilbert, «Not an Anthologist. John Bekkos as a Reader of the Fathers», *Communio* 36/2 (2009), σ. 259-304. Th. Alexopoulos, *Der Ausgang des Thearchischen Geistes. Eine Untersuchung der Filioque-Frage anhand Photios' „Mystagogie“, Konstantin Melitiniotes "Zwei Antirrethitici" und Augustins "De Trinitate"*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht-Unipress, 2009. Του Αυτού, «Photius und Konstantinos Melitiniotes on the Filioque. A comparative Study», *Studia Patristica* 50 (2011), σ. 287-298. Του Αυτού, «The Byzantine Filioque-Supporters in the 13th Century John Beccos and Konstantin Melitiniotes and their relation with Augustine and Thomas Aquinas», *Studia Patristica* 68 (2013), σ. 381-395. Η επιχειρηματολογία του Δημητρίου ωστόσο δεν απείχε σχεδόν καθόλου επίσης, τηρουμένων οπωσδήποτε των αναλογιών ως προς τις θεολογικές και φιλοσοφικές της προϋποθέσεις, ούτε από τις έντονα φιλοσοφικά φορτισμένες θεολογικές αντιλήψεις των σύγχρονών του αντιπαλαμιτών Γρηγορίου Ακινδύνου και Νικηφόρου Γρηγορά, στων οποίων την επιχειρηματολογία θεωρούσε ότι θα προσετίθετο και αυτή των θωμιστικών έργων, ώστε να επιτευχθεί η αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του παλαμισμού με νέα επιχειρηματολογία και μέθοδο, την σχολαστική, ώστε να καταστεί δυνατή η ανατροπή του και ταυτόχρονα αμβλυνθούν οι αντιδράσεις στην Ανατολή για εκκλησιαστική ένωση με τη Δύση.

¹²¹³ Πρβλ. *Απολογία, Α'*, 1069-1075, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 375. Επίσης Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 16 και Кущ, *Латиняне*, σ. 322.

¹²¹⁴ *Απολογία, Γ'*, 170-172, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 430. Πρβλ. και Thomae Aquinatis, *S.T.*, II-II, Q. 39 A, I : «*Ecclesiae autem unitas in duobus attenditur, scilicet in connexione membrorum Ecclesiae ad invicem, seu communicatione; et iterum in ordine omnium membrorum Ecclesiae ad unum caput; secundum illud ad Coloss. II, inflatus sensu carnis suae, et non tenens caput, ex quo totum corpus, per nexus et coniunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei. Hoc autem caput*

Αναφερόμενος μάλιστα το 1363 στις θεολογικές διαφορές με την Δύση στην *Πρώτη του Άπολογία*, ο Δημήτριος υποστηρίζει, αφού πρώτα παραθέτει ευσύνοπτα τα αποτελέσματα της έρευνάς του στην πατερική παράδοση¹²¹⁵, ότι μεταξύ των Εκκλησιών Κωνσταντινουπόλεως και Ρώμης δεν υφίσταται στην πραγματικότητα δογματική διαφορά, κάτι στο οποίο θα απέδιδε προφανώς και την έλλειψη σοβαρών επιχειρημάτων από τους Ορθοδόξους, αλλά μόνο γλωσσική παρανόηση στη χρήση των θεολογικών όρων¹²¹⁶. Για το λόγο αυτό και πίστευε προφανώς ότι το να ανήκει κάποιος στην Εκκλησία της Ρώμης δεν του στερεί το προνόμιο να είναι χριστιανός προερχόμενος από την Ανατολή και μάλιστα να κατέχει την αληθινή και ανόθευτη πίστη, ώστε να είναι πεπεισμένος πλέον πως η ένταξή του στις τάξεις του Ρωμαιοκαθολικισμού όχι μόνο δεν θα αποτελούσε προδοσία της πίστης ή της εθνικής του συνείδησης¹²¹⁷, αλλά αντιθέτως και με δεδομένη την οθωμανική απειλή υποταγής της Αυτοκρατορίας εκείνη την εποχή, η κίνησή του αυτή θα συνιστούσε επιβεβλημένη ενέργεια ενός υπεύθυνου ανώτατου αξιωματούχου και χριστιανού της Ανατολής, όπως ο ίδιος, για την εξάλειψη του σχίσματος. Η ενέργεια αυτή μάλιστα, θα μπορούσε, σε συνδυασμό και με τις ανάλογες κινήσεις του αυτοκράτορα και άλλων αρχόντων, να αποτελέσει στη συνέχεια το πρότυπο και το υπόδειγμα για την πορεία που θα έπρεπε να ακολουθήσουν στο σύνολό τους οι ομοεθνείς του Ανατολικοί χριστιανοί, ώστε, εντασσόμενοι στην πνευματική δικαιοδοσία του παπικού θρόνου, να καταστούν αυτομάτως ομόδοξοι με τους

---

est ipse Christus, cuius vicem in Ecclesia gerit summus pontifex. Et ideo schismatici dicuntur qui subesse renuunt summo pontifici, et qui membris Ecclesiae ei subiectis communicare recusant».

¹²¹⁵ *Άπολογία*, Α', έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 379-383 (Πατερική παράδοση), σ. 370-379 (Πρωτείο), σ. 368-370 και 386-387 (Εκπόρευση αγ. Πνεύματος). Επίσης για την εκπόρευση του αγ. Πνεύματος και το Πρωτείο εκτενέστερα, βλ. *Άπολογία*, Γ', έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 429 εξ και 430 εξ και Πριγκιπάκης, *Κυδώνης Πρωτείο*, σ. 622 εξ. Γενικότερα για τη θέση των Πατέρων στο έργο του, βλ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Soliloquia*, σ. 15 εξ. Κιάνκα, *Defence*, σ. 419 εξ. Κόλτσιου-Νικήτα, *Κύρος των Πατέρων*, passim. Ryder, *Career and Writings*, σ. 85 εξ.

¹²¹⁶ Στην διαπίστωση αυτή καταλήγει εξετάζοντας τις πατερικές παραδόσεις Ανατολής και Δύσεως, ως εξής : «ἐκείνοις τοίνυν τοὺς ἡμετέρους παρεξετάζων, θαυμαστήν, ὡς γε ἑμαυτὸν ἔπειθον, πρὸς ἀλλήλους ἀμφοτέρων εὕρισκον συμφωνίαν· οὐδὲν γὰρ ἦν οὕτω τῶν ἐν τῇ πίστει μικρὸν ὥστ' ἐκείνῳ γοῦν τὰς ἐκατέρων σχίζεσθαι γνώμας, ἀλλ' ἦν ἀμφοῖν ἡ διάνοια μία ταῖς φωναῖς μόνοις διαιρουμένη. Αἴτιον δὲ ἦ τε τῶν θείων λογίων κοινότης, ὅθεν ὡσπερ ἀπὸ πηγῆς ἄμφω τὴν ἀλήθειαν ἀρυτόμενοι τοὺς αὐτὴν διψῶντας ἐπότιζον ...» (*Άπολογία*, Α', 1048-1053, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 367-368). Ὅπως πίστευε μάλιστα, μεταξύ των χριστιανών της Ανατολής και της Δύσεως δεν υπήρχαν ουσιώδεις διαφορές, εφόσον «καὶ ἱερὰ κοινὰ καὶ πίσις κοινή, καὶ νόμοι καὶ γάμοι καὶ ἔθνη, καὶ πλὴν ὀλίγων ταῦτὰ τίς ἂν εὔροι παρ' ἀμφοτέροις» (*Ἐπιστ. 313, Τῷ Δεσπότη, 26-28*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 239).

¹²¹⁷ Βλ. τα πολύ καλά επ' αυτού μελετήματα της Μ.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Понимание патриотизма Димитрием Кидонисом [Η έννοια του πατριωτισμού κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *АДСВ [Античные традиции и визант. Реалии / Αρχαία και Βυζαντινή Παράδοση. Η Πραγματικότητα]* 17 (1980), σ. 45-52 και «Димитрий Кидонис: патриот или предатель? [Δημήτριος Κυδώνης: Πατριώτης ή Προδότης;]», στο Του Αυτού, *Портреты византийских интеллектуалов. Три очерка [Πορτραίτα Βυζαντινών Διανοουμένων. Τρία Δοκίμια]*, Екатеринбург 1992, σ. 14-114.

δυτικούς, οι οποίοι θα όφειλαν με τη σειρά τους να τους προστατέψουν και να τους συνδράμουν με την οργάνωση σταυροφορίας για την αποσόβηση του τουρκικού κινδύνου και τη διάσωση της Αυτοκρατορίας.

Έτσι και με δεδομένη την προστασία που του πρόσφερε η παρουσία του φιλοδυτικού Ιωάννη Ε΄ στο θρόνο, ο Κυδώνης είχε αποφασίσει πλέον ότι θα έπρεπε και ο ίδιος ως *Μεσάζων* να αποτελέσει έναν από τους πρωτεργάτες της εκκλησιαστικής ένωσης με την επάνοδό του στην πνευματική δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Ρώμης, ώστε, καταθέτοντας ομολογία στην ρωμαιοκαθολική πίστη, να συμβάλλει και εκείνος σε προσωπικό επίπεδο στην άρση του σχίσματος και στην αποκατάσταση της ενότητας μεταξύ Ανατολής και Δύσεως σε εκκλησιαστικό επίπεδο. Την πρόθεσή του αυτή θεωρούμε ότι υποδηλώνει εμμέσως πλην σαφώς στην επιστολή που απευθύνει στον Αλέξιο Κασσανδρινό περί το 1355/56, όπου αποδοκιμάζει και πάλι με ασυνήθιστα σκληρό τρόπο τον παλαμισμό¹²¹⁸, υπογραμμίζοντας την αντιφιλοσοφική του χροιά. Αυτό το πράττει συγκρίνοντάς τον προφανώς με τα δύο βασικά θωμιστικά έργα και ταυτόχρονα αντιπροσωπευτικά της ρωμαιοκαθολικής διδασκαλίας, δηλαδή την *Summa contra Gentiles* και την *Summa Theologiae*, επιθυμώντας με τον τρόπο αυτό να τονίσει την θεολογική της ορθότητα έναντι της παλαμικής ως συνοδικά πλέον, από το 1351 κυρίως, ορθόδοξης θεολογικής διδασκαλίας, αλλά και να φανερώσει τις δικές του παγιωμένες θεολογικές αντιλήψεις, που εναρμονίζονταν πλέον με την επίσημη ρωμαιοκαθολική πίστη. Η ευκαιρία για να πραγματοποιήσει την επιθυμία του και να ενταχθεί στο Ρωμαιοκαθολικισμό δόθηκε όπως φαίνεται στον Δημήτριο την άνοιξη του 1357 κατά τη διάρκεια της επίσκεψης της παπικής αντιπροσωπείας με επικεφαλής τον λεγάτο *Petrus de Thomas* στην Κωνσταντινούπολη¹²¹⁹, η παρουσία του οποίου εκεί είχε μεταξύ άλλων και ως σκοπό να επιτύχει τον προσηλυτισμό του αυτοκράτορα και επίλεκτων μελών της υψηλής κοινωνίας της *μεγάλης Πόλεως*, αρχόντων, ευγενών και διανοούμενων, ώστε να παρακινηθεί στη συνέχεια και ο απλός λαός να ασπαστεί ευκολότερα το λατινικό δόγμα.

Είναι αξιοσημείωτο, ωστόσο, ότι η προσχώρηση του *Μεσάζοντος* δεν μαρτυρείται ευθέως σε άλλες πηγές ή στα έργα του, αλλά συμπεραίνεται με τρόπο έμμεσο από το συνδυασμό στοιχείων που προέρχονται από την *Vita* του *de Thomas* και από τα συγγράμματα του Φιλίππου *de Bindo Incontri*, ενώ στα κείμενα του ίδιου γίνεται μόνο υπαινικτική αναφορά. Έτσι, όπως υποστηρίζεται σαφώς στην *Vita*, στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων και με σκοπό την ενδυνάμωση των σχέσεων της Αυτοκρατορίας με τον παπικό θρόνο, κατέθεσαν, ως αποτέλεσμα της

¹²¹⁸ Επιστ. 50, *Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρινῷ*, 33-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84-85. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 148.

¹²¹⁹ Γι' αυτήν, βλ. Επιστ. 93, 58-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126. και Halecki, *Un Empereur*, σ. 53 εξ. Setton, *Parasy*, I, σ. 226 εξ. Раднѣ, *Време Јована V*, σ. 259 εξ και 261 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 210. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 407 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 46 εξ. Delacroix- Besnier, *Les Dominicains*, σ. 190.

προσηλυτιστικής δράσης των παπικών αντιπροσώπων σε μέλη κυρίως του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος¹²²⁰, ομολογίες πίστεως στο λατινικό δόγμα ο αυτοκράτορας¹²²¹ και ομάδα αξιωματούχων μεταξύ των οποίων ο Μανουήλ Άγγελος¹²²², αλλά και οι φίλοι του Κυδώνη Γεώργιος Φιλόσοφος¹²²³ και Ιωάννης Λάσκαρης Καλόφερος¹²²⁴, καθώς επίσης και ο ίδιος ως *Μεσάζων* και ένας από τους εκεί αναφερόμενους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους¹²²⁵. Την αποδοχή του ρωμαιοκαθολικού δόγματος εκ μέρους του επιβεβαιώνουν λίγο αργότερα σαφώς πιστεύουμε και οι έμμεσες αναφορές για το πρόσωπό του στα συγγράμματα του Φιλίππου, τα οποία συντέθηκαν μεταξύ 1357 και 1358, όπου ο Δημήτριος εκλαμβάνεται ως κανονικό μέλος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, δεδομένου ότι στον πρόλογο του *Libellus*, όπου ο συντάκτης του αναφέρεται εκτενώς στην αρωγή που του παρείχε, τον χαρακτηρίζει σαφώς ως «*fidelis Graecus*» και «*conversus ad fidem*»¹²²⁶, ενώ και στο άλλο έργο του, το *De prosessione*, που συντέθηκε το 1358,

¹²²⁰ Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 76 -79. Επίσης, βλ. Setton, *Paracy*, I, σ. 228. Gill, *Byzantium and Paracy*, σ. 211. Радич, *Време Јована V*, σ. 286 - 288. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 47. Για τις μεταστροφές Ορθοδόξων στο Ρωμαιοκαθολικισμό το 14^ο αι. γενικότερα, βλ. T.M. Kolbaba, «Conversion from Greek Orthodoxy to Roman Catholicism in the Fourteenth Century», *BMGS* 19 (1995), σ. 120-134.

¹²²¹ Αναφορικά με την προσχώρηση του αυτοκράτορα, βλ. J. Smet, *The Life*, σ. 75 και Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 16. Για τα γεγονότα γενικότερα, βλ. Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 76 εξ. Радич, *Време Јована V*, σ. 287-288 και Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 47.

¹²²² Επ' αυτού Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 58. Nicol, *Church and Society*, σ. 80. Mergiali-Sahas, *Ambassador*, σ. 596 εξ.

¹²²³ Αυτό προκύπτει νομίζουμε εμμέσως από την αναφορά που κάνει το 1362 στην επιστολή που του απευθύνει, όπου τον πληροφορεί για τις κατηγορίες των παλαμιτών εναντίον του, ως απόρροια της ένταξής του στο Ρωμαιοκαθολικισμό, ως εξής : «*σε δὴ φασὶ ταῖς ἐκείνων θεολογίαις συνθέσθαι, ὁμωμοκέναι τε νομίζειν ἃ καὶ αὐτοί, καὶ τὰς ἀποδείξεις παρείχεν ὁ Φίλιππος, ἐν τῇ τελετῇ σοι περὶ τῶν ἀμαρτημάτων διαλεχθεῖς. Τοῦτο δέ ἐστὶ σαφῶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν μυστηρίων μετασχηκέναι*» (Επιστ. 31, *Τῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 57-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 62). Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 58. Nicol, *Church and Society*, σ. 80.

¹²²⁴ Για τον Δημήτριο, βλ. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 145. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 16. Дугнаев, *Кидонис*, σ. 642 a. Αντίθετα ο Mercati, (*Notizie*, σ. 437) θεωρεί ότι ο Δημήτριος κατέθεσε την ομολογία του το 1359. Ο Loenertz, (*Cydonès, I.*, σ. 58) προσμετρά εκτός από τον Καλόφερο και τον Μανουήλ Άγγελο στα πρόσωπα που κατέθεσαν ομολογίες πίστεως.

¹²²⁵ Βλ. τις παρατηρήσεις επ' αυτού στα Smet, *The Life*, σ. 204-205. Delacroix- Besnier, *Les Dominicains*, σ. 190. Tinnfeld, *Die Briefe*, σ. 260 : «*Durch seine Studien mehr und mehr zur die Theologie der abendländischen Scholastik gewonnen, schließt sich Kydonès der römischen Kirche an*».

¹²²⁶ «*quodam fideli greco vocato Demetrio Chidonij, nobili genere, cive Thesalonicensi qui conversus ad fidem*» (Philippus de Bindo Incontri, *Libellus qualiter Graeci recesserunt ab oboedientia Ecclesiae Romanae and Hii sunt errores Graecorum*, έκδ. Th. Kaeppli, *Philippe Incontri*, σ. 164). Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 10. Delacroix- Besnier, *Les Dominicains*, σ. 216. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 144. Tsougarakis, *Latin Orders*, σ. 208.

κάνει αναφορά και πάλι στον Κυδώνη, ως τον ευγενή Έλληνα εκείνον που είχε αποδεχτεί ήδη το λατινικό δόγμα¹²²⁷.

Κατά συνέπεια και σύμφωνα με τα παραπάνω, θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι, με την προσηλυτιστική του δραστηριότητα στην Κωνσταντινούπολη, ο παπικός απεσταλμένος *Petrus de Thomas*, με τον οποίο συναντήθηκε για πρώτη φορά ο Κυδώνης ως *Μεσάζων* την άνοιξη του 1357¹²²⁸, θα τον εισήγαγε και θα τον ενέταξε, με την αποδοχή της ομολογίας πίστεως που υπέβαλε, ως μέλος στους κόλπους του Ρωμαιοκαθολικισμού¹²²⁹, γεγονός που εναρμονίζεται πλήρως και με τις υπαινικτικού χαρακτήρα αναφορές του ίδιου στην επιστολή που απευθύνει στον Συναδηνό λίγο αργότερα, το 1358. Με την επιστολή αυτή πληροφορεί τον φίλο του ότι θεωρείται πλέον ύποπτος στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας της στάσης του άλλου φίλου του και κυβερνήτη της Φώκαιας Λέοντα Καλόθετου, κάτι που αποδίδει εμμέσως στη μεταστροφή του¹²³⁰, αλλά και του εκμυστηρεύεται παράλληλα την επιθυμία του να αναχωρήσει για την δύση και μάλιστα να καταφύγει στην παπική αυλή στην Ρώμη, *Ίταλίαν* ή στην Αβινιόν, *Γαλατίαν*, υποδηλώνοντας με τον τρόπο αυτό έμμεσα την ένταξή του ήδη στους κόλπους της Δυτικής Εκκλησίας, αλλά και παρουσιάζοντας την πραγματικότητα της μεταστροφής του ως συνειδητή επιλογή, γεγονός που επιβεβαιώνει νομίζουμε επίσης και σε επιστολή του που απευθύνει προς τον Γεώργιο Φιλόσοφο το 1362¹²³¹.

¹²²⁷ Επ' αυτού παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Delacroix- Besnier, (*Les Dominicains*, σ. 216) «*Cependant le Libellus fut écrit avant le De processione et fut précédé par la découverte et la traduction des actes du huitième concile : il faut donc remarquer que, dans le dernier ouvrage de Philippe de Péra, et le plus important, son collaborateur grec ne reçoit comme qualificatifs que quodam nobili Graeco fideli. Peut-être la haute fonction que Démétrios Cydonès occupait au moment de la rédaction du De processione exigeait-elle la discrétion de l'auteur*». Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 155. Όπως αφήνει να μάλιστα να εννοηθεί ο Kaerperi, (*Philippe Incontri*, σ. 171), ο Φίλιππος συνέθεσε και τα δύο του έργα πιθανότατα έπειτα από προτροπή του *Petrus de Thomas*.

¹²²⁸ Γι' αυτό, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 13 εξ. J. Smet, *The Life*, σ. 74. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 16. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 260. Τον *Petrus de Thomas* μάλιστα προσπαθεί να αργότερα υπερασπιστεί ο Δημήτριος σε δύο επιστολές που απευθύνει στον φίλο του Γεώργιο το Φιλόσοφο αναφορικά με τις δυσφημιστικές εναντίον του κατηγορίες. Επ' αυτού, βλ. *Επιστ. 31, Τῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 50-80, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 61-62 και *Επιστ. 97, 51-59*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 134.

¹²²⁹ Για την προσχώρηση του Δημητρίου εκείνη την περίοδο, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 13. J. Smet, *The Life*, σ. 204. Loenertz, *Cydonès, I*, σ. 58. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 16. Kianka, *Diplomacy*, σ. 178 εξ. Russell, *Palamism*, σ. 156. Pasiourtides, *Demetrius Chrysoloras*, σ. 35.

¹²³⁰ «*λοιπὸν καὶ ἡμῖν ἐξέσται σὲ μιμουμένοις Ἰταλίαις μὲν ἐπιθυμεῖν, Γαλάτας δὲ ἐννοεῖν, φέρεσθαι δὲ λογισμοῖς ἔξω Γαδείρων, τί γὰρ ἂν ἐπίσχοι ἄνθρωπον, φίλου μὲν ἐστερημένον, ἐν ὑποψίαις δὲ ζῶντα*» (*Επιστ. 46, Τῷ Ἀστρᾷ*, 28-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 80). Επίσης Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 146-147.

¹²³¹ «*σὲ δὴ φασὶ ταῖς ἐκείνων θεολογίαις συνθέσθαι, ὁμωμοκένοι τε νομίζειν ἃ καὶ αὐτοί, καὶ τάς ἀποδείξεις παρείχεν ὁ Φίλιππος, ἐν τῇ τελετῇ σοι περὶ τῶν ἀμαρτημάτων διαλεχθεῖς. Τοῦτο δὲ ἐστὶ σαφῶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν μυστηρίων μετασχηκένοι*» (*Επιστ. 31, Τῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 57-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 62).

Παρά την προσχώρησή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό όμως, την άνοιξη του 1357 και ενώ τόνιζε έναν χρόνο πριν ότι «*τὸ περὶ τὴν πίστιν ἄδηλον οὐκ ἀνδρὸς εὐσεβοῦς εἶναι*»¹²³², η νέα του θρησκευτική ιδιότητα, αν και γνωστή στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, όπως και σε εκκλησιαστικούς κύκλους της *μεγάλης Πόλεως*, διατηρήθηκε από τον Δημήτριο ηθελημένα κρυφή και αφανής, όπως συνήθηζε λόγω του αξιώματός του, μέχρι το 1363. Η προσπάθεια αυτή ωστόσο δεν φαίνεται να είχε αποτέλεσμα, εφόσον δεν κατάφερε να απαλλαγεί ή να ησυχάσει από τα προβλήματα που εξακολουθούσαν να του δημιουργούν οι θρησκευτικοί του αντίπαλοι πλέον, καθώς, όπως γράφει στον Μανουήλ Ραούλ Μετοχίτη μεταξύ των ετών 1362 και 1363, «*κάμοι γὰρ ἐνταῦθα καθ' ἡμέραν τὰ τοιαῦτα ἐπιτίθεται στόματα, ὧν ἡ ἀναίδεια κἄν λίθους ἐπὶ τὴν ἀντιλογία κινήσειεν*»¹²³³.

Ἔτσι, η μεταστροφή του θα πρέπει να επιβεβαιώθηκε επίσης το 1363, αλλά και πάλι ἔμμεσα, από το περιεχόμενο της *Πρώτης του Ἀπολογίας*¹²³⁴, όπου υπερασπίζεται ευθέως, αλλά χωρίς να δηλώνει τη νέα του θρησκευτική ταυτότητα. Ωστόσο, το φθινόπωρο του 1364 θα πρέπει να συντελέστηκε η πλήρης και οριστική του προσχώρηση στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, κύρια αφορμή για την οποία θα πρέπει να αποτέλεσε πιθανότατα η ανταπόκριση του πάπα στην έκκληση του Ιωάννη Ε' για παροχή βοήθειας με επιστολή που έφτασε στην Κωνσταντινούπολη τον Οκτώβριο του 1364, ἔπειτα από παρέμβαση προφανώς του *Μεσάζοντος* μέσω του Καλόφερου¹²³⁵, με την οποία γνωστοποιούνταν η πρόθεση του παπικού θρόνου για οργάνωση νέας σταυροφορίας με σκοπό την αντιμετώπιση της οθωμανικής επιθετικότητας και την υλοποίηση της εκκλησιαστικής ένωσης με την ἄρση του σχίσματος¹²³⁶. Προκειμένου λοιπόν να υποστηρίξει την παπική αυτή πρωτοβουλία,

¹²³² *Επιστ.* 378, 26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 327.

¹²³³ *Επιστ.* 30, *Ραούλ τῷ Μετοχίτῃ*, 38-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 60.

¹²³⁴ Η πρώτη απολογία αποτελεί ουσιαστικά μια εκτενή έκθεση πίστεως που απευθύνεται «προς Ἴλληνας Ορθοδόξους» και φέρει δύο διαφορετικούς τίτλους, ο πρώτος από τους οποίους είναι «*Πρὸς τοὺς Γραικοὺς προτρεπτικὸς λόγος εἰς ὁμόνοιαν καὶ περὶ τοῦ πρωτείου <τῆς> τῆς παλαιᾶς Ῥώμης Ἐκκλησίας*» και ο δεύτερος «*περὶ τῆς αὐτοῦ διαγωγῆς καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος*». Από άποψη περιεχομένου το έργο διαίρειται σε τρία μέρη. Στο πρώτο παρέχονται βιογραφικά στοιχεία για το Δημήτριο και πληροφορίες για την οικογένειά του, τις σπουδές του και την εκμάθηση της λατινικής γλώσσας. Στο δεύτερο αναπτύσσονται συνοπτικά οι θέσεις του για τη θεία Ουσία, το πρωτείο του επισκόπου Ῥώμης και την εκπόρευση του αγ. Πνεύματος, ενώ στο τρίτο καταχωρούνται προφητείες για επικείμενο αφανισμό της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Ἔτσι, η J.R. Ryder, (*Career and Writings*, σ. 218), πρόσφατα, εκλαμβάνει ορθά το έργο, αν και φέρει σαφή θεολογικό χαρακτήρα, ως μέσο πολιτικής προπαγάνδας του Δημητρίου στην κατεύθυνση της αλληλοκατανόησης μεταξύ Ανατολής και Δύσεως. Το κείμενο της απολογίας εκδόθηκε από τον Mercati, *Notizie*, σ. 359-403. Για το περιεχόμενό της βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 135-138. Beck, *Apologia*, σ. 208-225 και 264-282. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1077. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 279. Kianka, *Apology*, σ. 57-71 και ιδιαίτερα από σελ. 62 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 17-18 και 66.

¹²³⁵ Γενικότερα για το ρόλο του Ιωάννη Καλόφερου στο παπικό περιβάλλον της Αβινιόν, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 24 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 18.

¹²³⁶ Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 83-88. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 18. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 56.

αλλά και να ενισχύσει περισσότερο την νέα προσπάθεια για εκκλησιαστική ένωση και πολιτική συνεργασία με τη Δύση¹²³⁷, ο Δημήτριος εντάχθηκε ολοκληρωτικά στους κόλπους του Ρωμαιοκαθολικισμού το φθινόπωρο του 1364.

Πέραν τούτου όμως, στην εξέλιξη αυτή θα πρέπει να οδήγησαν και άλλα γεγονότα θρησκευτικού χαρακτήρα μεν, με σαφή πολιτική για εκείνον χροιά δε, όπως η οριστική επικράτηση και παγίωση στην Ανατολή της αιρετικής, κατά την άποψή του, διδασκαλίας του αγ. Γρηγορίου του Παλαμά, η απόλυτα αρνητική του στάση απέναντί της και προφανώς η ανάληψη από εκείνον της ηγεσίας της αντιπαλαμικής μερίδας στην Κωνσταντινούπολη μετά το θάνατο του Νικηφόρου Γρηγορά μεταξύ των ετών 1358 και 1361¹²³⁸, καθώς επίσης και τα προβλήματα που ανέκυψαν εξαιτίας της αντιπαλαμικής δραστηριότητας του αδερφού του Προχόρου στον Άθω με την επικείμενη έναρξη των εις βάρος του ανακρίσεων το 1364¹²³⁹, γεγονός που συμπίπτει σχεδόν επακριβώς με την έντονη φιλοδυτική δραστηριότητα του ίδιου στην *μεγάλην Πόλιν*.

Γι' αυτό και είναι εξαιρετικά πιθανό, ότι η απόφαση του Φιλοθέου Κοκκίνου - που είχε επανέλθει μικρό διάστημα πριν στον πατριαρχικό θρόνο - να ξεκινήσει κανονική διαδικασία διερεύνησης των ενεργειών του Προχόρου στον Άθω να συνιστούσε στην πραγματικότητα αντίδραση του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως εναντίον του Δημητρίου με αφορμή την τελική του

¹²³⁷ Ο Κυδώνης φαίνεται ότι επιδίωκε την παπική αυτή ενέργεια, καθώς θα αμβλύνονταν η έλλειψη της εμπιστοσύνης έναντι των Δυτικών στην Ανατολή όπως αφήνει να εννοηθεί το καλοκαίρι του 1364 στην επιστολή του προς τον Σίμωνα Ατουμάνο, επισημαίνοντάς του ότι «βέλτιον οὖν μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ τῆς Πόλεως πολεμῆσαι τοῖς Τούρκοις ἢ πρὸς πάντας ἐφεξῆς ἀγωνίζεσθαι, μᾶλλον δὲ κινδυνεύειν. τούτοις τοῖς λόγοις κινῶν αὐτούς δίκαια ἐρεῖς καὶ ἀληθῆ καὶ συμφέροντα. καὶ βουλευέσθωσαν γενναῖον τι δρᾶσαι, μᾶλλον δὲ δράτῳσαν. Ἦδη γὰρ οὐ χρεία βουλευέσθαι, ἀλλὰ βεβουλευῆσθαι» (Επιστ. 93, 98-102, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126-127). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 18.

¹²³⁸ Το γεγονός μάλιστα ότι διαδέχτηκε στον αντιπαλαμικό αγώνα τους Βαρλαάμ, Ακίνδυνο και Γρηγορά, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι, όπως αναφέρεται στο Συνοδικό της Θεσσαλονίκης (έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 61 από τον *Cod. Vat. gr. 172, f. 167^v*), «τὴν Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου διὰ θίου νοσήσας παρατροπὴν καὶ διαφθορὰν καὶ κατὰ τῆς θείας ἐνεργείας καὶ τοῦ ἐν Θαβωρίῳ λάμπσαντος ἀκτίστου φωτὸς φρουαζάμενος ... Προχόρου τοῦ Κυδώνη τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ... αἴτιος αὐτῷ γέγονε τῆς τοιαύτης αἰρέσεως». Επ' αὐτῶν ειδικότερα βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 162 εξ και 232 εξ.

¹²³⁹ Σχετικά με την δίωξη και καταδίκη του Προχόρου βλ. Επιστ. 129, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 164-166. Mercati, *Notizie*, σ. 520 και Νεράτζη-Βαρμάζη, *Το Βυζάντιο και η Δύση*, σ. 142. Για τις σχέσεις του Δημητρίου με τους ησυχαστές αναλυτικά βλ. Χ. Σωτηροπούλου, «Οι πολέμιοι του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά», στο Γ. Μαντζαρίδη-Χρ. Κοντάκη (επιμ.), *Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου εις τιμὴν και μνήμην του εν αγίοις πατρός ημών Γρηγορίου αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης του Παλαμά (12-14 Νοεμβρίου 1984)*, έκδ. Ι.Μ. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 573 εξ. Ν. Russell, «Palamism and the Circle of Demetrius Cydones», στο J. Herrin-Ch. Dendrinou- et al. (eds.), *Porphyrogenita*, σ. 153-174. Ryder, *Career and Writings*, σ. 124 εξ. Α. Κόλτσιου-Νικητά, «Η θεώρηση του Ησυχασμού στην εργογραφία των αδερφών Προχόρου και Δημητρίου Κυδώνη», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΘ* [Τιμητικό αφιέρωμα στον Ομότ. καθηγητή Απ. Γλαβίνα] 16 (2006), σ. 83-99 και Της Αυτής, «Η στάση του βυζαντινού λογίου Δημητρίου Κυδώνη έναντι της θεολογίας του Γρηγορίου Παλαμά», *Σύνθεσις* 2,2 (2013), σ. 118-142

προσχώρηση στο Ρωμαιοκαθολικισμό, αλλά και την έντονη φιλενωτική του προσπάθεια το 1364.

Ωστόσο θα πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι ακόμη και την επίσημη ένταξη του *Μεσάζοντος* στους κόλπους της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας το έτος 1364¹²⁴⁰ γνωρίζουμε μόνο έμμεσα και μάλιστα από τη συγχαρητήρια επιστολή του πάπα Ουρβανού Ε΄¹²⁴¹ στις 18 Απριλίου 1365, καθόσον εκείνος δεν αναφέρει ευθέως τίποτε σχετικό και πάλι στο έργο του, σύγχρονο και μεταγενέστερο, όπως επίσης ούτε στην αλληλογραφία του ακόμη και σε επιστολές προς πρόσωπα φίλα προσκείμενα ή και ανήκοντα στο ρωμαιοκαθολικό δόγμα, εκτός από την υπαινικτική αναφορά που κάνει στην επιστολή που απευθύνει το 1364 στον Σίμωνα Ατουμάνο. Απευθυνόμενος στο φίλο του νέο Λατίνο αρχιεπίσκοπο Θηβών, προϋποθέτει την πλήρη ένσωμάτωσή του στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, καθώς πανηγυρίζει ως ρωμαιοκαθολικός χριστιανός πλέον για την προαγωγή του, εννοώντας ουσιαστικά την μετάθεσή του από την επισκοπή Γεράσων στην Καλαβρία στην αρχιεπισκοπή Θηβών, τονίζοντάς του γι' αυτό, ότι ο «*μακάριος Ουρβανός τῆ τε ἄλλη πολλῶν ἄξιος ἐγκωμίων, καὶ ὅτι περὶ σοῦ τὰ προσήκοντα δοκεῖ βουλευῆσθαι, ἐφ' ἑτέραν μεταστήσας σὲ πόλιν*»¹²⁴², γεγονός που και το «*κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐψήφισται*»¹²⁴³, γεγονός που σημαίνει ότι και ο Δημήτριος ως μέλος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και του φιλικού περιβάλλοντος του αρχιεπισκόπου, συμφώνησε με την απόφαση του πάπα, ώστε να θεωρεί ως ρωμαιοκαθολικός και φίλος του, όπως του αναφέρει, «*κοινὰ ... ἀγαθὰ τὰ σοὶ διδόμενα*»¹²⁴⁴.

Η επιλογή του Κυδώνη να μην αποκαλύπτει ευθέως και να μην αναφέρεται επιμελώς στην θρησκευτική του ιδιότητα είναι απαραίτητο να κατανοηθεί στο πλαίσιο της γενικότερης τακτικής του για μη κοινοποίηση των πεποιθήσεών του, αλλά και να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι η παρατηρούμενη μυστικοπάθεια

¹²⁴⁰ Είναι κοινά αποδεκτή στην έρευνα η χρονολόγηση της επίσημης προσχώρησης του Δημητρίου στο Ρωμαιοκαθολικισμό στο έτος 1364. Επ' αυτού, βλ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 114. Beck, *Kirche*, σ. 733-734. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, σ. 1076. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 83. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 61-62. Christov, *Demetrios Kydones*, σ. 256.

¹²⁴¹ Το κείμενο της επιστολής, βλ. στο Halecki, *Un Empereur*, σ. 363-364. Επίσης, Laurent, *Cydonès*, σ. 206. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 83-84. Kianka, *Diplomacy*, σ. 178-181. Поляковская, *Κυδοнос и Запад*, σ. 48-49. Духаев, *Κυδοнос*, σ. 642 α.

¹²⁴² *Επιστ.* 93, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126. Πρβλ. και O. Halecki, «Rome et Byzance au temps du grand schisme d'Occident», *Collectanea Theologica* 18, 1-2 (1937), σ. 483 εξ.

¹²⁴³ *Επιστ.* 93, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126. Για να κατανοηθεί καλύτερα το ότι ο Δημήτριος με το «*κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας*» εννοεί στο σημείο αυτό την ίδια εκκλησιαστική κοινότητα που ανήκουν και οι δύο με τον Σίμωνα, θα πρέπει να αναφερθεί ότι σε άλλο σημείο της επιστολής του αναφέρεται και στο κοινό γένος της κατγωγής τους, τονίζοντας πως η χαρά του είναι ακόμη μεγαλύτερη εφόσον πανηγυρίζει εκτός από ρωμαιοκαθολικός χριστιανός και ως «*Ρωμαίος*» για την προαγωγή του Ατουμάνου, με τον οποίο ανήκουν σε «*κοινὸν γένος*» (*Επιστ.* 93, 44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126), ώστε να υπογραμμίζει ότι «*καὶ τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων οἱ σοὶ στέφανοι λαμπρότερον ἀποφαίνουσι*» (*Επιστ.* 93, 25-26, ὁπ. παρ., σ. 126).

¹²⁴⁴ *Επιστ.* 93, 29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126.

που τον χαρακτήριζε, οφειλόταν κυρίως στην πολιτική του ιδιότητα, γι' αυτό και αποτελεί μόνιμο φαινόμενο στην καθόλου πολιτεία του ως δημόσιου άνδρα. Έτσι, η αποσιώπηση των θρησκευτικών του πεποιθήσεων ακόμη και από τα ιδιωτικού χαρακτήρα κείμενά του όπως οι επιστολές, θεωρούμε ότι είναι, όπως και κατά την περίοδο της υπηρεσίας του στον Ιωάννη ΣΤ', οργανικό στοιχείο της πάγιας τακτικής που ακολουθούσε και συνδεόταν πιθανότατα με την κατά το δυνατόν πιο απρόσκοπτη άσκηση του ανώτατου αξιώματος που κατείχε, όπως επίσης και με την προσπάθεια αποφυγής μεγαλύτερων πιέσεων που θα δεχόταν από το εκκλησιαστικό περιβάλλον της «μεγάλης Πόλεως»¹²⁴⁵.

Πέραν τούτων όμως είναι δυνατό επίσης να μην θεωρούσε ως απαραίτητη την ιδιαίτερη αναφορά στην νέα του θρησκευτική ιδιότητα, δεδομένου ότι δεν θα αισθανόταν ότι η μεταστροφή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό αποτέλεσε για εκείνον ένα γεγονός που μετέβαλε ουσιαστικά την χριστιανική του πίστη ή αναπροσανατόλισε ολοκληρωτικά τον θρησκευτικό του βίο, δεδομένου ότι ως ένθερμος ενωτικός πίστευε στο ενιαίο της εκκλησιαστικής πραγματικότητας σε Ανατολή και Δύση, ως «τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας»¹²⁴⁶. Για το λόγο αυτό και είναι μάλλον βέβαιο¹²⁴⁷ ότι εξακολούθησε να τηρεί τα ανατολικά εκκλησιαστικά έθιμα, αποδεχόμενος μόνο τα σημεία εκείνα που διαχώριζαν την Ορθόδοξη Ανατολή από τη Ρωμαιοκαθολική Δύση, ώστε να θεωρεί ότι με την ένταξή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό δεν αποχώρησε από μια εκκλησιαστική πραγματικότητα για να ενταχθεί σε μια άλλη, καθώς εξακολούθησε μάλλον και μετά την ολοκληρωτική του προσχώρηση να κατανοεί τον εαυτό του ως μέλος της Εκκλησίας της Ανατολής, το οποίο με την τελική του ομολογία προχώρησε σε προσωπικό επίπεδο στην άρση του σχίσματος και επανήλθε στην προηγούμενη εκκλησιαστική κατάσταση,

¹²⁴⁵ Προκειμένου να κατανοηθεί η απόκρυψη της θρησκευτικής του μεταστροφής, θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι την ίδια τακτική ακολούθησε, με δική του υπόδειξη μάλλον, και ο αδερφός του Πρόχορος στον Άθω την ίδια εποχή, δηλαδή από το 1358, που υιοθέτησε την αντιησυχαστική του στάση και προσκολλήθηκε στο θωμισμό, μέχρι και το 1365, που ανακαλύφθηκαν τα συγγράμματα του Γρηγορίου Ακινδύνου στην κατοχή του στη μονή της Μεγίστης Λαύρας, προκειμένου να αποφύγει την πολεμική των Λαυριωτών. Για το λόγο αυτό και η στάση του Προχόρου θεωρήθηκε ως ύπουλη και υποκριτική, εφόσον κινούνταν εντός της μονής και γενικότερα στον Άθω ως «καρκίνος λοξά βαδίζων, Εύριπου τε φέρων μεταβολάς, και τὰς χαμαιλέοντος ἀλλάττων μορφάς» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 111-113, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 102-103 (PG 151, 696 A)].

¹²⁴⁶ *Επιστ.* 93, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126.

¹²⁴⁷ Τούτο προκύπτει νομίζουμε σαφώς από το γεγονός ότι δέκα χρόνια αργότερα περίπου, στις 18 Μαρτίου 1374, ο πάπας Γρηγόριος ΙΑ' απήλυσε στον Δημήτριο θερμή επιστολή, προτείνοντάς του την εκπροσώπηση των λατινοφρόνων της Αυτοκρατορίας που ακολουθούσαν ήδη ως ενωτικοί ρωμαιοκαθολικό δόγμα στο επιτελείο του. Πρβλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 311 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 30.

αναγνωρίζοντας δηλαδή πλέον ως πνευματικό ηγέτη και κεφαλή της Καθολικής Εκκλησίας, Ανατολής και Δύσεως, τον επίσκοπο Ρώμης¹²⁴⁸.

Ωστόσο, η ευρύτερη γνωστοποίηση της θρησκευτικής του μεταστροφής μετά το 1363 και ιδιαιτέρως το 1364, θα πρέπει να προκάλεσε ακόμη πιο έντονη εναντίον του την αντίδραση του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο ήταν ήδη αρνητικά διακείμενο απέναντί του λόγω του ήδη εγνωσμένου αντιπαλαμισμού του και ταυτόχρονα του φιλοθωμισμού του, με συνέπεια να δέχεται διαρκείς επιθέσεις, απέναντι στις οποίες το πολιτικό του αξίωμα του προσέφερε ασπίδα προστασίας. Αυτό ίσχυε όμως μόνο για τον ίδιο, εφόσον η πλημμυλής και ελαστική εφαρμογή της θρησκευτικής ουδετερότητας εκ μέρους του Ιωάννη Ε΄ είχε ως συνέπεια να μετατραπεί σε εξιλαστήριο θύμα των πολιτικών και θρησκευτικών του επιλογών ο Πρόχορος¹²⁴⁹, διότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, η ανακίνηση της υπόθεσής του περί τα τέλη του 1364 από τον πατριάρχη Φιλόθεο υπήρξε πιθανότατα αντίδραση και προσπάθεια περιστολής της δικής του έντονης φιλοδυτικής και φιλενωτικής δραστηριότητας, αλλά και πιθανότατα συνέπεια της ολοκλήρωσης της θρησκευτικής του μεταστροφής.

3. Ο θάνατος της μητέρας και των αδερφών του Δημητρίου στην Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη, η χειροτονία του Προχόρου σε ιερομόναχο και η προχείρισή του σε πνευματικό στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας (1361/63)

Τέσσερα χρόνια περίπου μετά την υποβολή της αρχικής του ομολογίας στο Ρωμαιοκαθολικισμό το 1357 και ενώ ήταν αφοσιωμένος στην κοπιώδη άσκηση του πολιτικού του αξιώματος και απορροφημένος από το μεταφραστικό και συγγραφικό του έργο, ο Κυδώνης κλήθηκε να αντιμετωπίσει στις αρχές της δεκαετίας του 1360 μια οδυνηρή οικογενειακή δοκιμασία εξαιτίας της νέας σοβαρής επιδημίας πανούκλας που ενέσκηψε στην Αυτοκρατορία¹²⁵⁰. Για την τρομερή αυτή νόσο στην

¹²⁴⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί στην παρούσα συνάφεια, ότι παρά το πρόσφατο της ολοκληρωτικής του προσχώρησης το 1364, ο Δημήτριος δεν διστάζει να αντιμετωπίζει με περίσκεψη και κριτική διάθεση τον παπικό θρόνο και τους χριστιανούς της Δύσεως για τα σφάλματα και τις παραλείψεις αναφορικά με την βοήθεια προς την Ανατολή, καθώς θα καλούνταν ένα χρόνο αργότερα να βιώσει την οδυνηρή εμπειρία για την υπόσχεση βοήθειας εναντίον των Οθωμανών, η οποία πραγματοποιήθηκε πολύ αργά και ανεπιτυχώς. Γι' αυτό, βλ. Έπιστ. 93, 58-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 127 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 16.

¹²⁴⁹ Λόγος ἕτερος, 54-55· 148, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 314· 317. Όπως αναφέρει μάλιστα απευθυνόμενος στον πατριάρχη Φιλόθεο, με τις ενέργειές του εναντίον του αδελφού του, «ἐμέ μὲν λυπεῖσθαι ταῖς ἐκείνου κατηγορίαις, ἐκεῖνον δὲ δάκνεσθαι δι' ὧν αὐτός ὑβρίζομην» (Λόγος ἕτερος, 56-57, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 315). Επίσης, βλ. Νεράτζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 142. Polyakovskaya, *Demetrio Cidone*, σ. 116 εξ και Πριγκιπάκης, *Πρόχορος*, σ. 365-366.

¹²⁵⁰ Στην επιστολή του προς τον Γεώργιο Φιλόσοφο ομιλεί περί τῆς δυστυχίας, λόγω απώλειας των μελών της οικογένειάς του. Βλ. Έπιστ. 110, *Κυρῶ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz,

μεγάλην Πόλιν¹²⁵¹ κάνει λόγο σε επιστολή που απευθύνει στον Κωνσταντίνο Ασάνη περί το 1361/62, όπου του τονίζει ότι, λόγω του αξιώματός του, είναι υποχρεωμένος μεταξύ άλλων να αντιμετωπίσει ακόμη μεγαλύτερα προβλήματα¹²⁵², με το πλέον δυσχερέστερο από αυτά την πανούκλα, την οποία λόγω της ραγδαίας της εξάπλωσης, παρομοιάζει με γιγαντιαίο «κῦμα» που κατακλύζει την Κωνσταντινούπολη και είναι αδύνατη η αντιμετώπισή του, καθώς αποδεικνύεται «πάσης τέχνης, πάσης μηχανῆς ἰσχυρότερον»¹²⁵³. Είναι μάλιστα τέτοιας έντασης η εξάπλωση της επιδημίας, ώστε να αποδεκατίζεται με ταχύτατους ρυθμούς ο πληθυσμός της και η μεγάλη Πόλις να κινδυνεύει να μετατραπεί σε απέραντο τάφο¹²⁵⁴.

Η επιθετικότητα και τα πολλά θύματα της πανούκλας φοβίζουν πολύ έντονα τον Δημήτριο, που ανησυχεί για την υγεία του, καθώς γράφει στον Ασάνη ότι «τρέμομεν μὲν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν εἰς τοὺς τάφους ὀρώντες καὶ τοὺς ἐκεῖσε καθ' ἡμέραν ἐπειγομένους»¹²⁵⁵. Η εξάπλωση της νόσου στην Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη δεν επηρέασε τελικά τον ίδιο, αλλά είχε ως τραγική συνέπεια να απολέσει εξαιτίας της αρχικά την μητέρα και κατόπιν τις δύο από τις τρεις αδερφές του, όπως και άλλα φιλικά ή συγγενικά του πρόσωπα, ώστε να είναι αναγκασμένος να συμμετέχει «πρὸς τὰς καθ' ἡμέραν τῶν φίλων καὶ τῶν συγγενῶν ἐκφορὰς»¹²⁵⁶. Την πληροφορία ότι η μητέρα του νόσησε βαριά από την πανούκλα στη γενέτειρά του έλαβε ενώ βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη και υπέφερε ήδη ένα χρόνο τουλάχιστον από την παλαιά ψυχοσωματική ασθένεια που τον ταλαιπωρούσε, παρουσιάζοντας εκ νέου συμπτώματα βαριάς σωματικής κόπωσης και πνευματικής

Correspondance, I, σ. 148. Για την επιδημία εκείνη την εποχή, βλ. Βραχέα Χρονικά, 7,14 - 33,8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 66 και 243. Επίσης, βλ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 290 εξ. Κ.Β. Τσιάμη, *Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της Πανώλους*, σ. 127. C. Tsiamis - E. Poulakou-Rebelakou - A. Tsakris - E. Petridou, «Epidemic waves of the Black Death in the Byzantine Empire (1347-1453 AD) / Ondate epidemiche della Morte Nera nell'Impero Bizantino (1347-1453 d.C.)» *Infections in the History of Medicine / Le Infezioni nella Storia della Medicina* 3 (2011), σ. 195 εξ (το άρθρο, σελ. 193-201).

¹²⁵¹ *Επιστ.* 109, Ασάνη Κωνσταντίνω, 27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 147. Έμμεση αναφορά στην επιδημία της πανούκλας θεωρούμε ότι κάνει ο Δημήτριος και στην επιστολή του προς τον Δημήτριο Κασσανδρηνό το 1361. Βλ. *Επιστ.* 275, 4-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 193.

¹²⁵² «ἀλλ' εἰ μὴ μείζοσιν ἦν κακοῖς προαπαλαίειν ἐνταῦθα» (*Επιστ.* 109, Ασάνη Κωνσταντίνω, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 147).

¹²⁵³ *Επιστ.* 109, Ασάνη Κωνσταντίνω, 26-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 147.

¹²⁵⁴ «ἀνάλωται μὲν ὁ δῆμος, ἄλλοσε δὲ δοκοῦσιν οἱ πολιτευόμενοι μετανίστασθαι. Οἱ δὲ στρατιῶται καὶ τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ παθόντων χεῖρω πεπόνθησιν. Απειρήκε δὲ ἰκετεύων ὁ ἱερεὺς καὶ πρὸς τὰς ἐκφορὰς οὐ δοκοῦσιν ἀρκεῖν οἱ περιλειπόμενοι. Καθ' ἡμέραν δὲ χωρεῖ τὸ κακόν, τὸ δὲ ἐπισχῆσον οὐδ' ἐν ἐλπίσι, καὶ κινδυνεύει τὴν πάντας δείξασαν πόλιν τὴν αὐτὴν πάλιν δέξασθαι πάντα, ἕνα τάφον κοινὸν γενομένην» (*Επιστ.* 109, Ασάνη Κωνσταντίνω, 30-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 147).

¹²⁵⁵ *Επιστ.* 109, Ασάνη Κωνσταντίνω, 36-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 147

¹²⁵⁶ *Επιστ.* 110, Κυρῶ Γεωργίω τῷ φιλοσόφῳ, 29-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148

κατάπτωσης, η οποία θα πρέπει να είχε καταστεί πλέον χρόνια¹²⁵⁷, καθώς παρουσίαζε σχεδόν τα ίδια συμπτώματα με εκείνα της νόσου που τον ταλαιπώρησε στην μικρή θρακική πολίχνη κοντά στη Σηλυβρία περί τα τέλη του 1346¹²⁵⁸, αλλά και με εκείνα της ασθένειας που θα τον κατέβαλε επίσης δύο χρόνια αργότερα, το 1363, στην *μεγάλην Πόλιν*¹²⁵⁹.

Αναφερόμενος ειδικότερα στην κατάσταση της υγείας του, πληροφορεί τον ιατρό και φίλο του Γεώργιο Φιλόσοφο, ότι λόγω της μεγάλης ψυχικής του επιβάρυνσης, υπέφερε από πολλούς ιλίγγους, ισχυρούς πονοκεφάλους και ταχυκαρδίες, καθώς επίσης και από άσθμα, αλλά και από τις παλαιές οδυνηρές αϋπνίες¹²⁶⁰, εξαιτίας των οποίων μάλιστα επιβαρύνονταν ακόμη περισσότερο η ψυχική του υγεία, ώστε να παρουσιάζει πιθανότατα συμπτώματα χρόνιας κατάθλιψης¹²⁶¹. Η σοβαρή επιδείνωση της υγείας του εκείνη την εποχή όμως θα πρέπει να οφειλόταν κυρίως στην αφόρητη πίεση από τα προβλήματα που καλούνταν να αντιμετωπίσει ως *Μεσάζων* λόγω της επιδημίας της πανούκλας Τα προβλήματα αυτά, σε συνδυασμό με την πολεμική που δεχόταν λόγω της ένθερμης φιλοδυτικής του στάσης, αλλά και την νέα δοκιμασία που αντιμετώπιζε προφανώς από την οικτρή κατάσταση της προσβεβλημένης από την πανούκλα ετοιμοθάνατης μητέρας του, όπως και από την ασθένεια της μεγαλύτερης από τις αδερφές του στην Κωνσταντινούπολη, φαίνεται ότι επέτειναν ακόμη περισσότερο την ψυχοσωματική του εξάντληση.

Ωστόσο, παρά τις πολλές του υποχρεώσεις και την επιβαρυνόμενη του υγεία, ο Δημήτριος, μόλις πληροφορήθηκε την σοβαρή επιδείνωση της κατάστασης της μητέρας του, έσπευσε αμέσως και για τελευταία φορά στη Θεσσαλονίκη, συνοδευόμενος από την μεσαία και τη μικρότερη από τις αδερφές του, ενώ είναι

¹²⁵⁷ Τούτο προκύπτει νομίζουμε από την αναφορά του στην επιστολή που απευθύνει στον Γεώργιο Φιλόσοφο το 1362, όπου αναφέρει ότι η ασθένειά του έχει χρόνιο χαρακτήρα, καθώς κάνει λόγο περί «τῶν νόσων οἱ ταύταις διὰ βίου παλαίειν ἠναγκασμένοι» (Επιστ. 31, *Τῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 61).

¹²⁵⁸ Για την ασθένειά του στην Θράκη, βλ. § 2, κεφ. Β' της παρούσας μελέτης.

¹²⁵⁹ Επιστ. 73, *Καλοφέρῳ*, 19-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 105 και Επιστ. 78, 8-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 111.

¹²⁶⁰ «ἔτος γὰρ ἤδη τουτὶ ἀφ' οὗ τὴν μὲν κεφαλὴν οὐκ ἔπαυσάμην συνεχῶς ἰλίγγους βαλλόμενος, ἡ δὲ καρδία ῥήγνουσί μοι τὸ στήθος, ἐκπηδῆσαι τούτου βιαζομένη. Τὸ δ' ἄσθμα παραπλήσιον τοῖς πνιγομένοις προσκόπτει, ἀγρυπνία τε ὑπερφυεῖς καὶ οὐ πόρρω παραφροσύνης· καὶ πάνθ' ὅμοια τοῖς λειποψυχοῦσι. Καὶ δοκεῖ μὲν τῇ τοῦ Σωτῆρος χάριτι καθ' ἡμέραν κλίνειν τὸ νόσημα, ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ λείψανα μέγαν ἐγείρει τῷ σώματι τὸν χειμῶνα» (Επιστ. 110, *Κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 34-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 149).

¹²⁶¹ Λόγω μάλιστα της βαριάς ψυχικής του κόπωσης, ο Γεώργιος του είχε συστήσει να κάνει δίαιτες και περιπάτους, αλλά και να προσπαθεί να μην επιβαρύνει περισσότερο την ψυχική του κατάσταση. Βλ. Επιστ. 110, *Κυρῷ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 40-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 149. Όπως παρατηρεῖ μάλιστα ἐπ' αὐτοῦ ο Tinnfeld, (*Briefe, I/I*, σ. 17) «*Kydones erkrankte damals, aber nicht an der Pest; die Symptome lassen eher auf psychische Erschöpfung schließen, mit psychologischer Deutung der Symptome und der Erwähnung von Bettlägerigkeit und zeitweiligem Ausscheiden aus dem Palastdienst*».

πιθανό επίσης να ειδοποιήθηκε και να έφτασε εκεί ο Πρόχορος από το άγ. Όρος. Η έγκαϊρη άφιξή τους είχε ως αποτέλεσμα να καταφέρουν να προλάβουν τη μητέρα τους ακόμη ζωντανή, πράγμα που, σε συνδυασμό με την πρόσκαιρη χαρά που αισθάνθηκαν, ειδικά ο Δημήτριος, από την πιθανώς πρώτη συνάντηση ολόκληρης σχεδόν της οικογένειας μετά το 1345 που εγκατέλειψε την Θεσσαλονίκη, ανακούφισε πρόσκαιρα τη βαριά ψυχική τους φόρτιση, εφόσον και η μεγαλύτερη από τις αδερφές τους νοσούσε ήδη από την πανούκλα στην Κωνσταντινούπολη και δεν τους ακολούθησε στην Θεσσαλονίκη. Παρά την πρόσκαιρη χαρά όμως, λίγο μετά την άφιξή τους η μητέρα τους πέθανε, αφού πρώτα, όπως μας πληροφορεί ο Κυδώνης, κατάφερε να συζητήσει μαζί της για το μέλλον της οικογένειάς τους, οπότε εκείνη του έδωσε, ως πρωτότοκου και προστάτη της, τις τελευταίες οδηγίες και του ανέθεσε προφανώς εξ ολοκλήρου την επιμέλεια για τη φροντίδα των αδερφών του¹²⁶².

Εν τω μεταξύ η κατάσταση της υγείας και της μεγαλύτερης από τις τρεις αδερφές του στην Κωνσταντινούπολη φαίνεται ότι επιδεινώθηκε ραγδαία ενώ εκείνοι απουσίαζαν, γι' αυτό και ειδοποιήθηκε με τις αδερφές του να επιστρέψουν εσπευσμένα εκεί αμέσως σχεδόν μετά την ταφή της μητέρας τους. Εκτός από το ίδιο και τις δύο αδερφές τους, είναι πιθανό επίσης να ταξίδεψε στην Πόλιν και ο Πρόχορος. Με την έγκαϊρη άφιξή τους εκεί κατάφεραν να προλάβουν την αδερφή τους ζωντανή, η φθίνουσα πορεία της υγείας της όμως φαίνεται πως ήταν πλέον μη αναστρέψιμη, ώστε να πεθάνει και αυτή πολύ σύντομα¹²⁶³. Η κακοτυχία για την οικογένειά του ωστόσο δεν σταμάτησε εκεί. Έπειτα από λίγο διάστημα ασθένησε από την επιδημία και η μεσαία από τις αδερφές του, η οποία πέθανε επίσης λίγο αργότερα και κηδεύτηκε στην Κωνσταντινούπολη¹²⁶⁴, με αποτέλεσμα να παραμείνουν πλέον στη ζωή μόνο η νεότερη, η οποία κατάφερε να διασωθεί από την πανούκλα¹²⁶⁵, όπως και ο Πρόχορος.

¹²⁶² «έγώ μὲν ἐκ τῆς πατρίδος ἐπανιών ἦγον ἐνταῦθα, τελέσων ἐπ' αὐτῇ τάς τῆς μητρὸς ἐντολάς, ἃς ἐκείνη τελευταίας μοι περὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιμελείας ἐπέταττεν» (Ἐπιστ. 110, *Κυρῶ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 17-19, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148). Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 519. Loenertz, *Les recueils*, σ. 110. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 16.

¹²⁶³ «τὴν μὲν πρώτην καὶ ἡ μεγάλη Πόλις ἐθρήνησε μετ' ἐμοῦ· κοινὸν γὰρ τινὰ κόσμον τὴν ἐκείνης ἀρετὴν πάντες ἐνόμιζον» (Ἐπιστ. 110, *Κυρῶ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 14-15, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148). Ἐπίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 16.

¹²⁶⁴ «τὴν δὲ λοιπὴν χρόνῳ μόνῳ ἀρετῆς διαφέρουσαν, ὡς τὰ γε ἄλλα μηδὲν ἐκείνης λείπεσθαι πάντες ἐβόων. ἐγὼ μὲν ἐκ τῆς πατρίδος ἐπανιών ἦγον ἐνταῦθα, τελέσων ἐπ' αὐτῇ τάς τῆς μητρὸς ἐντολάς, ἃς ἐκείνη τελευταίας μοι περὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιμελείας ἐπέταττεν. Ἡ δ' ἄρ' ἡμῖν τοσοῦτον παρέμεινε, ὥστ' ἰδεῖν μόνον ἐπὶ τῶν ἔργων ἃ περὶ αὐτῆς ὑπισχνούμεθα τῇ μητρὶ, ἀπολαῦσαι δὲ ἐκείνων αὕτη τε ἐκωλύθη, καὶ ἡμῖν μάταιον πάντα τὸν περὶ αὐτὴν ἀπέδειξεν πόνον» (Ἐπιστ. 110, *Κυρῶ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 15-22, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148).

¹²⁶⁵ «ἡ δὲ περιλειφθεῖσα τῶν ἀδελφῶν, μείζονος διὰ τὴν ἡλικίαν δεομένη προνοίας, δοκεῖ μὲν ἔτι ζῆν, οὕπῳ δὲ τῆς ἐπὶ ταῖς οἰχομέναις τῶν ἀδελφῶν ἐνέδωκε λύπης, ἀλλ' ὥσπερ ἐκείναις παρεστῶσα ψυχορραγούσαις οὕτω παρακάθηται μὲν τῷ τάφῳ, κλάει δὲ συνεχῶς εἰς ἐκεῖνον ὀρώσα» (Ἐπιστ. 110, *Κυρῶ Γεωργίῳ τῷ φιλοσόφῳ*, 22-25, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 148).

Εκτός αυτού, όμως, περί το 1361/62 θα πρέπει να απασχόλησε επίσης τον Κυδώνη ως *Μεσάζοντα* και ένα ιδιαίτερα παρακινδυνευμένο πολιτικής φύσεως ζήτημα, που αφορούσε στον επιστήθιο φίλο και ομοϊδεάτη του Ιωάννη Λάσκαρη Καλόφερο. Ο Καλόφερος, σύναψε γάμο με τη Μαρία, κόρη του Ματθαίου Καντακουζηνού και ανιψιά της αυτοκράτειρας Ελένης, συζύγου του Ιωάννη Ε΄. Το γεγονός αυτό δημιούργησε υπόνοιες στο αυτοκρατορικό περιβάλλον για ενδεχόμενη διεκδίκηση δικαιωμάτων στον αυτοκρατορικό θρόνο από το νέο ζεύγος, κάτι που θα μπορούσε να προκαλέσει ίσως δυσάρεστες και επικίνδυνες για την σταθερότητα της βασιλείας του Παλαιολόγου νομικές συνέπειες, εφόσον μέσω αυτού του γάμου είχαν συνδεθεί πλέον συγγενικά οι δύο, δυνητικά αντίπαλες στην κυβερνώσα, πρώην αυτοκρατορικές οικογένειες των Λασκαριδών και των Καντακουζηνών. Μπροστά στον κίνδυνο δυσάρεστων συνεπειών από την προφανή υποψία και την ενδεχόμενη οργή του αυτοκράτορα, το ζευγάρι, πιθανότατα και με την παρότρυνση του Δημητρίου, αποφάσισε να αναχωρήσει για τη Δύση και να αναζητήσει προστασία από τον πάπα στην Αβινιόν¹²⁶⁶.

Κατά το διάστημα αυτό επίσης, δηλαδή μεταξύ των ετών 1361 και 1362¹²⁶⁷, θα πρέπει να πραγματοποιήθηκε η είσοδος του Προχόρου στην ιεροσύνη στην μονή της Μεγίστης Λαύρας με τη χειροτονία του σε ιερομόναχο¹²⁶⁸, ενώ γύρω στο 1363 θα του αποδόθηκε επιπλέον το οφφίκιο του πνευματικού¹²⁶⁹. Η ταχεία αυτή ανέλιξη του αδερφού του συνδέεται πιθανότατα με την προοπτική της μελλοντικής του προαγωγής στην εκκλησιαστική ιεραρχία, με αποφασιστικό βήμα ίσως την ανάληψη της ηγουμενίας της πρώτης στην ιεραρχία μονής του Αγίου Όρους έπειτα από το

¹²⁶⁶ Σύμφωνα με τον Tinnefeld, (*Briefe, I/I*, σ. 17) «*um diese Zeit spielte sich auch die Affäre um seinen Freund, den byzantinischen Senator Ioannes Laskaris Kalopheros ab: er heiratete Maria, die Tochter des Matthaios Kantakuzenos und Nichte der Helene Kantakuzene, Gattin Ioannes' V., und dieser fürchtete alsbald unliebsame thronrechtliche Konsequenzen einer ehelichen Verbindung zwischen den bei den Kaiserfamilien der Laskariden und der Kantakuzenen. Vor seinem Zorn floh das junge Paar ins Abendland und suchte beim Papst in Avignon Hilfe*». Επ' αυτού βλ. και Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 60 εξ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 18. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 163. Για την παρουσία του Καλόφερου στην Αβινιόν εκείνη την περίοδο, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 24 εξ.

¹²⁶⁷ Η χειροτονία του Προχόρου τοποθετείται από τη έρευνα στο διάστημα μεταξύ των ετών 1360 και 1365 και ανάλογα με τον προσδιορισμό του έτους της γεννήσεώς του σε συνδυασμό με την προϋπόθεση της συμπληρώσεως του τριακοστού έτους της ηλικίας του. Έτσι, την χειροτονία του Προχόρου τοποθετούν οι Rigo, (*Il Monte Athos*, σ. 20) και I. Christov, «Prochoros Kydones», σ. 1076 το 1363, ο Α.Γ. Духаев, («Кидонис Прохор», στ. 657a) το 1363 / 1364, οι Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 238, η Α.Μ. Talbot, «Kydones Prochoros», *ODB II* (1991), σ. 1061 το 1364 και ο Δ.Χ. Καλαμάκης, («Διέλευση του Προχόρου Κυδώνη από την Θάσο», *Θασιακά 9/1994-95* (1996), σ. 204) το 1365.

¹²⁶⁸ «*τοῦ τῆς ἱερωσύνης [...] ἡξιώθη βαθμοῦ*» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά ... Προχόρου*, 36, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 100 (PG 151, 694 A)].

¹²⁶⁹ Την πληροφορία για προχείρηση του Προχόρου σε πνευματικό λαμβάνουμε από τίτλο έργου του, όπου ανφέρονται τα εξής : «*τοῦ μακαρίτου Προχόρου τοῦ Κυδώνη, ἱερομονάχου καὶ πνευματικοῦ, περὶ καταφατικοῦ καὶ ἀποφατικοῦ τρόπου ἐπὶ τῆς θεολογίας καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ ὄρει τοῦ Κυρίου θεοφανείας*» (*Cod. Vat. gr. 678, f. 31v*).

θάνατο του Ιακώβου Τρικανά¹²⁷⁰, κάτι που θα μπορούσε να αποτελέσει το πλέον σημαντικό εφελτήριο για την μελλοντική του ανάδειξη στο επισκοπικό αξίωμα, δεδομένου ότι το 1363 είχε ήδη συμπληρώσει και την κανονική ηλικία για την απόκτηση δυνατότητας εκλογής του σε επίσκοπο¹²⁷¹. Έτσι είναι πολύ πιθανό, ότι την πραγματοποίηση της χειροτονίας του αδερφού του στην Λαύρα θα υποστήριξε και το αυτοκρατορικό περιβάλλον, ιδιαιτέρως όμως ο ίδιος ο Δημήτριος ως ισχυρός *Μεσάζων*, ο οποίος μάλιστα, στο πλαίσιο της προσπάθειάς του για την εκκλησιαστική ένωση, είναι πολύ πιθανό να προσέβλεπε επιπλέον στο γεγονός, ότι η ενδεχόμενη εκλογή και ανάδειξη του αδελφού του αργότερα σε επίσκοπο θα ενίσχυε την ισχνή φιλενωτική μερίδα του ανώτερου κλήρου της Κωνσταντινουπόλεως, ώστε να υποστηριχθεί αποτελεσματικότερα η σχεδιαζόμενη υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον παπικό θρόνο, με απώτερο στόχο την προώθηση και υλοποίηση της πολιτικής συμμαχίας με τα δυτικά κράτη για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς.

4. Οι προσπάθειες του Δημητρίου για εκκλησιαστική ένωση και σύναψη συμμαχίας με την Δύση (1356/57 - 1365/66). Η πολιτική και η συγγραφική του δραστηριότητα

Η εκκλησιαστική και πολιτική προσέγγιση με τη Δύση αποτέλεσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, την κύρια αποστολή του Δημητρίου ως *Μεσάζοντος* του Ιωάννη Ε΄, για την υλοποίηση του οποίου κατέβαλε εργώδεις προσπάθειες, παραμένοντας ταυτόχρονα, παρά τις πολλαπλές δυσκολίες που αντιμετώπισε σε πολιτικό, εκκλησιαστικό και οικογενειακό επίπεδο, σταθερός υπέρμαχος της φιλοδυτικής εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο αυτό είναι βέβαιο ότι υποστήριξε ένθερμα την πολιτική του Παλαιολόγου αυτοκράτορα πριν ακόμη αναλάβει επίσημα το αξίωμά του, ενθαρρύνοντας την πρωτοβουλία του τον

¹²⁷⁰ Το γεγονός ότι ο Πρόχορος προοριζόταν για το αξίωμα του ηγουμένου, επιβεβαιώνεται σαφώς από το Δημήτριο, ο οποίος παρουσιάζει ως κύρια αφορμή της αντίδρασης του Ιακώβου κατά τα έτη 1365 - 1366 το φόβο για ενδεχόμενη απώλεια του αξιώματός του από τον αδερφό του. Έτσι, όπως παρατηρεί, ο ηγούμενος, υποκύπτοντας σε ανύπαρκτες κατηγορίες (*Λόγος έτερος*, 221, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 320) κάποιων (*Λόγος έτερος*, 246-250, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 320), μετέβαλε στάση απέναντί στον Πρόχορο κυρίως διότι «*τὴν ἀρχὴν ἐλογίζετο*» (*Λόγος έτερος*, 265-266, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 321) και «*ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς τρέμων τὴν ἐκείνου σοφίαν καὶ παρρησίαν ὑπώπτευε*» (*Λόγος έτερος*, 255-256, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 321).

¹²⁷¹ Ο Πρόχορος είχε συμπληρώσει το 30^ο έτος, καθώς είχε γεννηθεί το αργότερο μέχρι το 1332/3 (Πριγκιπάκης, *Πρόχορος*, σ. 360 εξ). Και αυτό διότι ο Rigo, (*Il Monte Athos*, σ. 20) και ο I. Christov, «Prochoros Kydones», σ. 1076 τοποθετούν τη γέννησή του το 1333. Οι H. Hunger, *Prochoros ... Überstzungen*, σ. 7, A.M. Talbot, «Kydones Prochoros», *ODB II* (1991), σ. 1061, Saint-Guillain, (*Manouël Kydônès*, σ. 346 σημ. 21), υποστηρίζουν ότι γεννήθηκε το 1333/1334, ενώ και ο F. Tinnefeld, («Kydones Prochoros», *LThK 6* (2006), σ. 549) στο πλέον πρόσφατο άρθρο του για τον Πρόχορο, μετέθεσε τη χρονολογία της γέννησής του από το 1335 στο διάστημα μεταξύ 1333 και 1335.

Δεκέμβριο του 1355¹²⁷² να απευθύνει, έπειτα και από προτροπή του φίλου του Κυδώνη, ρωμαιοκαθολικού επισκόπου Σμύρνης Παύλου, επιστολή στον πάπα Ιννοκέντιο ΣΤ΄, με την οποία ζητούσε την αποστολή στρατιωτικής βοήθειας, δηλώνοντας επιπλέον την πρόθεσή του να υπαχθεί εκκλησιαστικά τόσο εκείνος όσο και οι υπήκοοί του στον παπικό θρόνο. Για να πείσει μάλιστα τον αυτοκράτορα ο Παύλος θα πρέπει να του υποσχέθηκε, σύμφωνα με τον Δημήτριο, ότι, ως αντάλλαγμα για την μεταστροφή εκείνου και των άλλων Ανατολικών Χριστιανών, θα λάμβανε με βεβαιότητα ισχυρή στρατιωτική συνδρομή για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των Τούρκων¹²⁷³.

Προς την κατεύθυνση αυτή ο Δημήτριος συνέχισε επίσης να εργάζεται και επίσημα από τις αρχές του 1356 ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος, ώστε, παρά το γεγονός ότι η απαντητική επιστολή του πάπα τον Ιούλιο του 1356 δεν δημιούργησε αισιοδοξία στο παλάτι, καθώς ήταν αόριστη ως προς τις υποσχέσεις¹²⁷⁴, να συνδράμει με την έντονη φιλενωτική του δραστηριότητα και την προσωπική του προσχώρηση στον Ρωμαιοκαθολικισμό την άνοιξη του 1357 στην προσπάθεια για εξασφάλιση στρατιωτικής βοήθειας με σκοπό τη διάσωση της Αυτοκρατορίας. Έτσι, είναι βέβαιο, ότι παρότρυνε τον Ιωάννη Ε΄ να ακολουθήσει, όπως τον προέτρεπε στην επιστολή του ο πάπας, τις οδηγίες των κομιστών της και εκπροσώπων του επισκόπων *Petrus de Thomas* και *Γουλιέλμου Conti*, οι οποίοι έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη και την παρέδωσαν τον Μάρτιο ή τον Απρίλιο του 1357, πραγματοποιώντας παράλληλα επαφές με σκοπό την δρομολόγηση της εκκλησιαστικής ένωσης¹²⁷⁵, με πρώτο βήμα – όπως ήδη αναφέρθηκε – τον προσηλυτισμό στον Ρωμαιοκαθολικισμό του αυτοκράτορα, αξιωματούχων του περιβάλλοντός του, διανοουμένων, αλλά και ευγενών, μελών της υψηλής κοινωνίας

¹²⁷² *Acta Innocentii VI*, έκδ. A.L. Tăutu, no. 84. Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 31 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 234 εξ. Setton, *Papacy*, I, σ. 225 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 138. Радић, *Време Јована V*, σ. 258 - 259. Loenertz, *Cydonès, I*, σ. 56. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 208 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 404 εξ. Поляковская, *Κυδωνис и Запад*, σ. 46. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 44 εξ.

¹²⁷³ Όπως τονίζει ο Δημήτριος στον Σίμωνα Ατουμάνο, οι αντίπαλοι της φιλοδυτικής πολιτικής του αυτοκράτορα, «προσετίθεσαν τὰς πρότερον μὲν τοῦ Σμύρνης, ... τριήρεις καὶ ὑποσχέσεις» (Ἐπιστ. 93, 58-59, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126).

¹²⁷⁴ Радић, *Време Јована V*, σ. 260. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 407 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 46 εξ.

¹²⁷⁵ Για την αντιπροσωπεία, βλ. Ἐπιστ. 93, 58-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 53 εξ. Setton, *Papacy*, I, σ. 226 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 259 εξ και 261 εξ. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 210. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 407 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 46 εξ. Στο πλαίσιο της δραστηριότητας του Πέτρου Θωμά, έλαβαν χώρα επίσης και συζητήσεις για το παπικό πρωτείο. Βλ. επ' αυτού J. Darrouzés, «Conference sur la primauté du pape a Constantinople en 1357», *REB* 19 (1961), σ. 76-109.

στης μεγάλης Πόλεως¹²⁷⁶, ώστε να λειτουργήσει ως απαρχή και πρότυπο για τους υπόλοιπους Ανατολικούς χριστιανούς.

Στις συναντήσεις του Ιωάννη Ε΄ με τους παπικούς αντιπροσώπους θα πρέπει να έλαβε ενεργό μέρος και ο Κυδώνης ως *Μεσάζων* και υπεύθυνος για τις εξωτερικές σχέσεις της Αυτοκρατορίας με την Δύση, όπου φαίνεται ότι δόθηκαν εκ μέρους των πρέσβων πειστικές υποσχέσεις για σύναψη συμμαχίας με αντάλλαγμα την προσχώρησή τους στο λατινικό δόγμα¹²⁷⁷, ώστε να καταθέσει και εκείνος μαζί με τον αυτοκράτορα και άλλους αξιωματούχους, διανοούμενους και ευγενείς, την πρώτη του ομολογία πίστεως, επιβεβαιώνοντας και σε προσωπικό επίπεδο την υποστήριξή του στην προοπτική της εκκλησιαστικής ένωσης ως προϋπόθεσης της επικείμενης πολιτικής συμμαχίας.

Για να ενισχύσει μάλιστα περισσότερο την προσπάθεια αυτή, ο Κυδώνης θα προέτρεψε και πάλι ένθερμα τον Ιωάννη Ε΄ να υποσχεθεί, σύμφωνα με την *Vita* του *Petrus de Thomas*, στους παπικούς πρέσβεις ότι θα διαβεβαιώσει με επιστολή τον Ιννοκέντιο ΣΤ΄ για την πρόθεσή του να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε να πραγματοποιηθεί το συντομότερο δυνατό, αν όχι άμεσα, και η θρησκευτική μεταστροφή των υπηκόων του¹²⁷⁸. Έτσι, οι έγγραφες δεσμεύσεις του αυτοκράτορα για δεύτερη φορά φαίνεται ότι έπεισαν τον πάπα και τον οδήγησαν λίγο αργότερα στην αναδιοργάνωση της Ένωσης το 1357, αλλά και στον διορισμό του *Petrus de Thomas* τον Μάιο του 1359 ως παπικού αποκρισαρίου με πλήρη δικαιοδοσία στις λατινικές επισκοπές της Ανατολής, επιφορτίζοντάς τον επιπλέον με την ευθύνη της οργανώσεως πολεμικών επιχειρήσεων εναντίον των Οθωμανών¹²⁷⁹. Οι ενέργειες αυτές του Ιννοκέντιου ΣΤ΄ συνδέονται σαφώς με το γεγονός ότι μετά την ομολογία του Ιωάννη Ε΄ και των αξιωματούχων του, μεταξύ των οποίων και του Δημητρίου, τους θεωρούσε πλέον ως Ρωμαιοκαθολικούς πιστούς¹²⁸⁰, προτρέποντας για το λόγο αυτό - με την ελπίδα ότι θα ενθαρρυνθεί για μεταστροφή, ακολουθώντας το παράδειγμα του ηγεμόνα και των αρχόντων του, και ο απλός λαός - τον *Petrus de Thomas* να ενισχύσει τον αυτοκράτορα για την αντιμετώπιση του οθωμανικού κινδύνου, κάτι που ο παπικός λεγάτος έπραξε σε πρώτη φάση υλικά με την

¹²⁷⁶ Setton, *Parasy*, I, σ. 226 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 261. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 210. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 46 εξ.

¹²⁷⁷ «προσετίθεσαν ..., ύστερον δὲ τοῦ λεγάτου τριήρεις καὶ ὑποσχέσεις, καὶ οὐδὲν πλέον τὰ ἐκ τοῦ πάπα ἢ γραμμάτων ὄγκος καὶ σεμνότης παρὰ καιρὸν» (Ἐπιστ. 93, 58-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126).

¹²⁷⁸ Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 76 -79. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 47. Радић, *Време Јована V*, σ. 286 - 288.

¹²⁷⁹ *Acta Innocentii VI*, έκδ. A.L. Tăutu, no. 122-124. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 211 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 409. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 49.

¹²⁸⁰ Σε επιστολή του μάλιστα στον Πέτρο Θωμά το Μάιο του 1359, ο πάπας ονομάζει τον Ιωάννη Ε΄ *carissimus in Christo filius noster*. Γι' αυτό, βλ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 301. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 48.

καταβολή χρηματικού ποσού¹²⁸¹, αλλά και ηθικά, υποσχόμενος προφανώς και σύμφωνα με τον Κυδώνη, την απελευθέρωση της Μικράς Ασίας από την οθωμανική κατάκτηση, καθώς «*τοσαύτης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὡς λέγεται, στρατιᾶς διαβησομένης, πάντας ἔδει κινεῖσθαι, καὶ τῶν ἔσομένων πραγμάτων μεγάλα φαίνεσθαι τὰ προοίμια*»¹²⁸².

Την όλη προσπάθεια για την επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης υποστήριξε επίσης την περίοδο αυτή ο Μεσάζων και με την επιστράτευση αρχικά των μεταφράσεών του, εφόσον το 1358, δύο χρόνια περίπου μετά την επίσημη ένταξη του στο αυτοκρατορικό επιτελείο και ένα χρόνο μετά την αρχική του ομολογία στο Ρωμαιοκαθολικισμό, ολοκλήρωσε τη μεταγλώττιση του πρώτου και του δεύτερου μέρους [*Pars prima* (119 quaest.), *Pars prima secundae* (114 quaest.), *Pars secunda secundae* (189 quaest.)] της *Summa Theologiae*¹²⁸³. Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα το γεγονός, ότι από τη *Summa* επέλεξε και εξελλήνισε τα τμήματα εκείνα που εξυπηρετούσαν τις θρησκευτικές του αναζητήσεις και ικανοποιούσαν τις πολιτικές του επιδιώξεις όσον αφορά την εκκλησιαστική και πολιτική προσέγγιση με τη Δύση, επιδιώκοντας ταυτόχρονα με τον εμπλουτισμό της αντιπαραλαμικής επιχειρηματολογίας, την αποδυνάμωση των αντιπάλων του στην Κωνσταντινούπολη, που ήταν σαφώς εναντίον της ενώσεως, κάτι που επιχείρησε να ενισχύσει και με τη μετάφραση του θωμιστιού *Διάληψις τῶν λόγων τῆς πίστεως, ... πρὸς ψάλτην Ἄντιοχείας* μέχρι το 1361¹²⁸⁴. Τον ίδιο σκοπό - όπως ήδη αναφέρθηκε - επιδίωξε να εξυπηρετήσει επίσης και η μετάφραση που ολοκλήρωσε μεταξύ 1354 και 1360 της κατά του Ισλάμ αντιρρητικής πραγματείας του *Ricoldus de Monte Crucis*¹²⁸⁵. Μέσω της μετάφρασης αυτής ο Δημήτριος επιχείρησε, προκειμένου να

¹²⁸¹ Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 84-85. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 49.

¹²⁸² *Επιστ.* 93, 77-79, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126.

¹²⁸³ Για την μετάφραση, βλ. Jugie, *Démétrius*, σ. 392-393. Mercati, *Notizie*, σ. 403. Beck, *Kirche*, σ. 734. Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 44 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 15 και 71. Διεξοδικότερα, βλ. M. Rackl, «Die griechische Übersetzung der Summa Theologiae des hl. Thomas von Aquin», *BZ* 24 (1923-1924), σ. 48-60 και Ph.A. Demetracopoulos, «Demetrios Kydones' Translation of the Summa Theologiae», *JÖB* 32/4 (1982), σ. 311-319. Ryder, *Career and Writings*, σ. 17.

¹²⁸⁴ βλ. *Cod. Marc. gr.* II,9,V, ff. 298r-317r και *Cod. Vat. gr.* 1093, ff. 65r -82v. Για τη χρονολόγηση της μετάφρασης, βλ. M.-H. Blanchet, «The Two Byzantine Translations of Thomas Aquinas' De Rationibus Fidei Remarks in view of their on-going editio princeps», στο D. Searby (ed.), *Never the Twain Shall Meet?...*, σ. 117-120.

¹²⁸⁵ Ο τίτλος της ελληνικής μετάφρασης είναι : «*Ἀνασκευὴ τῆς παρὰ τοῦ καταράτου Μαχουμέθ τοῖς Σαρρακηνοῖς τεθείσης νομοθεσίας*». Το πρωτότυπο έχει τίτλο : *Ricoldus de Monte Crucis, Confutatio Alcorani seu legis Saracenorum*. Την μετάφραση, βλ. στην PG 154, 1037A - 1169 A. Επίσης, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 26. Για το πρόσωπο και τα μεταφρασθέν έργο του Ρικάρδου, βλ. αναλυτικά U. Monneret de Villard, «La vita, le opere e i viaggi di frate Ricoldo da Montecroce OP», *OCP* 10 (1944), σ. 227-274. A. Dondaine, «Ricoldiana. Notes sur les oeuvres de Ricoldo de Montecroce», *AFP* 37 (1967), σ. 117-179. J.-M. Mérigoux, «Un précurseur du dialogue islamo-chrétien, Frère Ricoldo (1243-1320)», *Revue Thomiste* 73 (1973), σ. 609-621. G. Rizzardi, «Il 'Contra legem Saracenorum' di Ricoldo di Montecroce. Dipendenza ed originalità nei confronti di san Tommaso», *Teologia* 9 (1984),

υποστηρίζει εμμέσως την ανάγκη συνεργασίας με τη Δύση, να καταδείξει με την ανασκευή τους τις θεολογικές αδυναμίες του Ισλάμ και παράλληλα να απαξιώσει ακόμη περισσότερο σε ηθικοθηρησκευτικό επίπεδο τους Οθωμανούς ως μουσουλμάνους και συμμάχους του πρώην αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού μέχρι το 1354, αναδεικνύοντάς τους ως τους πλέον επικίνδυνους και κοινούς με τους Δυτικούς εχθρούς της Χριστιανικής Αυτοκρατορίας των Ρωμαίων¹²⁸⁶.

Παρά τις προσπάθειες του Κυδώνη όμως τόσο σε πολιτικό όσο και σε πνευματικό επίπεδο, οι επιχειρήσεις των δυτικών δυνάμεων για την άμυνα της Σμύρνης και την απελευθέρωση της Λαμψάκου το 1359 απέτυχαν, ως γνωστό, παταγωδώς¹²⁸⁷, απογοητεύοντας οικτρά τον Ιωάννη Ε΄ και τους συνεργάτες του, μεταξύ των οποίων και τον ίδιο τον *Μεσάζοντα*. Η συνέχιση ωστόσο του αγώνα από τον *Petrus de Thomas* για την οργάνωση σταυροφορίας¹²⁸⁸, με αποτέλεσμα την ενεργοποίηση του βασιλιά της Κύπρου *Pierre I de Lusignan*, έδωσε νέες ελπίδες στους Βυζαντινούς για απώθηση των Οθωμανών από τα κατειλημμένα μικρασιατικά εδάφη, καθώς ο *Lusignan* κυρίεψε τον Αύγουστο του 1361 την Αττάλεια και το φθινόπωρο του 1362 ταξίδεψε στη Δύση, όπου κατάφερε να συνεγείρει τον νέο πάπα Ουρβανό Ε΄ και άλλους δυτικούς ηγεμόνες για την ανάληψη δράσης¹²⁸⁹, δεδομένου ότι οι Τούρκοι συνέχιζαν να επεκτείνουν την επικράτειά τους,

---

σ. 245-269. J.-M. Merigoux, «L'ouvrage d'un frère Prêcheur florentin en orient à la fin du XIIIe siècle. Le 'Contra legem Sarracenorum' de R. da Monte Croce, *Memorie Domenicane [N.5]* 17 (1986), σ. 1-144. E. Panella, «Ricerche su R. da Monte di Croce», *AFP* 58 (1988), σ. 5-85. Ch. Bousquet-Labouërie, «Face à l'Islam, Ricoldo da Monte Croce (1288) et son imagier (1405)», στο L. Pressouyre (ed.), *Pèlerinages et Croisades. Actes du 118e Congrès National Annuel des Sociétés Historiques et Scientifiques, Pau, Octobre 1993, Section Archéologie et Histoire de l'Art*, Paris: Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 1995, σ. 249-261. C. Manetti, «Come Achab al calar del sole». *Un domenicano giudica i Templari. La caduta di Aciri nelle testimonianze di fra Ricoldo da Montecroce, in Aciri 1291. La fine della presenza degli ordini militari in Terra Santa e i suoi orientamenti nel XIV secolo*, Perugia: Quattroemme, 1996, σ. 171-180. C. Cabrol, *Ricoldo du Monte Croce. Une approche pacifique et scientifique de la croisade à la fin du XIIIe siècle*, Beirut: L. Pouzet - L. Bousset, 2006, σ. 117-140. T.E. Burman, «Ricoldo da Monte di Croce», στο D. Thomas - A. Mallett (eds.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, vol. IV (1200-1350), Leiden-Boston 2012, σ. 678-691. M.-M. Bauer, «Stille Post. Die Übersetzungen von Ricoldus de Monte Crucis' "Contra legem Sarracenorum" in Biblianders Koranausgabe von 1543», στο U. Bechmann-K. Prenner-E. Renhart (Hrsg.), *Der Islam im kulturellen Gedächtnis des Abendlandes*, Graz: Uni-Press, 2014, σ. 109-132.

¹²⁸⁶ Γι' αυτό και εγκωμιάζει το Ρικάλδο, αναφέροντας «χάρις σοι τῆς διαλέξεως ταύτης ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ὅστις ποτε εἶ ὁ ταῦτα συγγράψας· μεγάλην γὰρ ἔδειξας καὶ ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σύνεσιν ἔχων, κὰν τῇ τοῦ διαλέγεσθαι δυνάμει οὐδενὸς δεῦτερος ὦν· ἄντικρυς γὰρ τὸν Δαυὶδ ἐμμύησω, ὡσπερ τινα Γολιάθ τὸν ἀλλόφυλον καὶ ἐναγῆ Μαχομέτην τῷ ἰδίῳ ξίφει ἀνελὼν· καὶ τοῖς αὐτοῦ λήροις τὰς κατὰ τοῦ μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ φλυαρίας ἀνασκευάσας· ὁ μεγίστη τῆς ἐν τῷ διαλέγεσθαι περιουσίας ἀπόδειξις» (Εἰς τὸν Ρικάρδον, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 161).

¹²⁸⁷ Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, ἐκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 85-86 και Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 411.

¹²⁸⁸ Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, ἐκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 86.

¹²⁸⁹ Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 50-51.

καταλαμβάνοντας νέα εδάφη και στις εναπομείνουσες βαλκανικές κτήσεις της Αυτοκρατορίας στη Θράκη¹²⁹⁰.

Ανταποκρινόμενος ο Ουρβανός Ε΄ στο αίτημα του βασιλιά της Κύπρου και γνωρίζοντας προφανώς τα νέα δεδομένα αναφορικά με την οθωμανική προέλαση στα αυτοκρατορικά εδάφη, κήρυξε την άνοιξη του 1363 νέα σταυροφορία με επικεφαλής το Γάλλο βασιλιά Ιωάννη Β΄ τον «Καλό» (*Jean II 'le Bon' de Valois*)¹²⁹¹. Μια σειρά από γεγονότα όμως που εκτυλίχθηκαν, οφειλόμενα κυρίως στην αδυναμία του πάπα να εισακουστεί από τους ισχυρούς ηγεμόνες της Δύσεως, με τους οποίους βρισκόταν σε διαρκή αντιπαλότητα, δεν επέτρεψαν τελικά την οργάνωση και την πραγματοποίηση της πολυπόθητης σταυροφορικής εκστρατείας¹²⁹² πριν από το 1365, με αποτέλεσμα η συνεχής αυτή αναβλητικότητα και παλινδρόμηση να σχολιάζεται, σύμφωνα με τον απογοητευμένο αλλά σταθερά προσηλωμένο στο φιλοδυτικό του όραμα Κυδώνη, με σκωπτικό τρόπο από τους Τούρκους, οι οποίοι «μετὰ γέλωτος ἐρωτῶσιν εἴ τίς τι λέγειν ἔχει περὶ τοῦ πασσαγίου»¹²⁹³.

Η απογοήτευση και κυρίως η απόγνωση που επικρατούσαν στην Κωνσταντινούπολη λόγω της καθυστέρησης στην έλευση της δυτικής βοήθειας, προβάλλουν έντονα στην επιστολή που απευθύνει ο Δημήτριος το 1364 στον φίλο του Λατίνο αρχιεπίσκοπο Θηβών, καθώς αποτυπώνονται εκεί έντονα το οδυνηρό κλίμα και η απελπιστική κατάσταση που επικρατούσε στην *μεγάλην Πόλιν*, με αποκορύφωμα τον έντονο προβληματισμό του αυτοκράτορα και των επιτελών του για την ουσιαστική αποτυχία του *ρήγα* της Κύπρου. Έτσι, όπως αναφέρει στον Ατουμάνο μεταφέροντας την αποκαρδίωση του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, παρόλο που ο *Lusignan* κατέφυγε ως Ρωμαιοκαθολικός και μάλιστα προερχόμενος από το ίδιο γένος με τους Δυτικούς, στον πάπα «τὴν συμμαχίαν αἰτήσας», εν τούτοις δεν εισακούστηκε, ώστε «οὐδὲν ἕτερον ἐκ τῆς ἀποδημίας κερδάνας ἢ τὸ δόξαι μόνον ἀναλωτικὸς τις καὶ μεγαλόψυχος εἶναι»¹²⁹⁴. Γι' αυτό και, όπως

¹²⁹⁰ Εκείνη την εποχή μεταξύ άλλων καταλήφθηκε και το Διδυμότειχο. Επ' αυτού βλ. Babinger, *Beiträge*, σ. 46 εξ. Άμαντος, *Σχέσεις*, Α΄, σ. 74. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 236. Φ. Γιαννόπουλος, *Διδυμότειχο*, σ. 100 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 411. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 163 -164. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 114 εξ.

¹²⁹¹ Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 105.

¹²⁹² Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 166. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 52.

¹²⁹³ *Επιστ.* 93, 53-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126-127 και Поляковская, *Κυδοнос - Атуман*, σ. 183.

¹²⁹⁴ «ἡξιουν δὲ ἀφορᾶν καὶ πρὸς τὸν ῥήγα τῆς Κύπρου, ὅς οὐχὶ διὰ πρέσβειων δεηθεῖς, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τὴν συμμαχίαν αἰτήσας τῇ τε κοινωσίᾳ τῆς πίστεως καὶ τοῦ γένους καὶ τῶ τοσαῦτ' ἀναλώσει εἰκότως ἂν οὐδενὸς ἀτυχῆσαι πιστεύσας, κινδυνεύει λοιπὸν αὐτῶ τῶν ἐλπίδων μεμφόμενος ἀναστρέφειν, οὐδὲν ἕτερον ἐκ τῆς ἀποδημίας κερδάνας ἢ τὸ δόξαι μόνον ἀναλωτικὸς τις καὶ μεγαλόψυχος εἶναι. Τοὺς δ' ἐχθροὺς αὐτοῦ τοσοῦτ' ἀπέσχε διὰ τὴν ἀποδημίαν φοβῆσαι ὥστ' αὐτοῦς ἤδη καὶ προσεπῆρε, πάντων ἀναλωμένων αὐτῶ δι' ὧν ἂν ἄλλους καλέσας αὐτοῖς ἀντετάξατο» (*Επιστ.* 93, 60-68, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126). Επίσης, βλ. Поляковская, *Κυδοнос - Атуман*, σ. 184 και Поляковская, *Κυδοнос и Запад*, σ. 47.

διατείνεται στη συνέχεια ο έμπειρος πολιτικός, στα ανάκτορα, αλλά και στην μεγάλην Πόλιν θεωρούσαν προφανώς, πως «'εί δ' ἐκεῖνος'» [ενν. ο ρήγας της Κύπρου] «... 'δικαίως ἂν πάντων ὧν ἐδεῖτο τυχῶν νῦν πανταχόθεν μᾶλλον ἢ παρὰ τῶν ὁμογενῶν τὴν συμμαχίαν ἐλπίζει, τίς οὕτω μαίνεται ὥστ' ἀξιοῦν ἡμᾶς εἰκῆ κόπτεσθαι;»¹²⁹⁵.

Αναφερόμενος γενικότερα στην ακατανόητη αυτή στάση των Δυτικών ο Δημήτριος, τονίζει στον Σίμωνα επιπλέον το γεγονός, ότι αποτελεί κοινή πεποίθηση στην Κωνσταντινούπολη πως ο αυτοκράτορας και το επιτελείο του έχουν εξαπατηθεί, καθώς οι Φράγκοι επιδίδονταν μέχρι τότε ουσιαστικά «ἐν τῷ φῆσαι καὶ γράψαι καὶ ὑποσχέσθαι μόνον τὰς εὐεργεσίας»¹²⁹⁶. Για το λόγο αυτό και εκφράζει έντονα την λύπη και τον προβληματισμό του¹²⁹⁷, προειδοποιώντας παράλληλα μέσω του Ατουμάνου τον πάπα και τους δυτικούς ηγεμόνες, ότι αν παρέλθει ακόμη ένα έτος χωρίς αποστολή στρατιωτικής βοήθειας, τότε είναι βέβαιο ότι θα αλωθεί η Κωνσταντινούπολη και οι Τούρκοι θα καταλάβουν ολόκληρη την μικρασιατική ενδοχώρα, αλλά και δεν θα διστάσουν στη συνέχεια να εκστρατεύσουν προς την Ευρώπη¹²⁹⁸.

¹²⁹⁵ *Επιστ.* 93, 68-70, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126.

¹²⁹⁶ *Επιστ.* 93, 52-53, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126.

¹²⁹⁷ Όπως αναφέρει στον αρχιεπίσκοπο Θηβών, τόσο εκείνος όσο και ο αυτοκράτορας αμφιβάλλουν πλέον αν ο πάπας επιθυμεί ή μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση των Τούρκων, καθώς παρατηρεί πως μόνο «ἐκεῖνος μὲν οὖν ὃ ποιήσει Θεὸς ἂν εἰδείη· ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸς [ενν. ο αυτοκράτορας] κινδυνεύω τῇ τῶν πολλῶν δόξῃ προστίθεσθαι, καὶ νομίζειν ψυχαγωγίας μόνης εἶνεκα ταῦτα λέγεσθαι καθ' ἕκαστον ἔτος, οὐδὲν γὰρ ἄλλο πλὴν λόγων μόνον γινόμενον ἴσμεν» (*Επιστ.* 93, 74-77, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126). Οι φρούδες, πολυχρόνιες και συνεχείς υποσχέσεις μάλιστα, όχι μόνο δεν του επιτρέπουν να αντιτάξει οτιδήποτε στους ανθενωτικούς της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά έχουν τόσο πολύ κλονίσει και την δική του εμπιστοσύνη, ώστε να παρατηρεί ειρωνικά πως χρειάζεται μάλλον μαντικές ικανότητες για να καταλάβει αν αυτές ανταποκρίνονται τελικά στην πραγματικότητα, ως εξής : «νῦν δ' ἔοικε τὸ πρᾶγμα μαντεία τινί, εἰ μηδενὸς παρασκευαζομένου, μηδὲ τινων τεκμηρίων προφαινομένων, τοσαύτη καινοτομία περὶ τὴν οἰκουμένην ἐξαίφνης γεννήσεται. Ὅπερ θαυμάσιμ' ἂν εἰ τοσοῦτον πρᾶγμα καθ' ἡσυχίαν οὕτως προχωρήσει. Δίδαξον τοίνυν ἡμᾶς εἰ δεῖ βεβαίως τῆς φήμης ἔχεσθαι, καὶ πείθειν τοὺς ταύτης καταγελῶντας. Ἀπειρήκαμεν γὰρ λόγοις ἐλέγχοντες τοὺς τῶν πραγμάτων τῶν ἀντιλεγόντων κρατοῦντας» (*Επιστ.* 93, 79-85, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126).

¹²⁹⁸ «Ἰσθι δὲ ὡς εἰ μηδὲ νῦν εἰς ἔργον ἄξουσι τὰς κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἀπειλάς, ἀλλ' ἐν τῷ ψηφίζεσθαι καὶ παρασκευάζεσθαι καὶ τοῦτο παρέλθῃ τὸ ἔτος, ἀλώσεται μὲν ἡ μεγάλη Πόλις - τοῦτο μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιέντα διδάσκει τὰ πράγματα - κρατηθείσης δὲ ταύτης περὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸν Ῥῆνον ἀναγκασθήσονται πολεμεῖν τοῖς βαρβάροις. Οὐκ ἐκεῖνοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ὅσοι τὴν Μαιῶτιν καὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὴν Ἀσίαν ὅλην οἰκοῦσιν. Τῆς γὰρ βασιλείας ἀλούσης πάντες οὗτοι δουλεύουσι τοῖς κρατήσουσι, καὶ οὐκ ἀγαπήσουσιν εἰ τῆς Ἀνατολῆς δουλευούσης ἄλλοι τρυφῶεν ἐπὶ τῆς Ἑσπέρας καθήμενοι, ἀλλ' ἀμυνοῦνται μετὰ τῶν βαρβάρων τοὺς ἐξὸν τὰ δεινὰ κωλύειν μὴ βουληθέντας, καὶ πάντα ποιήσουσιν ὥστε μετ' αὐτῶν κακείνους δουλεύειν. Καὶ μηδεὶς ἀδυνάτων τούτους ἐπιθυμήσειν οἰέσθω. Εἰ γὰρ μόνοι καὶ πένητες ὄντες οἱ θάρβαροι τοσαῦτ' ἔθνη καὶ πόλεις δουλεύειν ἠνάγκασαν, πῶς οὐ ῥᾶστον τοσαῦτα προσλαβόντας καὶ τῶν ὑπολοίπων καταφρονῆσαι;» (*Επιστ.* 93, 85-98, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126-127). Επίσης, βλ. I. Ševčenko, «The

Ωστόσο και παρόλο που ο Κυδώνης εκφράζει έντονα τα παράπονα, την πικρία και τους φόβους του στον αρχιεπίσκοπο Θηβών αναφορικά με την μη ευόδωση των προσπαθειών των Δυτικών για σταυροφορική εκστρατεία, όχι μόνο δεν αναθεωρεί ή αναστέλλει τη φιλοδυτική του στάση και δράση, αλλά αντίθετα προσπαθεί να ενισχύσει την μικρή φιλενωτική μερίδα της *μεγάλης Πόλεως* και γενικότερα της Αυτοκρατορίας με την υποστήριξη, όπως προαναφέρθηκε, της χειροτονίας και της συγγραφικής δραστηριότητας του αδερφού του Προχόρου στον Άθω, καθώς επίσης και με την επιστράτευση της δικής του πλούσιας συγγραφικής παραγωγής. Με τα έργα του αυτά ο *Μεσάζων* αποσκοπούσε πρωτίστως να επιτύχει την πνευματική στήριξη των συνεργατών και ομοφρόνων του, αλλά και παράλληλα, ακολουθώντας την μέθοδο του δασκάλου του Φιλίππου και των Δομινικανών του Πέραν, επιδίωκε την προσέλκυση στις τάξεις των λατινοφρόνων νέων σημαντικών προσωπικοτήτων από τον πολιτικό και πνευματικό κόσμο της Κωνσταντινουπόλεως, ώστε να μνηθούν και να υιοθετήσουν στο θωμισμό, αλλά και να απορρίψουν τον παλαμισμό, προκειμένου να επηρεάσουν κατόπιν τους πολίτες και να ενισχυθεί περισσότερο η φιλοδυτική διάθεση στην βυζαντινή κοινωνία, για να ευοδωθεί η υλοποίηση της εκκλησιαστικής ένωσης και της πολιτικής συμμαχίας.

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί όμως στο σημείο αυτό, ότι ενώ ο Δημήτριος ήταν ήδη από το 1355 ελεύθερος και ασφαλής - λόγω της παρουσίας του φιλενωτικού Ιωάννη Ε΄ στον αυτοκρατορικό θρόνο - να διατυπώνει δημόσια τις θεολογικές του αντιλήψεις, την προσπάθεια ανατροπής του παλαμισμού ξεκίνησε ουσιαστικά στις αρχές της δεκαετίας του 1360¹²⁹⁹. Τούτο οφείλεται οπωσδήποτε στο γεγονός ότι θα έπρεπε να προετοιμαστεί επαρκέστερα για το έργο αυτό με την ολοκλήρωση της μελέτης της ανατολικής και της δυτικής πατερικής παραδόσεως, με την αποπεράτωση μέχρι το 1358 της μετάφρασης των δύο θεμελιωδών θωμιστικών έργων της *Summa contra Gentiles* και την *Summa Theologiae* για την δυνατότητα μελέτης τους στα ελληνικά από τους ομοεθνείς του και της άντλησης νέων επιχειρημάτων, αλλά και να προηγηθεί η προσχώρησή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό το 1357. Στην ενεργοποίησή του επίσης είναι πολύ πιθανό να συνέβαλε στη συνέχεια και η έναρξη της παπικής πρωτοβουλίας για την επίτευξη της εκκλησιαστικής και πολιτικής συνεργασίας με τη Δύση από το 1358/59, καθώς επίσης και ο θάνατος του αρχιεπισκόπου της γενέτειράς του Γρηγορίου Παλαμά το 1359, με τον οποίο δεν θα επιθυμούσε ίσως, ενώ θα βρισκόταν ακόμη στην ζωή, να συγκρουστεί ευθέως ως Θεσσαλονικέας και ανώτατος αξιωματούχος. Το γεγονός όμως που συνέβαλε στην ταχύτερη αναμειξή του στα θεολογικά ζητήματα υπήρξε νομίζουμε ο θάνατος του μέχρι τότε φυσικού ηγέτη των αντιπαλαμιτών Νικηφόρου Γρηγορά μεταξύ των ετών 1358 και 1361, τον οποίο διαδέχτηκε ουσιαστικά, αναλαμβάνοντας να συντονίζει ως επικεφαλής τον αγώνα εναντίον του

Decline of Byzantium Seen Through the Eyes of Its Intellectuals», *DOP* 15 (1961), σ. 186 και Поляковская, *Κυδωνис - Атыман*, σ. 185.

¹²⁹⁹ Πρβλ. Plested, *Byzantine Readings*, σ. 64-65.

παλαμισμού, εγκαινιάζοντας όμως διαφορετική μέθοδο αντιμετώπισης, με νέα εμπλουτισμένη επιχειρηματολογία, που είχε πλέον όχι μόνο θεολογικό, αλλά και πολιτικό προσανατολισμό.

Πράγματι, μικρό διάστημα μετά το θάνατο του Γρηγορά ο Δημήτριος ξεκίνησε να δραστηριοποιείται ενεργά εναντίον του παλαμισμού, αφιερώνοντας στην επίτευξη του φιλοδυτικού πολιτικού του οράματος ολόκληρο το συγγραφικό του έργο μέχρι το 1371¹³⁰⁰, το οποίο χρησιμοποίησε ως το κυριότερο εργαλείο και μέσο για να ενισχύσει τους ομοϊδεάτες του, να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του, αλλά και να πείσει τους ομοεθνείς του, διανοούμενους κυρίως, να υιοθετήσουν την ακινάτεια ρωμαιοκαθολική και να απορρίψουν την παλαμική διδασκαλία. Την φιλοσοφική αποδόμηση και απαξίωση του παλαμισμού μάλιστα επιχείρησε με τη συνδρομή και την αρωγή του αδερφού του Προχόρου, προβάλλοντας την θωμιστική ως την κατ' εξοχήν ορθή και λογικά τεκμηριωμένη θεολογική διδασκαλία, με σκοπό να αποκτήσει μεγαλύτερα ερείσματα σε τμήματα της βυζαντινής υψηλής κοινωνίας, όπως ο πνευματικός κόσμος και ο ανώτερος κλήρος, που διέθεταν κύρος και επιρροή στον λαό και γι' αυτό θα μπορούσαν να συμβάλλουν κατόπιν με το έργο τους στην προοπτική της εκκλησιαστικής ενοποίησης και οπωσδήποτε της πολιτικής συνεργασίας της Αυτοκρατορίας με τη Δύση.

Επειδή ο Κυδώνης απευθύνεται την περίοδο αυτή με το συγγραφικό του έργο κυρίως σε ανώτερου πνευματικού επιπέδου μέλη της κοινωνίας της Κωνσταντινουπόλεως, η στάση του απέναντι στην παλαμική διδασκαλία δεν έχει, όπως αυτή των προκατόχων του αντιπαλαμιτών, τόσο πολεμικής φύσεως αντιρρητικό, όσο περισσότερο ακαδημαϊκού τύπου αποδομητικό χαρακτήρα με σαφή πρόθεση απαξίωσης του προσώπου του εισηγητή της και του διανοητικού του οικοδομήματος. Έτσι, για να επιτύχει το σκοπό του επιστρατεύει και αντιπαραθέτει λογικώς θεμελιωμένα και φιλοσοφικώς αποδεικτά επιχειρήματα από την δυτική και κυρίως τη θωμιστική παράδοση, τα οποία προσπαθεί να κατοχυρώσει βαθύτερα και να νομιμοποιήσει ευκολότερα στη συνείδηση την Ορθοδόξων με την παράθεση αποσπασμάτων από έργα έγκριτων πατέρων της Ανατολής πριν από το σχίσμα¹³⁰¹,

¹³⁰⁰ Για τον υποστηρικτικό σκοπό των μεταφράσεων στην επιπλέον κατοχύρωση των ρωμαιοκαθολικών θεολογικών θέσεων, αλλά και την ανασκευή των παλαμικών αντιλήψεων από τον Κυδώνη, βλ. Καλαμάκης, *Ανθολόγιον*, σ. 23 (ακροθιγώς). Demetracopoulos, *Sitz im Leben*, σ. 195 εξ. Πολέμης, *Ανθολόγιον*, σ. 256 εξ και A. Levy, «Translatable and Untranslatable Aquinas. The soft cosmological revolution of scholasticism's golden age and the rejection of Aquinas by the first Palamite circles», στο D. Searby (ed.), *Never the Twain Shall Meet?...*, σ. 64-66.

¹³⁰¹ Από τους ανατολικούς πατέρες αναφέρεται κυρίως στους Μ. Αθνάσιο, Μ. Βασίλειο, Γρηγόριο Θεολόγο, Ιωάννη Χρυσόστομο και Κύριλλο Αλεξανδρείας. Επ' αυτού, βλ. *Απολογία*, Α', 735-736, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 382. Πρβλ. επίσης *Επιστ.* 384, 37-38 και 42-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 335 με αναφορά στον Μ. Βασίλειο και τους λοιπούς πατέρες της Ανατολής.

προκειμένου να καταδείξει την διαχρονική συμφωνία¹³⁰² της ανατολικής με τη δυτική θεολογική παράδοση στα ζητήματα που διαπραγματεύεται.

Στο πλαίσιο αυτό επίσης, εκτοξεύει παράλληλα εναντίον του Παλαμά μειωτικούς προσωπικούς χαρακτηρισμούς, κυρίως όσον αφορά τη φιλοσοφική του συγκρότηση και θεολογική επάρκεια, αλλά και ασκεί οξεία κριτική στις αντιλήψεις του, τις οποίες θεωρεί ως αποτέλεσμα τόσο των εσφαλμένων φιλοσοφικών του προϋποθέσεων, όσο και της ασύμβατης, κατά την άποψή του, με τα βιβλικά και πατερικά πρότυπα θεολογικής μεθόδου που ακολουθούσε. Έτσι, ο φιλενωτικός πολιτικός μεμφόταν τον αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης κυρίως για αμάθεια και μη τήρηση των κοινά αποδεκτών λογικών αρχών στην κυρίαρχη θεολογική του διδασκαλία για τη διάκριση Ουσίας και Ενεργειών στο Θεό, θεωρώντας τις θέσεις του ως καινοφανή «δόγματα»¹³⁰³ και κατηγορώντας τον εμπνευστή της για έλλειψη φιλοσοφικής κατάρτισης, όπως επίσης και για αδυναμία λογικής τεκμηρίωσης και θεμελίωσης των αντιλήψεών του.

Στην κριτική αυτή προέβαινε ο Δημήτριος, στηριζόμενος στις ρωμαιοκαθολικές θεολογικοφιλοσοφικές αρχές κυρίως του Ακινάτη¹³⁰⁴, με βάση τις οποίες η ανθρώπινη σοφία, η οποία για τον Παλαμά δεν διαδραματίζει σχεδόν κανένα ουσιαστικό ρόλο στην κατανόηση της θείας Αποκαλύψεως, συνιστούσε απαραίτητο στοιχείο του ορθώς θεολογείν, δεδομένου πως ό,τι έχει φανερωθεί δια της θείας Αποκαλύψεως, σύμφωνα με το Θωμά, δεν είναι αντίθετο στη φυσική γνώση¹³⁰⁵ και γι' αυτό η λογικώς αποδεικτή φιλοσοφική αλήθεια συμφωνεί απαραίτητα με την χριστιανική πίστη¹³⁰⁶, δεδομένου μάλιστα ότι ο ανθρώπινος νους και η θεία Αποκάλυψη προέρχονται από την ίδια πηγή που είναι ο Θεός, ως δημιουργήματα του οποίου είναι υποχρεωτικό να εναρμονίζονται, ώστε το περιεχόμενο της πίστης να μην αντιτίθεται στον ανθρώπινο λόγο¹³⁰⁷.

¹³⁰² Άλλωστε, από τη μελέτη της δυτικής και της ανατολικής πατερικής παραδόσεως είχε διαπιστώσει όσον αφορά την εκπόρευση του αγ. Πνεύματος, ότι «πάντα τοίνυν τά τε παρά τῶν πατέρων τά τε παρά τῶν μερῶν συντιθεῖς, τοὺς μὲν κοινούς διδασκάλους ταῦτά φρονοῦντας ἀλλήλοις ἀντικρυς περὶ τῆς παρά τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως εὔρισκον (Απολογία, Β', 568-571, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 421). Πρβλ. επίσης *Απολογία*, Α', 735-737, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 382. *Απολογία*, Γ', 130-135-140, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 429-430 και Kianka, *Apoloogy*, σ. 65

¹³⁰³ Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, II, 2, 13, έκδ. M. Candal, *OCP* 28 (1962), σ. 78.

¹³⁰⁴ Δειγματοληπτικά ἐπ' αὐτοῦ, βλ. αναφορικά με τὸ Νεῖλο Καβάσιλα Αραμπατζῆς, *Λόγοι καὶ Αντίλογοι*, σ. 60 ἐξ.

¹³⁰⁵ «*Ea igitur quae ex revelatione divina per fidem tenentur, non possunt naturali cognitioni esse contraria*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. I, cap. V II, n. III). Πρβλ. Παπαδόπουλος, *Συνάντησις*, σ. 79-81.

¹³⁰⁶ «*et quomodo demonstrativa veritas, fidei Christianae religionis concordat*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. I, cap. II, n. V).

¹³⁰⁷ «*Quamvis autem praedicta veritas fidei Christianae humanae rationis capacitatem excedat, haec tamen quae ratio naturaliter indita habet, huic veritati contraria esse non possunt*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. I, cap. VII, n. I).

Έτσι, ήδη από το 1356 ο Κυδώνης κατηγορεί στην αλληλογραφία του με τον ομόφρονά του μάλλον Αλέξιο Κασσανδρινό τους «*περιφερομένους ἐπὶ τῶν βασιλείων*» οπαδούς του Παλαμά ότι φλυαρούν αντί να θεολογούν¹³⁰⁸, τονίζοντας ιδιαίτερος από το 1362/63 ότι η θεολογική μέθοδος είναι απαραίτητο να μην αντιτίθεται στην ανθρώπινη λογική, επιτιμώντας ιδιαίτερα τους αντιπάλους του, οι οποίοι δεν αποδέχονται την ύπαρξη, σύμφωνα με τις κοινά αποδεκτές φιλοσοφικές αρχές, μιας, ενιαίας και μοναδικής θείας Ουσίας, αλλά, με τη διάκριση Ουσίας και Ενεργειών που εισάγουν στη Θεότητα, προβαίνουν σε συμφυρμό του κτιστού με το άκτιστο, επιχειρώντας κατά το παράδειγμα των ανθρώπων να προσθέσουν στην απλή και απαθή θεία Ουσία το πλήθος, την κίνηση και τις σωματικές ιδιότητες. Με τον τρόπο αυτό καταδεικνύουν, όπως υποστηρίζει, την άγνοιά τους, δηλαδή αδυνατούν να κατανοήσουν ότι με την προσθήκη αυτή ελαττώνεται το μεγαλύτερο και το απόλυτα καθαρό, όπως είναι η Ουσία του Θεού, η οποία είναι αναγκαίο να διατηρεί αναλλοίωτη την ακεραιότητα και την καθαρότητά της, καθώς δεν μπορεί να συνυπάρξει και να αναμειχθεί με άλλα και μάλιστα κτιστά στοιχεία¹³⁰⁹, δεδομένου πως, ότι δεν ανήκει στη θεία Ουσία και δεν είναι θείο, είναι υποχρεωτικά κτιστό όπως οι Ενέργειες, σύμφωνα με την παλαμική διδασκαλία. Για το λόγο αυτό και υποστηρίζει με ιδιαίτερη έμφαση, ότι η διάκριση Ουσίας και Ενεργειών δεν δικαιολογείται εκτός από την ανθρώπινη λογική, ούτε από τη βιβλική, αλλά ούτε και από την ενιαία πατερική παράδοση, ώστε τους εισηγητές της παλαμίτες να χαρακτηρίζει «*μυσταγωγούς*», για τους οποίους, ως φαντασιόπληκτους εφευρέτες, η κοινή λογική είναι εχθρός, εφόσον τα πάντα γι' αυτούς προέρχονται από την «*έμπειρία*» και είναι αποτέλεσμα της «*αἰσθήσεως*»¹³¹⁰.

Φορτισμένος συναισθηματικά μάλιστα για την δίωξη και την επικείμενη καταδίκη του αδερφού του Προχόρου το 1368, ο διανοούμενος πολιτικός χαρακτηρίζει τον άγ. Γρηγόριο Παλαμά αλαζόνα που εξαπατά το ακροατήριό του με την ανεδαφική του σοφιστική, καθώς με το καινοφανές δόγμα του επιφέρει σύγχυση και αναμειγνύει τα θεία με τα ανθρώπινα, υποβαθμίζοντας και μετατρέποντας τη θεολογία σε οικονομία, με συνέπεια να εισάγει στο χώρο του

¹³⁰⁸ «καὶ νῦν ἡμῖν ὑπὲρ τὰ γόνατα τὸ κακὸν αἴρεται, σιωπῶντος μὲν οὐδενός, πάντων ῥᾶον περὶ τῶν θείων ἢ τῶν ἰδίων φιλοσοφούντων. Ὑφ' ὧν καθ' ἡμέραν ἐνοχλούμενος ..., πώγωνας ἄλλως ὀρῶν περιφερομένους ἐπὶ τῶν βασιλείων, ὧν τὸ πάντ' ἀγνοεῖν ὡσπερ ἄλλο τι σύμβολόν ἐστι τῆς ἀρετῆς. Οὕτω καὶ τοῦτ' εὐτυχεῖς, τοιαύτης ἀνήκοος ὧν φλυαρίας» (Ἐπιστ. 50, Ἀλεξίῳ τῷ Κασσανδρινῷ, 33-38, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 84-85).

¹³⁰⁹ «καὶ ὁ νῶ μόνῳ χρώμενος εὐδαίμων ἂν ἀνὴρ θεωροῖη, καὶ μάλισθ' ὅσα θεῖά τε ἐστὶ καὶ τὴν οὐσίαν ἐκείνην ἐν τῇ προσηκούσῃ μονῇ καὶ ἀπλότῃ καὶ ἀπαθείᾳ τηρεῖ. ἦν εἴ τις πλήθος καὶ κίνησιν καὶ ταῦτα δὴ τὰ σωματικὰ προστιθεὶς αὐξεν πειραῖται, ἀγνοεῖ τῇ προσθήκῃ τὸ μέγιστον ἐλαττῶν, καὶ τῇ τῶν ἄλλων ἐπιμικτῆ μὴ συγχωρῶν ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ καθαρότητος τὸ καθαρῶτατον μένειν» (Ἐπιστ. 30, Παοῦλ τῷ Μετοχίτῃ, 22-27, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 60).

¹³¹⁰ «Τοῖς γὰρ αὐτῶν μυσταγωγοῖς λόγος μὲν ἅπας ἐχθρός, ἡ *πεῖρα* δὲ αὐτοῖς πάντα δύναται καὶ ἡ *αἴσθησις*» (Ἐπιστ. 30, Παοῦλ τῷ Μετοχίτῃ, 32-33, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 60).

Θείου τη λατρεία των κτισμάτων όπως είναι η «φωτολατρεία», αναφερόμενος στο Θαβώρειο Φώς, αλλά και την «πολυθειά», καθώς υποστηρίζει ότι με τη διάκριση Ουσίας και Ενεργειών, υφίστανται ταυτόχρονα στη Θεότητα «*ύφειμένα και υπερκείμενα ἄκτιστα, ... νῶ καταληπτά και ἀκατάληπτα, ... ὄρατά και ἀόρατα*», τονίζοντας χαρακτηριστικά στον πατριάρχη Φιλόθεο, πως, με βάση την παλαμική συλλογιστική, και ο ίδιος θα μπορούσε αναλογικά να θεωρηθεί «*ἄναρχος και ἄκτιστος*»¹³¹¹, δηλαδή θεός.

Έτσι, επειδή ο Παλαμάς με την προσπάθειά του να θεμελιώσει την διάκριση Ουσίας και Ενεργειών αναφέρεται, σύμφωνα με τον Δημήτριο, σε «*ἀμέθεκτον Θεὸν και ... μετεχόμενον, ... ἀόρατον και ... τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ... ὑποπίπτοντα, ὑφειμένον και ... υπερκείμενον*»¹³¹², τεμαχίζει ουσιαστικά και διασπά την Τριάδα ως υπερφυώς ενωμένη ενάδα ή μονάδα, εισάγοντας διαβάθμιση και τάξεις στη Θεότητα. Για το λόγο αυτό και χαρακτηρίζει τη διδασκαλία του «*νέαν*»¹³¹³, «*ἀνόητον θεολογίαν*»¹³¹⁴, «*σοφίσματα*»¹³¹⁵ και «*μύθους*»¹³¹⁶, καθώς, όπως υπογραμμίζει αργότερα, η περί Θεού παλαμική αντίληψη αποτελεί «*νέαν ... δόξαν και ἀλλόκοτον*», με την οποία αποτολμάται η διαίρεση της Θεότητας με τον διαχωρισμό των κοινών εννοιών και ιδιωμάτων που αποδίδονται στη θεία Ουσία, ώστε να εισάγονται τελικά τόσες θεότητες όσες είναι και οι Ενέργειες.

Αυτός είναι νομίζουμε και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο ο Θωμιστής πολιτικός υπογραμμίζει στον Κωνσταντίνο Ασάνη πριν από το 1368¹³¹⁷, αλλά και αργότερα στη *Θρησκευτική του Διαθήκη* - απευθυνόμενος κυρίως στους μαθητές και τους ομόφρονές του -, ότι δεν απαιτείται να διαθέτουν ιδιαίτερη κατάρτιση εκείνοι που θα επιχειρήσουν να ελέγξουν την παλαμική διδασκαλία, εφόσον καθίσταται άμεσα πασίδηλο το ανόητο και το ασύστατο του πνευματικού της

¹³¹¹ «*διδάσκαλον ἐκεῖνον τὸν ἀλάζονα, τὸν μετεωροφένακα, ὃς κρεμάσας τὸ νόημα και τὴν φροντίδα λεπτήν εἰς τὸν ὅμοιον ἐγκαταμείζας ἀέρα ὑψηγῆτης ὑμῖν γέγονε τῶν καλῶν τούτων δογμάτων. Ἐκεῖθεν γάρ σοι τῶν φώτων ἡ λατρεία, και τὸ τῶν θεῶν σηῆνος και ὁ τῶν θεοτήτων ὄρμαθός, και τὰ ὑφειμένα και υπερκείμενα ἄκτιστα, και τὰ νῶ καταληπτά και ἀκατάληπτα, και ὄρατά και ἀόρατα, και ὁ ἄναρχος και ἄκτιστος σύ, ... διὰ τοῦτο και τῆς θεολογίας ἀπ' ἄκρας καταδραμῶν ὡσπερ ἐκεῖνος και τὰς εἰς τὴν οἰκονομίαν προσέθηκας ὕβρεις*» (Τῶ αὐτῶ πατριάρχη, 226-233 και 244-245, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 303 και 303-304).

¹³¹² «*Τὴν ἄδικον κατατομήν τῆς θεότητος και τῆς υπερηνωμένης ἐνάδος τὸν παντοδαπὸν σκεδασμὸν και τοὺς ἐν αὐτῇ βαθμούς, και τὸν ἀμέθεκτον Θεὸν και τὸν μετεχόμενον, και τὸν ἀόρατον και τὸν τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς αὐτοὶ φασι, ὑποπίπτοντα, και τὸν ὑφειμένον και τὸν υπερκείμενον, και τὸν μὲν τοῖς σεμνοτέροις προσρήμασι τιμώμενον τῆς δὲ τοῦ παντὸς κυβερνήσεως ἐξωθούμενον, τὸν δὲ ἀντιεισαγόμενον και τὴν τοῦ παντὸς ἐπιστασίαν δεχόμενον ὡς ἂν αὐτὸν ὄντα δημιουργὸν και πατέρα. τί γὰρ ἂν εἶη και ἔργον τοῦ παντάπασι ἀμεθέκτου, οὐ δυναμένου τὸ οἰκεῖον εἶδος τοῖς ἑαυτοῦ ποιήμασι ἐνθεῖναι και ὀπωσοῦν;*» (Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω, 17, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 18-19).

¹³¹³ *Ἐπιστ.* 116, Τῶ Μανικαῖτη, 17-18, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 154.

¹³¹⁴ *Ἐπιστολή πρὸς φίλον*, 5, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 347.

¹³¹⁵ *Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον*, I, 2, 9, ἐκδ. M. Candal, *OCP* 28 (1962), σ. 76.

¹³¹⁶ *Ἐπιστ.* 116, Τῶ Μανικαῖτη, 21, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 154.

¹³¹⁷ *Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον*, VI, 18, 1-11, ἐκδ. M. Candal, *OCP* 28 (1962), σ. 110.

οικοδομήματος, το οποίο υποβαθμίζει την ανθρώπινη λογική και ευτελίζει όχι μόνο όποιον την αποδέχεται και την υποστηρίζει, αλλά και εκείνον που θα προσπαθήσει να την ελέγξει, καθώς δεν αντέχει σε λογικά επιχειρήματα. Τούτο συμβαίνει μάλιστα, σύμφωνα με τον Κυδώνη, καθόσον η παλαμική θεολογία, αποτελεί εφεύρημα ανθρώπου που είναι αδαής και διακρίνεται από θρασύτητα, δεδομένου ότι αδυνατεί να προχωρήσει πέρα από την κατανόηση όσων συμβαίνουν στα κτίσματα ή όσων καταφέρνει να φανταστεί και να επινοήσει ο ίδιος, τα οποία συγχέει με τα συμβαίνοντα στη θεία πραγματικότητα, ώστε με την περί Ουσίας και Ενεργειών διδασκαλία του, να αναιρεί πλήρως όλες τις περί Θεού έννοιες¹³¹⁸. Εξαιτίας αυτού μάλιστα, δεν επιχειρεί ούτε ο ίδιος στα έργα του να αναιρέσει την παλαμική επιχειρηματολογία, αλλά, περιοριζόμενος μόνο σε απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς για την φιλοσοφικοθεολογική επάρκεια των αντιπάλων του, όπως ήδη αναφέρθηκε, επιχειρεί να προβάλλει τη θωμιστική κυρίως επιχειρηματολογία προκειμένου να καταδείξει το εσφαλμένο θεολογικά και ανέρειστο φιλοσοφικά των παλαμικών θέσεων, αλλά και να πείσει τους αναγνώστες του για την ορθότητά της, προτρέποντάς τους έμμεσα σε οικειοθελή υιοθέτησή και αποδοχή της.

Έτσι, προκειμένου να συμβάλει στη βαθύτερη εμπέδωση της ανάγκης συνεργασίας με τον παπικό θρόνο και τους δυτικούς ηγεμόνες για την επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης και της πολιτικής συμμαχίας, ο Δημήτριος επιδόθηκε με ιδιαίτερο ζήλο στη σύνθεση, παράλληλα με τα πολιτικά, των κυριότερων θεολογικών του έργων. Το πρώτο από αυτά που επιστρατεύει το 1363 εν αναμονή της δυτικής στρατιωτικής βοήθειας και με σκοπό να υποστηρίξει την ενωτική προσπάθεια είναι η *Πρώτη του Άπολογία*¹³¹⁹, με την οποία υπερασπίζεται πλήρως

¹³¹⁸ «Τὸ δὲ τοῦ Παλαμᾶ δόγμα οὐχ ἦττον δοξάζειν ἢ πειρᾶσθαι λόγοις ἐλέγχειν αἰσχρὸν εἶναι πάντας ἂν οἷμαι συμφῆσαι· εὕρημα γὰρ ἐστὶν ἀνδρὸς ἀμαθῶς πάνυ καὶ ἰταμῶς τῇ θεολογίᾳ προσενεχθέντος καὶ τῶν τοῖς κτίσμασι συμβαινόντων ἢ τῶν οἰκείων αὐτοῦ φαντασμάτων προελθεῖν περαιτέρω μὴ δυνηθέντος, καὶ ἅμα τὰς σεμνοτάτας περὶ Θεοῦ καὶ κοινοτάτας ἐννοίας παντελῶς ἀναίρουντος· ὡς διὰ τοῦτο μηδὲ πολλῶν λόγων δεῖν τοῖς βουλομένοις ἐλέγχειν, ἀλλ' εὐθύς ἐπιχειροῦντι κατάδηλον πᾶσι τὸ τῆς δόξης ἀνόητον καὶ ἀσύστατον γίνεσθαι» (*Άπολογία*, Γ', 270-277, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 433-434).

¹³¹⁹ *Άπολογία*, Α', έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 359-403. Σε αντίθεση με την διατυπωθείσα άποψη της Ryder (*Career and writings*, σ. 159-162) περί τμηματικής σύνθεσης του έργου, δηλαδή του πρώτου μέρους στα μέσα της δεκαετίας του 1360 και του δεύτερου το 1371, θεωρούμε ότι η *Άπολογία* συντέθηκε ενιαία και εξολοκλήρου το 1363, δεδομένου ότι ο Δημήτριος απευθύνεται στους ομοεθνείς του με σκοπό να υποστηρίξει εκείνη την εποχή την εκκλησιαστική ένωση. Για το λόγο αυτό και ακολούθησε ως επιστέγασμά της η δική του οριστική προσχώρηση στο Ρωμαιοκαθολικισμό ένα έτος αργότερα. Επίσης, η τμηματική σύνθεση του έργου και μάλιστα από τα το 1365 μέχρι το 1371 που προτείνει η Ryder δεν θα εξυπηρετούσε επιπλέον τους σκοπούς του *Μεσάζοντος* στις τότε συγκυρίες, εφόσον μετά το 1365 και την αποτυχημένη σταυροφορία ενδιαφέρεται περισσότερο για τον τονισμό και την προβολή της πολιτικής συμμαχίας με τη Δύση, ώστε να συνθέσει τους δύο συμβουλευτικούς, τον πρώτο προς τους ομοεθνείς του Ρωμαίους το 1366 με αφορμή την έλευση του Αμεδέου και τον δεύτερο το 1371 για τη σημασία της παραμονής της απελευθερωμένης Καλλιπόλεως χάρη από τη δυτική βοήθεια στην αυτοκρατορική επικράτεια. Πρβλ. και Kianka, *Apoloogy*, σ. 62 εξ.

την ακινάτεια σκέψη και καταπολεμά με ένταση τον παλαμισμό, ενθαρρύνοντας παράλληλα σαφώς την προοπτική της συνεργασίας με τη Δύση με την προτροπή των συμπατριωτών του Ορθοδόξων να συμφωνήσουν στην εκκλησιαστική ένωση μέσω της αποδοχής του πρωτείου και να υπαχθούν στον παπικό θρόνο¹³²⁰, θεωρώντας ότι η χριστιανική Δύση υπό την ηγεσία του επισκόπου Ρώμης ήταν ο μόνος φυσικός πολιτικός σύμμαχος της Αυτοκρατορίας στον αγώνα της ανάσχεσης του οθωμανικού κινδύνου¹³²¹. Στο πλαίσιο αυτό καλεί επίσης σε συστράτευση και το αντιτιθέμενο σε οποιασδήποτε πολιτικής φύσεως φιλενωτική προσπάθεια πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, τονίζοντας ότι είναι απαραίτητο να συγκατανεύσει στην εκκλησιαστική ενότητα, δεδομένου ότι η Κωνσταντινούπολη ως «νέα Ρώμη» και αποικία της «πρεσβυτέρας»¹³²² οφείλει να υπακούει και να

¹³²⁰ Ο επίσκοπος Ρώμης αποτελεί, σύμφωνα με τον Κυδώνη, το σημείο ενότητας όλων των Χριστιανών, ώστε «ανάγκη καὶ τὸν τὴν Ἐκκλησίαν διατάξοντα καὶ κοσμήσοντα καὶ τοῖς ἄλλοις αἴτιον ἐνώσεως καὶ ὁμονοίας ἐσόμενον ἓνα εἶναι καὶ μόνον» (Ἀπολογία, Α', 565-567, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 377), προκειμένου από «τῶν ἐκ τῆς πολυαρχίας κακῶν καὶ ὄνειδῶν ἀπηλλάχθαι τὴν τοῖς ἄλλοις εἰρήνης καὶ ὁμονοίας πρύτανιν ἐσομένην» (Ἀπολογία, Γ', 170-172, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 430). Και αυτό διότι σε αντίθετη περίπτωση η Εκκλησία μετατρέπεται σε «πληθος (...) τι μόνον ἀόριστον καὶ ἀστάθμητον, ὡσπερ ἐν θαλάσῃ πνεῦμα φερόμενον» (Ἀπολογία, Α', 618-620, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 379). Πρβλ. επίσης Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. IV, cap. LXXVI, n. III : «*Ad unitatem Ecclesiae requiritur quod omnes fideles in fide convenient. Circa vero ea quae fidei sunt, contingit quaestiones moveri. Per diversitatem autem sententiarum divideretur Ecclesia, nisi in unitate per unius sententiam conservaretur. Exigitur igitur ad unitatem Ecclesiae conservandam quod sit unus qui toti Ecclesiae praesit. Manifestum est autem, quod Christus Ecclesiae in necessariis non defecit, quam dilexit, et pro qua sanguinem suum fudit: cum et de synagoga dicatur per dominum: quid ultra debui facere vineae meae, et non feci? Isaiae 5-4. Non est igitur dubitandum quin ex ordinatione Christi unus toti Ecclesiae praesit.* Συναφώς, βλ. και *S.c.G.*, lib. IV, cap. LXXVI, n. IV. : *Nulli dubium esse debet quin Ecclesiae regimen sit optime ordinatum: utpote per eum dispositum per quem reges regnant et legum conditores iusta decernunt. Optimum autem regimen multitudinis est ut regatur per unum: quod patet ex fine regiminis, qui est pax; pax enim et unitas subditorum est finis regentis; unitatis autem congruentior causa est unus quam multi. Manifestum est igitur regimen Ecclesiae sic esse dispositum ut unus toti Ecclesiae praesit.*»

¹³²¹ Αναλυτικά, βλ. Kianka, *Apology*, σ. 57-71 και Της Αυτής, *Demetrius Cydones*, σ. 162.

¹³²² «ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὕψος ἐκεῖθεν ἦκεν ἡμῖν· αὐτόθι γὰρ πρῶτον βασιλεὺς τις ὀνομάσθη Ῥωμαίων, καὶ τὸ τῆς ὑπὸ τὸν ἥλιον δὲ πάσης τοῦτον κρατῆσαι καὶ πᾶσιν ἔθνεσιν ἓνα ζυγὸν ἐπιθεῖναι τῆς πόλεως ἐκείνης ἐξαιρέτων, (...) ὡστ' εἶ τι καὶ ἡ νέα σεμνολογεῖται, ἐκεῖθεν αὐτῇ καὶ τὸ φρονεῖν ἐφ' ἑαυτῇ καὶ τὸ τιμᾶσθαι, παρ' ἧς καὶ βασιλείαν καὶ βουλήν καὶ τὴν μεγάλην ἐπωνυμίαν ἐδέξατο, κάκεινῃ δικαίως ἂν ὡσπερ ἄλλο τι χρέος τὴν ὑπακοὴν ἀποτίνοι ὡσπερ αἱ ἀποικίαι ταῖς μητροπόλεσιν. ταῦτὸ δ' ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τῆς ἐν ἀμφοτέραις ἱερωσύνης» (Ἀπολογία, Α', 380-389, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 372). Αναφερόμενος στους δυτικούς χριστιανούς παρατηρεῖ επίσης, ὅτι «ἡ γὰρ ἐκείνων πόλις τῆς ἡμετέρας μητρόπολις γέγονε· καὶ τοῖς ἀποίκιοις κοινωνήσασα τῆς ἐπωνυμίας, ἐκείνη μὲν ὡσπερ τις πρόβολος ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ἐσπέρας· ἡμᾶς δὲ τῆς Ἀσίας ἡγησομένους ἐξέπεμψεν· ὡσθ' ἓνα μὲν δῆμον ἡμᾶς τε κάκεινους δοκεῖν, μίαν δὲ πόλιν ἀμφοτέρας, ἐν ἀποίκου καὶ μητροπόλεως σχήματι ταταγμένας· μηδὲν δὲ εἶναι τὸ διαιροῦν, πλὴν ὅσον τὴν μὲν Ῥωμύλος ἰδρύσατο· τὴν δ' ὁ τῆς ἐκείνου βασιλείαν διαδεξόμενος ἔπηξε Κωνσταντῖνος» (Ῥωμαίοις Συμβουλευτικός, PG 154, 977 D). Ακόμη Kianka, *Apology*, σ. 66. Zakythinos, *Rome*, σ. 207 εξ.

υποταχθεί σε εκκλησιαστικό επίπεδο στη μητρόπολή της¹³²³, καθόσον ο επίσκοπός της ως «*ἀρχιερεύς ἀρχιερέων (...) πατήρ πατέρων*»¹³²⁴ και «*ποιμήν ποιμένων*»¹³²⁵ κατέχει το θείας προελεύσεως πρωτείο¹³²⁶, γι' αυτό και του οφείλεται από το σύνολο των Χριστιανών απόλυτη υπακοή και αφοσίωση¹³²⁷.

Επιχειρώντας επίσης ο φιλενωτικός *Μεσάζων* να επιτύχει τον ίδιο σκοπό με έμμεσο τρόπο, αλλά και δίνοντας έμφαση πλέον κυρίως στην διδασκαλία για την διπλή («*ἐξ ἀμφοῖν*»¹³²⁸) εκπόρευση του αγ. Πνεύματος, προχωρά στη σύνθεση το 1363 ή 1364 του *Πρὸς τοὺς τοῦ Καβάσιλα ἐλέγχους κατὰ τῶν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφαλαίων τοῦ μακαρίου Θωμᾶ*¹³²⁹ με σκοπό να υπερασπιστεί το πρόσωπο και οπωσδήποτε την πνευματολογία του Ακινάτη έναντι της πολεμικής του δασκάλου του και ένθερμου οπαδού της παλαμικής θεολογίας Νείλου Καβάσιλα¹³³⁰, ενώ εντός της δεκαετίας του 1360, πιθανόν το 1365/66, συγγράφει, παράλληλα με τον Πρόχορο που συνθέτει το *Περὶ Οὐσίας καὶ Ἐνεργείας*¹³³¹, το

¹³²³ Περὶ «*νέας*» και «*πρεσβυτέρας*» Ρώμης, βλ. *Ἀπολογία*, Α', 324 · 533 · 1372-1374, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 370 · 376 και 402 και Ἐπιστ. 226, *Τῶ Ἐπιπέδῳ*, 160-161, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122. Γενικώς, βλ. και J.R. Melville-Jones, «Constantinople as 'New Rome'», *ΒΣ* 24 (2014), σ. 247-262.

¹³²⁴ *Ἀπολογία*, Α', 493-496, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 375.

¹³²⁵ *Ἀπολογία*, Α', 479, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 375.

¹³²⁶ Σύμφωνα με τον Κυδώνη μάλιστα, η υπόσχεση του Κυρίου προς τον Πέτρο μεταδίδεται με τη χειροτονία στους διαδόχους του, γι' αυτό και ο επίσκοπος Ρώμης έχει τη χειροτονία από τον ίδιο το Χριστό και τον Πέτρο, ώστε όποιος σχεδιάζει ή ενεργεί οτιδήποτε χωρίς τη γνώμη ή εναντίον του και δεν αναγνωρίζει το πρωτείο του, αυτός διαπράττει έγκλημα και στρέφεται εναντίον της Εκκλησίας. Βλ. *Ἀπολογία*, Α', 581-599, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 378 και Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. IV, cap. LXXVI, n. VIII-IX : «*Manifestum est igitur quod ita illos qui tunc erant in ministerio constituit, ut eorum potestas derivaretur ad posteros, pro utilitate Ecclesiae, usque ad finem saeculi: praesertim cum ipse dicat, Matth. ult.: ecce, ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi. Per hoc autem excluditur quorundam praesumptuosus error, qui se subducere nituntur ab obedientia et subiectione Petri, successorem eius Romanum pontificem universalis Ecclesiae pastorem non recognoscentes*».

¹³²⁷ «*ὅταν πάνθ' ὑπακούειν αὐτῷ διὰ τὴν Πέτρου καθέδραν ὁ κείνων ἱερεὺς ἐπιτάτῃ*» (Λόγος ἕτερος, 631-632, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 331-332). Επίσης, βλ. Ἐπιστ. 140, 39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 10 και Thomae Aquinatis, *S.T.*, IV, Supp., Q. 40, art.VI, 2 : «*in Ecclesia episcopus unus super alium esse debet*».

¹³²⁸ Πρβλ. *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν*, *Cod. Vat. gr.* 677, f. 14^f.

¹³²⁹ *Cod. Vat. gr.* 614, ff. 110^r-126^v και *Cod. Vind. Theol. gr.* 260, ff. 210^r-268^r. Για το έργο, βλ. Rackl, *Verteidigungsschrift*, σ. 303-317. Rackl, *Übersetzung*, σ. 48-60 κυρίως σ. 48-50. Rackl, *Grundgesetz*, σ. 363-389. Candal, *Nilus Cabasilas*, σ. IX και 16-25. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαὶ Μεταφράσεις*, σ. 85-90. Podskalsky, *Theologie und Philosophie*, σ. 196-206. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 63. Searby, *Defending*, σ. 439-451. Matschke-Tinnfeld, *Gesellschaft*, σ. 335. Kianka, *Demetrius-Thomas*, σ. 264-286 κυρίως στις σ. 266-267, σημ. 6-8. Fyrigos, *Tomismo*, σ. 27-72.

¹³³⁰ Την σχετική εναντίον της πνευματολογίας του Θωμά διδασκαλία του Νείλου βλ. γενικώς στη μελέτη του Λιάκουρα, *Εκπόρευση Ἁγίου Πνεύματος*, και ιδιαιτέρως από σελ. 233 εξ. Επιπλέον, βλ. Αραμπατζής, *Λόγοι και Αντίλογοι*, σ. 60 εξ.

¹³³¹ Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 239 και E. Voordeckers - F. Tinnfeld, *Prolegomena*, στο Των Αυτών (eds), *Iohannis Cantacuzeni Opera. Refutationes duae Prochori Cydonii et Disputatio cum Paulo Patriarcha*

ογκώδες βασικό πνευματολογικό του έργο με τίτλο «*Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος*», το οποίο απευθύνει «*πρὸς τινὰ τῶν φίλων*»¹³³². Με το έργο αυτό επιχειρεί την υπεράσπιση της διδασκαλίας για την εκπόρευση του αγ. Πνεύματος από τον Πατέρα και τον Υιό με βάση την πατερική παράδοση και κυρίως την ακινάτεια επιχειρηματολογία, προκειμένου να ενισχύσει θεολογικά τους ομόφρονές του, αλλά και να πείσει τους αντιφρονούντες ή διαφωνούντες ομοεθνείς του που θα το μελετήσουν, για την ορθότητα της ρωμαιοκαθολικής ως εκκλησιαστικής διδασκαλίας.

Στο πλαίσιο αυτό επίσης συντάσσει και εκφωνεί το καλοκαίρι του 1366 τον περίφημο πολιτικό του λόγο *Ῥωμαίοις Συμβουλευτικόν*¹³³³, για να υποστηρίξει, ύστερα και από την αποτυχημένη σταυροφορία του 1365, την επιχειρούμενη πολιτική επαναπροσέγγιση με τη Δύση ως τη μοναδική δυνατότητα αποτελεσματικής αντιμετώπισης της οθωμανικής επιθετικότητας, υπερασπιζόμενος για το σκοπό αυτό την επικείμενη έλευση του Αμεδέου της Σαβοΐας το καλοκαίρι του 1366. Τη συγγραφική του δραστηριότητα την περίοδο αυτή επισφραγίζει, τέλος, με τη σύνθεση πριν από το 1368¹³³⁴ της πραγματείας *Πρὸς τὸν Ἀσάν κύρ Κωνσταντῖνον, περὶ τῆς τῶν Παλαμιτῶν προτεινομένης ἀπορίας, ἐπὶ τοῖς ὑποστατικοῖς ἰδιώμασι τῆς Τριάδος*¹³³⁵, με την οποία προσπαθεί να καταδείξει το σφαιρικό της διάκρισης Ουσίας και Ενεργειών στο Θεό σύμφωνα με την ακινάτεια διδασκαλία, αποσκοπώντας παράλληλα στην ενίσχυση σε θεολογικό επίπεδο της αντιπαλαμικής και συνάμα φιλενωτικής μερίδας στην Κωνσταντινούπολη, της οποίας επίλεκτο μέλος αποτελούσε ο Κωνσταντίνος Ασάνης.

Προς την κατεύθυνση αυτή επίσης και για τον ίδιο σκοπό εργάζεται υπό την επίβλεψη και την καθοδήγηση του από το 1365 αρχικά στον Άθω και κατόπιν στην Κωνσταντινούπολη ο αδερφός του ιερομόναχος Πρόχορος, ο οποίος, σε συνεννόηση και προφανώς σε συντονισμό με το Δημήτριο, που επιδόθηκε κυρίως στην υποστήριξη της διδασκαλίας για την διπλή εκπόρευση του αγ. Πνεύματος, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην αποδόμηση της περί διακρίσεως Ουσίας και Ενεργειών στο Θεό παλαμικής διδασκαλίας, επικεντρώνοντας ιδιαίτερα την μέριμνά του στην ανατροπή της αντίληψης για το Θαβώρειο Φώς ως θεία Εέργεια. Έτσι, εντός του 1365 ή στις αρχές του 1366 και ενώ ο *Μεσάζων* συντάσσει το θεμελιώδες έργο του *Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, ο αδερφός του συνθέτει στην μονή της Μεγίστης Λαύρας το συμπληρωματικό χαρακτήρα βασικό του σύγγραμμα *Περὶ Οὐσίας καὶ Ἐνεργείας*¹³³⁶, ενώ εντός του 1365 ή και μέχρι τον Ιούνιο του 1366

Latino Epistulis Septem Tradita. Nunc Primum Editae Curantibus, (CCSG, 16), Leuven – Turnhout : Brepols, 1987, σ. XV.

¹³³² *Cod. Vind. Theol. gr.* 260, ff. 1^r-210^r.

¹³³³ PG 154, 961 A-1008 B.

¹³³⁴ Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 63.

¹³³⁵ έκδ. Μ. Candal, «Demetrio Cidonio y el problema trinitario Palamitico», *OCP* 28 (1962), σ. 76-110.

¹³³⁶ Το έργο διαιρείται σε έξι βιβλία (I-VI). Βλ. επ' αυτού PG 151, 1192 - 1241 [Βιβλ. I – II, α-ζ] και Φ.Ι. Πετρυшевски, «Γρηγορίου τοῦ Ἀκινδύνου, “Πραγματεία εἰς τὸ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας ζήτημα”»,

ολοκληρώνει το *Περί τῆς ταπεινώσεως καὶ δόξης τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ*¹³³⁷, με το οποίο επιχειρεῖ να αποδείξει την κτιστότητα του Φωτός της Μεταμορφώσεως, στηριζόμενος στην φθαρτότητα του Σώματος του Χριστοῦ πριν από την ἀνάσταση και την ἀνάληψή του¹³³⁸.

Για τον ἴδιο λόγο ἐπίσης, ἀλλὰ και ἐπειδὴ ἔχει ξεκινήσει ἤδη ἡ κανονικὴ διαδικασία εἰς βάρους του, ὁ Πρόχορος συγγράφει ἐντὸς του πρώτου μισοῦ του 1366 και το *Περί καταφατικοῦ καὶ ἀποφατικοῦ τρόπου τῆς θεολογίας καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ ὄρει τοῦ Κυρίου θεοφανείας*¹³³⁹, με το οποίο στρέφεται κυρίως ἐναντίον του συνοδικοῦ τόμου του 1351, κάτι που συμπληρώνει μεταξύ του φθινοπώρου και των ἀρχῶν του χειμῶνα του 1367/8 στην Κωνσταντινούπολη με τον *Ἐλεγχον εἰς τὰς παραχρήσεις τῶν κειμένων ῥητῶν ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ἐφέσου καὶ Γρηγοῦ τόμῳ*¹³⁴⁰. Τη συγγραφικὴ του δραστηριότητα ὀλοκληρώνει ὁ ἱερομόναχος Κυδώνης στην *μεγάλην Πόλιν* τὴν ἀνοίξη του 1368 περίπου με τὴ σύνθεση : α) τῆς πραγματείας ὑπὸ τον πιθανό τίτλο *Ἀπάντησις πρὸς τοὺς Παλαμίτας μοναχοὺς περὶ τῆς θείας Οὐσίας καὶ Ἐνεργείας καὶ περὶ τοῦ Θαβωρείου Φωτός*¹³⁴¹ (μεταξὺ φθινοπώρου 1367 και ἀνοίξης 1368), με τὴν ὁποία ἀπευθύνεται κυρίως στους ἀντιπάλους του Ἀθωνίτες, ἀλλὰ και β) με τὴν κατάρτιση (πιθανότατα τον Ἀπρίλιο του 1368) του *Ἀνθολογίου*¹³⁴², μιᾶς συλλογῆς δεκατεσσάρων πατερικῶν ἀποσπασμάτων, τα ὁποία

Жува Антика 23/2 (1973), σ. 317-365 · 24/1-2 (1974), σ. 295-331 · 26/1 (1976), σ. 161-192 και 26/2 (1976), σ. 487 - 499 [Βιβλ. ἀπὸ II, ζ – VI]. Για το βιβλ. VI, βλ. ἐπίσης τὴν ἐκδ. M. Candal, «El libro VI de Prócoro Cidonio (Sobre la luz tabórica)», *OCP* 20 (1954), σ. 258-297.

¹³³⁷ Το ἔργο ἔχει ἀπολεσθεῖ. Ἀποσπάσματά του σώζονται μόνο ἀπὸ παραθέσεις στο συνοδικό τόμο του 1368. Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 352-383, ἐκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 112-113 (PG 151, 702 A-C).

¹³³⁸ Σύμφωνα με τον Φιλόθεο Κόκκينو, ὁ Πρόχορος πρέσβευε στο ἐν λόγῳ ἔργο, πως «καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ὅπως οὖν χωρὶς ἀμαρτίας μόνον, ἀλλοῖον παρὰ τὰ ἡμετέρα σώματα. Ὅσπερ γὰρ ἠνωμένον ἦν τῇ αὐτοῦ ζωῇ, ἦν ὁμως θνητόν, τοῦ θεοῦ Λόγου ταπεινοῦντος ἑαυτὸν καὶ συγκαταβιβάζοντος, καὶ τῇ ἀπαθείᾳ καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένον, πάθητον ὁμως ἦν· οὕτω καὶ τῷ φωτὶ καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένον οὕτω μεταποιηθὲν εἰς φῶς ἦν πρὸ τῆς ἀναστάσεως· εἰ γὰρ κατ' αὐτὴν τὴν γέννησιν φωτεινὸν ἀνελάβετο, ὡς ἐν τῇ μεταμορφώσει δέδειχε, καθάπερ ἐγὼ τινῶν ἤκουσα ἀποφλαυρίζοντων, ἐδείκνυ δὲ μόνον οἷς ἐβούλετο, τῶν ἄλλων ἀποσκιάζων τὰς ὄψεις, πρῶτον μὲν ὑποψίαν εἰσάγει, εἰ τὸ μὴ φαίνεσθαι φωτεινὸν φαντασία τις ἦν, μὴ ἄρα καὶ τὸ φαίνεσθαι» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 358-367, ἐκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 112 (PG 151, 702 A-B)].

¹³³⁹ Το κείμενο, βλ. στο I.D. Polemis, *Theologica Varia Inedita Saeculi XIV - Gregorius Pelagonius, Adversus Palamam; Anonymous, Adversus Cantacuzenum; Prochorus Cydones, de Lumine Thaborico*, (CCSG, 76), Turnhout: Brepols, 2012, σ. 327 - 379.

¹³⁴⁰ Το ἔργο ἔχει ἀπολεσθεῖ κατὰ το μεγαλύτερο μέρος του. Ἐκδοσὴ τῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τον F. Tinnefeld, «Ein Text des Prochoros Kydones in Vat. gr. 609 über die Bedeutung der Syllogismen für die theologische Erkenntnis», στο A. Schoors - P. van Deun (eds), *Philohistôr. Miscellanea in honorem Caroli Laga septuagenarii*, Louvain : Peeters, 1994, σ. 520-523 και J. Polemis, *Theologica varia inedita*, σ. 79 - 80.

¹³⁴¹ Το ἔργο παραμένει ἀνέκδοτο. Για το κείμενό του, βλ. *Cod. Vat. gr. 1102*, ff. 123r-137r και 251r - 264r.

¹³⁴² Το ἔργο ἔχει ἐπίσης ἀπολεσθεῖ. Ἀπόσπασμά του, βλ. στο Ιωάννου Καντακουζηνοῦ, *Refut. III*, ἐκδ. E. Voordeckers - F. Tinnefeld (eds), *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. 109-112.

αποτελούν ουσιαστικά σύνοψη της αντιιουχαστικής του διδασκαλίας εναντίον της παλαμικής αντίληψης περί διακρίσεως Ουσίας και Ενέργειας και περί του Θαβωρείου Φωτός¹³⁴³.

Ο Δημήτριος επίσης, με στόχο την προσπάθεια να υποστηρίξει τους ομόφρονές του, αλλά και να πείσει τους αντιπάλους του, ώστε να αμβλυνθούν οι θεολογικές διαφορές και να διευκολυνθεί η σχεδιαζόμενη εκκλησιαστική ένωση, εξελλήνισε εντός της δεκαετίας του 1360 τα σχετιζόμενα άμεσα με τα θέματα του πρωτείου και της εκπορεύσεως του αγ. Πνεύματος θωμιστικά έργα *Διάληψις τῶν λόγων τῆς πίστεως, ἐκδοθεῖσα παρὰ Θωμᾶ τοῦ ἐκ τοῦ Ἀγχίνου πρὸς ψάλτην Ἀντιοχείας*¹³⁴⁴ και *Ἐπιτομή τῶν ἄρθρων τῆς πίστεως καὶ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας*¹³⁴⁵, ενώ επιδιώκοντας προφανώς να καταστήσει ευρύτερα γνωστό στην Ανατολή τον Ακινάτη μεταγλώττισε και το έργο του *Bernardus Guidonis* με τίτλο *Τὰ συγγραφέντα ἅπαντα πονήματα παρὰ τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ*, όπου παρατίθεται σύντομα και περιεκτικά η ζωή και το συγγραφικό του έργο¹³⁴⁶. Για να θεμελιώσει μάλιστα περισσότερο τις ρωμαιοκαθολικές πνευματολογικές αντιλήψεις που ανέπτυξε στα θεολογικά του έργα, ο *Μεσάζων* μετέφρασε την ίδια περίοδο το έργο του ιερού Αυγουστίνου¹³⁴⁷ *περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ*

¹³⁴³ E. Voordeckers - F. Tinnefeld, *Prolegomena*, στο *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. XVII.

¹³⁴⁴ *Cod. Marc. gr.* II,9,V, ff. 298^r-317^r και *Cod. Vat. gr.* 1093, ff. 65^r -82^v. Ο πρωτότυπος τίτλος : *De rationibus fidei contra Saracenos, Graecos et Armenos ad cantorem Antiochenum*.

¹³⁴⁵ *Cod. Moscow. gr.* 259, ff. 32^r-41^r. Ο πρωτότυπος τίτλος του έργου : «*De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis ad archiepiscopum Panormitanum*».

¹³⁴⁶ έκδ. J.A. Demetracopoulos, *Bernardus*, σ. 851-858.

¹³⁴⁷ Αυγουστίνεια κείμενα ο Δημήτριος θα μελέτησε αρχικά πιθανότατα από τις μεταφράσεις του Μαξίμου Πλανούδη. Για την περίφημη μετάφραση του θεμελιώδους *περί Τριάδος* έργου του ιερού Αυγουστίνου, βλ. στο Μ. Παπαθωμόπουλου – Ι. Τσαβαρή - G. Rigotti (έκδ.), *Αυγουστίνου Περί Τριάδος Βιβλία Πέντε και Δέκα ἀπερ εκ της Λατίνων διαλέκτου εις την Ελλάδα μετήνεγκε Μάξιμος ο Πλανούδης*. Εισαγωγή, Ελληνικό και Λατινικό Κείμενο, Γλωσσάριο, Editio Princeps, (Βιβλιοθήκη Α. Μανούση 3), Αθήνα : Ακαδημία Αθηνών, 1995. Για τις μεταφράσεις των έργων και την παρουσία του γενικότερα στην Ανατολή, βλ. Μ. Rackl, «Die griechischen Augustinusübersetzungen», στο *Miscellanea Francesco Ehrle. Scritti di storia e paleografia, I. Per la storia della teologia e della filosofia*, (Studi e Testi 37), Città del Vaticano 1924, σ. 1-38. S. Salaville, «Saint Augustin et l'Orient», *Angelicum* 8 (1931), σ. 3 - 25. Δ.Ζ. Νικήτα, «Η παρουσία του Αυγουστίνου στην Ανατολική Εκκλησία», *Κληρονομία* 14 (1982), σ. 7-25. A. Nichols, «The Reception of St Augustine and his Work in the Byzantine-Slav Tradition», *Angelicum* 64 (1987). σ. 437 - 452. L.G. Benakis, «Lateinische Literatur in Byzanz. Die Übersetzungen philosophischer Texte», στο C.N. Constantinides - N. Panagiotakes- E. Jeffreys - A. Angelou (eds.), *ΦΙΛΕΛΛΗΝ*, σ. 35-42. A. Fürst, «Augustinus im Orient», *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 110 (1999), σ. 293-314. G. Rigotti, «I Padri latini a Bisanzio. Traduzioni di Agostino nel sec. XIV», στο M. Cortesi - C. Leonardi (a cura di), *Tradizioni patristiche nell'Umanesimo. Atti del convegno di studi promosso dalla Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino (Firenze, 6-9 febbraio 1997)*, Firenze: Galluzzo, 2000, σ. 273-282. J.A. Demetracopoulos, «Augustine in Byzantium», *Encyclopedia of Medieval Philosophy*, σ. 131-133. C.Th. Petsios, «The beginnings of modern Greek philosophy. A systematic introduction», *Δωδώνη* 33 (2004), σ. 255 εξ. Demetracopoulos, *Sitz im Leben*, σ. 191 εξ. Α. Κόλτσιου - Νικήτα, «Ελληνικές μεταφράσεις έργων του ιερού Αυγουστίνου. Κίνητρα και σκοποί», στο Π.Α. Υφαντή (επιμ.), *Ο άγιος Αυγουστίνος στη Δυτική*

Εύαγγελίου τὸ λεγόμενον ἔάν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς¹³⁴⁸, ἀλλὰ και το περι τῆς ἐκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος πρὸς τοὺς Γραικοὺς του Ανσέλμου Καντερβουρίας¹³⁴⁹, προκειμένου να καταδείξει επιπλέον την ενιαία θέση της δυτικής παραδόσεως για την εκπόρευση του αγ. Πνεύματος από τον Πατέρα και τον Υιό από τον ιερό Αυγουστίνο¹³⁵⁰ μέχρι και τον Ακινάτη, ο οποίος, ὅπως νομίζει ο θεολογὼν πολιτικός, ανακεφαλαιώνει με το ἔργο του και θεμελιώνει με αδιάσειστα και λογικῶς τεκμηριωμένα επιχειρήματα την ορθή χριστιανική διδασκαλία για την αγ. Τριάδα.

Στο πλαίσιο αυτό παρότρυνε επίσης, ἀλλὰ και συνέδραμε τον αδερφό του Πρόχορο να διδαχθεί τη λατινική γλώσσα για να ξελληνίσει στη συνέχεια, λειτουργώντας και πάλι συμπληρωματικά¹³⁵¹ με το δικό του μεταφραστικό ἔργο, σημαντικά, κυρίως φιλοσοφικοθεολογικού περιεχομένου, κείμενα της δυτικής πατερικής παραδόσεως. Ἐτσι, με τη βοήθεια και τη συνεργασία του Δημητρίου¹³⁵² ο λόγιος ιερομόναχος μεταγλώττισε ἀπὸ τους δυτικούς πρὸ του σχίσματος συγγραφείς το ἔργο του αγ. Ιερωνύμου <Πρόλογοι εἰς τὰς Βίβλους τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τῶν Βασιλειῶν καὶ τῶν Χρονικῶν>¹³⁵³, το περι Τριάδος ἔργο του αγ. Ιλαρίου Πουατιέ¹³⁵⁴, ἐνὼ ἀπὸ τα ἔργα του ιεροῦ Αυγουστίνου μετέφρασε το *Περὶ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας*¹³⁵⁵, το *Περὶ τῆς μακαρίας ζωῆς*¹³⁵⁶, το *Περὶ τῆς αὐτεξουσιότητος*¹³⁵⁷, το *Ἐγχειρίδιον πρὸς Λαυρέντιον*¹³⁵⁸, τις δογματικές επιστολές με αριθ. 28, 62, 92, 132, 137, 138, 143, 147¹³⁵⁹, καθώς και το *Περὶ τῶν δέκα πληγῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν δέκα ἐντολῶν*¹³⁶⁰, ἐνὼ ἀπὸ τα συγγράμματα του πατέρα του δυτικού Σχολαστικισμοῦ, Βοηθίου, ξελληνίσει τα δύο πρώτα βιβλία ἀπὸ το ἔργο του *Περὶ τοπικῶν διαφορῶν*¹³⁶¹.

και στην Ανατολική Παράδοση. Παρακτικά ΙΑ΄ Διαχριστιανικού Συμποσίου, Θεσσαλονίκη : Πουρναράς, 2012, σελ. 247-263.

¹³⁴⁸ *Cod. Vat. gr.* 1115, ff. 83^v-90^r και *Cod. Laur. Flor. gr. Plutt. X, Cod. XIV, IX*, ff. 70^r-78^v. Ο τίτλος του πρωτοτύπου : *Sermo in «vado ad Patrem»*.

¹³⁴⁹ *Cod. Vat. gr.* 1115, ff. 65^r-80^v. Τίτλος πρωτοτύπου : «*De processione Spiritus Sancti contra Graecos liber*».

¹³⁵⁰ Για το γεγονός ὅτι ο Κυδώνης χρησιμοποιεῖ επιχειρήματα ἀπὸ τα ἔργα του ιεροῦ Αυγουστίνου στην προσπάθειά του υπέρ του *Filioque*, βλ. Kianka, *Demetrius Kydones*, σ. 102. Της Αυτῆς, *Letters*, σ. 157-158. Ryder, *Career and Writings*, σ. 47 και Plested, *Orthodox Readings*, σ. 69-70.

¹³⁵¹ Πρβλ. Rigo, *Il monte Athos*, σ. 22.

¹³⁵² I. Christov, «Prochoros Kydones», σ. 1076.

¹³⁵³ *Cod. Vat. gr.* 1102, ff. 275^r - 278^v.

¹³⁵⁴ Ἐμμεση μαρτυρία γι' αὐτό παρέχει ο Δημήτριος στην *Ἐπιστ.* 67, 6-7 · 19 · 29, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 99-100.

¹³⁵⁵ *Cod. Vat. gr.* 1096, ff. 149^r - 156^r.

¹³⁵⁶ *Cod. Vat. gr.* 609, ff. 173^{iv}.

¹³⁵⁷ ἐκδ. H. Hunger, *Prochoros Kydones*, σ. 13-53.

¹³⁵⁸ *Cod. Vat. gr.* 609, ff. 171 και 174.

¹³⁵⁹ ἐκδ. H. Hunger, *Prochoros Kydones*, σ. 19-80.

¹³⁶⁰ ἐκδ. H. Hunger, *Prochoros Kydones*, σ. 55-69.

¹³⁶¹ ἐκδ. Δ.Ν. Νικήτα, *Ελληνικά* 35 (1984), σ. 275-315.

Από τους μετά το σχίσμα δυτικούς θεολόγους ωστόσο, ο Πρόχορος, εκτός από τα *Υπομνήματα εις τὰ τέσσαρα Βιβλία τῶν ρήσεων τοῦ διδασκάλου Πέτρου Λομβαρδοῦ* του *Hervaeus Natalis* (± 1250/60 -1323)¹³⁶², περιορίστηκε μόνο σε έργα του Ακινάτη, προκειμένου να συμπληρώσει προφανώς, αλλά και ίσως να ολοκληρώσει το μεταφραστικό πρόγραμμα του Δημητρίου. Έτσι, είναι βέβαιο ότι από την *Summa Theologiae*¹³⁶³ μετέφρασε έξι άρθρα από τα κεφάλαια 1, 45, 49, 54 και 55 του τρίτου μέρους (*Pars IIIa*), καθώς επίσης και εβδομήντα έξι άρθρα από διάφορα κεφάλαια του *Supplementum* (76 qq.) με τίτλο *Σύνταγμα τῆς ὅλης θεολογίας*¹³⁶⁴, ενώ από τα υπόλοιπα θωμιστικά έργα μεταγλώττισε έργα θεμελιώδους σημασίας για την κατανόηση των φιλοσοφικών και θεολογικών προϋποθέσεων του μεγάλου Σχολαστικού, όπως το *Περὶ ἀϊδιότητος τοῦ κόσμου*¹³⁶⁵, το *Προοίμιον εἰς τὸ Ἐπιπέδον τῶν Φυσικῶν*¹³⁶⁶, το *Ζήτημα περὶ δυνάμεως*¹³⁶⁷, καθώς και το *Ζήτημα περὶ πνευματικῶν δημιουργημάτων*¹³⁶⁸.

Με τα φιλοσοφικῶς τεκμηριωμένα και στηριζόμενα, όπως θεωρούσε, στην κοινή πατερική παράδοση Ανατολῆς και Δύσεως επιχειρήματα που αποθησαύρισε σε αυτό το εντυπωσιακό σε μέγεθος συνθετικό και μεταφραστικό έργο, ο ένθερμος φιλενωτικός *Μεσάζων* είχε την πεποίθηση προφανῶς ότι θα ήταν δυνατό να ανασκευστεί και να αναιρεθεῖ πλήρως, σε συνεργασία με τον αδερφό του, η παλαμική διδασκαλία περὶ διακρίσεως Ουσίας και Ενεργειῶν και παράλληλα να υιοθετηθεῖ η αντίστοιχη ρωμαιοκαθολική για την απλότητα και την ενότητα της θείας Ουσίας, καθώς επίσης και να γίνει αποδεκτή η απορρέουσα από αυτήν αντίληψη για τη διπλή εκπόρευση του αγ. Πνεύματος. Έτσι, όπως τονίζει, αφού μελέτησε τα έργα των προγενέστερων του εκκλησιαστικῶν συγγραφέων - υπό το πρίσμα βέβαια της θωμιστικῆς σκέψεως-, διαπίστωσε τη θεολογική τους ομοφωνία¹³⁶⁹, η οποία οφείλεται στην «*παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐκείνων*

¹³⁶² Τμηματική μετάφραση στους *Cod. Vat. gr. 609*, ff. 174r - 179v · 192r - 201r · 210r και *Cod. Vat. gr. 1102*, ff. 142v - 145r · 147r - 147v · 236r - 250v · 265r - 266r · 267r - 270r. Βλ. επίσης Ch. Kappes, «Η ανέκδοτη μετάφραση επιλεγμένων *quaestiones* του *Υπομνήματος* (1302/03 – περ. 1304–07) του Δομινικανού *Hervaeus Natalis* (ca. 1250/60 – 1323) στις *Sententiae* του Πέτρου Λομβαρδοῦ από τον Πρόχορο Κυδώνη (περ. 1330 - περ. 1369/71)», στο https://www.academia.edu/33447531/quaestiones_Hervaeus_Natalis.

¹³⁶³ *Cod. Vat. gr. 1102*, ff. 148^r - 226^v και 228^r - 235^v.

¹³⁶⁴ Μετάφραση στα ελληνικά του τίτλου της *Summa Theologiae* από το Δημήτριο Κυδώνη, σύμφωνα με τον κατάλογο του Bernardi Guidonis, *Πονήματα Θωμᾶ*, 3, 3, έκδ. J.A. Demetracopoulos, *Bernardus*, σ. 851.

¹³⁶⁵ *Cod. Vat. gr. 1102*, ff. 139r - 142v.

¹³⁶⁶ *Cod. Vat. gr. 1102*, ff. 146v.

¹³⁶⁷ *Cod. Paris. Coisl. gr. 96*, ff. 1^r-262^v και Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 55–56.

¹³⁶⁸ *Cod. Paris. Coisl. gr. 96*, ff. 262^v-315^v και Παπαδόπουλος, *όπ.παρ.*, σ. 55-56.

¹³⁶⁹ *Απολογία*, Α', έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 379-383 και 427 εξ. Στον Ισίδωρο Γλαβά τονίζει επίσης το 1383, ότι υποστηρίζει τα ρωμαιοκαθολικά δόγματα με την πεποίθηση ότι υπηρετεί την αλήθεια, η οποία στηρίζεται, όπως διατείνεται, στην Αγία Γραφή και τους Πατέρες, αλλά και έχει ως συστατικό της στοιχείο στην πειθῶ με την λογική επιχειρηματολογία. Επ' αυτού, βλ. *Ἐπιστ. 235*, *Τῶ*

συμφωνιαν»¹³⁷⁰, ενώ, όσον αφορά ειδικότερα στο ζήτημα της εκπορεύσεως, από την έρευνα «τῶν έν πεντακοσίοις σχεδόν ἔτεσι συγγεγραμμένων, εἴτε σπουδαῖον ἔτυχεν ὄν εἴτε ἀφελές»¹³⁷¹, συμπέρανε ότι «πάντα τοίνυν τά τε παρά τῶν πατέρων τά τε παρά τῶν μερῶν συντιθεῖς, τοὺς μὲν κοινούς διδασκάλους ταύτᾳ φρονουῦντας ἀλλήλοισ ἀντικρυς περί τῆς παρά τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως εὔρισκον»¹³⁷².

Για να κατανοηθεῖ ωστόσο η «παρ' ἀμφοῖν»¹³⁷³ πρόοδος ή εκπόρευση ή πέμψη¹³⁷⁴ του αγ. Πνεύματος από τους ομοεθνείς του θα ήταν απαραίτητο να γίνει αποδεκτή πρωτίστως η περί ενότητας και απλότητας της θείας Ουσίας διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία οτιδήποτε αναφέρεται ως θείο ιδίωμα αποτελεί προσδιοριστικό της στοιχείο, πράγμα που «ἡ τε θεία γραφή καὶ οἱ κοινοὶ λογισμοὶ πάντων ἀνθρώπων ἰδίως ἀνατιθέασι τῷ Θεῷ»¹³⁷⁵. Ἐτσι, ἀντιτιθέμενος στην παλαμική διάκριση Ουσίας και Ενεργειῶν, υποστήριζε, υιοθετώντας στην πραγματικότητα την σχολαστική ἀντίληψη, ότι δεν υπάρχει τίποτε ἄλλο στο Θεό εκτός από την Ουσία του¹³⁷⁶, διότι ως ἄκρως και ἀπολύτως ἀπλός και ἀσύνθετος ταυτίζεται προς την Ουσία του¹³⁷⁷, ὡστε, επειδή ταυτίζονται μόνο σε Αὐτόν το «δυνάμει» και το «ἐνεργείᾳ εἶναι»¹³⁷⁸, να μην κατέχει, σε ἀντίθεση με τα κτιστά ὄντα, δύναμη¹³⁷⁹ και γι' αὐτό «ἐκεῖ πάντα ἐνεργεία καθαρὰ»¹³⁸⁰. Επειδή μάλιστα

θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ, 93-141, ἔκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 133-134.

¹³⁷⁰ Ἀπολογία, Γ', 251-253, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 433.

¹³⁷¹ Ἀπολογία, Α', Πρὸς Ἑλληνας Ὀρθοδόξους, 849-853, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 386.

¹³⁷² Ἀπολογία, Β', 568-571, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 421). Γι' αὐτό βλ. ἐπίσης Ἀπολογία, Γ', 130-135-140, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 429-430. Kianka, *Apology*, σ. 65.

¹³⁷³ Ἀπολογία, Α', 868, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 386. Πρβλ. και Ἀπολογία, Γ', 129, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 429.

¹³⁷⁴ Οἱ ὅροι αὐτοὶ ἐκλαμβάνονται ως ταυτόσημοι ἀπὸ τον Κυδῶνη. Πρβλ. *Εἰς τὴν Πεντηκοστὴν, Cod. Vat. gr. 677, f. 5^v, 9^v, 10^v και 13^r*. Επ' αὐτοῦ, βλ. Γ. Μαρτζέλου, «Οἱ ἀπαρχές και οἱ προϋποθέσεις του Filioque στη Δυτική Θεολογική Παράδοση», στο *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου με θέμα το Ἅγιον Πνεῦμα (11-14 Νοεμβρίου 1991)*, Θεσσαλονίκη : Ι.Μ. Θεσσαλονίκης, σ. 385-386.

¹³⁷⁵ Ἀπολογία, Γ', 279-280, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 434 και *Εἰς τὴν Πεντηκοστὴν, Cod. Vat. gr. 677, f. 9^v*.

¹³⁷⁶ «*Nihil igitur est in eo praeter essentiam eius. Est igitur ipse sua essentia*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. I, cap. XXI, n. III).

¹³⁷⁷ «*Deus est sua essentia, quidditas seu natura*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. I, cap. XXI, n. I).

¹³⁷⁸ Πρβλ. *Πρὸς τὸν Ἀσὸν Κωνσταντῖνον*, IV, 10, ἔκδ. M. Candal, *OCP* 28 (1962), σ. 93 και 96.

¹³⁷⁹ *Τῷ αὐτῷ πατριάρχῃ, Β'*, 130-135, ἔκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 300. Πρβλ. ἐπίσης «*In Deo autem nulla est potentia. Non est igitur in eo aliqua compositio*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. I, cap. XVIII, n. I).

¹³⁸⁰ *Πρὸς τὸν Ἀσὸν Κωνσταντῖνον*, IV, 10, 10, ἔκδ. M. Candal, *OCP* 28 (1962), σ. 96. Επὶσης Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. I, cap. XVI, n. V : «*Primum igitur agens, quod Deus est, nullam habet potentiam admixtam, sed est actus purus*» και Χρ. Σαββάτου, «Ἡ θεολογική παράδοσις της πνευματολογικῆς σκέψεως του πατριάρχου Γρηγορίου Β' του Κυπρίου (1282-1289)», στο *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου*, σ. 572-573.

«τὸ γὰρ ἐν Θεῷ νοούμενον πᾶν Θεός»¹³⁸¹, η ενέργεια αυτή είναι ταυτόσημη επίσης με την Ουσία Του¹³⁸² για να μην καταργηθεί η θεία απλότητα, η οποία δεν αναιρείται επιπλέον ούτε από το πλήθος των θελητών, δεδωμένου ότι και η θέλησή Του ταυτίζεται με την Ουσία του¹³⁸³, αλλά ούτε και των ιδιωμάτων του, όπως η σοφία, η αγαθότητα, η αγιότητα ή το φῶς, τα οποία διακρίνονται μόνο κατά το λόγο¹³⁸⁴, εφόσον και αυτά ταυτίζονται επίσης με τη θεία Ουσία¹³⁸⁵.

Εξαιτίας του γεγονότος μάλιστα ότι όλα τα παραπάνω ονόματα είναι προσδιοριστικά όχι των Ενεργειών, αλλά ιδιώματα της μίας και μοναδικής θείας Ουσίας, ο Θεός δεν είναι ως ενεργών αγαθός, «ἀλλὰ οὐσίαν ἔχει τὴν ἀγαθότητα», σε αντίθεση με τον Παλαμά που διαιρεί «τόν τε Θεὸν καὶ τὴν ἀγαθότητα»¹³⁸⁶. Για να θεμελιώσει την θέση του αυτή στην αλληλογραφία του μάλιστα, ο Δημήτριος επιστρατεύει και τον Μ. Βασίλειο, θεωρώντας ότι αποδέχεται την ταυτότητα Ουσίας και Ενεργειών με την θέση του ότι «ἀγαθὸς γὰρ ὁ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γεννηθεὶς, οὐσίαν ἔχων τὴν ἀγαθότητα»¹³⁸⁷, με την οποία συμφωνούν επίσης, όπως διατείνεται, και οι λοιποὶ Ανατολικοὶ Πατέρες¹³⁸⁸. Για το λόγο αυτό και οδηγείται επιπλέον στην απόρριψη της παλαμικής αντίληψης περί του Θαβωρείου Φωτός ως άκτιστης θείας Ενέργειας, εφόσον και σύμφωνα με τις θεολογικές του αρχές, είναι αδύνατο να γνωρίσει ο άνθρωπος τη θεία Ουσία και να βιώσει την αίσθηση του θείου Φωτός που ταυτίζεται με Αυτήν, αλλά και διότι το φῶς της Μεταμορφώσεως που βίωσαν οι μαθητές στο Θαβῶρ δεν ήταν θείο και άκτιστο, αλλά κτιστό, δεδωμένου ότι το γεγονός αυτό συνέβη πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάσταση καὶ τὴν ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ, ὁπότε θα μπορούσε να λογιστεί και ως άκτιστο, εφόσον θα είχε αφθαρτοποιηθεί το Κυριακό Σῶμα¹³⁸⁹.

Ὡστόσο, η παραδοχή του γεγονότος πως ὅ,τι ὑπάρχει στο Θεό ταυτίζεται με την Ουσία του, οδηγεί υποχρεωτικά και στην αποδοχή της διπλῆς ἐκπορεύσεως τοῦ αγ. Πνεύματος, δηλαδή ὅτι «παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ μιᾶ ἐκπορεύσει τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα»¹³⁹⁰. Τούτο συμβαίνει, εφόσον και τα θεία ονόματα ή ιδιώματα των Προσώπων στην αγ. Τριάδα ταυτίζονται με τη θεία

¹³⁸¹ Απολογία, Γ', 298, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 434.

¹³⁸² «Sicut potentia activa est aliquid agens, ita essentia eius est aliquid ens. Sed divina potentia est eius essentia, ut ostensum est. Ergo suum agere est suum esse. Sed eius esse est sua substantia» (Thomae Aquinatis, S.c.G., lib. II, cap. IX, n. IV).

¹³⁸³ «Est igitur voluntas Dei ipsa eius essentia» (Thomae Aquinatis, S.c.G., lib. I, cap. LXXIII, n. II).

¹³⁸⁴ Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, IV, 11, 5-11, έκδ. M. Candal, *OCP* 28 (1962), σ. 97.

¹³⁸⁵ Επιστολή πρὸς φίλον, 147-151, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 350-351. Τῷ αὐτῷ πατριάρχῃ, Β', 180-203, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 302. Επίσης, βλ. Παπαδόπουλος, *Συνάντησις*, σ. 95.

¹³⁸⁶ Επιστ. 384, 23-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 334.

¹³⁸⁷ Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, 19, 48, έκδ. B. Pruche, *SCh* 17bis (1968), σ. 416 (PG 32, 156 A) καὶ Επιστ. 384, 37-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 335.

¹³⁸⁸ Επιστ. 384, 42-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 335.

¹³⁸⁹ Τῷ αὐτῷ πατριάρχῃ, 253-481, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 304-311.

¹³⁹⁰ Απολογία, Γ', 131-132, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 429.

Ουσία¹³⁹¹, ώστε και η «πατρότης» να ταυτίζεται με τον Πατέρα, αλλά και η «υιότης» με τον Υιό¹³⁹². Για το λόγο αυτό και τα θεία διώματα προσδιορίζουν τους τρόπους της πραγματικής διάκρισης των Τριαδικών Προσώπων¹³⁹³, ωστόσο «τῆ τῆς πατρότητος καὶ υιότητος ἀναφορᾶ μόνῃ καὶ διαφορᾶ διακρίνεσθαι», δηλαδή «ἀντιθέσει μόνον διακρινόμενα»¹³⁹⁴ κατά τον λόγο της σχέσης μεταξύ τους¹³⁹⁵, προκειμένου να μην διαρραγεί η θεία ενότητα¹³⁹⁶, ώστε ο Υιός που έχει γεννηθεί από την Ουσία του Πατέρα να εκπορεύει από κοινού με εκείνον ως ομοούσιός του το αγ. Πνεύμα¹³⁹⁷, το οποίο είναι «κοινόν ὄν ἀμφοῖν, καὶ τὴν ὁμοίαν ποιεῖ πρὸς ἀμφοτέροις ἀναφορὰν»¹³⁹⁸. Ἐτσι, «ὁ μὲν υἱὸς τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ καὶ πατρὶ ἴσος διὰ πάντων καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ φύσεως ἢ οὐσίας δείκνυται κοινωνῶν. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἀμφοτέρων ὄν πνεῦμα, καὶ αὐτὸ τὴν αὐτὴν εἴληχεν ἐπίσης οὐσίαν τε καὶ θεότητα ... μόνων τῶν ἰδιωμάτων ἐκάστου μετὰ τῆς κοινῆς φύσεως τὴν ἀληθῆ τριάδα καὶ μονάδα μυσταγωγῶντα ἡμᾶς. αὐτὸ γὰρ τὸ γεγεννησθαι παρὰ τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν, ἅμα τε τὸ ὁμοούσιον δείκνυσιν εἴπερ υἱὸς ἐστὶν ἀληθῆς καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ φωνὴν ἔν μετὰ τοῦ πατρὸς· καὶ πάλιν τοῦ πατρὸς αὐτὸν διακρίνει, τῷ γὰρ γεγεννηκότι τὸν αὐτὸν εἶναι τὸν γεννηθέντα ἀδύνατον. οὕτω γὲ εἰς αὐτὸν ἂν συνέλθοι τὰ ἀντικείμενα πάλιν τὸ παρ' ἀμφοῖν κατὰ φύσιν προῖέναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι καὶ τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐκείνοις φύσεως δείκνυσι φανερώς καὶ ἐπομένως ἔν καὶ ἓνα μετ' ἐκείνων Θεὸν αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τὴν πρὸς ἐκείνοις τοῦ πνεύματος διάκρισιν μαρτυρεῖ»¹³⁹⁹.

Την κατά σχέση αυτή διάκριση¹⁴⁰⁰ των Προσώπων στην αγ. Τριάδα κατανοεῖ ο Κυδώνης στο πεδίο της κοινῆς ἀρχῆς που εἶναι ο Πατέρας, στον Ὅποιο οφείλουν κατὰ τάξιν τὴν ὑπαρξή τους ο Υιός και το ἅγ. Πνεύμα. Η θεία ως πατρική Ουσία, συνιστά τὴ θεογόνο πηγὴ και ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται γεννητικῶς ο Υιός, ο

¹³⁹¹ «Ἀνάγκη τοίνυν τὴν πατρότητα καὶ τὴν υιότητα καὶ τὴν ἐκπόρευσιν καὶ ἔν εἶναι καὶ τὸ αὐτὸ τῆ οὐσία» (Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, V, 16, ἐκδ. Μ. Candal, OCP 28 (1962), σ. 107). Πρβλ. ἐπίσης Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, IV, 11, ἐκδ. Μ. Candal, OCP 28 (1962), σ. 97-98. Επ' αὐτοῦ, βλ. Thomae Aquinatis, S.c.G., lib. IV, cap. XIV, n. IX : «Cum igitur divina essentia sit ipsa paternitatis vel filiationis relatio, oportet quod quicquid est paternitatis proprium Deo conveniat, licet paternitas sit ipsa essentia. Επίσης Quamvis autem duae personae, patris scilicet et filii, non distinguantur essentia, sed relatione, non tamen relatio est aliud quam essentia secundum rem: cum relatio in Deo accidens esse non possit» (S.c.G., lib. IV, cap. XIV, n. VIII). Πρβλ. Παπαδόπουλος, Συνάντησις, σ. 163.

¹³⁹² Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, IV, 13, ἐκδ. Μ. Candal, OCP 28 (1962), σ. 100-101.

¹³⁹³ Ἐπιστολὴ πρὸς φίλον, 157-162, ἐκδ. G. Mercati, Notizie, σ. 351.

¹³⁹⁴ Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, IV, 13, ἐκδ. Μ. Candal, OCP 28 (1962), σ. 102. Ἀκόμη, βλ. Χρ. Σαββάτου, «Η θεολογικὴ παράδοσις τῆς πνευματολογικῆς σκέψεως τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Β' τοῦ Κυπρίου (1282-1289)», στο Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου, σ. 573.

¹³⁹⁵ «Οὐ γὰρ πρὸς τὴν οὐσίαν ἢ πατρότης, ἀλλὰ πρὸς τὴν υιότητα τὴν σχέσιν ἔχει, καὶ ὡς πρὸς ἄλλο» (Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, V, 14, ἐκδ. Μ. Candal, OCP 28 (1962), σ. 105).

¹³⁹⁶ Πρὸς τὸν Ἀσάν Κωνσταντῖνον, IV, 12, ἐκδ. Μ. Candal, OCP 28 (1962), σ. 99-100.

¹³⁹⁷ Ἀπολογία, Γ', 139-145, ἐκδ. G. Mercati, Notizie, σ. 429-430.

¹³⁹⁸ Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 8^v.

¹³⁹⁹ Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 12^v-13^r.

¹⁴⁰⁰ Πρβλ. Thomae Aquinatis, De potentia, question X, art. IV, ad. VI.

οποίος ως ομοούσιος¹⁴⁰¹ με τον Πατέρα εκπορεύει από κοινού και ως μια πηγή¹⁴⁰² το άγ. Πνεύμα, «ἐπεὶ καὶ Θεὸς εἶς μετ' αὐτοῦ καὶ πάντα κοινὰ πάντη πλὴν τοῦ παρ' ἐκείνου γεννηθῆναι καὶ τῆς υἰότητος»¹⁴⁰³. Το γεγονός δηλαδή πως το Πνεύμα συνιστά «ἐξ ἀμφοῖν προῖον»¹⁴⁰⁴ οφείλεται στο ότι ο Πατέρας και ο Υἱός είναι της αυτής Ουσίας, αφού ο Υἱός είναι φυσικός Υἱός του Πατέρα, πράγμα που καθιστά βέβαιο ότι και η σχέση Υιού και Πνεύματος δεν μπορεί παρά να είναι σχέση ανάλογη με αυτήν του Πατέρα, δηλαδή αιτίας και αιτιατού, αρχής και αποτελέσματος, εφόσον, αν είναι αληθές πως ὅ,τι ανήκει στον Πατέρα είναι και του Υιού, τότε και το αξίωμα του Πατέρα, σύμφωνα με το οποίο είναι αρχή του Πνεύματος, ανήκει υποχρεωτικά και με τρόπο अपαράλλακτο και στον Υἱό, ο οποίος εκπορεύει κατά τον ίδιο τρόπο με τον Πατέρα το άγ. Πνεύμα¹⁴⁰⁵.

Τις σχέσεις των θείων Προσώπων προσπαθεί να καταδείξει ο Δημήτριος, ακολουθώντας τους ιερό Αυγουστίνο¹⁴⁰⁶ και Ακινάτη, με τρόπο ψυχολογικό, αντιλαμβανόμενος δηλαδή τον Πατέρα ως Νού, τον Υἱό ως Λόγο και το άγ. Πνεύμα ως αγάπη¹⁴⁰⁷ και σύνδεσμο του Πατέρα ως Νοός με τον Υἱό ως Λόγο, ώστε το Πνεύμα να κατανοείται, συμπληρώνοντας την αγ. Τριάδα¹⁴⁰⁸, ως «τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς εἰκόνος ἄρρητος κοινωνία καὶ σύνδεσμος»¹⁴⁰⁹. Ἐτσι, σύμφωνα με την τριαδική τάξη και κατά το λόγο της Ουσίας, αρχή της πρώτης προόδου του Υιού και Λόγου ως πρώτου γεννήματος¹⁴¹⁰ είναι ὁ μόνος ο Πατέρας ως πρώτος Νοός¹⁴¹¹, «ἐφεξῆς δὲ ἡ τοῦ πνεύματος ἢ τῆς ἀγάπης ἀπὸ τοῦ νοῦ διὰ τοῦ λόγου πρόοδος ἀναλάμπει»¹⁴¹², πράγμα που σημαίνει ότι, κατά τη σχέση «πατρότητας» και «υἰότητος» ως ομοουσιότητας, κοινή αιτία της «ὑποστατικῆς προόδου»¹⁴¹³ του

¹⁴⁰¹ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 4^v.*

¹⁴⁰² «Ἄν τοίνυν οὗτος μετὰ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα προῖεται· κάκεῖνο παρ' αὐτῶν ὁμοίως μᾶλλον δὲ ταυτῶς ὡς ἀπὸ μιᾶς πηγῆς πρόεισι, καὶ κατὰ καιρὸν ὡς εἶς ἄμφω τοῖς ἀξίοις τούτου μεταδιδοάσιν» (*Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 9^v*). Ἀκόμη, βλ. Σαββάτος, *Θεολογικὴ Ορολογία*, σ. 56 εξ.

¹⁴⁰³ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 9^v.*

¹⁴⁰⁴ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 14^r.*

¹⁴⁰⁵ «*Oporet igitur concedi quod spiritus sanctus sit a filio sicut et a patre*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. IV, cap. XXIV, n. VII).

¹⁴⁰⁶ Πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ Γ. Μαρτζέλου, «Οἱ ἀπαρχές και οἱ προὑποθέσεις του Filioque στη Δυτικὴ Θεολογικὴ Παράδοση», στο *Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου*, σ. 393 εξ.

¹⁴⁰⁷ «Ὡς ἀγάπη ἐκ Θεοῦ προῖέναι τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὡς περ τὸν υἱὸν ὡς λόγον ἢ νόησιν, ἀμφοτέροις παρὰ τοῦ θείου νοῦ καὶ πατρὸς τὴν ὑπόστασιν ἔχοντας» (*Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 7^v*). Πρβλ. ἐπίσης *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 3^v* και Λιάκουρας, *Εκπόρευση Ἁγίου Πνεύματος*, σ. 230, σημ. 209.

¹⁴⁰⁸ Το άγ. Πνεύμα σύμφωνα με τον Κυδώνη είναι «τὸ τὴν μακαρίαν τριάδα καὶ πολυύμνητον συμπληροῦν» (*Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 9^r*). Πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ συναφῶς ἐπίσης Σαββάτος, *Θεολογικὴ Ορολογία*, σ. 146 εξ.

¹⁴⁰⁹ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 8^v*. Πρβλ. ἐπίσης, Παπαδόπουλος, *Συνάντησις*, σ. 169.

¹⁴¹⁰ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 5^v.*

¹⁴¹¹ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 5^r.*

¹⁴¹² *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 5^v.*

¹⁴¹³ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 10^v.*

Πνεύματος είναι ο Πατέρας και ο Υιός, ωστόσο όμως «τάξει μόνη τὸ μετὰ τὸν λόγον ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι κληρωσαμένη· ὡσπερ μετὰ τὸν πατέρα καὶ τὸν λόγον εἶναι φασμέν, οὐ διαστήματι τινι τὴν ἐκατέρου ζωὴν, ... μόνη δὲ τῇ τάξει τὸν γεννήτορα τοῦ γεννήματος προτιθέντες»¹⁴¹⁴.

Ἐχοντας μάλιστα το ἀγ. Πνεῦμα με «τὸ παρ' ἀμφοῖν κατὰ φύσιν προίεναι» ως κοινή αρχή και αιτία τον Πατέρα και τον Υιό¹⁴¹⁵, βεβαιώνεται η ομοουσιότητά του, αλλά και ταυτόχρονα διακρίνεται σαφώς ως τριαδικό πρόσωπο από τον Υιό¹⁴¹⁶, δεδομένου ότι, σε περίπτωση που η εκπόρευσή του θα πήγαζε μόνο από τον Πατέρα, η υπαρκτική του πρόοδος («ἐκπορευτῶς») δεν θα διέφερε από την πρόοδο Υιού («γεννητῶς»), με συνέπεια να μην υφίσταται διάκριση Υιού και Πνεύματος, γι' αυτό και είναι απολύτως αναγκαία η ύπαρξη διαφορετικών προόδων και οπωσδήποτε διαφορετικών υποκειμένων της εκπορεύσεως αναφορικά με το Πνεῦμα, ὡστε να εἶναι επιβεβλημένη η αποδοχή της προόδου του Πνεύματος ὄχι μόνο από τον Πατέρα, αλλά και από τον Υιό¹⁴¹⁷.

Εκτός από τη συγγραφική του δραστηριότητα στο θεολογικό πεδίο ὁμως, ο Κυδώνης θα πρέπει, στο πλαίσιο των πνευματικών του ενασχολήσεων, να ανέλαβε παράλληλα κατά την περίοδο μετά το 1356 και οπωσδήποτε από τις αρχές της δεκαετίας του 1360 την αγωγή των τέκνων του Ιωάννη Ε'. Με πρωτοβουλία της πρώην μαθήτριας και στενής φίλης του αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνής και οπωσδήποτε με την συγκατάθεση του αυτοκράτορα, ανατέθηκε στον πεπαιδευμένο *Μεσάζοντα*, θεωρούμενο ως ένα από τα πλέον κατάλληλα για το σκοπό αυτό και ἔμπιστα πρόσωπα του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, η ευθύνη για την εκπαίδευση και την βασιλική παιδεία, πολύ πιθανόν, του πρωτότοκου και μετέπειτα αυτοκράτορα *Ανδρονίκου Δ'*, αλλά και με βεβαιότητα το 1363 του σπουδαίων πνευματικών ικανοτήτων δευτερότοκου και κατόπιν αυτοκράτορα *Μανουήλ Β'*¹⁴¹⁸,

¹⁴¹⁴ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 5^v*. Για την τάξη στην αγ. Τριάδα, βλ. Α. Ράντοβιτς, *Το μυστήριον της αγίας Τριάδος κατὰ τον ἅγιον Γρηγόριον τον Παλαμάν*, (ΑΒ 16), Θεσσαλονίκη 1973, σ. 156-157. Χ.Γ. Σωτηρόπουλου, *Θέματα Θεολογίας ΙΔ' Αἰῶνος. Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις*, Αθήναι 1987, σ. 296 εξ. Μ.Α. Ορφανού, *Κωνσταντίνου του Μελιτηνιώτου Λόγοι Αντιρρητικοὶ Δύο, νυν το πρώτον εκδιδόμενοι (Editio Princeps)*, Αθήναι 1986, σ. 254 εξ. Χρ. Σαββάτου, «Χρήσις και «παράχρησις» χωρίων του Μεγ. Βασιλείου εις τας συζητήσεις περί Filioque», *Θεολογία* 67 (1996), σ. 166 εξ (Το ἄρθρο στις σελ. 157-174). Λιάκουρας, *Εκπόρευση Αγίου Πνεύματος*, σ. 195 εξ.

¹⁴¹⁵ «Ὅτι και τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐκείνοις φύσεως δείκνυσι φανερωῶς και ἐπομένως ἔν· και ἓνα μετ' ἐκείνων Θεὸν αὐτὸ δὲ τοῦτο και τὴν πρὸς ἐκείνοις τοῦ πνεύματος διάκρισιν μαρτυρεῖ» (*Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 13^f*).

¹⁴¹⁶ «*Oportet igitur quod, si spiritus sanctus a filio distinguitur, quod sit ab eo: non enim est dicere quod filius sit a spiritu sancto, cum spiritus sanctus magis filii esse dicatur, et a filio detur*» (Thomae Aquinatis, *S.c.G.*, lib. IV, cap. XXIV, n. VIII). Πρβλ. και Γ. Μαρτζέλου, «Οι απαρχές και οι προϋποθέσεις του Filioque στη Δυτική Θεολογική Παράδοση», στο *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου*, σ. 401 εξ.

¹⁴¹⁷ *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Cod. Vat. gr. 677, f. 13^f*. Πρβλ. ἀκόμη Παπαδόπουλος, *Συνάντησις*, σ. 168.

¹⁴¹⁸ Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ. 11, Τῷ Κυδώνη*, ἐκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 29. Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 16. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 17. Dennis, *The Letters*, σ. 30. Zgoll, *Heiligkeit*, σ. 29. Leonte, *Role*, σ. 29.

καθώς επίσης και των δεσποτών του Μυστρά Θεοδώρου¹⁴¹⁹ και της Ζαγοράς Μιχαήλ¹⁴²⁰, προς τους οποίους ο λόγιος πολιτικός απευθύνεται αργότερα με μεγάλη παρρησία και οικειότητα ως παλαιός τους δάσκαλος, ενώ φαίνεται επίσης ότι απολάμβανε της μεγάλης εκτίμησης και του σεβασμού τους.

Παρά ταύτα, δεν διαθέτουμε οποιαδήποτε μαρτυρία για το περιεχόμενο της εκπαίδευσης που προσέφερε στους βασιλόπαιδες ο Δημήτριος. Είναι πολύ πιθανό ωστόσο να τους παρείχε βασιλική αγωγή και παιδεία, δηλαδή να τους δίδαξε, ως μελλοντικούς ηγεμόνες, δεσπότες ή βασιλείς, το πλατωνικής και αριστοτελικής εμπνεύσεως νεοπλατωνικό πρότυπο του *ἀρίστου* χριστιανού ηγεμόνα, καθώς και τον ορθό τρόπο διακυβέρνησης της Αυτοκρατορίας, ως *ἀρίστης Πολιτείας*¹⁴²¹. Εκείνος όμως από τους τέσσερις νεαρούς πρίγκιπες που θα πρέπει να ξεχώρισε για τα διανοητικά του χαρίσματα και τις πνευματικές του ανησυχίες ήταν ο Μανουήλ, με τον οποίο ο διανοούμενος *Μεσάζων* ανέπτυξε ιδιαίτερο πνευματικό σύνδεσμο από το 1363, διδάσκοντάς του επιπλέον φιλοσοφία, ρητορική, γεωμετρία και πιθανόν αστρονομία¹⁴²². Εκτός από τα τέκνα του Ιωάννη Ε΄ όμως δεν διαθέτουμε καμία άλλη μαρτυρία από το έργο του ή από άλλη σύγχρονη πηγή που να τεκμηριώνει, ότι ο πολυπράγμων πολιτικός άσκησε ακραιφνώς διδασκαλικό έργο, ακόμη και σε ανώτατο επίπεδο, στην Κωνσταντινούπολη¹⁴²³. Για το λόγο αυτό και

¹⁴¹⁹ «Οὐ μικρὸν ὡς ἔοικε καὶ παρὰ τὰς χώρας ἄνθρωποι πρὸς σοφίαν ἐπιιδιόασιν. ἰδοὺ γὰρ καὶ σοὶ τὴν γλῶτταν ἢ Λακεδαιμῶν ἐκόσμησε, καὶ τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαίοις τὰ γε εἰς φωνὴν δέδωκεν ἀμιλλᾶσθαι. πρότερον δὲ ἄρα μεθ' ἡμῶν ἐβαρβάριζες καὶ αὐτός, ἔθει φαύλω τὴν ὀμιλίαν συγγέων· νῦν δὲ σοὶ πανταχόθεν ἐστὶν ἐκκεκαθαμένον τὸ φθέγμα, καὶ λέγεις οἷς κἂν Δημοσθένης ἠσθεῖη, καίτοι πρὸς ταῦτα μηδενὸς ἠγησαμένου σοὶ διδασκάλου» (Ἐπιστ. 293, 4-9, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 211). Επίσης Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 39.

¹⁴²⁰ Βλ. Ἐπιστ. 148, *Τῷ δεσπότη Μιχαήλ*, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 18-19. Επίσης, βλ. το προοίμιο Χρυσοβούλλου που συνέταξε ο Δημήτριος με το οποίο ο Ιωάννης Ε΄ προσέφερε «τῷ υἱῷ αὐτοῦ κυρῷ Μιχαήλ, ... κληρὸν βασιλείας τὴν Ζαγορὰν» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Δ', ἐκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 191-192). Ἀκόμη Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 69. Ryder, *Career and Writings*, σ. 47.

¹⁴²¹ Το περιεχόμενό της μάλιστα είναι πολύ πιθανό να αποτύπωσε κατόπιν ο Μανουήλ Β΄ στο έργο του «Υποθήκαι βασιλικῆς ἀγωγῆς». Επ' αυτού, βλ. *Τοῦ εὐσεβεστατου καὶ φιλοχρίστου βασιλέως, πρὸς τὸν ἐρασμιωτατον υἱὸν αὐτοῦ καὶ βασιλέα, Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, Ὑποθήκαι βασιλικῆς ἀγωγῆς ἐν κεφαλαίοις ρ'*, PG 156, 313-384. Επίσης, βλ. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, Α', σ. 255 ἐξ. Χ. Δενδρινού, «Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, Ὑποθήκαι βασιλικῆς ἀγωγῆς», στο Β΄ *Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ἑλλάδος καὶ Κύπρου, 24-26 Σεπτεμβρίου 1999. Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Φιλοσοφικὴ Σχολή*, Ἀθήνα 2000, σ. 159. Κ.Δ.Σ. Παῖδα, *Τα Βυζαντινὰ Κάτοπτρα Ἡγεμόνος τῆς Ὑστερῆς Περιόδου 1254-1403. Ἐκφράσεις τοῦ Βυζαντινοῦ Βασιλικοῦ Ἰδεώδους*, Ἀθήνα : Γρηγόρης, 2006, σ. 44 ἐξ.

¹⁴²² Βλ. ἐπ' αὐτοῦ, Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 16. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 17. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 42-43.

¹⁴²³ Ἀντιθέτως, ο Πέτρου (*Η Παιδεία*, σ. 42) ισχυρίζεται, ἀλλὰ χωρὶς κανένα ἀπολύτως τεκμήριο, ὅτι ο Δημήτριος «*υπήρξε ... διδάσκαλος πολλῶν ἀντικειμένων τοῦ βυζαντινοῦ ἐκπαιδευτικοῦ curriculum, ὅπως τῆς ἀστρονομίας ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων τοῦ Quadrivium*», με το αιτιολογικό ὅτι κατεῖχε κώδικες ἢ συνέγραψε ἔργα ἀστρονομίας καὶ ἀριθμητικῆς, τὰ ὁποῖα ὁμως συντέθηκαν μόλις το 1385-87 καὶ ἐνῶ βρισκόταν στὴ δύση τῆς σταδιοδρομίας του καὶ ὁπωσδήποτε τῆς πνευματικῆς του δραστηριότητας.

είναι σχεδόν βέβαιο ότι περιοριζόταν, λόγω των αυξημένων πολιτικών του καθηκόντων στο παλάτι, αλλά και της εντατικής συγγραφικής του δραστηριότητας, μόνο σε διδακτικό και καθοδηγητικό έργο ενηλίκων¹⁴²⁴ μαθητών και φίλων του, μελών του πνευματικού κύκλου που διατηρούσε στην *μεγάλην Πόλιν*, οι οποίοι είχαν ολοκληρώσει ήδη την εκπαίδευσή τους και επιθυμούσαν να εντρυφήσουν βαθύτερα στα επιμέρους γνωστικά πεδία ή και να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες μαθητεύοντας κοντά στο σοφό άρχοντα¹⁴²⁵.

Παράλληλα με την έντονη πνευματική του δραστηριότητα, ο Κυδώνης εργάστηκε εντατικά επίσης την περίοδο αυτή και σε πολιτικό επίπεδο για την ευόδωση της φιλοδυτικής εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας. Έτσι, παρόλη την απογοήτευση και την απαισιοδοξία που δοκίμασε από την αποτυχία των δυτικών δυνάμεων να συνδράμουν τη χειμαζόμενη Αυτοκρατορία, εισηγήθηκε, μαζί με άλλους αξιωματούχους το 1364, στον Ιωάννη Ε΄ την αναθέρμανση των σχέσεων με τη Δύση, αποστέλλοντας εκ νέου πρεσβεία στον πάπα στην Αβινιόν¹⁴²⁶. Ακολουθώντας μάλιστα τις οδηγίες του Σίμωνα Ατουμάνου¹⁴²⁷, προσπάθησε με τρόπο έντονο και επιτακτικό να πείσει μάταια τον αυτοκράτορα για την αποστολή πρέσβων στην παπική έδρα, καθώς θα πρέπει να συνάντησε σοβαρές αντιδράσεις από ευάριθμους αξιωματούχους πιθανότατα, οι οποίοι θεωρούσαν ότι είναι λογικότερο να προσδοκά κανείς ότι μπορεί να συνάψει συμμαχία με τους Τούρκους, παρά με τους «Φράγκους»¹⁴²⁸.

Ωστόσο, αν και ο Ιωάννης Ε΄ δεν υιοθέτησε την πρόταση περί αποστολής πρεσβείας, ακολούθησε όμως την συμβουλή του έμπειρου πολιτικού και άλλων αξιωματούχων του για την επανέναρξη της επικοινωνίας με τον Ουρβανό Ε΄. Επειδή θεώρησε όμως, ότι οι παπικοί απεσταλμένοι *Petrus de Thomas* και Παύλος Σμύρνης είχαν παράσχει τα προηγούμενα χρόνια ανεκπλήρωτες υποσχέσεις και αποδείχτηκαν αναξιόπιστοι, έκρινε ως ορθότερο να αποστείλει τελικά στον πάπα μόνο επιστολή, ζητώντας του να υπερασπιστεί την χριστιανική πίστη που αφανιζόταν και να δείξει οίκτο για τους χριστιανούς που κινδύνευαν¹⁴²⁹,

¹⁴²⁴ Πρβλ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 41-42.

¹⁴²⁵ Σύμφωνα με τον μαθητή του Μανουήλ Καλέκα, ο Κυδώνης «κόσμος ὃς ἦν φύσεως, σοφίης πάσης ἄκρα δέρχθη, καὶ παράδειγμ' ἀρετῆς βίον ἀνθρώποισι προδείξας» (Ἐπίγραμμα, ἠρωϊκοὶ στίχοι, έκδ. Mercati, *Notizie*, σ. 110).

¹⁴²⁶ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 168.

¹⁴²⁷ «Τὸ δὲ μὴ καὶ τοὺς πρέσβεις ἐφ' οἷς συνεβούλευες χειροτονηθῆναι τὸ τῶν Ῥωμαίων ἔθος ἐκώλυσεν, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἡδέων καὶ τὴν διάβασιν ταύτην κατὰ περιόδους θρυλούντων, οὐδεὶς γὰρ ἔστιν ἐν ἡμῖν ὃς οὐκ ἐφ' αὐτοῦ τοῦτο ὡς αὐτίκα μάλ' ἐκθησόμενον ἤκουσε» (Ἐπιστ. 93, 47-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126).

¹⁴²⁸ «καίτοι πολλὰ περὶ τῆς πρεσβείας εἰπὼν τε καὶ συμβουλεύσας, οὐκ ἔπεισα ταύτην παρ' ἡμῶν κινηθῆναι, μάταιον εἶναι πάντων βοῶντων εἴ τις τάδύνατα ζητῶν ἀναλίσκοι καὶ δέοιτο, ῥᾶον δὲ τοὺς ἀντίποδας ἢ τοὺς Φράγκους ἤξειν συμμαχήσοντας προσδοκᾶν» (Ἐπιστ. 93, 54-58, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126).

¹⁴²⁹ «Ταῦτα τοὺς πρέσβεις ἐκώλυσεν ἐξελθεῖν, γραμμάτων ἀντὶ τούτων πρὸς τὸν πάπαν χρησαμένου τοῦ βασιλέως, δι' ὧν αὐτοῦ δεῖται τῆς ἀπολλυμένης πίστεως καὶ τῶν λειπομένων Χριστιανῶν οἶκτον

υποσχόμενος επιπλέον να ενισχύσει από την πλευρά του ενδεχόμενη εκστρατεία που επρόκειτο να οργανωθεί με πρωτοβουλία του¹⁴³⁰.

Πράγματι, ο πάπας ανταποκρίθηκε θετικά στην κίνηση αυτή του αυτοκράτορα και απάντησε με φιλική επιστολή που έφτασε στην Κωνσταντινούπολη τον Οκτώβριο του 1364, η οποία, με δεδομένη την αποτυχία των επαφών με την Σερβία το προηγούμενο έτος και τον επικείμενο τουρκικό κίνδυνο, συνέβαλε θετικά στη συνέχιση της προσπάθειας για συνεργασία με τη Δύση, εφόσον σε αυτήν παρεχόταν εκ νέου η διαβεβαίωση προς τον Ιωάννη Ε΄ για αποστολή βοήθειας, αλλά και του απευθυνόταν πρόσκληση να επισκεφτεί την παπική έδρα για την σύναψη της εκκλησιαστικής ένωσης. Ο τόνος και το περιεχόμενο της επιστολής είναι πολύ πιθανόν να οφείλονταν σε παρέμβαση, έπειτα ίσως και από προτροπή του Κυδώνη, του φίλου του Ιωάννη Λάσκαρη Καλόφερου, ο οποίος είχε μεταστραφεί στο Ρωμαιοκαθολικισμό και είχε καταφύγει, όπως ήδη αναφέρθηκε, στον πάπα εξαιτίας του γάμου του με την κόρη του πρώην βασιλέα Ματθαίου Καντακουζηνού¹⁴³¹.

Έτσι, με την επιστολή του ο Ουρβανός ζήτησε επιπλέον από τον Ιωάννη Ε΄ να συνδράμει το δυτικό στρατό που θα έφτανε στα αυτοκρατορικά εδάφη για την επιτυχία της επικείμενης σταυροφορίας, με την ελπίδα να αποσοβηθεί ο οθωμανικός κίνδυνος και να επιτευχθεί η εκκλησιαστική ένωση με την άρση του σχίσματος¹⁴³². Την παπική αυτή πρωτοβουλία φαίνεται ότι επιζητούσε και υποστήριζε ένθερμα ο φιλοδυτικός *Μεσάζων*, θεωρώντας πως με τον τρόπο αυτό θα δημιουργούνταν σοβαρή άμβλυνση της έλλειψης της εμπιστοσύνης έναντι των Δυτικών στην Ανατολή, κάτι που υπονοεί στην επιστολή που απευθύνει το καλοκαίρι του 1364 προς τον Σίμωνα Ατουμάνο, πιστεύοντας ότι η ενεργότερη δραστηριοποίηση του πάπα για οργάνωση απελευθερωτικής εκστρατείας εναντίον των Οθωμανών θα αποτελούσε ένα πρώτο σημαντικό βήμα για την ένωση¹⁴³³.

Πράγματι, ο Ουρβανός Ε΄ προσπάθησε στο επόμενο διάστημα να οργανώσει σταυροφορία, θέτοντας, έπειτα από πολλές παλινδρομήσεις, ως επικεφαλής της

λαβεῖν, καὶ πάντα ποιῆσαι ὅσα καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς γράμμασι συνεβούλευες» (Ἐπιστ. 93, 70-74, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126). Επίσης, βλ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 55.

¹⁴³⁰ Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 86 ἐξ. Setton, *Paracy*, I, σ. 259. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 169-170.

¹⁴³¹ Αναφορικά με το ρόλο του Ιωάννη Λάσκαρη Καλόφερου στην Αβινιόν, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 24 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 18.

¹⁴³² Η επικείμενη αποστολή από την δυτική σταυροφορία αποσκοπούσε στην προστασία των βυζαντινών εδαφών από τους Οθωμανούς, γεγονός που ο πάπας δέχθηκε, παροτρύνοντας παράλληλα τη διευκόλυνση της προσπάθειας για ένωση με την Δυτική Εκκλησία. Βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 83-88. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 18. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 56.

¹⁴³³ Γι' αυτό και του επισημαίνει, «βέλτιον οὖν μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ τῆς Πόλεως πολεμῆσαι τοῖς Τούρκοις ἢ πρὸς πάντας ἐφεξῆς ἀγωνίζεσθαι, μᾶλλον δὲ κινδυνεύειν. τούτοις τοῖς λόγοις κινῶν αὐτοὺς δίκαια ἐρεῖς καὶ ἀληθῆ καὶ συμφέροντα. καὶ βουλευέσθωσαν γενναῖόν τι δρᾶσαι, μᾶλλον δὲ δρᾶτωσαν. Ἦδη γὰρ οὐ χρειαῖ βουλευέσθαι, ἀλλὰ βεβουλεῦσθαι» (Ἐπιστ. 93, 98-102, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 126-127). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 18.

εκστρατείας, που ξεκίνησε τελικά το καλοκαίρι του 1365, τον βασιλιά της Κύπρου *Pierre I de Lusignan*¹⁴³⁴. Αλλά και αυτή η δυτική προσπάθεια - ως γνωστό - δεν είχε κανένα πρακτικό αποτέλεσμα ως προς την αντιμετώπιση του τουρκικού κινδύνου και τη διάσωση της Αυτοκρατορίας. Οι δυτικές δυνάμεις παρέκαμψαν τις ήδη κατελημμένες ή απειλούμενες από τους Τούρκους αυτοκρατορικές περιοχές της Μικράς Ασίας και της Θράκης και κατευθύνθηκαν με σκοπό να υπερασπίσουν τα δικά τους συμφέροντα στην Αίγυπτο, κυριεύοντας για μικρό διάστημα τον Οκτώβριο την Αλεξάνδρεια, με σκοπό την - μη κατορθωθείσα τελικά - προσπάθεια απελευθέρωσης των Αγίων Τόπων από τον σουλτάνο των Μαμελούκων¹⁴³⁵, γεγονός που απογοήτευσε και αποθάρρυνε πλήρως τον Ιωάννη Ε΄ και το επιτελείο του στην Κωνσταντινούπολη.

Το 1365 όμως συνέβη και ένα ακόμη τραγικό περιστατικό που πλήγωσε βαθιά το Δημήτριο, καθώς πέθανε από την πανούκλα¹⁴³⁶ στη Θεσσαλονίκη ο στενός του φίλος και έμπιστος συνεργάτης του αυτοκράτορα Γεώργιος Συναδηνός Αστράς. Τον Συναδηνό εγκωμιάζει ο *Μεσάζων* σε επιστολή που απευθύνει στον Ταρχανειώτη, καθώς «*ἀπόλωλε δὲ τῷ βασιλεῖ μὲν συμβουλος μάντεως ἀκριβέστερος, τῶν δὲ περὶ τὰ βασίλεια χορευόντων ὁ κορυφαῖος*», αλλά και για τον ίδιο «*φιλίας πάντων τῶν καλλίστων παράδειγμα*»¹⁴³⁷. Η θλίψη και η απογοήτευση που τον κυρίεψαν από την είδηση του θανάτου του Αστρά, «*τῶν βασιλείων ἀνεκτότερον πεποίηκεν ... τὸ δεσμωτήριον*»¹⁴³⁸, ώστε να αναγκαστεί να καταφύγει για σύντομο διάστημα και πάλι στα Μάγγανα, όπου θρήνησε το φίλο του¹⁴³⁹, προσπαθώντας μάλιστα να παρηγορηθεί διαλεγόμενος περί θανάτου με εγκαταβιούντες εκεί μοναχούς, που είχαν μεταβάλλει σε «*μελέτην θανάτου τὸν βίον*»¹⁴⁴⁰.

¹⁴³⁴ Για την εκστρατεία του *Lusignan* το 1365, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 237. Setton, *Paracy*, I, σ. 263 εξ 267 εξ Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 413 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 56 εξ. Поляковская, *Κυδοнос и Запад*, σ. 47-48. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 19. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 94. Μάλιστα ο Κυδώνης νομίζει ότι ο Καλόφερος ακολούθησε τον Λουζιτιάν από τη Βενετία στην Κύπρο. Βλ. *Επιστ.* 325, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 255.

¹⁴³⁵ Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii*, έκδ. J. Smet, *The Life*, σ. 128 εξ. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 237. Setton, *Paracy*, I., σ. 263 εξ.

¹⁴³⁶ «*καὶ τὸν Ἀστράν τῆς τέχνης ταύτης πεῖραν λαβεῖν συνεχώρησεν; ἦν γὰρ ἂν τι πλέον, ἐπιστάντος σοῦ τῷ νοσήματι καὶ τῆς χειρὸς ἀψαμένου. Νῦν δὲ σὺ μὲν ἠπειγού, τὸν δ' ἐξήλαυεν ὁ λοιμὸς*» (*Επιστ.* 100, 12-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 137-138). Πρβλ. και Κγυ, *Βυζαντιυῖσκα*, σ. 125.

¹⁴³⁷ *Επιστ.* 98, 39-42, *Τῷ Ταρχανειώτῃ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 135.

¹⁴³⁸ *Επιστ.* 100, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 138.

¹⁴³⁹ *Επιστ.* 100, 19-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 138.

¹⁴⁴⁰ *Επιστ.* 98, 47-48, *Τῷ Ταρχανειώτῃ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 135.

5. Το ταξίδι του Ιωάννη Ε' στην Ουγγαρία και η φιλοδυτική δραστηριότητα του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη (1365/66)

Η τραγική απώλεια του Συναδηνού ωστόσο, καθώς επίσης και οι αποτυχημένες δυτικές ενέργειες δεν ανέκοψαν την δραστηριότητα, ούτε έκαμψαν το φρόνημα του Μεσάζοντος, ο οποίος παρέμεινε σταθερά αφοσιωμένος στην υλοποίηση του οράματος για μόνιμη συμμαχία με τη Δύση, εξακολουθώντας προφανώς να παροτρύνει τον Ιωάννη Ε' για να συνεχίσει τις διπλωματικές του προσπάθειες. Για το λόγο αυτό και έπειτα από την αποτυχία της καθυστερημένης δυτικής συμμαχίας το 1365, αλλά και του μεγάλου πανικού που προκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη από την ραγδαία εξάπλωση των Οθωμανών στην Θράκη¹⁴⁴¹, υποστήριξε δημόσια¹⁴⁴² τη βεβιασμένη απόφαση του αυτοκράτορα να επισκεφτεί προσωπικά τη Βούδα και να ζητήσει στρατιωτική βοήθεια από τον πλησιέστερο εδαφικά στην Αυτοκρατορία και πλέον ισχυρό από τους δυτικούς ηγεμόνες, Ούγγρο βασιλιά Λουδοβίκο Α'¹⁴⁴³, παρόλο που αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα στην Θεσσαλονίκη μετά και το οδυνηρό γι' αυτόν γεγονός του θανάτου εκεί της μητέρας του Άννας της Σαβοΐας¹⁴⁴⁴.

Ο Κυδώνης ωστόσο, παρόλο που γνώριζε ότι την ξαφνική απόφαση του Ιωάννη Ε' να καταφύγει στον Λουδοβίκο επέβαλε η εντεινόμενη οθωμανική απειλή, την θεώρησε πιθανότατα αρχικά ως μια εσπευσμένη και σπασμωδική κίνηση απόγνωσης, διότι εκτός από μια εσφαλμένη σε πολιτικό επίπεδο και ατυχή σε συμβολισμό ενέργεια πανικού, αφού παρέκαμπε τον πάπα - ο οποίος παρά ταύτα επικρότησε την κίνηση του αυτοκράτορα -, υπήρξε και μια όχι σωστά προετοιμασμένη πρωτοβουλία, την οποία επίσης θεώρησε ως πρωτόγνωρη και αδιανόητη ως γεγονός για τα βυζαντινά ειωθότα, εφόσον θα μείωνε το κύρος του, μετατρέποντας σε οικέτη προς έναν άλλο, κατώτερης από τη δική του θέση, ηγεμόνα, τον *αυτοκράτορα τῶν Ρωμαίων*¹⁴⁴⁵. Θεωρώντας ωστόσο, ότι η κίνηση

¹⁴⁴¹ *Τῷ αὐτῷ πατριάρχη*, 84-88, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 299. *Συμβουλευτικός*, PG 154, 968 A και 1004 A -D. Επίσης, βλ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 57 εξ.

¹⁴⁴² *Συμβουλευτικός*, PG 154, 1000 B.

¹⁴⁴³ Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 135 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 63 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 24. Духаев, *Κυδοнос*, σ. 642 bc.

¹⁴⁴⁴ *Ἐπιστ.* 94, 4-30 [17-18], έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 128-129 και *Ἐπιστ.* 65, 4-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 98-99.

¹⁴⁴⁵ Αυτό νομίζουμε ότι υπαινίσσεται με θετικό τρόπο ο Δημήτριος όταν σημειώνει ότι, «εἰ δὲ καὶ τοῦτ' ὦν τὸ μέγιστον καὶ θειότατον, καὶ πατρῶων ἔχων σχῆμα, ἔπειθ' ὑπὲρ ἡμῶν δεῖσασθαι τοὺς βαρβάρους οὐκ ὤκνει· τούτου γάρ, τούτου μόνον οὐδ' ἂν ἕτερον ἐπαχθέστερον πάθοι ἀνήρ τοσοῦτοις εἰωθῶς ἐπιτάπτειν» (*Συμβουλευτικός*, PG 154, 1000 D - 1001 A). Η ανάληψη από τον Ιωάννη Ε' προσωπικά της ηγεσίας της πρεσβείας, δήλωνε ουσιαστικά ηττοπάθεια και συμβιβασμό που δεν μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτή από το περιβάλλον του στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον συγκρουόταν με την αυτοκρατορική ιδεολογία που προέβλεπε την οικουμενικότητα και την ιερότητα του αυτοκρατορικού θεσμού. Γενικότερα επ' αυτού, βλ. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 237-239. Ε. Χρυσός, «Η βυζαντινή διπλωματία. Αρχές και μέθοδοι», στο Σ. Πατούρα -

αυτή είχε φιλοδυτικό χαρακτήρα και ότι ενδεχομένως θα μπορούσε να προκύψει κάποια ωφέλεια για την Αυτοκρατορία, την επαίνεσε δημόσια ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος και θερμός υπέρμαχος της συνεργασίας με δυτικούς ηγεμόνες. Είναι όμως σχεδόν βέβαιο ότι αυτό θα το έπραξε περισσότερο, όπως νομίζουμε, από καθήκον και λιγότερο από πεποίθηση, εφόσον από την όλη του στάση αναφορικά με τις σχέσεις με τη Δύση, προκύπτει αβίαστα ότι θα θεωρούσε ορθότερο να προηγηθεί επικοινωνία και συνεννόηση πρωτίστως με τον παπικό θρόνο για την εκκλησιαστική ένωση και κατόπιν να επιδιωχθεί η πολιτική συμμαχία με τον Λουδοβίκο. Αυτό σήμαινε σύμφωνα με τον έμπειρο πολιτικό, ότι ο Ιωάννης Ε΄ θα έπρεπε να ταξιδέψει πρώτα μάλλον στην Αβινιόν ή την Ρώμη, καθώς διέθετε παπική πρόσκληση ήδη από το 1364, όπου θα συμφωνούσε αρχικά για την εκκλησιαστική ένωση, και κατόπιν να μεταβεί ίσως στη Βούδα για να συζητήσει με τον Ούγγρο βασιλιά την προοπτική της αποστολής στρατιωτικής βοήθειας ως απόρροιας της πολιτικής συμμαχίας.

Μπορούμε συνεπώς να εικάσουμε βάσιμα, ότι ο Δημήτριος δεν θα πρέπει να συμφωνούσε απόλυτα με την κίνηση αυτή του αυτοκράτορα, καθώς αν και δεν παρέκλινε από το κοινό φιλοδυτικό πολιτικό τους όραμα, θεωρούσε προφανώς την απευθείας επαφή με τον πάπα ως την πλέον ενδεδειγμένη ενέργεια, καθόσον ήταν πεπεισμένος, με δεδομένη και την εμπειρία των επαφών του με Δυτικούς κατά τα έτη από το 1355 μέχρι και το 1363, ότι η οποιαδήποτε παροχή στρατιωτικής βοήθειας συναρτούνταν άμεσα και αδιάρρηκτα με την εκ των προτέρων επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης ως υπαγωγής της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη δικαιοδοσία του παπικού θρόνου, κάτι για το οποίο μάλιστα επιβεβαιώθηκε αργότερα από την ενέργεια των δύο ηγεμόνων στη Βούδα να απευθυνθούν, πριν από οποιαδήποτε συμφωνία για στρατιωτική βοήθεια, στον πάπα για το σκοπό αυτό. Θεωρούμε λοιπόν ως πολύ πιθανό, ο Κυδώνης να συμβούλεψε ιδιαιτέρως τον Ιωάννη Ε΄ να επισκεφτεί πρώτα τον πάπα στην έδρα του και έπειτα να καταφύγει στον Λουδοβίκο, χωρίς όμως, ως γνωστό και αν αυτό συνέβη, να εισακουστεί, καθώς ο αυτοκράτορας πείστηκε προφανώς από άλλους συμβούλους του, με

Σπανού (επιμ.), *Διπλωματία και Πολιτική. Ιστορική προσέγγιση*, Αθήνα 2005, σ. 59-61 και 67 (το άρθρο, σελ. 57-69). Σ. Μεργιαλή-Σαχά, «Η διπλωματία την εποχή των Παλαιολόγων», στο Τ. Λουγγής - Ε. Kislinger (επιμ.), *Βυζάντιο, Ιστορία και Πολιτισμός. Ερευνητικά πορίσματα, τ. Β΄, Υλικές και ιδεολογικές Δομές*, Αθήνα 2015, σ. 234-235 (το άρθρο, σελ. 233-246). Α. Kazhdan, «The otion of Byzantine Diplomacy», στο J. Shepard - S. Franklin (eds), *Byzantine Diplomacy. Papers from the 24th Spring Symposium of Byzantine Studies (Cambridge 1990)*, Aldershot- Brookfield 1992, σ. 4-5 (το άρθρο, σελ. 3-21). J.-C. Cheynet, «La diplomatie byzantine», στο D. Sakel (ed.), *Byzantine Culture. Papers from the Conference 'Byzantine Days of Istanbul' held on the occasion of Istanbul being European Cultural Capital 2010, Istanbul, May 21-23, 2010*, Ankara 2014, σ. 318 και 325 (το άρθρο, σελ. 317-330). Ν. Κουτράκου, «Βυζαντινή Διπλωματική Παράδοση και Πρακτικές. Μία προσέγγιση μέσω της Ορολογίας», στο Σ. Πατούρα -Σπανού (επιμ.), *Διπλωματία και Πολιτική*, σ. 90, 99, 125 και 129 (το άρθρο στις σελ. 89-129). Ε. Chrysos, «Byzantine Diplomacy, A.D. 300 - 800. Means and Ends», στο J. Shepard - S. Franklin (eds), *Byzantine Diplomacy*, σ. 25-26 και 30 (το άρθρο, σελ. 25-39). Μαυρομάτης, *Πρώτοι Παλαιολόγοι*, σ. 32. Βασιλοπούλου, *Βασιλικά Συνοικέσια*, σ. 38 και 42.

πρωτεργάτη μάλλον τον συνοδό του και μετέπειτα αντιπρόσωπό του στον πάπα Μανικαΐτη¹⁴⁴⁶, να προσφύγει απευθείας στον Λουδοβίκο, απορρίπτοντας, την ορθή, όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα, πιθανή συμβουλή του Δημητρίου, ο οποίος μάλιστα δεν συμπεριλήφθηκε στην μικρή ομάδα που ταξίδεψε συνοδεύοντάς τον στην Ουγγαρία.

Το γεγονός ωστόσο ότι ο *Μεσάζων* παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη δεν θα πρέπει να συσχετιστεί με ενδεχόμενη διαφοροποίησή του από την αυτοκρατορική απόφαση, αλλά να συνδεθεί : α) με την ανάγκη να παραμείνει στην *μεγάλην Πόλιν* ως ο πρώτος τη τάξει αυτοκρατορικός αξιωματούχος για τον συντονισμό της αυτοκρατορικής διοίκησης, β) με τις δύσκολες συνθήκες της εποχής και τον ιδιαίτερο σκοπό της αυτοκρατορικής αποστολής, γ) με την σχεδόν πάγια συνήθειά του μέχρι τότε να μην ακολουθεί τους βυζαντινούς ηγεμόνες στις εκτός Κωνσταντινουπόλεως αποστολές τους, καθώς επίσης και δ) με την δυσμενή πορεία της υπόθεσης του Προχόρου, ο οποίος, όπως θα καταφανεί στη συνέχεια, είχε καταστεί ακούσια από το 1364, με την έναρξη της δίωξής του ο σημαντικότερος μοχλός πίεσης του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως με επικεφαλής τον πατριάρχη Φιλόθεο εναντίον του για περιστολή της φιλοδυτικής εκκλησιαστικής και πολιτικής του δραστηριότητας. Έτσι είναι πολύ πιθανό, ο Κυδώνης να επιθυμούσε να βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη εκείνη την εποχή, καθώς είχαν ανακύψει ήδη σοβαρά προβλήματα από την συνέχιση της αντιπαλαμικής δραστηριότητας του αδερφού του στον Άθω και διενεργούνταν με εντολή του πατριάρχη νέες ανακρίσεις, γι' αυτό και ήταν απαραίτητο να φροντίσει προκειμένου να προλάβει ενδεχόμενες δυσάρεστες εξελίξεις με αφορμή την απουσία του συνοδεύοντάς τον αυτοκράτορα στην Ουγγαρία.

Ενώ λοιπόν ο Δημήτριος παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη, ο Ιωάννης Ε΄, με τη συνοδεία μιας πολύ μικρής ομάδας συνεργατών του¹⁴⁴⁷, που, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, ο αριθμός τους δεν επαρκούσε ούτε για να τον

¹⁴⁴⁶ Για τον Μανικαΐτη, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 113 και 364-365. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 72. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 71. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 27 σημ. 20. Mergiali-Sahas, *Ambassador*, σ. 595-596. Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 163-164.

¹⁴⁴⁷ «χειμῶνος μεσοῦντος, ... ἀνήγετο μὲν εἰς Πόντον· ἀνέπλει δὲ τὸν Ἰστρον, ἐκατέρωθεν οὐχ ὑπερπλέων, ἀλλὰ παραπλέων ὥσπερ τινὰς ὑφάλους τὰς ὄχθας. Ἦκε δὲ μετ' ὀλίγων, καὶ οἱ μὴδ' ἂν δειπνοῦντι παρεστῶτες ἀρκεῖν πρὸς δοακονίαν ἐδόκουν, θηρίων μᾶλλον δεησόμενος, οὐκ ἀνθρώπων» (*Συμβουλευτικός*, PG 154, 1000 D). Για το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 111 εξ. P. Wirth, «Die Haltung Kaiser Johannes V. bei den Verhandlungen mit König Ludwig I. von Ungarn zu Buda im Jahre 1366», *BZ* 56 (1963), σ. 271-272. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 237 εξ. Ραδιῆ, *Βρεμε Ιωαννα V*, σ. 303 εξ. Gill, *John V Palaeologus*, σ. 31 εξ. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 170. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 67 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 414 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 21 εξ και 57 εξ. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 242 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 94. Malamut, *Byzance-Serbie*, σ. 150 εξ. B. Nagy, «Royal Summits in and around Medieval Buda», στο B. Nagy - M. Rady - K. Szende - A. Vadas, *Medieval Buda in Context*, Leiden - Boston : Brill, 2016, σ. 355 εξ. Για τις δυσκολίες από τους Βούλγαρους, βλ. Ραδιῆ, *Βρεμε Ιωαννα V*, σ. 306.

υπηρετήσει στο δείπνο του, ξεκίνησε το χειμώνα του 1365/66 και έπειτα από πολλές δυσκολίες¹⁴⁴⁸, έφτασε στη Βούδα, επιζητώντας στρατιωτική βοήθεια¹⁴⁴⁹ από τον Λουδοβίκο. Παρόλο όμως που ο αυτοκράτορας έγινε δεκτός με ιδιαίτερες τιμές από τον Ούγγρο βασιλέα, του τέθηκε ως προϋπόθεση και απαράβατος όρος για οποιαδήποτε παροχή στρατιωτικής αρωγής η εκ των προτέρων πλήρης προσχώρηση εκείνου και των υπηκόων του στο Ρωμαιοκαθολικισμό¹⁴⁵⁰ με τον τρόπο που θα όριζε ο Ουρβανός Ε΄. Την απαίτηση αυτή του Λουδοβίκου αποδέχθηκε πρόθυμα ο Ιωάννης Ε΄ και μάλιστα συμφώνησε να απευθυνθούν από κοινού στον πάπα για την δρομολόγησή της, αποστέλλοντας και οι δύο εκπροσώπους τους στην παπική έδρα. Η αποστολή της βυζαντινο-ουγγρικής αντιπροσωπείας όμως απαίτησε αρκετό χρόνο, κάτι που όχι μόνο παρέτεινε, αλλά και δυσκόλεψε την παραμονή του αυτοκράτορα και της συνοδείας του στην Βούδα μέχρι τα τέλη Αυγούστου του 1366, οπότε αναχώρησαν άπρακτοι αφήνοντας ως όμηρο εκεί τον νεαρό Μανουήλ Παλαιολόγο¹⁴⁵¹, καθώς εξακολουθούσε να απαιτείται πρωτίστως εκ μέρους του Λουδοβίκου η εκκλησιαστική ένωση, πιθανότατα μέσω αναβαπτισμού¹⁴⁵², και κατόπιν η αποστολή εκ μέρους του στρατιωτικής βοήθειας εναντίον των Οθωμανών.

¹⁴⁴⁸ Τις δυσκολίες του ταξιδιού στην Ουγγαρία περιγράφει ο Δημήτριος σε προοίμιο χρυσοβούλλου του Ιωάννη Ε΄ προς τον γιό του, και έναν από τους συνοδούς του, Μανουήλ ως εξής: «καὶ οὗτός μοι τότε πάντων τῶν δυσχερῶν ἐκοινωνεῖ, τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ φημί, τῶν κατ' ἤπειρον, ὅτε χειμῶσι μὲν ἐξαισίοις καὶ πάγοις τὰ τῶν ποταμῶν δι' ὧν ἀναπλεῖν ἐχρῆν ἴστατο ρεύματα, θάλαττα δὲ μεσοῦντος χειμῶνος ἐμαίνεται, αἱ δὲ τῶν βαρβάρων παρ' οὓς ἀφίγημεθα γινῶμαι μᾶλλον αὐτῆς ἐταράττοντο, νόσους δὲ ἐπελθούσας ἐκ λύπης καὶ ἀθυμίας οἰκείων καὶ ξένων ἐπιβουλὰς καὶ τὰς καθ' ἕκαστον ἀπορίας τί τις ἂν λέγοι συγγραφῆς δεομένας;» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ', 105-111, ἐκδ. F. Tinnfeld, *BSL* 44 (1983), σ. 180).

¹⁴⁴⁹ «πρὸς τὸν λαμπρὸν ῥῆγα τῆς Οὐγγαρίας ἀπῆλιν πείσων ἐκεῖνον κατὰ τῶν ἀσεβῶν Ῥωμαίοις συμπολεμεῖν» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ', 101-103, ἐκδ. F. Tinnfeld, *BSL* 44 (1983), σ. 180). Επίσης, βλ. Радић, *Време Јована V*, σ. 306-307. Malamut, *Byzance-Serbie*, σ. 150-151. Ryder, *Career and Writings*, σ. 67 ἐξ.

¹⁴⁵⁰ Halecki, *Un Empereur*, σ. 114 ἐξ και 130 ἐξ. Setton, *Parasy*, I, σ. 287 ἐξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 308 ἐξ. Gill, *John V Palaeologus*, σ. 31. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 74 και 92 ἐξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 24-26 και Nagy, *Royal Summits*, σ. 356.

¹⁴⁵¹ «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δεῆσαν ἐμὲ μὲν ἐκεῖθεν ἐξελθεῖν, τοῦτον δὲ μένειν, ὡς ἂν οὐκ ἄνευ ὀμήρων τοῦ ῥηγὸς τὴν ἔξοδον συγχωροῦντος, καὶ πάντων τότε τὴν πρόδηλον φυλαττομένων ἀπώλειαν, εἰ δέοι μείναντα θηρίοις συνδαιτᾶσθαι, οὗτος οὐκ ἄλλοις ἐκστῆναι τῶν ὑπὲρ ἡμῶν κινδύνων ἐθέλησεν, ἀλλ' εἴλετο ταῖς τῶν βαρβάρων γνώμαις ὑποκεῖσθαι, μόνος ἀπολειφθεὶς ὑπὲρ τοῦ μὴ τριβὴν τινα καὶ χρόνον ταῖς ἐμαῖς πράξεσιν ἐμποιῆσαι, καὶ μεμένηκε μὲν κρείττων τῆς ἀγριότητος τῶν βαρβάρων καὶ τοῖς τρόποις τὰς ἐκείνων ἐχειρώσατο γνώμας, ὡς καὶ τὸν ῥῆγα μείζους αὐτῶ τιμὰς νέμειν καὶ τῶν υἱέων» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ', 113-123, ἐκδ. F. Tinnfeld, *BSL* 44 (1983), σ. 180). Επίσης, βλ. Dennis, *Reign*, σ. 13. Barker, *Manuel II*, σ. 7 ἐξ και Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 103 ἐξ. Malamut, *Byzance-Serbie*, σ. 151-152.

¹⁴⁵² Καντακουζηνός, *Διάλεξις*, 144-152, ἐκδ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, *DOP* 14 (1960), σ. 173. Επίσης, βλ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 154 ἐξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 98 ἐξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 27.

Κατά το διάστημα της παραμονής του αυτοκράτορα στη αλλοδαπή ωστόσο, ο Δημήτριος δεν περιορίστηκε στην Κωνσταντινούπολη μόνο στο χειρισμό των τρεχουσών υποθέσεων στην αυτοκρατορική υπηρεσία ως *Μεσάζων*, αλλά δραστηριοποιήθηκε έντονα τόσο για την καλύτερη μεταχείριση του Προχόρου από τους Αθωνίτες αντιπάλους του και τον πατριάρχη Φιλόθεο, όσο και προς την κατεύθυνση της καλλιέργειας της προοπτικής σύναψης συμμαχίας με την Δύση με τη σύνθεση και την εκφώνηση του *Συμβουλευτικοῦ* του. Ο αποφασιστικός ρόλος που διαδραμάτισε μάλιστα για την ευόδωση των φιλοδυτικών προσπαθειών, είχε ως αποτέλεσμα να επιβαρυνθεί ακόμη περισσότερο το κλίμα σε βάρος του και να επιδεινωθούν ιδιαίτερα οι σχέσεις τους με τον πατριάρχη, γεγονός που καθόρισε εν πολλοίς και την μετέπειτα δυσμενή εξέλιξη της υποθέσεως του Προχόρου, εφόσον, όχι μόνο δεν ανεστάλη η ανάκριση εναντίον του όπως επιθυμούσε ο Δημήτριος, αλλά, ενώ ακόμη απουσίαζε ο Ιωάννης Ε΄, πληροφορήθηκε ότι μια αντιπροσωπεία της μονής της Μεγίστης Λαύρας έφτασε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 1366 με σκοπό να προσκομίσει νέα τεκμήρια για την ενοχή του αδερφού του.

Αυτό σημαίνει ότι, παρόλο που είχαν περάσει δύο χρόνια περίπου από την έναρξη των ανακρίσεων για την δραστηριότητα του Προχόρου στον Άθω, ο *Μεσάζων* δεν είχε καταφέρει ακόμη, αν και ισχυρός αξιωματούχος, να περιστείλει τις αντιδράσεις εναντίον του, με συνέπεια τα προβλήματα του αδερφού του στη μονή της Λαύρας να έχουν διογκωθεί λόγω της εντατικής συνέχισης του έντονου αντιπαλαμικού του αγώνα. Εκτός από το άγ. Όρος όμως, η θέση του αδερφού του ως κληρικού φαίνεται επίσης ότι είχε επιβαρυνθεί ακόμη περισσότερο και στους εκκλησιαστικούς κύκλους της Κωνσταντινουπόλεως, εφόσον θεωρήθηκε ότι δραστηριοποιούνταν με την υποστήριξη και την καθοδήγηση του ισχυρού Δημητρίου και γι' αυτό αποσκοπούσε, αποφεύγοντας να εκθέσει τις πραγματικές του θεολογικές απόψεις, να κερδίσει χρόνο για λόγους τακτικής, προκειμένου να καθυστερήσει την εξέταση της υποθέσεώς του μέχρι να επιστρέψει ο Ιωάννης Ε΄ και να αποτραπεί η επικείμενη συνοδική της αντιμετώπιση¹⁴⁵³.

Παράλληλα με την προσπάθεια υπεράσπισης και προστασίας του αδερφού του, ο Κυδώνης δραστηριοποιήθηκε επίσης έντονα και για την καλλιέργεια του

¹⁴⁵³ Τα πράγματα αναφορικά με την εξέλιξη της υπόθεσης του Προχόρου εκείνη την περίοδο περιέπλεξε όμως περισσότερο το γεγονός, ότι ενώ υποσχόταν στον πατριάρχη ότι θα αποστείλει τα συγγράμματά του για έλεγχο, από τα οποία θα «στερχθῶσι μὲν ἅπερ ὑμεῖς ἐγκρίνομεν, ἀποδοκιμασθῶσι δὲ καὶ ἀποβληθῶσιν ἅπερ ὑμεῖς ἀποδοκιμάζομεν» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 135-136, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 102 (PG 151, 696 C)] δεν το έπραξε και μάλιστα έπειτα και από παρότρυνση πιθανότατα του Δημητρίου, ώστε να κατηγορηθεί από τον πατριάρχη Φιλόθεο ότι κινήθηκε «δολίως καὶ καθ' ὑπόκρισιν» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 136-137, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 103 (PG 151, 696 CD)]. Αυτή η επιλογή των αδερφών Κυδώνη ωστόσο, αποσκοπούσε στην παράδοση των συγγραμμάτων του Προχόρου στον πατριάρχη κατά την πρώτη τους συνάντηση στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1367, με σκοπό να έχει εξασφαλίσει πρώτα την αυτοκρατορική προστασία και αρωγή, αλλά και να είναι σε θέση να δώσει τις απαραίτητες επεξηγήσεις στον Φιλόθεο.

κατάλληλου κλίματος στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό την ευόδωση της φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας, εκφωνώντας το καλοκαίρι του 1366 τον περίφημο *Συμβουλευτικό* του λόγου προς τους ομοεθνείς του *Ρωμαίους*, προκειμένου να αποτρέψει την πρόθεση μερίδας ανθενωτικών να μην επιτραπεί η είσοδος στην *μεγάλην Πόλιν* του αναμενόμενου, ως απεσταλμένου του πάπα, Αμεδέου, κόμη της Σαβοΐας και του στρατού του¹⁴⁵⁴. Προβληματιζόμενος σοβαρά ενώπιον των αρχόντων και των αυτοκρατορικών αξιωματούχων στην σύγκλητο αναφορικά με την επιλογή των κατάλληλων συμμάχων¹⁴⁵⁵, ο *Μεσάζων* απέρριπτε ουσιαστικά το ενδεχόμενο βαλκανικής συνεργασίας, αντιτιθέμενος με τον τρόπο αυτό εμμέσως, αλλά πλήρως, στην επιδίωξη του πατριάρχη Φιλοθέου Κοκκίνου για επίτευξη ορθόδοξης συμμαχίας, συμβουλευοντας μάλιστα τους ακροατές του να μην συγκατατεθούν σε οποιαδήποτε ενδεχόμενη στρατιωτική σύμπραξη με τους βαλκανικούς λαούς, όπως οι *Τριβαλλοί* (Σέρβοι) και οι *Μοισοί* (Βούλγαροι)¹⁴⁵⁶, δεδομένου ότι τα κράτη τους ήταν στρατιωτικά και οικονομικά αδύναμα¹⁴⁵⁷ και γι' αυτό δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν αξιόπιστους συμμάχους, οι οποίοι θα μπορούσαν να προσφέρουν ουσιαστική αρωγή στην Αυτοκρατορία.

Πέραν τούτου όμως, όπως τόνιζε, με τους λαούς αυτούς είχαν προηγηθεί πολλές προσπάθειες¹⁴⁵⁸ στρατιωτικής και πολιτικής συνεργασίας, οι οποίες απέτυχαν με δική τους υπαιτιότητα, πράγμα που τους κατέστησε, λόγω της αφερεγγυότητάς τους, αναξιόπιστους και σε πολιτικό επίπεδο, εφόσον εξακολουθούσαν, παράλληλα με τις διαπραγματεύσεις για τις συμφωνίες κατά το παρελθόν, να προκαλούν πολλά δεινά στην Αυτοκρατορία με την κατάκτηση ή την λεηλασία πόλεων και περιοχών, πράγμα που συνέχιζαν και εκείνη την περίοδο, προσπαθώντας να επεκτείνουν τα εδάφη τους και να αυξήσουν τη δύναμή τους, εκμεταλλευόμενοι τη δυσχερή κατάσταση που επικρατούσε¹⁴⁵⁹. Για το λόγο αυτό

¹⁴⁵⁴ *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχη κυρῷ Φιλοθέῳ, 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 165 και Συμβουλευτικός, PG 154, 985 D. Επίσης, βλ. Поляковская, Киѡнос и Запад, σ. 49.*

¹⁴⁵⁵ «Σκέψασθαι δὴ, τίνων δεῖ τοῖς ἡμῖν συνδιοίσουσι τὸν πόλεμον τοῦτον, ἴν' ἐντεῦθεν, τίνας ἐλέσθαι δεῖ, γνώριμον ἡμῖν καταστῆ ... Τίνας τοῖνυν τοιοῦτους ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων καλέσομεν; ... Τίσι χρῆ θάρροῦντας ἡμᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίζειν;» (*Συμβουλευτικός, PG 154, 969 B και 972 A*). Πρβλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 43 και Ryder, *Crusades*, σ.101.

¹⁴⁵⁶ Επ' αυτού, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 63 εξ. Αναφορικά με τις ονομασίες, βλ. Α. Σαββίδη, «Οι αρχαιοπρεπείς ονομασίες των μεσαιωνικών λαών από τους Βυζαντινούς», στο Γ. Ξανθάκη - Καραμάνου (επιμ.), *Η πρόσληψη της Αρχαιότητας στο Βυζαντιο, κυρίως κατά τους Παλαιολόγειους Χρόνους. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Σπάρτη 3-5 Νοεμβρίου 2012*, Αθήνα: Παπαζήσης 2014, σ. 69-79.

¹⁴⁵⁷ «Νυνὶ δ' ὁράτε τὴν τῶν ἔθνῶν τούτων πενίαν» (*Συμβουλευτικός, PG 154, 972 D*). Επίσης, βλ. Zakythenos, *Cydonès*, σ. 44 εξ.

¹⁴⁵⁸ *Συμβουλευτικός, PG 154, 973 B-C και 976 A.*

¹⁴⁵⁹ «πολλὰ τῶν ἡμετέρων παρέσπασαν... Τριβαλλοὶ τὰς μὲν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων περιμόντες ὑπήγοντο· τὰς δέ, στρατεύματα περικαθίζοντες, καὶ μηχανήματα προσάγοντες, ἤρουν· τὰς δέ καὶ λιμῶ παρεστῆσαντο. Τὴν δὲ Μυσῶν ὠμότητα χαλεπὸν ἐτέρῳ τῷ παραβαλεῖν· οἷ γε τὰς χειμαζομένας τῶν ἡμετέρων πόλεων τοσοῦτ' ἀπέϊχον ἀνέχειν,... στρατεύματα πέμποντες καὶ στρατηγούς οἰκείους, ἀνέστησαν· καὶ τὰ μὲν τεῖχη δι' ἑαυτῶν εἶχον, καὶ φρουράς αὐτοῖς οἰκείας ἐγκαθίστασαν· τοὺς δὲ

και πρότεινε ως μοναδική ορθή λύση και αποτελεσματική διέξοδο στον αγώνα εναντίον της αρπακτικής μανίας των Οθωμανών¹⁴⁶⁰ την συνεργασία με την Χριστιανική Δύση, καθώς εκλάμβανε τους Δυτικούς Ρωμαίους ως ομοπάτριους των Ανατολικών, τους μόνους φυσικούς τους συμμάχους¹⁴⁶¹. Με την επιχειρηματολογία του αυτή μάλιστα κατάφερε, όπως φαίνεται, να πείσει τους ομοεθνείς του για την αναγκαιότητα της συμμαχίας με τη Δύση και να προετοιμάσει το έδαφος για να υποστηριχθεί η νέα δυτική πρωτοβουλία¹⁴⁶², εφόσον πέτυχε τελικά την ευνοϊκή υποδοχή στην Κωνσταντινούπολη του επικεφαλής της και εξαδέλφου του αυτοκράτορα, γνωστού και ως πράσινου κόμη, Αμεδέου της Σαβοΐας¹⁴⁶³ στις αρχές του φθινοπώρου του 1366, του οποίου η άφιξη είχε προαναγγελθεί από τον Λατίνο τιτουλάριο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Παύλο την άνοιξη του ίδιου έτους¹⁴⁶⁴. Πράγματι, ο Αμεδέος έφτασε με το στόλο του το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς στον Ελλήσποντο και, αφού πρώτα απελευθέρωσε την Καλλίπολη¹⁴⁶⁵, κατέπλευσε, οπωσδήποτε πριν από τις αρχές Σεπτεμβρίου στο Πέραν, απέναντι από την

ταλαιπώρους οικήτορες άει δουλεύοντας άπηγον εις την αύτων... Τούτους τοίνυν, είπέ μοι, καλέσομεν συμμάχους,...οὐς...έκ τῶν ήμετέρων κακῶν ηύξημένους;» (Συμβουλευτικός, PG 154, 973 A-C-D και 976 A). Για τη στάση των Βυζαντινών απέναντι στους γειτονικούς τους λαούς γενικότερα, βλ. Α.Γ.Κ. Σαββίδη, «Οι Βυζαντινοί απέναντι στους λαούς του ανατολικού και του βαλκανικού κόσμου (με έμφαση στα τουρκόφωνα φύλα), στο Σ. Λαμπάκη - κ.ά. (επιμ.), *Βυζαντινό Κράτος και Κοινωνία. Σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας*, Αθήνα : Ηρόδοτος-Ε.Ι.Ε., 2003, σ. 125-155.

¹⁴⁶⁰ Συμβουλευτικός, PG 154, 961-972.

¹⁴⁶¹ «Σκέψασθε τοίνυν, εί τίνος τῶν προειρημένων ένδει τοῖς συμμάχοις ήμῖν, μάλλον δ' εί μή πρός πάντα μετά τοῦ περιόντος άρκοῦσιν ... Τίνες Ρωμαίους Ρωμαίων οικειότεροι σύμμαχοι; ή τίνες άξιοπιστότεροι τῶν τήν αύτην έχόντων πατρίδα; Η γάρ εκείνων πόλις τῆς ήμετέρας μητρόπολις γέγονε» (Συμβουλευτικός, PG 154, 977 C-D). Επίσης, βλ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 120 και Ryder, *Crusades*, σ. 99 εξ.

¹⁴⁶² Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 163 και Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 111 εξ.

¹⁴⁶³ Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 67 εξ. Malamut, *Les discours*, passim. Για τον Αμεδέο γενικά, βλ. E.L. Cox, *The Green Count*, passim και Ρ. Ράντις, «Αμαδαίος, II», *ΕΠΛΒΙΠ* 2 (1998), σ. 71-73.

¹⁴⁶⁴ «καί τότε προύπέμψας άνδρα, προεροῦντα μέν ώς ήδη τούτους προσδέχεσθαι χρή· φροντιοῦντα δέ και τῶν άναγκαιών, και ὄσων στρατεύματι δεῖ. Ἦν δέ οὔτος ούχ ὁ τυχών· αλλά κάκεινους οικείους· και παρ' ήμῖν συχόν διατρίψας και πείραν εύνοίας τῷ βασιλεῖ δεδωκώς, και δι' οὔ μάλισθ' ὁ βασιλεύς τούτους έκάλει» (Συμβουλευτικός, PG 154, 989 D). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 141. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 238. Malamut, *Byzance-Serbie*, σ. 152.

¹⁴⁶⁵ Επ' αυτού, βλ. *Περί Καλλιπόλεως*, PG 154, 1016 B και 1017 A. Cox, *Green Count*, σ. 220. Setton, *Parasy*, I., σ. 298 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 117 εξ. Духаев, *Κυδοнос*, σ. 642 bc. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 11 -12.

Κωνσταντινούπολη¹⁴⁶⁶, όπου τον υποδέχθηκε και τον ενίσχυσε με σημαντικό ποσό η αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή¹⁴⁶⁷.

6. Η παπική αντιπροσωπεία στην Κωνσταντινούπολη, η παρουσία του Δημητρίου και η προετοιμασία της επίσκεψης του Ιωάννη Ε' στη Ρώμη (1366/67)

Παρά το γεγονός όμως ότι ο Δημήτριος κατάφερε μέσω του Συμβουλευτικού του να πείσει τους άρχοντες και να κάμψει τις αντιδράσεις του λαού της μεγάλης Πόλεως, ώστε να καταστεί αποδεκτή και να υποστηριχτεί η νέα δυτική - με παρότρυνση του πάπα - πρωτοβουλία υπό την ηγεσία του Αμεδέου¹⁴⁶⁸, το ταξίδι του αυτοκράτορα στην Βούδα, ενώ αρχικά εξελισσόταν θετικά και δημιούργησε αισιοδοξία στην Κωνσταντινούπολη¹⁴⁶⁹, τελικά απέτυχε¹⁴⁷⁰. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ίδια χρονική περίοδο, περί τα τέλη Αυγούστου του 1366¹⁴⁷¹, ο Ιωάννης Ε' να αναχωρήσει από την Ουγγαρία ουσιαστικά άπρακτος και να αντιμετωπίσει κατά την επιστροφή του πολύ μεγάλες ταλαιπωρίες και μειώσεις, όπως την ουσιαστική του ομηρία στο Βιδίνιο από τους Βούλγαρους μέχρι τον Δεκέμβριο του 1366 ή τον Ιανουάριο του 1367¹⁴⁷², οπότε απαλλάχθηκε χάρη στις

¹⁴⁶⁶ Βραχεία Χρονικά, 9,19, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 94. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 112. Cox, *Green Count*, σ. 221 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 295 εξ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 19.

¹⁴⁶⁷ Halecki, *Un Empereur*, σ. 143 και Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 19. Για το ποσό των 12.000 υπερπύρων με το οποίο ενίσχυσε η αυτοκράτειρα τον Αμεδέο, βλ. Cox, *Green Count*, σ. 222 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 8. Setton, *Paracy, I.*, σ. 301. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 135 εξ.

¹⁴⁶⁸ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 163. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 111 εξ.

¹⁴⁶⁹ Σε σχεδόν πανηγυρικό τόνο μάλιστα ο Δημήτριος διαβεβαίωνε γι' αυτό το ακροατήριό του στην Κωνσταντινούπολη, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι : «ὄθεν γὰρ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐπανέλθη, καὶ γένοιτο θᾶπτον, ὧ Ἰωάννη, τὴν πᾶσιν φίλην ἰδεῖν κεφαλὴν· ἔπηται δ' αὐτῷ στρατὸς Παιόνων, οὓς πολλοῖς μὲν λόγοις, πολλοῖς δὲ χρήμασι, πλείοσι δὲ πόνοις ἄγων ἦκεν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τινὰς προπέμψας, μηνύη μὲν τὴν ἐπάνοδον, εὐαγγελίζηται δὲ συμμάχους ἤκειν ὑπὲρ ἡμῶν» (Συμβουλευτικός, PG 154, 1000 B).

¹⁴⁷⁰ Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 98 εξ. Malamut, *Byzance-Serbie*, σ. 151-152.

¹⁴⁷¹ Halecki, *Un Empereur*, σ. 114 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 310 -312. Gill, *Byzantium and Paracy*, σ. 215. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 73 εξ 102 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 28 και Nagy, *Royal Summits*, σ. 356.

¹⁴⁷² «πάλαι γὰρ ἂν δίκην ἔδοσαν οἱ βάρβαροι τοῦ βασιλέως ἐλθόντος, εἰ μὴ τοῖς συμμάχοις οὗτοι διόδους ἀπέκλεισαν, καὶ τοὺς βαρβάρους ἡμῶν τοῦ θέρους ἐπήγαγον, οὐδένα λοιπὸν δεξιότας» (Συμβουλευτικός, PG 154, 976 C). Επίσης, βλ. Καντακουζηνός, *Διάλεξις*, 6-10, έκδ. Meyendorff, *Concile Oecuménique, DOP 14* (1960), σ. 170. Cox, *Green Count*, σ. 229. Setton, *Paracy, I.*, σ. 300 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 312 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 296 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ.107 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 28 εξ.

ενέργειες του Αμεδέου¹⁴⁷³, με τον οποίο συναντήθηκε στη Σωζόπολη¹⁴⁷⁴. Εκεί οι δύο εξάδελφοι παρέμειναν μέχρι την άνοιξη του 1367, οπότε έλαβαν χώρα με την παρουσία του Λατίνου τιτουλάριου πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Παύλου διαπραγματεύσεις και συμφωνήθηκε κατ' αρχάς¹⁴⁷⁵ μεταξύ άλλων ότι ο αυτοκράτορας θα έπρεπε να επισκεφτεί το συντομότερο δυνατό, συνοδευόμενος από το μεγαλύτερο γιο και διάδοχό του Ανδρόνικο, τον πάπα Ουρβανό Ε΄¹⁴⁷⁶, όπου επρόκειτο να προσχωρήσουν επίσημα στον Ρωμαιοκαθολικισμό για εξασφάλιση στρατιωτικής συνδρομής εναντίον των Οθωμανών. Η πραγματοποίηση του μελλοντικού αυτού ταξιδιού μάλιστα θα επισφραγιζόταν με τις διαπραγματεύσεις που αποφάσισαν να συνεχιστούν στην Κωνσταντινούπολη, όπου ο Ιωάννης Ε΄ έφτασε πιθανότατα μόλις τον Μάρτιο του 1367¹⁴⁷⁷.

Λίγο μετά την επάνοδό του στην *μεγάλην Πόλιν*, ο αυτοκράτορας υποδέχθηκε στις αρχές Απριλίου τον κόμη Αμεδέο με ιδιαίτερες τιμές¹⁴⁷⁸, αναλαμβάνοντας - προκειμένου να κατευνάσει τις ενδεχόμενες αντιδράσεις του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος εκεί μέχρι την αναχώρησή του για τη Ρώμη - πρωτοβουλία για νέες - εικονικές στην πραγματικότητα - διαπραγματεύσεις σε εκκλησιαστικό και θεολογικό πλέον επίπεδο τον Ιούνιο του 1367 με σκοπό την δρομολόγηση της ένωσης σε συνεργασία με τον παπικό θρόνο. Στις διαπραγματεύσεις από την πλευρά των Ρωμαιοκαθολικών κεντρικό ρόλο διαδραμάτισε, ως εκπρόσωπος του πάπα, ο φίλος του Κυδώνη τιτουλάριος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παύλος¹⁴⁷⁹, ενώ από την πλευρά των Ορθοδόξων ορίστηκε, με τη συγκατάθεση του πατριάρχη Φιλοθέου, ως επικεφαλής από τον

¹⁴⁷³ Επ' αυτού, βλ. Радић, *Време Јована V*, σ. 318 εξ. Cox, *Green Count*, σ. 222 εξ. Setton, *Parasy*, I., σ. 301 εξ. Поляковская, *Кидонис и Запад*, σ. 49. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 122 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 28 εξ. Malamut, *Byzance-Serbie*, σ. 152.

¹⁴⁷⁴ Радић, *Време Јована V*, σ. 319 εξ. Cox, *Green Count*, σ. 229 εξ. Setton, *Parasy*, I., σ. 303 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 124 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 34.

¹⁴⁷⁵ Καντακουζηνός, *Διάλεξις*, 10-11, έκδ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, DOP 14 (1960), σ. 170. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 149 εξ και 152 εξ. Cox, *Green Count*, σ. 233 εξ. Setton, *Parasy*, I., σ. 306 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 170-171. Радић, *Време Јована V*, σ. 323 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 216. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 130 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 57.

¹⁴⁷⁶ Halecki, *Un Empereur*, σ. 151. Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 19.

¹⁴⁷⁷ Είναι βέβαιο ότι η επιστροφή του αυτοκράτορα θα πρέπει να τοποθετηθεί μετά τα μέσα Μαρτίου και πριν από τις 6 Απριλίου. Γι' αυτό, βλ. Βραχέα Χρονικά, 9,21, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 94. Επίσης, βλ. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 158. Cox, *Green Count*, σ. 231 εξ. Setton, *Parasy*, I., σ. 306. Радић, *Време Јована V*, σ. 321-322. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, σ. 297. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 19. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 128. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 56 εξ.

¹⁴⁷⁸ Cox, *Green Count*, σ. 230 εξ. Setton, *Parasy*, I., σ. 306. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 128-129. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 58.

¹⁴⁷⁹ Καντακουζηνός, *Διάλεξις*, 16-26, έκδ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, DOP 14 (1960), σ. 170.

Ιωάννη Ε΄ ο πρώην αυτοκράτορας και μοναχός Ιωάσαφ Καντακουζηνός¹⁴⁸⁰, δεδομένου ότι ο πατριάρχης με την άρνηση παραχώρησης ακρόασης στη ρωμαιοκαθολική πρεσβεία, κατέδειξε ότι δεν επιθυμεί ουσιαστικά να λάβει μέρος στις συνομιλίες¹⁴⁸¹, εμπιστευόμενος πλήρως την εκπροσώπηση την Ορθοδόξων στον Καντακουζηνό.

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ωστόσο, ότι ο αυτοκράτορας οργάνωσε τις διαπραγματεύσεις αυτές για εντελώς προσχηματικούς λόγους, καθώς επιθυμούσε να επιδείξει μετριοπαθή και διαλλακτική στάση έναντι της πολυπληθούς και με ισχυρά ερείσματα στο πληθυσμό της Κωνσταντινουπόλεως παλαμικής ανθενωτικής μερίδας¹⁴⁸², την οποία ουσιαστικά θα αντιπροσώπευε στις διαπραγματεύσεις ο πεθερός του μετά την άρνηση του πατριάρχη, με σκοπό να μην δημιουργηθεί επιπλέον αναταραχή και να επικρατήσει ηρεμία, ώστε να προχωρήσει απρόσκοπτα η προσπάθεια προσέγγισης με την Δύση. Γι΄ αυτό και άφησε να εξελιχθούν ομαλά τα πράγματα και μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι, ουσιαστικά προσχηματικές εκ μέρους των Ρωμαιοκαθολικών, συνομιλίες να καταλήξουν φαινομενικά υπέρ των θέσεων της ορθόδοξης αντιπροσωπείας, δεδομένου ότι πέραν της συμφωνίας που υπήρχε και της διαβεβαίωσης που είχε ήδη δοθεί στον παπικό αντιπρόσωπο Παύλο για την επίσκεψή του στον πάπα και την προσχώρησή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό, ο Ιωάννης Ε΄ δεν θα πρέπει να ενδιαφερόταν επιπλέον τόσο για τον τρόπο με τον οποίο θα γίνει η εκκλησιαστική προσέγγιση με τη Δύση, όσο κυρίως, για τα αποτελέσματά της, τα οποία θα έπρεπε να έχουν ως πρακτικό αποτέλεσμα την αποστολή στρατιωτικής βοήθειας για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας από τον κίνδυνο της οθωμανικής επεκτατικότητας¹⁴⁸³.

Έτσι, αμέσως μετά την επιστροφή του, αλλά και πριν από την συνάντηση των δύο αντιπροσωπειών και την έναρξη των θεολογικών συζητήσεων, πραγματοποιήθηκε πιθανότατα με πρωτοβουλία του πράσινου κόμη εντός της άνοιξης του 1367 νέα συνάντηση και συζήτηση στο παλάτι, στην οποία συμμετείχαν εκτός από τον αυτοκράτορα και τον Αμεδέο, ο παπικός απεσταλμένος Παύλος και ο Δημήτριος ως *Μεσάζων* και υπεύθυνος για τις σχέσεις με την Δύση, οπότε επικαιροποιήθηκε και επιβεβαιώθηκε η προηγούμενη συμφωνία στην Σωζόπολη, ότι δηλαδή ο Ιωάννης Ε΄ θα επισκεπτόταν τη Ρώμη για να ασπαστεί επίσημα το

¹⁴⁸⁰ Καντακουζηνός, *Διάλεξις*, 20-23, έκδ. Meyendorff, *Concile Oecuménique, DOP* 14 (1960), σ. 170. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 238. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 161. Л. Максимович, «Политичка улога...», *ZRVI* 9 (1966), σ. 157 εξ και 189 εξ.

¹⁴⁸¹ Γι΄ αυτό, βλ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 156. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 132.

¹⁴⁸² Βλ. τις παρατηρήσεις επ΄ αυτού της Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 58.

¹⁴⁸³ *Περί Καλλιπόλεως*, PG 154, 1017 A. Επίσης, βλ. Babinger, *Beiträge*, σ. 51 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 68. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 417 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 136 εξ. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 115 εξ.

ρωμαιοκαθολικό δόγμα¹⁴⁸⁴, ενώ θα πρέπει να επιφορτίστηκαν με το έργο της οργάνωσης της αυτοκρατορικής επίσκεψης ο Παύλος και ο Κυδώνης. Η παρουσία άλλωστε του παπικού απεσταλμένου στην Κωνσταντινούπολη είχε ως κύριο σκοπό να γνωστοποιήσει στον αυτοκράτορα την πρόθεση του πάπα για παροχή στρατιωτικής βοήθειας με την προϋπόθεση βέβαια να συντελεστεί πρωτίστως η εκκλησιαστική ένωση, αρχής γενομένης από τον ίδιο και το διάδοχό του. Για το λόγο αυτό και είναι βέβαιο ότι στην συνάντηση και τη συζήτηση σε πολιτικό επίπεδο ο Δημήτριος συμμετείχε ως *Μεσάζων* ενεργά και διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο, ώστε να επιδοθεί στη συνέχεια σε αγώνα ένθερμης υποστήριξης της προοπτικής να ταξιδέψει ο Ιωάννης Ε΄ στη Ρώμη, ανταποκρινόμενος ουσιαστικά στην πρόσκληση που του είχε απευθύνει ο πάπας Ουρβανός Ε΄ και πάλι στις 18 Απριλίου 1365 με σκοπό να πραγματοποιήσει την άρση του σχίσματος με την προσωπική του ένταξη στο Ρωμαιοκαθολικισμό.

Ο Κυδώνης, έχοντας συνειδητοποιήσει μετά και την αποτυχία της αυτοκρατορικής επίσκεψης στην Ουγγαρία ότι μόνο μια επίσημη ομολογία του αυτοκράτορα ενώπιον του πάπα θα μπορούσε να αποτελέσει την βάση για επιτυχία στις ενωτικές προσπάθειες και στην εξασφάλιση της συμμαχίας¹⁴⁸⁵, θα θεώρησε την παρουσία του παπικού αντιπροσώπου στην Κωνσταντινούπολη το 1367 ως άριστη ευκαιρία για να οριστικοποιηθεί ο προγραμματισμός της επίσκεψης του Ιωάννη Ε΄ στην παπική έδρα με σκοπό την επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης¹⁴⁸⁶. Έτσι, παρόλο που δεν διαθέτουμε οποιαδήποτε άμεση μαρτυρία για τον ρόλο του στις διαπραγματεύσεις του 1367, θεωρούμε ωστόσο ότι αυτός θα πρέπει να ήταν εξαιρετικά καίριος και σημαντικός, γεγονός που τεκμαίρεται σαφώς από τον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραμάτισε το 1369 στη Ρώμη, αλλά και από το γεγονός ότι ο ίδιος τόνιζε πως όχι μόνο συμφώνησε με την απόφαση αυτή του Ιωάννη Ε΄, αλλά όπως υποστήριξε σε επιστολή του προς το Σίμωνα Ατουμάνο μεταξύ 1367 και 1368, τον ενθάρρυνε και τον στήριξε με θέρμη στην απόφασή του αυτή¹⁴⁸⁷.

Σε αντίθεση όμως με τις συζητήσεις που έλαβαν χώρα σε πολιτικό επίπεδο, στις εκκλησιαστικές διαπραγματεύσεις και τις συνομιλίες που ακολούθησαν μεταξύ των δύο αντιπροσωπειών στα θεολογικά ζητήματα, φαίνεται ότι, ενώ ο Κυδώνης ήταν παρών ως *Μεσάζων*, δεν θα πρέπει να έλαβε ενεργό μέρος, αλλά να παρακολούθησε ως ακροατής και κατόπιν να έδρασε παρασκηνιακά στην

¹⁴⁸⁴ Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 188 εξ. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 92. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 171. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 130 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 59.

¹⁴⁸⁵ Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 21-22.

¹⁴⁸⁶ Και αυτό διότι ο αυτοκράτορας μετά την συμφωνία του με τους Αμεδέο και Παύλο, ανέμενε την παπική πρόσκληση να αναχωρήσει για τη Ρώμη. Γι' αυτό, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 149 εξ και Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 160.

¹⁴⁸⁷ *Επιστ.* 103, 63-67, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 141. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 172.

κατεύθυνση της υλοποίησης τελικά της απόφασης του αυτοκράτορα για επίσκεψη στη Ρώμη και όχι της συμφωνίας των αντιπροσωπειών για σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου. Έτσι, ενώ θα πρέπει να θεωρηθεί δεδομένη η παρουσία του ως ενός από τους εκεί παριστάμενους άρχοντες¹⁴⁸⁸, δεν θα πρέπει να ενεπλάκη με οποιοδήποτε τρόπο στις θεολογικές συζητήσεις. Και αυτό διότι ήταν πολύ δύσκολο να λάβει μέρος ως μέλος με την ορθόδοξη αντιπροσωπεία ως Ρωμαιοκαθολικός πιστός, καθώς θα είχε πολύ σοβαρές αντιρρήσεις ο πατριάρχης, αλλά ούτε και με τη παπική, εφόσον εξακολουθούσε να είναι αυτοκρατορικός αξιωματούχος και θα προκαλούσε ενδεχομένως περισσότερες αντιδράσεις στην Πόλιν. Είναι πολύ πιθανό ωστόσο να μην επιθυμούσε ούτε και ο ίδιος να έχει ενεργό ρόλο στις θεολογικές ζυμώσεις, εφόσον αυτές ήταν αυστηρά εκκλησιαστικού χαρακτήρα, αλλά και διότι είχε ήδη ταχθεί με την, αντίθετη προς αυτήν που επρόκειτο να καταλήξουν οι διαπραγματεύσεις, απόφαση για πραγματοποίηση επίσκεψης του αυτοκράτορα στη Ρώμη, ώστε να μην επιθυμεί να συζητήσει ή να συγκατατεθεί σε οποιαδήποτε επιδίωξη για σύνδεση του ζητήματος της εκκλησιαστικής ένωσης με την σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου¹⁴⁸⁹.

Την προοπτική της αποκατάστασης της ενότητας σε εκκλησιαστικό επίπεδο στο πλαίσιο μιας Οικουμενικής Συνόδου θεωρούσε πιθανότατα ο Δημήτριος ως ουτοπική λύση, δεδομένου ότι ήταν απολύτως αντίθετη με την γνωστή πάγια θέση του παπικού θρόνου περί του πρωτείου εξουσίας ως ανώτερου ακόμη και από αυτές τις Οικουμενικές Συνόδους¹⁴⁹⁰, αλλά και διότι είχε ήδη συμφωνηθεί η πραγματοποίηση της επίσκεψης του αυτοκράτορα στην Ρώμη και η προσχώρησή του στον Ρωμαιοκαθολικισμό. Πέραν τούτου όμως, ο *Μεσάζων* είχε διαμορφώσει επιπλέον την πεποίθηση, ότι η Εκκλησία της Ανατολής με επικεφαλής το πατριαρχείο της νέας Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως¹⁴⁹¹, όφειλε να επιστρέψει στην μητέρα της Εκκλησία της πρεσβυτέρας Ρώμης, από την οποία με δική του υπαιτιότητα αποκόπηκε, κάτι για το οποίο δεν απαιτούνταν η σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου, από τη στιγμή που ο επίσκοπος Ρώμης, ως διάδοχος του απ. Πέτρου και αρχηγός της ανά την Οικουμένη Εκκλησίας ήταν έτοιμος να δεχτεί την επάνοδό τους στην εκκλησιαστική κοινωνία μόνο με ομολογία πίστεως, πράγμα που

¹⁴⁸⁸ Καντακουζηνός, *Διάλεξις*, 26-33, έκδ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, DOP 14 (1960), σ. 170.

¹⁴⁸⁹ Γενικότερα επ' αυτού, βλ. Boojamra, *'Ecumenical Council'*, σ. 59 εξ.

¹⁴⁹⁰ Τούτο προκύπτει σαφώς από τις θέσεις του Δημητρίου, ότι ο Χριστός παρέδωσε στον απ. Πέτρο και τους διαδόχους του επισκόπους Ρώμης τις κλείδες της Βασιλείας Του, κάτι που τους εξασφαλίζει ακόμη και *τὴν ὑπὲρ τὸ βασιλικὸν σημεῖον... ὑπεροχὴν* (Ἐπιστ. 327, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258). Έτσι, «*τῆ Πέτρου καθέδρα, ἢ παρὰ πάντων ἀρχῆ συγκεχώρηται*» (Ἀπολογία, Γ', 209, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 431), γι' αυτό και βρίσκονται κάτω από την εξουσία του «*τὰ ἱερά πάντα γένη*» (Ἀπολογία Α', 480, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 375), με συνέπεια «*πᾶσιν ἀνάγκη εἶναι ταῖς ἐκείνου πείθεσθαι ψήφοις*, όπως μαρτυρεῖ και απαιτεῖ *τό τε ἄνωθεν ἔθος και αἱ τῶν συνόδων γνῶμαι και τὰ τῶν βασιλέων διατάγματα*» (Ἀπολογία Α', 481-482, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 375).

¹⁴⁹¹ Kianka, *Apology*, σ. 70 εξ. Plested, *Byzantine Readings*, σ. 64. Pasiourtides, *Demetrios Chrysoloras*, σ. 37-38.

είχε πράξει ήδη ο ίδιος σε προσωπικό επίπεδο το 1357 και το 1364, αλλά και επρόκειτο να πραγματοποιήσει ο αυτοκράτορας μετά το 1357 και λίγο αργότερα, το 1369, ως απαρχή και πρότυπο για να τον ακολουθήσουν, μιμούμενοι το παράδειγμά του, στη συνέχεια οι υπήκοοί του στην Ανατολή.

Επειδή μάλιστα στη Σωζόπολη είχε ήδη συμφωνηθεί και επιβεβαιώθηκε εκ νέου στην Κωνσταντινούπολη την άνοιξη του 1367 το επικείμενο ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στην παπική έδρα, οι εκκλησιαστικές διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα τον Ιούνιο είχαν για τον Δημήτριο, το αυτοκρατορικό περιβάλλον και τους Ρωμαιοκαθολικούς εκπροσώπους τυπικό χαρακτήρα¹⁴⁹², με σκοπό την διατήρηση της ηρεμίας και του ήπιου κλίματος στην Κωνσταντινούπολη μέχρι την αυτοκρατορική αναχώρηση. Για το λόγο αυτό και έπειτα από την, κατόπιν προσχεδιασμένης πιθανότατα τακτικής, υποχώρηση του Λατίνου τιτουλάριου πατριάρχη, υιοθετήθηκε η άποψη των Ορθοδόξων για σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου, με αποτέλεσμα οι δύο αντιπροσωπείες όχι μόνο να καταλήξουν σε συμφωνία¹⁴⁹³, αλλά και στη συνέχεια ο Καντακουζηνός με τον Παύλο να προχωρήσουν σε λεπτομερείς συζητήσεις, ώστε να οδηγηθούν στην απόφαση ότι η Σύνοδος για την ένωση των Εκκλησιών θα μπορούσε να συνέλθει στο διάστημα από τον Ιούνιο του 1367 μέχρι τον Μάιο του 1368¹⁴⁹⁴, αφού βέβαια θα εγκρινόταν η πραγματοποίησή της από τον πάπα, ο οποίος και θα την συγκαλούσε, αλλά και θα όριζε τον τόπο και το χρόνο της λειτουργίας της.

Την απόφαση αυτή εκ μέρους των Βυζαντινών ορίστηκε να μεταφέρει στον πάπα επταμελής μικτή αντιπροσωπεία, στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι του αυτοκράτορα, αλλά και του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ο Δημήτριος φαίνεται ότι, όπως αναφέρθηκε ήδη, διαδραμάτισε ουσιαστικό ρόλο στην προετοιμασία των μελών της αντιπροσωπείας που επρόκειτο να εκπροσωπήσουν τον Ιωάννη Ε΄, στα οποία έδωσε μυστικά ιδιαίτερες οδηγίες¹⁴⁹⁵ και σαφείς εντολές, προκειμένου να πληροφορήσουν τον πάπα για την επιθυμία του αυτοκράτορα να δρομολογηθεί η εκκλησιαστική ένωση, σε αντίθεση με τη θέση των εκπροσώπων του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, με απευθείας επίσκεψη του ίδιου στη Ρώμη για τη συνομολόγησή της και την επίσημη προσχώρηση του στο

¹⁴⁹² Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 58.

¹⁴⁹³ Σε σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη είχε αποφασιστεί άλλωστε, ότι ένωση με την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία χωρίς Οικουμενική Σύνοδο δεν θα μπορούσε να υπάρξει. Βλ. επ' αυτού Halecki, *Un Empereur*, σ. 152. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 19.

¹⁴⁹⁴ Καντακουζηνός, *Διάλεξις*, 34-39 - 161-170 - 326-330, έκδ. Meyendorff, *Concile Oecuménique, DOP* 14 (1960), σ. 170, 173 και 177. Επίσης, βλ. J. Meyendorff, «Jean-Joasaph Cantacuzène et le projet de Concile Oecuménique en 1367», στο *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress*, σ. 363 εξ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 157. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 89-91. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 159. Радић, *Време Јована V*, σ. 324 - 328. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 135.

¹⁴⁹⁵ Halecki, *Un Empereur*, σ. 163 και Kianka, *Diplomacy*, σ. 194 εξ. Η υπόθεση για το ρόλο του Κυδώνη προέρχεται από το περιεχόμενο της παπικής επιστολής. Για τις μυστικές διαπραγματεύσεις, βλ. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 160 εξ και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 20.

Ρωμαιοκαθολικισμό, χωρίς την σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου. Έτσι, από τους βυζαντινούς απεσταλμένους, οι μεν εκπρόσωποι του Ιωάννη Ε΄ θα βρισκόταν στην Ιταλία έπειτα από προτροπή του Αμεδέου και σύμφωνα με τις οδηγίες του Κυδώνη προκειμένου να δηλώσουν ετοιμότητα για εκκλησιαστική ένωση, αλλά και να διαβεβαιώσουν για την προθυμία του αυτοκράτορα να ομολογήσει με την προσχώρησή του πλήρη υποταγή στον παπικό θρόνο, οι δε κληρικοί αντιπρόσωποι του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, που αγνοούσαν τις οδηγίες του Μεσάζοντος προς τους αυτοκρατορικούς εκπροσώπους, για να γνωστοποιήσουν στον πάπα την συμφωνία για εκκλησιαστική ένωση μέσω Οικουμενικής Συνόδου και να του ζητήσουν να προχωρήσει στην σύγκλησή της. Το γεγονός αυτό όμως είχε ως οδυνηρή συνέπεια να υποστηρίζονται από τη βυζαντινή αντιπροσωπεία δύο εκ διαμέτρου αντίθετες και ασυμβίβαστες μεταξύ τους θέσεις, ενδεικτικές του τραγικού πνευματικού διχασμού που κατέτρυχε την Αυτοκρατορία εκείνη την εποχή.

Έτσι, μετά τη λήξη των διαπραγματεύσεων, ο Αμεδέος αναχώρησε με προορισμό την *Ιταλίαν* τον Ιούνιο του 1367 μέσω Καλλιπόλεως και Κύπρου, ενώ ο Λατίνος τιτουλάριος πατριάρχης Παύλος και η βυζαντινή αντιπροσωπεία κατευθύνθηκαν στη Βενετία¹⁴⁹⁶ με σκοπό να συναντηθούν αργότερα με τον κόμη της Σαβοΐας για την επίσκεψή τους στον πάπα Ουρβανό Ε΄, ο οποίος είχε εν τω μεταξύ αναχωρήσει από την Αβινιόν στις 30 Απριλίου 1367 και στις 9 Ιουνίου έφτασε στο Βιτέρμπο¹⁴⁹⁷. Εκεί πραγματοποιήθηκε η πρώτη του επικοινωνία με τους εκπροσώπους του αυτοκράτορα και του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οπότε αναχώρησαν όλοι μαζί για τη Ρώμη για τη συνέχιση των συνομιλιών¹⁴⁹⁸.

Ο πάπας ωστόσο, υιοθετώντας την σύμφωνη με τη δική του επιθυμία θέση του αυτοκράτορα και παρακάμπτοντας ή αγνοώντας τις αποφάσεις για πραγματοποίηση Οικουμενικής Συνόδου, απηύθυνε συνολικά είκοσι τρεις επιστολές με ημερομηνία 6 Νοεμβρίου 1367 προς τον Ιωάννη Ε΄ και άλλους αυτοκρατορικούς και εκκλησιαστικούς αξιωματούχους στην Κωνσταντινούπολη¹⁴⁹⁹, μεταξύ των οποίων και προς τον Κυδώνη¹⁵⁰⁰ ως έναν από τους πρωτεργάτες της και

¹⁴⁹⁶ Βραχέα Χρονικά, 9,21, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 94. Dölger, *Regesten*, no. 3115. Επίσης, βλ. Cox, *Green Count*, σ. 238. Halecki, *Un Empereur*, σ. 162 εξ. Setton, *Papacy, I.*, σ. 307-309. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 91 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 64. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 217. Радић, *Време Јована V*, σ. 336. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 297. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 136 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 63.

¹⁴⁹⁷ Halecki, *Un Empereur*, σ. 160. Поляковская, *Κυδοнос и Запад*, σ. 50. Για το παπικό ταξίδι, βλ. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 160 εξ και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 20.

¹⁴⁹⁸ Halecki, *Un Empereur*, σ. 165. Cox, *Green Count*, σ. 238. Setton, *Papacy, I.*, σ. 308-309. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 217. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 138.

¹⁴⁹⁹ Halecki, *Un Empereur*, σ. 166-167. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 217-218.

¹⁵⁰⁰ Ο Δημήτριος, ο οποίος στην προσωπική επιστολή που έλαβε μαζί με δύο άλλους αποδέκτες, επαινούνεται ως ένας από τους πλέον ένθερμους οπαδούς της εκκλησιαστικής ένωσης. Το κείμενο, βλ. στο *Acta Urbani V*, έκδ. A.L. Tăutu, no. 131. Επίσης στο Halecki, *Un Empereur*, σ. 368, No. 9 και για το περιεχόμενό της Halecki, *Un Empereur*, σ. 156 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 20.

ίσως τον πλέον ένθερμο οπαδό της εκκλησιαστικής ένωσης, προσκαλώντας τους στην Ρώμη το Μάρτιο του 1368¹⁵⁰¹, δηλαδή την ίδια περίπου χρονική περίοδο που είχε προγραμματιστεί να συγκληθεί η συμφωνηθείσα στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1367 ενωτική Οικουμενική Σύνοδος. Με τις επιστολές του αυτές, ο Ουρβανός Ε΄ προέτρεπε τους παραλήπτες τους να συνεργαστούν για την εκκλησιαστική ενότητα και τους καλούσε για το σκοπό αυτό στην έδρα του, όπου θα επικυρωνόταν η ενωτική προσπάθεια με την επίσημη ομολογία πίστεως και την τελική προσχώρηση του Ιωάννη Ε΄ και των λοιπών μελών της αυτοκρατορικής αντιπροσωπείας, κληρικών και λαϊκών, ως πολιτικών και εκκλησιαστικών εκπροσώπων της Αυτοκρατορίας, ώστε με την υπαγωγή τους στην πνευματική δικαιοδοσία του παπικού θρόνου να επιτευχθεί η άρση του σχίσματος και η αποκατάσταση της εκκλησιαστικής ενότητας με την ενσωμάτωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο Ρωμαιοκαθολικισμό χωρίς την σύγκλιση Οικουμενικής Συνόδου, πράγμα που αποτελούσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, πάγια θέση του παπικού θρόνου τον 14^ο αιώνα¹⁵⁰², θεμελιωμένη στην ήδη παγιωμένη θεωρία για την οικουμενικότητα του ρωμαϊκού πρωτείου εξουσίας.

Ωστόσο όμως κι ενώ οι απαντητικές επιστολές του πάπα, που διαβάστηκαν δημόσια τον Σεπτέμβριο του 1368 στον υπόδρομο της Κωνσταντινουπόλεως¹⁵⁰³, προκάλεσαν τη σφοδρή αντίδραση και την αποδοκιμασία του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος, το οποίο με επικεφαλής τον πατριάρχη Φιλόθεο Κόκκινο αρνήθηκε ευθέως τη συμμετοχή του στην μελλοντική επίσκεψη στην Ρώμη, ο Δημήτριος, ως *Μεσάζων* και επικεφαλής της ισχνής φιλενωτικής μερίδας, τάχθηκε υπέρ της αποδοχής της παπικής προσκλήσεως, εφόσον στην πραγματοποίησή της διέβλεπε πλέον την δυνατότητα εκπλήρωσης του κοινού με τον αυτοκράτορα φιλοδυτικού τους οράματος για διάσωση της Αυτοκρατορίας μέσω της εκκλησιαστικής ένωσης και της σύναψης συμμαχίας με τους δυτικούς ηγεμόνες μέσω του παπικού θρόνου. Το γεγονός αυτό όμως σε συνδυασμό με την ποικίλη δραστηριότητα που ανέπτυξε στην Κωνσταντινούπολη το χειμώνα του 1367/68 για την προετοιμασία της επικείμενης αυτοκρατορικής επίσκεψης στη Ρώμη, προκάλεσε ακόμη εντονότερα την εχθρότητα εναντίον του της πολυπληθούς ανθενωτικής μερίδας και του πατριάρχη, ήδη σφοδρού του αντιπάλου και σε προσωπικό επίπεδο, με κορυφαία αντίδραση και οδυνηρή συνέπεια για τον *Μεσάζοντα* την συνοδική καταδίκη του αδερφού του Προχόρου τον Απρίλιο του

¹⁵⁰¹ Για την ημερομηνία αναχώρησης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 150 και 165. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 162-168. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 217. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 20. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 63.

¹⁵⁰² Στις παπικές επιστολές δεν υπάρχει καμία αναφορά σε σύγκλιση Οικουμενικής Συνόδου. Γι' αυτό, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 172. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 20. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 139 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 64. Αντίθετα υπογραμμίζουν το γεγονός της υπαγωγής της Ανατολικής Εκκλησίας στην Δυτική. Βλ. επ' αυτού Halecki, *Un Empereur*, σ. 163 εξ και 367 εξ.

¹⁵⁰³ *Βραχεία Χρονικά*, 9,22, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 94. Επίσης, βλ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 300.

1368¹⁵⁰⁴, ένα γεγονός που δεν συνέπεσε τυχαία την ίδια περίπου χρονική περίοδο κατά την οποία είχε οριστεί ως απώτατο χρονικό όριο για να συγκληθεί η σχεδιαζόμενη Οικουμενική Σύνοδος¹⁵⁰⁵, αλλά και είχε τεθεί αρχικά ως χρόνος επίσκεψης του Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη για την πραγματοποίηση της εκκλησιαστικής ένωσης¹⁵⁰⁶, δηλαδή η άνοιξη του 1368.

7. Η αντιπαλότητα του Δημητρίου με τον πατριάρχη Φιλόθεο Κόκκινο και η καταδίκη του Προχόρου (1364 -1368)

Οι τεταμένες σχέσεις και η σφοδρή αντιπαλότητα με τον πατριάρχη Φιλόθεο προκάλεσαν ίσως τα πλέον ακανθώδη προβλήματα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο Κυδώνης τη δεκαετία του 1360 στην Κωνσταντινούπολη, παρά το γεγονός ότι μεταξύ τους υπήρχε μακροχρόνια γνωριμία και πιθανότατα στενός οικογενειακός σύνδεσμος ήδη από την δεκαετία του 1330 στη Θεσσαλονίκη¹⁵⁰⁷. Με αφορμή όμως τις ενστάσεις ή αντιρρήσεις που εξέφρασε ο Δημήτριος ως *Μεσάζων* του Ιωάννη ΣΤ΄ για την αποπομπή του Καλλίστου και την άνοδο του Φιλοθέου στον πατριαρχικό θρόνο με σκοπό την στέψη του Ματθαίου Καντακουζηνού σε βασιλέα το 1353/54, καθώς επίσης και εξαιτίας της αρνητικής του στάσης μαζί με τον Πρόχορο απέναντί του μετά την εκθρόνιση του από τον Ιωάννη Ε΄ το 1355, οι σχέσεις τους θα πρέπει να διαταράχθηκαν σοβαρά.

¹⁵⁰⁴ Σύμφωνα με τον Tinnfeld, (*Briefe, I/I*, σ. 21) «Zudem gelang es dem Patriarchen Philotheos mehr und mehr, diese Gruppe dogmatisch und damit auch moralisch ins Zwielficht zu bringen, vor allem seit im April 1368 Prochoros Kydones, überzeugter Parteigänger seines Bruders, von der Synode in Konstantinopel als Häretiker verurteilt worden war». Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 179 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 65. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 139 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 65.

¹⁵⁰⁵ Δηλαδή ο μήνας Μάιος του 1368. Βλ. επ΄ αυτού Halecki, *Un Empereur*, σ. 157. Радић, *Време Јована V*, σ. 324 - 328. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 89-91. Meyendorff, *Concile Oecuménique*, σ. 159. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 135.

¹⁵⁰⁶ Γι΄ αυτό βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 150 και 165. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 162-168. Gill, *Byzantium and Paracy*, σ. 217. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 20. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 63.

¹⁵⁰⁷ Ο σύνδεσμος του Φιλοθέου με την οικογένεια του Μανουήλ Κυδώνη θα πρέπει να σφυρηλατήθηκε στην Θεσσαλονίκη, εφόσον ο πατριάρχης ανήκε τότε στους ησυχαστικούς κύκλους της πόλεως και συνδεόταν με τον ιερομόναχο και πνευματικό οδηγό της οικογένειας Ισίδωρο Βουχείρα, αλλά και με τον πολιτικό της προστάτη Ιωάννη Καντακουζηνό. Επειδή μάλιστα είχε αναπτύξει μάλλον φιλικές σχέσεις με το οικογενειακό του περιβάλλον, ο Δημήτριος επιχειρεί να του θυμίσει, ως παλαιού γνώριμου, την ευσέβεια και την αφοσίωση των γονέων του στην Εκκλησία, προσπαθώντας να τον αποτρέψει από την συνοδική αντιμετώπιση και καταδίκη του Προχόρου (*Λόγος ἕτερος*, 26, 525, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 328). Λόγω μάλιστα του συνδέσμου του με την οικογένεια Κυδώνη στη Θεσσαλονίκη, ο Φιλόθεος θα πρέπει επίσης να είχε αναλάβει με προτροπή του Καντακουζηνού την προστασία του Προχόρου κατά την είσοδό του στην μονή της Μεγίστης Λαύρας το 1347. Επ΄ αυτού, βλ. § 3 Κεφ. Β΄ της παρούσης με τίτλο : *Η άνοδος του Ιωάννου ΣΤ΄ Καντακουζηνού στο θρόνο και ο Δημήτριος ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος - Μεσάζων (1347-1354)*.

Η περαιτέρω όξυνση και ουσιαστική διάρρηξη των σχέσεών τους όμως θα πρέπει να επήλθε δέκα χρόνια αργότερα, κατά το έτος 1364, οπότε λίγο μετά την αποκατάστασή του στον πατριαρχικό θρόνο το φθινόπωρο και εξαιτίας πιθανότατα της έντονης φιλενωτικής δραστηριότητας και κυρίως της τελικής προσχώρησης του Δημητρίου στο Ρωμαιοκαθολικισμό, ο πατριάρχης αποφάσισε, με βάση τις αναφορές των Λαυριωτών για την αντιπαλαμική δράση του αδερφού του στον Άθω, να προχωρήσει σε διερεύνηση της υποθέσεώς του, εγκαινιάζοντας μια μακρά περίοδο σφοδρής αντιπαλότητας με τον *Μεσάζοντα*. Με τον τρόπο αυτό ο Φιλόθεος έμελλε να καταστεί το πρόσωπο εκείνο που διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο για την περαιτέρω εξαιρετικά αρνητική πορεία των αδερφών Κυδώνη, εφόσον αναδείχθηκε στον ηγέτη του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο οργάνωνε και διενεργούσε τον συνεχή και αδυσώπητο αγώνα εναντίον τους ως αντιπαλαμιτών και φιλενωτικών, με συνέπεια να επιτευχθεί τελικά η καταδίκη του Προχόρου, αλλά και να συντελεστεί κατόπιν η προϊούσα πολιτική απαξίωση και κοινωνική απομόνωση του Δημητρίου στην *μεγάλην Πόλιν*.

Η σφοδρή αντιπαλότητα του Φιλοθέου με τους αντιπαλαμίτες φιλενωτικούς της Κωνσταντινουπόλεως γενικότερα και η αντίθεσή του σε οποιαδήποτε προσπάθεια υπαγωγής της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον παπικό θρόνο - όπως την οραματιζόταν μαζί με τον αυτοκράτορα ο Κυδώνης - ήταν γνωστή ήδη πριν από την επανεκλογή του το 1364, ώστε οι αντιλήψεις του αυτές να αποτελέσουν την κυριότερη αιτία των αρχικών ενδοιασμών του Δημητρίου ως *Μεσάζοντος* για την επάνοδό του στον πατριαρχικό θρόνο, την οποία όμως τελικά όχι μόνο δεν εμπόδισε, αλλά αντιθέτως, όπως ισχυρίζεται, εισηγήθηκε στον Ιωάννη Ε΄ μετά το θάνατο του Καλλίστου τον Οκτώβριο του 1364¹⁵⁰⁸, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν θα προέβαινε σε διώξεις εναντίον των αντιπαλαμιτών. Πράγματι ο Φιλόθεος, επανερχόμενος στον θρόνο, δεσμεύθηκε ενώπιον του αυτοκράτορα - όπως σημειώνει ο Κυδώνης - ότι όχι μόνο δεν επρόκειτο να εμποδίσει την ελεύθερη έκφραση των απόψεων των αντιπαλαμιτών, αλλά και ότι δεν θα προέβαινε σε οποιαδήποτε ενέργεια εναντίον τους. Σύμφωνα μάλιστα με τον *Μεσάζοντα*, η δέσμευση αυτή του πρώην πατριάρχη αποτέλεσε όρο για να συγκατατεθεί ο αυτοκράτορας στην επανεκλογή του, δηλαδή, ότι «μηδένα λυπεῖν εἶ τις Παλαμᾶ και τοῖς ἐκείνου τόμοις θύειν μή βούλοιτο»¹⁵⁰⁹.

Ωστόσο όμως ο αποκατασταθείς πατριάρχης όχι μόνο δεν τήρησε τα συμφωνηθέντα, αλλά αμέσως σχεδόν μετά την επανεκλογή του ανακίνησε διαδικασία ανακρίσεων για την αντιπαλαμική δραστηριότητα του Προχόρου, ο οποίος, επηρεασμένος προφανώς από την ανάλογη δραστηριότητα και την

¹⁵⁰⁸ «Καὶ τοιαῦθ' ὧν ὑπὲρ σοῦ δεδεήμεθα τοῦ βασιλέως τὰ ἄλλα» (Λόγος ἕτερος, 314-315, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 322). Πρβλ. επίσης Ἐπιστ. 129, *Τῷ πατριάρχῃ κυρῷ Φιλοθέῳ*, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 165 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 18.

¹⁵⁰⁹ Ἐπιστ. 129, *Τῷ πατριάρχῃ κυρῷ Φιλοθέῳ*, 21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 165. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 237.

επικείμενη οριστικοποίηση της θρησκευτικής μεταστροφής του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη, είχε εκδηλώσει από τα τέλη του 1363 πιθανότατα ή τις αρχές του 1364 στην μονή της Μεγίστης Λαύρας, όπου μόναζε, έντονα τα αντιπαλαμικά του αισθήματα. Η εχθρική αυτή, όπως θεωρήθηκε από τον *Μεσάζοντα*, κίνηση του Φιλοθέου εναντίον του αδερφού του, είχε ως αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε περαιτέρω όξυνση οι σχέσεις τους, καθώς ο πατριάρχης - σύμφωνα με τον ισχυρισμό του - αποσκοπούσε στο να πλήξει ουσιαστικά τον ίδιο¹⁵¹⁰, υπαινισσόμενος με τον τρόπο αυτό προφανώς, ότι η δίωξη του Προχόρου εκείνη την περίοδο συνδεόταν άμεσα με την δική του φιλοδυτική δραστηριότητα στην Κωνσταντινούπολη. Πράγματι, η πατριαρχική εντολή για έρευνα αναφορικά με τον ιερομόναχο Κυδώνη είναι βέβαιο, ότι, παρόλο που σχετίζεται ευθέως με τις ήδη τεταμένες σχέσεις τους, υπαγορεύθηκε κυρίως, με αφορμή την συνεχιζόμενη αντιπαλαμική δραστηριότητα του Προχόρου στον Άθω, από την επιδίωξή του Φιλοθέου να εμποδίσει έμμεσα ή να περιστείλει την έντονη φιλενωτική προσπάθεια του *Μεσάζοντος* αδερφού του¹⁵¹¹.

Έτσι, αντιδρώντας ο πατριάρχης στην έντονη αντιπαλαμική και φιλοδυτική δραστηριότητα των αδερφών Κυδώνη στον Άθω και την Κωνσταντινούπολη, αποφάσισε, επειδή δεν μπορούσε να λάβει οποιοδήποτε μέτρο εναντίον του Δημητρίου ως ισχυρού ανώτατου αξιωματούχου, να στραφεί εναντίον του περισσότερου ευάλωτου Προχόρου, εκλαμβάνοντας την καταγγελία των Αγιορειτών εναντίον του ως την πλέον κατάλληλη ευκαιρία και εύλογη αφορμή για να κινήσει κανονική διαδικασία εις βάρος του, δεδομένου ότι ως Αθωνίτης ιερομόναχος ο νεότερος Κυδώνης, τελούσε υπό την άμεση πνευματική του δικαιοδοσία, αλλά και διότι είχε επικεντρώσει την όλη πολεμική του εκείνη την περίοδο στον Άθω σε θεολογικό επίπεδο, βάλλοντας εναντίον του Τόμου της Συνόδου του 1351, του οποίου το κείμενο είχε συντάξει τότε ο ίδιος ο πατριάρχης ως μητροπολίτης Ηρακλείας¹⁵¹².

Λίγους μήνες λοιπόν μετά την επανεκλογή του, περί τα τέλη του 1364 ή στις αρχές του 1365, ο επανεκλεγείς πατριάρχης αποφάσισε να διερευνηθούν

¹⁵¹⁰ Όπως αναφέρει απευθυνόμενος στον πατριάρχη Φιλόθεο, με τις ενέργειές του εναντίον του αδερφού του, «*ἐμέ μὲν λυπεῖσθαι ταῖς ἐκείνου κατηγορίαις, ἐκείνον δὲ δάκνεσθαι δι' ὧν αὐτός ὑβριζόμεν*» (*Λόγος ἕτερος*, 56-57, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 315). Επίσης, βλ. *Λόγος ἕτερος*, 54-55· 148, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 314· 317.

¹⁵¹¹ Είναι πολύ πιθανό επίσης η έναρξη της ανακριτικής διαδικασίας εις βάρος του Προχόρου να ξεκίνησε με αφορμή και την εκ νέου αποστολή αυτοκρατορικής πρεσβείας για την αναθέρμανση των σχέσεων με τον παπικό θρόνο και την καλλιέργεια της προοπτικής της εκκλησιαστικής ένωσης το φθινόπωρο του 1364, στην οποία έλαβε ενεργό μέρος ο Δημήτριος. Το γεγονός της συμβολής του επιβεβαιώνει νομίζουμε εμμέσως η προσωπική επιστολή που του απηύθυνε ο πάπας στις 18 Απριλίου 1365 (Το κείμενο βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 363). Επ' αυτού βλ. ακόμη Halecki, *Un Empereur*, σ. 95. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 125. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 18.

¹⁵¹² Τσεντικόπουλος, *Φιλόθεος Κόκκινος*, σ. 44 και 160 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες*, σ. 99. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 249. Περισσότερα επ' αυτού, Δ. Κουτσούρης, *Συνοδικός Τόμος της Ησυχαστικής Συνόδου του 1351. Θεολογική προσέγγιση*, Αθήνα : Γρηγόρης, 2016.

λεπτομερώς οι καταγγελίες εναντίον του Προχόρου¹⁵¹³, κάτι στο οποίο θα πρέπει να αντιτάχθηκε με σφοδρότητα ο Δημήτριος αναφερόμενος στον «*περί τόν ἀδελφόν του χειμῶνα*», κατά τον οποίο «*σπαράσσεται ἀπό θηρία*», όπως αποκαλεί τους «*ταράπτοντες*» Λαυριώτες μοναχούς που «*ἀτακτοῦν και στρέφονται μαινόμενοι καὶ ἀναισχυντοῦντες*» εναντίον του, δικάζοντάς τον «*καθ' ἡμέραν*», ενώ ο ηγούμενος ανέχεται τον καθέναν απ' αυτούς «*κάν ἐλαύνη καν σφάττη*»¹⁵¹⁴. Για την υπεράσπιση και προστασία του αδερφού του μάλιστα, ο *Μεσάζων* αναγκάστηκε να προσφύγει στον επιφυλακτικό, ωστόσο άτολμο και αδύναμο, όπως αποδείχτηκε, αυτοκράτορα, ο οποίος ανέθεσε στον Γεώργιο Συναδηνό να αποκαταστήσει τα πράγματα στην μονή της Μεγίστης Λαύρας. Επειδή όμως ο Συναδηνός καθυστερούσε προφανώς, ο Δημήτριος διαμαρτύρεται έντονα σε επιστολή που του απευθύνει σε αυστηρό τόνο, επιπλήττοντάς τον μάλιστα διότι, ενώ είχε εντολή από τον Ιωάννη Ε' να διευθετήσει σύντομα με την εξουσία που διέθετε το ζήτημα και να επιτύχει το σωφρονισμό των «*μαιομένων*» εναντίον του αδερφού του και των άλλων αντιπαλαμιτών μοναχών, εκείνος αδιαφορούσε και παρέμενε στη Λήμνο¹⁵¹⁵, περιοριζόμενος μόνο σε αυστηρές συστάσεις προς τους Λαυριώτες¹⁵¹⁶.

Την κύρια ευθύνη ωστόσο για τα προβλήματα του Προχόρου στη Λαύρα εκείνη της περίοδο σύμφωνα με τον Κυδώνη, έφερε ο ηγούμενος Ιάκωβος Τρικανάς, ο οποίος επιδείκνυε υπερβολική ανοχή στους αντιπάλους του, ενώ και ο Συναδηνός ευθυνόταν, διότι, παρόλο που υποσχόταν στον αυτοκράτορα ότι θα τακτοποιήσει το ζήτημα¹⁵¹⁷ και είχε διαβεβαιώσει τον ίδιο ότι θα αποκαθιστούσε τα πράγματα υπέρ του αδερφού του¹⁵¹⁸, εν τούτοις δεν άσκησε καθόλου πιέσεις από σεβασμό και συμπάθεια προς τον ηγούμενο, αλλά ούτε και έλαβε μέτρα για την προστασία του Προχόρου¹⁵¹⁹. Αμφισβητώντας μάλιστα ευθέως την ικανότητα του ηγουμένου να επαναφέρει την τάξη στη μονή¹⁵²⁰, ο Δημήτριος επισημαίνει στον Συναδηνό ότι έχει ήδη ενημερώσει σχετικά τον αυτοκράτορα¹⁵²¹, ζητώντας του να προτρέψει τον Ιάκωβο να περιστείλει τις υπερβολικές αντιδράσεις εναντίον του αδερφού του και

¹⁵¹³ «*πᾶσαν μὲν ἐκείνου πρᾶξιν πάντα δὲ λόγον παραινοῦντα διερευνᾶσθαι, μέχρι λογισμῶν καὶ σχημάτων τὴν περιέργειαν ἐκτείνοντα*» (Λόγος ἕτερος, 211-213, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 319). Επίσης, βλ. Поляковская, *Патриот*, σ. 89 εξ. Α.Γ. Дунаев, «*Кидонис Прохор*», στ. 657a.

¹⁵¹⁴ *Ἐπιστ.* 96, 4-5 · 11-12 · 23-24 · 63 · 91, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 130 - 132. Επίσης, βλ. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 24.

¹⁵¹⁵ *Ἐπιστ.* 96, 5-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 130.

¹⁵¹⁶ *Ἐπιστ.* 96, 50-51, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 131.

¹⁵¹⁷ *Ἐπιστ.* 96, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 130.

¹⁵¹⁸ «*μήθ' ἄπερ αὐτὸς ὑπέσχου τῷ βασιλεῖ τὴν ἀρχὴν δεχόμενος*» (*Ἐπιστ.* 96, 21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 130).

¹⁵¹⁹ *Ἐπιστ.* 96, 23-24 · 26-30 · 45-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 130-131.

¹⁵²⁰ Μέμφεται μάλιστα τον ηγούμενο ότι δεν αναδείχθηκε στο αξίωμά του με τρόπο ανεπίληπτο, δηλαδή «*οὐκ ἄνευ στάσεως καὶ τῆς τῶν βελτιόνων λύπης*» (*Ἐπιστ.* 96, 26-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 131).

¹⁵²¹ *Ἐπιστ.* 96, 45-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 131.

να του συμπεριφερθεί ως δάσκαλος και πατέρας και όχι ως τύραννος και εχθρός¹⁵²². Αν μάλιστα, προειδοποιεί απειλητικά τον Συναδηνό, δεν καταφέρει να διορθώσει τα πράγματα και δεν σταματήσουν οι διώξεις εναντίον του και εναντίον των άλλων αντιπαλαμιτών μοναχών στην Λαύρα, τότε θα αναγκαστεί να προσφύγει και πάλι στον Ιωάννη Ε΄¹⁵²³, ζητώντας τώρα την αντικατάστασή του ίδιου προκειμένου να επανέλθει η ειρήνη στον Άθω¹⁵²⁴.

Ο Πρόχορος εν τω μεταξύ, θεωρώντας ότι διαθέτει ισχυρή αυτοκρατορική προστασία μέσω του αδερφού του, όχι μόνο δεν περιέστειλε την αντιπαλαμική του δραστηριότητα, αλλά, κατά τους δέκα μήνες περίπου που διέρρευσαν από την εντολή του πατριάρχη, ανέπτυξε έντονη αντιπαλαμική συγγραφική δράση κυρίως, γεγονός που οδήγησε τον ηγούμενο να προβεί σε νέα επιβαρυντική αναφορά προς τον πατριάρχη τον Οκτώβριο του 1365¹⁵²⁵, την οποία απέστειλε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 1366, ενώ ο αυτοκράτορας είχε ήδη αναχωρήσει για την Ουγγαρία. Λαμβάνοντας την αναφορά του ηγουμένου ο Φιλόθεος και γνωρίζοντας τη δυσκολία της υποθέσεως, έσπευσε προσποιούμενος τον λυπημένο - όπως ισχυρίζεται ο Δημήτριος¹⁵²⁶, - για να τον συναντήσει στα ανάκτορα, προκειμένου να τον διαβεβαιώσει ότι, ενώ είχε σκοπό να αναβάλλει την εξέταση της υποθέσεως του αδερφού του, δεχόταν σοβαρές πιέσεις και συνεχείς παραινέσεις από διάφορα πρόσωπα του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως να μην υποχωρήσει λόγω του αξιώματος του *Μεσάζοντος* που έφερε εκείνος ως αδερφός του, αλλά να προχωρήσει στην συνοδική αντιμετώπιση του ζητήματος του Προχόρου¹⁵²⁷.

Σύμφωνα με τα παραπάνω είναι εξαιρετικά πιθανό, ότι ο πατριάρχης, υποπτευόμενος αρχικά την αυτοκρατορική υποστήριξη και τις ενδεχόμενες αντιδράσεις του Δημητρίου, προσπάθησε να χειριστεί ήπια την υπόθεση με εντολή προς τον ηγούμενο να διευθετήσει το πρόβλημα στην μονή της Λαύρας, υποχρεώνοντας μάλιστα τον Πρόχορο να διακηρύξει δημόσια πίστη στην εκκλησιαστική διδασκαλία¹⁵²⁸. Στην κίνηση αυτή ο ιερομόναχος Κυδώνης την Κυριακή της Ορθοδοξίας, στις 22 Φεβρουαρίου του 1366¹⁵²⁹, όχι όμως - όπως ισχυρίζεται αργότερα ο πατριάρχης - επειδή αναθεώρησε τις αντιπαλαμικές του απόψεις ή μετέβαλε την στάση του, αλλά κυρίως για να κατευνάσει προσωρινά τις

¹⁵²² *Επιστ.* 96, 84-85, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 132.

¹⁵²³ *Επιστ.* 96, 90-95, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 132.

¹⁵²⁴ *Επιστ.* 96, 45-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 131.

¹⁵²⁵ «ἀπογνοῦς αὐτοῦ ... γράφει καὶ ἀναφέρει περὶ τούτου» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 88-89, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 102 (PG 151, 695 C)].

¹⁵²⁶ «ἀλγῶν δῆθεν εἰ τοιοῦτος ἀνὴρ ἀδοξήσειε» (*Λόγος ἕτερος*, 226-228, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 320).

¹⁵²⁷ *Λόγος ἕτερος*, 232-236, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 320.

¹⁵²⁸ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 97-98, 105-106, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 102 (PG 151, 695 D -696 A). Επίσης, βλ. Α.Γ. Дунаев, «Кидонис Прохор», στ. 657b.

¹⁵²⁹ Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 30.

αντιδράσεις εναντίον του και εναντίον των ομοφρόνων του στην μονή της Λαύρας, ώστε να κλείσει χωρίς κανονικές συνέπειες η υπόθεσή του.

Ωστόσο, η εντονότερη συνέχιση της αντιπαλαμικής του δραστηριότητας στον Άθω ανάγκασε τον Φιλόθεο να αναθέσει αρχικά στον μητροπολίτη Νικαίας Θεοφάνη να τακτοποιήσει το ζήτημα μεταβαίνοντας στην μονή της Λαύρας¹⁵³⁰. Ο Θεοφάνης όμως, επιθυμώντας πιθανώς να μην εμπλακεί στην δύσκολη αυτή υπόθεση, δήλωσε αδυναμία να ανταποκριθεί, προβάλλοντας μάλλον προσχηματικά ως αιτία την άλλη εκκλησιαστική αποστολή που είχε αναλάβει και αφορούσε ζητήματα του Σερβικού Πατριαρχείου. Για το λόγο αυτό και επιφορτίστηκε εκ νέου με το έργο αυτό ο ηγούμενος της μονής Ιάκωβος¹⁵³¹. Παρά τις παραινέσεις του ωστόσο, ο Πρόχορος θα πρέπει να συνέχιζε ακάθεκτος την αντιπαλαμική του δραστηριότητα, μάλιστα δε προσεκτικά και συγκεκαλυμμένα¹⁵³², ώσπου περί τα τέλη του 1366 ή το πιθανότερο στις αρχές του 1367 εντοπίστηκαν στο κελί του αιρετικά συγγράμματα¹⁵³³, γεγονός που οδήγησε την σύναξη της μονής της Λαύρας στην απόφαση να τον θέσει σε πλήρη απομόνωση¹⁵³⁴, αλλά και να υποβάλλει εισήγηση προς τον πατριάρχη Φιλόθεο για συνοδική αντιμετώπιση της υποθέσεως¹⁵³⁵.

¹⁵³⁰ *Λόγος ἕτερος*, 302-305, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 322.

¹⁵³¹ Για την ανάθεση της διεξαγωγής έρευνας στο Θεοφάνη, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 238. Α.Γ. Духнаев, «Кидонис Прохор», στ. 657b και Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 30. Για την αποστολή του Θεοφάνη A. Rigo, «La missione di Teofane di Nicea a Serre presso il despota Giovanni Uglješa (1367 – 1368)», στο S. Lucà - L. Perria (a cura di), *Όπώρα. Studi in onore di mgr Paul Canart per il LXX compleanno*, (Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata, n.s., LI), Roma: Congregazione d'Italia dei Monaci Basiliani, 1997, σ. 114-127, ιδιαίτερος στις σελ. 122-124. Γενικότερα για το Θεοφάνη Νικαίας, βλ. Ιωαννίδης, *Σημειώσεις*, σ. 41 εξ. Χ.Γ. Σωτηρόπουλου, *Θεοφάνους Γ΄ Επισκόπου Νικαίας, Περί Θαβωρίου Φωτός λόγοι πέντε*, Αθήναι 1990. I.D. Polemis, *Theophanes of Nicaea. His Life and Works*, (Wiener Byzantinische Studien 20), Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1996. Γ.Θ. Ζαχαρόπουλου, *Θεοφάνης Νικαίας (; - ± 1380/1). Ο Βίος και το Συγγραφικό του Έργο*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 35), Θεσσαλονίκη 2003. Π.Ν. Τούλη, *Κτιστό και Άκτιστο στον Θεοφάνη Νικαίας. Σπουδή στην περί Δημιουργίας διδασκαλία του*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2012. Π.Ν. Τούλη, *Ο Λόγος του Θεοφάνη Νικαίας «Εις την Πανάχραντον και Παναγίαν, Δέσποιναν ημών Θεοτόκον»*, (Acta Varia Academica 17), Θεσσαλονίκη 2016.

¹⁵³² Γι' αυτό και σύμφωνα με τον Φιλόθεο κινούνταν εντός της μονής της Μεγίστης Λαύρας και γενικότερα στον Άθω ως «καρκίνος λοξά βαδίζων, Εύριπου τε φέρων μεταβολάς, καί τάς χαμαιλέοντος ἀλλάττων μορφάς» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 111-113, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 102-103 (PG 151, 696 A)].

¹⁵³³ «εὐρέθη γὰρ ἔχων ἐν τῷ κελίῳ αὐτοῦ συγγράμματα αἰρετικῶν τῶν κακοδόξων τούτων, ἅπερ καὶ εἰς χεῖρας ἐμπεσόντα τῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν, σφοδρὸν ἀνήγειρε τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 114-117, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 103 (PG 151, 696 B)]. Επίσης, βλ. Α.Γ. Духнаев, «Кидонис Прохор», στ. 657 b.

¹⁵³⁴ «χωρίζουσι μὲν αὐτὸν τῆς αὐτῶν κοινωνίας» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 117-118, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 103 (PG 151, 696 B)]. Επίσης, βλ. Α.Γ. Духнаев, «Кидонис Прохор», στ. 657 b.

¹⁵³⁵ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 118-120, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 103 (PG 151, 696 B).

Ο ιερομόναχος Κυδώνης, αντιδρώντας στις ενέργειες των συμμοναστών του, απευθύνθηκε, έπειτα προφανώς και από προτροπή του αδερφού του, με επιστολές στις αρχές του 1367 στον πατριάρχη και στον αυτοκράτορα¹⁵³⁶, υπογραμμίζοντας μάλιστα προς τον Φιλόθεο, ότι δεν επιθυμούσε να του παραθέσει γραπτώς και μέσω επιστολής τις θεολογικές του αντιλήψεις, αλλά ότι επρόκειτο να του αποστείλει τα συγγράμματά του, από τα οποία θα καταδειχτεί το «φρόνημά του» και το «τι δοξάζη περι τῆς ὀρθῆς πίστεως»¹⁵³⁷, γεγονός το οποίο βέβαια δεν έπραξε, με σκοπό, όπως φάνηκε αργότερα, να τα προσκομίσει στον πατριάρχη ο ίδιος ερχόμενος στην Κωνσταντινούπολη. Η απόφαση για αυτόβουλη έλευση του Προχόρου στην *μεγάλην Πόλιν* υπήρξε μια κίνηση που οφειλόταν πιθανότατα και πάλι σε συμβουλή του Δημητρίου, η οποία εδραζόταν, εκτός από τους προφανείς λόγους τακτικής, στην βεβαιότητά του, ότι μετά και τις τελευταίες αναφορές των Λαυριωτών ήταν σχεδόν βέβαιη η συνοδική εξέταση της υποθέσεώς του αδερφού του, η οποία θα περιλάμβανε οπωσδήποτε προηγουμένως κλήση του στο πατριαρχείο για να απολογηθεί στο πλαίσιο της κανονικής προκαταρκτικής ανακριτικής διαδικασίας. Έτσι ο Πρόχορος, σε συνεννόηση και πάλι με τον Δημήτριο, θα έκρινε φρονιμότερο να μην αναμείνει την κανονική πρόσκληση του πατριάρχη, αλλά να δρομολογήσει, αμέσως σχεδόν μετά την επιστροφή του Ιωάννη Ε΄ τον Απρίλιο του 1367, την έλευσή του στην Κωνσταντινούπολη, ώστε να γίνει αρχικά δεκτός στο παλάτι από τον αυτοκράτορα και κατόπιν να παραδώσει τα συγγράμματά του στον Φιλόθεο, ώστε να είναι διαθέσιμος ανά πάσα στιγμή, ενώ ο πατριάρχης θα τα μελετούσε, για να δώσει τις απαραίτητες επεξηγήσεις ή και να απολογηθεί υπερασπιζόμενος τις θέσεις του.

Πράγματι, λίγο μετά την επιστροφή από το ταξίδι του στην Ουγγαρία την άνοιξη του 1367, ο Δημήτριος παρέδωσε στον αυτοκράτορα την επιστολή του Προχόρου, την οποία μάλιστα επέδειξε στη συνέχεια και σε πολλά από τα μέλη του αυτοκρατορικού συμβουλίου¹⁵³⁸. Ο Ιωάννης Ε΄, όπως ισχυρίζεται για τον αδερφό του ο *Μεσάζων*, διαπίστωσε ότι «συκοφαντοῦσι τὸν ἄνδρα»¹⁵³⁹ και υποσχέθηκε προφανώς¹⁵⁴⁰, αλλά μάλλον αορίστως, ότι προτίθεται να μεσολαβήσει υπέρ του στον πατριάρχη. Γι΄ αυτό και αφού ο *Μεσάζων* έλαβε αυτοκρατορική διαβεβαίωση

¹⁵³⁶ Για το λόγο αυτό και θεωρείται από τους περισσότερους ως αγροίκος, «ἀπὸ τὸ θεολογῆσαι κἄν τὸ βραχύτατον» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 124-125, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 103 (PG 151, 696 CD)]. Επίσης, βλ. Α.Γ. Духаев, «Кидонис Прохор», στ. 657b.

¹⁵³⁷ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 133-134, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 103 (PG 151, 696 C).

¹⁵³⁸ «καὶ τοῦτο τὸ γράμμα εἶδε μὲν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀνέγνω, δέδωκα δὲ καὶ αὐτὸς πολλοῖς τῶν εἰς τὸ μέγα τελούντων συνέδριον, πάντας γὰρ ἐβουλόμην εἰδέναι τὴν περὶ τὸ πρᾶγμα τοῦ ἀνδρὸς καθαρότητα, καὶ ὅσον μὲν ἐκεῖνος τὸν πρὸς τοὺς ὑβριστὰς ἀγῶνα θαρρεῖ, ὅσον δὲ τούτοις ψεύδους ἔνεστι καὶ δειλίαις» (Επιστολή πρὸς φίλον, 238-242, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 353).

¹⁵³⁹ Επιστολή πρὸς φίλον, 246-248, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 353.

¹⁵⁴⁰ Τούτο συνέβαινε, διότι όπως ισχυρίζεται ο Δημήτριος, υπήρχε διάχυτη η φήμη για την εύνοια που απολάμβανε, καθώς «οὐδενὸς ἐμὲ παρὰ βασιλέως ἀτυχήσειν ὃ τι ἂν ἐπαγγέλομι» (Επιστολή πρὸς φίλον, 63-64, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 348).

για παρέμβαση στον Φιλόθεο, κάλεσε στην Κωνσταντινούπολη τον Πρόχορο, ο οποίος έφτασε εκεί περίπου στα μέσα Ιουνίου του 1367 και έγινε αμέσως δεκτός από τον Ιωάννη Ε΄ και στη συνέχεια οπωσδήποτε από τον πατριάρχη. Σε συνάντηση μάλιστα που είχε ο ίδιος ο Δημήτριος με τον Φιλόθεο λίγο πριν από την έλευση του αδερφού του και μετά ίσως από παρέμβαση του αυτοκράτορα, είχε λάβει την διαβεβαίωση, όπως τονίζει αργότερα, ότι ο Πρόχορος επρόκειτο να γίνει δεκτός και να συζητήσει μαζί του μόνο σε ιδιωτικό επίπεδο για τις αμφιβολίες που είχε στα θεολογικά ζητήματα, ενώ ο πατριάρχης του υποσχέθηκε - όπως διατείνεται - επιπλέον ότι θα φροντίσει να διευθετήσει σύντομα και χωρίς κανονικές συνέπειες την υπόθεση¹⁵⁴¹.

Μεταξύ του πατριάρχη και του Προχόρου έλαβαν χώρα συνολικά τρεις συναντήσεις, η αποτυχία της πρώτης από τις οποίες ενόχλησε ιδιαίτερα το Δημήτριο και προκάλεσε ενδεχομένως την παρέμβασή του, ζητώντας από τον Φιλόθεο να τηρήσει τις υποσχέσεις του και να διαλεχτεί με τον αδερφό του για τα ζητήματα που θα εξέφραζε αμφιβολίες. Έτσι, ίσως το Σεπτέμβριο ή τον Οκτώβριο του 1367, ο πατριάρχης, παρόλο που δεν επιθυμούσε να συναντηθεί εκ νέου με τον υπόδικο ουσιαστικά ιερομόναχο, τον προσκάλεσε¹⁵⁴², πιεζόμενος προφανώς, σε δεύτερη συνάντηση στο πατριαρχείο. Ενώ όμως είχε συμφωνηθεί πως και η συνάντηση αυτή θα ήταν ιδιωτική και θα διεξαγόταν θεολογικός διάλογος μεταξύ τους, ο Φιλόθεος φρόντισε αντίθετα να είναι παρόντες επιπλέον ως μάρτυρες ο μητροπολίτης Εφέσου Θεοδώρητος, καθώς και κάποιοι ανώτατοι πατριαρχικοί κληρικοί¹⁵⁴³, αλλά και απαίτησε από τον Πρόχορο να αποδεχτεί εκ των προτέρων και χωρίς αντίρρηση το περιεχόμενο του Τόμου του 1351, προκειμένου να διεξαχθεί στη συνέχεια διάλογος και να λάβει απαντήσεις επάνω στα ζητήματα που διατύπωνε αμφιβολίες, με τα οποία είχε ασχοληθεί στα έργα του¹⁵⁴⁴.

¹⁵⁴¹ Λόγος έτερος, 315-320, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 322. Στην πρόθεση αυτή του πατριάρχη για ηπιότερη αντιμετώπιση του Προχόρου διαφαίνεται παρέμβαση από το αυτοκρατορικό περιβάλλον και μάλιστα από τον Ιωάννη Ε΄, ο οποίος θα ανέθεσε πιθανότατα στον πεθερό του Ιωάσαφ Καντακουζηνό να χειριστεί το ζήτημα, καθώς και ο ίδιος ο πρώην αυτοκράτορας εξακολουθούσε, λόγω του στενού τους οικογενειακού δεσμού, να υποστηρίζει τον Πρόχορο, υπό την προϋπόθεση ότι θα αποδεχτεί την συνοδικά κατοχυρωμένη εκκλησιαστική διδασκαλία και θα αποδοκιμάσει εγγράφως τις αιρετικές του αντιλήψεις. Γι' αυτό, βλ. *Πιττάκιον*, στο Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 620-621, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 103 (PG 151, 708 C).

¹⁵⁴² *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῶ Φιλοθέῳ*, 12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 165.

¹⁵⁴³ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 144-147, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 104 (PG 151, 696 D - 697 A) και *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῶ Φιλοθέῳ*, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 165. Επίσης, βλ. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 38 και Α.Γ. Дугаев, «Κιδοнис Прохор», στ. 657 bc.

¹⁵⁴⁴ Η επιμονή του πατριάρχη μάλιστα να μην διαλεχθεί με τον Πρόχορο, τον οδήγησε στο τέλος της συναντήσεως να του παραδώσει δύο ακόμη έργα του. Γι' αυτό βλ. *Πιττάκιον*, στο Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 610-611, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 121 (PG 151, 708 B) και *Τῷ αὐτῷ πατριάρχει*, 3, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 296. Ο Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 239), υποστηρίζει όχι ορθά, ότι τα δύο αυτά έργα επιδόθηκαν τον Ιανουάριο ή Φεβρουάριο του 1368 στον πατριάρχη, κάτι όμως που έρχεται σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς του ίδιου του Προχόρου στο *Πιττάκιον* (Δεκέμβριος

Η όλη στάση του πατριάρχη κατά τη δεύτερη αυτή συνάντηση με τον αδερφό του ψέγεται με σφοδρότητα¹⁵⁴⁵ και προκαλεί εντονότερα το θυμό του Μεσάζοντος¹⁵⁴⁶, πράγμα που τον οδηγεί πλέον σε ανοικτή παρέμβαση στην υπόθεση απευθύνοντάς του το φθινόπωρο του 1367¹⁵⁴⁷ σκληρή επιστολή προκειμένου να τον ελέγξει για την μη τήρηση των συμφωνηθέντων, αλλά και κατηγορώντας τον, εξαιτίας της επαμφοτερίζουσας στάσης του, για διπροσωπία και υποκρισία¹⁵⁴⁸. Με σκοπό μάλιστα να παρεμποδίσει ή και να αναστείλει την συνέχιση της κανονικής εξετάσεως του αδερφού του, υπενθύμισε δηκτικά στον πατριάρχη τη βοήθεια που του πρόσφερε για την επάνοδό του στον θρόνο το 1364 και παράλληλα τη συμφωνία και τις υποσχέσεις που είχε δώσει τότε στον αυτοκράτορα¹⁵⁴⁹, για να του τονίσει απειλητικά στο τέλος, ότι για την παραβίαση των «*συνθηκῶν*» στην οποία προέβη με τη δίωξη κατά του Προχόρου, κινδυνεύει να εκθρονιστεί, εφόσον «*ὁ πάντα ἄριστος βασιλεύς δίκας σε μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτήσῃ τῆς περὶ τὰ θεῖα ψευδολογίας*»¹⁵⁵⁰.

Η παρέμβαση του Μεσάζοντος ωστόσο δεν φαίνεται να είχε κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα, καθώς ο πατριάρχης, έχοντας προφανώς την υποστήριξη του πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνού και γνωρίζοντας ότι, λόγω της ουδετερότητάς του αλλά και της επιδίωξής του για τη διατήρηση ήπιου κλίματος στην Κωνσταντινούπολη ενόψει του προγραμματιζόμενου ταξιδιού του στην παπική έδρα, ο Ιωάννης Ε΄ δεν επρόκειτο να αντιδράσει, όχι μόνο δεν μετέβαλε τη στάση του, αλλά, αφού μελέτησε μερικῶς τα συγγράμματα του Προχόρου και διαπίστωσε ότι αυτά είναι «*πάσης ἀσεβείας ... μεστὰ*»¹⁵⁵¹, απέφυγε στο εξής να συναντηθεί μαζί του, προφασιζόμενος, καθώς ο ιερομόναχος Κυδώνης δεν είχε πρόθεση να μεταβάλλει τη στάση του, ασθένεια ή διάφορες άλλες ασχολίες¹⁵⁵², αφού ήταν πεπεισμένος επίσης ότι ο αυτοκράτορας θα τηρούσε αυστηρά ουδέτερη στάση στην υπόθεση, προκειμένου να μην παροξύνει περισσότερο την συντριπτικά

1367), ότι είχε παραδώσει πριν από δύο μήνες (τον Οκτώβριο του 1367) δύο επιπλέον από τα έργα του στον πατριάρχη Φιλόθεο, χωρίς όμως να λάβει απάντηση. Γι' αυτό, βλ. επίσης Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 33.

¹⁵⁴⁵ *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῷ Φιλοθέῳ*, 35-36 και 56, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 165 και 166.

¹⁵⁴⁶ *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῷ Φιλοθέῳ*, 5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 164.

¹⁵⁴⁷ Η χρονολόγηση της επιστολής τοποθετείται από τους εκδότες της την άνοιξη του 1368 (*Τῷ πατριάρχει Φιλοθέῳ*, Α΄, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 293 και *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῷ Φιλοθέῳ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 164). Νομίζουμε όμως με βάση το περιεχόμενό της, ότι αυτή συντάχθηκε και απευθύνθηκε στον πατριάρχη Φιλόθεο το φθινόπωρο του 1367.

¹⁵⁴⁸ *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῷ Φιλοθέῳ*, 7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 165.

¹⁵⁴⁹ «*μηδένα λυπεῖν εἴ τις Παλαμᾶ καὶ τοῖς ἐκείνου τόμοις θύειν μὴ βούλοιοτο*» (*Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῷ Φιλοθέῳ*, 17-18 και 21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 165).

¹⁵⁵⁰ *Επιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῷ Φιλοθέῳ*, 65-66, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 166.

¹⁵⁵¹ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 169-170, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 104 (PG 151, 697 C).

¹⁵⁵² *Λόγος ἔτερος*, 390-398, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 324-325.

πλειοψηφούσα παλαμική και ανθενωτική μερίδα των πολιτών της *μεγάλης Πόλεως*. Για το λόγο αυτό και όπως ισχυρίζεται ο Κυδώνης, παρόλο που ο αδερφός του επισκεπτόταν καθημερινά σχεδόν το πατριαρχείο ζητώντας να πληροφορηθεί για την πορεία μελέτης των έργων του, λάμβανε από τον πατριάρχη συνεχώς αόριστες απαντήσεις¹⁵⁵³, ώσπου, το Νοέμβριο ίσως του 1367, προσκλήθηκε και πάλι¹⁵⁵⁴ - ίσως και έπειτα από παρότρυνση του Καντακουζηνού - σε μια τρίτη και τελευταία συνάντηση, η οποία απέτυχε επίσης λόγω της επίμονης άρνησης του Προχόρου στη συμβιβαστική λύση του Φιλόθεου να συνθέσει νέο έργο, με το οποίο θα αναιρούσε εγγράφως τις αντιλήψεις που είχε εκφράσει στα προηγούμενα συγγράμματά του¹⁵⁵⁵ και παράλληλα θα αποδεχόταν δημόσια το περιεχόμενο του Συνοδικού Τόμου του 1351¹⁵⁵⁶, ώστε να κλείσει η υπόθεση χωρίς προσφυγή σε σύνοδο.

Η έντονη επιμονή του Προχόρου να μην αναθεωρήσει τις απόψεις του εγγράφως, καθώς επίσης και η επιθυμία του, εφόσον αισθανόταν ξένος στην Κωνσταντινούπολη¹⁵⁵⁷, να επιστρέψει στον Άθω, οδήγησαν τον πατριάρχη στην απόφαση να μην του επιτρέψει την αναχώρηση, αλλά, εφόσον η υπόθεσή του βρισκόταν ακόμη σε εκκρεμότητα και η κατάσταση ήταν τεταμένη στην μονή της Μεγίστης Λαύρας, να παραμείνει οπωσδήποτε για το χειμώνα του 1367/68 στην *μεγάλην Πόλιν*¹⁵⁵⁸, με σκοπό προφανώς να συνεχιστεί η προσπάθεια διευθέτησης του προβλήματος χωρίς συνοδική αντιμετώπιση, αλλά με έγγραφη αποκήρυξη των αντιπαλαμικών του απόψεων. Η ενέργεια αυτή του πατριάρχη συνδέθηκε, καθώς φαίνεται, στον Άθω και ειδικότερα στη Λαύρα με επικείμενη καταδίκη του Προχόρου, γεγονός που μόλις πληροφορήθηκε ο ιερομόναχος, τον οδήγησε, σε συνεννόηση προφανώς και πάλι με τον Δημήτριο, στη σύνθεση και την αποστολή προς τον ηγούμενο Ιάκωβο στις αρχές του Χειμώνα - Νοέμβριο ή Δεκέμβριο - του 1367¹⁵⁵⁹ του *Πιττακίου*¹⁵⁶⁰, όπου επιτίθεται με σφοδρότητα στον Τρικανά,

¹⁵⁵³ *Λόγος ἕτερος*, 417-420, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 325.

¹⁵⁵⁴ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 387, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 113 (PG 151, 702 D). Επ' αυτού ο Rigo, (*Il Monte Athos*, σ. 34) υποστηρίζει ότι η συνάντηση έγινε στις 15 Νοεμβρίου του 1367 με παρόντα τον μητροπολίτη Εφέσου, χωρίς όμως να διευκρινίζει σαφώς εάν επρόκειτο για την πρώτη ή τη δεύτερη. Πάντως τα χρονολογικά δεδομένα είναι περισσότερο συμβατά με τη δεύτερη, δηλαδή την τρίτη κατά σειρά συνάντηση με τον πατριάρχη Φιλόθεο.

¹⁵⁵⁵ Ο Φιλόθεος ζήτησε από τον Πρόχορο «*τὸν ἱερὸν ὑπογράψαι τόμον, ..., καὶ τὰ κακῶς παρ' αὐτοῦ συγγραφέντα ἀνατρέψαι, οὐ λόγους μόνον ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ συγγράμματι*» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 411-413, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 114 (PG 151, 703 B)].

¹⁵⁵⁶ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 414-416, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 114 (PG 151, 703 C). Επίσης, βλ. Α.Γ. Дунаев, «Κιδονис Προχορ», στ. 657 σ.

¹⁵⁵⁷ Τούτο συμπεραίνεται από τον υπαινιγμό του Προχόρου ότι, λόγω της ήδη δεκάμηνης παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη, έχει αρχίσει να μην τον ενοχλεί σχεδόν καθόλου η *ξενιτεία* που αισθανόταν εκεί (*Τῷ αὐτῷ πατριάρχη*, 8-9, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 296 : «*Ταύταις ἤδη δέκα μῆσι ψυχαγωγουμένω μοι ταῖς ἐλπίσι δεινὸν μὲν οὐδὲν ἐνομιζέτο ξενιτεία*»).

¹⁵⁵⁸ «*οὐδὲ γὰρ ὑποστρέψει παραυτίκα πρὸς τὸ Ἅγιον Ὅρος, ἀλλ' ἐνταῦθα παραχειμάσειν ὀφείλει*» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 421-422, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 114 (PG 151, 703 C)]. Επίσης, βλ. Α.Γ. Дунаев, «Κιδονис Προχορ», στ. 657 σ.

¹⁵⁵⁹ Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 239 και Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 35.

ισχυριζόμενος ψευδώς ότι τόσο οι βασιλείς, δηλαδή ο Ιωάννης Ε΄ και ο Ιωάσαφ Καντακουζηνός, όσο και ο πατριάρχης έχουν επιδείξει κατανόηση στις απόψεις του, ενώ είναι επίσης πεπεισμένοι ότι όλες οι ενέργειες και οι κατηγορίες των Λαυριωτών εναντίον του «*ἀδικίαν εἶναι καὶ συκοφαντίαν καὶ φθόνον*»¹⁵⁶¹.

Η γνωστοποίηση του περιεχομένου του πιττακίου μέσω της νέας καταδικαστικής απόφασης των Αγιορειτών στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 1368¹⁵⁶², φαίνεται ότι προκάλεσε την εις βάρος του Προχόρου σφοδρότατη αντίδραση του πατριάρχη, αλλά και του Καντακουζηνού¹⁵⁶³, με συνέπεια ο πρώην αυτοκράτορας να συγκατατεθεί τελικά στην παραπομπή της υποθέσεως σε σύνοδο και προφανώς στην καταδίκη του ιερομονάχου, εφόσον ξεκίνησε επιπλέον, θεωρώντας τον ως αιρετικό και αντίπαλό του θεολογικά, αγώνα εναντίον του με την σύνθεση του πρώτου αντιρρητικού του λόγου¹⁵⁶⁴. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει σαφώς νομίζουμε, ότι ο μέχρι τότε προστάτης του πρώην αυτοκράτορας όχι μόνο είχε παραιτηθεί από την υπεράσπισή του, αλλά και λάμβανε πλέον σαφώς θέση εναντίον του, με αποτέλεσμα ο πατριάρχης να έχει τη δυνατότητα να κινηθεί απολύτως ελεύθερα για να αντιμετωπίσει με αποτελεσματικό τρόπο την υπόθεση, δεδομένου ότι και από τον ήδη αποστασιοποιημένο Ιωάννη Ε΄ δεν θα υπήρχε αντίδραση, ενόψει μάλιστα, όπως ήδη αναφέρθηκε, και του προγραμματιζόμενου ταξιδιού στην Ρώμη, για την πραγματοποίηση του οποίου επιδίωκε την συμμετοχή και εκπροσώπων του πατριαρχείου ή σε αντίθετη περίπτωση την εξασφάλιση

¹⁵⁶⁰ Αποσπάσματα του Πιττακίου έχουν ενταχτεί από το Φιλόθεο στον Συνοδικό Τόμο του 1368 (603 - 605 · 607 - 622 · 626 - 649, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 121 και 122 - 123 PG 151, 708 ABC · 709 A και 710 D)

¹⁵⁶¹ Πιττάκιον, στο Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 604, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 121 (PG 151, 708 A).

¹⁵⁶² Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 445-446, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 115 (PG 151, 704 B).

¹⁵⁶³ Πιττάκιον, στο Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 620-621, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 121 (PG 151, 708 C).

¹⁵⁶⁴ Ο λόγος έχει τίτλο : *Αντιρρητικά κατά τοῦ ἱερομονάχου Προχόρου τοῦ Κυδώνη, γράψαντος κατά τοῦ ἐν τῷ θαβωρείῳ λάμψαντος φωτός ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κτίσμα τοῦτο καλῶν*, έκδ. E. Voordeckers - F. Tinnefeld, *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. 3-105. Με το έργο αυτό ο Καντακουζηνός στρέφεται εναντίον των αντιλήψεων του Προχόρου, για την κτιστότητά του θαβωρείου Φωτός, επικεντρώνοντας την κριτική του κυρίως στο έκτο βιβλίο του *περί Ουσίας και Ενεργείας*, καθώς επίσης και στον Έλεγχο [E. Voordeckers - F. Tinnefeld, *Prolegomena*, στο *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. XVI και Γ. Μπαγκαβού, *Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός*, σ. 70]. Η κίνηση αυτή του πρώην αυτοκράτορα αποτέλεσε οπωσδήποτε ισχυρότατο πλήγμα για την πορεία της υποθέσεως του Προχόρου, εφόσον πέραν των άλλων κάνει λόγο εκεί για τις χαλκευμένες κατηγορίες εναντίον των Λαυριωτών, δικαιολογεί την αποκοπή των αντιπαλαμιτών από την Εκκλησία σε περίπτωση μη μεταμέλειάς τους και προειδοποιεί τον Πρόχορο ότι εξαιτίας της δραστηριότητάς του εναντίον του Τόμου του 1351 και της επιμονής του στις αιρετικές του αντιλήψεις, αλλά και στις ύβρεις εναντίον των μελών της Συνόδου του 1351, πρόκειται να υποβληθεί κι εκείνος σε καθαίρεση. Βλ. *Αντιρρητικά κατά τοῦ ἱερομονάχου Προχόρου τοῦ Κυδώνη*, 23, έκδ. E. Voordeckers - F. Tinnefeld, *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. 33.

τουλάχιστον της ανοχής του Φιλοθέου και της ηρεμίας στην Κωνσταντινούπολη, κατά τη διάρκεια της απουσίας του από τις επικείμενες αντιδράσεις των ανθενωτικών.

Εκτός των ήδη παρατεθέντων λόγων, ο πατριάρχης, όπως ισχυρίζεται ο ίδιος, παρέπεμψε σε σύνοδο τον Προχόρο, διότι είχαν εξαντληθεί πλέον όλα τα περιθώρια του διαλόγου μαζί του, καθώς είχε ήδη διαρρεύσει μεγάλο χρονικό διάστημα από τη έλευση του στην Κωνσταντινούπολη και είχαν πραγματοποιηθεί τουλάχιστον τρεις άκαρπες συναντήσεις μεταξύ τους, αναμένοντας μάταια «*τὴν ἐκείνου καθαρὰν μετάνοιαν*»¹⁵⁶⁵. Ωστόσο όμως είναι βέβαιο, ότι ως ένας από τους κυριότερους λόγους, αν όχι ο κυριότερος, που οδήγησε τον Φιλόθεο στην εσπευσμένη παραπομπή του Προχόρου στη σύνοδο θα πρέπει, παρόλο που δεν δηλώνεται, να θεωρηθεί η προσπάθεια παρεμπόδισης, μετάθεσης ή και ματαίωσης του αυτοκρατορικού ταξιδιού, που είχε προγραμματιστεί για τον Μάρτιο του 1368 στην παπική έδρα και είχε ως υπεύθυνο και πρωτεργάτη τον αδερφό του Δημήτριο, του οποίου επιθυμούσε επιπλέον να ανακόψει με την κίνηση αυτή την έντονη φιλενωτική δραστηριότητα στην Κωνσταντινούπολη. Και τούτο διότι, το περιεχόμενο του πιττακίου δεν συνιστούσε τόσο ισχυρό και αρκούντως επαρκή λόγο για μια τέτοια δυσμενή τροπή στην υπόθεση του ιερομονάχου Κυδώνη, γι' αυτό και οι οπωσδήποτε ψευδείς ισχυρισμοί του στο *πιττάκιο* αποτέλεσαν προφανώς την πλέον εύλογη αφορμή τόσο για την οριστικοποίηση της μεταβολής της στάσης του Καντακουζηνού απέναντί του, όσο και για την εισαγωγή της υπόθεσής του σε σύνοδο. Ο πατριάρχης μάλιστα για να δικαιολογηθεί στον Δημήτριο που ενοχλήθηκε σφοδρότατα από την ξαφνική του αυτή απόφαση, η οποία θα οδηγούσε με βεβαιότητα σε συνοδική καταδίκη του Προχόρου, ορκιζόταν, για να αποφύγει τις ενδεχόμενες αντιδράσεις του, στον *Μεσάζοντα*, ότι αναγκάστηκε να συγκαλέσει τη σύνοδο υποκύπτοντας προφανώς και πάλι στις σφοδρές πιέσεις προσώπων του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως¹⁵⁶⁶.

Η σύνοδος πραγματοποιήθηκε περί τα τέλη Μαρτίου ή τις αρχές Απριλίου του 1368¹⁵⁶⁷, το κύριο μέρος των εργασιών της οποίας είχε διάρκεια μιας ημέρας,

¹⁵⁶⁵ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 463-464, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 116 (PG 151, 704 C). Επίσης, βλ. Α.Γ. Дунаев, «Κιδονις Προχορ», στ. 658 α.

¹⁵⁶⁶ *Λόγος ἕτερος*, 368-370, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 327.

¹⁵⁶⁷ Πιθανότατα οι κύριες εργασίες της συνόδου ολοκληρώθηκαν πριν από το Πάσχα του 1368 στις 5 Απριλίου, ενώ η οριστικά απόφαση ανακοινώθηκε μετέπειτα και αφού είχε αρνηθεί για τρίτη φορά να προσέλθει ο Προχόρος. Επ' αυτού, βλ. *Λόγος ἕτερος*, 530, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 328. Επίσης, βλ. Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 99-134 (PG 151, 693 A-716 C). Mercati, *Notizie*, σ. 44 εξ. Jugie, *Controverse*, στ. 1793. Loenertz, *Les recueils*, σ. 111-112. Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 135 εξ. Του Αυτού, *Συνάντησις*, σ. 87. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 65. Поляковская, *Патриот*, σ. 91 εξ. Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Ἐριδες*, σ. 110 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 142. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 239. Φειδάς, *Ιστορία, Β'*, σ. 544. Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*, σ. 265 εξ και I. Christov, «Prochoros Kydones», σ. 1077.

οπότε προσκλήθηκε, προσήλθε και απολογήθηκε ο Πρόχορος¹⁵⁶⁸. Επειδή ωστόσο η καταδικαστική απόφαση εναντίον του, παρόλο που τηρήθηκε η προβλεπόμενη διαδικασία, ήταν σχεδόν προειλημμένη, η μακρά συζήτηση που ακολούθησε μετά την απολογία του κατά τη διάρκεια της ημέρας - με τις πολλές και άκαρπες αντεγκλήσεις του υπόδικου ιερομονάχου, που επέμενε με πολλή ένταση στις θέσεις του, με τα συνοδικά μέλη - κρίθηκε ως ατελέσφορη από τον πατριάρχη, ο οποίος δεν διέκοψε τις συνοδικές εργασίες μεταθέτοντας τη συνέχισή τους για την επόμενη μέρα ώστε να εκτονωθεί η κατάσταση, αλλά, επειδή ήθελε να καταλήξει οπωσδήποτε σε απόφαση, κήρυξε περατωμένη την διαδικασία της ακροάσεως του κατηγορουμένου και ζήτησε από τους παρόντες στη σύνοδο αρχιερείς να τοποθετηθούν τελεσίδικα στο ζήτημα. Η άποψή τους, όπως ήταν αναμενόμενο, υπήρξε ομόφωνα καταδικαστική εναντίον του Προχόρου¹⁵⁶⁹, σύμφωνα με την οποία μάλιστα θα μπορούσε να γίνει δεκτός και πάλι στην Εκκλησία εφόσον θα επιδείκνυε ειλικρινή μεταμέλεια και μόνον ως λαϊκό μέλος και όχι πλέον ως «ιερέας», καθηρημένος δηλαδή οριστικά και απογυμνωμένος από την ιεροσύνη¹⁵⁷⁰.

Η αυστηρότατη αυτή απόφαση φαίνεται ότι αιφνιδίασε δυσάρεστα τον Πρόχορο, γι' αυτό και απέφυγε να δώσει οριστική απάντηση, εφόσον δεν θα μπορούσε πλέον να διατηρήσει, ακόμη και σε περίπτωση μετάνοιας, την ιερατική του ιδιότητα, γεγονός που συνιστούσε οδυνηρή έκβαση στην υπόθεσή του και τραγική εξέλιξη για την προοπτική ευόδωσης της εκκλησιαστικής του σταδιοδρομίας. Γι' αυτό και αφού ζήτησε και έλαβε προθεσμία μιας ημέρας προκειμένου να καταλήξει στην τελική του στάση¹⁵⁷¹, αποχώρησε από το χώρο της συνόδου, θέλοντας προφανώς να συσχεφθεί με τον αδερφό του, κυρίως όμως να προκαλέσει πιθανότατα την επέμβαση του αυτοκράτορα για αναστολή της οδυνηρής αυτής για το πρόσωπό του αποφάσεως. Έτσι, την επόμενη ημέρα που συνήλθε και πάλι η σύνοδος στο πατριαρχικό μέγαρο, ο Πρόχορος δεν προσήλθε όπως είχε υποσχεθεί, καθώς δεν θα κατάφερε να προσεγγίσει μέσω του Δημητρίου τον αυτοκράτορα ή θα συνάντησε πιθανώς την απροθυμία του, ώστε την τρίτη

¹⁵⁶⁸ Ο Πρόχορος ως μοναδικός κατηγορούμενος, θεώρησε στην απολογία του την σύγκληση της συνόδου ως κίνηση αιφνίδια (*Τῷ αὐτῷ πατριάρχῃ*, 33-34, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 297 και *Λόγος ἕτερος*, 458-459 · 472-473, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 326-327) και μη αναμενόμενη, στην οποία ωστόσο προσήλθε και έγινε δεκτός από τον πατριάρχη «προσηνῶς και ἡμέρως», με την προτροπή μάλιστα να καταθέσει ελεύθερα «ἅπερ βούλεται» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 479-480, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 116 (PG 151, 705 A)].

¹⁵⁶⁹ Σε αντίθεση με τον Τόμο, όπου τα μέλη της συνόδου εμφανίζονται να αποφασίζουν ελεύθερα, ο Δημήτριος ισχυρίζεται ότι απειλούνταν συνεχώς από τον πατριάρχη, καθώς και ότι αναγκάστηκαν χωρίς να το επιθυμούν να υπογράψουν τις συνοδικές αποφάσεις. Γι' αυτά, βλ. *Λόγος ἕτερος*, 440-549 · 607, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 329 και 331.

¹⁵⁷⁰ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 790-801, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 128 (PG 151, 712 CD).

¹⁵⁷¹ «ἐξητήσατο μιᾶς ὑπέρθεσιν ἡμέρας, ὥστε μετὰ σκέψεως ἀπολογίαν τῇ ἐπαύριον δοῦναι» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 810-811, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 128 (PG 151, 713 A)].

ημέρα που και πάλι δεν παρουσιάστηκε, ο πατριάρχης να του αποστείλει έγγραφη πρόσκληση, στην οποία δεν ανταποκρίθηκε, εφόσον δεν θα είχε καταφέρει προφανώς και πάλι να επιτύχει την αυτοκρατορική παρέμβαση. Έτσι, λειτουργώντας πιθανότατα υπό την καθοδήγηση του αδερφού του και ευελπιστώντας σε επικείμενη μεσολάβηση του Ιωάννη Ε΄ δεν εμφανίστηκε τελικά στη σύνοδο, αλλά διαμήνυσε προφορικώς μέσω των πατριαρχικών απεσταλμένων στον Φιλόθεο, ότι αποδέχεται και υποστηρίζει πλήρως μόνο «ὅπερ συνεγράψατο», προτρέποντας μάλιστα τα μέλη της συνόδου «πᾶν ὅπερ ἂν βούλονται ... ποιῆσαι ... ποιησάτωσαν» εναντίον του¹⁵⁷².

Η περιφρονητική αυτή στάση του Προχόρου προς τη σύνοδο δικαιολογείται πιθανότατα από το γεγονός, ότι ενδεχομένως θα είχε λάβει από τον αυτοκράτορα μέσω του αδελφού του, αόριστες μάλλον, διαβεβαιώσεις για τη μελλοντική διευθέτηση της υποθέσεώς του με παρέμβαση, ακόμη και αν αυτό θα απαιτούσε την εκθρόνιση του Φιλοθέου, ώστε να διατηρούν και οι δύο βάσιμες ελπίδες πως η συνοδική διαδικασία επρόκειτο να ανασταλεί ή να ακυρωθεί πριν από τη λήξη των εργασιών της συνόδου και οπωσδήποτε ότι θα πάψει η δίωξη εναντίον του, εφόσον, όπως ισχυριζόταν ο *Μεσάζων*, οι συνοδικές αποφάσεις είθισται να μεταβάλλονται παράλληλα με την αλλαγή των προσώπων στα αξιώματα¹⁵⁷³. Φαίνεται ωστόσο ότι ο Ιωάννης Ε΄ δεν είχε πρόθεση να εμπλακεί σε εκείνη τη χρονική συγκυρία στην υπόθεση και γι' αυτό δίσταζε να παρέμβει, μετά προπαντός και την αλλαγή της στάσης του Καντακουζηνού έναντι του Προχόρου, κυρίως για να μην οξύνει ακόμη περισσότερο τα πνεύματα εν όψει του επικείμενου ταξιδιού του στην *Ίταλιαν*, υποσχόμενος ίσως στον Δημήτριο για μελλοντικές του ενέργειες υπέρ της αποκατάστασης του αδερφού του.

Έτσι, χωρίς την αρωγή του αυτοκράτορα και με σκοπό να αποτρέψει την καταδικαστική απόφαση εις βάρος του Προχόρου, ανέλαβε ο ίδιος ο *Μεσάζων* δράση, συνθέτοντας, στο διάστημα από την ολοκλήρωση των συνοδικών εργασιών μέχρι και την οριστική του καταδίκη εντός του Απριλίου του 1368¹⁵⁷⁴, εκτενή απολογία εκ μέρους του Προχόρου, όπου ο υπό καθαίρεση ιερομόναχος παρουσιάζεται να τονίζει στον πατριάρχη ότι δεν έχει δικαίωμα να του αφαιρέσει την ιεροσύνη, απειλώντας τον ευθέως ότι για τις ενέργειές του εναντίον του πρόκειται να τιμωρηθεί χάνοντας το θρόνο του με παρέμβαση στον Ιωάννη Ε΄¹⁵⁷⁵ του αδελφού του, τον οποίο αποκαλεί «ἐμόν *Ἡρακλήν*», ενώ τον αυτοκράτορα ονομάζει «*θεῖον*». Παρά τις έμμεσες απειλές του Προχόρου όμως για βασιλική

¹⁵⁷² Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 831-833, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 129 (PG 151, 713 C). Επίσης, βλ. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 320

¹⁵⁷³ *Λόγος ἕτερος*, 662-666, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 333.

¹⁵⁷⁴ *Τῷ αὐτῷ πατριάρχει*, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 296-313 και Поляковская, *Κυδοнос и Запад*, σ. 50. Γι' αυτήν ως έργο του Προχόρου, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 26.

¹⁵⁷⁵ «ἴσως δ' ὅψει καὶ τὸν ἐμόν *Ἡρακλήν* κατὰ σοῦ μετὰ ροπάλου φερόμενον, ὃν ἐπαναστήσειν σοὶ τὸ θεῖον νομίζω ..., ὅψει δ' ἴσως κάμῃ, ἐὰν ὁ Θεὸς ἐπιτρέπη, ὥσπερ ἴολεων ἐπόμενόν τε καὶ τὰς ἐκφύσεις τῶν κεφαλῶν ἐπικάοντα» (*Τῷ αὐτῷ πατριάρχει*, 553-556, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 313).

παρέμβαση, η επιμονή του να αρνείται να παρουσιαστεί στη σύνοδο και η εμμονή του στις αντιπαλαμικές του αντιλήψεις, σε συνδυασμό με την ουδέτερη στάση του Ιωάννη Ε΄ και την οριστική παραίτηση του Καντακουζηνού από την προστασία του, οδήγησε τελικά στην απόφαση για οριστική καθαίρεση¹⁵⁷⁶ και μάλιστα «είς τὸ διηνεκές πάσης ιεροπραξίας», αλλά και στον αναθεματισμό του σύμφωνα με «τὴν τοῦ ἱεροῦ τόμου διάταξιν»¹⁵⁷⁷, δηλαδή την οριστική του αποκοπή από την Εκκλησία και την πλήρη απομόνωσή του στην Κωνσταντινούπολη¹⁵⁷⁸. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή μάλιστα, ο Πρόχορος δεν θα μπορούσε πλέον να διατηρήσει ούτε την ιερατική του ιδιότητα, αλλά ούτε καν την ιδιότητα του μέλους της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ώστε κάθε σχεδιασμός για επικείμενη προαγωγή του στην εκκλησιαστική ιεραρχία να ματαιωθεί πλέον οριστικά. Δεν γνωρίζουμε ωστόσο κατά πόσον η πολύ αυστηρή αυτή τελική εις βάρος του συνοδική απόφαση, εκτός από προσπάθεια ριζικής αντιμετώπισης των κακόδοξων θεολογικών αντιλήψεων του πρώην ιερομονάχου Κυδώνη, αποτελούσε και ενσυνείδητη ενέργεια για την οριστική παρεμπόδιση οποιασδήποτε σχεδιαζόμενης προαγωγής του ως αντιπαλαμίτη και φιλοθωμιστή στο επισκοπικό αξίωμα, κάτι όμως που είναι εξαιρετικά πιθανό.

Η αδυναμία συνεπώς του Δημητρίου ως ισχυρού *Μεσάζοντος* να εμποδίσει την οριστική καταδίκη του αδερφού του, σε συνδυασμό με τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην προετοιμασία της επικείμενης επίσκεψης του αυτοκράτορα στην Ρώμη για την πραγματοποίηση της εκκλησιαστικής ένωσης χωρίς την σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου, είναι βέβαιο ότι αποτέλεσαν τις κυριότερες αιτίες της ακόμη μεγαλύτερης επιβάρυνσης του κλίματος εναντίον του στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και της οριστικής πλέον διάρρηξης των σχέσεων του με τον πατριάρχη Φιλόθεο. Και αυτό διότι θα θεωρούσε πλέον ως βέβαιο το γεγονός, πως η συνοδική καταδίκη του Προχόρου σχεδιάστηκε και δρομολογήθηκε από τον πατριάρχη για να συμπέσει χρονικά, όπως ήδη αναφέρθηκε, σχεδόν ακριβώς με τον αρχικό προγραμματισμό του ταξιδιού του Ιωάννη Ε΄ στην Ρώμη και τη σύγκληση της Οικουμενικής Συνόδου για την εκκλησιαστική ένωση την άνοιξη του 1368, ώστε να λειτουργήσει πιθανότατα, σε συνδυασμό και με την αγιοκατάταξη από την ίδια σύνοδο του Γρηγορίου Παλαμά¹⁵⁷⁹, ως ισχυρό όπλο για να περιστείλει ή και να

¹⁵⁷⁶ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 844-848, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 129-130 (PG 151, 713 D).

¹⁵⁷⁷ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 851-856, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 130 (PG 151, 714 A). Επίσης, βλ. *Ἐπιστ. 129, Τῷ πατριάρχει κυρῶ Φιλοθέῳ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 164-166. Mercati, *Notizie*, σ. 520 και Νεράτζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και η Δύση*, σ. 142.

¹⁵⁷⁸ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 877-881, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 114 (PG 151, 714 D). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 179 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 65. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 261. Νεράτζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 139 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 65.

¹⁵⁷⁹ Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 777-785, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 127 (PG 151, 712 B). Επίσης, βλ. Meyendorff, *Introduction*, σ. 168-170 και συνολικότερα A. Rigo, «La canonizzazione di Gregorio Palama (1368) ed alcune altri questioni», *RSBN* 30 (1993), σ. 155-202.

αποτρέψει την ενωτική προσπάθεια με την ηθική και τη θεολογική αποδόμηση της ομάδας των φιλενωτικών της Κωνσταντινουπόλεως με ηγέτη τον *Μεσάζοντα*¹⁵⁸⁰, για τον οποίο μάλιστα η καταδίκη του αδερφού του υπήρξε επιπλέον, α) βαρύτατη ηθική και οδυνηρή πολιτική ήττα, μειωτική του προσώπου του και του κύρους του ως ανώτατου αυτοκρατορικού αξιωματούχου¹⁵⁸¹, αλλά και β) έμμεση πλην σαφής αποδοκιμασία των φιλενωτικών του ενεργειών και καταδίκη των θεολογικών του αντιλήψεων¹⁵⁸².

Παρά ταύτα ο Δημήτριος δεν θα πρέπει να εγκατέλειψε την όλη προσπάθεια, αλλά, παρακάμπτοντας και παραθερώνοντας τη συνοδική απαγόρευση, θα επιδόθηκε απτόητος, καθώς διέθετε ασυλία ως *Μεσάζων*, στην υπεράσπιση του αδερφού του, επιτιθέμενος προσωπικά και με ασυνήθιστη σκληρότητα εναντίον του πατριάρχη Φιλοθέου, ισχυριζόμενος, όπως του τόνιζε αργότερα, ότι με την απόφαση της συνόδου στράφηκε ανοικτά κυρίως εναντίον του ίδιου¹⁵⁸³ και όχι του Προχόρου. Τον αγώνα για την υπεράσπιση του αδερφού του είναι βέβαιο επίσης, ότι θα συνέχισε εντατικά παράλληλα με την προετοιμασία του αυτοκρατορικού ταξιδιού για ένα και πλέον έτος ακόμη, μέχρι και το φθινόπωρο του 1369, χωρίς όμως κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα, λόγω κυρίως της αποφυγής του

Όπως δηλώνει μάλιστα ο Φιλόθεος για τον άγ. Γρηγόριο Παλαμά, «Ἄγιον οὖν ἔχω τοῦτον, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλον, καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων θεοφόρων πατέρων καὶ διδασκάλων ἕνα, ἅπερ ἡ θεία σύνοδος καὶ ἀπεδέξατο καὶ ἐπήνεσεν» (όπ. παρ, 782-785, σ. 127).

¹⁵⁸⁰ Για τη σύνδεση της καταδίκης του Προχόρου με το ταξίδι του Ιωάννη Ε' στην Ρώμη, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 179 εξ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 111 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 65. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 239. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 142 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 65.

¹⁵⁸¹ Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης, ότι με την καταδίκη του Προχόρου το 1368, ο πατριάρχης επέφερε αίριο πλήγμα εναντίον των υποστηρικτών της εκκλησιαστικής ενώσεως ως ενσωματώσεως της Ανατολικής στην Δυτική Εκκλησία, καθώς αποτελούσαν ισχνη, αλλά αξιόλογη μειοψηφία στην πρωτεύουσα, παρόλο που δεν διέθεταν ερείσματα στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Γι' αυτήν, βλ. Μεγιεντορφ, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 144 εξ και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 60.

¹⁵⁸² Η σύνοδος του 1368, όπως ορθώς παρατηρεί ο Παπαδόπουλος, (*Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 135 εξ) καταδίκασε εμμέσως όχι μόνο τη θωμιστική διδασκαλία, αλλά και τους θιασώτες της στην Ανατολή, ο σημαντικότερος από τους οποίους υπήρξε ο Δημήτριος. Πρβλ. επίσης Φιλοθέου Κοκκίνου, *Τόμος κατά Προχόρου*, 863-866, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 130 (PG 151, 714 B).

¹⁵⁸³ «ἢ μὴ δι' ἐκεῖνον, δι' ἐμέ γοῦν ἠναγκάσθης ἀηδοῦς τινος ἀνασχέσθαι ... ἐμὲ μὲν λυπεῖσθαι ταῖς ἐκείνου κατηγορίαις, ἐκεῖνον δὲ δάκνεσθαι δι' ὧν αὐτὸς ὑβριζόμενος» (Λόγος ἕτερος, 54-57, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 315). Με την συνοδική απόφαση άλλωστε, όπως ήδη αναφέρθηκε, δεν καταδικάστηκε μόνο ο Πρόχορος, αλλά η ποινή επεκτάθηκε εμμέσως και προς «πάντας τοὺς ὁμόφρονας καὶ ὁμοδόξους αὐτῶ, καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτῶ ἐφ' οἷς βλασφημεῖ, καὶ τοὺς ἐπεκδικοῦντας αὐτόν τε καὶ τὰ αὐτοῦ συγγράμματα» [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατά Προχόρου*, 863-866, έκδ. Α. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 130 (PG 151, 714 B)], μεταξύ των οποίων την πρώτη θέση κατείχε εκείνη την εποχή ο αδερφός του, καθώς και οι λοιποί αντιπαλαμίτες και λατινόφρονες διανοούμενοι του κύκλου του στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι, όπως αναφέρεται στο *Συνοδικὸν τῆς Ὀρθοδοξίας. Απόσπασμα περὶ Βαρλαάμ καὶ Ακινδύνου*, (126-128, έκδ. Β.Λ. Δεντάκη, «Ἐπτὰ Συμβολικά Κείμενα περὶ Ησυχασμοῦ», *ΕΕΘΣΠΑ* 22 (1975), σ. 748) ο Δημήτριος ήταν εκείνος που παρέσυρε τον Πρόχορο και έγινε «αἴτιος αὐτῶ ... τῆς τοιαύτης αἱρέσεως». Επ' αυτού βλ. επίσης Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 135 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 20-21.

αυτοκράτορα να συγκρουστεί με τον πατριάρχη και το ισχυρό ανθωνικό περιβάλλον της Κωνσταντινουπόλεως. Έτσι, ο Δημήτριος αναχώρησε συνοδεύοντας τον Ιωάννη Ε΄ για την Ιταλία, ευελπιστώντας - μάταια όπως αποδείχτηκε - ότι η επιτυχία του ταξιδιού στην παπική έδρα θα εξασφάλιζε με βεβαιότητα την αυτοκρατορική παρέμβαση για την αθώωση του αδερφού του, του οποίου σε αντίθετη περίπτωση θα ήταν πλέον αδύνατη η σχεδιαζόμενη εκκλησιαστική ανέλιξη.

Ωστόσο, η μη εκκλησιαστική αποκατάσταση του Προχόρου μέχρι την αναχώρηση του αδερφού του, σήμαινε για τον καθηρημένο ιερομόναχο την υποχρεωτική του παραμονή στην Κωνσταντινούπολη, δεδομένου ότι δεν θα μπορούσε πλέον να γίνει αποδεκτός στον Άθω, αλλά και θα έπρεπε να βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη αναμένοντας προφανώς την αυτοκρατορική επάνοδο και παρέμβαση για την επανεξέταση της υποθέσεώς του με σκοπό την απαλλαγή του από την συνοδική καταδίκη, χωρίς να υποχρεωθεί να αποδοκιμάσει τις αντιλήψεις του. Έτσι, κατά το διάστημα της παραμονής του στην Πόλιν, ο Πρόχορος θα πρέπει να φιλοξενήθηκε είτε στην οικία της μικρότερης από τις αδερφές του, είτε πιθανότατα στην ιδιωτική οικία του *Μεσάζοντος*, όπου εκτός από την αντιμετώπιση των πολλών και σοβαρών προβλημάτων που τους απασχολούσαν, οι δύο αδερφοί φαίνεται ότι συζήτησαν εκτενώς, εν όψει και του ταξιδιού στην Ρώμη, για την πλούσια πνευματική κίνηση της πρεσβυτέρας *Πόλεως*, αλλά και τις πολλές προσδοκίες που έτρεφε ο διανοούμενος *Μεσάζων* για τις επικείμενες επαφές του εκεί με τους σοφούς της παπικής αυλής¹⁵⁸⁴.

8. Ο Δημήτριος και το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στη Ρώμη και στη Βενετία (1369-1371)

Τα πολυσύνθετα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο Δημήτριος έπειτα και από την καταδίκη του Προχόρου δεν τον εμπόδισαν να προετοιμάσει με επιμέλεια την επικείμενη αυτοκρατορική επίσκεψη, αλλά και να μεταβεί ο ίδιος στη Ρώμη, πιστεύοντας ότι η αυτοπρόσωπη παρουσία του Ιωάννη Ε΄ στην παπική έδρα δημιουργούσε πολλές ελπίδες για την επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης και κυρίως της πολυπόθητης πολιτικής συμμαχίας, εφόσον εξακολουθούσε να παραμένει σταθερά ως ανώτατος αξιωματούχος ο πλέον ίσως συνεπής υποστηρικτής της φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας. Το ταξίδι για την *Ιταλίαν* είχε προγραμματιστεί ως γνωστό τον Μάρτιο του 1368¹⁵⁸⁵. Ωστόσο όμως

¹⁵⁸⁴ Έτσι, στην επιστολή που απευθύνει στον Πρόχορο από τη Ρώμη, του τονίζει ότι δεν έχει καταφέρει να ικανοποιήσει τα πνευματικά του ενδιαφέροντα, «*ὧν εἵνεκα παρόντες ἡμῖν, ὡς ἦσθα, τοὺς πολλοὺς ἐποιούμεθα λόγους*» (Ἐπιστ. 39, *Τῷ ἀδελφῷ*, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72).

¹⁵⁸⁵ Halecki, *Un Empereur*, σ. 150 και 165. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 217 και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 63.

παρουσιάστηκε καθυστέρηση κυρίως λόγω της σθεναρής άρνησης του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως να αποστείλει εκπροσώπους, των πιθανών αντιρρήσεων - με προτροπή ίσως του παππού του Ιωάσαφ Καντακουζηνού - του συμβασιλέα Ανδρονίκου να συμμετάσχει, αλλά και των σφοδρών αντιδράσεων των ανθενωτικών για την επικείμενη άνευ όρων υποταγή των Ορθοδόξων στον παπικό θρόνο, με αποτέλεσμα η αναχώρηση από την Κωνσταντινούπολη να καταστεί εφικτή τελικά, αλλά και πιθανότατα αναγκαία λόγω της εν τω μεταξύ κατάληψης της Αδριανουπόλεως¹⁵⁸⁶ από τους Οθωμανούς, το φθινόπωρο του 1369¹⁵⁸⁷. Εκτός από τον Λατίνο τιτουλάριο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Παύλο, στην ακολουθία του Ιωάννη Ε΄ συμπεριλαμβάνονταν ο διοικητής της Λέσβου *Francesco I. Gattiluso*, καθώς και άλλοι αυτοκρατορικοί αξιωματούχοι, μεταξύ των οποίων και ο Κυδώνης¹⁵⁸⁸ ως *cancellarius imperii*, χωρίς όμως τελικά την συμμετοχή οποιουδήποτε άλλου ανώτερου ή κατώτερου κληρικού ως εκπροσώπου του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως¹⁵⁸⁹, γεγονός που προδιέγραψε ουσιαστικά και την αποτυχία της όλης προσπάθειας.

Ο Δημήτριος ωστόσο, θεωρώντας την πρωτοβουλία του αυτοκράτορα ως την πλέον ορθή και ενδεδειγμένη κίνηση για την πραγμάτωση της εκκλησιαστικής

¹⁵⁸⁶ Για το γεγονός αυτό, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 53,4 · 54,3 · 55,4 · 58,3 · 59,18 · 60,5 · 69,3 · 72,3 και 72^α,3, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 379, 388, 398, 418, 440, 451, 529, 555 και 560. Ακόμη, βλ. I. Beldiceanu-Steinherr, «La Conquete d'Adrianople ...», *TM 1* (1965), σ. 439 εξ. E.A. Zachariadou, «The Conquest ...», *Studi Veneziani*, 12 (1970), σ. 217 εξ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II*, σ. 297 εξ. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, σ. 118-119.

¹⁵⁸⁷ Για το ταξίδι γενικά, βλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8 και 22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14-15 και 22. Ἐπιστ. 21, *Τῷ δεσπότη Μανουήλ τῷ Παλαιολόγῳ και Ἐπιστ. 71*, *Τῷ Ἀσάνη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 50-51 και 102-103 και *Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον*, 128-131, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL 44* (1983), σ. 180-181. Επίσης, βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XXIV. Halecki, *Un empereur*, σ. 188 εξ. Vasiliev, *Viaggio*, passim. Радић, *Време Јована V*, σ. 344 -345. Mercati, *Notizie*, σ. 520. Loenertz, *Les recueils*, σ. 112. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 65-66. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 239 εξ. Beck, *Kirche*, σ. 733. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 22 εξ. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 175 εξ. Setton, *Parasy*, I, σ. 312 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 218 εξ. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 423 εξ. Поляковская, *Κυδοнос и Запад*, σ. 50. Куш, *поскака*, σ. 193. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 66 εξ. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 239 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 94.

¹⁵⁸⁸ Kianka, *Diplomacy*, σ. 191-192. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 261. Mergiali-Sahas, *Ambassador*, σ. 594 εξ. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 336. Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 177-178. Malamut, *Ambassades*, σ. 246 εξ. Malamut, *De 1299 à 1451*, σ. 96-97.

¹⁵⁸⁹ Για την αυτοκρατορική συνοδεία, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 190-193. Ο διάδοχος Ανδρόνικος Δ΄, παρά την αρχική συμφωνία, δεν συνόδεψε τελικά τον πατέρα του, παραμένοντας ως αντιβασιλέας στην Κωνσταντινούπολη, ενώ ο δευτερότοκος γιός του αυτοκράτορα Μανουήλ, πρώην μαθητής και επιστήθιος φίλος του Κυδώνη, τοποθετήθηκε, πριν από την αναχώρησή τους, διοικητής της Θεσσαλονίκης. Επ' αυτού, βλ. Ἐπιστ. 34, 16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 66. *Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ΄*, 141-143, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL 44* (1983), σ. 181. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, 1, 18-19, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 46 και *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, 5-7, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 9. Dennis, *Reign*, σ. 13. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 22. Μεργιαλή-Σαχά, *Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής*, σ. 235 εξ. Barker, *Emperors*, σ. 158 εξ. Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 188

ένωσης με απαρχή την οριστική προσχώρηση του ίδιου στο Ρωμαιοκαθολικισμό και την υπαγωγή του ως χριστιανού ηγεμόνα, αυτοκράτορα των Ρωμαίων και εκπροσώπου των χριστιανών της Ανατολής στον επίσκοπο Ρώμης, προκειμένου να εξασφαλιστεί στη συνέχεια η αναγκαία στρατιωτική βοήθεια¹⁵⁹⁰, υποστήριξε, οργάνωσε και συμμετείχε στο εξαιρετικά κοπώδες και επικίνδυνο αυτό ταξίδι, το οποίο χαρακτηρίζει «τῆς Ὀδυσσέως μακροτέραν πλάνην»¹⁵⁹¹, με διπλό σκοπό· αφενός για να συμβάλλει στην υλοποίηση της εκκλησιαστικής ενότητας και την σύναψη της αναγκαίας για την Αυτοκρατορία στρατιωτικής συμμαχίας και αφετέρου για να ικανοποιήσει τα έντονα πνευματικά του ενδιαφέροντα¹⁵⁹².

Εκφράζοντας τα συναισθήματα και τις προσδοκίες του για την επικείμενη επίσκεψη στη Ρώμη σε επιστολή που απευθύνει το χειμώνα του 1367/68 προς τον Σίμωνα Ατουμάνο, ο διανοούμενος πολιτικός τονίζει την ανυπομονησία του να συναντήσει, να συναναστραφεί και να διαλεχθεί με τους θεολόγους και φιλοσόφους της παπικής αυλής, πολλούς από τους οποίους γνώριζε μόνο από πληροφορίες¹⁵⁹³. Όπως αναφέρει μάλιστα στον Λατίνο αρχιεπίσκοπο Θηβών, ανυπομονεί να επισκεφτεί την παπική έδρα όχι γιατί προσβλέπει σε κάποιο χρηματικό όφελος ή, όπως συνήθως συμβαίνει, σε κάποιο ανώτερο εκκλησιαστικό αξίωμα, αλλά εκείνο που τον ελκύει «ἐπ’ Ἰταλίαν καὶ τὸν Τίβεριν εἶναι ἡ τῶν θείων ... ἐπιστήμη καὶ τὸ πανταχοῦ μετὰ τῶν εἰκότων λόγων ἐπὶ τὰς διαλέξεις χωρεῖν»¹⁵⁹⁴, δηλαδή να εγκύψει βαθύτερα στη σχολαστική θεολογικοφιλοσοφική σκέψη και να συμμετάσχει ενεργά στους κύκλους της πλούσιας πνευματικής ζωής της πόλεως. Για το λόγο αυτό και ζητά επιμόνως από τον Σίμωνα να τον συμβουλέψει για το πώς θα πρέπει να κινηθεί στη Ρώμη, αλλά και να τον κατευθύνει σχετικά με το ποια από τα εξέχοντα πρόσωπα της παπικής αυλής θα μπορούσε, παρόλο που έχει ήδη λάβει σχετικές πληροφορίες, να αναπτύξει σύνδεσμο, αλλά και πιστεύει ότι θα αποκομίσει μεγαλύτερη πνευματική ωφέλεια, καθώς διαθέτει επίσημη παπική πρόσκληση που τον παροτρύνει να πραγματοποιήσει την επίσκεψη¹⁵⁹⁵.

¹⁵⁹⁰ Όπως τονίζει ο Ιωάννης Ε΄, με τη γραφίδα του Δημητρίου, για τον εαυτό του, «αὐτοχειροτόνητοι πρέσβεις πρὸς τοὺς συμμαχεῖν δυναμένους καὶ παρὰ Ῥωμαίους καὶ Ῥώμην ἀφίγμεθα, Ῥωμαίων βασιλεῖ καὶ Ῥωμαίοις ἀξιούντες βοήθειαν πέμπειν» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ΄, 128-131, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 180).

¹⁵⁹¹ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8, 33-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14.

¹⁵⁹² Kianka, *Diplomacy*, σ. 198-199. Kianka, *Italy*, σ. 104 και Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 175.

¹⁵⁹³ «νῦν δὲ τῆς ἐπιθυμίας οὐκ ἐνδιδοῦσης ἀλλὰ βιαζομένης μὴ κεχηνέναι μόνον πρὸς τοὺς διηγουμένους ἀλλὰ τῇ πείρᾳ καὶ αὐτοὺς περὶ τῶν ἀνδρῶν ἔχειν τι λέγειν» (Ἐπιστ. 103, 69-71, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 141).

¹⁵⁹⁴ «ἤδη πρὸς τὸν πλοῦν ἦρος ὄρῳ. Καὶ βούλομαι παρ’ ἐκείνοις φοιτῆσαι, οὐ χρηματιούμενος οὐδ’ ἀξιομάτων ἐρῶν, ἃ τοὺς πολλοὺς ἐπ’ Ἰταλίαν καὶ τὸν Τίβεριν ἔλκει ...» (Ἐπιστ. 103, 71-74 και 76-78, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 141). Επίσης, βλ. Поляковская, *Κυδοнос - Атыман*, σ. 181-182. Кущ, *прускач*, σ. 194. Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 175.

¹⁵⁹⁵ «τίσι δὲ τοῦτο προσημένους χρηστέον καὶ τί γενόμενον ἢ μὴ γενόμενον συνοίσει ἢ ἐκποδῶν ἔσται τῷ τέλει, αὐτὸς δίκαιος ἂν εἴη διδάσκειν. Ἐμὲ μὲν πολλῶν καὶ ἄλλων φίλων ὀτρύνουσι συμβουλαὶ καὶ

Η βυζαντινή αντιπροσωπεία αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη τον Ιούλιο του 1369 και έπειτα από μεγάλες περιπέτειες μέσω Εύβοιας, Πελοποννήσου, ενδεχομένως Μεθώνης και Σικελίας, προσέγγισε την ιταλική χερσόνησο, οπότε τα μέλη της αφίχθηκαν στην Νεάπολη¹⁵⁹⁶ στις αρχές Αυγούστου¹⁵⁹⁷. Αναφερόμενος ο Δημήτριος στις δυσκολίες της διαδρομής¹⁵⁹⁸ κάνει λόγο για τα πολλά «έκ τε τῆς ἡπείρου καὶ τῆς θαλάττης δεινὰ»¹⁵⁹⁹, ενώ περιγράφει συνοπτικά και τους κινδύνους που διέτρεξαν από κοινού απευθυνόμενος το 1371 στον Ιωάννη Ε΄, ως εξής : «τὴν δ' ἔναγχος καὶ τῆς Ὀδυσσεώς μακροτέραν πλάνην ποῦ θήσεις ὧ̃ βασιλεῦ; οὐ Χάρυβδιν εἶδομεν Σικελίαν ἰδόντες; οὐ συνεπλάκημεν πολλάκις τῇ Σκύλλῃ; οὐ μικροῦ Νεάπολις τὰ ἡμέτερα ναυάγια [πρὶν ἡμεῖς] ἀνθ' ἡμῶν ἐθεάσατο; Πόσα δὲ ἐπλανήθημεν διὰ πάσης Ἰταλίας ὁδοιποροῦντες;»¹⁶⁰⁰. Φτάνοντας εν τέλει στην Νεάπολη, ο αυτοκράτορας και η συνοδεία του παρέμειναν για κάποιο διάστημα ως φιλοξενούμενοι της βασίλισσας της Σικελίας¹⁶⁰¹ και κατόπιν κατευθύνθηκαν στο Βιτέρμπο¹⁶⁰², από όπου στις 2 Οκτωβρίου¹⁶⁰³ ο τιτουλάριος πατριάρχης Παύλος και ο Κυδώνης ως *cancellarius imperii* ανάγγειλαν γραπτώς στον πάπα Ουρβανό Ε΄ την άφιξη του αυτοκράτορα και της ακολουθίας του¹⁶⁰⁴ και κατόπιν συνέχισαν την πορεία τους οδικώς για τη Ρώμη, όπου, «πάλιν γὰρ ἡμεῖς», αναφέρει ο Ιωάννης Ε΄, προσδιορίζοντας τον σκοπό της παρουσίας τους εκεί, «αὐτοχειροτόνητοι πρέσβεις πρὸς τοὺς συμμαχεῖν δυναμένους καὶ παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Ῥώμην ἀφίγμεθα ἀξιοῦντες βοήθειαν ἐμπειν»¹⁶⁰⁵.

θαυμαστά τινά μοι προλέγουσι διὰ τὴν ἀποδημίαν ἐσόμενα ἀγαθὰ, ἥδη δὲ καὶ τοῦ γεφυροποιοῦ γράμματα παρ' ἡμῖν εἰσι παραινοῦντα πρὸς αὐτὸν διαθαίνειν λέγειν» (Ἐπιστ. 103, 80-85, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 141).

¹⁵⁹⁶ Την πορεία του ταξιδιού παραθέτει ο Δημήτριος, αναφέροντας στον Μανουήλ Παλαιολόγο τους επαίνους που του έπλεκε σε κάθε στάση κατά την κοπιώδη πορεία, τονίζοντας πως τους «ἤκουσε μὲν Εὐβοία ἤκουσε δὲ Πελοπόννησος ἤκουσε δὲ Σικελία. Ἐπιθυμία δὲ καὶ Νεαπολίταις ἰδεῖν περὶ οὗ τὰ θαυμαστά ταῦτα λέγεται» (Ἐπιστ. 23, *Τῷ δεσπότη*, 20-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 52).

¹⁵⁹⁷ Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ΄, σ. 239. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 424.

¹⁵⁹⁸ Αναφερόμενος γενικά στις περιπέτειές τους με τον αυτοκράτορα, ο Δημήτριος παρατηρεῖ : «ποσάκις δι' ὄλης τῆς ὥρας φλεγούσης ἠνεσχόμεθα τῆς ἀκτῖνος; ποσάκις νύκτωρ ἡμῖν αἰ νιφάδες ἀντὶ στρωμάτων ἐγένοντο; καὶ σιωπῶ τὰ πελάγη καὶ τὴν ἀδιήγητον ἐν ταῖς τριήρεσι καὶ χρονίαν ταλαιπωρίαν, καὶ τὸ πολλά αἰτῶν μηδὲ συμμέτρου τῷ σώματι τόπου μεταλαχεῖν, οὔτ' ἐσθίοντας οὔτε καθεύδοντας οὔτ' ἄλλως διακειμένους, ἀλλ' ἀνάγκην εἶναι σωρηδὸν ἐν κοίλῃ νηϊ κεῖσθαι κατὰ τοὺς Κερκυραίων νεκρούς. καὶ προσῆν τὸ καθημέραν περὶ τῆς ψυχῆς δέος καὶ τὸ περιμένειν ἡμῖν ἀντὶ τῶν τάφων ἐκάστοτε γενέσθαι τὰ κύματα» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8, 25-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14).

¹⁵⁹⁹ Ἐπιστ. 39, *Τῷ ἀδελφῷ*, 5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72.

¹⁶⁰⁰ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8, 33-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14.

¹⁶⁰¹ Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 424.

¹⁶⁰² Για τα γεγονότα στο Βιτέρμπο, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 188.

¹⁶⁰³ Το έγγραφο, βλ. στο Halecki, *Un Empereur*, σ. 370.

¹⁶⁰⁴ Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 423.

¹⁶⁰⁵ Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ΄, 128-131, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 180-181. Για την άφιξη στην Ρώμη μέσω Νεαπόλεως, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 190. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 65 εξ.

Η άφιξη στην Ρώμη αποτέλεσε μεγάλη έκπληξη για τον Κυδώνη, εφόσον εντυπωσιάστηκε από την εξάισια εικόνα της μεγαλουπόλεως, της οποίας θαύμασε «τῷ τε μεγέθει καὶ τῷ κάλλει καὶ τῇ λοιπῇ περιφανείᾳ» της¹⁶⁰⁶. Ωστόσο όμως, σχεδόν αμέσως μετά την εγκατάστασή τους εκεί αφοσιώθηκε στα πολιτικά του καθήκοντα συμμετέχοντας ενεργά στις χρονοβόρες διαπραγματεύσεις, δεδομένου ότι έλαβαν χώρα αλλεπάλληλες συναντήσεις μεταξύ του πάπα και του αυτοκράτορα, αλλά και μεταξύ των δύο αντιπροσωπειών¹⁶⁰⁷, στις οποίες ο Μεσάζων ήταν υποχρεωμένος να λαμβάνει μέρος και να διαδραματίζει καίριο ρόλο ως αυτοκρατορικός αξιωματούχος¹⁶⁰⁸, καθώς αποτελούσε το πλέον σημαίνον από τα μέλη της βυζαντινής αντιπροσωπείας και επιπλέον ασκούσε πιθανότατα χρέη επίσημου αυτοκρατορικού διερμηνέα¹⁶⁰⁹. Κατά τη διάρκεια των συνομιλιών ζητήθηκε εκ μέρους των Βυζαντινών από τον πάπα και το επιτελείο του να σεβαστούν την κοινή πίστη, το κοινό όνομα και το κοινό γένος με τους Ανατολικούς Ῥωμαίους και Χριστιανούς, σπεύδοντας να τους συνδράμουν στον αγώνα για την αντιμετώπιση της τουρκικής απειλής¹⁶¹⁰. Από την πλευρά του πάπα και των συνομιλητών τους, μελών της παπικής αυλής, υποστηρίχθηκε και πάλι προφανώς η πάγια θέση, ότι για να παρασχεθεί οποιαδήποτε στρατιωτική βοήθεια θα έπρεπε πρώτα να πραγματοποιηθεί η εκκλησιαστική ενότητα με την υπαγωγή των Ανατολικών Ορθοδόξων στην πνευματική δικαιοδοσία του επισκόπου Ρώμης, κάτι που ήταν εξαιρετικά δύσκολο εκείνη την περίοδο, λόγω της απουσίας εκκλησιαστικών αντιπροσώπων, αλλά και των σφοδρών αντιδράσεων των ανθενωτικών στην Κωνσταντινούπολη. Η επιμονή μάλιστα των Ρωμαιοκαθολικών, παρόλο που γνώριζαν τις δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος, οι οποίες αντικατοπτρίζονταν σαφώς στην άρνηση συμμετοχής εκπροσώπων του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οδήγησε πιθανότατα τα πράγματα και πάλι σε αδιέξοδο. Για το λόγο αυτό και με σκοπό να δώσει ώθηση για θετικότερη κατάληξη στις διαπραγματεύσεις και να επιτύχει την πολύτιμη στρατιωτική βοήθεια, ο Ιωάννης Ε΄ ανακοίνωσε και επίσημα, καθώς ήταν ήδη προαποφασισμένο, την πρόθεσή του να προσχωρήσει πλήρως ως αυτοκράτορας τῶν Ῥωμαίων, ηγεμόνας και πολιτικός εκπρόσωπος των Ανατολικών Χριστιανών στον Ρωμαιοκαθολικισμό, μιμούμενος με τον τρόπο αυτό τον ιδρυτή της δυναστείας τους και πολιτικό του

Setton, *Papacy*, I, σ. 312. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 218. Радић, *Време Јована V*, σ. 344 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 22-23. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 281

¹⁶⁰⁶ Ἐπιστ. 226, *Τῷ Θηβῶν*, 158-159, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122 και Zakythinos, *Rome*, σ. 207 εξ.

¹⁶⁰⁷ Σύμφωνα μάλιστα με τον Tinnefeld, (*Briefe, I/I*, σ. 23), η συνάντηση πραγματοποιήθηκε «zum ersten und entscheidenden Zusammentreffen zwischen Papst und Kaiser im Ospedale di Santo Spirito «in Sassia» am Tiber unweit der Engelsburg und des Vatikans».

¹⁶⁰⁸ Για τη διπλωματική δραστηριότητα του Δημητρίου στη Ρώμη, βλ. Halecki, *Un empereur*, σ. 370. Kianka, *Diplomacy*, σ. 175 εξ. Mergiali, *L'enseignement*, σ. 131 εξ και Της Αυτής, *Ambassador*, σ. 595.

¹⁶⁰⁹ Halecki, *Un empereur*, σ. 196 και Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 163.

¹⁶¹⁰ Προοίμιον εις Χρυσόβουλλον, Γ', 131-134, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 181.

πρότυπο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, αλλά και ευελπιστώντας ότι θα ακολουθήσουν το παράδειγμά του στη συνέχεια και οι υπήκοοί του.

Έτσι, στις 18 Οκτωβρίου ο αυτοκράτορας υπέγραψε και κατέθεσε δίγλωσση Ομολογία Πίστewς¹⁶¹¹, την ίδια ακριβώς που είχε υποβάλει και ο προκάτοχός του Μιχαήλ Η΄ το 1274¹⁶¹², με βάση την οποία έγινε επίσημα δεκτός ως πλήρες μέλος στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Την ελληνική μετάφραση της ομολογίας αυτής εκπόνησε ο Δημήτριος¹⁶¹³, με την οποία ο Ιωάννης Ε΄ αποδέχτηκε άνευ όρων και κατά τον πλέον επίσημο τρόπο την ρωμαιοκαθολική πίστη σε όλα τα βασικά της σημεία και κυρίως σε αυτά που τη διαφοροποιούσαν από την ορθόδοξη, με κυρίαρχο εκείνο του παπικού πρωτείου¹⁶¹⁴, εντασσόμενος πλήρως κάτω από τη δικαιοδοσία του επισκόπου Ρώμης. Η αυτοκρατορική προσχώρηση μάλιστα επισφραγίστηκε στη συνέχεια με τη συμμετοχή του Ιωάννη Ε΄ ως Ρωμαιοκαθολικού πιστού σε επίσημη ευχαριστιακή τελετή που έλαβε χώρα στη βασιλική του Αγίου Πέτρου στο Βατικανό στις 21 Οκτωβρίου¹⁶¹⁵, οπότε επιβεβαίωσε την πλήρη κοινωνία του με την Δυτική Εκκλησία. Στην επίσημη αυτή ευχαριστιακή σύναξη θα πρέπει να έλαβε μέρος, μεταξύ άλλων, επίσης και ο Κυδώνης, με συνέπεια, επειδή η μυστηριακή του συμμετοχή θα συνέβη επανειλημμένως και γι' αυτό γνωστοποιήθηκε ευρύτερα στην Αυτοκρατορία, κάποιος φίλος του από τη Θεσσαλονίκη που είχε πληροφορηθεί το γεγονός, απέφυγε την επικοινωνία μαζί του. Έτσι, σε επιστολή που του απευθύνει, διαμαρτύρεται γιατί δεν έλαβε απάντησή του, γεγονός που αποδίδει όπως αναφέρει, στο «ὅτι Ῥωμαίοις συνεδειπνήσαμεν βδελυρούς ἡμᾶς ἡγήση καὶ προσρήματος ἀναξίους»¹⁶¹⁶.

Η αποδοχή από τον Ιωάννη Ε΄ του ρωμαιοκαθολικού δόγματος ωστόσο δεν σήμανε και την εξασφάλιση της αναγκαίας για την διάσωση της Αυτοκρατορίας στρατιωτικής βοήθειας, εφόσον οι μακρές και επίπονες διαπραγματεύσεις, καθώς

¹⁶¹¹ Για την προσχώρηση του Ιωάννη Ε΄ και την ομολογία με τίτλο «*Professio fidei catholicae a Ioanne imperatore Graecorum Romae apud papam facta*», βλ. Halecki, *Un empereur*, σ. 195 εξ. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 179 και 183. Радић, *Време Јована V*, σ. 345 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 65-66. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 22-23. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 175 εξ. Setton, *Parasy, I.*, σ. 225 εξ και 312 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 208 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 425. Поляковская, *Κυδωνис и Запад*, σ. 50. Куш, *пouскаx*, σ. 194. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 67.

¹⁶¹² Η ομολογία που υπέγραψε ο αυτοκράτορας ήταν η ίδια ακριβώς που του είχε αποσταλεί στην Βούδα το 1366, την οποία θα έπρεπε να δεχτούν τόσο εκείνος όσο και ο λαός του. Βλ. γι' αυτό Halecki, *Un Empereur*, σ. 118 εξ. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 213. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση*, σ. 84.

¹⁶¹³ PG 154, 1297-1308. Επ' αυτού, βλ. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 173 και 180-183. Mercati, *Notizie*, σ. 146-148. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 23 και 71-72. Дунаев, *Κυδωνис*, σ. 642 c-643 a Ryder, *Career and Writings*, σ. 28 και Ryder, *Crusades*, σ. 98.

¹⁶¹⁴ Όπως ομολογεί μάλιστα ο αυτοκράτορας, «ἡ ὑπεραγία Ῥωμαϊκή Ἐκκλησία ἄκρον καὶ πλήρες πρωτεῖον, καὶ ἀρχὴν ἐπὶ πᾶσαν τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν κατέχει» (Ιωάννου Παλαιολόγου, *Ομολογία Πίστewς*, PG 154, 1304 D-1305 A). Επίσης, βλ. Радић, *Време Јована V*, σ. 345 -346. Συναφώς, βλ. και Куш, *Латиняне*, σ. 322.

¹⁶¹⁵ Halecki, *Un Empereur*, σ. 198. Vasiliev, *Viaggio*, σ. 183. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 23.

¹⁶¹⁶ *Επιστ.* 107, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 145.

και οι προσωπικές επαφές που πραγματοποιήθηκαν με απώτερο στόχο την οργάνωση εκστρατείας, απέβησαν τελικά άκαρπες, δεδομένου ότι ο παπικός θρόνος εξακολουθούσε να συναρτά την πραγματοποίηση της σταυροφορίας με την εκ των προτέρων υπαγωγή των Ανατολικών Χριστιανών στην Εκκλησία της Ρώμης, πράγμα που ήταν ανέφικτο εκείνη την περίοδο εξαιτίας της συντριπτικώς πλειοψηφούσας ανθενωτικής μερίδας της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και της αδυναμίας του αυτοκράτορα να την επιβάλλει στους υπηκόους του. Για το λόγο αυτό και είναι βέβαιο ότι η επιμονή των Ρωμαιοκαθολικών συνδεόταν πιθανότατα επιπλέον με την ουσιαστική τους αδυναμία να υποσχεθούν ή να οργανώσουν σταυροφορία για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας, ακόμη και σε περίπτωση οικειοθελούς προσχώρησης των Ορθοδόξων στον Ρωμαιοκαθολικισμό, εφόσον υπήρχαν σοβαρές εσωτερικές διαμάχες και πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των δυτικών κρατών, αλλά και διενέξεις δυτικών ηγεμόνων με την παπική έδρα, ώστε να είναι αδύνατη η συγκρότηση συμμαχίας και οργάνωση στρατιωτικής εκστρατείας στην Ανατολή¹⁶¹⁷.

Το γεγονός αυτό μάλιστα θα πρέπει να έγινε απολύτως αντιληπτό από τους Βυζαντινούς κυρίως μετά την υποβολή της ομολογίας του αυτοκράτορα, ώστε η έντονη δυσαρέσκεια και η βαθιά απογοήτευση να είναι διάχυτη στα μέλη της αντιπροσωπείας, χωρίς όμως να σταθεί ικανή να τους πείσει και μάλιστα τον Κυδώνη για τον ουτοπικό χαρακτήρα της επιμονής στο φιλοδυτικό του όραμα. Η πλήρης απογοήτευση των Βυζαντινών αποτυπώνεται νομίζουμε έκδηλα στην αποφυγή του Ιωάννη Ε΄ λίγο αργότερα να αναφερθεί στο περιεχόμενο των συνομιλιών και ιδίως της στάσης της Ρωμαιοκαθολικής πλευράς κατά τις διαπραγματεύσεις, σημειώνοντας διπλωματικά μέσω του παρόντος εκεί και συντάκτη του προοιμίου Κυδώνη, ότι «*ἐκεῖνοι μὲν οὖν ὅ,τι ἀπεκρίναντο εἶδεῖεν ἂν οἱ τοῖς τότε πράγμασι παραγεγονότες*»¹⁶¹⁸.

Την αποκαρδίωση και την θλίψη από την πλήρη αποτυχία της αυτοκρατορικής επίσκεψης επέτεινε όμως ακόμη περισσότερο η αναγκαστική παράταση της παραμονής του αυτοκράτορα και της συνοδείας του στη Ρώμη λόγω ελλείψεως οικονομικών πόρων μέχρι και το Μάρτιο του 1370¹⁶¹⁹. Στο διάστημα αυτό και μάλιστα στις αρχές του έτους, ο Δημήτριος απευθύνει επιστολή προς τον

¹⁶¹⁷ Αναλυτικά τους επ' αυτού, βλ. Kianka, *Diplomacy*, σ. 199-200.

¹⁶¹⁸ Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ', 134-236, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 181.

¹⁶¹⁹ «*ποῖαν γὰρ τῶν φίλων οὐκ ἂν ἐκένωσε λύπην ἢ σὴ συνουσία, ἢ καὶ τῶν ἐς δεῦρο συμφορῶν ἡμῖν φάρμακον γέγονεν; ἀλλ' ὡς ἔοικεν, οὐδὲν ἔδει μέτρον ἡμῖν εἶναι τῆς δυστυχίας, καὶ τοῦτ' ἦν ὃ καὶ σοὶ τὴν ἀποδημίαν ἐποίει, ἵν' ἡμῖν οὐκ ὄντος τοῦ κουφίζοντος προσβάλλῃ τὰ δυσχερῆ*» (Ἐπιστ. 71, Τῶ Ἀσάνη, 5-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 102). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 199. Cammelli, *Correspondance*, σ. XXIV. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1075. Loenertz, *Cydonès*, I, σ. 66-67. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 23. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 67.

Πρόχορο, ο οποίος κατά πάσα πιθανότητα βρισκόταν ακόμη στη ζωή¹⁶²⁰, όπου του υπογραμμίζει υπερβάλλοντα, ότι εκτός από την αποτυχία για τη σύναψη συμμαχίας, δεν κατάφερε να ικανοποιήσει στη Ρώμη ούτε και τα πνευματικά του ενδιαφέροντα. Από τις αναφορές του στην επιστολή μάλιστα προκύπτει, ότι, λόγω της απορρόφησής του στις συζητήσεις και τις καθημερινές σχεδόν διαπραγματεύσεις εκεί συνοδεύοντας τον αυτοκράτορα¹⁶²¹, έμεινε σχεδόν ανικανοποίητη η επιθυμία του να συνδιαλλαγεί με τους σοφούς της παπικής αυλής. Γι' αυτό και παραπονείται, τονίζοντας στον αδελφό του, ότι «*τῶν ένταῦθα μένομεν ἄγευστοι*»¹⁶²², εφόσον, όπως ανεδαφικά ισχυρίζεται, όχι μόνο δεν κατάφερε να συνδεθεί φιλικά ή και να ακούσει κάποιον από τους διανοούμενους της πόλεως να διδάσκει ή να διαλέγεται, αλλά ούτε μπόρεσε επίσης να εγκύψει σε σοφά συγγράμματα που βρίσκονται αποθησαυρισμένα στις πλούσιες βιβλιοθήκες της πόλεως¹⁶²³.

Έτσι, σε αντίθεση με τους παραπάνω ισχυρισμούς του, ο Κυδώνης είναι βέβαιο ότι είχε τακτική επικοινωνία και πυκνές επαφές με τους κύκλους των λογίων και των διανοουμένων της Ρώμης, της οποίας η παπική αυλή αποτελούσε το επίκεντρο της πνευματικής ζωής, εφόσον αναφέρει χαρακτηριστικά το 1381 στον Σίμωνα Ατουμάνο, ότι «*τίς οὐκ ἄν και τῆς τῶν ἀνδρῶν σοφίας ἐπιθυμήσειε, δι' ἣν κἂν Σκύθας λέγοντες ἐξαρτήσαιντο; ὁ και αὐτὸς οἶδα παθῶν ὄτ' ἐκείνοις ἐχρῆν διαλέγεσθαι ἢ διαλεγομένων ἄλλοις ἀκούειν*»¹⁶²⁴. Όπως αναφέρει μάλιστα στον Πρόχορο, εκεί «*ἴδοις ἂν καθ' ἡμέραν ἀγέλας τῶν τὰ μεγάλα και εἰδότην και δυναμένων διδάσκειν, και τούτων οὐκ ἐλάττους τοὺς και τὸ πράττειν οἷς λέγουσι προστιθέντας*»¹⁶²⁵, τους οποίους διψά κυριολεκτικά να προσεγγίσει, ευελπιστώντας ενδεχομένως, καθώς είχε γοητευτεί, σε μια επάνοδό του στο εγγύς μέλλον.

¹⁶²⁰ Την επιστολή θα πρέπει να έλαβε ο Πρόχορος το αργότερο μέχρι την άνοιξη του 1370, καθώς είναι βέβαιο ότι πέθανε στην Κωνσταντινούπολη, ενώ ο Δημήτριος απουσίαζε. Για το θάνατό του, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 70. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 23.

¹⁶²¹ Παρόλο που ο Δημήτριος δεν κάνει ευθέως μνεία κατά την παραμονή τους στην Ρώμη για επαφές, εκτός από αυτές με τον πάπα και μέλη της παπικής αυλής, είναι γεγονός επίσης ότι έλαβαν χώρα και διαπραγματεύσεις με βενετική πρεσβεία που έφτασε εκεί, πράγμα που υπονοεί νομίζουμε με την παραπάνω γενική του αναφορά. Γι' αυτό, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 222 εξ και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 68 εξ.

¹⁶²² Μάλιστα όπως του τονίζει, «*τὸ γὰρ συνεχῶς τοῖς πράγμασι τοῦ βασιλέως προσκεῖσθαι, και τῶν πρὸς ταῦτα συμπραξόντων ἡμῖν καθ' ἡμέραν τὰς θύρας περιμέναι, και ζητεῖν ὅπως ταῦτ' ἐπὶ συνοῖσόν τι τελευτήσῃ πάντων ἡμᾶς ἀφίστησιν ὧν εἵνεκα παρόντες ἡμῖν, ὡς ἦσθα, τοὺς πολλοὺς ἐπιούμεθα λόγους*» (Επιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 6-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72).

¹⁶²³ «*οὔτε τῶν σοφῶν τις ἡμῖν γέγονε φίλος, οὔθ' ὀμιλούντων ἢ διδασκόντων ἢ διαλεγομένων ἠκούσαμεν. Ἄλλ' οὐδέ σχολή τις ἡμῖν γέγονε Ῥωμαϊκοῖς βιβλίοις ἐγκύψαι, καιτι και σοφίας και ἀρετῆς και τῶν σεμνῶν πάντων τῆς μεγάλης πόλεως πολλὴν εὐπορίαν, εἰ τις βούλοιο χρῆσθαι, παρεχομένης*» (Επιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 10-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72).

¹⁶²⁴ Επιστ. 226, *Τῶ Θηβῶν*, 186-188, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 123.

¹⁶²⁵ Επιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72. Πρβλ. και Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 172-173.

Είναι βέβαιο συνεπώς, ότι, παρά τις διαμαρτυρίες και τα παράπονα προς τον αδερφό του για τη δέσμευσή του στις χρονοβόρες διπλωματικές διαπραγματεύσεις ώστε ενδεχομένως να μην έχει δυνατότητα να επικοινωνήσει με εκπροσώπους της δυτικής σκέψης στην παπική αυλή όσο τακτικά θα ανέμενε, ο *Μεσάζων* όχι μόνο, λόγω ίσως και της καθυστέρησης της αναχώρησής τους, συνδέθηκε με τους εκεί λόγιους, αλλά και σφυρηλάτησε βαθιές φιλίες με αρκετά από τα εξέχοντα μέλη της πνευματικής ζωής της Ρώμης¹⁶²⁶, ιδιαίτερα με τον πεπαιδευμένο καρδινάλιο *Pierre Roger de Beaufort*, τον μετέπειτα πάπα Γρηγόριο ΙΑ'¹⁶²⁷, καθώς επίσης και με τον αναδειχθέντα αργότερα σε καρδινάλιο *Αγαπητό Colonna*¹⁶²⁸. Ήταν μάλιστα τόσο έντονη η παρουσία του - όπως διατείνεται ο ίδιος - στην πνευματική ζωή της πόλεως, ώστε όπως υπογραμμίζει στον Πρόχορο, να μην τον αγνοεί σχεδόν κανένας από τους εκεί σοφούς, αλλά αντίθετα να εκτιμάται ιδιαίτερα και να προσκαλείται συχνά για να δώσει διαλέξεις, θεωρώντας το ακροατήριό του ως κέρδος «ὄ,τι ἂν τῶν ἡμετέρων ἀκούσωσι»¹⁶²⁹. Η εντύπωση μάλιστα που είχε προξενήσει στους πνευματικούς κύκλους της πόλεως ήταν τόσο έντονη, όπως σημειώνει, ώστε οι λόγιοι της πόλεως να επιθυμούν και να επιδιώκουν με κάθε τρόπο την εκεί μόνιμη παραμονή και εγκατάστασή του. Έτσι, όταν πληροφορήθηκαν ότι τελικά επρόκειτο να αναχωρήσει με τον αυτοκράτορα για την Κωνσταντινούπολη, «ἄχθονται καὶ πειρῶνται καὶ ἄκοντας κατασχεῖν, ἀντὶ τῶν φίλων καὶ τῆς πατρίδος τὴν Ῥώμην καὶ ἑαυτοὺς ὑπισχνούμενοι»¹⁶³⁰, ασκώντας

¹⁶²⁶ Μεταξύ αυτών ξεχώριζαν, εκτός από τον *Pierre Roger de Beaufort*, οι *Colluccio Salutati* και *Agapetus de Colonna*, μετέπειτα επίσκοπος της Brescia. Επ' αυτού, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 180-181 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 25

¹⁶²⁷ Με τον καρδινάλιο de Beaufort γνωρίστηκαν στην Ρώμη, όπου ανέπτυξαν θερμή φιλία και στενότατο σύνδεσμο, ώστε όπως τονίζει ο Δημήτριος, «τοιούτου γὰρ ἐν Ῥώμῃ πεπεύραμαι, ὅτ' αὐτῷ πρῶτον αὐτόθι συνεγενόμην. Τότε γὰρ οὕτως ἡμῶν εἶχετο, ὡστ' ἤχθετο καὶ ταῖς νυξιν ἀλλήλων ἡμᾶς διεστῶσαις» (Ἐπιστ. 140, 41-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 10). Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 282.

¹⁶²⁸ Την γνωριμία και την φιλία του με τον Αγαπητό μνημονεύει ο Δημήτριος το 1378 σε επιστολή προς τον Ιωάννη Καλόφερο, από τον οποίο ζητά, προκειμένου να πειστεί ο πάπας Ουρβανίος ΣΤ' να οργανώσει εκστρατεία για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας, να προσεγγίσει μεταξύ άλλων και «τὸν γενναῖον Αγαπητόν, ὃν, πολλῶν ὄντων ὧν τότε εἶδον ἐν Ῥώμῃ, οὐδένα μέχρι νῦν τούτῳ παραπλήσιον ἔωρακέναι φημι» (Ἐπιστ. 190, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 61-62, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63).

¹⁶²⁹ «καὶ ἴσασι καὶ φιλοῦσι καὶ καλοῦσι μὲν παρ' ἑαυτοῦς οἱ μέγιστοι καὶ τῶν ἄλλων ἡγούμενοι, καὶ λέγουσι τι πρὸς ἡμᾶς ἡδέως καὶ ἀκούουσιν ἡδίων, φοιτῶσι δὲ παρ' ἡμᾶς οἱ μετ' ἐκείνους μὲν τοῖς πράγμασι καὶ τῇ τύχῃ, τὴν δ' ἀρετὴν οὐκ ἐλάττους. Πάντες δὲ χαίρουσιν ἐντυχάνοντες καὶ κέρδος καλοῦσιν ὅ,τι ἂν τῶν ἡμετέρων ἀκούσωσι» (Ἐπιστ. 39, *Τῷ ἀδελφῷ*, 23-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72-73).

¹⁶³⁰ Ἐπιστ. 39, *Τῷ ἀδελφῷ*, 27-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 73.

του μάλιστα και βία¹⁶³¹, ενώ και μετά την αναχώρησή του «μετ' εὐφημίας ἐμέμνηντο»¹⁶³².

Εκτός από τους διανοούμενους όμως και ο Ουρβανός Ε', ο οποίος μαζί με τον ναό του Αγίου Πέτρου, αποτελούσαν το σημείο αναφοράς της Ρώμης¹⁶³³, έδειξε εξαιρετικά μεγάλο ενδιαφέρον και θαυμασμό για τον Δημήτριο, εφόσον, όπως αναφέρει επίσης στον Πρόχορο, «οὐκ ὀλίγον συνοίσειν τοῖς αὐτοῦ πράγμασι τὴν ἐμὴν συνουσίαν νομίζει», υποσχόμενος επιπλέον ότι, αν αποφασίσει να παραμείνει στην παπική έδρα, «καὶ τιμὰς καὶ προσόδους τὰς μὲν ἐν τῷ παρόντι ψηφίζεται, τὰς δὲ μικρὸν μείνασιν ὑπισχνεῖται»¹⁶³⁴. Οι υποσχέσεις για τιμές και χορηγίες αφορούσαν οπωσδήποτε στην είσοδο του στον ρωμαϊκό κλήρο και μάλιστα την προαγωγή του στο επισκοπικό αξίωμα, στην «**μεγίστην ἱερωσύνην**»¹⁶³⁵, αλλά και οπωσδήποτε στην ένταξή του ως μέλους στο παπικό επιτελείο (*Curia Romana*), καθώς επίσης και στα πλούσια οικονομικά κέρδη που θα αποκόμιζε από τα έσοδα της επισκοπής που θα του αποδιδόταν, εάν, έπειτα και από τις πολυάριθμες συναντήσεις που θα πραγματοποιούσε με τους εκπροσώπους της παπικής αυλής, θα ανταποκρινόταν θετικά στην επίσημη πρόταση για να παραμείνει μόνιμα στη Ρώμη¹⁶³⁶. Στην επιστολή προς τον Σίμωνα Ατουμάνο μάλιστα, ο Κυδώνης αφήνει να εννοηθεί ότι μια τέτοια προοπτική δεν τον άφηνε αδιάφορο, ώστε να περιέλθει σε σοβαρό δίλημμα αν θα επέστρεφε στην Κωνσταντινούπολη, αισθανόμενος μάλιστα ότι δεν θα επηρεαζόταν καθόλου από την αλλαγή του τόπου της διαμονής του, εφόσον «πατρίδα πατρίδος ἀλλαξάμενος, νέας Ῥώμης τὴν πρεσβυτέραν, ἐν ἧ πάντων ἄν τις ἀπολαύσοιεν ὧν καὶ ἐνταῦθα»¹⁶³⁷.

Ωστόσο, η ανακοίνωση της πρότασης και η έκφραση της επιθυμίας του Δημητρίου να παραμείνει και να εγκατασταθεί στην παπική έδρα είναι βέβαιο ότι προσέκρουσε στις σθεναρές αντιρρήσεις του αυτοκράτορα, οι οποίες τον έκαμψαν

¹⁶³¹ «Οὐ μὴν αὐτὸς ἐπέισθην ἐκείνοις καίτοι καὶ βίαν ὑπὲρ τοῦ μείναι με βουλευσαμένοις ἐπαγαγεῖν» (Ἀπολογία, Β', 366-367, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 414).

¹⁶³² «οἷων ἐγὼ τῶν ἀνδρῶν ἐν Ῥώμῃ πεπειράμαι. Παρόντι τε γὰρ ἔχαιρον καὶ πᾶσιν οἷς εἶχον ἐτίμων, καὶ ἀπόντος μετ' εὐφημίας ἐμέμνηντο καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἔχειν ἐβούλοντο οὐκ ὀκνοῦντες καὶ δεῖσθαι» (Ἐπιστ. 37, *Τῷ Καλοφῆρῳ*, 31-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71).

¹⁶³³ «πᾶς γὰρ μέγα τί ἑαυτῷ συνειδῶς ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ταύτης ἄρχοντα τρέχει» (Ἐπιστ. 39, *Τῷ ἀδελφῷ*, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72). Επίσης, βλ. Kianka, *Italy*, σ. 104-105.

¹⁶³⁴ Ἐπιστ. 39, *Τῷ ἀδελφῷ*, 29-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 73. Ὅπως αναφέρει μάλιστα στον Ιωάννη Ε', «ἵνα δὴ μὴ καὶ τοῦτ' ἐγκληθῆιν, ὡς ἄρα τὴν Ῥώμην καὶ τὰς ἐκεῖ περὶ τῶν χρημάτων καὶ τῶν τιμῶν ὑποσχέσεις σου προετίμησα» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 22, 22-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 22).

¹⁶³⁵ «Πολλῶν μὲν χρημάτων, πολλῶν δὲ τιμῶν, ἔτι δὲ τῆς **μεγίστης ἱερωσύνης**, ἣν δεξαμένῳ μοι καὶ χάριν προσωμολόγουν» (Ἀπολογία, Β', 371-373, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 414).

¹⁶³⁶ «Εγὼ δ' ὅτι μὲν ὁ πάπας καὶ ὁ θαυμαστός περὶ ἐκεῖνον χορὸς πάντων ἄν μοι τῶν παρ' αὐτοῖς τιμῶν μετέδοσαν μένειν προθυμηθέντι» (Ἀπολογία, Β', 364-365, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 414). Πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ ἐπίσης Ἐπιστ. 226, *Τῷ Θηβῶν*, 165-168, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122. Loenertz, *Cydonès*, I, σ. 66. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 24.

¹⁶³⁷ Ἐπιστ. 226, *Τῷ Θηβῶν*, 158-162, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122

τελικά και γι' αυτό αποφάσισε να επιστρέψει, συνοδεύοντάς τον, στην Κωνσταντινούπολη¹⁶³⁸. Ο πάπας όμως και «ὁ περὶ αὐτὸν χορὸς» επέμειναν στην παραμονή του, εκφράζοντας μάλιστα σοβαρές αντιρρήσεις για την απόφασή του και επιμένοντας να προσπαθούν να τον εμποδίσουν να ακολουθήσει τον Ιωάννη Ε', υποσχόμενοι, ότι, σε περίπτωση που θα αναθεωρούσε την απόφασή του, επρόκειτο να του απονεύσουν μεγάλες τιμές. Οι έντονες πιέσεις του Ουρβανού Ε' και του επιτελείου του, ανάγκασαν τον Κυδώνη να τους εξηγήσει απολογούμενος ότι ήταν ηθικά επιβεβλημένο να συνοδέψει ως *Μεσάζων* τον αυτοκράτορα κατά την επιστροφή του στην έδρα του, παρακαλώντας τους μάλιστα να επιδείξουν κατανόηση για την απόφασή του, υποσχόμενος ότι θα ήταν πρόθυμος, υπακούοντας τη συμβουλή τους, να επανέλθει αμέσως μετά στην Ρώμη και να παραμείνει όσο χρόνο εκείνοι θα επιθυμούσαν¹⁶³⁹.

Με ειλημμένη πλέον την απόφασή του Κυδώνη για αποχώρηση από την Ρώμη και σε μια ύστατη προσπάθεια να τον δελεάσουν και να τον μεταπείσουν, έστω και την τελευταία στιγμή να παραμείνει ή να επανέλθει αργότερα στην παπική αυλή, του απονεμήθηκε λίγο πριν αναχωρήσει με την προχείρισή του σε *Κανονικόν*¹⁶⁴⁰, ιερατικός τίτλος που θα μπορούσε να φέρει ως λαϊκό μέλος του ανώτερου ρωμαϊκού κλήρου¹⁶⁴¹, προκειμένου να συνδεθεί ως Ρωμαιοκαθολικός

¹⁶³⁸ «Ἀλλὰ ταῖς του βασιλέως παραινήσεσιν ἀκολουθῆσαι μᾶλλον εἰλόμην, εἰδέναι μὲν καὶ αὐτοῦ λέγοντος ὡς εἰς μέγα τί τάμὰ τελευτήσῃ πεισθέντι τῷ πάπα, συμβουλευόντος δὲ μηδὲν μῆθ' αὐτοῦ μήτε τῶν ἐταίρων καὶ οἷς συνέπλευσα μήτε τῆς πατρίδος καὶ τῶν αὐτόθι χαρίτων προτιμότερον θέσθαι· ὁ καὶ πεποιήκα» (*Ἀπολογία*, Β', 368-371, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 414). Επίσης, βλ. *Ἐπιστ.* 226, *Τῷ Θηβῶν*, 167-174, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122.

¹⁶³⁹ «Ἄλλως γὰρ οὐθ' ὁ πάπας οὐθ' ὁ περὶ αὐτὸν χορὸς τότ' ἐξιέναι μοι συνεχώρουν, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῖς κατέχειν ἐβούλοντο τιμάς τε καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν μοι νέμοντες θαυμαστά τε διδόντες μένειν ὑπισχνουμένω. ἐπέισθην δ' ἂν καὶ αὐτός, εἰ μὴ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς πολίτας αἰδούμενος, καὶ νομίσας αἰσχρὸν εἰ συναποδημήσας μὴ καὶ συνεπανέλθοιμι, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἀμελεῖν δοκοῖν τῶν φίλων, ἐκύρωσα τὴν ἐπάνοδον· ὑπὲρ οὗ κακίων δεδέσθαι τέως μὲν ἔᾶσαι χρήσασθαι με τοῖς λογιμοῖς τόν τε βασιλέα καὶ τοὺς ἐταίρους ἀφοσιούμενον, οἵκαδε δὲ μετὰ πάντων ἀνασωθεῖς αὐτός οἷς ἐκεῖνοι συνεβούλευον ὑπακούσεσθαι καὶ ὑποστρέψας συνδιατρίψειν ὅσον ἂν βούλοιντο» (*Ἐπιστ.* 226, *Τῷ Θηβῶν*, 165-174, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122).

¹⁶⁴⁰ Για την απονομή του αξιώματος του Κανονικού στο Δημήτριο, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 437-441 και Halecki, *Un Empereur*, σ. 206. Για το αξίωμα του Κανονικού, βλ. δειγματοληπτικά J. Semmler, «Monachus - clericus - canonicus. Zur Ausdifferenzierung geistlicher Institutionen im Frankenreich bis ca. 900», στο S. Lorenz - T. Zotz, (Hrsg.), *Frühformen von Stiftskirchen in Europa. Funktion und Wandel religiöser Gemeinschaften vom 6. bis zum Ende des 11. Jahrhunderts. Festgabe für Dieter Mertens zum 65. Geburtstag. Vorträge der Wissenschaftlichen Tagung des Südtiroler Kulturinstituts in Zusammenarbeit mit dem Institut für Geschichtliche Landeskunde und Historische Hilfswissenschaften der Universität Tübingen und der Abteilung Landesgeschichte des Historischen Seminars der Universität Freiburg im Breisgau im Bildungshaus Schloß Goldrein/Südtirol, 13.-16. Juni 2002*, (Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde 54), Leinfelden-Echterdingen 2005, σ. 1-18.

¹⁶⁴¹ Όπως υποστηρίζει ο Tinnfeld, (*Briefe*, I/I, σ. 24) «Der damit vorausgesetzte Weihegrad ist nicht angegeben, doch muß Kyd. mindestens eine niedere Weihe erhalten haben. Angeboten hatte man ihm aber anscheinend sogar das Bischofsamt oder gar die Kardinalswürde». Στην περίπτωση μάλιστα του Δημητρίου νομίζουμε, ότι η απονομή του αξιώματος του Κανονικού ίσως να συνδέεται με την

πλέον κληρικός στενότερα και σε θεσμικό επίπεδο με το παπικό περιβάλλον. Για το λόγο αυτό και στα παπικά έγγραφα προσφωνείται «*clericus Constantinopolitanus*»¹⁶⁴², ενώ με πρωτοβουλία του φίλου του τότε καρδινάλιου *de Beaufort*, έλαβε επιπλέον με βούλα τα εισοδήματα της λατινικής αρχιεπισκοπής Πατρών για δύο χρόνια¹⁶⁴³ και με προοπτική ανανέωσης, από τα οποία ωστόσο δεν θα πρέπει να εισέπραξε κατόπιν απολύτως τίποτε¹⁶⁴⁴.

Η απονομή του τίτλου του κανονικού επιλέχθηκε όπως φαίνεται, καθώς ο Δημήτριος δεν επιθυμούσε να ενταχθεί οργανικά στον κανονικό άγαμο λατινικό κλήρο (*Sacerdotalis caelibatus*)¹⁶⁴⁵, οπότε θα έπρεπε, κάτι που δεν επιθυμούσε, να τερματίσει αυτόματα την πολιτική του σταδιοδρομία και να απολέσει το ανώτατο αξίωμα που έφερε¹⁶⁴⁶. Έτσι, δέχθηκε μεν να του απονεμηθεί ιερατικός τίτλος, αλλά χωρίς κανονική χειροτονία που θα τον μετέθετε από την τάξη των λαϊκών στον κλήρο, καθώς γνώριζαν επιπλέον στην Ρώμη ότι επιθυμούσε να συνεχίσει να διατηρεί την πολιτική του ιδιότητα, με σκοπό να υπηρετήσει την ευόδωση της φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας. Για το λόγο αυτό και θα του προτάθηκε τότε επιπλέον να επανέλθει στην παπική αυλή, κατέχοντας μεν το αξίωμα του Κανονικού, αλλά και φέροντας παράλληλα πολιτική ιδιότητα, δηλαδή ως μόνιμος, όπως επιθυμούσαν, *πρεσβευτής* του βυζαντινού αυτοκράτορα, κάτι το οποίο, όπως θα φανεί στη συνέχεια, πρότεινε ανεπιτυχώς και ο ίδιος το φθινόπωρο του 1371 στον Ιωάννη Ε΄.

Η παραμονή του Δημητρίου στη Ρώμη ωστόσο, συνοδεύτηκε, παρά τις σημαντικές τιμές και τις πολλές υποσχέσεις, και από τη μεγάλη πικρία που δοκίμασε εξαιτίας των κατηγοριών που εξαπέλυσαν μέλη της παπικής αυλής εναντίον των Ανατολικών Χριστιανών για βαρβαρισμό και ειδωλολατρία,

---

διδασκαλική του ιδιότητα, εφόσον ο Κανονικός είναι κληρικός κάποιας τοπικής επισκοπής που έχει διάφορες αρμοδιότητες, μεταξύ των οποίων και την διδακτική όσον αφορά στην πίστη. Επί του προκειμένου μάλιστα ο Κυδώνης ενδεχομένως να εξονομάστηκε τιτουλάριος Κανονικός της αρχιεπισκοπής Πατρών για να λαμβάνει και τα ανάλογα εισοδήματα.

¹⁶⁴² *Acta Urbani V*, έκδ. A.L. Täutu, no. 187 και 187a.

¹⁶⁴³ «*Tatsächlich wissen wir, daß eine päpstliche Bulle vom 9. 3. 1370 ihm die Einkünfte der lateinischen Kirche von Patras auf zwei Jahre zusicherte, nicht ohne Mitwirkung des späteren Papstes Gregor XI., der ihm sehr zugetan war*» (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 24).

¹⁶⁴⁴ Τούτο προκύπτει από το γεγονός ότι και ο διάδοχος του Ουρβανού, Γρηγόριος ΙΑ΄ ανανέωσε στον Δημήτριο με έγγραφο του στις 20 Νοεμβρίου 1375 το δικαίωμα στα έσοδα, εφόσον μέχρι τότε δεν είχε λάβει οτιδήποτε από αυτά. Επ' αυτού, βλ. *Acta Gregorii XI*, έκδ. A.L. Täutu, no. 180 και Halecki, *Un Empereur*, σ. 323. Το ότι δεν έλαβε οποιαδήποτε οικονομική χορηγία από τον παπικό θρόνο υποστηρίζει μάλιστα και ο ίδιος στην *Απολογία*, Β΄, 349-402, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 414-415.

¹⁶⁴⁵ Το ίδιο συνέβη και ενωρίτερα, το 1354, οπότε, αν και εισήλθε στην μονή των Μαγγάνων δεν είχε δεχτεί να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα. Βλ. περισσότερα στην § 6, του Β΄ κεφαλαίου.

¹⁶⁴⁶ Επαναλήφθηκε νομίζουμε και στην παρούσα περίπτωση *mutatis mutandis* ό,τι και το 1354, οπότε ο Δημήτριος ως ορθόδοξος ακόμη δεν δέχτηκε να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα στη μονή των Μαγγάνων, κυρίως για να μην τερματίσει την πολιτική του σταδιοδρομία.

αναφορικά με «τὸν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν εὐσέβειαν νεωτερισμὸν»¹⁶⁴⁷, δηλαδή την ἀρνηση αποδοχῆς του πρωτείου και του *Filioque*, ἀλλὰ και την επικράτηση του παλαμισμοῦ ως εκκλησιαστικῆς διδασκαλίας. Με δεδομένες τις δυσκολίες αυτές, ὅπως ισχυρίζεται, και παράλληλα τις δελεαστικές προτάσεις, ἀλλὰ και συνυπολογίζοντας την οδυνηρὴ κατάσταση στην Αυτοκρατορία, ὅπως και, χωρίς ὁμως να το αναφέρει, τις πιέσεις του αυτοκράτορα κυρίως, βρέθηκε σε μεγάλο δίλημμα για το τι θα ἦταν ὀρθότερο να πράξει¹⁶⁴⁸, εφόσον «μένοντα μὲν γὰρ τὰ τῶν πολιτῶν ὀνειδῆ λυπήσει, ἐπανήκοντα δὲ τοῖς τούτων δυστυχήμασι καὶ τὰ ἐμὰ προσκείμενα ἀνιάσει»¹⁶⁴⁹. Γι' αὐτὸ και εξωτερικεύει, δεδομένης και της ἀποτυχίας του ταξιδιού, το δίλημά του στον Πρόχορο, ἀν δηλαδή θα ἔπρεπε να παραμείνει στη Ρώμη ἢ ἀν θα ἦταν ὀρθότερο να ἀκολουθήσει τον Ιωάννη Ε' και να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη¹⁶⁵⁰, εφόσον «καὶ τὸ μένειν βαρὺ, καὶ τὸ ἐπανήκειν πικρὸν πάλιν ἐργάζεται»¹⁶⁵¹.

Τελικά, ὅπως τονίζει, «ἐπέισθην δ' ἂν καὶ αὐτός, εἰ μὴ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς πολίτας αἰδούμενος, καὶ νομίσας αἰσχρὸν εἰ συναποδηήσας μὴ καὶ συνεπανέλθοιμι»¹⁶⁵², ἀποφασίζοντας να ἀκολουθήσει τον Ιωάννη Ε', ισχυριζόμενος ἀργότερα ὅτι δεν ἐπιθυμούσε ως ἀνώτατος αυτοκρατορικός ἀξιωματοῦχος και κύριος υπεύθυνος για την οργάνωση της ἐπίσκεψης στη Ρώμη να ἐγκαταλείψει τον αυτοκράτορα ἀπὸ σεβασμὸ να επιστρέψει μόνος στην Κωνσταντινούπολη¹⁶⁵³, παρόλο που γνώριζε ὅτι θα ἀντιμετώπιζε ἐκεῖ μεγάλη ἐχθρότητα ἀπὸ τους καραδοκούντες ἀντιπάλους του¹⁶⁵⁴. Ἐκτὸς ἀπὸ τον αυτοκράτορα ὁμως ο Κυδώνης, για την ἀπόφασή του να ἐπανέλθει στην Πόλιν θα συνυπολόγισε ὀπωσδήποτε και την ἐκκρεμότητα σχετικὰ με την εκκλησιαστικὴ ἀποκατάσταση του ἀδερφοῦ του Προχόρου, ὁ οποίος εἶχε ἀμεση ἀνάγκη ἀπὸ την παρουσία και την ἀρωγή του προκειμένου να προστατευτεῖ ἀπὸ τις συνεχεῖς ἐπιθέσεις των θρησκευτικῶν τους

¹⁶⁴⁷ Οἱ κατήγοροι μάλιστα δεν διστάζουν «καὶ δίκην τούτων τὴν τῶν βαρβάρων ὕβριν καλοῦσι» (Ἐπιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 36-38, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 73).

¹⁶⁴⁸ Για το λόγο αὐτὸ και παρακαλεῖ τον Πρόχορο, «εὐχου τοίνυν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ συνοῖσον ἀχθῆναι παρὰ Θεοῦ» (Ἐπιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 41, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 73).

¹⁶⁴⁹ Ἐπιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 39-40, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 73.

¹⁶⁵⁰ «ἐμοὶ δὲ πάντ' ἀηδῆ τὰς τῆς πατρίδος τύχας ἐνθυμουμένω, καὶ τὸν τῶν ἐχθρῶν γέλωτα, καὶ ὡς ἡμῖν εἰρκτὴ τοῦ λοιποῦ τὰ τεῖχη γενήσεται, καὶ ὡς τοὺς πολεμίους ἄγοντας λείαν ἀπὸ τούτων ὀψόμεθα, οὐδενὸς ἐνταῦθ' ἡμῖν ὑπὲρ ὧν πεποιήκαμεν ἠνυσμένου» (Ἐπιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 32-36, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 73).

¹⁶⁵¹ Ἐπιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 38-39, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 73 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 24-25.

¹⁶⁵² Ἐπιστ. 226, *Τῶ Θηβῶν*, 168-170, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122.

¹⁶⁵³ «εἰ μὴ με τις ἄλογος ἐπέσχευ ἀιδῶς, αἰσχυνόμενον συναποδηήσαντα τῷ βασιλεῖ χωρίς ἐκείνου τοῖς πολίταις ὀφθῆναι· ὁ με καὶ τῆς Ρώμης ἔπεισε καὶ τῶν αὐτόθι καταφρονῆσαι τιμῶν, ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς ἐκεῖνον ἰκανῶς ἀφοσιώται καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπανήκεν, οὐδ' ἡμῖν ἔγκλημα πράξασι τὸ δοκοῦν» (Ἐπιστ. 37, *Τῶ Καλοφέρω*, 37-41, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71).

¹⁶⁵⁴ *Τῶ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 18 και 22, 21-29 και 16-30, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 19 και 22. Ἐπίσης, βλ. *Ἀπολογία*, Β', 373, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 414. Ἐπιστ. 226, *Τῶ Θηβῶν*, 165-174, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 24.

αντιπάλων και κυρίως να απαλλαγεί από τη συνοδική καταδίκη. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο βέβαια μετά και από την αποτυχία της επίσκεψης στη Ρώμη φάνταζε πλέον πολύ δύσκολο, ώστε ο Δημήτριος να είναι πιθανό να σχεδίαζε την από κοινού επιστροφή τους στη Δύση και τη μόνιμη εγκατάστασή τους στη Ρώμη¹⁶⁵⁵.

Ο Ιωάννης Ε΄ ωστόσο, έπειτα και από την ευόδωση των πρώτων αλλά μη ικανοποιητικών διαβουλεύσεων με τους Βενετούς πρέσβεις στην Ρώμη, αποφάσισε να επισκεφτεί με την ακολουθία του την πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης για να ολοκληρώσει την επιδιωκόμενη συμφωνία και τη σύναψη δανείου με την βενετική ηγεσία¹⁶⁵⁶. Για το λόγο αυτό και το ταξίδι τους στην Ιταλία, σύμφωνα με τον Δημήτριο, εξελισσόταν μετά την αναχώρησή τους από την παλαιάν Ρώμην σε οδυνηρή «Ὀδύσσεια»¹⁶⁵⁷, εφόσον η Βυζαντινή αντιπροσωπεία όχι μόνο δεν επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, αλλά όπως αναφέρει σε επιστολή που απευθύνει στον Οιναιώτη κατά την διάρκεια της διαδρομής - ενδεχομένως από την Αγκώνα¹⁶⁵⁸ - δεν γνώριζαν, λόγω των πολλών περιπετειών και συμφορών τους, πότε θα επανέλθουν στην μεγάλην Πόλιν¹⁶⁵⁹. Έτσι, αφού αναχώρησαν από τη Ρώμη στις αρχές Μαρτίου του 1370, στις 18 του ίδιου μήνα έφτασαν στην Νεάπολη και από εκεί μετέβησαν δια θαλάσσης στην Αγκώνα, όπου σημειώθηκε μεγάλη καθυστέρηση στην συνέχιση του ταξιδιού τους, εφόσον παρέμειναν άπρακτοι για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, περισσότερο ίσως από έναν μήνα, αναμένοντας οικονομική ενίσχυση από το Μυστρά.

Την υποδοχή τους στην Αγκώνα ωστόσο προετοίμασε και την παραμονή τους εκεί διευκόλυνε πολύ ο Κοράδος, ο οποίος, εκτός του γεγονότος ότι συνδέθηκε φιλικά με τον Δημήτριο, κατάφερε να πείσει τους συμπολίτες του να παραταχθούν έξω από τις πύλες της πόλεως κατά την άφιξή τους για να αποτίσουν τις πρέπουσες αυτοκρατορικές τιμές στον Ιωάννη Ε΄. Η υποδοχή και η θερμή συμπαράσταση που

¹⁶⁵⁵ Το ενδεχόμενο αυτό ίσως να υπήρξε και ένας από τους λόγους που αποφάσισε ο Δημήτριος να απευθύνει επιστολή στον Πρόχορο την άνοιξη του 1370.

¹⁶⁵⁶ Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 68 εξ.

¹⁶⁵⁷ Ο Δημήτριος κάνει λόγο αργότερα, απευθυνόμενος στον Δημήτριο Παλαιολόγο, για τον καιρό που «τὴν μακρὰν ἐκείνην ὥσπερ Ὀδυσσεὺς ἐπλανώμεθα πλάνην» (*Ἐπιστ.* 106, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 143). Αλλά και όπως αναφέρει ο Ιωάννης Ε΄, «ἡμᾶς ἔδει τὸ λοιπὸν διὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων πλανηθῆναι πλάνην τῆς Ὀδυσσεύς οὐδαμῆ βραχυτέραν· ἦν καὶ ἄλλως μακροτάτην οὖσαν διὰ τοῦτο χαλεπωτάτην αἰ καθημέραν δυσκολίαι χαλεπωτέραν ἐποίουν» (*Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον*, Γ', 135-138, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 181). Επίσης, βλ. *Τῶ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 33 και 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14-15 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 25.

¹⁶⁵⁸ Αυτό εξάγεται από το γεγονός ότι στην Αγκώνα η βυζαντινή αντιπροσωπεία παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επ' αυτού, βλ. *Ἐπιστ.* 71, *Τῷ Ασάνη*, 9-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71.

¹⁶⁵⁹ «καὶ γὰρ καὶ τὸ συνεχῶς τὰς πόλεις ἀμείβειν, καὶ τό τίς ἐπὶ τὴν μεγάλην Πόλιν παρεσκευάσται πλεῖν οὐκ εἰδέναι καὶ τὸ πανταχόθεν συμφοραῖς βαλλομένους τῆς ἀπαλλαγῆς μόνης φροντίζειν» (*Ἐπιστ.* 36, *Οἰναιώτη*, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 69). Επ' αυτού, βλ. διεξοδικά Loenertz, *Oenéote*, σ. 303-308.

τους πρόσφερε, αλλά και το γεγονός ότι στη συνέχεια τους συνόδεψε ενδεχομένως στο ταξίδι τους στη Βενετία, οδήγησαν τον αυτοκράτορα να του εκφράσει αργότερα έμπρακτα την ευγνωμοσύνη και την ευαρέσκειά του, προσφέροντάς του με χρυσόβουλλο – ίσως έπειτα και από εισήγηση του Μεσάζοντος - φορολογική ατέλεια στην Κωνσταντινούπολη¹⁶⁶⁰. Η Βυζαντινή αντιπροσωπεία ωστόσο, έπειτα από σχετικά επίπονη παραμονή στην Αγκώνα, κατευθύνθηκε δια θαλάσσης βόρεια «ποτέ μὲν εἰσπλέοντες ποτέ δὲ ἐκπλέοντες πάσας τὰς ἐν Ἰονίῳ περιήλθομεν πόλεις»¹⁶⁶¹ για να αφιχθεί στον προορισμό της περί το τέλος της άνοιξης¹⁶⁶² με την ελπίδα πλέον όχι να διαπραγματευθούν την οργάνωση εκστρατείας εναντίον των Οθωμανών, αλλά να φροντίσουν για την εξασφάλιση οικονομικής βοήθειας μέσω δανείου¹⁶⁶³.

Φτάνοντας στην Βενετία, ο Κυδώνης θα πρέπει να εντυπωσιάστηκε και πάλι από την εξαίσια όψη της πόλεως, ώστε να αναφέρεται στην μοναδική γεωγραφική της θέση, στο κάλλος των δημόσιων, ιδιωτικών και εκκλησιαστικών οικοδομημάτων, ιδιαίτερα μάλιστα στο ναό του Αγίου Μάρκου, στον πλούτο επίσης της αγοράς, αλλά και στην πυκνότητα της κίνησης στο λιμάνι, καθώς και στην έντονη δραστηριότητα των ναυπηγείων της ως ναυτικής δημοκρατίας¹⁶⁶⁴. Η θαυμάσια αυτή

¹⁶⁶⁰ Ο Κοράδος, αναφέρει ο Κυδώνης στον αυτοκράτορα, «πολλά δὲ διὰ σὲ καὶ ἡμᾶς πάντας ὠφελήκοτα, ὅτε τὸν Αἰγῶνα μετὰ σοῦ παραπλέοντες τὸν Ἰόνιον ἔσχομεν· ἐκέῖνον λέγω τὸν τὴν πατρίδα πᾶσαν πεπεικότα τῶν πυλῶν προσχυθεῖσαν ταῖς μεγάλαις σε τιμαῖς τότε τιμῆσαι, καὶ ὧ σὺ τῆς προθυμίας ἐκείνης ἀμειβόμενος διὰ τῶν τῆς χειρὸς γραμμάτων ἐν τῇ μεγάλῃ Πόλει ἀτέλειαν ἐδωρήσω» (Επιστ. 349, *Τῷ Βασιλεῖ*, 6-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 288).

¹⁶⁶¹ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8, 1-2, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 15. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 189 και Andriopoulou, *Diplomatic Communication*, σ. 184.

¹⁶⁶² «μετὰ γὰρ τὴν Νεάπολιν καὶ τὸν Αἰγῶνα, καὶ τὴν αὐτόθι μακροτάτην διατριβὴν, ἢ τοὺς ἡμετέρους ἠνίασε τῶν δὲ ξένων πολλοὺς ἡμῖν ἀβεληρίας ἤγειρε κατηγοροῦς, εἰ μὴδὲν ἕτερον ἴσμεν πράττειν πλὴν τοῦ τοὺς καιροὺς ἀναλίσκειν, ἤλθομεν μὲν εἰς τὴν Βενετίαν» (Επιστ. 71, *Τῷ Ασάνῃ*, 8-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 102-103). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 227. Barker, *Manuel II*, σ. 10-11. J. Chrysostomides, «John V Palaeologus in Venice and the Chronicle of Caroldo. A reinterpretation», *OCP* 31 (1965), σ. 76 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 239 εξ. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 65-67. Loenertz, *Jean V a Venise*, σ. 217 -218. Радих, *Време Јована V*, σ. 349-350. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 427 εξ. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 25. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 69.

¹⁶⁶³ Γι' αυτό και όπως αναφέρει ο Δημήτριος στον Ασάνη, «εἰς τὴν Βενετίαν, ἐφ' ἣν πόρρωθεν ἠπειγόμεθα, καὶ ἦν τοὺς Κροίσου θησαυροὺς ἡμῖν ἠλπίζομεν δεῖξιν καὶ τέλος ἐπιθήσειν ταῖς μεγάλαις ἐκείναις ἐλπίσιν» (Επιστ. 71, *Τῷ Ασάνῃ*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 103). Επίσης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, 1, 5-8 και έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 46. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, 7-9, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Tinnfeld, *Die Briefe*, σ. 261. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 71.

¹⁶⁶⁴ «ἢ θαυμαστή καὶ πρὸς μὴδὲν παράδειγμα βλέπουσα τῆς πόλεως θέσις, τὸ τῶν οἰκιῶν κάλλος τὰ ἱερὰ ὁ νεώσοικος, τὸ περὶ τὰς τέχνας φιλότιμον, ἢ τῆς ἀγορᾶς ἀφθονία, αἱ τριῆρεις αἱ μὲν καταίρουσαι αἱ δ' ἀναγόμεναι αἱ δ' ὑπὸ τὸν ὄροφον ναυπηγούμεναι, καὶ ὅλως ἢ διὰ πάσης τεταμένη τῆς πόλεως ὥρα καὶ τὸ μὴδὲν ἄμορφον ἔχειν, ἀλλ' ὥσπερ ἄριστα γραφεῖσαν εἰκόνα ἄρτι δοκεῖν ἀπειργάσθαι;» (Επιστ. 24, *Τῷ δεσπότη*, 14-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 53). Επ' αυτού, βλ. Dennis, *Kydones-Venice*, σ. 495 εξ και Kyш, *пouckaх*, σ. 195-196. Γενικότερα για τις ταξιδιωτικές

εικόνα της πρωτεύουσας της Γαληνότατης οφείλεται, σύμφωνα με το Δημήτριο, στην φροντίδα και τη φιλοπονία των κατοίκων της, αρχόντων και πολιτών, καθότι η βουλή, δηλαδή η σύγκλητος, κυβερνά με φρόνηση και επιβλέποντας την δίκαιη εφαρμογή των νόμων, σύμφωνα με τους οποίους τιμωρούνται οι παραβάτες και αμείβονται οι αγαθοί, ενώ απολαμβάνουν εξίσου όλοι οι πολίτες τα κοινά αγαθά από την εργασία τους, μη επιτρέποντας ωστόσο στους οκνηρούς να συμμετέχουν, ώστε να διαπιστώνει εύκολα κανείς «*τήν διὰ πάσης ὥσπερ ἐν μουσικῇ τῆς πόλεως ἄρμονίαν ἢ ὥσπερ ἐνὸς σώματος δι' ὅλου συμπάθειαν*»¹⁶⁶⁵.

Παρόλο όμως που η βυζαντινή αντιπροσωπεία και ιδιαιτέρως ο αυτοκράτορας έγιναν δεκτοί με θριαμβευτικό τρόπο και εξαιρετικές τιμές στην πλούσια και μεγαλόπρεπη Βενετία¹⁶⁶⁶, οι μακρές και επίπονες διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν και στις οποίες έλαβε ενεργό μέρος οπωσδήποτε ο Δημήτριος με σκοπό την ανανέωση της βυζαντινο-βενετικής συνθήκης, τους όρους παραχώρησης της Τενέδου και την εξασφάλιση νέου δανείου, οδηγήθηκαν σε αδιέξοδο και τελικά απέβησαν εντελώς άκαρπες, ώστε τα αποτελέσματά τους να χαρακτηρίζονται από τον απογοητευμένο *Μεσάζοντα* ως «*ἄνθρακες*»¹⁶⁶⁷. Την αποτυχία των επαφών αποδίδει ο Κυδώνης στην αναξιοπιστία, τον ωφελμιστικό τακτικισμό και την άκρατη κερδοσκοπική νοοτροπία των Βενετών, εφόσον διαπραγματεύονταν όχι με πολιτικούς όρους, αλλά με σκληρό και άκαμπτο εμπορικό πνεύμα, καθυστερώντας συνειδητά την ολοκλήρωση της συμφωνίας για να επιτύχουν εκβιαστικά ευνοϊκότερα αποτελέσματα και να προσπορίσουν μεγαλύτερο κέρδος, καθώς γνώριζαν την οικονομική δυσπραγία των Βυζαντινών. Έτσι, επειδή είναι γεγονός, παρατηρεί ο Δημήτριος, ότι «*ἀνδρὶ γὰρ ἐμπόρῳ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν οἱ ὀβολοὶ τιμιώτερον*»¹⁶⁶⁸, ακόμη και τα πλέον σεβαστά από τα μέλη της «*μεγάλης βουλῆς*» της πόλεως, οι λεγόμενοι «*ἔφοροι*», που επιδίωκαν να εφαρμόζονται από του Βενετούς πολίτες οι κανόνες της δικαιοσύνης, στην περίπτωση των Βυζαντινών

περιγραφές στην επιστολογραφία, βλ. Α. Καρπόζηλος, «Ταξιδιωτικές περιγραφές και εντυπώσεις σε επιστολογραφικά κείμενα», στο *Επικοινωνία*, σ. 511-541.

¹⁶⁶⁵ «*Καὶ πρό γε τούτων τὸ τῆς βουλῆς φρόνιμον, ἢ τῶν νόμων ἰσχὺς, αἱ τῶν κακούργων κολάσεις, αἱ τῶν ἀγαθῶν ἀμοιβαί, τὸ κοινὴν προκεῖσθαι τοῖς πολίταις τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν, τὸ ταῦτα πᾶσι νομίζεσθαι καὶ βλαβερὰ καὶ συμφέροντα, τὸ μηδένα κηφῆνα ἐγκαθήμενον τοῖς τῶν ἄλλων πόνοις ἐπιβουλεύειν*» (Επιστ. 24, *Τῷ δεσπότη*, 19-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 53).

¹⁶⁶⁶ Αναλυτικά για την παρουσία των Βυζαντινών αυτοκρατόρων στη βενετία, βλ. P. Schreiner, «*Imperatori Bizantini a Venezia*», στο Γ.Κ. Βαρζελιώτη-Κ.Γ. Τσικνάκη (επιμ.), *Γαληνότατη. Τιμή στη Χρύσα Μαλτέζου*, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών/Τμήμα Θεατρικών Σπουδών - Μουσείο Μπενάκη, 2013, σ. 727-742.

¹⁶⁶⁷ «*ἀλλὰ κανταῦθα πλήν θριάμβων καὶ κρότων παρὰ τὴν εἴσοδον καὶ τοῦ πάντων εὐγενέστατον κριθῆναι τὸν βασιλέα, τᾶλλα πάντα, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, ἄνθρακες*» (Επιστ. 71, *Τῷ Ασάνη*, 14-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 103). Επίσης, βλ. Chrysostomides, *John V in Venice*, σ. 81 εξ και Loenertz, *Jean V a Venise*, σ. 218. Dennis, *Kydones-Venice*, σ. 495.

¹⁶⁶⁸ Έτσι όπως αναφέρει, «*πάλιν γὰρ ἐνέχυρα, καὶ δανειστῆς μόλις ἐπὶ πολλῶν δανείζειν πειθόμενος. Καὶ νῦν μὲν ὑπισχνούμενος αὔριον ἀναβαλλόμενος, καὶ ταῖς ἀναβολαῖς ταύταις αὔξων τὴν ἀπορίαν*» (Επιστ. 71, *Τῷ Ασάνη*, 16-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 103).

επιδίωξαν με κάθε μέσο την άδικη καταβολή του χαμηλότερου δυνατού τιμήματος για μεγαλύτερες απολαβές, σκεπτόμενοι «*συνεχῶς, οὐχ ὅπως τι πράξουσιν, ἀλλ' ὅπως ἐρίῳ στέψαντες καὶ μύρῳ χρίσαντες καὶ χελιδόνος καταθέντες τιμὴν οὐκ ἀτίμως τῆς πόλεως ἐξελάσουσιν*»¹⁶⁶⁹.

Η αδυναμία επίτευξης συμφωνίας με τους δικούς τους όρους κατέστησε τους Βενετούς αδιάφορους αρχικά και κατόπιν εχθρικούς έναντι της Βυζαντινής αντιπροσωπείας, της οποίας την παρουσία δεν επιθυμούσαν πλέον στην πόλη τους. Αυτό είχε ως συνέπεια να αποβεί «*ή ... ἐν Βενετία καθέδρα ... παντός χείρων βαράθρου*»¹⁶⁷⁰, καθώς, λόγω της μη εξασφάλισης του δανείου, ο Ιωάννης Ε' και η συνοδεία του περιήλθαν σε δεινή οικονομική θέση, μη διαθέτοντας ούτε τα απαραίτητα χρήματα για την καταβολή των ναύλων της επιστροφής, με συνέπεια να παραμείνουν αναγκαστικά εγκλωβισμένοι στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης για μεγάλο χρονικό διάστημα σε σχεδόν απόλυτη ένδεια¹⁶⁷¹, αναζητώντας οικονομική ενίσχυση αρχικά από τον Μυστρά, όπου ο Δημήτριος απευθύνει επιστολή προς τον Ασάνη, ζητώντας του να εφαρμόσει τις εντολές του αυτοκράτορα και να φροντίσει για την συλλογή του απαραίτητου ποσού για την επάνοδό τους¹⁶⁷², εφόσον η θέση τους στην Βενετία γινόταν καθημερινά επαχθέστερη.

Στο διάστημα της παραμονής τους στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης και παρά το γεγονός ότι δεν διαθέτουμε σχετικές πληροφορίες, είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο Κυδώνης θα πρέπει να επιδίωξε επίσης την ικανοποίηση των πνευματικών του ενδιαφερόντων, γι' αυτό και θα πρέπει να ήρθε σε επαφή προφανώς με τους εκεί πνευματικούς κύκλους, όπου ήταν ήδη γνωστός, θέτοντας πιθανώς με τις φιλίες που θα δημιούργησε, τις βάσεις για μια ενδεχόμενη επιστροφή στο μέλλον, εφόσον είναι δυνατό να δέχθηκε επίσης πρόσκληση για μόνιμη παραμονή εκεί¹⁶⁷³. Το ενδεχόμενο αυτό ίσως σε συνδυασμό με την επιστολή που δέχτηκε εκεί από τον πάπα Ουρβανό Ε', μέσω της οποίας τον διαβεβαίωνε και πάλι για τις καλές του

¹⁶⁶⁹ Έπιστ. 71, *Τῷ Ασάνη*, 21-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 103 και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 78-79 και 102.

¹⁶⁷⁰ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8, 2, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 15.

¹⁶⁷¹ Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 66. Barker, *Manuel II*, σ. 11. Loenertz, *Jean V a Venise*, σ. 218 και 225. *Κγυψ, πουσκαχ*, σ. 195. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 25

¹⁶⁷² «*οὐκ οἶδ' εἰ τὴν ἡμετέραν πενίαν οἱ τῆς Πελοποννήσου στατήρες παραμυθήσονται. Καὶ σὺ τῶν τοῦ βασιλέως μνησθεῖς ἐντολῶν ἀργυρολογήσεις τοὺς προσαιτοῦντας, ἐφόδια γοῦν πρὸς τὴν πατρίδα πορίσας, ὡς τὸν γ' ἀξιοῦντα χρήματ' ἐλπίζειν ἐτέρωθεν πάντες ἐλλεθόρου δεῖσθαι φασί*» (Έπιστ. 71, *Τῷ Ασάνη*, 25-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 103). Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 66. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 421.

¹⁶⁷³ Για το λόγο αυτό και δεν είναι παράξενο, ότι είκοσι χρόνια αργότερα, που κατάφερε τελικά να ταξιδέψει και πάλι στην Ιταλία, κατέληξε στην Βενετία, όπου δεν έγινε δεκτός με ιδιαίτερες τιμές μόνο, αλλά και εμποδίστηκε από τους εκεί πνευματικούς κύκλους να μεταβεί στη Ρώμη, προκειμένου να παραμείνει μόνιμα στην πόλη του Αγίου Μάρκου. Επ' αυτού, βλ. Έπιστ. 443, 7-58, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409-410. Loenertz, *Démétrius-Venise*, σ. 125-126 και Dennis, *Demetrios Kydones*, σ. 495-502.

προθέσεις έναντι των Ανατολικών χριστιανών¹⁶⁷⁴, συνδέοντάς τις παράλληλα με την έκφραση της ελπίδας ότι θα μπορούσε ο ίδιος ο Κυδώνης να συμβάλλει στην μεταστροφή των συμπατριωτών του στο Ρωμαιοκαθολικισμό, θα τον παρακίνησαν ίσως να ξανασκεφτεί την προοπτική της παραμονής του στην *Ιταλίαν*, καθώς είναι πολύ πιθανό να δέχθηκε εκ νέου πρόσκληση για επιστροφή στη Ρώμη και ένταξη στο παπικό επιτελείο, ενώ θα συνυπολόγισε οπωσδήποτε και πάλι τις σοβαρές συνέπειες στην Κωνσταντινούπολη από την αποτυχία των διαπραγματεύσεων εκτός από τη Ρώμη και στην Βενετία.

Από την οδυνηρότητα της περιπετειώδους και αναγκαστικής τους παραμονής στην Βενετία ωστόσο, τους απάλλαξε ένα χρόνο περίπου μετά την άφιξή τους εκεί και ενώ οι προσπάθειες για την συλλογή χρημάτων στο Μυστρά είχαν αποτύχει, ο Μανουήλ Παλαιολόγος¹⁶⁷⁵. Ο δεσπότης της Θεσσαλονίκης, όπως αναφέρει ο Δημήτριος, έσπευσε «χειμῶνος δὲ μεσοῦντος, ὑπεριδεῖν μὲν πέλαγος, ἐπισφαλῶς δὲ πλεύσαντα τὸν Ἴόνιον, πρὸς τοῖς ἐκείνου μυχοῖς τὸν πατέρα ζητεῖν»¹⁶⁷⁶, καταφέροντας, αφού είχε συγκεντρώσει το απαραίτητο χρηματικό ποσό να φτάσει στην Βενετία το χειμώνα του 1371, ώστε να πάρουν αισίως το δρόμο της επιστροφής μετά τις 2 Μαρτίου¹⁶⁷⁷, αφού όμως, όπως υπογραμμίζει, ο Ιωάννης Ε΄ συγκατατέθηκε στην παραχώρηση της Τενέδου¹⁶⁷⁸, αλλά και ο Μανουήλ παρέμεινε εκεί και πάλι ως όμηρος προκειμένου να εγγυηθεί την υλοποίηση της συμφωνίας¹⁶⁷⁹. Η πράξη αυτή του παλαιού μαθητή του, συγκίνησε βαθιά τον Κυδώνη, γι' αυτό και του απευθύνει εγκωμιαστική επιστολή λίγο αργότερα με σκοπό να τον εμψυχώσει, επαινώντας τον παράλληλα για την υπακοή και την

¹⁶⁷⁴ *Acta Urbani V*, έκδ. A.L. Tăutu, no. 200 στο Halecki, *Un Empereur*, σ. 384. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 206 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 25.

¹⁶⁷⁵ Γι' αυτό, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ἱστοριῶν*, 1, 7-15 και έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 47. Caroldo, *Chronicle*, έκδ. J. Chrysostomides, *OCP* 35 (1969), σ. 161. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, 18-23, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 192, 194 και 227-231. Barker, *Manuel II*, σ. 9-14. Dennis, *Reign*, σ. 13 και 27. Chrysostomides, *John V in Venice*, σ. 77. Loenertz, *Jean V a Venise*, σ. 218. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 25 και 433. Charanis, *Strife*, σ. 289-290. Ostrogorsky, *Ἱστορία, Γ'*, σ. 239-240. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 427 εξ.

¹⁶⁷⁶ Ἐπιστ. 21, *Τῷ δεσπότη Μανουήλ τῷ Παλαιολόγῳ*, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 50. Ο Μανουήλ «καταφρονεῖ μὲν κυμάτων καὶ θαλάττης ὕβρεως ἐν χειμῶνι· τέμνει δὲ Αἰγαῖον, ἀποκρύπτει δὲ Πελοπόννησον, περιπλεῖ δὲ ἄκρας Ἀδρίου, παρατρέχει δὲ τὸν Ἴόνιον, ὑπερβάς τε τὰς ἀπάντων ἐλπίδας ἐν τοῖς ἐκείνου μυχοῖς ἡμᾶς εὔρεν ἐν Βενετία» (*Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ'*, 151-155, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 181).

¹⁶⁷⁷ Halecki, *Un Empereur*, σ. 229 και Раднћ, *Време Јована V*, σ. 355.

¹⁶⁷⁸ «ἐκείνους μὲν γὰρ ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο δῶσειν τὴν Τένεδον ὅτε παρ' αὐτοῖς ἦν, τὸ δεσμωτήριον ἀποδράς» (*Ἐπιστ. 167, Τῷ Καλοφέρῳ*, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38).

¹⁶⁷⁹ Ο Δημήτριος αναφέρεται στην παρούσα δεύτερη ομηρία του Μανουήλ, παρατηρώντας ότι «ὥσπερ οὐκ ἀρκούντων τῶν πρώτων, καὶ δευτέρους ὑπῆλθες ἀγῶνας» (*Ἐπιστ. 21, Τῷ δεσπότη Μανουήλ τῷ Παλαιολόγῳ*, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 50), υπονοώντας ως πρώτη την ομηρία του στην Βούδα το 1366. Για την ομηρία του, βλ. επίσης *Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ'*, 162-167, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 181.

αφοσίωση που επέδειξε προς τον αυτοκράτορα πατέρα του¹⁶⁸⁰, αναφερόμενος ιδιαίτερα στην απέλπιδα ηρωική του προσπάθεια, παρά τις αντίξοες συνθήκες, να τον βοηθήσει «καὶ τοῖς αὐτοῦ πόνοις ἄνεσιν ἡμῖν μηχανώμενον»¹⁶⁸¹, αναδεικνυόμενος μάλιστα «σοφώτερος ὥσπερ Ὀδυσσεύς διὰ τὴν πλάνην»¹⁶⁸².

Κατὰ το τελευταῖο διάστημα της παραμονῆς τους στην Βενετία ὅμως και πολύ πιθανόν κατὰ το διάστημα λίγο πριν ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ Μανουήλ, ὁ Δημήτριος θὰ πρέπει νὰ γνωστοποιήσῃ και πάλι στον αυτοκράτορα τὴν ἐπιθυμία του νὰ μὴν ἐπιστρέψῃ ἐν τῇ Κωνσταντινούπολι, ἀλλὰ νὰ κατευθυνθεῖ ἐν τῇ Ρώμῃ και νὰ ἐγκατασταθεῖ ἐν τῇ παπικῇ ἐδρᾷ. Το νέο αὐτὸ αἴτημα τοῦ Μεσάζοντος φαίνεται ὅτι ἐθλίψε και ἐξόργισε τὸν ἀπογοητευμένο ἀπὸ τὴν ολοκληρωτικὴ ἀποτυχία τοῦ ταξιδιοῦ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ αυτοκράτορα, ὥστε, ὄχι μόνο τὸ ἀπέρριψε, ἀλλὰ και ἀπαίτησε τὴν ἐπάνοδο τοῦ Μεσάζοντος μαζί του ἐν τῇ Κωνσταντινούπολι, ἐπιρρίπτοντάς του προφανῶς ἐπιπλέον και τὴν κύρια ἐυθύνη γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπίτευξης τῆς συμμαχίας με τὴν Δύση. Εἶναι βέβαιο δηλαδὴ, ὅτι ὁ Ἰωάννης Ε΄ θὰ πρέπει νὰ δοκίμασε μεγάλη πικρία ἀπὸ τὴν υποβολή γιὰ δευτέρη φορὰ τοῦ αἰτήματος ἀπὸ τὸν Μεσάζοντα νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ Δύσει, καθὼς θὰ αἰσθάνθηκε ἐγκαταλελειμμένος ἀκόμη και ἀπὸ τὸν στενότερο συνεργάτη του και ταυτόχρονα κύριο ἐμπνευστὴ και υπέρμαχο τῆς ἐπίσκεψης ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, θεωρώντας προφανῶς ὅτι ὁ Κυδώνης ἐπιδίωκε με τὴν κίνησή του αὐτὴ κυρίως νὰ ἀποφύγῃ τὸ ἐχθρικό κλίμα ἐναντίον τους ἐν τῇ Κωνσταντινούπολι. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ και θὰ πρέπει νὰ τὸν κατέστησε ἐυθέως κύριο υπεύθυνο¹⁶⁸³ τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπίσκεψης του ἐν τῇ Πάπῃ, με συνέπεια νὰ ἐπέλθῃ ἡ πρώτη σοβαρὴ ἐπιβάρυνση ἐν τῇ σχέσει τους.

Ἐπειτα και ἀπὸ αὐτὴν τὴν οδυνηρὴ ἐξέλιξη, ὁ Δημήτριος δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐπέμεινε περισσότερο ἐν τῇ αἰτηματῇ του. Ὑπακούοντας ἐν τῇ αυτοκρατορικῇ ἐντολῇ ὅπως ἐπράξε και ἐν τῇ Ρώμῃ, ὑποσχέθηκε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Ἰωάννη Ε΄, ὑποβάλλοντάς παράλληλα αἴτημα γιὰ σύντομη παραμονὴ ἐν τῇ Μυστρᾷ. Με δεδομένο τὸ γεγονός ὅτι και ὁ αυτοκράτορας, ἐξαιτίας τοῦ πολὺ τεταμένου και

¹⁶⁸⁰ Ὁ Μανουήλ, σύμφωνα με τὸν Κυδώνη, γνωρίζει ἀριστα ὡς δεσπότης νὰ συνδυάζῃ τὸ «ἄρχειν» με τὸ «ὑπακούειν», ὥστε νὰ σπεύσῃ γιὰ βοήθεια, «βασιλεῖ δὲ και πατρὶ πειθόμενος ἐπιτάττοντι» (Ἐπιστ. 21, *Τῷ δεσπότη Μανουήλ τῷ Παλαιολόγῳ*, 4-6, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 50).

¹⁶⁸¹ Ἐπιστ. 21, *Τῷ δεσπότη Μανουήλ τῷ Παλαιολόγῳ*, 10-11 και 13-14, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 50.

¹⁶⁸² Ἐπιστ. 21, *Τῷ δεσπότη Μανουήλ τῷ Παλαιολόγῳ*, 22, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51. Λίγο μετὰ τὴν ἐπιστροφή του Μανουήλ ἀπὸ τὴν Βενετία και ἀφοῦ ἔχει ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι και ἔχει ἐγκατασταθεῖ πάλι ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ, ὁ Δημήτριος του ἀπευθύνει ἄλλη ἐπιστολή με τὴν ὁποία του ἐκφράζει τὴ λύπη του που ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα (Ἐπιστ. 23, *Τῷ δεσπότη*, 5-9, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 52) και παράλληλα τὸν ἐνημερώνει ὅτι τὸν ἐπαίνεσε θερμὰ ἐν κάθε τόπῳ που ἐπισκέφθηκα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ κοπιαστικοῦ ταξιδιοῦ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ὅπως ἡ Εὐβοία, ὁ Μυστράς, ἡ Σικελία, ἡ Νεάπολι και ἡ Ρώμη, ὅπου εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ δώσῃ κατάλληλες συστάσεις γιὰ τὸ πρόσωπό του ἐν τῇ Πάπῃ και τους καρδινάλιους, οἱ ὁποῖοι «ἤδοντο μετὰ θαύματος, ἀρετὴν τῷ σαύτῃ νεότητι συνοικοῦσαν ἀκούοντες» (ὅπ. παρ. 30, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 52).

¹⁶⁸³ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 22, 24-25, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 22.

εχθρικού κλίματος εναντίον του, δεν επρόκειτο να επανέλθει άμεσα στην Κωνσταντινούπολη αλλά να παραμείνει για κάποιο διάστημα στη Λήμνο, συγκατατέθηκε στην επιθυμία του *Μεσάζοντος*, ο οποίος έσπευσε να ενημερώσει σχετικά τον δεσπότη Μανουήλ Καντακουζηνό, αλλά και τον φίλο του Ιωάννη Καλόφερο για να του αποστείλει εκεί την απαντητική του επιστολή¹⁶⁸⁴. Η απόφαση του να καταφύγει στο Μυστρά, εκτός από την ανάπαυση που επιζητούσε μετά τις δυσκολίες στην *Ιταλίαν*, είναι πιθανό να συνδέεται και με το γεγονός ότι, παρόλο που είχαν ψυχρανθεί οι σχέσεις τους χωρίς όμως να εκλείψει ο σεβασμός του στο πρόσωπό του¹⁶⁸⁵, επιθυμούσε να συναντήσει τον ευρισκόμενο εκεί πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνό¹⁶⁸⁶, με τον οποίο επρόκειτο να συζητήσει ενδεχομένως για τα αποτελέσματα του αυτοκρατορικού ταξιδιού στην *Ιταλίαν*, αλλά και για την προοπτική διευθέτησης της υπόθεσης του Προχόρου με παρέμβασή του στον πατριάρχη Φιλόθεο.

Έτσι ο *Μεσάζων*, απογοητευμένος από την αποτυχία της επίσκεψης στην Ιταλία και πικραμένος βαθιά από την διατάραξη των σχέσεών του με τον Ιωάννη Ε', αναχώρησε από τη Βενετία με την υπόλοιπη αυτοκρατορική αντιπροσωπεία και αποβιβάστηκε στην νότια Πελοπόννησο, ενδεχομένως στην Μεθώνη ή την Κορώνη, όπου πραγματοποίησαν στάση για ανεφοδιασμό. Από εκεί κατευθύνθηκε οδικώς στην πρωτεύουσα του Δεσποτάτου, όπου έγινε δεκτός με ιδιαίτερες τιμές από τον Καντακουζηνό¹⁶⁸⁷, ενώ ο αυτοκράτορας κατέπλευσε με την λοιπή συνοδεία του στην Λήμνο¹⁶⁸⁸ προκειμένου να συνέλθει από τις κακουχίες του ταξιδιού, να κατευναστούν οι αντιδράσεις στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και να καταφέρει να συγκεντρώσει τα απαραίτητα χρήματα για την απελευθέρωση του Μανουήλ από την ομηρία του ως εγγυητή στη Βενετία¹⁶⁸⁹, ώστε να μπορέσει να επιστρέψει στην έδρα του μόλις στις 28 Οκτωβρίου 1371¹⁶⁹⁰.

¹⁶⁸⁴ Έπιστ. 37, *Καλοφέρω*, 4-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 70.

¹⁶⁸⁵ Πρβλ. Έπιστ. 400, *Βασιλεΐ*, 1-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 355.

¹⁶⁸⁶ Επ' αυτού, βλ. Л. Максимович, «Политичка γιοга...», *ZRVI* 9 (1966), σ. 176 εξ. E. Voordeckers, «Un empereur palamite à Mistra en 1370», *RESEE* 9/3 (1971), σ. 613 εξ (το άρθρο, βλ. στις σελ. 607-615). Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 421 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 104.

¹⁶⁸⁷ Για το ταξίδι του Δημητρίου στην Πελοπόννησο, βλ. Έπιστ. 22, *Τῶ δεσπότη*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51. Έπιστ. 37, *Καλοφέρω*, 5-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 70 και Έπιστ. 225, *Τῶ Μετοχίτη Ραούλ*, 32-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 117. Επίσης Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 67. Loenertz, *Les recueils*, σ. 112. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 25.

¹⁶⁸⁸ Για την παραμονή του Ιωάννη Ε' στην Λήμνο, βλ. Έπιστ. 28, *Τῶ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 7-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 58. Επ' αυτού ακόμη, βλ. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 67. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 26.

¹⁶⁸⁹ *ἐγγυητὴν δὲ καὶ τῆς ἐν μακρῶ χρόνῳ δαπάνης ἐσόμενον, ἣν ἡμῖν ἠύξησεν ἡ τῶν ἐμπόρων μικρολογία (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ', 162-167, έκδ. F. Tinnefeld, BSL 44 (1983), σ. 181). Επίσης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, 1, 7-15 και έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 47. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, 18-23, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 192, 194 και 227-231. Charanis, *Strife*, σ. 289-290. Barker, *Manuel II*, σ. 9-14. Dennis, *Reign*, σ. 13 και 27. Chrysostomides, *John V in Venice*, σ. 77. Loenertz, *Jean V a Venise*, σ. 218. Ostrogorsky, *Ἱστορία, Γ'*, σ. 239-240. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 427 εξ.*

Το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στην Ρώμη αποτέλεσε το αποκορύφωμα των προσπαθειών του Δημητρίου ως *Μεσάζοντας* για την εκκλησιαστική ένωση και τη σύναψη πολιτικής συμμαχίας με την Δύση, γι' αυτό και η αποτυχία του σηματοδότησε την απαρχή της πολιτικής του περιθωριοποίησης μετά το 1371¹⁶⁹¹, με αφετηρία την διάρρηξη των σχέσεών του με τον αυτοκράτορα στην Βενετία. Η αυτοκρατορική επίσκεψη στον πάπα, όπως διαφάνηκε, δεν είχε τελικά κανένα ουσιαστικό όφελος για την Αυτοκρατορία, καθόσον η μεταστροφή του Ιωάννη Ε΄ στο Ρωμαιοκαθολικισμό παρέμεινε ένα μεμονωμένο και προσωπικό γεγονός¹⁶⁹², ενώ και οι ενωτικές διαπραγματεύσεις απέτυχαν, κυρίως λόγω της άρνησης συμμετοχής εκκλησιαστικών αντιπροσώπων κατά την επίσκεψη στη Ρώμη, αλλά και της σθεναρής αντίδρασης των Ανατολικών Χριστιανών να αποδεχθούν - ακολουθώντας το παράδειγμα του αυτοκράτορα - την εκκλησιαστική ένωση μέσω της υιοθέτησης του πρωτείου και της υπαγωγής τους στον πάπα Ρώμης, με φυσικό επακόλουθο την απροθυμία και την ουσιαστική άρνηση αποστολής στρατιωτικής βοήθειας από την Δύση¹⁶⁹³, μια δυνατότητα ωστόσο που δεν είχε ο παπικός θρόνος εκείνη την εποχή¹⁶⁹⁴.

9. Ο θάνατος του Προχόρου στην Κωνσταντινούπολη, η επιστροφή του Δημητρίου και η πολιτική του δραστηριότητα για συνέχιση της προσπάθειας συμμαχίας με την Δύση (1370/71)

Αναχωρώντας από την Βενετία την άνοιξη του 1371 και ενώ οι σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄, όπως αναφέρθηκε, είχαν διαταραχτεί, ο Κυδώνης αποσπάστηκε από την βυζαντινή αντιπροσωπεία και κατευθύνθηκε στο Μυστρά, όπου παρέμεινε για τρεις μήνες περίπου ως φιλοξενούμενος του Μανουήλ Καντακουζηνού¹⁶⁹⁵. Οι λόγοι για τους οποίους δεν ακολούθησε τον αυτοκράτορα στην Λήμνο ήταν πιθανότατα, εκτός από την ανάπαυσή του ή την ενδεχόμενη επικοινωνία του με τον πρώην αυτοκράτορα Καντακουζηνό, και η προσπάθεια, λόγω της επιβάρυνσης των σχέσεών τους, κατευασμού του θυμού του Ιωάννη Ε΄ εναντίον του με την προσωρινή του απουσία από το περιβάλλον του. Εκτός αυτών όμως και παρόλο που δεν είχε εκλείψει η επιθυμία εγκατάστασής του στη Δύση, η επίσκεψη του Δημητρίου στο Μυστρά είναι δυνατόν να αποσκοπούσε επιπλέον και στη

¹⁶⁹⁰ Радић, *Време Јована V*, σ. 357-358. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 433.

¹⁶⁹¹ Kianka, *Diplomacy*, σ. 202 και 205.

¹⁶⁹² Επ' αυτού, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 201 εξ. Nicol, *Byzantine requests*, σ. 92 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 344 εξ.

¹⁶⁹³ Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 239. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 426 εξ.

¹⁶⁹⁴ Kianka, *Diplomacy*, σ. 199 εξ και Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 422.

¹⁶⁹⁵ Έπιστ. 22, *Τῷ δεσπότῃ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51. Έπιστ. 37, *Καλοφέρω*, 5-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 70 και Έπιστ. 225, *Τῷ Μετοχίτῃ Ραούλ*, 32-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 117. Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 67. Loenertz, *Les recueils*, σ. 112. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 25.

διερεύνηση της δυνατότητας - σε περίπτωση απομάκρυνσής του από την αυτοκρατορική υπηρεσία ή αναγκαστικής αποχώρησής του από την Κωνσταντινούπολη εξαιτίας της επιδείνωσης του κλίματος εις βάρος του - για μονιμότερη παραμονή κοντά στον Καντακουζηνό¹⁶⁹⁶, εφόσον και η προοπτική για μετάβαση και παραμονή στην Θεσσαλονίκη, κοντά στον Μανουήλ Παλαιολόγο, θα ήταν, λόγω των προβλημάτων που είχαν ανακύψει εκεί από την θρησκευτική του μεταστροφή, σχεδόν ανέφικτη¹⁶⁹⁷.

Ωστόσο, η σχετικά σύντομη παραμονή του Κυδώνη στο Μυστρά φαίνεται ότι υπήρξε ευχάριστη¹⁶⁹⁸ και μάλιστα ότι του πρόσφερε ιδιαίτερη ανακούφιση, καθώς, σε επιστολή που είχε απευθύνει στον Καλόφερο, του ανέφερε πως μετά τις ταλαιπωρίες από την περιπλάνηση στην Ιταλία, τον υποδέχθηκε και «*τούς πόνους έκούφησε*» ο Μυστράς, όπου τον περίμεναν και οι επιστολές που του είχε αποστείλει, την λήψη και ανάγνωση των οποίων, όπως τονίζει, «*μέγιστον ένόμισα τῶν έμοι τότε συμβάντων εύτυχημάτων*»¹⁶⁹⁹. Την ικανοποίησή του από την παραμονή στην έδρα του Δεσποτάτου εκφράζει επίσης και σε ευχαριστήρια επιστολή που απέστειλε αργότερα στον Μανουήλ από την Κωνσταντινούπολη, υπογραμμίζοντάς του πως η φιλοξενία που του παρείχε αποτέλεσε για εκείνον «*λιμένα*» σε σχέση με τους «*σκοπέλους*» που αντιμετώπιζε στην *μεγάλην Πόλιν*¹⁷⁰⁰, καθώς, λόγω των ηγετικών του αρετών, στην επικράτειά του υπήρχε, σε αντίθεση με την ταραχώδη κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη και την αδυναμία του αυτοκράτορα να ελέγξει τα πράγματα, απόλυτη τάξη και ηρεμία¹⁷⁰¹, χωρίς όμως να

¹⁶⁹⁶ Τούτο προκύπτει από επιστολή που απευθύνει το καλοκαίρι του 1371 στον Μανουήλ Καντακουζηνό από την Κωνσταντινούπολη, όπου, αφού αναφερθεί στα προβλήματα που αντιμετωπίζει στην εκεί και στην Θεσσαλονίκη, του εκφράζει επιθυμία να επανέλθει στο Μυστρά, ζητώντας «*μέν τήν Δαιδάλου δύναμιν τέχνην και τὰ πτερὰ· οἷς χρησάμενος εἶδον ἄν τήν Λακωνικήν*» (Επιστ. 22, *Τῷ δεσπότη*, 26-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51).

¹⁶⁹⁷ Και αυτό διότι, όπως αναφέρει λίγο αργότερα στον Μανουήλ Καντακουζηνό, (Επιστ. 22, *Τῷ δεσπότη*, 24-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51) «*και ἡ μεγάλη Πόλις τοῖς ἐναντίοις ἡμᾶς ἀνιᾶ, και ἡ πατρις ἐφ' ἣν ἠπειγόμεθα πάσης Σκύλλης ἀπιστοτέρα*», εφόσον ακόμη και το στενό φιλικό του περιβάλλον εκεί ήταν αντίθετο με τις φιλενωτικές του ενέργειες. Πρλ. Επ' αυτού *Ἐπιστ.* 107, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 145.

¹⁶⁹⁸ Την ευγνωμοσύνη του όμως προς τον Καντακουζηνό για την ευχάριστη παραμονή του στο Μυστρά εκφράζει και μετά το θάνατό του στον Μετοχίτη το 1380/81, καθώς ο εκλιπών δεσπότης «*οὐκ ὀλίγου τήν ἐμήν ταύτην, εἴτε συνουσίαν εἴτε φιλίαν χρῆ λέγειν, ὅτ' ἐκεῖ διέτριβον ἐτιμᾶτο*» (Επιστ. 225, *Τῷ Μετοχίτη Ραούλ*, 33-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 117).

¹⁶⁹⁹ «*Ἐμὲ τήν μακρὰν ἐκείνην φεύγοντα πλάνην και τὰς ἐκ ταύτης ταλαιπωρίας, και τὸ μόνον εἰκῆ κόπτεσθαι μὴδ' ὅτιοῦν τῇ πατρίδι λυσιτελοῦντα, ἡ Πελοπόννησος δεξαμένη πολλοῖς τε ἄλλοις τούς πόνους ἐκούφισεν και δὴ και γράμματα δείξασα σά· ὧν πάλαι μὲν ἦρων· τότε δ' ἐκείνων τυχῶν μέγιστον ένόμισα τῶν έμοι τότε συμβάντων εύτυχημάτων*» (Επιστ. 37, *Καλοφέρω*, 4-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 70).

¹⁷⁰⁰ Επιστ. 22, *Τῷ δεσπότη*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51.

¹⁷⁰¹ «*τούτων και αὐτὸς ὅτε σοῖ συνῆν τὰ μὲν ὀρῶν τῶν δ' ἀπολαύων ἡδόμην, και θαῦμά μοι κατεῖχε τήν ψυχῆν, ὡσπερ τούς τελουμένους. και τήν σὴν ἀρχὴν συνευχόμεν τοῖς ἀρχομένοις*» (Επιστ. 22, *Τῷ*

κάνει οποιαδήποτε αναφορά στην παρουσία και τις ενδεχόμενες επαφές του εκεί με τον πατέρα του και πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνό¹⁷⁰².

Ο αδερφός του Πρόχορος εν τω μεταξύ είχε παραμείνει μετά την καταδίκη του την άνοιξη του 1368 στην Κωνσταντινούπολη, αναμένοντας - όπως ήδη αναφέρθηκε - την επάνοδό τους, με την ελπίδα ότι αμέσως μετά και υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι θα ήταν θετικά τα αποτελέσματα του ταξιδιού θα δρομολογούνταν η τελική διευθέτηση της υπόθεσής του. Ωστόσο, μετά τη λήξη της συνόδου τον Απρίλιο του 1368 και ιδιαιτέρως έπειτα από την αναχώρηση του αδερφού του το φθινόπωρο του 1369¹⁷⁰³ από την Κωνσταντινούπολη τα ίχνη του εξαφανίζονται παντελώς. Είναι σχεδόν βέβαιο όμως, ότι ο καθηρημένος ιερομόναχος θα πρέπει να βρισκόταν ακόμη στη ζωή όταν έφτασε η επιστολή του Δημητρίου από τη Ρώμη, το αργότερο μέχρι την άνοιξη του 1370. Το περιεχόμενό της και κυρίως ο υπαινιγμός του αδερφού του για πρόθεση παραμονής στην παπική έδρα¹⁷⁰⁴ θα πρέπει να τον απογοήτευσε βαθιά, εφόσον στην περίπτωση αυτή κινδύνευε πλέον να χάσει και το τελευταίο στήριγμα που διέθετε στην Κωνσταντινούπολη, ώστε να μην υπάρχει καμία ελπίδα συνοδικής αναθεωρήσεως, έπειτα από αυτοκρατορική παρέμβαση, της υποθέσεώς του, με συνέπεια να παραμείνει μόνιμα καταδικασμένος για αίρεση και καθηρημένος από την ιεροσύνη. Η επερχόμενη δυσμενής αυτή εξέλιξη, σε συνδυασμό με το εξαιρετικά αρνητικό κλίμα που είχε διαμορφωθεί σε βάρος του στην *μεγάλην Πόλιν* φαίνεται ότι συνετέλεσαν στην μεγαλύτερη επιβάρυνση της ψυχικής του κατάστασης και ίσως να συνέβαλαν στην επίσπευση του θανάτου του, ο οποίος είναι πολύ πιθανό να επήλθε αιφνιδιαστικά και απροσδόκητα μέχρι τα τέλη του 1370¹⁷⁰⁵ και ενώ βρισκόταν ακόμη *έν νεότητι*¹⁷⁰⁶, δηλαδή σε ηλικία λίγο μικρότερη των σαράντα ετών¹⁷⁰⁷.

δεσπότη, 19-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51). Επίσης, βλ. E. Voordeckers, «Un empereur ...», *RESEE* 9/3 (1971), σ. 611 και Μπαλόγλου, *Μαρτυρίες*, σ. 363 εξ.

¹⁷⁰² Για την παρουσία του Ιωάσαφ Καντακουζηνού εκεί, βλ. Л. Максимович, «Политичка улога...», *ZRVI* 9 (1966), σ. 176 εξ. E. Voordeckers, «Un empereur ...», *RESEE* 9/3 (1971), σ. 613 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 421 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 104.

¹⁷⁰³ Το γεγονός ότι χάνονται τα ίχνη του Προχόρου μετά τη συνοδική του καταδίκη, οδήγησε παλαιότερα την έρευνα στο συμπέρασμα ότι πέθανε το 1368, δηλαδή λίγο μετά τη λήξη της συνόδου, ή εντός του 1369. Επ' αυτού βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 43. H.-G. Beck, «Der Kampf um den thomistischen Theologiebegriff in Byzanz», *Divus Thomas* 13 (1935), σ. 18. Παπαδόπουλος, *Ελληνικάί Μεταφράσεις*, σ. 90.

¹⁷⁰⁴ Έπιστ. 39, *Τῶ ἀδελφῶ*, 7-32 και 38-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 72-73. Για την επιστολή βλ. τα σχόλια του G. Cammelli, «Demetrio Cidonio al fratello Procoro», *SBN* 2 (1927), σ. 49-55.

¹⁷⁰⁵ Οι E. Voordeckers - F. Tinnefeld, (*Prolegomena*, στο *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. XVIII) ισχυρίζονται ότι ο Πρόχορος βρισκόταν ακόμη στη ζωή το Φθινόπωρο του 1370.

¹⁷⁰⁶ *Λόγος ἕτερος*, 751, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 335.

¹⁷⁰⁷ «*έν ἐνότητι ἐτελεύτα*» (*Λόγος ἕτερος*, 751, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 335). Επίσης A.Г. Дунаев, «Кидонис Прохор», στ. 658 a και I. Christov, «Prochoros Kydones», σ. 1077.

Ο Δημήτριος έφτασε στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι, πιθανώς τον Ιούνιο, του 1371¹⁷⁰⁸, έξι μήνες ενδεχομένως μετά από το θάνατο του αδερφού του, προκειμένου να βρίσκεται εκεί πριν από την επάνοδο του Ιωάννη Ε΄, αναμένοντας, λόγω της διατάραξης των σχέσεών τους¹⁷⁰⁹, αρνητικές εις βάρος του εξελίξεις. Επανερχόμενος στην *μεγάλην Πόλιν* έτυχε, όπως ισχυρίζεται, πάνδημης υποδοχής¹⁷¹⁰, εφόσον έγινε δεκτός με ιδιαίτερες τιμές από τον αντιβασιλέα Ανδρόνικο και πολλούς συνεργάτες του αξιωματούχους του παλατιού, αλλά και, όπως τονίζει με έμφαση, από το λαό της πρωτεύουσας στο σύνολό του, ο οποίος μάλιστα εκδήλωνε έντονα τη χαρά του για την επάνοδο του *Μεσάζοντος* και παράλληλα κατηγορούσε - όπως ανέρειστα ισχυρίζεται - με σφοδρότητα και απειλητική διάθεση τους συκοφάντες του, οι οποίοι είχαν διαδώσει ψευδώς πως είχε προτιμήσει να παραμένει στην Ρώμη αντί να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη¹⁷¹¹.

Οι πληροφορίες του Κυδώνη περί θερμής υποδοχής θα πρέπει να ευσταθούν μόνο όσον αφορά τον αντιβασιλέα και τους συνεργάτες του αξιωματούχους. Η αναφορά στο λαό, που στην μεγάλη του πλειονότητα ήταν εναντίον της εκκλησιαστικής ένωσης, χρησιμοποιείται εκ μέρους του για να στραφεί κυρίως εναντίον των θρησκευτικών του αντιπάλων με επικεφαλής τον πατριάρχη Φιλόθεο, οι οποίοι, σε αντίθεση με αρκετούς από τους πολίτες της Κωνσταντινουπόλεως, εξέφραζαν την δυσφορία τους για την επιστροφή του, αντιμετωπίζοντάς τον με εχθρότητα. Οι αντίπαλοί του, όπως ισχυρίζεται, προσπαθούσαν με πρωταγωνιστή τον πατριάρχη από τότε που βρισκόταν ακόμη στην *Ίταλίαν* με τον Ιωάννη Ε΄ να τον πλήξουν, εκτοξεύοντας εναντίον του και με σκοπό να τον εκφοβίσουν σωρεία αναληθών και κακόβουλων συκοφαντιών για τα διαπραχθέντα στην Ρώμη¹⁷¹², κατηγορώντας τον ευθέως πέραν των άλλων για

¹⁷⁰⁸ Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 261.

¹⁷⁰⁹ *Επιστ.* 34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 66-67. Επ' αυτού, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 68. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 26 και 438 εξ.

¹⁷¹⁰ «ὁ τε γὰρ βασιλεὺς ἐπανήκοντα πᾶσιν οἷς εἶχεν ἐτίμησεν,... ὁ τε περὶ ἐκεῖνον χορὸς ἐκεῖνον μιμούμενοι ἡμᾶς ὡσπερ τοὺς πολὺν χρόνον ἀποδεδημηκότας τῶν φιλάτων ἐδέχοντο, ... ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ δῆμος ἔχαιρεν ἐπανήκοντι» (*Επιστ.* 34, 16-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 66).

¹⁷¹¹ «καὶ κατηρῶντο τοῖς πλάσασι τῆς πατρίδος ἡμᾶς προτιμῆσαι τὴν Ῥώμην, ἐμὲ δὲ μόνον οὐκ ἐστεφάνουν, καὶ τὰ δίκαια ποιεῖν ἔλεγον, ἐμαυτὸν μὲν ἀποδεδοκῶτα τῇ Πόλει, τοῖς δὲ συκοφάνταις ἀποτεμόντα τὰς γλώττας» (*Επιστ.* 34, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 66-67).

¹⁷¹² «Εἰ δ' ὁ κατάρατος μόνον ἄνθρωπος ἔστανε καὶ τούτων οὐδὲν ἤρσκα τῷ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς πολεμοῦντι, κάντεῦθεν ἡμῖν ἡ τιμὴ προσθήκην ἐδέχετο. Αἰ γὰρ τούτου λοιδορίαὶ τὰ παρὰ τῶν ἀγαθῶν ἐβεβαίουν ἐγκώμια, καὶ δι' ὧν ἤχθητο τοῖς γινομένοις ὅτι καλῶς ἐγίνετο μόνον οὐκ ἐψηφίζετο. Τοῦ γὰρ τῶν πονηρῶν μίσους οὐδὲν εἰς μαρτύριον γένοιτ' ἂν μεῖζον τοῖς μισουμένοις. ἔπλαττε μὲν γὰρ καὶ κατηγορεῖ ψευδῆ, καὶ πέμπων διὰ τῶν παρασίτων φοβεῖν ἐπειράτο. Ὅρων δὲ με γελῶντα πρὸς τὰ ἐγκλήματα, καὶ ταῖς ἀποκρίσει μηδὲν ὑφιέμενον, ἐπέσχε, καὶ τὴν σιγὴν τοῖς αὐτοῦ πράγμασι λυσιτελεῖν μᾶλλον ἐνόμισε. Κάθηται τοίνυν ὡσπερ οἱ δεδεμένοι, καιρὸν ζητῶν ὅθ' ἡμᾶς ὧν αὐτὸν εὔπεποιήκαμεν ἀμυνεῖται. Εἰ δ' ὧν ἡμάρτομεν ἡ Δίκη τιμωρουμένη ταῖς ἐκείνου ψήφοις ἡμᾶς παραδοίη, τότε ἐπὶ σωτηρίᾳ μὲν τοῦ πνεύματος εἰς ὄλεθρον δὲ τῆς σαρκός, φήσομεν παραδεδοσθαι

προδοσία της πίστεως και της πατρίδας του, θεωρώντας τον ως τον κύριο υπαίτιο της μεταστροφής του αυτοκράτορα στο Ρωμαιοκαθολικισμό, αλλά και διαδίδοντας εσκεμμένα ότι είχε εγκαταλείψει την Αυτοκρατορία για να εγκατασταθεί μόνιμα στη Δύση.

Αλλά ούτε και η θερμή υποδοχή που επιφυλάχθηκε στον Δημήτριο ως ανώτατο αξιωματούχο από τον αντιβασιλέα Ανδρόνικο και την «*έταιρεία*» του¹⁷¹³ είχε αγαθά κίνητρα, καθώς είναι πολύ πιθανό να αποσκοπούσε στον προσεταιρισμό του για σύμπραξη σε σχεδιαζόμενη προετοιμασία εκθρόνισης του αδύναμου πλέον πολιτικά Ιωάννη Ε΄ με αφορμή την θρησκευτική του μεταστροφή και την αποτυχία της όλης προσπάθειας στην Ιταλία¹⁷¹⁴, εφόσον θα ήταν ήδη γνωστή στο περιβάλλον του φιλόδοξου συναυτοκράτορα η διατάραξη των σχέσεων του *Μεσάζοντος* με τον αυτοκράτορα πατέρα του στην Βενετία. Η προσπάθεια του Ανδρονίκου να καταλάβει το θρόνο άλλωστε είναι και ο λόγος για τον οποίο επικρατούσε μεγάλη αναταραχή στην Κωνσταντινούπολη εκείνη την περίοδο, εφόσον είχε καταστεί πλέον εμφανές ότι για να επιτύχει το σκοπό του ο αντιβασιλέας επιχειρούσε να αναπτύξει συνεργασία τόσο με τους, εμπορικούς αντιπάλους των Βενετών, Γενουάτες, υποσχόμενος ως αντάλλαγμα την παραχώρηση της Τενέδου, όσο και με

τῷ Σατανᾷ» (Ἐπιστ. 34, 23-34, ἔκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 67). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 308 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 91 εξ.

¹⁷¹³ Ἐπιστ. 34, 19, ἔκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 66 και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 93 εξ.

¹⁷¹⁴ Την υπόνοια για συνομωσία εναντίον του αυτοκράτορα αφήνει σαφώς να εννοηθεί ο Δημήτριος στην Ἐπιστ. 28, *Τῷ μεγάλῳ δομestίκῳ*, 4-10, ἔκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 57-58. Για το λόγο αυτό και αμέσως μετά την επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη ο Ιωάννης Ε΄ ἔδωσε εντολή για τις συλλήψεις των αρχόντων Γλαβά, Ιωάννη Ασάνη, Μανουήλ Βρυένη, Τζαμπλάκου και Αγάλου (*Βραχέα Χρονικά*, 9, 23, ἔκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 94) που εμπλέκονταν στις στασιαστικές αυτές κινήσεις, τις οποίες η έρευνα ίσως όχι άστοχα συνδέει με την οικογένεια των Καντακουζηνών και την αντίθεση μερίδας της τάξης των ευγενών της *μεγάλης Πόλεως* για την θρησκευτική μεταστροφή του Ιωάννη Ε΄ [Charanis, *Strife*, σ. 291. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II., σ. 302. Радић, *Време Јована V*, σ. 360 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 433. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 438 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 93 σημ. 176]. Και αυτό διότι υπάρχει σοβαρό ενδεχόμενο μέλη της ευγενικής καταγωγής και ανθωνωτικών αισθημάτων πρώην αυτοκρατορικής οικογένειας των Καντακουζηνών, που επιθυμούσαν ήδη από το παρελθόν την κατάληψη του θρόνου από τον Ανδρόνικο ως τον σύνδεσμο της εξ αίματος συγγενείας τους μέσω της μητέρας του Ελένης Καντακουζηνής με τη δυναστεία των Παλαιολόγων [Καντακουζηνός, *Ἱστορία*, IV, 32, 34, 37 και 38, ἔκδ. L. Schopen, III (1832), σ. 238, 253, 269 και 276. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 113. Радић, *Време Јована V*, σ. 226], να συνέπραξαν με τους παραπάνω δυσαρεστημένους άρχοντες για να επιτύχουν, με δεδομένο το βαρύ κλίμα εις βάρος του, εύκολα την αντικατάσταση του Ιωάννη Ε΄ από τον ενήλικο πλέον γιό του αντιβασιλέα Ανδρόνικο, χωρίς να φαίνεται άμεση εμπλοκή του ίδιου. Για το λόγο αυτό πιθανότατα και ο Κυδώνης ως φιλενωτικός και αφοσιωμένος αξιωματούχος στον Ιωάννη Ε΄, απευθύνεται στον επίσης φιλενωτικό και μέλος της αυτοκρατορικής αντιπροσωπείας στην *Ἰταλίαν* μεγάλο δομestικό Παλαιολόγο, προκειμένου να πείσει τον αυτοκράτορα να επιστρέψει στην έδρα του για να μην απολέσει το θρόνο.

τους Οθωμανούς, διαβεβαιώνοντάς τους προφανώς για την εκχώρηση της Καλλίπολης¹⁷¹⁵.

Ο Κυδώνης ωστόσο, παρέμενε, παρά την επιβάρυνση των σχέσεών τους, απόλυτα πιστός και αφοσιωμένος στον νόμιμο ηγεμόνα, γι' αυτό και όχι μόνο δεν συνεργάστηκε με τον Ανδρόνικο, αλλά αντίθετα, αντιλαμβανόμενος την κρισιμότητα των στιγμών και το ενδεχόμενο απώλειας του θρόνου από τον Ιωάννη Ε', καθώς επίσης και τον κίνδυνο κατάκτησης της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς, προσπάθησε να επικοινωνήσει μαζί του στη Λήμνο, καλώντας τον να επανέλθει χωρίς άλλη χρονοτριβή στην έδρα του. Φαίνεται μάλιστα ότι ο Ανδρόνικος, στην προσπάθειά του να οργανώσει παρασκηνιακά την κατάληψη του θρόνου, είχε εγκαταλείψει σχεδόν παντελώς την άμυνα και είχε παραμελήσει πλήρως την εφαρμογή της έννομης τάξης, ώστε η *μεγάλη Πόλις* και γενικότερα η Αυτοκρατορία να έχουν περιέλθει σε απελπιστική κατάσταση, με συνέπεια να παρουσιάζουν το καλοκαίρι του 1371, που ο έμπειρος πολιτικός επέστρεψε από το Μυστρά, εικόνα πλήρους αποσύνθεσης, εφόσον επικρατούσε γενική αταξία και ανομία, ενώ παρατηρούνταν επίσης στον πληθυσμό βαθιά ηθική, οικονομική και κοινωνική διαφθορά¹⁷¹⁶.

Ευρισκόμενος μπροστά σε αυτή την τραγική κατάσταση ο Δημήτριος, αποφάσισε να δραστηριοποιηθεί άμεσα, απευθυνόμενος μέσω τρίτων εκ νέου στον αυτοκράτορα και διατυπώνοντας έκκληση να επισπεύσει την επιστροφή του για τη σωτηρία της Κωνσταντινουπόλεως. Και τούτο διότι, όπως αναφέρει στον Μανουήλ Καντακουζηνό, η διαφθορά είχε εισχωρήσει πλέον σε όλους σχεδόν τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού βίου¹⁷¹⁷, με κίνδυνο να απολεσθεί και η ίδια η *μεγάλη Πόλις* εξαιτίας της απουσίας και του εχθρικού κλίματος που επικρατούσε εναντίον του Ιωάννη Ε', αλλά και της επιπολαιότητας και ανικανότητας του αντιβασιλέα να ελέγξει την κατάσταση, υπονοώντας προφανώς την ενδεχόμενη κατάληψή της από τους Οθωμανούς, οι οποίοι ως επίδοξοι σύμμαχοι του Ανδρονίκου, διεκδικούσαν φαινομενικά μεν την Καλλίπολη, ουσιαστικά όμως επιθυμούσαν την κατάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως. Για τον λόγο αυτό και σε άλλη επιστολή του την ίδια περίοδο προς τον μέγα Πριμικήριο Φακρασή, που βρισκόταν με τον αυτοκράτορα στην Λήμνο, του ζητά, απευθυνόμενος ουσιαστικά στον ίδιο τον Ιωάννη Ε', να

¹⁷¹⁵ Για τις διαθέσεις του Ανδρονίκου, βλ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 107 εξ.

¹⁷¹⁶ Την τραγικότητα της κατάστασης στην Αυτοκρατορία την περίοδο αυτή σκιαγραφεί με μελανά χρώματα ο Δημήτριος στην Έπιστ. 22, *Τῷ δεσπότη*, 4-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51, καθώς και στις Έπιστ. 77, *Τῷ μεγάλῳ Πριμικηρίῳ τῷ Φακρασῆ*, 13-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 110 και Έπιστ. 114, 24-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 152. Επ' αυτού, βλ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 92-93.

¹⁷¹⁷ «Τὶ γὰρ ἂν τις ἕτερον τὰ ἐνταῦθα καλοίη, νόμων μὲν πεπατημένων, δίκης δὲ ἐκποδῶν γενομένης, καὶ σωφροσύνης μὲν περιυβρισμένης, σοφίας δὲ καὶ φρονήσεως λαλιᾶς ἄλλως ὑπειλημμένων, καὶ τάξεως μὲν συγχυθείσης, τῇ δὲ τύχῃ πάντων ἐπιτραπέντων, καὶ ὅλως τῶν τῆς κακίας ὄνειδῶν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν μεταβάντων, πάντων δὲ τὸν ὄβολόν προσκυνοῦντων καὶ μηδενὸς ἀπεχομένων ὅθεν ἐξεστὶ τι κερδαίνειν;» (Έπιστ. 22, *Τῷ δεσπότη*, 5-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51).

προσεύχεται για την σωτηρία και την απαλλαγή τους από την τουρκική επιθετικότητα¹⁷¹⁸.

Ο έντονος κίνδυνος για κατάληψη της *μεγάλης Πόλεως* από τους Οθωμανούς είναι επίσης ο βασικός λόγος που ωθεί τον Κυδώνη να γράψει και στον μέγα Δομέστικο Δημήτριο Παλαιολόγο, που βρισκόταν επίσης στην Λήμνο. Ο *Μεσάζων* δεν απευθύνεται και πάλι προσωπικά στον Ιωάννη Ε΄ λόγω της συνεχιζόμενης ψυχρότητας στις σχέσεις τους, αλλά ζητά από τον Παλαιολόγο να προσπαθήσει να τον πείσει για να επανέλθει το συντομότερο δυνατόν στην έδρα του, προκειμένου να την απαλλάξει από τον κίνδυνο της απώλειας¹⁷¹⁹, εφόσον μια τέτοια εξέλιξη, όπως τονίζει, απευθυνόμενος εμμέσως εκ νέου στον ίδιο τον Ιωάννη Ε΄, θα σημάνει στην πραγματικότητα την υποταγή ολόκληρης της Αυτοκρατορίας, κάτι που θα απέβαινε «*ἀθάνατος ... αἰσχύνη τοῖς καὶ κινδυνεύειν ὑπὲρ οὕτω καλοῦ κτήματος μὴ προθυμουμένοις*»¹⁷²⁰. Στην επιστολή του μάλιστα, ο *Μεσάζων* εμφανίζεται βέβαιος, ότι ο συνετός Δομέστικος θα καταφέρει τελικά με τις συμβουλές του ως άλλος Νέστορας να πείσει τον βασιλέα να επανέλθει στην έδρα του, όπου και μόνον η παρουσία του, όπως πιστεύει, θα είναι ικανή να αποτρέψει την επερχόμενη πτώση, αφού η μακρά απουσία του οδήγησε σε ουσιαστική χηρεία την *μεγάλην Πόλιν* και κατέστησε ορατό τον κίνδυνο «*τοῖς ὑβρισταῖς αὐτὴν ἐκδιδοῦς*»¹⁷²¹, υπονοώντας προφανώς με αυτό εκτός από τους Οθωμανούς και την ατιμωτική πράξη του σφετερισμού του θρόνου, ως «*ὑβριν*», από τον διάδοχό του Ανδρόνικο και τα μέλη της «*ἐταιρείας*» του.

Μέσω των επιστολών του προς τους δύο αυτοκρατορικούς αξιωματούχους, Φακρασή και Παλαιολόγο στην Λήμνο δηλαδή, ο Δημήτριος επιδιώκει να ενημερώσει κυρίως τον αυτοκράτορα για την τραγικότητα των συνθηκών στην *μεγάλην Πόλιν* και, επιχειρώντας να τον προστατέψει και να διασφαλίσει την παραμονή του στο θρόνο, τον παροτρύνει έντονα και τον προσκαλεί να επανέλθει άμεσα στην έδρα του, καθώς, εκτός από τον κίνδυνο υποταγής της Αυτοκρατορίας, υπάρχει στην παρούσα συγκυρία αμεσότερος ίσως ο κίνδυνος παράδοσης της Καλλιπόλεως στους Οθωμανούς από τον Ανδρόνικο και το φιλοοθωμανικό του περιβάλλον, καθώς είχε υποβάλλει ήδη επίσημο αίτημα γι' αυτό ο σουλτάνος

¹⁷¹⁸ «*σοὶ μὲν σωτηρίαν καὶ τῶν Τούρκων ἀπαλλαγὴν εὐχομένους ἦν ἡμῖν αὐτοῖς ἀπειρήκαμεν*» (Επιστ. 29, *Τῷ μεγάλῳ πριμικηρίῳ τῷ Φακρασῆ*, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 59).

¹⁷¹⁹ «*ὅτι τῆς Πόλεως ἐξιών καὶ οἷοις περικλύζεται κύμασι μάλιστα πάντων εἰδῶς καὶ ὡς οὐδὲν ἔτι λοιπὸν ἢ καταδῦσαν μηκέτ' εἶναι, εἶτα τῷ παντ' ἀρίστῳ βασιλεῖ συγγενόμενος καὶ δυνάμενος πείθειν αὐτὸν ἐπὶ τὴν Πόλιν δραμεῖν*» (Επιστ. 28, *Τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 5-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 57-58).

¹⁷²⁰ Η Κωνσταντινούπολη μόνο κατ' όνομα είναι δυνατό να αποκαλεῖται «*μεγάλη Πόλις, ... καίτοι πρὸς τί πότε ἂν δικαιότερον ἐχρήσω τῇ γλώττῃ ἢ περὶ πόλεως λέγων, ... ἢ τι τῶν ἔτι φαυλοτέρων χωρίων ἐτύγχανεν οὕσα, νῦν δ' ὄραξ ὡς αὐτῆς πάντα ἤρτηται καὶ ἐστὶν ἄνωθεν τῶν μὲν βασιλέων ἐστία, τῷ δὲ γένει σῶζουσα τὴν ἐπωνυμίαν, καλλίστη δὲ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ κόσμος μὲν οὕσα τοῖς κεκτημένοις εἶ σῶζοιτο, ...*» (Επιστ. 28, *Τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 10 και 12-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 58).

¹⁷²¹ Επιστ. 28, *Τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 58.

Μουράτ Α΄. Έτσι, ο έμπειρος πολιτικός, που ήταν διαμετρικά αντίθετος με μια τέτοια ενέργεια του αντιβασιλέα και μάλιστα ενταγμένη στα σχέδιά του για να εξασφαλίσει την υποστήριξη των Οθωμανών ώστε να ανέλθει στο θρόνο, δεν περιορίστηκε ως ανώτατος αξιωματούχος μόνο σε απλή διαφωνία με τον Ανδρόνικο και ενδεχομένως σύσταση να μην προβεί στην παράδοση της σπουδαίας στρατηγικής σημασίας πόλεως στον Ελλησποντο, αλλά αντιτιθέμενος ευθέως στην βούλησή του και προσπαθώντας να ματαιώσει τα σχέδιά του ίδιου και των επιτελών και συνεργατών του¹⁷²², αντέδρασε άμεσα και αποφασιστικά, υπερασπίζοντας δημόσια και με επιτυχία, όπως θα φανεί στη συνέχεια, την αποτροπή της παράδοσής της με τον λόγο του *περί Καλλιπόλεως*.

Εκείνο όμως που συνέτριψε κυριολεκτικά τον *Μεσάζοντα* κατά την επάνοδο του στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1371 ήταν η νέα οικογενειακή τραγωδία που βίωσε με την απώλεια του Προχόρου, γεγονός που, όταν συνειδητοποίησε κατά την άφιξή του, τον βύθισε σε βαθιά μελαγχολία. Έτσι, όπως αναφέρει σε κάποιον φίλο του, «*έμοι δὲ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν πάντα ἀηδῆ, καὶ φῶς καὶ σιτία καὶ λόγοι, καὶ τὸ τεθνάναι λοιπὸν ἐν εὐχαΐς, οὐχ ὅτι μόνον ἀδελφὸς καὶ τῶν αὐτῶν ὠδίνων ἄμφω καρπός, ἀλλ’ ὅτι καὶ κόσμος ἦν οὐ τοῖς συγγενέσι μόνον, ἀλλ’ ἤδη καὶ πᾶσιν ὅσοι συνῆσαν ἐκείνῳ καὶ λόγων ἀπήλαυον*»¹⁷²³. Ο θάνατος του αδερφού του, όπως υπογραμμίζει, εκτός από εκείνον έθλιψε βαθιά επίσης και το ευρύ κοινωνικό και φιλικό τους περιβάλλον στην Κωνσταντινούπολη, το οποίο θρήνησε για την απώλειά του και, παρά την εκκλησιαστική απαγόρευση, πραγματοποίησε την ταφή του¹⁷²⁴, σε αντίθεση με τους πολυπληθείς τους αντιπάλους, που τους χαροποίησε ο θάνατός του. Πρωτοστάτης στο έργο αυτό παρουσιάζεται και πάλι ο πατριάρχης Φιλόθεος, ο οποίος, φερόμενος υποκριτικά, σύμφωνα με το Δημήτριο, προσπάθησε παράλληλα, ενώ προσποιούνταν ότι λυπήθηκε και θρήνησε¹⁷²⁵ για την απώλεια του αδερφού του, να παρεμποδίσει μέσω διαφόρων προσώπων την ταφή του. Μάλιστα δε, αφού δεν κατάφερε να επιτύχει το σκοπό του, επιχείρησε, όπως αναφέρει, να προβεί κατόπιν ακόμη και σε τυμβωρυχία, δηλαδή να ξεθάψει και να βεβηλώσει κατά τρόπο μακάβριο τη σορό του¹⁷²⁶.

Την πολεμική αυτή εναντίον τους μάλιστα, όπως ισχυρίζεται ο δοκιμαζόμενος πολιτικός, συνέχισε ο πατριάρχης και μετά την επιστροφή του ίδιου το καλοκαίρι του 1371, οπότε, με αφορμή την αποτυχία του ταξιδιού στη Ρώμη, διέδιδε, όπως ήδη αναφέρθηκε, όχι μόνο ότι εκείνος ως *Μεσάζων* ήταν ο

¹⁷²² Πρβλ. *Περί Καλλιπόλεως*, PG 154, 1009 BC. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 190 και Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 27.

¹⁷²³ *Επιστολή προς φίλον*, 26-33, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 347.

¹⁷²⁴ *Λόγος ἕτερος*, 912-914, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 337.

¹⁷²⁵ *Λόγος ἕτερος*, 893-898, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 336-337.

¹⁷²⁶ Για την ενέργειά του αυτή μάλιστα τον κατηγορεί ότι «*τοῦ τυμβωρυχεῖν χειρόν τι τοῦτο τετόλμηκας· τοῦ γὰρ θήκας ἀναρρηγνύναι τὸ μηδὲ τὴν ἀρχὴν κηδεύειν συγχωρεῖν πῶς οὐκ ὠμότερον*» (*Λόγος ἕτερος*, 806-807, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 337).

ουσιαστικός υπεύθυνος για την οδυνηρή αυτή κατάληξη, αλλά και επιπλέον ότι παρέσυρε τον αυτοκράτορα σε κατάθεση ομολογίας πίστεως στη Ρώμη. Για το λόγο αυτό και παρά την θλίψη του από την απώλεια του Προχόρου, αλλά και τα πολλαπλά προβλήματα που αντιμετώπιζε πλέον, εκτός από τους πολιτικούς και εκκλησιαστικούς του αντιπάλους, στις σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄, δεν δίστασε να αναλάβει αγώνα για την υπεράσπιση του αδερφού του, με σκοπό κυρίως την αποκατάσταση της μνήμης του, εφόσον υπήρξε, όπως τονίζει, «*ἄνθρωπος σοφία καὶ ἀγαθότητι καὶ διακαιοσύνη καὶ τῷ περὶ πάντα κόσμῳ σχολάσας*»¹⁷²⁷. Με δεδομένη μάλιστα την οριστική ρήξη στις σχέσεις του με τον Φιλόθεο, την πλήρη παραίτηση από την προστασία τους και την εκπεφρασμένη πολεμική του πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνού εναντίον των αντιλήψεων του αδερφού του, αλλά και τον κλονισμό των σχέσεων του με τον Ιωάννη Ε΄, προς τον οποίο δεν είχε πλέον *παρρησίαν* για να ζητήσει παρέμβαση υπέρ του Προχόρου¹⁷²⁸, η έστω και μεταθανάτια εκκλησιαστική του αποκατάσταση με την αναθεώρηση της καταδικαστικής συνοδικής αποφάσεως εις βάρος του φάνταζε πλέον αδύνατη. Για το λόγο αυτό και προσπάθησε με τη σύνθεση μιας σειράς, στην πραγματικότητα, επιστολιμαίων διατριβών να τον υπερασπιστεί, επιδιώκοντας να ανακόψει την πολεμική εναντίον του και να επιτύχει τουλάχιστον την ηθική του αποκατάσταση, θεωρώντας και πάλι ως αποκλειστικό υπαίτιο τόσο για το θάνατο, όσο και για την αμαύρωση της μνήμης του τον πατριάρχη Φιλόθεο¹⁷²⁹.

Η όλη προσπάθεια του Κυδώνη αναφορικά με τον αδερφό του συνεπώς, αποσκοπούσε πλέον κυρίως στην αποκατάσταση της μνήμης του και στη διαφύλαξη της υστεροφημίας του, καθώς θεωρούσε τον εαυτό του εμμέσως ως υπαίτιο της οδυνηρής του δοκιμασίας¹⁷³⁰ και αισθανόταν οπωσδήποτε τύψεις και ίσως ενοχές για την τελική του καταδίκη. Έτσι, επειδή ο Πρόχορος υπήρξε γι' αυτόν «*ἀδελφός καὶ τῶν αὐτῶν ὠδίνων ἄμφω καρπός*»¹⁷³¹, επιστράτευσε τις πλούσιες ρητορικές του ικανότητες¹⁷³², προσπαθώντας να προβάλλει για την υπεράσπιση του την ηθική κυρίως πλευρά της προσωπικότητάς του ως ενάρετου μοναχού και εξαιρετικής παιδείας λόγιου άνδρα¹⁷³³, αποφεύγοντας ωστόσο μετά το 1371, λόγω της επιδείνωσης των σχέσεών τους, να επικαλείται την παρέμβαση του Ιωάννη Ε΄ ή να

¹⁷²⁷ *Επιστολή πρὸς φίλον*, 312-313, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 355.

¹⁷²⁸ Κατά το προηγούμενο διάστημα αντιθέτως, όπως διαβεβαίωνε το Συναδηνό, ότι και αν ζητούσε για τον Πρόχορο έδινε «*τάς ὑπὲρ αὐτοῦ ψήφους ὁ βασιλεύς*» (*Επιστ. 96, Τω Αστρά*, 94-95, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 132).

¹⁷²⁹ Για το λόγο αυτό και αποκαλείται από το Δημήτριο «*τῆς αἰσχρορρημοσύνης ... ἡγούμενος*» (*Επιστολή πρὸς φίλον*, 122, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 350).

¹⁷³⁰ Η συνειδητοποίηση του θανάτου του αδελφού του μετά την επιστροφή του από τη Ρώμη, έθλιψε βαθύτατα και τον βύθισε σε μελαγχολία το Δημήτριο, ώστε όπως αναφέρει σε κάποιον φίλο του, «*έμοί δέ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν πάντα ἀηδῆ, καὶ φῶς καὶ σιτία καὶ λόγοι, καὶ τὸ τεθνάναι λοιπὸν ἐν εὐχαΐς*» (*Επιστολή πρὸς φίλον*, 26-27, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 347).

¹⁷³¹ *Επιστολή πρὸς φίλον*, 27-28, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 347.

¹⁷³² Επ' αυτού, βλ. Καραβίδα, *Πρόσληψη*, σ. 236 εξ.

¹⁷³³ Πριγκιπάκης, *Πρόχορος*, σ. 366 εξ.

αναφέρεται στις θεολογικές αντιλήψεις του αδερφού του, οι οποίες, ως γνωστό, ήταν πλήρως αντίθετες με την ορθόδοξη πίστη και γι' αυτό αποτέλεσαν την κύρια αιτία της διένεξής του με τους Αθωνίτες και τον πατριάρχη Φιλόθεο, αλλά και τον λόγο της καταδίκης του ως αιρετικού.

Η πρώτη κίνηση στην οποία προέβη προς την κατεύθυνση αυτή αμέσως σχεδόν μετά την επάνοδό του ο Δημήτριος, ήταν η σύνθεση μακροσκελούς απολογίας¹⁷³⁴ το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1371 υπέρ του Προχόρου, την οποία απευθύνει στον πατριάρχη με σκοπό να ανατρέψει το κατηγορητήριο εναντίον του, αντιπαραβάλλοντας την ηθική ανωτερότητα της προσωπικότητάς του με την υποκριτική στάση του Φιλοθέου, επιμένοντας πως η καταδίκη του ήταν απολύτως άδικη¹⁷³⁵ και προβάλλοντας τον αδερφό του ως το θύμα του φθόνου και της εκδικητικότητας του πατριάρχη εναντίον του ίδιου¹⁷³⁶. Για το λόγο αυτό και επειδή, όπως συμπεραίνει, η καταδικαστική απόφαση της συνόδου υπήρξε άδικη, επρόκειτο να ανατραπεί με την εκθρόνισή του, κάτι όμως που ματαιώθηκε λόγω του πρόωρου θανάτου του Προχόρου¹⁷³⁷. Επειδή μάλιστα ο Φιλόθεος εξακολουθούσε να καταφέρεται εναντίον του αδερφού του ακόμη και μετά το θάνατό του¹⁷³⁸, δεν τον απειλεί πλέον, καθώς δεν διαθέτει επιρροή στον αυτοκράτορα, αλλά τον καλεί να σταματήσει την πολεμική σε βάρος του, εφόσον με αυτήν μάλλον αυξάνει «αὐτῶ τοὺς ἐπαίνους ταῖς ὕβρεσιν»¹⁷³⁹.

Ο Δημήτριος υπερασπίζεται «τὸν μακάριον καὶ θαυμάσιον Πρόχορον»¹⁷⁴⁰ επίσης, απευθυνόμενος σε κάποιον φίλο του, θρηνώντας την απώλεια του και στρεφόμενος πάλι εναντίον του πατριάρχη¹⁷⁴¹, ενώ παράλληλα ολοκληρώνει και κυκλοφορεί, πιθανότατα το φθινόπωρο ή το χειμώνα του 1371¹⁷⁴², το μοναδικό

¹⁷³⁴ *Λόγος ἕτερος ἐπιστολιμαῖος πρὸς τὸν αὐτὸν πατριάρχην κυρὸν Φιλόθεον περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κυροῦ Προχόρου*, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 313-338.

¹⁷³⁵ *Λόγος ἕτερος*, 26-27, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 314.

¹⁷³⁶ *Λόγος ἕτερος*, 54-55 · 148, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 314 · 317. Ὅπως σημειώνει μάλιστα χαρακτηριστικά απευθυνόμενος στον πατριάρχη, *ἐμὲ μὲν λυπεῖσθαι ταῖς ἐκείνου κατηγορίαις, ἐκεῖνον δὲ δάκνεσθαι δι' ὧν αὐτὸς ὕβριζόμεν (Λόγος ἕτερος*, 56-57, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 315).

¹⁷³⁷ *Λόγος ἕτερος*, 662-754, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 333-335.

¹⁷³⁸ *Λόγος ἕτερος*, 803-805, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 337.

¹⁷³⁹ *Λόγος ἕτερος*, 163-164, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 318.

¹⁷⁴⁰ *Ἐπιστολή πρὸς φίλον*, 1-2, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 346.

¹⁷⁴¹ Ο πατριάρχης, ως *δυσσεβῆς στρατηγός (Ἐπιστολή πρὸς φίλον*, 19, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 347) και ως ο *κορυφαῖος* (ὄπ. παρ, 82, σ. 349) του χορού των διωκτῶν του οργάνωσε και πραγματοποίησε, με τη σύγκληση συνόδου κάτω από δυσμενείς συνθήκες (ὄπ. παρ, 121-127, σ. 350) γι' αυτόν, την άδικη καταδίκη των θεολογικών του αντιλήψεων και την ταπεινωτική του καθαίρεση από την ιεροσύνη (ὄπ. παρ, 101, σ. 349), οδηγώντας τον τελικά σε πρόωρο θάνατο.

¹⁷⁴² Η συγγραφή του παρόντος έργου θα πρέπει να είχε μεγάλη διάρκεια, καθώς ο Δημήτριος το συνέθετε περισσότερο για τη δική του χρήση, δηλαδή ως μέσο παραμυθίας για το θάνατο συγγενών και προσφιλῶν του προσώπων. Ἐτσι, είναι πολύ πιθανό να ξεκίνησε τη σύνθεσή του αμέσως μετά το θάνατο των μελών της οικογένειάς του το 1362 από την πανούκλα, να συνέχισε μετά το θάνατο του επιστήθιου φίλου του Συναδηνού το 1366, οπότε κατέφυγε για να αναζητήσει παρηγοριά σε μοναχούς της μονῆς των Μαγγάνων, και να το ολοκλήρωσε μετά το θάνατο του αδελφού του

φιλοσοφικοθεολογικό παραινετικού και παραμυθητικού χαρακτήρα δοκίμιό του¹⁷⁴³ με τίτλο *περί τοῦ καταφρονεῖν τὸν θάνατον*. Το έργο αυτό θεωρούμε ότι είναι ενταγμένο στην προσπάθειά του να παρηγορηθεί κυρίως ο ίδιος από την οδύνη του θανάτου του αδερφού του, επιχειρώντας να καταδείξει, φιλοσοφικά και θεολογικά, «ὅπως ἄλογον τὸ τοῦ θανάτου δέος»¹⁷⁴⁴, παρουσιάζοντας το φόβο μπροστά στο θάνατο ως αδικαιολόγητο για κάθε άνθρωπο που έχει τη δύναμη να τον εκτιμήσει με τη λογική και την πίστη. Για το λόγο αυτό και η όλη του προσπάθεια είναι βαθιά επηρεασμένη από τον Πλατωνισμό¹⁷⁴⁵, ενώ είναι βέβαιο επίσης ότι στο έργο εμπεριέχονται και πολλά χριστιανικά στοιχεία¹⁷⁴⁶, με βάση τα οποία οδηγείται στο συμπέρασμα ότι ο φόβος του θανάτου είναι ακατανόητος, καθώς ο άνθρωπος θα πρέπει να φοβάται κυρίως για τον τρόπο της ζωής που έζησε σε αυτόν τον κόσμο, πράγμα βέβαια που δεν συνέβη - σύμφωνα με τα παραπάνω - με τον ενάρτετο Πρόχορο¹⁷⁴⁷. Έτσι, όποιος τακτοποιήσει τις σκέψεις του και ρυθμίσει τη διαγωγή του σύμφωνα με τους ηθικούς κανόνες όπως ο αδερφός του, που είχε ως μοναδική επιδίωξη στη ζωή του την τελειότητα ως μακαριότητα και απραγμοσύνη¹⁷⁴⁸, είναι βέβαιο ότι θα καταφέρει να καταστεί αθάνατος, με αποτέλεσμα, όχι μόνο να μην φοβάται ή να μισεί το θάνατο, αλλά να εύχεται αντίθετα στον Θεό να τον δοκιμάσει συντομότερα για να βρεθεί σε καλύτερο στάδιο βίου.

Η θλίψη για την απώλεια και ο αγώνας για την υπεράσπιση του Προχόρου, όπως και η απογοήτευση από την οδυνηρή αποτυχία του ταξιδιού στη Ρώμη, αλλά και τα προβλήματα που αντιμετώπισε στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1371, όχι μόνο δεν ανέκοψαν την προσπάθειά του για επίτευξη στρατηγικής

Προχόρου, αποστέλλοντάς το οπότε στον φίλο του μεγάλο σκευοφύλακα (ίσως τον) Περδίκη το 1371 (Επιστ. 1, *Τῷ μεγάλῳ σκευοφύλακι*, 3-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 24). Για την χρονολόγησή του γενικότερα, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 64. Ryder, *Career and Writings*, σ. 136 και Fryde, *Renaissance*, σ. 383.

¹⁷⁴³ Chadwick, *Furcht*, σ. 6. Поляковская, *Патриот*, σ. 70 εξ. Καραβίδα, *Πρόσληψη*, σ. 330.

¹⁷⁴⁴ Για το έργο, βλ. PG 154, 1169 B - 1212 D. H. Deckelmann, *Demetrii Cydonii De Contemnenda Morte Oratio*, Lipsiae: Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanum Teubneriana, 1901. S. Salaville, «Le traité du 'Mépris de la mort' de Démétrios Cydonès (Trad. en français par Menard)» *EO* 22 (1923), σ. 26-49. C. Sandulescu-Godeni, *Quantum Platonis atque Thomae Aquinatis doctrina apud Demetrium Cydonium valeat*, Romae 1933. H. Chadwick, *Furcht vor dem Tod. Die Schrift des Demetrios Kydones 'Über die Verachtung des Todes'*, Eingeleitet und übersetzt von W. Blum, Münster: Aschendorff, 1973. M.A. Polyakovskaya/Поляковская, «Жизнь и смерть в понимании Димитрия Кидониса [Η Ζωή και ο Θάνατος κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *ΑΔΣΒ [Αντιχνη και μεσαιωνική ιδεολογία]* 21 (1984), σ. 109-118. Καραβίδα, *Πρόσληψη*, σ. 330 εξ και Δ.Α. Σιδηροπούλου, *Δημήτριος Κυδώνης, Λόγος ὅπως ἄλογον τὸ τοῦ θανάτου δέος ἀποδεικνύων. Μετάφραση και Ερμηνεία*, (ΜΔΕ), Θεσσαλονίκη 2018, passim.

¹⁷⁴⁵ Salaville, *Traité*, σ. 26 εξ. Sandulescu-Godeni, *Quantum Platonis* σ. 55 εξ. Καραβίδα, *Πρόσληψη*, σ. 333 εξ

¹⁷⁴⁶ Καραβίδα, *Πρόσληψη*, σ. 345 εξ και Δ.Α. Σιδηροπούλου, *Δημήτριος Κυδώνης*, σ. 81 εξ.

¹⁷⁴⁷ Ο Πρόχορος, σύμφωνα με το Δημήτριο, υπήρξε «άνθρωπος σοφία και αγαθότητα και δικαιοσύνη και τὸ περί πάντα κόσμῳ σχολάσας» (Επιστολή πρὸς φίλον, 312-313, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 355).

¹⁷⁴⁸ *Λόγος ἕτερος*, 96, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 316.

συμμαχίας με τη Δύση, αλλά μάλλον ώθησαν το Δημήτριο στο να υπερασπιστεί ακόμη εντονότερα τη θέση του αυτή με την επιστράτευση κάθε δυνατού μέσου που διέθετε, καθώς παρέμεινε σταθερά προσηλωμένος στην υλοποίηση του φιλοδυτικού πολιτικού του οράματος¹⁷⁴⁹ για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας, εν όψει μάλιστα και των φημών για το ενδεχόμενο επικείμενης συνδιαλλαγής του αυτοκράτορα με τους Οθωμανούς. Την όλη προσπάθεια του *Μεσάζοντος* είναι πολύ πιθανό να ενίσχυσε και το γεγονός ότι μετά το θάνατο του Ουρβανού Ε΄, νέος πάπας εξελέγη ο φίλος του καρδινάλιος *Pierre Roger de Beaufort* με το όνομα Γρηγόριος ΙΑ΄¹⁷⁵⁰, ο οποίος επιθυμούσε να συνεχίσει τις ενωτικές διαπραγματεύσεις¹⁷⁵¹. Το γεγονός αυτό φαίνεται ότι αναπτέρωσε περισσότερο τις ελπίδες του έμπειρου πολιτικού για την επιτυχή προοπτική μιας νέας πρωτοβουλίας επίτευξης της εκκλησιαστικής ένωσης και συμμαχίας, δεδομένου ότι ο νέος πάπας επιθυμούσε έντονα τη συνεργασία του και γι' αυτό τον προσκάλεσε εκ νέου επίσημα να εγκατασταθεί στη Ρώμη προκειμένου να αναλάβει προφανώς τον συντονισμό της οργάνωσης της μελλοντικής σταυροφορίας εναντίον των Οθωμανών¹⁷⁵².

Έτσι, για να ενισχύσει την όλη προσπάθεια και να τονώσει το κύρος του παπικού θρόνου στην Αυτοκρατορία, θα πρέπει να εκπόνησε ή να ολοκλήρωσε

¹⁷⁴⁹ Όπως παρατηρεί ο Nicol, (*Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 426), γράφοντας ο πάπας Ουρβανός στον κλήρο της Κωνσταντινουπόλεως υπογράμμισε, ότι «ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο θα μπορούσαν οι Έλληνες να σωθούν από τους Τούρκους ήταν να έλθουν σε πλήρη κοινωνία με τη δυτική χριστιανοσύνη». Βλ. επίσης Barker, *Question*, σ. 165-166 και 172. Malamut, *Les discours*, σ. 205-212. Necipoğlu, *Byzantium*, σ. 124.

¹⁷⁵⁰ Για τον Γρηγόριο ΙΑ΄, βλ. συνοπτικώς P. Ronzy, *Le voyage de Grégoire XI ramenant la Papauté d'Avignon à Rome (1376-1377)*, Florence : Institut français, 1952. A. Pélissier, *Grégoire XI ramène la papauté à Rome*, Tulle 1962. P. Thibault, «Pope Gregory XI (1370-1378) and the Crusade», *Canadian Journal of History* 20/3 (1985), σ. 313-336. P.R. Thibault, *Pope Gregory XI. The Failure of Tradition*, Lanham MD USA: University Press of America, 1986. B. Galland, *Le rôle du comte de Savoie dans la ligue de Grégoire XI contre les Visconti (1372-1375)*, *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen-Age* 105/2 (1993), σ. 763-824. M. Di Sivo, «Gregorio XI», στο N. de Re (a cura di), *Mondo Vaticano. Passato e presente*, Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1995, σ. 578-580. M. Hayez, «Gregorio XI.», *Enciclopedia dei Papi*, vol. II, Roma : Istituto della Enciclopedia Italiana / Treccani, 2000, σ. 550-561. J.-P. Saltarelli, «Les véritables portraits de Clément VI, Grégoire XI et des Roger de Beaufort, vicomtes de Turenne ?», *Bulletin de la Société Scientifique, Historique et Archéologique de la Corrèze* 128 (2006), σ. 65-84. P. Jugie, «La formation intellectuelle du cardinal Pierre Roger de Beaufort, le pape Grégoire XI: nouveau point sur la question», στο J.-M. Martin / B. Martin-Hisard / A. Paravicini Baglian (ed.), *Vaticana et Medievalia. Études en l'honneur de Louis Duval-Arnould*, (Millennio Medievale 71), Florence: Sismel - Edizioni del Galluzzo, 2008, σ. 267-285.

¹⁷⁵¹ Радић, *Време Јована V*, σ. 368-369.

¹⁷⁵² Για το λόγο αυτό και όπως ισχυρίζεται, «ό θαυμαστός Γρηγόριος γενόμενος επί τῆς ἀρχῆς, γράμμασιν ἰδίους πρὸς τε ἑαυτὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκάλει, ἡδίστην μὲν αὐτῷ λυσιτελεῖν δὲ πάνυ τῆ πίστει τὴν ἐμὴν ἐπιδημίαν ἔσεσθαι λέγων» (Ἐπιστ. 226, *Τῶ Θηθῶν*, 174-177, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122).

εκείνη την περίοδο τη μετάφραση της χαλκευμένης *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς*¹⁷⁵³, η οποία ως γνωστό είχε αποτελέσει το θεωρητικό υπόβαθρο για την προβολή του οικουμενικού χαρακτήρα του πρωτείου του επισκόπου Ρώμης κατά το παρελθόν και γ' αυτό θα συνιστούσε και στην τότε συγκυρία, όπως ίσως θα νόμιζε ο Κυδώνης, ισχυρό τεκμήριο για την αποδοχή και υιοθέτηση του παπικού πρωτείου στη χριστιανική Ανατολή, ως θεμελιακού στοιχείου της επιχειρούμενης εκκλησιαστικής ενότητας και, ως προέκτασής της, της συμμαχίας και της σταυροφορίας.

Στο πλαίσιο της πολιτικής του δραστηριότητας επίσης θα πρέπει να ενταχθεί και η σπουδή που επέδειξε να απευθυνθεί το καλοκαίρι του 1371, παρά το γεγονός των επιβαρημένων τους σχέσεων, στον Ιωάννη Ε', εξαιτίας της σοβαρά έκρυθμης κατάστασης που είχε δημιουργηθεί στην Κωνσταντινούπολη από την πρόθεση των φιλικά προσκείμενων στους Οθωμανούς, αντιβασιλέα Ανδρονίκου και των οπαδών του να τους εκχωρηθεί η Καλλίπολη, κάτι που θα έπρεπε να αποτρέψει με κάθε μέσον ο αυτοκράτορας. Την φαινομενικά παράδοξη αυτή πρωτοβουλία του Κυδώνη δεν δικαιολογεί οπωσδήποτε μόνο ο εγνωσμένος αντιοθωμανισμός του, αλλά νοηματοδοτεί κυρίως το γεγονός ότι η Καλλίπολη, ως η μοναδική μέχρι τότε πόλη που είχε απελευθερωθεί χάρη στις ενέργειες του παπικού θρόνου από δυτικά στρατεύματα υπό την ηγεσία του κόμη της Σαβοΐας Αμεδέου¹⁷⁵⁴ και αποδόθηκε στην αυτοκρατορική διοίκηση τον Αύγουστο του 1366, κατείχε εμβληματική θέση και εξαιρετική σημειολογική σημασία ως το σύμβολο των ευεργετικών για τους ομοεθνείς του αποτελεσμάτων της βυζαντινο-δυτικής συνεργασίας κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα εναντίον της τουρκικής επεκτατικότητας, αλλά και ως ένα στοιχείο επιβεβαίωσης της ανάγκης για τη συνέχισή της.

Έτσι ο Δημήτριος, δεν περιορίζεται μόνο στην προσπάθεια κινητοποίησης του αυτοκράτορα, αλλά αναλαμβάνει και ο ίδιος πρωτοβουλία με σκοπό την

¹⁷⁵³ Το κείμενο της μετάφρασης του Κυδώνη, την οποία η έρευνα χρονολογεί μεταξύ των ετών 1369 και 1371, παραμένει ακόμη ανέκδοτο με αρχή : «Δόγμα βασιλικόν γραφέν,πραχθέν και δοθέν τῆ Ἱερᾷ καὶ Ἁγίᾳ Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης παρὰ τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐν βασιλεῦσι πρώτου χριστιανοῦ ... και τέλος : ... δεσπότου ἡμῶν Φλαβίου Κωνσταντίνου Αὐγούστου καὶ Γαλικάνου ἀνδρῶν ὑπάτων καὶ λαμπροτάτων». Από τη χειρόγραφη παράδοσή του βλ. δειγματοληπτικά *Cod. Vat. gr. 778*, saec. XIV, ff. 567-576. *Cod. Vat. gr. 614*, saec. XV, ff. 76-79 και *Cod. Vat. gr. 789*, saec. XV-XVI, ff. 185-192. Ειδικότερα για τη μετάφραση Mercati, *Notizie*, σ. 162-165 και 508. Beck, *Kirche* σ. 734. E. Petrucci, «I rapporti tra le redazioni latine e greche del Costantino», *Bullettino dell'Istituto storico italiano per il Medio Evo* 74 (1962), σ. 151-160 W. Ohnsorge, «Das Constitutum Constantini und ihre Entstehung», στο Του Αυτού (Hrsg.), *Konstantinopel und der Okzident*, Darmstadt 1966, σ. 108-122. Δεντάκης, *Γραμματολογία*, σ. 282. R.-J. Loenertz, «Constitutum Constantini. Destination, destinataires, auteur, date», *Aevum* 48 (1974), σ. 199-245. F. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 69-70. Α.Γ.Κ. Σαββίδη, «Ένα περιβόητο έγγραφο του Μεσαίωνα στο πλαίσιο του δυτικοβυζαντινού ανταγωνισμού. Η Κωνσταντίνεια Δωρεά», στο Σαββίδη, *Αρχαιότητα - Μεσαίωνα*, σ. 239-246. D.G. Angelov, «The Donation of Constantine and the Church in Late Byzantium», στο D.G. Angelov, *Church and Society in Late Byzantium*, (Studies in Medieval Culture 49), Kalamazoo : Medieval Institute Publications, 2009, σ. 127-137.

¹⁷⁵⁴ Barker, *Manuel II*, σ. 7. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 26.

αποτροπή μιας τέτοιας τραγικής για την τύχη της Αυτοκρατορίας εξέλιξης, προσπαθώντας να πείσει τους άρχοντες και το λαό της Κωνσταντινούπολης για το εσφαλμένο και επικίνδυνο της επανεγκατάστασης των Οθωμανών στην Καλλιόπολη με τη σύνθεση και την εκφώνηση του περίφημου *Συμβουλευτικοῦ ... περί Καλλιπόλεως*¹⁷⁵⁵. Επιστρατεύοντας και πάλι την ρητορική του δεινότητα, καταφέρνει με ισχυρά επιχειρήματα να αντικρούσει και να αποτρέψει¹⁷⁵⁶ την παράδοση της πόλης στον σουλτάνο Μουράτ, εκφράζοντας στον λόγο του εμμέσως, με αφορμή το γεγονός αυτό και στο πλαίσιο του σταθερού του φιλοδυτικού προσανατολισμού, την αναγκαιότητα για τη συνέχιση των προσπαθειών μόνιμης συμμαχίας με τη Δύση μέσω της εκκλησιαστικής ένωσης, εγκωμιάζοντας για το σκοπό αυτό την προσπάθεια του Αμεδέου να την απελευθερώσει το 1366¹⁷⁵⁷, καθώς θα αποτελούσε και στο μέλλον το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα της συνδρομής των δυτικών ηγεμόνων στον αγώνα για απελευθέρωση εδαφών ή πόλεων της Αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς.

Στο πλαίσιο αυτό επίσης, ο λόγος *περί Καλλιπόλεως* του Δημητρίου θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί και μια έμμεση διαμαρτυρία για την θρυλούμενη στην Κωνσταντινούπολη εγκατάλειψη της φιλοδυτικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας και παράλληλα μια διαφαινόμενη, εξαιτίας της πρόσφατης αποτυχίας του ταξιδιού του στη Δύση, στροφή του Ιωάννη Ε΄ προς τους Οθωμανούς με σκοπό την συνεννόηση και την ειρηνική συνύπαρξη μαζί τους. Για το λόγο αυτό και ως έμπειρος πολιτικός προκρίνει περισσότερο ως ορθότερη εναλλακτική λύση, με δεδομένη την αδυναμία αποστολής δυτικής βοήθειας την περίοδο αυτή, την ενδεχόμενη συμμαχία με τους Σέρβους¹⁷⁵⁸, προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε πιθανότητα συνεργασίας με τους Οθωμανούς. Η συντριπτική ήττα των ενωμένων σερβικών δυνάμεων ωστόσο στο *Černomen* (Τσερνομιανό - σημ. Ορμένιο)¹⁷⁵⁹, στην κοιλάδα του Έβρου, από τα οθωμανικά στρατεύματα το

¹⁷⁵⁵ *Περί Καλλιπόλεως*, PG 154, 1009 A-1036 A. Συναφώς, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 244. Barker, *Manuel II*, σ. 16. Kianka, *Diplomacy*, σ. 201-202. Malamut, *Les discours*, σ. 212 εξ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 43-44.

¹⁷⁵⁶ Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά η Kianka, (*Demetrius Cydones*, σ. 189) «*In this speech, delivered in an assembly called to decide on the Byzantine reply to Murad. Demetrius emphasizes the need to stand firm and resist the Turkish demands. He strongly urges the Byzantines to maintain control of the important fortress, which he sees as essential to the security Constantinople itself*». Επίσης, βλ. Barker, *Question*, σ. 171. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 430. Kianka, *Diplomacy*, 201- 202. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 27. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 112. Malamut, *Les discours*, σ. 212-215. Necipoğlu, *Byzantium*, σ. 123.

¹⁷⁵⁷ *Περί Καλλιπόλεως*, PG 154, 1017 C και 1020 A. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 190. Necipoğlu, *Byzantium*, σ. 124-125. Malamut, *Les discours*, σ. 206 εξ. Malamut, *Byzance-Serbie*, σ. 148.

¹⁷⁵⁸ *Περί Καλλιπόλεως*, PG 154, 1033 AB. Павлович, *Србу*, σ. 273. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 190-191 και Malamut, *Les discours*, σ. 212-213.

¹⁷⁵⁹ Για την μάχη, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ίστοριών*, 1, 7-17, έκδ. Ε. Darkó, I (1922), σ. 28. Επίσης, βλ. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, σ. 437 εξ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 241 εξ. Άμαντος, *Σχέσεις, Α΄*, σ. 77. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 241. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 183 εξ. Imber,

Σεπτέμβριο του 1371, ανέτρεψε τους υπολογισμούς και διέψευσε κάθε προσδοκία του πολύπειρου *Μεσάζοντος*. Αποθαρρυσμένος παντελώς και ο Ιωάννης Ε΄ από την αδυναμία των χριστιανικών δυνάμεων να ανακόψουν την τουρκική επέλαση, αποφάσισε, επιστρέφοντας στην έδρα του, να εγκαινιάσει διαλλακτικότερη στάση απέναντί στους Οθωμανούς με σκοπό την προσέγγιση, τον κατευνασμό και τη διαλλαγή μαζί τους υπό το φόβο επικείμενης υποταγής της Αυτοκρατορίας. Η απόφαση αυτή του αυτοκράτορα ωστόσο, επρόκειτο, σε συνδυασμό και με την απαγόρευση της αναχώρησής του για τη Δύση, να προκαλέσει την έντονη δυσαρέσκεια και την πλήρη διαφωνία του Δημητρίου, με συνέπεια την περαιτέρω επιδείνωση των ήδη τεταμένων σχέσεών τους, όπως και την σταδιακή του απόσυρση από το αυτοκρατορικό επιτελείο, γεγονότα που θα εξεταστούν ενδελεχέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Empire 1300-1481, σ. 29 εξ. Радич, *Време Јована V*, σ. 355 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 431 εξ. R. Mihaljčić, «Les batailles de la Maritza et de Kosovo. Les dernières décénies de la rivalité serbobyzantine», στο *Βυζάντιο και Σερβία*, σ. 97-109. Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία*, 125 εξ και 150 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 110. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 63 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 95.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΣΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ Ε' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΙ Ο ΣΤΑΘΕΡΟΣ ΔΥΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
(1371 - 1387)

Η επάνοδος του Ιωάννη Ε' στην Κωνσταντινούπολη μετά την «*διὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ... πλάνην*»¹⁷⁶⁰ εγκαινίασε για τον σχεδόν πενηντάχρονο Κυδώνη την έναρξη της δεύτερης περιόδου της υπηρεσίας του στο αυτοκρατορικό επιτελείο, από το φθινόπωρο του 1371 μέχρι και τους πρώτους μήνες του 1387. Η επιβάρυνση των σχέσεών του με τον αυτοκράτορα εξαιτίας της αποτυχίας εξασφάλισης της αναγκαίας στρατιωτικής βοήθειας στην Ρώμη και του δανείου στη Βενετία, κυρίως όμως της επιμονής του πολύτιμου για την χειμαζόμενη Αυτοκρατορία *Μεσάζοντος* να παραμείνει στη Δύση λίγο πριν αναχωρήσουν από την πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης, όπως και στη συνέχεια το γεγονός της στροφής της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας προς τους Οθωμανούς¹⁷⁶¹, υπήρξαν τα γεγονότα εκείνα που συντέλεσαν στην σταδιακή πολιτική του περιθωριοποίηση και την οριστική του αποχώρηση τους πρώτους μήνες του 1387 από την αυτοκρατορική υπηρεσία.

Η απαρέγκλιτη προσήλωση του Δημητρίου στο φιλοδυτικό όραμα και η αυτονόητη αντίθεσή του στην απόφαση του Ιωάννη Ε' για αλλαγή πλεύσεως στις σχέσεις με τους Οθωμανούς μετά την επιστροφή του από τη Δύση, κυρίως όμως η αυτοκρατορική άρνηση να αναχωρήσει εκ νέου, μετά το φθινόπωρο του 1371, για την Ρώμη και να εγκατασταθεί στην παπική αυλή, αποτέλεσαν τα κύρια αίτια για την έναρξη της αυτόβουλης σταδιακής του αποστασιοποίησης από το αυτοκρατορικό επιτελείο, ως μέσου διαμαρτυρίας και σιωπηρής αντίδρασης στην απόφαση του αυτοκράτορα. Η παράταση της απουσίας του από το παλάτι και της αποχής από τα καθήκοντά του όμως είχε ως αποτέλεσμα να τεθεί σε απομόνωση

¹⁷⁶⁰ «ἦν καὶ ἄλλως μακροτάτην οὔσαν διὰ τοῦτο χαλεπωτάτην» (*Προσίμιον εἰς Χρυσόβουλλον*, Γ', 135-138, έκδ. F. Tinnfeld, *BSL* 44 (1983), σ. 181). Επίσης αλλού κάνει λόγο περί «τῆς Ὀδυσσέως μακροτέραν πλάνην» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8, 33-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14).

¹⁷⁶¹ Kianka, *Diplomacy*, σ. 211 εξ.

και να περιπέσει σε δυσμένεια, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί σε εσφαλμένες κινήσεις όπως η εσπευσμένη αναχώρησή του για τη Λέσβο (1373-1374/75), αλλά και να εμπλακεί σε δυσχερείς καταστάσεις όπως η αναγκαστική επάνοδος και απομόνωσή του στην Κωνσταντινούπολη (1374/75-1376). Τα γεγονότα αυτά φαίνεται ότι δεν εξομάλυναν ουσιαστικά τις σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄, αλλά μάλλον αποδυνάμωσαν με το πέρασμα του χρόνου τη θέση του ως *Μεσάζοντος* στο αυτοκρατορικό επιτελείο. Για το λόγο αυτό και, παρόλο που η αφοσίωση που επέδειξε στο νόμιμο αυτοκράτορα κατά τη περίοδο της πραξικοπηματικής βασιλείας του Ανδρονίκου Δ΄ (1376-1379) συνέβαλε μεν στην επανασύνδεσή τους και στην επάνοδο του έμπειρου πολιτικού στην αυτοκρατορική υπηρεσία, οι διπλωματικές αποτυχίες που ακολούθησαν (1381-1382) και κυρίως η αντίθεσή του μετά το 1382 στις ενέργειες του αυτοκρατορικού επιτελείου αναφορικά με τη δυσμενή μεταχείριση του μαθητή και φίλου του Μανουήλ Παλαιολόγου ως *βασιλέως* στη Θεσσαλονίκη (1382-1387), κλόνισαν ακόμη περισσότερο την εμπιστοσύνη του Ιωάννη Ε΄ στο πρόσωπό του, αλλά και επιβάρυναν σοβαρά τις σχέσεις των δύο ανδρών, ώστε να οδηγήσουν τον Κυδώνη με την οικειοθελή του παραίτηση από το αξίωμα του *Μεσάζοντος* στην επιτάχυνση της πολιτικής του κατάρρευσης.

Έτσι, παρόλο που διατήρησε έστω και τυπικά το αξίωμά του, η παράταση της απουσίας του από την αυτοκρατορική υπηρεσία και η διαφωνία του με τον αυτοκράτορα στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής, η επιμονή του για αναχώρηση στη Δύση και κατόπιν η υποψία για συνωμοτικό ρόλο αρχικά υπέρ του επίδοξου αυτοκράτορα Ανδρονίκου Δ΄, αλλά και αργότερα από το 1382 η αντίθετη από αυτήν του αυτοκράτορα στάση του υπέρ του Μανουήλ στη Θεσσαλονίκη, συνέτειναν στον οριστικό κλονισμό της αυτοκρατορικής εμπιστοσύνης προς το πρόσωπο του, με αποκορύφωμα την αντικατάστασή του στο αξίωμα του *Μεσάζοντος* από το Γεώργιο Γουδέλη το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1386 και την αυτόβουλη, έπειτα και από τον σχεδόν πλήρη παραγκωνισμό του, αποχώρησή του από την αυτοκρατορική υπηρεσία τους πρώτους μήνες του 1387. Με τον τρόπο αυτό ο Δημήτριος ολοκλήρωσε σε ηλικία εξήντα τριών ετών περίπου, μάλλον άδοξα και με μεγάλη πικρία, την σχεδόν σαραντάχρονη επίσημη πολιτική του σταδιοδρομία (1347-1387), χωρίς ωστόσο να αποκοπεί από το αυτοκρατορικό περιβάλλον ή να διαρρήξει εντελώς τις σχέσεις του με τον ασθενή πλέον αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄.

1. Η στροφή της εξωτερικής πολιτικής του Ιωάννου Ε' προς τους Οθωμανούς και η πολιτική περιθωριοποίηση του Δημητρίου (Φθινόπωρο 1371 - Φθινόπωρο 1373)

Στις 28 Οκτωβρίου 1371¹⁷⁶² κι ενώ ο Δημήτριος βρισκόταν ήδη στην Κωνσταντινούπολη και ανέπτυσε ποικίλη φιλοδυτική πολιτική δραστηριότητα¹⁷⁶³, επέστρεψε ο αυτοκράτορας Ιωάννης Ε' από τη Λήμνο μέσα σε ένα κλίμα γενικής δυσaréσκειας και έχοντας να αντιμετωπίσει εξαιρετικά περίπλοκα προβλήματα, καθώς η Αυτοκρατορία είχε περιέλθει σε κατάσταση ουσιαστικής αποσύνθεσης¹⁷⁶⁴ με κίνδυνο η μεγάλη Πόλις να περάσει σχεδόν αμαχητί στα χέρια των Οθωμανών¹⁷⁶⁵. Η αποτυχία της αποστολής στην Ιταλία και η απογοήτευση από την αδυναμία οργανώσεως και αποστολής στρατιωτικής βοήθειας εκ μέρους του παπικού θρόνου, αλλά και κατόπιν η κωλυσιεργία στην σύναψη της βυζαντινο-βενετικής συνθήκης και τη χορήγηση νέου δανείου σε συνδυασμό με την συντριπτική ήττα των σερβικών δυνάμεων πριν από ένα μήνα, τον Σεπτέμβριο του 1371, στο *Černomen*, επέδρασαν καταλυτικά στην οριστικοποίηση της απόφασης του αυτοκράτορα, με δεδομένες επίσης και τις στενές σχέσεις του πρωτότοκου γιού και επίδοξου διαδόχου του Ανδρονίκου και του περιβάλλοντός του μαζί τους¹⁷⁶⁶, να

¹⁷⁶² Βραχεία Χρονικά, 9, 23, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 94. Για την παραμονή του Ιωάννη Ε' στην Λήμνο, βλ. Έπιστ. 28, *Τῷ μεγάλῳ δομestikῳ*, 7-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 58. Επ' αυτού ακόμη, βλ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 112. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 67. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 240. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 429 και 433. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 26. Necipoğlu, *Byzantium*, σ. 124.

¹⁷⁶³ Επ' αυτού, βλ. § 9 του Γ' Κεφ. με τίτλο : *Ο θάνατος του Προχόρου στην Κωνσταντινούπολη, η επιστροφή του Δημητρίου και η πολιτική του δραστηριότητα για συνέχιση της προσπάθειας συμμαχίας με την Δύση (1370/71)*.

¹⁷⁶⁴ Για τη βαθιά κρίση στους θεσμούς της Αυτοκρατορίας εκείνη την εποχή, βλ. Έπιστ. 22, *Τῷ δεσπότη*, 5-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51 και Έπιστ. 114, 4-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 152 (Κωνσταντινούπολη). Έπιστ. 77, *Τῷ μεγάλῳ πριμικηρίῳ τῷ Φακρασῆ*, 13-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 51 (Θεσσαλονίκη). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 524-527. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 92-93. Necipoğlu, *Aristocracy*, σ. 140 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 74.

¹⁷⁶⁵ Περιγράφοντας ο Δημήτριος την τραγικότητα της καταστάσεως στην Κωνσταντινούπολη λίγο μετά την επάνοδο του αυτοκράτορα, το χειμώνα του 1371/72, στον Ιωάννη Κυπαρισσιώτη, που επιθυμεί να επανέλθει εκεί από την Κύπρο, του αναφέρει ότι «οὐ τὸ διδόναι τὸ δὲ λαμβάνειν ἢ τέχνη καὶ ὁ λιμὸς πάντα ἐλαύνων ἐπικεῖται καὶ πᾶς πρὸς τὸ ζῆν πόρος εἴσω τῶν τειχῶν καὶ πολῖται λοιπὸν πρὸς τὰς ἀλλήλων οὐσίας κεχήνασι, τὶς οὐκ ἂν ὥσπερ βάραθρον παρέλθοι τὴν Πόλιν ὄθεν οὐδ' ὀτιοῦν μὲν κερδαίνειν ἐξέσται, ἀναγκασθήσεται δὲ καὶ τὰ οἰκεῖα προσαπολλύναι καὶ πρὸς γε ἔτι καθ' ἡμέραν κακῶς ἀκούειν ἐφ' οἷς οὐδένα ἠδίκησε, νυκτὸς τε ἐκάστης οὐ τὰ καθ' ἡμέραν ἠδέα, τὰς δὲ τῶν ἀνδραπόδων τύχας καὶ τὰς ἐκείνων πληγὰς ὄνειροπολεῖν;» (Έπιστ. 35, *Τῷ Κυπαρισσιώτη*, 24-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 68). Επ'αυτῶν, βλ. επίσης Charanis, *Strife*, σ. 291 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 14 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 360 εξ και 367 εξ.

¹⁷⁶⁶ Πρβλ. Έπιστ. 117, *Τῷ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 155-157 με τις παρατηρήσεις του Tinnefeld, (*Briefe*, I/II, σ. 556-557) και της Necipoğlu, (*Byzantium*, σ. 120). Επίσης,

επιχειρήσει από το φθινόπωρο του 1371 προσπάθεια προσέγγισης με τους Οθωμανούς¹⁷⁶⁷, υιοθετώντας προφανώς και την εισηγήση ισχυρής ομάδας αξιωματούχων του¹⁷⁶⁸, με σκοπό την συνεννόηση πλέον και την ειρηνική συνύπαρξη μαζί τους, προκειμένου να ανακόψει την επεκτατικότητά τους και να διαφυλάξει από την κατάκτηση τα ελάχιστα εναπομείναντα αυτοκρατορικά εδάφη.

Ο Κυδώνης, σφοδρός πολέμιος γενικότερα της φιλοτουρκικής εξωτερικής πολιτικής ήδη από την περίοδο της βασιλείας του Ιωάννου ΣΤ' και ταυτόχρονα θερμός υπέρμαχος του φιλοδυτικού προσανατολισμού της Αυτοκρατορίας¹⁷⁶⁹, θα πρέπει να αντιτάχθηκε ως *Μεσάζων* έντονα από την αρχή στην πρόθεση αυτή του αυτοκράτορα¹⁷⁷⁰, εφόσον θα θεωρούσε πως ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα σήμαινε οπωσδήποτε, με νωπό ακόμη το δεδομένο της πρόσφατης αποτυχίας στην Ρώμη, την πλήρη και ίσως οριστική εγκατάλειψη των προσπαθειών για εκκλησιαστική ένωση και συμμαχία με την Δύση, αλλά και, επειδή η οδυνηρή του εμπειρία από την εικοσιπεντάχρονη πλέον πολιτική του σταδιοδρομία (1347-1371) του δημιουργούσε την βεβαιότητα ότι οποιαδήποτε συνδιαλλαγή με τους Οθωμανούς, οι οποίοι χαρακτηρίζονταν από έλλειψη αξιοπιστίας και είχαν πάντοτε ακραιφνώς κατακτητικούς σκοπούς¹⁷⁷¹, θα οδηγούσε μάλλον στην σταδιακή υποταγή, με οδυνηρή κατάληξη την τελική υποδούλωση της Αυτοκρατορίας.

Είναι απαραίτητο ωστόσο να τονιστεί στο σημείο αυτό, ότι στρεφόμενος ο Ιωάννης Ε' προς τους Οθωμανούς δεν φαίνεται πως είχε πρόθεση να εγκαταλείψει

βλ. επ' αυτού Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 430 και 434-435. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 129. Malamut, *Les discours*, σ. 212-215.

¹⁷⁶⁷ Σύμφωνα με την Necipoğlu, (*Byzantium*, σ. 29) «None of John V's appeals to European powers produced any concrete results. To make matters worse, on his way back to Constantinople the Emperor was detained at Venice for unpaid debts, and he did not return home until about the end of 1371. In the meantime, on September 26, 1371, Ottoman forces won an overwhelming victory against the Serbians at Černomen on the Maritsa river. The Ottoman victory, which coincided with John V's disillusionment with prospects of help from the Catholic world, seems to have led him towards reconsidering the foreign policy he had pursued for nearly twenty years. Shortly afterwards, he decided to seek peace with the Ottomans and bound himself to be a tribute-paying vassal of Murad I (r. 1362–89), following the example of the Serbian princes who survived the Maritsa disaster and became Ottoman vassals».

¹⁷⁶⁸ Θεωρούμε ότι ο Δημήτριος αναφέρεται σε αυτούς, όταν εγκαλεί τον Ιωάννη Ε', ο οποίος εμποδίζει την επίσκεψή του στον άρχοντα της Λέσβου Francesco I. Gattilusio το 1373, ως εξής : «καίτοι πολλούς ἴσμεν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀποδημήσαντας καὶ κατὰ σοῦ συγγενομένους ἐκείνοις, καὶ συνδειπνήσαντας, καὶ δῶρα τὰ μὲν δόντας τὰ δὲ λαβόντας φανερώς ἐπανάγοντας. Οὐς οὐδεὶς οὔτ' ἀπιόντας ἐκώλυσεν, οὔτ' ἐπανιοῦσιν ἐμέμψατο, οὐδὲ προήνεγκεν ἀπιστίαν, οὐδ' ἀτιμίας ἀξιους ἠγήσατο. Ἐμοὶ δὲ παρὰ Χριστιανὸν ἀφικέσθαι, καὶ σοὶ φίλον τε καὶ εὖνουν, ἥκιστα συγκεχώρηται, ἀλλ' ὥς τι μέγα σὲ καὶ τὴν πατρίδα βλάβοντι προσετέτακτο μένειν αὐτοῦ» (Ἐπιστ. 117, *Τῶ βασιλεῖ*, 22-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 557 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 129.

¹⁷⁶⁹ Επ' αυτού, βλ. Malamut, *Les discours*, σ. 205-212. Necipoğlu, *Byzantium*, σ. 124.

¹⁷⁷⁰ Kianka, *Diplomacy*, σ. 211 εξ.

¹⁷⁷¹ Διεξοδικά επ' αυτού, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 57 εξ και 153 εξ. Павловић, *Страх од Турака*, σ. 373-383.

την φιλοδυτική του πολιτική όπως φοβόταν ο Δημήτριος, αλλά με δεδομένη την έλλειψη οποιασδήποτε δυνατότητας στρατιωτικής βοήθειας από τη Δύση ή τα ορθόδοξα Βαλκάνια και παγιωμένη πλέον την αδυναμία της Αυτοκρατορίας να αντιμετωπίσει με δικά της στρατιωτικά μέσα την οθωμανική επιθετικότητα, θα προέκρινε σε πρώτο στάδιο και με σκοπό να κερδίσει χρόνο την συνδιαλλαγή με τον σουλτάνο Μουτράτ Α΄, ενώ παράλληλα ή έπειτα από παρέλευση κάποιου διαστήματος, ώστε να κατευναστούν τα πνεύματα στην Κωνσταντινούπολη εναντίον του και γενικότερα εναντίον της Δύσης, θα προγραμματίζε τη συνέχιση της συνεργασίας με τον παπικό θρόνο. Την ευθύνη μάλιστα για την οργάνωση της νέας φιλοδυτικής προσπάθειας στο εγγύς μέλλον σχεδίαζε πιθανότατα να αναθέσει και πάλι στον Κυδώνη, λόγω της φιλίας που διατηρούσε με τον πάπα Γρηγόριο ΙΑ΄ και των ισχυρών προσβάσεων που διέθετε στην παπική αυλή. Για το λόγο αυτό και, επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη τον Οκτώβριο του 1371, όχι μόνο δεν τον απομάκρυνε από το επιτελείο του, αλλά, παρά την επιβάρυνση των σχέσεών τους, τον διατήρησε στο αξίωμα του *Μεσάζοντος* και παράλληλα δεν του επέτρεψε να αναχωρήσει για μόνιμη εγκατάσταση στη Δύση, καθώς έκρινε την παρουσία του απολύτως απαραίτητη στο αυτοκρατορικό επιτελείο¹⁷⁷².

Τα σχέδια αυτά του Ιωάννη Ε΄ όμως φαίνεται ότι προσέκρουσαν στην οριστική απόφαση που είχε λάβει ο Δημήτριος επιστρέφοντας από την *Ιταλίαν* να αποστασιοποιηθεί σταδιακά από τα καθήκοντά του, προβάλλοντας ως αιτία κυρίως τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε στην Κωνσταντινούπολη λόγω της παραμέλησής του από τον αυτοκράτορα¹⁷⁷³. Στην πραγματικότητα όμως η απόφασή του αυτή υπαγορεύθηκε κυρίως από την επιδίωξή του να προετοιμάσει το έδαφος της επιστροφής και της εγκατάστασής του στη Ρώμη, γεγονός που ενισχύθηκε σημαντικά και από την πρόθεση του Ιωάννη Ε΄ να αναπροσανατολίσει την εξωτερική του πολιτική στρεφόμενος προς τους Οθωμανούς, καθώς επίσης και εξαιτίας πιθανότατα του τραγικού γεγονότος του θανάτου του αδερφού του Προχόρου. Τις σοβαρές του αντιρρήσεις αναφορικά με την προσέγγιση των Οθωμανών θα πρέπει να εξέφρασε ο έμπειρος πολιτικός στον αυτοκράτορα ήδη από τις πρώτες ιδιαίτερες επαφές που είχαν στο παλάτι αμέσως μετά την επάνοδό του τελευταίου στην Κωνσταντινούπολη το φθινόπωρο του 1371¹⁷⁷⁴, χωρίς όμως, όπως φαίνεται, να εισακουστεί, ενώ είναι πολύ πιθανό επίσης ότι ο Ιωάννης Ε΄ θα προσπάθησε να τον μεταπείσει, καθησυχάζοντάς τον και επιχειρώντας να διασκεδάσει τις ενστάσεις του με τη γνωστοποίηση ενδεχομένως των σχεδίων του

¹⁷⁷² «οὐκ ἔχρῃν τοιοῦτον ἄνδρα τὸ κοινὸν τῶν Ῥωμαίων ζημιωθῆναι» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 20, 36-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 20).

¹⁷⁷³ Την παραμέλησή του αποδίδει κατά κανόνα στις συκοφαντίες των αντιπάλων του. Βλ. γι' αυτό τον υπαινιγμό στο *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 16, 30-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 18. Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 8 και 21-22.

¹⁷⁷⁴ Απήχηση των επαφών αυτών, βλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 1, 10-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 10 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 19.

και τη διαβεβαίωση, χωρίς όμως όπως φαίνεται να τον πείσει, για συνέχιση της συνεργασίας στο εγγύς μέλλον με τον παπικό θρόνο.

Παρά τις διαβεβαιώσεις του ωστόσο, αλλά και τις υποσχέσεις του για εφαρμογή της θρησκευτικής ουδετερότητας στην Αυτοκρατορία, ο αυτοκράτορας επιδείκνυε, σύμφωνα με τον Δημήτριο, όχι μόνο ανοχή, αλλά αντίθετα ευνοούσε υπέρμετρα, σε σχέση με εκείνον και τους ομόφρονές του φιλενωτικούς, τους περιφερόμενους στα βασίλεια παλαμίτες¹⁷⁷⁵ και ανθενωτικούς, επιχειρώντας πιθανότατα τον κατευνασμό τους και αποσκοπώντας κυρίως στην εξομάλυνση του αρνητικού γι' αυτόν κλίματος στην Κωνσταντινούπολη, έπειτα μάλιστα και από την επίσημη προσχώρησή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό¹⁷⁷⁶, αλλά και τις σφετεριστικές ενέργειες του αντιδυτικών αισθημάτων συμβασιλέα Ανδρονίκου. Η σθεναρή αντίδραση του Μεσάζοντος στην διαφαινόμενη φιλοπαλαμική του στάση προφανώς, αλλά και στην σχεδιαζόμενη φιλοτουρκική του στροφή, θα πρέπει να ενόχλησε ιδιαίτερα τον Ιωάννη Ε', ο οποίος, λόγω της συνεχιζόμενης έντασης στις σχέσεις τους θα είχε πάψει σχεδόν να του παρέχει την αναγκαία υποστήριξη και προστασία, ενώ δεχόταν επιπλέον πιθανότατα και διαβολές εναντίον του¹⁷⁷⁷, ώστε η επιλογή του έμπειρου πολιτικού για αποστασιοποίηση από το αυτοκρατορικό περιβάλλον, ως αποτέλεσμα τής *περί έμέ τοῦ βασιλέως άμελείας*¹⁷⁷⁸, όπως τόνιζε αργότερα, να προβάλλεται ότι αποτελούσε για εκείνον μοναδική διέξοδο.

Η απόφαση του Κυδώνη να αποσυρθεί από τα καθήκοντά του στο παλάτι και να μεταβεί στη Δύση είναι βέβαιο ότι θα πρέπει να είχε καταστεί πλέον οριστική από το φθινόπωρο του 1371, εφόσον θεώρησε επίσης ότι μετά την επάνοδο του Ιωάννη Ε' στην έδρα του, οι ηθικές του δεσμεύσεις για υποχρεωτική επιστροφή μαζί του ως ανώτατου αυτοκρατορικού αξιωματούχου στην Κωνσταντινούπολη είχαν εκλείψει, αισθανόμενος για το λόγο αυτό ότι θα μπορούσε να εκπληρώσει πλέον απρόσκοπτα, και μάλιστα με τη συγκατάθεση του αυτοκράτορα, την επιθυμία του να εγκατασταθεί¹⁷⁷⁹ στην Ρώμη, δεδομένου ότι διέθετε ήδη σχετική πρόσκληση από τον φίλο του νέο πάπα Γρηγόριο ΙΑ'¹⁷⁸⁰ για να ενταχθεί στο επιτελείο του. Η επιθυμία του να εγκαταλείψει την *μεγάλην Πόλιν* είναι πολύ πιθανό, πέραν των άλλων, να ενισχύθηκε επιπλέον και από την βαθιά απογοήτευση που τον κατέλαβε

¹⁷⁷⁵ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 18-19.

¹⁷⁷⁶ Πρβλ. επίσης, *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 18, 18-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 19.

¹⁷⁷⁷ «Εἰ δέ μοι δίδως εἰπεῖν οὐδ' αὐτὸς τῶν ἐμῶν διαβολῶν ἄψαυστος ἔμεινας, ἀλλ' ἐτόλμησαν ἀποπειρᾶσθαι καὶ σοῦ καὶ κηλῖδα τῆς σῆς βασιλείας τὴν ἐμὴν συνουσίαν καλοῦσιν, αὐτοὶ τῆς πίστεως ὄντες λῶθη» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 18, 29-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 19).

¹⁷⁷⁸ *Επιστ.* 115, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153 και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 520.

¹⁷⁷⁹ «ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς ἐκεῖνον ἰκανῶς ἀφοσιῶται καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπανῆκεν, οὐδ' ἡμῖν ἔγκλημα πράξασι τὸ δοκοῦν» (*Επιστ.* 37, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 39-41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71). Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 68. Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 481-482.

¹⁷⁸⁰ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 23, 34-38 και 1-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 22-23 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 23.

από το δυσανάλογο βάρος της ευθύνης που του αποδόθηκε για την αποτυχία του ταξιδιού στη Ρώμη¹⁷⁸¹, αλλά και οπωσδήποτε από την μεγάλη θλίψη που δοκίμασε, όπως αναφέρθηκε, από την απώλεια του Προχόρου, δεδομένου ότι η επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη είναι πολύ πιθανό να υπαγορεύτηκε επιπλέον και από την επιθυμία του να επιδιώξει - καθώς δεν γνώριζε για το θάνατό του - την εκκλησιαστική του αποκατάσταση, αλλά και να διασφαλίσει τα εναπομείναντα μέλη του συγγενικού του περιβάλλοντος¹⁷⁸². Εκτός αυτών όμως, είναι επίσης πολύ πιθανό να υποπτευόταν, παρόλες τις πιθανές διαβεβαιώσεις εκ μέρους του Ιωάννη Ε΄, την ενδεχόμενη απομάκρυνσή του, εξαιτίας και των συκοφαντιών των αντιπάλων του, από το αυτοκρατορικό επιτελείο στο άμεσο μέλλον¹⁷⁸³ με σκοπό την εκτόνωση του αρνητικού κλίματος από την αντίδραση των ανθενωτικών, λαμβάνοντας ως αφορμή γι' αυτό τη συνεχιζόμενη αντίθεσή του στην μελλοντική συνεργασία με τους Οθωμανούς.

Έτσι ο Δημήτριος, για να καταφέρει να απαλλαγεί από τα καθήκοντά του ευκολότερα και να αναχωρήσει απρόσκοπτα και χωρίς συνέπειες για τη Δύση, θεώρησε ότι θα έπρεπε να ζητήσει ο ίδιος την αποδέσμευσή του, προβάλλοντας ως αιτία τα σοβαρότατα προβλήματα που αντιμετώπιζε μαζί με τους άλλους φιλενωτικούς στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον μετά την επιστροφή του από τη Δύση βίωνε ένα κλίμα απολύτως εχθρικό γι' αυτόν από τους εκκλησιαστικούς κυρίως, αλλά και τους πολιτικούς του αντιπάλους, πράγμα που επέτεινε περισσότερο η αίσθηση ότι είχε εγκαταλειφθεί και από τον προστάτη του αυτοκράτορα. Εξαιτίας μάλιστα της μεταβολής της στάσης του Ιωάννη Ε΄, οι εχθροί του, όπως αναφέρει, κινούμενοι από φθόνο και «κρύβδην διαβολαῖς καθημέραν, τον συκοφαντούσαν «κάν τοῖς βασιλείοις, κάν ταῖς ἐκκλησίαις, κάν ταῖς ἀγοραῖς»¹⁷⁸⁴, ώστε να ζητά μάταια από τον Παλαιολόγο «τοῖς ... πονηροῖς ἐμφραγῆναι τὰ στόματα, καθόσον οὐδὲν ἔχουσιν οἷς ἐπολιτευσάμην βλάσφημον ἀντιθεῖναι»¹⁷⁸⁵.

Θεωρώντας λοιπόν ότι δεν τύγγανε πλέον της αυτοκρατορικής εμπιστοσύνης¹⁷⁸⁶, εύνοιας και προστασίας, αλλά και επειδή ως ένας από τους πλέον σημαίνοντες αξιωματούχους, δεν θα μπορούσε για λόγους συνειδήσεως και πολιτικής συνέπειας να υποστηρίξει, πολύ δε περισσότερο να υπηρετήσει, την εγκαινιαζόμενη πολιτική προσέγγισης και διαλλαγής με τους Οθωμανούς, αποφάσισε, αισθανόμενος ότι ο Ιωάννης Ε΄ επηρεάζεται καταλυτικά πλέον από την φιλοτουρκική ομάδα του περιβάλλοντός του, να ζητήσει την απαλλαγή του από τα

¹⁷⁸¹ Πρβλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 22, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 22.

¹⁷⁸² Για τους συγγενείς του μετά το 1371, βλ. *Ἐπιστ. 436*, 73-75, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 396.

¹⁷⁸³ Τον υπαινιγμό του γι' αυτό, βλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 16, 21-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 18.

¹⁷⁸⁴ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 4, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12.

¹⁷⁸⁵ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 15, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 18.

¹⁷⁸⁶ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 197-198.

καθήκοντα του *Μεσάζοντος* και να αποχωρήσει από το παλάτι, ώστε, όπως θα υπολόγιζε προφανώς, ως ιδιώτης πλέον θα μπορούσε απρόσκοπτα λίγο αργότερα να αναχωρήσει για την Δύση, να εγκατασταθεί στην παπική έδρα, να αφοσιωθεί στην αγαπημένη του πνευματική εργασία¹⁷⁸⁷, αλλά και να υπηρετήσει παράλληλα από εκεί το φιλοδυτικό πολιτικό του όραμα για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας με την οργάνωση σταυροφορίας.

Έτσι, είναι πολύ πιθανό, είτε σε κάποια από τις ιδιαίτερες συναντήσεις τους, είτε στο περιθώριο κάποιας συνεργασίας που θα είχε με τον αυτοκράτορα στο παλάτι εντός του Νοεμβρίου του 1371, να ζήτησε άδεια για να εκθέσει επίσημα τις απόψεις του. Ο Ιωάννης Ε΄ αποδέχθηκε αμέσως το αίτημά του και μάλιστα τον προέτρεψε να εκφραστεί - όπως ισχυρίζεται - απολύτως ελεύθερα¹⁷⁸⁸, ευελπιστώντας πιθανώς ότι με αυτόν τον τρόπο θα οδηγούνταν σε εκτόνωση το μεταξύ τους τεταμένο κλίμα και ενδεχομένως, με την κατάθεση των προβληματισμών και των παραπόνων του, θα γινόταν η απαρχή για την σταδιακή εξομάλυνση των σχέσεών τους. Για να συμβάλει μάλιστα ο αυτοκράτορας περισσότερο στην κατεύθυνση αυτή, δεν παρέλειψε να τον διαβεβαιώσει, επαινώντας τον με θερμά λόγια¹⁷⁸⁹, για την διατήρηση της εμπιστοσύνης του στο πρόσωπό του, εφόσον, λόγω της ακεραιότητας, της αφοσίωσης, αλλά και της χρησιμότητάς του στο επιτελείο του, όχι μόνο δεν είχε πρόθεση να του αφαιρέσει το αξίωμα ή να τον απομακρύνει από την υπηρεσία του, αλλά αντιθέτως, όπως θα διαφανεί στη συνέχεια, δεν επρόκειτο να συγκατατεθεί ούτε στην αποχώρησή του από την Κωνσταντινούπολη, επιδιώκοντας να τον διατηρήσει στο αξίωμα του *Μεσάζοντος*, δεδομένου ότι σχεδίαζε να του αναθέσει και πάλι, όπως ήδη αναφέρθηκε, τις προγραμματιζόμενες για το εγγύς μέλλον ενωτικές διαπραγματεύσεις με τον παπικό θρόνο, αλλά και διότι έκρινε απολύτως απαραίτητη την παρουσία του στο αυτοκρατορικό επιτελείο, θεωρώντας πιθανότατα πως «οὐκ ἔχρην τοιοῦτον ἄνδρα τὸ κοινὸν τῶν Ῥωμαίων ζημιωθῆναι»¹⁷⁹⁰.

Υλοποιώντας ο Κυδώνης την αυτοκρατορική προτροπή να εκφράσει τις απόψεις του, συνέθεσε περί τα τέλη του φθινοπώρου του 1371¹⁷⁹¹ και εκφώνησε ενώπιον του Ιωάννη Ε΄ μακροσκελή βασιλικό λόγο, με τον οποίο προσπάθησε αρχικά να αποτυπώσει την προσφορά του στην υπηρεσία του από το 1356 μέχρι το

¹⁷⁸⁷ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 22, 1-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 22.

¹⁷⁸⁸ «Ἐπεὶ δ' ὡς αὐτὸς ἐκέλευσας ἐξεστὶ μοι μετὰ θάρρους αἰτεῖν καὶ ταύτην ὑπὲρ πάντας παρὰ τῆς σῆς γνώμης ἔχω τὴν χάριν, καιρὸς ἂν εἴη χρῆσασθαι ταύτῃ, καὶ αἰτῆσαι μὲν ἐμὲ δοῦναι διὰ σε» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 1, 27-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 10).

¹⁷⁸⁹ «Ὅτι δὴ μέλλων ἔναγχος ἐξιέναι, τοῖς πολλοῖς καὶ καλοῖς οἷς ὑπὲρ ἐμοῦ λόγοις εἶπες καὶ τοῦτο προσέθηκας, ὡς ἄρ' οὕτω βούλοιο διὰ πάντων εὖ πράττειν ἐμὲ ὡσθ' ἦν ἂν ἐπαγγείλω χάριν ἐγώ» (*Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 1, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 10).

¹⁷⁹⁰ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 20, 36-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 20.

¹⁷⁹¹ Loenertz, *Cydonès*, I, σ. 69. Loenertz, *Cydonès*, II, σ. 19. Поляковская, *Патриарх*, σ. 47 εξ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 44.

1371, επικαλούμενος μάλιστα την μαρτυρία του ίδιου του αυτοκράτορα και παραθέτοντας σαφή στοιχεία που καταδεικνυαν την πιστότητά του στην δυναστεία των Παλαιολόγων, καθώς επίσης και την πλήρη αφοσίωσή του στο πρόσωπο του ίδιου πριν ακόμη ανέλθει στον θρόνο, περιγράφοντάς του επιπλέον με έμφαση τις ενέργειές του στη συνέχεια ως *Μεσάζοντος* για την χρηστή άσκηση των καθηκόντων του¹⁷⁹². Ως αποκορύφωμα μάλιστα των προσπαθειών αυτών, αλλά και σαφή απόδειξη της πιστότητάς του, όπως τονίζει, αποτέλεσε το κοπιώδες και επικίνδυνο ταξίδι στην *Ιταλίαν* με σκοπό την ευόδωση της κοινής τους φιλοδυτικής πολιτικής¹⁷⁹³. Οι αναφορές αυτές του Δημητρίου αποσκοπούσαν στην απαρίθμηση κατόπιν των οδυνηρών γι' αυτόν συνεπειών από τις σοβαρότατες κατά καιρούς αντιδράσεις εναντίον του τού ανθωνωτικού εκκλησιαστικού περιβάλλοντος στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας της έντονης φιλενωτικής του δραστηριότητας και της επιμονής του στην συνεργασία με την Δύση, οι οποίες, λόγω της ανοχής - όπως υπονοεί - του Ιωάννη Ε' στους εχθρούς του¹⁷⁹⁴, είχαν καταστεί μετά την επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1371 ανυπόφορες, εφόσον αισθανόταν πλέον εντελώς απροστάτευτος, πράγμα μάλιστα που ενθάρρυνε και αύξανε τις εχθρικές τους διαθέσεις εναντίον του¹⁷⁹⁵.

Η περιγραφή της οδυνηρής κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει, όπως διατείνεται ο Κυδώνης, τον οδήγησε - ολοκληρώνοντας τον λόγο του - στην υποβολή αιτήματος προς τον αυτοκράτορα να τον αποδεσμεύσει από τα καθήκοντά του και επιπλέον να του χορηγήσει άδεια προκειμένου να μεταβεί και να εγκατασταθεί στην παπική έδρα, πράγμα που θα πρέπει να προκάλεσε ιδιαίτερη ενόχληση στον Ιωάννη Ε'. Υποπτευόμενος μάλιστα και αναμένοντας την δυσφορία του, προσπάθησε, προκειμένου να κατευνάσει τον αναμενόμενο θυμό του, να τον καθησυχάσει, διαβεβαιώνοντάς τον εμμέσως ότι δεν επιθυμούσε να εγκαταλείψει παντελώς την αυτοκρατορική υπηρεσία, αλλά αντιθέτως ότι είχε σκοπό να εγκατασταθεί στη Ρώμη και να εργαστεί ως εκπρόσωπος και αξιωματούχος του εκεί με σκοπό να συνδράμει στην υλοποίηση των σχεδίων του για συνέχιση των επαφών με τη Δύση, προτείνοντάς του για το σκοπό αυτό να του αναθέσει χρέη επίσημου πρεσβευτή / αποκρισαρίου¹⁷⁹⁶ στην παπική έδρα. Στην πραγματικότητα βέβαια, ο Δημήτριος μετέφερε στον αυτοκράτορα ελαφρώς παραλλαγμένη την - όπως θα τη θεωρούσε δελεαστική - πρόταση που είχε δεχτεί ήδη από το 1370 στην Ρώμη και η

¹⁷⁹² *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 4, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 12, 13-14.

¹⁷⁹³ *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 8, 20 εξ : 9, 5, 6 εξ, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 14-15 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 20.

¹⁷⁹⁴ «*Kydones sah sich veranlaßt, bald darauf wegen der Anfeindungen vor allem von seiten der orthodoxen Kirche, aber auch wegen der Gesinnungsänderung des Kaisers gegenüber seiner Person, in einer ausführlichen Rede mit Bilanz seiner bisherigen Tätigkeit um Entlassung aus dem Dienst zu ersuchen*» (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 27).

¹⁷⁹⁵ Πρβλ. *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 18, 18-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 19 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 8.

¹⁷⁹⁶ Επ' αυτού, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 198.

οποία θα πρέπει να είχε ανανεωθεί πιθανότατα και πάλι πρόσφατα από τον Γρηγόριο ΙΑ΄, δηλαδή να παραμείνει στην παπική έδρα ως βυζαντινός αξιωματούχος με την ιδιότητα του εκπροσώπου του Ιωάννη Ε΄, εντεταλμένος να δραστηριοποιηθεί στην κατεύθυνση της καλλιέργειας του εδάφους, προκειμένου να οργανώσει και να συντονίσει αποτελεσματικότερα τις δυτικές ενέργειες για την οργάνωση σταυροφορίας με σκοπό τη διάσωση της Αυτοκρατορίας.

Η πρόθεση του Δημητρίου να αναλάβει πολιτικό ρόλο ως πρεσβευτής και αυτοκρατορικός εκπρόσωπος στην παπική αυλή, υποδηλώνει σαφώς νομίζουμε ότι δεν είχε ως σκοπό να εγκατασταθεί μόνιμα στη Δύση, πολύ δε περισσότερο να εγκαταλείψει την αυτοκρατορική υπηρεσία, καθώς δεν επιθυμούσε στην πραγματικότητα τον πρόωρο τερματισμό της πολιτικής του σταδιοδρομίας¹⁷⁹⁷. Αντίθετα, επιδίωκε πιθανότατα να παραμείνει στην Ρώμη για ένα εύλογο χρονικό διάστημα ως αυτοκρατορικός αξιωματούχος προκειμένου να καθυσχύσουν τα πράγματα στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και να προσπαθήσει εκ νέου να προωθήσει την υπόθεση της εκκλησιαστικής ένωσης και της πολιτικής συνεργασίας με τον παπικό θρόνο και τους δυτικούς ηγεμόνες, εφόσον μια τέτοια δυνατότητα, λόγω της φιλοτουρκικής στροφής του Ιωάννη Ε΄, φάνταζε πλέον σχεδόν ανέφικτη στην *μεγάλην Πόλιν*. Την επιθυμία του άλλωστε να μην εγκαταλείψει οριστικά την Αυτοκρατορία εξαιτίας της παραμονής του στην Ρώμη θα είχε δηλώσει προφανώς στον Ιωάννη Ε΄ ήδη από το 1370 στην Ιταλία, αλλά και επανέλαβε εμμέσως με την πρότασή του, καθώς θα ευελπιστούσε ότι αν με τις ενέργειές του στη Δύση θα κατάφερνε να επιτύχει τελικά την οργάνωση απελευθερωτικής εκστρατείας στο προσεχές μέλλον, τότε θα επέστρεφε και εκείνος, αφού θα υποχωρούσαν οι αντιδράσεις των ανθενωτικών εναντίον του και θα εμπεδωνόταν πλέον, έπειτα και από την εξάλειψη του τουρκικού κινδύνου, η ασφάλεια στην Αυτοκρατορία για να συνεχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία ως *Μεσάζων*.

Στο πλαίσιο αυτό μάλιστα είναι πολύ πιθανό να πίστευε επιπλέον, ότι η απουσία του για κάποιο χρονικό διάστημα από την *Πόλιν* θα τον βοηθούσε να αποστασιοποιηθεί έστω και προσωρινά από τα οξύτατα προβλήματα που αντιμετώπιζε ως φιλενωτικός και Ρωμαιοκαθολικός πιστός μετά την επιστροφή του το καλοκαίρι του 1371 από τους πολιτικούς και ιδιαίτερος τους εκκλησιαστικούς του αντιπάλους, ευελπιστώντας ότι, με αφορμή και τις ενδεχόμενες μελλοντικές επιτυχίες του στη Δύση, θα εξομαλύνονταν σταδιακά το εις βάρος του κλίμα εκεί. Επίσης είναι πολύ πιθανό να θεωρούσε, ότι η προσωρινή του αποστασιοποίηση από το παλάτι όχι μόνο δεν θα επιβάρυνε τις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα -

¹⁷⁹⁷ Πρβλ. *Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω*, 22, 9-23 και 33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 22 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 23. Σύμφωνα μάλιστα με τον Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 27) «*Er plante anfangs, nun doch der Einladung nach Rom zu folgen und dort auf geraume Zeit als Botschafter der byzantinischen Sache zu wirken. Keineswegs wollte er der Heimat ganz den Rücken kehren, sondern in absehbarer Zeit wiederkommen; er hatte nicht die Hoffnung aufgegeben, im Abendland doch noch größere Aktivitäten für sein bedrängtes Vaterland anzulegen*».

δεδομένου ότι δεν θα μπορούσε ως *Μεσάζων* να αποδεχτεί ή να υπηρετήσει τη νέα φιλοτουρκική εξωτερική πολιτική -, αλλά, εργαζόμενος εντατικά στην παπική έδρα και έχοντας επιτύχει τελικά την αποστολή δυτικής βοήθειας, θα αποκαθιστούνταν και πάλι οι σχέσεις τους, εφόσον θα απαλλασσόταν ολοκληρωτικά και ο ίδιος από την ευθύνη της αποτυχίας της επισκέψεως στη Ρώμη το 1369/70, ενώ θα αμβλύνονταν κατά πολύ τα προβλήματα με τους αντιπάλους του, αλλά και θα εξέλειπε οπωσδήποτε οριστικά ο λόγος προσέγγισης με τους ηττημένους από τις δυτικές δυνάμεις Οθωμανούς.

Η πρόταση του έμπειρου πολιτικού προς τον Ιωάννη Ε΄ για άσκηση πρεσβευτικών καθηκόντων στην παπική έδρα δηλαδή, εκτός από την προφανή σχέση της με την προσπάθεια υλοποίησης του, όπως είχε αποδειχθεί αποτυχημένου, φιλοδυτικού τους οράματος, θεωρούμε ότι συνδέεται άρρηκτα στην τότε συγκυρία οπωσδήποτε, παρόλο που την αποσιωπά ως αιτία της, και με την φιλοτουρκική στροφή της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας, της οποίας την εφαρμογή, επειδή δεν μπορούσε μεταπείθοντας τον αυτοκράτορα να αναστείλει ή να εμποδίσει, υπολόγιζε ότι θα κατάφερνε να ματαιώσει, εφόσον, με την επιτυχία της δραστηριότητάς του ως πρεσβευτή στη Δύση και την επίτευξη της πολυπόθητης συμμαχίας με αποστολή στρατιωτικής βοήθειας, επρόκειτο να καταστήσει ουσιαστικά ανενεργή και αδιάφορη την προοπτική της συνεργασίας με τους Οθωμανούς.

Ο Ιωάννης Ε΄ ωστόσο, παρά την διαφωνία του Κυδώνη με τη νέα φιλοτουρκική στροφή της πολιτικής του, είχε ήδη αποφασίσει και επρόκειτο να θέσει σε εφαρμογή το σχέδιό του για προσέγγιση με το σουλτάνο Μουράτ Α΄, χωρίς όμως, όπως ήδη αναφέρθηκε, να διακόψει παράλληλα και τις επαφές με τον παπικό θρόνο, προτιθέμενος να επιφορτίσει με το έργο αυτό το Δημήτριο, γι' αυτό και δεν θα πρέπει να απαιτήσε από τον *Μεσάζοντα* να συμφωνήσει, να αποδεχτεί ή να υπηρετήσει την σχεδιαζόμενη νέα του πολιτική έναντι των Οθωμανών¹⁷⁹⁸. Επειδή μάλιστα ο αυτοκράτορας είχε πιθανώς πρόθεση να επιδιώξει σχεδόν παράλληλα και την συνεργασία με τη Δύση, όχι μόνο δεν εισάκουσε το αίτημά του να τον απαλλάξει από το αξίωμα του, αλλά, επειδή ήταν βέβαιος ότι, εφόσον θα αποχωρούσε από την Κωνσταντινούπολη, δεν επρόκειτο να επιστρέψει πλέον, δεν του επέτρεψε να αναχωρήσει, θεωρώντας ότι αυτό θα αποτελούσε *ζημίαν* για την Αυτοκρατορία, αφού θα σήμαινε ουσιαστικά την έγκριση για την απομάκρυνση από το επιτελείο του και την απώλεια ενός εμπειρότατου ευπατρίδη πολιτικού και,

¹⁷⁹⁸ Τούτο προκύπτει από το γεγονός ότι πουθενά στο έργο του δεν γίνεται οποιαδήποτε αναφορά σε αυτοκρατορική απαίτηση αποδοχής ή υποστήριξης της νέας φιλοοθωμανικής πολιτικής από τον Δημήτριο, καθώς ο Ιωάννης Ε΄ γνώριζε τα βαθιά αντιτουρκικά του αισθήματα. Γι' αυτά, βλ. συνολικά Ryder, *Career and Writings*, σ. 57 εξ και 153 εξ. Επίσης αναλυτικά στο Павловић, *Страх од Турака*, σ. 253-283.

παρά την διαφωνία του σε επιμέρους τομείς της πολιτικής του, αφοσιωμένου συνεργάτη, πολλαπλώς ωφέλιμου για την πατρίδα¹⁷⁹⁹.

Η αρνητική αυτή εξέλιξη φαίνεται ότι έθλιψε και απογοήτευσε βαθύτατα τον Μεσάζοντα, ο οποίος αποφάσισε να εγκαταλείψει αγανακτισμένος το παλάτι και να εγκατασταθεί στην μονή των Μαγγάνων¹⁸⁰⁰, χωρίς όμως να αποκοπεί εντελώς από την αυτοκρατορική υπηρεσία, από την οποία σχεδίαζε πιθανότατα να αποσυρθεί σταδιακά για να μην προκαλέσει την αυτοκρατορική αντίδραση και οργή, ώστε να δρομολογήσει έπειτα από κάποιο διάστημα και χωρίς δυσκολία, ως ιδιώτης πλέον, την αναχώρησή του για την Δύση. Η απόσυρσή του Δημητρίου στα Μάγγανα δεν φαίνεται να ενόχλησε αρχικά τον Ιωάννη Ε΄, λόγω πιθανότατα της έστω και αραιής προσέλευσής του στα ανάκτορα, γι' αυτό και δεν αντέδρασε άμεσα, αλλά επέδειξε ανοχή¹⁸⁰¹, θεωρώντας, μάταια όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα, ότι επρόκειτο για μια παροδική αντίδραση του Μεσάζοντος, αναμένοντας να επανέλθει πλήρως έπειτα από μικρό διάστημα στα καθήκοντά του.

Η ήπια αυτή μεταχείριση του Κυδώνη καταδεικνύει νομίζουμε σαφώς, ότι ο αυτοκράτορας εξακολουθούσε να τον περιβάλλει με εμπιστοσύνη και θεωρούσε οπωσδήποτε απαραίτητη την παραμονή του στο επιτελείο του, ώστε να ευελπιστεί για την επαναδραστηριοποίησή του, δεδομένου ότι, παρόλο που ο έμπειρος πολιτικός δεν διέμενε στο παλάτι και απουσίαζε συχνά από την καθημερινή του απασχόληση εκεί, συνέχιζε να προσφέρει τις υπηρεσίες του, οι οποίες όμως δεν είχαν πλέον ούτε το εύρος εκείνων της προηγούμενης περιόδου (1355/56 -1371), αλλά ούτε και διέθετε για την διεκπεραίωση των υποθέσεων που συνδέονταν με το αξίωμά του ανάλογο χρόνο με αυτόν στο παρελθόν. Έτσι, παρά το γεγονός της διαμονής του στα Μάγγανα, αλλά και της συχνής του απουσίας από το αυτοκρατορικό περιβάλλον, είναι βέβαιο ότι εξακολουθούσε να εργάζεται στην αυτοκρατορική γραμματεία, γεγονός που τεκμαίρεται από την σύνταξη εκείνη τη χρονική περίοδο των δύο τελευταίων από τα σωζόμενα προοίμια Χρυσόβουλλων που του αποδίδονται. Το πρώτο από αυτά, «ὁ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος εἰς τὸν αὐτοῦ υἱὸν κύρ Μανουήλ»¹⁸⁰² συντέθηκε από τον Κυδώνη μετά το φθινόπωρο ή τις αρχές του χειμώνα του 1371¹⁸⁰³ με σκοπό να κατοχυρώσει τις καταληφθείσες από το δεσπότη της Θεσσαλονίκης περιοχές της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας¹⁸⁰⁴, ενώ το δεύτερο συντάχθηκε περί τα τέλη του 1371 ή λίγο αργότερα,

¹⁷⁹⁹ Πρβλ. *Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγῳ*, 20, 36-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 20.

¹⁸⁰⁰ Loenertz, *Les recueils*, σ. 112-113. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 28.

¹⁸⁰¹ Πρβλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 27-28.

¹⁸⁰² Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Γ΄, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL 44* (1983), σ. 178. Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 69. Ryder, *Career and Writings*, σ. 47.

¹⁸⁰³ Loenertz, *Les recueils*, σ. 112. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 69. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 65.

¹⁸⁰⁴ «ἀλλ' ἡμεῖς νῦν τῶν αὐτοῦ πόνων τοῦτον κύριον ἀποδείκνυμεν· τῶν γὰρ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ πόλεων τὰς μὲν καὶ πολλοῖς πρότερον χρόνοις ἀφεστηκυίας τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας καὶ μέχρι πολλοῦ τοῖς γείτοσι βαρβάροις δεδουλευκυίας» (Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Α΄, 204-207, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL 44* (1983), σ. 182). Επ'αυτοῦ, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, I, έκδ. E.

το 1372, οπωσδήποτε όμως όχι μετά το 1373¹⁸⁰⁵. Το προοίμιο αυτό σύμφωνα με την επιγραφή του, προοριζόταν για το Χρυσόβουλλο το οποίο «έποιήσατο ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ υἱῷ αὐτοῦ κυρῷ Μιχαήλ, δούς αὐτῷ διὰ τούτου κληρον βασιλείας τὴν Ζαγοράν»¹⁸⁰⁶.

Ἡ αδιαμφισβήτητη αὐτὴ δραστηριότητα τοῦ Δημητρίου στὴν αυτοκρατορική γραμματεία μέχρι καὶ τὰ μέσα πιθανῶς τοῦ 1372, καθιστᾷ βέβαιο νομίζουμε τὸ γεγονός, ὅτι, σὲ ἀντίθεση με τὴν θέση τοῦ Tinnefeld¹⁸⁰⁷ γιὰ παραίτηση ἀπὸ τὸ αξίωμά του, ὁ Μεσάζων ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀσκεῖ τὰ καθήκοντά του, ἔστω καὶ πλημμελῶς, διατηρώντας μάλιστα με τὸν αυτοκράτορα τακτικὴ ἐπικοινωνία καὶ παρέχοντας συμβουλές γιὰ κρατικὰ ζητήματα. Ἐτσι, σὲ ἐπιστολὴ που ἀπευθύνει στὸ φίλο του Φακρασή, μεταξύ φθινοπώρου 1371 καὶ ἀνοιξῆς 1372, τοῦ ἀναφέρει σχετικὰ με τὰ προβλήματα που ἀντιμετωπίζει ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἡ Θεσσαλονικὴ ἐκείνη τῆς ἐποχῆς, ὅτι, καθὼς γνῶριζε ἀπὸ σχετικὲς συζητήσεις που εἶχε μαζί του, ὁ Ἰωάννης Ε΄ δὲν ἦταν μόνον ἐνήμερος γι' αὐτά, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν εἶχε πρόθεση νὰ εγκαταλείψει τὴν πόλη, διαβεβαιώνοντάς τον μάλιστα ὅτι πρόκειται νὰ καταβάλλει προσπάθειες «ὅπως αὐτὴν κλινομένην ὀρθώσῃ»¹⁸⁰⁸. Παρὰ ταῦτα ὁμως, εἶναι σχεδόν βέβαιο ἐπίσης ὅτι ὁ Κυδώνης δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀσκούσε πλέον συστηματικὰ τὸν χρονοβόρο καὶ πολυεύθυνο διαμεσολαβητικὸ ρόλο που υπαγόρευε τὸ αξίωμα του, ἀπέχοντας με τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου συχνότερα καὶ γιὰ ἀκόμη μεγαλύτερα διαστήματα ἀπὸ τὴν αυτοκρατορική υπηρεσία. Ἡ πλημμελής ἀρχικὰ καὶ κατόπιν ἡ σχεδόν πλήρης ἀπουσία του ἀπὸ τὸ παλάτι, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκούσια ἀποστασιοποίηση ἀπὸ τὴν ἀσκηση τῶν καθηκόντων του, σὲ συνδυασμὸ με τὸ γεγονός ὅτι ἐξακολουθοῦσε νὰ διαμένει μόνιμα εἴτε στὰ Μάγγανα κυρίως, εἴτε στὴν ἰδιωτικὴ του κατοικία, θὰ προκάλεσαν τὴν σοβαρὴ ἐνόχληση τοῦ αυτοκράτορα, ὁ ὁποῖος σχεδίαζε ἐνδεχομένως μετὰ τὰ μέσα τοῦ 1372 νὰ ξεκινήσει τὴν προσπάθεια ἐπαναπροσέγγισης με τὴν Δύση, ὥστε ἡ παράταση τῆς ἀπουσίας του ἀπὸ τὸ παλάτι νὰ μεταθέτει τὸ νέο ἐγχεῖρημα καὶ νὰ ἐπιδεινώνει ἀκόμη περισσότερο τὶς σχέσεις τους, δεδομένου ὅτι ὁ Ἰωάννης Ε΄ θὰ πρέπει νὰ συνειδητοποιοῦσε με τὴν πάροδο

Darkó, I (1922), σ. 52. Dölger, *Regesten*, no. 3130. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, σ. 439. Charanis, *Strife*, σ. 293. Dennis, *Reign*, σ. 33. Barker, *Manuel II*, σ. 14. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 27. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 93.

¹⁸⁰⁵ Ὁ Loenertz, (*Les recueils*, σ. 112) πιστεύει ὅτι τὸ προοίμιο συντέθηκε μετὰ τὸ 1372 καὶ 1376, ὁ Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 65) μετὰ τὸ 1367 καὶ 1373, ἐνῶ ἡ Ryder (*Career and Writings*, σ. 47), τὸ τοποθετεῖ «late 1371 or little later».

¹⁸⁰⁶ Προοίμιον εἰς Χρυσόβουλλον, Δ΄, ἐκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 191-192. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 69. Ryder, *Career and Writings*, σ. 47.

¹⁸⁰⁷ Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 27-28.

¹⁸⁰⁸ Μάλιστα ὅπως ἀναφέρει ἐπιπλέον στὸν Φακρασή, ὅταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δημήτριος προσπάθησε νὰ προτρέψει τὸν αυτοκράτορα νὰ ἀναλάβει πρωτοβουλία, «τοιούτων πρὸς αὐτὸν ἀψάμενοι λόγων οὐδὲ συμβουλῆς ἀνεχόμενον εὖρομεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ταύτης καιρὸν οὐκ ἄνευ ζημίας εἶναι τοῖς πράγμασι τῆς πόλεως λέγοντα. Πάντων τοίνυν ἀποστάς ἐνός τούτου μόνον γέγονε, τοῦ σῶσαι τὴν πόλιν» (Ἐπιστ. 77, *Τῷ μεγάλῳ Πριμικηρίῳ τῷ Φακρασῆ*, 37-40, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 110). Ἐπίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 68 καὶ Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 519.

του χρόνου, ότι ο *Μεσάζων* επιδίωκε, παρά την δική του αντίθετη βούληση, να ιδιωτεύσει με σκοπό να αναχωρήσει για την Δύση.

Η προϊούσα αποστασιοποίηση του Δημητρίου από το αυτοκρατορικό επιτελείο ωστόσο, αν και υπήρξε μια συνειδητή κίνηση διαμαρτυρίας στην απαγόρευση του αυτοκράτορα να αποχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη, καθώς και μια ένδειξη σφοδρής, αλλά σιωπηρής διαμαρτυρίας ως αντίδρασης στην επιλογή του να προσεγγίσει τους Οθωμανούς¹⁸⁰⁹, έβλαψε ουσιαστικά την συνέχιση της δικής του πολιτικής σταδιοδρομίας. Η επιμονή του δηλαδή να απουσιάζει με το πέρασμα του χρόνου σχεδόν παντελώς από το παλάτι και να απέχει από τα καθήκοντά του στην αυτοκρατορική υπηρεσία προκειμένου να εξαναγκάσει τον Ιωάννη Ε΄ να τον αντικαταστήσει στο αξίωμά του και να συγκατατεθεί ή να ανεχθεί την αναχώρησή του για τη Δύση, προκάλεσε την σφοδρή αντίδραση και επέσυρε πιθανότατα από τα μέσα του 1372 την οργή του, καθώς η όλη στάση του *Μεσάζοντος* θα πρέπει να εκλήφθηκε ως απείθεια και ανυπακοή στην αυτοκρατορική επιθυμία, με συνέπεια όμως και πάλι όχι την απομάκρυνσή του από το αυτοκρατορικό επιτελείο, όπως ίσως θα επιθυμούσε ο ίδιος, αλλά, επειδή ο Ιωάννης Ε΄ δεν είχε πρόθεση να του αφαιρέσει το αξίωμα, την έναρξη της οδυνηρής δυσμένειας, της σταδιακής περιθωριοποίησης και του αναγκαστικού περιορισμού του στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον με την επιμονή του να απέχει από τα καθήκοντά του, πέραν της δυσλειτουργίας που δημιουργούσε στην αυτοκρατορική υπηρεσία, ανέτρεπε επιπλέον και τα αυτοκρατορικά σχέδια για την συνέχιση της προγραμματιζόμενης νέας προσπάθειας προσέγγισης με την Δύση.

Ο Δημήτριος ωστόσο, δεν θα πρέπει να είχε συνειδητοποιήσει πλήρως τις συνέπειες της αρνητικής αυτής εξέλιξης για το πολιτικό του μέλλον, ώστε, όπως δήλωνε στο φιλικό του περιβάλλον, αισθανόταν ευτυχής¹⁸¹⁰ που δεν είχε πλέον τις προηγούμενες δεσμεύσεις στο παλάτι. Έτσι, εντός του 1372 που απευθύνει επιστολή σε κάποιον αυτοκρατορικό υπάλληλο, του αναφέρει πως η αποστασιοποίησή του από την υπηρεσία του Ιωάννη Ε΄ και η σχεδόν εξολοκλήρου αποχή του από τα καθήκοντά του, αποτελούσε ενσυνείδητη επιλογή και βαθιά του επιθυμία, εφόσον ποθούσε προ πολλού την «*ίδιοπραγίαν*»¹⁸¹¹, ενώ, όπως γράφει

¹⁸⁰⁹ Θεωρούμε ότι αυτό υπονοεί μεταξύ άλλων όταν παρατηρεί για τα προβλήματα που τον οδήγησαν στην απομάκρυνση από το αυτοκρατορικό περιβάλλον, ότι «*πλὴν καὶ τὸ δοκεῖν ὀπωσοῦν τούτων ἄπτεσθαι, καὶ παρόντα μὲ τῆς τῶν ἄλλων ἀσελγείας ἀνέχεσθαι, ἐπαχθές τε ἐδόκει καὶ ἥκιστα προσῆκον ἀνδρὶ ἐφ' οἷς αἰσχύνεσθαι προσήκει ἐπισταμένῳ*» (Επιστ. 115, 7-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153) και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 24 εξ.

¹⁸¹⁰ «*ἡδομαι τοίνυν πράττων τὰ ἐμαυτοῦ*» (Επιστ. 115, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153) και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 520.

¹⁸¹¹ «*ἔχω τῶν βασιλείων ἀποστάς ὅπερ ἐπόθουν. ἐπόθουν δὲ τὴν ἰδιοπραγίαν καὶ τὸ τῆς αἰτίας τῶν νῦν γενομένων ἀφεῖσθαι, καίτοι τῇ μὲν ἀληθείᾳ τοῦ ταῦτα μέμψεσθαι μηδέποτε πεπαυμένος*» (Επιστ. 115, 3-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153). Πρβλ. και *Τῷ βασιλεῖ τῷ Παλαιολόγῳ*, 16, 16-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 18 : «*Πλὴν ὅπως ἂν ἔχοι, ὥρα μεταθέσθαι καὶ βίου βίον ἀλλάξασθαι, τοῦ νῦν πρὸς ἀνάγκην ὄντος ὄν πάλαι ἐπόθουν. Ἐπ' ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἦ τε φύσις*

λίγο αργότερα σε κάποιο άλλο φιλικό του πρόσωπο, «έμοι δὲ τὸ σὺν ἀπραγμοσύνη ζῆν νῦν μόλις κατόρθωται»¹⁸¹². Θεωρώντας μάλιστα τον εαυτό του αποδεσμευμένο ολοκληρωτικά από το αυτοκρατορικό επιτελείο, αισθανόταν πλέον ελεύθερος, γι' αυτό και είχε το χρόνο να αλληλογραφεί συχνά με πρόσωπα του φιλικού του περιβάλλοντος, όπως με έναν φίλο του στη Θεσσαλονίκη, τον οποίο παρηγορεί για την απώλεια της συζύγου του¹⁸¹³, αλλά και με τον μοναχό Ιωάσαφ, τον οποίο ευχαριστεί για τους επαίνους του¹⁸¹⁴.

Η αυτόβουλη αυτή πλήρης σχεδόν αποδέσμευση και επίμονη αποχή του Κυδώνη από τις υποχρεώσεις του στην αυτοκρατορική υπηρεσία, σε συνδυασμό με τις ποικίλες δυσκολίες που αντιμετώπιζε στην Κωνσταντινούπολη από τους αντιπάλους του, καθώς επίσης και η κοινωνική απομόνωση την οποία βίωνε προφανώς εκεί, φαίνεται ότι επανενεργοποίησαν τα σχέδιά του και αναζωπύρωσαν τον πόθο του να αναχωρήσει για την Δύση, δεδομένου ότι αντιμετώπιζε επιπλέον και τον έλεγχο κάποιων από τα φιλικά του πρόσωπα για τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις¹⁸¹⁵. Η σφοδρή του επιθυμία ωστόσο να αναχωρήσει εκείνη την εποχή το συντομότερο για την Ρώμη, συνδέεται πιθανότατα, εκτός από τα παραπάνω, και με την επικίνδυνη για το μέλλον της Αυτοκρατορίας και εξαιρετικά οδυνηρή γι' αυτόν έναρξη της τυπικής υποτέλειας στους Οθωμανούς από το 1372¹⁸¹⁶, για την

ἄνωθεν εἶλκε καὶ ὁ λογισμὸς τὴν ὄρεξιν ἐθεβαίου, καὶ διαγέγονα μέχρι νῦν οὕτω τὸν τῆς ἰδιοπραγίας ἔρωτα καταλύσας».

¹⁸¹² Ἐπιστ. 181, 5-6, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 53. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 521-522 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 198-199.

¹⁸¹³ Ἐπιστ. 68, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 100-101.

¹⁸¹⁴ Ἐπιστ. 119, *Τῷ μοναχῷ κυρῷ Ἰωάσαφ*, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 158.

¹⁸¹⁵ Ἐτσι, σε επιστολή που απευθύνει το 1372/73 στον Μανικαῖτη στην Θεσσαλονίκη, του τονίζει ότι τον έθλιψε που τον χαρακτήρισε αιρετικό εξαιτίας της άρνησής του να αποδεχτεί την παλαμική θεολογία (Ἐπιστ. 116, *Τῷ Μανικαῖτη*, 4-7, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153 και Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 533), ζητώντας του επίμονα να του υποδείξει τα σφάλματά του στην πίστη, για να μην θεωρήσει ότι στην πραγματικότητα τον συκοφαντεί (Ἐπιστ. 116, *Τῷ Μανικαῖτη*, 15-16, ὅπ. παρ., σ. 153). Αλλά και σε άλλη επιστολή του προς κάποιον επίσκοπο, που και αυτός τον ελέγχει για τις εσφαλμένες θεολογικές του αντιλήψεις και τον κατηγορεί ως αιρετικό, του ζητά να σεβαστεί την αρχιεροσύνη του και να πάψει να ασχολείται συκοφαντικά μαζί του (Ἐπιστ. 131, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 167-168).

¹⁸¹⁶ Απηχήσεις ή αναφορές στην υποτέλεια στην επιστολογραφία του Κυδώνη, βλ. Ἐπιστ. 25, *Τῷ βασιλίδι*, 8-12, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 54. Ἐπιστ. 167, *Τῷ Καλοφέρω*, 13-19, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38. Ἐπιστ. 193, *Τῷ βασιλεῖ*, 7-11, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 66. Ἐπιστ. 194, 15-27, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 67. Ἐπιστ. 195, 4-19 και 20-26, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 68-69. Επίσης, βλ. Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 1-2, ἐκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71 και Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, I, ἐκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 36-37 και 55-56. Είναι γεγονός ότι ο ακριβής χρόνος έναρξης της υποτέλειας στους Οθωμανούς δεν είναι γνωστός, εφόσον κατά την άποψή μας υπήρξε πιθανότατα μια σταδιακή μετάβαση από την τυπική υποτέλεια που ξεκίνησε το 1372 ως αναγνώριση της επικυριαρχίας του Οθωμανού ηγεμόνα, έπειτα από την ήττα στο Τσερνομιανό και την αδυναμία του Ιωάννη Ε' να αναζητήσει βοήθεια εκτός από τη Δύση και σε κάποιο από τους βαλκανικούς λαούς (Ostrogorksy, *État Tributaire*, σ. 49-51. Ostrogorksy, *Ἱστορία*, Γ', σ. 242. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 434 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 363 εξ. Σαββίδης,

αποτροπή της οποίας θα επιθυμούσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, να καταβάλλει πλέον ακόμη και ως ιδιώτης με την αρωγή του φίλου του πάπα Γρηγορίου ΙΑ΄ σθεναρή προσπάθεια, ώστε να οργανωθεί απελευθερωτική εκστρατεία εναντίον των επικυρίαρχων πλέον Τούρκων. Την αγωνία του μάλιστα για τη θλιβερή αυτή εξέλιξη επέτεινε ίσως ακόμη περισσότερο και η ανησυχία του μήπως οι ομοεθνείς του επαναπαυθούν τελικά στην εκπλήρωση των όρων της υποτέλειας και εγκαταλείψουν τις προσπάθειες για την συμμαχία με την μέχρι τότε αφερέγγυα Δύση, ώστε, λόγω της διαρκώς αυξανόμενης επεκτατικότητάς τους, να υποταχθούν στο τέλος ολοκληρωτικά στους Οθωμανούς. Γι' αυτό και στην επιστολογραφία του εκφράζει την πρόθεση να μεταβεί, πιθανότατα την άνοιξη του 1373¹⁸¹⁷, στη Δύση με τόπο προορισμού και εγκατάστασης την Ρώμη ή την Αβινιόν, ανάλογα με την παπική παρουσία εκεί, ώστε - όπως αναφέρει - να επιδοθεί στη μελέτη, τη συγγραφή και τη διδασκαλία, εντασσόμενος στον κύκλο των λογίων της παπικής αυλής¹⁸¹⁸, αλλά και για να εργαστεί προφανώς για την εκκλησιαστική ένωση και την πολυπόθητη πολιτική συμμαχία.

Έτσι, σε επιστολή που απευθύνει το χειμώνα του 1371/72 στον φίλο του Ιωάννη Καλόφερο, τον επαινεί για την απόφασή του να καταφύγει για περισσότερη ασφάλεια στην *Ιταλίαν*¹⁸¹⁹, ανακοινώνοντάς του ότι, επειδή η αποστολή του να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη την προηγούμενη χρονιά με τον αυτοκράτορα ολοκληρώθηκε, καθώς επανήλθε κι εκείνος στην έδρα του από την Λήμνο¹⁸²⁰, θεωρεί πως έχει πλέον το ηθικό δικαίωμα να επιστρέψει στη Δύση και μάλιστα να εγκατασταθεί στην παπική έδρα, με σκοπό, όπως υποστηρίζει, να γνωρίσει τη χώρα και να ικανοποιήσει τα πνευματικά του ενδιαφέροντα, δηλαδή να επικοινωνήσει με τους εκεί φιλοσοφικώς θεολογούντες διανοούμενους, αλλά και να εξασκηθεί περισσότερο στην χρήση της γλώσσας¹⁸²¹, ευελπιστώντας μάλιστα ότι θα

Ιστορία, Γ', σ. 95), για να καταλήξει στην ουσιαστική που συνέβη μετά το 1374 και μέχρι πιθανότατα το 1376 (Halecki, *Un Empereur*, σ. 304-305. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 261 [έναρξη το 1374]. Dennis, *Reign*, σ. 35 και κυρίως Π. Κατρώνη, «Ο χρόνος έναρξης της βυζαντινής υποτέλειας στους Οθωμανούς Τούρκους», *Βυζαντικά* 14 (1994), σ. 471 εξ (το άρθρο στις σελ. 459-481). Γενικότερα επ' αυτού, βλ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 157-159.

¹⁸¹⁷ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 198.

¹⁸¹⁸ *Επιστ. 37, Τῷ Καλοφέρῳ*, 41-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71. Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 69. Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 8. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 197 -198. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 28 και Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 482-483.

¹⁸¹⁹ «ἐπήνεσα δε σου καὶ τὸ βουλευθέντα τῶν Τελχίνων τούτων ἀπαλλαγῆναι πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἰδεῖν καὶ τὴν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις ἀσφάλειαν» (*Επιστ. 37, Τῷ Καλοφέρῳ*, 17-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 70).

¹⁸²⁰ «ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς ἐκεῖνον ἰκανῶς ἀφοσιώται καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπανῆκεν, οὐδ' ἡμῖν ἔγκλημα πράξασι τὸ δοκοῦν» (*Επιστ. 37, Τῷ Καλοφέρῳ*, 40-41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71) και Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 8.

¹⁸²¹ «ὥστ' ἦρος διανοοῦμαι τὰς Γαλλίας ἰδεῖν, ἂν Θεὸς ἐπιτρέπη, τὴν τε χώραν ἱστορήσων καὶ τοῖς αὐτόθι διαλεκτικοῖς συνεσόμενος ... ἅμα δὲ καὶ τῇ γλώττῃ προσθήσω, ἦν αἰσχρὸν μὴ πρὸς τὸ ἀκριβὲς ἐξασκῆσαι, ἐγγὺς ἤδη τοῦ τέλους δοκοῦσαν ἀφῖχθαι» (*Επιστ. 37, Τῷ Καλοφέρῳ*, 41-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71).

ανταποκριθεί στην πρόσκλησή του ο Καλόφερος και θα συναντηθούν στην παλική αυλή¹⁸²².

Την ίδια περίοδο απευθύνει επίσης και άλλη επιστολή προς τον άλλο ομοϊδεάτη του Ιωάννη Κυπαρισσιώτη, που είχε καταφύγει, όπως και ο Καλόφερος, αυτοεξόριστος στην Κύπρο, επειδή κινδύνευε στην Κωνσταντινούπολη από το ανθενωτικό εκκλησιαστικό περιβάλλον¹⁸²³. Ο Κυπαρισσιώτης φαίνεται ότι αντιμετώπιζε στο νησί προβλήματα τόσο με τη διαβίωσή του λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων, όσο και με την υγεία του εξαιτίας κάποιας ασθένειας που τον ταλαιπωρούσε¹⁸²⁴. Γι' αυτό και επιθυμούσε μάλλον να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη μετά και την επάνοδο του αυτοκράτορα. Ο Δημήτριος ωστόσο τον αποτρέπει, συμβουλεύοντάς τον να παραμείνει στην Κύπρο έως ότου το

¹⁸²² «εἰ δὴ χαίρεις ἡμῖν συνῶν καὶ βούλει τῶν παρ' ἡμῖν καλῶν, ὡς φῆς, ἀπολαύειν, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς γενόμενος ὄψει τὸν φίλον» (Ἐπιστ. 37, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 46-47, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 71).

¹⁸²³ Ἐπιστ. 35, *Τῷ Κυπαρισσιώτῃ*, 7-8, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 67. Για τον Κυπαρισσιώτη, βλ. PLP 13900. A. Mercati, «Giovanni Ciparissiota alla corte di Gregorio XI», *BZ* 30 (1929/30), σ. 496-501. G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV*, (Studi e Testi 56), Città del Vaticano 1931, σ. 253-256 και 538. M. Candal, «La 'Regla teológica' de Nilo Cabásilas», *OCP* 23 (1957), 240-256. B.L. Dentakis, *Johannes Kyparissiotēs, Ton Theologikon Rheseon Stoicheiodes Ekthesis. Ihre Überlieferung und ihre Gehalt*, (Diss.), [Ἡσυχαστικά καὶ Φιλοσοφικά Μελέται 1], Athen-München 1958 καὶ *Θεολογία* 29 (1958), σ. 115-124· 301-311· 411-420· 437-447, 30 (1959), σ. 492-502, 32 (1961), σ. 108-124 · 437-454 και 605-623. M. Candal, «Juan Ciparisiota y el problema trinitario palamítico», *OCP* 25 (1959), σ. 127-164. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München 1959, σ. 739-740. B.L. Dentakis, «Neun unedierte Hymnen des Johannes Kyparissiotēs», εν F. Dölger u. H.-G. Beck (Hrsg.), *Akten des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses - München 1958*, München 1960, σ. 101-106. B.L. Dentakis, «Die Widerlegung der "Παλαμικά Παραβάσεις" des Johannes Kyparissiotēs von Johannes Kantakouzenos», εν *XIIIe Congrès International des Études Byzantines. Communication annoncé pour Ochride. Programme*, Belgrade 1961, σ. 27 (Περίληψη). B.L. Δεντάκη, *Οι εις τον Ιωάννην Κυπαρισσιώτην αποδιδόμενοι Εννέα Ὕμνοι εις τον του Θεού Λόγον*, νυν το πρώτον εκδιδόμενοι, Διατριβή επί διδακτορία, [Ἡσυχαστικά καὶ Φιλοσοφικά Μελέται 7] Αθήναι 1964. B.L. Δεντάκη, «Κυπαρισσιώτης Ιωάννης», *ΘΗΕ* 7 (1965), σ. 1096-1099. B.L. Δεντάκη, *Ιωάννης Κυπαρισσιώτης ο Σοφός και Φιλόσοφος. Α' Βίος - Συγγραφαί, Β' Οι τίτλοι των έργων αυτού νυν το πρώτον εκδιδόμενοι*, [Ἡσυχαστικά καὶ Φιλοσοφικά Μελέται 3], Αθήναι 1965. B.L. Δεντάκη, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, Περί της θείας Ουσίας και θείας Ενεργείας διαφοράς, ότι ούκ ἐστιν αυτήν παρά τω Θεώ ανευρεῖν*, νυν το πρώτον εκδιδόμενον, [Ἡσυχαστικά καὶ Φιλοσοφικά Μελέται 10], Αθήναι 1976. B.L. Δεντάκη, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, των Θεολογικών Ρήσεων Στοιχειώδης Ἐκθεσις*. Το κείμενον (μετά της λατινικής μεταφράσεως του Franciscus Turrrianus) νυν το πρώτον εκδιδόμενον, [Ἡσυχαστικά καὶ Φιλοσοφικά Μελέται 5], Αθήναι 1982. Σ.Θ. Μαραγκουδάκη, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, Κατὰ Νείλου Καθάσιλα Λόγοι πέντε αντιρρητικοί, νυν το πρώτον εκδιδόμενοι*, [Ἡσυχαστικά καὶ Φιλοσοφικά Μελέται 13], Αθήναι 1985². K.Ηλ. Λιάκουρα, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, Κατὰ των του Παλαμικού Τόμου διακρίσεων και ενώσεων εν τω Θεώ. Το κείμενον νυν το πρώτον εκδιδόμενον*, Διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι 1991. A. M. Talbot, «Kyparissiotēs, John», *ODB* II (1991), σ. 1162. Πριγκιπάκης, *Κυπαρισσιώτης*, passim.

¹⁸²⁴ Ἐπιστ. 35, *Τῷ Κυπαρισσιώτῃ*, 8-9, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 67.

επιτρέψουν οι συνθήκες για να μεταβεί και ο ίδιος στη Δύση¹⁸²⁵, καθώς είναι πολύ πιθανό ότι θα σχεδίαζε να εγκατασταθεί πρώτα εκείνος στην παπική έδρα και κατόπιν να απευθύνει πρόσκληση στον Κυπαρισσιώτη για να μεταβεί εκεί και να εργαστούν από κοινού με τον Καλόφερο για την εκκλησιαστική ένωση και τη συμμαχία προς όφελος της Αυτοκρατορίας.

Η προσπάθεια όμως του Κυδώνη να αναχωρήσει για την *Ιταλίαν* απέβη και πάλι μάταια λόγω των σοβαρών αντιρρήσεων αλλά και της αυξανόμενης οργής του αυτοκράτορα εναντίον του, καθώς επέμενε να απέχει σχεδόν παντελώς από τα καθήκοντά του στο παλάτι. Έτσι, μη μπορώντας να αποχωρήσει από την *μεγάλην Πόλιν*, αλλά και έχοντας προφανώς πολύ λιγότερο φόρτο εργασίας, αφιερώνει περισσότερο χρόνο στην πνευματική του εργασία, με πρώτη ενέργεια ένα σημαντικό έργο που είχε αμελήσει απορροφημένος από τις χρονοβόρες υποχρεώσεις του στην αυτοκρατορική υπηρεσία το προηγούμενο διάστημα. Αυτό ήταν η τακτοποίηση του εκτενούς αρχείου επιστολών που διέθετε, προβαίνοντας στην επιλογή και την εκ νέου φιλολογική επεξεργασία των πλέον αξιόλογων από αυτές που είχε συντάξει τα τριάντα προηγούμενα χρόνια από το 1341/2 μέχρι και το 1371/72¹⁸²⁶, προκειμένου να οργανώσει την αντιγραφή και την κατάταξή τους σε ενιαίο σώμα, ώστε να είναι δυνατή η διάδοσή τους στα μέλη του κύκλου του και τους λοιπούς φιλομαθείς θαυμαστές του.

Το κύριο μέρος της πνευματικής του ενασχολήσεως ωστόσο εκείνη την εποχή κατέλαβε η μελέτη και η συγγραφή, η οποία ήταν, όπως και κατά το παρελθόν, επιστρατευμένη σχεδόν εξολοκλήρου στην προσπάθεια υλοποίησης του οράματός του για την εκκλησιαστική ένωση, δεδομένου ότι έπειτα από την επιστροφή του από τη Δύση το καλοκαίρι του 1371, διαπίστωσε ότι οι αντίπαλοί του, προκειμένου να μειώσουν την αξία των Δυτικών Πατέρων με σκοπό να απορρίψουν τη θεολογική τους διδασκαλία, εξακολουθούσαν να αμφισβητούν το κύρος τους και να υποτιμούν την προσφορά τους σε σχέση με τους Ανατολικούς. Γι' αυτό και επειδή είχε πιθανότατα ξεκινήσει ήδη να συνθέτει ειδική πραγματεία για το ζήτημα αυτό και αναζητούσε βοηθήματα για την ολοκλήρωσή της, απευθύνει το 1371/72 επιστολή σε κάποιον μοναχό φίλο του Προχόρου στον Άθω, ζητώντας να του αποστείλει «τό τοῦ Ἰλαρίου βιβλίον», δηλαδή την μετάφραση του *περί Τριάδος* έργου του Ιλαρίου Πουατιέ¹⁸²⁷ που είχε εκπονήσει ο αδερφός του¹⁸²⁸, το οποίο, αν

¹⁸²⁵ Έπιστ. 35, *Τῶ Κυπαρισσιώτῃ*, 24-47, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 68 και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 485-486.

¹⁸²⁶ Loenertz, *Les recueils*, σ. 81. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 72. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 199. Hatlie, *Life-Artistry*, σ. 81. Leonte, *Letters*, σ. 168 εξ.

¹⁸²⁷ Η μετάφραση του έργου του Ιλαρίου δεν εκπονήθηκε τυχαία από τον Πρόχορο με παρότρυνση του Δημητρίου, καθώς ο εν λόγω εκκλησιαστικός συγγραφέας άντλησε την επιχειρηματολογία του εναντίον των Αρειανών από θεολογικές πηγές της ανατολικής πατερικής παραδόσεως. Επ' αυτού, βλ. Σ.Γ. Παπαδοπούλου, *Πατρολογία, Β', Ο Τέταρτος Αιώνας (Ανατολή και Δύση)*, Αθήνα 1990, σ. 244 εξ και 248. M. Durst, «Hilarius von Poitiers», στο S. Döpp-W. Geerlings (Hrsg. v.), *Lexikon der Antiken*

και όπως ισχυρίζεται είναι κτήμα του καθώς ανήκε στον Πρόχορο, εν τούτοις το χρειάζεται μόνο για να το μελετήσει¹⁸²⁹. Την μετάφραση του έργου του Ιλαρίου επρόκειτο να χρησιμοποιήσει ο Κυδώνης, όπως τόνιζε, με τρόπο που θα καταστεί «κέρδος καὶ σοὶ καὶ πᾶσιν Ἑλλησιν ... κοινόν»¹⁸³⁰, εφόσον με την ολοκλήρωση προφανώς της πραγματείας του για το ισόκυρο των Δυτικών Πατέρων με τους Ανατολικούς θα αποδεικνύονταν στους μεν φιλενωτικούς ότι «περὶ τῶν θείων εἰδότες ἀσφαλέστερον τῆς ὑγιοῦς ἔξονται γνώμης», ενώ θα αποδομηθούν ταυτόχρονα και οι εσφαλμένες αντιλήψεις των αντιπάλων του παλαμιτών, αφού με την αντιρρητική του εργασία «καὶ τὸ πονηρὸν ἀνιάσεται κόμμα», καθότι «οὐ γάρ ἔστι περὶ Τριάδος λέγοντα μὴ βάλλειν τοὺς ἐκείνην βάλλειν ἐπιχειροῦντας»¹⁸³¹.

Στην προσπάθεια βαθύτερης εμπέδωσης του ισόκυρου χαρακτήρα των Ανατολικών με τους Δυτικούς Πατέρες, θα πρέπει να ενταχθεί εκείνη την περίοδο επίσης και η επιστολή του προς την αυτοκράτειρα Ελένη, η οποία, παρόλο που του ζήτησε να της αποστείλει τα έργα του για να τα μελετήσει, ο Δημήτριος της πρόσφερε μεταφρασμένα από τον ίδιο συγγράμματα του Ιερού Αυγουστίνου, καθώς όπως της γράφει, «τούτου τοὺς λόγους ἀντὶ τῶν ἐμῶν σοὶ παρέχω, οὐ χρύσεά φησιν ἀντὶ χαλκῶν, ἀλλ' ἀντὶ γῆς οὐρανόν»¹⁸³². Με την κίνηση αυτή ο φιλοδυτικός πολιτικός αποσκοπούσε ενδεχομένως στο να προσελκύσει την πεπαιδευμένη βασίλισσα, αποδεικνύοντάς της ότι, εκτός από την Ανατολή, υπάρχουν και στη Δύση πατέρες και θεολόγοι με εξίσου σπουδαία και βαθυστόχαστα συγγράμματα, ενώ όσον αφορά τον ιερό Αυγουστίνo, «τῶν ἀμφισβητουμένων οὐδεὶς ἡμῖν ἐνταῦθα διδάσκαλος γίνεται, ὥστε και ἡ ἴδια μελετώντας τα, «καταγελάση τῶν Ἑλληνα καὶ Σκύθην Χριστῶ διαιρούντων, καὶ τὰς τῶν συγγραφέων πατρίδας πρὸ τῆς διανοίας τούτων ζητούντων»¹⁸³³, εννοώντας προφανώς τους παλαμίτες της Κωνσταντινουπόλεως που καταφρονούσαν τα

Christlichen Literatur, Freiburg-Basel-Wien 1998, σ. 294. P. Descourtieux, «Ilario di Poitiers», στο A. Di Berardino - G. Fedalto - M. Simonetti (dir. Da), *Letteratura Patristica*, Milano-Torino 2007, σ. 721-722.

¹⁸²⁸ Επ'αυτού βλ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 48. Από τα έργα του Ιλαρίου Πουατιέ γνωρίζουμε ότι και ο Δημήτριος μετέφρασε επίσης το ανέκδοτο ακόμη *Σύμβολον Πίστεως εις την Τριάδα [Symbolum fidei de Trinitate s. Hilarii Pictavorum episcopi]*, *Cod. Vat. gr. 677*, ff. 59^{r-v}.

¹⁸²⁹ Για το λόγο αυτό και όπως του αναφέρει, πως «τὸ δὲ βιβλίον βουλόμεθα μὲν εἶναι σόν, ἀναγνῶναι δὲ μόνον ἡμᾶς καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν πάλιν τοῖς σοῖς προστεθῆναι» (Ἐπιστ. 67, 24-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 100). Γενικότερα για τις πληροφορίες της επιστολογραφίας αναφορικά με το βιβλία και τους βιβλιόφιλους το 14^ο αἰ., βλ. A. Karpozilos, «Books and Bookmen in the 14th Century. The Epistolographical Evidence», *JÖB* 41 (1991), σ. 255-276.

¹⁸³⁰ Ἐπιστ. 67, 27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 100.

¹⁸³¹ Ἐπιστ. 67, 30-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 100 και Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 496-497.

¹⁸³² Ἐπιστ. 25, *Τῆ Βασιλίδι*, 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 55 και Κόλτσιου-Νικηῖτα, *Corpus*, σ. 176 εξ.

¹⁸³³ Ἐπιστ. 25, *Τῆ Βασιλίδι*, 39-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 55 και Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 500.

συγγράμματα των δυτικών πατέρων λόγω της, όπως τόνιζαν, βαρβαρικής τους καταγωγής.

Πράγματι, λίγο αργότερα και με σκοπό να δώσει οριστική απάντηση στους αντιπάλους του, που προσπάθησαν να υποτιμήσουν την αξία της δυτικής θεολογικής παραδόσεως, ολοκλήρωσε πιθανότατα, το 1372 ή 1373¹⁸³⁴, τη σύνθεση της επιστολιμαίας διατριβής με τον συμβατικό τίτλο «*Επιστολή θεολογική περί τῆς αὐθεντίας τῶν Λατίνων Πατέρων ἢ Περί τοῦ κύρους τῶν Πατέρων*»¹⁸³⁵, αποσκοπώντας στην υπεράσπιση του ισόκυρου των πατέρων Ανατολῆς και Δύσεως των πρώτων χριστιανικών αιώνων, καθώς και στην ανάγκη αποδοχής και αξιοποίησης και των δύο αυτών ομάδων για την ανεύρεση της «ἀληθείας» και τη συγκρότηση ενός ενιαίου θεολογικογραμματολογικού σώματος που να στηρίζεται στην υγιή πίστη της προ του σχίσματος εκκλησιαστικής παραδόσεως, ώστε να θεμελιώσει κατόπιν τις ρωμαιοκαθολικές του αντιλήψεις περί εκπορεύσεως του αγ. Πνεύματος και του παπικού πρωτείου, ως απηχούσες την κοινή διδασκαλία των πατέρων, με σκοπό να επιτύχει, μέσω της αναγνώρισης τους από τους ομοεθνείς του, την ευόδωση της πολυπόθητης εκκλησιαστικής ένωσης υπό τον παπικό θρόνο και, ως επιστέγασμά της, την σύναψη συμμαχίας για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας.

Κατά την περίοδο αυτή επίσης και παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε λόγω της πολιτικής του περιθωριοποίησης, ο Δημήτριος συνέχισε δυναμικά την υπεράσπιση της μνήμης του αδερφού του έναντι των συκοφαντιών, όπως τόνιζε, του πατριάρχη Φιλοθέου, αλλά και των Λαυριωτών. Στην προαναφερθείσα επιστολή του προς τον Αθωνίτη μοναχό και φίλο του Προχόρου¹⁸³⁶ περί το 1371/72, υπογραμμίζει ότι ο θάνατος του αδελφού του, για τον οποίο πένθησαν βαθιά και οι δύο¹⁸³⁷, υπήρξε βαρύ πλήγμα για εκείνον, ενώ, προσπαθώντας να κάνει αντιδιαστολή για να υπογραμμίσει την αναληγσία των παλαμιτών, τονίζει ότι η απώλειά του χαροποίησε τους αντιπάλους του¹⁸³⁸ που συγκροτούν «*τὸ πονηρὸν ... κόμμα*»¹⁸³⁹. Εκτός αυτού όμως, ο Κυδώνης δεν δίστασε να στραφεί επίσης, το

¹⁸³⁴ Η Κόλτσιου-Νικήτα, (*Κύρος Πατέρων*, σ. 123-128) που το εξέδωσε, τοποθετεί την σύνθεσή του στα έτη μεταξύ 1371 και 1374. Ωστόσο, η συγγραφή του δεν θα μπορούσε νομίζουμε να τοποθετηθεί μετά το 1373, καθώς θα ήταν πολύ δύσκολο, λόγω της παραμονής του στη Λέσβο και των σοβαρών προβλημάτων που αντιμετώπιζε στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας της αυτοκρατορικής δυσμένειας, να επιδόθηκε σε ένα τέτοιο έργο.

¹⁸³⁵ *De patrum Latinorum auctoritate ad amicam quondam* (Επιστολή θεολογική περί της αυθεντίας των Λατίνων Πατέρων πρὸς φίλον), έκδ. Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, *Κύρος Πατέρων*, σ. 171-239. Για το έργο, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 63, 1.1.4. F. Kianka, «A Late Byzantine Defence of the Latin Church Fathers», *OCP* 49 (1983), σ. 419-425. M.-H. Congourdeau, «Les pères peuventils se tromper? Saints, didascales et pères à Byzance sous les Paléologues», *Chôra. Revue d'Études Anciennes et Médiévales* 6 (2008), σ. 51-57.

¹⁸³⁶ Επιστ. 67, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 99-100 και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 496-497.

¹⁸³⁷ Επιστ. 67, 20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 100.

¹⁸³⁸ Επιστ. 67, 17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 99.

¹⁸³⁹ Επιστ. 67, 30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 100.

φθινόπωρο ή τον χειμώνα του 1371/72, και εναντίον του πρώην αυτοκράτορα και μοναχού Ιωάσαφ Καντακουζηνού, ο οποίος, κατά το διάστημα της απουσίας του ίδιου στη Δύση, μεταξύ 1369 και 1370¹⁸⁴⁰, έδωσε εντολή να αντιγραφούν και να διαδοθούν οι δύο αντιρρητικοί του λόγοι εναντίον του αδερφού του, κάτι που δεν το γνώριζε προφανώς όταν φιλοξενήθηκε στο Μυστρά και γι' αυτό τον ενόχλησε ιδιαίτερως όταν το πληροφορήθηκε κατά την επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη¹⁸⁴¹. Σε μια σύντομη και σε ήπιους τόνους κινούμενη, αλλά έντονα φορτισμένη συναισθηματικά επιστολή διαμαρτυρίας δηλώνει στον Καντακουζηνό, ότι, ενώ θα μπορούσε να στραφεί εναντίον του συγγράμματός του κατά του αδερφού του, δεν το έπραξε λόγω της ευγνωμοσύνης που τρέφει προς το πρόσωπό του¹⁸⁴², προσπαθώντας ταυτόχρονα να υπερασπιστεί τον Πρόχορο με την υποβάθμιση της αξίας του έργου του πρώην αυτοκράτορα¹⁸⁴³ και δηλώνοντας την ενόχλησή του για τις συκοφαντίες που περιέχονται σ' αυτό εναντίον του, προειδοποιώντας επιπλέον τον μοναχό πρώην βασιλέα ότι, αν δεν αναστείλει τη διάδοσή του, θα αναγκαστεί¹⁸⁴⁴ να προβεί στη σύνθεση εκτενούς συγγράμματος εναντίον του για να υπερασπιστεί την μνήμη του Προχόρου¹⁸⁴⁵.

Παρόμοια επιστολή απευθύνει ο Δημήτριος την ίδια περίοδο ή λίγο αργότερα και προς τον αρχιδιάκονο Θεόδωρο Μελιτηνιώτη¹⁸⁴⁶, ο οποίος, παρόλο

¹⁸⁴⁰ Επ' αυτού, βλ. E. Voordeckers - F. Tinnefeld, *Prolegomena*, στο *Iohannis Cantacuzeni Opera*, σ. XVI.

¹⁸⁴¹ Ο Tinnefeld, (*Die Briefe*, σ. 104) αναφέρει χαρακτηριστικά, ότι «*der Bezug des hier vorgebrachten Tadels ist ein doppelter: In seiner zweiteiligen Streitschrift gegen Prochoros Kydones hat der Exkaiser nicht nur gegen Prochoros, den Bruder des Demetrios Kydones, polelmiert, sondern mehr noch durch die Verteidigung seines palamitischen Standpunktes den rechten christlichen Glauben, wie Kydones ihn versteht, verfälscht. Deutlich erkennbar ist das Bemühen des Kydones, bei aller Kritik seinem eheligen Herrn gegenüber fair zu bleiben, aber der Respekt findet seine Grenze dort, wo Kydones einen Angriff auf den wahren Glauben zu erkennen glaubt.*»

¹⁸⁴² Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 1-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 355 και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 502-503.

¹⁸⁴³ Έτσι του τονίζει, ότι το περιεχόμενό του προσβάλλει το κύρος και αδικεί την πλούσια παιδεία του, με συνέπεια «*τῶν μὲν νοῦν ἔχόντων οὐδένα τούτῳ καθίζεις ἀκροατὴν*» (Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 355).

¹⁸⁴⁴ Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 35-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 356.

¹⁸⁴⁵ «*ἡμεῖς τὸν μὲν βασιλέα τιμήσωμεν, τὸ δὲ σύγγραμμα Θεῶ τε καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἀμύνοντες ἀμυνόμεθα*» (Επιστ. 400, Βασιλεῖ, 46-47, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 356).

¹⁸⁴⁶ Ο Θεόδωρος υπογράφει τη συνοδική απόφαση εναντίον του Προχόρου ως *μέγας σακελλάριος καὶ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων καὶ ἀρχιδιάκονος* [Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 957-958, έκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 133 (PG 151, 716 C)]. Γι' αυτόν, βλ. C. Astruc, «*Le livre III retrouvé du commentaire de Théodore Méliténiotes sur les Évangiles (Paris. gr. 180)*», *TM* 4 (1970), σ. 411-429. R. Walther, «*Weitere Briefe an Makarios, den Metropolit von Philadelphieia (1336 - 1382)*», *JÖB* 23 (1974), σ. 223-227. N.H. Πολίτη, «*Η κατά Θεόδωρον Μελιτηνιώτην αγωγή*», *ΕΕΒΣ* 45 (1981/1982), σ. 365-378. R. Leurquin, «*La Tribiblos astronomique de Théodore Méliténiote (Vat. gr. 792)*», *Janus* 72/4 (1985), σ. 257-282. R. Leurquin, *Théodore Méliténiote. Tribiblos Astronomique. Livre I*, (Corpus des Astronomes Byzantins IV), Amsterdam : J. C. Gieben, 1990. R. Leurquin, *Théodore Méliténiote. Tribiblos Astronomique. Livre II*, Vol. 1 : Édition critique et traduction, (Corpus des

που συνδεόταν μαζί του με μακροχρόνια φιλία, όχι μόνο συμμετείχε στη σύνοδο του 1368 και υπέγραψε την καταδίκη του Προχόρου, αλλά εξακολουθούσε ακόμη και μετά το θάνατό του να καταφέρεται εναντίον του και εναντίον του ίδιου του Δημητρίου, με αποτέλεσμα να τον προτρέπει να αποφεύγει στο εξής οποιαδήποτε θετική ή αρνητική αναφορά στα πρόσωπά τους¹⁸⁴⁷, επιμένοντας στην άδικη καταδίκη του αδερφού του από τη σύνοδο και υπενθυμίζοντας αόριστα, καθώς δεν διέθετε ουσιαστική επιρροή στον Ιωάννη Ε΄, ότι το αυτοκρατορικό περιβάλλον γνωρίζει για τα τραγικά γεγονότα στη σύνοδο και την αδικία εις βάρος του Προχόρου, εφόσον, όπως του αναφέρει, την επόμενη ημέρα από τη λήξη της, πρόσωπα παρόντα εκεί και προφανώς οικεία στον αυτοκράτορα διαβεβαίωναν με όρκο ότι «μηδέποτε μήτ' άδικωτέρων μήτ' άναισχυντοτέρων λόγων άκοῦσαι»¹⁸⁴⁸. Για το λόγο αυτό και τον καλεί να πάψει την πολεμική εναντίον τους, εκτοξεύοντας «ὔβρεις μόνον και βλασφημίας»¹⁸⁴⁹, αλλά, εφόσον επιθυμεί να τους ασκήσει κριτική, οφείλει να τηρήσει τους κανόνες της ρητορικής και, αντιτάσσοντας «ὡς διδάσκαλος τῶν διδασκάλων» σοβαρά επιχειρήματα, να προβεί στην ανατροπή του περιεχομένου των έργων του Προχόρου¹⁸⁵⁰, πράγμα εξαιρετικά δύσκολο, καθότι όσο περισσότερο θα εγκύπτει στα συγγράμματα του αδερφού του, όπως του τονίζει, τόσο πιο γρήγορα θα πειστεί να σταματήσει την προσπάθειά του, αφού θα έχει συνειδητοποιήσει πολύ γρήγορα την ήττα του¹⁸⁵¹.

Παρά την πλήρη αποστασιοποίηση του Κυδώνη από την αυτοκρατορική υπηρεσία και την δραστήρια επίδοσή του στην πνευματική του εργασία, ο εξαιρετικά ενοχλημένος πλέον από την πρωτόγνωρη συμπεριφορά του Ιωάννη Ε΄, απέφευγε, λόγω του σεβασμού και της εκτίμησης που έτρεφε στο πρόσωπό του αλλά και της επιθυμίας του να επανέλθει ομαλά ο έμπειρος πολιτικός στα καθήκοντα του *Μεσάζοντος*, να συγκρουστεί ευθέως μαζί του. Για το λόγο αυτό και δεν προέβη στην μεταχείριση τιμωρητικών ή άλλων βίαιων μέσων όπως την αφαίρεση του αξιώματός του ή την απειλή και τον εξαναγκασμό του σε περίπτωση μη οικειοθελούς επανόδου του στην αυτοκρατορική υπηρεσία, αλλά ασκώντας του

Astronomes Byzantins V), Amsterdam : A.M. Hakkert, 1993. R. Leurquin, *Théodore Méliteniote. Tribiblos Astronomique. Livre II, Vol. 2 : Commentaire* (Corpus des Astronomes Byzantins VI), Amsterdam : A.M. Hakkert, 1993. A.M. Talbot, «Meliteniotes, Theodore», *ODB II* (1991), σ. 1336-1337. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 508-511. A. Tihon, «L'astronomie byzantine à l'aube de la Renaissance (de 1352 à la fin du xve siècle)», *Byzantion* 66 (1996), σ. 225-227 (το άρθρο στις σελ. 244-280).

¹⁸⁴⁷ άπέχεσθαι και τοῦ Προχόρου κάμοῦ, και μηδέν περι ήμῶν λέγειν μήτε δεξιόν μήτε φαῦλον (Επιστ. 151, *Τῷ διδασκάλῳ τῶν διδασκάλων*, 35-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 21). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 508-509.

¹⁸⁴⁸ Η στάση αυτή έναντι του Προχόρου οφειλόταν, σύμφωνα με το Δημήτριο, κυρίως στο φθόνο εναντίον του και στην αδυναμία να ανατρέψουν τις θέσεις του, γι' αυτό και απέφευγαν συστηματικά το διάλογο μαζί του (Επιστ. 151, *Τῷ διδασκάλῳ τῶν διδασκάλων*, 21-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 21).

¹⁸⁴⁹ Επιστ. 151, *Τῷ διδασκάλῳ τῶν διδασκάλων*, 54-55, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 22.

¹⁸⁵⁰ Επιστ. 151, *Τῷ διδασκάλῳ τῶν διδασκάλων*, 46 - 52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 21.

¹⁸⁵¹ Επιστ. 151, *Τῷ διδασκάλῳ τῶν διδασκάλων*, 60-63, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 22.

περισσότερο ψυχολογική πίεση με την καθυστέρηση της καταβολής της οικονομικής χορηγίας που λάμβανε για την συντήρησή του από το αυτοκρατορικό ταμείο ως αποζημίωση για την εργασία του στο παλάτι. Έτσι, όταν ζήτησε να λάβει το υπόλοιπο του ποσού που του οφειλόταν για τις υπηρεσίες που πρόσφερε κατά το παρελθόν - πιθανότατα κατά την περίοδο της προετοιμασίας και του ταξιδιού στην Ιταλία -, ο αυτοκράτορας καθυστέρωσε υπερβολικά την απόδοσή του, επιδιώκοντας προφανώς να εκμεταλλευτεί το γεγονός, ώστε να εξαναγκάσει τον *Μεσάζοντα* να επανέλθει στο παλάτι, ενώ είναι επίσης πολύ πιθανό να φοβόταν ότι θα χρησιμοποιούσε ενδεχομένως τα χρήματα που θα λάμβανε για να αναχωρήσει στη Δύση.

Η παρατεταμένη καθυστέρηση στην καταβολή της χορηγίας εν τω μεταξύ οδήγησε τον Κυδώνη, που δεν επιθυμούσε να επανέλθει στα καθήκοντά του, να απευθύνει αρχικά στον αυτοκράτορα έμμεση και ήπια έκκληση για την καταβολή της, τονίζοντας στον παραλήπτη της επιστολής του και στενό συνεργάτη του Ιωάννη Ε΄ ότι δεν προτίθεται να ανταλλάξει την ελευθερία του με οποιοδήποτε οικονομικό όφελος¹⁸⁵², γι' αυτό «*εἰ δὲ τί τῶν ὀφειλομένων πέμψει καὶ ὁ κατὰ πάντα ἄριστος βασιλεύς, αὐτὸς μὲν ποιήσει τὰ δίκαια*»¹⁸⁵³. Επειδή μάλιστα το χρηματικό ποσό που διεκδικούσε δεν αποτελούσε κάποια έκτακτη δωρεά, αλλά αποζημίωση για τις παλαιότερες υπηρεσίες που είχε προσφέρει στο αυτοκρατορικό επιτελείο, η συνέχιση της καθυστέρησης της καταβολής του, τον οδήγησε σε μια παντελώς άστοχη, σε συνάρτηση με τη μακρά πολιτική του εμπειρία, ενέργεια, καθώς απευθύνθηκε, έπειτα από πολλά χρόνια, με μια σύντομη αλλά σκληρή και σε έντονο ύφος, ως αποτέλεσμα μεγάλου θυμού και αγανάκτησης, επιστολή στον Ιωάννη Ε΄, τονίζοντάς του ότι είναι «*αἰσχρὸν ἄρχοντι δικαιοσύνης καὶ νόμων καταφρονεῖν*»¹⁸⁵⁴. Επιχειρώντας μάλιστα ο Δημήτριος να νουθετήσει εμμέσως τον αυτοκράτορα, του υπογραμμίζει πως αν έχει την αξίωση να συνεχίσει να βασιλεύει με χρηστό τρόπο, τότε θα πρέπει να κοσμεῖται κυρίως από την αρετή της δικαιοσύνης και να αποδώσει «*τὸ ὀφειλόμενον ... ἐκάστῳ*», καλώντας τον να του καταβάλει άμεσα το ποσό που δικαιούται, διότι - όπως του τονίζει - αν αποφασίσει να του το αποστερήσει, αυτό δεν θα τον καταστήσει φτωχότερο, αλλά αντιθέτως εκείνος ως ηγεμόνας δεν θα είναι πλέον άξιος «*οὐτ' ἄρχων, ὃ μάλιστα σπουδάζεις, δικαίως*

¹⁸⁵² «*ἀναλωμάτων δὲ εἵνεκα ἀρκέσει τὰ οἴκοι καὶ τὰ τῶν φίλων. Εἰ δὲ τίνος δέομεν ἢ ἐλευθερία τὴν ἔνδειαν ἡμῖν καὶ τὸ βιβλίον παραμυθῆσεται καὶ τὸ τῆς ἐτέρων αἰσχύνης αὐτὸν μὴ κληρονομεῖν*» (Ἐπιστ. 115, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153).

¹⁸⁵³ Όπως συνεχίζει μάλιστα υπαινικτικά ο Δημήτριος, «*δίκαιον γὰρ παρὰ τοῖς ἄρχουσι τὴν εἰς αὐτοὺς εὖνοιαν οὐκ ἄμισθον εἶναι - ἡμεῖς δ' ὡς ὑπὲρ προῖκα δεδομένων ἡμῖν οὐκ ὀκνήσομεν χάριν εἶδέναι. Εἰ δὲ κέκρικεν ἡμᾶς ζημιοῦν, ἡμᾶς μὲν οὐ βλάψει, ... αὐτὸς δ' ὑπὲρ ὀβολῶν ὀλίγων συνεχῆ πρὸς τὸ συνειδὸς ἀναδέξεται πόλεμον. Οὐ χειρὸν οὐδὲν ἂν ἄνθρωπος πάθῃ*» (Ἐπιστ. 115, 15-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 520-521.

¹⁸⁵⁴ Ἐπιστ. 70, 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 102. Πρβλ. και Zgoll, *Heiligkeit*, σ. 126 εξ.

κεκλήση, καὶ πονηρὸς καὶ ἔση καὶ δόξεις, χρημάτων ὀλίγων τὸ δίκαιον ἀποδόμενος»¹⁸⁵⁵.

Το ὕφος και το περιεχόμενο της επιστολής θα πρέπει να ενόχλησε έντονα τον Ιωάννη Ε΄, ο οποίος, χωρίς και πάλι να προχωρήσει σε λήψη αυστηρών μέτρων εναντίον του, αποφάσισε, εντεινώντας την πίεση στον Μεσάζοντα, να διακόψει παντελώς οποιαδήποτε επικοινωνία μαζί του, θέτοντάς τον μετά τα μέσα του 1372 σε δυσμενή απομόνωση, εφόσον, τον απέκλεισε σχεδόν πλήρως από το στενό του περιβάλλον, αρνούμενος πλέον επιτακτικά να τον δεχτεί σε ακρόαση, αλλά και απειλώντας τον αόριστα για εκφοβισμό ότι θα τον τιμωρήσει¹⁸⁵⁶. Ο Κυδώνης δεν φαίνεται να ανέμενε αυτή την αντίδραση από τον αυτοκράτορα, γι' αυτό και μάλλον αιφνιδιάστηκε, απευχόμενος, λόγω της αγάπης και της αφοσιώσεως που έτρεφε στην πραγματικότητα προς το πρόσωπό του¹⁸⁵⁷, την περαιτέρω επιδείνωση των σχέσεών τους, καθώς δεν επιθυμούσε να αποκοπεί από το περιβάλλον του. Για το λόγο αυτό και επιζητεί άμεσα να αποκαταστήσει την δυνατότητα επικοινωνίας μαζί του, προσπαθώντας ενδεχομένως αρχικά χωρίς επιτυχία να τον προσεγγίσει για να ζητήσει πιθανόν την κατανόησή του, να εξηγήσει τους λόγους της αποστασιοποίησής του, αλλά και να διεκδικήσει, λόγω ανάγκης, το οφειλόμενο μέρος της χορηγίας.

Ωστόσο, επειδή μια προσπάθεια για άμεση επικοινωνία με τον οργισμένο αυτοκράτορα θα ήταν, ειδικά εκείνη την περίοδο, εκ των προτέρων αποτυχημένη, έκρινε φρονιμότερο αυτή να πραγματοποιηθεί σε πρώτη φάση μέσω κάποιου φιλικού του προσώπου από το περιβάλλον του, το οποίο παρακινεί¹⁸⁵⁸ να μεσολαβήσει με την ελπίδα ότι ο Ιωάννης Ε΄ θα συνυπολογίσει την προηγούμενη μακροχρόνια προσφορά του και θα λάβει υπόψη του την εύνοια που απολάμβανε παλαιότερα στο επιτελείο του ως *Μεσάζων*, ώστε να αποδώσει τα δίκαια¹⁸⁵⁹, καταβάλλοντας τελικά το ποσό που του όφειλε και αποδεικνύοντας «γὰρ οὕτως ὀλίγον φιλεῖν τοὺς αὐτὸν ὑπεραγαπῶντας»¹⁸⁶⁰. Μάλιστα ο *Μεσάζων* δεν παραλείπει επίσης να σημειώσει στον φίλο του - με την ελπίδα ότι αυτό θα μεταφερθεί και στον αυτοκράτορα - ότι λυπάται βαθύτατα¹⁸⁶¹ που έπραξε κάτι το οποίο τον ενόχλησε και επιβάρυνε περαισσότερο τις σχέσεις τους, ώστε όχι μόνο να μην επιθυμεί πλέον

¹⁸⁵⁵ *Επιστ.* 70, 6-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 102 και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 522-523.

¹⁸⁵⁶ *Επιστ.* 55, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88.

¹⁸⁵⁷ *Επιστ.* 55, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88.

¹⁸⁵⁸ *Επιστ.* 55, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88.

¹⁸⁵⁹ *Επιστ.* 55, 8-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88.

¹⁸⁶⁰ *Επιστ.* 55, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88.

¹⁸⁶¹ «δακρύσομεν μὲν καὶ κακῶς ἐροῦμεν τὴν ἀγνώμονα τύχην, οὕτω πικρῶς ἐλαύνουσαν τὰ ἡμέτερα, πειρασόμεθα δὲ ὅμως φέρειν, ὥσπερ οἱ τὰς ὀδύνας καρτεροῦντες, μετὰ τοῦ στένειν» (*Επιστ.* 55, 13-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88).

επικοινωνία μαζί του, αλλά και να απειλεί ότι θα προβεί σε τιμωρία του¹⁸⁶², παρόλο που ο ίδιος δεν έχει μεταβάλλει αισθήματα απέναντί του¹⁸⁶³.

Είναι βέβαιο όμως, ότι ούτε η μεσολάβηση του φίλου του και η κοινοποίηση του περιεχομένου της επιστολής του καταπράυνε το θυμό και μετάβαλε την διάθεση του Ιωάννη Ε΄, καθώς επέμενε να μην τον δέχεται στο παλάτι και εξακολουθούσε να καθυστερεί την καταβολή της χορηγίας, με αποτέλεσμα μετά τα μέσα του 1372 ο Κυδώνης να απευθυνθεί και πάλι με επιστολή σε άλλο κοινό φιλικό τους πρόσωπο με επιρροή στον αυτοκράτορα. Στον παλατινό αυτόν υπάλληλο κατακρίνει, διαμαρτυρόμενος εμμέσως για την αποστέρηση της χορηγίας από τον ίδιο, τον παράνομο πλουτισμό δύο αρχόντων - πολιτικών του αντιπάλων ίσως -, παρακινώντας τον να εισηγηθεί στον Ιωάννη Ε΄ να επιτρέψει έστω και την προσωρινή του επάνοδο στο αυτοκρατορικό συμβούλιο¹⁸⁶⁴, προκειμένου ενδεχομένως να δηλώσει την διάθεσή του για συνεργασία μαζί του και οπωσδήποτε να επανασυνδεθεί με το περιβάλλον του.

Την προσπάθεια να διευκολύνει την πρόσβασή του στο αυτοκρατορικό επιτελείο συνεχίζει ο Δημήτριος εκείνη την εποχή, απευθυνόμενος επίσης και σε άλλο φιλικό του πρόσωπο που εργάζεται στο παλάτι, ζητώντας του να τον ενημερώνει για τα συμβαίνοντα εκεί που τον αφορούν¹⁸⁶⁵. Ωστόσο όμως ούτε και η δεύτερη αυτή προσπάθεια να επανασυνδεθεί με τον αυτοκράτορα μέσω φίλων του καρποφόρησε. Για το λόγο αυτό και αποφάσισε να τον προσεγγίσει ο ίδιος¹⁸⁶⁶, απευθύνοντάς του συνολικά δύο επιστολές, μέσω των οποίων προσπάθησε να συμπαρασταθεί στην δοκιμασία του, καθώς είχε εκδηλωθεί ήδη εναντίον του η ανταρσία του συμβασιλέα Ανδρονίκου¹⁸⁶⁷ την άνοιξη του 1373, αλλά και

¹⁸⁶² «πόρρω τῶν ὀφθαλμῶν τῶν αὐτοῦ καθίσας τὴν ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων δίκην ἀπαιτεῖν ἀξιῶ» (Ἐπιστ. 55, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88) και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 524.

¹⁸⁶³ Ἐπιστ. 55, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 88.

¹⁸⁶⁴ Ἐπιστ. 114, 33-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 152-153 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 15.

¹⁸⁶⁵ Του τονίζει μάλιστα επιπλέον, πως «οἷσθα γὰρ ὡς οὐδὲν φίλοις ἴδιον τοῦ τὰ τῶν φίλων εἰδέναι» (Ἐπιστ. 69, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 102). Στο πλαίσιο αυτό μάλιστα ζητά και από άλλο φιλικό του πρόσωπο, που εργάζεται στο παλάτι, να πληροφορηθεί για την εὐνοια του αυτοκράτορα προς τους μοναχούς της μονῆς της Μεγίστης Λαύρας την εποχή αυτή. Βλ. Ἐπιστ. 156, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 27-28. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 28.

¹⁸⁶⁶ Με την πρώτη από τις επιστολές του θεωρεί ότι κάνει και πάλι γνωστή την παρουσία του, καθώς παρατηρεί πως «ἐγὼ δὲ καὶ τούμὸν δεῖγμα ποιῶμαι» (Ἐπιστ. 147, *Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννη*, 5-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 17).

¹⁸⁶⁷ Τα προβλήματα του αυτοκράτορα με τον διάδοχο παρομοιάζει ο Δημήτριος με τον βαρὺ χειμῶνα και την μανιασμένη θάλασσα παρατηρώντας, πως «ὅσος ὁ χειμῶν περὶ σὲ καὶ οἷά σοι τὴν διάνοιαν κύματα περικλύζει καὶ ἄλλοθεν μὲν ἂν τίς πολλαχόθεν τεκμήραιο, γι' αὐτό και, ὅπως ισχυρίζεται, δεν θα ἔπρεπε ίσως να τον επιφορτίζει και με τις δικές του φροντίδες, ἐφόσον ἄλογον εἶναι κρίνων εἰ, τῶν καιρῶν ἐπὶ τὰ κατεπείγοντα τὴν σὴν γνώμην καλούντων, αὐτὸς τῶν ἐμῶν φροντίζειν σὲ βιαζοίμην» (Ἐπιστ. 147, *Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννη*, 4-5 και 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 17). Για την εξέγερση του Ανδρονίκου Δ΄, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 9, 24, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 95. Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71-73. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*,

παράλληλα να του εκφράσει την νομιμοφροσύνη του, δηλώνοντας την αφοσίωσή του και ζητώντας την αλλαγή της στάσης του απέναντί του. Την πρώτη από τις επιστολές απέστειλε τον Μάιο του 1373, απευθυνόμενος πλέον σε ήπιους τόνους προς τον θυμωμένο έντονα μαζί του Ιωάννη Ε΄, με σκοπό να ενισχύσει ηθικά τον αγώνα του για τη διασφάλιση του θρόνου, χωρίς όμως να διστάσει παράλληλα να του εκφράσει και το παράπονό του, ότι, ενώ γνωρίζει πως και εκείνος αντιμετωπίζει πολλά και σοβαρά προβλήματα στην Κωνσταντινούπολη, εν τούτοις εξακολουθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα να τον παραβλέπει και να τον περιφρονεί, αποστερώντας του, τιμωρητικά μάλιστα, πολλές από τις παλαιότερες πρόνοιες που απολάμβανε¹⁸⁶⁸, δεδομένου ότι κατά το παρελθόν «πολλάς μὲν τὰς διὰ τῶν ἔργων ἔχοντα χαρίτας, οὐκ ἐλάττους δὲ τὰς διὰ τῶν λόγων»¹⁸⁶⁹.

Η κυριότερη από αυτές κατά την εν λόγω περίοδο θα πρέπει να ήταν η πολύτιμη γι' αυτόν οικονομική χορηγία, καθώς επίσης και η αναγκαία προστασία που επιθυμούσε να του παρέχει από τους επικίνδυνους θρησκευτικούς και πολιτικούς του αντιπάλους, δεδομένου ότι ο εμπερίστατος και αδύναμος πολιτικά Ιωάννης Ε΄ θα πρέπει να εφάρμοζε πλημμελώς την ουδετερότητα στην θρησκευτική του πολιτική, παραμελώντας - όπως αφήνει να εννοηθεί ο Κυδώνης - με τρόπο προκλητικό τον ίδιο και τους ομόφρονές του λατινόφρονες ενωτικούς της *μεγάλης Πόλεως*, σε αντίθεση με τους παλαμίτες, τους οποίους ευνοούσε κατά τρόπο μονομερή και σκανδαλώδη, προκειμένου να διατηρήσει προφανώς την ηρεμία στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και να τους αποτρέψει από την υποστήριξη του αντιδυτικών και ανθενωτικών φρονημάτων σφετεριστή Ανδρόνικου. Κλείνοντας μάλιστα την επιστολή του ο απομονωμένος *Μεσάζων*, ζητά από τον αυτοκράτορα να τον συγχωρήσει και να μην συνεχίσει να τον αγνοεί, αλλά εκτιμώντας, όπως κάνει και σε άλλες ήσσονος σημασίας περιπτώσεις, την αφοσίωση και τις κοπιώδεις μακροχρόνιες υπηρεσίες που του προσέφερε - πράγμα για το οποίο τον έχει επαινέσει και τιμήσει με τρόπο αληθινό ως συνεργάτη του -, να εξακολουθήσει να

I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 36-37. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 192. Caroldo, *Chronicle*, 6, έκδ. J. Chrysostomides, *OCP* 35 (1969), σ. 168. Caresini, *Chronica*, έκδ. E. Pastorello, *Rapfayni de Caresinis*, σ. 32. Επίσης Loenertz, *Insurrection*, σ. 334-345. Charanis, *Strife*, σ. 293 εξ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 113. F. Dölger, «Zum Aufstand des Andronikos IV. gegen seinen Vater Johannes V. im Mai 1373», *REB* 19 (1961), σ. 328-332. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 70. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 542-543. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 435 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'*, σ. 242. Радић, *Време Јована V*, σ. 370 εξ. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 115 εξ. Σύμφωνα επίσης με την Neciroğlu, (*Byzantium*, σ. 120) στην *Ἐπιστ. 117*, (*Τῷ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 155-157) ο Κυδώνης υπαινίσσεται την εξέγερση του Ανδρόνικου Δ΄. Επ' αυτού βλ. και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 67 και 75 εξ.

¹⁸⁶⁸ «ὅτι δὴ με τοσοῦτον χρόνον περιορᾷς πολλοῖς περικλυζόμενον κύμασιν, ὧν με πολλάκις πολλαῖς προνοίαις ἐξήρπασας» (*Ἐπιστ. 147, Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννη*, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 17).

¹⁸⁶⁹ *Ἐπιστ. 147, Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννη*, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 17 και Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 543.

τον τιμά έμπρακτα¹⁸⁷⁰, εφόσον παραμένει ως αξιωματούχος του σταθερά αφοσιωμένος στο πρόσωπό του, αναγνωρίζοντας τον, σε αντίθεση προφανώς με τον σφετεριστή διάδοχό του, ως τον μοναδικό νόμιμο ηγεμόνα της Αυτοκρατορίας¹⁸⁷¹.

Παρά τις εκκλήσεις του Κυδώνη για αρωγή και τις διαβεβαιώσεις του για νομιμοφροσύνη, ο αυτοκράτορας φαίνεται ότι δεν ανταποκρίθηκε και πάλι λόγω πιθανότατα των προβλημάτων που αντιμετώπιζε με την ανταρσία του Ανδρονίκου, αλλά οπωσδήποτε και εξαιτίας του θυμού που εξακολουθούσε να τρέφει εναντίον του, διαμηνύοντάς του πιθανότατα ότι θα ήταν πρόθυμος να τον ενισχύσει οικονομικά μόνο εάν θα αποφάσιζε να επανέλθει πλήρως στα καθήκοντά του στο επιτελείο του ως *Μεσάζων*, καθώς πίστευε επιπλέον ότι ο Δημήτριος δεν είχε άμεση ανάγκη χορηγίας, εφόσον ως «*εύδαιμων*», όπως τον συκοφαντούσαν στο παλάτι¹⁸⁷², διέθετε ακόμη ικανά οικονομικά αποθέματα για την συντήρησή του. Η κίνηση του αυτοκράτορα να ζητήσει ως αντάλλαγμα απόδοσης της χορηγίας την επάνοδό του Δημητρίου στην υπηρεσία του, συνδέεται οπωσδήποτε με την επιθυμία του να τον επαναφέρει στα καθήκοντά του, αλλά και με το γεγονός ότι τον Ιανουάριο του 1373 είχε αποστείλει στην Αβινιόν¹⁸⁷³, με σκοπό να αναθερμάνει τις σχέσεις της Αυτοκρατορίας με τον παπικό θρόνο, αντιπροσωπεία εφοδιασμένη με επιστολή προς τον Γρηγόριο ΙΑ΄, μέσω της οποίας ζητούσε ουσιαστικά τη συνέχιση των ενωτικών διαπραγματεύσεων και την αναγκαία για την Αυτοκρατορία στρατιωτική αρωγή για την αντιμετώπιση της οθωμανικής επεκτατικότητας.

Ο πάπας, ως γνωστό, ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση του Ιωάννη Ε΄ και στις 21 Ιουνίου 1373¹⁸⁷⁴ απέστειλε απαντητική επιστολή, με την οποία όριζε ως εκπροσώπους του για τις προτεινόμενες διαπραγματεύσεις τον ευρισκόμενο σε απομόνωση στην Κωνσταντινούπολη φίλο του Κυδώνη και τον Ιωάννη Καλόφερο¹⁸⁷⁵, θεωρώντας προφανώς ότι και οι δύο αποτελούσαν έμπιστους

¹⁸⁷⁰ «*ἔστω τις ἐπὶ τοῖς βελτίοσι καὶ ἐμοῦ μνήμη, ἵνα καὶ ταύτη βασιλεῦ, τὸν πάντων βασιλέα μιμῆ*» (Επιστ. 147, *Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννη*, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 17-18).

¹⁸⁷¹ «*ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν φαύλων ἐγὼ παρὰ σοί, ἀλλ' εἰσὶν ὧν καὶ κρατεῖν τῆ σῆ ψήφῳ κέκριμαι*» (Επιστ. 147, *Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννη*, 27-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 17).

¹⁸⁷² Επιστ. 194, 24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 67.

¹⁸⁷³ Στην Αβινιόν έφτασε η βυζαντινή αντιπροσωπεία στις αρχές του 1374. Επ' αυτού, βλ. Радић, *Време Јована V*, σ. 368 ες. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 30 και την επιστολή στο Halecki, *Un Empereur*, σ. 305-307.

¹⁸⁷⁴ Το κείμενο της επιστολής, βλ. στο G. Mollat (éd. par), *Lettres secrètes et curiales du pape Grégoire XI (1370-1378) intéressant les pays autres que la France publiées ou analysées d'après les registres du Vatican*, Fasc. I., Paris : Éditions E. de Boccard, 1962, σ. 269-270 (no. 1933) , όπως και *Acta Gregorii XI*, no. 77. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 281-282. Setton, *Paracy*, I, σ. 329. Gill, *Byzantium and Paracy*, σ. 224. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 57 και 130. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 202. P. Thibault, «Pope Gregory XI (1370-1378) and the Crusade», *Canadian Journal of History* 20 (1985), σ. 320-321 (ολόκληρο το άρθρο, βλ. στις σελ. 313-335). Радић, *Време Јована V*, σ. 368.

¹⁸⁷⁵ Halecki, *Un Empereur*, σ. 272 ες. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 35 ες και 128 ες. Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 13 ες.

συνεργάτες του και γι' αυτό θα μπορούσαν να υποστηρίξουν άριστα τους ρωμαιοκαθολικούς όρους για την προτεινόμενη συνεργασία¹⁸⁷⁶. Το γεγονός δηλαδή, ότι ο Γρηγόριος ΙΑ΄ εμπιστεύτηκε στον Δημήτριο ως εκπρόσωπό του τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων με τον αυτοκράτορα είναι εξόχως σημαντικό, καθώς επιβεβαιώνει το κύρος και την εμπιστοσύνη που απολάμβανε ο έμπειρος πολιτικός στην παπική έδρα, θεωρούμενος ουσιαστικά ως άτυπο μέλος του παπικού επιτελείου. Εκτός αυτού όμως, η κίνηση του Γρηγορίου ΙΑ΄ να τον ορίσει εκπρόσωπό του, τονίζει με σαφήνεια επίσης ότι, παρόλο που τύγγανε ακόμη ανώτατος αξιωματούχος του Ιωάννη Ε΄, στη Δύση θεωρούνταν ήδη στενός συνεργάτης του πάπα και υπέρμαχος της πολιτικής του στην Ανατολή, ο οποίος μάλιστα, με την μακρά πολιτική πείρα που διέθετε και τη μοναδική γνώση των σχέσεων των τελευταίων είκοσι χρόνων (1356 - 1375) μεταξύ της Αυτοκρατορίας και του παπικού θρόνου που κατείχε, θεωρούνταν το πλέον κατάλληλο πρόσωπο για να διαπραγματευθεί και να υπερασπιστεί με προθυμία και από πεποίθηση ως Ρωμαιοκαθολικός πιστός τις θέσεις και τους όρους που έθετε ο πάπας ως προϋπόθεση για την επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης και ως επισφράγισής της, τής πολιτικής συμμαχίας.

Η λήψη ωστόσο της παπικής επιστολής και η γνωστοποίηση της πρότασης για εκπροσώπηση από τον Δημήτριο θα πρέπει να απογοήτευσε, αλλά και ίσως να εξόργισε ακόμη περισσότερο τον αυτοκράτορα εναντίον του Μεσάζοντος, γι' αυτό και την απέρριψε αμέσως¹⁸⁷⁷, καθώς δεν επιθυμούσε να αποκοπεί από το επιτελείο του ο έμπειρος πολιτικός, δεδομένου ότι και η μέχρι τότε η προσπάθειά του να τον επανεντάξει στην υπηρεσία του, με αποκορύφωμα την υπόσχεση καταβολής της χορηγίας ως ανταλλάγματος για την επαναδραστηριοποίησή του, είχε αποτύχει. Έτσι, στη δεύτερη σύντομη επιστολή του *Μεσάζοντος* το καλοκαίρι του 1373 προς τον αυτοκράτορα που βρισκόταν στην Μικρά Ασία ως υποτελής και συνόδευε τον σουλτάνο για παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών¹⁸⁷⁸ με σκοπό και πάλι να τον ενισχύσει ηθικά, αλλά και να του ζητήσει να τον συνδράμει οικονομικά, αρνήθηκε ευγενικά να επανέλθει στην αυτοκρατορική υπηρεσία, προβάλλοντας ως αιτία την αδυναμία του λόγω ασθένειας. Επειδή μάλιστα θεωρεί, όπως του τονίζει, ότι έχει αποχωρήσει πλέον οριστικά από τα καθήκοντά του στο παλάτι, εκείνο που μπορεί να του προσφέρει είναι μόνο η προσευχή¹⁸⁷⁹. Γι' αυτό και αφού του ευχηθεί για την απρόσκοπτη συνέχιση της βασιλείας του, την ευόδωση - ενδεχομένως ειρηνικώς - των σχέσεων με τους Οθωμανούς και τους υπηκόους του, καθώς και την διατήρηση

¹⁸⁷⁶ Радић, *Време Јована V*, σ. 369.

¹⁸⁷⁷ Halecki, *Un Empereur*, σ. 307 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 30.

¹⁸⁷⁸ Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 242 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 435.

¹⁸⁷⁹ «παρά μὲν τῶν δυναμένων ἔργα δίκαιον τοῖς δεσπότηαις εἰσφέρεισθαι· τοῖς δ' ἀσθενέσιν ὡσπερ ἐγὼ ἢ παρὰ τῶν εὐχῶν συντέλεια λείπεται. ἦν σοι καὶ αὐτὸς ἀποδίδωμι, βασιλεῦ, ἐπειδὴ τὸ δύνασθαι τι πλέον ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἀφήρημαι» (Επιστ. 193, 4-7, *Τῷ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 66).

της υγείας του¹⁸⁸⁰, τον παρακινεί, εφόσον το επιθυμεί, να του προσφέρει την «*ἐπιμέλειαν τῶν ἐμοὶ συμφερόντων*»¹⁸⁸¹, δηλαδή : α) να τον προστατέψει από τους αντιπάλους του, β) να ικανοποιήσει το αίτημά του για οικονομική αρωγή, γ) να πάψει να τον διατηρεί σε δυσμένεια, αλλά και ενδεχομένως δ) να επιτρέψει την αναχώρησή του από την Κωνσταντινούπολη με προορισμό την παπική έδρα.

Την εξομάλυνση των σχέσεών του με τον αυτοκράτορα επιχειρεί την ίδια περίοδο επίσης ο Κυδώνης, αλληλογραφώντας παράλληλα με φιλικό του πρόσωπο που συνοδεύει ως στενός του συνεργάτης τον Ιωάννη Ε΄ στην αυλή του σουλτάνου. Διεκτραγωδώντας του και πάλι την οδυνηρή θέση στην οποία έχει περιέλθει τόσο ο ίδιος όσο και τη ζοφερή κατάσταση των πραγμάτων στην Κωνσταντινούπολη - αντιπαραβάλλοντάς την μάλιστα με την ευχάριστη διαβίωση του ίδιου με τον αυτοκράτορα στην Μικρά Ασία¹⁸⁸²-, αποσκοπεί κυρίως στη διασφάλιση της καταβολής του οφειλόμενου ποσού, επιχειρώντας ταυτόχρονα να διασκεδάσει τις συκοφαντίες εις βάρος του στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, δηλαδή ότι ζει με μεγάλη άνεση και πλούτο στην πρωτεύουσα, καλώντας τον να σταματήσει «*εὐδαίμονας ἡμᾶς καλῶν*»¹⁸⁸³, εφόσον θεωρεί ουσιαστικά ότι τον ειρωνεύεται¹⁸⁸⁴.

Η παράταση της άρνησης του Ιωάννη Ε΄ να επιτρέψει στον Δημήτριο την μετάβαση στη Δύση, σε συνδυασμό με την σφοδρή επιθυμία του ίδιου να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη λόγω της δυσμένειας και της πλήρους αποκοπής του από το αυτοκρατορικό περιβάλλον, αλλά και της συνέχισης με ακόμη μεγαλύτερη ένταση των προβλημάτων που τον ταλαιπωρούσαν εκεί, τον έκαναν να αισθάνεται απολύτως ανασφαλής. Έτσι, παρά το γεγονός ότι διατηρεί το αξίωμά του, ο παροπλισμένος πολιτικός νιώθει ότι είναι εντελώς αποδυναμωμένος πολιτικά, καθώς συνειδητοποιεί επιπλέον ότι δεν υπάρχει, τουλάχιστον προς το παρόν, δυνατότητα επικοινωνίας με τον θυμωμένο - έπειτα και από την νέα του άρνηση - εναντίον του Ιωάννη Ε΄¹⁸⁸⁵. Έτσι, σε επιστολή που απευθύνει το καλοκαίρι

¹⁸⁸⁰ «*εὐχομαι τοίνυν τῷ τῆν σὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὸν βασιλείον θρόνον καθίσαντι κινεῖν μὲν σοι τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὴν εὐρεσιν τῶν δεόντων, τόνον δὲ παρέχειν τῷ σώματι πρὸς ἀποπλήρωσιν τῶν ἐξευρημένων, καὶ τὸν μὲν θάρβαρον ἡμερώτερόν σοι κατασκευάζειν, τοὺς δὲ Ῥωμαίους μεθ' ὁμονοίας προθυμότερον ὑπακούειν οἷς ἐπιτάτεις, πάλιν τε μεθ' ὑγείας τὴν σὴν ὄψιν ἡμῖν ἀποδοῦναι, ὃ μόνον ἐν τοσοῦτοις κακοῖς φάρμακον παρὰ τῆς Προνοίας δεδόσθαι πιστεύεται*» (Επιστ. 193, *Τῷ βασιλεῖ*, 7-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 66) και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 544-545.

¹⁸⁸¹ «*εἰ δέ τινα δεῖ κάμῃ μισθὸν τῶν εὐχῶν τούτων ἔχειν, εἴη μὲν κάμοι παρὰ τῆ σῆ μνήμη χώρα, λογίζοιο δὲ τὴν ἐμὴν ἐξ ἀρχῆς εὐνοίαν περὶ σέ, κινεῖτό τε καὶ πρὸς ἐπιμέλειαν τῶν ἐμοὶ συμφερόντων*» (Επιστ. 193, *Τῷ βασιλεῖ*, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 66).

¹⁸⁸² Επιστ. 194, 19-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 67 και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 549.

¹⁸⁸³ Επιστ. 194, 24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 67.

¹⁸⁸⁴ Επιστ. 194, 44-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 68.

¹⁸⁸⁵ Επιστ. 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 7-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 155. Ακόμη βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XXX. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 22 εξ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 70-72. Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 26 εξ. Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 556. Kianka, *Apology*, σ. 61. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 197.

του 1373 σε κάποιο φίλο του, τονίζει για την κατάστασή του στην Κωνσταντινούπολη ότι «πανταχόθεν βαλλόμεθα»¹⁸⁸⁶, θεωρώντας πως ήταν πλέον απροστάτευτος και γι' αυτό δεχόταν σφοδρό πόλεμο από όλες τις πλευρές, έχοντας εναποθέσει την ελπίδα για την προστασία του πλέον μόνο στο Θεό¹⁸⁸⁷, αλλά και παρουσιάζοντας τον εαυτό του - όπως το συνήθιζε - ως θύμα των περιστάσεων και επιζητώντας τον οίκτο του.

Η ανασφάλεια που αισθάνεται λόγω της έλλειψης της αυτοκρατορικής εύνοιας και προστασίας, καθώς και οι σοβαρές δυσκολίες που εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει από τις συκοφαντίες των αντιπάλων του¹⁸⁸⁸, τον οδηγούν στην απόφαση να αναζητήσει τρόπο προκειμένου να αποχωρήσει οπωσδήποτε από την Κωνσταντινούπολη¹⁸⁸⁹. Για το λόγο αυτό και ζητά από τον Ιωάννη Ε' να πάψει πλέον να τον δεσμεύει, επιτρέποντάς του να αποφασίσει ελεύθερα εκείνος αν θα εγκαταλείψει ή όχι την Πόλιν¹⁸⁹⁰, προκρίνοντας ήδη από το φθινόπωρο του 1372¹⁸⁹¹ ως ορθότερη λύση στην τότε συγκυρία και εφόσον δεν θα μπορούσε να μεταβεί στη Δύση, ένα ταξίδι είτε στην Θεσσαλονίκη¹⁸⁹², όπου ήταν κυβερνήτης ο φίλος και πρώην μαθητής του δεσπότης Μανουήλ Παλαιολόγος, είτε την Λέσβο, όπου ήταν άρχοντας ο παλιός του φίλος και ομόδοξος *Francesco I. Gattilusio*¹⁸⁹³, αποφεύγοντας ωστόσο ευγενικά να αποδεχτεί την πρόσκληση του άλλου παλαιού

¹⁸⁸⁶ *Επιστ.* 195, 5 και 22-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 68 και 69.

¹⁸⁸⁷ «τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα Θεὸς ἰάσασαίτο» (*Επιστ.* 195, 10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 68).

¹⁸⁸⁸ Για να τις ανατρέψει μάλιστα, καλεί τον αυτοκράτορα να παρέμβει, ω εξής, «εἰ μὲν οὖν ἔστι τις ὁ κατηγορῶν μου παρίτω σὺν παρρησίᾳ, σοὶ καὶ τοῖς νόμοις καὶ τῷ κοινῷ βοηθήσω. Εἰ δ' οὐ θαρρεῖ τοῖς ἐλέγχοις, κρύβδην δὲ μόνον βούλεται δάκνειν, πόθεν, ὧ νομοθέτα, δίκαια ποιεῖς τὸν μὲν ὑλακτοῦντα μάτην ἀφιεῖς ἀσελαίνειν, ἐμὲ δὲ δίκην ὧν οὐχ ἡμαρτον ἀπαιτῶν;» (*Επιστ.* 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 50-53, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156-157). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 555 εξ.

¹⁸⁸⁹ Ο λόγος για τον οποίο έχει αποφασίσει την αναχώρησή του είναι ότι, «ἄλλως τε καὶ πόλιν φεύγων ἐν ἧ τῶν μὲν δυσχερῶν κοινωνεῖν ἀναγκασθῆσομαι τοῖς πολίταις, τῶν δ' ἀγαθῶν μόνον θεατῆς καθεδοῦμαι» (*Επιστ.* 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 73-75, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157).

¹⁸⁹⁰ «δὸς δὴ μοι, δέομαι, τὴν ἐλευθερίαν ... Εἰ μὲν οὖν ἔασεις χρῆσασθαί με τοῖς δοκοῦσιν, ἴσως μὲν ἄπειμι» (*Επιστ.* 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 61 και 69, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157) και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 29 εξ.

¹⁸⁹¹ «Seit etwa Herbst 1372 plante er eine Reise mit wesentlich näherem Ziel: Francesco I. Gattilusio, Schwager Ioannes' V. und Teilnehmer an der Italienfahrt 1369, ein eifriger Anhänger der Unionspolitik und Kydones in Freundschaft zugetan, hatte diesen in seine Residenz Mitylene auf Lesbos eingeladen, und Kydones erbat sich vom Kaiser die Erlaubnis, der Einladung nunmehr zu folgen» (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 28). Επίσης Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 199-200.

¹⁸⁹² Το γεγονός ότι επιθυμούσε παλαιότερα να επισκεφτεί τη Θεσσαλονίκη, προκύπτει από τον υπαινιγμό του, ότι αν του επιτρέψει ο αυτοκράτορας να αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη, «ἴσως δὲ καὶ ἡ τῆς πατρίδος τύχη καθέξει» (*Επιστ.* 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 69-70, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157).

¹⁸⁹³ «τῷ σῷ κηδεστῇ χαρίζομενος» (*Επιστ.* 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156).

μαθητή του και δεσπότη Μιχαήλ Παλαιολόγου για να τον φιλοξενήσει στην Ζαγορά, μεταθέτοντας μάλιστα την επίσκεψή του εκεί στο απώτερο μέλλον¹⁸⁹⁴.

Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης θα πρέπει να αποκλείστηκε εν τω μεταξύ, έπειτα από την καθαίρεση του Ανδρονίκου - την τύφλωση¹⁸⁹⁵ μάλιστα του οποίου και του γιού του Ιωάννη αποσιωπά πλήρως - και την επικείμενη ανακήρυξη του Μανουήλ σε συναυτοκράτορα τον Σεπτέμβριο του 1373¹⁸⁹⁶, αλλά και λόγω του εχθρικού για εκείνον περιβάλλοντος στην γενέτειρά του, όπου θεωρούνταν ήδη ανεπιθύμητο πρόσωπο, από τους κυριαρχούντες στην πόλη αντιπάλους του παλαμίτες¹⁸⁹⁷, με συνέπεια να παραμείνει ως μοναδική διέξοδος η δυνατότητα αναχώρησής του για την Μυτιλήνη, κάτι για το οποίο όμως θεωρούσε απαραίτητη την αυτοκρατορική συγκατάθεση, εφόσον, πέραν της αφοσίωσης που έτρεφε στο πρόσωπο του Ιωάννη Ε', διατηρούσε ακόμη, αν και ανενεργό ουσιαστικά, το ανώτατο αξίωμα του *Μεσάζοντος*¹⁸⁹⁸.

2. Η αναχώρηση και παραμονή του Δημητρίου στη Λέσβο (Φθινόπωρο 1373 - Χειμώνας 1374/75)

Με τον άρχοντα της Λέσβου και γαμπρό του Ιωάννη Ε', *Francesco I. Gattilusio*¹⁸⁹⁹, ο Δημήτριος είχε συνδεθεί και αναπτύξει θερμή φιλία κατά την

¹⁸⁹⁴ Γι' αυτό και όπως του αναφέρει, «ἐπί δ' ἑτέραν ὁ καρὸς νῦν ἡμᾶς ἄγει, ὥστε περὶ μὲν τῆς ὀμιλίας εὐξόμεθα τῷ Θεῷ ταύτην δοῦναι» (Ἐπιστ. 148, *Τῷ δεσπότη Μιχαήλ*, 16-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 18).

¹⁸⁹⁵ *Βραχέα Χρονικά*, 22, 14, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 182. Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 2, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 42. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 21. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 242. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 436. Ραδιῆ, *Βρεμε Јована V*, σ. 373. Мешановић, *Јован VII Παλεολογ*, σ. 35. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 116 και 160-161. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 86 εξ.

¹⁸⁹⁶ Για την αναγόρευση του Μανουήλ σε βασιλέα, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 9, 29, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 96. Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 2, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71-73. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 48. Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 295 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 18 εξ. P. Schreiner, «Hochzeit und Krönung Kaiser Manuels II. Im Jahre 1392», *BZ* 60 (1967), σ. 73 εξ (το άρθρο στις σελ. 70-85). Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 20. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 242. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 71. Dennis, *Letters*, σ. 14. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6. Ραδιῆ, *Βρεμε Јована V*, σ. 374 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 436.

¹⁸⁹⁷ Το εις βάρος του αρνητικό κλίμα στην Θεσσαλονίκη εκείνη την περίοδο, αποτυπώνεται σαφώς στην Ἐπιστ. 116, *Τῷ Μανικαίτῃ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 153-155.

¹⁸⁹⁸ Ἔτσι, ὡπως ἰσχυρίζεται ἐπ' αὐτοῦ ὁ Δημήτριος, «καὶ δυνάμενος ποιεῖν τὸ δοκοῦν - οὐ γὰρ ἦν πρὸς ὃ τι ἂν τῶν σῶν ἡσχολήμην, πάλαι πάσης ἀφειμένος διακονίας - ὅμως καὶ τοῦ σοῦ νεύματος ἐδέηθην, δεῖν ἡγούμενος καὶ πρὸς τὰ μικρότατα τοῖς σοῖς προστάγμασι χρῆσθαι» (Ἐπιστ. 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 17-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156).

¹⁸⁹⁹ Για την παρουσία των Γατελούζων στη Λέσβο, βλ. γενικά Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. *Βραχέα Χρονικά*, 30, 1-6, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 219-221. Γ. Δελή, *Οἱ Γατελούζοι ἐν Λέσβῳ (1355-1462)*, Μυτιλήνη 1901 (1977). Σπ. Λάμπρου, «Συμβολή εις την ιστορίαν

διάρκεια του αυτοκρατορικού ταξιδιού στην Ρώμη και την Βενετία τα έτη 1369/71. Έκτοτε, είχε δεχθεί επανειλημμένως πρόσκληση να τον επισκεφτεί στην Μυτιλήνη, κινδυνεύοντας μάλιστα εξαιτίας των συνεχών αναβολών, όπως ισχυρίζεται, να παρεξηγηθεί και να κατηγορηθεί, προπαντός εκείνη την περίοδο που ιδιώτευε, για αγνωμοσύνη, «εί μηδὲ σχολάζων χαριζοίμην τῷ φίλῳ»¹⁹⁰⁰. Έτσι, μετά τον αποκλεισμό της Θεσσαλονίκης και την απόρριψη της Ζαγοράς, ένα ταξίδι με προορισμό την Λέσβο με σκοπό να φιλοξενηθεί για κάποιο διάστημα από τον φίλο του *Gattilusio* σε ένα ήσυχο και θρησκευτικά φιλικό σε εκείνον περιβάλλον, αποτελούσε μάλλον την μοναδική δυνατότητα διαφυγής για τον εγκλωβισμένο και

των εν Λέσβω δυναστευόντων Γατελούζων», *NE* 6 (1909), σ. 39-48. Του Αυτού, «Συμπληρώματα περί των Γατελούζων», *NE* 6 (1909), σ. 488-492. Του Αυτού, «Νέαι συμβολαί περί των Γατελούζων», *NE* 7 (1910), σ. 341-344. W. Miller, «The Gattilusi of Lesbos (1355-1462)», *BZ* 22 (1913), σ. 406-447. Γ.Τ. Κόλια, «Αι σχέσεις του Δημητρίου Κυδώνη προς Φραγκίσκον Α' Γατελούζον δυνάστην της Λέσβου», *Λεσβιακόν Ημερολόγιον* 2 (1954), σ. 34-43. W. Miller, «The Gattilusi of Lesbos (1355-1462)», στο W. Miller (ed.), *Essays on the Latin Orient*, Amsterdam : A.M. Hakkert, 1964, σ. 313-353. G.T. Dennis, «The Short Chronicle of Lesbos (1355-1428)», *Λεσβιακά* 5 (1965), σ. 3-24. Α. Μαζαράκης (επιμ.), *Οι Γατελούζοι της Λέσβου. Πρακτικά Συνεδρίου, 9-11 Σεπτεμβρίου 1994 Μυτιλήνη*, (Μεσαιωνικά Τετράδια - Μελέτες 1), Αθήνα 1996. M. Balard, «The Genoese in the Aegean (1204-1566)», στο B. Arbel-B. Hamilton -D. Jacoby (eds.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, London: Frank Cass, 1989, σ. 158-174. Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 557-566. Σ. Κουφόπουλου - Α. Μαζαράκη, «Οι Γατελούζοι. Γενεαλογικές και νομισματικές αναθεωρήσεις», *Μεσαιωνικά Τετράδια* 1 (1996), σ. 189-221. L. Balletto, «Il vicino Oriente negli "Annali" genovesi di Giorgio Stella», *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere* V/53 (1996), σ. 287-300. L. Balletto, «I Gattilusio fra economia e politica», *Atti dell'Accademia Ligure di Scienze e Lettere* V/54 (1997), σ. 449-464. E. Basso, «Gattilusio, Francesco», στο *Dizionario Biografico degli Italiani* LII (1999), σ. 608-611. Α. Μαζαράκη, «Συμβολή στην εραλδική των αναμνηστικών και επιταφίων πλακών της περιόδου των Γατελούζων στη Μυτιλήνη», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 53 (1998), σ. 361-386. E. Oberländer - Tårnovenau, «'Immo verius sub ducati Venetiarum communis propriostigmate'. La question des émissions d'or de Francesco 1er Gattilusio, seigneur de Metelino (1355-1384)», *Revue Numismatique* 160 (2004), σ. 223-240. T. Ganchou, «Valentina Doria, épouse de Francesco II Gattilusio, seigneur de l'île de Mytilène (1384-1403), et sa parenté. Le Lesbian puzzle résolu», *Nuova Rivista Storica* 88/3 (2004), σ. 619-686. Α. Μαζαράκη, «Το νομικό πλαίσιο κυριαρχίας και η διοίκηση των Γατελούζων στην Μυτιλήνη (1355-1462)», *Λεσβιακά* 20 (2005), σ. 89-122. A. Kaldellis-S. Efthymiades, *The Prosopography of Byzantine Lesbos (284-1355 A.D.). A Contribution to the Social History of the Byzantine Province*, (Veröffentlichungen zur Byzanzforschung Bd. 22), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010, passim. Ειδικότερα για τον *Francesco I. Gattilusio*, βλ. βιβλιογραφία στην § 6, κεφ. Β'.

¹⁹⁰⁰ «πολλὰ δὴ μου πολλάκις καὶ γράμμασι καὶ λόγοις ὅπως παρ' αὐτὸν πλεύσαιμι δεηθέντι. ὧν πρότερον μὲν οὐχ ὑπήκουσα, τὰς ἐν τοῖς βασιλείοις φροντίδας εἰπών· νῦν δ' ἐπεὶ μὲν ἐγὼ πραγμάτων ἀπήλλαγμαί, ἐκεῖνος δὲ πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν γράφων ἐνέκειτο, ἀγνωμοσύνης ἡγησάμην εἰ μηδὲ σχολάζων χαριζοίμην τῷ φίλῳ» (Επιστ. 117, Τῷ βασιλεῖ, 13-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156). Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 71. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 199-201 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 28.

χειμαζόμενο στην Κωνσταντινούπολη από την ακατανόητη σε ένταση αυτοκρατορική αποδοκιμασία και οργή Κυδώνη¹⁹⁰¹.

Τα σχέδιά του να πραγματοποιήσει επίσκεψη στον άρχοντα της Λέσβου ήδη από το φθινόπωρο του 1372 θα πρέπει να είχε γνωστοποιήσει στον αυτοκράτορα μέσω κοινών φιλικών τους προσώπων, πιθανότατα στις αρχές ή οπωσδήποτε το καλοκαίρι του 1373, συναντώντας ωστόσο και πάλι σοβαρές αντιρρήσεις, καθώς δεν του επιτράπηκε η αναχώρηση από την Κωνσταντινούπολη¹⁹⁰². Είναι πολύ πιθανό επίσης να ακολούθησαν και άλλα παρόμοια αιτήματα, τα οποία θα πρέπει να απορρίφθηκαν εξαιτίας του συνεχιζόμενου θυμού του Ιωάννη Ε΄ για την άρνησή του να επανέλθει στο αυτοκρατορικό επιτελείο και να αναλάβει τη νέα φιλοδυτική προσπάθεια που ξεκίνησε στις αρχές του 1373, αλλά και πιθανότατα λόγω των αιωρούμενων εις βάρος του κατηγοριών για συνομωσία με τον *Gattilusio* υπέρ του Ανδρονίκου. Για το λόγο αυτό και, όπως δήλωνε ο Δημήτριος, αγνοούσε τα πραγματικά αίτια της αυτοκρατορικής άρνησης, αποδίδοντάς τα κυρίως στις συκοφαντίες των αντιπάλων του στο παλάτι¹⁹⁰³ και ζητώντας από τον αυτοκράτορα να διερευνήσει την ορθότητά τους πριν καταλήξει στην ενοχοποίησή του¹⁹⁰⁴. Επειδή μάλιστα ο Ιωάννης Ε΄ εξακολουθούσε να αρνείται να τον δεχτεί σε ακρόαση¹⁹⁰⁵ για να απολογηθεί και να υπερασπιστεί την αθωότητά του, αλλά και να επιχειρηματολογήσει αναφορικά με τους λόγους της επιθυμίας του να μεταβεί στη Λέσβο, του απευθύνει στις αρχές φθινοπώρου του 1373 μια ασυνήθιστα εκτενή επιστολή¹⁹⁰⁶, με την οποία του ζητούσε επίμονα συγκατάθεση για την επικείμενη αναχώρησή του, ανακοινώνοντάς του επιτακτικά πως, ακόμη και αν προβάλλει αντιρρήσεις, είναι πλέον ειλημμένη η απόφασή του να αποχωρήσει από την

¹⁹⁰¹ «πῶς γὰρ ἂν, πρῶτατε βασιλέων, τὴν Πόλιν ἀνασχοίμην οἰκεῖν σοῦ τοσοῦτον ὀργιζομένου, ... τοῦτο γὰρ με λογιζομαι πείθει τὸ τὸν ἐς Μιτυλήνην πλοῦν κωλυθῆναι μοι, εἰς ἣν οὐκ ἔμαυτῶ τι πράττων πλεῖν ἠβουλήθην, ἀλλὰ τῶ σῶ κηδεστῆ χαριζόμενος» (Ἐπιστ. 117, Τῶ βασιλεῖ, 7-13, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 155-156).

¹⁹⁰² Πρβλ. Ἐπιστ. 117, Τῶ βασιλεῖ, 12, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 155.

¹⁹⁰³ «καὶ τὴν μὲν οὔσαν περὶ ἡμῶν δόξαν ψυχῆς ἐκβαλόντος, οὐκ οἶδα δὲ τίσι φανεροῖς τεκμηρίοις ἀναπεισθέντος ὡς ἄρα νῦν ἕτερα πρὸ τῶν σῶν θεραπεύειν εἰλόμην;» (Ἐπιστ. 117, Τῶ βασιλεῖ, 9-11, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 155).

¹⁹⁰⁴ «καὶ εἰσιν οἱ νόμοι γράμματα σά, ἐν οἷς γέγραπται διαρρήδην μηδένα δεῖν δοκεῖν πρὸ τῶν ἐλέγχων κακόν. Τοσαῦτ' ἀπέχουσι συγχωρεῖν τὸν οὐκ ἐξεληλεγμένον κολάζεσθαι» (Ἐπιστ. 117, Τῶ βασιλεῖ, 47-50, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156).

¹⁹⁰⁵ «Τὸ δὲ μάλιστα ἀνιῶν, ὅτι μηδὲ συγχωρεῖς ἔχειν πρὸς ὃν ἂν ἀπολογισαίμην περὶ ὧν ἐγκαλοῦμαι, ἀλλ' ἀνάγκην μὲ κρύπτειν εἰς γῆν, τῆς σῆς πάντα πρᾶότητος τὴν ἐμὴν ἐλεγχούσης ἀπολογίαν» (Ἐπιστ. 117, Τῶ βασιλεῖ, 56-59, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157).

¹⁹⁰⁶ Το μέγεθος της επιστολής σχολιάζει υπαινικτικά και ελαφρώς ειρωνικά για τον αυτοκράτορα ο Δημήτριος, επιχειρώντας να το δικαιολογήσει με πρόσχημα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει, ως εξής : «οἶδα μὲν οὖν τὸ τῆς ἐπιστολῆς μέτρον ἐκβάς, ἄλλως τε καὶ σὲ γινώσκων οὐχ ἡδέως τῶν μακρῶν ἀκροώμενον λόγων. Ἀλλὰ με ἡ συμφορὰ πεποίηκε λάλον» (Ἐπιστ. 117, Τῶ βασιλεῖ, 75-77, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157).

Πόλιν¹⁹⁰⁷ χωρίς να υπολογίσει τις συνέπειες, υπογραμμίζοντάς του πως, «εἰ δ' αὐτοῦ με κέκρικας προσηλώσθαι, τροφὰς ἐτοίμαζέ μοι καὶ δεσμωτήριον»¹⁹⁰⁸.

Οι αντιρρήσεις του Ιωάννη Ε' για το σχεδιαζόμενο ταξίδι του Κυδώνη στη Μυτιλήνη εκείνη την περίοδο είναι βέβαιο ότι συνδέονταν με το θυμό του εξαιτίας της ολοκληρωτικής εγκατάλειψης της υπηρεσίας του στο παλάτι, καθώς επίσης και με τις τεταμένες σχέσεις του με τον «κηδεστήν» του άρχοντα της Λέσβου, αλλά και οπωσδήποτε με τον φόβο ενδεχόμενης οριστικής εγκατάστασης του *Μεσάζοντος* στην Λέσβο ή μετάβασής του με την αρωγή του *Gattilusio* στη Δύση. Εκτός αυτών όμως, είναι σίγουρο επίσης ότι ο αυτοκράτορας εξακολουθούσε να θεωρεί απαραίτητη την παρουσία του έμπειρου πολιτικού στην αυτοκρατορική υπηρεσία και αναγκαία την παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη για το συμφέρον της Αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι - όπως ήδη αναφέρθηκε - είχε ήδη ξεκινήσει την προσπάθεια αναθέρμανσης των σχέσεων με τον παπικό θρόνο από τις αρχές του 1373, γι' αυτό και επιδίωκε με κάθε τρόπο να τον επαναφέρει στο επιτελείο του με σκοπό να του αναθέσει την ευθύνη για την οργάνωσή τους, αρνούμενος μάλιστα για το λόγο αυτό λίγο αργότερα να τον δεχτεί ως παπικό εκπρόσωπο¹⁹⁰⁹.

Η αρνητική στάση όμως του Ιωάννη Ε' για ένα ταξίδι του Δημητρίου στη Μυτιλήνη ειδικά σε εκείνη την χρονική συγκυρία σχετιζόταν περισσότερο με την έκρυθμη κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας των σφετεριστικών ενεργειών του συμβασιλέα Ανδρονίκου και οφειλόταν στην διατάραξη των σχέσεων του με τον *Gattilusio*, εφόσον ο άρχοντας της Λέσβου είχε κινήσει αρκετό διάστημα πριν την υποψία στο παλάτι ότι υποστηρίζει τις ενέργειες του ανήσυχου διαδόχου στη διαμάχη με τον πατέρα του, πράγμα που θα πρέπει να επέφερε από το Μάιο του 1373, οπότε ο Ανδρόνικος επαναστάτησε, ακόμη μεγαλύτερη ένταση μεταξύ τους¹⁹¹⁰. Έτσι, το γεγονός ότι η εκδήλωση της επιθυμίας του Κυδώνη να επισκεφθεί τη Μυτιλήνη συνέπεσε χρονικά σχεδόν με την ανταρσία του Ανδρονίκου, υπήρξε νομίζουμε η σημαντικότερη ίσως αιτία για την οποία συνάντησε την τόσο έντονη άρνηση από τον Ιωάννη Ε' να συγκατατεθεί. Είναι βέβαιο όμως, ότι τη σφοδρή του ενόχληση προκάλεσε κυρίως η επιμονή του *Μεσάζοντος* να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη, ώστε η υποψία για συνεργασία του Ανδρονίκου με τον *Gattilusio*, να τον καταστήσει κατά προέκταση και με δεδομένη την συνεχιζόμενη αποστασιοποίησή του από το αυτοκρατορικό περιβάλλον ύποπτο για συμμετοχή

¹⁹⁰⁷ Την πρόθεσή του αυτή γνωστοποιεί από την αρχή της επιστολής, σημειώνοντας, «έν ἐπιλόγοις μὲν οἱ καρποὶ· καὶ ἔδει σέ τῶν προσιμίων αὐτῶν καὶ τῆς ἀκμῆς ἀπολαύσαντα, καὶ λήγοντας τούτους πάλιν ἰδεῖν. ἐν ἐπιλόγοις δὲ καὶ ἡμεῖς ... ἀλλὰ καὶ ὅπως του τονίζει κατόπιν, ἔγωγε οὐ παραμενῶ, σοὶ μέλλων δοκεῖν πονηρός, ἀλλὰ κατὰ τὸν Θηβαῖον Κράτητα καὶ αὐτὸς ἐλευθερώσω τὸν Θεσσαλονικέα Δημήτριον» (Ἐπιστ. 117, *Τῶ βασιλεῖ*, 4-6 και 71-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 155 και 157).

¹⁹⁰⁸ Ἐπιστ. 117, *Τῶ βασιλεῖ*, 70-71, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157.

¹⁹⁰⁹ Halecki, *Un Empereur*, σ. 307 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 30.

¹⁹¹⁰ Ἐπιστ. 117, *Τῶ βασιλεῖ*, 13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 200.

στην θρυλούμενη συνομωσία. Γι' αυτό και, όπως υποστηρίζει κατόπιν ο έμπειρος πολιτικός, η αρχική αυτοκρατορική άρνηση για το ταξίδι του στην Μυτιλήνη οφειλόταν σε αβάσιμη δυσπιστία προς το πρόσωπό του¹⁹¹¹, παροτρύνοντας μάλιστα με έμφαση τον Ιωάννη Ε' το φθινόπωρο του 1373, να μην θεωρεί «τοῖς σοῖς ἐναντιοῦσθαι με παρ' ἄλλοις γενόμενον»¹⁹¹², προτρέποντάς τον επιπλέον να τον απαλλάξει από τη συμφορά της εις βάρος του συκοφαντίας για αντιπαλότητα προς το πρόσωπό του¹⁹¹³.

Επειδή ο Κυδώνης γνώριζε ότι θεωρούνταν ήδη ύποπτος στο παλάτι ως συνωμότης εναντίον του αυτοκράτορα μετά την εξέγερση του Ανδρονίκου και την σχεδόν ταυτόχρονη διατύπωση του αιτήματός του να επισκεφτεί τον *Gattiluso*, απευθύνει επιστολή το καλοκαίρι του 1373 στον μεγάλο Δομέστικο Δημήτριο Παλαιολόγο, με τον οποίο συνδεόταν και ο άρχοντας της Λέσβου με στενή φιλία - καθώς είχαν συνταξιδέψει¹⁹¹⁴ και οι τρεις στην *Ἰταλίαν* το 1369/1371 -, επιφορτίζοντάς τον να μεσολαβήσει και να προτρέψει ως συγγενής¹⁹¹⁵, στενός του σύμβουλος και συνεργάτης¹⁹¹⁶ τον Ιωάννη Ε', που πρόκειται να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη¹⁹¹⁷, να άρει την δυσμένεια στο πρόσωπό του, εφόσον δύο χρόνια περίπου, δηλαδή από το φθινόπωρο του 1371, υποφέρει, όπως ισχυρίζεται, αναίτια από τις ποικίλες συκοφαντίες των αντιπάλων του¹⁹¹⁸. Από τον μεγάλο Δομέστικο ζητά επίσης να προσπαθήσει να πείσει τον αυτοκράτορα να μην δέχεται ανεξέταστα κατηγορίες και συκοφαντίες εναντίον αθώων όπως εκείνος¹⁹¹⁹, αλλά να

¹⁹¹¹ «ἐμοὶ δὲ παρὰ Χριστιανὸν ἀφικέσθαι, καὶ σοὶ φίλον τε καὶ εὖνουν, ἥκιστα συγκεχώρηται, ἀλλ' ὡς τι μέγα σέ καὶ τὴν πατρίδα βλάβαντι προσετέτακτο μένειν αὐτοῦ. Οὐ γὰρ δήπου σοὶ βοηθήσειν αὐτόθι μὲ γενόμενον πεπεισμένος ἐκώλυες, ἀλλ' ἦν τὸ κατασχεῖν δύσνοιάν μου κατηγοροῦντος. Καίτοι, πότε δικαιοτάτε βασιλέων, ..., μιὰρὸν καὶ προδότην καὶ πανούργως ὀμιλοῦντά με τοῖς φίλοις εὐρών, ἐπίστευσας καὶ νῦν τοῖς εἰωθόσι μὲ χρῆσασθαι;» (Ἐπιστ. 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 26-32, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156).

¹⁹¹² Ἐπιστ. 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 62-63, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157.

¹⁹¹³ «λῦσον, ὦ βασιλεῦ, τὴν μὲν χεῖρῳ δόξαν περὶ ἐμοῦ τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν, τὴν δ' ἀληθῆ καὶ παρὰ τῶν παραγμάτων ἀντιλαθὼν, μηδὲ πίστευε τοῖς διαβολαῖς ἔρημον ἀνδρῶν ἀγαθῶν ποιεῖν σέ βουλομένοις» (Ἐπιστ. 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 77-79, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157).

¹⁹¹⁴ Ὅπως αναφέρει μάλιστα ο Κυδώνης στον μεγάλο Δομέστικο για εκείνη την περίοδο, «μὲμνησο καὶ τινος φίλου. ὄν πολλὰ μὲν ἐφίλεις πολλὰ δὲ ἐπήνεις, πολλὰ δὲ συνέπλευσας, πολλὰ δὲ συνεκινδύνευσας, ὁμοίως δ' αὐτῷ τότε τῶν ἐλπισθέντων ἀπέτυχες» (Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 26-29, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40).

¹⁹¹⁵ Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 15-16, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40.

¹⁹¹⁶ «τούτων δὲ πάντων οὐκ ἄδηλον ὡς τῶν ἐν αὐτῷ σύμβουλος ἔση, τὰ δὲ συμπράξεις» (Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 10-11, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 39).

¹⁹¹⁷ Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 29-34, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40.

¹⁹¹⁸ «ἔτος ἤδη τουτὶ δεύτερον παλαιῶν ἀπειρήκα» (Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 33-34, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40).

¹⁹¹⁹ «μὴ ῥαδίως πιστεύειν τοῖς λόγοις ὧν ταῖς πράξεις μὲμφεται, μηδὲ ταῖς τῶν ἀχρήστων συκοφαντίαις ἀνέχεσθαι τοὺς χρησίμους τῶν ἀνδρῶν ζημιοῦσθαι» (Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 29-31, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40).

προστατέψει με την μεσολάβησή του πρωτίστως τον ίδιο τον ηγεμόνα¹⁹²⁰ από την παραπλάνηση που οδηγείται από μερίδα συνεργατών του. Επειδή μάλιστα είναι πασιδηλο, όπως του τονίζει, ότι ουδέποτε και για οποιονδήποτε λόγο, καθώς υπήρξε πάντοτε αφοσιωμένος φίλος του, προσπάθησε να τον βλάψει¹⁹²¹, θεωρεί ότι ο αυτοκράτορας δεν θα πρέπει «πάντα τοῖς κατηγοροῖς πιστεύει», αλλά αντιθέτως επιβάλλεται να πάψει να τον υποψιάζεται και, επειδή δεν γνωρίζει τον λόγο που τον κωλύει γι' αυτό, είναι απαραίτητο να του επιτρέψει την επίσκεψη στον *Gattilusio*, αλλά και να του αποδώσει την υποσχεθείσα χορηγία που κατά τρόπο τιμωρητικό κατακρατεί¹⁹²², εννοώντας προφανώς το υπόλοιπο της αναγκαίας γι' αυτόν οικονομικής ενίσχυσης, την οποία του στερεί αναίτια για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, εξαιτίας της άρνησής του να συνεχίσει την υπηρεσία του στο αυτοκρατορικό επιτελείο.

Φαίνεται ωστόσο ότι παρά την πιθανή παρέμβαση του μεγάλου Δομεστικού, ο αυτοκράτορας δεν είχε πρόθεση να μεταβάλλει στάση απέναντι στον Κυδώνη. Έτσι, όταν ζήτησε και πάλι με την τελευταία του επιστολή να λάβει την απαραίτητη συγκατάθεση για να αναχωρήσει με προορισμό τη Μυτιλήνη, ο Ιωάννης Ε΄, καθώς είχε σοβαρές αντιρρήσεις, είτε αγνόησε το αίτημα, είτε πιθανότατα απέφυγε να απαντήσει, εφόσον το είχε ήδη απορρίψει, αλλά και του είχε διαμηνύσει προειδοποιητικά ότι, αν θα πραγματοποιούσε τελικά την επίσκεψη στη Λέσβο χωρίς την έγκρισή του, επρόκειτο να περιπέσει σε μεγαλύτερη δυσμένεια, καθώς αυτό θα εκλαμβάνόταν ως πράξη ατιμίας και απιστίας απέναντί του και θα κατηγορούνταν ως ανώτατος αξιωματούχος για προδοσία, αφού η ενέργειά του θα επέφερε βλάβη στην Αυτοκρατορία και ο ίδιος θα ενοχοποιούνταν επιπλέον επίσημα για συνωμοσία εναντίον του¹⁹²³.

Το γεγονός όμως ότι ο αυτοκράτορας δεν έδωσε ευθεία αρνητική απάντηση αυτή τη φορά, φαίνεται ότι παρανοήθηκε ή εκλήφθηκε εσφαλμένα - ίσως και λόγω του τρόπου που του μεταφέρθηκε - από τον Δημήτριο ως σιωπηρή συγκατάθεση ή

¹⁹²⁰ «ἀντί πονηρῶν ἀγαθούς αὐτῷ προξενῶν διακόνους», αλλά να απαλλάξει και τον Κυδώνη από «τῶν κρύβδην διαβολῶν» (Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῳ*, 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40).

¹⁹²¹ «καὶ τὴν παλαιὰν φιλίαν αἰδεῖται, καὶ πρὸ ταύτης τῷ μηδενὶ μέ ποτε βλάβης αἴτιον αὐτῷ καταστῆναι, ὃ μοι πάντες συνίσασιν» (Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῳ*, 36-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40).

¹⁹²² «οὐδὲ γὰρ ὁ βασιλεὺς πάντα τοῖς κατηγοροῖς πιστεύει, ἀλλὰ τοὺς ἐκείνων τρόπους οὐκ ἀγνοῶν νέμει τι καὶ καὶ ἡμῖν, ... πᾶσαν τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν ὑποψίαν καὶ δωρεῶν ἀξιώσει, ἃς ὑπισχνεῖται μὲν ἀεὶ, δέδωκε δὲ οὐπω, κωλυόμενος οὐκ οἶδα ὑφ' ὅτου» (Ἐπιστ. 168, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῳ*, 34-36 και 38-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 40).

¹⁹²³ Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὸν υπαινιγμὸ του ὅτι οἱ συχνές επισκέψεις βυζαντινῶν αξιωματούχων στὴν αὐλὴ του σουλτάνου δὲν αποτελοῦν ἀπιστίαν καὶ ἀτιμίαν, ἐνῶ ἡ δικὴ του ἐπίσκεψη στὸν *Gattilusio* θὰ βλάψει τὴν πατρίδα καὶ θὰ ἐπισύρει τὴν δύσνοιαν τοῦ αυτοκράτορα, εφόσον θὰ θεωρηθεῖ «μιαρὸς καὶ προδότης καὶ πανούργως ὁμιλῶν τοῖς φίλοις» (Ἐπιστ. 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 25-26, 28, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156).

ανοχή¹⁹²⁴, ώστε να ισχυρίζεται αργότερα ότι ο Ιωάννης Ε΄ δεν απαγόρευσε ρητά την αναχώρησή του για τη Μυτιλήνη, κάτι που επισημαίνει με έμφαση στην προστάτιδά του αυτοκράτειρα Ελένη¹⁹²⁵, ενώ και στον Μανουήλ, θεωρώντας ότι ο αυτοκράτορας έδειξε με την στάση του ότι συγκατένευσε και ενέκρινε σιωπηρά την αποχώρησή του από την Πόλιν, τόνιζε ότι εγκαλείται άδικα, ζητώντας του να υπενθυμίσει στον πατέρα του «ὡς δεηθέντι μοι τὴν ἔξοδον συνεχώρησεν καὶ ὡς οὐκ ἂν δικαίως ἐγκαλοῖμην τοῖς συγκεχωρημένοις χρησάμενος»¹⁹²⁶.

Όστόσο και σε αντίθεση με την εντύπωση που, όπως ισχυρίζεται, αποκόμισε ο Κυδώνης, ο Ιωάννης Ε΄ δεν επιθυμούσε για κανέναν λόγο την αποχώρησή του από την Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό και, θεωρώντας ότι ο Μεσάζων το γνώριζε και δεν θα πραγματοποιούσε το ταξίδι χωρίς την συγκατάθεσή του, δεν απέρριψε ευθέως το αίτημά του, επιθυμώντας προφανώς να μην επιδεινώσει περισσότερο τις σχέσεις τους, αλλά και επηρεασμένος ίσως από την αποστροφή του Δημητρίου στην τελευταία επιστολή που του απηύθυνε το φθινόπωρο του 1373, όπου άφηνε να εννοηθεί ότι ενδεχομένως δεν θα αναχωρούσε από την Κωνσταντινούπολη, αρκεί να μην υπάρξει και πάλι αναγκαστική δέσμευσή του εκεί¹⁹²⁷. Μη παραχωρώντας ευθέως την άδεια στον Κυδώνη όμως, αλλά αφήνοντάς τον να επιλέξει ο ίδιος για το πως θα ενεργήσει, ο αυτοκράτορας είναι πολύ πιθανόν να επιδίωκε επίσης να δοκιμάσει, ενδεχομένως και έπειτα από εισήγηση του επιτελείου του, την πιστότητα και την αφοσίωσή του, με την ελπίδα ότι ως έμπειρος πολιτικός θα απέφευγε, ενώ έφερε ανώτατο αυτοκρατορικό αξίωμα, να πραγματοποιήσει τελικά το ταξίδι για να επισκεφτεί κάποιον που, παρότι συγγενής του όπως ο *Gattilusio*, θεωρούνταν αντίπαλος του και εχθρός της Αυτοκρατορίας εκείνη την εποχή, λόγω της συνεργασίας του με τον σφετεριστή του θρόνου Ανδρόνικο.

Ο Δημήτριος εν τω μεταξύ, που δεν ήταν διατεθειμένος να αναχωρήσει χωρίς την συγκατάθεση του Ιωάννη Ε΄, θα πρέπει να αιφνιδιάστηκε ευχάριστα από τη μη ρητή αυτοκρατορική άρνηση, γι' αυτό και ενώ ανέμενε, με δεδομένη την δύσκολη πολιτική συγκυρία εξαιτίας της συνωμοσίας του Ανδρονίκου, την απόρριψη του αιτήματός του και την ματαίωση της αναχώρησής του, εξέλαβε την

¹⁹²⁴ Για το λόγο αυτό και ο Tinnfeld, (*Die Briefe*, σ. 261) υποστηρίζει ότι ο «*Kydones reist mit ungern erteilter Erlaubnis des Kaisers zu seinem Freund, dem Genuesen Francesco I. Gattilusio, nach Lesbos. Die Ungnade des Kaisers dauert auch nach seiner Rückkehr an*».

¹⁹²⁵ *Επιστ.* 134, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 3 και Tinnfeld, *Briefe*, I/II, σ. 573-574.

¹⁹²⁶ «καὶ σὺ δι' ὧν δόξει φιλάνθρωπος συμβουλεύσεις, ἀναμιμνήσκων ὡς δεηθέντι μοι τὴν ἔξοδον συνεχώρησεν καὶ ὡς οὐκ ἂν δικαίως ἐγκαλοῖμην τοῖς συγκεχωρημένοις χρησάμενος» (*Επιστ.* 132, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2). Επίσης Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 31 εξ και Tinnfeld, *Briefe*, I/II, σ. 567-568.

¹⁹²⁷ Και αυτό διότι είχε προειδοποιήσει ότι σε περίπτωση απαγόρευσης, εκείνος θα αναχωρούσε χωρίς την συγκατάθεσή του, γεγονός που θα οδηγούσε στα άκρα τις σχέσεις τους με την τιμωρία του Δημητρίου και την αφαίρεση του αξιώματός του, κάτι που δεν επιθυμούσε ο Ιωάννης Ε΄. Έτσι, όπως του αναφέρει χαρακτηριστικά, «εἶ μὲν οὖν ἑάσεις χρῆσθαι με τοῖς δοκοῦσιν, ἴσως μὲν ἄπειμι, ἴσως δὲ καὶ ἡ τῆς πατρίδος τύχη καθέξει» (*Επιστ.* 117, *Τῷ βασιλεῖ*, 69-69, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157).

αυτοκρατορική σιωπή εσφαλμένα ή και εσκεμμένα ως έμμεση συγκατάθεση. Έτσι, στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1373 το αργότερο¹⁹²⁸, βέβαιος για την άδεια από τον αυτοκράτορα και οπωσδήποτε παρασυρμένος από τον ενθουσιασμό και την σφοδρή επιθυμία που τον διακατείχε να αποχωρήσει επιτέλους από την Κωνσταντινούπολη, ταξίδεψε κατά τρόπο αιφνίδιο και χωρίς να υπολογίσει τις συνέπειες της κίνησής του στην Λέσβο¹⁹²⁹. Το γεγονός αυτό όμως δυσαρέστησε πολύ έντονα τον αυτοκράτορα μόλις το πληροφορήθηκε, καθότι η αναχώρησή του από την *μεγάλην Πόλιν* απέκλειε επιπλέον αυτόματα και την επάνοδό του στο επιτελείο του, αλλά και έθετε σε σοβαρό κίνδυνο την επιτυχία της επιχειρούμενης φιλοδυτικής προσπάθειας. Εκτός αυτού όμως, ο Ιωάννης Ε΄ θεώρησε πιθανότατα την εσπευσμένη αναχώρηση του Κυδώνη ως ύποπτη κίνηση, εκλαμβάνοντάς την ως *φυγήν*¹⁹³⁰, πράγμα που ενίσχυσε τις υπόνοιές του και λειτούργησε ως επιβεβαίωση των κατηγοριών των αντιπάλων του για συνωμοτικό ρόλο και σύμπραξή του με τον άρχοντα της Λέσβου στην προσπάθεια προώθησης του Ανδρονίκου στον θρόνο. Έτσι, παρόλο που δεν ευσταθούσε, όπως θα φανεί στην συνέχεια, ένα τέτοιο ενδεχόμενο, η αναχώρηση του έμπειρου πολιτικού από την Κωνσταντινούπολη επέσυρε ακόμη περισσότερο την *δύσνοιαν* του Ιωάννη Ε΄, με συνέπεια να απαγορέψει παντελώς την επάνοδο του στην *μεγάλην Πόλιν*, κηρύσσοντάς τον ουσιαστικά ανεπιθύμητο πρόσωπο (*persona non grata*) για την Αυτοκρατορία.

Στην οδυνηρή αυτή απόφαση για τον *Μεσάζοντα* οδηγήθηκε πιθανότατα ο Ιωάννης Ε΄ επιπλέον, εφόσον εκείνη την περίοδο δεχόταν ασφυκτικές πιέσεις για να αντιδράσει δυναμικά στις στασιαστικές ενέργειες του συμβασιλέα και από τον Μουράτ Α΄, ώστε να υπάρξει σοβαρό ενδεχόμενο να εκληφθεί η παρουσία του Κυδώνη ως ανώτατου αξιωματούχου του στη Μυτιλήνη ως έμμεση υποστήριξη στον αντιοθωμανό *Gattilusio* και δείγμα αφερεγγυότητας του ίδιου του αυτοκράτορα προς τον επικυρίαρχο του, τον οποίο η παραμονή του Δημητρίου στην Λέσβο παρουσίαζε ότι ασκεί ταυτόχρονα αντιτουρκική πολιτική, γεγονός που στρεφόταν σαφώς εναντίον της κατευναστικής του στάσης ως υποτελούς απέναντι στους Οθωμανούς¹⁹³¹. Η ενέργεια του Κυδώνη να μεταβεί στην Λέσβο συνεπώς, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι γνώριζε τον ύποπτο ρόλο του άρχοντά της όσον αφορά τη συνεργασία του με τον Ανδρόνικο και την αντίθεσή του με την φιλοοθωμανική πολιτική του Ιωάννη Ε΄, δυσαρέστησε ακόμη περισσότερο τον αυτοκράτορα και αποτέλεσε την κύρια αιτία για να πληγούν βαθύτερα οι σχέσεις τους, εφόσον θεωρήθηκε προφανώς ότι με την αυθαίρετη αναχώρησή του από την

¹⁹²⁸ Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 261.

¹⁹²⁹ Σχετικά με την αυτοκρατορική άδεια για αναχώρηση του Δημητρίου από την Κωνσταντινούπολη, βλ. *Επιστ.* 132, 30-32 · 133, 28 και 134, 26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2 · 3 και 5. Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 16. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 28-29. Дүнаев, *Κυδοнос*, σ. 642 a.

¹⁹³⁰ «καὶ τόθ' ὑμῖν ἐπανήξομεν, εἰ μὴ φυγήν τὴν ἀποδημίαν ἡμῶν ταύτην καλεῖτε μηδὲ πρὸς ὑμᾶς δύσνοιαν τὴν πρὸς τοὺς συμμάχους φιλίαν» (*Επιστ.* 135, *Ἀνδρέα τῷ Ἀσάνη*, 28-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 5) και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 576.

¹⁹³¹ Πρβλ. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 200-201.

Κωνσταντινούπολη κατέδειξε ακόμη πιο έντονα ότι περιφρονεί εντελώς τον κύριο του και επιβεβαίωσε έμπρακτα την άρνησή του, παρόλο που ήταν απαραίτητη η παρουσία του στην αυτοκρατορική διοίκηση, να επανέλθει στην υπηρεσία του στο παλάτι, παρότι βρισκόταν σε εξέλιξη η νέα αυτοκρατορική πρωτοβουλία για προσέγγιση με τη Δύση.

Παρά το γεγονός όμως ότι με την ενέργειά του αυτή ο Δημήτριος αντιτάχθηκε ευθέως στην αυτοκρατορική πολιτική και κατηγορήθηκε ότι συμμαχεί και συνεργάζεται συνωμοτικά με τον *Gattiluso* υπέρ του Ανδρονίκου, δεν του αφαιρέθηκε και πάλι το αξίωμα του *Μεσάζοντος*, ούτε λήφθηκαν εναντίον του, εκτός από την απαγόρευση επανόδου του στην Κωνσταντινούπολη, άλλα σκληρότερα μέτρα, δεδομένου ότι ο αυτοκράτορας εξακολουθούσε στην πραγματικότητα να επιθυμεί την παρουσία του στο επιτελείο του, αλλά και ήταν γνωστό στην *μεγάλην Πόλιν* ότι η κύρια αιτία που τον ώθησε για να ταξιδέψει στη Λέσβο δεν ήταν οπωσδήποτε ο συνωμοτικός του ρόλος με τον *Gattiluso*, αφού εξακολουθούσε να είναι πλήρως αφοσιωμένος στον νόμιμο Παλαιολόγο αυτοκράτορα¹⁹³², καθώς : α) αντιπαθούσε τον αντιβασιλέα, β) δεν επιθυμούσε - επειδή προέκρινε ήδη τον αδερφό του Μανουήλ ως ικανότερο ηγεμόνα - την άνοδό του στο θρόνο, γ) δεν συμφωνούσε με την όλη του στάση απέναντι στον πατέρα του και δ) οπωσδήποτε δεν συμεριζόταν, αλλά αντιθέτως είχε καταπολεμήσει με έντονο τρόπο το φθινόπωρο του 1371 την ενδοτική του πολιτική και στάση έναντι των Οθωμανών.

Είναι βέβαιο συνεπώς, ότι ο Κυδώνης αποφάσισε να ταξιδέψει στην Μυτιλήνη, διότι ήταν απογοητευμένος πρωτίστως για την απόρριψη του αιτήματός του να μεταβεί στη Δύση, όπου θεωρούσε ότι θα απαλλασσόταν από τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε από τους αντιπάλους του στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και εξαιτίας της έλλειψης προστασίας από τον αυτοκράτορα, όπως επίσης και με αφορμή την αλλαγή της πολιτικής του έναντι των Οθωμανών. Την επιθυμία του μάλιστα για αναχώρηση από την *μεγάλην Πόλιν* ως αντίδραση στην φιλοοθωμανική αυτοκρατορική πολιτική θεωρούμε ότι εκφράζει με σαφήνεια στην τελευταία, πριν από την αναχώρησή του, επιστολή προς τον Ιωάννη Ε΄, τον οποίο εγκραλεί διότι, ενώ δεν απαγορεύει την μετάβαση και παραμονή πολλών αρχόντων από την Πόλιν στην αυλή του σουλτάνου, όπου μάλιστα καταφέρονταν εναντίον του και προέβαιναν σε ανταλλαγές ακριβών δώρων, δεν διστάζει αντίθετα να στερήσει από εκείνον την δυνατότητα επίσκεψης σε έναν χριστιανό ηγεμόνα και μάλιστα συγγενή, φίλο και μέχρι πρότινος ευνοούμενο του¹⁹³³, με την οποία όχι μόνο δεν επιθυμεί, όπως τον

¹⁹³² Το απέδειξε σαφώς με την στάση του έναντι του Ανδρονίκου Δ΄ στη διάρκεια της βασιλείας του, τονίζοντάς του χαρακτηριστικά, ότι «*ἐγὼ τῶν σοῖ δουλευόντων οὐκ ἄν ποτε γενοίμην ἕως ἄν σωφρονῶ, ἐπεὶ μήδ' ἐστὶν ὁ με πρὸς τὴν ἀτιμίαν ταύτην συνελάσειεν ἄν*» (Επιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 39-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 24) και Радић, *Време Јована V*, σ. 399.

¹⁹³³ «*καίτοι πολλοὺς ἴσμεν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀποδημήσαντας ἐκείνοις καὶ κατὰ σοῦ συγγενομένους ἐκείνοις, καὶ συνδειπνήσαντας, καὶ δῶρα τὰ μὲν δόντας τὰ δὲ λαβόντας φανερωῶς ἐπανήκοντας. Οὐς οὐδεὶς οὔτ' ἀπιόντας ἐκώλυσεν, οὔτ' ἐπανιοῦσιν ἐμέμψατο, οὔδ' προήνεγκεν*

υποψιάζεται, να τον υπονομεύσει, αλλά αντίθετα προτίθεται, καθώς αυτό μόνο του επιτρέπει η ηθική του συγκρότηση όπως ισχυρίζεται, να τον επαινέσει και να τον υπερασπιστεί¹⁹³⁴, εργαζόμενος εμμέσως στη Μυτιλήνη για τα συμφέροντα της Αυτοκρατορίας, προτρέποντας ενδεχομένως τον *Gattilusio* να μην συμπράξει με τον σφετεριστή Ανδρόνικο.

Έτσι ο Δημήτριος, επειδή θεωρούσε την αναχώρησή του για τη Λέσβο ως μια διέξοδο προκειμένου να ανακουφιστεί προσωρινά από τις ασφυκτικές πιέσεις που δεχόταν στην Κωνσταντινούπολη, δεν φαίνεται να υποψιάστηκε από την αρχή τον λόγο της απαγόρευσης της επανόδου του, ούτε βέβαια να υπολόγισε τις εις βάρος του συνέπειες της αναχώρησής του, τις οποίες άρχισε να συνειδητοποιεί μικρό διάστημα μετά την εγκατάστασή του στη Μυτιλήνη, οπότε ενημερώθηκε προφανώς από τους φίλους του στο παλάτι για τις κατηγορίες και το δυσμενές κλίμα που είχε διαμορφωθεί εκεί εις βάρος του. Έτσι, με σκοπό να διασκεδάσει τις υποψίες και να κατευνάσει τον αυτοκρατορικό θυμό, αλλά και να περιστείλει τις αντιδράσεις των αντιπάλων του στην Πόλιν, απέστειλε από την Λέσβο σειρά επιστολών, όπου υποστήριζε ότι ο μοναδικός λόγος για τον οποίο πραγματοποίησε το ταξίδι του ήταν η *ἀπόγνωσις* στην οποία βρέθηκε, καθώς επιδίωκε να ξεφύγει από την απομόνωση και την αυτοκρατορική οργή, αλλά και να ικανοποιήσει την επιθυμία του φίλου του *Gattilusio* για να επισκεφτεί την Λέσβο¹⁹³⁵.

Παρά τις προσδοκίες που έτρεφε όμως ο Κυδώνης από το ταξίδι αυτό, λίγο μετά την άφιξή του στην Μυτιλήνη διαπίστωσε ότι η διαβίωση εκεί δεν τον ικανοποιούσε, ώστε να καταβάλλει ευθύς εξαρχής προσπάθεια για να εξομαλύνει τις σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄ προκειμένου να επιτύχει σε πρώτο στάδιο την άρση της απαγόρευσης και στη συνέχεια να προετοιμάσει το έδαφος για την ομαλή του επάνοδο στην Κωνσταντινούπολη. Επειδή μάλιστα πολλοί από τους φίλους του τον συμβούλευσαν να αποφύγει για κάποιο διάστημα την άμεση επικοινωνία με τον οργισμένο αυτοκράτορα¹⁹³⁶, αποφάσισε να τον προσεγγίσει εμμέσως, αποστέλλοντας κρυφά γράμμα στον νέο συναυτοκράτορα Μανουήλ τον Οκτώβριο του 1373, προκειμένου να τον συγχαρεί για την αναγόρευσή του¹⁹³⁷ και παράλληλα

ἀπιστίαν, οὐδ' ἀτιμίας ἀξιους ἠγήσατο. Ἐμοὶ δὲ παρὰ Χριστιανὸν ἀφικέσθαι, καὶ σοὶ φίλον τε καὶ εὖνουν, ἦκιστα συγκεχώρηται, ἀλλ' ὡς τι μέγα σὲ καὶ τὴν πατρίδα βλάβησιν προσετέτακτο μένειν αὐτοῦ» (Επιστ. 117, Τῷ βασιλεῖ, 22-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 156).

¹⁹³⁴ «περὶ δὲ σοῦ πάντες, εἴ ἴσθι, παρ' ἡμῶν ἐγκωμίων ἀκούσονται, καὶ τοῖς ἐτέρων λήροις, εἴ τινές εἰσι, τὴν ἡμετέραν ἀντιστήσομεν γλώτταν. Τοῦτο γὰρ καὶ δίκαιον καὶ τοῦ ἡθους τοῦ ἡμετέρου, εὐφημεῖν πανταχοῦ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐγκώμια λέγειν, μάλιστα δὲ σοῦ, εἰς ὃν βούλεται Θεὸς τὰ πάντων ἡμῶν ἀνήκειν» (Επιστ. 117, Τῷ βασιλεῖ, 64-69, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 157).

¹⁹³⁵ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 201.

¹⁹³⁶ «πολλοὶ συνεβούλευον σιωπᾶν καὶ μὴ λέγειν πρὸς ὀργιζόμενον βασιλέα· εἶναι δὲ τὴν ὀργὴν ὅτι δὴ τὴν Μυτιλήνην εἶδον, ἀπειρημένον μοι, καὶ ἔπλευσα παρὰ ἄνδρα ᾧ δύνατ' ἂν ὁ βσιλεύς ἐγκαλεῖν» (Επιστ. 132, 5-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 1).

¹⁹³⁷ «σοὶ μὲν ὑγείαν καὶ τρόπαια παρὰ τῶν ἐχθρῶν, εὖνοιαν δὲ παρὰ τῶν ὑπηκόων εὐχόμενος» (Επιστ. 132, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 1). Επίσης, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 9, 29,

να του ζητήσει να μεσολαβήσει στον πατέρα του για να άρει την απαγόρευση της επιστροφής του¹⁹³⁸, την οποία ωστόσο δεν προγραμματίζε, όπως του επισημαίνει, άμεσα, αλλά έπειτα από κάποιο διάστημα, ώστε «πρός καιρόν επάνειμι προς τήν πατρίδα»¹⁹³⁹, καθώς δεν επιθυμούσε να φανεί αχάριστος στον άρχοντα της Λέσβου που τον φιλοξενεί.

Στην Μυτιλήνη κατέφυγε, όπως εξηγεί στον Μανουήλ, έχοντας την βεβαιότητα για την αυτοκρατορική συγκατάθεση¹⁹⁴⁰ και πιστεύοντας ότι δεν επρόκειτο να ενοχοποιηθεί για τις πράξεις άλλων εναντίον του πατέρα του¹⁹⁴¹, υπονοώντας τον *Gattilusio*. Για το λόγο αυτό και παρηγορείται, όπως του αναφέρει, με την ελπίδα ότι με το πέρασμα του χρόνου ο αυτοκράτορας θα συγκατατεθεί στην επιστροφή του, ζητώντας επιπλέον συγχώρηση και από τους δύο βασιλείς¹⁹⁴², εφόσον κινήθηκε αντίθετα προς την βούλησή τους, καλώντας μάλιστα τον Ιωάννη Ε΄ μέσω του Μανουήλ να συνυπολογίσει την προσφορά του και την εύνοια που απολάμβανε ως αξιωματούχος του κατά το παρελθόν¹⁹⁴³, διαβεβαιώνοντάς τον επιπλέον για την πλήρη αφοσίωση και την αδιάπτωτη υποστήριξη του¹⁹⁴⁴. Την επιστολή αυτή ο Δημήτριος φαίνεται ότι απέστειλε στον συμβασιλέα μέσω κάποιου κοινού τους φίλου στην Κωνσταντινούπολη, από τον οποίο ζητά να φροντίσει επιπλέον ώστε να την αναγνώσει ο συμβασιλέας, αλλά και να τον πείσει να του

έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 96. Δούκας, *Ιστορία*, XII, 2, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 71-73. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 194. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 48. Ακόμη, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 295 εξ. Άμαντος, *Σχέσεις, Α΄*, σ. 79. Loenertz, *Insurrection*, σ. 334-340. Κόλιας, *Ανταρσία* σ. 59. Dölger, *Johannes VII*, σ. 23. Halecki, *Un Empereur*, σ. 302-303. Dennis, *Reign*, σ. 27. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή*, σ. 20. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 242. Barker, *Manuel II*, σ. 18 εξ. P. Schreiner, «Hochzeit und Krönung Kaiser Manuels II. Im Jahre 1392», *BZ* 60 (1967), σ. 73 εξ (το άρθρο στις σελ. 70-85). Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 71. Dennis, *Letters*, σ. 14. Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 16. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6. Раднѣ, *Време Јована V*, σ. 374 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 436.

¹⁹³⁸ «ἀλλὰ ταύτην μὲν αὐτός τε τὰ δίκαια ποιῶν δώσει ... ἴν' οὕτω θαρρήσας ἐπανεέλθω πρὸς τοὺς δεσπότας ...» (Ἐπιστ. 132, 29 και 32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2).

¹⁹³⁹ «πεισθεὶς δ' οἷς ἤξιωσε πρὸς καιρόν επάνειμι πρὸς τήν πατρίδα, ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἐπιτρέπητε» (Ἐπιστ. 132, 35-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2).

¹⁹⁴⁰ «καὶ σὺ δι' ὧν δόξει φιλάνθρωπος συμβουλευσεις, ἀναμνηστικῶν ὡς δεηθέντι μοι τὴν ἔξοδον συνεχώρησεν καὶ ὡς οὐκ ἂν δικαίως ἐγκαλοίμην τοῖς συγκεχωρημένοις χρησάμενος» (Ἐπιστ. 132, 29-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2).

¹⁹⁴¹ «τόν τε ἄνδρα παρ' ὃν ἀφικόμην οὐδεπώποθ' ὑπεύθυνον δόξαι τῷ βασιλεῖ, οὐδ' οἷον τοῖς ὀμιλοῦσι μεταδοῦναι τῶν ἐγκλημάτων» (Ἐπιστ. 132, 10-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 1).

¹⁹⁴² «ἐμαυτῷ δὲ συγγνώμην παρὰ σοῦ τε καὶ τοῦ τῶν ὄλων κυρίου, εἴ τι τοῖς τὰ ἐμὰ βιαζόμενος καιροῖς παρὰ τήν ἐκείνου γνώμην ἐπέισθην» (Ἐπιστ. 132, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 1).

¹⁹⁴³ «ὄν χρῆ τῆς ἐμῆς μεμνημένον εὐνοίας, ἧς παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὃν αὐτῷ συνεγενόμην πεπεύραται, καὶ ὡς οὐδεὶς αὐτῷ τῆς περὶ ἐμοῦ κρίσεως καὶ τοῦ πρὸς τὰ κοινὰ χρῆσθαι μοι πώποτ' ἐμέμψατο» (Ἐπιστ. 132, 19-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 1).

¹⁹⁴⁴ «εὐφημοῦντα μὲν ὅπουπερ ἂν παρῷ καὶ τοὺς τῶν νῦν δυσχερῶν μεμνημένους ἐπιστομίζοντα» (Ἐπιστ. 132, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 1).

αποστείλει απάντηση¹⁹⁴⁵, τονίζοντάς του ότι στη Λέσβο δεν τον οδήγησαν τόσο τα οικονομικά προβλήματα και η ένδεια, όσο η φιλία με τον *Gattiluso*¹⁹⁴⁶. Κατόπιν του επισημαίνει, πως επειδή έχει συνειδητοποιήσει ότι η επάνοδός του στην Πόλιν με δική του πρωτοβουλία δεν είναι πλέον εφικτή¹⁹⁴⁷, θεωρεί ότι αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο έπειτα από αυτοκρατορική συγκατάθεση και πρόσκληση μέσω επιστολής¹⁹⁴⁸, ενώ του ζητά επίσης να τον ενημερώνει για τις συζητήσεις γύρω από το πρόσωπό του στο παλάτι¹⁹⁴⁹, ώστε να συντονίσει ανάλογα προφανώς τις επόμενες κινήσεις του.

Πράγματι, φαίνεται ότι ο Μανουήλ απάντησε στον Κυδώνη εγκωμιάζοντας και διαβεβαιώνοντάς τον για τα φιλικά του αισθήματα, γεγονός που τον ενθουσίασε και τον ενδυνάμωσε ηθικά, ώστε να του υπογραμμίζει σε νέα του επιστολή πως «*ἐγὼ δὲ τετίμημαι μὲν οἷς καὶ Πλάτων ἢ Δημοσθένης τιμηθεὶς ἠρυθρίασεν ἄν*», εφόσον τα εγκώμια προέρχονται παρά «*βασιλέως, οὗ πάντα ἐλλάτω*», τον οποίο ως φιλόσοφο ηγεμόνα «*οὐχ ἡ πορφύρα καὶ τὸ διάδημα μόνον κοσμεῖ, ἀλλ' ὄν καὶ Πλάτων ἰδὼν μᾶλλον ἂν ἢ Διὶ βασιλικὸν μὲν νοῦν βασιλικὴν δὲ ψυχὴν εἶπεν ἐνεῖναι*»¹⁹⁵⁰. Η επιστολή του μάλιστα, όπως υπογραμμίζει στον Μανουήλ, αποτέλεσε για τον απομονωμένο στη Λέσβο *Μεσάζοντα* πλούτο και ταυτόχρονα «*παραμυθίαν*», εφόσον έχει «*τὸν αὐτὸν ... καὶ δεσπότην καὶ φίλον*», ο οποίος μάλιστα του παρέχει ως «*σωτήρ*»¹⁹⁵¹ πλούσια την ευεργετική του προστασία¹⁹⁵². Εκτός από τον συναυτοκράτορα όμως, την προσπάθεια επαναπροσέγγισης με τον Ιωάννη Ε΄ επιχειρεί ο Δημήτριος και μέσω της προστάτιδάς του αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνής, στην οποία απευθύνεται «*χειμαζόμενος*» και αναφέροντάς της ότι στερείται ιδιαιτέρως την επικοινωνία μαζί της¹⁹⁵³, ενώ της επισημαίνει επιπλέον ότι αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη εφόσον δεν υπήρχε ρητή αυτοκρατορική απαγόρευση, αποδίδοντας εμμέσως την φυγή του σε παρεξήγηση. Γι' αυτό και της ζητά να μεσολαβήσει ώστε οι «*βασιλεῖς*» να γίνουν «*πραότεροι*» απέναντί του, αίροντας προφανώς την απαγόρευση και επιτρέποντας την επάνοδό του στην Πόλιν, αλλά και να τον συμβουλέψει για τις

¹⁹⁴⁵ *Επιστ.* 133, 6-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2 και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 36 εξ.

¹⁹⁴⁶ «*ἀλλ' ἐπέπερ οὐκ ἐνδία βίου τῆς πατρίδος ἐξῆλθον, αἰδῶς δὲ φιλίας τὴν ἀποδημίαν μοι ταύτην πεποιήκεν*» (*Επιστ.* 133, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2-3).

¹⁹⁴⁷ «*καὶ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον οὐ ραδίαν ἔξειν με τοῦ λοιποῦ*» (*Επιστ.* 133, 21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 3).

¹⁹⁴⁸ «*ἂν γὰρ ἐκεῖνος γράψῃ καὶ δείξῃ μὴ χαλεπῶς ἔχων ... αὐτὸς θᾶπτον ὄψομαι τὴν πατρίδα*» (*Επιστ.* 133, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 3).

¹⁹⁴⁹ *Επιστ.* 133, 29-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 3 και Tinnfeld, *Briefe*, I/II, σ. 571.

¹⁹⁵⁰ *Επιστ.* 192, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 9-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 65.

¹⁹⁵¹ *Επιστ.* 192, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 55, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 66.

¹⁹⁵² Για το λόγο αυτό και αισθάνεται την αναγκη να τον διαβεβαιώσει ότι «*κῆρυξ εἰμι πρὸς πάντας ὧν σοι σύνοιδα ἀγαθῶν, κἂν ὑπὲρ τῆς σῆς δόξης δέη τι καὶ παθεῖν, οὐδένα παραιτήσομαι κίνδυνον. Ταῦτά σοι, βασιλεῦ, ἀντεισφέρω τῶν δεδομένων, μικρὰ μὲν ὑπὲρ μεγίστων*» (*Επιστ.* 192, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 52-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 66).

¹⁹⁵³ *Επιστ.* 134, 6-9 και 14-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 3.

επόμενες κινήσεις του, υποσχόμενος ότι θα εφαρμόσει οτιδήποτε του συστήσει για να αποκαταστήσει τις σχέσεις του με το παλάτι¹⁹⁵⁴.

Ωστόσο και παρά την περιπετειώδη αναχώρηση από την Κωνσταντινούπολη, αλλά και την πικρία που δοκίμασε ο Κυδώνης κατά το πρώτο διάστημα της διαμονής του στην Μυτιλήνη, η άφιξη και η εγκατάστασή του στο νησί θα πρέπει να συνοδεύτηκε από ιδιαίτερες τιμές τόσο από τον *Gattiluso*, όσο και από τους υπηκόους του, γεγονός που, όπως ισχυρίζεται, συνέβαλε ώστε να διαμορφωθεί ένα φιλόξενο και ευχάριστο κλίμα που θα του επέτρεπε να διαμείνει εκεί με άνεση για μεγάλο χρονικό διάστημα¹⁹⁵⁵. Για τις άριστες σχέσεις του με τον *Gattiluso* μάλιστα, οι κάτοικοι της Μυτιλήνης είχαν αποκομίσει την αίσθηση, ότι η φιλία τους ήταν βαθύτερη και ο σύνδεσμός τους ισχυρότερος ακόμη και από εκείνον μεταξύ του άρχοντά τους με τον συγγενή του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄, εφόσον, «ἐγώ», όπως διατείνεται ο Δημήτριος, «τῷ γαμβρῷ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἀδελφοῦ προτιμότερος», πράγμα που «κάκεϊνος εἰπεῖν δημοσίᾳ πολλάκις οὐκ ᾔκνησεν»¹⁹⁵⁶. Τις τιμές προς το πρόσωπό του από τον *Gattiluso* επισημαίνει ο Κυδώνης επίσης και στην αυτοκράτειρα Ελένη, στην οποία υπογραμμίζει ότι απολαμβάνει την πλουσιότατη φιλοξενία του «γαμβροῦ» της που είναι «πλείω καὶ τῶν πρὸς τοὺς ἀδελφοῦς», γι' αυτό και θεωρεί την άμεση επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη ως μικροψυχία και προσβολή προς το πρόσωπο του άρχοντα της Λέσβου¹⁹⁵⁷, με τον οποίο ο σύνδεσμος είναι τόσο στενός, ώστε να έχει το θάρρος αργότερα να μεσολαβεί για αιτήματα φίλων του στο νησί, όπως στην περίπτωση του Καλοειδά, για να του αποδοθεί εκεί κάποια κτηματική έκταση¹⁹⁵⁸.

Η διαμονή του στην μικρή και ήσυχη Μυτιλήνη ωστόσο δεν ικανοποιούσε με το πέρασμα του χρόνου τον αστό και διανοούμενο *Μεσάζοντα*, ώστε να διερωτάται χαρακτηριστικά : «μέχρι τινὸς ἀνέχεσθαι τοῦ χωρίου»¹⁹⁵⁹. Παρόλο που η Λέσβος

¹⁹⁵⁴ «τούτους τοίνυν δέομαί σου πραοτέρους ἐμοὶ ποιεῖν· καὶ γράμμα μοι πέμπειν συμβουλήν παρέχον, ἢν ἀντὶ χρησιμοῦ δεξάμενος ὑπισχνοῦμαι μηδὲν παρὰ τὰ δεδογμένα σοι πράξειν» (Ἐπιστ. 134, 27-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4) και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 38 εξ.

¹⁹⁵⁵ «μετὰ τὸν ἄρχοντα παρὰ πάντων τῶν ἐν τῇ χώρᾳ τιμᾶσθαι» (Ἐπιστ. 133, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 30.

¹⁹⁵⁶ Ἐπιστ. 133, 16-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 2.

¹⁹⁵⁷ «ἐμοὶ δ' οὐπω καιρὸς νόστου μνησθῆναι, αἰσχυνομένῳ καὶ τὴν κλησιν καὶ τὴν θεραπείαν καὶ τὴν τιμὴν ἃ πρὸς με πλείω καὶ τῶν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ὁ σὸς γαμβρὸς ἐνεδείξατο. Τῆς προθυμίας δὲ ταύτης ἐνδούσης, ἢν ἐκείνῳ πείθομαι τὴν πᾶσι τοῖς θνητοῖς ἐπομένην ἐξ ἀνάγκης μεταβολὴν ἐμποιήσῃ, εἰ καὶ οὗτος αἰεὶ τῇ φιλίᾳ προστειθῆναι φιλονικεῖ, οὐδ' αὐτὸς μικρόψυχος δόξω μνησθεὶς ἐπανάδου, ἂν μόνον, ὅπερ μοι τὸ συνειδὸς ὑπισχνεῖται» (Ἐπιστ. 134, 16-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 3) και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 574.

¹⁹⁵⁸ «Τὶ γὰρ ἂν ἐκεῖνος, ἢ ἐμοῦ ζητοῦντος ἀνένευσεν, ἢ σοὶ μὴ δέδωκε δεομένῳ; ἐγὼ δὲ ἦτον αὐτὸν κύριόν σε καταστήσαι τοῦ κτήματος, καὶ αὐτὸς οὐ μόνον οὐκ ἀπένευσεν, ἀλλὰ καὶ χάριν μοι τοῦ δεδεῆσθαι προσήδει» (Ἐπιστ. 127, Τῷ Καλοειδᾷ τῷ ἐν τῇ Μυτιλήνῃ, 10-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 164).

¹⁹⁵⁹ Ἐπιστ. 135, Ἀνδρέᾳ τῷ Ἀσάνῃ, 28-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 5.

ήταν πλούσια σε υλικά αγαθά¹⁹⁶⁰, αρκετά μάλιστα για να καλύψουν τις ανάγκες των κατοίκων της, δεν διέθετε όμως σχεδόν καθόλου κοινωνική ζωή και πνευματική κίνηση για να ικανοποιήσει τα ενδιαφέροντα και τις πνευματικές ανησυχίες ενός πεπαιδευμένου ευγενούς όπως ο Κυδώνης¹⁹⁶¹, καθώς επρόκειτο για μια σχετικά μικρή επαρχιακή πολίχνη που, ως κλειστή αγροτική κοινωνία¹⁹⁶², δεν πρόσφερε σχεδόν τίποτα που να υποκαθιστά την έλλειψη της πλούσιας πνευματικής ατμόσφαιρας και του κοινωνικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως. Έτσι, ως μόνη αναψυχή για να δαπανά τον πολύ ελεύθερο χρόνο του εκεί εκτός από τη μελέτη, θεωρούσε την επικοινωνία με τον άρχοντα *Gattilusio* και κυρίως την ενασχόληση με το πλούσιο κυνήγι του νησιού, εφόσον, όπως ισχυρίζεται, «πλείους γάρ παρ' ἡμῖν οἱ πέρδικες ἢ παρ' Ἀθηναίους αἱ γλαῦκες»¹⁹⁶³, θέλοντας να τονίσει την πληθώρα των θηραμάτων, κυρίως όμως να υπογραμμίσει υπαινικτικά τη μεγάλη διαφορά ανάμεσα στα πλούσια υλικά («πέρδικες») από τα πενιχρά πνευματικά αγαθά («γλαῦκαι») που πρόσφερε η Λέσβος.

Η πνευματική ένδεια της Μυτιλήνης εκείνη την εποχή ήταν τόσο μεγάλη, ώστε, σύμφωνα με τον υπερβάλλοντα σαφώς Δημήτριο, «πλήν τοῦ ἄρχοντος καὶ τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης οὐδὲν εἰς ὃ τις ἂν σπουδάσειεν οὐδ' ἄστεϊον ..., γαστέρα μὲν ἀποπιμπλᾶν ἱκανή, διάνοιαν δὲ κενοῦν καὶ μάλα δεινὴ»¹⁹⁶⁴, με συνέπεια, όπως αναφέρει στον Ανδρέα Ασάνη, να έχει εγκαταλείψει ουσιαστικά τις πνευματικές του ενασχολήσεις πλην της αλληλογραφίας, ώστε σχεδόν καθημερινά, πριν ακόμη ξημερώσει, να επιδίδεται ἐφιππος και με την συνοδεία σκυλιῶν σε πολύωρο κυνήγι¹⁹⁶⁵. Φαίνεται μάλιστα ότι η επίδοσή του στην «κυνηγετικήν» ήταν αρκετά επιτυχημένη και του απέφερε πλούσια λεία, γι' αυτό και, όπως σημειώνει ειρωνικά, δεν απολάμβανε μόνο εκείνος τα αποτελέσματα της νέας του «τέχνης», που ήταν τα πολυάριθμα θηράματα, αλλά είχε τη δυνατότητα να προσφέρει μεγάλο μέρος τους

¹⁹⁶⁰ Αναφερόμενος ειδικά στη ζωική πανίδα του νησιού υπογραμμίζει, ότι «τούτων πάντων παρ' ἡμῖν ἀφθονία» (Ἐπιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ασάνη*, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4).

¹⁹⁶¹ Ἐπιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ασάνη*, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 5. Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 18 και Tinnefeld, *Briefe*, I/II, σ. 576-577.

¹⁹⁶² Όπως παρατηρεῖ μάλιστα το 1382 που επισκέφτηκε πάλι την Μυτιλήνη ως πρέσβης του Ιωάννη Ε', υπογραμμίζει πως «σιωπῶ τὴν ἄλλην ἀπορίαν καὶ βδελυρίαν καὶ φαυλότητα τοῦ χωρίου, καὶ ὡς οὐδὲ φωτὸς καὶ ἀέρος καὶ τῶν κοινοτάτων δὴ τούτων ἔξεστι καθαρώς ἀπολαύειν» (Ἐπιστ. 202, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 79).

¹⁹⁶³ Ἐπιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ασάνη*, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4.

¹⁹⁶⁴ Ἐπιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ασάνη*, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 5. Επ' αυτού, βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XXX. Loenertz, *Cydonès*, I., σ. 70-72. Kianka, *Demetrius Cydonès*, σ. 201.

¹⁹⁶⁵ «ἐγὼ λόγων καὶ ὧν εἰώθειν ἡμεληκῶς, θήρα σχολάζω, καὶ πρὸ τῶν ἀκτίνων ἐπὶ τὰ θηρία μετὰ τῶν κυνῶν ἴεμαι, καὶ τὰς ἐκείνων καταδύσεις περιεργάζομαι καὶ τὰ ἴχνη, καὶ κατὰ τῶν κρημνῶν τὸν ἵππον ἐλαύνω, μόνον οὐ συμπετόμενος τοῖς ἰέραξι, καὶ βοῆς τὸν ἀέρα πληρῶ καὶ πάντα ποιῶ τὰ τῶν μαινομένων, ἐφ' οἷς πρότερον ὑμᾶς ἐμεμφόμην, ὅτι δὴ μοι τοῖς θηρίοις μᾶλλον ἢ τοῖς ἀνθρώποις συζῆν ἔδοκεῖτε;» (Ἐπιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ασάνη*, 4-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4).

και στους ευγνώμονες γείτονές του¹⁹⁶⁶. Ο Κυδώνης ωστόσο, δεν έπαυε να θεωρεί το κυνήγι ως ένα άσκοπο και ανιαρό παιχνίδι, αισθανόμενος, εξαιτίας της σχεδόν αποκλειστικής του ενασχόλησης με την παιδιάν αυτή, ότι συμβιώνει «θηρίους μάλλον ἢ τοῖς ἀνθρώποις», ώστε, λόγω και της αυτοκρατορικής απαγόρευσης για επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη, να ζει πλέον με το φόβο πως θα συνεχίσει να επιδίδεται πιθανότατα στην «κυνηγετικήν»¹⁹⁶⁷ μέχρι το τέλος της ζωής του, γι' αυτό και διακατέχεται από «δέος μή τήν παιδιάν τῆς παιδείας ἀλλάξωμαι, καί καταγέλαστος ὑμῖν τῆς μεταβολῆς εἶναι δόξω»¹⁹⁶⁸.

Η έλλειψη πνευματικής κίνησης στην Μυτιλήνη όμως, είχε ως αποτέλεσμα ο διανοούμενος *Μεσάζων* να βιώνει με το πέρασμα του χρόνου μια κατάσταση εντελώς ανιαρή και απογοητευτική για έναν διανοούμενο με αριστοκρατική καταγωγή και αστική νοοτροπία, καθώς είχε ζήσει σχεδόν εξολοκλήρου τα πενήντα χρόνια της ζωής του σε πολυάνθρωπες μεγαλουπόλεις όπως η Θεσσαλονίκη και η Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, παρόλο που δεν έβρισκε σχεδόν καμία ευχαρίστηση¹⁹⁶⁹ στο κυνήγι, προσποιόταν συχνά ότι η δραστηριότητα αυτή τον ικανοποιούσε για να μην δυσαρεστήσει τον άρχοντα του νησιού και φίλο του¹⁹⁷⁰, ενώ, όπως αναφέρει στον Ασάνη, εάν δεν επέμενε ο *Gattilusio* για την συνέχιση της παραμονής του στην Μυτιλήνη - στην πραγματικότητα όμως εάν δεν υπήρχε η αυτοκρατορική απαγόρευση -, εκείνος θα ήταν έτοιμος ήδη από το Νοέμβριο, δύο μήνες περίπου δηλαδή μετά την άφιξή του εκεί στις αρχές φθινοπώρου του 1373, να εγκαταλείψει τη Λέσβο¹⁹⁷¹ προκειμένου να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη.

Η επιθυμία του μάλιστα να αναχωρήσει το συντομότερο από το νησί είναι και ο λόγος για τον οποίο τον χειμώνα του 1373/74 αναφέρει σε διανοούμενο φίλο του στην *μεγάλην Πόλιν*, ότι οι απαντητικές επιστολές που έλαβε προφανώς και πάλι κρυφά από τον Μανουήλ τον έθλιψαν βαθιά, εφόσον από το περιεχόμενό τους κατανόησε ότι ο Ιωάννης Ε΄ εξακολουθούσε να είναι οργισμένος μαζί του και οπωσδήποτε εντελώς αρνητικός σε ενδεχόμενη επάνοδό του¹⁹⁷², ώστε να

¹⁹⁶⁶ «ἀλλ' ὅτι τῇ θήρᾳ καί τοὺς ἰέρακας ἐστιῶμεν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς γείτονας καὶ δειπνοῦντας καὶ ἀριστῶντας, καὶ ταῦτόν ἡμῖν πρὸς τε παιδιάν καὶ χρεῖαν ἀρκεῖ» (Επιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ἀσάνη*, 18-19, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4).

¹⁹⁶⁷ «καὶ δέδοικα μὴ κατὰ μικρὸν πάντων ἐπιλαθόμενος τὴν κυνηγετικὴν τέλος τοῦ βίου ποιήσομαι» (Επιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ἀσάνη*, 11-12, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4).

¹⁹⁶⁸ Επιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ἀσάνη*, 21-22, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4-5.

¹⁹⁶⁹ Ὅπως παρατηρεῖ και πάλι ειρωνικά για το κυνήγι, «ἔχει γὰρ τι καὶ ἡδονῆς» (Επιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ἀσάνη*, 12, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 4).

¹⁹⁷⁰ «εἰ μὴ τὸν ἄρχοντα ἠδούμεν, πάνυ δὲ βουλόμενον αὐτῷ με συνεῖναι ... νῦν δ' ἀνάγκη, τὴν κλησιν ἧ με κέκληκεν αἰσχυρόμενον καὶ τὴν τιμὴν ἧς οὐδὲ τοῖς ἀδελφοῖς μεταδίδωσι, μέχρι τινὸς ἀνέχεσθαι τοῦ χωρίου» (Επιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ἀσάνη*, 25-26 και 27-29, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 5) και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 201.

¹⁹⁷¹ Ὅπως του επισημαίνει μάλιστα, «ταχύ, πάντων μὲν ὑπεριδών, ἐφ' ἡμᾶς ἐπετόμην» (Επιστ. 135, *Ἀνδρέα τῷ Ἀσάνη*, 26-27, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 5).

¹⁹⁷² Επιστ. 138, 11-15, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 7.

αισθάνεται ανεπιθύμητος τόσο στην Κωνσταντινούπολη, όσο και στο παλάτι¹⁹⁷³, δεδομένου μάλιστα ότι ο αυτοκράτορας απέκλεισε την επιστροφή του, απορρίπτοντας, όπως ήδη αναφέρθηκε, με νέα επιστολή που μετέφερε αντιπροσωπεία του στην παπική αυλή τον Ιανουάριο του 1374¹⁹⁷⁴, την πρόταση του Γρηγόριου ΙΑ΄ για αντιπροσώπευσή του από τον Καλόφερο και τον ίδιο, αλλά και ζητώντας την αποστολή νέας πρεσβείας για τις επικείμενες διαπραγματεύσεις.

Η άρνηση του Ιωάννη Ε΄ να δεχτεί ως εκπρόσωπο του πάπα τον Δημήτριο οφείλεται όχι μόνο στο γεγονός ότι ήταν σφοδρά οργισμένος εναντίον του ή διότι θεωρούνταν μετά το φθινόπωρο του 1373 ανεπιθύμητος στην *μεγάλην Πόλιν*, αλλά και επειδή ένα τέτοιο ενδεχόμενο φάνταζε εντελώς παράδοξο, δεδομένου ότι εξακολουθούσε να διατηρεί το αξίωμα του *Μεσάζοντος* και θεωρούνταν ακόμη ανώτατος αξιωματούχος της Αυτοκρατορίας. Εκτός αυτού όμως ο αυτοκράτορας επιθυμούσε στην πραγματικότητα όχι την αποκοπή, αλλά την επανενεργοποίηση του στην υπηρεσία του, γι΄ αυτό και ενδεχόμενη συγκατάθεσή του σε επίσημη εκπροσώπηση του πάπα από τον έμπειρο πολιτικό, θα σήμαινε αυτόματα την πλήρη αποχώρησή του από το αυτοκρατορικό επιτελείο, εφόσον θα αναγνωριζόταν πλέον ως επίσημος συνεργάτης του παπικού θρόνου.

Παρά την δυσμενή αυτή εξέλιξη, με συνέπεια την παράταση της αναγκαστικής του παραμονής στη Μυτιλήνη, ο Δημήτριος όχι μόνο δεν πτοήθηκε, αλλά και επειδή δεν επιθυμούσε να αποκοπεί από την *μεγάλην Πόλιν* και το αυτοκρατορικό περιβάλλον, επιδίωξε, αν και δεχόταν πιθανότατα προτροπές από φίλους για μετάβαση στη Δύση¹⁹⁷⁵, να επιστρέψει το συντομότερο δυνατό, προκειμένου να εξομαλύνει τις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα, αναμένοντας όμως μάταια σχετική επιστολή με πρόσκληση από τους βασιλείς¹⁹⁷⁶. Εκτός από τους φίλους του στην Κωνσταντινούπολη, η προτροπή προς τον Δημήτριο για αποχώρηση από την Λέσβο και μετάβαση στη Δύση θα πρέπει να προερχόταν επίσης και από τον άρχοντα *Gattilusio*, καθώς και από φιλικά του πρόσωπα στην παπική έδρα, με κορυφαίο τον ίδιο τον πάπα Γρηγόριο ΙΑ΄, ο οποίος στις 18 Μαρτίου 1374 του απηύθυνε, με αφορμή προφανώς την απορριπτική απάντηση του αυτοκράτορα δύο μήνες νωρίτερα, θερμή επιστολή, προσκαλώντας τον να μεταβεί, να παραμείνει μόνιμα κοντά του και να ενταχθεί επίσημα στο επιτελείο του, αναλαμβάνοντας μάλιστα, επειδή ανήκε ήδη από το 1370 στον

¹⁹⁷³ «τὸ γὰρ οὐκ ἀηδῆ τῷ βασιλεῖ τὴν ἐμὴν ἐπάνοδον δόξειν, καὶ μέχρι τούτου στήσαι τὴν δωρεὰν τοῦτ' ἀντικρυς ἦν βουλομένου. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ τοὺς τυχόντας καὶ οὐς οὐδεπώποτ' εἶδεν ἐκάλεσε. πέπεισμαι δὲ καὶ αὐτὸς παρ' Ἰνδοῖς γενόμενος οὐκ ἂν ἀηδῆς δόξαι ... καλὰ γε παρὰ τῶν βασιλείων τῆς μακρᾶς εὐνοίας ἀπέχομεν ἄλλα» (Ἐπιστ. 138, 19-24, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 7).

¹⁹⁷⁴ Ἐπ' αὐτοῦ Halecki, *Un Empereur*, σ. 307 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 30. Τα απαντητικά γράμματα του πάπα, βλ. *Acta Gregorii XI*, ἐκδ. A.L. Tăutu, no. 134-136. Halecki, *Un Empereur*, σ. 310 ἐξ.

¹⁹⁷⁵ «καὶ ὡς ἔοικε παραινῶσιν ἡμῖν ἄλλους ζητεῖν, οἷς ἡδεῖς ἐσόμεθα» (Ἐπιστ. 138, 25-26, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 7-8).

¹⁹⁷⁶ Αυτό προκύπτει σαφώς από το όλο πνεύμα της Ἐπιστ. 138, 11-38, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 7-8. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 29 και Tinnefeld, *Briefe, I/II*, σ. 586-587.

ρωμαιοκαθολικό κλήρο και εξακολουθούσε να φέρει τον τίτλο του *Κανονικού* της λατινικής αρχιεπισκοπής Πατρών, την εκπροσώπηση των λατινοφρόνων της Αυτοκρατορίας που ακολουθούσαν ήδη ως *ενωτικοί* - αποκληθέντες μετέπειτα επίσης «*Γραικολατίνιοι*», «*Ελληνόρυθμοι*» και «*Ούνιτες*»¹⁹⁷⁷ - το Ρωμαιοκαθολικό δόγμα¹⁹⁷⁸, με την προοπτική ενδεχομένως και της προαγωγής του αργότερα στο επισκοπικό αξίωμα.

Ο Κυδώνης ωστόσο, παρόλο που επιθυμούσε διακαώς και προσπάθησε με κάθε τρόπο να μεταβεί στη Δύση το προηγούμενο διάστημα, αυτή τη φορά - παρόλο που η αναχώρησή του θα ήταν πολύ εύκολη με την συνδρομή και του *Gattilusio* - απέφυγε να αποδεχτεί την παπική πρόσκληση, εφόσον δεν επιθυμούσε να διαρρήξει παντελώς τις σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄ και να αποκοπεί οριστικά από την Κωνσταντινούπολη. Έτσι, αποφάσισε να παραμείνει στη Λέσβο, διανύοντας μέχρι το φθινόπωρο του 1374 μια ήσυχη περίοδο κοντά στον άρχοντα του νησιού και παράλληλα επιδιώκοντας την επιστροφή του έπειτα από αυτοκρατορική συγκατάθεση στην *Πόλιν*. Γι' αυτό και, παρά το γεγονός ότι δεν διαθέτουμε πληροφορίες από την επιστολογραφία του, είναι πολύ πιθανό κατά το διάστημα αυτό η προσπάθειά του να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη ακόμη και ως ιδιώτης να τον οδήγησε σε επιπλέον άκαρπες κινήσεις επαναπροσέγγισης και συμφιλίωσης με τον Ιωάννη Ε΄, ο οποίος όμως εξακολουθούσε να μην έχει πρόθεση να επιτρέψει την επιστροφή του χωρίς την ταυτόχρονη επανένταξή του στο αυτοκρατορικό επιτελείο.

Οι προσδοκίες του *Μεσάζοντος* για επάνοδο στην *πατρίδα*, όπως ονόμαζε την Κωνσταντινούπολη όταν βρισκόταν στην αλλοδαπή, εκπληρώθηκαν τελικά στις αρχές του χειμώνα του 1374/75, όχι όμως διότι εισακούστηκε τελικά το αίτημά του, αλλά διότι η παρουσία του εκεί επιβλήθηκε εμμέσως από την προσπάθεια

¹⁹⁷⁷ Οι απαρχές της Ουνίας τοποθετούνται στο 1215 και την πρώτη Σύνοδο του Λατερανού, ενώ η θεσμοθέτησή της οφείλεται στον πάπα Ιννοκέντιο Δ΄, ο οποίος, με εγκύκλιό του το 1254, επέτρεψε στους μεταστρεφόμενους στο Ρωμαιοκαθολικισμό Ανατολικούς Ορθοδόξους να διατηρούν τα έθιμα και το λειτουργικό τους τυπικό. Επ' αυτού, βλ. δειγματοληπτικά Χρ. Παπαδοπούλου, *Φύσις και χαρακτήρ της Ουνίας*, Αθήνησι : Φοίνιξ, 1928. Ο. Halecki, *From Florence to Brest (1439-1596)*, (Sacrum Poloniae Millennium 5), Roma 1958. J. Macha, *Ecclesiastical Unification. A Theoretical Framework Together with Case Studies from the History of Latin-Byzantine Relations*, (OCA 198), Roma: Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1974. Δ.Β. Γόννη - Γ.Δ. Μεταλληνού, κ.ά. (έκδ.), *Η Ουνία χθές και σήμερα*, Αθήνα : Αρμός, 1999³. Φειδάς, *Ιστορία, Β΄*, σ. 371 εξ 572 εξ. Β.Α. Gudziak, *Crisis and Reform. The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of the Union of Brest*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998. Β.Ι. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία, Γ΄, Από την Άλωση μέχρι σήμερα (1453-2014)*, Αθήνα 2014, σ. 803 εξ.

¹⁹⁷⁸ Την επιστολή, βλ. στο G. Mercati, *Se la versione dall'ebraico del codice Veneto Greco VII sia di Simone Atumano arcivescovo di Tebe. Ricerca storica con notizie e documenti sulla vita dell'Atumano*, (Studi e Testi 30), Roma 1916, σ. 57. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 311. Σύμφωνα μάλιστα με τον Tinnfeld, (*Briefe, I/I*, σ. 30) «*An Kydones hatte der Papst bereits am 18. 3. 1374 persönlich geschrieben und ihn, wie schon früher vorgesehen, als gleichsam ständigen Repräsentanten der katholischen Byzantiner zu längerem Aufenthalt an die Kurie eingeladen*».

επαναπροσέγγισης με τον παπικό θρόνο, εφόσον η επιστροφή του στην *μεγάλην Πόλιν* τέθηκε ουσιαστικά ως προϋπόθεση πλέον από τον Γρηγόριο ΙΑ΄ για την αποστολή της νέας ρωμαιοκαθολικής πρεσβείας με σκοπό να διαπραγματευθεί τα σχέδια για την προοπτική οργάνωσης εκστρατείας εναντίον των Οθωμανών. Έτσι ο πάπας, με επιστολή του στις 25 Ιουλίου 1374¹⁹⁷⁹ πληροφορούσε τον Ιωάννη Ε΄ για την αποστολή της πρεσβείας, θέτοντας όμως ως απαραίτατο όρο την παρουσία σ΄ αυτήν και του Κυδώνη. Ο αυτοκράτορας, ευρισκόμενος και πάλι εκείνη την χρονική περίοδο σε εξαιρετικά δύσκολη θέση λόγω της αδιέξοδης προσπάθειας συνδιαλλαγής με τους Οθωμανούς, αλλά και του συνεχώς αυξανόμενου κινδύνου υποταγής της Αυτοκρατορίας, αποδέχτηκε την παπική πρόταση και συγκατατέθηκε τόσο στην επικείμενη έλευση των παπικών λεγάτων, όσο και την επάνοδο του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη. Για το λόγο αυτό και ο Γρηγόριος ΙΑ΄ απηύθυνε επιστολές, εκτός από τον αυτοκράτορα, προς τον συναυτοκράτορα Μανουήλ, τον πρώην αυτοκράτορα και μοναχό Ιωάσαφ Καντακουζηνό και οπωσδήποτε προς τον Κυδώνη, τον οποίο όριζε ουσιαστικά άτυπο μέλος της πρεσβείας του, επιφορτίζοντάς τον κυρίως με το έργο της υποδοχής και της συμβουλευτικής υποστήριξης στο έργο της¹⁹⁸⁰, ενημερώνοντάς τον παράλληλα επίσης, ότι οι αντιπρόσωποί του θα μετέφεραν σαφείς έγγραφες οδηγίες αναφορικά με τη διεξαγωγή των συνομιλιών, για τις οποίες θα έπρεπε να λάβει και εκείνος γνώση¹⁹⁸¹. Με τον τρόπο αυτό η νέα παπική πρωτοβουλία κατέστησε επιβεβλημένη την επάνοδο του εγκλωβισμένου στη Λέσβο *Μεσάζοντος* στην Κωνσταντινούπολη, καθώς απαιτήθηκε στην πραγματικότητα από τον Γρηγόριο ΙΑ΄ η συμμετοχή του στις επικείμενες διαπραγματεύσεις, γεγονός που παρέκαμψε όλα τα εμπόδια που έθετε μέχρι τότε ο Ιωάννης Ε΄ και κατέστησε αναγκαία την επιστροφή του.

Ο Κυδώνης θα πρέπει να έλαβε σχετική ειδοποίηση από το παλάτι προκειμένου να προγραμματίσει το ταξίδι της επιστροφής μέσα στο φθινόπωρο του 1374, ώστε να βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη πριν από την έλευση της παπικής αντιπροσωπείας, γεγονός που καταδεικνύει σαφώς ότι η παρουσία του στην *Πόλιν* δεν ήταν επιθυμητή, αλλά επρόκειτο να γίνει υποχρεωτικά ανεκτή από τον αυτοκράτορα και το περιβάλλον του για τη διεξαγωγή των επικείμενων συνομιλιών. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ο έμπειρος πολιτικός γνώριζε το βαρύ κλίμα εναντίον του στην *μεγάλην Πόλιν*, θα πρέπει να ενθουσιάστηκε μόλις πληροφορήθηκε την θετική αυτή εξέλιξη, εφόσον, εκτός από την βαθιά του επιθυμία να επανέλθει στην *πατρίδα*, θα αισθάνθηκε επίσης ανακούφιση και για την απόφαση του Ιωάννη Ε΄ να

¹⁹⁷⁹ *Acta Gregorii XI*, έκδ. A.L. Tăutu, no. 116. Επίσης, βλ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 113. Gill, *Byzantium and Parasy*, σ. 225. Радић, *Време Јована V*, σ. 369.

¹⁹⁸⁰ Το κείμενο της επιστολής, βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XXV. G. Mercati, *Se la versione dall'ebraico del codice Veneto Greco VII sia di Simone Atumano arcivescovo di Tebe*, σ. 50. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 202.

¹⁹⁸¹ «ὁ μέγας ἀρχιερεὺς καὶ γέγραφεν ἡμῖν ἐπιτάττων πάντα γίνεσθαι τοῖς ἀνδράσιν, ἔχουσιν ἐντολὰς ἐν γράμμασι τοῖς ἐμοὶ δόξασιν ἔπεσθαι» (Επιστ. 140, 36-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 10). Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 201-202.

μην εγκαταλείψει τον φιλοδυτικό προσανατολισμό της εξωτερικής του πολιτικής, θεωρώντας για το λόγο αυτό την παρουσία του ίδιου εκεί ως επιβεβλημένο καθήκον και την αποτελεσματική του συνδρομή στην επιτυχία του έργου της πρεσβείας ως οφειλόμενο χρέος προς τον φίλο του πάπα Γρηγόριο ΙΑ' ¹⁹⁸².

Ο Δημήτριος θα πρέπει να έφτασε στην Κωνσταντινούπολη περί τα τέλη φθινοπώρου ή στις αρχές του χειμώνα του 1374/75 ¹⁹⁸³, χωρίς όμως ωστόσο να γίνει δεκτός σε ακρόαση από τον αυτοκράτορα στο παλάτι για διαβουλεύσεις, παρόλο που εξακολουθούσε να διατηρεί το αξίωμά του και είχε επανέλθει με την συγκατάθεσή του, γεγονός που καταδεικνύει σαφώς νομίζουμε, ότι όχι μόνο δεν αποκαταστάθηκαν οι σχέσεις τους, αλλά και ότι δεν επανεπεντάχθηκε έστω και προσωρινά στην αυτοκρατορική υπηρεσία ενόψει των επικείμενων επαφών με τους παπικούς πρέσβεις. Για το λόγο αυτό και στις διαπραγματεύσεις που επρόκειτο να διεξαχθούν δεν θα ενεργούσε ως εκπρόσωπος του Ιωάννη Ε' κατά την παραμονή της πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον, λόγω της συνεχιζόμενης αποστροφής του προς το πρόσωπό του ¹⁹⁸⁴, εξακολουθούσε να βρίσκεται σε δυσμένεια και να είναι πλήρως αποκομμένος από το περιβάλλον του. Για το λόγο αυτό και λίγο μετά την άφιξή του στην Κωνσταντινούπολη, υποδέχθηκε, υπακούοντας στην εντολή του Γρηγορίου ΙΑ', θερμά την παπική αντιπροσωπεία τον χειμώνα του 1374/75 ¹⁹⁸⁵, φροντίζοντας για την άνετη φιλοξενία και προσφέροντας δώρα στα μέλη της, με τα οποία μάλιστα πραγματοποίησε προπαρασκευαστικές συνομιλίες ¹⁹⁸⁶, οι οποίες είχαν ως σκοπό την καλύτερη οργάνωση της επικείμενης συνάντησης με τον αυτοκράτορα και τους επιτελείς του.

¹⁹⁸² «Ταύτην δ' αὐτοῖς ἡξιούμεν τὴν λειτουργίαν εἰσφέρειν, πρῶτον μὲν τῆς κοινῆς εἵνεκα πίστεως ὑπὲρ ἧς πρεσβεύοντι πάντα ἐπόνησ' ἄν, καὶ ἦν οὐχ ὅσιον θλαπτομένην περιορᾶν, - ἐβλάπτετο δ' ἄν ἐν πολλοῖς ἡμῶν ὑποστελλομένων - ἔπειθ' ὅτι τοῦτ' ἐβούλετο καὶ ὁ μέγας ἀρχιερεὺς ... . Καὶ ἦν αἰσχιστον ἀπειθεῖν, οὐ τοῦ σχήματος εἵνεκα μόνον καὶ τοῦ δεῖν πάντας ὑπακούειν αὐτῷ, ἄλλως τε καὶ ἐν οἷς περὶ τῆς πίστεως πραγματεύεται, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλίας, καὶ τοῦ τάμᾳ καὶ τῶν υἱέων, εἴ τινες ἦσαν αὐτῷ προτιμᾶν» (Ἐπιστ. 140, 33-42, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 9-10) και Loenertz, *Les recueils*, σ. 113.

¹⁹⁸³ Για την επιστροφή του Δημητρίου, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 201. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 29.

¹⁹⁸⁴ «Der Kaiser hörte indessen trotz der erteilten Reiseerlaubnis nicht auf, ihm gram zu sein, und Kydones wandte einige Mühe daran, sich mit ihm zu versöhnen. Besonders traf es ihn, daß der hohe Herr auch nicht auf seine Mitteilung» (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 29).

¹⁹⁸⁵ Halecki, *Un Empereur*, σ. 299 εξ και 305 εξ. Setton, *Paracy*, I, σ. 329. Έτσι, όπως αναφέρει ο Tinnefeld (*Briefe*, II, σ. 32), «Die hier erwähnte päpstliche Gesandtschaft reiste frühestens Okt. 1374 von Rom nach Konstantinopel ab und kehrte im Herbst 1375 nach Rom zurück». Συναφώς, βλ. και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 30.

¹⁹⁸⁶ «Οἱ δὲ τῶν πρέσβειων ἔπαινοι χαριζομένων μᾶλλον ἦσαν, καὶ ἅπερ αὐτοῖς ὠφείλετο δῶρα προστιθέντων. Εἶδομεν μὲν γὰρ αὐτοὺς ἡδιστα καὶ διειλέχθημεν μετ' αἰδοῦς, συνεισημίμεν τε εἰσιοῦσι παρὰ τὸν βασιλέα, καὶ ὧν αὐτοῖς μὲν ἔδει, ἡμῖν δὲ οὐκ ἀδύνατα, πάντα μετὰ προθυμίας ἐγίνετο» (Ἐπιστ. 140, 29-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 9) και Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 18.

Κατά τις διαβουλεύσεις αυτές του γνωστοποιήθηκε οπωσδήποτε το περιεχόμενο των παπικών γραμμάτων, όπου, εκτός από επίσημη πρόσκληση να μεταβεί και να εγκατασταθεί στην παπική αυλή στην Αβινιόν - κάτι που του επανέλαβαν επίσης προφορικά οι παπικοί αντιπρόσωποι¹⁹⁸⁷ -, περιεχόταν επίσης σαφείς οδηγίες για τις θέσεις που επρόκειτο να υποστηρίξουν, αλλά και ο τρόπος που θα ενεργήσουν στις επαφές με τον Ιωάννη Ε΄ και τους αξιωματούχους του¹⁹⁸⁸, ώστε να καθίσταται πλήρως σαφές το γεγονός ότι ο Κυδώνης θα ενεργούσε κατά τις συνομιλίες ως εντεταλμένο μέλος της παπικής πρεσβείας, ασκώντας χρέη συμβούλου και συμμετέχοντας με την ιδιότητα αυτή στην επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε λίγο αργότερα στον αυτοκράτορα¹⁹⁸⁹. Αυτό σημαίνει κατά προέκταση, ότι κατά τις διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα στο παλάτι ο Δημητριος συμμετείχε ουσιαστικά ως αντιπρόσωπος του πάπα και ενέργησε υποστηρικτικά στο έργο της πρεσβείας, γι' αυτό και δεν ευσταθεί ο ισχυρισμός ότι η επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη συνοδεύτηκε από προσωρινή επανένταξή του στο αυτοκρατορικό επιτελείο¹⁹⁹⁰. Αντίθετα είναι βέβαιο νομίζουμε από τα παραπάνω, ότι η παρουσία και η δραστηριότητά του εκεί συνδέεται άρρηκτα με την υποδοχή και την υποστήριξη των ενεργειών της πρεσβείας, της οποίας θα πρέπει να άσκησε επιπλέον χρέη επίσημου και ίσως κοινά αποδεκτού διερμηνέα κατά τις διαβουλεύσεις με τον Ιωάννη Ε΄ και τους εκπροσώπους του στο παλάτι.

Παρόλο όμως που οι επαφές των δύο αντιπροσωπειών φαίνεται ότι πραγματοποιήθηκαν σε ήπιο κλίμα και, όπως ισχυρίζεται ο Κυδώνης, τα μέλη της πρεσβείας κατέβαλαν έντονες προσπάθειες για αίσια κατάληξη με την αποδοχή των ρωμαιοκαθολικών θέσεων και επίτευξη συμφωνίας, τα τελικά της αποτελέσματα δεν υπήρξαν θετικά, εφόσον οι παπικές προτάσεις αντιμετωπίστηκαν με αδιαφορία και περιφρόνηση από τον απογοητευμένο αυτοκράτορα και το περιβάλλον του. Ο Ημέτριος δεν αποκαλύπτει βέβαια τους ακριβείς λόγους για τους οποίους απέτυχαν οι διαπραγματεύσεις· εικάζουμε ωστόσο, πως αυτοί συνδέονται με το γεγονός ότι θα ζητήθηκε και πάλι επίμονα ως αντάλλαγμα για την οργάνωση σταυροφορίας

¹⁹⁸⁷ Έτσι, όπως αναφέρει αργότερα στον Ανδρόνικο Δ΄ για την διπλή πρόσκληση που δέχτηκε από τον πάπα το χειμώνα του 1374/75, «αίσχύνομαι γάρ και διά πρέσβων και διά γραμμάτων δις ἤδη καλοῦντι μὴ ὑπακούσαι» (Ἐπιστ. 154, Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ, 45-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 24). Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 203.

¹⁹⁸⁸ Ἐπιστ. 140, 37-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 10.

¹⁹⁸⁹ «Ταῦτά τε οὖν ἡμᾶς προθύμους τοῖς ἀνδράσιν ἐποίει, καὶ τὸ μὴδ' αὐτοῦς, εἰ κατεφρονήθησαν, τοῖς ὑπεριδοῦσιν ὀλίγην αἰσχύνην ἂν ἐνεγκεῖν. διὰ πάντων γὰρ ἀξίως καὶ τῆς τοῦ πέμψαντος ἀξίας καὶ τῶν πραγμάτων ὑπὲρ ὧν ἐπρέσβευον διειλέχθησαν, ἀρετῆς καὶ σοφίας πάντων αὐτοῖς ἡγουμένης τῶν λόγων. Διὰ ταῦτα πᾶν τούμῳ τοῖς ἀνδράσιν εἰσενεγκῶν οὐδεπώποτ' ᾤθηθην τῶν ἐκείνοις προσηκόντων ἐφῆχθαι, ὥσθ' ἂ Ναξίους ὀμιλοῦντες ἐπήνουν ἐμὲ προθυμίας, οὐκ ἀρετῆς, ἦσαν οἱ ἔπαινοι» (Ἐπιστ. 140, 43-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 10).

¹⁹⁹⁰ Αυτό υποστηρίζουν οι Loenertz, *Cydonès*, II., σ. 18. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 30. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 202-203 και Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 261 : «Kydones leitet im Auftrag des Kaisers die Verhandlungen mit einer päpstlichen Gesandtschaft in Konstantinopel».

εναντίον των Οθωμανών¹⁹⁹¹ να προηγηθεί η προσχώρηση των Ορθοδόξων στο Ρωμαιοκαθολικισμό, κάτι το οποίο θα πρέπει να θεώρησε η βυζαντινή πλευρά ως κάτι εντελώς ανέφικτο υπό τις τότε επικρατούσες συνθήκες, εκλαμβάνοντας πιθανότατα την επιμονή της παπικής αντιπροσωπείας είτε ως δείγμα αδυναμίας, είτε ως εύσημο εμπόδιο αποφυγής δέσμευσης για οργάνωση στρατιωτικής εκστρατείας. Γι' αυτό και είναι ενδεχόμενο οι Βυζαντινοί να αντέστρεψαν, κατά την πάγια τακτική, την παπική πρόταση, ζητώντας να προηγηθεί η αποστολή της στρατιωτικής βοήθειας προκειμένου να διευκολυνθεί κατόπιν η προσπάθεια για την εκκλησιαστική ένωση, δεδομένης μάλιστα και της έντονης οθωμανικής απειλής, αλλά και παράλληλα της διάχυτης απογοήτευσης και της αίσθησης αναξιοπιστίας και αφερεγγυότητας των Δυτικών από τις προηγούμενες ανεκπλήρωτες υποσχέσεις για οργάνωση σταυροφορίας, κάτι όμως που δεν θα πρέπει να έγινε αποδεκτό από τη ρωμαιοκαθολική αντιπροσωπεία.

Η αποτυχία των διαβουλεύσεων στην Κωνσταντινούπολη είχε ως αποτέλεσμα οι πρέσβεις του Γρηγορίου ΙΑ΄ να αναχωρήσουν άπρακτοι σχεδόν αμέσως για την παπική έδρα μέσω Νάξου¹⁹⁹², απευθύνοντας προφανώς εκ νέου πρόσκληση στον Κυδώνη να ανταποκριθεί στην παπική επιθυμία και να τους ακολουθήσει στη Δύση. Εκείνος όμως, για να μην επιδεινώσει ακόμη περισσότερο τις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα και του απαγορευτεί παντελώς πλέον η μελλοντική επάνοδος στην Κωνσταντινούπολη σε περίπτωση που δεν θα αποσπούσε τη συγκατάθεσή του, θα διαβεβαίωσε τους παπικούς αντιπροσώπους ότι επιθυμεί να ανταποκριθεί στο εγγύς μέλλον στην παπική πρόσκληση, έχοντας όμως γι' αυτό εξασφαλίσει πρωτίστως την άδεια του Ιωάννη Ε΄.

Το γεγονός μάλιστα ότι ο Δημήτριος, ενώ θα μπορούσε, δεν αναχώρησε τελικά μαζί με τους παπικούς λεγάτους από την Κωνσταντινούπολη, θα πρέπει να πληροφορήθηκε και να εκτίμησε το αυτοκρατορικό περιβάλλον, ώστε παρά την αποτυχία των διαβουλεύσεων, αλλά και το βαρύ κλίμα που εξακολουθούσε να υπάρχει εναντίον του, δεν εξωθήθηκε εκ νέου σε φυγή από την *μεγάλην Πόλιν*, αλλά ούτε και θα πρέπει να δέχτηκε περαιτέρω πιέσεις εκεί για δύο λόγους. Ο πρώτος συνδέεται με το γεγονός ότι αν του ζητούνταν να εγκαταλείψει και πάλι την Κωνσταντινούπολη είναι πολύ πιθανό ότι θα αναχωρούσε για μόνιμη εγκατάσταση στη Δύση, ενώ ο δεύτερος σχετίζεται πιθανότατα με την μεσολάβηση υπέρ της παραμονής του στον Ιωάννη Ε΄ οπωσδήποτε της συζύγου του Ελένης Καντακουζηνής και ίσως του συναυτοκράτορα Μανουήλ, καθώς επίσης και φιλικών του προσώπων όπως ίσως ο μέγας Δομέστικος Δημήτριος Παλαιολόγος. Έτσι ο

¹⁹⁹¹ Halecki, *Un Empereur*, σ. 289 εξ. Gill, *Byzantium and Papacy*, σ. 224 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 202. Ειδικότερα για τη στάση του Γρηγορίου έναντι του προβλήματος της αντιμετώπισης της οθωμανικής επεκτατικότητας με την οργάνωση σταυροφορίας, βλ. A. Luttrell, «Gregory XI and the Turks : 1370-1378», *OCP* 46 (1980), σ. 391-417 και P. Thibault, «Pope Gregory XI (1370-1378) and the Crusade», *Canadian Journal of History* 20 (1985), σ. 313-335.

¹⁹⁹² Επιστ. 140, 43-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 10) και Tinnefeld, *Briefe*, II, σ. 32.

Μεσάζων παρέμεινε στην μεγάλην Πόλιν από το χειμώνα του 1374/75, ευρισκόμενος όμως για ένα έτος περίπου σε σχεδόν πλήρη απομόνωση από το αυτοκρατορικό περιβάλλον, πράγμα που σημαίνει ότι περιήλθε στην ίδια σχεδόν κατάσταση που βρισκόταν πριν αναχωρήσει για την Μυτιλήνη, με τη διαφορά όμως ότι αυτή τη φορά η διαβίωσή του φαίνεται πως ήταν ήρεμη και απρόσκοπτη, αφού δεν αντιμετώπιζε πλέον προβλήματα από τους αντιπάλους του, ενώ και η απομόνωσή του από το περιβάλλον του Ιωάννη Ε΄ ήταν λιγότερο αυστηρή, παρόλο που δεν είχε κατευναστεί ακόμη πλήρως ο αυτοκρατορικός θυμός εναντίον του.

3. Η περίοδος της απομόνωσης του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη και η επαναπροσέγγιση με τον Ιωάννη Ε΄ (1374/75 - 1376)

Η απόφαση του Δημητρίου να επισκεφτεί τον *Gattilusio* το φθινόπωρο του 1373 του προκάλεσε μάλλον, όπως προέκυψε από τα παραπάνω, περισσότερα προβλήματα από αυτά που προσδοκούσε ότι θα του έλυνε, καθώς θεωρήθηκε αναίτια ότι θα ασκούσε εκεί συνωμοτικό ρόλο εναντίον του Ιωάννη Ε΄, ενώ και η απουσία του από την Κωνσταντινούπολη αντί να εξομαλύνει, επιδείνωσε - καθώς φαίνεται - περισσότερο τις σχέσεις με τον αυτοκράτορα, αλλά και επέτεινε το ήδη βεβαρημένο κλίμα για το πρόσωπό του στο παλατινό περιβάλλον¹⁹⁹³. Έτσι, μετά την επάνοδό του η παρουσία του εκεί αντιμετωπίστηκε με ανεκτική ψυχρότητα. Είναι αξιοσημείωτο όμως ότι, παρά την αποτυχία της αποστολής και την αναχώρηση της παπικής πρεσβείας, ο Κυδώνης όχι μόνο δεν απομακρύνθηκε από την Κωνσταντινούπολη, αλλά ούτε καθαιρέθηκε από το αξίωμά του, πράγμα που οφειλόταν πιθανότατα, όπως ήδη αναφέρθηκε, στην παρέμβαση μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας, καθώς και στον φόβο του αυτοκράτορα ενδεχομένως ότι, σε περίπτωση που θα τον απέπεμπε από την μεγάλη Πόλιν ή θα τον απάλλαζε οριστικά από τα καθήκοντά του, υπήρχε σοβαρό ενδεχόμενο να μετέβαινε ως ιδιώτης πλέον και να εγκαθιστούνταν μόνιμα στην παπική έδρα. Εκτός αυτού όμως, είναι βέβαιο επίσης ότι αποτελούσε πάγια επιθυμία του Ιωάννη Ε΄ να διατηρήσει στο επιτελείο του τον έμπειρο πολιτικό και να τον επαναφέρει στα καθήκοντά του, κάτι που επιβεβαιώθηκε πλήρως, όπως θα φανεί στη συνέχεια, το φθινόπωρο του 1375 με την επίσημη πρόταση που του απηύθυνε για την επαναδραστηριοποίησή του στην αυτοκρατορική υπηρεσία, έστω και με συμβουλευτικό ρόλο¹⁹⁹⁴.

Είναι γεγονός ωστόσο, ότι ο Κυδώνης εξακολούθησε και μετά την αποχώρηση της παπικής αντιπροσωπείας να παραμένει πλήρως απομονωμένος από τον αυτοκράτορα και το περιβάλλον του για περισσότερο από δέκα μήνες, από τον

¹⁹⁹³ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 200.

¹⁹⁹⁴ «ὁ πάντα ἄριστος βασιλεὺς πάλιν ἔλκει πρὸς ἑαυτόν» (Επιστ. 187, *Τῷ Ραδηνῶ*, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59). Επίσης Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 203. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 30-31 και Tinnefeld, *Briefe, II*, σ. 50.

χειμώνα του 1374/75 μέχρι το φθινόπωρο του 1375. Για το λόγο αυτό και οτιδήποτε γνώριζε από τα τεκταινόμενα εκεί κατά το παραπάνω διάστημα προερχόταν, όπως ισχυρίζεται, μόνο από φήμες ή πληροφορίες φιλικών του προσώπων¹⁹⁹⁵, εφόσον εκείνος ιδιώτευε, ζώντας ήσυχα και απρόσκοπτα προφανώς στην οικία που διέθετε, χωρίς όπως φαίνεται να αντιμετωπίζει πλέον - δεδομένης και της πολιτικής του αποδυνάμωσης και περιθωριοποίησης - τα παλαιότερα σοβαρά προβλήματα από τους αντιπάλους του, πολιτικούς και εκκλησιαστικούς. Έτσι είχε την δυνατότητα να δαπανά τον πολύ ελεύθερο χρόνο του στην επικοινωνία με πρόσωπα του οικογενειακού και φιλικού του περιβάλλοντος, στην φροντίδα του κήπου με οπωροφόρα δέντρα που διέθετε, κυρίως όμως στην αγαπημένη του πνευματική εργασία με μελέτη, συγγραφή και θεολογικοφιλοσοφικές συζητήσεις¹⁹⁹⁶ με τα μέλη του πνευματικού του κύκλου στην Κωνσταντινούπολη.

Όσον αφορά ειδικότερα στη συγγραφική του δραστηριότητα εκείνη την εποχή, είναι βέβαιο ότι συνέχισε το μεταφραστικό του έργο, ενώ ανέπτυξε και πλούσια αλληλογραφία με φιλικά του πρόσωπα κυρίως, υπογραμμίζοντας ωστόσο το φθινόπωρο του 1374 ή στις αρχές του 1375 στον Ταρχανειώτη, που του ζήτησε να του γράφει μακροσκελή γράμματα, ότι θα εξακολουθήσει μεν να αλληλογραφεί μαζί του, με τη διαφορά όμως ότι η έκταση των επιστολών που θα λαμβάνει, θα εξαρτάται κάθε φορά από την αιτία της σύνθεσής τους, εφόσον, όταν πρόκειται για αλληλογραφία, «τό γε μακρά λέγειν ἐπ' οὐδενὶ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ μακρὰν φλυαρίαν συγγράφειν»¹⁹⁹⁷. Την περίοδο αυτή αλληλογραφεί συχνά επίσης με τον φίλο του μέγα Δομέστικο Δημήτριο Παλαιολόγο που βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη και δεν του απαντά στις πολλές επιστολές που του απευθύνει, αποδίδοντας την μακρά σιωπή του στο γεγονός ότι δεν τον ικανοποιούσε το περιεχόμενό τους¹⁹⁹⁸, ενώ τον διαβεβαιώνει επίσης όσον αφορά τα προσωπικά και τα οικογενειακά του

¹⁹⁹⁵ Έτσι, στον Κωνσταντίνο Ασάνη, που εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη για τα συμβαίνοντα εναντίον του στο παλάτι, γράφει, συμβουλεύοντάς τον να προσπαθήσει να αποκτησθήσει τις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα (Επιστ. 142, *Τῷ Ασάνη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 11-12) και Tinnefeld, *Briefe*, II, σ. 34-36.

¹⁹⁹⁶ Έτσι, όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά στον Μανουήλ, «ὡσπερ ιδιώτης σχολάζων, νῦν μὲν συγγράφοντα, νῦν δὲ ἐπιστέλλοντα, ἄλλοτε δὲ ζητήματα προβαλλόμενον ὧν αἱ λύσεις οὐδὲ τοῖς τούτων φροντισταῖς πάνυ ῥάδισαι» (Επιστ. 120, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 8-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 159).

¹⁹⁹⁷ «εἰ δὲ καὶ γραμμάτων ἐρᾶς, πέμψομέν σοι τῶν ἡμετέρων, ἃ γνώμης μᾶλλον ἢ γλώττης ἐπίδειξιν ἔχει. ἐκτείνειν δὲ αὐτὰ καὶ συστέλλειν οὐχ ὅταν σοὶ δοκῇ πειρασόμεθα, ἀλλ' ὅταν τὰ πράγματα καὶ ὁ καιρὸς συγχωρῇ» (Επιστ. 182, *Τῷ Ταρχανειώτη*, 24-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 54-55).

¹⁹⁹⁸ «οὐ τοίνυν σὲ μιμούμενος ἐσιώπων, ἀλλ' ὅτι μὴ σφοδρὰ σὲ τῶν ἐμῶν γραμμάτων ἐρᾶν ἐπεπίσημν. τούτου δὲ με μάντιν ἐποίει ἢ μακρὰ σου πρὸς πάνυ πολλὰ τὰ παρ' ἐμοῦ σοὶ γραφέντα σιγή» (Επιστ. 184, *Τῷ μεγάλῳ δομεστίκῳ*, 8-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 56).

θέματα, ότι αυτά βαίνουν «καλῶς τῇ χάριτι τοῦ Σωτῆρος»¹⁹⁹⁹. Τούτο συνέβαινε διότι, αν και ήταν απομονωμένος από το παλατινό περιβάλλον λόγω των πολιτικών του επιλογών, αλλά και από την ευρύτερη κοινωνία της μεγάλης Πόλεως εξαιτίας κυρίως των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, διαβιούσε ειρηνικά, διατηρώντας, όπως αναφέρθηκε, επικοινωνία πιθανότατα με την οικογένεια της τελευταίας εν ζωή από τις αδερφές του ή και μέλη του ευρύτερου συγγενικού του περιβάλλοντος, όπως επίσης και με τον φιλικό και πνευματικό του περίγυρο, ιδιαίτερα μάλιστα με τον συμπατριώτη, αγαπημένο του μαθητή και έμπιστο φίλο Ραδηνό²⁰⁰⁰, τον οποίο συνιστά στον Παλαιολόγο και του ζητά να τον συνδράμει, καθώς επιθυμεί να μεταβεί και να εγκατασταθεί για οικογενειακούς λόγους στην Θεσσαλονίκη²⁰⁰¹.

Το γεγονός ωστόσο ότι για τρία έτη ήδη δεν πρόσφερε τις υπηρεσίες του στο παλάτι και γι' αυτό δεν είχε λάβει την νεομισμένη αυτοκρατορική χορηγία, η οποία και συνιστούσε, όπως ισχυρίζεται, κατά «μακρόν ἔθος»²⁰⁰² την μοναδική πηγή εισοδήματός του ως ανώτατου αυτοκρατορικού αξιωματούχου από το 1347, φαίνεται ότι τον είχε οδηγήσει σε οικονομική δυσπραγία. Έτσι, το χειμώνα του 1375/76 απευθύνει σύντομη επιστολή στον αυτοκράτορα ζητώντας του να επιδείξει το ταχύτερο δυνατό και σ' εκείνον μεγαλοψυχία, πραγματοποιώντας επιτέλους «τῇ τῆς δωρεᾶς ὑποσχέσει»²⁰⁰³, δεδομένου, όπως του υπογραμμίζει, ότι δεν κατέχει τίποτε άλλο στην «Πόλιν πλὴν σοῦ καὶ τῶν σῶν ἐλπίδων», ενώ την απόδοση της οφειλόμενης χορηγίας θα θεωρήσει λόγω των αυξημένων του αναγκών εκείνη την περίοδο ως ευεργεσία²⁰⁰⁴, παρόλο που επρόκειτο για αμοιβή των υπηρεσιών του

¹⁹⁹⁹ «τῶν δὲ ἐμῶν - οἶδα γὰρ ὡς καὶ ἡμῶν σοι φροντίς - τὰ μὲν οἴκοι καλῶς τῇ χάριτι τοῦ Σωτῆρος, μόνοις δὲ τοῖς κοινῶς ἀνιώμεθα, οὕτω χαλεπῶ χειμῶνι τῆς πατρίδος πονούσης» (Επιστ. 184, *Τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ*, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 56).

²⁰⁰⁰ «Μέμψη γὰρ οὐδὲν μοι τοῦτο καλοῦντι τὸν μαθητὴν, ἄλλως τε τῶν τρόπων καὶ πρὸ τῶν υἱέων μοι τὸν νέον ποιούντων ... πάντα τὰμὰ παρ' αὐτοῦ δι' ἀκριθείας ἀκούση, εἰ τίς σοι τοῦ ταῦτ' ἀκούειν φροντίς. Κεκοινώνηκε γὰρ μοι καὶ λόγων καὶ πράξεων ...» (Επιστ. 157, 18-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 29). Για τις προσωπικές σχέσεις και την αλληλογραφία του Κυδώνη με τον Ραδηνό, βλ. αναλυτικά στα Dennis, *Rhadenos*, σ. 261-272. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 203 εξ. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 121 εξ. Tinnefeld, *Freundschaft*, σ. 214 εξ.

²⁰⁰¹ «ὄν οὐ τῇ γλώττῃ σὲ μόνον βουλοίμην ἄν τέρπειν, ἀλλὰ καὶ τῇ δυνάμει συμπράττειν, ἐν οἷς ἄν αὐτῆς δέηται. Αὐτός τε γὰρ σὸν ἐραστήν εὖ ποιήσεις, κἀγὼ ὡς ὑπὲρ παιδὸς εὖ παθόντος χαρίτας εἶσομαι» (Επιστ. 157, 15-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 29). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Freundschaft*, σ. 215.

²⁰⁰² Επιστ. 83, *Ἰωάννη τῷ Βασιλεῖ*, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 116.

²⁰⁰³ «καὶ κάθημαι δὴ ταῖς ἐλπίσιν ἀντὶ τῶν χρημάτων πλουτῶν, δὸς δὴ τέλος, ἄριστε βασιλέων, τῇ τῆς δωρεᾶς ὑποσχέσει, καὶ ποιήσον ἡμῖν ἔργον τὸν περὶ τῆς χάριτος λόγον» (Επιστ. 139, *Ἰωάννη βασιλεῖ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 8).

²⁰⁰⁴ «καὶ τοῦθ' ἡμῖν ἐν τῇ μεγάλῃ Πόλει πλὴν σοῦ καὶ τῶν σῶν ἐλπίδων οὐδὲν κεκτημένοις. εἰ δὲ μοι τὴν αὔριον εἵποις σήμερον δυνάμενος εὖ ποιεῖν, ὃ τοῖς εὐπόροις λέγειν ὁ Σολομὼν ἀπηγόρευσεν, ἀλλ' ἔγωγε λοιπὸν ἀφείς ὡς εὐεργέτου δεῖσθαι τοῖς κατὰ τῶν ὀφειλόντων χρήσομαι νόμοις» (Επιστ. 139, *Ἰωάννη βασιλεῖ*, 10-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 8) και Tinnefeld, *Briefe*, II, σ. 28-29.

κατά το παρελθόν και μάλιστα πριν από την οικειοθελή του αποστασιοποίηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία μετά το φθινόπωρο του 1371.

Ο Ιωάννης Ε΄ όμως, όχι μόνο παρέβλεψε και πάλι το νέο του αίτημα, αλλά, όπως υπερβολικά ισχυρίζεται, του επέβαλε επιπλέον και πρόσθετη βαριά φορολογία στα παραγόμενα από τον κήπο του εσπεριδοειδή²⁰⁰⁵, «μούσουλα»²⁰⁰⁶ και «μῆλα»²⁰⁰⁷, παραγγέλλοντάς του, ενώ δεν είχαν ωριμάσει ακόμη οι καρποί, να μην προχωρήσει στη συλλογή τους πριν παρακρατηθεί από τους αυτοκρατορικούς υπαλλήλους η ποσότητα που αναλογεί στον οφειλόμενο φόρο²⁰⁰⁸. Τον προειδοποίησε μάλιστα, ότι, αν θα αποτολούσε να συλλέξει και να καταναλώσει ακόμη και από αυτούς τους καρπούς που βρίσκονταν πεσμένοι στο έδαφος πριν από την εκτίμηση του αναλογούντος φόρου, ήταν δυνατόν να ενεργοποιηθούν «και αύτοί οί κατά τῶν ἱεροσύλων νόμοι και καθ' ἡμῶν εὐθύς»²⁰⁰⁹.

Αγανακτισμένος ο Δημήτριος από την ακατανόητη στάση των βασιλέων Ιωάννη Ε΄ και Μανουήλ, επειδή «οὐδ' ὁ σκάπτομεν γῆδιον συγχωροῦσι καρποῦσθαι»²⁰¹⁰, προσφύγει απευθύνοντας επιστολή και πάλι στην προστάτιδά του αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή, από την οποία ζητά εμμέσως, προβάλλοντας και πάλι τον εαυτό του ως θύμα για να προσελκύσει τον οίκτο της, να μεσολαβήσει για την απόδοση του αναγκαίου γι' αυτόν οφειλόμενου χρηματικού ποσού, τονίζοντάς της παράλληλα ότι, ενώ οι βασιλεῖς αυξάνουν με τις δωρεές τις περιουσίες των πλουσίων στην Κωνσταντινούπολη, στους φτωχούς, μεταξύ των οποίων αυτοθυματοποιούμενος συγκαταλέγει και τον εαυτό του, «οὐδὲ τῶν ὄντων ἀπολαύειν ἄνευ κωλύματος συγχωροῦσι»²⁰¹¹. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκει να διαμαρτυρηθεί εκτός από την μη καταβολή της χορηγίας και για την αδικία που συντελείται εις βάρος του όσον αφορά την υπέρμετρη φορολογία σε είδος που υφίσταται για τον μικρό κήπο («γῆδιον») που διατηρεί και καλλιεργεί προκειμένου να εξασφαλίζει «τά πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα», γεγονός για το οποίο μάλιστα παραπονείται επίσης και σε δύο επιστολές που απευθύνει λίγο αργότερα, την πρώτη σε άγνωστο φίλο του²⁰¹² και την δεύτερη προς τον Κωνσταντίνο Ασάνη

²⁰⁰⁵ Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι διαβεβαιώνει την αυτοκράτειρα ως νομοταγής πολίτης και σεβόμενος τα αυτοκρατορικά δικαιώματα, πως επιθυμεί να καταβάλλει το «δίκαιον» μέρος από την ποσότητα των προϊόντων που παράγει (Επιστ. 143, Τῆ βασιλίδι, 18-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 13).

²⁰⁰⁶ Επιστ. 143, Τῆ βασιλίδι, 8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 13.

²⁰⁰⁷ Επιστ. 186, Τῷ Ασάνη κυρῷ Κωνσταντίνω, 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 58.

²⁰⁰⁸ Η απαγόρευση αυτή είχε ως αποτέλεσμα ακόμη και «τοῖς κοπιῶσιν ἡμῖν γεωργοῖς οὐχ ὅπως πρώτους συγχωροῦσιν ἀπολαύειν τῶν πόνων» (Επιστ. 143, Τῆ βασιλίδι, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 13). Κατά τον ίδιο τρόπο διαμαρτύρεται επίσης και προς τον άγνωστο φίλο του, τονίζοντας ότι «οἱ κοπιῶντες ἡμεῖς γεωργοὶ οὐδ' ὕστατοι συγχωρούμεθα τῶν καρπῶν ἀπολαύειν» (Επιστ. 81, 17-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114).

²⁰⁰⁹ Επιστ. 143, Τῆ βασιλίδι, 15-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 13.

²⁰¹⁰ Επιστ. 143, Τῆ βασιλίδι, 18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 13.

²⁰¹¹ Επιστ. 143, Τῆ βασιλίδι, 7-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 12-13.

²⁰¹² Επιστ. 81, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 113-114.

προκειμένου να δικαιολογήσει την μικρή ποσότητα μήλων που κατάφερε να εξασφαλίσει για να τους αποστείλει²⁰¹³.

Απογοητευμένος ο Κυδώνης από την γενικότερη στάση του αυτοκράτορα απέναντί του, περιγράφει στον Μανουήλ Ραούλ Μετοχίτη την κατάσταση της απομόνωσής του από το παλάτι εκείνη την περίοδο στην *μεγάλην Πόλιν*, αλλά και ταυτόχρονα δηλώνει ότι αισθάνεται ευτυχισμένος γιατί βρίσκεται ανάμεσα στους πολλούς του φίλους. Απαντώντας μάλιστα στον Μετοχίτη που του ζήτησε να μεσολαβήσει για κάποια υπόθεση συγγενούς του, τού αναφέρει ότι δεν μπορεί να ενεργήσει οτιδήποτε²⁰¹⁴, αφού είχε διακοπεί πλέον οποιαδήποτε επικοινωνία του με τον αυτοκράτορα²⁰¹⁵. Στην προσπάθειά του επίσης να του εξηγήσει την αδυναμία παρέμβασής του, εξωτερικεύει την πικρία του για την αμφίσημη συμπεριφορά του Ιωάννη Ε΄ απέναντί του, υπαινισσόμενος το γεγονός ότι η πολιτική του περιθωριοποίηση οφείλεται στην άρνησή του να συγκατατεθεί μετά το φθινόπωρο του 1371 στην νέα φιλοτουρκική εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας, εφόσον ο αυτοκράτορας «*αίσχρὸν νομίσας ὡς ἔοικεν εἰς νέα πράγματα παλαιῶ χρησθαι φίλῳ*»²⁰¹⁶, με αποτέλεσμα «*ἐμὲ δὲ ὡσπερ σκευαρίων τὰ κατετριμμένα ἀπέρριψεν*»²⁰¹⁷. Ο πραγματικός λόγος της ακατανόητης αυτής συμπεριφοράς του αυτοκράτορα όμως ήταν η άσκηση εντονότερης ψυχολογικής πίεσης προς τον έμπειρο πολιτικό για επαναδραστηριοποίησή του στην αυτοκρατορική υπηρεσία. Γι' αυτό και όχι μόνο δεν απηύθυνε εναντίον του

²⁰¹³ «*τῆς δὲ ὀλιγότητος μὴ ἡμᾶς αἰτιῶν*» (Επιστ. 186, *Τῷ Ἀσάνη κυρῷ Κωνσταντίνῳ*, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 58). Το ίδιο αναφέρει επίσης και προς τον άγνωστο φίλο του, ότι δηλαδή «*τὴν δὲ ὀλιγότητα τοῦ δώρου μὴ ἀτιμάσης*» (Επιστ. 81, 13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114). Όπως του υπογραμμίζει μάλιστα, υπάρχουν «*πολλοὶ περὶ ἡμᾶς οἱ αἰτοῦντες, μᾶλλον δὲ ἀπαιτοῦντες*, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και εκείνοι οἱ ταῦτ' ἀξιοῦντες αὐτοῖς ὡσπερ τακτοῦς τινὰς φόρους φέρεσθαι παρ' ἡμῶν» (Επιστ. 81, 15-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114), εννοώντας προφανώς τους βασιλείς και ιδιαιτέρως τον Ιωάννη Ε΄, ο οποίος συνηθίζει «*θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρε καὶ καρποὺς ἀπαιτῶν ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐπόνησεν*» (Επιστ. 186, *Τῷ Ἀσάνη κυρῷ Κωνσταντίνῳ*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 58), με συνέπεια εκτός από το γεγονός ότι «*τὰ δέντρα, καὶ ἄλλως ἄγωνα φαινόμενα, νῦν καὶ τῶν ὀλίγων καρπῶν ὧν εἶχον, καθημέραν ἀξιῶν λαμβάνειν, ἐγύμνωσεν*» (Επιστ. 186, *Τῷ Ἀσάνη κυρῷ Κωνσταντίνῳ*, 15-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 58), ενώ αν τολμήσει να αντισταθεί κάποιος στους φοροεισπράκτορές του και «*μὴ πάντα αὐτοῖς ἀπονείμωμεν, θα οργιστοῦν τόσο πολὺ, ὥστε ὑπάρχει κίνδυνος μετὰ τῶν δέντρων καὶ τὴν οἰκίαν ἡμῖν ἀνασπάσουσι*» (Επιστ. 81, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 114).

²⁰¹⁴ «*Ἀλλ' οὕτω πρόθυμος ὦν εἰς ἐκεῖνον οὐ καὶ τὴν δύναμιν ἔχω συναγωνιζομένην τῇ προαιρέσει*» (Επιστ. 166, *Ῥαούλ τῷ Μετοχίτῃ*, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 36). Επίσης «*διὰ ταῦτα τῷ Παλαιολόγῳ δι' ἐμοῦ μὲν παρὰ βασιλέως βοήθειαν μὴ προσδόκα, ζῆτει δὲ τοὺς ἰσχύοντας, καὶ παρ' αὐτῶν τύχη ἀγαθὴ τὴν του συγγενοῦς ἐλευθερίαν ὠνοῦ*» (Επιστ. 166, *Ῥαούλ τῷ Μετοχίτῃ*, 47-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 37).

²⁰¹⁵ «*ἔστι δὲ παντὸς μᾶλλον ἀληθὲς μὴδ' ὅτιοῦν παρ' αὐτῷ δύνασθαι με*» (Επιστ. 166, *Ῥαούλ τῷ Μετοχίτῃ*, 22-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 36).

²⁰¹⁶ Επιστ. 166, *Ῥαούλ τῷ Μετοχίτῃ*, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 36

²⁰¹⁷ Επιστ. 166, *Ῥαούλ τῷ Μετοχίτῃ*, 26-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 36.

οποιαδήποτε κατηγορία, αλλά αντιθέτως εξακολουθούσε – όπως ισχυρίζεται - να τον εγκωμιάζει σε τρίτα πρόσωπα για τις πολιτικές του αρετές και ικανότητες, ενώ ταυτόχρονα τον διατηρούσε πλήρως αποκομμένο από το περιβάλλον του, ώστε, όπως τονίζει χαρακτηριστικά, ενώ ο αυτοκράτορας συνεχίζει να τον επαινεί στους συνομιλητές του, εξακολουθεί να τον αποστερεί από τις αυτοκρατορικές πρόνοιες και να ευεργετεί άλλους²⁰¹⁸, με συνέπεια «*κάκείνοις μὲν κλήσεις καὶ εἴσοδοι παρ' αὐτὸν καὶ πρόσοδοι καὶ ὧν ἂν εὕξαιτο μείζους. Ἐμοὶ δ' ἀντὶ πάντων ἀρκεῖν οἴεται τοὺς ἐπαίνους καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ καλούμενον ἀετὸν ἐκδοθῆναι κανθάρῳ*»²⁰¹⁹.

Η αμέλεια που επιδεικνύει εις βάρος του ο Ιωάννης Ε΄ ωστόσο δεν καταβάλλει τον περιθωριοποιημένο *Μεσάζοντα*, ο οποίος αντιμετωπίζει την περιφρονητική του στάση και την αντιφατική του συμπεριφορά με κατανόηση και γέλωτα, διαβιώνοντας στην Κωνσταντινούπολη κατά το διάστημα από την άνοιξη μέχρι και το φθινόπωρο του 1375 με ηρεμία²⁰²⁰ και αισθανόμενος ευτυχία από την αγάπη και την τιμή των πολλών του φίλων και των άλλων σημαντικών προσωπικοτήτων, αρχόντων και λογίων, που τον υποστηρίζουν²⁰²¹, στους οποίους μάλιστα - όπως διατείνεται υπερβαλλόντως - συμπεριλαμβάνονται «*οἱ βέλτιστοι τῶν ἐν τῇ Πόλει καὶ τοῖς βασιλείοις αὐτοῖς καὶ ὧν ταῖς ψήφους οἱ νοῦν ἔχοντες ἔπονται*», οι οποίοι μάλιστα καταφέρονται, εξαιτίας της περιθωριοποίησής του, εναντίον του αυτοκράτορα, θεωρώντας ως δική τους «*βλάβην τὴν ἐμὴν ἀχρησίαν*»²⁰²².

Για τον απομονωμένο Κυδώνη όμως είναι εξαιρετικά αισθητή κυρίως η απουσία από την *μεγάλην Πόλιν* του φίλου του Ραδηνού που εξακολουθεί να βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη, προς τον οποίο απευθύνει εκ νέου επιστολή προσπαθώντας εμμέσως, ωστόσο μάταια, να τον μεταπείσει να επιστρέψει, εφόσον η αναχώρησή του το φθινόπωρο του 1375²⁰²³ έπειτα από δική του σύσταση στον Δημήτριο Παλαιολόγο, αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα για τον χειμαζόμενο διανοούμενο και πολιτικό. Έτσι, η συνέχιση του αποκλεισμού του από το παλατινό περιβάλλον και η διακοπή των σχέσεών του με τον αυτοκράτορα, σε συνδυασμό με την παράταση της παραμονής του Ραδηνού στη γενέτειρά τους, τον οδήγησαν προφανώς στην απόφαση να επανεξετάζει σοβαρά το ενδεχόμενο να ανταποκριθεί τελικά στην πρόσκληση του φίλου του πάπα Γρηγορίου ΙΑ΄ για εγκατάσταση στη Δύση. Για τον λόγο αυτό και θα πρέπει να ξεκίνησε τις απαραίτητες προετοιμασίες,

²⁰¹⁸ «*ταυτὶ δ' ὅμως λέγων ἐμὲ μὲν ἐπαινεῖ, ἄλλους δ' εὖ ποιεῖ*» (Ἐπιστ. 166, *Ῥαοὺλ τῷ Μετοχίτῃ*, 31-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 37).

²⁰¹⁹ *Ἐπιστ. 166, Ῥαοὺλ τῷ Μετοχίτῃ*, 31-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 37.

²⁰²⁰ «*Πρόσεστι δὲ ἡ ἡσυχία καὶ τὸ σὺν αὐτῇ τοῖς σοφωτέροις καὶ δι' ὧν ἔστι τινα βελτίω γίνεσθαι καθημέραν ἐξεῖναι συνεῖναι με*» (Ἐπιστ. 166, *Ῥαοὺλ τῷ Μετοχίτῃ*, 44-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 37).

²⁰²¹ Ὅπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει, «*πολλοὺς ἔχω πολεμεῖν ἐτοίμους ὑπὲρ ἐμοῦ*» (Ἐπιστ. 166, *Ῥαοὺλ τῷ Μετοχίτῃ*, 41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 37).

²⁰²² *Ἐπιστ. 166, Ῥαοὺλ τῷ Μετοχίτῃ*, 41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 37

²⁰²³ *Ἐπιστ. 159*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 30-31. Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 31.

προγραμματίζοντας πιθανώς την αναχώρησή του, καθώς, λόγω της συνέχισης του αποκλεισμού του και της αρνητικής στάσης του Ιωάννη Ε΄ απέναντί του, εκλάμβανε τον εαυτό του ως ιδιώτη, χωρίς καμιά δέσμευση πλέον από το αξίωμα που εξακολουθούσε να κατέχει.

Την πρόθεση και τις ενδεχόμενες ενέργειες του *Μεσάζοντος* για αποχώρηση από την Κωνσταντινούπολη στις αρχές του φθινοπώρου του 1375 θα πρέπει να πληροφορήθηκε σχεδόν αμέσως ο αυτοκράτορας, ο οποίος, λαμβάνοντας πιθανότατα υπόψη σοβαρά και το γεγονός της ανανέωσης του δικαιώματός του ως *Κανονικού* στα έσοδα της λατινικής αρχιεπισκοπής Πατρών από τον πάπα στις 20 Νοεμβρίου του 1375²⁰²⁴, αναθεώρησε αιφνίδια και απρόσμενα²⁰²⁵ τη στάση του απέναντί του και έσπευσε να τον προσκαλέσει στο παλάτι με σκοπό να τον μεταπείσει να ματαιώσει την αναχώρησή του και να επανενταχθεί στο επιτελείο του. Τις πληροφορίες για την αλλαγή της στάσης του αυτοκράτορα κατέχουμε από τον ίδιο τον Κυδώνη σε επιστολή που απευθύνει και πάλι προς τον Ραδηνό, όπου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ο αυτοκράτορας επιχείρησε να τον προσεγγίσει και να τον πείσει να επανέλθει στην υπηρεσία του²⁰²⁶, αφού συνειδητοποίησε πλέον ότι οι κατηγορίες εις βάρος του μετά την επιστροφή τους από την Δύση το 1371 ήταν αποτέλεσμα του φθόνου των αντιπάλων του, εκφράζοντας μάλιστα επιπλέον την λύπη του για την μακρά του απουσία από το παλάτι²⁰²⁷.

Ο Κυδώνης, πράγματι, αναταποκρίθηκε αμέσως στην αυτοκρατορική πρόσκληση και επισκέφτηκε τον Ιωάννη Ε΄ στα ανάκτορα. Φαίνεται ωστόσο, ότι μεταξύ των δύο ανδρών θα πρέπει να πραγματοποιήθηκαν αλληπάλληλες συναντήσεις και μακρές συζητήσεις, τόσο με παρουσία άλλων προσώπων, όσο και κατ' ιδίαν «έν τοῖς βασιλείοις», κατά τις οποίες ο αυτοκράτορας υποσχέθηκε στον Δημητριο ότι εφόσον επανέλθει στα καθήκοντά του στο επιτελείο του θα καταλάβει την πρώτη θέση ανάμεσα στους φίλους του, αλλά και θα απολαύσει τις περισσότερες από τους υπολοίπους τιμές και δωρεές - ακόμη μάλιστα και από αυτές που είχε κατά την περίοδο της υπηρεσίας του στον προκάτοχό του Ιωάννη ΣΤ΄ -, ενώ πρόκειται επίσης να τον καταστήσει εκ νέου και τον στενότερο από τους

²⁰²⁴ *Acta Gregorii XI*, έκδ. A.L. Tăutu, no. 180. Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 323 και Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 113.

²⁰²⁵ Ο Δημήτριος κάνει λόγο περί της «έξαιφνης μεταβολής» της στάσης του αυτοκράτορα (*Επιστ. 187, Τῷ Ραδηνῶ*, 23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59).

²⁰²⁶ «Τὴν ἐν τοῖς βασιλείοις πλάνην ἐπανάγειν πειρᾶται» (*Επιστ. 187, Τῷ Ραδηνῶ*, 17-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59) και Loenertz, *Cydonès, I.*, σ. 113.

²⁰²⁷ «Ἐμὲ δὲ ὁ πάντα ἄριστος βασιλεὺς πάλιν ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν, διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ χρόνου φθόνῳ κενιῆσθαι τοὺς φυλάττεσθαι με παραινούντας αὐτῷ. Τούτους μὲν οὖν πολλῶν εἵνεκα καὶ ἄλλων μισῶν, μάλιστα κακίζειν φησὶν ὅτι δὴ πολὺν χρόνον τὴν ἐμὴν συνουσίαν αὐτὸν ἐζημίουν» (*Επιστ. 187, Τῷ Ραδηνῶ*, 13-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 30-31.

συνεργάτες του²⁰²⁸, υπό την προϋπόθεση όμως να ματαιώσει την αποχώρησή του και «μόνον τήν πατρίδα τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ αὐτὸς προτιμήσῃμι καὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦς οἰκείους ἀντὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐλοίμην κοσμεῖν»²⁰²⁹. Η τελευταία αυτή αποστροφή του *Μεσάζοντος* επιβεβαιώνει σαφώς το γεγονός, ότι η κίνηση του αυτοκράτορα να επιδιώξει εσπευσμένα την αποκατάσταση των σχέσεών τους, όπως και οι πλούσιες υποσχέσεις που συνόδεψαν την πρωτοβουλία του αυτή συνδέονται άμεσα κυρίως με την προσπάθεια σε πρώτο στάδιο της ματαίωσης της σχεδιαζόμενης αναχώρησής του για τη Δύση.

Ο Δημήτριος ωστόσο, παρόλο που ευχαρίστησε τον Ιωάννη Ε΄ για την μεταβολή της στάσης του απέναντί του και την αναγνώριση της αθωότητάς του σε σχέση με τις συκοφαντικές εις βάρος του κατηγορίες, όχι μόνο δεν ανταποκρίθηκε στην επιθυμία του να επανέλθει και πάλι πλήρως στα καθήκοντά του ως *Μεσάζων*, αλλά αντίθετα, όπως σημειώνει, του τόνισε με έμφαση ότι δεν προτίθεται να ανακαλέσει την απόφασή του για αναχώρηση από την Κωνσταντινούπολη, ώστε «τῆς μέντοι ἐς Ἰταλίαν ὀρμῆς οὐδεπόπτ' εἶπον ἀφέξεσθαι»²⁰³⁰, ζητώντας του επιπλέον εμμέσως να συγκατατεθεί για την πραγματοποίησή της. Φαίνεται ωστόσο, ότι η επιμονή και οι αλλεπάλλες έντονες πιέσεις του αυτοκράτορα έπεισαν τον Κυδώνη να μην επιμείνει στην απόφασή του για άμεση αναχώρηση από την Κωνσταντινούπολη, αλλά, προκειμένου να μην τον παροργίσει ακόμη περισσότερο και απαγορέψει εκ νέου την αποχώρησή του, υποχώρησε παροδικά και, με σκοπό να επιτύχει την συγκατάθεσή του, μετέθεσε για μικρό διάστημα - όπως πίστευε - τα σχέδιά του, εκδηλώνοντας την διάθεσή για επικοινωνία και συνεργασία, με σκοπό αποκλειστικά και μόνο την παροχή συμβουλευτικού έργου, δηλαδή «εἰ βουλῆς καὶ ὁμιλίας ὅταν βούληται λαμβάνοι με κοινωνόν»²⁰³¹.

Ο Ιωάννης Ε΄ ωστόσο δεν θα πρέπει να ικανοποιήθηκε από την επιμονή του *Μεσάζοντος* να μην συγκατατίθεται στην πλήρη επαναδραστηριοποίησή του, αλλά θα αισθάνθηκε οπωσδήποτε ανακούφιση για την επάνοδο και την παρουσία του στο παλάτι, καθώς επίσης και για την αναβολή της αναχώρησής του. Γι' αυτό και, επιθυμώντας να αποτρέψει την εκ νέου αποστασιοποίησή του και να οδηγήσει εκ νέου τις σχέσεις τους στα άκρα, όπως συνέβη στα τέλη του 1371, συμφώνησε κατ' αρχάς με την πρότασή του, υποσχόμενος μάλιστα ότι έπειτα από μικρό διάστημα και αφού εξομαλυνθούν τα πράγματα στην Κωνσταντινούπολη θα επιτρέψει την αναχώρησή του για τη Δύση, χωρίς όμως να καταφέρει να τον πείσει για την πλήρη επαναδραστηριοποίηση στην αυτοκρατορική υπηρεσία, εφόσον, όπως σημειώνει ο

²⁰²⁸ «Πάντων με τῶν φίλων ὑπισχνούμενος προτιμήσειν, καὶ ὧν οὐδενὶ τῶν ἄλλων, τούτων ἐμοὶ μεταδώσειν, καὶ τήν τοῦ πατρὸς αὐτῶ περι ἐμὲ σπουδὴν καὶ φιλοτιμίαν αὐξήσειν, καὶ ὅλως ἑαυτῶ διὰ πάντων συνάψειν» (Επιστ. 187, Τῶ Παδηνῶ, 18-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59).

²⁰²⁹ Επιστ. 187, Τῶ Παδηνῶ, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59.

²⁰³⁰ Επιστ. 187, Τῶ Παδηνῶ, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59.

²⁰³¹ Επιστ. 187, Τῶ Παδηνῶ, 29-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 59. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 261 και Дугнаев, *Κυδοнос*, σ. 642 c - 643 a.

πολύπειρος και καχύποπτος πολιτικός, «ἐγὼ δὲ οὐ πείθομαι, τὰς βασιλικὰς ἐπιστάμενος τέχνας»²⁰³².

Ὡστόσο είναι βέβαιο, ὅτι μεταξύ των δύο ἀνδρῶν ἐπήλθε συμφωνία, με βάση την οποία ο Δημήτριος ἐπρόκειτο να ἐπισκέπτεται το παλάτι δύο φορές την εβδομάδα, προκειμένου να συνεργάζεται με τον Ἰωάννη Ε΄. Φαίνεται ὅμως ὅτι ο αυτοκράτορας θεώρησε την παρουσία του αξιωματοῦχου του στα ἀνάκτορα ως ευκαιρία για να τον μεταπείσει να ἐπανέλθει πλήρως στο ἐπιτελεῖο του και να ματαιώσει οριστικά την ἀναχώρησή του για την παπική ἔδρα. Για το λόγο αὐτό και ὅταν ο *Μεσάζων* ἀπουσίαζε ἢ ἀμελούσε να προσέλθει στις προγραμματισμένες τακτικές τους συναντήσεις, δεχόταν αυστηρό ἔλεγχο ἀπὸ τον Παλιολόγο, ο οποίος του τόνιζε ὅτι θεωρούσε τον ἀπολεσθέντα χρόνο των ἐπαφῶν τους ως ζημία, ἐφόσον κατὰ τη διάρκεια τους, ὅπως ἀναφέρει ο Κυδώνης, συνήθιζε να του διηγείται γεγονότα ἀπὸ το κοινὸ τους πολιτικὸ παρελθόν προκειμένου να τον μεταπείσει, ἀλλὰ και να τον ἐπαινεί για τις πολλές του ἀρετές, με σκοπὸ να τον δελεάσει για να ἐπανέλθει στα καθήκοντά του και να ἀναβάλει την ἀποχώρησή του ἀπὸ την Κωνσταντινούπολη²⁰³³.

Στο διάστημα μάλιστα των πρώτων αὐτῶν ἐπαφῶν και με σκοπὸ να ἐνθαρρύνει τον παραγκωνισμένο πολιτικὸ να συγκατατεθεῖ σε πλήρη ἐπανασύνδεσή του με το παλάτι, ἀλλὰ και προκειμένου να ἐπιβεβαιώσει ἔμπρακτα, διασκεδάζοντας πιθανόν τις ἀμφιβολίες του, τις πλούσιες υποσχέσεις του, ο Ἰωάννης Ε΄ θα πρέπει, τηρώντας το «μακρὸν ἔθος», να του ἀπέδωσε ἐπιτέλους, ἔπειτα ἴσως και ἀπὸ την μεσολάβηση της αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνῆς, το οφειλόμενο ποσὸ της χορηγίας²⁰³⁴. Την κίνηση αὐτή του αυτοκράτορα θεώρησε ο Δημήτριος ως διπλὴ χάρη, ἀφοῦ την δωρεὰ συνόδεψε και η βασιλικὴ τιμὴ προς το πρόσωπό του²⁰³⁵, ὡστε να την ἐκλάβει ἐπιπλέον και ως ευεργεσία, ἐφόσον «ἀναλωμάτων γὰρ ἡμῖν ἔνδειαν ἔλυσε τὰργύριον ἦκον»²⁰³⁶.

Οι ἀλλεπάλληλες συναντήσεις και η διαρκὴς αυτοκρατορικὴ ἐπιμονή, σε συνδυασμὸ με την καταβολὴ της οφειλόμενης χορηγίας, φαίνεται ὅτι, παρόλο που δεν μετέβαλαν τον σχεδιασμὸ του, ἐν τούτοις θα πρέπει να ἔφεραν σε πολὺ

²⁰³² *Ἐπιστ. 187, Τῷ Ῥαδηνῶ, 33-34, ἐκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 59.*

²⁰³³ «Καὶ νῦν καθ' ἑβδομάδα δις εἴσειμι παρ' αὐτόν, κὰν διαλίπω, μέμψεις παρ' αὐτοῦ, καὶ τὸ παρεθὲν τοῦ χρόνου ζημίαν καλεῖ, καὶ παρόντος δὲ διηγῆσαις τε τῶν παρελθόντων σὺν ἡδονῇ, καὶ τῆς ἐμῆς φύσεως ἔπαινοι, ... καὶ ὄλως πολλὰ μοι πανταχόθεν ἀναπετάννουσι δίκτυα, σκοπῶν ὅπως θηρεύσας καὶ κατασχῶν ἀποπτῆναι κωλύσει» (*Ἐπιστ. 187, Τῷ Ῥαδηνῶ, 34-38, ἐκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 59*).

²⁰³⁴ Η δόσις της οφειλῆς μάλιστα κατέδειξε ὅτι «τὸ μακρὸν ἔθος ἰσχυρότερον τὸν πρὸς τὴν φύσιν εἰργάσατο πόλεμον» (*Ἐπιστ. 83, Ἰωάννη τῷ Βασιλεῖ, 10-11, ἐκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 116*).

²⁰³⁵ «τῷ τῆ δόσει καὶ τὴν τιμὴν προστιθέναι» (*Ἐπιστ. 83, Ἰωάννη τῷ Βασιλεῖ, 12-13, ἐκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 116*).

²⁰³⁶ *Ἐπιστ. 83, Ἰωάννη τῷ Βασιλεῖ, 4-5, ἐκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 116.* Για το λόγο αὐτὸ και ευχόταν στον Ἰωάννη Ε΄ βίου «τὸ μῆκος καὶ πλῆθος τροπαίων παρὰ τῶν τῆς βασιλείας πολεμίων ἰστάναι» (*Ἐπιστ. 83, Ἰωάννη τῷ Βασιλεῖ, 17-18, ἐκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, I, σ. 116*).

δύσκολη θέση και να προβλημάτισαν σοβαρά τον Κυδώνη, καθώς δεν ήταν εύκολο, έπειτα και από την περιπέτειά του μετά το 1371, να παρακάμψει ή να απορρίψει συνολικά την επιθυμία του Παλαιολόγου για παραμονή στην Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο είναι βέβαιο ότι, παρόλο που ζητήθηκε από τον *Μεσάζοντα* να βρίσκεται καθημερινά στο παλάτι, εκείνος το απέφευγε συνειδητά για να μην θεωρηθεί, όπως ισχυρίζεται, ότι επιδιώκει οποιοδήποτε κέρδος, τονίζοντας ότι «μηδενός δεόμενος υπό μόνης τῆς σῆς ὄψεως ἔλκομαι»²⁰³⁷. Γι' αυτό και δηλώνει επίσης στον αυτοκράτορα ότι δεν τον ενδιαφέρει τόσο που δεν συμμετέχει πλέον, όπως συνέβαινε κατά το παρελθόν, στα πλούσια αυτοκρατορικά δείπνα, όσο το γεγονός ότι απαλλάχθηκε από το φθόνο των αντιπάλων του και τον φόβο της τιμωρίας²⁰³⁸.

Την επανασύνδεσή του με το αυτοκρατορικό περιβάλλον όμως, ο Δημήτριος θεωρούσε μάλλον ως απαρχή νέων περιπετειών στην Κωνσταντινούπολη, γι' αυτό και την χαρακτηρίζει στον μεν μεγάλο Δομέστικο Δημήτριο Παλαιολόγο ως «πλάνην»²⁰³⁹, στον δε Ραδηνό ως «χειμῶνα», δηλώνοντας ωστόσο στον τελευταίο σαφώς την απόλυτη άρνησή του να επανέλθει εκ νέου στην αυτοκρατορική υπηρεσία με πλήρη καθήκοντα, κάτι που δικαιολογεί τονίζοντας ότι δεν επιθυμούσε να διαπράξει για τρίτη φορά το ίδιο σφάλμα και να δεσμευτεί στο αυτοκρατορικό επιτελείο²⁰⁴⁰, εννοώντας ως πρώτη το έτος 1347 με τον Ιωάννη ΣΤ' και ως δεύτερη το έτος 1356 με τον Παλαιολόγο αντίστοιχα, προτιμώντας σε περίπτωση που θα δεχτεί ισχυρότερη πίεση ή απειλή να καταφύγει και πάλι στην ασυλία της μονής των Μαγγάνων, ώστε σε επιστολή που απευθύνει σε κάποιον φίλο του εκείνη την περίοδο, να του τονίζει με έμφαση ότι «εὐχόμεθα τῷ Θεῷ λύσαντι τὸν χειμῶνα τὴν προτέραν αὐτίς ἡμῖν ἀποδοῦναι γαλήνην»²⁰⁴¹. Η ιδιότυπη αυτή επαναπροσέγγιση του Δημητρίου με τον Ιωάννη Ε', δεν φαίνεται επίσης ότι του προσέδωσε εκ νέου την πολιτική ισχύ και την παρρησία που είχε πριν από το 1371, γι' αυτό και σε επιστολή που απευθύνει στον Μανικαῖτη εντός του 1375 δηλώνει σαφώς ότι αδυνατεί να φροντίσει για την ικανοποίηση του αιτήματός του, εφόσον «οὔτε γάρ μοι σχολή, κὰν τοῖς βασιλείοις νῦν οὐ μείζων μοι δύναμις ἢ ὅσον μόνον τοῖς φίλοις συνεύξασθαι»²⁰⁴².

²⁰³⁷ «μηδενός δεόμενος υπό μόνης τῆς σῆς ὄψεως ἔλκομαι, ταύτην τοῦ παρὰ σέ σπεύδω μόνην ἔχων μισθόν, ὥστε δικαιότερον ἂν ἐμοὶ τῶν ὀλίγων ἢ τούτοις τῶν πυκνῶν εἰσόδων χάριν εἰδείης» (Επιστ. 153, *Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ*, 6-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 23).

²⁰³⁸ Επιστ. 153, *Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ*, 8-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 23.

²⁰³⁹ Επιστ. 188, *Τῷ μεγάλῳ δομestίκῳ*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 60.

²⁰⁴⁰ «Πῶς γὰρ οὐ χειμῶν, ἀναγκάζεσθαι ἢ βασιλεῖ καὶ φίλῳ αἰτοῦντι τῶν ἐμῶν μὴ μεταδιδόναί, ἢ χαρίζεσθαι προαιρούμενον ἐμαυτὸν ἀνατρέπειν; πλὴν ἴσθι ὡς οὐκ ἀνασπάσω τὴν ἄγκυραν οὐδ' ἀναχθῆσομαι, οὐδὲ τρίς περὶ τὴν αὐτὴν Χάρυβδι κινδυνεύσω. Ἐξομαι δὲ τῶν Μαγγάνων, ὡσπερ τοῦ παρατυχόντος οἱ κρημνιζόμενοι» (Επιστ. 187, *Τῷ Ῥαδηνῷ*, 49-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 60).

²⁰⁴¹ Επιστ. 180, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 52.

²⁰⁴² Επιστ. 158, *Μανικαῖτη*, 35-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 30.

Οι έντονες πιέσεις του αυτοκράτορα αλλά και η πρόθεση του ίδιου του Κυδώνη να μην επιδεινώσει περαιτέρω τις σχέσεις τους, ώστε να καταφέρει να αναχωρήσει αργότερα, όπως πίστευε, απρόσκοπτα και με την συγκατάθεσή του για τη Δύση²⁰⁴³, τον οδήγησαν στην απόφαση να μεταθέσει και πάλι για μικρό διάστημα την αποχώρησή του, ευελπιστώντας ότι με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλίσει επιτέλους την αναγκαία αυτοκρατορική άδεια. Την επανασύνδεσή του με τον Ιωάννη Ε΄ ωστόσο δεν εξέλαβαν θετικά οι «άμφορείς», δηλαδή ευάριθμοι αυτοκρατορικοί υπάλληλοι και παλαιοί πολιτικοί του αντίπαλοι στο παλάτι, οι οποίοι ενοχλήθηκαν από τη συχνότητα των επαφών του με τον Παλαιολόγο, καθώς θεωρούσαν ότι με τις συμβουλές του θα τον έπειθε να μεταβάλλει στάση και να κυβερνά, όπως ισχυρίζεται ειρωνικά, με δικαιοσύνη και χρηστότητα, πράγμα που του προκαλούσε θυμηδία²⁰⁴⁴ και ίσως αποτελούσε μια επιπλέον αφορμή για να μην επιδιώξει το στενότερό του σύνδεσμο με το νοσηρό, όπως πίστευε, και εν πολλοίς διεφθαρμένο αυτοκρατορικό περιβάλλον.

Κατά συνέπεια και όπως προκύπτει σαφώς από τα παραπάνω, ο Κυδώνης, παρά την επίσημη αυτοκρατορική πρόσκληση αλλά και την καταβολή του οφειλόμενου χρηματικού ποσού, δεν εγκατέλειψε την ιδέα της αναχώρησης για τη Δύση, γεγονός που εκφράζει σε επιστολή την οποία απευθύνει προς τον Ραδηνό τον Ιανουάριο του 1376, όπου του τονίζει ότι, επειδή δεν έχει αποφασίσει αν θα παραμείνει μόνιμα στη Θεσσαλονίκη ή θα επανέλθει στην *μεγάλην Πόλιν*²⁰⁴⁵, τον πληροφορεί ότι εκείνος σχεδιάζει, παρά την εξομάλυνση των σχέσεών του με το παλάτι, να αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη, εφόσον, όπως του υπογραμμίζει, «οὐδ' ἐμέ μένειν ἄν ἀναγκάσειε νόμος»²⁰⁴⁶, ευελπιστώντας μάλιστα σε άλλη επιστολή του προς τον ίδιο την άνοιξη πάλι του 1376, ότι πρόκειται να αναχωρήσει σύντομα και μάλιστα «τοῦ τε ἔαρος καὶ τῶν χελιδόνων σφόδρα ἐπιθυμοῦντα, ἵνα μετ' αὐτῶν ἀποπτῆναι μοι γένοιτο»²⁰⁴⁷, εκφράζοντας εμμέσως επίσης την ευχή στον μαθητή του να τον ακολουθήσει στην παπική έδρα²⁰⁴⁸.

²⁰⁴³ *Επιστ. 187, Τῷ Ραδηνῶ, 32-39, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 59. Επίσης, βλ. Tinnfeld, Briefe, I/I, σ. 31.*

²⁰⁴⁴ *Επιστ. 170, Τῷ Ραδηνῶ, 29-30, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 43.*

²⁰⁴⁵ «εἰς ἀηλίαν τοὺς περὶ τούτων τρέψαντα λόγους καὶ διδόντα μόνον εἰκάζειν εἴ ποτέ σε μετὰ πάνυ πολὺν χρόνον ὀψόμεθα» (*Επιστ. 170, Τῷ Ραδηνῶ, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 42*).

²⁰⁴⁶ *Επιστ. 170, Τῷ Ραδηνῶ, 30, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 43 και Tinnfeld, Die Briefe, σ. 122.*

²⁰⁴⁷ *Επιστ. 171, Τῷ Ραδηνῶ, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 43-44.*

²⁰⁴⁸ Θεωρούμε ότι αυτό το πράττει γράφοντας, «εἰ δὲ Μακεδόσι καὶ Βυζαντίοις ἀνδρὸς φιλοσοφοῦντος οὐδὲν ἀτιμότερον, ἀλλ' οὐ τί γε ταῦτα καὶ ἡ Ῥώμη νοσεῖ, πάντων δ' ἂν ἀξιώσειεν ἄνδρα γέμοντα λόγων. Ὡστ' ἂν τοῦ Τιθέρεως πίης, καὶ σοφίας ἐμπλησθῆση καὶ τιμῆς ἀπολαύση καὶ πολλοῖς ἀρκεῖν οἷός τε ἔση, καὶ τοὺς νῦν πειρωμένους σε τῶν λόγων ἀπάγειν τότ' ἴσως ἔξεις πρὸς τὴν σὴν ἰσχὺν καταφεύγοντας, καὶ σὲ μὲν ὧν κατώρθωσας μακαρίζοντας, αὐτοῖς δὲ ὧν νῦν περὶ σοῦ ληροῦσιν ἐπιτιμῶντας» (*Επιστ. 177, 35-41, Τῷ Ραδηνῶ, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 50-51*). Επίσης, «εἰ δὲ δεῖ τῷ κάλλει καὶ θεατῶν, ἱκανὸν ἢ Ῥώμη θέατρον τοῖς ἀσκήσασιν ἑαυτοῦς, καὶ

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ωστόσο, ότι όλες σχεδόν οι διασωθείσες επιστολές του εκείνη την περίοδο έχουν ως αποδέκτες πρόσωπα που βρίσκονται στη Θεσσαλονίκη, όπως ο μέγας Δομέστικος Δημήτριος Παλαιολόγος, ο Εμμανουήλ Ταρχανειώτης και ο Ραδηνός, στους οποίους διατυπώνει παράπονα για τα προβλήματα που βιώνει στην Κωνσταντινούπολη, καθώς επιζητούσε την παραμυθία τους, αλλά και διότι θα σκεπτόταν ίσως, κατά την μελλοντική του αναχώρηση για την Δύση, να χρησιμοποιήσει ως ενδιάμεσο σταθμό τη γενέτειρά του, με την ελπίδα ότι θα τον συνόδευε ίσως ο Ραδηνός ή κάποιος άλλος από τους εκεί φίλους του στο ταξίδι. Έτσι, στον μεγάλο Δομέστικο δηλώνει ότι τα γράμματά του αποτελούν φάρμακο στη θλίψη και την ταλαιπωρία του λόγω των πιέσεων του αυτοκράτορα²⁰⁴⁹, αλλά και ότι τον ζηλεύει γιατί απολαμβάνει το πλούσιο πνευματικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης²⁰⁵⁰, ζητώντας του παράλληλα να μεσολαβήσει εκ μέρους του για να πάψει η αδικία του Πρωτοστάτορα της πόλης εις βάρος του Ραδηνού²⁰⁵¹. Απευθυνόμενος τέλος στον φίλο του Ταρχανειώτη, που τον προέτρεπε κατά το προηγούμενο διάστημα να επανέλθει στην αυτοκρατορική υπηρεσία, τον ενημερώνει εμμέσως για την επάνοδο του στο επιτελείο του Ιωάννη Ε΄ ως «*ἄρχων*»²⁰⁵², προτρέποντάς τον σε άλλη επιστολή να μην τον εγκωμιάζει δημόσια, εφόσον κινδυνεύει να κατηγορηθεί και εκείνος από «*τάς ἀδίκους γλώττας*»²⁰⁵³. Τις περισσότερες επιστολές, όμως, απευθύνει ο Δημήτριος εκείνη την εποχή προς τον μαθητή και φίλο του Ραδηνό²⁰⁵⁴, μέσω των οποίων του ζητά να μην αμελεί να αλληλογραφεί συχνότερα μαζί του, καλώντας τον εμμέσως να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη²⁰⁵⁵ ή να τον ακολουθήσει, σε περίπτωση που θα

χρυσῶ και κρότοις ἐπισταμένη τοὺς τῶν καλῶν ἀγωνιστὰς δεξιοῦσθαι» (Επιστ. 169, *Τῶ Ραδηνῶ*, 50-52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 42).

²⁰⁴⁹ «*ὄθ' ἡμῖν πλανωμένοις λύτης φάρμακον ὁ Θεὸς τὴν σὴν κατεσκεύασεν ὀμιλίαν*» (Επιστ. 188, *Τῶ μεγάλῳ δομεστικῶ*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 60).

²⁰⁵⁰ Επιστ. 188, *Τῶ μεγάλῳ δομεστικῶ*, 16-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 60.

²⁰⁵¹ Επιστ. 188, *Τῶ μεγάλῳ δομεστικῶ*, 24-41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 61.

²⁰⁵² «*μᾶλλον δὲ πολλοὺς οἶμαι κατηγοροὺς ἡμᾶς περιστήσεσθαι, τὰ μὲν παρελθόντα μεμφομένους, εἰς δὲ τὰ πρότερα προτρεπομένους ἐπανέναι ... ἄρχοντος τοίνυν ἐμοῦ, σοὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀμείψασθαι λείπεται, ...*» (Επιστ. 189, *Τῶ Ταρχανειώτῃ*, 7-9 και 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 61).

²⁰⁵³ «*οἱ δὲ ἔπαινοι ἠδεῖς μὲν, ἄλλως τε καὶ παρὰ φίλων λεγόμενοι, καὶ εἴ σοι μηδὲν ἐκ τούτων εἶπετο βλάβος ἠβουλόμην ἂν σε μείζω οὔσης περὶ ἐμοῦ δόξαν ἔχειν. ... ὁρῶ δὲ πολλοὺς τοὺς περὶ τῶν ἐμῶν σοὶ τάναντία ψηφιομένους. Οἷς ἀθροῖς τε καὶ δόξαν ἔχουσιν ἀντιλέγειν οὐχ οἷός τε ἔση. ... ἴσως δὲ καὶ κινδυνεύσεις τῆς ἐμῆς εὐνοίας οὐκ εἰς καλὸν ἀπολαῦσαι, τῶν ἐμῶν ὀνειδῶν διὰ ταύτην καὶ σῶν γινομένων. Διὰ ταῦτα τῶν μὲν ἐπαίνων ἀφελεῖν συμβουλεύσαιμ' ἂν σοι, γράφειν δ' ἄντ' ἐκείνων. Αὐτότε γὰρ οὕτω τὰς ἀδίκους γλώττας φυλάξῃ, ...*» (Επιστ. 165, *Τῶ Ταρχανειώτῃ*, 16-18, 20-21 και 23-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 35 και 36).

²⁰⁵⁴ Επιστ. 191, 170, 171, 172, 173, 177, 169, *Τῶ Ραδηνῶ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 64, 42-43, 43-44, 44, 44-45, 50-51, 40-42. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Freundschaft*, σ. 210 εξ. Leonte, *Role*, σ. 28.

²⁰⁵⁵ Επιστ. 170, 173, *Τῶ Ραδηνῶ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 42-43 και 44-45.

αναχωρήσει στη Δύση²⁰⁵⁶, τονίζοντάς του έμμεσα αλλά έντονα την έλλειψη της παρηγορητικής του παρουσίας κοντά του.

4. Η βασιλεία του Ανδρονίκου Δ' (1376 - 1379) και ο Δημήτριος

Η προσωρινή μετάθεση της αναχώρησης του Κυδώνη²⁰⁵⁷ από την Κωνσταντινούπολη, είναι βέβαιο ότι αποτέλεσε την απαρχή της οριστικής ματαίωσης και της νέας του προσπάθειας να μεταβεί στη Δύση, εφόσον οδηγήθηκε και πάλι σε νέα αναβολή το καλοκαίρι του 1376, οπότε, σε σχετικά μικρό διάστημα μετά την εξομάλυνση των σχέσεών του με τον αυτοκράτορα το χειμώνα του 1375/76, ήρθε να διαταράξει την ήρεμη ζωή του η νέα δυναστική έριδα που ξέσπασε με την νέα ανταρσία και την πραξικοπηματική κατάληψη του θρόνου από τον έκπτωτο πρώην συμβασιλέα Ανδρόνικο. Αφορμή για την οδυνηρή αυτή για την Αυτοκρατορία, αλλά και τον Δημήτριο εξέλιξη αποτέλεσε η παραχώρηση της κυριαρχίας της Τενέδου²⁰⁵⁸ από τον Ιωάννη Ε' στη Βενετία την άνοιξη ή τις αρχές του θέρους του 1376²⁰⁵⁹, γεγονός που προκάλεσε την σφοδρή αντίδραση της οικονομικής και εμπορικής της αντιπάλου Γένουας, η οποία ενθάρρυνε και ενίσχυσε τον επίδοξο Ανδρόνικο να αποδράσει από την Κωνσταντινούπολη τον Ιούλιο του 1376, όπου βρισκόταν ελεύθερος χάρη πιθανότατα στη προηγούμενη διαμεσολάβηση της μητέρας του αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνής²⁰⁶⁰.

Ο έκπτωτος ηγεμόνας κατέφυγε στο Πέραν, από όπου με την στρατιωτική συνδρομή των Γενουατών και των Οθωμανών, αλλά και πιθανότατα την σύμπραξη

²⁰⁵⁶ *Επιστ.* 177 και 169, *Τῷ Παδηνῶ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 50-51 και 42. Επίσης Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 122.

²⁰⁵⁷ *Επιστ.* 171, *Τῷ Παδηνῶ*, 9 εξ, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 43-44 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 31.

²⁰⁵⁸ Την απόδοση της νήσου στους Βενετούς είχε υποσχεθεί ο αυτοκράτορας το 1371 με σκοπό, σύμφωνα με τον Κυδώνη, να συνάψει δάνειο και να επιτύχει την απελευθέρωσή του : «έκείνοις μὲν γὰρ ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο δώσειν τὴν Τένεδον ὅτε παρ' αὐτοῖς ἦν, τὸ δεσμωτήριον ἀποδράς» (*Επιστ.* 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38) και Caroldo, *Chronicle*, έκδ. J. Chrysostomides, *OCP* 35 (1969), σ. 164-166 και 171-172.

²⁰⁵⁹ Η Βενετία επικύρωσε τη συνθήκη τον Ιούλιο του 1376 και έθεσε στην κατοχή της το νησί τον Οκτώβριο (Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 437), οπότε σύμφωνα με το Δημήτριο, «ἔφθησαν δὲ οἱ Βενέτικοι ταύτην ἀρπάσαντες. Καὶ νῦν τείχεσι καὶ σίτῳ καὶ σώμασι καὶ ὄπλοις καὶ πᾶσιν οἷς ἂν τις ἀνάλωτον ἐργάσαιτο φρούριον, τοῦτό τε καὶ τὴν νῆσον ἀσφαλίσάμενοι καὶ φρουρὰν ἐγκαταλιπόντες ὤχοντο, ἦρος ἐπανήξειν τριήρεσι πολλαῖς ἐλπίζόμενοι» (*Επιστ.* 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 320-322. Barker, *Manuel II*, σ. 25. Nicol, *Βυζάντιο-Βενετία*, σ. 389 εξ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 31. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 77.

²⁰⁶⁰ Όπως της αναφέρει ο Δημήτριος, «σύ δὲ ἔστενες μὲν τὰς ἐκατέρων τύχας ὀρώσα, καὶ τοὺς νικῶντας τοὺς τε ἠττωμένους ὁμοίως οἰκτεῖρουσα» (*Επιστ.* 222, *Τῇ βασιλίδι Ελένη*, 58-59, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 105). Συναφώς, βλ. Caresini, *Chronica*, έκδ. E. Pastorello, *Rapfayni de Caresinis*, σ. 32 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 83 και 99.

ομάδας αρχόντων οπαδών του και μελών της «έταιρείας» του²⁰⁶¹, προσκείμενων πιθανόν στους Καντακουζηνούς, κατάφερε να εισέλθει στην Κωνσταντινούπολη στις 12 Αυγούστου και να καταλάβει την εξουσία²⁰⁶², εκθρονίζοντας τον πατέρα του, τον οποίο φυλάκισε στον πύργο του Ανεμά²⁰⁶³ μαζί με τους δύο αδερφούς του Μανουήλ και Θεόδωρο, όπως και ομάδα συνεργατών τους, χωρίς όμως να συμπεριλάβει σκόπιμα σε αυτούς τον Μεσάζοντα Κυδώνη, παρόλο που είχε επανενεργοποιηθεί στην αυτοκρατορική υπηρεσία, ευελπιστώντας, μάταια όπως θα φανεί στη συνέχεια, ότι θα καταφέρει να τον εντάξει στο επιτελείο του για να συνεχίσει την άσκηση των καθηκόντων του ως αξιωματούχος του. Ο έμπειρος πολιτικός δεν φαίνεται πως ήταν πρόθυμος να συνεργαστεί με τον σφετεριστή αυτοκράτορα, γι' αυτό και, παραμένοντας αφοσιωμένος στο νόμιμο ηγεμόνα Ιωάννη Ε', του συμπαραστέκεται εμμέσως και συμπάσχει μαζί του, αναφερόμενος εκτενώς στην σκληρότητα των συνθηκών διαβίωσης του στον «*Άνεμάν ... και τήν ἀμήχανον τοῦ πύργου διωρυχήν*», περιγράφοντας με οδύνη και ένταση τη ζοφερή καθημερινότητα των έγκλειστων στον «*Λαθύρινθον ἐκεῖνον*»²⁰⁶⁴, στο «*σκοτεινὸν ἄντρον ἐκεῖνο και το Βάραθρον*»²⁰⁶⁵, όπου κρατούνταν κάτω από εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες μέσα στο σκοτάδι και την υγρασία, υφιστάμενοι πολλές στερήσεις και υποφέροντας από το δριμύ ψύχος, αλλά και ζώντας επιπλέον με

²⁰⁶¹ Πρβλ. *Ἐπιστ.* 34, 14-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 66. Σε αυτούς είχε επιχειρήσει μάλιστα το 1371 να εντάξει και τον Δημήτριο. Επίσης, Caroldo, *Chronicle*, έκδ. J. Chrysostomides, *OCP* 35 (1969), σ. 168-169. Caresini, *Chronica*, έκδ. E. Pastorello, *Rapfayni de Caresinis*, σ. 32 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 97 και 99.

²⁰⁶² Για τα σχετικά γεγονότα, βλ. *Ἐπιστ.* 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 37-39 και *Ἐπιστ.* 222, *Τῇ βασιλίδι Ἑλένη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 103-110. *Βραχέα Χρονικά*, 7, 17·9, 31-32·11, 5·12 I, 2·22, 15-17, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 67, 96, 106, 110 και 182. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 56-57. Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 3-4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Caroldo, *Chronicle*, έκδ. J. Chrysostomides, *OCP* 35 (1969), σ. 168-170. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 99 εξ. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 24. Charanis, *Strife*, σ. 295 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 28-29 και 37-38. Barker, *Manuel II*, σ. 24 εξ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 113. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II., σ. 311-313 και 316-317. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 243. Радић, *Време Јована V*, σ. 387 εξ. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 38 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 438 εξ. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 237.

²⁰⁶³ *Ἐπιστ.* 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 35-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38-39 και *Ἐπιστ.* 222, *Τῇ βασιλίδι Ἑλένη*, 66-78 και 86-92, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 105-106. Επ' αυτού βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 24. Halecki, *Un Empereur*, σ. 322. Loenertz, *Remarques*, σ. 282. Charanis, *Strife*, σ. 296. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 59. Barker, *Manuel II*, σ. 24 εξ και 32. Dennis, *Reign*, σ. 29. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 243. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 203. Радић, *Време Јована V*, σ. 392 εξ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 31-32. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 437-438 και 442. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 105 εξ.

²⁰⁶⁴ «*Ὁ μὲν γὰρ βασιλεὺς τὸν Λαθύρινθον ἐκεῖνον, ἢ τὸν παρὰ Λακεδαιμονίους Καιάδαν - τι γὰρ ἂν τις ἕτερον τὸ Βάραθρον οὐ καθεῖρκετο καλέσειε; - μετὰ τῶν υἱέων, πάντως τυχῶν Προνοίας ἀπέδρα*» (*Ἐπιστ.* 222, *Τῇ βασιλίδι Ἑλένη*, 86-89, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 106).

²⁰⁶⁵ *Ἐπιστ.* 224, *Τοῖς συνοῦσι τῷ βασιλεῖ μετὰ τὴν εἰρκτὴν*, 4-5 και 18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 114.

διαρκή φόβο για την σωματική τους ακεραιότητα, έχοντας έντονη αβεβαιότητα για την ζωή τους²⁰⁶⁶.

Δεν γνωρίζουμε αν ο Δημήτριος είχε τη δυνατότητα να επισκέπτεται ή να επικοινωνεί με τους έγκλειστους βασιλείς, ώστε να διαθέτει άμεση γνώση ή πληροφόρηση των συνθηκών κράτησής τους, κάτι που είναι αρκετά πιθανό²⁰⁶⁷, δεδομένου ότι από το νέο καθεστώς θα πρέπει να αντιμετωπιζόταν με ελαστικότητα και αβροφροσύνη. Γι' αυτό και θα είχε ενδεχομένως ελευθερία κινήσεων, εφόσον από τις πληροφορίες που διασώζει στις επιστολές του παρουσιάζεται σχεδόν ως αυτόπτης μάρτυρας ή τουλάχιστον ως πρόσωπο άριστα ενημερωμένο για τις μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας στον πύργο του Ανεμά. Έτσι, αναφερόμενος στην οδυνηρή διαβίωση των βασιλέων και των συνεργατών τους εκεί, κάνει λόγο για το «*δυσῶδες μᾶλλον ἢ σκοτεινόν*»²⁰⁶⁸, παρόμοιο με «*Ἄιδην καὶ Τάρταρον*»²⁰⁶⁹, δεσμοκτήριο, εντός του οποίου οι κρατούμενοι ζούσαν σιδηροδέσμιοι, απέλπιδες και απογοητευμένοι, υφιστάμενοι επιπλέον και απειλές προσβολές από την τραχύτητα, αλλά και παντοειδείς ταλαιπωρίες από την αγριότητα της συμπεριφοράς των βάρβαρων, πιθανότατα Βούλγαρων²⁰⁷⁰, δεσμοφυλάκων τους²⁰⁷¹.

Η μεγάλη αυτή ανατροπή της πολιτικής καταστάσεως στην Αυτοκρατορία με την επικράτηση του Ανδρονίκου ωστόσο, είναι βέβαιο ότι συμπαρέσυρε και τα σχέδια του Δημητρίου για αναχώρηση στη Δύση, εφόσον ο νέος αυτοκράτορας ήταν θετικά διακείμενος απέναντί του ήδη από το 1371, γι' αυτό και ευελπιστούσε στη

²⁰⁶⁶ «*ζῆ γὰρ ἔτι τῷ βασιλεῖ καὶ ὁ πατήρ καὶ οἱ ἀδελφοί, εἰργμένοι μὲν ἐν ἀφύκτοις. Πλὴν τοῦ δέους ἐλάττους δοκοῦσι καὶ αἱ Διὸς φυλακαί. Διὰ ταῦτα οἱ ἄνθρωποι ἐσπέρας μὲν καινότερόν τι, τῆς ἀκτῖνος φανείσης, προσδοκῶσιν ἀκούεσθαι, ἡμέρας δὲ χαλεπὸν τι τούτοις οἴσιν τὴν νύκτα*» (Επιστ. 167, *Τῷ Καλοφῆρῳ*, 36-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38-39). Για τον εγκλεισμό και τις συνθήκες διαβίωσης των βασιλέων, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 7, 17 · 22, 17, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I, σ. 67, 182. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ἱστοριῶν*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 57. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XIII, 10-16, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 196. Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 103 (στ. 9-10), 105 (στ. 4-10) και 107 (στ. 20-23).

²⁰⁶⁷ Και αυτό διότι οι συνθήκες κράτησής τους παρόλο που ήταν σκληρές, δεν θα πρέπει να ήταν ιδιαίτερα αυστηρές, ώστε να υπάρχει, έστω και έπειτα από χρηματισμό, η δυνατότητα επικοινωνίας με πρόσωπα, μεταξύ των οποίων και ο Κυδώνης προφανώς. Πρβλ. τις πληροφορίες των πηγών στο Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 162 εξ.

²⁰⁶⁸ Επιστ. 224, *Τοῖς συνοῦσι τῷ βασιλεῖ μετὰ τὴν εἰρκτὴν*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 114.

²⁰⁶⁹ Επιστ. 222, *Τῇ βασιλίδι Ἑλένη*, 90, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 106.

²⁰⁷⁰ *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, 19-20, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 196. Πρβλ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 164.

²⁰⁷¹ «*καὶ τὸ δυσῶδες μᾶλλον ἢ σκοτεινὸν ἄντρον ἐκεῖνο, καὶ ὁ τῷ πόδε πιέζων σίδηρος, καὶ ὁ τῆς ὀδύνης ἄρτος, καὶ τὸ κεκραμένον δάκρυσι πόμα, καὶ ὁ φωνῆ καὶ βλέμματι οὐχ ἦττον λυπῶν ὑμᾶς ἢ τῆρῶν βάρβαρος, καὶ ἡ τῶν φίλων ἐρημία, καὶ τὰ ὄνειδη, καὶ τὸ τῶν παρόντων ἀεὶ χεῖρω προσδοκᾶσθαι τὰ μέλλοντα;*» (Επιστ. 224, *Τοῖς συνοῦσι τῷ βασιλεῖ μετὰ τὴν εἰρκτὴν*, 4-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 114).

συνεργασία του, ώστε να επιδιώξει σχεδόν αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας να τον εντάξει στην υπηρεσία του, γεγονός που τον ενέπλεξε σε νέες περιπέτειες και τον ανάγκασε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, μεταθέτοντας στο μέλλον τη μετάβαση στην παπική έδρα. Ο Ανδρόνικος Δ΄ προφανώς, θεωρώντας ότι ο Κυδώνης, δικαιωμένος σχετικά πρόσφατα από τις εναντίον του συκοφαντικές κατηγορίες περί συνωμοσίας και έχοντας αποκαταστήσει την επικοινωνία του με τον πατέρα του, αλλά και εξακολουθώντας να κατέχει το αξίωμα του *Μεσάζοντος*, θα αποτελούσε σημαντικό στήριγμα για την νομιμοποίηση και εδραίωση της βασιλείας του, εφόσον διέθετε επιπλέον μεγάλο κύρος στους πολιτικούς κύκλους της Κωνσταντινουπόλεως και μακρά πολύτιμη πείρα στη διαχείριση των πολιτικών πραγμάτων της Αυτοκρατορίας.

Είναι πολύ πιθανό λοιπόν να του απηύθυνε εντός του Αυγούστου ή οπωσδήποτε τον Σεπτέμβριο του 1376 πρόσκληση να ενταχτεί στο επιτελείο του και να συνεχίσει την υπηρεσία του ως *Μεσάζων*, πράγμα που ο νέος αυτοκράτορας²⁰⁷² θεωρούσε μάλλον ως βέβαιο, καθώς πίστευε ότι ο Δημήτριος, ως παραγκωνισμένος και αδικημένος κατά το παρελθόν αξιωματούχος, θα ήταν ακόμη, λόγω της προηγούμενης ανοίκειας μεταχείρισης που έτυχε, οργισμένος εναντίον του Ιωάννη Ε΄, γι' αυτό και ίσως να παρενέβη ο ίδιος για να τον πείσει. Ο έμπειρος πολιτικός όμως, ισχυριζόμενος προφανώς, για να μην διαρρήξει τις σχέσεις του με τον επιπόλαιο ηγεμόνα, ότι έχει ήδη απαλλαγεί από τα καθήκοντά του και αποχωρήσει από την υπηρεσία του στο παλάτι, απέφυγε πιθανότατα να αποδεχτεί την πρόσκληση, καθώς όχι μόνο δεν ήθελε να εμπλακεί εκ νέου ενεργά στην αυτοκρατορική υπηρεσία, αλλά επιδίωκε να ιδιωτεύσει, διατηρώντας - όπως και με την περίπτωση της πρόσφατης πρόσκλησης του Ιωάννη Ε΄ - τη δυνατότητα αναχώρησης στη Δύση.

Η άρνησή του στην τότε συγκυρία βέβαια, θα είχε πιθανότατα και ως αιτία το γεγονός ότι ήταν απολύτως αντίθετος με τις βλαπτικές για την Αυτοκρατορία επιλογές και τις έκνομες εναντίον του πατέρα του ενέργειες του Ανδρονίκου Δ΄, καθώς ως αξιωματούχος παρέμεινε απόλυτα αφοσιωμένος στον νόμιμο αυτοκράτορα, θεωρώντας ότι ο ήδη έκπτωτος από το 1373 πρώην συμβασιλέας κατέλαβε παράνομα και πραξικοπηματικά το θρόνο. Εκτός αυτού όμως, είναι

²⁰⁷² Παρά το γεγονός ότι ο Δημήτριος είχε αντιταχθεί πλήρως στην πολιτική του και είχε εκφράσει έμπρακτα τα αρνητικά του αισθήματά του απέναντί του το φθινόπωρο του 1371, ο Ανδρόνικος Δ΄ επιθυμούσε την παρουσία του στο επιτελείο του, καθώς όχι μόνο εκτιμούσε τις εξαιρετικές πολιτικές του ικανότητες, αλλά είναι πολύ πιθανό να είχε λάβει και μέρος της αγωγής του, κυρίως την βασιλική παιδεία, από τον Κυδώνη, όπως οι αδελφοί του Μανουήλ Α΄ και Θεόδωρος με φροντίδα της μητέρας τους Ελένης Καντακουζηνής (Πρβλ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 40). Έτσι, παρά τις μεγάλες διαφορές στο πολιτικό τους όραμα, ο νέος αυτοκράτορας εξακολουθούσε να τρέφει βαθύ σεβασμό στον *Μεσάζοντα*, αποσκοπώντας στον προσεταιρισμό του, όπως και το καλοκαίρι του 1371, προκειμένου να προωθηθεί τότε που απουσίαζε ο πατέρας του και να εδραιωθεί τώρα που ήταν φυλακισμένος στο θρόνο. Πρβλ. για τις σχέσεις τους Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 32 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 203.

βέβαιο επίσης ότι ο Κυδώνης δεν φαίνεται να επιθυμούσε ήδη από το φθινόπωρο του 1371 την άνοδο στον θρόνο του αρχομανούς και φιλοοθωμανού Ανδρονίκου, αλλά, όπως προκύπτει από το προοίμιο χρυσοβούλλου που συνέταξε, προέκρινε προς όφελος της Αυτοκρατορίας την διαδοχή του Ιωάννη Ε΄ από τον ικανότερο και σωφρονέστερο δευτερότοκο γιό του Μανουήλ²⁰⁷³, ο οποίος μάλιστα από το 1373 ήταν ήδη νόμιμος συναυτοκράτορας του πατέρα του, ώστε να του είναι αδύνατο να συνδράμει με την παρουσία και τη δραστηριότητά του στην εδραίωση της εξουσίας του. Για τους λόγους αυτούς όχι μόνο δεν ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση του νέου αυτοκράτορα, αλλά, χωρίς να διακόψει ή να διαρρήξει τις σχέσεις μαζί του, αποστασιοποιήθηκε, κατά το σύνηθες, σιωπηρά, αντιτασσόμενος πλήρως στις τραγικές όσον αφορά το μέλλον και την υπόσταση της Αυτοκρατορίας ενέργειές του, όπως ο έκνομος τρόπος κατάληψης της εξουσίας, με την ανάμειξη και το ρυθμιστικό ρόλο των Γενουατών και των Οθωμανών, αλλά και οπωσδήποτε στην πρόθεσή του για απόδοση ως αντίδωρο στους συμμάχους του, της Τενέδου στους Γενουάτες²⁰⁷⁴ και της Καλλίπολης στους Οθωμανούς²⁰⁷⁵.

Η απόφαση του Ανδρονίκου να παραχωρήσει την Τένεδο, κυρίως όμως την Καλλίπολη, θεωρούσε ο Δημήτριος ότι θα οδηγούσε την χειμαζόμενη Αυτοκρατορία, όπως και το καλοκαίρι του 1371, στα πρόθυρα της ολοκληρωτικής της υποταγής, καθώς οι Οθωμανοί θα αποκτούσαν με τον τρόπο αυτό σταδιακά τον έλεγχο ολόκληρης της Θράκης και θα δημιουργούσαν ασφυκτικό κλοιό γύρω από

²⁰⁷³ Το χρυσόβουλλο, βλ. Προοίμιον εις Χρυσόβουλλον, Γ΄, έκδ. F. Tinnefeld, *BSL* 44 (1983), σ. 178-183 και Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 108-109.

²⁰⁷⁴ «Τοῖς δὲ Γενουβίσις οὐκ ἀνεκτὸν τὴν Τένεδον τῶν ἀντιτέχνων ἐχόντων αὐτοὺς ἡσυχάζειν. Οἴονται γὰρ οὕτως τῆς θαλάσσης καὶ τῶν Ποντικῶν κερδῶν ἐλαθῆσεσθαι, ὃ χεῖρον αὐτοῖς τοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἐκπεσεῖν βιασθέντας. Ὡστε καὶ οὗτοι τριήρεσι καὶ ναυσὶ καὶ μηχανήμασιν, καὶ πᾶσιν ὅσα τοῖς πολεμοῦσιν ἐξεύρηται, πολιορκεῖν τὴν νῆσον διανοοῦνται. Ἀναγκάζουσι δὲ τὸν βασιλέα κοινωεῖν αὐτοῖς τοῦ πολέμου, ἢ συνειδότα φασὶ τοῖς Βενετικοῖς τὴν ἀρπαγὴν ἐκείνους αὐτῶν ἀνθελέσθαι. Καὶ τὴν ὑποψίαν ὁ βασιλεὺς φυλαττόμενος ὠμολόγησε συμμαχήσειν. Καὶ νῦν ἐν τοσαύτῃ πτωχείᾳ ὄπλα καὶ βέλη καὶ μηχανήματα καὶ τριήρεις κατασκευάζεται καὶ μισθοδοτεῖν ἀναγκάζεται, ὅπερ αὐτῶ καὶ πτῆναι ἀδυνατώτερον» (Ἐπιστ. 167, *Τῶ Καλοφέρῳ*, 26-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38). Επίσης, βλ. Halecki, *Un Empereur*, σ. 319 ἐξ. Charanis, *Strife*, σ. 298. Barker, *Manuel II*, σ. 25 ἐξ. Dennis, *Reign*, σ. 39. Thiriet, *Romanie*, σ. 223 ἐξ. Loenertz, *Les recueils*, σ. 114. Радић, *Време Јована V*, σ. 390 ἐξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 243. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 40. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 439-440. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 125 ἐξ.

²⁰⁷⁵ «τό τε γὰρ ἀρχαῖον κακόν, οἱ Τοῦρκοι, βαρύτεροι γεγόνασιν ἡμῖν, ἐπαρθέντες τῇ συμμαχίᾳ ἦν τῶ νέῳ βασιλεῖ κατὰ τοῦ πατρὸς συνεμάχησαν. Ὡστε καὶ τὴν Καλλίπολιν μισθὸν ταύτης λαβόντες καὶ ἄλλα πολλὰ προσπαραλαβόντες τῶν ἡμετέρων καὶ προσέτ' ἀργύριον ὅσον οὐδ' ἂν τις ραδίως ἀριθμήσαι πραξάμενοι, οὕπῳ φασὶν ἄξιόν τι τῆς βοηθείας κομίσασθαι, ἀλλὰ ἐπιτάττουσι πάντα καὶ δεῖ καὶ ἡμᾶς πάνθ' ὑπακούειν, ἢ τί τῶν προστεταγμένων μεμφομένους δεδέσθαι. Εἰς τοσοῦθ' ἤκουσιν ἐκεῖνοι μὲν ἐξουσίας ἡμεῖς δὲ δουλείας» (Ἐπιστ. 167, *Τῶ Καλοφέρῳ*, 13-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38). Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 297-298. Loenertz, *Les recueils*, σ. 114. Barker, *Manuel II*, σ. 458-461. Dennis, *Reign*, σ. 37-38. Радић, *Време Јована V*, σ. 389 ἐξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 243. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 440. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 27. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 39. Neciröglü, *Byzantium*, σ. 123. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 136 ἐξ.

την Κωνσταντινούπολη, θέτοντάς την σε διαρκή πολιορκία, αλλά και αποκόπτοντάς την από την θρακική ενδοχώρα, η οποία της παρείχε τα πολύτιμα για τη διατροφή και την επιβίωση των κατοίκων της αγαθά. Το γεγονός αυτό επισημαίνει γράφοντας στον Καλόφερο το Νοέμβριο του 1376, όπου υπογραμμίζει ότι παρόλο που εκείνος υγιαίνει προσωπικά, συμπάσχει όμως και νοσεί μαζί με την *Πολιτείαν*²⁰⁷⁶, εννοώντας την Αυτοκρατορία, η οποία υποφέρει κυρίως από «τὰ ἔνδον ... νοσήματα»²⁰⁷⁷, τα οποία εντοπίζει στην πρόσφατη πραξικοπηματική κατάληψη του θρόνου και στον ανεύθυνο τρόπο άσκησης της εξουσίας από το νέο αυτοκράτορα, πράγμα που την οδηγούσε σταδιακά σε κατάρρευση, με συνέπεια «πάντες ὥσπερ ἐν χειμῶνι κινδυνεύουσι καταδῦναι»²⁰⁷⁸.

Ευρισκόμενος μπροστά σε αυτήν την πολύ επικίνδυνη κατάσταση ο Κυδώνης, θεώρησε ότι θα έπρεπε ως ανώτατος αξιωματούχος του Ιωάννη Ε΄ να αναλάβει και πάλι, όπως το καλοκαίρι 1371, πρωτοβουλία για να αποσοβηθεί η επαπειλούμενη οθωμανική κατάκτηση. Στις τότε συνθήκες ωστόσο, δεν επέλεξε να απευθυνθεί στον εξουθενωμένο λαό ή στους άρχοντες με τη σύνθεση κάποιου νέου παραινετικού πολιτικού λόγου, καθώς δεν θα εύρισκε απήχηση, αλλά ούτε και θα μπορούσε να προσφύγει στους νόμιμους ηγεμόνες που είχαν συλληφθεί, ζούσαν φυλακισμένοι κάτω από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες και ήταν αδύνατο να αντιδράσουν. Έτσι έκρινε, ότι τα πράγματα θα μπορούσαν να αποκατασταθούν μόνο με δυτική βοήθεια, όπως συνέβη και κατά το παρελθόν με την εκστρατεία του Αμεδέου το 1366, ώστε να προτρέψει το φίλο του και μέλος του παπικού επιτελείου Ιωάννη Καλόφερο να αναζητήσει τρόπο παροχής στρατιωτικής συνδρομής από τη Δύση, παρόλο που, λόγω των σοβαρών προβλημάτων τα οποία αντιμετώπιζε ο παπικός θρόνος με τους δυτικούς ηγεμόνες, ήταν πολύ δύσκολο εκείνη την εποχή να επιτευχθεί «μία ἢ παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν συμμαχία», ώστε να οργανωθεί άμεσα εκστρατεία για την απαλλαγή της Αυτοκρατορίας από τον τουρκικό κίνδυνο²⁰⁷⁹.

Η σοβαρότητα της κατάστασης στην Κωνσταντινούπολη μάλιστα, οδήγησε τον Δημήτριο να παροτρύνει ένθερμα τον Καλόφερο να προσεγγίσει, παρά τις δυσχέρειες που αντιμετωπίζει, τον Γρηγόριο ΙΑ΄ και να τον ενημερώσει ως κοινό πατέρα των Χριστιανών «περὶ τῆς τῶν παιδῶν καταστροφῆς» στην Ανατολή, με σκοπό να τον πείσει να παραμερίσει προσωρινά τις διενέξεις με τους ηγεμόνες της

²⁰⁷⁶ «ἡμᾶς ἰδίᾳ μὲν ὑγιαίνοντας, νοσοῦντας δὲ μετὰ τῆς πολιτείας κοινῆ, περὶ ἧς ὀυδὲν ἴφασιν ἱερὸν» (Επιστ. 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38).

²⁰⁷⁷ Επιστ. 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38.

²⁰⁷⁸ Επιστ. 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38.

²⁰⁷⁹ «πρὸς ταῦτα μία ἢ παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν συμμαχία, ἣν ἐλπίζοντες ἀπειρήκαμεν, δαίμονός τινος, ὡς ἔοικεν, ἢ μᾶλλον τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, ἀντιπρατόντων. ἃ καὶ ταύτην κωλύει, καὶ σέ, καίτοι μηδενὸς πῶποθ' ἀμαρτόντα τῶν ἐπιχειρηθέντων, εἰς τοῦτ' ἀτυχῆ καὶ μηδὲν ἀνούοντα δείκνυσιν. Ἄλλ' οὔθ' ἡμᾶς δίκαιον τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα προδόντας μόνον θρηνεῖν, οὔτε σέ τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος πόνων ἰλιγγιάσαντα ἀποστῆναι» (Επιστ. 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 42-48, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 39).

Δύσεως και να οργανώσει σταυροφορία εναντίον των Οθωμανών. Αποσκοπώντας μάλιστα να δελεάσει ακόμη περισσότερο τον πάπα, συνιστά στο φίλο του να επιμένει στο γεγονός ότι, εάν θα πραγματοποιούνταν τελικά η εκστρατεία, θα προέκυπτε διπλό όφελος, εφόσον ο δυτικός στρατός με την δράση του θα κατάφερνε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά *τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ, αλλά «καὶ αὐτοῦ τὴν χεῖρα τῆς ἐκκλησίας ἐπαγαγεῖν»*, δηλαδή θα επιτύγχανε με βεβαιότητα την εκκλησιαστική ένωση με την υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην πνευματική του δικαιοδοσία²⁰⁸⁰. Από την επιστολή που απευθύνει ο Κυδώνης στον Καλόφερο προκύπτει καθαρά νομίζουμε επίσης, ότι το φθινόπωρο του 1376 δεν απασχολεί τον έμπειρο πολιτικό τόσο η παραχώρηση της Τενέδου, η οποία ούτως ή άλλως είχε απολεστεί για την Αυτοκρατορία από το 1370/71 και θα την καταλάμβαναν Χριστιανοί Βενετοί ή Γενουάτες, από τους οποίους δεν κινδύνευε όπως πίστευε η υπόστασή της, όσο η εκχώρηση της Καλλίπολης, γεγονός που θα οδηγούσε με βεβαιότητα έπειτα από μικρό διάστημα στην κατάκτησή της από τους Οθωμανούς.

Η επιμονή του Ανδρονίκου Δ΄ συνεπώς για την παραχώρηση της εξαιρετικής σε στρατηγική σημασία Καλλιπόλεως θα πρέπει να εξόργισε και κυρίως να έθλιψε βαθύτατα τον Κυδώνη, εφόσον ο αυτοκράτορας θα πραγματοποιούσε τελικά εκείνο που σχεδίαζε και δεν είχε καταφέρει να επιτύχει χάρη στην δική του αντίδραση ως *Μεσάζοντος* το καλοκαίρι του 1371²⁰⁸¹, αλλά και διότι θα εξέλιπε πλέον το τελευταίο δείγμα των ευεργετικών αποτελεσμάτων της προγενέστερης συμμαχίας με την χριστιανική Δύση. Πέραν τούτου όμως η παράδοση της Καλλίπολης θα αποτελούσε, όπως τονίζει ιδιαίτερα, καίριο πλήγμα για την τύχη της Αυτοκρατορίας εκείνη την περίοδο, εφόσον οι Οθωμανοί με την επανάκτησή της θα κατείχαν ή θα έλεγχαν πλέον τη Θράκη, ενώ οι ομοεθνεῖς του θα ήταν αναγκασμένοι να υπακούουν πλήρως στις εντολές τους ως υποτελείς, διότι σε περίπτωση ανυπακοής θα κινδύνευαν να τιμωρηθούν επιπλέον για απείθεια από τους επικυριάρχους τους, των οποίων ήταν τόσο ισχυρή η δύναμη, όσο ήταν ιταμή η δουλοπρέπεια που επιδείκνυαν με την ενδοτική τους στάση οι αξιωματούχοι του και ο ίδιος ο Ανδρόνικος Δ΄ για να διασφαλίσει την παραμονή του στην εξουσία, εθελουφλώντας μπροστά στον σοβαρό κίνδυνο υποταγής της Αυτοκρατορίας²⁰⁸².

²⁰⁸⁰ «Ἄλλ' ἀγαθὸν νομίσας τὴν ἐν τούτοις φιλονεικίαν πρόσιθι τῷ κοινῷ πατρὶ καὶ περὶ τῆς τῶν παιδῶν καταστροφῆς διαλέχθητι, - εἰς καιρὸν δὲ αὐτῷ σύνει - καὶ πείσον, εἴ τι καὶ ἐλαττωθῆναι δέοι, καταλύσαντα τὰς ἐμφυλίους μικροψυχίας, τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτοῦ τὴν χεῖρα τῆς ἐκκλησίας ἐπαγαγεῖν, ὃ πατέρα μὲν αὐτὸν καὶ δεσπότην πάντων ποιήσει, πολλῆς δ' αὐτῷ παρ' ἀνθρώποις δόξης, μείζονος δὲ πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίας αἴτιον ἔσται» (Ἐπιστ. 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 48-54, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 39).

²⁰⁸¹ Για τη δραστηριότητα του Κυδώνη αναλυτικά, βλ. § 7, Κεφ. Γ' τίτλο : *Ο θάνατος του Προχόρου στην Κωνσταντινούπολη, η επιστροφή του Δημητρίου και η πολιτική του δραστηριότητα για συνέχιση της προσπάθειας συμμαχίας με την Δύση (1370/71)*.

²⁰⁸² Nicol, *Τελευταίοι Αἰώνες*, σ. 441 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 147.

Η αποτυχία των προσπαθειών του Καλόφερου εξαιτίας της αδυναμίας του παπικού θρόνου να οργανώσει εκστρατεία την άνοιξη του 1377, σε συνδυασμό κυρίως με την παράδοση της Καλλίπολης στους Οθωμανούς λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του ίδιου έτους, συνέτειναν στην περαιτέρω αποστασιοποίηση του Δημητρίου από την γενικότερη πολιτική και τις καταστροφικές επιλογές του Ανδρονίκου Δ', καθώς επίσης και στην επίσπευση του σχεδιασμού για αναχώρηση και εγκατάστασή του στη Δύση, με προφανή σκοπό να επιχειρήσει πλέον ο ίδιος, ευρισκόμενος στην παπική έδρα, την κινητοποίηση του φίλου του Γρηγορίου ΙΑ'²⁰⁸³ για την οργάνωση στρατιωτικής εκστρατείας στην Ανατολή. Πέραν τούτου όμως, αναχωρώντας για τη Ρώμη ο έμπειρος πολιτικός επιθυμούσε επιπλέον να εκπληρώσει και την υπόσχεσή του από το 1369/70 να επισκεφτεί τον φίλο του πάπα, αλλά και οπωσδήποτε να ανταποκριθεί στη νέα διπλή πρόσκληση που έλαβε δύο χρόνια νωρίτερα, το χειμώνα του 1374/75, μέσω επιστολών και προφορικά από τους λεγάτους του στην Κωνσταντινούπολη²⁰⁸⁴. Ωστόσο, τα σχέδια του φαίνεται ότι διέρρευσαν και τα πληροφορήθηκε σχεδόν αμέσως ο Ανδρόνικος Δ', ο οποίος μικρό διάστημα πριν από τη στέψη του το φθινόπωρο του 1377, τον προσκάλεσε στο παλάτι, προτείνοντάς του επίσημα να ενταχθεί στην υπηρεσία του και να συνεχίσει να ασκεί το αξίωμά του ως *Μεσάζων*.

Τα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την συνάντησή του με τον αυτοκράτορα περιγράφει ο Κυδώνης σε μακροσκελή επιστολή που του απηύθυνε την επόμενη ημέρα, όπου αφήνει να διαφανεί ότι πραγματοποιήθηκε μεγάλης διάρκειας ιδιωτική συνομιλία μεταξύ τους, κατά την οποία τον λόγο είχε κυρίως ο Ανδρόνικος Δ', ο οποίος, προβάλλοντας σοφισματικού χαρακτήρα επιχειρήματα, συνοδευόμενα από πλούσιες υποσχέσεις αρχικά και στη συνέχεια από έντονες πιέσεις και σοβαρές απειλές εναντίον του, κατάφερε να κάμψει προσωρινά τις αντιρρήσεις του, ώστε ο δοκιμαζόμενος πολιτικός να δείξει ότι είχε πειστεί, αλλά και ότι επρόκειτο να ανταποκριθεί στην πρόσκλησή του να ενταχθεί στο επιτελείο του, ζητώντας προφανώς μικρή προθεσμία²⁰⁸⁵ για να απαντήσει τελεσίδικα.

Επιστρέφοντας όμως αργά το βράδυ στην κατοικία του, όπως αναφέρει στον Ανδρόνικο, διαπίστωσε ότι του ήταν αδύνατο να αποδεχτεί την πρότασή του, παραδεχόμενος μάλιστα για να κατευθάσει ενδεχόμενη οργή του, ότι τα επιχειρήματά του - καθώς ήταν προικισμένος με μοναδική ευγλωττία και πειθώ, αλλά και διέθετε εντυπωσιακή παρουσία και εξέπεμπε μοναδική ακτινοβολία - ήταν ικανά να επιβάλλουν την άποψή του στους συνομιλητές του ακόμη και όταν αυτοί δεν συμφωνούσαν με αυτά που θα υποστήριζε. Ωστόσο όμως, ενώ τα επιχειρήματά του παρουσιάζονταν εκ πρώτης όψεως εξαιρετικά ισχυρά και τον έπεισαν για την ορθότητά τους, κατά τη διάρκεια της συζήτησής τους και έπειτα

²⁰⁸³ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 203.

²⁰⁸⁴ «αίσχύνομαι γὰρ καὶ διὰ πρέσβων καὶ διὰ γραμμάτων δις ἤδη καλοῦντι μὴ ὑπακοῦσαι» (Επιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 45-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 24).

²⁰⁸⁵ Επιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 23.

από ενδελεχή σκέψη διαπίστωσε ότι στην πραγματικότητα ήταν εντελώς αβάσιμα και ανυπόστατα, εφόσον διατηρούσαν την ισχύ τους μόνο όσο είχε διάρκεια η συζήτηση²⁰⁸⁶.

Έτσι, επειδή εκτός από τις πλούσιες υποσχέσεις και τους πολλούς επαίνους ο Ανδρόνικος Δ΄ θα πρέπει, με αφορμή τις ενδεχόμενες ενστάσεις που εξέφρασε κατά τη διάρκεια της συζήτησης σε πτυχές της πολιτικής του ή αντιρρήσεις για συνεργασία ως μελλοντικός του αξιωματούχος ο Δημήτριος, να χρησιμοποιήσει οξείς τόνους και μάλιστα να μεταχειρίστηκε σοβαρές απειλές προκειμένου να κάμψει τις αντιστάσεις του ή να αποκλείσει την περίπτωση που θα αρνούσαν να ενταχθεί στο επιτελείο του, ο πεπειραμένος πολιτικός του υπογραμμίζει με παρρησία στην επιστολή, ότι με τον τρόπο αυτό θα πρέπει να συμπεριφέρεται κυρίως «πρός τούς πολεμίους» και όχι «πρός τούς φίλους» του, όπως είναι εκείνος, εφόσον με αυτή τη στάση απέναντί του δεν επρόκειτο να τον μεταπείσει, αλλά μάλλον θα οδηγούσε τις σχέσεις τους σε αδιέξοδο²⁰⁸⁷. Για το λόγο αυτό και, επειδή τα επιχειρήματά του, όπως του τονίζει, δεν είναι ικανά να κάμψουν τις αντιρρήσεις του, όχι μόνο δεν αισθάνεται την ανάγκη να απολογηθεί, αλλά προτίθεται να του αποκαλύψει ευθέως τις πραγματικές του προθέσεις, καθώς δεν επιθυμεί να του

²⁰⁸⁶ «ἔως γὰρ αὐτὸς μὲν ἔλεγες ἐγὼ δὲ ἠκροόμην, ὥμην τὰ λεγόμενα συνιέναι, καὶ τινος ἤδη πρὸς τὸ προκείμενον δυναμένου λυσιτελεῖν ἐδόκουν λαμβάνεσθαι, ἐπεὶ δὲ αὐτὸς μὲν ἐπαύσω ἐγὼ δὲ οἴκαδε ἐπανήειν, ἐβουλόμην μὲν κατὰ τὴν ὁδὸν συλλογίσασθαι τὰ λεχθέντα καὶ τί βούλοιο περαίνειν εὐρεῖν. Τὰ δὲ ἀλλήλοις τε οὐ συνέβαινε, καὶ τοῦ τέλους οὕτω πόρρω βάλλειν ἐδόκει ὥστ' ἤδη μοι καὶ τῶν ἀδυνάτων ἐφαίνετο μετὰ τούτων ἐκείνου τυχεῖν. Ἄτοπον δὲ νομίζων εἰκῆ καὶ μάτην παρὰ σοῦ τοσαῦτα εἰρηῆσθαι πάλιν ἐπανεσκόπουν, καὶ διῆειν πρὸς ἑμαυτὸν ὧν ἀκούσομαι, βουλόμενος αὐτὰ συνελεῖν καὶ τι τέλος εὐρεῖν τῆς διεξόδου τῶν λόγων. Ὡς δὲ πολλάκις πειρωμένῳ οὐδὲν μᾶλλον ἀπήντα, ἀλλ' ὅσον μᾶλλον τῶν εἰρημένων ἐπεχειροῦν κρατεῖν τοσοῦτο μᾶλλον ὑπέφευγεν, ὥσπερ τὸ τῶν δακτύλων ἐκρέον ὕδωρ ὅταν μᾶλλον πιέζηται, τέλος ἐπέισθην ἢ ἐμὲ τότε καθεύδοντα τὸν διάλογον ἐκεῖνον δόξαι πρὸς σὲ πεποιῆσθαι καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν εἶναι θαυμαστόν εἰ μετὰ ταῦτ' ἐξεγρόμενον ἐπέλιπε τὰ φαντάσματα, ἢ σὲ θαυμαστῆ τινι περιουσίᾳ δεινότητος τὰ τῶν θαυματοποιῶν ἐν τοῖς λόγοις μιμεῖσθαι καὶ τὴν ἀχλὺν ἣν ἐκεῖνοι τῶν ὀφθαλμῶν σὲ τῆς ψυχῆς καταχεῖν, ὥστε μέχρι μὲν λέγης ζῆν σοὶ τοὺς λόγους δοκεῖν καὶ κινεῖσθαι καὶ τοὺς ἀκούοντας ὡς δὴ τι λέγοντας πείθειν, παυσαμένου δὲ μηδένα ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς ἀπὸ τῶν λόγων τούτων ἐναπομένειν» (Ἐπιστ. 154, Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ, 5-22, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 23-24). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 441.

²⁰⁸⁷ «Τῆς μὲν οὖν περὶ τοὺς λόγους τέχνης οὐκ ἔστιν ὄντιν' οὐκ ἂν ἐκπλήξαις, Λογοδαίδαλός τις ὦν ἀτεχνῶς καὶ τοῖς ἀγάλμασιν ἐκείνου σφόδρα παρομοίους προϊσχύμενος λόγους. Ἐκεῖνά τε γὰρ εὐθύς ἐκινεῖτο πλασθέντα καὶ τοῖς ἐωνημένοις ἄνευ δεσμῶν οὐκ ἤθελε παραμένειν, καὶ ἂ λέγεις αὐτὸς ὀξέως οὐκ οἶδ' ὅπη μεταχωρεῖ, ἐρήμην αὐτῶν καταλιμπάνοντα τὴν τῶν ἀκουόντων διάνοιαν. ἐχρῆν δὲ σὲ πρὸς τοὺς πολεμίους, ἀλλ' οὐ πρὸς τοὺς φίλους, τῇ μηχανῇ ταύτῃ κεχρῆσθαι. Ἐκείνους μὲν γὰρ διπλῆ χειροῦσθαι δυνάμενος, ὄπλοις καὶ λόγοις, εὐδοκίμησας ἂν. ἐξεῖναι γὰρ καὶ σοφίζεσθαι τοὺς ἐχθρούς οἱ τῶν στρατηγῶν φασὶ νόμοι. Φίλοις δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ὀμιλεῖν ὡς αἰσχρὸν καὶ ἄδικον φυλακτέον, οὐς ὥσπερ ὄπλοις οὕτως οὐδὲ λόγοις ζημιοῦν ἐξεστὶ σοὶ, μᾶλλον δ' οὐς εἰ μὴ διὰ πάντων εὐεργετοῖς οὐκ ἄμεμπτος ἔση» (Ἐπιστ. 154, Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ, 23-33, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 24)

συμπεριφέρεται υποκριτικά φέροντας προσωπείο²⁰⁸⁸, ώστε να ισχυρίζεται πιθανόν για εκείνον ο αυτοκράτορας ότι μεταχειρίζεται «αίνίγματα»²⁰⁸⁹, επιδεικνύοντας με τη στάση του αντιφατική συμπεριφορά.

Έτσι όπως του δηλώνει ευθέως και απορρίπτοντας κατηγορηματικά οποιαδήποτε περίπτωση συνεργασίας μαζί του, «*ἐγὼ τῶν σοι δουλευόντων οὐκ ἄν ποτε γενοίμην ἕως ἄν σωφρονῶ*», θεωρώντας την αποδοχή του αξιώματος που του προσέφερε ως «*ἀτιμίαν*»²⁰⁹⁰ προς το πρόσωπο του έκπτωτου πατέρα του, του οποίου παρέμενε αφοσιωμένος ανώτατος αξιωματούχος, δεδομένου ότι με την κίνηση αυτή θα δικαίωνε τη σφετεριστική του ενέργεια να καταλάβει το θρόνο, αλλά και θα νομιμοποιούσε ουσιαστικά την εξουσία του. Όσον αφορά επίσης στις υποσχέσεις του Ανδρονίκου για πλούσια χρηματική χορηγία που θα συνόδευε την αποδοχή της συνεργασίας - ίσως μάλιστα ο αυτοκράτορας να γνώριζε την προηγούμενη ταλαιπωρία που είχε υποστεί από τον Ιωάννη Ε' για την καταβολή του οφειλόμενου ποσού -, ο Δημήτριος τον διαβεβαιώνει ότι τα χρήματα που διέθετε επαρκούσαν για τη διαβίωσή του, ενώ τον προειδοποιούσε επιπλέον ότι, αν πραγματοποιήσει τελικά και την απειλή του να τον τιμωρήσει με αφαίρεση ενδεχομένως της οικίας και της περιουσίας του στην Κωνσταντινούπολη, θα του πρόσφερε την καλύτερη αφορμή και την πλέον κατάλληλη ευκαιρία να καταφύγει συντομότερα στη Δύση, δεδομένου ότι σχεδίαζε ήδη να ανταποκριθεί στην πρόσκληση που του έχει απευθύνει ο πάπας Γρηγόριος ΙΑ', ο οποίος μάλιστα βρισκόταν από τον Οκτώβριο του 1377 στη Ρώμη, για να τον επισκεφτεί στην έδρα του, προκειμένου να μην φανεί αγνώμων ως φίλος και ανυπάκουος ως ρωμαιοκαθολικός πιστός στον πνευματικό του πατέρα²⁰⁹¹.

Για να μην προκαλέσει ωστόσο περισσότερο τον αυτοκράτορα, αλλά και ενδεχομένως για να μην πικράνει εκ νέου τον έγκλειστο Ιωάννη Ε', που θα

²⁰⁸⁸ «*Ἐπεὶ τοίνυν ἐμοὶ πρὸς τὸν σκοπὸν οὐδὲν πλέον ἀπὸ τῶν λόγων ἐκείνων ἐγένετο, δίκαιον ἦν μὴδ' αὐτὸν ἀπολογίας πρὸς ἅπερ εἶπες φροντίσαι, ἀλλ' ἢ πολλὰ καὶ ὡς ἔτυχεν εἰπόντα κάμῃ ὕθλον μόνον σου καταχέαι τῶν ὧτων, ἢ δεῖξαι τῇ σιωπῇ ὡς οὐδὲν οὐδ' αὐτὸς ἠκηκόειν. Παιδικὸν δὲ ἠγούμενος δοκεῖν ἀντιπαίξειν, πᾶν τῶν λόγων ἀφελὼν προσωπεῖον ὅσον ἄν οἶός τε ᾗ σαφέστατά σοι διειμι τὸ δοκοῦν» (Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 33-39, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 24).*

²⁰⁸⁹ Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 71, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 25.

²⁰⁹⁰ «*ἐγὼ τῶν σοι δουλευόντων οὐκ ἄν ποτε γενοίμην ἕως ἄν σωφρονῶ, ἐπεὶ μὴδ' ἔστιν ὁ με πρὸς τὴν ἀτιμίαν ταύτην συνελάσειεν ἄν*» (Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 39-40, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 24). Επίσης, βλ. Дунаев, *Κυδοнос*, σ. 643 b και Радић, *Време Јована V*, σ. 399.

²⁰⁹¹ «*Χρημάτων τε γὰρ εὐπόρῳ, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν δυναμένων τοῖς καθημέραν χρείας ἀρκεῖν, καὶ τῆς παρὰ πάντων μοι διδομένης τιμῆς ἀπειρόκαλον ἠγοῦμαι μείζω ζητεῖν. Ἦν δὲ αὐτὸς ὑπισχνῆ δῆλον ὡς ἀφαιρήσεται τῆς οὔσης, μετὰ δουλείας μοι διδομένη. Οὐ μὴν οὐδὲ μένειν πρὸς τὸ παρὸν ἐν τῇ Πόλει πεισθήσομαι, ἀλλ' εἶμι παρὰ τὸν πάπαν ἐς Ρώμην. Αἰσχύνομαι γὰρ καὶ διὰ πρέσβων καὶ διὰ γραμμάτων δις ἤδη καλοῦντι μὴ ὑπακοῦσαι ᾧ παρὰ πάντων τῶν νόμων ἢ παρὰ πάντων ὑπακοῇ ὡσπερ τι γέρας ἐξήρηται, τοῦ μεγάλου σχήματος αὐτὴν ἀπαιτοῦντος. Καὶ χωρὶς δὲ τούτων φίλος ἦν καὶ πρότερον ὁ ἀνὴρ καὶ μέχρι νῦν τηρεῖ μοι τὴν γνώμην· καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ μετ' εὐφημίας μου μεμνημένος. Ἄγνωμον τοίνυν, δέον χάριτος ἄρχειν, μὴδὲ ἀποδιδόναι, ...» (Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 40-50, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 24-25). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 32.*

πληροφορούνταν προφανώς τις κινήσεις του²⁰⁹² - καθώς θεωρούσαν και οι δύο βασιλείς, ότι η εγκατάστασή του στη Δύση θα ήταν μόνιμη και θα συνιστούσε μεγάλη απώλεια για την Αυτοκρατορία -, ο Δημήτριος υπογραμμίζει στον Ανδρόνικο Δ΄ ότι δεν προτίθεται να εγκαταλείψει παντελώς την πατρίδα του, αλλά εάν και εκείνος το επιτρέψει, σχεδιάζει να ανταποκριθεί στην παπική πρόσκληση και παράλληλα να αποβεί με την παρουσία του στη Δύση ωφέλιμος για την Αυτοκρατορία, εφόσον πίστευε ότι η επιμονή του Γρηγορίου ΙΑ΄ στην μετάβασή του στη Ρώμη υπέκρυπτε κάποια πρωτοβουλία που επρόκειτο να αναλάβει για την διάσωσή της, ώστε η δραστηριότητά του εκεί να είναι απολύτως απαραίτητη για την υλοποίησή της²⁰⁹³. Για το λόγο αυτό και διαβεβαιώνει τον αυτοκράτορα ότι όχι μόνο δεν πρόκειται να παραμείνει μόνιμα στην Ρώμη και να ενταχθεί στο παπικό επιτελείο²⁰⁹⁴, αλλά, επειδή το ταξίδι του είναι αναγκαίο για την διάσωση της Αυτοκρατορίας, αφού εργαστεί αποτελεσματικά εκεί για την πραγματοποίηση της πολυπόθητης συμμαχίας, την οργάνωση εκστρατείας και την αποσόβηση του τουρκικού κινδύνου²⁰⁹⁵, θα επιστρέψει και πάλι στην Κωνσταντινούπολη, υποσχόμενος μάλιστα, για να κάμψει μάταια τις ενδεχόμενες ενστάσεις του, ότι θα ενταχθεί πλέον οργανικά στο επιτελείο του²⁰⁹⁶.

Ο Ανδρόνικος Δ΄ ωστόσο, δεν φαίνεται να πείστηκε από την επιχειρηματολογία του Κυδώνη και γι' αυτό, όπως και ο πατέρας του το φθινόπωρο του 1371, δεν συγκατατέθηκε στην αναχώρησή του, προβάλλοντάς προφανώς τον

²⁰⁹² Οι έγκλειστοι στον πύργο του Ανεμά είναι σχεδόν βέβαιο ότι είχαν επικοινωνία και πληροφορούσαν τα τεκταινόμενα στο παλάτι από συνεργάτες τους εκεί, όπως ο αυλικός υπάλληλος Άγγελος, ο οποίος οργάνωσε αργότερα την απόδρασή τους. Για τη δραστηριότητα του Αγγέλου αναφορικά με την απελευθέρωση των κρατουμένων μελών της βασιλικής οικογένειας, βλ. Meshanoviĥ, *Joban VII Παλεολογ*, σ. 42-43 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 164 εξ και 166.

²⁰⁹³ «ἀλλὰ καὶ καλοῦντος μὴ θέλειν κινεῖσθαι, οὐκ οἶδα τίνων ἀνταξίων ἐνταυθοῖ κατεχόντων. Ἄλλως τε κάκεινου τοῖς Ῥωμαίων πράγμασι πλεῖστον συνοίσειν τὴν ἐμὴν παρ' αὐτὸν ἀποδημίαν ὑπισχνουμένου· ὥστ' εἰ τῆς πατρίδος ὄφελος ἐμέ τις καλοῖ παραμένοντα, ἐκεῖ γενόμενος ὠφελιμώτερος ἔσομαι τοῖς πολίταις. Οὐκουν κωλύειν, ἀλλ' εἰ καὶ καθῆσθαι βουλοίμην ἔδει σε προσεξαύνειν δεόμενον, τούτων μὲν οὖν εἴνεκα ἀπελεύσομαι, εἰ μὴ τελευτὴ φθάσασα στήσει μοι τὴν ὁρμὴν. Ἀπελθὼν δὲ καὶ τῷ κοινῷ πατρὶ τὴν ἐπιθυμίαν πληρώσας καὶ τῆς ἐκείνου συνουσίας ἀπολαύσας, ἧς τοὺς μετασχόντας οὐκ ἔστι μὴ τὰ μέγιστα ὠφελῆσθαι, ἐπανήξω τῇ Πόλει» (Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 50-61, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 25).

²⁰⁹⁴ Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 59-67, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 25. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 32.

²⁰⁹⁵ «μὴ νομίξε τοίνυν ὑποσχέσεσι καὶ δεινότητι λόγων ταύτης εἶρξειν μὲ τῆς ἀποδημίας, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνάγκης ἔσομένης, εἴ του καὶ αὐτὸς δέοιο τῶν ἐκεῖ φράζε θαρρούντως. Αὐτὸς τε γὰρ ὡς φίλος τῶν σοι διαφερόντων ἐπιμελήσομαι, καὶ ὁ πάπας οὐδενὶ ἂν ἐμοῦ μᾶλλον ὑπὲρ τούτων δεομένην πεισθεῖη» (Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 61-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 25).

²⁰⁹⁶ «ὅταν δὲ τοῦ Σωτήρος εὐμενοῦς τυχῶν ἐπανέλθῳ, τότε καὶ σοὶ καὶ τῇ Πόλει διὰ βίου παραμενῶ, καὶ ἦν με φῆς ὠφέλειαν δύνασθαι σέ τε καὶ τοὺς ἐντυχάνοντας ὠφελεῖν πάσης ἡμῖν μεταδώσω· καὶ χρησιμώτερος τοῖς πράγμασιν ἐπανήξω, πλείω μοι πείραν εἰς ταῦτα τῆς ἀποδημίας συλλεξαμένης» (Ἐπιστ. 154, *Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 65-69, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 25). Πρβλ. επίσης Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 153.

ισχυρισμό ότι θα απέβαινε ωφελιμότερος παραμένοντας στην Κωνσταντινούπολη, τοποθετώντας παράλληλα, μετά και την επιμονή στην άρνησή του²⁰⁹⁷, νέο *Μεσάζοντα* τον παλατινό υπάλληλο Γεώργιο Αμάραντο, ευελπιστώντας πιθανότατα σε μελλοντική ένταξη του έμπειρου πολιτικού στο επιτελείο του. Έτσι ο νέος αυτοκράτορας, χωρίς να λάβει οποιοδήποτε μέτρο εναντίον του Δημητρίου ή να πραγματοποιήσει κάποια από τις εκτοξευθείσες απειλές του, φοβούμενος μήπως προκαλέσει την αναχώρησή του και μάλιστα κρυφά από την *Πόλιν*, επέλεξε νομίζουμε ως ενδιάμεση και προσωρινή λύση για το αξίωμα του *Μεσάζοντος* τον Αμάραντο, εκδοχή που ενισχύεται και από το γεγονός ότι ο διάδοχος του Κυδώνη υπήρξε κατά το πρόσφατο παρελθόν υφιστάμενος του έμπειρου πολιτικού στην αυτοκρατορική υπηρεσία, δηλαδή παλιός συνεργάτης και πιθανόν φίλος του, καθώς διατηρούσαν αγαθές σχέσεις μεταξύ τους, ενόσω ακόμη ασκούσε τα καθήκοντά του στο αυτοκρατορικό επιτελείο επί Ιωάννου Ε'²⁰⁹⁸. Το πολύ πιθανό ενδεχόμενο επίσης οι δύο άνδρες να διατήρησαν τον σύνδεσμό τους και μετά την ανάληψη του αξιώματος από τον Αμάραντο, σε συνδυασμό με την επιεική συμπεριφορά του αυτοκράτορα απέναντί του, επέτρεψε στον έμπειρο πολιτικό να έχει τη δυνατότητα άνετης πρόσβασης στο παλάτι και απρόσκοπτης επικοινωνίας με το αυτοκρατορικό περιβάλλον, διαθέτοντας μάλιστα και τη δυνατότητα να διενεργεί διαμεσολαβητικό ρόλο για υποθέσεις φίλων του, όπως συνέβη στην περίπτωση του Ταρχανειώτη²⁰⁹⁹.

Η μη χορήγηση άδειας στον Κυδώνη για μετάβαση στη Δύση καθώς φαίνεται, οφειλόταν κυρίως στην καχυποψία που διακατείχε τον Ανδρόνικο Δ' και το περιβάλλον του, όπως και τον πατέρα του παλαιότερα, ότι, παρόλες τις διαβεβαιώσεις του για επάνοδο στην Κωνσταντινούπολη, ο *Μεσάζων* επρόκειτο να εγκατασταθεί μόνιμα στην παπική έδρα. Και αυτό διότι, εκτός του γεγονότος ότι η παρεμπόδισή του να αναχωρήσει για τη Ρώμη προς αναζήτηση βοήθειας συνδεόταν με το εύσημο αιτιολογικό πως η παρουσία και δραστηριοποίησή του στην Κωνσταντινούπολη θα ωφελούσε περισσότερο την Αυτοκρατορία²¹⁰⁰, η επιλογή αυτή ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διάχυτη βεβαιότητα και στο νέο αυτοκρατορικό περιβάλλον για σχεδόν παντελή αδυναμία του παπικού θρόνου να

²⁰⁹⁷ *Επιστ. 167, Τῷ Καλοφέρῳ*, 35-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38-39. Επίσης, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 216. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 32. Όπως τονίζει μάλιστα προσφυώς σε άλλη μελέτη του ο Tinnefeld, (*Die Briefe*, σ. 263) «*Kydones lehnt 1377 die Zusammenarbeit mit ihm ab und zieht sich damit zum zweiten Mal aus seinem Dienst am Kaiserhof zurück*».

²⁰⁹⁸ «Πάνυ δὲ ἤσθην ὅτι δὴ τὸν Ἀμάραντον οἶει ἐμοῖς ἐπιτάγμασιν ἔτι δουλεύειν καὶ δεῖν αὐτῷ με περὶ τῶν σῶν τι κελεύειν. Ὁ δ' οὐ τῶν ἐννεα ἀρχόντων ἐστίν, ἀλλ' εὐθύς μετὰ τὸν πάντα στρέφοντα τέτακται, καὶ ὅταν ἐκεῖνος θρύπτηται παρὰ τούτου βασιλεὺς τὰ τῶν δεομένων μανθάνει, τῶν τε λημμάτων αὐτός ἐστιν ὀριστής» (*Επιστ. 176, Ταρχανειώτη*, 28-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 49)

²⁰⁹⁹ *Επιστ. 176, Ταρχανειώτη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 48-49.

²¹⁰⁰ «ὥστ' εἰ τῆς πατρίδος ὄφελος ἐμέ τις καλοῖ παραμένοντα, ἐκεῖ γενόμενος ὠφελιμώτερος ἔσομαι τοῖς πολίταις» (*Επιστ. 154, Τῷ βασιλεῖ Ἀνδρονίκῳ*, 53-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 25).

οργανώσει απελευθερωτική εκστρατεία εναντίον των Οθωμανών, καθώς επίσης και με το γεγονός ότι ο Ανδρόνικος Δ΄ εμφορούνταν από αντιδυτικά²¹⁰¹ και ανθενωτικά αισθήματα, αλλά και δεν επιθυμούσε προφανώς τη διατάραξη των σχέσεών του με τους μέχρι τότε στυλοβάτες της εξουσίας του Οθωμανούς.

Η οδυνηρή προοπτική της απαγόρευσης να αναχωρήσει από την *μεγάλην Πόλιν* ήταν για τον Δημήτριο, όπως διαφαίνεται στην επιστολή του προς τον Ανδρόνικο, μια εξέλιξη σχεδόν αναμενόμενη, γεγονός που, όταν επιβεβαιώθηκε, τον έθλιψε ιδιαίτερα, ώστε, σε συνδυασμό με τον παντελώς άθεσμο και παράνομο του χαρακτήρα της, να είναι εξαιρετικά αμφίβολο εάν παραβρέθηκε λίγο αργότερα στην τελετή της στέψεώς του το φθινόπωρο του 1377²¹⁰², δεδομένου ότι με την παρουσία του ως ανώτατος αξιωματούχος του Ιωάννη Ε΄ θα παρείχε επιπλέον ερείσματα στο νέο καθεστώς, αλλά και θα ενίσχυε την εγκυρότητα της ενέργειας του Ανδρονίκου να ανατρέψει τον νόμιμο ηγεμόνα πατέρα του και να καταλάβει πραξικοπηματικά το θρόνο. Αυτός είναι πιθανότατα και ο λόγος για τον οποίο δεν κάνει οποιαδήποτε αναφορά στο γεγονός.

Την άθεσμη αυτή ενέργεια και οδυνηρή για την Αυτοκρατορία εξέλιξη αποδοκίμασε επιπλέον εμμέσως, τόσο αντιτασσόμενος στην εκθρόνιση του αντιπάλου του πατριάρχη Φιλόθεου Κόκκινου, λόγω της άρνησής του να στέψει τον σφετεριστή Ανδρόνικο²¹⁰³, όσο κυρίως στην εκλογή για το σκοπό αυτό του νέου πατριάρχη Μακαρίου²¹⁰⁴. Τον Μακάριο μάλιστα θα πρέπει να αποδοκίμαζε συχνά, έντονα και δημόσια, τονίζοντας με έμφαση σε επιστολή που απευθύνει στον φίλο του Γεώργιο τον Φιλόσοφο στη Μυτιλήνη, ότι είχε αποφύγει μέχρι τότε οποιαδήποτε συναναστροφή με τον νέο πατριάρχη, αλλά και ότι δεν επιθυμούσε ούτε στο μέλλον να έχει επικοινωνία μαζί του²¹⁰⁵, πράγμα που δηλώνει σαφώς

²¹⁰¹ Για τις σχέσεις Ανδρονίκου Δ΄ με τη Δύση, βλ. Радић, *Време Јована V*, σ. 400 εξ.

²¹⁰² Επ' αυτού, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 7, 18, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 67. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 63. Επίσης, βλ. Dölger, *Johanes VII*, σ. 24–25. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 59-60. Barker, *Manuel II*, σ. 29. P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 319. Радић, *Време Јована V*, σ. 396. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 438.

²¹⁰³ Για την εκθρόνιση του Φιλοθέου, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 9 I, 33, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 96. Κυπριανού, <Εγκώμιον εις τὸν Ἅγιον Πέτρον>, έκδ. I. Μέγντορφ, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 385. Επίσης P. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 314-315 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 112-113.

²¹⁰⁴ Όπως παρατηρεί ο Κυπριανός, ο Ανδρόνικος Δ΄, αφού «ἐκθρόνισε καὶ φυλάκισε ... σὲ μοναστήρι το Φιλόθεο, ἐπέλεξε ... σύμφωνα μὲ τὶς δαιμονικὲς του συνήθειες, ... κάποιον ἄφρονα Μακάριο, ..., ἄνθρωπο τελείως ἀποστερημένο ἀπὸ λογικὴ. Για το λόγο αυτό και μετά την εκθρόνιση του, ὁ Μακάριος, ὁ πατριάρχης πού εἶχε ἀναγορευθεῖ ἀπ' αὐτόν, στερήθηκε τοῦ ἱεραρχικοῦ του βαθμοῦ, κατὰ τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὑποβλήθηκε σὲ ἀφορισμὸ καὶ ἀπομόνωση ὡς αἰρετικὸς» (<Εγκώμιον εις τὸν Ἅγιον Πέτρον>, έκδ. I. Μέγντορφ, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 385). Για την εκλογή και τη δραστηριότητα του Μακαρίου, βλ. Κυπριανού, <Εγκώμιον...>, έκδ. I. Μέγντορφ, ὁπ. παρ., σ. 384-385. Радић, *Време Јована V*, σ. 398 εξ. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 42. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 115.

²¹⁰⁵ «Τῶν δὲ γάμων αὐτοῦ ἄλλον ζητείτω νυμφαγωγόν. Ἄλλ' οὐδὲ πείθειν οἶός τέ εἰμι τὸν πατριάρχην ὑπὲρ αὐτοῦ. Οὔτε γὰρ ἐκείνῳ πώποθ' ὠμίλησα, οὔτε βούλομαι τοῦτο ποιῆσαι. Ἀλλὰ μηδ' αὐτὸς νομιζέτω τὸν Μυτιλήνης κωλύειν αὐτὸν διὰ τὴν ἔνστασιν τοῦ πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου» (Επιστ.

νομίζουμε την καταδίκη μεταξύ άλλων και της ενέργειάς του να καταλάβει αντικανονικά τον πατριαρχικό θρόνο για να στέψει αυτοκράτορα τον Ανδρόνικο Δ΄, απονομιμοποιώντας το βασιλικό αξίωμα του ακόμη ζωντανού και μη οικειοθελώς παραιτηθέντος Ιωάννου Ε΄.

Είναι αξιοσημείωτο όμως ότι ενώ ο Δημήτριος αρνήθηκε πλήρως οποιαδήποτε συνεργασία με τον νέο αυτοκράτορα και αποδοκίμαζε προφανώς όλες τις έκνομες ενέργειές του, δεν περιέπεσε σε δυσμένεια, αλλά ούτε και περιθωριοποιήθηκε από το αυτοκρατορικό περιβάλλον. Αντίθετα μάλιστα παρέμεινε, όπως ήδη αναφέρθηκε, συνδεδεμένος στενά ως φίλος της αυτοκρατορικής οικογένειας με τα ανάκτορα και διέθετε δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης στην αυτοκρατορική υπηρεσία²¹⁰⁶ σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, ώστε να θεωρείται από πρόσωπα του φιλικού του περιβάλλοντος ότι εξακολουθεί να ασκεί καθήκοντα αξιωματούχου του Ανδρονίκου Δ΄, κάτι που οφειλόταν πιθανότατα στο στενότατο σύνδεσμο που εξακολουθούσε να διατηρεί με την βασιλομήτορα Ελένη Καντακουζηνή. Έτσι, την άνοιξη ή το καλοκαίρι του 1378 απευθύνει επιστολή στον Ταρχανειώτη, ο οποίος νόμιζε ότι ασκεί ακόμη τα καθήκοντα του *Μεσάζοντος*²¹⁰⁷, αναφέροντάς του ότι έχει αντικατασταθεί ήδη από τον Αμάραντο, αλλά και αφήνοντάς του παράλληλα να εννοήσει ότι διατηρεί στενό σύνδεσμο με το αυτοκρατορικό επιτελείο, ώστε να γνωρίζει, πιθανότατα από τον νέο *Μεσάζοντα*, ότι όχι μόνο έχει ήδη ετοιμαστεί το χρυσόβουλλο που τον αφορά, αλλά και πως έχει περιέλθει σε γνώση του το περιεχόμενό του, το οποίο θεωρεί πολύ ευνοϊκό και ικανοποιεί πλήρως το αίτημά του²¹⁰⁸.

Επειδή ακριβώς ο Κυδώνης εξακολουθούσε, παρά την αντίθεσή του, να διατηρεί σύνδεσμο με το αυτοκρατορικό περιβάλλον, δεν φαίνεται να αντιμετώπιζε προβλήματα ή άλλες δυσκολίες στην καθημερινή του ζωή, συνεχίζοντας να ιδιωτεύει ήσυχα²¹⁰⁹. Ωστόσο όμως ήταν λυπημένος, εφόσον παρέμενε

130, *Τῷ Φιλοσόφῳ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ Γαβριηλοπούλῳ*, 16-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 167). Εκτός αυτού όμως, ο «ἄφρων» Μακάριος παρουσιάζεται από τον Κυπριανό να έχει «σφετεριστέῃ» τον πατριαρχικό θρόνο «χωρίς ἀπόφαση συνόδου καὶ χωρὶς τὸν καθαγιασμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀρκοῦμενος μόνον στοῦ θέλημα τοῦ βασιλέως» (<Εγκώμιον εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον>, έκδ. Ι. Μέγντορφ, *Βυζάντιο καὶ Ρωσία*, σ. 384).

²¹⁰⁶ Ἐπιστ. 176, *Ταρχανειώτη*, 28-44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 49. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 32.

²¹⁰⁷ «Σὺ δὲ ἄρα κεθεύδεις, ἔτι Κρόνον ὄνειροπόλων βασιλεύειν, εἰ δὴ κάμῃ μὲν ὡσπερ τότε ἐπιτάττειν, Ἀμάραντον δὲ ὑπακούειν ἡγῆ, ὅς γε μόλις ἂν καὶ προσείποι» (Ἐπιστ. 176, *Ταρχανειώτη*, 32-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 49)

²¹⁰⁸ «Ὅμως οὐδ' οὕτως δείσας ἀπέστην, ἀλλὰ προσελθὼν ἐδέομην ὀνόμασι καὶ ῥήμασιν ὅτι πλείσταις τείχισαι σοὶ τὸ χρυσοβουλλον. Ἦκουον δ' ἐκεῖνο μὲν ἤδη γεγράφθαι, καὶ νῦν εἶναι παρὰ σοί, καλῶς τε ἔχειν λέξεων εἵνεκα. Ταύταις γὰρ πλείσταις εἰς τὴν συνθήκην σὴν χάριν καὶ παρὰ τὸ εἰωθὸς τοῦς γράφοντας χρῆσασθαι» (Ἐπιστ. 176, *Ταρχανειώτη*, 36-, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 49).

²¹⁰⁹ Ὅπως γράφει μάλιστα στον Κυπαρισσιώτη, «περὶ τῶν ἐμῶν καινὸν μὲν οὐδέν· εἰμί δὲ ἐν τοῖς εἰωθόσι, καὶ κάθημαι εἰσορόων ἐπὶ οἴνοπα πόντον» (Ἐπιστ. 161, 17-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 32).

αποκλεισμένος στην *μεγάλην Πόλιν*, προσπαθώντας να αντλήσει παρηγοριά από τους συχνούς περιπάτους που πραγματοποιούσε στο λιμάνι της, όπου συνήθιζε να αναζητά ναύτες ως γραμματοκομιστές για να αποστείλει τις επιστολές του²¹¹⁰, θέλοντας να υποδηλώσει εμμέσως με αυτό και τον δικό του πόθο να αναχωρήσει για την Δύση. Η αδυναμία του μάλιστα να μεταβεί στη Ρώμη εκείνη την περίοδο, τον οδηγεί στο να απευθύνει το χειμώνα του 1377/78 επιστολή προς τον Ιωάννη Κυπαρισσιώτη που βρισκόταν στην παπική αυλή και πιθανότατα τον ανέμενε, να αποφασίσει πλέον χωρίς δέσμευση αν θα επανέλθει στην *Πόλιν*²¹¹¹, προτρέποντάς τον όμως έμμεσα να παραμείνει στην Ρώμη, ευελπιστώντας ίσως, ότι, εξαιτίας της αυξανόμενης τουρκικής πίεσης, θα του επιτρεπόταν τελικά να μεταβεί και εκείνος στη Δύση προκειμένου να τον συναντήσει και να αναζητήσει στρατιωτική βοήθεια από τον φίλο του πάπα Γρηγόριο ΙΑ΄. Εκτός από τον Κυπαρισσιώτη όμως, το χειμώνα του 1377/78 απευθύνει και άλλη επιστολή προς τον φίλο του Καλόφερο, που βρισκόταν και εκείνος στην παπική έδρα, τονίζοντάς του ότι συνεχίζονται οι βενετο-γενουατικές συγκρούσεις για την διεκδίκηση της Τενέδου²¹¹², στις οποίες μάλιστα, όπως του είχε αναφέρει σε προηγούμενο γράμμα, αναγκάστηκε να λάβει μέρος και ο Ανδρόνικος Δ΄ υπέρ των Γενουατών, που, όπως σημείωνε, τον υποχρεώνουν να μάχεται στο πλευρό τους, συνεισφέροντας μάλιστα στον πόλεμο «*ὄπλα καὶ θέλη καὶ μηχανήματα καὶ τριήρεις κατασκευάζεται καὶ μισθοδοτεῖν*»²¹¹³, παρά την τραγική κατάσταση των οικονομικών της Αυτοκρατορίας.

Την προσπάθεια του Κυδώνη για αναχώρηση στη Δύση όμως, εκτός από την αυτοκρατορική άρνηση θα πρέψει να ματαίωσε και η είδηση του θανάτου του πάπα Γρηγορίου ΙΑ΄ στη Ρώμη στις 27 Μαρτίου 1378²¹¹⁴, αλλά και να ανέβαλε επ' αόριστον ιδιαιτέρως, μετά την εκλογή του διαδόχου του Ουρβανού ΣΤ΄, το τραγικό για εκείνον ως Ρωμαιοκαθολικό πιστό γεγονός, όπως ήταν το μεγάλο δυτικό σχίσμα (1378 - 1417)²¹¹⁵. Την πληροφορία για την εσωτερική διάσπαση της χριστιανικής

²¹¹⁰ «*ζητῶν τις ἐπὶ Τυρρηνοῦς, τις ἐπὶ Ῥώμην πλευσεῖται. Νῦν μὲν οὖν ὑπὲρ καπνοῦ διὰ τοὺς Βενετικούς τὰ πηδάλια πάντων. Μετὰ δὲ τὰς Πλειάδων ἐπιτολὰς ἐξέσται τοῖς ναύταις καὶ ἡμῖν μετ' ἐκείνων πανταχόσε κομίζεσθαι*» (Ἐπιστ. 161, 18-21, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 32).

²¹¹¹ «*Περὶ μὲν τῆς ἐπανάδου σαυτῶ διαλέξῃ, καὶ πάντως εὐρήσεις ὃ δέον πραχθῆναι*» (Ἐπιστ. 161, 4-5, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 32).

²¹¹² Ἐπιστ. 418, 9-11, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 374. Επίσης, βλ. Caroldo, *Chronicle*, ἐκδ. J. Chrysostomides, *OCP* 35 (1969), σ. 173-180. Caresini, *Chronica*, ἐκδ. E. Pastorello, *Rapfayni de Caresinis*, σ. 18-20 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 147.

²¹¹³ «*ἀναγκάζουσι δὲ τὸν βασιλέα κοινωνεῖν αὐτοῖς τοῦ πολέμου, ἢ συνειδόμενα φασὶ τοῖς Βενετικοῖς τὴν ἀρπαγὴν ἐκείνους αὐτῶν ἀνθελέσθαι. Καὶ τὴν ὑποψίαν ὁ βασιλεὺς φυλαττόμενος ὡμολόγησε συμμαχήσειν. Καὶ νῦν ἐν τωσαύτῃ πτωχείᾳ ὄπλα καὶ θέλη καὶ μηχανήματα καὶ τριήρεις κατασκευάζεται καὶ μισθοδοτεῖν ἀναγκάζεται, ὅπερ αὐτῶ καὶ πτῆναι ἀδυνατώτερον*» (Ἐπιστ. 167, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 30-35, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 38).

²¹¹⁴ Ἐπιστ. 226, *Τῷ Θηβῶν*, 177-178, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 204 και Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 32.

²¹¹⁵ Για το Δυτικό Σχίσμα, βλ. δειγματοληπτικά O. Halecki, «*Rome et Byzance au temps du grand schisme d'Occident*», *Collectanea Theologica* 18/1-2 (1937), σ. 477-532. W. Ullman, *The Origins of the*

Δύσεως έλαβε από το φίλο του Καλόφερο, στον οποίο απευθύνει απαντητική επιστολή πιθανότατα το φθινόπωρο του 1378, όπου του εκφράζει έκπληξη και απογοήτευση «περί τῶν ἐκεῖ παραδόξων, ἃ πάντας μὲν ταράττει Χριστιανούς, ὡς ἤδη καὶ τῆς κρηπίδος αὐτοῖς σειομένης»²¹¹⁶, εφόσον η δυσμενής αυτή εξέλιξη όχι μόνο συγκλόνιζε την υπόσταση και δοκίμαζε σοβαρά την ενότητα του Δυτικού Χριστιανισμού, αλλά εκμηδένιζε συνάμα και τις ελπίδες του ίδιου για αποστολή βοήθειας προκειμένου να απαλλαγεί η Αυτοκρατορία²¹¹⁷ από τον τουρκικό κίνδυνο, με συνέπεια και η σχεδιαζόμενη επίσκεψή του στη Δύση για επίτευξη συμμαχίας, υπό τις τότε συγκυρίες, να μην έχει πλέον κανένα νόημα.

Παρά τις δυσκολίες των συνθηκών και τις αντιξοότητες των περιστάσεων όμως στην Ανατολή, ο Δημήτριος δεν πτοείται ούτε από τις δυσάρεστες για την τύχη της Αυτοκρατορίας και τον ίδιο πολιτικές και εκκλησιαστικές εξελίξεις στη Δύση, αλλά ευελπιστεί ότι θα καταφέρει να πραγματοποιήσει τελικά το ταξίδι του, προτρεπόμενος μάλιστα ένθερμα γι' αυτό μέσω επιστολών που λάμβανε από φίλους του στην παπική αυλή²¹¹⁸. Ωστόσο, επειδή δεν θα ήταν εφικτή εκείνη την περίοδο η άμεση μετάβαση του ίδιου, επιχειρεί να παρέμβει και να κινητοποιήσει εκ νέου μέσω του Ιωάννη Καλόφερου πολλά από τα φιλικά του πρόσωπα στο περιβάλλον του νέου πάπα Ουρβανού ΣΤ', με σκοπό την ευόδωση της προσπάθειας για την εξασφάλιση της αναγκαίας βοήθειας, ενεργώντας καθώς φαίνεται αυτόβουλα προφανώς και χωρίς τη γνώση, την συγκατάθεση ή την προτροπή του Ανδρονίκου²¹¹⁹, ο οποίος θα έκρινε πιθανότατα ότι η Αυτοκρατορία δεν διέτρεχε κίνδυνο κατάκτησης από τους Οθωμανούς. Είναι πολύ πιθανό ωστόσο, χωρίς όμως αυτό να μπορεί να τεκμηριωθεί, ότι ο Κυδώνης ενεργούσε με δική του πρωτοβουλία μεν, αλλά έχοντας την πεποίθηση ότι λειτουργεί ως αξιωματούχος και εκπρόσωπος του φυλακισμένου νόμιμου αυτοκράτορα Ιωάννη Ε', ώστε, στην επιστολή που απευθύνει προς το τέλος του 1378 προς τον Καλόφερο, να τον προτρέπει ο

Great Schism. A Study in Fourteenth-Century Ecclesiastical History, Hamden, Conn: Archon Books, 1967 (ανατύπωση της έκδοσης του 1948). J.-H. Smith, *The Great Schism, 1378*, New York 1970. Φειδάς, *Ιστορία, Β'*, σ. 412 εξ. H. Kaminsky, «The Great Schism», στο M. Jones (ed.), *The New Cambridge Medieval History, Vol. VI : c. 1300–c. 1415*, Cambridge 2000, σ. 674-696. Berstein-Milza, *Ιστορία, Ι*, σ. 245 εξ.

²¹¹⁶ *Επιστ. 190, Τῷ Καλοφέρῳ*, 7-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 62.

²¹¹⁷ «Μάλιστα δὲ ἡμᾶς κατέβαλεν, καὶ τὰς λεπτάς ἐκείνας ἅς περὶ τῆς βοηθείας εἶχομεν ἐλπίδας συγγέαντα» (*Επιστ. 190, Τῷ Καλοφέρῳ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 62). Την θλίψη του εκφράζει λίγο αργότερα το 1380/81 στο Σίμωνα Ατουμάνο για το οδυνηρό σχίσμα, το οποίο σκέφτεται δακρύζοντας, καθώς δεν μπορεί να διανοηθεί χωρισμένη την Εκκλησία που ως αποστολή είχε την ενότητα και την ομόνοια μεταξύ των χριστιανών. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ *Επιστ. 226, Τῷ Θηβῶν*, 145-151, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 121-122 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 204-205.

²¹¹⁸ «κὰν νῦν ἦν ἐν Ῥώμῃ, εἰ μὴ φθάσας ἐκεῖνος ἀφίκετο παρὰ τὸν Θεόν. Πλὴν οὐδ' οὕτω τὴν προθυμίαν κατέλυσα, ἀλλ' ἔτι τὴν ἐπάνοδον ὡς ἐπαγγειλάμενος ὀφείλειν ἠγοῦμαι, μάλιστα καὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ φίλων ἐν ἐπιστολαῖς μοι τὴν διατριβὴν μεμφομένων, ὡς οὐκ εἰδότες χρῆσθαι καιρῷ» (*Επιστ. 226, Τῷ Θηβῶν*, 177-180, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122).

²¹¹⁹ Σχετικά διερωτᾶται ο Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 32.

μεσάζων να επιδιώξει συνάντηση με τον νέο πάπα για να αιτηθεί την αποστολή στρατιωτικής βοήθειας με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση των Τούρκων, οι οποίοι λόγω ανικανότητας και ενδοτικότητας του Ανδρονίκου Δ', είχαν εντείνει τις πιέσεις τους και υπήρχε διάχυτος ο φόβος για κατάληψη της μεγάλης Πόλεως και υποταγή της Αυτοκρατορίας²¹²⁰. Η προτροπή του Δημητρίου για απευθείας επικοινωνία με τον Ουρβανό ΣΤ' μέσω του Καλόφερου δηλαδή, είναι δυνατόν να εδραζόταν σε έμμεση συγκατάθεση του φυλακισμένου αυτοκράτορα στον Μεσάζοντα, ώστε να προσπαθεί να ενθαρρύνει και να ενισχύει ποικιλοτρόπως τον Καλόφερο²¹²¹, καθώς του ζητά με επιμονή να ενεργήσει άμεσα, παρακινώντας τον νέο πάπα μέσω των κοινών τους φίλων και επιφανών προσώπων του επιτελείου του, όπως ο καρδινάλιος πλέον *Αγαπητός Colonna*²¹²², προκειμένου να μεριμνήσει το ταχύτερο ως «κοινός πατέρας» για τους χειμαζόμενους χριστιανούς της Ανατολής²¹²³.

Για να δελεάσει μάλιστα περισσότερο τον Καλόφερο, ο Κυδώνης του υπογραμμίζει ότι το όφελος από την επιτυχία οργάνωσης στρατιωτικής εκστρατείας στην Ανατολή, εκτός από την προσωπική του ικανοποίηση, θα ήταν διπλό, εφόσον με τον τρόπο αυτό θα συνέβαλε στη διάσωση της Αυτοκρατορίας και παράλληλα θα απάλλαζε τη Δύση από τις έριδες, καθώς θα ικανοποιούνταν και η φιλοχρηματία των αντιμαχομένων²¹²⁴, προβάλλοντας με τον τρόπο αυτό ως κύρια αιτία της διένεξης με τον παπικό θρόνο και του σχίσματος την απληστία κάποιων από τους ηγεμόνες της Δύσεως, ενώ στην πραγματικότητα συνέβαινε μάλλον το αντίθετο. Αν μάλιστα, όπως του υπογραμμίζει, επιτύχει τελικά την οργάνωση της στρατιωτικής εκστρατείας για τη διάσωση της Αυτοκρατορίας με παπική πρωτοβουλία, τότε είναι

²¹²⁰ «Καιρός δὲ οἷός οὐκ ἄλλος ὁ νῦν, τῶν μὲν ἔξω τειχῶν πάντων δουλευσάντων τοῖς Τούρκοις, τῶν δὲ ἔνδον πενία καὶ στάσει καὶ μυρίοις ἄλλοις κακοῖς ἀναλίσκομένων, πρὸς μόνην δὲ τὴν παρὰ τῶν Χριστιανῶν βοήθειαν ἀφορώντων» (Ἐπιστ. 190, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 47-50, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63).

²¹²¹ «Ἐφ' ἣν εἰ κινήσεις τὸν πάπαν, πάντας τοὺς πώποτε τι πράξαντας γενναῖον ὑπερβαλῆ ... ἀλλὰ ταῦτα μὲν αὐτὸς θέλιον συμβουλεύσεις, τὴν πατρίδα τε ἐλεῶν καὶ σαυτῷ δόξαν ἀθάνατον ἐκ τῆς συμβουλῆς ταύτης περιποιούμενος» (Ἐπιστ. 190, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 50-51 καὶ 57-58, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63).

²¹²² «Τοῖς δ' ὑπὲρ ἐμοῦ σοὶ πολλάκις ἐσπουδασμένοις πρόσθετες καὶ νῦν, εἰ δοκεῖ, τοὺς ἀρίστους καὶ οἷς αὐτὸς φίλοις χρῆ ὅτι καὶ παρ' ἡμῶν φιλοῦνται καὶ θαυμάζονται πείσας. Μάλιστα δὲ τὸν γενναῖον Ἀγαπητόν, ᾧ, πολλῶν ὄντων ᾧν τότε εἶδον ἐν Ῥώμῃ, οὐδένα μέχρι νῦν τούτῳ παραπλήσιον ἔωρακέναί φημι» (Ἐπιστ. 190, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 58-62, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63).

²¹²³ «Δίκαιος ἂν εἴης, ἀρπάσας τὸν καιρὸν, τὸν κοινὸν πείσαι πατέρα οἶκτον λαβεῖν υἱέων ἀπολλυμένων, καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας νεῖμαι τι καὶ τοῖς ἐνταῦθα Χριστιανοῖς» (Ἐπιστ. 190, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 45-47, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63). Πρβλ. ἐπίσης O. Halecki, «Rome et Byzance», *Collectanea Theologica* 18, 1-2 (1937), σ. 481 ἐξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 204.

²¹²⁴ «καὶ τοὺς ἐνταῦθα σώσεις καὶ τὴν Δύσιν στάσεων ἀπαλλάξεις, ἐπὶ τὴν Ανατολὴν ὥσπερ τι ρεῦμα μετενεγκῶν τὴν τινων φιλοχρηματίαν» (Ἐπιστ. 190, *Τῷ Καλοφέρῳ*, 51-53, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63).

βέβαιο επίσης ότι θα υπάρξει αμοιβαίο και πολυσήμαντο όφελος²¹²⁵, εφόσον, σύμφωνα με τον εμπειρότατο πολιτικό, η μεν Αυτοκρατορία θα απαλλαγεί από τον τουρκικό κίνδυνο και θα διευκολυνθεί πολύ, λόγω της έμπρακτης παπικής βοήθειας, η εκκλησιαστική ένωση²¹²⁶, η δε Δύση θα ωφεληθεί εξαιρετικά, αφού ο πλούτος που θα αποκομίσουν από την ενδεχόμενη κατάλυση της αναπτυσσόμενης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι νικητές, θα συμβάλλει ώστε να επιλυθούν οι διενέξεις του παπικού θρόνου με τους δυτικούς ηγεμόνες, οι οποίοι θα ικανοποιήσουν τις οικονομικές τους αξιώσεις και θα επέλθει η αποκατάσταση της εκκλησιαστικής ενότητας με την άρση του σχίσματος.

5. Η επάνοδος και η πολιτική δραστηριότητα του Δημητρίου στην αυτοκρατορική υπηρεσία από το 1379 μέχρι το 1382

Παρά τις προσπάθειες του Δημητρίου όμως ή τις όποιες ενέργειες του Καλόφερου στη Δύση στις αρχές του 1379, δεν κατέστη και πάλι δυνατή η αποστολή βοήθειας στην Αυτοκρατορία, η οποία εν τω μεταξύ βυθίζονταν διαρκώς σε μεγαλύτερο πολιτικό αδιέξοδο και κοινωνικό τέλμα, εφόσον παρέμενε ελεύθερη σχεδόν μόνο η Κωνσταντινούπολη και αυτό λόγω κυρίως της προστασίας που της παρείχαν τα ισχυρά της τείχη. Το γεγονός μάλιστα ότι οι Οθωμανοί εξακολουθούσαν να νέμονται όλα σχεδόν τα αγαθά από την θρακική ενδοχώρα, καθιστούσε τραγικότερη την κατάσταση στο εσωτερικό της, όπου επικρατούσε «πενία και στάσεις και μύρια ἄλλα κακά»²¹²⁷, με συνέπεια η εξουσία του Ανδρονίκου Δ' να κλυδωνίζεται καθημερινά και με το πέρασμα του χρόνου να οδηγείται σε σταδιακή κατάρρευση, ώστε λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούνιο του 1379²¹²⁸, οι ἐγκλειστοὶ βασιλείς με τους συνεργάτες τους να καταφέρουν να αποδράσουν και τα πολιτικά πράγματα να ανατραπούν.

Δραπετεύοντας ως γνωστό από τον πύργο του Ανεμά²¹²⁹ ο Ιωάννης Ε' και ο Μανουήλ με τους υπόλοιπους κρατουμένους κατέφυγαν στον σουλτάνο Μουράτ Α', όπου, αφού δήλωσαν υποτέλεια, υποσχέθηκαν μεγαλύτερο φόρο από εκείνον που κατέβαλε ο Ανδρόνικος, συμφώνησαν στην μελλοντική παράδοση της

²¹²⁵ «ἐπὶ τὰ συμφέροντα τρέψη τὰ μάτην ἀναλισκόμενα, ἀμφοτέρους εὖ ποιήσει, τοὺς μὲν ἀπληστίας τοὺς δ' αἰχμαλωσίας δεινῆς ἀπαλλάξας» (Ἐπιστ. 190, Τῷ Καλοφέρῳ, 54-56, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63).

²¹²⁶ «Εἰς ἔν αὖθις τὰ διεσκορπισμένα τοῦ Θεοῦ τέκνα συνάγων» (Ἐπιστ. 190, Τῷ Καλοφέρῳ, 56, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63).

²¹²⁷ Ἐπιστ. 190, Τῷ Καλοφέρῳ, 48-49, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 63.

²¹²⁸ Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 262.

²¹²⁹ Για την απόδραση, βλ. Ἐπιστ. 224, Τοῖς συνοῦσι τῷ βασιλεῖ μετὰ τὴν εἰρκτὴν, 31-37, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 115 και Ἐπιστ. 222, Τῇ βασιλίδι Ἑλένη, 86-94, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 106. Επίσης, βλ. Charanis, *Internal Strife*, σ. 229. Dölger, *Johannes VII*, σ. 25. Barker, *Manuel II*, σ. 32-33. Радић, *Време Јована V*, σ. 402. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 442. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 43. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 164 εξ.

Φιλαδέλφειας, αλλά και στην υποχρέωση ο Μανουήλ να βρίσκεται κάθε χρόνο στην αυλή του με ετοιμοπόλεμο στρατό για να τον συνοδεύει στις επιχειρήσεις του²¹³⁰, ζήτησαν και έλαβαν στρατιωτική βοήθεια. Στη συνέχεια, με την υποστήριξη των οθωμανικών στρατευμάτων και την παροχή πλοίων από τους Βενετούς, κατάφεραν να εισέλθουν την 1^η Ιουλίου 1379 στην Κωνσταντινούπολη, όπου σε σύντομο χρονικό διάστημα και έπειτα από την κάμψη της, ισχυρής πιθανότατα, αντίστασης που συνάντησαν, ο σφετεριστής αυτοκράτορας, αφού πήρε μεταξύ άλλων ως ομήρους τον παππού του πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνό και τη μητέρα του αυτοκράτειρα Ελένη - την οποία μάλιστα υποπτευόταν ότι βοήθησε στην δραπέτευση του πατέρα και των αδερφών του²¹³¹ - εγκατέλειψε την μεγάλην Πόλιν και κατέφυγε στο Πέραν, ενώ ο Ιωάννης Ε΄ αποκαταστάθηκε στο θρόνο του²¹³².

Η νομιμοφροσύνη και η αφοσίωση του Κυδώνη, αλλά και η σταθερά αρνητική στάση που τήρησε απέναντι στον σφετεριστή Ανδρόνικο αποτέλεσαν τα εχέγγυα εκείνα που έπεισαν ουσιαστικά τον αυτοκράτορα για την αταλάντευτη πιστότητα του *Μεσάζοντος*, καθώς φαίνεται πως είχε συνειδητοποιήσει πλέον ότι η επιθυμία της αναχώρησής του από την Κωνσταντινούπολη και το ταξίδι στη Λέσβο παλαιότερα δεν είχε συνωμοτικό χαρακτήρα και δεν αποσκοπούσε στην υπονόμευσή του, αλλά συνδεόταν με τα προβλήματα που αντιμετώπιζε στην μεγάλην Πόλιν λόγω της διατάραξης των σχέσεών τους κυρίως, με τη φιλοτουρκική του πολιτική, καθώς και με την επιθυμία του να μεταβεί στη Δύση. Έτσι, με την ανάληψη και πάλι της εξουσίας, ο Ιωάννης Ε΄, αφού έστεψε επίσημα συμβασιλέα τον Μανουήλ²¹³³, προσκάλεσε σχεδόν αμέσως και τον Δημήτριο να συνεχίσει τα καθήκοντά του στην υπηρεσία του ως *Μεσάζων* από τις αρχές Ιουλίου²¹³⁴, τα οποία βέβαια, σε αντίθεση με την περίοδο 1375/76, ήταν πλέον αυξημένα και η παρουσία

²¹³⁰ Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 243-244.

²¹³¹ Βραχέα Χρονικά, 22, 20, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 182-183. Μαν. Παλαιολόγος, *Επιτάφιος εις Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 111. Επίσης, βλ. Dennis, *Reign*, σ. 41. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 91, 135 και 137. Barker, *Manuel II*, σ. 39. Радић, *Време Јована V*, σ. 405.

²¹³² Δούκας, *Ιστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 57-58. Ο Κυπριανός υποστηρίζει ότι ο Ανδρόνικος «έκθρονίστηκε ξαφνικά» (<Εγκώμιον εις τὸν Ἅγιον Πέτρον>, έκδ. I. Μέγεντορφ, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 385). Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 300. Halecki, *Un Empereur*, σ. 323. Barker, *Manuel II*, σ. 33, 35, 41. Loenertz, *Les recueils*, σ. 114. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 243-244. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 442-443. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 44. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 205. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 33. Дугаев, *Κυδοнос*, σ. 643 b.

²¹³³ Επ' αυτού, βλ. Δούκας, *Ιστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Schreiner, *Hochzeit*, σ. 73 εξ. T. Gerasimov, «Des fausses Hyperpères de Jean V et Manuel II Paléologue», *Byzantino Bulgarica* 4 (1973), σ. 213 εξ. Π. Κατσώνη, «Η δεύτερη στέψη του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου», στο Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα - Θ. Κορρέ -Ι. Σκούρτη, *ΙΒ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο (Μάιος 1991). Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ιστορική Εταιρεία -Βάνιας, 1992, σ. 141 εξ. Της Αυτής, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 171-172, σημ. 40.

²¹³⁴ Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 262.

του στο παλάτι μάλλον καθημερινή. Τούτο προκύπτει νομίζουμε σαφώς από επιστολή που απευθύνει σε κοινό με τον αυτοκράτορα φίλο τους στη Θεσσαλονίκη για να του ανακοινώσει την ικανοποίηση του αιτήματός του, έπειτα από τη δική του εισήγηση. Στην επιστολή αυτή παρουσιάζεται να έχει αποκαταστήσει πλήρως τις σχέσεις και να απολαμβάνει πλέον της *εύνοιας* και της εμπιστοσύνης του αυτοκράτορα²¹³⁵, τον οποίο διαβεβαίωσε σε μακρά συζήτηση που είχαν στο παλάτι το φθινόπωρο του 1379 για την αφοσίωση και την πιστότητα του Θεσσαλονικέα φίλου τους, παρόλο που η γενέτειρά του δεν είχε επιδείξει την ίδια στάση με εκείνον στην πρόσφατη περιπέτεια του, εννοώντας την εκθρόνισή του από τον Ανδρόνικο²¹³⁶.

Το γεγονός όμως ότι ο Δημήτριος διέθετε πλέον σημαντική πολιτική δύναμη και παρρησία προς τον αυτοκράτορα, με δυνατότητα άμεσης και απρόσκοπτης επικοινωνίας μαζί του, αλλά και δικαίωμα να εισηγείται την ικανοποίηση ή μη αιτημάτων υπηκόων, καταδεικνύεται νομίζουμε και από την επιστολή που απευθύνει προς τον συγγενή του αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Ασάνη, όπου ισχυρίζεται απειλώντας εμμέσως, ότι ο Ιωάννης Ε΄, τον οποίο έχει προφανώς ενημερώσει, γνωρίζει επακριβώς για τα δόλια κίνητρα και τις ψευδείς συκοφαντίες του αδερφού του Ιωάννη εις βάρος του²¹³⁷. Ο Ασάνης κατηγορήσε πιθανότατα τον Κυδώνη στον αυτοκράτορα για συνεργασία με τον έκπτωτο Ανδρόνικο, ενέργεια την οποία καταγγέλλει και ψέγει ο *Μεσάζων* επίσης και σε επιστολή προς τον συναυτοκράτορα Μανουήλ²¹³⁸, τον οποίο καλεί ωστόσο να μην λάβει μέτρα εναντίον του²¹³⁹.

²¹³⁵ *Επιστ. 211, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Ἰωάννη, 9-11, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 88.*

²¹³⁶ «Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀνέγνω τε τὴν ἐπιστολὴν διδόντος ἐμοῦ, καὶ κατὰ καιρὸν, ὡς ἐκέλευες· καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἀνεμίμησκόν τε αὐτὸν τῆς σῆς εὐνοίας καὶ ὄσσην ἐν οἷς ἐπέταττεν ἀεὶ προθυμίαν εἰσηγες, ὅσον τε ἐθρήνησας παισίαντος, καὶ ὡς ἐπανελθόντος ἐσκήρτησας. καὶ προσέθηκα ὡς νῦν βρόχου παντός βαρυτερον οἶει, εἰ τούτου μετὰ τὰς μακρὰς διακονίας καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ πόνους ἀγανακτοῦντος αἰσθάνοιο, καὶ νομίζοντος ἡμεληθῆσαι τι παρὰ σου τῶν σου ἀρεσκόντων αὐτῷ. ... καὶ οἱ μηδενὸς ἢ μικρῶν ὀφείλοντες αὐτῷ χάριν καὶ εἰσέφερον καὶ συνεπολέμουν, μόνοι δὲ οἱ Θεσσαλονικεῖς καθῆντο, καὶ τὰ γινόμενα ἐπυνθάνοντο, καὶ οὐκ ἐτόλμων ἐξιέναι, τὴν πανσέληνον, ὡς ἔοικεν, ἀναμένοντες, ... ὑπὲρ δὲ σοῦ μόνου τοὺς Σέρβους καὶ τὴν εἰρκτὴν καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὄντων αἰτιωμένου, ...» (*Επιστ. 206, 8-14, 25-27 καὶ 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 83 καὶ 84*). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I, σ. 33.*

²¹³⁷ «Ἀλλ' ὅτι καὶ πάντα μὲν ἐπ' ἐμὲ συσκευαζόμενος ὑπὸ πάντων γινώσκειται, κωλύεται δὲ τῇ τοῦ βασιλέως χρηστότητι τέλος ἐπιθεῖναι τῇ προαιρέσει, τὴν τε ἐμὴν ἐπιείκειαν τὸν τε ἐκείνου φθόνον οὐκ ἀγνοοῦντος. Μὴ γὰρ δὴ νομιζέτω τὴν αὐτοῦ νόσον ἄδηλον εἶναι τῷ βασιλεῖ. Αὐτὴ τε γὰρ ὡσπερ φλόξ χεομένη καθημέραν πολλοὺς ἀναλίσκει, ὡστ' ἤδη πάντας ἀλλήλοις παραινεῖν φυγῆ φυλάττεσθαι τὴν πυρὰν. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν τε τοῖς κοινοῖς κὰν τοῖς ἰδίοις βλάβης πειρώμενος τὴν ζημίαν, ὄθεν, οὐκ ἀγνοεῖ» (*Επιστ. 155, Ασάνη Κωνσταντίνω, 46-53, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 26-27*).

²¹³⁸ *Επιστ. 212, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 8-12, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 89.*

²¹³⁹ *Επιστ. 212, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 19-85, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 89-91.* Πρβλ. επίσης Σ. Λάμπρου, «Τρεις επιστολαὶ τοῦ Κυδώνη πρὸς τὸν Ασάνην», *NE 1/1 (1904), σ. 72-88.* Dennis, *Reign*, σ. 60 ἐξ. Barker, *Manuel II*, σ. 386 ἐξ.

Το ότι ο Ιωάννης Ασάνης, αν και φίλος του κατά το παρελθόν, στράφηκε εναντίον του Κυδώνη το φθινόπωρο του 1379 με κατηγορίες για υποστήριξη του προηγούμενου καθεστώτος, θα πρέπει να συνδεθεί σαφώς με την επάνοδό του στο αυτοκρατορικό επιτελείο, η οποία συνοδεύτηκε πιθανότατα από αντιδράσεις και άλλων πολιτικών του αντιπάλων στο παλάτι, των γνωστών ως *κίονων* ή *άμφορέων*, που δεν επιθυμούσαν την πολιτική του επαναδραστηριοποίηση, όπως είχαν πράξει άλλωστε και το 1375, οπότε είχαν ενοχληθεί από την επαναπροσέγγισή του με τον αυτοκράτορα. Ένας από τους σημαντικότερους από αυτούς που αντιτάχθηκαν στην πολιτική του επανενεργοποίηση την περίοδο αυτή θα πρέπει να ήταν μάλλον ο στενός συγγενής του αυτοκράτορα και άλλοτε φίλος και μαθητής του²¹⁴⁰ Ιωάννης Ασάνης, ο οποίος, επιδεικνύοντας αγνωμοσύνη και κινούμενος από φθόνο σύμφωνα με το Δημήτριο, επιχειρούσε να του προξενήσει βλάβη με τις συκοφαντικές του κατηγορίες προς τον Ιωάννη Ε΄, αλλά χωρίς αποτέλεσμα²¹⁴¹.

Αντιδράσεις όμως φαίνεται ότι υπήρξαν με αφορμή την επάνοδό του στην αυτοκρατορική υπηρεσία και από το ανθενωτικό παλαμικό εκκλησιαστικό περιβάλλον της Κωνσταντινουπόλεως, από το οποίο δέχτηκε επιθέσεις σε θεολογικό κυρίως επίπεδο, ώστε να αναγκαστεί να απαντήσει. Ο ήπιος και συνετός τρόπος που μεταχειρίστηκε όμως υπερασπιζόμενος την ορθότητα των θέσεών του, είχε ως αποτέλεσμα να ομαλοποιηθούν σύντομα τα πράγματα και να ηρεμήσουν τα πνεύματα, χωρίς ωστόσο, όπως ισχυρίζεται υπερβολικά, να καταφέρει να μεταπειθεί κάποιους από τους αντιπάλους του²¹⁴², ώστε να μην αισθάνεται εκείνη την περίοδο τόσο μεγάλη πίεση από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει γενικότερα στην Κωνσταντινούπολη ή να ισχυρίζεται ότι αποτελεί μοναδική διέξοδο, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, η αναχώρησή του για τη Δύση²¹⁴³. Εκείνο μόνο που επιζητεί, όπως επισημαίνει λίγο αργότερα στον Σίμωνα Ατουμάνο, ο οποίος τον

²¹⁴⁰ Στον Μανουήλ Β΄ τονίζει για τον εαυτό του σε σχέση με τον Ασάνη, ότι αποτέλεσε τον «*ἐξ΄ ἀρχῆς εὐεργέτην καὶ παιδευτήν*» (Επιστ. 212, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 89).

²¹⁴¹ Επιστ. 155, *Ασάνη Κωνσταντίνω*, 26-57, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 26-27.

²¹⁴² «*Πόρρωθεν γὰρ ἑμαυτὸν πέπεικα λῆρον μακρὸν ἠγεῖσθαι τὰ παρὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων λεγόμενα. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ κάκεινων οἷς ἐντυχάνω καὶ δέχεσθαι καὶ λαμβάνειν λόγον δυναμένους εὐρίσκω, καὶ τούτους μεταπέθειν πειρῶμαι, ὑπ' ὅψιν ἄγων τὰς ἐπομένας οἷς λέγουσιν ἀτοπίας καὶ ὡς μετὰ ἀσεβείας πολὺ καὶ τὸ ἀνόητον ἐπισύρονται, ... καὶ σὺν Θεῷ φάναι, πολλοῖς ἀναδῦναι τοῖς συνεχέσιν ἐλέγχοις ἐξεγένετο τοῦ Βαράθρου, καὶ νῦν ἑαυτοῖς τῶν πονηρῶν δοξασμάτων ἐπιτιμῶντες τὴν ἀλήθειαν τοῦ ψεύδους ἀντέλαβον, καὶ Θεῷ χαρίτας ὁμολογοῦσιν ὧν παρ' ἡμῶν ἀκκήροσαν*» (Επιστ. 226, *Τῷ Θεβῶν*, 30-34 και 36-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 118). Πρβλ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 33-34.

²¹⁴³ Για να κατοχυρώσει μάλιστα την απόφασή του να παραμείνει, παρά τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζει σε εκκλησιαστικό επίπεδο στην Κωνσταντινούπολη, αναφέρει στον Ατουμάνο ότι και εκείνος αντιμετωπίζει προβλήματα στη Θήβα από τους Καταλανούς, εν τούτοις «*οὐκ ἔφυγες οὐδὲ ἐβδελλύξω, ἀλλ' ἤλγεις μὲν καὶ πάντα τρόπον ἐπεχείρεις ἀφαιρεῖν τοῦ κακοῦ, τὰ μὲν παραινῶν, τὰ δ' ἐλέγχων, τὰ δ' ἴσως καὶ βιαζόμενος*» (Επιστ. 226, *Τῷ Θεβῶν*, 104-106, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 120).

παροτρύνει να εγκαταλείψει την μεγάλην Πόλιν, είναι «ἔξεστιν τῶν ὄντων ἀπολαύειν οἴκοι καθημένῳ καὶ τιμωμένῳ»²¹⁴⁴.

Κάτω από αυτές τις σχετικά ομαλές και οπωσδήποτε ευοίωνες συνθήκες ο Δημήτριος ξεκίνησε τον Ιούλιο του 1379 την τελευταία φάση της πολιτικής του σταδιοδρομίας ως *Μεσάζων* στην υπηρεσία του Ιωάννη Ε΄, όπου όμως, είτε λόγω των προηγούμενων περιπετειών, είτε λόγω της ηλικίας του²¹⁴⁵, καθώς ήταν πλέον πενήντα πέντε ετών, είτε εξαιτίας της νέας πολύ δύσκολης πολιτικής συγκυρίας, είχε πιθανότατα, όπως προκύπτει από την επιστολογραφία του, αισθητά περιορισμένα καθήκοντα σε σχέση με τα προηγούμενα, από το 1356 μέχρι το φθινόπωρο του 1371²¹⁴⁶. Είναι βέβαιο ωστόσο, ότι εξακολουθούσε να προσφέρει τις υπηρεσίες του τόσο στην αυτοκρατορική γραμματεία, όσο και στη διαμεσολάβηση για ικανοποίηση αιτημάτων από τον αυτοκράτορα, προερχόμενων κυρίως από φίλους²¹⁴⁷ ή ξένους υπηκόους, κυρίως κληρικούς²¹⁴⁸, αλλά και θα

²¹⁴⁴ *Ἐπιστ.* 226, *Τῶ Θηβῶν*, 182, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 123.

²¹⁴⁵ Στον συναυτοκράτορα υπογραμμίζει ότι η ηλικία δεν του επιτρέπει πλέον να του συμπαρασταθεί όπως θα επιθυμούσε στους αγώνες που δίνει, υπονοώντας προφανώς στις συγκρούσεις με τους Γενουάτες και του έκπτωτο Ανδρόνικο, ως εξής : «*Ἐπεὶ δὲ παρὰ τῆς ἡλικίας ἔχομεν ἤδη τὴν ἐν τοῖς πόνοις ἀτέλειαν καὶ τοῖς ἐνταῦθ' ἤκουσιν οὐπὲρ ἐγὼ τὸ ζητεῖν ἡδονὰς ὄνειδος γίνεται, ὁ λοιπὸν συνεισφέρειν τοῖς σοῖς ἀγῶσιν οὐκ ἀμελοῦμεν, εὐχόμενοι τῶ Σωτῆρι φοβερὸν μὲν σε τοῖς ἐχθροῖς, φίλον δὲ τοῖς οἰκείοις δεικνύναι*» (*Ἐπιστ.* 214, *Τῶ βασιλεῖ*, 17-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 93).

²¹⁴⁶ Αυτό εξάγεται νομίζουμε σαφώς από το γεγονός ότι στις αρχές του 1381, οπότε ο Δημήτριος έλαβε μέρος ως διερμηνέας αλλά με ευρύτερα καθήκοντα στη διαπραγμάτευση του Ιωάννη Ε΄ με τους Γενουάτες στην Κωνσταντινούπολη, είχαν αποκομίσει πολλοί από τους αυτοκρατορικούς υπαλλήλους την εντύπωση, ότι ασκούσε πλέον, σε σχέση με το προηγούμενο διάστημα (1379-1381), πολύ ευρύτερα από τα συνήθη εκείνη την περίοδο καθήκοντά του, «*ὥστ' ἐδόκει πᾶσι τὸ παλαιὸν ἀποδοθῆναι μοι σχῆμα*» (*Ἐπιστ.* 218, *Τῶ βασιλεῖ*, 54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 99), δηλαδή ότι είχε αναλάβει και πάλι τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες που είχε κατά την πρώτη περίοδο της θητείας του, από το 1355/56 μέχρι το 1371.

²¹⁴⁷ Εκτός από τον φίλο του στη Θεσσαλονίκη (*Ἐπιστ.* 211, *Τῶ βασιλεῖ κυρῶ Ἰωάννη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 88-89) μεσολαβεί, έπειτα από παράκληση του Ραδηνού την άνοιξη του 1381, στον αυτοκράτορα επίσης και για του αίτημα του κοινού τους φίλου Δωροθέου. Βλ. γι' αυτό *Ἐπιστ.* 196, 36-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 71. Ωστόσο είναι χαρακτηριστικό ότι απέφευγε την εμπλοκή του στην επίλυση διαφορών μεταξύ πολιτών, όπως συνέβη στην περίπτωση του αιτήματος του Ραδηνού στην *Ἐπιστ.* 197, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 72-73, όπου του ζητά να προσπαθήσει να διευθετήσει την διαφορά ανάμεσα στους γνωστούς του Θεσσαλονικείς Συμεών και Νίκανδρο, ζητώντας από το φίλο του να αναλάβει ο ίδιος «*ἐκείνοις μὲν τὴν ἀμφισβήτησιν στήσεις, καὶ με δὲ λόγων τε ὧν οὐκ οἶδα καὶ πρὸς γε ἔτι πραγμάτων ἀνωφελῶν ἀπαλλάξεις*» (στ. 18-20). Το ίδιο πράττει και σε παράκληση του Ταρχανειώτη να μεσολαβήσει για τον αφορισμό που επιβλήθηκε σε κάποιον ηγούμενο, προτρέποντάς τον, ως εξής : «*παρ' ἄλλους τε πέμπε τὸν τῆς βοηθείας δεόμενον*» (*Ἐπιστ.* 216, *Τῶ Ταρχανειώτη*, 13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 94). Σε άλλη επιστολή επίσης, συνιστά στον αυτοκράτορα και υπερασπίζεται το φίλο του, Θεόδωρο Καυκαδηνό, «*ὡς ἄνδρα ἀγαθὸν καὶ ... ῥήτορα δεξιόν*» (*Ἐπιστ.* 210, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 88).

²¹⁴⁸ Με την *Ἐπιστ.* 221, (*Τῶ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 102-103) ο Δημήτριος αιτείται την προστασία και την ενίσχυση του ευπαίδευτου ρωμαιοκαθολικού κληρικού, «*Ἰσπανοῦ*

ασκούσε, λόγω της άριστης πλέον λατινομάθειάς του, τη διερμηνεία σε επίσημες κρατικές υποθέσεις, ενώ θα αναλάμβανε επιπλέον, λόγω της συσσωρευμένης εμπειρίας του, και καθήκοντα πρεσβευτή σε έκτακτες περιπτώσεις, τα οποία θα αφορούσαν στις σχέσεις της Αυτοκρατορίας με τους Οθωμανούς, τους Γενουάτες του Πέραν και τον *Francesco I. Gattilusio*, όχι όμως πλέον με τον παπικό θρόνο.

Αυτό συνέβαινε, διότι ο αυτοκράτορας, μετά την αποτυχία των προηγούμενων προσπαθειών και το συνεχιζόμενο σχίσμα, είχε συνειδητοποιήσει πιθανότατα την αδυναμία του πάπα να εμπνεύσει και να συνεργαστεί με τους δυτικούς ηγεμόνες, αλλά και γενικότερα ήταν πλήρως απογοητευμένος από την μέχρι τότε επιδειχθείσα απρόθυμη και επαμφοτερίζουσα συμπεριφορά της παπικής έδρας²¹⁴⁹, η οποία οφειλόταν τόσο στην πάγια ρωμαιοκαθολική πολιτική να προηγηθεί η εκκλησιαστική ένωση και να ακολουθήσει η συμμαχία, όσο κυρίως στην δυσκολία - λόγω έντασης στις σχέσεις με τους ηγεμόνες της Δύσεως - οργάνωσης εκστρατείας εναντίον των Οθωμανών στην Ανατολή. Για το λόγο αυτό και ο Ιωάννης Ε΄ δεν φαίνεται να είχε πλέον διάθεση για ανάληψη νέας πρωτοβουλίας, ώστε οι πηγές από εκείνη την περίοδο να μην διασώζουν πληροφορίες για πρόθεση συνέχισης της συνεργασίας με τη Δύση ή την εμπλοκή σε παρόμοιες ενέργειες του Κυδώνη. Τούτο σημαίνει κατά προέκταση ενδεχομένως, ότι ούτε ο *Μεσάζων* ήταν δυνατό να προτείνει στον αυτοκράτορα την ανάληψη εκ νέου διπλωματικής προσπάθειας συνεργασίας με τον παπικό θρόνο, δεδομένου ότι οποιαδήποτε κίνηση για σύναψη συμμαχίας και οργάνωση στρατιωτικής εκστρατείας ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα οδηγούνταν, λόγω των εκεί εξαιρετικά δυσμενών συνθηκών από τις οδυνηρές συνέπειες του σχίσματος²¹⁵⁰ και την ύπαρξη πλέον δύο παπών, σε βέβαιη αποτυχία.

Την περίοδο της αποκατάστασης του Ιωάννη Ε΄ στο θρόνο το καλοκαίρι του 1379 ωστόσο, η Αυτοκρατορία είχε περιέλθει σε βαθιά πολιτική κρίση και πνευματική παρακμή, ώστε ο Δημήτριος να τονίζει στον Ταρχανειώτη, ότι

Γαρσία» (στ. 7). Αλλά και περί τα τέλη του 1381 ή στις αρχές του 1382 απευθύνει επίσης ως πρεσβευτής (στ. 29) εκτενή επιστολή προς τον αυτοκράτορα (*Επιστ.* 266, *Τῷ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 180-181), μέσω της οποίας ζητά οικονομική ενίσχυση για τον ρωμαιοκαθολικό κληρικό και μαθητή του «*Γάρσην*» (στ. 4), προκειμένου να καταφέρει να σπουδάσει «*τά Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους ... καὶ μεθ' ἡμῶν Ἀττικῶς μάθη δημηγορεῖν*» (στ. 13-14), γεγονός που θα του επιτρέψει κατόπιν να εγκωμιάζει τον Ιωάννη Ε΄ στην πατρίδα του, εφόσον «*μακροὺς μὲν πρὸς πάντας ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις πλέκει σοὶ τοὺς ἐπαίνους*» (στ. 19-20), κυρίως όμως, όταν αναχωρήσει για τη Δύση, «*ταῖς οἰκείοις τὰς εἰς αὐτὸν δωρεὰς διηγῆται*» (στ. 36).

²¹⁴⁹ Για τη στάση του παπικού θρόνου απέναντι στην Αυτοκρατορία, βλ. Радичъ, *Време Јована V*, σ. 413-414.

²¹⁵⁰ Έτσι, όπως υπογραμμίζει στο Σίμωνα Ατουμάνο, «*τῶν ἐν τῇ Ἑσπέρᾳ στάσεων οὐδ' ἐπινοεῖν ἔστι θεραπείαν, τοσοῦτον ὡς καὶ τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας, παρ' ἧς ἅπασι μετὰ γε τὸν Θεὸν τὸ ἠνῶσθαι, καὶ ταύτης, μηδ' ἂν ἐννοεῖν δυναίμην ἀδακρυτὶ, νῦν ἄψασθαι τὸ κακόν, καὶ πρὸς ἑαυτήν, φεῦ, διηρῆσθαι τὴν ἀεὶ τῆς ὁμοιοῦσας πᾶσι διδάσκαλον*» (*Επιστ.* 226, *Τῷ Θηβῶν*, 146-150, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 121).

«*τοσοῦτοις κακοῖς ἢ Ῥωμαίων χειμάζεται*»²¹⁵¹. Για το λόγο αυτό και η επάνοδος του νόμιμου αυτοκράτορα στην εξουσία δεν στάθηκε ικανή να επιφέρει την ειρήνη και την ομαλότητα ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη, η οποία υπέφερε πλέον, εκτός από τον διαρκή και ασφυκτικό οθωμανικό κλοιό από στεριά και θάλασσα²¹⁵², και από την συνέχιση της σφοδρής πολεμικής σύγκρουσης μεταξύ των Βενετών που υποστήριζαν τον Βυζαντινό αυτοκράτορα και των Γενουατών που συμπαραστέκονταν στον Ανδρόνικο²¹⁵³. Κύρια αφορμή της ουσιαστικά εμφύλιας αυτής σύρραξης αποτέλεσε η τελική διευθέτηση του καθεστώτος κυριαρχίας της Τενέδου, αλλά και οπωσδήποτε η τακτοποίηση του ζητήματος της διαδοχής στο θρόνο, κάτι για το οποίο οι Γενουάτες υποστήριζαν τον έκπτωτο Ανδρόνικο ενώ οι Βενετοί και οι Οθωμανοί προέκριναν τον νεοστεφθέντα συναυτοκράτορα Μανουήλ.

Οι πολεμικές συγκρούσεις έλαβαν χώρα σχεδόν αποκλειστικά στην θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως και Πέραν με κύριο στόχο από την πλευρά του Ιωάννη Ε΄ την στενή πολιορκία και κατάληψη της γενουατικής αποικίας, εξαιτίας της οποίας μάλιστα υπέφεραν ιδιαίτερα, εκτός από τους κατοίκους της, και οι όμηροι του Ανδρονίκου, από τους οποίους ο Κυδώνης κάνει αργότερα ειδική μνεία στην αυτοκράτειρα Ελένη την Καντακουζηνή, με την οποία μάλιστα δηλώνει ότι συνέπασχε²¹⁵⁴. Κατά τις συγκρούσεις αυτές φαίνεται ότι ο αυτοκράτορας πέτυχε με την ουσιαστική συνδρομή του Μανουήλ σημαντικές νίκες²¹⁵⁵, για τις οποίες εγκωμιάζεται από τον *Μεσάζοντα*, ο οποίος όμως φαίνεται ότι αντιμετωπίζει προβλήματα εκείνη την περίοδο με την τάση του Ιωάννη Ε΄ να απουσιάζει συχνά για να εμπλέκεται στις πολεμικές επιχειρήσεις, κάτι στο οποίο ήταν εντελώς αντίθετος ο ίδιος ως αξιωματούχος του, θεωρώντας επιβεβλημένη την διαρκή παρουσία του στην *μεγάλην* Κωνσταντινούπολη. Επειδή μάλιστα αδυνατούσε να τον πείσει για την ανάγκη παραμονής του στην *Πόλιν*, προσπαθεί, όπως διαφαίνεται από επιστολή

²¹⁵¹ *Επιστ. 183, Τῷ Ταρχανειώτῃ*, 19-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 55

²¹⁵² «*ἐγὼ τε ἂν ὤνπερ ἡρῶν ἀπήλαυον, εἰ τὰ παρὰ τῶν καταράτων τούτων ἡρέμει. Νῦν δὲ κέκλεινται μὲν λιμένες, ἔχονται δὲ ὁδοί. Καὶ πλέουσι μὲν ἐπιτίθενται πειραταί, πεζῇ δὲ διουοῖσι λησταί, καὶ πάντας οἴκοι τὸ δέος εἴργει*» (*Επιστ. 225, Τῷ Μετοχίτῃ Ραούλ*, 7-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 116).

²¹⁵³ Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 443 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 167.

²¹⁵⁴ *Επιστ. 222, Τῇ βασιλίδι Ἐλένη*, 119-121, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 107. Πρβλ. και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 168.

²¹⁵⁵ Ο Δημήτριος μάλιστα δεν παραλείπει για το λόγο αυτό να συγχαρεί τον αυτοκράτορα για κάποια νίκη που πέτυχε σε ναυμαχία με τους Γενουάτες ως εξής : «*Οὐκ εἰμι μὲν τῶν μετὰ σοῦ νενικηκότων, ὃ βασιλεῦ· κικῶ μέντοι πολλοὺς τῶ ταῖς ἡδεσθαι νίκαις, ἅς ὑπὲρ ἡμῶν παραταττόμενος πολλοὺς ἡδη καὶ νενίκηκας καὶ νικήσεις. ... τίς οὐκ ἂν ἐπήδησεν ὀρῶν τοὺς γίγαντας φεύγοντας, καὶ τοὺς ἀλαζόνας ὑπὲρ τῆς ψυχῆς δεομένους καὶ τοὺς τὸν Ποσειδῶνα τῆς θαλάττης ἐλάσθαι φιλονεικοῦντας αὐτοῦ πρὸς ταῖς κώπαις σφαττομένους ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, καὶ τῶ φόνῳ τὴν θάλατταν βάπτοντας καὶ ναυαγίων τὴν ἡῖονα πληροῦντας ... ἀνθ' ὧν ἡ σὴ Πόλις ἐπὶ τοῖς σοῖς ἀγῶσι στεφανουμένη τὴν θεῖαν ἀντιστεφανοῖ κεφαλὴν, πολλὰς αὐτῇ καὶ παισὶ νίκας συνευχομένη νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον*» (*Επιστ. 211, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Ἰωάννη*, 4-6, 12-15, 31-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 88 - 89).

που απευθύνει προς τον Θωμά Αλουσιάνο εντός του 1381, να αποτρέψει ενδεχόμενη νέα του αναχώρηση²¹⁵⁶, υπογραμμίζοντάς του, καθώς ασκούσε επιρροή στον Ιωάννη Ε΄, την ανάγκη να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον η Αυτοκρατορία διέτρεχε σοβαρότατο κίνδυνο υποταγής στους Οθωμανούς, προτρέποντάς τον μάλιστα να τον πείσει «μη λίαν τῶν ἀρχομένων ἀφίστασθαι, μη πολλάκις ὕστερον αὐτὸς βοηθῆσαι προέλῃται τοὺς δὲ τευξομένους τῆς βοήθειας οὐχ εὖρη»²¹⁵⁷.

Τον πλέον ενεργό ρόλο στις πολεμικές συγκρούσεις ωστόσο θα πρέπει να διαδραμάτισε, υποκαθιστώντας ουσιαστικά τον πατέρα του, ο γενναίος συμβασιλέας Μανουήλ, τον οποίο, σύμφωνα με τον θερμό υποστηρικτή του Κυδώνη, η μεγάλη Πόλις ευγνωμονεί, εφόσον αγωνίστηκε νυχθημερόν «πεζῆ τε καὶ ναυμαχῶν»²¹⁵⁸, καταβάλλοντας άοκνες προσπάθειες και υπό αντίξοες συνθήκες, προκειμένου να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι εχθροί της²¹⁵⁹, μαχόμενος σταθερά στο πλευρό του αυτοκράτορα μέχρι και τη λήξη των εχθροπραξιών το καλοκαίρι του 1380²¹⁶⁰, οπότε πριν από την άνοιξη του 1381 αναχώρησε με στρατεύματα για την Μικρά Ασία προς εκπλήρωση της υποχρέωσης παροχής στρατιωτικής βοήθειας στον Μουράτ Α΄²¹⁶¹.

Ενώ όμως οι πολεμικές συγκρούσεις βρίσκονταν στο αποκορύφωμά τους και η Αυτοκρατορία είχε εμπλακεί ενεργά στην σύρραξη, ο Δημήτριος έλαβε επιστολή από τον Σίμωνα Ατουμάνο, με την οποία τον παρότρυνε να μην υπολογίσει τους κινδύνους, αλλά να αποχωρήσει για λόγους ασφαλείας από την Κωνσταντινούπολη και να εγκατασταθεί στην παπική έδρα²¹⁶². Ο έμπειρος πολιτικός όμως, αν και παραδέχτηκε την ορθότητα και το καλοπροαίρετο της πρότασης του αρχιεπισκόπου Θηβών, απέφυγε να υιοθετήσει την προτροπή του, ισχυριζόμενος ότι του ήταν αδύνατο να εγκαταλείψει την Πόλιν, όχι μόνο διότι βρίσκεται εγκλωβισμένος εκεί και δεν μπορεί να αναχωρήσει εξαιτίας του στενού κλοιού στον οποίο έχει

²¹⁵⁶ «οὐκ οἶδα τοίνυν τί ποτ' ἂν ἕτερον ὁ βασιλεὺς ἀντάξιον διαπράξαιτο τοῦ τῶν ὑπηκόων ἐκβαλεῖν ἑαυτόν, ὑφ' οὗ κινδυνεύουσιν αὐτοὶ τε τὸ παράπαν μηκέτ' εἶναι, καὶ οὗτος μὴ ἔχειν ὄθεν κεκλήσεται τοῦθ' ὅπερ καλεῖται» (Ἐπιστ. 208, Ἀλουσιάνω, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 86).

²¹⁵⁷ Ἐπιστ. 208, Ἀλουσιάνω, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 86.

²¹⁵⁸ Ἐπιστ. 220, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ, 13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101.

²¹⁵⁹ «μεμνημένη μὲν ἀγρυπνιῶν, μεμνημένη δὲ φροντίδων καὶ βουλευμάτων δὴ καὶ πολέμων ὅσους αὐτὸς πεζῆ τε καὶ ναυμαχῶν ὑπὲρ ταύτης ἐνίκας, λογιζομένη δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀγῶνας, δι' ὧν οὐ μόνον κρείττω τοῦ χειμῶνος ἐποίησας, ἐπ' ἀσφαλοῦς ὁρμεῖν ταύτη διδούς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐχθρῶν περιεῖναι» (Ἐπιστ. 220, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ, 11-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101).

²¹⁶⁰ Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 167.

²¹⁶¹ Πρβλ. τις έμμεσες αναφορές στις Ἐπιστ. 218, Τῷ βασιλεῖ, 63-77, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 99. Ἐπιστ. 220, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ, 4-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101. Επίσης, βλ. Loenertz, *Les rescues*, σ. 115 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 170.

²¹⁶² «εἰ δέ τις καὶ τῶν κινδύνων καταφρονήσας, ὁ συμβουλευεῖς, προθυμηθεῖη πλανᾶσθαι» (Ἐπιστ. 226, Τῷ Θηβῶν, 143-144, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 121. Για την επιστολή, βλ. Fedalto, *Simone Atumano*, σ. 139 εξ και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 34.

περιέλεθει, ώστε να του είναι εξαιρετικά δύσκολο να βρει μέσο διαφυγής²¹⁶³, αλλά κυρίως διότι δεν επιθυμεί ως ανώτατος αξιωματούχος να εγκαταλείψει την πατρίδα του στην δύσκολη αυτή συγκυρία και να κατηγορηθεί κατόπιν για δειλία²¹⁶⁴. Για το λόγο αυτό και επισημαίνει στον Ατουμάνο ότι είχε αποφασίσει να παραμείνει²¹⁶⁵ και να συμπαρασταθεί στη χειμαζόμενη Αυτοκρατορία για λόγους πολιτικής συνέπειας και ηθικής τάξεως, διαβεβαιώνοντάς τον παράλληλα, ότι, όταν θα εξομαλυνθούν τα πράγματα στην Κωνσταντινούπολη και θα επέλθει η ειρήνη μεταξύ των Βενετών και των Γενουατών²¹⁶⁶, αλλά και θα καταφέρει να βρει κατάλληλο μέσο αναχώρησης, τότε θα ήταν πρόθυμος να εκπληρώσει τον πόθο του για εγκατάσταση στη Δύση²¹⁶⁷.

Κατά τη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων τα έτη 1380 και 1381 όμως, συνέβησαν δυο τραγικά γεγονότα που έθλιψαν βαθύτατα τον Κυδώνη. Στις 10 Απριλίου του 1380 πέθανε ο φίλος του δεσπότης του Μυστρά Μανουήλ Καντακουζηνός²¹⁶⁸, ενώ μετά την άνοιξη του 1381 έχασε και το τελευταίο από τα μέλη της οικογένειάς του, καθώς πέθανε στην Κωνσταντινούπολη σε αρκετά νεαρή ηλικία και από άγνωστο λόγο, ίσως από πανούκλα και αυτή, η μικρότερη από τις

²¹⁶³ «Ὀδοιορεῖν τε γὰρ οὐ ῥάδιον διὰ τοσούτων ἐθνῶν καὶ ταῖς φωναῖς καὶ ταῖς γλώσσαις μεμερισμένων, ἄλλως τε καὶ Τούρκους ἐντυγχάνειν μέλλοντα πανταχοῦ, οἱ Θράκην πρότερον ἐξανδραποδισάμενοι καὶ Μακεδονίαν, νῦν τὰς πρὸς Ἰονίῳ κόλπῳ κατατρέχουσι πόλεις. Ἐναγχος δὲ τοσαύτην ἐκ Πελοποννήσου λέγονται λείαν ἐλάσαι, ὡς πρὸς δευτέραν πληγὴν μὴ πιστεῦεσθαι Πελοποννησίους ἀρκέσειν. Ἀλλὰ καὶ τὸ πλεῖν δυσχερέστερον γίνεται, τῆς τῶν ἐμπόρων φιλονεικίας νῦν ἄβατον καὶ τοῖς ναύταις ποιούσης τὴν θάλασσαν ... οὐδ' ὅποι ἂν φύγοι ῥάδιον ἀπλῶς οὕτως εὐρεῖν. Ἦ τε γὰρ Ἀσία πᾶσα, ὡς καὶ αὐτὸς οἶσθα, ἀσεβείας μητρόπολις, καὶ τῶν ἐν Ἑσπέρα στάσεων ...» (Ἐπιστ. 226, Τῷ Θηβῶν, 136-143 καὶ 145-146, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 121).

²¹⁶⁴ «ὅτε καὶ ἱστορίας, οὐ δειλίας χάριν δόξω τὴν ἀποδημίαν ἐλέσθαι» (Ἐπιστ. 226, Τῷ Θηβῶν, 157, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122).

²¹⁶⁵ «Ἀλλὰ τὸ μετ' ἐκείνων κακοπραγεῖν προτιμήσοιμ' ἂν τῆς ἐμαυτοῦ σωτηρίας, εἰ καὶ τὴν ἐκείνων ἄγνοιαν οὐκ ἂν ἀλλαξάιμην τῆς ἐμῆς ἀληθείας· εἰ γὰρ καὶ περὶ τὴν πίστιν καινοτομοῦσιν, ἀλλὰ μοι κοινὴ πατρίς πρὸς αὐτούς, καὶ πολλῶν αὐτοῖς χάριν ὀφείλω. ... Μήτε σαυτῷ τοίνυν ἐπιτίμα μὴ λιπόντι Θηβαίους, ἐμοὶ τε Ῥωμαίων ἔτ' ἐχομένῳ μὴ μέμφου, αἴσχιστον εἶναί μοι δι' οὗς εἶπον λογισμοὺς ἡγουμένῳ τὴν ἀναχώρησιν. ... Καὶ διὰ ταῦτα τοίνυν συμφέρουσαν ἐμαυτῷ τὴν μονὴν ἠγησάμην» (Ἐπιστ. 226, Τῷ Θηβῶν, 81-84, 133-135, 151-152, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 120, 121 καὶ 122). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 34.

²¹⁶⁶ «ἐγὼ τε ἄπειμι πραοτέρων γενομένων τῶν καιρῶν τῇ πατρίδι καὶ μάλισθ' ὅπερ ἔφην τῶν ἐμπόρων τῆς ἄγαν παυσαμένων φιλονεικίας» (Ἐπιστ. 226, Τῷ Θηβῶν, 189-191, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 123).

²¹⁶⁷ «Ἄν δὲ Θεὸς ἐπὶ τι βέλτιον ἀγάγη τὰ πράγματα, ἐπεὶ καὶ τοῦτο δικαιοτέρον παρὰ τῆς ἀγαθῆς Προνοίας ἐλπίζειν, ἢ μᾶλλον καὶ τοὺς ἀναξίους εὐεργετῆν ἢ κολάζειν πάντες ὁμολογοῦμεν, καὶ μάλισθ' ὅταν τοὺς νῦν περὶ τῆς τοῦ Ποσειδῶνος ἀρχῆς φιλονεικοῦντας ἴδωμεν ἀλλήλοις συμβάντας, τότε καὶ αὐτὸς καιρὸν ἔχειν μοι νομιῶ τὴν Ὀδυσσεῶς μιμήσασθαι πλάνην» (Ἐπιστ. 226, Τῷ Θηβῶν, 152-156, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122).

²¹⁶⁸ Βραχέα Χρονικά, 33, 11, ἐκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 243. Επίσης, βλ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 127. Loenertz, *Les recueils*, σ. 115. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 78. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II., σ. 323.

αδερφές του²¹⁶⁹, ώστε, απαντώντας σε σχετική παραμυθητική του επιστολή, να αναφέρει στο Ραδηνό που τη γνώριζε, ότι «*τοῦ περι τήν ἀδελφήν πάθους ταυτί τὰ γράμματα δέδωκεν ἀναπνεῦσαι*». Για τον φίλο του Μανουήλ Καντακουζηνό αναφέρεται επίσης εγκωμιαστικά σε επιστολή που απευθύνει στον Μετοχίτη, όπου επαινεί τις έξοχες πολιτικές και διοικητικές του αρετές²¹⁷⁰, υπογραμμίζει την μεταξύ τους βαθιά, μακροχρόνια και αδιάσειστη φιλία, αλλά και μνημονεύει την πλούσια φιλοξενία που του παρείχε το 1345 στη Βέροια και κυρίως το καλοκαίρι του 1371 στο Μυστρά²¹⁷¹.

Σε άλλη επιστολή επίσης που απευθύνει στα τέλη του φθινοπώρου του 1382 σε έμπιστο πρόσωπο και πρώην συνεργάτη του αποθανόντος δεσπότη στο Μυστρά, αφού επαινέσει και πάλι τον Μανουήλ, παρομοιάζοντάς τον με τον πρώην αυτοκράτορα πατέρα του Ιωάννη ΣΤ'²¹⁷², αναφέρεται ιδιαίτερα εγκωμιαστικά στον διάδοχό του από τις αρχές του φθινοπώρου του 1382 και νεότερο γιο του Ιωάννη Ε', Θεόδωρο Παλαιολόγο²¹⁷³, ο οποίος μάλιστα υπήρξε μαθητής του κατά το παρελθόν. Ο Δημήτριος, εμπλεκόμενος με τον τρόπο αυτό ενεργά στο ζήτημα της διευθέτησης της διαδοχής στο Μυστρά, παρουσιάζει στον παραλήπτη της επιστολής τον Θεόδωρο ως «*ήγεμόνα παρά Θεοῦ δεδομένον ὑμῖν οἷον οὐκ ἄλλοι*»²¹⁷⁴ και επαινεί τις πολιτικές αρετές και τα ηγετικά του χαρίσματα. Με τον τρόπο αυτό αποσκοπεύει

²¹⁶⁹ «*τοῦ περι τήν ἀδελφήν πάθους ταυτί τὰ γράμματα δέδωκεν ἀναπνεῦσαι, πρότερον οὐδεμίαν οὕτω πιθανήν ἡγουμένω παραίνεσιν ἢ μοι στήσει τὰ δάκρυα, ὥστε γέγονέ μοι μεγάλης λύπης φάρμακον τὰ ἐπιστελόμενα, ἴσως μὲν καὶ τῆς τῶν λόγων ἀρετῆς τοῦτο δεδυνημένης, τὸ δὲ πλέον τοῦ τήν παραμυθίαν πιστεύειν ἀπ' εὐνοίας ὠρμησθαι, ἧς οὐδὲν ἀνυσιμώτερον φίλοις*» (Επιστ. 196, 31-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 71). Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 6. Дугаев, *Κυδοнос*, σ. 643 b.

²¹⁷⁰ «*Ἐκεῖνος καὶ τὰ τῶν πατέρων εἰς τοὺς ἀρχομένους παρῆλθεν, οὐ τὰ ὄντα μόνον αὐτοῖς αὔξων ταῖς δωρεαῖς, ἀλλ' οἷς παρεδείκνυ καὶ τὰς ψυχὰς ἀμείνους ποιῶν. ἦν γὰρ δὴ καὶ φαινόμενος μόνον οἷος ἀρετῆς μὲν ἐρασιθῆναι πείσαι τοὺς ῥαθυμοτάτους, σπουδαίους δὲ τήν περι τὰγαθὸν προθυμίαν αὐξῆσαι. Ἐκεῖνον μὲν οὖν ὁ τῶν ἀγαθῶν ἔχει χῶρος, θαυμαστά τῆς ἀρετῆς ἦν ἐπετήδευσε καρπούμενον ἄθλα*» (Επιστ. 225, *Τῷ Μετοχίτη Ραούλ*, 23-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 117).

²¹⁷¹ Επιστ. 225, *Τῷ Μετοχίτη Ραούλ*, 30-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 117.

²¹⁷² Επιστ. 200, 4-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 76-77.

²¹⁷³ Ο Θεόδωρος Παλαιολόγος εγκαταστάθηκε το 1382, αλλά ανέλαβε την εξουσία το 1383. Επ' αυτού βλ. Dennis, *Reign*, σ. 41 εξ. Zakythinios, *Despotat grec*, I, σ. 117 εξ και 125 εξ. Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 91 εξ και 157 εξ. A.-M. Talbot, «Theodore I Palaiologos», *ODB III* (1991), σ. 2040. Радић, *Време Јована V*, σ. 415 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 444. Βασιλοπούλου, *Θεόδωρος Παλαιολόγος*, σ. 331 εξ.

²¹⁷⁴ Επιστ. 200, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 77. Ὅπως συνεχίζει μάλιστα για τον Θεόδωρο, «*καὶ χρῆσθε τούτῳ τύχη ἀγαθῆ, καὶ συμβούλεσθε τὰ βελτίω, καὶ τοῖς αὐτῷ δοκοῦσιν ἔπεσθε μετὰ προθυμίας. ... καὶ τοῦτο μόνον βασιλεῖ προσῆκον ἡγεῖται. Καὶ ἡ τοῦ θεοῦ δὲ μνήμη κέντρον αὐτῷ πρὸς ταῦτα γενήσεται. Παρὰ πολλῶν γὰρ τήν ἀρετὴν ἐκείνου βοιωμένην ἀκούων ἐν οὐδενὶ τοῦ συγγενοῦς ἀπολειφθῆναι πειράσεται. ... φιλήκοος γὰρ ὁ ἀνὴρ καὶ νίκην ἡγούμενος τὸ τῶν λόγων ἠττᾶσθαι, χαίρων εἴ τίς τι λέγοι καλὸν καὶ παιδείας ἐχόμενον. Παρ' ᾧ δὲ ἄμφω, καὶ τὴν γλῶτταν ὁ τρόπος κοσμεῖ, οὗτος αὐτὸν ἐχειρώσατο καὶ πρὸς πάντα κατανεύοντι χρῆται*» (Επιστ. 200, 21-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 77).

να συνδράμει στην απόκτηση μεγαλύτερων ερεισμάτων στους υπηκόους του από το νέο δεσπότη, ώστε να αναλάβει ομαλά την εξουσία, καθώς αντιδρούσε έντονα σε αυτό, ως γνωστό, ο εξάδερφός του και δευτερότοκος γιος του Ματθαίου Καντακουζηνού²¹⁷⁵, παρόλο που ο Θεόδωρος είχε τοποθετηθεί στη διοίκηση του δεσποτάτου έπειτα προφανώς από συμφωνία του Ιωάννη Ε΄ με τον πρώην αυτοκράτορα Ιωάσαφ Καντακουζηνό και τον πρώην βασιλέα Ματθαίο²¹⁷⁶, πατέρα του σφετεριστή της εξουσίας του νέου δεσπότη, *σεβαστοκράτορος* Δημητρίου Καντακουζηνού (1343-1383)²¹⁷⁷.

Είναι άλλωστε γνωστό, ότι οι δύο πρώην βασιλείς Καντακουζηνοί διέμεναν στο Μυστρά, όπου ο Ματθαίος είχε αναλάβει προσωρινά την εξουσία μετά το θάνατο του Μανουήλ, οπότε, λίγο πριν από την εγκατάσταση εκεί του Θεοδώρου ως δεσπότη, επειδή μάλλον θεώρησε την εμπλοκή του Κυδώνη ως σοβαρή παρέμβαση στο ζήτημα της διαδοχής, του απέστειλε ελεγκτική επιστολή προκειμένου να διαμαρτυρηθεί για το γεγονός ότι, σύμφωνα με πληροφορίες που διέθετε, ο *Μεσάζων* εκτόξευε κατηγορίες εναντίον του με αφορμή τον οργίλο χαρακτήρα του. Απαντώντας ο Δημήτριος στον πρώην βασιλέα, προσπαθεί να διασκεδάσει τις συκοφαντικές φήμες εναντίον του, προτρέποντάς τον επιπλέον να μην αποδέχεται τέτοιες ψευδείς καταγγελίες, αλλά να μιμηθεί τον πατέρα του αναφορικά με τον ίδιο, και να εκλάβει ως «*φαύλους ... τούς διαβάλλειν έπιχειροῦντας*»²¹⁷⁸. Έτσι, παρόλο που δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα κατά πόσο η παραπάνω αλληλογραφία του Κυδώνη με τον Ματθαίο σχετίζεται άμεσα με τις ζυμώσεις αναφορικά με την ανάληψη της διοίκησης του δεσποτάτου από τους Παλαιολόγους, θεωρούμε ότι αυτό είναι πολύ πιθανό, καθώς ο *Μεσάζων* θα επιθυμούσε μάλλον να αναλάβει την εξουσία εκεί ο Θεόδωρος Παλαιολόγος, ως πλέον ικανότερος από τον επιπόλαιο νεαρό Καντακουζηνό, ο οποίος μάλιστα αναζήτησε, ως γνωστό, οθωμανική βοήθεια για να καταλάβει πραξικοπηματικά τη διοίκηση. Για το λόγο αυτό ενδεχομένως και επειδή ο Ματθαίος, που θα επιθυμούσε προφανώς να διατηρήσει υπό την τη δική του εξουσία και των απογόνων του το δεσποτάτο, γνώριζε τη θέση του Δημητρίου, θα θεώρησε ότι ο *Μεσάζων* προσπαθεί με κατηγορίες για διοικητική ακαταλληλότητα του ίδιου να

²¹⁷⁵ Όπως αναφέρει στον Θεόδωρο υπαινικτικά επ' αυτού, με την έλευσή του στο Μυστρά εκδηλώθηκε στο πρόσωπό του «*άγάπη και τῆς τῶν συγγενῶν θερμότερα· δῶρα και παρά τῶν εἰωθότων ἀρπάζειν· ἀκροπόλεις παρ' ἐκόντων ἐγχειριζόμεναι τῶν ἐκεῖθεν πορθεῖν εἰωθότων τούς ὁμοφύλους· ὁμόνοια παρ' οἷς πρότερον τὸ στασιάζειν ἐνομιζέτο σωτηρία*» (Επιστ. 251, Θεοδώρῳ τῷ πορφυρογεννήτῳ, 8-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 156).

²¹⁷⁶ Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 119 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 35.

²¹⁷⁷ Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 158.

²¹⁷⁸ «*Ἀρχαῖον δεσπότην εὐρήσω, παρρησίας μὲν μοι παρ' αὐτῷ τοῖς εὖνοις ἐπ' ἴσης μεταδιδόντα, φαύλους δὲ τούς διαβάλλειν ἐπιχειροῦντας ἡγούμενον ... περὶ ἐμὲ πατέρα καὶ βασιλέα μιμούμενος, ὃς πάνυ νέον παραλαβὼν*» (Επιστ. 241, Τῷ βασιλεῖ Ματθαίῳ, 31-33 και 35-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 145).

υπονομεύσει στην Κωνσταντινούπολη και το Μυστρά τόσο εκείνον, όσο και τον προαλειφόμενο για το δεσποτικό αξίωμα γιό του.

Είναι απίθανο ωστόσο κατά την άποψή μας ο *Μεσάζων* να είχε εκδηλώσει και μάλιστα δημόσια τόσο εχθρικά αισθήματα σε μέλος της οικογένειας του ευεργέτη του μοναχού πλέον Ιωάσαφ Καντακουζηνού. Γι' αυτό και είναι πολύ πιθανό να έκρινε με βάση το συμφέρον της Αυτοκρατορίας και υπό τις τότε αντίξοες συνθήκες, ότι ο Θεόδωρος θα μπορούσε να συνεισφέρει περισσότερα στην υπόθεση της αντιμετώπισης του οθωμανικού κινδύνου, ώστε να ενοχληθεί έντονα ο Ματθαίος. Το γεγονός μάλιστα ότι ο Δημήτριος θεωρούσε τον Παλαιολόγο δεσπότη ως το πλέον ικανό πρόσωπο για να αναλάβει τη διοίκηση στο δεσποτάτο, προκύπτει από την επιστολή που απευθύνει εκεί σε κάποιο φίλο του πρώην δεσπότη Καντακουζηνού, στην οποία προβάλλει ιδιαίτερα τις ηγετικές ικανότητες του διαδόχου του, καλώντας τον επιπλέον να τον υποστηρίξει, αλλά και διαβεβαιώνοντάς τον επίσης ότι, παρά το νεαρό της ηλικίας του νέου ηγεμόνα, η δεσποτεία του θα αποβεί εξαιρετικά ωφέλιμη και δημιουργική για τους υπηκόους του²¹⁷⁹. Στο πλαίσιο αυτό μάλιστα και προκειμένου να ενισχύσει στο έργο του τον νέο άρχοντα του Μυστρά, δεν παραλείπει να απευθύνει και στον ίδιο θερμή επιστολή το χειμώνα του 1382/83 με την ευκαιρία της οριστικής ανάληψης των καθηκόντων του, με την οποία τον συγχαίρει διότι κατάφερε να αποκαταστήσει αναίμακτα²¹⁸⁰ την τάξη στο δεσποτάτο και παράλληλα τον προτρέπει, συμβουλεύοντάς τον να ασκήσει σοφή και ευθυγραμμισμένη στα πρότυπα της βασιλικής παιδείας που έλαβε από τον ίδιο προφανώς, δεσποτεία ως φιλόσοφος ηγεμόνας, μιμούμενος μάλιστα στον τρόπο άσκησης της εξουσίας τον, θεωρούμενο ως προκάτοχό του, Σπαρτιάτη σοφό νομοθέτη και βασιλέα Λυκούργο²¹⁸¹.

Είναι γεγονός επίσης, ότι ο Κυδώνης, στο πλαίσιο των ποικίλων δραστηριοτήτων του κατά τη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων και παρά τις όποιες περιπέτειες στο οικογενειακό ή το φιλικό του περιβάλλον, συνέχισε να επιδίδεται συστηματικά και απρόσκοπτα στην αγαπημένη του πνευματική εργασία, καθώς, όπως τονίζει στον Μανουήλ, συνήθιζε να μοιράζει τον ελεύθερο χρόνο του στην καλλιέργεια και την περιποίηση των οπωροφόρων δέντρων του κήπου του, αλλά και να μελετά «τά πάντων ἡδιστα μοι βιβλία»²¹⁸². Την περίοδο εκείνη ωστόσο, πιθανώς μετά το θάνατο της τελευταίας από τις αδελφές του το 1381 μέχρι και το

²¹⁷⁹ «θαυμαστόν δὲ αὐτῷ καὶ τὸ τῶν οὐ καλῶν ἡδονῶν κρατεῖν ἐν νεότητι καὶ τὸ δικαιοσύνης καὶ νόμων ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως ζῆν οὕτως ἀντιποιεῖσθαι. οὕτω πανταχόθεν ἂν εἴποι τις βασιλεία πρέπει τὸν ἄνδρα. Οἶμαι δὲ καὶ Πλάτωνα τοῦτον ἰδόντα βασιλικὸν μὲν νοῦν βασιλικὴν δὲ ψυχὴν ἐνεῖναι τούτῳ μάλα ἀνά θαρροῦντως εἰπεῖν» (Επιστ. 200, 16-20, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 76-77).

²¹⁸⁰ «Καὶ ὁ πάντας ἐκπλήττει, ὅτι μὴδ' ὄπλων ἐδέησέ σοι πρὸς ταῦτα» (Επιστ. 251, *Θεοδώρῳ τῷ πορφυρογεννήτῳ*, 12-13, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 156).

²¹⁸¹ Επιστ. 251, *Θεοδώρῳ τῷ πορφυρογεννήτῳ*, 24-38, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 157 και Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 35.

²¹⁸² Επιστ. 218, *Τῷ βασιλεῖ*, 74-75, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 99.

1383, κλήθηκε να αντιμετωπίσει διάφορα ζητήματα που ανέκυψαν στο ιδιωτικό του περιβάλλον αναφορικά με δύο από τους υπηρέτες που είχαν αναλάβει την φροντίδα του στην ιδιωτική οικία που κατείχε και διέμενε στην *μεγάλην Πόλιν*.

Ο πρώτος από αυτούς, σύμφωνα με τον Δημήτριο ήταν έμπιστο πρόσωπο, καθώς ανήκε αρχικά στο υπηρετικό τους προσωπικό της οικίας τους στη Θεσσαλονίκη, είχε περίπου την ίδια ηλικία με εκείνον, αλλά και συνδέονταν μεταξύ τους με στενή φιλία²¹⁸³. Στη συνέχεια όμως και παρόλο που τον υπηρέτησε με αφοσίωση για μεγάλο χρονικό διάστημα, ίσως και μέχρι τα μέσα ή τα τέλη της δεκαετίας του 1370, αποφάσισε να λειτουργήσει, σε συνεργασία με άλλα πρόσωπα, κάποιο «*έργαστήριο*», γι' αυτό και αποχώρησε από την υπηρεσία του ζητώντας του κάποιο δάνειο. Θέλοντας να υποστηρίξει τον πρώην υπηρέτη του, ο Κυδώνης του χορήγησε το ποσόν που του ζήτησε, αλλά εκείνος πέθανε εν τω μεταξύ και δεν πρόλαβε να του επιστρέψει τα χρήματα. Έτσι, αναγκάστηκε να καταφύγει στη δικαιοσύνη, ζητώντας περί το 1382-1383 να εκποιηθεί το «*έργαστήριο*» και να λάβει το ποσό του δανείου, ενώ το υπόλοιπο να αποδοθεί στην οικογένεια του πρώην υπηρέτη του²¹⁸⁴.

Αρκετά προβλήματα ωστόσο θα πρέπει να αντιμετώπισε ο *Μεσάζων* και με τον νέο υπηρέτη που προσέλαβε μετά την αποχώρηση του προηγούμενου, καθώς, όπως διατείνεται, ήταν μάλλον ασυνεπής στις υποχρεώσεις του και τον πίκραινε διαρκώς²¹⁸⁵. Για το λόγο αυτό και περί το 1381 διαμαρτύρεται έντονα στον Μανουήλ Παλαιολόγο πως ο «*οϊκέτης*» του τον εκβίαζε, απειλώντας τον μάλιστα ότι θα τον εγκαταλείψει, απαιτώντας για την παραμονή του περισσότερα χρήματα για να περιθάλλει - όπως ισχυριζόταν - την βαριά ασθενούσα σύζυγό του. Παρόλο όμως που θα πρέπει να του πρόσφερε την αύξηση, το γεγονός ότι δεν του επέτρεψε να μεταβεί έγκαιρα και να βρεθεί κοντά στην ετοιμοθάνατη γυναίκα του²¹⁸⁶, είχε ως αποτέλεσμα να επιδεινωθούν ακόμη περισσότερο οι σχέσεις τους, ώστε να πάψει σχεδόν να του προσφέρει τις υπηρεσίες του²¹⁸⁷, αρνούμενος παράλληλα να αποχωρήσει από την οικία του. Αντιθέτως και ενώ, όπως παρατηρεί σκωπτικά ο Δημήτριος, δεν επιδείκνυε καθόλου συνέπεια στα καθήκοντά του, καθώς δήλωνε βαθιά θλιμμένος και ολοκληρωτικά απορροφημένος στις αναμνήσεις από την αποθανούσα σύζυγό του²¹⁸⁸, έπειτα από δύο χρόνια περίπου, λίγο μετά το 1383,

²¹⁸³ *Επιστ.* 268, 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 183.

²¹⁸⁴ *Επιστ.* 268, 21-44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 184.

²¹⁸⁵ «*Ὁ δὲ οἰκέτης λυπηρὸς μὲν ἦν μοι καὶ πρότερον*» (*Επιστ.* 218, *Τῷ βασιλεῖ*, 20-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 97).

²¹⁸⁶ *Επιστ.* 218, *Τῷ βασιλεῖ*, 20-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 97.

²¹⁸⁷ Έτσι, όπως αναφέρει, υπερβάλλοντας και πάλι, στον Μανουήλ Παλαιολόγο, ο «*οϊκέτης*» του σκεφτόταν διαρκώς τη σύζυγό του, με συνέπεια «*τοῦ μὲν ἐμέ θεραπεύειν ὀλίγον ποιούμενος, ὅλος δὲ ἐκείνη προσηλωμένος, ἂν ἀναγκασθῆ τι πράττειν ὑπὲρ ἐμοῦ μετ' ἄρων καὶ ὀργῆς τὸ μικρὸν ἀνύων ἐκεῖνο*» (*Επιστ.* 218, *Τῷ βασιλεῖ*, 24-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 97-98).

²¹⁸⁸ ὅλος δὲ ἐκείνη προσηλωμένος (*Επιστ.* 218, *Τῷ βασιλεῖ*, 26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 98).

αποφάσισε να αποκτήσει νέα σύζυγο και μάλιστα να τελέσει εκκλησιαστικό γάμο, αιτούμενος σχετική άδεια από τον μεγάλο Χαρτοφύλακα. Η απόφαση αυτή φαίνεται ότι ενόχλησε σφοδρότατα τον Κυδώνη, ο οποίος, ενεργώντας μάλλον μικρόψυχα, παρενέβη στον ανώτατο εκκλησιαστικό αξιωματούχο και φίλο του, με αποτέλεσμα να καταφέρει να επιτύχει, με σκοπό, όπως διατείνεται, να σωφρονίσει τον «*ἀκόλαστον*», να μην χορηγηθεί η αιτούμενη άδεια γάμου στον συν τοις άλλοις «*ἀχάριστον δοῦλον*» του²¹⁸⁹, τον οποίο μάλιστα συνεχίζει να αμείβει και να συντηρεί, όπως τονίζει, από φιλόανθρωπη διάθεση και χωρίς να έχει ανάγκη από τις υπηρεσίες του²¹⁹⁰.

Θα πρέπει να σημειωθεί όμως, ότι ο Δημήτριος ασχολείται έντονα την περίοδο αυτή και με την επιστολογραφία, ώστε από το 1379 μέχρι το 1387 να κατέχουμε τον μεγαλύτερο, αναλογικά με τις υπόλοιπες περιόδους, όγκο της διασωθείσας αλληλογραφίας του, χωρίς ωστόσο να περιστεύει και την υπόλοιπη συγγραφική του εργασία. Όσον αφορά την πρωτογενή συγγραφική του δραστηριότητα όμως, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι από την χρονική περίοδο μετά το φθινόπωρο του 1371 δεν προέβη πλέον στη σύνθεση άλλων πολιτικής φύσεως έργων, εφόσον, λόγω των περίπλοκων πολιτικών συνθηκών με τον αναπροσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας προς τους Οθωμανούς, είχε αρχίσει να ναυαγεί το φιλοδυτικό του όραμα και ο ίδιος είχε αποφασίσει να αποσυρθεί από την υπηρεσία του Ιωάννη Ε΄ και να αναχωρήσει για τη Δύση. Αντίθετα επιδόθηκε μέχρι και το 1387 στην συγγραφή κυρίως θεολογικών κειμένων, όχι όμως πλέον υψηλού επιπέδου συστηματικών και αντιρρητικών όπως κατά το παρελθόν, αλλά αποκλειστικά ομιλητικών και σχετικά απλούστερων κειμένων, αφιερωμένων σε μεγάλες εκκλησιαστικές εορτές και προορισμένων να αναγνωστούν σε ιδιωτικό περιβάλλον ή και ενδεχομένως σε λατρευτικές τελετές. Με τον τρόπο αυτό αποσκοπούσε είτε στο να εκπληρώσει κάποια προσωπική του πνευματική επιθυμία, είτε κυρίως να μετακενώσει ευρύτερα και ευκολότερα σε κηρυγματική τώρα μορφή τις ρωμαιοκαθολικές θεολογικές του αντιλήψεις όχι μόνο στον πνευματικό κόσμο, αλλά και στον απλό λαό, ευελπιστώντας να επηρεάσει το θρησκευτικό του προσανατολισμό και να διευκολύνει την μεταστροφή του, ώστε να δώσει ώθηση στην υλοποίηση του πολιτικού του οράματος με την πραγματοποίηση της ένωσης και κυρίως της πολιτικής συμμαχίας.

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν ο *λόγος εις τὸν ἅγιον Λαυρέντιον*²¹⁹¹ που συντέθηκε το 1380/81, καθώς και το πολύ σύντομο *Ἐγκώμιον εις τὸν ἅγιον Ἰωάννην*

²¹⁸⁹ *Ἐπιστ. 318, Τῷ μεγάλῳ χαρτοφύλακι*, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 245.

²¹⁹⁰ «ὄν οὐ χρειᾶς, συνηθείας δὲ μόνον ἔνεκα τρέφω» (*Ἐπιστ. 318, Τῷ μεγάλῳ χαρτοφύλακι*, 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 245).

²¹⁹¹ *Λόγος εις τὸν ἅγιον Λαυρέντιον*, *Cod. Oxon. Bodl. Baroc. gr. 90*, ff. 63^r-101^r και *Cod. Lond. Barn. 73*, ff. 1^r-240^v [Ανέκδοτο].

τὸν Χρυσόστομον το 1388²¹⁹², ενώ στη δεύτερη ο λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον²¹⁹³, που συνέθεσε πιθανότατα περί το 1382, ο λόγος εἰς τὸν Ευαγγελισμόν²¹⁹⁴, ἀλλὰ και η ομιλία εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου²¹⁹⁵, που συντέθηκαν κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ το 1385 μέχρι το 1387. Αναφορικά με τὴν ομιλία στην Πεντηκοστή, θα πρέπει να υπογραμμιστεῖ ὅτι ἀποτελεῖ ουσιαστικὰ ἐκλαϊκευμένη σύνοψη τῆς ρωμαιοκαθολικῆς πνευματολογίας, ὅπως αὐτὴ ἀποθησαυρίστηκε στο ἐκτενές *Περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τινὰ τῶν φίλων*²¹⁹⁶ ἔργο του. Με τὴν ομιλία στον Ευαγγελισμό ἐπίσης, ἡ ὁποία εἶχε ἀποδοκιμαστεῖ ἐκκλησιαστικῶς και ἀπαγορευτεῖ να διαβάζεται σε ὁποιαδήποτε ὀρθόδοξη λειτουργικὴ τελετῇ²¹⁹⁷, ἐπικεντρώνει το ἐνδιαφέρον του κυρίως στο γεγονός τῆς καθάρσεως τῆς Θεοτόκου ἀπὸ τις συνέπειες του προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, υιοθετώντας τὴν ἀκινάτειο ἀντίληψη για τὴ σταδιακὴ τῆς ἀπαλλαγῆς στο διάστημα ἀπὸ τὴν σύλληψη μέχρι τον ευαγγελισμό²¹⁹⁸, ἐνῶ με τὴν ομιλία στην ἀνάληψη²¹⁹⁹ προσπαθεῖ να διαδώσει τὴν ἀντίληψή του για τὴν ταυτόχρονη φθαρτότητα και ἀφθαρσία του σώματος του Χριστοῦ, με σκοπὸ να κατοχυρώσει τὴ κτιστότητα του Θαβωρείου Φωτός και να ἀνατρέψει τὴν παλαμικὴ διδασκαλία περὶ του Φωτός ως θείας ἐνέργειας²²⁰⁰, ἐφόσον, ὅπως υποστήριζε κυρίως ὁ ἀδερφός του Πρόχορος, ἐκκινώντας ἀπὸ το γεγονός ὅτι τα ὀνόματα ἀποδίδονται στο Θεὸ ἀναλογικὰ (*analogia entis*), το φῶς τῆς Μεταμορφώσεως ὀνομάζεται «θεότης ...

²¹⁹² *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον*, ἐκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 157-158. Το ἐγκώμιο συνδεεται ἄμεσα με τὴν Ἐπιστ. 406, *Ἰωάσαφ μοναχῶ*, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 361-362. Βλ. και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 67.

²¹⁹³ *Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν και εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον*, *Cod. Vat. gr. 677*, ff. 1^r-14^v.

²¹⁹⁴ *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου και Ἁειπαρθένου Μαρίας*, *Cod. Vat. gr 604*, ff. 59^r-101^r και *Cod. Paris. gr. 1213*, ff. 325^r-354^r. Συντέθηκε πιθανότατα το 1386/87 και σχετίζεται ἄμεσα με τὴν Ἐπιστ. 384, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 334-335. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 64.

²¹⁹⁵ *Ὀμιλία εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου*, *Cod. Vat. gr. 1879*, ff. 98^r-109^v και *Cod. Oxon. Bodl. Baroc. gr. 90*, ff. 131^r-143^r. Ἡ σύνθεσή τῆς τοποθετεῖται το 1387 περίπου και συνδέεται με τὴν Ἐπιστ. 343, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 281. Πρβλ. και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 64.

²¹⁹⁶ *Cod. Vind. Theol. gr 260*, ff. 1^r-210^r.

²¹⁹⁷ *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ὕπεραγίας Θεοτόκου οὐ μὴν ἐπ' ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενος διὰ τὸ τῇ καθολικῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ ἀποδοκιμασθῆναι* (*Cod. Vat. gr. 604*, f. 59^r). Πρβλ. Devreesse, *Codices Vaticani Graeci*, III, σ. 5. Για τὴν ομιλία βλ. ἐπίσης, Ἐπιστ. 384, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 334-335 και Cammelli, *Correspondance*, σ. 23-25.

²¹⁹⁸ Jugie, *Le discours*, σ. 97 ἐξ. Λάμπρος, *Αναγραφή*, σ. 316. Επίσης, βλ. M. Jugie, *L'Immaculée Conception dans l'Écriture Sainte et dans la Tradition Orientale*, Roma 1952, σ. 275-287.

²¹⁹⁹ Για τὴν ομιλία αὐτή, βλ. ἐπίσης Ἐπιστ. 343, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 281.

²²⁰⁰ Παρόμοια προσπάθεια εἶχε καταβάλει και ὁ Πρόχορος με το ἀπωλεσθὲν ἔργο του «περὶ τῆς ταπεινώσεως και δόξης τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ». Ἀποσπάσματα του ἔργου, βλ. στο *περὶ καταφατικοῦ και ἀποφατικοῦ τρόπου τῆς θεολογίας και περὶ τῆς ἐν τῷ ὄρει τοῦ Κυρίου θεοφανείας*, 31, ἐκδ. I.D. Polemis, *Theologica varia inedita Saeculi XIV - Gregorius Pelagonius, Adversus Palatam; Anonymus, Adversus Cantacuzenum; Prochorus Cydones, de Lumine Thaborico*, (Corpus Christianorum Series Graeca, 76), Turnhout: Brepols, 2012, σ. 376, 152 - 153 και Φιλόθεος Κόκκινος, *Τόμος κατὰ Προχόρου*, 352 - 383, ἐκδ. A. Rigo, *Il Monte Athos*, σ. 112 - 113.

κατὰ τὸ ἀνάλογον τῷ σώματι»²²⁰¹, γι' αυτό είναι απαραίτητο να αποδεχτεί κανείς ότι «τὸ φῶς τοῦτο ... εἶναι κτίσμα»²²⁰².

Το γεγονός μάλιστα ότι οι τρεις αυτές ομιλίες εμπεριείχαν αντιλήψεις αντίθετες με την ορθόδοξη διδασκαλία, οδηγεί το Δημήτριο στο να αποφύγει να τις αποστείλει στον φίλο του και θιασώτη της παλαμικής θεολογίας Νικόλαο Καβάσιλα, αλλά και στην αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή, προς τους οποίους αποστέλλει μόνο το εγκώμιο στον ἅγιο Λαυρέντιο. Ωστόσο, επειδή ο Μεσάζων δεν είχε μέχρι τότε, καθώς φαίνεται, εμπειρία στη σύνθεση ομιλητικών κειμένων, σε συνοδευτική επιστολή που απευθύνει στον Καβάσιλα, ισχυρίζεται, για τον λόγο στον ἅγιο Λαυρέντιο, ότι αιτία της καθυστέρησης της αποστολής του έργου αποτελεί «τὸ τῆς σῆς εἶναι φωνῆς καὶ διανοίας ἀνάξιον τοῦτον ἀκούση»²²⁰³. Και αυτό διότι το εν λόγω εγκώμιο αποτελεί πράγματι την πρώτη του απόπειρα να συνθέσει αγιολογικό κείμενο εγκωμιαστικού χαρακτήρα, ένα λογοτεχνικό είδος στην καλλιέργεια του οποίου ο Καβάσιλας είχε αποκτήσει μεγάλη πείρα και γι' αυτό γνώριζε άριστα τους κανόνες της σύνθεσής του, καθώς το είχε ασκήσει ήδη σε μεγάλη έκταση και μάλιστα με σημαντική επιτυχία.

Επειδή λοιπόν ο Νικόλαος ήταν αρκετά εμπειρότερος και ικανότερος από εκείνον, ο Δημήτριος παρομοιάζει τον εαυτό του με τον *Θερσίτη* και τον φίλο του με τον *Νέστορα*, ζητώντας του να κατανοήσει μεν την *ἀμουσίαν*, χωρίς όμως να παραβλέψει, λόγω της φιλίας τους, να προβεί στην επισήμανση των αδυναμιών που θα εντοπίσει στο κείμενο, προτρέποντάς τον να παρέμβει ελεύθερα για περικοπές ή διορθώσεις, τονίζοντάς του πως «νῦν εἶ τι δύνασαι, ἀφαίρει μὲν τοῦ μήκους τῆς φλυαρίας, τὰ δὲ τῆς λαλιᾶς σύστελλε στάδια, διδάσκων ἃ δεῖ μεταθέντας μὴ γέλωτα ὄφλειν τοῖς συνεσομένοις τῷ γράμματι», ώστε ο μεν Καβάσιλας να αποδειχτεί πραγματικός φίλος και όχι κόλακας²²⁰⁴, αλλά και ο ίδιος να μην εκτεθεί όταν θα το προσφέρει σε άλλους για ανάγνωση ή ενδεχομένως θα εκφωνηθεί σε εκκλησιαστική τελετή. Ωστόσο και μετά από τις παρεμβάσεις του Καβάσιλα στο κείμενο, φαίνεται πως το τελικό αποτέλεσμα δεν ικανοποιούσε πλήρως τον πάντα απαιτητικό και τελειομανή Κυδώνη, ώστε, όταν αποφάσισε να αποστείλει τον λόγο στην αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή ως αντίδωρο «ὕπερ τοῦ μεγάλου χρέους», να της ζητά να τον αναγνώσει με επιείκεια και να του υποδείξει αδυναμίες, τις οποίες ο ίδιος εντόπιζε στο εύρος («φλυαρίαν») του έργου, αλλά και παράλληλα να θυμάται ότι «οὐ φιλοτιμουμένου, ἀφοσιουμένου δὲ μᾶλλον ἐστὶ τὸ σύγγραμμα»²²⁰⁵.

Εκτός από την εντατική του συγγραφική δραστηριότητα, αλλά και παρά τα όποια προβλήματα ή τις περιπέτειες που αντιμετώπιζε στην Κωνσταντινούπολη ο

²²⁰¹ Προχόρου Κυδώνη, *Περὶ Οὐσίας καὶ Ἐνεργείας*, VI, 25, 6-8, έκδ. Μ. Candal, «El libro VI de Prócoro Cidonio (Sobre la luz tabórica)», *OCP* 20 (1954), σ. 286.

²²⁰² Προχόρου Κυδώνη, *Περὶ Οὐσίας καὶ Ἐνεργείας*, VI, 24, 13-17, έκδ. Μ. Candal, «El libro VI ...», *OCP* 20 (1954), σ. 284.

²²⁰³ *Ἐπιστ.* 213, *Τῷ Καβάσιλα*, 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 92.

²²⁰⁴ *Ἐπιστ.* 213, *Τῷ Καβάσιλα*, 5-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 92.

²²⁰⁵ *Ἐπιστ.* 256, *Ἐλένη τῇ βασιλίδι*, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 161.

Δημήτριος, είναι βέβαιο επίσης ότι, παράλληλα με τις πνευματικές του ενασχολήσεις, έλαβε ενεργό μέρος, εργαζόμενος σε πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος, στις προσπάθειες για την διευθέτηση των συνεπειών της πολεμικής σύγκρουσης και των διαφορών των αντιμαχομένων, εφόσον τα πράγματα από το καλοκαίρι του 1380 φαίνεται πως οδηγούνταν σε εκτόνωση με την παύση των εχθροπραξιών, ώστε να κληθεί αρχικά να συμμετέχει ως πρεσβευτής του Ιωάννη Ε΄ σε διαπραγματεύσεις με τους Οθωμανούς και κατόπιν ως επίσημος διερμηνέας και διαπραγματευτής στις μακρές υπό τον αυτοκράτορα συνομιλίες με τους Γενουάτες.

Η πρώτη διπλωματική αποστολή που ανέλαβε ο έμπειρος πολιτικός την περίοδο αυτή, ήταν η μετάβαση για διαπραγματεύσεις με τους Οθωμανούς στην Μικρά Ασία, πιθανώς στην πόλη *Κοτύαιον* νοτιοανατολικά της Προύσας²²⁰⁶, μετά το καλοκαίρι του 1380, προκειμένου να επιτύχει την επίλυση των διαφορών που οδήγησαν στην στρατιωτική τους εμπλοκή με την Αυτοκρατορία, χωρίς όμως να προσφέρει επιπλέον διαφωτιστικές για τα πρόσωπα και το περιεχόμενο της αποστολής πληροφορίες. Το γεγονός ωστόσο ότι δεν αναφέρεται ευθέως σε επικοινωνία με το σουλτάνο Μουράτ Α΄, είναι πιθανό να σημαίνει ότι συνομίλησε μάλλον με εκπροσώπους του ή με τον γιο του Βαγιαζήτ. Αλλά και το ότι επιλέχθηκε εκείνος ειδικά ως πρέσβης και μάλιστα δέχτηκε να αναλάβει την αποστολή, καταδεχόμενος να έρθει σε επαφή, αν και σφόδρα αντιοθωμανός, με τους *καταράτους* Τούρκους²²⁰⁷, δεν θα πρέπει να σχετίζεται μόνο με το αξίωμά του *Μεσάζοντος* που έφερε ή την μακρά πολιτική πείρα που διέθετε, αλλά, επειδή είναι πιθανό ένα από τα αίτια των πολεμικών συγκρούσεων με τους Οθωμανούς θα είχαν ως αφορμή και την διαφαινόμενη πρόθεση του αυτοκράτορα να αποδεχτεί την ρύθμιση του θέματος της διαδοχής υπέρ του Ανδρονίκου²²⁰⁸, οι διαβουλεύσεις να αφορούσαν κατά προέκταση, εκτός από την κατάπαυση των εχθροπραξιών, και την προσπάθεια να μεταπειστούν οι Οθωμανοί, οι οποίοι επιθυμούσαν την άνοδο στο θρόνο του Μανουήλ, προκειμένου να υποχωρήσουν και να αποδεχτούν την λύση της διαδοχής από τον έκπτωτο πρώην αυτοκράτορα.

Είναι δυνατό δηλαδή, ο Κυδώνης, ως το πλέον έμπειρο μέλος του αυτοκρατορικού επιτελείου, να επιλέχθηκε, παρόλο που συμφωνούσε με τους Οθωμανούς για τη διαδοχή από τον συμβασιλέα Μανουήλ, να διαπραγματευτεί για την προοπτική της διαδοχής υπέρ του Ανδρονίκου, όπως συνέβη αργότερα και με τους Γενουάτες. Για το λόγο αυτό και ίσως ανέλαβε αναγκαστικά και από καθήκον την αποστολή, καταβάλλοντας μάλιστα έντονες προσπάθειες και επιτυγχάνοντας να πείσει τους Οθωμανούς να μην συνεχίσουν τις στρατιωτικές τους ενέργειες

²²⁰⁶ Επ' αυτού, βλ. περισσότερα στο Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 33.

²²⁰⁷ Πρβλ. *Επιστ. 225, Τῷ Μετοχίτη Ραούλ*, 7-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 116.

²²⁰⁸ Γί' αυτό και ο Δημήτριος αναφέρει στον Μανουήλ Β΄ τον Μάιο ή τον Ιούνιο του 1381 ότι «*τοῖς ... βασιλεῦσι, τοῦτο δὴ τὸ πάλαι θρυλλούμενον, μόλις ὑπῆρξε διαλλαγῆναι*» (*Επιστ. 220, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101).

εναντίον της Αυτοκρατορίας. Ωστόσο όμως είναι πιθανό να ολιγόρησε ή να μην επέμεινε, ως ένθερμος οπαδός του Μανουήλ και φοβούμενος επιπλέον ενδεχόμενη τιμωρία του, για την αποδοχή από τους συνομιλητές του της λύσης στη διαδοχή του Ιωάννη Ε΄ από τον Ανδρόνικο. Για το λόγο αυτό και το γεγονός ότι εξασφάλισε μεν την διακοπή των εχθροπραξιών και την ειρήνευση μεταξύ των αντιμαχομένων²²⁰⁹, αλλά δεν κατάφερε να φέρει σε επιτυχές πέρας το σύνολο των στόχων της πρεσβείας, - τους οποίους όμως δεν αναφέρει, αλλά μας επιτρέπεται να υποθέσουμε ότι αυτοί, όπως ήδη αναφέρθηκε, μπορεί να αφορούσαν ενδεχομένως και την αποδοχή της διαδοχής από τον Ανδρόνικο -, τα αποτελέσματα της αποστολής κρίθηκαν από τον αυτοκράτορα όχι απολύτως επιτυχή, με αποτέλεσμα να δυσαρεστηθεί έντονα με τον *Μεσάζοντα*.

Η οργή του Ιωάννη Ε΄ εναντίον του δηλαδή, θα μπορούσε να έχει ως αιτία το γεγονός ότι ο Δημήτριος ως φίλος και οπαδός του Μανουήλ δεν θα πρέπει να υποστήριξε επαρκώς την προσπάθεια εξασφάλισης της συγκατάθεσης των Οθωμανών στο ζήτημα της διαδοχής υπέρ του Ανδρονίκου, ώστε ο αυτοκράτορας να τον ενοχοποιήσει, θεωρώντας ότι, επειδή δεν έδρασε σύμφωνα με τις εντολές του και δεν κατάφερε να επιτύχει το επιθυμητό αποτέλεσμα, άξιζε ακόμη και να τιμωρηθεί. Ήταν μάλιστα, όπως τονίζει υπερβολικά ο Κυδώνης, τόσο μεγάλη η οργή του εναντίον του, καθώς θα είχε ήδη πληροφορηθεί τα γεγονότα στη Μικρά Ασία, ώστε, όταν επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη ασφαλής και αλώβητος με τα υπόλοιπα μέλη της πρεσβείας, αλλά χωρίς τα αναμενόμενα αποτελέσματα²²¹⁰, ο έντονα θυμωμένος Ιωάννης Ε΄ τον απείλησε ως επικεφαλής της αποστολής ότι θα τον τιμωρήσει και θα αποπέμψει από την υπηρεσία του τόσο εκείνον, όσο και τα υπόλοιπα μέλη της αποστολής.

Θα πρέπει να τονιστεί ωστόσο, ότι ανεξάρτητα από το αν συνδέεται η αποτυχία της πρεσβείας με το ζήτημα ή μη της διαδοχής και την αντίθεση του Δημητρίου στην περιθωριοποίηση του Μανουήλ ή αν οφείλεται σε άλλους λόγους που δεν γνωρίζουμε λόγω της έλλειψης πληροφοριών από τον Κυδώνη, καθώς αναφέρεται συνοπτικά μόνο στην αποστολή στους Οθωμανούς και στην σφοδρή αντίδραση του αυτοκράτορα λόγω της αποτυχίας της, η αρνητική αυτή εξέλιξη δεν οδήγησε σε διάρρηξη των σχέσεών τους, εφόσον ο Ιωάννης Ε΄ δεν υλοποίησε και πάλι, κατά το σύνηθες, καμιά από τις παραπάνω απειλές του. Για το λόγο αυτό και ο *Μεσάζων* κλήθηκε σχεδόν αμέσως μετά την επιστροφή του να συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις για τη διευθέτηση των προβλημάτων και με τους Γενουάτες, καθώς είχαν ήδη σταματήσει οι πολεμικές συγκρούσεις. Έτσι, από τις αρχές του

²²⁰⁹ *Επιστ.* 219, 20-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 169.

²²¹⁰ «Τῷ μὲν βασιλεῖ τῆς πρεσβείας καὶ δίκην ἐνομίσθην προσόφλιν, ὅτι δὴ μὴ οἶος τ' ἐγενόμην ἄπερ ἠβούλετο πείσαι τὸν βάρβαρον. Ἐβούλετο δ' ἐκείνον ἡμᾶς ἀπελάσαι καὶ πληγὰς ἐπιθέντα. Σῶς οὖν ἡμᾶς ἰδὼν ἐπανήκοντας ἄχθεται. Τοσοῦτον ἀπέσχον, ὃ φῆς, διὰ τὴν ἐκείνου συνουσίαν εὖ πράττειν» (*Επιστ.* 218, *Τῷ βασιλεῖ*, 42-46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 98). Επίσης βλ. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 33 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 177.

1381 είναι βέβαιο ότι έλαβε ενεργό μέρος ως επίσημος διερμηνέας στις χρονοβόρες και περίπλοκες βυζαντινο-γενουατικές διαπραγματεύσεις, οι οποίες ολοκληρώθηκαν επιτυχώς μόλις την άνοιξη²²¹¹, γεγονός που οφείλεται κυρίως στην επιμονή των Γενουατών να ρυθμιστεί το θέμα της διαδοχής υπέρ του Ανδρονίκου, κάτι που αποδέχτηκε τελικά ο Ιωάννης Ε΄, καθώς είχαν ήδη συμφωνήσει προφανώς σε αυτό εν τω μεταξύ και οι Οθωμανοί, υπογράφοντας μάλιστα την ίδια περίοδο ειδική συμφωνία με τους Γενουάτες²²¹².

Παρά το γεγονός όμως ότι στον *Μεσάζοντα* ανατέθηκε αρχικά μόνο η διερμηνεία στις συνομιλίες, φαίνεται πως στη συνέχεια η συμμετοχή του στη διαπραγμάτευση ήταν περισσότερο ενεργή και ο ρόλος του στις διπλωματικές επαφές σημαντικά αναβαθμισμένος, ώστε να προκαλέσει και πάλι το φθόνο των *κηφώνων* του παλατιού, αυτών που, όπως υπογραμμίζει δηκτικά, ονομάζονται *κίονες*²²¹³, αλλά και να δημιουργήσει την εντύπωση σε άλλους παλατινούς υπαλλήλους ότι ανέλαβε εκ νέου και μάλιστα πλήρως τα καθήκοντα που είχε κατά το παρελθόν. Και αυτό, διότι, όπως φαίνεται, ο αυτοκράτορας είχε αναλάβει αποκλειστικά και προφανώς κάτω από άκρα μυστικότητα το χειρισμό των διαπραγματεύσεων με τους Γενουάτες κατά την τελευταία τους φάση, ώστε να χρησιμοποιεί μόνο τον λατινομαθή και έμπειρο στα διπλωματικά Δημήτριο, θεωρώντας τον ως το πλέον έμπιστο και ικανό από τα πρόσωπα των συνεργατών του.

Έτσι, κατά τη διάρκεια των επαφών, ο πεπειραμένος πολιτικός αισθανόταν, όπως αναφέρει στον Μανουήλ, περισσότερο ως μέλος του ολύμπιου δωδεκαθέου, εφόσον καλούνταν διαρκώς και μάλιστα επωνύμως από τον αυτοκράτορα, που σε άλλη περίπτωση αποκαλεί *Δίαν*, προκειμένου να λαμβάνει μέρος σε όλες τις συνομιλίες, κατά τις οποίες μετέφερε στη λατινική γλώσσα τις θέσεις του Ιωάννη Ε΄ στους Γενουάτες εκπροσώπους, αλλά και μετέφραζε στα ελληνικά τις απαντήσεις τους. Επειδή μάλιστα, παρατηρεί, στις διαπραγματεύσεις δεν υπήρχε εκτός από εκείνον κάποιο άλλο πρόσωπο από το αυτοκρατορικό επιτελείο, οι τελικές συνομιλίες πραγματοποιήθηκαν πιθανότατα σε πολύ κλειστό κύκλο, αποτελούμενο από τον αυτοκράτορα, τον Κυδώνη και τους Γενουάτες πρέσβεις, ώστε να θεωρηθεί από μερίδα αυτοκρατορικών υπαλλήλων ότι λειτούργησε ταυτόχρονα εκτός από διερμηνέας και ως διαπραγματευτής, ασκώντας μάλιστα ως ανώτατος

²²¹¹ Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 167 και 179 εξ.

²²¹² Dennis, *Reign*, σ. 43 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 35 εξ. Balard, *La Romanie,I*, σ. 91-92. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 168.

²²¹³ Οι αυτοκρατορικοί αυτοί υπάλληλοι, ήταν ουσιαστικά πολιτικοί του αντίπαλοι, γι' αυτό και τους κατηγορεί ότι συγκεντρώνονται στο παλάτι και προσεγγίζουν τον αυτοκράτορα, με σκοπό να αποκτήσουν μεγαλύτερη πολιτική ισχύ και να αποκομίσουν περισσότερα υλικά οφέλη, παραμένοντας ωστόσο αδρανείς στα πολλά και σοβαρά προβλήματα της Αυτοκρατορίας. Επ' αυτού βλ. *Επιστ. 218, Τῷ βασιλεῖ*, 47-50, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 98. Βλ. επίσης Κγμ, *Βυζαντινῆσκα*, σ. 132.

αξιωματούχος, όπως συνέβαινε κατά την περίοδο από το 1355/56 μέχρι το 1371, ένα από τα κύρια καθήκοντα που είχε ως *Μεσάζων*²²¹⁴.

Κατά το διάστημα των διαβουλεύσεων ωστόσο, φαίνεται ότι ο Δημήτριος ασθένησε και μάλιστα βαριά, αντιμετωπίζοντας τα ίδια συμπτώματα που είχε στο παρελθόν, ώστε, όπως διατείνεται, να δυσκολεύεται εξαιρετικά να συνεχίσει την άσκηση των καθηκόντων του στις διαπραγματεύσεις²²¹⁵. Ο κυριότερος λόγος της, έμμεσα με αυτόν τον τρόπο εκφρασθείσας, επιθυμίας του να αποστασιοποιηθεί από τις συνομιλίες όμως, θεωρούμε ότι δεν ήταν τόσο η ασθένειά του, όσο η ριζική του διαφωνία στην επικείμενη στέρηση της διαδοχής από τον Μανουήλ, ώστε ο αυτοκράτορας, λόγω της κρισιμότητας των συνομιλιών, κυρίως όμως διότι θεωρούσε την προβαλλόμενη ως εμπόδιο ασθένεια από τον Κυδώνη ως πρόφαση για να απέχει από τις διαβουλεύσεις και την συνέδεε με την διαφωνία του στη διαφαινόμενη συγκατάθεσή του για τη διαδοχή του από τον Ανδρόνικο, δεν του επέτρεψε να εγκαταλείψει το παλάτι για να δεχτεί τη φροντίδα των οικείων του, αλλά του κατέστησε σαφές ότι ήταν επιβεβλημένο να υπακούσει και να παραμένει εκεί διαρκώς, προκειμένου να συμβάλλει στην επιτυχία των διαπραγματεύσεων.

Έτσι, όπως παρατηρεί σκωπτικά ο *Μεσάζων*, αναγκάστηκε να συνεχίσει το έργο του, προσπαθώντας να κατανοήσει κάθε φορά τους γενοατικούς *Λαβυρίνθους*, πράγμα που επιβεβαιώνει ότι η συμμετοχή του δεν περιοριζόταν μόνο στην διερμηνεία, αλλά επεκτεινόταν και στην διαπραγμάτευση, η εξέλιξη της οποίας παρουσίαζε πολλές δυσχέρειες. Η δυσκολία των συνομιλιών οφειλόταν στην αστάθεια και το ευμετάβλητο των θέσεων των Γενοατών, ούτως ώστε να καλείται να διαγνώσει κάθε φορά τις πραγματικές τους προθέσεις και να αποφύγει τις ενδεχόμενες παγίδες που έθεταν, κάτι για το οποίο απαιτούνταν πράγματι διπλωματική πείρα και πολιτική ευστροφία, την οποία ο αυτοκράτορας γνώριζε πολύ καλά ότι διαθέτει ο αξιωματούχος του, εφόσον, όπως έγραφε ο ίδιος

²²¹⁴ «Μικρόν δὲ διαλιπὼν ἐχρήσατο μὲν μοι πρὸς τὰς τῶν Γενοιτῶν ἀντιλογίας τῆ γλώττη· καὶ ἦν ἐγὼ μετὰ βασιλέα τότε παρὰ τοῖς ἐν τοῖς βασιλείοις κηφῆσιν - οἶσθα γὰρ τῶν αὐτόθι νενησμένων ἀμφορέων τὰς ἀποφάσεις, καὶ ὡς ὑπὸ τῆς ἀργίας καακουργίαν ἀσκοῦσιν· οἷς εἷς ὄρος εὐδαιμονίας πρὸς ἐξουσίαν τῷ βασιλεῖ διαλέγεσθαι - τότε τοίνυν τῶν δώδεκα θεῶν ἐδόκουν αὐτοῖς, πρὸς ὄνομα μὲν συνεχῶς ὑπὸ βασιλέως καλούμενος, τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις ἀγγέλων καὶ τὰ παρ' ἐκείνων βασιλεῖ γνῶριμα καθιστάς. Οὐ γὰρ ἦν, οὕτω συμβάν, ὅτω τε τὰν μέσῳ πρὸς ἀλλήλους ἐχρήσαντο. Ὡστ' ἐδόκει πᾶσι τὸ παλαιὸν ἀποδοθῆναι μοι σχῆμα» (Επιστ. 218, Τῷ βασιλεῖ, 46-54, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 98-99). Ακόμη, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 33.

²²¹⁵ «Εγὼ δὲ ἐτηκόμην ἀγρυπνία τε καὶ λιμῶ καὶ δίψει παλαίων. Οὔτε γὰρ μοι πρὸ τῆς ἐσπέρας ἦν ἀριστᾶν, ὀλίγον τε πρὸ τῶν ἀκτίνων ἐπὶ τὴν εὐνὴν ἰέναι συνεχωρούμην, καὶ τοῦτο τῶν βλεφάρων μοι καὶ τῆς φύσεως ἀπειπόντων. Ἦειν δὲ ἡ τοῦδαφος ἔχων ἀντὶ στιβάδος ἦ, τὸ τῆς κωμωδίας, εὐμεγέθη λίθον ἔχων τὴν τοῦ προσκεφαλαίου μοι χρεῖαν πληροῦντα. Τοῦτοις γὰρ ἐμαυτὸν ἀντεῖχον, τοῖς οἴκοι μὴ συγχωρούμενος χρῆσθαι» (Επιστ. 218, Τῷ βασιλεῖ, 54-60, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 99).

αργότερα στον *Gattilusio*, «καὶ τὴν ἐν λόγοις δεινότητα καὶ τὴν ἄλλην περὶ τὰς πολιτικὰς πράξεις ἐμπειρίαν ἐπίσταμαι»²²¹⁶.

Ἡ επιμονὴ τοῦ Ἰωάννη Ε΄ στὴν ἀνάγκη τῆς παρουσίας τοῦ Δημητρίου στὶς συνομιλίες δὲν ἦταν τυχαία, ἐφόσον οἱ Γενουάτες, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὴν ἐχθρική καὶ ἀλαζονική τους συμπεριφορὰ κατὰ τὸ προηγούμενο διάστημα, εἶχαν κατὰ τρόπο ὑποπτο μεταβάλλει ἐντελῶς στάση τὴν περίοδο αὐτή καὶ εἶχαν υιοθετήσει, προκειμένου προφανῶς νὰ καταφέρουν νὰ πείσουν τὸν αυτοκράτορα νὰ ἀποκαταστήσει τὸν Ἀνδρόνικο στὴ διαδοχὴ, ἀσυνήθιστα μετριοπαθῆ καὶ δουλοπρεπῶς υποχωρητικὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντί του, δηλώνοντας μάλιστα γονατιστοὶ μέχρι τὸ ἔδαφος τὸν βαθύ σεβασμὸ τους στὸ πρόσωπο του, ἀλλὰ καὶ ἐκφράζοντας τὴν ντροπὴ καὶ τὴ μεταμέλεια τους γιὰ τὰ οδυνηρὰ πολεμικὰ γεγονότα ποὺ προηγήθηκαν, μὴ διστάζοντας μάλιστα νὰ τὰ ἀποδοκιμάσουν ἐντονα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναλάβουν προφανῶς τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐναρξή τους, θεωρώντας τὶς πολεμικὲς συγκρούσεις ποὺ ἔλαβαν χώρα ὡς ἐσφαλμένη καὶ καταδικαστέα ἐνέργεια. Γιὰ νὰ κάμψουν προφανῶς καὶ τὶς τελευταῖες ἀναστολές τοῦ Ἰωάννη Ε΄ στὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς, ὑπόσχονταν ἐπιπλέον καὶ μάλιστα με ὄρκο, ὅτι θὰ ἐπανορθώσουν τὶς συνέπειες τῶν καταστροφῶν ποὺ προκλήθηκαν ἀπὸ τὶς πολεμικὲς συγκρούσεις, μετὰ τὴν σύναψη σταθερῆς καὶ μόνιμης συμμαχίας γιὰ τὸ μέλλον, θέτοντας, ὅπως δήλωναν, τὰ ὄπλα τους στὴν υπηρεσία τοῦ αυτοκράτορα γιὰ τὴν υπεράσπιση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ γενικότερα τῆς Αυτοκρατορίας²²¹⁷.

Εἶναι βέβαιο ὅμως, ὅτι ὅλες αὐτές οἱ υποσχέσεις τῶν Γενουατῶν, προϋπέθεταν καὶ ἀποσκοπούσαν στὴν εξασφάλιση τῆς διαδοχῆς στὸν θρόνο γιὰ τὸν προστατευόμενό τους Ἀνδρόνικο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ὁ Δημήτριος φαίνεται ὅτι ἐξέφραζε στὸν Ἰωάννη Ε΄ σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις ἀναφορικὰ μετὰ τὴν καθαρότητα τῶν προθέσεων τους καὶ σοβαρὲς ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῶν προτάσεών τους, ζητώντας παράλληλα νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὶς συνομιλίες, καθὼς ὁ αυτοκράτορας ἔδειχνε μάλλον ὅτι πείθεται καὶ οἱ ἐλπίδες γιὰ νὰ διατηρήσει ὁ Μανουήλ τὴν ἀντιβασιλεία νὰ ἐξανεμίζονται, καθὼς ὅπως του ἀναφέρει σὲ ἐπιστολὴ ποὺ του ἀπευθύνει λίγο ἀργότερα, φημολογούνταν ἤδη ἀπὸ τὸ προηγούμενο διάστημα ὅτι οἱ προσωπικὲς σχέσεις τῶν βασιλέων Ἰωάννου Ε΄ καὶ Ἀνδρονίκου ἐπρόκειτο νὰ ἀποκατασταθοῦν²²¹⁸.

²²¹⁶ Ἐπιστ. 242, *Φραντζίσκω τῷ τῆς Μιτυλήνης ἄρχοντι*, 9-10, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 146.

²²¹⁷ «συνέβησαν δὲ καὶ οἱ ἔμποροι, καὶ ἡ πρὸ τοῦ βασιλέως τῶν γονάτων κλίσις ταπεινότερα καὶ τῆς εἰωθυίας αὐτοῖς, αἰσχύνεσθαι τε ὁμολογοῦσιν εἰς τὴν τοῦ βασιλέως ὄψιν ὀρώντες, καὶ μανίαν τὸν μέχρι τοῦδε πόλεμον οὐκ ὀκνοῦσι καλεῖν. Καὶ σὺν ὄρκοις ἐπαγγελίαι καὶ ταῖς εἰς τὸ μέλλον συμμαχίαις ὑπὲρ τῆς προτέρας ἀηδίας ἀπολογήσεσθαι, καὶ ὅλως συνάψειν ἡμῖν καὶ αὐτοὺς ὑπισχνοῦνται, καὶ ὡς ὑπὲρ τῆς πατρίδος τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς μεγάλης πόλεως θήσεσθαι» (Ἐπιστ. 219, 20-25, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100).

²²¹⁸ «Ταῖς μὲν βασιλεῦσι, τοῦτο δὴ τὸ **πάλαι θρυλλούμενον**, μόλις ὑπήρξε διαλλαγῆναι» (Ἐπιστ. 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-5, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101).

Παρά ταύτα, υπακούοντας στην αυτοκρατορική εντολή ο Κυδώνης, εξακολούθησε να συμμετέχει, αν και ασθενούσε, στις επίπονες διαπραγματεύσεις μέχρι και την ολοκλήρωσή τους, η οποία ωστόσο δεν φαίνεται να ικανοποίησε πλήρως και πάλι τον Ιωάννη Ε΄. Έτσι και επειδή η προσπάθειά του *Μεσάζοντος* να αποστασιοποιηθεί από τις συνομιλίες δεν θα πρέπει να είχε ως κύρια αιτία την ασθένειά του, αλλά, όπως ήδη αναφέρθηκε, την αντίθεσή του στην διαφαινόμενη περιθωριοποίηση του Μανουήλ και την πρόκριση του Ανδρονίκου, ο αυτοκράτορας, αν και επιτεύχθηκε τελικά η συμφωνία και αποκατέστησε τις σχέσεις του με τους Γενουάτες²²¹⁹, αποδοκίμασε και πάλι με σφοδρότητα τον έμπειρο αξιωματούχο, παρόλο που συνεισέφερε με τις διπλωματικές του ικανότητες στην ευόδωση των διαπραγματεύσεων. Έτσι, αντί, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Κυδώνης, να τον τιμήσει για την προσφορά του, τον θεώρησε υπεύθυνο - όπως συνέβη επίσης και κατά το παρελθόν - και μάλιστα άξιο να υποστεί τιμωρία για την μη απόλυτη επιτυχία των διαπραγματεύσεων, επικρίνοντάς τον, καθώς φαίνεται, επιπλέον δριμύτατα για την όλη στάση του.

Είναι αξιοσημείωτο όμως, ότι ενώ ο Δημήτριος απευθύνει την επιστολή με τις πληροφορίες αυτές στον Μανουήλ, δεν του αναφέρει ως αιτία της αντίδρασης του αυτοκράτορα την διαφωνία του ίδιου για την δρομολογούμενη περιθωριοποίησή του, αλλά προβάλλει και πάλι το γεγονός της αδυναμίας του να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις εξαιτίας της ασθένειάς του, εφόσον, όπως εξηγεί στον παραλήπτη της, είχε πλέον εξαντληθεί σωματικά κατά τη διάρκειά τους και γι' αυτό είχε παραμελήσει για λίγο την αποστολή του, σημειώνοντας ίσως και κάποιες απουσίες, ώστε να προτείνει στον αυτοκράτορα κάποιο άλλο πρόσωπο ως αντικαταστάτη του και να επισύρει γι' αυτό το θυμό του, καθώς ο Ιωάννης Ε΄ εξέλαβε την στάση του ως προσβλητική («καταφρονήσθαι») απέναντί του, με αποτέλεσμα να αισθάνεται έπειτα από την λήξη των συνομιλιών και εκείνος, εκτός από τον Μανουήλ, παραγκωνισμένος, διατυπώνοντας μάλιστα παράπονα στον περιθωριοποιημένο επίσης πρώην συναυτοκράτορα, ότι περιφρονείται πλέον από τον πατέρα του τόσο, ώστε να νιώθει ευτυχής που δεν υπέστη επιπλέον βαρύτερη τιμωρία για το παράπτωμά του²²²⁰.

Την αίσια έκβαση των διαπραγματεύσεων με τους Γενουάτες είναι εξαιρετικά πιθανό ότι διευκόλυνε επίσης και το γεγονός, ότι κατά την τελική τους φάση ο Μανουήλ δεν βρισκόταν στην Πόλιν, έχοντας αναχωρήσει ήδη στις αρχές

²²¹⁹ Πρβλ. Радић, *Време Јована V*, σ. 406 εξ.

²²²⁰ «Έδει γάρ τὸν ἅπαντα χρόνον αὐτοῦ προσηλωσθαι, ἀνελίττοντα τοὺς τῶν Γενοιτῶν Λαβυρίνθους. Ἐπεὶ δὲ κατέστη τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας πειθομένους ἔσχεν ὁ βασιλεὺς, εὐθύς ὁ πείσας τὴν τῶν ἀντιλεγόντων ἔδοξα δίκην ὀφείλειν. Καὶ νῦν ἀντὶ τῶν προσδοκηθέντων μετὰ τὸν πόλεμον ἀριστείων τῶν τοῖς κακοῖς προσηκόντων ἐκληρονόμησα. Αἴτιον δὲ ὅτι μοι τοῦ σώματος ἐνδόντος τοῖς πόνοις λειψάνου τινὸς κατεφρόνησα, δείξας τὸν καὶ τοῦτο δυνησόμενον καταστήσασθαι. Καὶ νῦν τῶν ὡς ἔθος καταφρονουμένων εἰμί. Ἄρ' ἔτι δικαίως εὐδαίμονα μὲ καλέσεις τὸν μετὰ τοὺς πολλοὺς πόνους καὶ ὑβριζόμενον;» (Ἐπιστ. 218, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 60-68, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 99). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 33.

του 1381 και μετά την κατάπαυση των εχθροπραξιών²²²¹ για τη Μικρά Ασία, προκειμένου να λάβει μέρος σε στρατιωτικές επιχειρήσεις ως υποτελής του σουλτάνου²²²². Έτσι ο Ιωάννης Ε΄, αφού συμφώνησε με τους Γενουάτες, ακολούθησαν κατόπιν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ του αυτοκράτορα και του Ανδρονίκου χωρίς όμως τώρα την συμμετοχή του διαφωνούντος Δημητρίου. Για το λόγο αυτό και ανέλαβε τη διεύθυνση του θέματος ο Τριβώλης, ο οποίος χειρίστηκε, σύμφωνα με τον *Μεσάζοντα*, με μεγάλη λεπτότητα το όλο ζήτημα²²²³, για την συνολική τακτοποίηση του οποίου θα πρέπει να διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο επίσης ο έμπορος, Γενουάτης υπήκοος και φίλος του αυτοκράτορα, Γεώργιος Γουδέλης²²²⁴, ο οποίος επρόκειτο να τον διαδεχτεί πέντε χρόνια αργότερα περίπου και μετά την οριστική του αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία στο αξίωμα του *Μεσάζοντος*.

Το γεγονός ωστόσο ότι ο αυτοκράτορας δεν θα πρέπει να έμεινε ευχαριστημένος με τις υπηρεσίες και τη όλη στάση του Κυδώνη κατά τις διαπραγματεύσεις, αυτό δεν οδήγησε και πάλι - όπως φαίνεται - σε ρήξη τις σχέσεις τους, καθώς γνώριζε ότι η στάση του οφειλόταν στην αντίθεση του στην αποκατάσταση του Ανδρονίκου και τον παραγκωνισμό του Μανουήλ, ώστε, να μην είναι απαραίτητο όπως ισχυρίζεται ο Tinnefeld να αποσυρθεί εκ νέου στα Μάγγανα²²²⁵, δεδομένου ότι μια τέτοια εκδοχή δεν τεκμαίρεται από τις πηγές, αλλά και διότι ο Κυδώνης εξακολουθούσε να βρίσκεται καθημερινά στο παλάτι, όπου : α) βίωνε ως αυτόπτης τις αρμονικές σχέσεις των Ιωάννου Ε΄ και Ανδρονίκου μετά την

²²²¹ *Επιστ.* 218, *Τῷ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 97-99 και *Επιστ.* 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101. Επίσης, Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 170.

²²²² «*Ἀλλὰ καὶ σὺ τὴν ὑπερορίαν οἰκεῖς καὶ πρὸς τὸ τῶν θαρβάρων νεῦμα ζῆν ἀναγκάζῃ*» (*Επιστ.* 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101).

²²²³ «*Ὅψει δὲ καὶ τὸν Τριβώλην σεμνότερον αὐτοῦ ταῖς τῶν βασιλέων διαλλαγαῖς γεγονότα. Οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ τὰ παρ' ἑκατέρων τοῖς γράμμασιν ἀρμοσάμενος καὶ τῇ δεινότητι τῶν λόγων βεβαιότερας ἡμῖν τὰς σπονδὰς ἀποφύνας*» (*Επιστ.* 198, 26-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 73).

²²²⁴ Για τον Γουδέλη, βλ. T. Ganchou, «*L'ultime testament de Géorgios Goudélès, homme d'affaires, mésazôn de Jean V et ktêtôr (Constantinople, 4 mars 1421)*», στο J.-C. Cheynet - V. Déroche - D. Feissel (éd.), *Mélanges Cécile Morrisson*, (TM 16), Paris 2010, σ. 277-358. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 146 όπου και περισσότερη βιβλιογραφία στη σημ. 46) και 195-196. Σ. Σολωμού, «*Η συμβολή της μελέτης των Διαθηκών της Παλαιολογίας Περιόδου στην έρευνα των κοσμικών αξιωμάτων και τιμητικών τίτλων*», *ΒΣ* 29 (2019), σ. 50 εξ.

²²²⁵ Ο Tinnefeld, (*Briefe*, I/I, σ. 34) υποστηρίζει την απόσυρσή του στα Μάγγανα, εκλαμβάνοντας το «*μονήν*» (στ. 151) ως αναφορά στην μονή των Μαγγάνων, στην οποία την αδελφότητα εξακολουθούσε να ανήκει ως λαϊκό μέλος. Ωστόσο, στο σημείο αυτό της επιστολής του προς τον Σίμωνα Ατουμάνο, ο Κυδώνης κάνει λόγο σαφώς για **παραμονή** («*μονήν*») του στην Κωνσταντινούπολη μέχρι να το επιτρέψουν οι συνθήκες να αναχωρήσει για τη Δύση, ως εξής : «*καὶ διὰ ταῦτα τοῖνυν συμφέρουσιν ἑμαυτῷ τὴν μονήν ἡγησάμην· ἂν δὲ Θεὸς ἐπὶ τι βέλτιον ἀγάγῃ τὰ πράγματα, ἐπεὶ καὶ τοῦτο δικαιότερον παρὰ τῆς ἀγαθῆς Προνοίας ἐλπίζειν, ... τότε καὶ αὐτὸς καιρὸν ἔχειν μοι νομιῶ τὴν Ὀδυσσεῶς μιμήσασθαι πλάνην*» (*Επιστ.* 226, *Τῷ Θεῶν*, 151-157, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122).

άνοιξη του 1381²²²⁶, β) του ανατέθηκε η διερμηνεία κατά την υπογραφή της τελικής συνθήκης με τους Γενουάτες το Νοέμβριο του 1382, καθώς και λίγο αργότερα γ) προκρίθηκε ως επικεφαλής της πρεσβείας για διαπραγματεύσεις με τον φίλο του και άρχοντα της Λέσβου, *Francesco I. Gattilusio*.

Είναι βέβαιο συνεπώς, ότι από την άνοιξη του 1381, οπότε επήλθε συμφιλίωση μεταξύ των δύο αυτοκρατόρων²²²⁷, ο αποκατασταθείς διάδοχος Ανδρόνικος επανήλθε στην Κωνσταντινούπολη και μαζί του επέστρεψαν και εγκαταστάθηκαν στο παλάτι, εκτός από τα μέλη της οικογένειάς του, και οι όμηροί του, από τους οποίους ο Κυδώνης ξεχωρίζει την προστάτιδά του αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή, στην οποία απευθύνει εγκωμιαστική επιστολή, υπογραμμίζοντας τον ενθουσιασμό με τον οποίο έγινε δεκτή επιστρέφοντας στην Πόλιν²²²⁸ από πλήθος λαού και τον ίδιο. Μετά την αποκατάσταση των σχέσεων τους μάλιστα οι αυτοκράτορες, όπως παρατηρεί ο ευρισκόμενος στα βασιλεία Δημήτριος, συμπεριφέρονταν και ζούσαν εκεί ως «άδελφοί»²²²⁹, ώστε, ως μάρτυρας της ομαλής τους συμβίωσης, να παρατηρεί ότι η θερμότητα της σχέσης τους φανέρωνε, ότι είχαν εκλείψει πλέον όλες οι παλαιότερες διαφορές μεταξύ τους²²³⁰. Αυτός είναι πιθανότατα και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο ο Ιωάννης Ε΄ απέφευγε να αναφέρεται πλέον στα οδυνηρά γεγονότα που προηγήθηκαν και κυρίως στις επαχθείς συνθήκες κράτησής τους στον πύργο του Ανεμά, για τις οποίες κύριος υπαίτιος ήταν ο Ανδρόνικος²²³¹. Ήταν μάλιστα τόσο ομαλή η συνύπαρξή τους κατά το πρώτο διάστημα και τόσο αρμονική η μεταξύ τους συνεργασία, ώστε, όπως διαβεβαιώνει ο Κυδώνης, να διδάσκουν με το παράδειγμά τους «καί τούς μετ' αὐτῶν τεταγμένους», οι οποίοι, ως υφιστάμενοί τους αξιωματούχοι, συνεργάζονταν επίσης αρμονικά και μάλιστα παρακάθονταν χαρούμενοι σε κοινά δείπνα²²³². Βέβαια, όπως θα δούμε παρακάτω, το κλίμα αυτό δεν επρόκειτο να διατηρηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, εφόσον ένα χρόνο αργότερα περίπου, και αφού ο Ανδρόνικος, έπειτα και από την εύσχημη απομάκρυνσή του από την

²²²⁶ Πρβλ. *Ἐπιστ.* 198, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 72 και *Ἐπιστ.* 219, 17-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100. Επίσης, βλ. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 43 εξ.

²²²⁷ Barker, *Manuel II*, σ. 35 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 33. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 443.

²²²⁸ *Ἐπιστ.* 122, *Τῆ βασιλίδι Ἐλένη*, 132-135, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 103.

²²²⁹ *Ἐπιστ.* 198, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 72.

²²³⁰ Οι δύο ηγεμόνες «μεθ' ἡδονῆς ἐπιτρέχοντας καὶ τοῖς φιλήμασι τὰς κατὰ τῆς φιλονικείας μέμψεις συνάπτοντας καὶ τοῖς μὲν αἰτίοις καταρωμένους, ἀλλήλων δὲ ἔξεσθαι τοῦ λοιποῦ καὶ φιλήσειν ὀμνύντας» (*Ἐπιστ.* 219, 17-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100).

²²³¹ «Ὁ δὲ πάντα ἀποκρύπτει ὁ θαυμαστός ἐστὶ βασιλεὺς καὶ συνῶν καὶ ὀρώμενος καὶ διαλεγόμενος, καὶ πυνθανόμενος μὲν ὑμῶν ἀκριβέστερον ὢν πεπειρασθε, διδάσκων δὲ καὶ αὐτὸς ὡς καὶ τὰ τῶν βασιλέων εἴκει τῆ τύχη, καὶ τὰ τῆς μεταβολῆς ἐπὶ πάντα χωρεῖ, καὶ μόνου Θεοῦ τὸ ὠσαύτως» (*Ἐπιστ.* 224, *Τοῖς συνοῦσι τῷ βασιλεῖ μετὰ τὴν εἰρκτὴν*, 31-35 και 18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 115). Ας σημειωθεί επίσης ότι η Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 164-165, αποδίδει, όχι ανέριστα, τη σιωπή του Ιωάννη Ε΄ για τα γεγονότα αυτά περισσότερο στο γεγονός ότι ο αυτοκράτορας δεν ήθελε να αποκαλύψει τις συνθήκες της απελευθέρωσής τους ως αποτελέσματος αυλικής συνομοσίας.

²²³² *Ἐπιστ.* 198, 21-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 72-73.

Κωνσταντινούπολη με την απόδοση επικράτειας με κέντρο τη Σηλυβρία, θα αναθεωρούσε τη στάση του και θα προσπαθούσε, με πρόσχημα την επέκτασή της, να καταλάβει και πάλι ανεπιτυχώς το θρόνο.

Ωστόσο, η αποκατάσταση των σχέσεων των αυτοκρατόρων και η παύση των εχθροπραξιών μετά την άνοιξη του 1381 είναι βέβαιο ότι εξασφάλισε την ειρήνη στην Αυτοκρατορία και ιδιαιτέρως την ηρεμία στην Κωνσταντινούπολη²²³³, οπότε όσον αφορά την βενετο-γενουατική διένεξη «ούδέν γάρ έστιν ὁ τις ἄν λοιπόν τῶν φοβερῶν ὑποπεύσαι, πάντων ὑπέρ καπνοῦ τά τε πηδάλια τά τε ὄπλα ἀποθεμένων²²³⁴, ενώ και «τὰ παρὰ τῶν Τούρκων ἡμῖν ἡρεμεῖ, καί προσποιῶνται κάκεινοι τήν ἡμετέραν ἑορτάζειν ὁμόνοιαν»²²³⁵. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επιτραπεί ελεύθερα και χωρίς προσκόμματα η καλλιέργεια των αγρών και να παρατηρηθεί γενικότερα ενδυνάμωση της αγροτικής οικονομίας, αλλά και να τονωθεί, με την απελευθέρωση των πλόων, η ναυσιπλοΐα και η διεξαγωγή του εμπορίου²²³⁶, εφόσον και μεταξύ των Οθωμανών και των Γενουατών είχε επέλθει επίσης συμφωνία την άνοιξη του 1381²²³⁷, με βάση την οποία οι πρώτοι αποδέχτηκαν τελικά την ρύθμιση για την διαδοχή από τον Ανδρόνικο.

Μετά την οδυνηρή αυτή εξέλιξη όμως, ο Δημήτριος βρέθηκε και πάλι από την άνοιξη του 1381 σε δύσκολη θέση λόγω των αποτυχιών που του καταλογίστηκαν στις διαπραγματεύσεις με τους Οθωμανούς και τους Γενουάτες, αλλά και διότι θα πρέπει να συνέχισε να αντιτίθεται στην επικείμενη αποκατάσταση του Ανδρονίκου και τον παραγκωνισμό του Μανουήλ²²³⁸. Για το λόγο αυτό και επιδόθηκε σε αγώνα υποστήριξης του πρώην μαθητή του, εφόσον, παρά τη μεγάλη διαφορά ηλικίας που τους χώριζε²²³⁹, είχαν, κυρίως μετά την στέψη του Μανουήλ το 1379, σφυρηλατήσει

²²³³ «Οὕτως ἡμῖν ἡ Πόλις μεθρημόσθαι δοκεῖ, ὥσπερ ἐκ νόσου μακρᾶς ὑγείας ἀσφαλοῦς λαβομένη» (Ἐπιστ. 219, 34-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100), εφόσον, «καί γάρ τὰ τῶν Γενουβίσιων πρός τε τοὺς Βενετικούς καί ἡμᾶς ἡρεμεῖ, καί δέος οὐδέν περὶ τῶν προτέρων, ἃ φυλαττόμενον οἶμαι σε τήν μεγάλην Πόλιν τότε φυγεῖν. καί θάλαττα δέ καί ἡπειρος τοῖς παρ' ἑαυτῶν δώροις λαμπρῶς ἡμῖν ἐστιῶσι τήν Πόλιν» (Ἐπιστ. 198, 17-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 72).

²²³⁴ Ἐπιστ. 219, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100.

²²³⁵ Ἐπιστ. 219, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100.

²²³⁶ Ἐπιστ. 219, 27-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 100.

²²³⁷ Dennis, *Reign*, σ. 43 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 35 εξ. Balard, *La Romanie*, I, σ. 91-92. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 168.

²²³⁸ Γι' αυτό και αναφέρει χαρακτηριστικά στον Μανουήλ, πως «ἡμῖν δέ πρός τήν τύχην οὕπω διαλλαγαί, ἀλλ' ἔγκειται καθημέραν αὕτη, βαρυτέρα καί τοῦ εἰωθότος μοι γινομένη. Καί πράττομεν ὡς ἂν αὐτός τε οὐ βούλοιο, καί τοῖς ἐχθροῖς ἐξείη γελᾶν» (Ἐπιστ. 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 5-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101).

²²³⁹ «Ἀλλά καί πολλήν ἂν ἠνεγκεν ἡμῖν ἡδονήν τὸ σοι συμβαδίζειν, οὐ μόνον εἰς τήν ὄψιν ὁρῶσι καί γλώττης ἀκούουσιν οὐχ ἥττον ὠφελεῖν ἢ τέρπειν τοὺς ἀκούοντας δυναμένης, ... τοιαῦτα μὲν καί πόλλ' ἔτερα λέγειν ἔξεστιν ἐπόμενα τῇ σῆ συνουσίᾳ, ὧν ἦν ἀπολαύειν συνόντα σοι. Ἐπεὶ δέ παρὰ τῆς ἡλικίας ἔχομεν ἡδὴ τήν ἐν τοῖς πόνοις ἀτέλειαν καί τοῖς ἐνταῦθ' ἤκουσιν οὐπὲρ ἐγὼ τὸ ζητεῖν ἡδονὰς ὄνειδος γίνεται, ὁ λοιπὸν συνεισφέρειν τοῖς σοῖς ἀγῶσιν οὐκ ἀμελοῦμεν, εὐχόμενοι τῷ Σωτῆρι

μια βαθιά και αδιάσειστη φιλία, ώστε ο έμπειρος και διορατικός *Μεσάζων* να υποστηρίζει με σθένος και με γνώμονα κυρίως το συμφέρον της Αυτοκρατορίας τον πολυτάλαντο νεαρό ηγεμόνα, θεωρώντας ότι, σε αντίθεση με τον φιλοοθωμανό Ανδρόνικο που, αν βασίλευε μετά τον πατέρα του, θα οδηγούσε σε υποταγή την Αυτοκρατορία, ήταν ο πλέον κατάλληλος από τα τέκνα του Ιωάννη Ε΄ για να τον διαδεχτεί. Ο Μανουήλ συγκέντρωνε στο πρόσωπό του, όπως πίστευε, τις αρετές του παππού του Ιωάννη ΣΤ΄ και ενσάρκωνε μοναδικά, σε αντίθεση με τον πατέρα και τον αδελφό του, το αυτοκρατορικό πρότυπο που θεωρούσε ως το πλέον κατάλληλο και ενδεδειγμένο για την διάσωση της Αυτοκρατορίας, δηλαδή αυτό του *φιλοσόφου βασιλέως*²²⁴⁰. Εκτός αυτού όμως, ο Παλαιολόγος ηγεμόνας συνδύαζε κατά τρόπο μοναδικό κάτι που δεν συνέβαινε με τους αυτοκράτορες Ιωάννη ΣΤ΄ και Ιωάννη Ε΄, δηλαδή τις πολιτικές και στρατιωτικές αρετές με τον σφοδρό αντιοθωμανισμό και παράλληλα τη θετική στάση σε συνεργασία με τον παπικό θρόνο και τη Δύση, κάτι στο οποίο συμφωνούσε απόλυτα και υποστήριζε με σθένος και ο ίδιος, ώστε να μην τον χαρακτηρίζει μόνο «*ἄριστον βασιλέα*», άλλα να τον θεωρεί ως τον πλέον «*ἄριστον*» μεταξύ των βασιλέων²²⁴¹.

Η υποστήριξη που παρείχε όμως ο Δημήτριος στον Μανουήλ, οφειλόταν πιθανότατα επίσης και στο γεγονός ότι, σε περίπτωση που μετά το θάνατο του Ιωάννη Ε΄ θα καταλάμβανε και πάλι στο θρόνο ο Ανδρόνικος, η διαβίωσή του ίδιου στην Κωνσταντινούπολη θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη και ίσως επικίνδυνη, καθώς θα συγκαταλεγόταν πλέον στους αντιπάλους του νέου αυτοκράτορα. Για το λόγο αυτό και λίγο μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων με τους Γενουάτες, τον Μάιο ή τον Ιούνιο του 1381, απηύθυνε επιστολή στον Μανουήλ - που βρισκόταν στη Μικρά Ασία - καλώντας τον να επανέλθει το συντομότερο στην Πόλη, εφόσον διέβλεπε ότι κινδύνευε όχι μόνο να μην επανακτήσει τη διαδοχή στο θρόνο²²⁴²,

---

φοβερὸν μὲν σε τοῖς ἐχθροῖς, φίλον δὲ τοῖς οἰκείοις δεικνύναι» (Επιστ. 214, *Τῷ βασιλεῖ*, 7-9 και 15-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 92-93).

²²⁴⁰ Την πεποίθηση αυτή του Δημητρίου για τον Μανουήλ Β΄ αντανακλά νομίζουμε σαφώς το γεγονός, ότι τον παρουσιάζει ως ηθικό πρότυπο ηγεμόνα και τονίζει τον παιδαγωγικό χαρακτήρα του βασιλικού του αξιώματος για τους υπηκόπους του, τονίζοντας ότι «*διὰ τοῦτο δεῖν ἡγούμενος τοὺς σωθησομένους και πρὸς τὸ μέλλον παρασκευάζεσθαι, τὰ μὲν παραινῶν τὰ δὲ ἐπιτάττων, ἔστι δ' ἂν και παραδεικνύς ὡσπερ ἀγαθὸς παιδοτρίβης, τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι ὅπως δεῖ χρῆσθαι τοῖς σώμασι τοὺς νέους διδασκων, οὐκ ἐπαύου πάντας ἀγαθοὺς πολίτας ποιῶν και σώζειν εἰδόμενος, ἂν τι συμβῆ, τὴν αὐτῶν*» (Επιστ. 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 19-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101). Για το λόγο αυτό και τον εγκωμιάζει ως «*τὸν ἐν ἐξουσίᾳ μὲν τοὺς νόμους τηροῦντα, σώφρονα δὲ ἐν νεότητι και δίκαιον μὲν ἐν ἀπορίᾳ, μεγαλόψυχον δὲ ἐν χρήμασι, και λόγους μὲν τιμῶντα ἀμαθίαν δὲ οὐκ ἐλέγχοντα, και ὅλως ἀρετῆς παράδειγμα τοῖς δυναμένοις ὄραν ἐστηκότα*» (Επιστ. 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 26-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101). Πρβλ. Loenertz, *Notes*, σ. 391 εξ. Leonte, *Role*, σ. 31 εξ.

²²⁴¹ Επιστ. 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101.

²²⁴² «*Ἄγε δὴ βασιλέων ἄριστε, τῆ τε Πόλει και ἐμοὶ πλήρου τὸν πόθον, και πέμψον θᾶπτον τοὺς τῆς σῆς παρουσίας ἀγγέλους, μᾶλλον δ' αὐτὸς φάνηθι, τὰ τε παρόντα παύων κακά, και περὶ τῶν μελλόντων τὰς χρηστοτέρας ἡμῖν ἐπανάγων ἐλπίδας. Δέος γὰρ μή σοῦ θραδύνοντος εἰς ὃ μηδέποτ' ἂν τις ἤλπισε τὰ πράγμαθ' ἡμῖν καταντήση*» (Επιστ. 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 29-34, έκδ. R.-J.

αλλά και, λόγω αδυναμίας του Ιωάννη Ε΄ και της ανικανότητας του Ανδρονίκου στη διακυβέρνησή της, υπήρχε σοβαρό ενδεχόμενο να απολεσθεί η Αυτοκρατορία, θεωρώντας τον ως το μόνο ικανό πρόσωπο από την αυτοκρατορική οικογένεια που θα μπορούσε να την απαλλάξει από τον κίνδυνο της υποταγής²²⁴³, ώστε, λόγω της παρατεταμένης απουσίας του, αν και «*χαίρειν ἡμῖν τὴν Πόλιν ὧν ὠφέλητο τῆ μνήμη ποιεῖ, δεδιέναι πάλιν καὶ τρέμειν ἐν τοσοῦτῳ χειμῶνι στεριθεῖσαν τοῦ κυβερνήτου*»²²⁴⁴.

Ο Μανουήλ όμως δεν φαίνεται να ακολούθησε την συμβουλή του Δημητρίου ή το πιθανότερο δεν μπόρεσε να επιστρέψει έγκαιρα από την Μικρά Ασία, ίσως και λόγω των εμποδίων που έθετε ο σουλτάνος. Αλλά ακόμη και αν θα κατάφερνε να επανέλθει στην *μεγάλην Πόλιν*, είναι βέβαιο ότι δεν θα μπορούσε να ανατρέψει τα συμφωνηθέντα και να διασφαλίσει την διαδοχή στο θρόνο, δεδομένου ότι δύο μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 1381, συμφωνήθηκε και η ανακωχή μεταξύ της Γένουας και της Βενετίας. Για το σκοπό αυτό υπογράφηκε, με πρωτοβουλία και διαμεσολάβηση του κόμη Αμεδέου της Σαβοΐας, συνθήκη ειρήνης μεταξύ τους στο Τορίνο, η οποία εκτός από την διευθέτηση του καθεστώτος κυριαρχίας της Τενέδου ερήμην του αυτοκράτορα²²⁴⁵, αναγνώρισε επίσης το δικαίωμα στη διαδοχή του θρόνου στον Ανδρόνικο, ενώ και τον Νοέμβριο του 1382 υπογράφηκε η οριστική συνθήκη της Αυτοκρατορίας με τους Γενουάτες, αφού είχε προηγηθεί η συνοδική επικύρωση των συμφωνηθέντων για τη διαδοχή²²⁴⁶. Οι τελικές υπογραφές στο κείμενο της συνθήκης μάλιστα τέθηκαν επίσημα στην Κωνσταντινούπολη στις 2 Νοεμβρίου, οπότε, όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Κυδώνης έλαβε και πάλι μέρος ως επίσημος διερμηνέας της αυτοκρατορικής αντιπροσωπείας²²⁴⁷, με βάση την οποία επιβεβαιώθηκε η αποκατάσταση του Ανδρονίκου στη διαδοχή, γεγονός που έθλιψε βαθύτατα τον *Μεσάζοντα*, καθώς ο αυτοκράτορας υιοθέτησε τελικά την άποψη των πλούσιων εμπόρων να στερηθεί τη διαδοχή ο Μανουήλ, προκειμένου να ομαλοποιηθούν τα πράγματα στην

Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101-102). Επίσης, βλ. *Επιστ.* 203, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 80-81. Επίσης, βλ. Мешановић, *Јован VII Παλεολογ*, σ. 48 και Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 179.

²²⁴³ «*Ταῦτα καὶ δακρύειν, ἀνακαλουμένην τὰς σὰς βοηθείας*» (*Επιστ.* 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 25-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101).

²²⁴⁴ *Επιστ.* 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101.

²²⁴⁵ Αυτό συνέβη, σύμφωνα με τον Δημήτριο, καθώς «*τοὺς νῦν περὶ τῆς τοῦ Ποσειδῶνος ἀρχῆς φιλονεικοῦντας ἴδωμεν ἀλλήλοις συμβάντας*» (*Επιστ.* 226, *Τῷ Θηβῶν*, 154-156, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 122). Επίσης Barker, *Manuel II*, σ. 40. Радић, *Време Јована V*, σ. 418 εξ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 34. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 445.

²²⁴⁶ Γι' αυτό, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 26. Charanis, *Strife*, σ. 300. Dennis, *Reign*, 44 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 36. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 170 εξ και 190 εξ.

²²⁴⁷ Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 170. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 205. Για τη συνθήκη Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 445.

Κωνσταντινούπολη και να συνεχίσουν εκείνοι απρόσκοπτα την οικονομική τους δραστηριότητα²²⁴⁸.

Μετά και από την τελική διευθέτηση του ζητήματος της διαδοχής, τα πράγματα εξελίχθηκαν αρνητικά τόσο για τον Δημήτριο, όσο και για τον Μανουήλ, ο οποίος, απογοητευμένος από το γεγονός ότι ο Ανδρόνικος αναγνωρίστηκε ως νόμιμος διάδοχος του θρόνου ενώ ο ίδιος, αν και απόλυτα πιστός στον πατέρα του όλα τα προηγούμενα χρόνια, παραγκωνίστηκε, κατέφυγε, καθώς δεν ανέμενε μια τέτοια εξέλιξη²²⁴⁹, περί τα τέλη του φθινοπώρου του 1382 και χωρίς την συγκατάθεση του Ιωάννη Ε΄ στη Θεσσαλονίκη²²⁵⁰. Η ενέργεια του αυτή όμως είχε ως αποτέλεσμα να διαταραχθούν με το πέρασμα του χρόνου εκτός από τις δικές του και οι σχέσεις του Κυδώνη με τον αυτοκράτορα, αλλά και να επιδεινωθεί εκ νέου η θέση του τελευταίου ως αυτοκρατορικού αξιωματούχου στο παλάτι, γεγονός που θα οδηγούσε αργότερα - όπως θα διαφανεί στις επόμενες παραγράφους - στην οριστική του αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία. Η οδυνηρή αυτή εξέλιξη υπήρξε για τον *Μεσάζοντα* αποτέλεσμα όχι μόνο της επιλογής του να υποστηρίξει δημόσια και συνειδητά την ενέργεια του αδικημένου Μανουήλ να εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη και να την κυβερνήσει ως ανεξάρτητος βασιλεύς μέχρι την άνοιξη 1387²²⁵¹, αλλά και της διαφωνίας του σε όλες τις ενέργειες του Ιωάννη Ε΄ εναντίον του περιθωριοποιημένου ηγεμόνα κατά το διάστημα αυτό, εφόσον δεν μπορούσε να συμβιβαστεί με την συνεχιζόμενη αδικία εις βάρος του μαθητή του, όπως επίσης και με την πρόκριση του επικίνδυνου Ανδρονίκου για τη διαδοχή, αλλά και οπωσδήποτε να εξοικειωθεί με την ιδέα της συνέχισης της πολιτικής του ίδιου του αυτοκράτορα για κατευνασμό και υποταγή στη θέληση των Οθωμανών.

6. Ο Δημήτριος και η βασιλεία του Μανουήλ Παλαιολόγου στην Θεσσαλονίκη (1382 - 1387)

Δεν γνωρίζουμε αν ο Μανουήλ, μετά την αποκατάσταση του Ανδρονίκου στη διαδοχή του θρόνου και την παραχώρηση επικράτειας με κέντρο τη Σηλυβρία,

²²⁴⁸ Αυτό σημειώνει αργότερα ο Δημήτριος, αναφερόμενος στα τότε γεγονότα, τονίζοντας για τον παραγκωνισμό του Μανουήλ Β΄ και υπονοώντας προφανώς την δραστηριότητα των εμπόρων, ότι πρόκειται για εκείνους «τούς οὐδὲν τῷ βασιλεῖ βλάβος ἔσεσθαι διὰ τὴν σὴν ἀποδημίαν τότε βοῶντας, μηδ' ἐκείνοις λοιπὸν ἔχειν ἀναισχυντεῖν» (Ἐπιστ. 308, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 230). Επίσης, βλ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 178.

²²⁴⁹ Ἐπιστ. 220, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 7-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101. Επίσης, βλ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 179.

²²⁵⁰ Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 73. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, 2, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 57-58. Επίσης, βλ. Dennis, *Reign*, σ. 38 εξ και 46 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 42 εξ. Радих, *Време Јована V*, σ. 424 εξ. Laiou, *Survey 1204-1453*, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 291. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 159 εξ 179, 187 εξ και 199 εξ.

²²⁵¹ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 206.

προοριζόταν από τον Ιωάννη Ε΄, παρόλο που ήταν εστεμμένος από το 1379, να κυβερνήσει, μετά και το διορισμό του αδερφού του Θεοδώρου στο Μυστρά, τη Θεσσαλονίκη όπως και πριν από το 1373, ή να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, κάτι που νομίζουμε ως το πλέον πιθανό, προκειμένου να συνδράμει τον ασθενή και αδύναμο πατέρα του στην άσκηση της εξουσίας. Ωστόσο, το φθινόπωρο του 1382 ο παραγκωνισμένος βασιλέας, με αφορμή τις οδυνηρές γι' αυτόν εξελίξεις και τον αποκλεισμό του από τη διαδοχή, αναχώρησε αιφνιδιαστικά, μυστικά και απροσδόκητα²²⁵² από την *μεγάλην Πόλιν* χωρίς την αυτοκρατορική συγκατάθεση, θεωρώντας ενδεχομένως ότι κάνει χρήση του δικαιώματος που του είχε παραχωρηθεί με χρυσόβουλλο το 1371, αναλαμβάνοντας και πάλι, τώρα όμως ασκώντας αυτοδίκαια ως βασιλέας και ανεξάρτητος ηγεμόνας, την εξουσία στην γενέτειρα του Κυδώνη²²⁵³.

Το γεγονός ότι ο Παλαιολόγος ηγεμόνας προοριζόταν από τον πατέρα του για να του συμπαρασταθεί στην διοίκηση της Αυτοκρατορίας, αλλά και για να αποτελέσει μάλλον το αντίπαλο δέος για τον ανήσυχο Ανδρόνικο, είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με τον Δημήτριο, η ξαφνική και απρόοπτη φυγή του από την Κωνσταντινούπολη να προκαλέσει την έντονη αντίδραση και να επισύρει την οργή του Ιωάννη Ε΄, ο οποίος έσπευσε αμέσως να αποδοκιμάσει την ενέργειά του, προκειμένου να κατευνάσει το αναμενόμενο μένος του σουλτάνου εναντίον του, αλλά και να εκφράσει την απογοήτευσή του, διότι έχανε το πλέον ικανό και έμπειστο από τα μέλη της οικογένειάς του, το οποίο θα συνέβαλε στην απρόσκοπτη συνέχιση της βασιλείας του. Για το λόγο αυτό και ο Κυδώνης τονίζει, ότι η εσπευσμένη αναχώρηση του Μανουήλ κατέστησε χήρα την *μεγάλην Πόλιν*, η οποία έκτοτε θρηνεί μαζί με το λαό της την απώλειά του «*κάν ταῖς ἐκκλησίαις κάν ταῖς ἀγοραῖς ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς βασιλείοις*»²²⁵⁴, εφόσον, παρά την συμφωνία που επιτεύχθηκε με τους αντιμαχόμενους το καλοκαίρι του 1382, η Αυτοκρατορία συνέχιζε να υποφέρει και ο κίνδυνος για την υποταγή της δεν είχε εκλείψει, εξαιτίας πιθανότατα της συνέχισης - μικρό διάστημα σχετικά μετά την αποκατάστασή του στη διαδοχή - της σφετεριστικής δραστηριότητας του Ανδρονίκου.

Το γεγονός μάλιστα ότι ο πρώην αυτοκράτορας και νέος συμβασιλέας προσπαθούσε, με την υποστήριξη ή και την ανοχή των Γενουατών, πιθανώς των Βενετών και ίσως των Οθωμανών, να εξουθενώσει τον Ιωάννη Ε΄ με πρόσχημα την επιπλέον διεκδίκηση αυτοκρατορικών πόλεων - φρουρίων και εδαφών, ώστε ως αναγνωρισμένος νόμιμος διάδοχος να επανέλθει σύντομα στο θρόνο, σε

²²⁵² Ο Δημήτριος κάνει λόγο για «*τὴν ἀπευκτὴν καὶ μηδενὶ δόξασαν ἐκείνην ἀποδημίαν*» (Ἐπιστ. 203, 5-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 80).

²²⁵³ Πρβλ. Ἐπιστ. 247, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 8-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 150. Επ' αυτού Dennis, *Reign*, σ. 46 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 42 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 57 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 34-35. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 262 και Σ.Χ. Νταγιούκλας, «Διοικητική προσωπογραφία της βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης από το 1343 έως την πρώτη άλωση της πόλης από τους Τούρκους το 1387», *Βυζαντινά* 23 (2002-2003), σ. 176-177 και 179-180.

²²⁵⁴ Ἐπιστ. 203, 4-9 και 15-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 80.

συνδυασμό με το ότι ο απογοητευμένος και ασθενής αυτοκράτορας δυσκολευόταν ή και αδυνατούσε πλέον να ελέγξει τα πράγματα στην Κωνσταντινούπολη και να ασκήσει επαρκώς τα βασιλικά του καθήκοντα χωρίς την αρωγή του Μανουήλ, οδηγεί τον έμπειρο *Μεσάζοντα* στο να παρομοιάζει την Αυτοκρατορία με πλοίο που κινδυνεύει μέσα σε τρικυμία και μάλιστα να φοβάται «*μη δῦσα και τάς ὑπολοίπους ἐλπίδας συγκαταδύση*»²²⁵⁵, καλώντας τον βασιλέα να επανέλθει άμεσα στην Πόλιν, ώστε να αποβεί σωτήρας «*και πατρίδι και γένει*», ό,τι δηλαδή και ο Έκτορας στο παρελθόν για την πολιορκούμενη Τροία²²⁵⁶.

Ο Δημήτριος ωστόσο, παρόλο που αρχικά λυπήθηκε βαθιά για την άκαιρη αποχώρηση του Μανουήλ²²⁵⁷, για την οποία φαίνεται ότι δεν γνώριζε οτιδήποτε νωρίτερα²²⁵⁸, δεν δίστασε να την επιδοκιμάσει έπειτα από μικρό διάστημα, θεωρώντας την ως συνετή πολιτική ενέργεια, τασσόμενος πλήρως στο πλευρό του, αλλά και δηλώνοντας τη χαρά και την ικανοποίησή του για την απόφασή του να εγκατασταθεί ως βασιλεύς στην πατρίδα του. Το γεγονός όμως εκείνο που ενθουσίασε περισσότερο τον Θεσσαλονικέα πολιτικό ήταν ότι ο πρώην μαθητής του θα επιχειρούσε να μετατρέψει τη γενέτειρά του σε εστία αντιστάσεως εναντίον των Οθωμανών για την απελευθέρωση των πόλεων και των εδαφών που είχαν καταληφθεί, αλλά και για να επιτύχει την απαλλαγή της Αυτοκρατορίας από την επαχθή υποτέλεια²²⁵⁹. Εκτός αυτού όμως, ο Μανουήλ, όπως θα πίστευε ο έμπειρος *Μεσάζων*, θα προσπαθούσε επίσης να καταστήσει τη Θεσσαλονίκη κέντρο αναθέρμανσης και καλλιέργειας των παραμελημένων από τον Ιωάννη Ε΄ σχέσεων με τη Δύση, προκειμένου να εξασφαλιστεί στρατιωτική βοήθεια, κάτι όμως που ξεκίνησε, όπως θα διαφανεί στη συνέχεια - λόγω των αντιδράσεων πιθανότατα του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος και του συνόλου σχεδόν του πληθυσμού της -, μόλις το 1385 και υπό την ασφυκτική πίεση και απειλή της οθωμανικής κατάκτησης της πόλεως. Για το λόγο αυτό και κατά την πενταετία της βασιλείας του Παλαιολόγου στη Θεσσαλονίκη ο Δημήτριος αφιέρωσε ολόκληρη σχεδόν τη δραστηριότητά του στην Κωνσταντινούπολη για την υποστήριξη της - όπως πίστευε - αναγεννητικής και απελευθερωτικής του προσπάθειας²²⁶⁰.

Πράγματι ο Μανουήλ, έχοντας συναίσθηση της απειλής από την εξάπλωση και παγίωση των Οθωμανών στην Θράκη, αλλά και την επικείμενη επέλασή τους στην

²²⁵⁵ *Επιστ.* 203, 20-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 80-81.

²²⁵⁶ *Επιστ.* 203, 32-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 81.

²²⁵⁷ Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 35.

²²⁵⁸ Η αφινιδιαστική αναχώρηση του Μανουήλ είχε ως αποτέλεσμα, τους «*μέν πολίτας στένειν τούς δέ πολέμιους τέρπεσθαι*» (*Επιστ.* 243, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 146).

²²⁵⁹ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 206.

²²⁶⁰ Εξαιτίας αυτού μάλιστα, όπως παρατηρεί ο Karpozilos, (*Macedonia*, σ. 85) «*The brief reign of Manuel Palaiologos in Thessaloniki is known primarily from the letters he exchanged with Kydones, whose interest in his native city is attested by the number of letters he wrote between 1382 and 1387*».

Μακεδονία, σχεδίαζε να μετατρέψει τη Θεσσαλονίκη σε ορμητήριο των μελλοντικών του επιχειρήσεων εναντίον τους, προκειμένου να εκκαθαρίσει πρώτα την ανατολική Μακεδονία από την τουρκική παρουσία και, αφού σταθεροποιήσει εκεί την βυζαντινή εξουσία, να προχωρήσει στη συνέχεια στην επανάκτηση των θρακικών εδαφών, απαλλάσσοντας ταυτόχρονα και την Κωνσταντινούπολη από τον ασφυκτικό κλοιό και τον κίνδυνο της πτώσεως. Το γεγονός μάλιστα ότι ο βασιλεύς επρόκειτο να χρησιμοποιήσει τη Θεσσαλονίκη ως βάση για να επιχειρήσει την απελευθέρωση της Αυτοκρατορίας από τον τουρκική απειλή έτυχε της ενθουσιώδους αποδοχής και της ενθάρρυνσης του σφοδρού αντιθωμανού Κυδώνη, ο οποίος πανηγύρισε τις περιορισμένες κατ' αρχάς αλλά σημαντικές του νίκες²²⁶¹. Εξαιτίας μάλιστα των επιτυχιών του αυτών και παρόλο που δεν διέθετε αρκετές πληροφορίες²²⁶², δήλωνε στον Μανουήλ ότι επιθυμούσε να τον υποδεχτεί στην Κωνσταντινούπολη ως ελευθερωτή της Αυτοκρατορίας, ευχόμενος να αξιωθεί να λάβει μέρος και στον τελικό του θρίαμβο, αφού πρώτα όμως καταφέρει να βιώσει την χαρμόσυνη είδηση της τελικής του νίκης, ώστε να είναι παρών κατά «*τὴν ἡμέραν, ἐν ἧ̄ στεφανώσομεν τοὺς ἀγγέλους καὶ δημοσίᾳ θύσομεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας Θεῶ̄*»²²⁶³.

Εκτός όμως από εκείνον, ο Παλαιολόγος ηγεμόνας επαινείται επίσης για τις πολεμικές του νίκες, όπως του υπογραμμίζει με έμφαση ο Δημήτριος, και από το λαό της Κωνσταντινουπόλεως στο σύνολό του²²⁶⁴, ο οποίος θεωρεί ότι «*ἡ πάντας λαθοῦσα ἔξοδος*» του από την *μεγάλην Πόλιν* αποδείχθηκε τελικά συνετή και σώφρων ενέργεια²²⁶⁵, εφόσον κατάφερε ήδη να ενθαρρύνει, να εμπνεύσει, να συσπειρώσει και να ενώσει τους Θεσσαλονικείς και τους λοιπούς κατοίκους της Μακεδονίας, πείθοντάς τους να αγωνιστούν εναντίον του κοινού εχθρού²²⁶⁶, προσελκύνοντας μάλιστα και αρκετούς εθελοντές στον απελευθερωτικό του

²²⁶¹ *Ἐπιστ.* 244, *Τῷ βασιλεῖ*, 6-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 147. Για τις πολεμικές ενέργειες του Μανουήλ, βλ. *Ἐπιστ.* 247, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 150-151 *Ἐπιστ.* 249, *Τῷ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 153-155. *Ἐπιστ.* 312, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 238. Επίσης, βλ. Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 35. Loenertz, *Remarques*, σ. 476-477. Dennis, *Reign*, σ. 57-76 και 73. Ostrogorsky, *Ἱστορία*, Γ', σ. 246. Barker, *Manuel II*, σ. 45-49. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 157-159. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 206. Karpozilos, *Macedonia*, σ. 85. Ζαχαριάδου, *Αυτοδιοίκηση*, σ. 347 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Θεσσαλονίκη*, σ. 225 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 449. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6. Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 73.

²²⁶² *Ἐπιστ.* 244, *Τῷ βασιλεῖ*, 14-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 147-148.

²²⁶³ *Ἐπιστ.* 244, *Τῷ βασιλεῖ*, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 148.

²²⁶⁴ *Τῆς γὰρ τῶν πολιτῶν τιμῆς καὶ αὐτὸς μετέχω τοῦ μέρους* (*Ἐπιστ.* 247, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 151).

²²⁶⁵ *Ἐπιστ.* 247, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 10-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 150.

²²⁶⁶ *Ἐπιστ.* 247, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 150.

αγώνα²²⁶⁷. Για το λόγο αυτό και στις επιστολές που του απευθύνει το χειμώνα του 1382/83 του δηλώνει ότι χαίρεται «τῷ τὴν πατρίδα μοι τοιοῦτον εὐτυχῆσαι δεσπότην, ὃς τοῖς αὐτοῦ πόνοις τοὺς βαρβάρους ἐλάσας δώσει ταύτη σεμνύνεσθαι τῷ τῆς ἐλευθερίας αὐτὴν ἄρξαι Ῥωμαίοις»²²⁶⁸. Προκειμένου μάλιστα να τον ενθαρρύνει περισσότερο, του επισημαίνει επιπλέον ότι οι εξελίξεις θα είναι πολύ θετικές έπειτα και από τις πρώτες του επιτυχίες εναντίον των Οθωμανών, ώστε να θεωρεί βέβαιο πως και η θεία Πρόνοια θα συνδράμει την δίκαιη προσπάθειά του για να καταστεί «κοινὸς ἀρχηγέτης τῆς κοινῆς ἐλευθερίας»²²⁶⁹, εννοώντας δηλαδή ότι θα καταφέρει να επιτύχει την απαλλαγή από την επαπειλούμενη οθωμανική κατάκτηση της Αυτοκρατορίας, γεγονός που θα τον καταστήσει οπωσδήποτε στη συνέχεια, σε αντίθεση με τον διασπαστικό και φιλοοθωμανό συναυτοκράτορα Ανδρόνικο, το πλέον κατάλληλο πρόσωπο στη συνείδηση του λαού για να διαδεχτεί τον πατέρα του στο θρόνο.

Για να επιτύχει ωστόσο ο Μανουήλ στο εγχείρημά του να απελευθερώσει τα κατελημμένα εδάφη και να απαλλάξει ολοκληρωτικά την Αυτοκρατορία από τον τουρκικό κίνδυνο, ήταν πρωτίστως απαραίτητο, όπως του επισημαίνει ο Κυδώνης, να ανασυγκροτήσει εσωτερικά την Θεσσαλονίκη, αλλά και παράλληλα να σταθεροποιήσει και να ενισχύσει την εξουσία του, οργανώνοντας με σύνεση και διοικώντας με φρόνηση την πόλη. Ως πρότυπο για την ορθή αυτή οργάνωση, προτείνει στον διανοούμενο ηγεμόνα να ακολουθήσει τις αρχές της, πλατωνικού και αριστοτελικού τύπου, νεοπλατωνίζουσας *ἀρίστης Πολιτείας*, όπως ίσως του τις δίδαξε ο ίδιος στο πλαίσιο της βασιλικής παιδείας που του πρόσφερε στο παρελθόν, ώστε να κυβερνήσει εκεί ως *φιλόσοφος βασιλεύς*, προκειμένου να μετατρέψει την γενέτειρά του σε μια ιδεώδη κοινωνία δικαιοσύνης, η οποία θα στηρίζεται απαρέγκλιτα στην τήρηση των νόμων, προσαρμοσμένη οπωσδήποτε στις ανάγκες της εποχής, όπως ίσως προσπάθησε να πράξει αργότερα και ο άλλος μαθητής του, Γεώργιος Πλήθων - κάτω από άλλες συνθήκες και υπό διαφορετικές προϋποθέσεις - για την οργάνωση και ενίσχυση του Μυστρά²²⁷⁰.

²²⁶⁷ *Επιστ. 247, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 19-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 150-151. Επ' αυτού βλ. επίσης Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 34-35. Dennis, *Reign*, σ. 64 και 70-72. Barker, *Manuel II*, σ. 48. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 157.

²²⁶⁸ *Επιστ. 247, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 40-42, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 151.

²²⁶⁹ *Επιστ. 249, Τῷ βασιλεῖ*, 59-61, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 155.

²²⁷⁰ Για το έργο του Πλήθωνος στο Μυστρά, βλ. συνοπτικά Ι.Π. Μαμαλάκι, *Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων*, (Texte und Forschungen zur Byzantinisch-neugriechischen Philologie n. 32), Αθήνα 1939. F. Masai, *Pléthon et le platonisme de Mistra*, Paris : Les Belles Lettres, 1956. Χ. Σολδάτου, *Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων. Συμβολή εις το εθνικόν έργον του φιλοσόφου εις τον Μυστράν και την θεμελίωσην υπ αυτού των πλατωνικών σπουδών εις την Φλωρεντίαν*, Αθήνα 1973. Θ.Σ. Νικολάου, *Αι περι Πολιτείας και Δικαίου ιδέαι του Γ. Πλήθωνος Γεμιστού*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 13), Θεσσαλονίκη : Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, 1989². Σ.Π. Σπέντζα, *Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων, Ο φιλόσοφος του Μυστρά. Οι οικονομικές, κοινωνικές και δημοσιονομικές του απόψεις*, Αθήνα : Καρδαμίτσα, 1996⁴. Χ. Μπαλόγλου, «Αι περί ιδιοκτησίας απόψεις του Γεωργίου Γεμιστού - Πλήθωνος και η θέσις των εις την ιστορίαν των οικονομικών ιδεών», *ΕΕΒΣ* 50 (1999-2000), σ. 17-38.

Προσπαθώντας να ενθαρρύνει ακόμη περισσότερο τον Μανουήλ ο λόγιος *Μεσάζων*, αλλά και να τον πείσει να εφαρμόσει το φιλοσοφικό του πρότυπο για την πολιτική οργάνωση της Θεσσαλονίκης το 1382/83, του δηλώνει ότι προτίθεται να σταθεί με την παρουσία και τη συνδρομή του αρωγός στο έργο αυτό, ώστε η γενετείρά του να μετατραπεί σε μια άρτια οργανωμένη *Πολιτείαν*, θεμελιωμένη σταθερά στις νεοπλατωνίζουσες πολιτικές αρχές²²⁷¹, η οποία ωστόσο και παρόλο που δεν αναφέρει οτιδήποτε επ' αυτού, θα έπρεπε πιθανότατα, επειδή πλέον θα επρόκειτο για χριστιανική Πολιτεία και θα ήταν απαραίτητη η συνεργασία με τη Δύση και τον παπικό θρόνο, να ενσωματώνει και στοιχεία από την συνθέτουσα πλατωνικά και αριστοτελικά στοιχεία επίσης νεοπλατωνίζουσα *Πολιτεία του Θεού* (*Civitas Dei*) του ιερού Αυγουστίνου²²⁷².

Ο Κυδώνης ωστόσο, παρόλο που στις επιστολές του δήλωνε αρχικά στον Μανουήλ που τον προσκαλούσε, ότι θα επιθυμούσε να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη για να συμβάλλει στην οργάνωση της πόλεως και την ευόδωση του αντιτουρκικού του αγώνα, αργότερα, ίσως από την άνοιξη του 1383, του επισημαίνει ότι αδυνατεί να ανταποκριθεί στην πρόσκλησή του, όχι διότι στην Κωνσταντινούπολη τον εμποδίζουν τα Μάγγανα, όπως θα ισχυριζόταν μάλλον ο ηγεμόνας, νομίζοντας ότι βρίσκεται εκ νέου σε απομόνωση από το παλάτι, αλλά επειδή ο αυτοκράτορας εξακολουθούσε πιθανότατα να αρνείται ρητά την αναχώρησή του από την υπηρεσία του, ώστε να είναι δεσμευμένος εύσχημα εκεί με «πέδας άδαμαντίνας»²²⁷³. Παρά ταύτα όμως, δεν παύει να τονίζει με επιμονή στον Παλαιολόγο βασιλέα ότι μόνο με την άρτια οργάνωση και την σταθεροποίηση της εξουσίας του στη Θεσσαλονίκη, αλλά και την άσκηση της διοίκησης από εκείνον ως

Χ.Π. Μπαλόγλου, *Γεώργιος Πλήθων-Γεμιστός επί των πελοποννησιακών πραγμάτων. Βυζαντινό κείμενο - Μετάφραση - Σχόλια*, Αθήνα : Ελεύθερη Σκέψις, 2002. D.-R. Reinsch, *Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων, Νόμων συγγραφή ένα όραμα για μια ιδανική πολιτεία*, μτφρ. Δ.Κ. Χατζημιχαήλ, Θεσσαλονίκη : Ζήτρος, 2005. N. Siniossoglou, *Radical Platonism in Byzantium. Illumination and Utopia in Gemistos Plethon*, Cambridge (UK) : Cambridge University Press, 2011. Γ. Γεωργακάκη, *Πολιτικές και οικονομικές πρακτικές πριν την άλωση του Βυζαντίου. Το πρόγραμμα του Γεωργίου Γεμιστού ή Πλήθωνος*, (ΜΔΕ), Θεσσαλονίκη 2014. Γ. Σμαρνάκη, *Βυζαντινή Αναγέννηση και Ουτοπία. Ο Πλήθων και το Δεσποτάτο του Μοριά*, Αθήνα : Ευρασία, 2017.

²²⁷¹ *Επιστ.* 258, 4-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 162-163.

²²⁷² Η Πολιτεία του Θεού (*Civitas Dei*), σύμφωνα με τον ιερό Αυγουστίνου, θα είναι εκείνη που θα καταλάβει εντός της ιστορίας την ανώτερη θέση μεταξύ των υπολοίπων, εφόσον δημιουργήθηκε από τη θεία Πρόνοια στο πλαίσιο του απόλυτου προορισμού του ανθρώπου και γι' αυτό θα επικρατεί σ' αυτήν η αιώνια ευδαιμονία. Πρβλ. Ιερού Αυγουστίνου, *Περί Πολιτείας του Θεού*, XII, 30, μτφρ. Α. Δαλέζιου, *Ιερού Αυγουστίνου, Η Πολιτεία του Θεού (De Civitate Dei)*, τ. Δ' (Βιβλ. XIV-XXII), Αθήναι : Γραφείον Καλού Τύπου, (1956), σ. 310 εξ. Επ' αυτού, βλ. εκτενώς Α. Καψάλη, *Ο Ιερός Αυγουστίνος και η Πολιτεία του Θεού. Συμβολή στην εκκλησιαστική ιστοριογραφία του Ε' αιώνα*, Θεσσαλονίκη : Ostracon, 2014. Επίσης *Αυγουστίνος Ιππώνος, Η Πολιτεία του Θεού (Βιβλίο Ι)*, μτφρ. Ν Ζαρωτιάδη, πρόλ. - επιμ. Χρ.Αθ. Αραμπατζή, εισαγ. Αθ. Καψάλη, Θεσσαλονίκη : Ostracon, 2015. Πριγκιπάκης, *Επίδραση*, σ. 30-31 και Πριγκιπάκης, *Κυδώνης Πρωτείο*, σ. 629.

²²⁷³ *Επιστ.* 276, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 195. Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 35

φιλόσοφον βασιλέα με δικαιοσύνη, θα ήταν δυνατό να ανακτήσει η πόλη τις απαραίτητες εσωτερικές δυνάμεις, ώστε να ανυψωθεί το καταρρακωμένο ηθικό των κατοίκων της, να καταφέρει να οργανώσει αξιόμαχο στρατό και να προχωρήσει στην απώθηση των Οθωμανών και την απελευθέρωση της Αυτοκρατορίας²²⁷⁴.

Ο Δημήτριος ωστόσο, παρά την διαφωνία του με τη στάση του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος στην *μεγάλην Πόλιν* απέναντι στον Μανουήλ και παράλληλα με την προσπάθειά του να υποστηρίξει τον φίλο του βασιλέα στην Θεσσαλονίκη, συνεχίζει απρόσκοπτα όπως φαίνεται την *λειτουργίαν* του ως *Μεσάζων* στην αυτοκρατορική υπηρεσία. Για το λόγο αυτό και, κατά το διάστημα λίγο μετά τη διευθέτηση της διαδοχής και την αναχώρηση του Μανουήλ από την Κωνσταντινούπολη, ίσως και εντός του 1382, αναλαμβάνει νέα αποστολή ως πρέσβης και ταξιδεύει στη Μυτιλήνη. Ο Ιωάννης Ε΄ είχε αποφασίσει όπως φαίνεται να διευθετήσει το ζήτημα που εκκρεμούσε από την περίοδο της πραξικοπηματικής βασιλείας του Ανδρονίκου Δ΄ και αφορούσε στην επάνοδο της πόλεως της Αίνου²²⁷⁵, που βρισκόταν στην έξοδο του Έβρου, από την κυριότητα του άρχοντα της Λέσβου *Francesco I. Gattilusio* στην αυτοκρατορική επικράτεια. Ως το πλέον κατάλληλο πρόσωπο για να αναλάβει τις διαπραγματεύσεις, καθώς συνδεόταν με μακροχρόνια και στενή φιλία με τον *Gattilusio*, θεωρήθηκε ο Κυδώνης, ο οποίος επανήλθε στο νησί έπειτα από δέκα χρόνια περίπου, αυτή τη φορά όμως όχι ως προσκεκλημένος και φιλοξενούμενος του άρχοντά του, αλλά με την ιδιότητα του πρέσβη του αυτοκράτορα και την οδυνηρή αποστολή να διαπραγματευθεί την επιστροφή της Αίνου.

Η θέση του *Μεσάζοντος* ήταν εξαιρετικά δύσκολη και λεπτή, καθώς δεν θα έπρεπε να δυσαρεστήσει τον αυτοκράτορα με την άρνηση για ανάληψη ή αποτυχία της αποστολής, αλλά ούτε και να πικράνει τον φίλο του *Gattilusio* με την υπερβολική του επιμονή στην αυτοκρατορική απαίτηση. Για το λόγο αυτό και πριν αναχωρήσει για την Μυτιλήνη απηύθυνε στον Γενουάτη άρχοντα επιστολή με την οποία του ανακοίνωσε την ανάληψη της πρεσβείας εκ μέρους του ως υποχρεωτικής και αναγκαίας, επισημαίνοντάς του παράλληλα ότι δεν ήταν στις προθέσεις του να του δημιουργήσει περισσότερες δυσκολίες, ούτε ο σκοπός του να αποχωρήσει νικητής από τις διαπραγματεύσεις²²⁷⁶. Φαίνεται ωστόσο ότι ο *Gattilusio* δεν επιθυμούσε να διαπραγματευτεί την αποδέσμευση της Αίνου από την επικράτειά του και γι' αυτό, επειδή ο έμπειρος πολιτικός γνώριζε ότι θα συναντούσε σοβαρή αντίδραση, προσπάθησε να εξομαλύνει τα πράγματα με την επιστολή και να προετοιμάσει καλύτερα το κλίμα για τις συνομιλίες, τονίζοντας επιπλέον στον

²²⁷⁴ *Επιστ. 259, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 163-164.

²²⁷⁵ Loenertz, *Les recueils*, σ. 115. Ζαφειρίου, *Θράκη*, σ. 109-110. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 199 και 218.

²²⁷⁶ «Όταν μέ βασιλεύς πρός σέ πέμπη περι ὧν ἀλλήλοις ἀμφισθητεῖτε διαλεξόμενον, βουλοίμην ἄν σε μή χαλεπαίνειν ἐμοί μηδέ τήν τῶν πραγμάτων δυσκολίαν ἐπ' ἐμέ τρέπειν μηδέ νομίζειν νίκης ὀρεγόμενον τὰς ἀντιλογίας ποιεῖσθαι. Οὔτε ἐγὼ φιλόνηκός τις ἄλλως καί δύσερις» (*Επιστ. 242, Φραντζίσκω τῷ τῆς Μιτυλήνης ἄρχοντι*, 4-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 145-146)

άρχοντα ότι, όταν θα συναντηθούν στη Μυτιλήνη, θα πρέπει να επιδείξει πρωτίστως κατανόηση, εφόσον προσέρχεται εκεί εκ μέρους και ως πρέσβης του Ιωάννη Ε'²²⁷⁷.

Κατά δεύτερο λόγο του επισημαίνει επίσης, ότι είναι απαραίτητο να συνυπολογίσει ότι και ο ίδιος ως αξιωματούχος ανέλαβε την πρεσβεία ενσυνείδητα προκειμένου να βοηθήσει την πατρίδα του, αλλά και διότι θεωρεί το αυτοκρατορικό αίτημα ως δίκαιο, δηλαδή ουσιαστικά επιβεβλημένη την επιστροφή της Αίνου στην αυτοκρατορική επικράτεια. Μάλιστα δε, όπως του υπογραμμίζει, δεν θα προσπαθούσε να τον πείσει αν δεν πίστευε πρώτα εκείνος στο δίκαιο του αιτήματος που κομίζει ως πρέσβης του Ιωάννη Ε', εφόσον, σε αντίθετη περίπτωση, δεν θα αναλάμβανε την αποστολή, «οὐδ' ἂν μυριάκις ὁ τε βασιλεὺς ἐπέταττε καὶ ἡ πατρίς προσηνάγκαζεν»²²⁷⁸. Ἐτσι, όπως αναφέρει στον *Gattiluso*, έρχεται στην Μυτιλήνη ειρηνικά, ζητώντας του να αποδεχτεί το αίτημά του με πραότητα, χωρίς πικρία και εκτόξευση εναντίον του κατηγοριών, τηρώντας δ' «ὡς νόμος καὶ τῷ πρεσβευτῇ τὴν τιμὴν», καθόσον, σε αντίθετη περίπτωση, πρόκειται να παραιτηθεί από την αποστολή, οπότε τον προειδοποιεί ότι θα αποσταλούν πρέσβεις «οἱ σου τῶν λόγων ἴσως ἤττον ἀνέξονται»²²⁷⁹.

Η επιστολή φαίνεται πως απέφερε κάποια, μάλλον πενιχρά, αποτελέσματα, ώστε ο άρχοντας της Λέσβου να τον δεχτεί ειρηνικά και να συγκατανεύσει αρχικά σε διαπραγματεύσεις, γι' αυτό και ο Κυδώνης πραγματοποίησε τελικά το ταξίδι στην Μυτιλήνη, όπου έγινε δεκτός μάλλον με ανάμεικτα αισθήματα. Είναι σχεδόν βέβαιο μάλιστα, ότι κατά τις επαφές του με τον *Gattiluso* και τους επιτελείς του αντιμετώπισε σοβαρές δυσκολίες²²⁸⁰, ώστε, γράφοντας στον Ραδηνό, να παρατηρεί ότι υπήρχε σοβαρός κίνδυνος να αποβούν άκαρπες οι προσπάθειες και χωρίς αποτελέσματα οι συνομιλίες, καθώς ο άρχοντας ήταν ενοχλημένος και μόνο με το γεγονός ότι επρόκειτο να διαπραγματευτεί για την Αίνο, ώστε μετά την πρώτη του συνάντηση με την πρεσβεία να αναθέσει πιθανότατα στους επιτελείς του να συνεχίσουν τις δύσκολες διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Επειδή, καθώς φαίνεται, δεν υπήρχε εκ μέρους του *Gattiluso* πρόθεση για ικανοποίηση του αιτήματος να αποδοθεί η πόλη στην αυτοκρατορική διοίκηση, οι εκπρόσωποί του κωλυσιεργούσαν σκόπιμα και έθεταν διαρκώς εμπόδια στις συνομιλίες, αλλά και

²²⁷⁷ «τούς λόγους εἶναι πρῶτον μὲν ἀνδρὸς ὀφείλοντος ἀνέχειν τοὺς ὑπὲρ ὧν πρεσβεύων ἀφῖκται» (Ἐπιστ. 242, *Φραντζίσκω τῷ τῆς Μιτυλήνης ἄρχοντι*, 13-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 145).

²²⁷⁸ Ἐπιστ. 242, *Φραντζίσκω τῷ τῆς Μιτυλήνης ἄρχοντι*, 13-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 146.

²²⁷⁹ Ἐπιστ. 242, *Φραντζίσκω τῷ τῆς Μιτυλήνης ἄρχοντι*, 19-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 146.

²²⁸⁰ «Καὶ τὸ τοῖς ἐνταῦθα συγγίνεσθαι Σκύθαις ἄντικρύς ἐστὶ διαλέγεσθαι, οὕτως οὐκ ἐστὶν ἐνταῦθα περιτυχεῖν ἀνδρὶ καθαρῶς ἐλληνίζοντι, ἀλλ' ἢ βαρβάρῳ παντελῶς ἀνάγκη συνεῖναι, ἢ πάντα χρήματα μινυῖντι, καὶ πρὸς ὃν οὐδ' ἐρμηνέως ῥάδιον εὐπορῆσαι» (Ἐπιστ. 202, 21-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 79).

καθυστερούσαν αρκετά για να δώσουν τις τελικές τους απαντήσεις. Για το λόγο αυτό και ο Δημήτριος αναγκάστηκε να παρατείνει για αρκετό διάστημα την παραμονή του στο νησί, αναμένοντας μάταια την θετική τους απόκριση²²⁸¹, εφόσον η πρεσβεία ολοκληρώθηκε τελικά χωρίς αποτέλεσμα²²⁸², αφού η οριστική απάντηση ήταν αρνητική²²⁸³ και η φιλική σχέση του Μεσάζοντος με τον *Gattiluso* πιθανότατα ελαφρώς επιβαρημένη.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του Κυδώνη στη Μυτιλήνη όμως, είναι πολύ πιθανό ότι ο Μανουήλ προσπάθησε να προετοιμάσει το έδαφος για την έλευσή του στη Θεσσαλονίκη. Ωστόσο φαίνεται ότι συνάντησε σοβαρές αντιδράσεις κυρίως από το εκκλησιαστικό περιβάλλον της πόλεως. Έτσι ο Δημήτριος, επειδή γνώριζε ότι ως αντιαπαλμίτης και αιρετικός θεωρούνταν πρόσωπο μη αποδεκτό στην γενέτειρά του, προσπάθησε επανερχόμενος στην Κωνσταντινούπολη να μεταστρέψει το αρνητικό κλίμα εις βάρος του και να κατευνάσει τις αντιδράσεις των εκεί πλειοψηφούντων παλαμιτών εναντίον του, απευθύνοντας μεταξύ Νοεμβρίου του 1382 και Σεπτεμβρίου του 1383 επιστολή²²⁸⁴ προς τον άλλοτε φίλο του και εκείνη την περίοδο ηγέτη των αντιπάλων του στη Θεσσαλονίκη, μητροπολίτη Ισίδωρο Γλαβά²²⁸⁵, ο οποίος ενώ τον επαινούσε ως λόγιο και διανοούμενο, δεν παρέλειπε παράλληλα να τον συκοφαντεί και να τον ψέγει ως κακόδοξο και αιρετικό²²⁸⁶. Μέσω της επιστολής του ο έμπειρος πολιτικός προσπαθεί να εξηγήσει στον Γλαβά σε ήπιο τόνο ότι δεν ασπάστηκε και δεν υποστηρίζει τη ρωμαιοκαθολική πίστη επειδή προσδοκά κάποιο υλικό όφελος²²⁸⁷, τονίζοντάς του μάλιστα υπερβολικά, ότι στην

²²⁸¹ *Επιστ.* 202, 28-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 79.

²²⁸² Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 205 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 34.

²²⁸³ Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 218.

²²⁸⁴ Hatlie, *Life-Artistry*, σ. 90 εξ.

²²⁸⁵ *Επιστ.* 235, *Τῷ θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 130-134. Για τον Ισίδωρο, βλ. L. Petit, «Les évêques de Thessalonique», *EO* 5 (1901-1902), σ. 94-95. L. Petit, «Le Synodicon de Thessalonique», *EO* 18 (1916-1919), σ. 249-250. Ν.Α. Βέη, «Αι Πασχάλια Επιγραφαί του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης και ο μητροπολίτης αυτής Ισίδωρος Γλαβάς (+1396)», *BNJ* 7-8 (1928-1930), σ. 140-160. R.-J. Loenertz, «Isidore Glabas, métropolitane de Thessalonique (1380-1396)», *REB* 6 (1948), σ. 181-187. Κ.Ν. Τσιρπανλή, «Συμβολή εις την ιστορίαν της Θεσσαλονίκης. Δύο ανέκδοτοι Ομιλῆαι Ἰσιδώρου αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης», *Θεολογία* 42 (1971), σ. 548-581. Β.Χ. Χριστοφορίδη, «Ο Ισίδωρος Θεσσαλονίκης και τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής του», *ΕΕΘΣΑΠΘ* 29 (1986-1989), σ. 517-591. G.T. Dennis, «The Late Byzantine Metropolitans of Thessalonike», *DOP* 57 (2003), σ. 257-259. Ε.Χ. Αντωνούδη, *Ἰσίδωρος Θεσσαλονίκης. Βίος και Ἔργο*, (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2005. J. Preiser-Kapeller, *Studien zu den Metropoliten und Bischöfen des Patriarchats von Konstantinopel in der Palaiologenzeit (1258-1453)*, Bd. II, Wien 2006, σ. 483-484. Αικ.-Ε. Κρικώνη, *Ἰσίδωρος Γλαβάς, Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Ἱστορικά, Πνευματικά και Κοινωνικά προβλήματα*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007.

²²⁸⁶ *Επιστ.* 235, *Τῷ θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ*, 14-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 130-131. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 36.

²²⁸⁷ *Επιστ.* 235, *Τῷ θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ*, 67-68, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 132.

Κωνσταντινούπολη που βρίσκεται εκείνη την περίοδο αγωνίζεται, λόγω της δυσχέρειας των καταστάσεων, να εξασφαλίσει ακόμη και τα απαραίτητα μέσα για την επιβίωσή του²²⁸⁸, καθώς μια από τις κατηγορίες που είχαν εκτοξευτεί εναντίον του από το εκεί εκκλησιαστικό περιβάλλον ήταν είτε ότι χρηματίστηκε για να προσχωρήσει στο Ρωμαιοκαθολικισμό, είτε ότι έλαβε μεγάλα ποσά ως αντίτιμο της μεταστροφής του. Τις ρωμαιοκαθολικές του αντιλήψεις υποστηρίζει, όπως δηλώνει στον Ισίδωρο που τον κατηγορεί ότι «καινολογεῖ»²²⁸⁹, από την πεποίθηση ότι υπηρετεί την αλήθεια, η οποία στηρίζεται, όπως διατείνεται, στην Αγία Γραφή και τους Πατέρες, αλλά και έχει ως συστατικό της στοιχείο την πειθώ με την λογική της επιχειρηματολογία²²⁹⁰. Για το λόγο αυτό και του υπογραμμίζει ότι οι όποιες ενέργειές του εναντίον του δεν τον πτοούν, εφόσον δεν φοβήθηκε σπουδαιότερους αντιπάλους από εκείνον, όπως οι ηγέτες των παλαμιτών παλαιότερα, υπονοώντας προφανώς τον πατριάρχη Φιλόθεο στην *μεγάλην Πόλιν*, αλλά ούτε και τις διώξεις και τις καταδίκες εναντίον αθώων²²⁹¹, όπως ήταν προφανώς αυτή του αδερφού του, αλλά και των υπολοίπων αντιπαλαμιτών.

Τα πράγματα ωστόσο φαίνεται ότι με το πέρασμα του χρόνου δεν εξελίσσονταν ομαλά για την απελευθερωτική προσπάθεια του Μανουήλ στη Θεσσαλονίκη, εξαιτίας κυρίως της αδυναμίας, αλλά και της απροθυμίας των πολιτών της να συνδράμουν την προσπάθειά του, παρόλο που την άνοιξη του 1383 έφτασαν, όπως ήδη αναφέρθηκε, πολλοί εθελοντές από την Κωνσταντινούπολη κυρίως για να τον υποστηρίξουν στον αγώνα εναντίον των Οθωμανών²²⁹². Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ζητήσει και πάλι ο Παλαιολόγος βασιλέας από τον Κυδώνη την άνοιξη ή το καλοκαίρι του 1383 να μεταβεί στη γενέτειρά του²²⁹³ με σκοπό να χρησιμοποιήσει προφανώς το κύρος και την πειθώ που διέθετε ως ανώτατος αξιωματούχος και δεινός ρήτορας, προκειμένου να εμπυχώσει και να διεγείρει τους συμπατριώτες του να συμπαρασταθούν στον δίκαιο αγώνα του²²⁹⁴. Ο Δημήτριος όμως, παρόλο που θα ήθελε να ενισχύσει τον μαθητή του, δεν θα πρέπει να απάντησε στην πρόσκλησή του, αλλά και ούτε να ανταποκρίθηκε στην εκκλησή του, ζητώντας από τον ηγεμόνα μέσω κοινού τους φίλου να μη θεωρήσει ως «*ραθυμίαν*» το γεγονός ότι είναι απαραίτητο να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον η

²²⁸⁸ *Επιστ. 235, Τῷ θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ*, 67-78, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 132.

²²⁸⁹ *Επιστ. 235, Τῷ θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ*, 79, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 132.

²²⁹⁰ *Επιστ. 235, Τῷ θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ*, 93-141, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 133-134.

²²⁹¹ *Επιστ. 235, Τῷ θαυμασιωτάτῳ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης κυρίῳ Ἰσιδώρῳ τῷ Γλαβᾶ*, 87-88, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 132.

²²⁹² *Επιστ. 247, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 19-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 150-151.

²²⁹³ Μαν. Παλαιολόγος, *Επιστ. 3 και 4, Τῷ Κυδώνη*, 36-53 και 23-31, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 9 και 13 (αντίστοιχα).

²²⁹⁴ *Επιστ. 279, 19-26*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 198. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 48. Dennis, *Reign*, σ. 71. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 36. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 206-207.

επιθυμία του να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη προσέκρουσε πιθανότατα και πάλι στις σοβαρές αντιρρήσεις που θα είχε ο Ιωάννης Ε'²²⁹⁵, τις οποίες ευελπιστεί να υπερβεί σύντομα, και τότε, όπως τον διαβεβαιώνει, «ὄψεται με βασιλεύς παριόντα»²²⁹⁶.

Η αποφυγή του *Μεσάζοντος* να ανταποκριθεί στην πρόσκληση, είναι πολύ πιθανό ότι συνδέεται με την άρνηση του Ιωάννη Ε' να αποχωρήσει από την *μεγάλην Πόλιν*, αλλά και με την έντονη ενόχλησή του για την χωρίς άδεια εγκατάσταση του Μανουήλ στη Θεσσαλονίκη. Κυρίως όμως αυτή θα πρέπει να οφειλόταν στο γεγονός ότι ο έμπειρος πολιτικός γνώριζε, ότι η παρουσία του στη Θεσσαλονίκη ως φιλοδυτικού πολιτικού, σφοδρού αντιπαλαμίτη και Ρωμαιοκαθολικού πιστού θα δημιουργούσε μάλλον περισσότερα προβλήματα στις σχέσεις του Μανουήλ με τους πολυπληθείς ανθενωτικούς και θερμούς οπαδούς της παλαμικής θεολογίας Θεσσαλονικείς, με επικεφαλής προφανώς τον μητροπολίτη Ισίδωρο. Αντίθετα, με την παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη, θεωρούσε ότι θα ωφελούσε περισσότερο τον Παλαιολόγο ηγεμόνα στον αγώνα του, αλλά και θα προσπαθούσε επίσης να τον προβάλλει και να τον διατηρήσει στη συνείδηση του λαού της *Πόλεως* ως τον πλέον κατάλληλο για τη διεκδίκηση του θρόνου, εφόσον οι σχέσεις του Ιωάννη Ε' με τον Ανδρόνικο ήταν ήδη αρκετά τεταμένες.

Εκτός αυτών όμως, ο Δημήτριος δεν φαίνεται ότι επιθυμούσε να οδηγήσει και πάλι τις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα, που ήταν ήδη επηρεασμένες λόγω της γνωστής στο παλάτι υποστήριξης που παρείχε στον Μανουήλ, σε ρήξη, καθώς η ενδεχόμενη μετάβασή του στην γενέντειρά του φέροντας μάλιστα και το αξίωμα του *Μεσάζοντος*, θα ήταν επιλέον μια κίνηση διαμετρικά αντίθετη με την πολιτική κατευνασμού των Οθωμανών που επιδίωκε ο Ιωάννης Ε'²²⁹⁷, η οποία ενδεχομένως θα απέβαινε βλαπτική, με δεδομένες τις δύσκολες συνθήκες της περιόδου αυτής, και για την Αυτοκρατορία, εφόσον εξακολουθούσε να είναι, ως ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος, ένας από τους πλέον στενούς αυτοκρατορικούς συνεργάτες και η παρουσία του εκεί θα προκαλούσε πιθανότατα την αντίδραση του σουλτάνου.

Έτσι, παραμένοντας στην *μεγάλην Πόλιν* ο πολύπειρος πολιτικός και υποστηρίζοντας σταθερά τον Μανουήλ, διατήρησε παράλληλα - όπως φαίνεται - και την ισορροπία στις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα, οι οποίες δεν θα πρέπει μάλλον να είχαν επηρεαστεί σοβαρά ούτε από τη διπλωματική του αποτυχία στη Μυτιλήνη. Για το λόγο αυτό και σε επιστολή που απευθύνει εντός του 1383 στον Γεώργιο Φιλόσοφο, τον ενημερώνει ότι ήταν παρών στο παλάτι κατά την παραλαβή της επιστολής του από τον Ιωάννη Ε', την οποία ανέγνωσε ο ίδιος με εντολή του

²²⁹⁵ «ἔστι τὸ κωλύον δυνάμει μὲν οἷον μὴ βιασθῆναι, πειθοῖ δὲ οὐκ εἶκον, ἀλλὰ καὶ προσοργιζόμενον, εἴ τις αὐτὸ βούλοιο λόγοις παραμυθεῖσθαι. Ὡστ' ἀνάγκη μένειν, ἀναμένοντας ὁπὸτ' αὐτόματον ὥσπερ πυρετοῦ περίοδος λήξειεν» (Ἐπιστ. 279, 46-49, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 199. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 35-36.

²²⁹⁶ Ἐπιστ. 279, 50-51, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 199.

²²⁹⁷ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 207.

ενώπιον της συγκλήτου²²⁹⁸, διαβεβαιώνοντάς τον επιπλέον ότι στη συνέχεια επιχειρηματολόγησε υπέρ του αιτήματος της επιστροφής του στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και της οικονομικής του ενίσχυσης, προβάλλοντας τον ισχυρισμό, ότι «αίσχρὸν εἶη τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων τοὺς παρ' ἡμῖν πεπαιδευμένους τῶν ἀνδρῶν, βουλομένους τε καὶ δυναμένους εὖ ποιεῖν τὴν πατρίδα, ταύτην φεύγοντας ἐπ' ἄλλους ἀποδιδράσκειν»²²⁹⁹. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ μάλιστα, ὁ αυτοκράτορας συμφώνησε στὴν ικανοποίηση καὶ τῶν δύο αιτημάτων τοῦ Γεωργίου, ἀποδεχόμενος τὴν συγγνώμη του, ζητώντας ἀφοσίωση στὸ πρόσωπό του καὶ ἐπιτρέποντας τὴν ἐπάνοδό του, μετὰ τὴν ὁποία ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ ικανοποιήσει καὶ τὸ αἴτημά του γιὰ οικονομικὴ ἐνίσχυση²³⁰⁰.

Ὁ Κυδωνῆς λοιπὸν προτίμησε νὰ παραμείνει στὴν Κωνσταντινούπολη ἐνισχύοντας ἠθικά μέσω τῆς ἐπιστολογραφίας του τὸν ἀγῶνα τοῦ Μανουήλ καὶ προσπαθώντας νὰ συμβάλλει στὴν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων του με τὸν πατέρα του, με ἀπώτερο στόχο τὴν ἐξασφάλιση τῆς μελλοντικῆς διαδοχῆς του στὸ θρόνο. Λόγω μάλιστα τῆς παραμονῆς του στὴν Πόλιν, ἀνάμεσα στους δύο ἀνδρες, ὅπως καὶ με ἄλλους, ἀναπτύχθηκε ἐκεῖνη τὴν περίοδο πλούσια ἀλληλογραφία, στὴν ὁποία συμπλέκονται τὰ πολιτικά με τὰ πνευματικά τους ἐνδιαφέροντα. Ἐτσι, κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τις ἀρχές μέχρι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1383, ὁ Δημήτριος δηλώνει καὶ πάλι στὸ Παλαιολόγο τὴν σφοδρὴ του ἐπιθυμία νὰ τὸν συναντήσει²³⁰¹, ἀναφέροντάς του ὅτι παραμένει ὑποχρεωτικά στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπιπλέον καὶ λόγω μιᾶς ἀσθένειας ποὺ τὸν ταλαιπωροῦσε²³⁰², ὥστε νὰ πληροφορεῖται τις πολεμικῆς του ἐπιτυχίης στὴ θάλασσα καὶ τὴν ξηρά²³⁰³. Παραβάλλοντας μάλιστα, γιὰ νὰ τὸν ἐνδυναμώσει ἠθικά, τις νίκες του με αὐτὴν τοῦ Μιλτιάδη στὸν Μαραθῶνα, εὐχεται νὰ ἀφυπνίσει με τὴ δράση του κυρίως τους φοβισμένους ἀρχοντες τῆς μεγάλης Πόλεως, τους ὁποίους ἀποκαλεῖ σκωπτικά *Κίμωνας*, προκειμένου νὰ τὸν μιμηθοῦν καὶ νὰ συστρατευθοῦν μαζί του στὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν ἐπερχόμενη ὀθωμανικὴ κατάκτηση²³⁰⁴, καθὼς, ὅπως ἀναφέρει στὸ Ραδηνό λίγο μετὰ τὴν κατάληψη τῶν Σερρών τὸ καλοκαίρι τοῦ 1383, ἀνησυχεῖ ἀρκετὰ γιὰ τὴν ἀυξανόμενη τουρκικὴ ἀπειλὴ ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης²³⁰⁵.

²²⁹⁸ Ἐπιστ. 344, *Τῷ φιλοσόφῳ κυρῷ Γεωργίῳ*, 21-23, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 282. Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. Tinnefeld, *Philosophos*, σ. 163 ἐξ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 36.

²²⁹⁹ Ἐπιστ. 344, *Τῷ φιλοσόφῳ κυρῷ Γεωργίῳ*, 25-27, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 282.

²³⁰⁰ Ἐπιστ. 344, *Τῷ φιλοσόφῳ κυρῷ Γεωργίῳ*, 30-51, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 282-283.

²³⁰¹ Ἐπιστ. 312, 4-5, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 238.

²³⁰² Ἐπιστ. 312, 10-13, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 238.

²³⁰³ «Πάντες ἦδον τὴν ναυμαχίαν καὶ τὴν ταύτη συναφθεῖσαν πεζομαχίαν καὶ τὴν ἐν ἀμφοτέραις νίκη» (Ἐπιστ. 312, 17-19, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 238) καὶ Loenertz, *Les recueils*, σ. 116.

²³⁰⁴ Ἐπιστ. 312, 20-28, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 238.

²³⁰⁵ Ἐπιστ. 248, *Ῥαδηνῷ*, 32-37, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 153. Ἐπίσης, βλ. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 122. Tinnefeld, *Freundschaft*, σ. 219 ἐξ. Γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ ἀντεπίθεση καὶ τὴν

Όσον αφορά επίσης την ενασχόλησή του με τα λογοτεχνικά του ενδιαφέροντα κατά την περίοδο αυτή, ο διανοούμενος πολιτικός υπογραμμίζει σε επιστολή που απευθύνει εντός του 1383 στον Μανουήλ, ότι θεωρεί τιμωρία το γεγονός πως ανέθεσε στον Ακάκιο²³⁰⁶, παρόλο που τον εκτιμά βαθιά, αλλά και τον θεωρεί ευεργέτη του και «περισπούδαστον άνδρα» με «φιλόσοφον ψυχήν»²³⁰⁷, να αντιγράψει και προφανώς να διαδώσει τις επιστολές που του έχει αποστείλει, τις οποίες ονομάζει «φλυαρίας», καθώς δεν τις έχει επιμεληθεί εκ νέου, ώστε να λάβουν την φιλολογική μορφή που εκείνος επιθυμούσε, με συνέπεια να κινδυνεύει να εκτεθεί στους μελλοντικούς του αναγνώστες²³⁰⁸. Αλλά και σε μια άλλη επιστολή προς τον Παλαιολόγο βασιλέα στις αρχές του 1383 αναφέρεται στα περιστατικά της περιπετειώδους αποστολής ενός χειρογράφου του Πλάτωνα από τον Άθω, το οποίο είχε επιθυμήσει σφοδρά να μελετήσει και κατάφερε τελικά να εξασφαλίσει έπειτα και από δική του παρέμβαση, ώστε να το παραλάβει σώο μεν, αλλά ταλαιπωρημένο από την περιπέτεια που υπέστη από τους πειρατές το πλοίο που το μετέφερε²³⁰⁹.

Εκτός από τον λόγιο βασιλέα της Θεσσαλονίκης όμως, ο Κυδώνης εγκυβερνεί ειρωνευόμενος και τον δεσπότη του Μυστρά Θεόδωρο το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1383, ότι ενώ του υπόσχεται, εν τούτοις δεν του αποστέλλει το πολύτιμο για εκείνον χειρόγραφο με το ιστορικό έργο του Πλουτάρχου, το οποίο μάλιστα επρόκειτο να του δωρίσει²³¹⁰. Το φθινόπωρο του 1383 επίσης ο λόγιος πολιτικός, με αφορμή την αποστολή του επεξεργασμένου συμβουλευτικού του προς τους Θεσσαλονικείς, επαινεί τον Μανουήλ για τη βαθιά του παιδεία ως οικογενειακή του παράδοση²³¹¹, η οποία, όπως του υπογραμμίζει, τον έχει καταστήσει «διδάσκαλον» στους συμπολίτες του²³¹², προτρέποντάς τον, προκειμένου να μετατραπεί η γενέτειρά του σε άριστη Πολιτείαν και να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα μεγάλα προβλήματα που έχουν ανακύψει από τον επερχόμενο τουρκικό κίνδυνο²³¹³, να εργάζεται εντατικά στο πνευματικό πεδίο, «ὡςπερ ἐν Ἀκαδημίᾳ καθήμενος καὶ τοῦτο μόνον σκοπῶν, ὅπως τῷ κάλλει τῶν λόγων τοὺς ἀκρωμένους ἐκπλήξεις»²³¹⁴.

ανακατάληψη πόλεων της Μακεδονίας, βλ. Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 35. Λαούρδας, *Συμβουλευτικός*, σ. 295. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 450. Karpozilos, *Macedonia*, σ. 85.

²³⁰⁶ *Επιστ.* 263, 6-12 και 15-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 171. Επίσης, βλ. Μαν. Παλαιολόγος, *Επιστ.* 10, *Τῷ Κυδώνη*, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 27-29 και Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 76 και 80.

²³⁰⁷ *Επιστ.* 47, *Τῷ Ἀστρά*, 49-51, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 81.

²³⁰⁸ *Επιστ.* 326, *Βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 256.

²³⁰⁹ Για την περιπετειώδη απόκτηση του χειρογράφου, βλ. *Επιστ.* 276, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 195. Επ' αυτού, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 416. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 269. Dennis, *Reign*, σ. 69 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 35.

²³¹⁰ *Επιστ.* 293, *Ραδηνῶ*, 14-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 211.

²³¹¹ *Επιστ.* 262, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 43-50, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 168.

²³¹² *Επιστ.* 262, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 30-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 167-168.

²³¹³ *Επιστ.* 284, *Τῷ Βασιλεῖ*, 6-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 205.

²³¹⁴ *Επιστ.* 284, *Τῷ Βασιλεῖ*, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 205.

Οι αρχικές επιτυχίες του Μανουήλ εναντίον των Οθωμανών μέχρι και το φθινόπωρο του 1383 ωστόσο, αλλά και η προσπάθειά του να αφυπνίσει τους Θεσσαλονικείς και να οργανώσει καλύτερα την πόλη δεν στάθηκαν παρά μόνο για μικρό διάστημα ικανά να συγκρατήσουν την τουρκική επέλαση και να αποσοβήσουν τον επερχόμενο κίνδυνο, εφόσον ένα ισχυρό πλήγμα ήρθε να διαλύσει τις όποιες ελπίδες τόσο του Παλαιολόγου ηγεμόνα όσο και του έμπειρου πολιτικού. Στις 19 Σεπτεμβρίου 1383 έπεσαν οι Σέρρες - τις οποίες είχε ανακαταλάβει από τους Σέρβους ο Μανουήλ το Νοέμβριο του 1371²³¹⁵ - στα χέρια των Οθωμανών²³¹⁶, ώστε οι πληροφορίες που διαθέτει ο Δημήτριος από τη γενετείρά του να είναι πλέον μόνο δυσάρεστες²³¹⁷. Πράγματι, το φθινόπωρο του 1383, λίγο μετά την κατάληψη των Σερρών, ξεκίνησε η πολιορκία της Θεσσαλονίκης από τον «Καρατίνην» (*Hayreddin-Pasha*)²³¹⁸, γεγονός αναμενόμενο, καθώς όπως τονίζει στον Ραδηνό, «ταῦτα δὲ αὐτὸς καὶ πρὶν μὲν ἔμαντευόμην καὶ εἰς ὃ νῦν ἔστιν ἦξιεν ὑπώπτευσον, καὶ ἐδάκρυσον ὡς ἤδη παρόντων»²³¹⁹, θεωρώντας μάλιστα ότι η γενετείρά του έχει περιέλθει ήδη, παρά τις περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις του σουλτάνου στον Ιωάννη Ε΄, στα χέρια των Οθωμανών²³²⁰.

Η κατάσταση στην πόλη λίγο μετά την έναρξη της πολιορκίας ήταν εξαιρετικά ἐκρυθμη, εφόσον μια μερίδα των κατοίκων της υποστήριξε την παράδοσή της²³²¹,

²³¹⁵ Επ' αυτού, βλ. G. Ostrogorsky, «La prise de Serrès par les Turks», *Byzantion* 35 (1965), σ. 302-319. Halecki, *Un Empereur*, σ. 247 εξ. Loenertz, *Remarques*, σ. 278. Dennis, *Reign*, σ. 33. Barker, *Manuel II*, σ. 17. Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 26-27. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 241. Κατσώνη, *Βυζάντιο 1366-1373*, σ. 108.

²³¹⁶ *Επιστ.* 289, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 209. Βλ. Dennis, *Reign*, 33. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 246. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 449-450. Loenertz, *Les recueils*, σ. 116. Barker, *Manuel II*, σ. 49. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II., σ. 326 εξ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 36. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 95.

²³¹⁷ Για το λόγο αυτό και αναφέρει στον βασιλέα, ότι «πολὺν μὲν τὸν περὶ σὲ χειμῶνα κηρύττουσι, πολλοὺς δὲ τοὺς κύκλῳ σκοπέλους, καὶ τὸ μὲν σκάφος πανταχόθεν κύμασι περικλύζεσθαι» (*Επιστ.* 284, *Τῷ Βασιλεῖ*, 6-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 205).

²³¹⁸ *Επιστ.* 318, *Τῷ Βασιλεῖ*, 22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 246. Για την πολιορκία της Θεσσαλονίκης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, 1, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 42. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XI, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 190. Επίσης, βλ. Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 38. Charanis, *Strife*, σ. 301. Loenertz, *Remarques*, σ. 478-479. Βακαλόπουλος, *Ομιλίες*, σ. 23-30 και 34. Dennis, *Reign*, σ. 65-67 και 75. Barker, *Manuel II*, σ. 49 εξ. Dennis, *Byzantium- Franks*, V, σ. 53 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 246. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 450. Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 74-75. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 36.

²³¹⁹ *Επιστ.* 285, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 207.

²³²⁰ «Καὶ τὴν πόλιν ὡς ἤδη κειμένην πενθῶ, εἰ μὴ Θεός, ὃ φῆς, χεῖρα ὀρέξει. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο λείπεται λέγειν. Καὶ ταῦτα μὴδ' ἀπὸ ψεύδους λοιπὸν ὑπολειφθεῖσης ἐλπίδος, ἧ ἕως νῦν ἡμᾶς ὁ δειλὸς καὶ κατάρατος ἐκεῖνος διῆγεν. Ἐκεῖνον μὲν οὖν ὁ Θεὸς τῆς ψευδολογίας ἀμύναιτο, καὶ μάθοι παθῶν ὅσω βέλτιον ἦν αὐτῷ μὴ ψεύσασθαι τὰς ἐπαγγελίας» (*Επιστ.* 285, 17-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 207).

²³²¹ Μαν. Παλαιολόγος, *Συμβουλευτικός*, 1, έκδ. Β. Λαούρδα, *Μακεδονικά* 3 (1956), σ. 296. Επίσης, βλ. Βακαλόπουλος, *Ομιλίες*, σ. 20 εξ. Αντωνούδη, *Ισιδωρος Θεσσαλονίκης*, σ. 30 εξ και Κρικιώνη, *Ισιδωρος Γλαβάς*, σ. 130 εξ.

ενώ μια άλλη τάχθηκε στο πλευρό του Μανουήλ, ο οποίος, αντιλαμβανόμενος τον σοβαρό κίνδυνο κατάληψής της από τις οθωμανικές δυνάμεις²³²², συνέθεσε και εκφώνησε τον περίφημο συμβουλευτικό του λόγο σε συγκέντρωση των πολιτών στην κεντρική πλατεία της πόλεως²³²³, αρνούμενος την παράδοση και προτείνοντας προσπάθεια σύναψης συνθήκης ειρήνης με τους Οθωμανούς²³²⁴, πράγμα το οποίο όμως δεν έγινε αποδεκτό από τον *Hayreddin-Pasha*. Έτσι, επιθυμώντας ο Δημήτριος να ενισχύσει τον χειμαζόμενο βασιλέα μετά και από αυτήν την δυσοίωνη εξέλιξη του αποκλεισμού της Θεσσαλονίκης, του απευθύνει μακροσκελή παραμυθητική επιστολή, τονίζοντάς του ότι συμπάσχει μαζί του²³²⁵, χωρίς όμως να παύει να έχει ελπίδα στην «άγαθὴν Πρόνοιαν»²³²⁶, ότι δεν θα εγκαταλείψει την πόλη, συνδράμοντας για τη σωτηρία της με τις προσευχές του²³²⁷.

Η πολιορκία της γενέτειράς του *Μεσάζοντος*, καθώς φαίνεται ήταν στενή, εφόσον δεν περιοριζόταν μόνο στον αποκλεισμό της από την ξηρά, αλλά και από ανεπιτυχή προσπάθεια διακοπής της επικοινωνίας από την θάλασσα, με συνέπεια, όπως αναφέρει στο Ραδηνό, να είναι δύσκολη, αλλά όχι αδύνατη η ανταλλαγή επιστολών, δεδομένου ότι δεν υφίστατο πλήρης αποκλεισμός²³²⁸. Ωστόσο, επειδή η κατάσταση στην πόλη είχε καταστεί εξαιρετικά δύσκολη, ο Μανουήλ, καθώς ήταν βαθύτατα προβληματισμένος και θλιμμένος από τη δυσμενή τροπή των πραγμάτων, είχε αμελήσει την επικοινωνία μαζί του²³²⁹, ώστε σε επιστολή που του απευθύνει περί τα τέλη του φθινοπώρου του 1383 ο Δημήτριος, να του εύχεται,

²³²² «Καὶ τοίνυν τοῦθ, ὃ νῦν ἀφ' ὑμῶν οἱ θάρβαροι ζητοῦσι καθ' ὑμῶν, ζυγὸν ὑμῖν ἐπιθεῖναι δουλείας, ὡς πᾶσι μὲν ἀνθρώποις βαρύτερον εἶναι τε καὶ δοκεῖ καὶ πρὸς γε ἔτι αἰσχρὸν, οὐκ ἂν οὐδὲ λόγου μοὶ δέοι δεικνύναι» (Μαν. Παλαιολόγος, *Συμβουλευτικός*, 1, 30-33, ἐκδ. Β. Λαούρδα, *Μακεδονικά* 3 (1956), σ. 296).

²³²³ Μαν. Παλαιολόγος, *Συμβουλευτικός*, 1, ἐκδ. Β. Λαούρδα, *Μακεδονικά* 3 (1956), σ. 295-296 και Λαούρδας, *Συμβουλευτικός*, σ. 303-304. Ολοκληρο το κείμενο, βλ. Λαούρδας, ὅπ. παρ., σ. 295-302. Η συνοδευτική επιστολή : Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ.* 11, *Τῷ Κυδώνη*, ἐκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 29-31. Επίσης, βλ. Loenertz, *Notes*, σ. 394 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 78 εξ και 81 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 53. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 450-451. Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 76-77. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 323. Karpozilos, *Macedonia*, σ. 85. Καλτσογιάννη κ.ά, *Θεσσαλονίκη*, σ. 60-62.

²³²⁴ Μαν. Παλαιολόγος, *Συμβουλευτικός*, 3, 32-38 και 1-24, ἐκδ. Β. Λαούρδα, *Μακεδονικά* 3 (1956), σ. 300 και 301. Επίσης, βλ. Λαούρδας, *Συμβουλευτικός*, σ. 304-305. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 56. Απώτερος σκοπός του Μανουήλ ήταν να αναγνωριστεί το καθεστώς του από τους Οθωμανούς, γεγονός το οποίο επεδίωξε και κατά τον Απρίλιο του 1385, όταν επιχείρησε να προσεγγίσει την τουρκική πλευρά με τη διαμεσολάβηση των Βενετών. Βλ. γι' αυτό Dennis, *Reign*, σ. 84 εξ 128 εξ και 160 εξ.

²³²⁵ «συνεχέσι θρήνοις νύκτωρ καὶ μεθήμεραν τὴν φιλότατην ἀνακαλοῦμαι» (Ἐπιστ. 282, *Τῷ Βασιλεῖ*, 22-23, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 202).

²³²⁶ *Ἐπιστ.* 282, *Τῷ Βασιλεῖ*, 30-38, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 203.

²³²⁷ «αἷς πειρώμεθα τὸν Θεὸν κινεῖν ἐπὶ τὰ συμφέροντα τὸν οἴκοθεν αὐτοκίνητον» (Ἐπιστ. 282, *Τῷ Βασιλεῖ*, 64-65, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 203). Επίσης *Ἐπιστ.* 270, 8-13, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 187 και Karpozilos, *Macedonia*, σ. 86.

²³²⁸ *Ἐπιστ.* 270, 4-7, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 187.

²³²⁹ *Ἐπιστ.* 270, 21-47, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 188.

συμμεριζόμενος την αγωνία του και εφόσον δεν υπάρχει πλέον ελπίδα να προέλθει βοήθεια από οπουδήποτε, «τὴν ἐκ τοῦ τὸν οὐρανὸν οἰκοῦντος σωτηρίαν ἐλθεῖν»²³³⁰.

Απευθυνόμενος ο Κυδώνης την ίδια περίοδο επίσης και πάλι στον Ραδηνό, εκφράζει επιπλέον την απογοήτευσή του, εφόσον μετά «τὴν τῶν Σερρῶν ἀναγγελίαν ... καὶ ὅσα κατὰ τῆς πατρίδος ἐκώμασαν» οι Οθωμανοί, «ἄλλο πικρότερον ἢ τύχη τὸ τοῦ Χορτιάτου πέμψασα βέλος, μέσσην ἡμῖν ἔτεμε τὴν καρδίαν»²³³¹. Η πτώση του κάστρου του Χορτιάτη φαίνεται πως έπεισε τον πεπειραμένο πολιτικό ότι, αν δεν εξευρεθεί άμεσα τρόπος να απωθηθούν οι πολιορκητές και να ανακουφιστούν οι πολιορκούμενοι, είναι βέβαιο ότι σε μικρό διάστημα η Θεσσαλονίκη επρόκειτο να περιέλθει στα χέρια των Οθωμανών, γεγονός που τον οδηγεί στον επανασχεδιασμό ενός ταξιδιού προς αναζήτηση στρατιωτικής αρωγής από τη Δύση, αλλά και ίσως στην πρόταση προς τον Μανουήλ για αποστολή πρεσβείας στην παπική έδρα. Την απόφασή του αυτή εκμυστηρεύεται στις αρχές του χειμώνα του 1383/84 στον Ραδηνό, τον οποίο παροτρύνει μάλιστα να παραμείνει στην γενέτειρά τους για να εμψυχώνει τον βασιλέα, γνωστοποιώντας του, ότι ταξιδεύοντας προς τη Δύση θα επιχειρήσει να πραγματοποιήσει ενδιάμεσο σταθμό στη Θεσσαλονίκη για διαβουλεύσεις προφανώς με τον Παλαιολόγο, εφόσον είναι βέβαιο ότι θα επιθυμούσε να εξασφαλίσει την εξουσιοδότησή του και να μεταφέρει σχετικό αίτημα στον πάπα για στρατιωτική βοήθεια²³³².

Μας είναι άγνωστο ωστόσο γιατί και αυτή η προσπάθεια του Δημητρίου δεν κατέστη δυνατό να υλοποιηθεί. Ενδεχομένως να προσέκρουσε είτε στην άρνηση του Ιωάννη Ε΄ να επιτρέψει την αναχώρησή του από την *μεγάλην Πόλιν*, είτε πιθανότατα σε αντιρρήσεις του Μανουήλ, καθώς είναι βέβαιο ότι μια τέτοια προοπτική θα επέφερε μεγάλη αναστάτωση στην πολιορκούμενη Θεσσαλονίκη, δεδομένου ότι θα συναντούσε την σφοδρή αντίδραση της πλειονότητας των κατοίκων της, οι οποίοι ήταν εκ προοιμίου διαμετρικά αντίθετοι σε ενδεχόμενη δυτική βοήθεια ως αντάλλαγμα της εκκλησιαστικής ένωσης, προτιμώντας, σύμφωνα με τον φιλοδυτικό πολιτικό, να ανεχθούν την υποταγή στους Οθωμανούς προκειμένου να διαφυλάξουν την καθαρότητα της ορθόδοξης πίστης. Για το λόγο αυτό και σε επιστολή που απευθύνει στον Παλαιολόγο ηγεμόνα το χειμώνα του 1383 ή στις αρχές του 1384 ψέγει με δριμύτητα εκείνους από τους άρχοντες κυρίως της πόλεως, που, ευρισκόμενοι σε πλήρη «*παραφροσύνην*», προτιμούν «*τόν τοῦ βαρβάρου ζυγὸν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, ... καὶ καταγελώντων εἰ τίς τοῦ δουλεύειν τὸ μετ' ἐλευθερίας ζῆν προστιθείη*»²³³³, καθώς είναι έτοιμοι «*τούς βαρβάρους ἐφ'*

²³³⁰ Ἐπιστ. 283, *Τῷ Βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 204.

²³³¹ Ἐπιστ. 289, 10-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 209. Επίσης, βλ. Karpozilos, *Macedonia*, σ. 85.

²³³² «*ἦν γὰρ οἴσθα ἡμῖν ἀεὶ μελετωμένην ἀποδημίαν, ταύτην εἰς ἔργον ἤδη κεκρίκαμεν ἀγαγεῖν, ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς ταύτην ἄγει*» (Ἐπιστ. 289, 25-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 209). Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 36.

²³³³ Ἐπιστ. 320, *Βασιλεῖ Μανουήλ*, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 249.

ἐαυτοὺς καὶ τὰς πόλεις καλεῖν»²³³⁴. Από αὐτοὺς μάλιστα επιτίθεται με ιδιαίτερη σφοδρότητα στους «σοφοτέρους», εννοώντας προφανῶς εἰρωνικά τους πεπαιδευμένους παλαμίτες ανθωντικούς της πόλεως, κληρικούς κυρίως, οι οποίοι «ἀνέδην οὕτως ἰσχυρίζονται τὴν πίστιν τηρήσειν»²³³⁵, στρεφόμενος και πάλι στην ἐπίκληση, ως μοναδικῆς ἐλπίδας, τῆς θείας βοήθειας για τὴν διάσωση τῆς γενέτειράς του²³³⁶.

Παρά τα διογκούμενα προβλήματα στην Θεσσαλονίκη ὅμως, ο λόγιος *Μεσάζων* εξακολουθεῖ, χωρὶς να παραμελεῖ τα πολιτικά του καθήκοντά στα ἀνάκτορα και να παύει να συμπαραστέκεται στον Μανουήλ, να ασκεῖ το διδακτικό του ἔργο στο πλαίσιο του πνευματικῆς κύκλου που διατηρεῖ και λειτουργεῖ στην Κωνσταντινούπολη, ἐπιδιδόμενος το 1384 εἰδικά σε ἐπεξεργασία και λεπτομερῆ σχολιασμό κειμένων ἀπὸ τους τραγικούς ποιητές²³³⁷. Ἐτσι, παράλληλα με το πνευματικό του ἔργο, φροντίζει ἐπίσης να συνδράμει και τον δοκιμαζόμενο βασιλέα στον ἀγῶνα του, γι' αὐτό και ἀπευθύνει νέα ἐπιστολή στο Ραδηνό το Φεβρουάριο ἢ το Μάρτιο του 1384, συγχαίροντάς τον για τὴν ἀπόφασή του να παραμείνει στη γενέτειρά τους και να προσφέρει τις υπηρεσίες του στο ἐπιτελεῖο του Μανουήλ²³³⁸, τονίζοντάς του ἀκόμη, ὅτι ἡ παρουσία του ἐκεῖ εἶναι ἀπαραίτητη για τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς τῆς διάσωσής τῆς²³³⁹. Ἡ πόλη, ὅπως ἀναφέρει σε κάποιον ἄλλο φίλο του στην Θεσσαλονίκη, βρίσκεται «ὑπὸ πολέμιων κυκλουμένη» και γι' αὐτό ἔχει περιέλθει σε μεγάλη δυστυχία ἀπὸ τις ἀλλεπάλληλες συμφορές²³⁴⁰, ὥστε, παρόλο που προκρίνει τὴν «σιγὴν»²³⁴¹, δεν διστάζει να ἀπευθύνει νέα ἐπιστολή και πάλι στον ἴδιο τον Παλαιολόγο ηγεμόνα στις ἀρχές του 1384, εὐχόμενος να ἐπανέλθει σύντομα ἡ γαλήνη στην ψυχὴ του, να εξαλειφθοῦν τα πάμπολλα κακά και να επικρατήσῃ ἡ εἰρήνη²³⁴², ἐνῶ δεν παραλείπει να παροτρύνει και τον ἀρχοντα Μουζάλωνα, που ἐκτελεῖ μάλλον χρέη *Μεσάζοντος* του Μανουήλ, να προστατέψῃ και να συμπαρασταθεῖ στον βασιλέα²³⁴³.

²³³⁴ Ἐπιστ. 320, *Βασιλεῖ Μανουήλ*, 15-16, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 249.

²³³⁵ Ἐπιστ. 320, *Βασιλεῖ Μανουήλ*, 21-24, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 249 και Karpozilos, *Macedonia*, σ. 86.

²³³⁶ Ἐπιστ. 320, *Βασιλεῖ Μανουήλ*, 26-33, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 249-250.

²³³⁷ Τὴν ἐνασχόληση αὐτῆ του Κυδῶνη πληροφοροῦμαστε ἀπὸ ἐπιστολή που ἀπευθύνει στον Θωμά Ἀλουσιάνο με τὴν ὁποία υπερασπίζεται τα κείμενα των τραγικῶν. Ἐπ'αυτοῦ βλ. Ἐπιστ. 319, *Ἀλουσιάνω Θωμᾶ*, 4-20, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 249.

²³³⁸ Ἐπιστ. 324, *Ῥαδηνῶ*, 6-7, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 253.

²³³⁹ Ἐπιστ. 324, *Ῥαδηνῶ*, 25-36, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 253-254 και Dennis, *Rhadenos*, σ. 261 ἐξ.

²³⁴⁰ Ἐπιστ. 291, 5-8, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 210. Πρβλ. ἐπίσης, Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 56. Loenertz, *Notes*, σ. 390 ἐξ. Dennis, *Reign*, σ. 74-75. Barker, *Manuel II*, σ. 49. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 450.

²³⁴¹ Ἐπιστ. 80, *Τῶ Βασιλεῖ*, 10, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 113.

²³⁴² Ἐπιστ. 80, *Τῶ Βασιλεῖ*, 15-22, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 113.

²³⁴³ Ἐπιστ. 323, *Μουζάλωνι*, 8-16, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 252.

Τον Αύγουστο του 1384 ωστόσο, συμβαίνει ένα ακόμη τραγικό γεγονός που συγκλονίζει και πάλι τον Δημήτριο, εφόσον στερήθηκε έναν από του πλέον στενούς του φίλους, όπως ο άρχοντας της Λέσβου *Francesco I. Gattilusio*, με τον οποίον αν και είχαν επηρεαστεί ελαφρώς οι σχέσεις του εξαιτίας της πρεσβείας για την επιστροφή της Αίνου δύο χρόνια πριν, οι δύο άνδρες εξακολούθησαν να διατηρούν βαθιά φιλία. Έτσι, κατά τη διάρκεια του τρομερού σεισμού που συγκλόνησε τη Μυτιλήνη στις 6 Αυγούστου, ο *Gattilusio*, στην προσπάθειά του να καταφύγει με τους οικείους του για να διασωθεί στους πύργους του φρουρίου της πόλεως, εκείνοι κατέρρευσαν με συνέπεια να βρουν τραγικό θάνατο αρκετά μέλη της οικογένειάς του μαζί με εκείνον²³⁴⁴, ο οποίος μάλιστα ανακαλύφθηκε λίγο αργότερα νεκρός «πολλῆ δὴ κόνει καὶ πηλῶ καὶ ξύλοις καὶ σιδήρῳ καὶ λίθοις συγκεχωσμένους»²³⁴⁵. Σε επιστολή που απευθύνει ο Κυδώνης προς τον Ραδηνό, με τον οποίο διατηρούσε επίσης φιλία ο *Gattilusio*, του δηλώνει ότι λυπήθηκε βαθύτατα και θρηνεί για το θάνατό του Γενουάτη άρχοντα²³⁴⁶, θεωρώντας μάλιστα δυσαναπλήρωτο το κενό της απώλειάς του, καθώς ο εκλιπών ως διοικητής της Λέσβου είχε επιδείξει μεγάλες στρατιωτικές ικανότητες και είχε αναδείξει τη νήσο σε προπύργιο αντίστασης εναντίον των Οθωμανών. Για το λόγο αυτό και μετά το θάνατό του θεωρεί ότι το νησί κινδυνεύει σοβαρά να υποταχθεί, καθώς δεν υπάρχει προφανώς αντάξιος διάδοχος, υπαινισσόμενος σαφώς στο σημείο αυτό την ανεπάρκεια του γιού του *Francesco II. Gattilusio*, για να συνεχίσει το έργο του πατέρα του, ώστε να συγκρίνει αντιπαραβολικά τις συνέπειες του θανάτου του *Gattilusio* με εκείνες που ακολούθησαν το θάνατο του ηρωικού πρίγκιπα Έκτορα για την απέναντι από τη Λέσβο ευρισκόμενη Τροία, εφόσον «*Έκτορος γάρ πεσόντος ανάγκη συμπεσεῖν καὶ τὸ Ἴλιον*»²³⁴⁷.

Με την πάροδο του χρόνου όμως τα πράγματα δυσκόλευαν ακόμη περισσότερο τόσο στην Θεσσαλονίκη, όσο και στην Κωνσταντινούπολη, ώστε το φθινόπωρο ή το χειμώνα του 1384/85 ο Δημήτριος να αποφασίσει, όπως ισχυρίζεται για λόγους ασφαλείας²³⁴⁸, οι οποίοι σχετίζονται προφανώς με τις νέες εχθρικές ενέργειες του Ανδρονίκου εναντίον του αυτοκράτορα πατέρα του, να ενδώσει στην προτροπή του ισπανού μαθητή του «*Γάρση*» ή «*Γάρσια*» (*Garcia*), που βρισκόταν ήδη στην *Ἰταλίαν* και προετοίμαζε το έδαφος για την μελλοντική του εγκατάσταση εκεί, να αναχωρήσει για τη Δύση. Πέραν των λόγων ασφαλείας που επικαλείται όμως, είναι βέβαιο επίσης, ότι η επιθυμία του να μεταβεί στη Δύση εκείνη την περίοδο ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη και με την αναζήτηση στρατιωτικής βοήθειας για την απαλλαγή της γενετείράς του από την δυσβάστακτη οθωμανική

²³⁴⁴ *Βραχέα Χρονικά*, 30,2, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 219-220. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η περιγραφή του χρονικού είναι σχεδόν πανομοιότυπη με εκείνη του Κυδώνη.

²³⁴⁵ *Επιστ.* 273, 29-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 191 και Loenertz, *Les recueils*, σ. 116.

²³⁴⁶ *Επιστ.* 273, 50-51, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 192.

²³⁴⁷ *Επιστ.* 273, 49-50, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 192. Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 36-37.

²³⁴⁸ *Επιστ.* 310, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 235.

πολιορκία. Για το λόγο αυτό και θα πρέπει, καθώς φαίνεται, να ξεκίνησε το σχεδιασμό του επικείμενου ταξιδιού του ενωρίτερα, ίσως και αμέσως μετά την έναρξη της πολιορκίας της Θεσσαλονίκης το φθινόπωρο του 1383, ώστε να έχει αναθέσει στον Δομινικανό ιερομόναχο και κατόπιν αρχιεπίσκοπο Θηβών *Garcia* την όλη προπαρασκευή της παραμονής του εκεί²³⁴⁹, ευελπιστώντας μάταια ότι θα τον συνοδέψει σε αυτό του το εγχείρημα και ο Ραδηνός²³⁵⁰, ως ένας από τους στενότερους συνεργάτες του Μανουήλ. Έτσι, σε επιστολή που του απευθύνει το Σεπτέμβριο του 1384, τον ενημερώνει «*περί τῆς ἀποδημίας*» του, καθώς έλαβε ήδη ενημερωτικό γράμμα από τον *Garcia*, με το οποίο τον διαβεβαιώνει ότι αναμένεται στην *Ιταλίαν*, καθώς επρόκειτο μάλλον να αποβιβαστεί και να εγκατασταθεί αρχικά ίσως στη Νεάπολη, από όπου θα μετέβαινε κατόπιν στη Ρώμη. Για το λόγο αυτό και, όπως τον πληροφορεί, ανέμενε την επιστροφή του Δομινικανού ιερομονάχου στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να αναχωρήσουν μαζί για την *Ιταλίαν*²³⁵¹, προσδοκώντας ότι θα τους ακολουθούσε ίσως αργότερα και ο Ραδηνός, ο οποίος όμως δεν επιθυμούσε να εγκαταλείψει στη δύσκολη αυτή συγκυρία τον Μανουήλ, αναχωρώντας από τη Θεσσαλονίκη²³⁵².

Ο Κυδώνης μάλιστα ήταν τόσο βέβαιος για την πραγματοποίηση του ταξιδιού αυτού, ώστε ευχόταν «*εὐτυχῆ ... τὴν ἀποδημίαν ἡμῖν ἀποβῆναι*», εφόσον «*τὸ μένειν πολλοὺς ἔχειν κινδύνους*»²³⁵³, εννοώντας προφανώς την ανασφάλεια και τους φόβους του για κατάκτηση της Θεσσαλονίκης, αλλά και στη συνέχεια της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς. Αυτό σημαίνει ότι εκείνο που τον ώθησε να προσανατολίζεται σε αναζήτηση βοήθειας από τη Δύση με δική του πρωτοβουλία ήταν κυρίως το γεγονός, ότι η κατάσταση στη γενέτειρά του είχε επιβαρυνθεί ακόμη περισσότερο, αλλά και το ότι η θέση του Μανουήλ εκεί γινόταν καθημερινά επισφαλέστερη. Όμως και αυτά τα σχέδια ματαιώθηκαν, λόγω των σοβαρών αντιρρήσεων προφανώς του Ιωάννη Ε', αλλά και οπωσδήποτε της επιθυμίας του Μανουήλ ο έμπειρος πολιτικός να παραμείνει στην *μεγάλην Πόλιν* και να τον στηρίξει στη δοκιμασία του. Για το λόγο αυτό και κατά το διάστημα από τα τέλη του φθινοπώρου του 1384 μέχρι και τις αρχές του 1385 ο Δημήτριος του απευθύνει δύο επιστολές προσπαθώντας και πάλι να του συμπαρασταθεί και να

²³⁴⁹ *Επιστ.* 310, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 235. Πρβλ. και Kyц, *пouckaя*, σ. 197.

²³⁵⁰ *Επιστ.* 310, 21-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 235. Επίσης, βλ. Tinnfeld, *Freundschaft*, σ. 233 και Tinnfeld, *Background*, σ. 39.

²³⁵¹ *Επιστ.* 310, 13-20 και 71-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 235-236 και Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 37.

²³⁵² Ο Δημήτριος κατανοεί την επιθυμία του Ραδηνού να παραμείνει στη Θεσσαλονίκη για να συνδράμει τον Μανουήλ Β' και λίγο αργότερα, το φθινόπωρο του 1384, οπότε του απευθύνει και άλλη επιστολή. Επ' αυτού, βλ. *Επιστ.* 311, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 237.

²³⁵³ *Επιστ.* 310, 71-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 236.

τον εμπυχώσει, καθώς ήταν πλέον διάχυτη η απογοήτευση σε ολόκληρη την Αυτοκρατορία, όπως αναφέρει, για την επερχόμενη πτώση της Θεσσαλονίκης²³⁵⁴.

Την ήδη τραγική κατάσταση στην πόλη επέτεινε μάλιστα και το γεγονός της συνεχιζόμενης αφόρητης πίεσης που ασκούσαν οι Οθωμανοί²³⁵⁵, ώστε προσπαθώντας να ενισχύσει ηθικά τον Παλαιολόγο βασιλέα, του υπενθυμίζει ότι η πατρίδα του²³⁵⁶, αλλά και άλλες πόλεις είχαν υποστεί κατά το παρελθόν εφάμιλλες ή και επαχθέστερες πολιορκίες, από τις οποίες όχι μόνο απαλλάχθηκαν, αλλά και κατάφεραν «μετά προσθήκης άντιστρεψάσας τήν τύχην τοῖς πολεμίοις»²³⁵⁷, ώστε να ευελπιστεί ότι και στην παρούσα συγκυρία η γενέτειρά του θα μπορούσε να διασωθεί από την απειλή της αλώσεως, όχι όμως πλέον με ανθρώπινη βοήθεια από οπουδήποτε, καθώς δεν υπήρχε καμία τέτοια προοπτική πλέον, αλλά μόνο με την θεία αρωγή και εξαιτίας της μεγάλης παρρησίας του πολιούχου και προστάτη της αγ. Δημητρίου²³⁵⁸.

Ο Μανουήλ, ευρισκόμενος μπροστά στον μεγάλο κίνδυνο της πτώσης της Θεσσαλονίκης, αφού συμβουλευτήκε²³⁵⁹, αλλά και δέχτηκε την θερμή προτροπή του Δημητρίου²³⁶⁰, αποφάσισε και απέστειλε τον Φεβρουάριο ή το Μάρτιο του 1385 επίσημη πρεσβεία προς τον πάπα Ουρβανό ΣΤ΄ με σκοπό την έναρξη διαπραγματεύσεων για την εκκλησιαστική ένωση με αντάλλαγμα την παροχή στρατιωτικής βοήθειας για την διάσωση της πόλης, αλλά και γενικότερα της Αυτοκρατορίας²³⁶¹. Παρόλο όμως που ο Παλαιολόγος ηγεμόνας θα πρέπει να συζήτησε μέσω της αλληλογραφίας τους διεξοδικά με τον Κυδώνη για την προοπτική αυτή και στο τέλος να αποδέχτηκε την εισήγησή του για την αποστολή της πρεσβείας στον πάπα, κατόπιν ενέργησε αυτόβουλα και ανεξάρτητα παρακάμπτοντάς τον, χωρίς μάλιστα να τον ενημερώσει ούτε για το χρόνο της αναχώρησής της, αλλά ούτε και να ζητήσει τη συνδρομή του, τόσο για την επιλογή των προσώπων που θα την συγκροτούσαν, όσο και για την καλύτερη προετοιμασία της.

²³⁵⁴ «τοῦτο τὸ παχὺ καὶ σκοτεινὸν νέφος τῆς ἀθυμίας, ὃ τὴν Ῥωμαίων καλύψαν πείθει πάντας ἑορτῆς μὲν πάσης καὶ τέρψεως ἐκλαθέσθαι» (Επιστ. 294, *Τῷ Βασιλεῖ*, 12-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 214).

²³⁵⁵ Επιστ. 294, *Τῷ Βασιλεῖ*, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 214.

²³⁵⁶ Επιστ. 299, *Τῷ Βασιλεῖ*, 27-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 217.

²³⁵⁷ Επιστ. 299, *Τῷ Βασιλεῖ*, 55-57, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 217.

²³⁵⁸ «καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ περὶ τὸ τῶν Χριστιανῶν γένος ἀγαθότης ἐλπίζειν προτρέπεται καὶ ἡ τοῦ Πολιούχου πρὸς Θεὸν παρρησία, πολλῶν πολλὰκις καὶ χειρόνων ἀπαλλάξαντος τὴν πατρίδα» (Επιστ. 299, *Τῷ Βασιλεῖ*, 70-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 218). Πρβλ. ἐπ' αὐτοῦ ἐπίσης, Barker, *Manuel II*, σ. 445 εξ.

²³⁵⁹ Πρβλ. Επιστ. 302, *Τῷ Βασιλεῖ*, 79-82, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221-222.

²³⁶⁰ Τοῦτο προκύπτει νομίζουμε ἀπὸ τὴν ἀποστροφὴ τοῦ ὅτι, «βασιλεὺς τοῖς ἐμοὶ δοκοῦσιν οἷς ἔδρασεν ἐπειψήφισεν ἀπαλλάξομαι» (Επιστ. 302, *Τῷ Βασιλεῖ*, 47, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221).

²³⁶¹ Για τὴν πρεσβεία, βλ. Dennis, *Reign*, σ. 50 ἐξ 103 ἐξ 136 ἐξ. Barker, *Manuel II*, σ. 49. Loenertz, *Les recueils*, σ. 116. Hussey, *Orthodox Church*, σ. 267-268. Dennis, *The Letters*, σ. 14 καὶ 20 ἐξ.

Η επιλογή αυτή του Μανουήλ οφείλεται μάλλον στο γεγονός ότι εξακολουθούσε να συναντά πολύ σοβαρές αντιδράσεις από το συντριπτικά πλειοψηφικό ανθενωτικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης, αλλά και από άλλους φίλους του στην Κωνσταντινούπολη²³⁶², τόσο για την αποστολή της πρεσβείας, όσο και για το ενδεχόμενο της συμμετοχής σ' αυτήν του Δημητρίου, τον οποίο ουσιαστικά απέκλεισε. Παρά ταύτα, η πρωτοβουλία για αναζήτηση συνεργασίας με τον παπικό θρόνο έτυχε της ένθερμης²³⁶³ υποστήριξης του σταθερά φιλοδυτικού πολιτικού, ο οποίος όμως δεν παρέλειψε να προειδοποιήσει τον μαθητή του ότι δεν επιλέχθηκαν τα πλέον κατάλληλα πρόσωπα για την επιτυχή έκβασή της, εφόσον και ο ίδιος, που επιθυμούσε να αποσταλεί εκεί ως πρεσβευτής²³⁶⁴ και θεωρούσε τον εαυτό του ως το πλέον κατάλληλο και φερέγγυο πρόσωπο για το έργο αυτό, παραβλέφθηκε, παρόλο που διατηρούσε στη Δύση άριστες σχέσεις με πολλές σημαντικές γνωριμίες, παλαιές φιλίες και ισχυρές προσβάσεις στην παπική έδρα²³⁶⁵. Αντίθετα, και θέλοντας πιθανότατα να προδιαγράψει την αποτυχία της όλης προσπάθειας²³⁶⁶, επισημαίνει στον παραλήπτη μιας άλλης επιστολής και φίλο του, ότι ο Μανουήλ επέλεξε μεταξύ άλλων να αποστείλει στη Ρώμη «τὸν καλὸν Εὐθύμιον»²³⁶⁷, έναν παλαμίτη και μάλιστα σφοδρό αντιλατίνο κληρικό²³⁶⁸, για τον οποίο διερωτάται για το πως θα μπορέσει να υποστηρίξει σοβαρά στον πάπα το αίτημα του βασιλέως για διαπραγματεύσεις που θα αφορούσαν την εκκλησιαστική ένωση με αποδοχή του *Filioque* και ενδεχομένως του πρωτείου, για τα οποία ήταν διαμετρικά αντίθετος ο ίδιος²³⁶⁹.

Έτσι, απευθύνοντας την ίδια ακριβώς περίοδο επιστολή στον Παλαιολόγο βασιλέα, ο Δημήτριος τον επαινεί μεν διότι είχε πλέον εξαντλήσει όλα τα μέσα που διέθετε για την αποσόβηση της οθωμανικής κατάκτησης της Θεσσαλονίκης²³⁷⁰,

²³⁶² «Καίτοι κάκείνω τῆς τόλμης ταύτης πολλοὶ τῶν ἐνταῦθ' ὑπ' αὐτοῦ τιμωμένων οὐκ ὀκνοῦσιν ἐπιτιμᾶν» (Ἐπιστ. 314, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 241).

²³⁶³ Ἐπιστ. 314, 8-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 241.

²³⁶⁴ «Κάγῳ δ' ὁ τι ἂν κελεύοις ἐντεῦθεν ἔτοιμος βοηθεῖν, καὶ εἴ σοι δοκεῖ οὐδὲ εἰς Ἰταλίαν πλεῖν ἂν ὀκνήσῃμι, εἴ τι δυναίμην ἐκεῖ χρήσιμος κινδυνεύοντι γενέσθαι τῷ φίλῳ. Ὁ πέπεισμαι καὶ μᾶλλον συνοίσειν αὐτῷ, συγγενόμενον εἰπεῖν παρασκευάσασθαι πρὸς τὸν ἐπιόντα χειμῶνα. Καὶ δὴ τοῦτο ποιήσω, ἥρος τῆς θαλάττης ἡμερουμένης» (Ἐπιστ. 314, 43-48, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 242).

²³⁶⁵ Πρβλ. Ἐπιστ. 302, *Τῷ Βασιλεῖ*, 51-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221.

²³⁶⁶ Πρβλ. Ἐπιστ. 314, 25-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 241.

²³⁶⁷ Ἐπιστ. 314, 5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 241 και Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 285.

²³⁶⁸ Ἐπιστ. 314, 23-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 241.

²³⁶⁹ «Μεθ' ὧν πρότερον ἐπολέμει τοῖς πρὸς οὓς νῦν ἀφῖκται πρεσβεύων. Ἀνάγκη γὰρ ἐκεῖ πολλὰ δρᾶσαι καὶ εἰπεῖν ἐκείνοις τε καὶ οἷς αὐτὸς συνέζησε λογισμοῖς ἐναντία. Πῶς γὰρ προσερεῖ τὸν πάπαν, ἢ πρῶτον ὀφθεῖς ἢ καθημέραν διηγούμενος τὴν πρεσβείαν;» (Ἐπιστ. 314, 16-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 241).

²³⁷⁰ «καὶ πολιτεύσθαι καὶ ἐπιστέλλειν καὶ συμμάχους καλεῖν, καὶ νῦν μὲν πεζῇ νῦν δὲ κατὰ θάλατταν κινδυνεύειν, καὶ πρεσβείας πέμπειν καὶ ἀναλίσκειν, καὶ τῶν ἐνδεχομένων οὐδὲν παραλιμπάνειν σπουδάζεις» (Ἐπιστ. 302, *Τῷ Βασιλεῖ*, 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 220).

παράλληλα όμως και λόγω της παρρησίας που διέθετε απέναντί του, διαμαρτύρεται έντονα, εκφράζοντας μάλιστα και τα παράπονά του, διότι απέστειλε στην παπική έδρα για διαπραγματεύσεις πρόσωπα που ήταν ουσιαστικά ιδεολογικά αντίθετα με την όλη προσπάθεια και παρέλειψε εκείνον, ο οποίος τον προέτρεπε να οργανώσει την πρεσβεία²³⁷¹, αλλά και θα μπορούσε να διεξάγει επιτυχώς τις συζητήσεις με τον πάπα και τους επιτελείς του. Το γεγονός ωστόσο ότι διαφώνησε και πικράθηκε με τις ενέργειες του Μανουήλ για την οργάνωση της πρεσβείας χωρίς να προηγηθεί σχετική διαβούλευση και συνεργασία μαζί του, προκάλεσε την απάντηση του Παλαιολόγου, ο οποίος σε σύντομη επιστολή που του απηύθυνε²³⁷² ζήτησε μεν, μάλλον ενοχλημένος, συγνώμη από το *Μεσάζοντα*, αποφεύγοντας όμως και πάλι να δώσει απάντηση στην πρόταση για συμμετοχή του, όπως και να τον πληροφορήσει για την όλη προπαρασκευή της αποστολής.

Η σιωπή του Μανουήλ και γενικότερα η αποφυγή εμπλοκής του *Μεσάζοντος* στην οργάνωση της πρεσβείας θεωρούμε ότι οφείλεται μόνο εν μέρει σε αυτό που υπαινίσσεται ο Tinnefeld, δηλαδή στο γεγονός ότι δεν ήταν ως ρωμαιοκαθολικός κατάλληλος για διαμεσολαβητής²³⁷³, καθώς αυτό ισχύει μόνο για το αντιλατινικό κλίμα στη Θεσσαλονίκη. Αντιθέτως η ρωμαιοκαθολική θρησκευτική του ιδιότητα, όπως και η ιδιότητα του κληρικού που έφερε από το 1370 ως έμπιστο και αφοσιωμένο στην υπόθεση της εκκλησιαστικής ένωσης πρόσωπο, αλλά και γενικότερα το κύρος που διέθετε στην παπική αυλή, προεξοφλούσαν και μάλλον διασφάλιζαν την επιτυχία της πρεσβείας. Για το λόγο αυτό και η μη επιλογή του θα πρέπει να συνδεθεί οπωσδήποτε με την μη αποδοχή του ως Ρωμαιοκαθολικού πιστού και άρα θεωρούμενου ως αναξιόπιστου προσώπου από τους συμπατριώτες του για να διεξάγει ως πρέσβης τις διαπραγματεύσεις εκ μέρους των ορθοδόξων Θεσσαλονικέων με τον παπικό θρόνο, κυρίως όμως με τις αναμενόμενες έντονες αντιδράσεις του Ιωάννη Ε΄.

Έτσι, θα πρέπει να θεωρήσουμε ως βέβαιο, ότι η απόφαση του Μανουήλ να μην αναθέσει ή συμπεριλάβει τον Δημήτριο στην αποστολή ήταν ενέργεια απολύτως συνειδητή και μάλιστα επιβεβλημένη και αναπόφευκτη για δύο λόγους κυρίως. Ο πρώτος σχετίζεται, όπως ήδη αναφέρθηκε, με τις σφοδρές αντιδράσεις που επρόκειτο να συναντήσει από τους ήδη αναστατωμένους και διαφωνούντες στην πλειονότητά τους Θεσσαλονικείς για το ενδεχόμενο και μόνο αποστολής πρεσβείας στην παπική έδρα, πολύ περισσότερο μάλιστα εάν επέλεγε για την επάνδρωσή της τον έμπειρο πολιτικό, εφόσον θεωρούνταν ήδη από τη δεκαετία του 1360 από τους συμπατριώτες του κακόδοξος και φιλενωτικός, ώστε να υπάρχει η βεβαιότητα ότι ως πρέσβης θα μεροληπτούσε φροντίζοντας να υιοθετηθούν οι

²³⁷¹ «Οἷς γὰρ αὐτὸς ὑπὲρ σαυτοῦ χρήση, τούτοις κάμει παραίτηση. Κάγώ δὲ ἐν τοῦτο μόνον εἰπὼν ὡς καὶ βασιλεὺς τοῖς ἐμοὶ δοκοῦσιν οἷς ἔδρασεν ἐπεψήφισεν ἀπαλλάξομαι» (Ἐπιστ. 302, *Τῷ Βασιλεῖ*, 45-48, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 220-221).

²³⁷² Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ. 8, Τῷ Κυδώνη*, 15-19, ἐκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 23.

²³⁷³ Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 37. Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 285-286.

ρωμαιοκαθολικοί όροι για την εκκλησιαστική ένωση. Ο δεύτερος λόγος συνδέεται με το γεγονός ότι ο *Μεσάζων* ήταν απαραίτητο να παραμείνει αμέτοχος και ασφαλής στην Κωνσταντινούπολη, ώστε ο Μανουήλ να διατηρήσει την πρόσβαση και την επιρροή του στο αυτοκρατορικό επιτελείο και περιβάλλον, καθώς εξακολουθούσε να είναι το πλέον έμπιστο και αφοσιωμένο πρόσωπο που διέθετε εκεί, προκειμένου να έχει τη δυνατότητα να τον υπερασπιστεί στο ζήτημα της Θεσσαλονίκης και οπωσδήποτε της μελλοντικής διαδοχής στο θρόνο, αλλά και να μην διαρραγούν οι σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄, του οποίου εξακολουθούσε να είναι εν ενεργεία ανώτατος αξιωματούχος. Άλλωστε, η ενδεχόμενη συμπερίληψη του Δημητρίου ως *Μεσάζοντος* σε επίσημη αποστολή που δεν θα τύγχανε της έγκρισης του αυτοκράτορα, είναι βέβαιο ότι θα συναντούσε σοβαρές αντιδράσεις, με συνέπεια μάλιστα, εάν επέμεινε ο Κυδώνης, θα οδηγούνταν και πάλι σε σύγκρουση, κάτι που θα είχε οπωσδήποτε αρνητικό αντίκτυπο και θα επιδείνωνε ακόμη περισσότερο τις ήδη τεταμένες σχέσεις του Μανουήλ με τον πατέρα του, δεδομένου ότι θα ενέπλεκε έναν ανώτατο αξιωματούχο του σε ενέργειες, με τις οποίες διαφωνούσε ριζικά ο Ιωάννης Ε΄.

Έτσι ο Μανουήλ, προκειμένου να διατηρήσει τις ισορροπίες με το ανθενωτικό περιβάλλον της Θεσσαλονίκης, να κατευνάσει τις αντιδράσεις και να αποφύγει τις βλαπτικές αναταράξεις στην πολιορκούμενη πόλη, αλλά και να μην επιδεινώσει το κλίμα εις βάρος του δασκάλου του στην Κωνσταντινούπολη, προτίμησε να αποστείλει στη Δύση πρόσωπα εγνωσμένης ορθόδοξης ταυτότητας και κοινώς αποδεκτά στην πόλη, όπως ο *Εύθύμιος*, ο *Πόθος* και ο *μαΐστωρ*²³⁷⁴. Για το λόγο αυτό και επειδή ο Δημήτριος ως έμπειρος πολιτικός κατανοούσε πιθανότατα ότι η μη συμπερίληψή του στην αποστολή δεν αποτελούσε στοιχείο αποδοκιμασίας του βασιλέως προς το πρόσωπό του, έσπευσε να αναλάβει πρωτοβουλία διευκόλυνσης του έργου της πρεσβείας, ενημερώνοντας επιπλέον τον βασιλέα ότι δεν έμεινε άπρακτος λόγω του παραγκωνισμού του, αλλά προσπάθησε να συμβάλει στην επιτυχία της πρωτοβουλίας, επισημαίνοντάς του ότι απηύθυνε ήδη ενημερωτικές επιστολές σε φιλικά του πρόσωπα στην παπική αυλή προκειμένου να συνδράμουν τους αντιπροσώπους του²³⁷⁵, ενώ δεν παρέλειψε επίσης να συστήσει στον πάπα και τους επιτελείς του καρδινάλιους, τον Ευθύμιο που ήδη γνώριζε από τους πρέσβεις και ιδιαιτέρως τον ίδιο τον Μανουήλ²³⁷⁶. Οι ένθερμες συστάσεις του Κυδώνη στον Ουρβανό ΣΤ΄ και στους επιτελείς του για τον Παλαιολόγο βασιλέα κυρίως δεν αφορούσαν μόνο στην εξασφάλιση της θετικής τους ανταπόκρισης στα αιτήματα της πρεσβείας, αλλά κυρίως αποτελούσαν

²³⁷⁴ Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 81.

²³⁷⁵ «Ἐφθησαν γὰρ ἂν αὐτὴν παρ' ἐμοῦ πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ φίλους ἐπιστολαί, ῥάω τοῖς πρέσβεσι ποιοῦσαι τὰ πράγματα» (Ἐπιστ. 302, *Τῷ Βασιλεῖ*, 51-52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221).

²³⁷⁶ Στον Παλαιολόγο ηγεμόνα υπογραμμίζει ιδιαιτέρως, ότι «περὶ τε σοῦ ἅ σοι συνήδειμεν ἀγαθὰ τὸν τε κορυφαῖον καὶ τὸν περὶ αὐτὸν χορὸν ἐδίδαξαμεν» (Ἐπιστ. 302, *Τῷ Βασιλεῖ*, 58-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221).

υποθήκες για το μέλλον, εφόσον στο πρόσωπο του Μανουήλ ο φιλοδυτικός πολιτικός συνιστούσε και προέβαλε ουσιαστικά στο παπικό επιτελείο τον βέβαιο, μετά και την όλη στάση του Ανδρονίκου, διάδοχο του Ιωάννη Ε΄, ο οποίος ως μελλοντικός αυτοκράτορας και επίσημος συνομιλητής του παπικού θρόνου, παρουσιαζόταν ως υπέρμαχος της εκκλησιαστικής ένωσης και της συμμαχίας με την Δύση, κάτι που είχε σχεδόν εγκαταλείψει ο πατέρας του.

Στην ίδια επιστολή ωστόσο, ο Δημήτριος δεν παραλείπει να υπογραμμίσει και πάλι στον Μανουήλ την πλημμυλή οργάνωση της πρεσβείας, η οποία σχεδιάστηκε κυρίως με βάση πολιτικά κριτήρια, επισημαίνοντάς του ιδιαίτερα το γεγονός ότι οι μέχρι τότε αποστολές αντιπροσώπων στην Ρώμη από την Αυτοκρατορία ήταν συνδεδεμένες άρρηκτα με συζητήσεις που αφορούσαν κυρίως σε θεολογικά ζητήματα²³⁷⁷. Για το λόγο αυτό και, όπως του τονίζει, δεν μπορεί να είναι βέβαιος κατά πόσον θα καταφέρει να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις μιας τέτοιας αποστολής εκτός από τον «ἀγαθὸν Εὐθύμιον» και ο θεολογὸν μαΐστωρ²³⁷⁸, ψέγοντάς μάλιστα επιπλέον ἔμμεσα τον βασιλέα, καθώς ἤλπιζε ότι θα ζητούσε τουλάχιστον τη συμβουλή του, εκτός από τα άλλα θέματα, και για το ζήτημα της επιλογῆς των προσώπων προκειμένου να μπορέσουν να ανταποκριθὸν επιτυχῶς στις αὐξημένες ἀνάγκες της πρεσβείας²³⁷⁹. Με τον τρόπο αὐτὸ θεωρούμε ὅτι ὁ Κυδώνης υπαινίσσεται σαφῶς και πάλι την ὑπαρξὴ σοβαροῦ ἐνδεχομένου να ἀποτύχει ἡ ὅλη προσπάθεια²³⁸⁰, εφόσον οἱ εκπρόσωποι τοῦ Μανουήλ δεν θα ἦταν ἐπαρκῶς προετοιμασμένοι και ικανοί για να ανταποκριθὸν στις υψηλές της ἀπαιτήσεις, δεδομένου ὅτι τὸ κύριο βᾶρος κατὰ τις διαπραγματεύσεις στη Ρώμη, «οἱ τῆς Ἐκκλησίας» θα τὸ ἀπέδιδαν στις συνομιλίες «περὶ τῶν δογμάτων», προκειμένου να συμφωνήσουν πρωτίστως στα ἐκκρεμούντα θεολογικά θέματα για να ἐπέλθει ἡ «ὀμόνοια» με τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἔνωση, ὥστε να υλοποιηθεῖ κατόπιν ἡ πολυπόθητη πολιτικὴ συμμαχία, καθότι ὁ πάπας και οἱ καρδινάλιοι δεν ἐνδιαφέρονταν τόσο για κοσμικά και πολιτικῆς φύσεως ζητήματα, για τα ὁποία, ὅπως υπαινίσσεται, εἶχε προετοιμαστῆ για να συζητήσει ἡ ἀποσταλείσα πρεσβεία²³⁸¹.

Ἡ μὴ συμπερίληψη τοῦ Δημητρίου στὴν ἀποστολὴ για τὴν Ρώμη, ἀλλὰ και ἡ παράβλεψή του στὴν οργάνωσή της, εἶναι βέβαιο ὅτι δεν στάθηκαν ικανές αἰτίες για να ἐπιβαρύνουν τις σχέσεις του με τὸν Μανουήλ. Για τὸ λόγο αὐτὸ και τὸ Μάιο ἢ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1385 ἀπευθύνει νέα επιστολὴ στὸν Παλαιολόγο ἡγεμόνα με τὴν

²³⁷⁷ «Αἰεὶ γὰρ ταῖς εἰς τὴν Ρώμην ἀπαγγελίαις και τὰ περὶ τῶν θείων ζητήματα συνυφαίνεται» (Ἐπιστ. 302, *Τῶ Βασιλεῖ*, 69-70, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221).

²³⁷⁸ Dennis, *Reign*, σ. 136-137. Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 81. Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 285-286.

²³⁷⁹ «περὶ οὗ σέ τι πρὸς ἡμᾶς ἐρεῖν ἤλπιζον, τὰ τε ἄλλα διηγούμενον, και τὴν γενομένην ὑμῖν συνουσίαν» (Ἐπιστ. 302, *Τῶ Βασιλεῖ*, 64-66, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221).

²³⁸⁰ Πρβλ. Ἐπιστ. 302, *Τῶ Βασιλεῖ*, 79-88, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221-222.

²³⁸¹ Ἐπιστ. 302, *Τῶ Βασιλεῖ*, 73-76, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 221.

οποία τον επαινεί για τα λογοτεχνικά του χαρίσματα²³⁸², τον εμπυχώνει στον δύσκολο αγώνα αντιμετώπισης των Οθωμανών²³⁸³ και τον ενημερώνει για το ανύστακτο ενδιαφέρον της μητέρας του αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνής, της οποίας «μόνης τῆς τοῦ υἱέως διανοίας ἔργον εἶναι λεγούσης»²³⁸⁴. Φαίνεται όμως ότι εξαιτίας της θερμής υποστήριξης που παρείχε στον βασιλέα και κυρίως έπειτα και από την ενεργό εμπλοκή του στην αποστολή της πρεσβείας, γεγονός που θα πληροφορήθηκαν ο Ιωάννης Ε΄ και οι επιτελείς του στο παλάτι, η θέση του Κυδώνη θα πρέπει να επιδεινώθηκε περισσότερο στο παλάτι, ώστε να ενημερώνει το Ραδηνό, ότι προτίθεται να αναχωρήσει, εκτός απροόπτου, για τη Δύση²³⁸⁵, αφού προφανώς παραιτηθεί από το αξίωμά του, δεδομένου ότι είχε περιθωριοποιηθεί σχεδόν πλήρως στο αυτοκρατορικό επιτελείο. Πληροφορούμενος ωστόσο ο Μανουήλ τα νέα σχέδια αναχώρησης του Δημητρίου, είναι πολύ πιθανό να του ζήτησε και πάλι, καθώς τον θεωρούσε ως τον πλέον σημαντικό υποστηρικτή που διέθετε στα ανάκτορα, να παραμείνει στην Πόλιν²³⁸⁶. Για το λόγο αυτό και ο Κυδώνης του απευθύνει περί τα τέλη της άνοιξης ή στις αρχές του θέρους του 1385 νέα επιστολή, στην οποία περιγράφει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει κυρίως στο παλατινό περιβάλλον, όπου αισθάνεται ήδη παραγκωνισμένος και απομονωμένος λόγω της «άπραγμοσύνης» που βιώνει εκεί²³⁸⁷, θεωρούμενος μάλιστα πλέον, εκτός από θερμός υποστηρικτής, και ύποπτος για πληροφόρηση του Μανουήλ αναφορικά με τα αυτοκρατορικά σχέδια για την διαχείριση της καταστάσεως στην Θεσσαλονίκη και την μεταχείριση του ίδιου του ηγεμόνα από τον πατέρα του.

Εν τω μεταξύ τα προβλήματα στην μεγάλην Πόλιν θα πρέπει να οξύνονταν ακόμη περισσότερο με το πέρασμα του χρόνου, εφόσον ο Ανδρόνικος είχε εξεγερθεί εκ νέου εναντίον του Ιωάννη Ε΄ διεκδικώντας κάποιο φρούριο²³⁸⁸, ώστε ο Κυδώνης να απευθύνει και νέα επιστολή στον Μανουήλ τον Ιούνιο του 1385, κάνοντας λόγο για «τὸ παλαιὸν μὲν αἰεὶ δὲ νέον κακὸν», όπως χαρακτηρίζει τις κατά καιρούς δυναστικές εμφύλιες έριδες («τὸν τῆς φύσεως πόλεμον») και μάλιστα τις εχθρικές ενέργειες του Ανδρονίκου εναντίον του πατέρα του μετά το 1373²³⁸⁹. Η κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας των νέων σφετεριστικών κινήσεων του συμβασιλέα είχε αποβεί εξαιρετικά δύσκολη για τον αδύναμο αυτοκράτορα, ο οποίος, επειδή κινδύνευε να χάσει στην παρούσα συγκυρία όχι μόνο το θρόνο,

²³⁸² *Επιστ.* 304, *Τῷ Βασιλεῖ*, 12-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 224.

²³⁸³ *Επιστ.* 304, *Τῷ Βασιλεῖ*, 27-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 224.

²³⁸⁴ *Επιστ.* 304, *Τῷ Βασιλεῖ*, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 223.

²³⁸⁵ «εἰ μὴ τις ἀνυπέρβλητος ἐναντιώσεται τύχη» (*Επιστ.* 305, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 225).

²³⁸⁶ *Επιστ.* 304, *Τῷ Βασιλεῖ*, 57-66, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 227-228.

²³⁸⁷ *Επιστ.* 304, *Τῷ Βασιλεῖ*, 23-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 227.

²³⁸⁸ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 196 εξ.

²³⁸⁹ *Επιστ.* 308, 17-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 230.

αλλά και τη ζωή του²³⁹⁰, δεχόταν πιθανότατα εισηγήσεις, μεταξύ άλλων και από τον Κυδώνη, να καλέσει τον Μανουήλ να επανέλθει στην Πόλιν²³⁹¹. Την αναγκαιότητα της παρουσίας του ικανού ηγεμόνα στην Κωνσταντινούπολη για την αντιμετώπιση της έκρυθμης καταστάσεως από την αναζωπύρωση της δυναστικής έριδας θα πρέπει να κατανόησε ο Ιωάννης Ε΄ και ίσως αρκετοί από τους επιτελείς του, ώστε, όπως τονίζει ο *Μεσάζων*, να αισθάνονται πλέον ότι έσφαλαν εκείνοι που ισχυρίζονταν παλαιότερα πως «οὐδέν τῷ βασιλεῖ βλάβος ἔσσεσθαι τὴν σὴν ἀποδημίαν»²³⁹², εφόσον, εάν θα είχε παραμείνει μετά το φθινόπωρο του 1382 στην Πόλιν, είναι βέβαιο ότι ο Ανδρόνικος δεν θα τολμούσε να επαναστατήσει και πάλι εναντίον του πατέρα τους, αλλά και, αν το έπραττε, θα αντιμετωπιζόταν αποτελεσματικά σε στρατιωτικό επίπεδο υπό την ηγεσία του βασιλέως και οπωσδήποτε θα υφίστατο τις νόμιμες κυρώσεις²³⁹³ για την παραβίαση προφανώς των συνθηκών του 1381/82.

Απαντώντας ο Δημήτριος εκείνη την περίοδο σε νέα επιστολή του Μανουήλ, με την οποία του δήλωνε μάλλον ότι αδυνατούσε να επανέλθει στην *μεγάλην Πόλιν*, ενώ παράλληλα τον συμβούλευε να μην απομακρυνθεί ούτε εκείνος από εκεί, προσπάθησε, αφού απέρριψε την παρότρυνση²³⁹⁴, να δικαιολογηθεί για την απόφασή του να αναχωρήσει προφανώς για τη Δύση, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι έχει περιέλθει σε πολύ δεινή θέση²³⁹⁵, καθόσον κινδυνεύει να χάσει ακόμη και τη ζωή του²³⁹⁶ σε περίπτωση που θα επικρατούσε προφανώς ο Ανδρόνικος στη διαμάχη με τον πατέρα του, ενώ, όπως του τονίζει επιπλέον, εκείνος που θα μπορούσε να απαλλάξει από τον κίνδυνο τόσο τον ίδιο, όσο και την Κωνσταντινούπολη εξακολουθούσε να βρίσκεται ακόμη στη Θεσσαλονίκη, υπονοώντας τον Μανουήλ²³⁹⁷.

Πράγματι, η κατάσταση είχε καταστεί εξαιρετικά δύσκολη, καθώς η Κωνσταντινούπολη κινδύνευε πλέον όχι μόνο από τους Οθωμανούς, που αποτελούσαν διαρκή σοβαρή απειλή για την υπόστασή της, αλλά και από εσωτερική κατάρρευση εξαιτίας της σφοδρής νέας εμφύλιας σύγκρουσης μεταξύ

²³⁹⁰ «νῦν δὲ πρώτως ὑπὲρ τοῦ ζῆν πρὸς τὸν υἱὸν ἠγωνίσαστο» (Επιστ. 308, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 230).

²³⁹¹ Επιστ. 308, 21-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 230.

²³⁹² Επιστ. 308, 25-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 230.

²³⁹³ «μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὁ σὸς ἀδελφὸς κατὰ τοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως σοῦ γε παρόντος ἐνεωτέρισεν ἄν, ἢ τι τοῦτο τολμήσας οὐκ ἔδωκε δίκην» (Επιστ. 308, 27-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 230).

²³⁹⁴ Επιστ. 309, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 231.

²³⁹⁵ Επιστ. 309, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 66-78, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 233.

²³⁹⁶ Επιστ. 309, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 78-83, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 233.

²³⁹⁷ Για το λόγο αυτό και του υπογραμμίζει με έμφαση, ότι προτίθεται να εγκαταλείψει άμεσα την Πόλιν, ζητώντας του επιπλέον «μη με πείθε κακά φέρειν ὧν αὐτὸς ἀπεπήδησας. Οὔτε γὰρ αὐτὸς κουφοτέρων νῦν τούτων ἢ σὺ τότε πειρῶμαι - τὸ γὰρ κακὸν καθημέραν χωρεῖ - οὔτ' ἐγὼ δικαιότερος τούτων ἀνέχεσθαι» (Επιστ. 309, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 91-93, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 233).

του Ιωάννη Ε΄ και του Ανδρονίκου, ώστε σε επιστολή που απευθύνει ο Κυδώνης στον δεσπότη του Μυστρά Θεόδωρο Παλαιολόγο τον Ιούνιο μάλλον του 1385, να κάνει λόγο για τὸν «ἐνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς πόλεμον, ὃς τὴν μὲν φύσιν διεῖλεν, ἐπ' ἀλλήλους δὲ πάντας ὀπλίσας ἤδη καὶ τὸ τῆς Πόλεως ἔδαφος ὑπέσθηκε κινδύνοις»²³⁹⁸. Τα πράγματα ωστόσο εξελίχθηκαν θετικά τόσο για την Αυτοκρατορία, όσο και για τον Δημήτριο, εφόσον η δυναστική έριδα κατέληξε ως γνωστό σε οδυνηρή ήττα, έπειτα από άγρια μάχη, για τον Ανδρόνικο, ο οποίος έπειτα από σύντομη ασθένεια πέθανε στις 28 Ιουνίου 1385 και ενταφιάστηκε στην *μεγάλην Πόλιν*²³⁹⁹.

Μετά την λήξη της τελευταίας αυτής δυναστικής αλληλομαχίας και το θάνατο του Ανδρονίκου, αλλά και δεδομένης της τραγικής καταστάσεως που είχε διαμορφωθεί στη Θεσσαλονίκη, ο Ιωάννης Ε΄ φαίνεται ότι είχε αποφασίσει πλέον να ασχοληθεί με την διάσωση της πόλεως και την επάνοδο προφανώς του Μανουήλ στην Κωνσταντινούπολη. Το γεγονός αυτό αναφέρει ο Κυδώνης στον Παλαιολόγο βασιλέα σε επιστολή που του απευθύνει μεταξύ φθινοπώρου του 1385 και αρχών του 1386, όπου του επισημαίνει ότι είχε ήδη αποσταλεί πρεσβεία προς εκείνον αρχικά, για να του ζητήσει προφανώς να εγκαταλείψει την πόλη και κατόπιν προς τον *Hayreddin-Pasha* με σκοπό να λυθεί η πολιορκία και να επέλθει η ειρήνευση στους Θεσσαλονικείς²⁴⁰⁰. Επειδή ωστόσο ο *Μεσάζων* εξακολουθούσε να υποστηρίζει και να επαινεί δημόσια τον φίλο του²⁴⁰¹, οι όποιες κινήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο παλάτι και αφορούσαν στην διαχείριση της καταστάσεως στη Θεσσαλονίκη και τον Μανουήλ διατηρήθηκαν, όπως ήδη αναφέρθηκε, μυστικές και επρόκειτο να υλοποιηθούν κρυφά και ερήμην του Κυδώνη, καθώς θεωρούνταν πιστός του φίλος και γι' αυτό προφανώς θα έσπευδε να τον ενημερώσει, αλλά και θα αντιδρούσε σε κάθε ενέργεια που θα στρεφόταν εναντίον του.

Η στάση αυτή του αυτοκρατορικού επιτελείου απέναντί του, υποδηλώνει νομίζουμε σαφώς ότι ο έμπειρος πολιτικός είχε τεθεί πλέον σε ιδιότυπη απομόνωση στο παλάτι, αποκλειόμενος από τις συνεδριάσεις ή τις διαβουλεύσεις που αφορούσαν το ζήτημα της διαχειρίσεως της κρίσεως στη Θεσσαλονίκη. Εξαιτίας μάλιστα της προϊούσας απομόνωσής του από το στενό περιβάλλον του αυτοκράτορα, γνώριζε μόνο από πληροφορίες για την ανάθεση των

²³⁹⁸ *Επιστ.* 313, *Τῷ δεσπότη*, 49-51, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 240.

²³⁹⁹ Για το γεγονός αυτό, βλ. *Επιστ.* 220, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 101. *Επιστ.* 306, *Τῷ Βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 227. *Επιστ.* 308, 21-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 230. *Επιστ.* 309, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 233-234. *Βραχέα Χρονικά*, 7, 20, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 68. Ο Κυπριανός παρατηρεῖ χαρακτηριστικά ότι ο ο Ανδρόνικος Δ΄ *τελείωσε τὴ ζωὴ του μὲ ἄθλιο τρόπο* (<*Εγκώμιον εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον*>, έκδ. I. Μέγντορφ, *Βυζάντιο καὶ Ρωσία*, σ. 385). Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 51 εξ καὶ 469-470. Dennis, *Reign*, σ. 110-112. Loenertz, *Les recueils*, σ. 117. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ΄, σ. 245. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 449. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 37-38. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 206-207.

²⁴⁰⁰ *Επιστ.* 318, *Τῷ Βασιλεῖ*, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 246.

²⁴⁰¹ *Επιστ.* 318, *Τῷ Βασιλεῖ*, 8-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 245.

διαπραγματεύσεων στη Θεσσαλονίκη τελικά στον Παλαιολόγο²⁴⁰², ο οποίος απέφυγε ενσυνείδητα όπως φαίνεται, παρόλο που είχε ενημερωθεί έγκαιρα, να παραλάβει επιστολή του Δημητρίου προς τον Μανουήλ, αναχωρώντας για το σκοπό αυτό από την Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια της νύχτας και χωρίς να το γνωρίζει ο ευρισκόμενος στην οικία του *Μεσάζων*²⁴⁰³. Για το λόγο αυτό και ζητά από τον Μανουήλ να αλληλογραφεί τακτικότερα μαζί του, εφόσον, όπως του αναφέρει, οι επιστολές του αποτελούν για εκείνον «*έπικουρίαν πρὸς τὰς συνεχῶς κατεσθιούσας ... λύπας*»²⁴⁰⁴ στην *μεγάλην Πόλιν*.

Παρηγοριά στα πολλαπλά προβλήματα που αντιμετωπίζει εκείνη την περίοδο, όπως και κατά το παρελθόν, αποτελεί όμως για τον Κυδώνη η παράλληλη με τα πολιτικά του καθήκοντα ενασχόληση και με τα πνευματικά του ενδιαφέροντα, στο πλαίσιο των οποίων, εκτός από την μελέτη και τη συγγραφή, αλλά και την καθοδήγηση των φιλοδυτικών μαθητών του όπως ο Μάξιμος Χρυσοβέργης, πραγματοποιεί μια νέα και σπουδαία γνωριμία, αφού επικοινωνεί για πρώτη φορά με τον νεαρό τότε και μετέπειτα στενό του συνεργάτη Μανουήλ Χρυσολωρά. Σε επιστολή που απευθύνει μετά το 1385 προς τον Χρυσοβέργη, αφού τον επαινέσει για την απόφασή του, καθώς ο Μάξιμος έχει ήδη ξεκινήσει να μελετά τα απαιτητικά έργα του Ακινάτη και γι' αυτό ζητούσε τη συνδρομή του για την ορθότερη μέθοδο κατανόησής τους, του επισημαίνει την θεολογική και φιλοσοφική τους αξία²⁴⁰⁵, συμβουλεύοντάς τον να επιδεικνύει ιδιαίτερη προσοχή κατά τη διάρκεια της μελέτης τους, να επιμένει με αλλεπάλληλες επαναλήψεις για την κατανόηση των δυσνόητων σημείων και οπωσδήποτε να φροντίζει να καταφεύγει σε θεολογούντες Δομινικανούς μοναχούς, εξοικειωμένους προφανώς με τη θωμιστική σκέψη, προκειμένου να προσλαμβάνει και να κατανοεί ορθά «*τὴν τῶν νοημάτων λεπτότητα*» του *Doctor Universalis*²⁴⁰⁶.

Εντός του 1386 όμως ανιχνεύονται για πρώτη φορά, όπως ήδη αναφέρθηκε, και οι πρώτες επαφές του Δημητρίου με τον φέρελπι και πεπαιδευμένο φιλοδυτικό νεαρό Χρυσολωρά, με τον οποίο εκτός από κοινά λογοτεχνικά ενδιαφέροντα, ο εξηντάχρονος πολιτικός επρόκειτο να αποκτήσει όπως φαίνεται και κοινές θεολογικές αντιλήψεις, αλλά και κοινό θρησκευτικό προσανατολισμό, ώστε, σε επιστολή που απευθύνει σε φίλο του πρώην δικαστή στην Κωνσταντινούπολη, να υπερασπίζεται με σθένος τον Μανουήλ, καθώς ο παραλήπτης του επικρίνει τον νεαρό λόγιο «*μετ' εὐπρεπείας*», αλλά και τον ειρωνεύεται «*διὰ τὴν σφοδρὰν πρὸς Λατίνους φιλίαν*»²⁴⁰⁷. Επειδή μάλιστα την συμπάθεια προς τη λατινική γλώσσα και

²⁴⁰² Ο Παλαιολόγος μάλιστα, σύμφωνα με τον Κυδώνη, επρόκειτο να επιδιώξει πρώτα συνάντηση εκ μέρους του αυτοκράτορα με τον Μανουήλ και κατόπιν με τον *Haireddin-Pasha*. Επ' αυτών, βλ. *Ἐπιστ. 318, Τῶ Βασιλεῖ*, 22-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 246.

²⁴⁰³ *Ἐπιστ. 318, Τῶ Βασιλεῖ*, 28-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 246.

²⁴⁰⁴ *Ἐπιστ. 318, Τῶ Βασιλεῖ*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 245.

²⁴⁰⁵ *Ἐπιστ. 333, Μαξίμω*, 6-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 267.

²⁴⁰⁶ *Ἐπιστ. 333, Μαξίμω*, 26-37 και 47-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 267 και 268.

²⁴⁰⁷ *Ἐπιστ. 358, 15-17*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 302.

την δυτική σκέψη στον Χρυσολωρά θα πρέπει να είχε εμπνεύσει και καλλιεργήσει ο Κυδώνης, τονίζει με έμφαση στον φίλο του, ότι ο Μανουήλ διαθέτει τα απαραίτητα πνευματικά εφόδια για να αποφασίσει ελεύθερα αναφορικά με τις όποιες επιλογές του²⁴⁰⁸, εκλαμβάνοντας μάλιστα «ἄ τῷ Χρυσολωρᾷ προὔφηρες καὶ πρὸς ἐμὲ διαβαίνειν, οὐ τῆς φιλίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν λόγων κοινωνίας κοινὰ καὶ τὰ ὄνειδη ποιούσης»²⁴⁰⁹.

Την ίδια περίοδο επίσης, δηλαδή μεταξύ 1385 και 1386, ο Δημήτριος θα πρέπει πιθανότατα να ασχολήθηκε και με την σύνθεση ή την τελική επεξεργασία των μαθηματικών και των αστρονομικών του έργων, απαραίτητων για την βαθύτερη κατανόηση της πλατωνικής φιλοσοφίας, όπως είναι τα *Ἀριθμητικά*²⁴¹⁰, τα σχόλια *Εἰς τὴν Γεωμετρικὴν Πραγματείαν τοῦ Εὐκλείδους*²⁴¹¹, καθώς επίσης και το *Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ζωδίου*²⁴¹². Για το λόγο αυτό και επισήμαινε μάλλον σε νέους διανοούμενους να μελετούν τέτοια έργα²⁴¹³, κάτι που επαναλαμβάνει και σε επιστολή που απευθύνει σε άγνωστου ονόματος μαθητή του μεταξύ 1385 και 1387, τονίζοντάς του την ανάγκη, προκειμένου να κατανοήσει προφανώς βαθύτερα την παλατωνική φιλοσοφική σκέψη, να εντρυφήσει κυρίως στα *Γεωμετρικά* του Ευκλείδη, αλλά και στην αριθμητική («*Λογιστικὴν*») του Διόφαντου, αποστέλλοντάς του μάλιστα και όσα από τα έργα του Διόφαντου κατάφερε να εξασφαλίσει²⁴¹⁴.

²⁴⁰⁸ *Επιστ.* 358, 26-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 302.

²⁴⁰⁹ *Επιστ.* 358, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 302.

²⁴¹⁰ Γενικώς, βλ. Acerbi, *Problemi aritmetici*, σ. 165-174. Επίσης, Πρβλ. *Cod. Paris. Suppl. gr.* 652, ff. 158^{r-v}, 160^v και *Cod. Paris. gr.* 2428, ff. 188^{r-v}. Inc.: «*Δοθέντων ἀπὸ μονάδος ὀτισωνοῦν ἀριθμῶν...*» *Cod. Paris. Suppl. gr.* 652, f. 158^r (Omont, *Inventaire*, III, σ. 290) και *Cod. Paris. gr.* 2428, f. 188^r (Omont, *Inventaire*, II, σ. 260). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 67.

²⁴¹¹ *Cod. Meteor. Barl. gr.* 202, ff. 11^{r-v}. Inc.: «*ἄ δύο κύκλων ἀνίσων δοθέντων...*» *Cod. Meteor. Barl. gr.* 202, f. 11^r (Βέης, *Χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, Β', σ. 281) και Acerbi - Martín, *Les études géométriques*, σ. 15 εξ.

²⁴¹² *Cod. Vat. gr.* 298, ff. 296^v και ff. 590^v. Επίσης *Cod. Meteor. Metam. gr.* 105, ff. 79^{r-v}. Inc.: «*Μαρτ. ιδ' ἀρχὴ κριοῦ· ἡ ἡμέρα ὠρῶν ιδ'.* Ἀπριλ. ιγ'...» *Cod. Vat. gr.* 298, f. 590^v (Mercati-Cavalieri, *Codices Vaticani Graeci*, I, σ. 424 «*Του Κυδών(η) <tabula versum duodecimo, ostendens dierum incrementa deminutionesve per singulos menses> 'Μαρτ. ιδ' ἀρχὴ κριοῦ...*». Επίσης για το τέλος του έργου des. : «*Οὕτως ἔχουσιν αἱ τῶν νυχθημέρων ἀύξομοιώσεις ἐν τῷ δι' Ἑλλησπόντου κλίματι· ἐν ᾧ ἔγγιστα καὶ ὁ διὰ Βυζαντίου παράλληλος κεῖται· ὥσπερ διὰ τῶν ὀργάνων λαμβάνεται*». Για τον *Cod. Meteor. Metam. gr.* 105, f. 79^{r-v} (Βέης, *Χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, Α', σ. 136).

²⁴¹³ Είναι βέβαιο μάλιστα, ότι η βιβλιοθήκη του Δημητρίου περιείχε μαθηματικά και αστρονομικά έργα, εφόσον κατείχε τον *Cod. Laur. Plut. gr.* 28.1, ο οποίος παραδίδει τη Μεγάλη Σύνταξη του Πτολεμαίου και τα Στοιχεία του Ευκλείδη, (Bandini, *Catalogus*, II, σ. 12), τον *Cod. Bononiensis bibl. communalis, num.* 18-19 που περιλαμβάνει τα Στοιχεία του Ευκλείδη και άλλες μαθηματικές πραγματείες (J. L. Heiberg- E.S. Stamatis (Hrsg.), *Euclidis Elementa*, Bd.5/1, σ. XXIV), καθώς και τον *Cod. Vat. Urb. gr.* 123 με έργα του Αίλου Αριστείδη (Stornajolo, *Codices Urbinate Graeci*, σ. 210 εξ). Επίσης, βλ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 42.

²⁴¹⁴ «*Ἐπεμψα σοι τῆς Διοφάντου λογιστικῆς ὅσα τῶν θεωρημάτων οἷός τ' ἐγενόμην εὐρεῖν. εὔρον δὲ δόντος τινός βιβλίον, ᾧ λαθόντα καὶ ταῦτα ἐνέκειτο. ἤκουσα δὲ ἀνδρὸς περὶ λογισμοὺς πάνυ γεγυμνασμένου τῶν Εὐκλείδου γεωμετρικῶν οὐκ ἐλάττω ταῦτ' εἶναι. ἐκείνων μὲν οὖν τοῖς ἐντευξομένοις μελήσει. ἐγὼ δὲ τοῖς εὐρεθεῖσι καὶ ἀποδείξεις ἐσπούδασα περιθεῖναι, ἐπόμενος τοῖς*

Ευχάριστη ανάπαυλα στις θλίψεις, αλλά και ταυτόχρονα απαρχή νέων περιπετειών αποτέλεσε όμως για τον *Μεσάζοντα* εκείνη την περίοδο η αναπάντεχη έλευση του, συνοδευόμενου από τον φίλο του «*φρέ Γάρσιαν*» (Garcia)²⁴¹⁵, τιτουλαρίου αρχιεπισκόπου Πατρών Παύλου *Foscari* την άνοιξη του 1386 ως παπικού πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη. Το γεγονός ότι υποστήριξε και πάλι δημόσια, καθώς φαίνεται, την πρωτοβουλία του Μανουήλ για εκ νέου διαπραγματεύσεις με τον παπικό θρόνο με σκοπό την εκκλησιαστική ένωση, αλλά και το ότι διαδραμάτισε ενεργό ρόλο για την ευόδωση των, αποτυχημένων τελικά, συνομιλιών στην Κωνσταντινούπολη, πείθοντας μάλιστα τον *Foscari* - όπως θα φανεί διεξοδικά στην επόμενη παράγραφο - να επισκεφθεί στη συνέχεια και την Θεσσαλονίκη, πιθανότατα το καλοκαίρι του 1386²⁴¹⁶, είχε ως αποτέλεσμα να θεωρηθεί στην *Πόλιν* εκείνος κυρίως ως ο βασικός υπαίτιος της πρωτοβουλίας του Μανουήλ για την αποστολή του αιτήματος στην παπική έδρα²⁴¹⁷, ώστε εκτός από την κατακραυγή που δέχτηκε²⁴¹⁸, να τεθεί και σε δυσμενή απομόνωση από τον Ιωάννη Ε', με συνέπεια να παραιτηθεί οικειοθελώς από το αξίωμά του και να αντικατασταθεί άμεσα το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1386 από τον Γεώργιο Γουδέλη.

Το μόνο παρηγορητικό γεγονός για τον Κυδώνη εκείνη την εποχή ήταν η ρητή υπόσχεση του παπικού απεσταλμένου *Foscari* στον Μανουήλ για αποστολή στρατιωτικής βοήθειας με σκοπό τη διάσωση της γενέτειράς του από την επικείμενη οθωμανική κατάκτηση²⁴¹⁹. Για το λόγο αυτό και προσπαθεί να διευκολύνει την αποδοχή της αναμενόμενης δυτικής βοήθειας, απευθύνοντας επιστολή σε κάποιον φίλο του στην Θεσσαλονίκη, τον οποίο, επειδή θεωρούσε ότι είναι προτιμότερη η υποταγή στους Οθωμανούς από την ένωση με υπαγωγή στον παπικό θρόνο, προσπαθεί να μεταπείσει, αποστέλλοντάς του μάλιστα και αντίγραφο της μετάφρασης του έργου του «*Ρικάρδου ..., Άνασκευή τῆς παρὰ τοῦ καταράτου Μαχουμέθ τοῖς Σάρράκηνοῖς τεθείσης νομοθεσίας*»²⁴²⁰, προκειμένου να

Εὐκλείδῃ περὶ ἀριθμῶν ἐκδοθεῖσι. ἐκεῖνα γὰρ ἱκανὰ τοῖς τι μετ' ἐπιστήμης εἰσόμενος ἐνόμισα. ὁ γὰρ Διόφαντος ζητήματα μόνον προτεῖνας ἀπήλλακται, ἀποδείξων ἐν οἷς προὔθηκεν οὐδ' ὄλως φροντίσας» (Επιστ. 347, 3-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 287). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/IV, σ. 161-162. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 42. Acerbi - Martín, *Les études géométriques*, σ. 18.

²⁴¹⁵ Επιστ. 334, 30-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 270.

²⁴¹⁶ Τα γεγονότα αναφορικά με την επίσκεψη της πρεσβείας βλ. αναλυτικά στο Dennis, *Reign*, σ. 132-158 και Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 285-290. Επίσης Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 207 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 38.

²⁴¹⁷ Επιστ. 327, 33-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

²⁴¹⁸ Επιστ. 327, 28-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

²⁴¹⁹ «ἀλλὰ καὶ τὸν λεγάτον οἷς τε ὑπισχνεῖτο πάντας εὐφρᾶναι φασί, καὶ ὧν ἐπήγγελλε, πάντων προθυμουμένων, πάντων τυχεῖν» (Επιστ. 327, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 257) και Loenertz, *Les recueils*, σ. 117.

²⁴²⁰ Πρβλ. Επιστ. 328, 4-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258-259. Το αντίγραφο αυτό μάλιστα χρησιμοποίησε ο Μανουήλ αργότερα για να συνθέσει το διάλογό του Επ' αυτού, βλ. E. Trapp, *Manuel II. Palaiologos Dialoge mit einem "Perser"*, (Wiener Byzantinistische Studien 2), Wien :

κατανοήσει γιατί είναι απαραίτητη η εκκλησιαστική ένωση και η συνεργασία με τους δυτικούς χριστιανούς, αλλά και να συνειδητοποιήσει τις συνέπειες από την υποταγή στους άπιστους Οθωμανούς.

Ωστόσο όμως και ενώ αναμενόταν μάταια η δυτική βοήθεια, η πορεία των πραγμάτων γινόταν καθημερινά πιο οδυνηρή στη Θεσσαλονίκη²⁴²¹, οδηγώντας με βεβαιότητα στην παράδοση της πόλεως. Έτσι, η απογοήτευση θα πρέπει να ήταν διάχυτη στο επιτελείο του Μανουήλ, ώστε περί τα τέλη του 1386 να διαδοθεί η φήμη στην Κωνσταντινούπολη²⁴²² ότι ο Παλαιολόγος ηγεμόνας επρόκειτο να αποχωρήσει από την πόλη μέσω θαλάσσης, γι' αυτό και ο Δημήτριος απευθύνει νέα επιστολή στον Ραδινό, προτρέποντάς τον να εγκαταλείψει και εκείνος μαζί με τον βασιλέα την πατρίδα τους²⁴²³. Μετά την αναχώρηση της παπικής πρεσβείας όμως, και η κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη γινόταν ακόμη περισσότερο ζοφερή για τον σχεδόν παροπλισμένο πολιτικά *Μεσάζοντα*, ώστε το καλοκαίρι ή στις αρχές του φθινοπώρου του 1386, απαλλαγμένος από τα καθήκοντά του να προαναγγέλλει και πάλι την πρόθεσή του να αναχωρήσει για την *Ιταλίαν*, χωρίς όμως να έχει συνειδητοποιήσει την αδυναμία, λόγω της ουσιαστικής άρνησης του Ιωάννη Ε', για την πραγματοποίηση του σχεδιαζόμενου ταξιδιού, παρόλο που, όπως αναφέρει στον Θεόδωρο Παλαιολόγο, ο αυτοκράτορας «*μάλα προθύμως έπένευσεν*»²⁴²⁴ στην «*άποδημίαν*» του.

Έτσι, στην επιστολή που απευθύνει στο δεσπότη του Μυστρά εκείνη την περίοδο, ισχυρίζεται ότι, παρόλο που «*σχολάζει*» πλέον από τα καθήκοντά του και έχει ελεύθερο χρόνο για να αλληλογραφεί μαζί του, εν τούτοις κατατρύχεται και υποφέρει από προβλήματα «*έκ μέσων θορύβων και φροντίδων και όπλων πεμπόμενα*», τα οποία σχετίζονται περισσότερο με την οδυνηρή κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στη Θεσσαλονίκη²⁴²⁵. Για το λόγο αυτό και είχε αποφασίσει, εφόσον πλέον είχε εξασφαλίσει και την αυτοκρατορική συγκατάθεση, να αναχωρήσει για τη Δύση, με προορισμό προφανώς την Ρώμη μέσω Βενετίας, όπου πίστευε ότι θα διαβιώσει κάτω από καλύτερες συνθήκες, δηλώνοντας μάλιστα στο δεσπότη ότι θα είναι δύσκολο, λόγω της άρνησης των Βενετών ναυτικών για μακρά παραμονή, να σταθμεύσει για εύλογο διάστημα στη Μεθώνη και να τον επισκεφθεί στην *Σπάρτην*, όπως αποκαλεί αρχαιοπρεπώς το Μυστρά²⁴²⁶.

Τα πράγματα ωστόσο δεν ήταν ακριβώς όπως τα περιέγραφε ο Δημήτριος στο Θεόδωρο, εφόσον ο αυτοκράτορας, εκτός του γεγονότος ότι απέφευγε να τον δεχτεί σε ακρόαση, είχε αρνηθεί και πάλι προφανώς να επιτρέψει την αναχώρησή

Österreichische Akademie der Wissenschaften. Kommission für Byzantinistik. Institut für Byzantinistik der Universität Wien, 1966, σ. 36 εξ.

²⁴²¹ Barker, *Manuel II*, σ. 56 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 151 εξ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 38.

²⁴²² *Επιστ. 335*, 16-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 271.

²⁴²³ *Επιστ. 335*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 271.

²⁴²⁴ *Επιστ. 336*, 31-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 272.

²⁴²⁵ *Επιστ. 336*, 18-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 272 και Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 38.

²⁴²⁶ *Επιστ. 336*, 29-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 272.

του, καθώς δεν επιθυμούσε να απομακρυνθεί από την Κωνσταντινούπολη, επικαλούμενος για μια ακόμη φορά το συμφέρον της Αυτοκρατορίας. Έτσι, κατά το διάστημα μεταξύ φθινοπώρου 1386 και Μαρτίου 1387 ο πρώην *Μεσάζων* απευθύνει επιστολή σε κάποιον φίλο του και στενό αυτοκρατορικό συνεργάτη, ζητώντας την μεσολάβησή του, ώστε ο Ιωάννης Ε΄ να εγκρίνει επιτέλους το αίτημά του²⁴²⁷ για να αναχωρήσει προφανώς με προορισμό τη Δύση. Η στάση του αυτοκράτορα στο ζήτημα αυτό ωστόσο, σύμφωνα με τον Κυδώνη, ήταν απολύτως επαμφοτερίζουσα, καθώς ενώ επιθυμούσε και μάλιστα επέμενε να παραμείνει ο έμπειρος πολιτικός στην *Πόλιν* και γι' αυτό απέρριπτε ουσιαστικά οποιοδήποτε αίτημα για «*τὴν ἀποδημίαν ὡς οὐθ' αὐτῷ λυσιτελήσουσαν οὐτ' ἐμοὶ συνοίσουσιν, υποσχόμενος μάλιστα «πολλά, καὶ βασιλέως ἄξια πρὸς εὔνουν οἰκέτην»*, εν τούτοις δεν υλοποιούσε απολύτως τίποτα από τα υπεσχημένα, δηλαδή δεν του προσέφερε την αναγκαία για τη συντήρησή του αυτοκρατορική χορηγία, όπως επίσης δεν θα του παρέιχε και την απαραίτητη για την ήρεμη διαβίωσή του ασφάλεια και προστασία²⁴²⁸. Εξαιτίας αυτού μάλιστα, επιζητεί την παρέμβαση του παλατινού φίλου του, ώστε ο Ιωάννης Ε΄ είτε να συγκατατεθεί στην αποχώρησή του από την Κωνσταντινούπολη, κάτι το οποίο επιθυμούσε διακαώς²⁴²⁹, είτε, όπως του υπογραμμίζει, εάν θεωρεί ότι η *ἀποδημία* του δεν συμφέρει ούτε εκείνον, αλλά ούτε τα δημόσια πράγματα της Αυτοκρατορίας και γι' αυτό θεωρεί ότι είναι επιβεβλημένο να παραμείνει στην *Πόλιν*, να του αποδώσει τα δίκαια, μεριμνώντας «*ὑπὲρ ἀνδρὸς οὐδὲν ἐν τῇ μεγάλῃ Πόλει πλὴν τοῦ σώματος κεκτημένου*»²⁴³⁰, υπονοώντας σαφώς το γεγονός ότι δεν κατέχει κανενός είδους ιδιόκτητη ακίνητη περιουσία και οποιαδήποτε προστασία, ώστε να αισθάνεται απολύτως εμπερίστατος. Γι' αυτό ο Ιωάννης Ε΄ θα έπρεπε να προβεί άμεσα στην οικονομική του ενίσχυση και οπωσδήποτε στην παροχή μεγαλύτερης προστασίας έναντι των επικίνδυνων αντιπάλων του, κυρίως στα *βασίλεια*.

Ο αυτοκράτορας όμως, είναι βέβαιο ότι θα πρέπει να επέμεινε στην ανάγκη παραμονής του παραιτηθέντος αξιωματούχου στην Κωνσταντινούπολη, χωρίς βέβαια να του αποδώσει την αναγκαία χορηγία, αλλά ούτε επίσης και να εγγυηθεί για την ασφάλειά του. Έτσι, σε επιστολή που απευθύνει τον χειμώνα του 1386/87 στον Ταρχανειώτη, ο οποίος υποφέρει στη Θεσσαλονίκη²⁴³¹, του δηλώνει ότι συμπάσχει και εκείνος μαζί του για τα δεινά της πατρίδας τους²⁴³², εξαιτίας των οποίων θέλει να αναχωρήσει για λόγους ασφαλείας το συντομότερο για την Δύση, αλλά και με σκοπό προφανώς να προσπαθήσει να εξασφαλίσει στρατιωτική

²⁴²⁷ *Επιστ.* 361, *Ἐνὶ τῶν παρὰ βασιλεῖ δυνατῶν*, 4-5, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 305. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 39.

²⁴²⁸ *Επιστ.* 361, *Ἐνὶ τῶν παρὰ βασιλεῖ δυνατῶν*, 11-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 306 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 39.

²⁴²⁹ *Επιστ.* 361, *Ἐνὶ τῶν παρὰ βασιλεῖ δυνατῶν*, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 306.

²⁴³⁰ *Επιστ.* 361, *Ἐνὶ τῶν παρὰ βασιλεῖ δυνατῶν*, 21-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 306.

²⁴³¹ *Επιστ.* 362, *Ταρχανειώτη*, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 306.

²⁴³² *Επιστ.* 362, *Ταρχανειώτη*, 15-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 307.

βοήθεια, εφόσον η υποταγή της γενέτειράς του - όπως πίστευε - επρόκειτο να συνεπιφέρει και την πτώση της Αυτοκρατορίας²⁴³³.

Την απόφασή του όμως να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη δεν μπορεί να πραγματοποιήσει την περίοδο αυτή ο Κυδώνης, εφόσον είναι αναγκασμένος να υποκύψει και πάλι στην επιθυμία του Ιωάννη Ε΄ να παραμείνει εκεί για παροχή συμβουλευτικού έργου, να μοιραστεί με τους ομοεθνείς του τη δυσοίωνη τύχη της μεγάλης Πόλεως, αλλά και να ανεχθεί τους επικίνδυνους αντιπάλους του, όπως και όλα τα επερχόμενα δεινά²⁴³⁴, ευελπιστώντας ότι έπειτα από μικρό διάστημα θα βρει κατάλληλο τρόπο για να υλοποιήσει τα σχέδιά του και να αναχωρήσει στη Δύση²⁴³⁵. Έτσι, αποφασίζει να απευθύνει νέα επιστολή στον Καλόφερο, με την οποία του εκφράζει την πικρία του για την ασθένεια των ματιών που τον ταλαιπωρεί²⁴³⁶, δηλώνοντάς του ωστόσο ότι επιθυμεί να συγκατοικήσει μόνιμα μαζί του²⁴³⁷ στη Δύση και γι' αυτό θα ήθελε να συναντηθούν με σκοπό να τον συμβουλευτεί²⁴³⁸, εφόσον είχε αποτύχει η προηγούμενη απόπειρα το 1385. Τότε, όπως του τονίζει, παρόλο που είχε πληροφορηθεί ότι ο φίλος του, ο οποίος, κατά το σύνηθες, «οὐδαμοῦ περιτυγχάνει» αλλά κινείται διαρκώς από τόπο σε τόπο²⁴³⁹, βρισκόταν στην Βενετία από το φθινόπωρο (του 1385) και εκείνος είχε αποφασίσει να ταξιδέψει ως εκεί, δεν τα κατάφερε τελικά, εφόσον τον εμπόδισε, όπως ισχυρίζεται, η εξάπλωση της επιδημίας της πανούκλας που είχε και πάλι ενσκήψει, ώστε «σφόδρα τότε τοῖς τριήρεσι μεθ' ὧν ἔχρῃν στέλλεσθαι λυμαινόμενος»²⁴⁴⁰. Εκτός από την πανούκλα όμως, η κυριότερη αιτία της παρεμπόδισης και της αναβολής της αναχώρησής του Δημητρίου υπήρξε η συνοδευόμενη από «εὐπρεπεῖς» απειλές ἀρνήση του αυτοκράτορα να συγκατατεθεί. Το γεγονός όμως ότι έχει πλέον παραιτηθεί από το αξίωμά του, θεωρεί ότι του επιτρέπει να σπεύσει στο φίλο του για να διέλθουν μαζί, όπως είχαν σχεδιάσει κατά το παρελθόν, «τὸν λοιπὸν βίον»²⁴⁴¹, ώστε, επειδή, όπως του αναφέρει, «ὕπὸ σοῦ μόνον ὥσπερ πηγῆς διψῶντες ἐλκόμεθα», θα προσπαθήσει, καθώς αναγκάζεται και από άλλα δεινά που υφίσταται στην Κωνσταντινούπολη να επισπεύσει την αναχώρησή του, «θᾶπτον ὄψεσθαι προσδόκα τὸν φίλον, ἐὰν καὶ ὁ Θεὸς ἐπιτρέπη»²⁴⁴².

²⁴³³ «οὐ στέργων ὥσπερ δούλην τινὰ τῶν ἀτίμων ὑπὸ τε τῶν βαρβάρων ὑπὸ τε τῶν πολιτῶν ἐλκομένην καὶ σπαραττομένην ὀρᾶν» (Επιστ. 362, *Ταρχανειώτη*, 23-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 307).

²⁴³⁴ Επιστ. 362, *Ταρχανειώτη*, 25-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 307.

²⁴³⁵ Επιστ. 362, *Ταρχανειώτη*, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 307.

²⁴³⁶ Επιστ. 331, 4-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 262. Επ'αυτού, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 233 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 39.

²⁴³⁷ Επιστ. 331, 21-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 262.

²⁴³⁸ Επιστ. 331, 25-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 262.

²⁴³⁹ Επιστ. 331, 27-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 262-263.

²⁴⁴⁰ Επιστ. 331, 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 263.

²⁴⁴¹ Επιστ. 331, 34-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 263.

²⁴⁴² Επιστ. 331, 49-52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 263.

Ο παλαίμαχος πολιτικός ωστόσο, δεν θα καταφέρει και πάλι να αναχωρήσει για την Δύση λόγω της νέας απαγόρευσης του αυτοκράτορα, ώστε να ασχοληθεί πλέον αποκλειστικά με την τύχη της Θεσσαλονίκης αλλά και του φίλου του βασιλέως Παλαιολόγου. Έτσι, σε επιστολή που απευθύνει τον χειμώνα του 1386/87 στον Δημήτριο Καβάσιλα, παρατηρεί ότι η γενέτειρά του βρίσκεται «έν μεγάλω ... θορύβω» και ο Μανουήλ προσπαθούσε να φροντίσει περισσότερο για την διασφάλιση της δικής του, αλλά και για τη διάσωση της ζωής των κατοίκων της²⁴⁴³. Με αφορμή μάλιστα την τραγική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η πατρίδα του, απευθύνει μακροσκελή επιστολή και στον Ραδηνό μετά το Φεβρουάριο του 1387, με την οποία τον καλεί να την εγκαταλείψει άμεσα, εφόσον πρόκειται σε σύντομο διάστημα να «αύτομολήσει» αναγκαστικά στους Οθωμανούς²⁴⁴⁴. Με δεδομένη την επικείμενη, καθώς δεν θα υπήρχε άλλη επιλογή, παράδοση της πόλεως από τους κατοίκους της στους Οθωμανούς, διαβεβαιώνει επιπλέον το Ραδηνό ότι επρόκειτο να γίνει αποδεκτός μαζί με τον Μανουήλ, ως ένας από τους πλέον στενούς του συνεργάτες, στην Κωνσταντινούπολη²⁴⁴⁵. Και αυτό διότι, παρόλο που οι πολίτες της Θεσσαλονίκης υπάκουσαν στις εντολές του *ἄρχοντος* και αγωνίστηκαν με γενναιότητα προκειμένου να αντέξουν την επαχθή πολιορκία, η μακρά περίοδος πείνας που διάγουν και των στερήσεων που υφίστανται τους είχε ήδη καταβάλει²⁴⁴⁶, ώστε να είναι έτοιμοι να παραδώσουν την πόλη, στην οποία ως *δούλην* πλέον, είναι αδύνατο, όπως ισχυρίζεται ο Κυδώνης, να παραμένει ένας διανοούμενος σαν τον Ραδηνό, καθώς κύρια προϋπόθεση της πνευματικής δημιουργίας αποτελεί πρωτίστως η διασφάλιση της ελεύθερης σκέψης και δραστηριότητας του ανθρώπου²⁴⁴⁷.

Μέσω του Ραδηνού όμως απευθύνεται παράλληλα και προς τον δοκιμαζόμενο εκείνο το διάστημα *βασιλέα*, τονίζοντάς του ότι είναι πλέον καιρός, εκτός από αυτήν των κατοίκων και της πόλεως, να σκεφτεί και τη δική του σωτηρία²⁴⁴⁸, προτρέποντάς τον, επειδή «τὰ τῆς Θεσσαλονίκης ... ἐτελεύτησε»²⁴⁴⁹ πλέον, για την αδήριτη ανάγκη της επιστροφής του στην Κωνσταντινούπολη, της συμφιλίωσης και της συμπαράστασης στον ασθενή αυτοκράτορα πατέρα του, ο οποίος, όπως τον διαβεβαιώνει, δεν πρόκειται, εάν επιστρέψει, να «μνησικακήσει

²⁴⁴³ *Επιστ.* 329, *Δημητρίω τῷ Καβάσιλα*, 9-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 260.

²⁴⁴⁴ «Δεῖ σέ φυγεῖν πόλιν, καλὴν μὲν ποτε καὶ διὰ τοῦτο φίλην, καὶ προσέτι πατρίδα, νῦν δὲ πρὸς ἄσεβεῖς ἄνδρας αὐτομολοῦσαν, ἢ τάληθές μᾶλλον ἀναγκασθεῖσαν αὐτομολῆσαι» (*Επιστ.* 332, 16-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 264).

²⁴⁴⁵ *Επιστ.* 332, 97-101, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 266.

²⁴⁴⁶ *Επιστ.* 332, 19-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 264.

²⁴⁴⁷ *Επιστ.* 332, 51-58, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 265. Περί ελευθερίας γενικότερα κατά τον Κυδώνη, βλ. Moutsopoulos, *Liberté*, σ. 131-133 και G.D. Angelon, «Three Kinds of Liberty as Political Ideals in Byzantium, Twelfth to Fifteenth Century», στο A. Nikolov et. al. (eds), *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia, 22-27 August 2011, Vol. I, Plenary Papers*, Sofia, 2011, σ. 318 εξ (ολόκληρο το άρθρο, σελ. 311-333).

²⁴⁴⁸ *Επιστ.* 332, 70-71, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 265.

²⁴⁴⁹ *Επιστ.* 332, 67-68, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 265.

παντελῶς» εναντίον του²⁴⁵⁰, αποφεύγοντας ωστόσο σε κάθε περίπτωση, όπως τον συμβουλεύει, να καταφύγει στο Μυστρά ή οπουδήποτε αλλού²⁴⁵¹. Ο έμπειρος πολιτικός θεωρεί ως απολύτως επιβεβλημένη την άμεση επάνοδο του Μανουήλ στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον, όπως πιστεύει, αμέσως μετά την παράδοση της Θεσσαλονίκης θα ξεκινήσει, παρά τις περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις του σουλτάνου, και η πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως²⁴⁵², για την υπεράσπιση της οποίας θα πρέπει να συνδράμει οπωσδήποτε τον πατέρα του.

Φαίνεται ότι ο Ραδηνός μετέφερε τις σκέψεις και τις προτροπές του Κυδώνη στον Παλαιολόγο βασιλέα, ο οποίος, ευρισκόμενος πλέον σε ασφυκτική πίεση, καθόσον ο τουρκικός κλοιός γινόταν καθημερινά στενότερος και επαχθέστερος, οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης είχαν αποκαρδιωθεί εντελώς και η δυτική βοήθεια καθυστερούσε, θα ζήτησε προφανώς από τον έμπειρο πολιτικό να τον συμβουλέψει για το αν θα έπρεπε να καταφύγει στην Κωνσταντινούπολη, στο Μυστρά ή ίσως και στη Δύση²⁴⁵³. Ο Δημήτριος, παρά το γεγονός ότι είχε ήδη παραιτηθεί από το αξίωμά του και, όπως ενημερώνει τον Μανουήλ, μάλλον στις αρχές της άνοιξης του 1387, είχε αποκλειστεί επίσης πλέον και από το αυτοκρατορικό συμβούλιο²⁴⁵⁴, ενώ - όπως θα φανεί εκτενώς στην επόμενη παράγραφο - επρόκειτο άμεσα να, αν δεν είχε ήδη, αποχωρήσει πλήρως και από την αυτοκρατορική υπηρεσία, συμβουλεύει τον βασιλέα να αποφύγει τις υπερβολικές και άσκοπες, ωστόσο τώρα επικίνδυνες και ζημιογόνες περιπέτειες για την υπόσταση της Αυτοκρατορίας. Τον καλεί μάλιστα να δράσει ως άλλος, «τόν τῆς Ἰθάκης καπνὸν ἀνακαλούμενος», Οδυσσέας, προκειμένου να κατευθυνθεί - εκείνος όμως σε αντίθεση με το μυθικό βασιλέα όχι μόνος, αλλά με τη συνοδεία των συντρόφων του - εξάπαντος στην Κωνσταντινούπολη²⁴⁵⁵, προτρέποντάς τον επιπλέον να μην απομακρυνθεί για οποιονδήποτε λόγο από την *μεγάλην Πόλιν*, κυρίως όμως να αποφύγει σε κάθε περίπτωση να κατευθυνθεί προς τον ανασφαλή και αδύναμο να συντηρήσει αυτόν και τον στρατό του Μυστρά²⁴⁵⁶.

²⁴⁵⁰ *Επιστ.* 332, 72-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 265.

²⁴⁵¹ «Εἰ δ' ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ πανταχοῦ πλανᾶσθαι κρατεῖ παρ' ὑμῖν, πρὸς Θεοῦ, δέξαι φίλου σφόδρα τῶν σῶν φροντίζοντος συμβουλήν, μήτε τοῖς τοῦτο συμβουλευούσι συνείπης ποτέ, καὶ κυροῦνθ' βουλομένοις τὰ δεδογμένα μηδένα τρόπον τῆς ἀποδημίας αὐτοῖς κοινωνήσεις» (*Επιστ.* 332, 75-78, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 265-266). Επίσης, βλ. Μπαλόγλου, *Μαρτυρίες*, σ. 363 εξ.

²⁴⁵² «Ἐκεῖνοις τοίνυν εὐξάμενος πλεῖν ὑπὸ Θεῶ κυβερνήτη, αὐτὸς πειρῶ σώζειν σαυτόν, εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν μεγάλην Πόλιν ἀναδραμών· οὗ βουλόμενος μὲν μένειν ἡδέως διάξεις τὸ μεταξύ, ἕως ἂν καὶ ἡμᾶς τὰ τῆς Θεσσαλονίκης κακὰ καταλάβῃ· πάντες γὰρ εἰσι πεπεισμένοι ὡς μετ' ἐκείνην ἐφ' ἡμᾶς ἤξει τὰ βέλη, τῶν βαρβάρων τὰ τοῦ Κύκλωπος δράσειν εἰς ἡμᾶς μελετώντων» (*Επιστ.* 332, 84-89, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 266).

²⁴⁵³ Barker, *Manuel II*, σ. 56 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 152 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 38-39.

²⁴⁵⁴ *Επιστ.* 342, 15 -22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 278.

²⁴⁵⁵ *Επιστ.* 342, 32 -53, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 279.

²⁴⁵⁶ *Επιστ.* 342, 53-63, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 279-280.

Βέβαιος ο Δημήτριος για τις καλές προθέσεις του Ιωάννη Ε΄, καλεί τον Μανουήλ να εμπιστευτεί τον πατέρα του και να αποφασίσει την επάνοδό του στην *μεγάλην Πόλιν*, θεωρώντας την επιλογή αυτή ως την πλέον ασφαλέστερη λύση για εκείνον, με την ελπίδα ότι εκτός από την ανάγκη της παρουσίας του για την αποτελεσματικότερη υπεράσπισή της, αυτός θα ήταν και ο μόνος τρόπος για να συμφιλιωθούν οι δύο άνδρες, αλλά και για να διασφαλίσει με βεβαιότητα τη διαδοχή στο θρόνο έναντι του νέου επίδοξου διεκδικητή του, γιού του Ανδρονίκου και ανιψιού του Ιωάννου. Όπως διαβεβαιώνει μάλιστα τον Παλαιολόγο βασιλέα, είτε από πληροφορίες που διέθετε από το παλάτι, είτε ίσως και από την Ελένη Καντακουζηνή, ο Ιωάννης Ε΄ είχε υποσχεθεί για τον ηγεμόνα, ότι «*πάντων τῶν ὄντων αὐτῷ κληρονόμον ἀποδείξειν ... σὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδον. Καὶ τὸ σχῆμα δέ σοι βεβαιότερον ἔσται, οὐδενὸς οἷς γνοίῃ βασιλεὺς ἀντιλέγειν τολμῶντος*»²⁴⁵⁷, υποδηλώνοντάς του με τον τρόπο αυτό ότι είναι και ο ίδιος βέβαιος για την αξιοπιστία των «*ἐπαγγελιῶν*» του αυτοκράτορα, ενώ θα ήταν επίσης ενδεχομένως έτοιμος, παρόλο που είχε αποκλειστεί από τα αυτοκρατορικό περιβάλλον, να συνδράμει περαιτέρω στην αποκατάσταση των σχέσεών τους.

Η τελευταία υπαινικτική αναφορά για ενδεχόμενη διαμεσολάβηση του Δημητρίου μεταξύ του Ιωάννη Ε΄ και του Μανουήλ, νομίζουμε ότι φανερώνει με σαφήνεια, ότι, ενώ δεν κατείχε πλέον το αξίωμά του και βρισκόταν σε απομόνωση από τα όργανα λήψης των αποφάσεων στο παλάτι, αλλά και δεν υφίσταται ουσιαστικά επικοινωνία του με τον αυτοκράτορα, εν τούτοις διατηρούσε ακόμη καλές προσωπικές σχέσεις με πρόσωπα του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος και ιδιαίτερως με την προστάτιδά του, *βασιλίδα* Ελένη Καντακουζηνή, την οποία μάλιστα χρησιμοποιεί ως μοχλό πίεσης προκειμένου να κάμψει τις όποιες αναστολές του Μανουήλ ώστε να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη, τονίζοντας στον εμπερίστατο βασιλέα ότι, επανερχόμενος στην *Πόλιν*, πρόκειται να ξαναδεί «*τὴν παντός ἀξίαν ..., τὴν μητέρα καὶ βασιλίδα*», η οποία τον προσμένει, καθώς του τρέφει ιδιαίτερη αδυναμία, ώστε «*τῶν ἀνθρωπίνων πάντων ὑπεριδοῦσα μόνης τῆς σῆς ἐρᾶ κεφαλῆς*»²⁴⁵⁸.

Ο Κυδώνης, προσπαθώντας να κάμψει και τους τελευταίους ενδοιασμούς του Μανουήλ, ο οποίος υποψιάζεται σοβαρά ότι ο πατέρας του είχε σκοπό να τον τιμωρήσει, ώστε να απαιτεί, για να διευκολυνθεί στο έργο αυτό, να επανέλθει μόνο με ελάχιστους και τους στενότερους από τους συντρόφους και συνεργάτες του, τον διαβεβαιώνει ότι, αφού επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, ζητήσει συγνώμη και επιδείξει έμπρακτα τη διάθεσή του να υποταχτεί και να υπακούσει δημόσια στις εντολές του, εκείνος δεν πρόκειται να τον εκδικηθεί. Όσον αφορά δε στην απαίτηση του αυτοκράτορα να επανέλθει χωρίς άλλη στρατιωτική δύναμη και μόνο με ελάχιστους συνοδούς στην *Πόλιν*, αυτή, όπως επισημαίνει στον καχύποπτο βασιλέα, δεν αποτελεί τέχνασμα με το οποίο επιχειρεί ο πατέρας του να τον

²⁴⁵⁷ *Επιστ.* 342, 71-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 280 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 39.

²⁴⁵⁸ *Επιστ.* 342, 73-76, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 280.

εξαπατήσει για να τον συλλάβει ευκολότερα, αλλά, ζητώντας του «*τῶν οἰκετῶν ὀλίγους λαβόντα μετ' αὐτῶν ἐπανήκειν*», επιδιώκει να απομακρύνει από το επιτελείο του εκείνους από τους συνεργάτες του που ευθύνονται για τη διατάραξη των μεταξύ τους σχέσεων, όπως επίσης και να αποβεί η εκτέλεση εκ μέρους του Μανουήλ της εντολής αυτής του αυτοκράτορα, «*σύμβολον τῆς εἰς τὸ μέλλον ὑπακοῆς*»²⁴⁵⁹. Στην πραγματικότητα όμως, η απαίτηση του Ιωάννη Ε' αποτύπωνε σαφώς την καχυποψία που διακατείχε το αυτοκρατορικό περιβάλλον για την επιμονή του, θεωρούμενου ως στασιαστή εναντίον του πατέρα του, Μανουήλ να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη με το στρατό του, ως προσπάθεια, μετά και την απείθεια και την ανυπακοή που επέδειξε στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης, να καταλάβει πραξικοπηματικά το θρόνο.

Ο διπλωματικά έμπειρος πολιτικός ωστόσο, για να δελεάσει περισσότερο τον βασιλέα να επανέλθει στην *μεγάλην Πόλιν*, του επισημαίνει επιπλέον, ότι σε πολύ μικρό διάστημα ο Ιωάννης Ε' πρόκειται να αναζητήσει απαραιτήτως την συνδρομή του στην άσκηση της εξουσίας, εφόσον θα οδηγηθεί νομοτελειακά σ' αυτό όχι μόνο λόγω της ηλικίας και της βαριάς αρθρίτιδας από την οποία έπασχε, αλλά και εξαιτίας του γεγονότος, ότι δεν θα μπορούσε να βρει εύκολα και να εμπιστευτεί κάποιο άλλο καταλληλότερο πρόσωπο εκτός από εκείνον για να τον συνδράμει στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των επερχόμενων βαρβαρικών επιδρομών²⁴⁶⁰, εννοώντας προφανώς την αναμενόμενη πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς. Αν μάλιστα επιδείξει, όπως του συνιστά, πνεύμα υπακοής και συνεργασίας με τον πατέρα του, τότε είναι απολύτως βέβαιο, ότι μετά το θάνατο του θα τον διαδεχτεί στο θρόνο²⁴⁶¹, καλώντας τον, τέλος, εάν αποφασίσει να επανέλθει στην *Πόλιν*, να μην ανησυχεί ούτε για τους «*βατράχους*», όπως ονομάζει τους διεφθαρμένους εκείνους αυλικούς κυρίως που τον υπονομεύουν με συκοφαντίες στον πατέρα του. Σε αντίθετη περίπτωση όμως, αυτοί πρόκειται - όπως τον διαβεβαιώνει - να κινηθούν δόλια συνεπαρμένοι από φιλοδοξία και, χρησιμοποιώντας το γεγονός της συνεχιζόμενης απουσίας του ως απτή απόδειξη της ορθότητας της υποψίας του αυτοκράτορα για την ενοχή του, θα προσπαθήσουν να τον υποκαταστήσουν στη διαδοχή του θρόνου, υποστηρίζοντας προφανώς τον άλλο επίδοξο διεκδικητή του και ανιψιό του Ιωάννη, ώστε, όπως αφήνει να εννοηθεί επίσης, να υπάρξει σοβαρό ενδεχόμενο απώλειας της διαδοχής, καλώντας τον για τον λόγο αυτό να επισπεύσει την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη²⁴⁶².

²⁴⁵⁹ *Επιστ.* 342, 78-82, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 280.

²⁴⁶⁰ «*οὐτ' αὐτὸν ἤδη τῷ σώματι διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν νόσον δυνάμενον χρῆσθαι, οὐθ' ὧ μᾶλλον πιστεύσειεν ἔχοντα, ἢ τὸν πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν βαρβάρων ταραχὰς ἀρκέσοντα ῥαδίως εὐρίσκοντα*» (*Επιστ.* 342, 85-88, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 280).

²⁴⁶¹ «*ὕπὸ σὲ πάντα ἔσται, καὶ μετ' ἐκείνον ἐπιτάξεις ὅσοις καὶ πρότερον*» (*Επιστ.* 342, 90-91, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 280).

²⁴⁶² *Επιστ.* 342, 91-96, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 280-281.

Παράλληλα με την προσπάθειά του να επανέλθει ο Παλαιολόγος βασιλέας στην *μεγάλην Πόλιν*, ο Κυδώνης επιμένει, παρά τις σθεναρές αντιρρήσεις του αυτοκράτορα, να αναχωρήσει για τη Δύση, φροντίζοντας για το σκοπό αυτό να διατηρεί τακτική επικοινωνία με τον Καλόφερο, τον οποίο διαβεβαιώνει σε επιστολή που του απευθύνει στις αρχές του 1387 ότι, επειδή θα επιθυμούσε να αφοσιωθεί στα πνευματικά του ενδιαφέροντα, είναι απαραίτητο να εγκαταλείψει την χειμαζόμενη Αυτοκρατορία²⁴⁶³. Για το λόγο αυτό και του ζητά να βρει κατάλληλο τόπο μόνιμης διαμονής τους στη Δύση, υπονοώντας μάλλον τη Ρώμη, προκειμένου να σπεύσει κατόπιν και ο ίδιος εκεί²⁴⁶⁴, δεδομένων μάλιστα των τραγικών συνθηκών και της επερχόμενης, όπως πίστευε, υποταγής της Κωνσταντινουπόλεως στους Οθωμανούς. Ωστόσο όμως, δεν κατάφερε και πάλι να πραγματοποιήσει το ταξίδι, ώστε, σε επιστολή που απευθύνει στον Καλόφερο έναν χρόνο αργότερα, να παραδέχεται ότι δεν τήρησε την υπόσχεσή του, πράγμα που οφείλεται : α) στην επιδημία της πανούκλας που επηρέασε κυρίως τα πληρώματα των βενετικών πλοίων και το φόβο του να μην ασθενήσει ο ίδιος, β) στις ευπρεπείς απειλές του αυτοκράτορα προκειμένου να τον εμποδίσει να φύγει, γ) στον βαρύ χειμώνα, δ) στις παραινέσεις των φίλων, αλλά και ε) στην αβεβαιότητά του ως προς το πού θα μπορούσε να συναντήσει τον διαρκώς μετακινούμενο φίλο του²⁴⁶⁵.

Ένας από τους πλέον βασικούς λόγους ωστόσο, για τον οποίο ο Δημήτριος δεν επρόκειτο να μεταβεί στη Δύση εκείνη την περίοδο, αλλά δεν τον αναφέρει στην αλληλογραφία του, ήταν, νομίζουμε, η προσπάθειά του να πείσει τον Μανουήλ για να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να μην απολέσει τη διαδοχή. Τα επιχειρήματα του έμπειρου πολιτικού και διπλωμάτη ωστόσο δεν στάθηκαν, όπως θα φανεί στη συνέχεια, ικανά για να μεταπείσουν τον εμπερίστατο βασιλέα, εφόσον είχε μάλλον αποφασίσει να μην επιστρέψει στην *μεγάλην Πόλιν*, αλλά να καταφύγει στη Λέσβο, με θλιβερή συνέπεια και ο πατέρας του, μόλις πληροφορήθηκε προφανώς το γεγονός, να μεταβάλλει ριζικά την στάση του απέναντι του. Το γεγονός της μεταστροφής των αισθημάτων του αυτοκράτορα έναντι του Μανουήλ σχολιάζει δυσμενώς ο πρώην *Μεσάζων* σε επιστολή που απευθύνει στις αρχές του 1387 σε κάποιο μοναχό και παλαιό του συνεργάτη στο παλάτι, προβαίνοντας, με αφορμή αυτή την οδυνηρή εξέλιξη, σε σύγκριση των αγαθών και πλούσιων αισθημάτων του Ιωάννη Ε΄ προς τον υπάκουο το 1371 δεσπότη τότε της Θεσσαλονίκης, τα οποία μάλιστα αποτυπώθηκαν στο χρυσόβουλλο που συνέταξε ο ίδιος μετά την επιστροφή τους από τη Βενετία²⁴⁶⁶, με τα αρνητικά και εχθρικά που τρέφει αυτήν την περίοδο απέναντί του, ώστε «*πρότερον ... ἀρετὰς ... κηρύττειν, ἐξαίφνης ... κακίζειν*»²⁴⁶⁷, αποδίδοντας μάλιστα

²⁴⁶³ *Επιστ.* 345, 39-50, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 284.

²⁴⁶⁴ *Επιστ.* 345, 55-67, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 285.

²⁴⁶⁵ *Επιστ.* 371, 4-5 και 14-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 317-318.

²⁴⁶⁶ *Επιστ.* 346, 4-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 285-286.

²⁴⁶⁷ *Επιστ.* 346, 19-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 286.

την ξαφνική αυτή μεταστροφή του αυτοκράτορα κυρίως στα κακά της εξουσίας²⁴⁶⁸, όπως είναι προφανώς η διαρκής επισφάλεια και καχυποψία που αισθάνεται ο εκάστοτε ηγεμόνας προς τους δυνητικά νόμιμους διαδόχους του αναφορικά με τον κίνδυνο απώλειας της εξουσίας του και στην παρούσα περίπτωση οι πιθανοί φόβοι του ασθενούς Ιωάννη Ε΄ για πρόθεση εκθρόνισής του, κατά το παλαιότερο παράδειγμα του Ανδρονίκου, από τον Μανουήλ²⁴⁶⁹.

Έτσι, ενώ, όπως θα φανεί στην επόμενη παράγραφο, ο Κυδώνης προσπαθούσε να αποκαταστήσει τις σχέσεις του με τον αυτοκράτορα το Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1387, την ίδια περίοδο κρίθηκε οριστικά, ως γνωστό, και η τύχη της γενετήριάς του. Ο Μανουήλ, εγκαταλειμμένος από τους υπηκόους του, αποχώρησε μυστικά από την Θεσσαλονίκη στις 6 Απριλίου και τρεις μέρες αργότερα οι Οθωμανοί εισήλθαν και την κατέλαβαν αμαχητί, εφόσον η πόλη, όπως υποστηρίζει επιτιμητικά για τους κατοίκους της, επέλεξε τελικά και προκειμένου να αποφύγει τη σφαγή και τη λεηλασία να παραδοθεί οικειοθελώς («αύτομολήσει») στις 9 Απριλίου 1387 στους «βαρβάρους»²⁴⁷⁰, ενώ ο Παλαιολόγος άρχοντάς της, που την κυβέρνησε ως ανεξάρτητος βασιλεύς για περίπου πέντε χρόνια (1382-1387), αντί να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη όπως επιθυμούσε ο πατέρας του και τον είχε συμβουλέψει ο έμπειρος πολιτικός, αποφάσισε να καταφύγει στη Μυτιλήνη μαζί με τον Ραδινό και τη λοιπή συνοδεία του. Στην Λέσβο ωστόσο, ο Μανουήλ βρήκε προσωρινό, αλλά πολύ αφιλόξενο καταφύγιο στον εξάδερφό του άρχοντα *Francesco II. Gattiluso*²⁴⁷¹, ο οποίος έδειξε απροθυμία να τον δεχτεί, σεβόμενος²⁴⁷² ή μάλλον φοβούμενος να μην επιδεινώσει περισσότερο τις ήδη τεταμένες, λόγω της

²⁴⁶⁸ Έπιστ. 346, 20-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 286.

²⁴⁶⁹ Έτσι, όπως σημειώνει στον πρώην συνεργάτη του ο Κυδώνης, η διεκδίκηση ή η προσπάθεια διατήρησης της εξουσίας «και πατράσιν υιείς επανέστησε και πατέρας αφειδεῖς υιέων κατέστησεν και συγγενῶν χειῖρας τοῖς ἀλλήλων φόνους ἐμόλυνε και πόλεις στάσεσιν ἀναστάτους ἐποίησεν. παύσεται δὲ οὐδέποτε ἕως ἂν τῶν ἡδονῶν ἦ τὸ ἄρχειν» (Έπιστ. 346, 35-, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 286).

²⁴⁷⁰ Για τα γεγονότα αυτά, βλ. Βραχέα Χρονικά, 112, 2, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 681. Επίσης, βλ. Βακαλόπουλος, *Ομιλίες*, σ. 20 εξ και 27-30. Charanis, *Strife*, σ. 301. Loenertz, *Remarques*, σ. 478 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 151 εξ και 155. Barker, *Manuel II*, σ. 59 εξ και 446-456. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 246. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 163. Dennis, *Byzantium- Franks*, V, σ. 53 και 55. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 452-453. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Εγκώμια*, σ. 48 εξ. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 163-165. Ζαχαριάδου, *Αυτοδιοίκηση*, 348. Π. Κατσώνη, «Οθωμανικές κατακτήσεις ...», *Βυζαντινά* 21 (2000), σ. 151 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 46. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 187 εξ και σ. 199 εξ. Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, «Η Θεσσαλονίκη το β' μισό του 14^{ου} αι. ...», στο *Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων Β΄ Διεθνές Συνέδριο*, σ. 91 εξ. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Εγκώμια*, σ. 48-49. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 95.

²⁴⁷¹ Έπιστ. 348, *Τῷ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 287-288. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 207-208. Barker, *Manuel II*, σ. 59 εξ και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 40. Γενικότερα για την αλληλογραφία τους εκείνη την περίοδο με τον Δημήτριο, βλ. Loenertz, *Manuel et Démétrius*, EO 36 (1937), σ. 270-287, 474-487. 37 (1938), σ. 107-124 και Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 67-86.

²⁴⁷² Радић, *Време Јована V*, σ. 446.

υποστήριξης που παρείχε παλαιότερα στον Ανδρόνικο, σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄ ή και με τον σουλτάνο. Γι' αυτό και του επέτρεψε να στρατοπεδεύσει, κάτω από δύσκολες συνθήκες, έξω από τα τείχη της Μυτιλήνης²⁴⁷³.

Η εξέλιξη αυτή, που συνιστούσε ανυπακοή και άρνηση του Μανουήλ να ακολουθήσει τις εντολές του και να επιστρέψει στην Πόλη, θα πρέπει να εξόργισε σφοδρότατα τον αυτοκράτορα, ώστε σε επιστολή που απευθύνει ο Κυδώνης λίγο αργότερα στον ευρισκόμενο πιθανότατα πλέον στη Λέσβο Παλαιολόγο, να θρηνεί για την υποταγή «*τῆς δυστυχοῦς ἐκείνης πόλεως*»²⁴⁷⁴, όπως αποκαλεί τη Θεσσαλονίκη, αλλά και για την σκληρή τύχη του ίδιου²⁴⁷⁵, φοβούμενος μάλιστα ότι μετά την τραγική αυτή εξέλιξη έχουν εξανεμιστεί πλέον «*καὶ τὰ τῆς ἐλπίδος λείψανα παντελῶς*», ώστε σύντομα να ακολουθήσει η πλήρης υποταγή της Αυτοκρατορίας²⁴⁷⁶. Από την τελευταία αυτή αποστροφή του πολύπειρου πρώην *Μεσάζοντος*, θεωρούμε ότι, πέραν των συναισθηματικών λόγων, η βαθιά του θλίψη εδραζόταν κυρίως στο γεγονός, ότι η διατήρηση της Θεσσαλονίκης κάτω από την αυτοκρατορική διοίκηση, εξαιτίας της οποίας μάλιστα είχαν μεταναστεύσει από τη Μικρά Ασία στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, είχαν εγκατασταθεί και είχαν αγωνιστεί οι πρόγονοί του²⁴⁷⁷, συνιστούσε ζωτικής σημασίας παράγοντα για την προσπάθεια ανάταξης και οπωσδήποτε για την διατήρηση της καταρρέουσας Αυτοκρατορίας, ώστε η παράδοσή της, σε αντίθεση με τις προσδοκίες του, στους Οθωμανούς, να αποτελέσει προάγγελο της υποταγής της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και για εκείνον προσωπικά ως Θεσσαλονικέα, πολιτικό άνδρα και άτυπο σύμβουλο του Μανουήλ κατά τη διάρκεια της βασιλείας του στην πόλη, ένα βαρύτατο εκτός από ηθικό και πολιτικό πλήγμα.

7. Οι τελευταίες προσπάθειες του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη και στη Θεσσαλονίκη για εκκλησιαστική ένωση και η οριστική του αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία (1386/87)

Παρά την αντίθεση πλέον, εκτός από το εκκλησιαστικό, και του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος στην προοπτική της συνεργασίας με τη Δύση μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1370, ο Δημήτριος, εξακολουθούσε να παραμένει απολύτως αφοσιωμένος στην προσπάθεια υλοποίησης του - εντελώς ουτοπικού

²⁴⁷³ Για τις περιπέτειες του Μανουήλ και των συνεργατών του στην Λέσβο, βλ. Μαν. Παλαιολόγος, *Επιστολιμαῖος πρὸς Καθάσιλαν*, 67, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 187-205 και Barker, *Manuel II*, σ. 59-60.

²⁴⁷⁴ *Επιστ.* 348, 5-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 287. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 39-40.

²⁴⁷⁵ *Επιστ.* 348, 12-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 288.

²⁴⁷⁶ *Ὡς ἀνάγκη τὴν δουλείαν μηδένα διαδρᾶναι Ῥωμαίων* (*Επιστ.* 348, 20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 288).

²⁴⁷⁷ Βλ. ἐπ' αὐτοῦ εκτενῶς στην § 1 του κεφ. Α΄ με τίτλο «*Ἡ οἰκογένεια Κυδώνη και ὁ αυτοκρατορικός οἶκος των Παλαιολόγων. Ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία στὴ Θεσσαλονίκη*».

όπως αποδεικνυόταν με το πέρασμα του χρόνου - φιλοδυτικού του οράματος, στρέφοντας, μετά και την σχεδόν οριστική εγκατάλειψη από τον Ιωάννη Ε΄ της φιλοδυτικής εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας από το 1374/75, το ενδιαφέρον του και εναποθέτοντας, έπειτα από το 1379 και ιδιαίτερος το 1382, τις ελπίδες του, αλλά και τις όποιες προσδοκίες του για τη συνέχισή της στον Μανουήλ ως συναυτοκράτορα αρχικά και κατόπιν ως ανεξάρτητο βασιλέα στη Θεσσαλονίκη. Τον Παλαιολόγο ηγεμόνα μάλιστα θεωρούσε, εκτός από τον πλέον ικανότερο, και ως τον επικρατέστερο διάδοχο του θρόνου μετά την οριστική διάρρηξη των σχέσεων του Ανδρονίκου με τον πατέρα του και ιδίως έπειτα από το θάνατό του το 1385 και την έναρξη της διεκδίκησης της διαδοχής από τον γιό του Ιωάννη. Για το λόγο αυτό και τον ενθάρρυνε ιδιαίτερα να αποστείλει πρεσβεία στην παπική έδρα την άνοιξη του 1385 με αφορμή τον κίνδυνο της οθωμανικής κατάκτησης της γενέτειράς του, προκειμένου να αναθερμάνει τις σχέσεις με την Δύση και να επιτύχει μέσω της εκκλησιαστικής ένωσης και της συμμαχίας την λύση της πολιορκίας στη Θεσσαλονίκη και κατόπιν την απαλλαγή της Αυτοκρατορίας από τον Οθωμανικό κίνδυνο.

Προσπαθώντας ο Κυδώνης να υλοποιήσει, έστω και προς το τέλος της μακρόχρονης πολιτικής του σταδιοδρομίας, το όραμά του για συνεργασία με τη Δύση σε εκκλησιαστικό και πολιτικό επίπεδο, κατέβαλε εργώδεις προσπάθειες για την επιτυχία της αποστολής της παπικής πρεσβείας την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1386 στην Κωνσταντινούπολη και στη Θεσσαλονίκη²⁴⁷⁸, εφόσον η έλευσή της, παρά τις περί του αντιθέτου προσδοκίες του, έπεισε τον πολύπειρο πολιτικό ότι ο παπικός θρόνος εξακολουθούσε να έχει ακόμη ενδιαφέρον για συνεργασία με την Αυτοκρατορία. Αφορμή για την νέα αυτή φιλοδυτική προσπάθεια, ως γνωστό, στάθηκε η άμεση ανάγκη εξεύρεσης στρατιωτικής βοήθειας εξαιτίας του μεγάλου κινδύνου που διέτρεχε η Θεσσαλονίκη να περιέλθει στα χέρια των Οθωμανών, ώστε να εκδηλωθεί πρωτοβουλία και να αποσταλεί πρεσβεία στον πάπα Ουρβανό ΣΤ΄ τον Φεβρουάριο ή τον Μάρτιο του 1385 από τον πιεζόμενο έντονα Μανουήλ και όχι από τον Ιωάννη Ε΄. Ο Δημήτριος, ένθερμος υπέρμαχος κάθε προσπάθειας για πολιτική συνεργασία με τη Δύση μέσω του παπικού θρόνου, όχι μόνο υποστήριξε και επικρότησε, παρόλο που γνώριζε το άθεσμο του χαρακτήρα της, την ενέργεια αυτή του Παλαιολόγου ηγεμόνα, αλλά και προθυμοποιήθηκε να προσφέρει τις υπηρεσίες του ως πρέσβης ταξιδεύοντας στη Ρώμη, εκλαμβάνοντας την πρωτοβουλία του Μανουήλ για επανέναρξη διαβουλεύσεων με τον παπικό θρόνο, παρόλο που τη θεώρησε εσπευσμένη και όχι κατάλληλα προετοιμασμένη ενέργεια, ως μια νέα και σημαντική ευκαιρία για την επανέναρξη της συνεργασίας της Αυτοκρατορίας με την Δύση.

²⁴⁷⁸ Για την παπική πρεσβεία, βλ. Dennis, *Rhadenos*, σ. 261-272. Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 80-81. Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 285-290. Barker, *Manuel II*, σ. 55 εξ. Dennis, *Reign*, σ. 140 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 37.

Έτσι, όταν έφτασε η είδηση για την έλευση της πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, ο ρόλος του *Μεσάζοντος* υπήρξε καθοριστικός στην προσπάθεια επιτυχίας της αποστολής της, παρόλο που τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν απολύτως ομαλά. Τούτο οφειλόταν κατά την κρίση του στο γεγονός ότι την άνοιξη ή το καλοκαίρι του 1386, ο παπικός λεγάτος Παύλος *Foscari*, τον οποίο, ενώ ο Ουρβανός ΣΤ΄, σύμφωνα με τον Κυδώνη, είχε αποστείλει, ανταποκρινόμενος στο αίτημα του Μανουήλ, στη Θεσσαλονίκη, εκείνος κατά παράδοξο τρόπο, ωστόσο ενσυνείδητα, κατευθύνθηκε τελικά - συνοδευόμενος μάλιστα και από τον «*φρέ Γάρσια*» (*Garcia*)²⁴⁷⁹ - στην Κωνσταντινούπολη. Για το λόγο αυτό και σε επιστολή που απευθύνει στον Ραδινό μετά την έλευση της αντιπροσωπείας στην *Πόλιν*, ίσως το καλοκαίρι του 1386, του επισημαίνει emphaticά το γεγονός, ότι ενώ ο παπικός απεσταλμένος *Foscari* θα έπρεπε να επισκεφτεί πρώτα τη Θεσσαλονίκη, εκείνος «*παρ' ήμᾶς μὲν παρ' οὗς ἔδει δευτέρους ἐλθεῖν πρώτους ἀφίκετο*»²⁴⁸⁰, χωρίς να δίνει οποιαδήποτε εξήγηση για την ενέργεια αυτή, αναφέροντας μόνο ότι η επίσκεψη του παπικού λεγάτου στη Θεσσαλονίκη θα έπρεπε να προηγηθεί εκείνης στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και αφήνοντας να εννοηθεί ότι ο *Foscari* με δική του πρωτοβουλία και εκτελώντας οπωσδήποτε σχετικές παπικές οδηγίες, «*ὕμῖν δὲ ὕστερος ἦκεν οἷς προτέροις ἀπέσταλτο*»²⁴⁸¹.

Η μετάβαση της παπικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη βέβαια δεν ήταν καθόλου τυχαία νομίζουμε, ούτε επίσης η απόφαση του *Foscari* να ταξιδέψει πρώτα στην *μεγάλην Πόλιν* αυτόβουλη κίνηση, παραβαίνοντας μάλιστα τις οδηγίες που είχε και μεταβάλλοντας προορισμό. Για το λόγο αυτό και η πρόσκληση του Μανουήλ για αποστολή αντιπροσωπείας αποτέλεσε μάλλον την εύσημη αφορμή και οπωσδήποτε την κατάλληλη ίσως ευκαιρία που ανέμενε ο παπικός θρόνος για να εγκαινιάσει μια νέα προσπάθεια επίτευξης της εκκλησιαστικής ένωσης με τον απογοητευμένο και απρόθυμο για δέκα και πλέον έτη (1374/75-1385) Ιωάννη Ε΄, εφόσον ο βασιλέας της Θεσσαλονίκης δεν είχε επίσημο θεσμικό ρόλο στην Αυτοκρατορία. Έτσι, η παπική αντιπροσωπεία κατευθύνθηκε πρώτα στην Κωνσταντινούπολη, αποσκοπώντας αρχικά σε επικοινωνία και διαβούλευση με τον νόμιμο αυτοκράτορα ως επίσημο συνομιλητή του παπικού θρόνου από το παρελθόν και δυνητικά ακόμη Ρωμαιοκαθολικό πιστό, ο οποίος δεν θα έπρεπε να παρακαμφθεί και να υποτιμηθεί με την επίσκεψη της αντιπροσωπείας πρώτα στην Θεσσαλονίκη και τον θεωρούμενο ως στασιαστή *βασιλέα* Μανουήλ. Ο Ιωάννης Ε΄ δηλαδή, ήταν αδύνατο να παραβλεφθεί ή να αγνοηθεί από την παπική έδρα, εφόσον ήταν γνωστό στη Δύση ότι ο Μανουήλ δεν ασκούσε κανένα αναγνωρισμένο αξίωμα από τον πατέρα του και οι ενέργειές του στη Θεσσαλονίκη τόσο σε πολιτικό, όσο και σε εκκλησιαστικό επίπεδο δεν τύγχαναν της έγκρισης του αυτοκράτορα και

²⁴⁷⁹ *Επιστ.* 334, 30-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 270 και Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 287.

²⁴⁸⁰ *Επιστ.* 334, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 269.

²⁴⁸¹ *Επιστ.* 334, 5-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 269.

γι' αυτό δεν διέθεταν την απαραίτητη νομική ισχύ, ούτε βέβαια θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εκπροσωπούσαν ή εξέφραζαν τον νόμιμο ηγεμόνα της Αυτοκρατορίας.

Υπό αυτές τις συνθήκες η πρεσβεία με επικεφαλής τον *Foscari* και τον συνοδό του *Garcia* αποβιβάστηκαν στην Κωνσταντινούπολη²⁴⁸², αφού θα πρέπει να προηγήθηκε ενημέρωση του αυτοκράτορα για την επικείμενη άφιξή τους, ώστε να γίνει άμεσα δεκτή σε ακρόαση στο παλάτι. Η υποδοχή που επιφυλάχθηκε στους παπικούς εκπροσώπους όμως - σύμφωνα με τον Δημήτριο που ήταν παρών και τους συνόδευε, αλλά και εκτελούσε πιθανότατα χρέη διερμηνέα στις συζητήσεις - δεν ήταν καθόλου ευγενική και χαρακτηριζόταν από αμηχανία και ψυχρότητα, αποτυπώνοντας εμφανώς τη δυσφορία και την αντίθεση του Ιωάννη Ε' και του επιτελείου του για την, έστω και με τον τρόπο αυτό, ανταπόκριση του πάπα στην πρόσκληση του ανυπάκουου βασιλέα της Θεσσαλονίκης. Μάλιστα δε, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Κυδώνης στον Ραδινό, κάποιοι από το αυτοκρατορικό επιτελείο υποστήριζαν ότι ο παπικός απεσταλμένος δεν θα έπρεπε να γίνει δεκτός από τον αυτοκράτορα, δεδομένου ότι δεν υπήρχε σχετική πρόσκληση ή συγκατάθεσή του για διαπραγματεύσεις, αλλά και η παρουσία του εκεί δεν οφειλόταν σε αυτοκρατορική πρωτοβουλία, αλλά σε αυθαίρετη ενέργεια του Μανουήλ.

Την αδιαφορία του αυτοκράτορα και των επιτελών του για τις συνομιλίες αντικατοπτρίζει κυρίως το γεγονός, ότι εκείνοι που τελικά συναντήθηκαν με τους παπικούς πρέσβεις ως εκπρόσωποι του Ιωάννη Ε', εμφορούνταν αν όχι από αντιλατινικά αισθήματα, οπωσδήποτε όμως από αρνητική διάθεση να διαπραγματευθούν. Για το λόγο αυτό και αντιμετώπισαν τα περί εκκλησιαστικής ενώσεως αναφερόμενα από τον *Foscari* με περιφρόνηση και ειρωνική διάθεση, αρνούμενοι στην πραγματικότητα να διαλεχθούν μαζί του, ενώ, επιθυμώντας να οδηγήσουν σε αδιέξοδο τις διαβουλεύσεις και να ολοκληρώσουν σύντομα τις επαφές χωρίς αποτέλεσμα, απαίτησαν από τον «πρεσβευτήν», να προβεί πρώτα ο πάπας στην αφαίρεση των σημείων εκείνων από το Σύμβολο της Πίστεως που προκάλεσαν τις θεολογικές διαφορές και αποτέλεσαν την αιτία του σχίσματος²⁴⁸³, ώστε να προχωρήσουν κατόπιν σε συζητήσεις για την ένωση, πράγμα που ήταν βέβαιο ότι δεν επρόκειτο να γίνει αποδεκτό από τη ρωμαιοκαθολική αντιπροσωπεία. Με την προβολή δηλαδή ως θέσης του Ιωάννη Ε' ενός από τα πάγια αιτήματα του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και των ορθοδόξων της

²⁴⁸² Dennis, *Reign*, σ. 142 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 38. Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 287.

²⁴⁸³ «Τῶν μὲν αὐτὸν οὐδ' ἀνασχομένων ἰδεῖν, τῶν δ' ἰδόντων μὲν καὶ τοῦτο σὺν ἀηδία, διαλεχθέντων δὲ πρὸς ἔπος οὐδέν, καὶ ὧν ἔγραψαν παντελῶς ἐπιλαθομένων, τοσοῦτον δὲ τῆς ἐνώσεως, ὑπὲρ ἧς ἐδέοντο, φροντισάντων, ὡς καὶ τοῦ πάπα καταγελάσαι ταύτην ἐπίσαντος, καὶ λαμπρὰν μανίαν καλεῖν τὴν ὑπὲρ ταύτης σπουδῆν. Καὶ ἵνα τὴν ὑπὲρ αὐτῆς προθυμίαν εἰς ἄπορον παντελῶς κατακλείσωσιν, ἀπήτουν τὸν πάπαν, ὡς εἰ μὴ τοῦ Συμβόλου πρότερον τὰ καὶ τὰ περιέλοι οὐδ' οὐτινοσοῦν αὐτῷ τοῦ λοιποῦ μεταδώσουσι λόγον» (Ἐπιστ. 334, 7-14, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 269).

Ανατολής γενικότερα κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα, με βάση το οποίο ζητούνταν η απάλειψη της προσθήκης του *Filioque* από το Σύμβολο της Πίστεως ως προϋπόθεση για την διεξαγωγή των ενωτικών συνομιλιών, οι εκπρόσωποί του προσπάθησαν να οδηγήσουν σε άκαρπη ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων και να οδηγήσουν αναγκαστικά σε αποχώρηση και άπρακτη την παπική αντιπροσωπεία.

Πράγματι, η διαπίστωση εκ μέρους του *Foscari* της μεταβολής στη στάση του αυτοκράτορα στα θεολογικά ζητήματα σε σχέση με το παρελθόν, σε συνδυασμό με την αρνητική και μάλλον εχθρική υποδοχή που του επιφύλαξε το αυτοκρατορικό περιβάλλον, τον οδήγησε στην απόφαση να διακόψει τις συνομιλίες, εφόσον οι αντιπρόσωποι του Ιωάννη Ε', «δι' ὧν ἐπεχείρουν ὡς οὐδὲν αὐτοῦ δέοιντο καὶ λοιπὸν δέοι μὴδ' αὐτὸν ἐνοχλεῖν». Η στάση αυτή είχε ως συνέπεια η παπική πρεσβεία να απογοητευθεί πλήρως και να ξεκινήσει τις προετοιμασίες της για να αναχωρήσει με προορισμό την παπική έδρα²⁴⁸⁴. Ο Κυδώνης ωστόσο, διαπιστώνοντας την πρόθεση του *Foscari* να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη και να αναχωρήσει απευθείας για τη Δύση παρακάμπτοντας τον Μανουήλ, ανέλαβε πρωτοβουλία προκειμένου να τον μεταπεισει, ώστε να μεταβεί οπωσδήποτε και στη Θεσσαλονίκη, επιδιώκοντας με τον τρόπο αυτό να διασώσει την ενωτική προσπάθεια και ταυτόχρονα να ενθαρρύνει περισσότερο τον χειμαζόμενο βασιλέα, αλλά και να ενισχύσει πολιτικά τη θέση του ως συνομιλητή του παπικού θρόνου, ευελπιστώντας παράλληλα στην επιτυχία των ενωτικών συνομιλιών που επρόκειτο να πραγματοποιηθούν στη γενέτειρά του.

Με την κίνηση αυτή όμως, ο έμπειρος πολιτικός επιδίωκε περισσότερο νομίζουμε να εγκαινιάσει τις επαφές του φερέλπιδος ηγεμόνα ως μελλοντικού αυτοκράτορα με τον παπικό θρόνο και γενικότερα με τη Δύση, προβάλλοντάς τον από εκείνη την περίοδο ως εξίσου φερέγγυο και ισότιμο συνομιλητή με τον αυτοκράτορα πατέρα του. Έτσι, χάρη στην μεγάλη επιμονή που επέδειξε και την ιδιαίτερη προσπάθεια που κατέβαλε ο φιλενωτικός *Μεσάζων*, αλλά και στο σημαντικό κύρος που διέθετε στη Δύση, όπως ίσως και με την υποστήριξη του φίλου του Μανουήλ αρχιεπισκόπου Θηβών «*φρὲ Γάρσια*» (*Garcia*), κατόρθωσε τελικά να διαλύσει τους φόβους του *Foscari* περί παρόμοιας με την *Πόλιν* συμπεριφοράς απέναντί τους, αλλά και να τον πείσει να επισκεφτεί με τη συνοδεία του τον Μανουήλ, υποσχόμενος μάλιστα στον παπικό πρέσβη ότι ο Παλαιολόγος βασιλέας, σε αντίθεση με τον πατέρα του, «*μετ' εὐνοίας αὐτὸν καὶ ἐπιεικείας δεξάμενος εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ πεπρεσβευμένα σπουδάσει*»²⁴⁸⁵, εφόσον είχε, όπως τον διαβεβαίωνε, ειλικρινή διάθεση να συζητήσει για την εκκλησιαστική ένωση και την αιτούμενη στρατιωτική συμμαχία.

Το γεγονός όμως ότι οι παπικοί αντιπρόσωποι, παρόλο που είχαν προσκληθεί από τον Παλαιολόγο βασιλέα, κατευθύνθηκαν, παρακάμπτοντάς τον, αρχικά στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και η απόφαση να αναχωρήσουν για τη Δύση

²⁴⁸⁴ *Επιστ.* 334, 14-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 269.

²⁴⁸⁵ *Επιστ.* 334, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 269-270.

μετά και την αποτυχία των διαπραγματεύσεων με τον Ιωάννη Ε', σήμαινε πιθανότατα ότι στα σχέδιά τους θα πρέπει να συμπεριλαμβανόταν επίσκεψη στη Θεσσαλονίκη, μόνο εφόσον θα σημείωναν πρώτα επιτυχία οι επαφές στην *μεγάλην Πόλιν*. Γι' αυτό και επειδή ο Μανουήλ θα είχε πληροφορηθεί ήδη την επίσκεψή τους πρώτα στην Κωνσταντινούπολη και θα πρέπει να είχε ενοχληθεί για την παράβλεψή του, ο Κυδώνης προτρέπει τον Ραδηνό να τον πείσει να μην επιδειξει την ίδια συμπεριφορά με τον πατέρα του και τους επιτελείς του απέναντι στους παπικούς πρέσβεις, αλλά να δεχτεί την ακολουθία του και τον *Foscarì* «*ήμέρωσ ... καί τιμήσαι τὰ πρέποντα*», όχι μόνο λόγω του γεγονότος ότι έρχεται ως αντιπρόσωπος του πάπα, αλλά επίσης και διότι είναι πράος και άρτια πεπαιδευμένος άνδρας²⁴⁸⁶, συνιστώντας του μάλιστα εμμέσως να δώσει τις κατάλληλες απαντήσεις και να αποδεχτεί τα «*πεπρεσβευμένα*», ώστε να ικανοποιήσει τον παπικό πρέσβη, αλλά και να τιμήσει τον επίσης επίσκοπο και συνοδό του «*φρέ Γάρσια*» (Garcia), ο οποίος εξακολουθεί να παραμένει αφοσιωμένος φίλος του²⁴⁸⁷.

Πράγματι, παρόλο που η παπική αντιπροσωπεία έφτασε, καθώς φαίνεται, με αρκετή καθυστέρηση το καλοκαίρι του 1386 στη Θεσσαλονίκη, έγινε δεκτή, σε αντίθεση με την Κωνσταντινούπολη, με ιδιαίτερες τιμές, πλούσια δώρα και λαμπρές δημόσιες φιλοφρονήσεις²⁴⁸⁸. Ωστόσο όμως, οι διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν και είχαν ως αντικείμενο τα φλέγοντα θεολογικά ζητήματα με σκοπό την εκκλησιαστική ένωση, αν και υπήρξαν επιτυχείς, παρέμειναν απολύτως μυστικές, ώστε να διαρρεύσει μόνο, σύμφωνα με τον Κυδώνη που είχε άμεση ενημέρωση για τις επαφές, ότι ο Μανουήλ έλαβε υπόσχεση για στρατιωτική βοήθεια στην πολιορκημένη Θεσσαλονίκη, ως αντάλλαγμα για την οποία εκείνος και οι εκπρόσωποι της πόλης υπέβαλαν, στην πραγματικότητα προσχηματική²⁴⁸⁹, ομολογία πίστεως στη ρωμαιοκαθολική Εκκλησία με αποδοχή του *Filioque* και πιθανόν του πρωτείου²⁴⁹⁰, εφόσον τόσο ο Παλαιολόγος ηγεμόνας, όσο και σχεδόν όλοι οι επιτελείς του ήταν στην πραγματικότητα εξαιρετικά καχύποπτοι για την αξιοπιστία του παπικού θρόνου, αλλά και εμφορούνταν στην πλειονότητά τους από αντιλατινικά και ανθενωτικά αισθήματα, όπως και η συντριπτική πλειονότητα του λαού της Θεσσαλονίκης.

Το γεγονός όμως ότι υπήρξε συμφωνία αναφορικά με το ζήτημα της εκπορεύσεως του αγ. Πνεύματος, με την κατάθεση προφανώς σχετικής ομολογίας πίστεως και ο παπικός λεγάτος υποσχέθηκε σημαντική στρατιωτική βοήθεια για την

²⁴⁸⁶ *Επιστ.* 334, 23-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 270.

²⁴⁸⁷ *Επιστ.* 334, 26-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 270.

²⁴⁸⁸ «*Τῷ πρεσβευτῇ πολλή μὲν παρὰ τοῦ βασιλέως, πολλή δὲ παρὰ τῆς πόλεως ἡ τιμή, καὶ δῶρα προσήκοντα τῇ τιμῇ, λόγοι τε καὶ ὁμιλίας μακραί, σφόδρα παραπλήσια ταῖς τῶν φίλων*» (*Επιστ.* 327, 8-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 257) και Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 288.

²⁴⁸⁹ Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 286.

²⁴⁹⁰ *Επιστ.* 327, 14-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 257. Επίσης Dennis, *Reign*, σ. 147 εξ. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 38. Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 288.

απαλλαγή της πόλης από την επαχθή πολιορκία των Οθωμανών²⁴⁹¹, ο Δημήτριος γνωρίζει μόνο από πληροφορίες. Για το λόγο αυτό και απευθύνοντας επιστολή λίγο μετά την αναχώρηση της πρεσβείας στον Μανουήλ, του ζητά υπεύθυνη ενημέρωση, καθώς είχε περιέλθει σε εξαιρετικά δύσκολη θέση στην Κωνσταντινούπολη και θα έπρεπε να απολογηθεί για το κατά πόσον οι διαπραγματεύσεις προχώρησαν, εκτός από το *Filioque* και στο φλέγον ζήτημα της αποδοχής του παπικού πρωτείου²⁴⁹², όπως θρυλούνταν στην *μεγάλην Πόλιν*, εφόσον οι αντίπαλοί τους φαίνεται ότι προέβαλαν επιτακτικά τα περί αποδοχής και του πρωτείου, προκειμένου να παροξύνουν περισσότερο τα πνεύματα και να στρέψουν το λαό εντονότερα εναντίον τους²⁴⁹³. Πράγματι, η πρωτοβουλία του Μανουήλ να απευθυνθεί στον πάπα και να δεχτεί την αντιπροσωπεία του στη Θεσσαλονίκη, παρόλο που δεν επέφερε κανένα πρακτικό αποτέλεσμα, εφόσον δεν επρόκειτο να φτάσει ποτέ δυτική βοήθεια στην πόλη²⁴⁹⁴, ώστε λίγο αργότερα, τον Απρίλιο του 1387, να υποταχθεί στους Οθωμανούς, φαίνεται ότι προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις και αποδοκιμάστηκε έντονα κυρίως από το αυτοκρατορικό περιβάλλον, καθώς επίσης και από το ανθενωτικό και αντίπαλο στον Δημήτριο παλαμικό εκκλησιαστικό περιβάλλον της Κωνσταντινουπόλεως²⁴⁹⁵. Οι ηγέτες του μάλιστα απαιτούσαν, με αφορμή την φήμη περί αποδοχής του πρωτείου ως πράγματος που είναι «*οὐ τῇ πίστει μόνον τὸ κίβδηλον, ἀλλὰ καὶ τῇ βασιλείᾳ πολὺ τὸ αἰσχρὸν*», οι πρωτεργάτες και αίτιοι αυτής της ενέργειας, μεταξύ των οποίων ο Μανουήλ και ο *Μεσάζων*, θα έπρεπε «*καὶ Θεῷ καὶ βασιλεῖ δίκην δοῦναι*»²⁴⁹⁶, δηλαδή να τιμωρηθούν τόσο εκκλησιαστικά με συνοδική απόφαση ως αιρετικοί, όσο και πολιτικά με επιβολή ποινής από τον αυτοκράτορα, εκφράζοντας μάλιστα επιπλέον και την λύπη τους διότι η Θεσσαλονίκη πρόδωσε την πίστη των Πατέρων, ώστε για το ολίσθημά της αυτό επρόκειτο να υποταχθεί στους Οθωμανούς²⁴⁹⁷.

Ως κύριος υποκινητής, «*σύμβουλος*», «*ἐργάτης*»²⁴⁹⁸ και αίτιος αυτής της εκτροπής ωστόσο, θεωρήθηκε στην Κωνσταντινούπολη ο Κυδώνης, εφόσον η όλη του δραστηριότητα υπέρ του Μανουήλ και μάλιστα η ενέργειά του, μετά και την αποτυχία της ενωτικής προσπάθειας στην *Πόλιν*, να μεταπείσει και να ενθαρρύνει τους απεσταλμένους του πάπα να μεταβούν στην γενέτειρά του, εκλήφθηκε ως

²⁴⁹¹ *Επιστ.* 327, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 257.

²⁴⁹² «*Ἄλλοι δέ, παροξύνειν τοὺς ἐνταῦθα βουλόμενοι, προστιθέασι καὶ τὰς κλεῖς, καὶ τὴν ὑπὲρ τὸ βασιλικὸν σημεῖον ὑπεροχὴν*» (*Επιστ.* 327, 16-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 257).

²⁴⁹³ «*Ἐπὲρ τε σοῦ καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἀπολογησώμεθα*» (*Επιστ.* 327, 42, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258).

²⁴⁹⁴ *Επ'* αυτού, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 304. Dennis, *Reign*, σ. 163 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 55 και 56. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 160. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 451-452.

²⁴⁹⁵ «*Τὰς δὲ παρὰ τῶν βελτίστων ἡσυχαστῶν κωμωδίας καὶ τὰ ἐκεῖθεν βέλη τίς ἂν ἐνέγκαι ἢ ἀριθμήσαι;*» (*Επιστ.* 327, 34-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 38 και Καραθανάσης, *Αντιπροσωπεία*, σ. 289.

²⁴⁹⁶ *Επιστ.* 327, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 257.

²⁴⁹⁷ *Επιστ.* 327, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

²⁴⁹⁸ *Επιστ.* 327, 32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

σαφής επιβεβαίωση της ενεργού ανάμειξής του στην πρόσκληση της πρεσβείας, με συνέπεια να θεωρείται επίσης, ότι, αφού προηγουμένως είχε επηρεάσει και πείσει τον *Foscari* να κατευθυνθεί στη Θεσσαλονίκη, τον παρότρυνε επιπλέον και «*τὴν τῆς πίστεως καινοτομίαν τῆς συμμαχίας ἀνταπαιτῆσαι*», αλλά και κατάφερε παράλληλα να πείσει τον Μανουήλ για να συγκατανεύσει αναγκαστικά σε αυτή τη λύση²⁴⁹⁹, καταθέτοντας ομολογία πίστης στο λατινικό δόγμα. Εξαιτίας αυτού μάλιστα θεωρούσαν πλέον τον *Μεσάζοντα* ως τον αποκλειστικό υπεύθυνο για την αποστασία της Θεσσαλονίκης²⁵⁰⁰, με συνέπεια να ξεσπάσει εναντίον του γενική οργή²⁵⁰¹, συμπεριλαμβανομένου προφανώς και του αυτοκράτορα, η οποία, όπως αναφέρει στον Παλαιολόγο βασιλέα, έχει εξελιχθεί σε «*πόλεμον*», ώστε οι αντίπαλοί του να απαιτούν να τιμωρηθεί ως ένοχος, καθώς θεωρούσαν ότι στην πραγματικότητα εξαπάτησε τόσο εκείνον, όσο και το λαό της γενέτειράς του²⁵⁰².

Με αφορμή το γεγονός αυτό μάλιστα, αλλά και την επικίνδυνη επιβάρυνση του κλίματος εις βάρος του στην Κωνσταντινούπολη γενικότερα, ο πολύπειρος πολιτικός θα αποφάσισε, προκειμένου μάλλον να διευκολυνθεί η αναχώρησή του για την Δύση, να δρομολογήσει την απόσυρσή του από τον ενεργό πολιτικό βίο. Γι' αυτό και είχε ξεκινήσει ήδη από το 1385, με αφορμή την προσπάθεια περιθωριοποίησής του εξαιτίας της υποστήριξης στον Μανουήλ, να αποστασιοποιείται σταδιακά από το αυτοκρατορικό επιτελείο, χωρίς όμως να επιθυμεί να αποχωρήσει παντελώς²⁵⁰³, δεχόμενος ωστόσο γι' αυτό διαρκείς πιέσεις από τους αντιπάλους του στο παλάτι²⁵⁰⁴. Έτσι, απογοητευμένος από την ενοχοποίησή του και πάλι από τον αυτοκράτορα και το επιτελείο του με την κύρια ευθύνη στην πρόσκληση της παπικής αντιπροσωπείας, αλλά και την επιμονή του Μανουήλ να εξακολουθεί να παραμένει στη Θεσσαλονίκη, αποφάσισε το καλοκαίρι του 1386 να ζητήσει την οριστική του απαλλαγή από τα καθήκοντα του *Μεσάζοντος* και παράλληλα την συγκατάθεση του Ιωάννη Ε' για να μεταβεί στη Δύση. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να δυσαρέστησε και να ενόχλησε έντονα τον αυτοκράτορα, ο οποίος συμφώνησε μεν στην αποχώρησή του από το αξίωμα που κατείχε, του απαγόρευσε όμως την αναχώρηση από την *μεγάλην Πόλιν*, θέτοντάς τον επιπλέον σε σχεδόν πλήρη απομόνωση και αρνούμενος να τον δεχτεί σε ακρόαση, ώστε όπως

²⁴⁹⁹ *Επιστ.* 327, 29-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

²⁵⁰⁰ «*Οἰκτεῖρουσιν δὲ τὴν πόλιν ὡς ἂν τὴν τῶν πατέρων πίστιν ἐξηρηνημένην*» (*Επιστ.* 327, 25-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 38

²⁵⁰¹ *Επιστ.* 327, 28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

²⁵⁰² *Επιστ.* 327, 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

²⁵⁰³ Αυτό προκύπτει νομίζουμε από το γεγονός ότι την αυτοκρατορική απόφαση για την απαλλαγή του από τα καθήκοντά του θεωρεί ως «*δεινόν*» (*Επιστ.* 374, 14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 322).

²⁵⁰⁴ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 207-208. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 262.

αναφέρει λίγο αργότερα στο διάδοχό του Γεώργιο Γουδέλη, να μην είναι εύκολη η πρόσβασή του στον αυτοκράτορα²⁵⁰⁵.

Η αποχώρηση του Δημητρίου από το αξίωμα του *Μεσάζοντος* όμως θα σήμαινε προφανώς και τη διακοπή της οικονομικής χορηγίας που λάμβανε για το βιοπορισμό του, αλλά και την παράδοση της κατοικίας στην οποία διέμενε, η οποία αποτελούσε δημόσια περιουσία. Ωστόσο είναι βέβαιο, πως ούτε η χορηγία διακόπηκε, αλλά ούτε και η οικία καθώς φαίνεται του αφαιρέθηκε, πιθανότατα για να μην τον αναγκάσει να αναχωρήσει άμεσα από την Κωνσταντινούπολη. Επειδή όμως διέθετε ως εναλλακτική λύση την δυνατότητα διαμονής στην μονή των Μαγγάνων, όπου κατείχε εφ' όρου ζωής κατάλυμα ως λαϊκό μέλος της αδερφότητάς της ήδη από το 1349, ο πρώην *Μεσάζων* θα πρέπει να διεκδίκησε περισσότερο την συνέχιση της καταβολής της οικονομικής χορηγίας. Έτσι, θεωρώντας περισσότερο σημαντική και ωφέλιμη την παρουσία του στην *Πόλιν* ο αυτοκράτορας, είναι βέβαιο ότι συμφώνησε στην καταβολή της, προσφέροντάς του ενδεχομένως το μέχρι τότε οφειλόμενο ποσό, ώστε ο παροπλισμένος πολιτικός να του υπενθυμίζει το χειμώνα του 1388/89, που ζητά και πάλι οικονομική ενίσχυση, ότι δεν έχει λάβει τη χορηγία για δύο ολόκληρα χρόνια²⁵⁰⁶.

Αμέσως μετά την παραίτησή του και οπωσδήποτε πριν από την οριστική του αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία, είναι βέβαιο ότι ο Κυδώνης αντικαταστάθηκε, εντός του θέρους μέχρι και ίσως τις αρχές του φθινοπώρου του 1386, στο αξίωμα του *Μεσάζοντος* από το Γεώργιο Γουδέλη²⁵⁰⁷. Ο άμεσος διορισμός του Γουδέλη, σε συνδυασμό με την μη επιμονή πλέον του Ιωάννη Ε' για την παραμονή του ή την μη αντικατάστασή του, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, αποτελεί ένδειξη εξαιρετικής σημασίας για τη θέση του πλέον στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, εφόσον υποδηλώνει σαφώς νομίζουμε την ενόχληση και παράλληλα την απροθυμία του αυτοκράτορα για συνέχιση της προσφοράς υπηρεσιών από τον διανοούμενο πολιτικό ως επίσημο ανώτατο αυτοκρατορικό αξιωματούχο, ώστε και στην περίπτωση της οριστικής του αποχώρησης λίγους μήνες αργότερα από την αυτοκρατορική υπηρεσία, αυτό να συμβεί του «*βασιλέως ψηφισαμένου*»²⁵⁰⁸. Την οριστική του παραίτηση μάλιστα από το αξίωμα του *Μεσάζοντος* εκείνη την περίοδο θεωρούμε ότι επισημαίνει σαφώς σε επιστολή που απευθύνει στον Καλόφερο το φθινόπωρο του 1386, όπου του αναφέρει ότι, επειδή έχει απαλλαγεί πολύ πρόσφατα από τα καθήκοντά του ολοκληρωτικά, «*τὸ μετ' ἀπραγμοσύνης ἐξεῖναι βιοῦν νῦν μόλις δυνηθῆναι λαβέσθαι*»²⁵⁰⁹, ώστε να έχει πλέον τη

²⁵⁰⁵ *Επιστ.* 357, *Γουδέλη μεσάζοντι ὑπὲρ τοῦ Καυκαδηνοῦ κυροῦ Θεοδώρου*, 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 301.

²⁵⁰⁶ *Επιστ.* 386, *Βασιλεῖ*, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 336.

²⁵⁰⁷ Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 39. Кущ, *пусках*, σ. 199.

²⁵⁰⁸ *Επιστ.* 374, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 322.

²⁵⁰⁹ *Επιστ.* 359, 20-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 303.

δυνατότητα να αναχωρήσει απρόσκοπτα, όπως νομίζει, για τη Δύση, με προορισμό προφανώς την Βενετία, όπου ευελπιστεί να τον συναντήσει²⁵¹⁰.

Η αντικατάσταση του Δημητρίου στο αξίωμα του *Μεσάζοντος* ωστόσο και η απομόνωσή του από τον Ιωάννη Ε΄, δεν του στέρησε και την πρόσβαση στο αυτοκρατορικό επιτελείο, εφόσον ο Ιωάννης Ε΄ εξακολουθούσε να τον θεωρεί στενό συνεργάτη και πολύτιμο σύμβουλό του. Γι΄ αυτό και οι σχέσεις του με τον νέο *Μεσάζοντα* Γουδέλη υπήρξαν απολύτως ομαλές και φιλικές, πράγμα που του επέτρεψε να μεσολαβήσει με επιστολή που του απευθύνει μεταξύ φθινοπώρου του 1386 και Μαρτίου του 1387, δηλαδή αμέσως σχεδόν μετά την ανάληψη των καθηκόντων του από τον νέο *Μεσάζοντα*, για την επαναπρόσληψη του Θεοδώρου Καυκαδηνού στην αυτοκρατορική υπηρεσία²⁵¹¹, εφόσον, όπως διατείνεται, ο ίδιος δεν έχει την δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στον Ιωάννη Ε΄²⁵¹². Η αποστροφή αυτή του Κυδώνη δηλώνει, σαφώς νομίζουμε, την αδυναμία του να επικοινωνεί άμεσα με τον αυτοκράτορα, γεγονός που αποτελεί συνέπεια της ενεργού ανάμειξής του στην πρόσκληση και την υποστήριξη της παπικής πρεσβείας (1385/86), της επιμονής του να εξακολουθεί να υποστηρίζει θερμά τον Μανουήλ, αλλά και της απόφασής του για αποχώρηση από τα καθήκοντα του *Μεσάζοντος*. Με αφορμή μάλιστα την παράταση της απομόνωσής του, ζητά, με επιστολή που απευθύνει σε κάποιον μοναχό και πρώην αυτοκρατορικό υπάλληλο, να τον λυπηθεί²⁵¹³, εφόσον εκτός από το αυτοκρατορικό συμβούλιο κινδυνεύει επιπλέον και, λόγω της οριστικής του αποχώρησης από την αυτοκρατορική υπηρεσία τους πρώτους μήνες του 1387, αλλά και τον θυμό του αυτοκράτορα, να αποκλειστεί παντελώς και από το αυτοκρατορικό περιβάλλον, καθότι ο Ιωάννης Ε΄ απέρριψε πολύ πρόσφατα αίτημά του να τον δεχτεί έστω και σε σύντομη ακρόαση με σκοπό να του εξηγήσει ενδεχομένως τους λόγους της μεταβολής της στάσεως του απέναντί του²⁵¹⁴.

Η άρνηση του Παλαιολόγου αυτοκράτορα να δεχτεί τον Κυδώνη στο παλάτι, θα πρέπει να θορύβησε ιδιαίτερος τον πολύπειρο πολιτικό, ώστε να αποφασίσει να απευθύνει στις αρχές της άνοιξης του 1387 νέα επιστολή στον γνωστό φίλο του και στενό αυτοκρατορικό συνεργάτη, στην οποία έκανε αρχικά αναφορά με πικρία στην μικρόψυχη²⁵¹⁵ συμπεριφορά του Ιωάννη Ε΄, έπειτα μάλιστα και από την υπερτριακονταετή εύορκη υπηρεσία του στο επιτελείο του²⁵¹⁶, αποκορύφωμα της

²⁵¹⁰ *Επιστ.* 359, 10 · 12 και 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 303.

²⁵¹¹ *Επιστ.* 357, *Γουδέλη μεσάζοντι υπέρ τοῦ Καυκαδηνοῦ κυροῦ Θεοδώρου*, 12-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 300-301.

²⁵¹² «Ἐπεὶ δ' ἐμοὶ νῦν οὐ ράδιον εἰσόδου τυχεῖν, οὐκ ἂν αἰσχυνοίμην ἀντὶ τῆς ἐμαυτοῦ τῆ σῆ κεχηρμένος δυνάμει» (*Επιστ.* 357, *Γουδέλη μεσάζοντι υπέρ τοῦ Καυκαδηνοῦ κυροῦ Θεοδώρου*, 32-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 301).

²⁵¹³ *Επιστ.* 346, 39-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 286.

²⁵¹⁴ *Επιστ.* 338, 4-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 274 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 40.

²⁵¹⁵ *Επιστ.* 338, 14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 274.

²⁵¹⁶ *Επιστ.* 338, 8-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 274. Επίσης, βλ. Mergiali-Sahas, *Ambassador*, σ. 595.

οποίας υπήρξε η πράξη του να τον αποκλείσει από τους συνδαιτυμόνες του χωρίς ουσιαστικό λόγο και πιθανότατα με αφορμή κυρίως την ανοικτή υποστήριξη που εξακολουθούσε να παρέχει στον Μανουήλ, αλλά και ενδεχομένως την επιμονή του να παραιτηθεί και να αναχωρήσει για τη Δύση. Για το λόγο αυτό και ζητά από τον παραλήπτη της επιστολής του να μεσολαβήσει, ώστε ο αυτοκράτορας να του ορίσει ημέρα και ώρα συνάντησης²⁵¹⁷, διαβεβαιώνοντας μάλιστα ότι δεν πρόκειται να τον ελέγξει πλέον για τη στάση του απέναντί του, αλλά ούτε και να του ζητήσει οικονομική ενίσχυση, τονίζοντας ιδιαίτερος ότι επρόκειτο να του ανακοινώσει κάτι το οποίο θα τον ευχαριστούσε, χωρίς ωστόσο να αποκαλύψει το περιεχόμενό του. Όπως υπογραμμίζει μάλιστα στον αυτοκρατορικό συνεργάτη, κατά την επικείμενη συνάντησή τους θα φροντίσει να είναι σύντομος, υποσχόμενος επιπλέον ότι δεν πρόκειται να τον λυπήσει με την παρουσία του²⁵¹⁸, καθώς ήταν ήδη ασθενής. Χωρίς να γνωρίζουμε το περιεχόμενο των θεμάτων που επρόκειτο να θέσει ο Δημήτριος στον αυτοκράτορα, πιθανολογούμε ότι αυτά θα αφορούσαν μάλλον στη διαβεβαίωσή του ότι δεν επρόκειτο να αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη, παρά μόνο όταν θα το έκρινε ως ορθό ο ίδιος ο Ιωάννης Ε', καθώς επίσης και το γεγονός ότι παρόλο που παραιτήθηκε από το αξίωμά του και υποστήριζε τον Μανουήλ, δεν εργάζεται συνωμοτικά εναντίον του, αλλά παραμένει πλήρως αφοσιωμένος και πιστός στο πρόσωπό του, θεωρώντας τον ως τον νόμιμο ηγεμόνα της Αυτοκρατορίας.

Πράγματι, ο Ιωάννης Ε' αποδέχτηκε το αίτημά του Κυδώνη και τον έκανε έπειτα από λίγο δεκτό στο παλάτι, γι' αυτό και σε επιστολή που του απευθύνει αμέσως μετά το Πάσχα και προφανώς ενώ είχε ήδη περιέλθει η Θεσσαλονίκη στους Οθωμανούς τον Απρίλιο του 1387, του εκφράζει την ικανοποίησή του για την πρόσκληση που του απηύθυνε και την σύντομη ακρόαση που του παραχώρησε, έπειτα μάλιστα, όπως του αναφέρει δηκτικά, από «μακράν σιγήν»²⁵¹⁹. Κατά την συνάντησή τους, παρατηρεί ο Κυδώνης, άκουσε «λόγων ... ὀλίγων μὲν, ἡδίστων δὲ ἄλλως ἔμοι, καὶ τῆς βασιλικῆς μεγαλοψυχίας καὶ φιλανθρωπίας γεμόντων»²⁵²⁰, ώστε να αποχωρήσει από το παλάτι ικανοποιημένος και με την βεβαιότητα ότι οι σχέσεις τους είχαν εξομαλυνθεί σε μεγάλο βαθμό, αλλά και να είναι πλέον πεπεισμένος ότι θα συνέχιζε να απολαμβάνει όσα αγαθά του πρόσφερε κατά το παρελθόν, ζητώντας μάλιστα από τον αυτοκράτορα να προσθέσει και τα υπόλοιπα, πιθανότατα δηλαδή, εκτός από τις φιλοφρονήσεις, και την αναγκαία χορηγία που συνήθως είτε καθυστερούσε και δεν την απέδιδε έγκαιρα, είτε την κατέβαλε με μεγάλες

²⁵¹⁷ *Επιστ.* 338, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 275.

²⁵¹⁸ *Επιστ.* 338, 26-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 275.

²⁵¹⁹ *Επιστ.* 340, *Τῷ βασιλεῖ*, 5-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 276.

²⁵²⁰ *Επιστ.* 340, *Τῷ βασιλεῖ*, 6-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 276.

περικοπές, ώστε να κατατρώχεται - όπως ισχυριζόταν - από οικονομική δυσπραγία²⁵²¹.

Έτσι, παρόλο που δεν προσδιορίζει επακριβώς ποια ήταν τα υπόλοιπα που ζητούσε ο Δημήτριος από τον Ιωάννη Ε΄, νομίζουμε ότι πρόκειται προφανώς για την οικονομική του ενίσχυση, εφόσον είχε λάβει χρήματα μόνο μετά την παραίτησή του το προηγούμενο έτος²⁵²². Για το λόγο αυτό και ήταν ένα αίτημα, το οποίο αν θα εκπληρωνόταν, θα επρόκειτο να δοθεί ίσως η εντύπωση ότι επανήλθε και πάλι στην αυτοκρατορική υπηρεσία, πράγμα που αφήνει να εννοηθεί πως απεύχεται. Εκείνο ωστόσο που ενδιέφερε περισσότερο τον Κυδώνη εκείνο το διάστημα ήταν να αποκατασταθούν οι προσωπικές τους σχέσεις με τον αυτοκράτορα, ώστε να αποκτήσει και πάλι ενώπιόν του *παρρησίαν*, δηλαδή να ανακτήσει την δυνατότητα να συναντάται, να απευθύνεται ελεύθερα και να αιτείται οτιδήποτε από τον Παλαιολόγο, κάτι το οποίο στερήθηκε άδικα, όπως ισχυρίζεται, εφόσον δεν ήταν σφάλμα το γεγονός ότι ζήτησε να του επιτραπεί να αποχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη για λίγο διάστημα, κάτι με το οποίο ωστόσο διαφώνησε ευθέως ο Ιωάννης Ε΄. Επειδή μάλιστα, όπως φαίνεται, ο κύριος λόγος για τον οποίο είχε απομονωθεί από το αυτοκρατορικό περιβάλλον δεν ήταν μόνο η ανάμειξή του στην υπόθεση της Θεσσαλονίκης και του Μανουήλ, αλλά μάλλον και το γεγονός ότι ζήτησε να αντικατασταθεί στο αξίωμά του το καλοκαίρι του 1386 για να αναχωρήσει στη συνέχεια από την Κωνσταντινούπολη - όπως είχε προσπαθήσει και μετά το 1371 -, διαβεβαίωσε τον αυτοκράτορα ότι δεν πρόκειται να επιμείνει περισσότερο σε αυτό, ζητώντας του να διατηρήσουν την ομαλότητα στις σχέσεις τους, κάτι που, όπως φαίνεται, αποδέχτηκε ο Ιωάννης Ε΄.

Παρά τις όποιες περιπέτειες στη Θεσσαλονίκη και κυρίως στην Κωνσταντινούπολη όμως, ο Κυδώνης εξακολουθεί να παραμένει αφοσιωμένος στο όραμα της συνεργασίας Ανατολής και Δύσεως, όχι μόνο προσπαθώντας να αποκατασταθεί η εκκλησιαστική ενότητα και να επιτευχθεί η πολιτική συμμαχία, αλλά και καλλιεργώντας τις διαπολιτισμικές σχέσεις μέσω της εκμάθησης και της σπουδής από νέους λατινόφωνους της ελληνικής και από ελληνόφωνους της λατινικής γλώσσας, ώστε να θεωρεί ως ιδανικό μελλοντικό πολίτη της Αυτοκρατορίας μετά την εκκλησιαστική ένωση και την μόνιμη πολιτική συμμαχία τον «*δίγλωσσον*»²⁵²³ ή «*άμφοτερόγλωσσον*»²⁵²⁴. Στο πλαίσιο αυτό μάλιστα

²⁵²¹ Έτσι, λίγους μήνες αργότερα, το φθινόπωρο του 1388, δεν έχει τη δυνατότητα να προσφέρει τα δώρα που επιθυμεί σε δύο γυναίκες που τον είχαν ευεργετήσει, ισχυριζόμενος χαρακτηριστικά πως «*όλίγα γάρ πάντα τάμὰ καὶ μικρά, τοῦτο βουλομένου τοῦ χρηστοῦ βασιλέως*» (Επιστ. 405, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 361).

²⁵²² Επιστ. 386, Βασιλειῆ, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 336.

²⁵²³ Επιστ. 360, 55, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 305.

²⁵²⁴ Έτσι, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στον Μάξιμο Χρυσοβέργη σε επιστολή που του απευθύνει λίγο αργότερα, εντός του 1392, «*ἐκεῖνός τε γάρ τῶ τάναντία δεινός γενέσθαι κατασκευάζειν ἄμφοτερόγλωσσος ἤκουσεν, καὶ σέ δυσὼν διαλέκτοιιν χρῆσθαι δυνάμενον ὅπερ ἐκεῖνον οἱ*

ενθαρρύνει το Μάξιμο Χρυσοβέργη να μελετά τα έργα του Ακινάτη και προφανώς να μάθει λατινικά προκειμένου να τα προσεγγίζει στο πρωτότυπο²⁵²⁵, αλλά και συνιστά το φθινόπωρο του 1386 τον νεαρό Παύλο από το Μιλάνο²⁵²⁶ σε έναν πεπαιδευμένο φίλο του²⁵²⁷ και ηγούμενο μονής της Κωνσταντινουπόλεως, τον οποίο παρακαλεί να φιλοξενήσει το φιλομαθή Ιταλό και να φροντίσει να προσλάβει στοιχεία τουλάχιστον της ελληνικής γλώσσας²⁵²⁸, τονίζοντάς του επιπλέον, ότι με την ολοκλήρωση της γλωσσικής του κατάρτισης υπό την προστασία του, «καὶ τῆ τῆς βασιλείας δὲ καὶ τῆ τῆς Πόλεως δόξη προσθήσεις, δίγλωσσον Ἰταλοῖς ῥήτορα ἀπεργασάμενός τε καὶ πέμψας»²⁵²⁹. Με την αρωγή που θα προσέφερε ο ηγούμενος στον Παύλο, ο Δημήτριος θεωρούσε επιπλέον, ότι «καὶ τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων σεμνότερον ἀποδείξει, μεταδόντα τῆς τούτων φωνῆς τῷ ταύτης ἐπιθυμοῦντι»²⁵³⁰, εφόσον ο φέρελπις νέος, «Κικέρωνος Δημοσθένην ἀπὸ φήμης μόνον πλέον ἠδέσθη, Ὅμηρόν τε Βιγιλίου καὶ Λουκάνου Ἰσίοδον προετίμησεν, ἀλλὰ οὐκ ἠγνόησε δὲ καὶ Πλάτωνα καὶ τὸν αὐτοῦ μαθητὴν»²⁵³¹. Ὅπως του υπογραμμίζει μάλιστα, ο νεαρός Ιταλός επιθυμεί να εντρυφήσει εκτός από τους κλασσικούς Έλληνες συγγραφείς και «πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν πατέρας καὶ διδασκάλους, καθὼς οἶδε μὲν γὰρ τὸν τὴν ψυχὴν καὶ τὴν γλῶτταν χρυσοῦν, οἶδε δὲ Βασίλειον καὶ τὸν ὁμόπνουν αὐτῷ Θεολόγον καὶ τὸν ἄλλον τὸν περὶ τούτους χορὸν»²⁵³².

Η επίσημη πολιτική σταδιοδρομία του Δημητρίου ωστόσο βάδιζε ουσιαστικά, μετά και την παραίτησή του από το αξίωμα του *Μεσάζοντος*, ολοταχώς προς το τέλος της, αφού η πλήρης αποχώρηση του από την αυτοκρατορική υπηρεσία θα πρέπει να συνέβη πιθανότατα λίγους μήνες αργότερα και μάλιστα κατά την περίοδο από τα τέλη του 1386 και οπωσδήποτε πριν από τον Απρίλιο του

διαλεγόμενοι προσεροῦσιν» (Ἐπιστ. 428, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 383). Για τον ὄρο, βλ. επίσης Ἐπιστ. 226, *Τῷ Θηβῶν*, 14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 118.

²⁵²⁵ Αυτό θεωρούμε ότι υπαινίσσεται ο Δημήτριος μεταξύ άλλων περιγράφοντάς του σύντομα τις δυσκολίες που συνάντησε και εκείνος στην εκμάθηση της λατινικής και στην κατανόηση των κειμένων του Ακινάτη. Επ' αυτού, βλ. Ἐπιστ. 333, 37-50, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 267-268.

²⁵²⁶ Ἐπιστ. 360, 6 και 26-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 304. Ὅπως παρατηρεῖται γενικά επ' αυτού, ο Κυδώνης επανειλημμένα συνιστοῦσε με επιστολές στους φίλους του ξένους γνωστούς που κατέληξαν στο Βυζάντιο για πολιτικούς, διπλωματικούς ή και επιστημονικούς σκοπούς. Σε αυτές τις συστάσεις μάλιστα, δινόταν ἔμφαση πρωτίστως στην ευγένεια της ψυχῆς, στην εκπαίδευση, αλλά και στην αναζήτηση της γνώσης εκ μέρους τους [*«Димитриѡϋ Κυδωνис неοδιοκραтно в писъмах рекомендовал своим друзьям иностранных знакомых, которые оказывали в в Византии с разными (политическими, дипломатическими или научными) целями. В этих рекомендациях прежде всего акцент делался на благородстве души, образованности, стремлению к знаниям»* (Κυψ, *Λατινιανη*, σ. 326)].

²⁵²⁷ *λόγων τεχνίτης* (Ἐπιστ. 360, 55, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 305).

²⁵²⁸ Ἐπιστ. 360, 37-43 και 49-52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 305.

²⁵²⁹ Ἐπιστ. 360, 54-56, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 305.

²⁵³⁰ Ἐπιστ. 360, 9-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 304.

²⁵³¹ Ἐπιστ. 360, 15-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 304.

²⁵³² Ἐπιστ. 360, 20-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 304.

1387, δηλαδή στο διάστημα μέχρι και λίγο πριν από την υποταγή της Θεσσαλονίκης στους Οθωμανούς. Η σχεδόν πλήρης αποκοπή του και από το επιτελείο του, με την συγκατάθεση μάλιστα του Ιωάννη Ε΄, συνιστά το αποκορύφωμα της πολιτικής του περιθωριοποίησης και κατάρρευσης, καθόσον ο πεπειραμένος πολιτικός, ως αφοσιωμένος οπαδός του Μανουήλ, αποκλείστηκε από το αυτοκρατορικό συμβούλιο που επρόκειτο να ασχοληθεί με την απειθή συμπεριφορά του φίλου και μαθητή του βασιλέως στη Θεσσαλονίκη το Μάρτιο του 1387²⁵³³. Έτσι, όταν κλήθηκε στις πρώτες συνεδριάσεις να καταθέσει την άποψή του για τις ενέργειες του βασιλέως στην πατρίδα του και αρνήθηκε να εναντιωθεί, δηλώνοντας σαφώς με τη στάση του για άλλη μια φορά την, αν όχι επικρότηση, οπωσδήποτε όμως πλήρη κατανόηση και ανοχή των ενεργειών του, επισύροντας ωστόσο το θυμό του αυτοκράτορα και την αποδοκιμασία των λοιπών αρχόντων, με συνέπεια να αποκλειστεί παντελώς από τις υπόλοιπες συνεδριάσεις, γεγονός που τον οδήγησε στην αυτόβουλη και οικειοθελή απόφαση να αποχωρήσει πλήρως από το αυτοκρατορικό επιτελείο και την επίσημη πολιτική δραστηριότητα.

Κατά συνέπεια, η δημόσια υποστήριξη που παρείχε ο Κυδώνης στον Μανουήλ για τις αντιοθωμανικές του δραστηριότητες, αλλά και οπωσδήποτε η κίνησή του να συνδράμει το καλοκαίρι του 1386 την πρεσβεία του πάπα Ουρβανού ΣΤ΄²⁵³⁴ στην προοπτική μιας νέας προσπάθειας συνεργασίας και παροχής βοήθειας από τη Δύση, αποτέλεσε μια στάση εντελώς αντίθετη όχι μόνο από τη βούληση του Ιωάννη Ε΄, αλλά και ολόκληρου σχεδόν του αυτοκρατορικού επιτελείου, που εξακολουθούσε να θεωρεί ως στασιαστική την κίνηση του Μανουήλ και να τάσσεται υπέρ του συμβιβασμού με τους Οθωμανούς, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στην άδοξη ουσιαστικά ολοκλήρωση της πολιτικής του σταδιοδρομίας. Αποκαρδιωμένος από την ιταμμή, όπως τη θεωρούσε, συμπεριφορά του αυτοκράτορα²⁵³⁵, αλλά και από την εχθρική προς το πρόσωπό του στάση των πρώην συνεργατών του αξιωματούχων των ανακτόρων, απεντάχθηκε από την αυτοκρατορική υπηρεσία, ώστε απαλλαγμένος πλήρως από τα πολιτικά του καθήκοντα, αλλά με έκδηλη την απογοήτευση και έντονα τα παράπονα για την αγνωμοσύνη του Ιωάννη Ε΄²⁵³⁶, να εξετάζει και πάλι σοβαρά πλέον, δεδομένης και της εχθρότητας του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος της Κωνσταντινουπόλεως²⁵³⁷, αλλά και της οικονομικής δυσπραγίας που αντιμετώπιζε, την πιθανότητα άμεσης αναχώρησης για την *Ιταλίαν*, αφού βεβαίως θα κατάφερνε πρώτα να εξασφαλίσει την αυτοκρατορική συγκατάθεση. Την αποχώρησή του από την *μεγάλην Πόλιν*

²⁵³³ *Επιστ.* 342, 16-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 278. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 208. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 108.

²⁵³⁴ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 207.

²⁵³⁵ *Επιστ.* 338, 14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 274.

²⁵³⁶ *Επιστ.* 338, 8-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 274. Επίσης, βλ. Loenertz, *Cydonès, II.*, σ. 6. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 208 και Mergiali, *L'enseignement*, σ. 115.

²⁵³⁷ Πρβλ. *Επιστ.* 327, 34-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 38.

έκρινε απαραίτητη επιπλέον, θεωρώντας ως δεδομένη και την επιδείνωση της πολιτικής καταστάσεως στην Αυτοκρατορία μετά την υποταγή της Θεσσαλονίκης, πιστεύοντας μάλιστα ότι θα ακολουθήσει σύντομα η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, ώστε να υπογραμμίζει στον Μανουήλ περί τα τέλη της άνοιξης του 1387, ότι τελικά «*τὴν δουλείαν μηδένα διαδράναι Ῥωμαίων*»²⁵³⁸.

Παρόλο όμως που ο ηλικιωμένος πολιτικός αποχώρησε οριστικά από το αυτοκρατορικό επιτελείο, εν τούτοις κατάφερε και πάλι, όπως ήδη αναφέρθηκε, να εξομαλύνει αρκετά τις σχέσεις του με τον Ιωάννη Ε΄ τον Απρίλιο του 1387, ώστε να παραμείνει ως ιδιώτης και πιστός φίλος της αυτοκρατορικής οικογένειας, τακτικός επισκέπτης στο παλάτι, χωρίς όμως να επικοινωνεί συχνά με τον ασθενή αυτοκράτορα μέχρι και την αναχώρησή του για την *Ἰταλίαν* το 1390. Έτσι, τις όποιες ελπίδες του για την εκκλησιαστική ένωση και την πολιτική συνεργασία με την Δύση, κυρίως όμως για τη διάσωση της καθημαγμένης Αυτοκρατορίας, είχε εναποθέσει πλέον οριστικά μόνο στον πολυτάλαντο, αλλά επί του παρόντος αυτοεξόριστο στη Λέσβο λαμπρό στρατηγό και φιλόσοφο βασιλέα Μανουήλ²⁵³⁹, τον οποίο, όπως θα διαφανεί στο επόμενο κεφάλαιο, θα καταβάλει σύντομες προσπάθειες για να επαναφέρει το συντομότερο στην Κωνσταντινούπολη.

²⁵³⁸ *Επιστ.* 348, 20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 288.

²⁵³⁹ Αυτός είναι και ο λόγος νομίζουμε που ο Δημήτριος παροτρύνει τον Μάξιμο Χρυσοβέργη, ο οποίος βρισκόταν το χειμώνα του 1387 ή στις αρχές του 1388 στην Λήμνο, να διατηρήσει στενό δεσμό με τον μελλοντικό, όπως πιστεύει, αυτοκράτορα, ώστε «*καὶ τὴν εὐνοίαν τούτου προσκτήσῃ, ἀφ' ἧς, ἦν Θεὸς θέλη, δυνήσῃ καὶ ἄλλοις χρήσιμος εἶναι*» (*Επιστ.* 385, 19-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 335).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΚΑΙ Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΔΥΣΗ.

‘ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ’ ΤΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ Β' ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

(1387 - 1397)

Με την παραίτησή του από το αξίωμα του *Μεσάζοντος* και την οριστική του αποχώρηση από την αυτοκρατορική υπηρεσία τους πρώτους μήνες του 1387, ο Δημήτριος εισέρχεται πλέον στην τελευταία δεκαετία της ζωής του. Παρόλο που τον έθλιψε βαθιά η ανοίκεια απομάκρυνσή του από το επιτελείο του Ιωάννη Ε', η είδηση για την παράδοση της ιδιαίτερής του πατρίδας Θεσσαλονίκης στους Οθωμανούς τον Απρίλιο του 1387 τον συνέτριψε ψυχικά²⁵⁴⁰. Ωστόσο όμως εξακολούθησε να παραμένει στο παλατινό περιβάλλον και να δραστηριοποιείται πολιτικά στην Κωνσταντινούπολη, υποστηρίζοντας, κυρίως μέσω της αλληλογραφίας τους, τον εμπερίστατο βασιλέα Μανουήλ Παλαιολόγο μέχρι την άνοιξη του 1390 περίπου, οπότε αναχώρησε αιφνιδιαστικά σχεδόν και γι' αυτό αναπάντεχα στη Δύση.

Την αναχώρησή του για την Βενετία και την σχεδιαζόμενη από εκεί μετάβασή του στη Ρώμη επέβαλε η οικονομική δυσπραγία και η ανασφάλεια εξαιτίας της επιθετικότητας των θρησκευτικών του αντιπάλων, της αυξανόμενης οθωμανικής απειλής, αλλά και της ανταρσίας του Ιωάννη Ζ'. Παρά την εντυπωσιακή υποδοχή που του επιφυλάχθηκε ωστόσο, κατά την παραμονή του στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης ο Κυδώνης απογοητεύτηκε γρήγορα αφού δεν κατάφερε τελικά να μεταβεί στη Ρώμη, ενώ και ο φίλος του Ιωάννης Καλόφερος, με τον οποίο σχεδίαζε να συγκατοικήσει και να παραμείνει μόνιμα εκεί, είχε αναχωρήσει προηγουμένως για την Κύπρο και δεν επρόκειτο να επανέλθει στη Δύση. Έτσι, έπειτα από ένα έτος περίπου και μόλις πληροφορήθηκε την επικείμενη άνοδο στο θρόνο του Μανουήλ Β', αναχώρησε περί τα τέλη του χειμώνα του 1391 για την Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να υποστηρίξει και να συνδράμει στο έργο του τον φέρελπι, πεπαιδευμένο και ικανό νέο αυτοκράτορα ως σύμβουλος.

²⁵⁴⁰ «Πένθους μεγάλου περισχόντος μου τήν καρδίαν, ὅπερ ἀποκλείει μὲν με σιτίων, ἐκκρούει δὲ ὕπνου, συλλόγους δὲ πείθει μισεῖν, τοὺς δὲ λογισμοὺς ἐλαῦνον οὐδὲ παρόντων μοι τῶν φίλων καὶ διαλεγομένων αἰσθάνεσθαι συγχωρεῖ» (Επιστ. 348, 5-8, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 287).

Σε αντίθεση όμως με τις αρχικές προσδοκίες που έτρεφε, ο νέος φιλόσοφος βασιλεύς όχι μόνο δεν κατάφερε να ανατάξει την Αυτοκρατορία και να την απαλλάξει από την υποτέλεια στους Οθωμανούς, αλλά επειδή το καθεστώς αυτό λάμβανε ουσιαστικά μόνιμο χαρακτήρα με κίνδυνο την υποταγή της εξαιτίας και της επαχθούς πολιορκίας που ξεκίνησε το 1394, ο γηραιός και ανασφαλής διανοούμενος και πολιτικός οδηγήθηκε στην απόφαση να αποχωρήσει και πάλι, πιθανότατα προσωρινά, από την Κωνσταντινούπολη το φθινόπωρο του 1396 με προορισμό τη Βενετία, από όπου επρόκειτο αρχικά να μεταβεί για εγκατάσταση σε άλλη ασφαλή και κλιματικά κατάλληλη για την υγεία του πόλη ή περιοχή της Ιταλίας.

Η αδυναμία του ωστόσο, εξαιτίας της μεγάλης του ηλικίας και της σοβαρά κλονισμένης υγείας του, να παραμείνει χωρίς την παρουσία συνοδού στη Δύση - δεδομένου ότι ο Μανουήλ Χρυσολωράς θα μετέβαινε στην Φλωρεντία και ο Μανουήλ Καλέκας θα επέλεγε τελικά να καταφύγει στη Χίο -, τον οδήγησε στην απόφαση να αποδεχθεί την πρόταση του Μάξιμου Χρυσοβέργη και να μεταβεί το καλοκαίρι του 1397 στη ασφαλή και ήσυχη βενετοκρατούμενη Κρήτη (*Regno di Candia*), με την προοπτική επανόδου, μετά τη λήξη της πολιορκίας της πιθανότατα, στην Κωνσταντινούπολη. Λίγο μετά την άφιξή του στο Χάνδακα όμως και πριν από την επάνοδο του Χρυσοβέργη εκεί από την Ιταλία, πέθανε, έπειτα από σύντομη αλλά σοβαρή ασθένεια, περί τα τέλη φθινοπώρου ή τις αρχές του χειμώνα του 1397 σε ηλικία εβδομήντα τριών ετών και ενταφιάστηκε στην Δομινικανή μονή των Αγίων Πέτρου και Παύλου, αφού πρώτα ρύθμισε την διανομή και του τελευταίου τμήματος της δυσανάλογα μικρής για το ανώτατο αξίωμα που άσκησε επί σαράντα χρόνια περίπου κινητής περιουσίας του.

1. Η παραμονή του Δημητρίου στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, η δραστηριότητά του στην Κωνσταντινούπολη υπέρ του Μανουήλ Παλαιολόγου και οι προσπάθειες αναχώρησης για την Δύση (1387-1390)

Η οριστική λήξη της επίσημης πολιτικής σταδιοδρομίας του Κυδώνη την άνοιξη του 1387 δεν σήμανε, όπως ήδη σημειώθηκε, και την απομάκρυνση ή την αποκοπή του από το περιβάλλον του Ιωάννη Ε'²⁵⁴¹, με τον οποίο συνέχισε να διατηρεί στενούς δεσμούς σε προσωπικό και κυρίως σε οικογενειακό επίπεδο. Εξαιτίας αυτού μάλιστα, η παρουσία του στο παλάτι, παρόλο που δεν πρόσφερε επίσημα πλέον τις υπηρεσίες του ως εν ενεργεία αξιωματούχος, ήταν πολύ τακτική και η

²⁵⁴¹ Αυτό συνέβη διότι εντός του Απριλίου του 1387 οι σχέσεις τους αποκαταστάθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Βλ. γι' αυτό Έπιστ. 340, *Τῷ βασιλεῖ*, 5-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 276. Περισσότερα, βλ στην § 5 του Κεφ. 4 με τίτλο : *Οι τελευταίες προσπάθειες στην Κωνσταντινούπολη και στην Θεσσαλονίκη για εκκλησιαστική ένωση και η οριστική αποχώρηση του Δημητρίου από την αυτοκρατορική υπηρεσία (1386/87)*.

επικοινωνία του με τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας²⁵⁴² και άλλους αξιωματούχους σχεδόν καθημερινή. Οι επαφές του όμως με τον ασθενή αυτοκράτορα θα πρέπει να είχαν σχεδόν διακοπεί μετά το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1386, ενώ από την άνοιξη του 1387 και μέχρι την αναχώρησή του για τη Βενετία στις αρχές του 1390 θα πρέπει να ήταν πολύ αραιές, λόγω κυρίως της διαρκώς επιδεινούμενης κατάστασης της υγείας του, αλλά και επειδή ο εξηντάχρονος πολιτικός δεν ασκούσε πλέον επίσημα κάποιο αξίωμα και γι' αυτό δεν συμμετείχε θεσμικά και ενεργά στην αυτοκρατορική διοίκηση. Η διαρκής²⁵⁴³ παρουσία του στα βασίλεια ωστόσο, δημιουργούσε την αίσθηση ότι ακόμη και μετά την αποχώρησή του λογιζόταν ως ανώτατος αξιωματούχος του από τον Ιωάννη Ε'²⁵⁴⁴, ώστε να θεωρείται απαραίτητος ο συμβουλευτικός του ρόλος στη διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων, αλλά και ο ίδιος να είναι σε θέση να γνωρίζει λεπτομερώς τις εξελίξεις σχετικά με την πορεία των δοκιμαζόμενων σχέσεων του αυτοκράτορα με τον εμπερίστατο Μανουήλ, τις οποίες προσπάθησε να εξομαλύνει και να αποκαταστήσει σε συνεργασία με την αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή.

Η σχεδόν καθημερινή παρουσία και συναναστροφή του πολύπειρου πολιτικού με πρόσωπα του αυτοκρατορικού επιτελείου, του παρείχε τη δυνατότητα να συνεχίσει προφανώς την υποστήριξη του φίλου του βασιλέως, επιχειρώντας κυρίως εμμέσως να πείσει τον επηρεαζόμενο από συνεργάτες του ασθενή αυτοκράτορα, εφόσον είχε πεθάνει πλέον ο Ανδρόνικος Δ', να διαλλαγεί με τον Μανουήλ, να τον συγχωρήσει και να μην τον αποστερήσει από τη διαδοχή του θρόνου, καλώντας τον να επανέλθει το συντομότερο από την Λέσβο, δεδομένου μάλιστα ότι εκτός από το γεγονός ότι ο Ιωάννης Ε' αδυνατούσε να ασκήσει τα βασιλικά του καθήκοντα επαρκώς, ούτε και ο εγγονός του Ιωάννης, γιός του Ανδρονίκου, που διεκδικούσε με σθένος τα δικαιώματά του στο θρόνο αλλά δεν είχε αναγνωριστεί ως διάδοχος²⁵⁴⁵, ήταν πρόσωπο κατάλληλο και ικανό για να αναλάβει στις τότε συγκυρίες τις τύχες της Αυτοκρατορίας. Διαβλέποντας μάλιστα και συνειδητοποιώντας τις οδυνηρές συνέπειες της αδυναμίας του ασθενούς αυτοκράτορα να διαχειριστεί την κατάσταση ως υποτελής των Οθωμανών, αλλά και το ενδεχόμενο διαδοχής του στο θρόνο από τον νεαρό Ιωάννη με την υποστήριξή τους, ο πρώην *Μεσάζων* εξακολουθεί, παρά την αποτυχία του στη Θεσσαλονίκη, να τρέφει χρηστές ελπίδες για τον Μανουήλ, ώστε να προσπαθεί, παράλληλα με τον Ιωάννη Ε', να πείσει και τον πλάνητα βασιλέα τους πέντε μήνες περίπου που παρέμεινε στη Μυτιλήνη να αναθεωρήσει τη στάση του και να επανέλθει στην

²⁵⁴² Πρβλ. την *Έπιστ.* 222, *Τῆ βασιλίδι Ελένη*, 22-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 104.

²⁵⁴³ Πρβλ. την αποστροφή του Δημητρίου στην *Έπιστ.* 382, *Τῷ πρωτοβεστιάριτη*, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 333 και *Έπιστ.* 84, *Τῷ βασιλεῖ*, 8-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 116-117.

²⁵⁴⁴ Τούτο εξάγεται από το γεγονός ότι το 1388 ο Ιωάννης Ε' του τονίζει χαριτολογώντας δημόσια πως εξακολουθεί ακόμη να είναι «*ὁ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος*» (*Έπιστ.* 377, 32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 326).

²⁵⁴⁵ Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 186 εξ.

μεγάλην Πόλιν, παρά την εναντίον του δυσμένεια και το εις βάρος του νοσηρό κλίμα στα ανάκτορα.

Το πρόσωπο που χρησιμοποιεί αρχικά για να πείσει τον Παλαιολόγο και να επιτύχει την επάνοδο του είναι ο Ραδηνός, στον οποίο απευθύνει το καλοκαίρι του 1387 δύο επιστολές. Στην πρώτη από αυτές τον πληροφορεί ότι έχει ήδη προσπαθήσει μέσω επιστολής να μεταπεισει τον διστακτικό και μάλλον απρόθυμο άρχοντα *Gattilusio*, που τους κρατά απομονωμένους έξω από τα τείχη της Μυτιλήνης, να τους προσφέρει «ξενίαν και έπιείκειαν»²⁵⁴⁶, ενημερώνοντάς τον επιπλέον πως δεν υπήρχε βάσιμη ελπίδα ότι θα συγκατατεθεί σύντομα ο Ιωάννης Ε΄ σε ενδεχόμενη επιστροφή του Μανουήλ, καθώς δεν ήταν ακόμη έτοιμος να τον συγχωρήσει και πιθανότατα, λόγω της καχυποψίας για ενδεχόμενη ανταρσία εκ μέρους του, να τον καλέσει στην Πόλιν²⁵⁴⁷. Παρά ταύτα, ζητά από το Ραδηνό να πείσει τον λόγιο ηγεμόνα, ώστε να υπακούσει τον πατέρα του όταν εκείνος αποφασίσει να επιτρέψει την επάνοδό του, εφόσον «μέχρι νῦν πρὸς πᾶσαν παραίνεσιν ἔσθηκεν ἀκλινής»²⁵⁴⁸, αφήνοντας μάλιστα σαφώς να εννοηθεί, από συζητήσεις που θα είχαν υποπέσει πιθανόν στην αντίληψή του στο παλάτι, ότι θα έπρεπε, προκειμένου να επιτευχθεί η συμφιλίωση με τον αυτοκράτορα, ο Μανουήλ και οι συνεργάτες του να δηλώσουν πρώτα υποτέλεια στον πρόθυμο, όπως φαίνεται να τη δεχτεί, σουλτάνο Μουράτ Α΄²⁵⁴⁹, κάτι με το οποίο ο Δημήτριος, όπως θα διαφανεί στη συνέχεια, δεν συμφωνούσε, προκρίνοντας την άμεση επάνοδό του βασιλέως και των συνεργατών του στην Κωνσταντινούπολη.

Από τα αναφερόμενα στη δεύτερη κατά σειρά επιστολή προς τον Ραδηνό εξάγεται όμως σαφώς, ότι ούτε ο Μανουήλ είχε πρόθεση να επιστρέψει στην *μεγάλην Πόλιν* και να συμφιλιωθεί με τον πατέρα του, δεδομένου ότι και ο Ραδηνός, ενώ υποσχόταν ότι θα επανακάμψει υπακούοντας τον Δημήτριο²⁵⁵⁰, εν τούτοις παρέμενε αφοσιωμένος στην υπηρεσία του Παλαιολόγου²⁵⁵¹, ο οποίος προφανώς επέμενε μάλλον να αντιτίθεται στην προοπτική να δηλώσει υποταγή στον Μουράτ και κατόπιν να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη. Τον Σεπτέμβριο του 1387 ωστόσο, ο Μανουήλ μετέβαλε σχεδόν αιφνιδιαστικά στάση και, αφού εγκατέλειψε τη Λέσβο, κατέπλευσε και παρέμεινε για πολύ μικρό διάστημα στην Τένεδο²⁵⁵², από όπου, έπειτα πιθανώς από πρόσκλησή του²⁵⁵³, κατέφευγε στην

²⁵⁴⁶ Έπιστ. 350, Ραδηνῶ, 51-53, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 291. Πρβλ. Επίσης Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριῶν*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 48. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XI, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 190 και Barker, *Manuel II*, σ. 59. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263.

²⁵⁴⁷ Έπιστ. 350, Ραδηνῶ, 60-69, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 291. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 61 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 40.

²⁵⁴⁸ Έπιστ. 350, Ραδηνῶ, 71, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 291.

²⁵⁴⁹ Έπιστ. 350, Ραδηνῶ, 85-100, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 292.

²⁵⁵⁰ Έπιστ. 351, 17-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 293.

²⁵⁵¹ Έπιστ. 351, 26-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 293.

²⁵⁵² Barker, *Manuel II*, σ. 61 εξ.

Προύσα²⁵⁵⁴ και αποκατέστησε τις σχέσεις του με τον Μουράτ Α΄. Η οδυνηρή αυτή και πλήρως αντίθετη με τις προτροπές και τα σχέδια του για άμεσο επαναπατρισμό του Μανουήλ ενέργεια, φαίνεται ότι απογοήτευσε τον αντιοθωμανό πρώην Μεσάζοντα, γι' αυτό και απέφυγε να αλληλογραφήσει μαζί του κατά τη διάρκεια της σύντομης παραμονής τους στην Τένεδο, απευθύνοντας αντίθετα τέσσερις, εμμέσως επικριτικές για τις ακατανόητες επιλογές του Μανουήλ²⁵⁵⁵, επιστολές στον Ραδηνό. Στις επιστολές αυτές ο Κυδώνης προσπαθεί ουσιαστικά να αποτρέψει τον Ραδηνό να ακολουθήσει τον Μανουήλ στην αυλή του σουλτάνου, προειδοποιώντας τον, καθώς του ανακοίνωσε ότι δεν πρόκειται να επανέλθει στην Πόλιν σύντομα, ότι ο βασιλεύς προτίθεται μάλλον να συμβιβαστεί με τον Οθωμανό ηγεμόνα και να δηλώσει τελικά υποτέλεια²⁵⁵⁶, επικρίνοντάς τον μάλιστα ιδιαίτερα, έπειτα και από αυτήν την οδυνηρή εξέλιξη, για την απόφασή του να παραμείνει κοντά στον ηγεμόνα και επιπλέον να παραβεί τις υποσχέσεις που είχε δώσει στον ίδιο για επάνοδο στην Κωνσταντινούπολη²⁵⁵⁷. Ακολουθώντας, όπως τον προειδοποιεί ο Κυδώνης, τον Παλαιολόγο, ο Ραδηνός κινδύνευε, λόγω της προθυμίας του Μανουήλ να υποκύψει στις απαιτήσεις του Μουράτ²⁵⁵⁸ και της επιμονής του να τον συνοδέψει στην Προύσα, να προδώσει ίσως και ο ίδιος όχι μόνο την πίστη του²⁵⁵⁹, αλλά και να θυσιάσει την ελευθερία του²⁵⁶⁰.

Έτσι ο Δημήτριος, που, όπως αναφέρει στον δεσπότη Θεόδωρο Παλαιολόγο πολιορκείται εκείνη την περίοδο μόνος και χωρίς υποστήριξη από πολλά κακά στην Κωνσταντινούπολη²⁵⁶¹, υποφέρει επιπλέον διότι και πάλι δεν εισακούστηκε από τους εξόριστους μαθητές και φίλους του στην Τένεδο. Πράγματι, ο Μανουήλ, συνοδευόμενος από τους συνεργάτες του, κατέληξε τελικά στην αυλή του σουλτάνου, όπου όμως ο Ραδηνός πέθανε λίγο μετά την άφιξή τους εντελώς απροσδόκητα, προσβεβλημένος ενδεχομένως από κάποια βραχεία αλλά θανατηφόρα ασθένεια. Με αφορμή αυτό το τραγικό γεγονός ο Κυδώνης απευθύνει τελικά παραμυθητικού χαρακτήρα επιστολή στον βασιλέα το φθινόπωρο του 1387, διαβεβαιώνοντάς τον, παρά την αντίθεσή του στην ενέργειά του να καταφύγει στον Οθωμανό ηγεμόνα, για την αφοσίωση και την πλήρη υποστήριξή του σε

²⁵⁵³ Радић, *Време Јована V*, σ. 446.

²⁵⁵⁴ Γι' αυτό, βλ. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XI, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 190 Χαλκοκονδύλης, *Άποδείξεις Ιστοριών*, I, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 42-43 και 48. Επίσης Barker, *Manuel II*, σ. 62-63.

²⁵⁵⁵ Barker, *Manuel II*, σ. 61 εξ.

²⁵⁵⁶ *Επιστ. 352*, 40-41, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 295. *Επιστ. 363*, 28-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 309 και Barker, *Manuel II*, σ. 63 εξ.

²⁵⁵⁷ *Επιστ. 353*, 5-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 295-296.

²⁵⁵⁸ *Επιστ. 354*, 7-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 296.

²⁵⁵⁹ *Επιστ. 353*, 9-13· *354*, 47-51 και *355*, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 296, 297 και 298.

²⁵⁶⁰ *Επιστ. 352*, 47· *355*, 17-18, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 295, 298.

²⁵⁶¹ «Τῶν κακῶν ὑφ' ὧν πολιορκούμεθα τὸ πλήθος..., ὥστε οὐδεμία γένοιτ' ἂν ἐνταῦθα παραμυθία» (*Επιστ. 364*, 4-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 309).

οποιαδήποτε επιλογή του²⁵⁶², αλλά και εγκωμιάζοντας παράλληλα τον εκλιπόντα φίλο τους, θεωρώντας την απώλειά του ως βαρύτατο προσωπικό πλήγμα και για εκείνον²⁵⁶³. Στο πλαίσιο αυτό επίσης, ο παλαίμαχος πολιτικός δεν παραλείπει, προκειμένου να επιτύχει την επίσπευση της επανόδου του Μανουήλ στην Κωνσταντινούπολη, να συνδέσει επικριτικά, σε νέα επιστολή που του απευθύνει, την παράταση της παραμονής του στην Προύσα με τον σοβαρό κίνδυνο υποταγής της Αυτοκρατορίας στο νέο κύριό του, εννοώντας το σουλτάνο²⁵⁶⁴, συνιστώντας του μάλιστα για το λόγο αυτό να επιστρέψει και να συνδράμει τον ανήμπορο αυτοκράτορα πατέρα του για να υπερασπιστούν από κοινού «*τὴν τῆς οἰκουμένης ἡγησαμένην Πόλιν*»²⁵⁶⁵.

Ένα τέτοιο ενδεχόμενο όμως δεν φάνταζε ακόμη εφικτό, εφόσον ο ανασφαλής Ιωάννης Ε΄ εξακολουθούσε, επηρεαζόμενος προφανώς και από τους στενούς του συνεργάτες, να είναι καχύποπτος και οργισμένος με τον Μανουήλ, ώστε να μην επιθυμεί ακόμη την επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη. Για το λόγο αυτό και όπως αναφέρει ο Κυδώνης στον φίλο του βασιλέα, δεν θα πρέπει να ελπίζει, εκτός και αν υπάρξει θεία παρέμβαση, σε διαλλαγή με τον πατέρα του στο εγγύς μέλλον, αλλά να μιμηθεί τον Δαβίδ, ο οποίος, αν και εστεμμένος βασιλέας όπως εκείνος, εν τούτοις περιπλανήθηκε καρτερικά και για μεγάλο χρονικό διάστημα πριν από την επάνοδό του στην Ιερουσαλήμ²⁵⁶⁶ και προφανώς την απόκτηση της αυτοκρατορικής εξουσίας. Ολοκληρώνοντας μάλιστα την επιστολή του, ενημερώνει τον ηγεμόνα ότι εξακολουθεί και ο ίδιος να υποφέρει από πολύ σοβαρά «*κακά*» στην Πόλιν, τα οποία συνδέει με τις δυσκολίες του ίδιου στην οθωμανική αυλή, καθώς επίσης με τον κίνδυνο να υποταχθεί η Αυτοκρατορία στους Οθωμανούς, αλλά και με τις αντιδράσεις των αντιπάλων του, ώστε να είναι ίσως, όπως νομίζει, ο μόνος «*τῶν πάντοθεν βαλλομένων*», στην *μεγάλην Πόλιν*, θεωρώντας, όπως σημειώνει, για το λόγο αυτό ως μοναδική διέξοδο «*τὴν φυγὴν*»²⁵⁶⁷, υπονοώντας, εκβιαστικά προφανώς προς τον Μανουήλ, ότι είχε ήδη ξεκινήσει να σχεδιάζει ένα νέο ταξίδι στη Δύση, για την πραγματοποίηση του οποίου και επειδή πιστεύει ότι πρόκειται να τον λυπήσει προβληματίζεται σοβαρά, εξετάζοντας γι' αυτό το ενδεχόμενο της μετάθεσής του τουλάχιστον μέχρι την επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη²⁵⁶⁸.

Η τελευταία αυτή αποστροφή του Δημητρίου σημαίνει πιθανότατα ότι ο απόμαχος πολιτικός συναρτούσε πλέον την παραμονή του με την επάνοδο του Παλαιολόγου ηγεμόνα, ευελπιστώντας πως με τον τρόπο αυτό επρόκειτο να

²⁵⁶² *Επιστ. 363, 22-27, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 308-309.*

²⁵⁶³ *Επιστ. 363, 28-36, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 309.*

²⁵⁶⁴ *Επιστ. 365, 6-8, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 310.*

²⁵⁶⁵ *Επιστ. 365, 15, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 310.*

²⁵⁶⁶ *Επιστ. 365, 17-35, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 311.*

²⁵⁶⁷ «*μίαν ὁρῶ φυγὴν τὴν φυγὴν*» (*Επιστ. 365, 37-41, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 311*).

²⁵⁶⁸ *Επιστ. 365, 41-43, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 311. Πρβλ. επίσης Tinnefeld, Briefe, I/I, σ. 40.*

επιλυθούν τα προβλήματα που τον κατέτρυχαν, ώστε, επειδή θα εξέλειπε πλέον η ανάγκη για αναχώρησή του, είχε την πρόθεση να επανεξετάσει και την απόφασή του να εγκαταλείψει την *μεγάλην Πόλιν*. Η επιθυμία του ωστόσο να αποχωρήσει από την Αυτοκρατορία συνδεόταν ουσιαστικά με το γεγονός ότι δεχόταν μάλλον, ως θερμός υποστηρικτής του Μανουήλ, πολύ έντονες πιέσεις, εκτός από τους κοινούς πλέον πολιτικούς τους αντιπάλους, και από πρόσωπα του συγγενικού περιβάλλοντος του βασιλέως²⁵⁶⁹, ίσως ακόμη και από τον ίδιο τον αυτοκράτορα, ο οποίος εξακολουθούσε να μην επιθυμεί την παρουσία του ηγεμόνα στην *Πόλιν*, καθώς είχε μάλλον υιοθετήσει τις συκοφαντίες εναντίον του για συνωμοτικό ρόλο και προσπάθεια σφετερισμού του θρόνου εκ μέρους του. Για το λόγο αυτό ο γηραιός πολιτικός συνιστά και πάλι στον πρώην μαθητή του να συνεχίσει να μιμείται στην υπομονή τον διωκόμενο βασιλέα Δαβίδ, αλλά και να εναποθέσει τις ελπίδες του στη θεία αρωγή²⁵⁷⁰, ώστε ο Ιωάννης Ε΄, προφανώς ως άλλος Σαούλ, να αποφασίσει να τον καλέσει στην Κωνσταντινούπολη, δεδομένου μάλιστα ότι και στην αυλή του σουλτάνου, αν και βασιλεύς, ο Μανουήλ υποβαθμίζεται διαρκώς, αναγκασμένος μάλιστα το τελευταίο διάστημα, σύμφωνα με τις πληροφορίες του, «*τοῖς καθάρμασιν ὑπηρετεῖν*»²⁵⁷¹.

Ο αυτοκράτορας ωστόσο, δεν φαίνεται να είχε πρόθεση να προσκαλέσει άμεσα στην Κωνσταντινούπολη τον Μανουήλ, ο οποίος, επειδή εν τω μεταξύ είχε αποκαταστήσει πλήρως τις σχέσεις του με τον Μουράτ Α΄, αποφάσισε παράτολμα και αξιοποιώντας καθώς φαίνεται την επιρροή αλλά και τις συστάσεις του Οθωμανού ηγεμόνα για να μεταπείσει τον πατέρα του²⁵⁷², να επανέλθει αυτόκλητος στην *μεγάλην Πόλιν* το φθινόπωρο του 1387²⁵⁷³. Έτσι, κατά την απρόσμενη άφιξή του είναι σχεδόν βέβαιο ότι του επιφυλάχθηκε χλιαρή και μάλλον ψυχρή υποδοχή, ωστόσο όμως για να είναι ελεγχόμενες οι κινήσεις του, τού επιτράπηκε να εγκατασταθεί στο παλάτι²⁵⁷⁴, ενώ παράλληλα είναι πολύ πιθανό επίσης να τέθηκε, ως ύποπτος για ενδεχόμενη ανταρσία, υπό στενή παρακολούθηση. Έτσι ο Δημήτριος, ενώ θα έπρεπε να πανηγυρίσει για την επάνοδο

²⁵⁶⁹ «*Τὰ δὲ παρ' ἡμῶν καὶ τῶν συγγενῶν πεμπόμενα βέλη ἀνάγκη σιωπῆ παρελθεῖν, ὑπὲρ τῶν τοξοτῶν αἰσχυρόμενον. ... καὶ προσκυνεῖν ἀνάγκη τοὺς πέμποντας, μὴ τολμῶντας ἀμύνασθαι*» (Ἐπιστ. 367, *Τῷ βασιλεῖ*, 27-30, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 313).

²⁵⁷⁰ Ἐπιστ. 367, *Τῷ βασιλεῖ*, 31-45, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 313.

²⁵⁷¹ Ἐπιστ. 367, *Τῷ βασιλεῖ*, 19-20, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 312.

²⁵⁷² Barker, *Manuel II*, σ. 62 ἐξ.

²⁵⁷³ Ἐπιστ. 363, 28-36, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 309. Επίσης, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, 1, ἐκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 43-44. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XI, ἐκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 190. Barker, *Manuel II*, σ. 61-62 και 63 ἐξ. Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 59. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 164. Nicol, *Τελευταίοι Αἰῶνες*, σ. 453. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 40. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263.

²⁵⁷⁴ Τούτο εξάγεται σαφώς από το γεγονός ότι οι συναντήσεις του Παλαιολόγου βασιλέως με τον Δημήτριο πραγματοποιούνταν επανειλημμένα στα διαμερίσματά του στο παλάτι. Πρβλ. γι' αυτό Ἐπιστ. 372, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 18-20, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 321 και Ἐπιστ. 381, *Τῷ βασιλεῖ*, 4-9, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 331.

του φίλου του ηγεμόνα, δοκιμάζει μάλλον πικρία από την στάση του αδύναμου πλέον να ελέγξει και να επιβληθεί στους συνεργάτες του αυτοκράτορα, με συνέπεια οι δολοπλοκίες και οι συκοφαντίες που ανέχεται και τελικά υιοθετεί εις βάρος του Μανουήλ για σχεδιαζόμενη συνομωσία εναντίον του, να τον οδηγήσουν στην απόφαση να τον απομακρύνει, ουσιαστικά δηλαδή να τον εξορίσει, από την Κωνσταντινούπολη. Έτσι, λίγο μετά την επάνοδό του στην Πόλιν, ο Μανουήλ αναγκάζεται, έπειτα μάλιστα και από υπόδειξη του καχύποπτου Ιωάννη Ε΄, να αποχωρήσει αδιαμαρτύρητα μέσα στο φθινόπωρο του 1387 και να καταφύγει στη Λήμνο ως εξόριστος²⁵⁷⁵.

Κατά τη διάρκεια της σχετικά σύντομης παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη ωστόσο, ο Κυδώνης του απευθύνει συνολικά έξι επιστολές, από τις οποίες προκύπτει σαφώς ότι ο απόμαχος πολιτικός εκλαμβάνονταν από το αυτοκρατορικό περιβάλλον ίσως ως ο πλέον στενός από τους συνεργάτες του και γι' αυτό θεωρούνταν και εκείνος ως εξαιρετικά ύποπτος για συνωμοτικό ρόλο με σκοπό την ανατροπή του Ιωάννη Ε΄ και την κατάληψη της εξουσίας, ώστε οι κινήσεις του σε σχέση με τον ηγεμόνα να έχουν τεθεί επίσης υπό στενή παρακολούθηση. Έτσι, στην πρώτη από τις επιστολές του, ο Δημήτριος καλωσορίζει τον Μανουήλ και προσπαθεί να δικαιολογήσει την απουσία του²⁵⁷⁶ κατά την υποδοχή του, δηλώνοντάς του ότι απέφυγε να παρευρεθεί, φοβούμενος μήπως του προξενήσει μεγαλύτερες δυσκολίες από εκείνους που δεν τους αρέσει να έχουν μεταξύ τους επικοινωνία²⁵⁷⁷, εννοώντας πιθανότατα τον αυτοκράτορα και το περιβάλλον του. Για το λόγο αυτό και του εκφράζει την επιθυμία να συναντηθεί μαζί του, συμβουλεύοντάς τον παράλληλα να φροντίσει να παραμείνει οπωσδήποτε στην Πόλιν - αν βέβαια του υπογραμμίζει με έμφαση - το επιτρέψουν ο Θεός και ο αυτοκράτορας²⁵⁷⁸. Στο πλαίσιο αυτό ο έμπειρος πολιτικός δεν παραλείπει επίσης να του εκφράσει και πάλι παράπονα για την κακοτυχία του, αντιδιαστέλλοντας τα αισθήματα του με αυτά του Ιωάννη Ε΄, ο οποίος, όπως αναφέρει στον Μανουήλ - για να τον εμψυχώσει περισσότερο, καθώς κάτι τέτοιο δεν ευσταθούσε -, ο πατέρας του είναι ικανοποιημένος για την επάνοδό του, επειδή έχει πλέον κοντά του «τὸν τὸ σκῆπτρον διαδεξόμενον»²⁵⁷⁹, σε αντίθεση με τον ίδιο που εξακολουθεί να υποφέρει

²⁵⁷⁵ Γι' αυτό, βλ. *Επιστ. 372, Τῷ βασιλεῖ κυρῶ Μανουήλ*, 29-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 320. *Επιστ. 374*, 30-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 323. *Επιστ. 381, Τῷ βασιλεῖ*, 17-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 331. Επίσης, βλ. Loenertz, *Exil*, σ. 116-140. Barker, *Manuel II*, σ. 65 εξ. Schreiner, *Kleinchroniken II*, σ. 341. Την αλληλογραφία του Δημητρίου με τον Παλαιολόγο βασιλέα στο νησί, βλ. *Επιστ. 372, 388, 391, 392, 393, 395-398 και 401, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 320, 338-340, 342-344, 344-346, 346-348, 349-353 και 357. Επίσης Loenertz, *Exil*, σ. 123 εξ.

²⁵⁷⁶ *Επιστ. 370*, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 317.

²⁵⁷⁷ *Επιστ. 370*, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 317.

²⁵⁷⁸ *Επιστ. 370*, 7-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 317.

²⁵⁷⁹ *Επιστ. 368*, 6-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 314.

καθημερινά όλο και περισσότερο²⁵⁸⁰, θεωρώντας γι' αυτό επιβεβλημένη την παραμονή του ηγεμόνα στην Πόλιν προκειμένου να επέλθει με την προστασία του και για εκείνον η γαλήνη²⁵⁸¹, όπως επίσης και για να καταφέρει τελικά να τον συναντήσει.

Τα πράγματα όμως δεν εξελίσσονταν ομαλά για τον εμπερίστατο βασιλέα, ώστε, παρόλο που βρισκόταν ήδη για κάποιο διάστημα στην Κωνσταντινούπολη, οι δύο άνδρες δεν είχαν ακόμη καταφέρει, καθώς βρισκόταν υπό παρακολούθηση οι κινήσεις τους, να συναντηθούν²⁵⁸², φοβούμενοι κυρίως τις συκοφαντίες και τις μηχανορραφίες των ζηλόφθονων αντιπάλων τους στο παλάτι²⁵⁸³. Η θλίψη του Κυδώνη όμως ήταν ακόμη μεγαλύτερη, καθώς φοβόταν ότι, σύμφωνα με τα θρυλούμενα στην Πόλιν, ο Μανουήλ επρόκειτο τελικά να αποσταλεί σύντομα και να τεθεί σε απομόνωση στη Λήμνο, γι' αυτό και είναι απαισιόδοξος, καθώς προσδοκά την πραγματοποίηση της συνάντησής τους μάλλον, μετά «τὴν ἐκεῖθεν μετὰ δόξης ἐπάνοδον»²⁵⁸⁴. Ωστόσο, η πολυπόθητη πρώτη σύντομη επικοινωνία των δύο ανδρών πραγματοποιήθηκε έπειτα από σύντομο διάστημα²⁵⁸⁵. Την πικρία του Κυδώνη για την καθυστέρηση μετρίασε σημαντικά, όπως ισχυρίζεται, η χαρά που δοκίμασε όταν πληροφορήθηκε ότι ο Μανουήλ περιόρισε χρονικά την πρώτη τους επικοινωνία προκειμένου να επιστρέψει για να συναντηθεί με τον πατέρα του στο παλάτι, κάτι που εξέλαβε - εσφαλμένα όπως αποδείχθηκε - ως ένδειξη της αναστροφής του αρνητικού κλίματος εις βάρος του, αλλά και ως προανάκρουσμα της επικείμενης συμφιλίωσής του με τον αυτοκράτορα²⁵⁸⁶.

Την ίδια εντύπωση είχε αποκομίσει καθώς φαίνεται και ο Μανουήλ μετά τη συνάντηση με τον πατέρα του, ώστε ενθαρρυμένοι και οι δύο στη συνέχεια από τη στάση του Ιωάννη Ε', πραγματοποίησαν πιθανότατα αρκετές συναντήσεις, οι οποίες για λόγους ασφάλειας μάλλον και για να αποφύγουν νέες κατηγορίες περί συνομοσίας έλαβαν χώρα στο παλάτι με τη συμμετοχή και άλλων προσώπων²⁵⁸⁷. Η τακτική αυτή επικοινωνία όμως του βασιλέως με τον Δημήτριο και οπωσδήποτε με τα άλλα φιλικά του πρόσωπα, απέβη καθώς φαίνεται καταλυτική για την απομάκρυνσή του από την Πόλιν. Το γεγονός δηλαδή ότι ο Κυδώνης εξακολουθούσε να θεωρείται ίσως από το αυτοκρατορικό περιβάλλον ως η ηγετική φυσιογνωμία και οι κοινοί τους φίλοι ως τα μέλη της μερίδας που υποστήριζε τον Μανουήλ, είχε ως συνέπεια οι κακόβουλοι αντίπαλοί τους, που επιθυμούσαν να

²⁵⁸⁰ Οι αντίπαλοί του «ὥσπερ τὰ θηρία κυκλοῦντας ἡμᾶς, οἷς ἔργον ἀρπάσαι τι τῶν λεγομένων ἢ γινομένων καὶ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο φλόγα καὶ τῆς ἐν Βαθυλῶνι ταῖς παισὶν ἀναφθείσης ὑψηλοτέραν ἐργάσασθαι» (Επιστ. 368, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 314).

²⁵⁸¹ Επιστ. 368, 18-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 314.

²⁵⁸² Επιστ. 372, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 4-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 319.

²⁵⁸³ Επιστ. 372, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 22-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 320.

²⁵⁸⁴ Επιστ. 372, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 29-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 320.

²⁵⁸⁵ Επιστ. 373, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 13-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 321.

²⁵⁸⁶ Επιστ. 372, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 321.

²⁵⁸⁷ Επιστ. 381, Τῷ βασιλεῖ, 4-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 331.

διακοπεί η φιλία και η συνεργασία τους, αλλά και, δρώντας ενδεχομένως υπέρ του φιλόδοξου ανιψιού του Ιωάννη, να εξουδετερώσουν τον βασιλέα, πληροφόρησαν για τις συναντήσεις αυτές τον αυτοκράτορα²⁵⁸⁸, ισχυριζόμενοι πιθανότατα συκοφαντικά ότι επρόκειτο για συνωμοτικές ενέργειες του Μανουήλ με σκοπό την οργάνωση της ανατροπής του. Επειδή όμως - όπως υπολόγιζε εσφαλμένα και πάλι ο έμπειρος πολιτικός - ο Ιωάννης Ε΄ είχε κατανοήσει, μετά και την αποκατάσταση των σχέσεών τους με τον Μανουήλ, ότι δεν συμβαίνει κάτι ύποπτο στις επαφές του ηγεμόνα με τα οικεία του πρόσωπα στην Κωνσταντινούπολη, θεωρούσε ότι δεν επρόκειτο να υιοθετήσει τις κατηγορίες, ούτε να αντιδράσει εναντίον του, αλλά αντιθέτως θα του επέτρεπε να διατηρήσει ειδικά το σύνδεσμο μαζί του, εφόσον ο πρώην *Μεσάζων* είχε διαλλαγεί και με τον αυτοκράτορα, ο οποίος γνώριζε την αφοσίωση και τα αγαθά κίνητρα του πρώην στενού του συνεργάτη, αλλά και ήταν πεπεισμένος πως «*ἄδολον ... εἶναι τὴν ὀμιλίαν*»²⁵⁸⁹.

Τα πράγματα ωστόσο ανατράπηκαν ἄρδην, εφόσον, όπως υπαινίσσεται ο Δημήτριος, ο Ιωάννης Ε΄, πεπεισμένος για συνωμοτική δραστηριότητα του Μανουήλ, συγκρούστηκε έντονα μαζί του και αποφάσισε να τον αποπέμψει από την Πόλιν, υποδεικνύοντάς του να αναχωρήσει οικειοθελώς για την Λήμνο τον Οκτώβριο ή το Νοέμβριο του 1387, όπου επρόκειτο να παραμείνει μέχρι και το φθινόπωρο του 1389²⁵⁹⁰. Την απόφαση αυτή του αυτοκράτορα μάλιστα δέχτηκε αδιαμαρτύρητα ο «*βασιλεύς*»²⁵⁹¹, πράγμα με το οποίο διαφωνούσε πλήρως ο έμπειρος πολιτικός²⁵⁹², καθώς στην αρνητική αυτή εξέλιξη διέβλεπε τον κίνδυνο της απώλειας του θρόνου και της κατάληψής του από τον ανιψιό του Ιωάννη. Παρά ταύτα, το βράδυ που επρόκειτο να αναχωρήσει ο Μανουήλ για το νησί από το λιμάνι της *μεγάλης Πόλεως*, ο Κυδώνης ξεκίνησε από την οικία του με σκοπό να τον

²⁵⁸⁸ *Επιστ. 381, Τῷ βασιλεῖ*, 12-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 331.

²⁵⁸⁹ *Επιστ. 381, Τῷ βασιλεῖ*, 17-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 331.

²⁵⁹⁰ Από την έρευνα υφίσταται διχογνωμία όσον αφορά στην επάνοδο του Μανουήλ από τη Λήμνο, δηλαδή αν αυτό συνέβη το φθινόπωρο του 1389 ή την άνοιξη του 1390. Σύμφωνα με τα στοιχεία που αντλούμε από την επιστολογραφία του Κυδώνη, θεωρούμε ως ορθότερη και ανταποκρινόμενη με την πορεία των γεγονότων του βίου του την επιστροφή του Παλαιολόγου το φθινόπωρο (και πιθανότατα τον Οκτώβριο) του 1389. Την όλη προβληματική επ' αυτού, βλ. σύντομα στα Loenertz, *Remarques*, σ. 122. Loenertz, *Les recueils*, σ. 119. Barker, *Manuel II*, σ. 64-68. Loenertz, *Exil*, σ. 139. Ραδιῆ, *Βρεμε Ιωβανα V*, σ. 446. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 248. Dennis, *The Letters*, σ. 14. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 304 εξ. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 211.

²⁵⁹¹ Έτσι, όπως αναφέρει σε επιστολή που απευθύνει στον Παλαιολόγο βασιλέα που βρίσκεται εξόριστος στο νησί το χειμώνα του 1387 ή στις αρχές του 1388, ο κύριος υπαίτιος των δεινών του είναι ο πατέρας του, εναντίον του οποίου, παρόλο που εξακολουθεί να τον παρενοχλεί, δεν αντιδρά, όπως έπραξε και όταν συγκρούστηκαν στο παλάτι πριν αναχωρήσει, οπότε ο Δημήτριος δεν ήταν παρών, «*ὥστε συνήνεγκέ σοι μὴ κατ' εὐχὴν παραγενέσθαι με τῷ ζητήματι. ἧ γὰρ ἂν τοῖς σοῖ τότε δόξαισι περιφανῶς ἀντεψηφισάμην*» (*Επιστ. 380, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 49-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 330-331).

²⁵⁹² Πρβλ. *Επιστ. 380, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 53-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 331.

συναντήσει και να τον αποχαιρετίσει. Έπειτα όμως από ειδοποίηση που έλαβε κατά τη διάρκεια της διαδρομής, αποφάσισε τελικά να μην παραστεί κατά την αποχώρηση του φίλου του, φοβούμενος τις συνέπειες κυρίως εις βάρος του από την βλαπτική δραστηριότητα που συνεχίζουν να αναπτύσσουν εναντίον του «οἱ πονηροὶ καὶ συκοφάνται» αντίπαλοί τους²⁵⁹³, δεδομένου ότι, σε περίπτωση που θα έφτανε τελικά στο λιμάνι και θα τον συναντούσε, υπήρχε σοβαρός κίνδυνος «μή τινα τὸ σέ μοι φανῆναι διαλεγόμενον τοῖς πάντ' ἐπιτηροῦσιν τούτοις ὑποψίαν ἐντέκη, καὶ σοι καὶ τοῦτ' ἀντ' ἐγκλήματος γένηται»²⁵⁹⁴.

Ο Κυδώνης δηλαδή, δεν ανησυχούσε τόσο, όπως ανέφερε σε επιστολή του αργότερα στον βασιλέα, για την δική του τύχη στην Κωνσταντινούπολη, εφόσον γι' αυτήν είχε ήδη, όπως παρατηρεί σκωπτικά, αποφασίσει ο αυτοκράτορας²⁵⁹⁵, εννοώντας προφανώς την απομάκρυνσή του από το αξίωμα και την υπηρεσία του έναν χρόνο περίπου νωρίτερα, όσο για να μην προκληθεί μεγαλύτερη ζημία στον ίδιο²⁵⁹⁶, γεγονός που θα οδηγούσε ίσως στην αποκλήρωσή του και στην απώλεια του θρόνου. Ο απόμαχος πολιτικός αντίθετα, θεωρούσε για τον εαυτό του ότι η μεγαλύτερη επιβάρυνση του κλίματος εναντίον του στην Κωνσταντινούπολη θα λειτουργούσε περισσότερο θετικά για τα σχέδιά του να αναχωρήσει στη Δύση, εφόσον θα τον οδηγούσε τελικά σε φυγή, η οποία επρόκειτο επιπλέον να αποφέρει διπλό όφελος, καθώς θα απάλλασσε τους αντιπάλους του στο αυτοκρατορικό περιβάλλον από το βάρος και την ενόχληση που τους προκαλούσε με την παρουσία του, αλλά και θα έδινε στον ίδιο την ευκαιρία να βρεθεί σε άλλο τόπο, πιθανότατα στη Δύση και μάλιστα στην παπική αυλή, κοντά σε «ἄνδρας νοῦν ἔχοντας»²⁵⁹⁷.

Η δυσμενής και άδικη απομάκρυνση του Μανουήλ στην Λήμνο²⁵⁹⁸ φαίνεται πως έθλιψε βαθύτατα τον Δημήτριο, ώστε να την αποκαλεί μεταφορικά «Λήμνιον κακόν»²⁵⁹⁹. Ωστόσο όμως και παρά τα προβλήματα που τη συνόδεψαν δεν ανέστειλαν τον διακαή του πόθο για την συνέχιση της προσπάθειας επιστροφής του φίλου του και πάλι στην Πόλιν, ώστε να ελπίζει ότι σύντομα θα εξέλειπαν οι δυσχέρειες που αντιμετωπίζει στις σχέσεις με τον πατέρα του, εφόσον επρόκειτο να κατευναστεί ο θυμός του, αλλά και να πειστεί ο ασθενής αυτοκράτορας να μην δέχεται εναντίον του συκοφαντικές κατηγορίες, καταφέροντας να πράξει τελικά εκείνο που θα βοηθήσει τον ίδιο και τους υπηκόους του, δηλαδή να μετακαλέσει

²⁵⁹³ *Επιστ. 374, 6-11, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 322. Επίσης, βλ. Barker, Manuel II, σ. 65. Loenertz, Exil, σ. 119-122*

²⁵⁹⁴ *Επιστ. 374, 28-29, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 323.*

²⁵⁹⁵ *Επιστ. 374, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 322.*

²⁵⁹⁶ *Επιστ. 374, 14-18, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 322-323 και Tinnefeld, Briefe, I/I, σ. 41.*

²⁵⁹⁷ *Επιστ. 374, 25, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 323.*

²⁵⁹⁸ Για τη διαμονή του Παλαιολόγου στη νήσο γενικότερα, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 301-302. Dennis, *Reigen*, σ. 158. Barker, *Manuel II*, σ. 64 και 66. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 453.

²⁵⁹⁹ Πρβλ. *Επιστ. 372, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 33, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 320.*

τον βασιλέα στην Κωνσταντινούπολη²⁶⁰⁰. Εκτός όμως από την ατυχία του Κυδώνη να απομακρυνθεί ο Παλαιολόγος ηγεμόνας από την Πόλιν και τα σχέδιά του για αναχώρηση στη Δύση παρέμειναν και πάλι απραγματοποίητα, ώστε, παρόλο που περιγράφει γλαφυρά την απελπιστική κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Κωνσταντινούπολη σε επιστολή που απευθύνει το χειμώνα του 1387/88 στον Καλόφερο²⁶⁰¹, του ανακοινώνει ότι αναβάλλει προσωρινά την αναχώρησή του, εκτός και εάν, όπως του τονίζει, θα επρόκειτο να εγκατασταθεί πρώτα εκείνος σε μια «*τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων*»²⁶⁰², οπότε θα μπορούσε να του υποσχεθεί με βεβαιότητα ότι θα βρεθεί σύντομα κοντά του²⁶⁰³.

Οι συνήθεις διαρκείς μετακινήσεις του Καλόφερου, κυρίως όμως η ανάγκη να συμπαρασταθεί στον εξόριστο βασιλέα στην Λήμνο, οδήγησαν τον Δημήτριο στην παράταση της παραμονής του στην *μεγάλην Πόλιν*, χωρίς ωστόσο να ματαιώσει πλήρως τα σχέδιά του για την αναχώρηση²⁶⁰⁴, ενημερώνοντας πιθανότατα για την απόφασή του τον πλάνητα Καλόφερο, ο οποίος εν τω μεταξύ είχε εγκατασταθεί τελικά το 1388 στη Βενετία και τον ανέμενε, γι' αυτό και είχε συντάξει και τη διαθήκη του εκεί²⁶⁰⁵. Ο απόμαχος πολιτικός, ωστόσο, είχε θέσει ως πρώτιστο στόχο του την υποστήριξη στον εμπερίστατο Παλαιολόγο ηγεμόνα. Γι' αυτό και ανέπτυξε πλούσια αλληλογραφία τόσο με διάφορα πρόσωπα του φιλικού του περιβάλλοντος στη Λήμνο, όσο κυρίως με τον ίδιο, διαλεγόμενος μαζί του μέσω των επιστολών τους για λογοτεχνικά και φιλοσοφικά ζητήματα²⁶⁰⁶, αλλά και διεκτραγωδώντας τις προσωπικές του περιπέτειες εξαιτίας των αντιπάλων του²⁶⁰⁷, ενδιαφερόμενος επιπλέον να πληροφορηθεί και για τις συνθήκες της δύσκολης διαβίωσής του στη νήσο²⁶⁰⁸.

²⁶⁰⁰ *Επιστ. 374*, 29-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 323.

²⁶⁰¹ «*τάς ἔνδον μὲν στάσεις, ἔξωθεν δὲ παρὰ τῶν βαρβάρων πολέμους, καὶ τὰς ἐντεῦθεν ὑποψίας καὶ ζημίας καὶ φθόνους, καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης τούτοις ἀκολουθοῦσαν τοῖς ἐνοίκιοις ἀπορίαν καὶ ἔνδειαν*» (*Επιστ. 371*, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 317).

²⁶⁰² Πρβλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 96 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 41.

²⁶⁰³ *Επιστ. 371*, 40-53, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 318. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 238-240.

²⁶⁰⁴ *Επιστ. 375*, 15-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 324.

²⁶⁰⁵ Στην διαθήκη του μάλιστα ο Καλόφερος όρισε, λόγω της επικείμενης συγκατοίκησής τους, ως διαχειριστές τον Κυδώνη και τον Μανουήλ Χρυσολωρά. Επ' αυτού, βλ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 96.

²⁶⁰⁶ *Επιστ. 379*, *Τῷ βασιλεῖ*, 7-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 328. Επίσης, βλ. *Επιστ. 380*, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 4-42, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 329-330. *Επιστ. 388*, *Τῷ βασιλεῖ*, 20-49, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 339-340. *Επιστ. 392*, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 28-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 345-346. *Επιστ. 402*, *Τῷ Χρυσοβέργῃ*, 26-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 359. *Επιστ. 396*, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 351. *Επιστ. 398*, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 20-42, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 353.

²⁶⁰⁷ *Επιστ. 379*, *Τῷ βασιλεῖ*, 22-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 328. Επίσης, βλ. *Επιστ. 375* και *376*, 9-11 και 5-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 323-325.

²⁶⁰⁸ *Επιστ. 379*, *Τῷ βασιλεῖ*, 25-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 328.

Με δεδομένο το γεγονός της διαρκώς επιδεινούμενης κατάστασης της υγείας του Ιωάννη Ε΄, αλλά και των εντεινόμενων ενεργειών του φιλόδοξου ανιψιού του Ιωάννη για την εξασφάλιση της διαδοχής, οπότε ο Μανούλ ήταν απαραίτητο να βρίσκεται στο επίκεντρο των επερχόμενων πολιτικών εξελίξεων και να είναι έτοιμος για να αναλάβει άμεσα το «σκῆπτρον»²⁶⁰⁹, η μέριμνα του έμπειρου πολιτικού επικεντρώθηκε αποκλειστικά σχεδόν στην προσπάθεια να τον παροτρύνει διαρκώς προκειμένου να επισπεύσει την επάνοδό του στην *μεγάλην Πόλιν*. Τον επιτημούσε μάλιστα επιπλέον, διότι εξακολουθούσε να παραμένει ουσιαστικά αδρανής, συνεχίζοντας, ακόμη και ενώ βρισκόταν άδικα σε εξορία, να τιμά τον πατέρα του, να επιδεικνύει κατανόηση και ανοχή στις ενέργειές του, αλλά και να μην υπερασπίζεται τον εαυτό του απέναντι στις άδικες και από τους εχθρούς του στην Πόλιν υποκινούμενες εναντίον του συκοφαντίες, συνιστώντας του επιτακτικά να μην παραμένει άπρακτος, αλλά να κινηθεί δυναμικά²⁶¹⁰, ώστε να διευκολύνει την επίσπευση της επιστροφής του.

Ο Κυδώνης προφανώς, σκεπτόμενος και προτάσσοντας ως ευπατρίδης πολιτικός το συμφέρον της Αυτοκρατορίας, θεωρούσε τον εξόριστο βασιλέα ως το πλέον κατάλληλο πρόσωπο στην τότε συγκυρία, σε σχέση με το ανιψιό του Ιωάννη, για να αναλάβει την εξουσία προκειμένου να ανασυντάξει την Αυτοκρατορία από την επαπειλούμενη εσωτερική κατάρρευση και να την απαλλάξει από τον επερχόμενο κίνδυνο κατάκτησής της. Έτσι, όχι μόνο παρότρυνε τον ίδιο, αλλά αλληλογραφούσε και με τους συνεργάτες του στη Λήμνο, ζητώντας τους να τον εμπυχώνουν, καθώς εξακολουθούσε να πιστεύει ότι δεν θα έπρεπε να είχε αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη μετά την επάνοδό του από την Προύσα²⁶¹¹, προκειμένου να έχει τη δυνατότητα να αποδείξει την αθωότητά του, να αποκαταστήσει τις σχέσεις του, αλλά και να συνδράμει τον ανήμπορο και ασθενή πατέρα του στην προσπάθεια διάσωσης της άμεσα κινδυνεύουσας *μεγάλης Πόλεως*²⁶¹², όπως επίσης και να διασφαλίσει την άνοδό του στο θρόνο έναντι του επίδοξου ανιψιού του, ο οποίος αναδεικνυόταν με το πέρασμα του χρόνου, ως «άλλος» Ανδρόνικος, σε ακραιφνή μιμητή και συνεχιστή της βλαπτικής για την καταρρέουσα Αυτοκρατορία πρακτικής του πατέρα του.

Έτσι, εκτός από τον Μανουήλ, ο Δημήτριος αλληλογραφεί επίσης στη Λήμνο το χειμώνα του 1387/88 με τον συγγενή του βασιλέως Θεόδωρο Παλαιολόγο, κυρίως όμως με τον μαθητή του Μάξιμο Χρυσοβέργη²⁶¹³, τους οποίους μακαρίζει για το γεγονός ότι βρίσκονταν καθημερινά κοντά στον λόγιο Παλαιολόγο

²⁶⁰⁹ *Επιστ. 368*, 6-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 314.

²⁶¹⁰ *Επιστ. 380*, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 46-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 330-331.

²⁶¹¹ *Επιστ. 380*, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 53-54, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 331.

²⁶¹² Για το λόγο αυτό και απευθύνοντας επιστολή σε κάποιον μοναχό στην Κωνσταντινούπολη το 1388, του επισημαίνει ότι η Κωνσταντινούπολη δεν έχει ακόμη καταληφθεί από τους Οθωμανούς χάρη στη θεία παρέμβαση. Βλ. *Επιστ. 369*, 4-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 316.

²⁶¹³ *Επιστ. 385*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 335-336.

ηγεμόνα²⁶¹⁴, σε αντίθεση, όπως επισημαίνει στον Πρωτοβεστιάριτη, με εκείνον και τους άλλους φίλους τους, οι οποίοι θρηνούν «έν τοῖς βασιλείοις ... τὰς αὐτῶν συμφορὰς»²⁶¹⁵, εννοώντας πιθανότατα την ομάδα εκείνη των παλατινών αξιωματούχων που υποστήριζε τον Μανουήλ ως διάδοχο του θρόνου. Η αναφορά του έμπειρου πολιτικού σε γεγονότα που συμβαίνουν στο αυτοκρατορικό περιβάλλον, επιβεβαιώνει σαφώς, εκτός των άλλων και το γεγονός, ότι, παρόλο που είναι παραγκωνισμένος πολιτικά και υποφέρει από τους εκεί αντιπάλους του, εξακολουθεί να παρευρίσκεται τακτικά στα βασιλεια, αποφεύγοντας όμως, όπως φαίνεται, να λαμβάνει μέρος σε εορτές ή άλλες εκδηλώσεις, αλλά και να μην έχει προσωπική επικοινωνία για κάποιο διάστημα, μετά μάλλον την αναχώρηση του Μανουήλ, με τον ασθενή Ιωάννη Ε΄, ο οποίος ωστόσο, αν και ιδιώτη πλέον, δεν έπαυε να τον τιμά ως έναν από τους πλέον εξέχοντες αξιωματούχους του²⁶¹⁶.

Το γεγονός ότι ο πρώην Μεσάζων βρισκόταν πολύ τακτικά στο παλάτι²⁶¹⁷, αλλά και το ότι οι σχέσεις τους με τον αυτοκράτορα, παρόλο που η προσωπική τους επικοινωνία ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, δεν είχαν επηρεαστεί ουσιαστικά, επιβεβαιώνεται σαφώς από ένα απρόοπτο, ωστόσο χαρακτηριστικό των αγαθών αισθημάτων που έτρεφε ο Ιωάννης Ε΄ απέναντί του, περιστατικό. Ευρισκόμενος, όπως αναφέρει σε επιστολή που απευθύνει σε κάποιο φίλο του εντός του 1388, με αφορμή την εορτή των Χριστουγέννων σε συγκέντρωση αρχόντων και αυτοκρατορικών υπαλλήλων στα ανάκτορα, με τους οποίους μάλιστα συζητούσε για τα δεινά της Αυτοκρατορίας, δέχθηκε έκπληκτος από έναν υπηρέτη ως δώρο εκ μέρους του απόντος και ευρισκόμενου στα διαμερίσματά του αυτοκράτορα, έναν «λαγών», προκειμένου να τον απολαύσει, σύμφωνα με την αυτοκρατορική επιθυμία, κατά το μεσημεριανό του γεύμα στην οικία του²⁶¹⁸, εφόσον δεν επρόκειτο να παρευρεθεί, όπως είχε πληροφορηθεί προφανώς ο Ιωάννης Ε΄ - ίσως και από την αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή²⁶¹⁹ - στο εορταστικό γεύμα που επρόκειτο να παρατεθεί στο παλάτι.

²⁶¹⁴ *Επιστ.* 382, *Τῷ πρωτοβεστιάριτη*, 8-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 332 και *Επιστ.* 385, 5-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 335.

²⁶¹⁵ *Επιστ.* 382, *Τῷ πρωτοβεστιάριτη*, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 333.

²⁶¹⁶ Έτσι, αν και χαριτολογεί ο Ιωάννης Ε΄, δεν διστάζει, λόγω της σπουδαιότητάς του ως πρώην αξιωματούχο, να θεωρεί τον Δημήτριο, ακόμη και μετά την αποχώρησή του από την υπηρεσία του, ως «τοῦ χοροῦ τὸν κορυφαῖον», μεταξύ των αρχόντων του (*Επιστ.* 377, 32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 326).

²⁶¹⁷ Ο Δημήτριος επίσης βρίσκεται στο παλάτι και το 1388, όταν έφτασε ως απεσταλμένος του Μανουήλ από τη Λήμνο ο Άγγελος. Βλ. *Επιστ.* 391, *Βασιλεῖ*, 90-93, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 342.

²⁶¹⁸ «τοῦτον φαγεῖν, ἥδιον δὲ νομίσαι εἰ σὺ τῷ θηρίῳ πρὸς ἄριστον χρήσαιο» (*Επιστ.* 377, 5-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 325).

²⁶¹⁹ Πρβλ. τα αναφερόμενα για τις σχέσεις τους, αλλά και την προστασία που του παρείχε στην *Επιστ.* 222, *Τῇ βασιλίδι Ἐλένη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 103-110.

Η μεγάλη έκπληξη που αισθάνθηκε ο Κυδώνης²⁶²⁰ όμως δεν προερχόταν τόσο από το αναπάντεχο δώρο, όσο κυρίως από το γεγονός ότι ενδιαφέρθηκε ο αυτοκράτορας ειδικά για το πρόσωπό του, ενώ για ικανό χρονικό διάστημα δεν υφίστατο επικοινωνία μεταξύ τους, παρόλο μάλιστα που είχε προσπαθήσει επενειλημμένα να αναθερμάνει τις σχέσεις τους, αποστέλλοντάς του και τριαντάφυλλα από τον κήπο του, προκειμένου να τον προδιαθέσει θετικά απέναντί του. Ο Ιωάννης Ε΄ ωστόσο, εξακολουθούσε να τον διατηρεί, λόγω κυρίως της υποστήριξής που παρείχε στον Μανουήλ, αλλά και της διαρκώς επιδεινούμενης κατάστασης της υγείας του, σε απόσταση²⁶²¹. Για το λόγο αυτό και όταν οι συνδαιτυμόνες του στο παλάτι, που γνώριζαν για την σχεδόν ανύπαρκτη επικοινωνία τους το τελευταίο διάστημα, αντιλήφθηκαν την αυτοκρατορική χειρονομία, αισθάνθηκαν, καθώς φαίνεται, έκπληξη, ώστε να θεωρήσουν την κίνηση αυτή ως προανάκρουσμα «μεγάλων ἄρξειν ἀγαθῶν», αλλά και «δωρεῶν προσίμιον», διαβλέποντας την ταχύτατη αποκατάσταση των σχέσεών τους²⁶²².

Την έκπληξη του Δημητρίου όμως επέτεινε ακόμη περισσότερο η επόμενη κίνηση του αυτοκράτορα, ο οποίος μέσω ενός θαλαμηπόλου του τον προσκάλεσε και μάλιστα επωνύμως να τον επισκεφτεί στο δωμάτιο όπου συνήθως αναπαυόταν, πράγμα που εκλήφθηκε και πάλι από όσους το αντιλήφθηκαν ως απαρχή για την έναρξη, έπειτα από «μακρὰν ... σιωπήν»²⁶²³, της τακτικής προσωπικής τους επικοινωνίας²⁶²⁴. Επειδή ωστόσο η κατάσταση της υγείας του Ιωάννη Ε΄ ήταν πολύ σοβαρή και απαγορευόταν η είσοδος σε οποιονδήποτε λόγω του θλιβερού θεάματος που παρουσίαζε, επιτράπηκε η πρόσβαση μόνο στον έμπειρο και εχέμυθο πολιτικό, ο οποίος αντίκρισε τον βαριά ασθενούντα αυτοκράτορα κλινήρη και καταβεβλημένο εντελώς, περιτυλιγμένο μάλιστα λόγω του ψύχους με χοντρό γούνινο σκέπασμα και διαμαρτυρόμενο ελαφρά από τον πόνο, ενώ, όπως τον πληροφόρησε ο ίδιος, ήταν επίσης άσιτος από την προηγούμενη ημέρα.

Δικαιολογώντας την αναπάντεχη πρόσκλησή του ο Ιωάννης Ε΄, ανέφερε στον Κυδώνη ότι δεν επιθυμούσε να του αναθέσει την διεκπεραίωση κάποιας αποστολής, αλλά απλώς να συνομιλήσει μαζί του, ελπίζοντας ότι η επικοινωνία τους θα ανακουφίσει τους πόνους του²⁶²⁵. Πράγματι, η συνάντησή τους θα πρέπει να ήταν αρκετά ευχάριστη για τον αυτοκράτορα, ώστε, όταν ο Δημήτριος, έπειτα από σύντομη συζήτηση, προσπάθησε να αποχωρήσει με αφορμή και το γεγονός της πρόσκλησης κάποιου από τους υπηρέτες για να τον φροντίσει, ο Ιωάννης Ε΄, που δυσφορούσε ακόμη από τον πόνο αλλά είχε μάλλον βελτιωθεί η διάθεσή του, τον εμπόδισε, απαιτώντας μάλιστα αστειευόμενος από τον πρώην αξιωματούχο του να

²⁶²⁰ Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 41.

²⁶²¹ *Επιστ. 233, Τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 129.

²⁶²² *Επιστ. 377, 11-14*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 325.

²⁶²³ *Επιστ. 377, 43*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 326.

²⁶²⁴ *Επιστ. 377, 15-17*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 325.

²⁶²⁵ *Επιστ. 377, 17-25*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 325.

ζητήσει πριν αποχωρήσει συγνώμη για την απουσία του από το επίσημο εορταστικό γεύμα στο παλάτι. Και αυτό, καθώς, όπως του τόνισε χαριτολογώντας με νόημα, επρόκειτο να απουσιάσει από εκεί ο πλέον σημαντικότερος από τους αξιωματούχους του («*τοῦ χοροῦ ὁ κορυφαῖος*»). Κατανοώντας ωστόσο τους λόγους που τον είχαν αναγκάσει να μην παρευρεθεί, όπως του ανέφερε, ο ασθενής ηγεμόνας, με μια ευγενή κίνηση αβρότητας, του πρόσφερε ως εορταστικό δώρο δύο από τα κεριά που προορίζονταν προφανώς για τους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους και υπαλλήλους για εκείνες τις ημέρες²⁶²⁶.

Η κίνηση αυτή του Παλαιολόγου αυτοκράτορα αποτέλεσε την αφορμή για να παρατείνει ο Δημήτριος την παραμονή του στο βασιλικό δωμάτιο, όπου άκουσε πολλά από τον ευδιάθετο πλέον Ιωάννη Ε΄ και είπε, κατά το σύνηθες, λίγα²⁶²⁷, στα οποία είναι πολύ πιθανόν, παρόλο που δεν έχουμε οποιαδήποτε σχετική μαρτυρία, ότι συμπεριέλαβε και την παρότρυνση να επανεξετάσει την στάση του απέναντι στον εξόριστο Μανουήλ και να δρομολογήσει την επάνοδό του στην *μεγάλην Πόλιν*, χωρίς ωστόσο να τον παροξύνει. Για το λόγο αυτό και ενώ η συνάντησή τους έληξε ειρηνικά και η διάθεση του γηραιού πολιτικού ήταν ευχάριστη κατά την αποχώρησή του, η ιταμή στάση «*τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις κακοδαιμόνων*», που συνήθως τον πολεμούσαν υποχθόνια και εκείνη την ημέρα τον εγκωμιάζαν υποκριτικά για την βασιλική εὐνοια της οποίας αξιώθηκε, έγινε αφορμή για να διαταραχθεί. Ωστόσο όμως, όπως σημειώνει, τους αντιμετώπισε με σκωπτικό τρόπο, ενώ την όλη στάση του αυτοκράτορα απέναντί του εξέλαβε μάλλον ως «*ἐνύπνιον*»²⁶²⁸.

Ολόκληρο το 1388, ωστόσο, η σκέψη και το ενδιαφέρον του Κυδώνη εξακολουθούσαν να είναι στραμμένα σχεδόν αποκλειστικά στη Λήμνο, όπου επικοινωνεί κυρίως με τον Μανουήλ και κατά δεύτερο λόγο με τον Μάξιμο Χρυσοβέργη. Γνωρίζοντας τις δυσκολίες του εξόριστου βασιλέα στη νήσο, του συνιστά να απαντά στις επιστολές του «*ὄτε σοι ῥᾶστον καὶ μηδὲν ἔξωθεν ἐμποδῶν*»²⁶²⁹, ενώ παράλληλα προσπαθεί να ενισχύσει και το ηθικό του Χρυσοβέργη ώστε να ανταπεξέλθει στις δύσκολες συνθήκες διαβίωσής του²⁶³⁰, προτρέποντάς τον να εμπιστευτεί τον Παλαιολόγο ηγεμόνα, θεωρώντας ότι με τις ικανότητές του θα εξομαλυνθούν τα πράγματα και θα βελτιωθούν οι συνθήκες της διαβίωσής τους²⁶³¹, υπονοώντας προφανώς την επάνοδό τους στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και ότι από την επικοινωνία μαζί του θα αποκομίσει μεγάλο όφελος για την πνευματική του συγκρότηση²⁶³².

²⁶²⁶ *Επιστ.* 377, 26-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 325-326.

²⁶²⁷ *Επιστ.* 377, 25-27, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 326.

²⁶²⁸ *Επιστ.* 377, 37-43, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 326.

²⁶²⁹ *Επιστ.* 383, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 334.

²⁶³⁰ *Επιστ.* 387, *Τῷ Χρυσοβέργη*, 15-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 337-338.

²⁶³¹ *Επιστ.* 387, *Τῷ Χρυσοβέργη*, 30-44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 338.

²⁶³² *Επιστ.* 394, *Τῷ Χρυσοβέργη*, 18-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 348-349. Παρότρυνση για μίμηση του τρόπου επιστολογραφίας του Μανουήλ από το Χρυσοβέργη, βλ. *Επιστ.* 403, 4-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 360.

Ο Δημήτριος ανησυχεί αρκετά έντονα όμως εκείνο το διάστημα και για μια ασθένεια που ταλαπώρησε τον Μανουήλ στην Λήμνο, από την οποία, όπως τον πληροφορεί ο απεσταλμένος του στην Κωνσταντινούπολη Άγγελος, αποθεραπεύτηκε πλήρως, γεγονός που βεβαιώνει και η επιστολή που κόμιζε εκ μέρους του στον αυτοκράτορα²⁶³³, με την οποία ζητούσε επιπλέον οικονομική ενίσχυση για τον βιοπορισμό του ίδιου και των συνεργατών του στο νησί. Αν και τον χαροποίησε ιδιαίτερα η αποκατάσταση της υγείας του βασιλέως²⁶³⁴, εκείνο που τον ενθουσίασε ακόμη περισσότερο είναι το γεγονός πως η επιστολή του προς τον Ιωάννη Ε΄ αποτελούσε απόδειξη της εκπλήρωσης των προσευχών του, αντικείμενο των οποίων αποτελούσε η επάνοδος του στην Κωνσταντινούπολη²⁶³⁵, κάτι που προμηνύει μάλλον και η θερμή ανταπόκριση του αυτοκράτορα με την αποστολή πλούσιων δώρων στον Μανουήλ²⁶³⁶, μια χειρονομία που επιβεβαιώνει, σύμφωνα με τον έμπειρο πολιτικό, την μεταβολή της διάθεσής του απέναντι στον πλάνητα βασιλέα, αλλά και θα έπρεπε επίσης να παρηγορήσει τον συνεχώς διαμαρτυρόμενο για την ανέχειά τους στη Λήμνο Χρυσοβέργη²⁶³⁷.

Ο Κυδώνης όμως, εκτός από την αμέλεια στην επιστολογραφία εκ μέρους του Χρυσοβέργη²⁶³⁸ και του δεσπότη Θεοδώρου Παλαιολόγου²⁶³⁹, τον οποίο μάλιστα καλεί να μιμηθεί ως προς αυτό τον αδελφό του Μανουήλ²⁶⁴⁰, δεν παραλείπει επίσης να διαμαρτυρηθεί και σε κάποιον από τους στενούς συνεργάτες του βασιλέως περί τα τέλη του φθινοπώρου του 1388, ο οποίος δεν φρόντισε, παρόλο που έρχεται ο χειμώνας, να του αποστείλει το δέρμα από κατσίκια που του υποσχέθηκε ο κύριός του, φοβούμενος πιθανώς, όπως του υπογραμμίζει ειρωνικά, μήπως την παραλάβει τελικά την επόμενη άνοιξη²⁶⁴¹. Επειδή μάλιστα δεν είναι βέβαιος ότι θα λάβει έγκαιρα το δώρο, απευθύνεται παράλληλα στον Μανουήλ, ζητώντας του να φροντίσει και να του αποστείλει έγκαιρα, όπως του αναφέρει, «*ἦν πολλάκις ὑπέσχου διφθέραν*»²⁶⁴². Είναι πολύ πιθανό δηλαδή, ο Μανουήλ να είχε υποσχεθεί στον Κυδώνη ότι θα του εξασφαλίσει ο ίδιος το δέρμα, εφόσον δεν θα ανταποκρίθηκε τελικά στην παράκλησή του ο Θεόδωρος Παλαιολόγος το προηγούμενο φθινόπωρο ή χειμώνα του 1387/88 να του αποστείλει ένα καλά

²⁶³³ *Επιστ.* 383, *Βασιλεῖ*, 4-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 349.

²⁶³⁴ *Επιστ.* 393, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 27-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 347.

²⁶³⁵ *τὴν ἀπὸ τῆς σῆς ὄψεως ἠδονὴν ἀποδοῦναι* (*Επιστ.* 395, *Βασιλεῖ*, 14-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 349).

²⁶³⁶ *Επιστ.* 393, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 33-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 347.

²⁶³⁷ *Επιστ.* 393, *Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 36-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 347-348.

²⁶³⁸ *Επιστ.* 402 και 403, *Τῷ Χρυσοβέργη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 358-360.

²⁶³⁹ *Επιστ.* 414, *Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ τῷ δεσπότη*, 4-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 347.

²⁶⁴⁰ *Επιστ.* 414, *Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ τῷ δεσπότη*, 25-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 347.

²⁶⁴¹ *Επιστ.* 404, *Τῷ Χρυσοβέργη*, 4-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 360.

²⁶⁴² *Επιστ.* 397, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 23-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 352. Για την επεξεργασία των δερμάτων στην Λήμνο, βλ. Γουματιανός, *Στοιχεία*, σ. 284 εξ.

επεξεργασμένο δέρμα προβάτου²⁶⁴³. Το δέρμα αυτό - όπως του επισήμαινε - ο γηραιός πολιτικός, επιθυμούσε να πληρώσει ή σε περίπτωση αδυναμίας να το επιστρέψει, καθώς το είχε απόλυτη ανάγκη για να τον προστατέψει από το ψύχος τον επερχόμενο χειμώνα²⁶⁴⁴. Η αμέλεια πιθανότατα του Παλαιολόγου ή η οικονομική αδυναμία του Δημητρίου να ανταποκριθεί στην τιμή του δέρματος, αποτέλεσαν την αιτία για να αναλάβει την περιπετειώδη αποστολή του ο Μανουήλ, αναθέτοντας την ευθύνη γι' αυτό στον αμελή συνεργάτη του, ίσως και στο Θεόδωρο πάλι, προκαλώντας μάλιστα γι' αυτό την αντίδραση του παλαίμαχου πολιτικού.

Εκτός από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες όμως, την ομαλή διαβίωσή του Δημητρίου στην Κωνσταντινούπολη τα έτη 1388 και 1389 δυσχέρανε ακόμη περισσότερο, πέραν των άλλων προβλημάτων που αντιμετώπιζε, και η συνήθης καθυστέρηση της οικονομικής χορηγίας από τον αυτοκράτορα. Το γεγονός μάλιστα ότι ο πρώην *Μεσάζων* δυσκολευόταν οικονομικά εκείνη την περίοδο λόγω της καθυστέρησης της αυτοκρατορικής ενίσχυσης, γνωρίζουμε από σύντομη επιστολή που απευθύνει σε δύο γυναίκες το φθινόπωρο του 1388, στις οποίες δεν μπορεί να προσφέρει τα δώρα που επιθυμεί, παρόλο που τον είχαν ευεργετήσει κατά το παρελθόν, επειδή ακριβώς είναι, όπως τους αναφέρει, «*ὀλίγα γὰρ τάμὰ καὶ μικρά, τοῦτο βουλομένου τοῦ χρηστοῦ βασιλέως*»²⁶⁴⁵. Η αυτοκρατορική χορηγία, άλλωστε, αποτελούσε την μοναδική πηγή εισοδήματός του στην *Πόλιν*, γι' αυτό και όπως δηλώνει στον Ιωάννη Ε' το φθινόπωρο ή το χειμώνα του 1388/89, με αφορμή την αθέτηση της υπόσχεσής του να του δωρίσει ένα κερύ και κάποια βιβλία²⁶⁴⁶, υποφέρει σοβαρά από την έλλειψη οικονομικών πόρων, καθώς δεν έχει λάβει την νενομισμένη χορηγία για δύο ολόκληρα χρόνια²⁶⁴⁷, δηλαδή από την περίοδο που αποχώρησε από το αξίωμα του *Μεσάζοντος* το φθινόπωρο του 1386. Επειδή μάλιστα κατά το παρελθόν, όπως του υπογραμμίζει, «*οὐκ ἔστιν ὑπὲρ ὧν ἐγὼ μὲν ἐδεήθην σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας*»²⁶⁴⁸, ευελπιστεί ότι σύντομα θα ικανοποιήσει το αίτημά του και θα του αποδώσει το μικρό για εκείνον ποσό των εξακοσίων «*στατήρων*» που του οφείλεται. Η χορηγία αυτή, όπως τονίζει, αποτελεί για τον πρώην αξιωματούχο «*τά τοῦ Λυδοῦ Κροίσου τάλαντα*»²⁶⁴⁹, εφόσον πέραν των άμεσων προσωπικών του αναγκών, είναι εκτεθημένος και στους έντονα διαμαρτυρούμενους δανειστές του, οι οποίοι μάλιστα - όπως και πάλι υπερβολικά ισχυρίζεται -

²⁶⁴³ *προβάτων δορᾶς διφθέραν εὖ καὶ καλῶς εἰργασμένην* (Ἐπιστ. 232, *Τῷ Παλαιολογῷ τῷ Πρωτοβεστιαρίτῃ*, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 128).

²⁶⁴⁴ Την διφθέρα είχε πρόθεση ο Δημήτριος «*ἡμέρας τε ταύτην οἴκοι φορεῖν καὶ νυκτὸς ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἀντὶ σκέπης κεχρησθαι, καὶ ὅλως αὐτὴν πανταχοῦ περιφέρειν*» (Ἐπιστ. 232, *Τῷ Παλαιολογῷ τῷ Πρωτοβεστιαρίτῃ*, 8-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 128).

²⁶⁴⁵ Ἐπιστ. 405, 6-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 361.

²⁶⁴⁶ Ἐπιστ. 386, *Βασιλεῖ*, 4-7, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 336.

²⁶⁴⁷ Ἐπιστ. 386, *Βασιλεῖ*, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 336.

²⁶⁴⁸ Ἐπιστ. 386, *Βασιλεῖ*, 16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 336.

²⁶⁴⁹ Ἐπιστ. 386, *Βασιλεῖ*, 10-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 336.

προτίθενται, σε αντίθετη περίπτωση, να καταφύγουν στο δικαστήριο και να του στερήσουν την ελευθερία²⁶⁵⁰.

Είναι βέβαιο ωστόσο ότι δεν του καταβλήθηκε και πάλι το οφειλόμενο ποσό, πιθανόν λόγω των οξύτατων οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Αυτοκρατορία, δεδομένου ότι ο αυτοκράτορας, εκτός από τον ίδιο, είχε καθυστερήσει πριν από το χειμώνα του 1389/90 να αποδώσει και κάποιο ποσό ως χορηγία στον Πόθο²⁶⁵¹, για την τύχη της οποίας, λόγω της δικής του εκκρεμότητας, ενδιαφέρεται να μάθει ο Δημήτριος. Έτσι, πριν από την άνοιξη του 1390 ζητά επίμονα από τον Μανουήλ να μεσολαβήσει προκειμένου ο αυτοκράτορας, ο οποίος του υποσχόταν, όμως χωρίς ανταπόκριση²⁶⁵², ότι θα πραγματοποιήσει τελικά «τὴν πρότερον μὲν ὑπὲρ μακρᾶς δουλείας πολλήν, νῦν δ' οὐκ οἶδα ἀνθ' ὅτου πάνυ μικρὰν καὶ ἄτιμον δαπάνην»²⁶⁵³. Επειδή μάλιστα η οικονομική του κατάσταση ήταν, όπως ισχυρίζεται, δεινή, υποστηρίζει υπερβαλλόντως νομίζουμε, ότι δεν διαθέτει ούτε τα απαραίτητα για τη διαβίωσή του, αναφέροντας χαρακτηριστικά στον ηγεμόνα ότι είναι απαραίτητο για να επιβιώσει, είτε να φιλοξενηθεί καθημερινά από εκείνον στα διαμερίσματά του και να παρακάθεται μαζί του στα γεύματα, είτε να αναχωρήσει και να αναζητήσει βοήθεια από «τοῖς ἐνδεέσι χρηστούς»²⁶⁵⁴, υπονοώντας σαφώς τους πολλούς φίλους του στη Δύση.

Εκτός όμως από την οικονομική και η πολιτική κατάσταση στην Αυτοκρατορία επιδεινωνόταν ακόμη περισσότερο με το πέρασμα του χρόνου, γεγονός που ο Κυδώνης απέδιδε στην ταραγμένη και ασταθή εσωτερική κατάσταση, η οποία οφειλόταν κυρίως στην αδυναμία του ασθενούς αυτοκράτορα να ασκήσει αποτελεσματικά την εξουσία και να ελέγξει τα πράγματα, γεγονός που επέβαλε την επάνοδο του Μανουήλ από τη Λήμνο. Την δύσκολη αυτή κατάσταση επιδείνωνε επιπλέον επίσης και η διαρκώς αυξανόμενη οθωμανική επιθετικότητα, η οποία, έπειτα από την τραγική έκβαση της μάχης του Κοσουφοπεδίου τον Ιούνιο του 1389²⁶⁵⁵, επρόκειτο να οδηγήσει, όπως νόμιζε ο έμπειρος πολιτικός, σε υποταγή και

²⁶⁵⁰ *Επιστ.* 386, *Βασιλεῖ*, 11-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 336.

²⁶⁵¹ *Επιστ.* 234, *Τῷ Πόθῳ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 129-130.

²⁶⁵² *Επιστ.* 237, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 13-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 138-139.

²⁶⁵³ *Επιστ.* 237, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-6, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 138.

²⁶⁵⁴ *Επιστ.* 237, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 25-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 139.

²⁶⁵⁵ Για τις αναφορές του Κυδώνη στη μάχη του Κοσουφοπεδίου, βλ. *Επιστ.* 396, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 350-351 και *Επιστ.* 398, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 352-353. Επίσης, βλ. С. Ѓирковић, «Димитрије Киџон о Косовском боју / Ο Δημήτριος Κυδώνης και η μάχη του Κοσουφοπεδίου», *ЗРВИ* 13 (1971), σ. 213-219. S. Reinert, «A Byzantine source on the battles of Bileća (?) and Kosovo Polje. Kydones' letters 396-398 reconsidered», στο Του Αυτού, *Late Byzantine and Early Ottoman Studies. Variorum Collected Studies*, New Jersey 2014, σ. 249-272. Γενικότερα για την μάχη, βλ. Jireček, *Geschichte der Serben*, II, σ. 119 ες. N. Radojčić, «Die griechischen Quellen zur Schlacht am Kosovo Polje», *Byzantion* 6 (1931) 241-246. M. Braun, *Kosovo. Die Schlacht auf dem Amselfeld in geschichtlicher und epischer Überlieferung*, Leipzig : Markert und Petter, 1937. Радић, *Време Јована V*, σ. 444 ες. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 247-248. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 454 ες. R. Mihaljević, *The Battle of Kosovo in History and in Popular*

την Αυτοκρατορία, εάν δεν θα αναλάμβανε τις τύχες της άμεσα ως συμβασιλέας του πατέρα του ο εξόριστος ηγεμόνας. Έτσι, με αφορμή το φοβερό γεγονός της συντριβής των Σέρβων από τα οθωμανικά στρατεύματα, κυρίως όμως τη δολοφονία από τον *Miloš Obilić* του «καταράτου εκείνου και πολλά μὲν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν αὐτοῦ κληρονομίαν ὑβρίσαντος» σουλτάνου Μουράτ Α' ²⁶⁵⁶, ο Δημήτριος επικρίνει τον εφησυχασμό και ψέγει την απραξία που είχε επικρατήσει στην *μεγάλην Πόλιν* από την ψευδαίσθηση ότι έχει παρέλθει ο κίνδυνος της υποταγής, εφόσον τονίζει με έμφαση αναφερόμενος στο θάνατο του σουλτάνου, ότι «κάκεινου πεσόντος οὐδ' οὕτω τὰ πράγμαθ' ἡμῖν ἐν βελτίοσιν» ²⁶⁵⁷. Για το λόγο αυτό και θεωρεί πως, ακόμη και «εἰ πάντες ἀποθάνοιεν Τοῦρκοι», δεν επρόκειτο να αποκατασταθεί η ομαλότητα στην Αυτοκρατορία, εάν δεν αναζητούνταν τα αίτια της τραγικής της κατάστασης όχι στους εξωτερικούς εχθρούς, αλλά στο γεγονός ότι οι κύριοι υπεύθυνοι για την απελπιστική κατάσταση που βιώνουν στην Κωνσταντινούπολη βρίσκονταν στις δικές τους τάξεις ²⁶⁵⁸, εννοώντας πιθανότατα τον αυτοκράτορα και κυρίως τους επιτελείς του που εμποδίζουν ακόμη την επάνοδο του Μανουήλ. Έτσι, αν δεν θα τερματιζόταν άμεσα η τραγική παραμέληση της αντιμετώπισης των προβλημάτων, καθώς και η αναζήτηση των αιτίων τους στους άλλους, όπως συμβαίνει με την περίπτωση των Οθωμανών, ώστε να συνειδητοποιηθεί το γεγονός, ότι για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του κινδύνου απαιτείται εσωτερική αναδιοργάνωση και σταθεροποίηση της κατάστασης στην Κωνσταντινούπολη - πράγμα που θα μπορούσε να αναλάβει και να υλοποιήσει όπως υπαινίσσεται μόνο ο Παλαιολόγος ηγεμόνας -, τότε θα καταστεί βέβαιη και αναπόφευκτη η υποταγή της *μεγάλης Πόλεως* στους «*βαρβάρους*».

Αναφερόμενος μάλιστα υπαινικτικά και πάλι στις ουσιαστικές ευθύνες των δύο βασιλέων για την μη από κοινού ανάληψη δράσης, τονίζει ότι θα έπρεπε να ανησυχούν έντονα για την κατάσταση που έχει διαμορφωθεί, ώστε να σπεύσουν άμεσα και να αναλάβουν πρωτοβουλίες ²⁶⁵⁹, με πρώτο τον παραλήπτη της επιστολής Μανουήλ, τον οποίο παροτρύνει έμμεσα να σταματήσει να παραμένει άπρακτος στην Λήμνο και να επανέλθει τάχιστα στην *Πόλιν*, διότι γνωρίζει πιθανότατα ότι επίκειται ανταρσία εναντίον του αδύναμου πατέρα του από τον ανιψιό του Ιωάννη, ο οποίος βρισκόταν προς αναζήτηση βοήθειας στην Γένουα, με σκοπό να καταλάβει την εξουσία ²⁶⁶⁰. Γι' αυτό και σε νέα επιστολή που του απευθύνει τον Ιούλιο του

Tradition, Belgrad 1989. S. Reinert, «A Greek view on the battle of Kosovo: Laonikos Chalkokondyles» και «From Niš to Kosovo Polje. Reflections on Murād I's final years», στο Του Αυτού, *Late Byzantine and Early Ottoman Studies*, σ. 61-88 και 169-211. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ'*, σ. 95.

²⁶⁵⁶ *Επιστ. 396, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 24-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 351.

²⁶⁵⁷ *Επιστ. 396, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 28-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 351. Επ' αυτού βλ. τις παρατηρήσεις των Радич, *Време Јована V*, σ. 446-447 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 42.

²⁶⁵⁸ *Επιστ. 396, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 29-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 351.

²⁶⁵⁹ *Επιστ. 396, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 36-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 351.

²⁶⁶⁰ Από τη Γένουα μάλιστα ο Ιωάννης Ζ' επέστρεψε το Δεκέμβριο του 1389 ή τον Ιανουάριο του 1390. Επ' αυτού αναλυτικά, βλ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 211-212. Θα πρέπει να τονιστεί ωστόσο,

1389, ο Δημήτριος τον ελέγχει εμμέσως επισημαίνοντάς του ότι δεν θα έπρεπε να βρίσκεται ακόμη στη Λήμνο και να ασχολείται με τις αγροτικές εργασίες και το κυνήγι²⁶⁶¹, αλλά στην Κωνσταντινούπολη για να πανηγυρίζει ως επιτυχία τη δολοφονία του Μουράτ Α΄ και να συμβουλεύει τους υπηκόους του με ποιο τρόπο θα μπορούσαν, εκμεταλλευόμενοι το γεγονός του θανάτου του σουλτάνου, να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι Οθωμανοί²⁶⁶². Του επισημαίνει μάλιστα ότι, επειδή είναι, κατά την πεποίθηση όλων στην Πόλιν, ο μοναδικός που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους «βαρβάρους», θεωρούν ότι δεν θα υπήρχε καμία δυσκολία υπό την καθοδήγησή του όχι μόνο να καμφθεί η ισχύς των Τούρκων, αλλά ακόμη και να απωθηθούν έξω από τα σύνορα της Αυτοκρατορίας²⁶⁶³. Η συνεχιζόμενη απουσία του από την Πόλιν ωστόσο, κινδυνεύει να αμαυρώσει τη χαρά από την ήττα που, όπως θεωρεί, υπέστησαν οι Οθωμανοί με το θάνατο του Μουράτ, καθώς αυτή η θετική εξέλιξη δεν πρόκειται να αποφέρει τελικά οποιοδήποτε όφελος²⁶⁶⁴. Για το λόγο αυτό και τον προσκαλεί να έρθει άμεσα στην Κωνσταντινούπολη και να συμπαραταχθεί με τον ασθενή αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ για την αίσια έκβαση του επικείμενου αγώνα²⁶⁶⁵. Στην τελευταία μάλιστα επιστολή που του απευθύνει ο Δημήτριος στη Λήμνο το καλοκαίρι του 1389, εύχεται στον Μανουήλ να τερματιστεί η αλληλογραφία τους και να επανακάμψει ο «θαυμαστός βασιλεύς» στην μεγάλην Πόλιν, καθώς έχουν κουραστεί πλέον να ρωτούν οι πολίτες τότε «*ἡμῖν τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἐπανήξει*»²⁶⁶⁶.

Πράγματι, λίγους μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1389 ο Μανουήλ επανήλθε με τους συνεργάτες του τελικά στην μεγάλην Πόλιν, γεγονός που αν και ικανοποίησε βαθιά τον έμπειρο πολιτικό, εν τούτοις δεν κατάφερε και πάλι να παρευρεθεί στην υποδοχή του, αλλά ούτε και να συναντηθεί μαζί του για ικανό διάστημα, λόγω της σοβαρής ασθένειας που τον ταλαιπωρούσε. Η επιβάρυνση της υγείας του Κυδώνη, του στέρησε την δυνατότητα να προϋπαντήσει τον βασιλέα, καθώς ήταν περιορισμένος αναγκαστικά στην οικία του και σχεδόν κληνήρης²⁶⁶⁷,

---

ότι το πρόσωπο εκείνο στο οποίο αναφέρεται ο Κυδώνης στην *Ἐπιστ. 396*, (όπ. παρ, 24, II, σ. 350) και το χαρακτηρίζει *κατάρατον*, δεν είναι όπως ισχυρίζεται η Κατσώνη, (όπ. παρ, σ. 211-212) ο Ιωάννης Ζ΄, αλλά ο δολοφονηθείς στο Κοσσυφοπέδιο σουλτάνος Μουράτ. Επ' αυτού, βλ. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 350, σημ. 396 και Tinnefeld, *Briefe*, IV, σ. 112, ο οποίος υπογραμμίζει ορθά ότι «*In der Literatur zu diesem Brief wird von niemandem bezweifelt, daß die Zeilen 24-28 auf den Tod des Osmanenherrschers Murad I. in bzw. zur Zeit der Schlacht auf dem Kosovo Polje (15. 6. 1389) anspielen*».

²⁶⁶¹ Γουματιανός, *Στοιχεία*, σ. 270 εξ.

²⁶⁶² *Ἐπιστ. 398, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-9, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 352.

²⁶⁶³ *Ἐπιστ. 398, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 9-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 352.

²⁶⁶⁴ *Ἐπιστ. 398, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 15-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 352-353.

²⁶⁶⁵ *Ἐπιστ. 398, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 352-353.

²⁶⁶⁶ *Ἐπιστ. 401, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ*, 19-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 357.

Επίσης, βλ. Hatlie, *Life-Artistry*, σ. 86 εξ και Γουματιανός, *Στοιχεία*, σ. 270 και 278.

²⁶⁶⁷ *Ἐπιστ. 410, 9-11*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 364-365. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 42-43.

ώστε να του απευθύνει επιστολή για να δικαιολογήσει την απουσία του. Περιγράφοντας στον Παλαιολόγο βασιλέα την ασθένειά του το φθινόπωρο του 1389, σημειώνει ότι υποφέρει - προφανώς λόγω ηλικίας - από προβλήματα στην όραση («*όφθαλμίαν*»), ενώ έχει επανέλθει επίσης και η παλαιά ασθένεια που τον ταλαιπωρούσε από την νεανική του ηλικία, η οποία είχε ως κύριο σύμπτωμα την βαριά ψυχοσωματική επιβάρυνση και επιμέρους εκδηλώσεις την μεγάλη σωματική αδυναμία και κόπωση, όπως και τους ενοχλητικούς και παρατεταμένους πονοκεφάλους, ώστε να μην έχει τη δυνατότητα ούτε να βαδίσει, αλλά ούτε και να υπεύσει, καθώς υποφέρει πολύ από τους κραδασμούς που προκαλούνται από τις δραστηριότητες αυτές²⁶⁶⁸. Ωστόσο, ευελπιστεί ότι η παρουσία του Παλαιολόγου ηγεμόνα στην Πόλιν θα τον ανακουφίσει, εφόσον είναι πλέον βέβαιη, λόγω των στρατιωτικών του ικανοτήτων, «*ή τῆς πατρίδος σωτηρία*»²⁶⁶⁹.

Έτσι, σε επιστολή που απευθύνει την ίδια περίοδο στον δεσπότη Θεόδωρο Παλαιολόγο, παρουσιάζει τον ικανότατο Μανουήλ, ο οποίος ως ηγέτης συνδυάζει επιμελώς την «*ἀρετήν*» με την «*δύναμιν*», να δραστηριοποιείται έντονα για να απαλλάξει την Πόλιν από «*τὴν σύνοδον τῶν κακῶν..., καὶ τὸν τῶν συμφορῶν λαθύρινθον εἰς ὃν ἐμπεπτώκαμεν*»²⁶⁷⁰, εννοώντας προφανώς την απαλλαγή της από την επαχθή οθωμανική υποτέλεια²⁶⁷¹, αλλά και από την τραγική έλλειψη οικονομικών πόρων και υλικών αγαθών, όπως συμβαίνει και στο Μυστρά²⁶⁷². Εξαιτίας μάλιστα της μεγάλης «*πενίας*»²⁶⁷³, η οποία όχι μόνο στερεί βασικά αγαθά από τους πολίτες, αλλά και το αυτοκρατορικό ταμείο, λόγω έλλειψης εσόδων και του υψηλού τιμήματος που καταβάλλεται ως φόρος υποτέλειας στους Οθωμανούς, εξακολουθεί να παραμένει σχεδόν άδειο, ώστε να παρατηρούνται πολύ συχνά έντονες διαμαρτυρίες «*ἀπομίσθων*» στρατιωτῶν²⁶⁷⁴, πιθανότατα ξένων κυρίως μισθοφόρων²⁶⁷⁵ που δεν λαμβάνουν τακτικά την αμοιβή τους, με συνέπεια ο

²⁶⁶⁸ *Επιστ.* 410, 6-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 364-365. L410,6-13.

²⁶⁶⁹ *Επιστ.* 410, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 365.

²⁶⁷⁰ *Επιστ.* 421, *Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ*, 32-38, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 377.

²⁶⁷¹ *Επιστ.* 421, *Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ*, 26-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 376.

²⁶⁷² Όπως τινίζει μάλιστα στο Θεόδωρο, η αναφορά στην οθωμανική δραστηριότητα και παράλληλα στο σοβαρό πρόβλημα της οικονομικής ανέχειας που κατατρύχει την Αυτοκρατορία, πραγματοποιείται εκ μέρους του, προκειμένου «*τι κουφίσαι τὰ παρ' ὑμῖν. Καὶ ταῦτα γὰρ οὐκ ἂν τις εὔροι ῥαδίως ὃ τι τῶν ἐκεῖ διαφέρει*» (*Επιστ.* 421, *Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ*, 31-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 377).

²⁶⁷³ *Επιστ.* 421, *Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ*, 28-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 376.

²⁶⁷⁴ *Επιστ.* 421, *Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ*, 30-31, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 376.

²⁶⁷⁵ Ωστόσο και ο ίδιος ο Δημήτριος προσπάθησε να συστήσει μέσω του Μανουήλ στον αυτοκράτορα την πρόσληψη ενός γνωστού του δυτικού μισθοφόρου και μάλιστα με προσιτή αμοιβή, ο οποίος είχε υπηρετήσει προηγουμένως στην Λέσβο, όπου τον είχε γνωρίσει πιθανότατα και αποχώρησε επειδή δεν λάμβανε κανονικά την μισθοδοσία του. Βλ. *Επιστ.* 231, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 127-128. Για τους μισθοφόρους στον αυτοκρατορικό στρατό εκείνη την εποχή, βλ. Bartusis, *Byzantine Army*, σ. 139 εξ. Oikonomidès, *Armées*, σ. 355 εξ και 364 εξ. Κ.Σ. Παναγιωτίδη, *Η Οργάνωση του Στρατού κατά την Ύστερη Βυζαντινή Περίοδο (1204-1453)*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 89 εξ. Κανελλόπουλος, *Οργάνωση*, σ. 257 εξ.

αγώνας του αδερφού του στην Κωνσταντινούπολη να εξαντλείται περισσότερο στην μέριμνά του για εξεύρεση οικονομικών πόρων, από την προσπάθειά του να αντιμετωπίσει την επιθετικότητα των Οθωμανών²⁶⁷⁶.

Εκείνο που ικανοποιεί όμως μάλλον περισσότερο το Δημήτριο το διάστημα μεταξύ φθινοπώρου και χειμώνα του 1389/90 είναι η πλήρης όπως φαίνεται αποκατάσταση των σχέσεων των δύο βασιλέων²⁶⁷⁷, ώστε ο Μανουήλ να προβάλλει πλέον ως ο επικρατέστερος διάδοχος του πατέρα του. Έτσι, με την ευκαιρία της αναρρώσεως του Ιωάννη Ε΄ από την σοβαρή ασθένεια που τον κατέτρυχε, ο συμβασιλέας συνέθεσε προς τιμήν του ειδικό εγκωμιαστικό λόγο²⁶⁷⁸, τον οποίο μάλιστα απέστειλε στον πεπειραμένο δάσκαλό του, για να λάβει όχι μόνο τον δίκαιο έπαινο, αλλά και μια σύντομη, ωστόσο περιεκτική, παρουσίαση του ρητορικού ταλέντου του μαθητή του ως πεπαιδευμένου ηγεμόνα²⁶⁷⁹. Από την αλληλογραφία τους προκύπτει σαφώς νομίζουμε επίσης, ότι ο σύνδεσμος τους έχει ενισχυθεί ιδιαίτερα εκείνη την περίοδο, ώστε ο Δημήτριος να του αποστέλλει επιπρόσθετα ως δώρο και λίγα φρούτα, πιθανόν μήλα, από τον κήπο του, ως επιβεβαίωση της αγάπης του και ως έκφραση της εμπιστοσύνης του στην αγάπη του βασιλέως²⁶⁸⁰, αλλά και να επιδιώκει επικοινωνία και συνάντηση μαζί του σχεδόν σε καθημερινή βάση στο παλάτι, κάτι όμως που, τις περισσότερες φορές, εξαιτίας κυρίως των πολλών υποχρεώσεων του ηγεμόνα, δεν ήταν εφικτό²⁶⁸¹.

Επειδή ωστόσο ο Μανουήλ, εκτός από σπουδαίος στρατηγός θεωρείται από τον Κυδώνη ως «φιλόσοφος βασιλεύς» και σπουδαίος λόγιος, διανοούμενος και προστάτης των γραμμάτων²⁶⁸², του συνιστά το φθινόπωρο ή το χειμώνα του 1389/90 έναν κατώτερης κοινωνικής τάξης, ωστόσο όμως ταλαντούχο και φιλομαθή νεαρό, για να τον καθοδηγήσει και να τον εντάξει στον πνευματικό κύκλο που διατηρούσε στην Πόλιν²⁶⁸³. Στο πλαίσιο αυτό καλεί επίσης τον βασιλέα να μεσολαβήσει στον πατέρα του προκειμένου να ενθαρρύνει και να υποστηρίξει περισσότερο την εκπαίδευση των νέων και μάλιστα να ενισχύσει την παραμελημένη και αποδοκιμαστέα εν πολλοίς στο παλάτι σπουδή της ρητορικής²⁶⁸⁴, πράγμα που θα αποβεί, όπως του εξηγεί, εξαιρετικά επωφελές για την φήμη της Αυτοκρατορίας

²⁶⁷⁶ *Επιστ. 421, Τῷ τοῦ βασιλέως υἱῷ Θεοδώρῳ*, 30-32, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 376-377.

²⁶⁷⁷ Το φθινόπωρο επίσης ή το χειμώνα του 1389/90 ο Δημήτριος προϋποθέτει συνεργασία του Ιωάννη Ε΄ με τον Μανουήλ. Βλ. *Επιστ. 84, Τῷ βασιλεῖ*, 8-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 116-117.

²⁶⁷⁸ *Λόγος πανηγυρικός περὶ τῆς τοῦ βασιλέως υἱείας*, έκδ. J.F. Boissonade (descr. et annot.), *Anecdota Nova*, Parisiis 1844, σ. 223-238.

²⁶⁷⁹ *Επιστ. 82, Τῷ βασιλεῖ*, 30-61, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 115.

²⁶⁸⁰ *Επιστ. 424, Τῷ βασιλεῖ*, 4-10, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 379.

²⁶⁸¹ Πρβλ. *Επιστ. 84, Τῷ βασιλεῖ*, 9-26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 379.

²⁶⁸² *Επιστ. 239, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 9-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 141 και *Leonte, Role*, σ. 34.

²⁶⁸³ *Επιστ. 239, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 29-36, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 142.

²⁶⁸⁴ *Επιστ. 236, Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 12-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 137.

και οπωσδήποτε θα συμβάλλει ουσιαστικά στην πρόοδό της, εφόσον η ύπαρξη και η καλλιέργεια της παιδείας εξασφαλίζει την πλήρη ομαλότητα στην λειτουργία όλων των θεσμών μιας «Πολιτείας»²⁶⁸⁵, υπονοώντας και πάλι εδώ σαφώς την πολιτειακή οργάνωση και λειτουργία με βάση το νεοπλατωνικό φιλοσοφικό πρότυπο²⁶⁸⁶.

Αλλά και ο ίδιος ο Δημήτριος λαμβάνει επίσης στις αρχές του 1390 μια εγκωμιαστική επιστολή από έναν νεαρό διανοούμενο, διδάσκαλο της «έγκυκλίου παιδείας» και θαυμαστή του, τον Μανουήλ Καλέκα²⁶⁸⁷, ο οποίος επρόκειτο μετά την επιστροφή του από τη Βενετία, έπειτα από ένα χρόνο περίπου, στις αρχές της άνοιξης του 1391, να καταστεί ένας από τους στενότερους συνεργάτες του κι από τους πλέον αφοσιωμένους μαθητές και αντιγραφείς των έργων του, επιστολών και συγγραμμάτων. Στην επιστολή που απευθύνει ο Καλέκας στον εξηνταπεντάχρονο πλέον Κυδώνη, προϋποθέτει το μελλοντικό του ταξίδι στη Δύση²⁶⁸⁸, γι' αυτό και αφού εκφράσει το σεβασμό του για τον πολυτάλαντο πολιτικό, διανοούμενο και θεολόγο, ο οποίος, όπως σημειώνει, ήταν ευρύτατα γνωστός για τις θαυμαστές πολιτικές και πνευματικές του ικανότητες²⁶⁸⁹, του ζητά να συναντηθεί μαζί του²⁶⁹⁰.

Ο Κυδώνης, καθώς ήταν προσηνής και πρόθυμος να υποστηρίξει φιλομαθείς και ικανούς νέους²⁶⁹¹, δέχτηκε αμέσως να συναντήσει τον Μανουήλ και να τον εντάξει σύντομα στον κύκλο του, καθώς διέγινωσε, από την συνεχιζόμενη προφανώς επικοινωνία τους, τις ικανότητές του νεαρού, αλλά και διαπίστωσε επίσης τα κοινά πνευματικά τους ενδιαφέροντα, ώστε να τον προσανατολίσει στην σπουδή της λατινικής γλώσσας και της θωμιστικής σκέψης στη μονή των Δομινικανών του Πέραν. Η εντύπωση του Καλέκα στη σχολαστική θεολογία μάλιστα κατά το διάστημα που απουσίαζε ο Δημήτριος στη Βενετία, αλλά και αργότερα, είχε ως αποτέλεσμα να μεταστραφεί στο Ρωμαιοκαθολικισμό, να εγκαταβιώσει ως

²⁶⁸⁵ «Τοιοῦτον γὰρ ὁ λόγος. Οἷς μὲν ἂν παρῆ πάντα καλὰ καὶ ῥάδια καὶ μετ' ἐγκωμίων ἐργάζεται. Ἴν δ' ἂν χωρισθῆ, νύκτα ἐπάγει περὶ κρημνοὺς πλανωμένοις ἀνθρώποις» (Ἐπιστ. 236, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 24-26, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 138).

²⁶⁸⁶ Ἐπιστ. 236, *Τῷ βασιλεῖ Μανουήλ*, 16-20, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 137-138.

²⁶⁸⁷ Για τον Καλέκα, βλ. PLP 10289. Mercati, *Notizie*, σ. 85-116 και 450-473. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 16-46. Beck, *Kirche*, σ. 741. Dennis, *The Letters*, σ. 74-78. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 211 εξ. A.-M. Talbot, «Kalekas, Manuel», *ODB* II (1991), σ. 1092. Ιωαννίδης, *Θεολογία και Γραμματεία*, σ. 173-176. A.-M. Cuomo, «La terza messa ambrosiana di natale tradotta in greco e commentata da Manuele Caleca», *Ricerche Storiche sulla Chiesa Ambrosiana* 27 (2010), σ. 9-99.

²⁶⁸⁸ Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 43.

²⁶⁸⁹ Καλέκας, Ἐπιστ. 4, 11-50, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 172-173. Επίσης Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 212 και Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 291.

²⁶⁹⁰ Καλέκας, Ἐπιστ. 4, 51-58, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 173. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 43.

²⁶⁹¹ Έτσι, λίγο αργότερα, τον Απρίλιο του 1390, συνιστά και πάλι τον φιλομαθή νεαρό από το Μιλάνο Παύλο στον Ταρχανειώτη, προκειμένου να φροντίσει για την οικονομική του ενίσχυση. Σε αντίθετη περίπτωση, του τονίζει, ότι προτίθεται να αναχωρήσει για την Δύση. Βλ. Ἐπιστ. 435, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 392-393.

δομινικανός μοναχός στην μονή του Πέραν το 1396 και να συνεχίσει, κατά το πρότυπο του δασκάλου του, τον οποίο αποκαλούσε «πατέρα, διδάσκαλον και κύριόν του»²⁶⁹², τη μετάφραση θεολογικών έργων από τα λατινικά, αλλά και να συνθέσει αργότερα συγγράμματα κατά του παλαμισμού με αντικείμενο κυρίως το ζήτημα του *Filioque*²⁶⁹³, συνεχίζοντας, πιθανώς, το έργο του δασκάλου του.

Ο Κυδώνης ωστόσο, ακόμη και μετά την επάνοδο του Μανουήλ Παλαιολόγου, εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα στην Κωνσταντινούπολη, κυρίως όπως φαίνεται οικονομικά, καθώς δεν είχε λάβει ακόμη την αυτοκρατορική χορηγία, γεγονός που οφείλεται όχι πλέον στην άρνηση του Ιωάννη Ε΄, αλλά στην αδυναμία του αυτοκρατορικού ταμείου να ανταποκριθεί σε βασικές του υποχρεώσεις²⁶⁹⁴. Έτσι, την άνοιξη του 1390, ανακοινώνει εμμέσως στον Παλαιολόγο βασιλέα την πρόθεσή του να μεταβεί στη Δύση, όπου, σε αντίθεση με την αγνωμοσύνη «τῆς πατρίδος» του, καθώς πιστεύει ότι άλλοι ευνοούνται από τον αυτοκράτορα λαμβάνοντας χρηματικά ποσά, ευελπιστεί ότι θα βοηθηθεί για να λύσει το πρόβλημα του βιοπορισμού του, εφόσον, σε περίπτωση που θα παραμείνει στην Πόλιν είναι βέβαιο ότι θα πεθάνει από «λιμόν»²⁶⁹⁵.

Εκτός αυτών όμως ο Δημήτριος φαίνεται πως αντιμετωπίζει πλέον συνεχή προβλήματα και με την υγεία του, ώστε να ευχαριστεί, σε επιστολή που του απευθύνει την άνοιξη του 1390, κάποιον φίλο του γιατρό, ο οποίος με τη χορήγηση αποτελεσματικού φαρμάκου τον απάλλαξε από τον πόνο και τον θεράπευσε από προηγούμενο νόσημα που τον κατέτρυχε²⁶⁹⁶. Το γεγονός ωστόσο, ότι το ένα νόσημα διαδεχόταν το άλλο, αλλά και η γενικότερη σωματική αδυναμία που αισθανόταν λόγω της μεγάλης του ηλικίας, μετέτρεψαν με το πέρασμα του χρόνου ακόμα και τον πόνο που του προκαλούνταν από ένα δόντι σε παράγοντα πλήρους ψυχοσωματικού αποσυντονισμού, ώστε να ζητά από τον φίλο του γιατρό να του προμηθεύσει νέο αποτελεσματικό φάρμακο. Τούτο συνέβαινε, εφόσον ο πονόδοντος του δημιουργούσε οδυνηρές κεφαλαλγίες, όπως και ισχυρούς πόνους σε ολόκληρο το σώμα, το οποίο η νέα ασθένεια «ἄχρηστόν μοι τοῦτο πρὸς τὴν καθημέραν ἐργασίαν ποιοῦσα», προκαλώντας του επιπλέον ανορεξία, αϋπνίες, αλλά και παντελή έλλειψη διάθεσης να ασχοληθεί με τη μελέτη και τη

²⁶⁹² «σὺ γὰρ καὶ πατήρ ἡμῖν καὶ διδάσκαλος καὶ δεσπότης, καὶ τῶν ὅσα φιλίας παραλελοιπώς οὐδέν. ὡστ' οἶμαί σε καὶ αὐτὸν ἡμῶν μεμνημένον λογίζεσθαι πῶς μὲν ἔχομεν, τί δὲ ποιοῦμεν· καὶ ταῦτα νῦν, ὅτε τῶν κοινῶν ἡμῖν ἐχόντων κακῶς καὶ ἡμεῖς ἐν μέσοις τούτοις ἀπειλημμένοι κοινωνοῦμεν τοῦ μέρους» (Καλέκας, Ἐπιστ. 25, 4-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 199).

²⁶⁹³ Loenertz, *Correspondance Calecas*, passim. A.-M. Talbot, «Kalekas, Manuel», *ODB II* (1991), σ. 1092.

²⁶⁹⁴ Μια από τις κύριες δημόσιες δαπάνες τότε ήταν η μισθοδοσία των ξένων στρατιωτών. Για το λόγο αυτό και ο Δημήτριος μεσολαβεί μέσω του Μανουήλ στον αυτοκράτορα, ώστε να αποζημιωθεί ο γνωστός του από τη Λέσβο δυτικός στρατιώτης. Βλ. Ἐπιστ. 238, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 4-47, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 139-141.

²⁶⁹⁵ Ἐπιστ. 237, *Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ*, 31-39, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 139.

²⁶⁹⁶ Ἐπιστ. 240, 5-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 142.

συγγραφή²⁶⁹⁷, ώστε να καταφύγει για την θεραπεία του στην αρωγή του θεράποντος των οδοντικών νόσων αγ. Αντύπα²⁶⁹⁸.

Η έλλειψη οικονομικών πόρων και η εύθραυστη υγεία του, δημιουργούσαν προφανώς μεγάλη ανασφάλεια στον γηραιό πολιτικό. Η σθεναρή υπεράσπιση της θέσης του επίσης ότι μόνο ο Μανουήλ θα ήταν ο πλέον ικανός διάδοχος του Ιωάννη Ε΄, επέσυραν προφανώς για άλλη μια φορά τις εναντίον του σφοδρές αντιδράσεις αξιωματούχων του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος, οπαδών πιθανότατα του άλλου επίδοξου διεκδικητή του θρόνου και ανιψιού του Ιωάννη²⁶⁹⁹. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις εναντίον του και γενικότερα των άλλων φιλενωτικών και λατινοφρόνων συνεχιζόμενες σφοδρές αντιδράσεις των εκκλησιαστικών κύκλων της Κωνσταντινουπόλεως²⁷⁰⁰, αλλά και την αύξηση, παρά τις περί του αντιθέτου προσδοκίες του, της οθωμανικής απειλής μετά και την οδυνηρή έκβαση στο Κοσσυφοπέδιο τον Ιούνιο του 1389, επέτειναν την ανασφάλεια του στην *μεγάλην Πόλιν* και τον οδήγησαν, με δεδομένη επιπλέον την αδυναμία αποδόσεως και της οικονομικής χορηγίας από το αυτοκρατορικό ταμείο, στον επανασχεδιασμό της αναχώρησής του για τη Δύση, όπου, παράλληλα με την ικανοποίηση των πνευματικών του αναζητήσεων, την ασφάλεια και την ευπρεπή διαβίωση, ήλπιζε ότι θα μπορούσε με τη δραστηριότητα και τις γνωριμίες του, να επιτύχει ενδεχομένως την οργάνωση εκστρατείας εναντίον των Οθωμανών για την διάσωση της Αυτοκρατορίας.

²⁶⁹⁷ Έπιστ. 240, 9-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 142.

²⁶⁹⁸ Έπιστ. 240, 19-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 142-143.

²⁶⁹⁹ Για τον Ιωάννη Ζ΄, βλ. γενικώς F. Dölger, «Johannes VII. Kaiser der Romäer», *BZ* 31 (1931), σ. 21-36. Ι. Παπαδόπουλου, «Ιωάννης Ζ΄ ο Παλαιολόγος και το χρονικόν του Φραντζή», *BZ* 32 (1932), σ. 257-262. Γ.Τ. Κόλια, «Η ανταρσία Ιωάννου Ζ΄ εναντίον Ιωάννου Ε΄ του Παλαιολόγου (1390)», *Ελληνικά* 12 (1951), σ. 34-64. Barker, *John VII*, σ. 213-238. P. Wirth, «Zum Geschichtsbild Kaizer Johannes VII. Palaiologos», *Byzantion* 35 (1965), σ. 592-600. E.A. Zahariadou, «John VII (alias Andronicus) Palaiologos», *DOP* 31 (1977), σ. 339-342. N. Oikonomides, «John Paleologus and the Ivory Pyxis at Dumbarton Oaks», *DOP* 31 (1977), σ. 329-337. Π. Κατσώνη, «Ο γάμος του Ιωάννη Ζ΄ Παλαιολόγου με την Ευγενία Gattiluzi (1396/1397)», *Βυζαντικά* 11 (1991), σ. 183-201. Π. Κατσώνη, «Δυο ταξίδια του αυτοκράτορα Ιωάννη Ζ΄ Παλαιολόγου (1390-1408) στη Δύση», στο *Πρακτικά ΙΓ΄ Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου (29-31 Μαΐου 1992)*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 215-229. Th. Ganchou, «Autour de Jean VII: lutttes dynastiques, Interventions étrangères et résistance orthodoxe à Byzance (1373-1409)», στο M. Balard-A.P. Ducellier (eds), *Coloniser au Moyen Âge*, Paris 1995, σ. 367-385. С. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, 20), Београд : Византолошки Институт, Српске Академије Наука и Уметности, 1996. P. Agapitos, «Kaiser Ioannes VII. Palaiologos als Adressat einer Monodie des Theodoros Potamios», *BZ* 90 (1997), σ. 1-6.

²⁷⁰⁰ Πρβλ. Έπιστ. 327, 34-35, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 258.

2. Το ταξίδι στη Βενετία και η βενετική υπηκοότητα του Δημητρίου (1390-1391)

Πεπεισμένος ο Κυδώνης ότι θα έπρεπε να αναχωρήσει άμεσα για την *Ίταλιαν*, αλλά και θέλοντας να εκπληρώσει μια πολιά υπόσχεση και να πραγματοποιήσει ένα όνειρο τουλάχιστον είκοσι ετών μεταβαίνοντας για εγκατάσταση στην παπική αυλή στη Ρώμη²⁷⁰¹, απ' όπου, ως γνωστό, δεχόταν, μετά την προσχώρησή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό, αλληπάλληλες προσκλήσεις, αποφάσισε τελικά να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη την άνοιξη του 1390²⁷⁰², με αφορμή προφανώς τη νέα δυναστική έριδα μεταξύ Ιωάννη Ε' και του εγγονού του Ιωάννη. Έτσι, αφού επιβιβάστηκε σε βενετικό εμπορικό πλοίο, συνοδευόμενος πιθανότατα από κάποια φιλικά του πρόσωπα²⁷⁰³ μεταξύ των οποίων και από το νεαρό μαθητή και φίλο του Μανουήλ Χρυσολωρά²⁷⁰⁴, αναχώρησε δια θαλάσσης με πρώτο προορισμό την πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης. Παρόλο που ο ακριβής χρόνος του ταξιδιού δεν μας είναι γνωστός, ώστε η έρευνα να το τοποθετεί εντός του 1390²⁷⁰⁵, αυτό θα πρέπει να πραγματοποιήθηκε νομίζουμε πιθανότατα το αργότερο μέχρι το τέλος της άνοιξης του 1390, οπότε θα πρέπει να εγκατέλειψε εσπευσμένα την Κωνσταντινούπολη στο διάστημα λίγο πριν ή αμέσως σχεδόν μετά την

²⁷⁰¹ *Επιστ.* 443, 11-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409.

²⁷⁰² Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263 και *Κγψ, Ποεζδκα*, σ. 140-142.

²⁷⁰³ Τα πρόσωπα αυτά ονομάζει «*εταίρους*» (*Επιστ.* 443, 17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409). Πρβλ. και Kianka, *Italy*, σ. 109.

²⁷⁰⁴ Επ' αυτού, βλ. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 65-66. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 209. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 41. Дунаев, *Κυδοнос*, σ. 643 b. Περί του Μανουήλ Χρυσολωρά συνοπτικά βλ. PLP 31165. R. Sabbadini, «L'ultimo ventennio della vita di Manuele Crisolora, 1396-1415», *Giornale Ligustico di Archeologia, Storia e Letteratura* 17 (1890), σ. 321-336. G. Cammelli, *I dotti bizantini e le origini dell'Umanesimo, I. Manuele Crisolora*, Florence : Vallecchi, 1941. M. Baxandall, «Guarino, Pisanello and Manuel Chrysoloras», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 28 (1965), σ. 183-204. I. Thompson, «Manuel Chrysoloras and the Early Italian Renaissance», *GRBS* 7 (1966), σ. 63-82. C.G. Patrinelis, «An Unknown Discourse of Chrysoloras addressed to Manuel II Palaeologus», *GRBS* 13 (1972), σ. 497-502. Wilson, *Βυζάντιο - Αναγέννηση*, κυρίως το κεφ. 2 με τίτλο : *Χρυσολωράς. Μέθοδοι εκμάθησης της Γλώσσας*. S. Mergiali-Sahas, «Manuel Chrysoloras: an ideal model of a scholar Ambassador», *ByzSt* 3 (1998), σ. 1-12. R. Maisano - A. Rollo, (a cura di), *Manuele Crisolora e il Ritorno del Greco in Occidente*, Naples: D'Auria, 2002. S. Gentile - D. Speranzi, «Coluccio Salutati e Manuele Crisolora», στο C. Bianca (a cura di), *Coluccio Salutati e l'invenzione dell'Umanesimo*, σ. 3-40. A. Rollo, «Problemi e prospettive della ricerca su Manuele Crisolora», στο R. Maisano - A. Rollo, (a cura di), *Manuele Crisolora*, σ. 31-85. Ιδιαίτερα L. Thorn-Wikkert, *Manuel Chrysoloras (ca. 1350-1415). Eine Biographie des byzantinischen Intellektuellen vor dem Hintergrund der hellenistischen Studien in der italienischen Renaissance*, Frankfurt a.M. 2006, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

²⁷⁰⁵ Για το ταξίδι γενικώς βλ. *Επιστ.* 441, *Αθανασίω μοναχῶ* και *Επιστ.* 443, *Τῶ Χρυσοθέργη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 405-406 και 409-411. Επίσης, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 521. Loenertz, *Les recueils*, σ. 119-120. B.L. Ullmann, *The Humanism of Coluccio Salutati*, σ. 122. Roca Meliá, *Renacimiento*, σ. 331 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 209. Dennis, *Kydones-Venice*, σ. 495 εξ.

πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας από τον Ιωάννη Ζ΄ τον Απρίλιο²⁷⁰⁶. Είναι αξιοσημείωτο ωστόσο, ότι για πρώτη φορά δεν αναφέρεται σε εξασφάλιση ή μη αυτοκρατορικής άδειας. Τούτο οφείλεται είτε στο ότι ως ιδιώτης πλέον δεν θεώρησε απαραίτητη την αίτησή της, πράγμα απίθανο, είτε ότι θα είχε ήδη προειδοποιήσει τους Ιωάννη Ε΄ και Μανουήλ για την επικείμενη αναχώρησή του, είτε ακόμη, εξαιτίας της έκρυθμης κατάστασης που επικρατούσε στην Πόλιν, να μην κατάφερε να επικοινωνήσει μαζί τους, προκειμένου να λάβει τη συγκατάθεσή τους. Ωστόσο, το γεγονός ότι δεν παρέστη ανάγκη να αναφερθεί αργότερα στο ζήτημα αυτό, καθώς δεν ελέγχθηκε για την απόφασή του όπως στην περίπτωση της Λέσβου το 1373/74, σημαίνει πως αποχώρησε εν γνώσει των βασιλέων και προπαντός του Μανουήλ, ώστε, όπως προκύπτει από την μετέπειτα αλληλογραφία τους να μην επιβαρυνθούν οι σχέσεις τους, εφόσον είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα είχε υποσχεθεί στον συμβασιλέα πρώην μαθητή του την επιστροφή του μετά την εξομάλυνση των πραγμάτων στην Αυτοκρατορία.

Είναι πολύ πιθανό δηλαδή, με αφορμή την επικείμενη ή την τελική επικράτηση του Ιωάννη Ζ΄ ο Δημήτριος να καταλήφθηκε από αισθήματα έντονης ανασφάλειας, φόβου και πανικού, ώστε, σε συνδυασμό με την οικονομική ανέχεια στην οποία - όπως ισχυρίζεται - είχε περιέλθει, να αναχώρησε αιφνιδιαστικά από την *μεγάλην Πόλιν*, επειδή : α) ανέμενε την υποταγή της Αυτοκρατορίας στους Οθωμανούς συμμάχους του νέου σφετεριστή αυτοκράτορα, β) δεν επιθυμούσε να εγκλωβιστεί εκ νέου εκεί όπως συνέβη το 1376 κατά την επικράτηση του Ανδρονίκου Δ΄ και γ) θα δεχόταν ενδεχομένως εκ νέου πιέσεις, παρόλο που ήταν ένθερμος οπαδός της «*έτέρας μερίδος*»²⁷⁰⁷ και στενός συνεργάτης του Μανουήλ, να συνεργαστεί και να υπηρετήσει τον νέο αυτοκράτορα, δεδομένου ότι, παρά την αντιπαλότητά τους, ο Ιωάννης Ζ΄ θα είχε πιθανώς την πρόθεση, κατά το παράδειγμα του πατέρα του, να προσεταιριστεί τον πολύπειρο πολιτικό και σε ενδεχόμενη άρνησή του προφανώς να μην του επιτρέψει να ταξιδέψει για τη Δύση. Εκτός αυτών όμως, ο Κυδώνης είναι δυνατόν επίσης να φοβόταν και το ενδεχόμενο να υποστεί δίωξη ή και τιμωρία από το νέο καθεστώς, είτε διότι θα αρνούσαν και πάλι την προσφορά υπηρεσιών, είτε επειδή θεωρούσαν το πλέον εξέχον μέλος της αντίπαλης παράταξης που υποστήριζε τον συμβασιλέα Μανουήλ ως κύριο αντίπαλο του Ιωάννη Ζ΄ στην διεκδίκηση του θρόνου.

Έτσι, ο γηραιός πολιτικός αναχώρησε μάλλον εσπευσμένα και γι' αυτό αναπάντεχα από την *μεγάλην Πόλιν*, με αρχικό προορισμό τη Βενετία, χωρίς, όπως φαίνεται, να πραγματοποιήσει ενδιάμεσο σταθμό, ενδεχομένως στο Μυστρά. Ωστόσο και παρά το γεγονός ότι κατά την άφιξή του στην πόλη του Αγίου Μάρκου

²⁷⁰⁶ Για την επικράτηση του Ιωάννη Ζ΄, βλ. Βραχέα Χρονικά, 7, 21, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 68. Ignatius of Smolensk, *Journey*, έκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 100 εξ. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 27 εξ. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 64 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 73 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 248 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 458 εξ. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 95.

²⁷⁰⁷ Πρβλ. *Επιστ.* 443, 74, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 411.

του επιφυλάχθηκε τόσο από τους άρχοντες, όσο και από το λαό - όπως διατείνεται - λαμπρή υποδοχή, αλλά και του αποδόθηκαν εξαιρετικά μεγάλες τιμές²⁷⁰⁸, η απογοήτευση που δοκίμασε ήταν βαθιά, εφόσον σε αυτούς που τον ανέμεναν στην πόλη δεν συμπεριλαμβανόταν ο φίλος του Ιωάννης Καλόφερος, παρόλο που πίστευε πως είχε εγκατασταθεί εκεί από το 1388 και τον ανέμενε, έχοντας μάλιστα φροντίσει και για την σύνταξη της διαθήκης του, στην οποία όριζε μεταξύ άλλων ως εκτελεστές της τον Δημήτριο και τον Μανουήλ Χρυσολωρά²⁷⁰⁹. Είναι πολύ πιθανό δηλαδή, ο παλαίμαχος πολιτικός να προσδοκούσε, σύμφωνα με τον αρχικό τους σχεδιασμό, ότι στην Βενετία επρόκειτο να συναντήσει τον Καλόφερο, προκειμένου να κατευθυνθούν στη συνέχεια μαζί οδικώς στη Ρώμη, όπου επρόκειτο να προσκυνήσουν τους αποστολικούς τάφους και ίσως να εγκατασταθούν μόνιμα εκεί ή να επανέλθουν στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης.

Τα πράγματα ωστόσο δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Κυδώνη, αφού ο Καλόφερος, παρά το γεγονός ότι είχαν συμφωνήσει μάλλον να συναντηθούν στην πόλη του Αγίου Μάρκου²⁷¹⁰, είχε αναχωρήσει για την Κύπρο πριν ακόμη αφιχθεί εκεί ο γηραιός πολιτικός, ώστε να αναγκαστεί να παραμείνει με το Χρυσολωρά για ένα έτος περίπου σχεδόν άπρακτος στη Βενετία, αναμένοντας πιθανώς την επάνοδο του φίλου του και παράλληλα προσπαθώντας μάταια να μεταβεί στη Ρώμη. Η απογοήτευση του πρώην *Μεσάζοντος* από την διαπίστωση της απουσίας του Καλόφερου ήταν τόσο πολύ έντονη, ώστε να διαβλέπει τη διάψευση των προσδοκιών που έτρεφε για μια από κοινού μόνιμη εγκατάσταση στη Δύση²⁷¹¹, δεδομένου μάλιστα ότι ο κοσμοπολίτης Καλόφερος δεν επρόκειτο να επανέλθει από την Κύπρο εκείνη την περίοδο, καθώς δεν του το επέτρεπε μάλλον η επηβαρασμένη υγεία του²⁷¹², παρόλο ο Δημήτριος τον κατηγορεί αποκαρδιωμένος

²⁷⁰⁸ *Επιστ.* 443, 9-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409 και , *Demetrius Cydones*, σ. 210.

²⁷⁰⁹ «*Ad hec autem omnia et singula supra et infra scripta exequenda et executioni mandanda esse voluit et decrevit suos fidei commisarios et sui testamenti executores in veritate, magnificum et potentem dominum Arardum, dominum Archadie, et nobiles et sapientes viros dominos Lodovicum de Priolis, Thomam Faledro, cuies Venetiarum, Dimitrium Guidonis de Constantinopoli si erit Venetiis, Arardum Lascari suprascriptum, magistrum Henricum de Beldemandis de Padua, physicum, civem et habitatorem Venetiarum, ser Dimitrium Scarano de Constantinopoli ac suprascriptum Henricum Slucherth de Gronlo, clericum Monasteriensis diocesis, et Manuelem Crisoluri de Constantinopoli si erit Venetiis aut in Cipro*» [*Testamentum Ioannis Lascaris Calopheri - Venetiis, 1388, 55-58, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, Appendix V., I, σ. 191-192 (ολόκληρο το κείμενο της διαθήκης στις σελ. 187-194)*]. Επίσης, βλ. D. Jakoby, «Jean Lascaris Calopheros, Chypre et la Moree», *RÉB* 26 (1968), σ. 189 εξ. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 96 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 41.

²⁷¹⁰ «*Ταύτην κοινήν καὶ σοὶ καὶ ἐμαυτῶ τὴν ἐπιθυμίαν ὀρῶν, καὶ ταύτη καὶ σοὶ καὶ χαρίσασθαι βουλευθεὶς*» (*Επιστ.* 436, 49-51, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 395).

²⁷¹¹ *Επιστ.* 436, 57-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 395.

²⁷¹² Τούτο συνάγεται από το γεγονός ότι το 1392 συνέβη ο θάνατός του στη μεγαλόνησο. Επ' αυτού, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 209. Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 104-105. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 64.

για ευτυχισμένη διαβίωση στη μεγαλόνησο²⁷¹³ και δίνει την εντύπωση ότι εξακολουθεί να αναμένει την άφιξή του στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης.

Πέραν τούτου όμως, όλες επίσης οι προσπάθειες του απόμαχου πολιτικού να συνεχίσει το ταξίδι του οδικώς από τη Βενετία για την Ρώμη απέτυχαν, καθώς, όπως αφήνει να εννοηθεί σε επιστολή του προς τον Χρυσοβέργη, οι φίλοι του εκεί, μόλις αντιλήφθηκαν τις συνεννοήσεις με τους συνεργάτες του για την επικείμενη αναχώρησή τους, έθεταν διαρκώς ανυπέρβλητα εμπόδια και ποικίλα προσκόμματα. Από αυτούς, όπως σημειώνει, κάποιοι αντέδρασαν με τρόπο ήπιο συμβουλευοντάς τους να αποφύγουν τη διαδρομή, ενώ άλλοι τους προέτρεπαν να μην πραγματοποιήσουν το ταξίδι τους. Οι πλέον ειλικρινείς όμως, όπως τονίζει δηκτικά, τους απαγόρευαν ευγενώς την αναχώρηση και μάλιστα αν επέμεναν, έδειχναν αποφασισμένοι να τους εμποδίσουν χρησιμοποιώντας ακόμη και βία²⁷¹⁴, ώστε, όπως παρατηρεί, αποφάσισε να αποφύγει τελικά την επίσκεψη στη Ρώμη, «μη προδήλοις κακοῖς ἑμαυτὸν καὶ τοὺς ἐτέρους ἐκδοῦναι».

Η επιδίωξή του Κυδώνη να αναχωρήσει για τη Ρώμη είναι πιθανό να οφειλόταν στο γεγονός, ότι, παρά την απουσία του Καλόφερου, εξέταζε μάλλον σοβαρά την προοπτική της εγκατάστασής τους με το Χρυσολωρά στην παπική έδρα, κάτι το οποίο βέβαια δεν επιθυμούσαν οι φίλοι του στην Βενετία. Έτσι, το κύριο επιχείρημα που πρόβαλλαν ως αιτία για να τους αποτρέψουν και να τους κρατήσουν στην πόλη ήταν οι υπαρκτοί «κίνδυνοι»²⁷¹⁵ από τα πολλά εσωτερικά προβλήματα που αντιμετώπιζε εκείνη την περίοδο η περιοχή της κεντρικής Ιταλίας από τις εμφύλιες πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των τοπικών αρχόντων κυρίως, αλλά και τους κινδύνους από την εκτεταμένη δραστηριότητα των ληστών²⁷¹⁶, ώστε να τους υποχρεώνουν διαρκώς να μεταθέτουν την αναχώρησή τους για το κοπιώδες και επικίνδυνο ταξίδι τους, κρατώντας τους στην πραγματικότητα με τον εύσχημο αυτό τρόπο δέσμιους στην πόλη του Αγίου Μάρκου. Για το σκοπό αυτό και τους συστήνονταν, θεωρούμε ίσως τεχνηέντως, να αποφύγουν προσωρινά την επικίνδυνη διαδρομή προς τη Ρώμη, αναμένοντας την εξομάλυνση των συνθηκών, ώστε να καταφέρουν να φτάσουν αργότερα και με ασφάλεια στον προορισμό τους, προσπαθώντας μάλιστα στο μεσοδιάστημα να τους πείσουν να αναβάλουν την αναχώρησή τους. Για το λόγο αυτό επιστράτευαν επιπλέον και διηγήσεις

²⁷¹³ *Επιστ.* 436, 53-57, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 395.

²⁷¹⁴ «Οἱ δ' ἐν τῇ Βενετίᾳ φίλοι, τοῦθ' ἡμᾶς βουλευομένους αἰσθόμενοι, καὶ περιστάντες οἱ μὲν συνεβούλευον οἱ δὲ ἐδέοντο οἱ δὲ δῆλοι ἦσαν οὐκ ἐπιτρέψοντες, ἀλλ' εἴ τι δύναιτο, καὶ πρὸς βίαν κωλύσοντες, ὥστε μὴ προδήλοις κακοῖς ἑμαυτὸν καὶ τοὺς ἐτέρους ἐκδοῦναι» (*Επιστ.* 443, 14-1, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409).

²⁷¹⁵ *Επιστ.* 442, 22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 406.

²⁷¹⁶ «εἶναι γὰρ τὴν ἐς Ῥώμην ὁδὸν πολλῶν τε ἡμερῶν ἀνύσαι καὶ ληστῶν καὶ τυράννων καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους πολεμούντων μεστήν, τοῦτο δὲ καὶ τοῖς διουῖσιν οὐκ ἀπροσδόκητον κίνδυνον φέρειν» (*Επιστ.* 443, 17-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409). Βλ. Επίσης *Επιστ.* 442, 20-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 406. *Επιστ.* 436, 66-69, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 395 και Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 209-210.

περιπτώσεων ανθρώπων που έπεσαν θύματα άγριας ληστείας, αλλά και απαγωγής, με επιπλέον σοβαρή απειλή, εφόσον ήταν εύποροι, για την απώλεια της ζωής τους χωρίς την καταβολή λύτρων²⁷¹⁷. Έτσι, επιθυμώντας, όπως ειρωνικά σημειώνει ο Δημήτριος, να τους προστατέψουν οι εκεί φίλοι τους²⁷¹⁸, τους προειδοποιούσαν εμμέσως ότι εάν δεν θα ακολουθούσαν τις συμβουλές τους, επρόκειτο να τους εμποδίσουν με κάθε μέσο οι ίδιοι²⁷¹⁹, επιβεβαιώνοντας προφανώς την προσπάθειά τους να τους υποχρεώσουν να παραμείνουν μόνιμα στη Βενετία ή τουλάχιστον να μην πραγματοποιήσουν το ταξίδι στη Ρώμη.

Όλα αυτά τα εμπόδια και τα προσκόμματα για να ματαιωθεί η μετάβασή του διανοούμενου πολιτικού και της συνδείας του στη Ρώμη, υποκινούνταν κυρίως, όπως φαίνεται, από τους πνευματικούς κύκλους της Βενετίας με επικεφαλής τον καρδινάλιο - λεγάτο και μετέπειτα πάπα Ιννοκέντιο Ζ', *Cosma (Cosmato ή Cosimo) Migliorati*²⁷²⁰, προκειμένου να επιτύχουν την μόνιμη εγκατάσταση του σπουδαίου πνευματικού άνδρα στην πόλη τους. Για το λόγο αυτό και οι κίνδυνοι τους οποίους επικαλούνταν και πρόβαλλαν έντονα, αν και ήταν πραγματικοί, μάλλον ως προσχηματικοί θα πρέπει να εκληφθούν, αφού και ο ίδιος ο καρδινάλιος *Migliorati* που έπεισε τελικά τον Δημήτριο να ματαιώσει το ταξίδι του²⁷²¹, είχε φτάσει στη Βενετία προερχόμενος οδικώς από τη Ρώμη, λίγο μόλις διάστημα πριν από την

²⁷¹⁷ «Απεδείκνυσαν δὲ καὶ πολλοὺς τῶν διὰ τῆς Ἰταλίας ὁδοιπορούντων, τοὺς μὲν τάφοδια μέχρι καὶ τῶν χιτωνίσκων ἀφηρημένους, τοὺς δὲ καὶ στρεβλωθέντας καὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων μελῶν ἕνια περικεκομμένους ἀναγκάζεσθαι τὸ λειψθὲν τοῦ σώματος τῶν Κροίσου θησαυρῶν ἐξωνεῖσθαι, τινὰς δὲ καὶ πρὸς τὰς βασάνους ταύτας οὐκ ἀντισχόντες αὐταῖς ἐναποθανεῖν» (Ἐπιστ. 443, 20-24, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409).

²⁷¹⁸ Ἐπιστ. 442, 23-24, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 406.

²⁷¹⁹ «Ἴν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡμᾶς πειραθῆσθαι προὔλεγον, εἰ τὰ συμφέροντα συμβουλευόντων αὐτῶν μένειν οὐκ ἀνασχοίμεθα» (Ἐπιστ. 443, 24-26, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409).

²⁷²⁰ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 210. Συναφῶς, βλ. επίσης *Appendix C*, 2 και *D*, 9, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 433-434 και 440. Για τον Migliorati βλ. περισσότερα στα A. Kneer, «Zur Vorgeschichte Papst Innocenz VII.», *Historisches Jahrbuch* 12 (1891), σ. 347-351. H. Finke, «Zum Konzilsprojekte Innocenz VII.», *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 7 (1893), σ. 483-485. F.-P. Bliemetzrieder, «Die Konzils-idee unter Innocenz VII. und König Ruprecht von der Pfalz», *Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und dem Cistercienser Orden* 27 (1906), σ. 355-368. M. Marchal-Verdoodt, «Deux actes inédits d'Innocent VII, relatifs aux Hospitaliers de Chantraine. Une influence du Grand Schisme sur la fiscalité pontificale pendant les années 1404-1406», *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 35 (1963), σ. 115-120. M. Maillard-Luybaert, «Une lettre d'Innocent VII du 2 octobre 1405 à propos du retour de Liège à l'obédience romaine», *RHE* 72 (1977), σ. 54-60. H. Diener, «Kanzleiregister der Päpste Bonifaz IX., Innocenz VII., Gregor XII., Alexander V. und Johannes XXIII. (1389-1415). Verluste und Bestand», στο E. Gatz (Hrsg. v.), *Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Vatikanisches Archiv. Studien zu Ehren von Hermann Hoberg*, Bd. I, (Miscellanea Historiae Pontificiae 45), Roma : Università Gregoriana, 1979, σ. 107-133. C. Di Cave, «Gubernatores Camerae almae Urbis Romae, Gubernatores Libertatis Reipublicae Romanorum. Un conflitto politico e istituzionale durante il pontificato di Innocenzo VII.», *Archivio della Società Romana di Storia Patria* 124 (2001), σ. 141-174.

²⁷²¹ Ἐπιστ. 443, 42-44, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 410.

άφιξή του γηραιού πολιτικού εκεί²⁷²². Τούτο σημαίνει, ότι ένα χερσαίο ταξίδι εκείνη την εποχή από τη Βενετία με προορισμό την Ρώμη, παρά τις όποιες δυσκολίες, δεν θα ήταν τόσο επικίνδυνο.

Είναι βέβαιο δηλαδή, ότι το πρόσωπο εκείνο που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην απόφαση του Κυδώνη να μεταθέσει τελικά τη μετάβαση στη Ρώμη²⁷²³ και να παραμείνει, έστω και προσωρινά, στη Βενετία, ήταν ο καρδινάλιος *Migliorati*²⁷²⁴, μια προσωπικότητα η οποία εκτός από το υψηλό θρησκευτικό αξίωμα που έφερε, αφού είχε τοποθετηθεί πρόσφατα από τον πάπα «*τῶν περὶ τὴν Βενετίαν πόλεων καὶ τῆς ἄλλης περιοικίδος αὐτοκράτωρ διοικητής*»²⁷²⁵, κατείχε και αμφιλαφή κλασσική, φιλοσοφική και θεολογική παιδεία²⁷²⁶, γεγονός που γοήτευσε τον διανοούμενο πολιτικό, καθώς προσέγγιζε το ιδανικό πρότυπο του θρησκευτικού ηγέτη που οραματιζόταν, όπως συνέβαινε παλαιότερα και με την περίπτωση του επιστήθιου φίλου του πεπαιδευμένου πάπα Γρηγορίου ΙΑ'. Ο καρδινάλιος *Migliorati* λοιπόν, συμβούλεψε και έπεισε τον Δημήτριο να αποφύγει προσωρινά το ταξίδι, υπογραμμίζοντάς του παρηγορητικά, ότι σε μικρό διάστημα, όπως ευελπιστούσε, επρόκειτο να εκλείψουν τα προβλήματα και οι δυσχέρειες της διαδρομής, όποτε θα κατάφερνε να μεταβεί στη Ρώμη και να συναντήσει εκεί «*τὸν κοινὸν ... πατέρα*»²⁷²⁷, εννοώντας τον πάπα.

Παρόλο όμως που ο φιλοδυτικός πολιτικός παρέμεινε στην Βενετία, εμπιστευόμενος τον καρδινάλιο και αναμένοντας την εξομάλυνση των συνθηκών, δεν κατάφερε τελικά να πραγματοποιήσει το ταξίδι του στη Ρώμη, ώστε να συνεχίσει την καταθλιπτική του παραμονή, όπως αναφέρει, στην πολύβουη πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης, εφόσον, ως κατ' εξοχήν εμπορική πόλη, δεν του προκαλούσε κανένα θέλητρο για να εγκατασταθεί μόνιμα εκεί, μιας και παρέμενε παντελώς αδρανής, αφού - όπως σημειώνει ειρωνικά - δεν ασκούσε κάποια εμπορική δραστηριότητα, ενώ απουσίαζε και ο φίλος του Καλόφερος. Έτσι, με το πέρασμα του χρόνου αισθανόταν περισσότερη δυσφορία και κόπωση, αλλά και αναπολούσε με θλίψη και νοσταλγία την Κωνσταντινούπολη και τους φίλους του²⁷²⁸, ώστε να προβληματίζεται έντονα για το νόημα και την αξία της περαιτέρω παραμονής του στην Βενετία, εξετάζοντας πιθανόν εκ νέου την προοπτική της επανόδου του στην *μεγάλην Πόλιν*. Το νόστο για την *πατρίδα* θα πρέπει να καλλιέργησαν στον Δημήτριο ακόμη περισσότερο οι επιστολές που λάμβανε ως απάντηση στις δικές του από φίλους του, όπως πιθανόν ο συμβασιλέας

²⁷²² *Επιστ. 443, 47-50, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 410.*

²⁷²³ *Επιστ. 443, 11-50, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 409-410.*

²⁷²⁴ «*καὶ ταῖς τῶν ἄλλων τοίνυν συμβουλαῖς καὶ ταῖς τοῦ καρδηνάλιου πεισθεῖς, καὶ μάλιστα ταύταις*» (*Επιστ. 443, 46-47, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 410*).

²⁷²⁵ *Επιστ. 443, 28-29, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 409.*

²⁷²⁶ «*πλεῖστα μὲν λόγων καὶ τῆς ἔξω σοφίας ἐπιστάμενος, πολλὴν δὲ καὶ τὴν τῶν θεῶν γνῶσιν συνευλοχῶς*» (*Επιστ. 443, 29-30, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 409*).

²⁷²⁷ *Επιστ. 443, 33-42, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 410.*

²⁷²⁸ *Επιστ. 443, 50-59, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 410.*

Μανουήλ²⁷²⁹ και οπωσδήποτε ο Μανουήλ Καλέκας²⁷³⁰, αλλά και ο Ιωσήφ Βρυέννιος²⁷³¹, μέσω των οποίων του ασκούσαν εμμέσως πιέσεις να επιστρέψει και να συνδράμει στον αγώνα για τη διάσωση της δοκιμαζόμενης Αυτοκρατορίας.

Κατά το διάστημα της παραμονής του στην πόλη του Αγίου Μάρκου ωστόσο, είναι πολύ πιθανό ότι είχε την ευκαιρία, παρά τις αντιξοότητες που αντιμετώπιζε, να έρθει σε ουσιαστική επαφή με τους εκεί πνευματικούς κύκλους²⁷³² και οπωσδήποτε να ασκήσει περιορισμένης εκτάσεως διδακτικό καθοδηγητικής φύσεως έργο, λόγω κυρίως της μεγάλης του ηλικίας. Αντίθετα, εκείνος που φαίνεται ότι δραστηριοποιήθηκε έντονα και με επιτυχία στο διδασκαλικό έργο ήταν ο συνοδός του Μανουήλ Χρυσολωράς, ο οποίος παρέδιδε μαθήματα ελληνικών σε φιλομαθείς νέους, μεταξύ των οποίων και σε έναν ενθουσιασμένο με την ελληνική γλώσσα νεαρό λόγιο από την Φλωρεντία, μαθητή του πολιτικού και διανοούμενου *Coluccio Salutati*²⁷³³, τον *Roberto Rossi*²⁷³⁴, ο οποίος είχε έρθει στη Βενετία με σύσταση του δασκάλου του για να διδαχθεί τα Ελληνικά Γράμματα από τον Χρυσολωρά και τον Κυδώνη. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο, εκτός από τον Μανουήλ, ο *Rossi* ανέπτυξε στενές πνευματικές σχέσεις και με τον ηλικιωμένο πολιτικό, ώστε να τον θεωρεί στη συνέχεια και εκείνον ως δάσκαλό του²⁷³⁵. Δεδομένου μάλιστα ότι ο Κυδώνης δεν άσκησε ποτέ, εκτός ίσως από την περίπτωση των Καντακουζηνών και των Παλαιολόγων βασιλοπαίδων, ακραιφνώς διδασκαλικό έργο, πιθανολογούμε ότι και στην περίπτωση του φιλομαθούς νέου από την Φλωρεντία, εκείνος που ανέλαβε να του διδάξει την ελληνική γλώσσα ήταν ο

²⁷²⁹ Τούτο εξάγεται από το γεγονός ότι σε επιστολή που του απευθύνει κατά το διάστημα από τα τέλη του 1389 μέχρι και την άνοιξη του 1390, ο Παλαιολόγος συμβασιλέας παροτρύνει τον Κυδώνη να μην αναχωρήσει για την «άλλοδαπήν» (Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ.* 12, *Τῷ Κυδώνη*, 16-22, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 33).

²⁷³⁰ Καλέκας, *Ἐπιστ.* 4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 172-173 και Ιωαννίδης, *Σημειώσεις*, σ. 93.

²⁷³¹ Όπως του εύχεται μάλιστα ο φίλος και θρησκευτικός του αντίπαλος «καί γε τῆς βασιλίδος εἰς βασιλεία ἐπανελθόντα σε ὅσον οὕτω πυθέσθαι. Καί γάρ ἐμοί τήν σὴν ἀποστασίαν ἐνθυμουμένω, τὸ ταλαίπωρον ἡμῶν γένος ταλανίζειν ἔπεισι καὶ ἀποδύρεσθαι τῆς ζημίας, ἄνδρα τοιοῦτον ἀποβαλὸν» (*Ἐπιστ.* 4, *Τῷ Κυδώνη*, έκδ. Ευγενίου Βουλγάρεως, *Τα Παραλειπόμενα*, σ. 133-134).

²⁷³² Πρβλ. Christov, *Demetrios Kydonos*, σ. 256.

²⁷³³ Για τον Salutati, βλ. συνοπτικά B.L. Ullmann, *The Humanism of Coluccio Salutati*, Padova : Antenore, 1963. C. Bianca (a cura di), *Coluccio Salutati e l'invenzione dell'Umanesimo. Atti del Convegno (Firenze, 29-31 ottobre 2008)*, (Libri - Carte - Immagini 3), Roma : Edizioni di Storia e Letteratura, 2010. R. Cardini - P. Viti. (a cura di), *Le Radici Umanistiche dell'Europa. Coluccio Salutati Cancelliere e Politico. Atti del Convegno internazionale del Comitato nazionale delle celebrazioni del VI centenario della morte di Coluccio Salutati (Firenze-Prato, 9 - 12 dicembre 2008)*, Firenze 2012.

²⁷³⁴ Salutati, *Ep.* XIII, *A Demetrio Cidonio*, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, III, σ. 108. Συναφώς, βλ. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 72. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 43. Κυψ, *Πουσκας*, σ. 202.

²⁷³⁵ «peritissime mi Dimitri, quam michi per communem in doctrina filium Rohertum Ressum tam ardenti mentis affectu iussisti nomine tue dignationis impendi» (Salutati, *Ep.* XIII, *A Demetrio Cidonio*, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, III, σ. 105-106). Για την αλληλογραφία του Δημητρίου με το Salutati, βλ. B.L. Ullmann, *The Humanism of Coluccio Salutati*, σ. 119 εξ.

Χρυσολωράς, ενώ ο Δημήτριος προσπάθησε να τον εισαγάγει βαθύτερα στο πνεύμα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και παράδοσης με μάλλον εξαιρετικά θετικά αποτελέσματα, εφόσον ο *Rossi*, επιστρέφοντας στην πόλη του, περιέγραψε με ενθουσιασμό την εμπειρία του από την εκμάθηση της ελληνικής στον καγκελάριο *Salutati*²⁷³⁶. Η μεγάλη επιτυχία στο διδακτικό έργο του Χρυσολωρά στη Βενετία όπως φαίνεται, αλλά και οι στενές σχέσεις που ανέπτυξε με τον *Rossi*, όπως και ο σύνδεσμος με τον *Salutati*, συνέβαλλαν προκειμένου να προσελκύσει αργότερα στην Κωνσταντινούπολη και άλλον μαθητή από την Φλωρεντία, τον *Iacopo Angeli da Scarperia*, αλλά και να λάβει την άνοιξη του 1396 πρόσκληση για να διδάξει την αρχαία ελληνική γλώσσα και γραμματεία στην μετέπειτα περίφημη πόλη των Μεδίκων²⁷³⁷.

Ωστόσο, παρά τις μεγάλες τιμές που απήλαυσε ο Δημήτριος στη Βενετία, δεν πείστηκε τελικά να παραμείνει μόνιμα εκεί, εφόσον δεν μπορούσε να αποδεχθεί, όπως ισχυρίζεται, την αδυσώπητη εμπορική νοοτροπία των Βενετών και ίσως να συνηθίσει το υγρό κλίμα της πόλεως, αλλά και διότι απέτυχε να εκπληρώσει τον βασικό του στόχο, που ήταν να μεταβεί στη Ρώμη και οπωσδήποτε να συγκατοικήσει με τον Καλόφερο, ενώ νοσταλγούσε καθώς φαίνεται έντονα πλέον και την πατρίδα. Η επιδίωξή του να μεταβεί, ακόμη και μετά τον αποκλεισμό της έλευσης του Καλόφερου, στην Ρώμη όπου διέθετε ευρύ φιλικό κύκλο, οφείλεται στην επιθυμία του, όπως σημειώνει, να προσευχηθεί στους αποστολικούς τάφους, αλλά και μάλλον να παραμείνει εκεί, σύμφωνα και με τις υποσχέσεις που είχε δώσει κατά το παρελθόν, προκειμένου να ενταχτεί στην υπηρεσία του παπικού θρόνου²⁷³⁸, όπου θα είχε τη δυνατότητα να εργαστεί εντατικά για την υπόθεση της εκκλησιαστικής ένωσης και την σύναψη συμμαχίας με σκοπό την διάσωση της Αυτοκρατορίας που κινδύνευε να υποταχτεί στους Οθωμανούς.

Μια τέτοια προσπάθεια μάλιστα, η οποία δεν φάνταζε εξαιτίας των διαφόρων προσκομμάτων και των δυσκολιών της διαδρομής εφικτή σύντομα²⁷³⁹, κατέστη πολύ περισσότερο αναγκαία κατά το διάστημα της απουσίας του ηλικιωμένου πολιτικού από την *μεγάλην Πόλιν*, εφόσον οι τύχες της εξαρτούνταν πλέον από τον επικυρίαρχο νέο σουλτάνο Βαγιαζήτ, ο οποίος ενώ αρχικά ευνόησε

²⁷³⁶ «*quodque te Deus in Latium appulerit, cum Venetias tu et Manuel vidistis, ubi, cum primum Robertum amicabilem suscepisti fecerisque doceri, multorum animos ad linguam Helladam accendisti*» (*Salutati, Ep. XIII, A Demetrio Cidonio*, 20-23, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, III, σ. 108). Επίσης, βλ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 102.

²⁷³⁷ Επ' αυτού, πρβλ. *Salutati, Ep. XVI, A Iacopo Angeli da Scarperia*, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, III, σ. 129-132 και C. Bianca, «Traduzioni interlineari dal greco nel circolo del *Salutati*: *Jacopo Angeli, Niccolò Niccoli, Leonardo Bruni?*», στο R. Maisano - A. Rollo, (a cura di), *Manuele Crisolora*, σ. 133-150.

²⁷³⁸ «*καὶ τοῖς πανευφήμοις Ἀποστόλοις ἀφοσιώσασθαι, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοῦναι*» (*Ἐπιστ.* 443, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409). Σε άλλη επιστολή του επίσης αναφέρει ότι επιθυμούσε να μεταβεί στη Ρώμη, προκειμένου «*τοῖς θείοις Ἀποστόλοις τὴν εὐχὴν ἀποδώσων*» (*Ἐπιστ.* 442, 18-19, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 406).

²⁷³⁹ *Ἐπιστ.* 443, 14-17, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 409.

μαζί με τους Γενουάτες από την άνοιξη μέχρι και τον Σεπτέμβριο του 1390²⁷⁴⁰ την πραξικοπηματική κατάληψη του θρόνου από τον φιλόδοξο και φιλοσθωμανό Ιωάννη Ζ', στη συνέχεια εγκατέλειψε τον ευνοούμενό του, ώστε να αποκατασταθεί και πάλι στο θρόνο του ο Ιωάννης Ε'²⁷⁴¹ με τη δραστηριότητα του Μανουήλ²⁷⁴², τον οποίο ο αυτοκράτορας κατέστησε επισήμως πλέον συμβασιλέα και διάδοχό του. Η ανατροπή του Ιωάννη Ζ' και η βεβαιότητα πλέον του Δημητρίου για τη διαδοχή του θρόνου από τον πρώην μαθητή του βασιλέα, σε συνδυασμό με την άκαρπη αναμονή του Καλόφερου και την ατελέσφορη προσπάθεια για μετάβαση στη Ρώμη, είναι πολύ πιθανό να αποτέλεσαν τις κυριότερες αιτίες της απόφασής του να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι, μόλις συνειδητοποίησε ότι δεν επρόκειτο να επανέλθει ο Ιωάννης από την Κύπρο, αλλά και ότι τα προσκόμματα που έθεταν οι φίλοι του δεν επρόκειτο να αρθούν ή οι δυσκολίες της διαδρομής προς τη Ρώμη να εκλείψουν, ο ηλικιωμένος πολιτικός κατέληξε ουσιαστικά στην απόφαση για επάνοδο στην πατρίδα²⁷⁴³ περί τα τέλη του φθινοπώρου ή το χειμώνα του 1390/91, δέκα μήνες δηλαδή μετά την αποχώρησή του από τη Κωνσταντινούπολη, δεδομένου ότι δεν μπορούσε πλέον να παρατείνει την παραμονή του στην *Ιταλίαν* χωρίς την παρουσία του πολύπειρου στις σχέσεις με τη Δύση Καλόφερου²⁷⁴⁴.

Τα σχέδια του Κυδώνη για επαναπατρισμό ωστόσο, φαίνεται είτε ότι διέρρευσαν, είτε ότι τα ανακοίνωσε ο ίδιος στους Βενετούς φίλους του, γεγονός που κινητοποίησε πιθανότατα αμέσως τις αρχές της πόλεως, οι οποίες σε μια ύστατη προσπάθεια να τον δελεάσουν και να τον δεσμεύσουν για να παραμείνει μόνιμα εκεί αποφάσισαν να του απονείμουν επίσημα την ιδιότητα και τα προνόμια του *πολίτη της Βενετίας*²⁷⁴⁵. Πράγματι, σε ειδική τελετή που έλαβε χώρα στις 20 Ιανουαρίου 1391, ο δόγης *Antonio Vener* (1382-1400) απέδωσε στον εξέχοντα πολιτικό και πνευματικό άνδρα την βενετική υπηκοότητα, αναγνωρίζοντας,

²⁷⁴⁰ Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 46 εξ. Радић, *Време Јована V*, σ. 448 εξ. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 64 εξ. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 311 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 220 εξ.

²⁷⁴¹ *Βραχέα Χρονικά*, 7, 22, και 10, II, 6, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 69 και 103. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 27-29. Charanis, *Strife*, σ. 303-304. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 39-41 και 45-51. Barker, *Manuel II*, σ. 72-73 και 76-78. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 342-343. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 248. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 458-459. Dennis, *The Letters*, σ. 15. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6.

²⁷⁴² Ο Μανουήλ μετέβη στη Λήμνο προκειμένου να εξασφαλίσει στρατιωτική βοήθεια, κάτι που έγινε τελικά με τη συνδρομή των Ιωαννιτών ιπποτών της Ρόδου. Επ' αυτού Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 50 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 76 εξ. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 315 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 222 εξ.

²⁷⁴³ «*Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐπάνοδον πάλιν ὠθεῖ, συναπολούμενον ὡς ἔοικε τῇ πατρίδι*» (Επιστ. 436, 64-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 395).

²⁷⁴⁴ Ο Κυδώνης, σημειώνει επ' αυτού η Kianka, (*Demetrius Cydones*, σ. 210) : «*not wishing to remain in Italy without the support of his friend Calopherus*».

²⁷⁴⁵ Το έγγραφο απόδοσης στον Δημήτριο των δικαιωμάτων του βενετού πολίτη βλ. στο R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 452-453. Αναλυτικά επ' αυτού βλ. Loenertz, *Démétrius-Venise*, σ. 125-126. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 43-44. Dennis, *Kydones-Venice*, σ. 495-502. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263. Куш, *поскаж*, σ. 200. Ειδικότερα για τη βενετική υπηκοότητα βλ. Μαλτζέζου, *Βενετική υπηκοότητα*, σ. 1-16.

σύμφωνα με το επίσημο έγγραφο, τον εξηταπεντάχρονο διανοούμενο ως άνδρα «*nobilis et eximia sapientiae*», εγκωμιάζοντας επιπλέον την ακεραιότητα της πίστης του, όπως και την βαθιά του ευσέβεια ως Ρωμαιοκαθολικού πιστού²⁷⁴⁶. Η κίνηση αυτή των βενετικών αρχών στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία δεν ήταν καθόλου τυχαία, ούτε είχε ως σκοπό μόνο να τιμήσει τον πολύπειρο και σοφό άνδρα, εφόσον η εκδήλωσή της λίγο πριν την αναχώρησή του ήταν ενταγμένη στο πλαίσιο της στρατηγικής και του όλου σχεδιασμού της πολιτικής και πνευματικής ηγεσίας της Γαληνοτάτης ως η ύστατη προσπάθεια να διασφαλιστεί η μόνιμη εγκατάστασή του στην πόλη τους, αλλά και να ματαιωθεί η ειλημμένη πλέον απόφασή του να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη²⁷⁴⁷.

Η απόφαση του Κυδώνη όμως για επάνοδο στην πατρίδα φαίνεται πως ήταν τελεσίδικη, γι' αυτό και λίγο αργότερα τον Φεβρουάριο του 1391, με αφορμή την πληροφορία που έλαβε για το θάνατο του Ιωάννη Ε' και την επικείμενη άνοδο στο θρόνο του Μανουήλ, αναχώρησε για την *μεγάλην Πόλιν*, παρόλο που τα πράγματα εξελίσσονταν ακόμη πιο δύσκολα για την Αυτοκρατορία, η οποία μετά την αποκατάσταση στο θρόνο του ασθενούς και σχεδόν ανήμπορου Ιωάννη Ε' εξακολουθούσε να παραμένει στην πραγματικότητα ακυβέρνητη και ανυπεράσπιστη. Εκτός από τον έκπτωτο Ιωάννη Ζ', που είχε καταφύγει μετά την απομάκρυνσή του από το θρόνο στην Σηλυβρία²⁷⁴⁸ και κατόπιν στην αυλή του Βαγιαζήτ, και ο συναυτοκράτορας πλέον Μανουήλ, όπως θα φανεί στην επόμενη παράγραφο, κλήθηκε, παράλληλα με την καταβολή του δυσβάστακτου φόρου υποτέλειας²⁷⁴⁹, να συνδράμει, αντικαθιστώντας τον κατάκοιτο πατέρα του, το φθινόπωρο του 1390²⁷⁵⁰ τις πολεμικές επιχειρήσεις του σουλτάνου και μάλιστα να λάβει μέρος στην κατάκτηση της Φιλαδέλφειας, η οποία αποτελούσε την τελευταία υπό σχεδόν βυζαντινό έλεγχο πόλη σε μικρασιατικό έδαφος²⁷⁵¹, αφήνοντας ακέφαλη ουσιαστικά και χωρίς άμυνα την *μεγάλην Πόλιν*.

²⁷⁴⁶ *Privilegium nobilis viri domini Demitrii Chydhoni de Constantinopoli gratie de secundum usum habitanto Venetiis*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 452-453.

²⁷⁴⁷ *Επιστ. 443*, 58-79, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 410-411.

²⁷⁴⁸ Barker, *John VII*, σ. 223. Barker, *Manuel II*, σ. 78 και 112. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 82 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 223.

²⁷⁴⁹ Στην *Επιστ. 442*, (34-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 407) υπάρχουν σαφείς ενδείξεις για αισθητά αυξημένο φόρο υποτέλειας σε σχέση με τον προηγούμενο. Επ' αυτού, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 308. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 331 και Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 12.

²⁷⁵⁰ Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 1-4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77 και Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 58. Ignatius of Smolensk, *Journey*, έκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers*, σ. 103. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 79 εξ και 82 εξ. Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 304 εξ. Djurić, *Crépuscule*, σ. 59. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 249. Ο Reinert, (*Palaiologoi*, σ. 330 εξ.) παρατηρεί μάλιστα, ότι ο Βαγιαζήτ απαίτησε ουσιαστικά την παρουσία του Μανουήλ με στρατό στην Προύσα για να συγκατατεθεί στην αποκατάσταση του Ιωάννη Ε' στον αυτοκρατορικό θρόνο. Βλ. επίσης Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 223 εξ.

²⁷⁵¹ Επ' αυτού, βλ. Χαλκοκονδύλης, *Αποδείξεις Ιστοριών*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 58. Επίσης, βλ. Άμαντος, *Σχέσεις*, Α', σ. 80 εξ. Charanis, *Strife*, σ. 305-306. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 249. Schreiner,

Εκτός αυτού όμως και ο βαριά ασθενής Ιωάννης Ε΄ εξαναγκάστηκε από τον σουλτάνο εκείνη την περίοδο να κατεδαφίσει τις οχυρωματικές εγκαταστάσεις που είχε μόλις αποπερατώσει κοντά στη Χρυσή Πύλη²⁷⁵², γεγονός που, σε συνδυασμό με την απειλή εκ μέρους του σουλτάνου για τύφλωση σε αντίθετη περίπτωση του Μανουήλ²⁷⁵³, τον συνέτριψε ψυχικά και τον οδήγησε στο θάνατο στα μέσα Φεβρουαρίου²⁷⁵⁴, ταλαιπωρημένο εξαιρετικά από την βαριά αρθρίτιδα που τον είχε ακινητοποιήσει στο κρεβάτι²⁷⁵⁵, απογοητευμένο βαθιά από την παγίωση της οδυνηρής υποτέλειας στους Οθωμανούς, αλλά και πεπεισμένο, καθώς επιβεβαιώνονταν πλέον οι φόβοι του, ότι μετά την κατεδάφιση των οχυρωματικών έργων είχε ενταχτεί πλέον στα άμεσα σχέδια του Βαγιαζήτ η κατάληψη της *μεγάλης Πόλεως* και η υποταγή της Αυτοκρατορίας.

Μόλις πληροφορήθηκε την είδηση του θανάτου του πατέρα του ο Μανουήλ, αναχώρησε από την αυλή του σουλτάνου στην Προύσα²⁷⁵⁶ και απέκτησε τον έλεγχο στην Κωνσταντινούπολη, ανερχόμενος στο θρόνο στις 8 Μαρτίου 1391²⁷⁵⁷. Η είδηση που έλαβε ο Κυδώνης μετά τα μέσα Φεβρουαρίου ότι ο μαθητής και φίλος του επρόκειτο να αναλάβει «τὸ σκῆπτρον», τον έπεισε πλέον ότι θα έπρεπε να επιστρέψει στην πατρίδα το συντομότερο δυνατό, καθώς, εκτός από την υπόσχεση που του είχε δώσει προφανώς λίγο πριν αναχωρήσει την άνοιξη του 1390, θεωρούσε αναγκαία την παρουσία του κοντά στο νέο αυτοκράτορα και στην

Philadelphieia, σ. 405 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 78-79. I. Beldiceanu-Steinherr, «Notes pour l'histoire d'Alaşehir (Philadelphie) au xive siècle», στο H. Ahrweiler (ed. par), *Philadelphie et autres études*, (Byzantina Sorbonensia 4), Paris : Publications de la Sorbonne, 1984, σ. 17-37. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 460. Ραδιή, *Време Јована V*, σ. 459. Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 95.

²⁷⁵² Βραχέα Χρονικά, 7Α, 23, και 10, 7, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 69 και 103-104. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 80. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 460. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 223.

²⁷⁵³ Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 4-7, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77 και Barker, *Manuel II*, σ. 80 και 467-468. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 52. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 303, 331-332 και 342.

²⁷⁵⁴ Ο θάνατος του Ιωάννη Ε΄ τοποθετείται από τις πηγές μεταξύ 15 και 17 Φεβρουαρίου. Επ' αυτού, βλ. Βραχέα Χρονικά, 7, 23 · 10, 7 · 12, 4 · 14, 103, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 69 · 103-104 · 110 και 154. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 4, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Για την ημερομηνία και τις συνθήκες θανάτου του αυτοκράτορα, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 80 εξ. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 53. Ραδιή, *Време Јована V*, σ. 458 εξ και 460. Schreiner, *Kleinchroniken, II.*, σ. 345 και Appendix 1, 57-58, σ. 615. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 44. Мешановић, *Јован VII Παλεолог*, σ. 83 εξ.

²⁷⁵⁵ Ραδιή, *Време Јована V*, σ. 448.

²⁷⁵⁶ Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Barker, *Manuel II*, σ. 72. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 333. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 224 και Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 13-14.

²⁷⁵⁷ Βραχέα Χρονικά, 7, 23, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 69. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 306. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 52-53. Βακαλόπουλος, *Μακεδονία*, σ. 61. Djurić, *Crépuscule*, σ. 59. Barker, *Manuel II*, σ. 72 εξ και 82 εξ. Ραδιή, *Време Јована V*, σ. 460. Schreiner, *Hochzeit*, σ. 75. Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ΄*, σ. 249. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 333. Βακαλόπουλος, *Θεσσαλονίκη*, σ. 166. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 44. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 460. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 224. Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, σ. 238 και Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 13 εξ.

μεγάλην Πόλιν που κινδύνευε να καταληφθεί από τους Οθωμανούς²⁷⁵⁸, ευελπιστώντας ότι η πολιτική του επαναδραστηριοποίηση στο πλευρό του Μανουήλ Β΄ θα αποτελούσε «*ώφέλειαν τῆς τε πατρίδος καὶ τῶν φίλων*»²⁷⁵⁹, προκειμένου να συμβάλλει στην αποσόβηση του οθωμανικού κινδύνου, αλλά και στην αναθέρμανση των σχέσεων με τον παπικό θρόνο. Άλλωστε το ταξίδι στην *Ἰταλίαν* τον είχε απογοητεύσει πλήρως, εφόσον δεν κατάφερε τελικά να εκπληρώσει τους σκοπούς του, ώστε, ένα έτος περίπου μετά την άφιξή του στην πόλη του Αγίου Μάρκου αποφάσισε, καθώς αισθανόταν καθημερινά περισσότερη πλήξη και πικρία εκεί²⁷⁶⁰, να επανέλθει με βενετικό πλοίο στην Κωνσταντινούπολη, όπου αποβιβάστηκε περί τα μέσα Μαρτίου του 1391²⁷⁶¹.

3. Η άνοδος στο θρόνο του Μανουήλ Β΄ και ο Δημήτριος ως αυτοκρατορικός 'Σύμβουλος' στην Κωνσταντινούπολη (1391-1396)

Κατά την άνοδο στο θρόνο του Μανουήλ Β΄ και την επάνοδο του Κυδώνη από τη Βενετία την άνοιξη του 1391, η Κωνσταντινούπολη εξακολουθούσε να μαστίζεται από φοβερή ανέχεια, εξαιτίας κυρίως του υπέρογκου φόρου υποτέλειας που καταβαλλόταν στο σουλτάνο²⁷⁶². Το γεγονός αυτό επέφερε πολύ έντονη εσωτερική αναταραχή²⁷⁶³ που οφειλόταν στη μεγάλη πείνα του πληθυσμού από την σημαντική έλλειψη βασικών υλικών αγαθών. Έτσι, ο ηλικιωμένος πολιτικός χάρηκε μεν που επέστρεψε στην *πατρίδα*, δεχόμενος μάλιστα για την κίνησή του αυτή και τους επαίνους των συμπολιτών του²⁷⁶⁴, τον έθλιψε όμως βαθιά η τραγική κατάσταση την οποία συνάντησε στην *μεγάλην Πόλιν*, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι, ενώ απουσίαζε στη Βενετία, απώλεσε από τον πνευματικό του κύκλο και τον Μάξιμο Χρυσοβέργη²⁷⁶⁵, ο οποίος αποχώρησε από την υπηρεσία του νέου αυτοκράτορα και εγκαταβίωσε στη μονή των Δομινικανών του Πέραν²⁷⁶⁶.

²⁷⁵⁸ *Επιστ.* 442, 23-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 406-407.

²⁷⁵⁹ *Επιστ.* 442, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 406.

²⁷⁶⁰ *Επιστ.* 443, 58-59, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 410.

²⁷⁶¹ Για την χρονολόγηση της επανόδου του, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 44 και Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263.

²⁷⁶² Πρβλ. *Επιστ.* 442, 34-37, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 407. Επίσης, βλ. Charanis, *Strife*, σ. 308. Reinert, *Palaiologoi*, σ. 331. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 225. Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 12.

²⁷⁶³ *Επιστ.* 443, 61-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 410 και *Επιστ.* 442, 30-33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 407.

²⁷⁶⁴ *Επιστ.* 442, 69-70, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 408.

²⁷⁶⁵ Για το Μάξιμο Χρυσοβέργη, βλ. Mercati, *Notizie*, σ. 101 εξ. Loenertz, *Oeuvres Bryennios*, σ. 20 εξ. Beck, *Kirche*, σ. 742. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 57 εξ. A.-M. Talbot, «Chrysoberges, Maximos», *ODB I* (1991), σ. 451. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 213 εξ.

²⁷⁶⁶ *Επιστ.* 443, 70-73, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 411.

Ωστόσο και παρόλο που η απόφαση του Χρυσοβέργη να ασπαστεί το μοναχικό βίο απογοήτευσε βαθιά την διανοούμενο πολιτικό²⁷⁶⁷, δεδομένου ότι όπως γράφει στον μαθητή του δεν θα είχε τη δυνατότητα να τον επισκέπτεται - φοβούμενος τις αντιδράσεις των οπαδών της «*έτέρας μερίδος*», δηλαδή των Γενουατών του Πέραν και των οπαδών του Ιωάννη Ζ', εναντίον του²⁷⁶⁸ -, στην επιστολή που του απευθύνει λίγο μετά την επάνοδό του τον συγχαίρει για την απόφασή του να περιβληθεί το μοναχικό σχήμα²⁷⁶⁹, ενώ όσον αφορά στην επικοινωνία τους, τα πράγματα θα πρέπει να αποκαταστάθηκαν μάλλον σύντομα, εφόσον θα επισκεπτόταν πλέον ο Χρυσοβέργης ως Δομινικανός μοναχός τον Κυδώνη στην *μεγάλην Πόλιν*, αναπτύσσοντας μαζί του στενότερη σχέση και αγαστή συνεργασία καθ' όλη την περίοδο της τελευταίας του παραμονής εκεί μέχρι το 1396. Ο Μάξιμος, όπως και ο Καλέκας, θεωρούσε τον Δημήτριο, με τον οποίο είχε γνωριστεί ως μέλος του πνευματικού κύκλου του Μανουήλ Παλαιολόγου στις αρχές της δεκαετίας του 1380²⁷⁷⁰, ως πνευματικό του πρότυπο και γι' αυτό, ενώ τέθηκε κάτω από την πνευματική εποπτεία του επίσης Δομινικανού και κοινού μάλλον με τον Κυδώνη πνευματικού πατέρα, ιερομονάχου Ηλία²⁷⁷¹, επιδόθηκε παράλληλα στην εκμάθηση της λατινικής γλώσσας στη μονή του Πέραν, αλλά και στη σπουδή της θωμιστικής θεολογίας υπό την καθοδήγησή του Δημητρίου, εντρυφώντας μάλιστα στη σκέψη του Ακινάτη κυρίως από τις ελληνικές μεταφράσεις των έργων του μεγάλου σχολαστικού που είχε εκπονήσει ο δάσκαλός του²⁷⁷².

Η θλίψη που αισθάνθηκε όμως ο γηραιός πολιτικός από την τραγική εικόνα της *μεγάλης Πόλεως* ήταν τόσο βαθιά, ώστε, όπως τόνιζε, «*ταῦτά μοι καθημέραν κεντεῖ τὴν ψυχὴν καὶ ἑμαυτῶ τῆς ἐπανάδου μέμφεσθαι πείθει*»²⁷⁷³, εφόσον, πέραν του γεγονότος ότι θεώρησε μάλλον άσκοπη την επάνοδό του, η άφιξή του συνοδεύτηκε και από την επιβάρυνση της υγείας του που εκδηλώθηκε ως βαριά σωματική κατάπτωση, προερχόμενη κυρίως από την καταπόνηση που υπέστη λόγω της μεγάλης του ηλικίας από το κοπιαστικό ταξίδι της επιστροφής στα μέσα του

²⁷⁶⁷ *Επιστ.* 443, 60-62, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 410.

²⁷⁶⁸ *Επιστ.* 443, 73-75, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 411. Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 45. Σχολιάζοντας την αποστροφή αυτή του Δημητρίου η Neciroğlu, (*Byzantium*, σ. 136) παρατηρεί ότι «*since Kydones always remained loyal to John V and Manuel II in the course of the civil wars of the late fourteenth century, he could have only meant by this expression the partisans of John VII who had established themselves in Pera and who no doubt shared with John VII a favorable disposition towards the Genoese*».

²⁷⁶⁹ *Επιστ.* 443, 70-84, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 411.

²⁷⁷⁰ *Επιστ.* 394, *Τῷ Χρυσοβέργη*, 18-23, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 348

²⁷⁷¹ Τον ιερομόναχο Ηλία ονομάζει για το λόγο αυτό «*κοινὸν πατέρα*», από τον οποίο έλαβε πληροφορίες για την άριστη μοναχική πολιτεία του Χρυσοβέργη στην μονή του Πέραν (*Επιστ.* 443, 75-77, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 411). Επίσης, βλ. *Επιστ.* 428, 28-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 384.

²⁷⁷² *Επιστ.* 333, *Τῷ Χρυσοβέργη*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 266-268. Επίσης Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 213.

²⁷⁷³ *Επιστ.* 443, 64-65, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 410.

χειμώνα. Εξαιτίας μάλιστα του ψύχους και των άστατων θαλάσσιων συνθηκών, όπως αναφέρει, αποβιβάστηκε στο λιμάνι της Κωνσταντινουπόλεως κατάκοπος, απολύτως εξαντλημένος σωματικά, αλλά και εξαιρετικά ταλαιπωρημένος, αδυνατώντας για το λόγο αυτό, παρόλο που θα το επιθυμούσε σφοδρά, να σπεύσει και να συναντηθεί, για να συγχαρεί και παράλληλα να τεθεί άμεσα στη διάθεσή του νέου αυτοκράτορα²⁷⁷⁴. Σκοπός άλλωστε της επανόδου του από την Δύση ήταν να συνδράμει²⁷⁷⁵ με την συσσωρευμένη εμπειρία που διέθετε το έργο του Μανουήλ Β΄, προκειμένου να διασωθεί η παραπαίουσα Αυτοκρατορία, εγκαινιάζοντας όπως πίστευε αρχικά μια νέα πολιτική, όχι πλέον συμβιβαστική και ενδοτική έναντι των Οθωμανών, αλλά περισσότερο φιλική προς την Δύση, ώστε να καταστεί εφικτή η προοπτική για αποστολή στρατιωτικής βοήθειας. Εκτός αυτού όμως, ήταν απαραίτητο επίσης, όπως νόμιζε, να ληφθεί μέριμνα παράλληλα και για την εσωτερική αναδιοργάνωση και σταθεροποίηση της καταστάσεως στην *μεγάλην Πόλιν*, με την εφαρμογή πιθανότατα και πάλι - όπως είχε εισηγηθεί για τη Θεσσαλονίκη το 1382/83 - των αρχών του μοντέλου οργάνωσης, συγκρότησης και λειτουργίας της εκχριστιανισμένης νεοπλατωνικής «*ἀρίστης Πολιτείας*»²⁷⁷⁶, κάτι που προϋποθέτει σαφώς, προσφωνώντας τον νέο αυτοκράτορα στην πρώτη επιστολή που του απευθύνει μετά την έλευσή του, ως «*φιλόσοφον βασιλέα*»²⁷⁷⁷, τον οποίο, όπως του ανέφερε παλαιότερα, «*οὐχ ἡ πορφύρα καὶ τὸ διάδημα μόνον κοσμεῖ, ἀλλ' ὄν καὶ Πλάτων ἰδὼν μᾶλλον ἂν ἢ Διὶ βασιλικὸν μὲν νοῦν βασιλικὴν δὲ ψυχὴν εἶπεν ἐνεῖναι*»²⁷⁷⁸.

Το γεγονός ωστόσο ότι η σοβαρή καταπόνηση που υπέστη από το δύσκολο ταξίδι της επιστροφής περί τα τέλη του χειμώνα του 1391 κατέβαλε σημαντικά τον σχεδόν εβδομηντάχρονο Κυδώνη, κρίθηκε απαραίτητο να παραμείνει στη οικία του για κάποιο διάστημα σχεδόν κλινήρης μέχρι την ανάρρωσή του, ώστε, φτάνοντας στην Κωνσταντινούπολη, να απευθύνει στον Μανουήλ Β΄ σύντομη επιστολή προκειμένου να του αναγγείλει την επάνοδό του μετά «*τὴν μακρὰν πλάνην*»²⁷⁷⁹ στην *Ἰταλίαν* και ταυτόχρονα να τον ενημερώσει για την αδυναμία του να βαδίσει, κάτι που οφείλεται στο γεγονός ότι «*διὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸν πλοῦν τὸ σῶμα ὑπώλισθε*»²⁷⁸⁰, υποσχόμενος όμως, πως, μόλις ανακτήσει τις δυνάμεις του, θα

²⁷⁷⁴ *Ἐπιστ. 430, Μανουήλ βασιλεῖ, 9-12, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 386.*

²⁷⁷⁵ «*Τῆ δὲ ἐπανάδῳ ἡσθῆναι, καὶ ταύτην ὠφέλειαν τῆς τε πατρίδος καὶ τῶν φίλων καλεῖν*» (*Ἐπιστ. 442, 15-16, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 406*).

²⁷⁷⁶ Ο Δημήτριος χαρακτηρίζει την Αυτοκρατορία ως «*Πολιτείαν*». Πρβλ. *Ἐπιστ. 167, Τῷ Καλοφέρῳ, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 38.*

²⁷⁷⁷ *Ἐπιστ. 430, Μανουήλ βασιλεῖ, 11, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 386.* Πρβλ. επίσης Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς-Οικονόμος*, σ. 197 εξ.

²⁷⁷⁸ *Ἐπιστ. 192, Τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 9-15, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 65.*

²⁷⁷⁹ *Ἐπιστ. 430, Μανουήλ βασιλεῖ, 6, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 386.*

²⁷⁸⁰ *Ἐπιστ. 430, Μανουήλ βασιλεῖ, 8-9, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 386.* Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 44-45

σπεύσει να συγχαρεί και να συναναστραφεί τον διανοούμενο βασιλέα, ο οποίος έλαβε «*παρά Θεοῦ τύχη ἀγαθῆ τὸ σκῆπτρον*»²⁷⁸¹.

Επανερχόμενος δηλαδή στην Κωνσταντινούπολη ο Δημήτριος, ήλιπιζε, χωρίς να συνυπολογίσει και πάλι τις δύσκολες συνθήκες της εποχής, ότι θα συνεργαζόταν και θα υπηρετούσε τον νέο λόγιο αυτοκράτορα, ο οποίος, ακολουθώντας το παράδειγμα του παππού του Ιωάννου ΣΤ', θα εφάρμοζε ως φιλόσοφος βασιλεύς στην άσκηση της εξουσίας τις εκχριστιανισμένες πολιτικές πλατωνικές και αριστοτελικές αρχές στην προσπάθειά του να αναδιοργανώσει την *μεγάλην Πόλιν* ως «*ἀρίστην Πολιτείαν*» - ίσως μάλιστα και ως αυγουστίνειας μορφής *Πολιτεία του Θεού* -, προκειμένου να ανακτήσει η Αυτοκρατορία γενικότερα τις απολεσθείσες εσωτερικές της δυνάμεις και να αποτρέψει την επερχόμενη, όπως πίστευε, υποταγή της στους Οθωμανούς.

Παρόλο που δεν μας είναι γνωστό, θα πρέπει ωστόσο να δεχτούμε ότι ο Κυδώνης κατάφερε οπωσδήποτε να συναντηθεί με τον αυτοκράτορα στο διάστημα των τριών μηνών που μεσολάβησαν πριν από την αναχώρησή του τελευταίου από την Κωνσταντινούπολη, στις 8 Ιουνίου 1391, για τη Μικρά Ασία, προκειμένου να εκπληρώσει την υποχρέωση της παροχής στρατιωτικής βοήθειας ως υποτελής στον σουλτάνο Βαγιαζήτ²⁷⁸², αφήνοντας μάλιστα κατά την περίοδο της απουσίας του την αντιβασιλεία στην μητέρα του αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή²⁷⁸³, υποστηριζόμενη προφανώς στο έργο αυτό από τον πολύπειρο πρώην *Μεσάζοντα*. Η στενή φιλία και η πολύ συχνή επικοινωνία του Δημητρίου με το Μανουήλ Β' όμως, αλλά και το γεγονός ότι μετά την ανάρρωσή του και ενόσω βρισκόταν ακόμη στην Κωνσταντινούπολη από την άνοιξη του 1391 μέχρι και το καλοκαίρι του 1396 θα τον επισκεπτόταν σε καθημερινή βάση σχεδόν στο παλάτι, δεν οδήγησε στην ανάληψη εκ μέρους του έμπειρου πολιτικού οποιασδήποτε θέσης στο αυτοκρατορικό επιτελείο, αλλά ούτε και κάποιου αξιώματος, πράγμα που οφείλεται πιθανότατα στην μεγάλη του ηλικία, αλλά και οπωσδήποτε στην σταθερή του επιμονή να μην εμπλακεί εκ νέου επίσημα και δεσμευτικά στην αυτοκρατορική υπηρεσία.

Επειδή όμως ο νέος αυτοκράτορας έτρεφε μεγάλο θαυμασμό στην πολιτική του κρίση και άποψη, όπως επίσης και στη μακρά διπλωματική του πείρα, τον κατέστησε ουσιαστικό σύμβουλό του, εφόσον θα πρέπει να συνήθιζε να συζητά μαζί του και μάλιστα δια μακρών όλα τα ζητήματα της Αυτοκρατορίας, εκτός από το γεγονός ότι μοιραζόταν επίσης μαζί του και τις πνευματικές του ανησυχίες, αλλά και τις λογοτεχνικές του αναζητήσεις. Εξαιτίας αυτού μάλιστα είναι βέβαιο ότι ο

²⁷⁸¹ *Επιστ. 430, Μανουήλ βασιλεῖ, 7*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 386.

²⁷⁸² *Βραχέα Χρονικά, 10,8*, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken, I.*, σ. 104. *Επιστ. 430, Μανουήλ βασιλεῖ* και *Επιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 386 και 386-388. Την αλληλογραφία του αυτοκράτορα εκείνη την περίοδο, βλ. Μαν. Παλαιολόγος, *Επιστ. 14-21*, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 37-63. Επίσης, βλ. Επίσης Charanis, *Strife*, σ. 307 εξ. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 54. Barker, *Manuel II*, σ. 87 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 210. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 465 εξ. Neciroğlu, *Byzantium*, σ. 139. Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 15.

²⁷⁸³ Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 45. Κατώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 224.

Δημήτριος απολάμβανε της αυτοκρατορικής εύνοιας, κάτι που του πρόσφερε πέραν των άλλων προστασία²⁷⁸⁴ και ασφάλεια από τους αντιπάλους του, πολιτικούς και εκκλησιαστικούς, αλλά και προφανώς την απαραίτητη οικονομική στήριξη για να συντηρηθεί, παρέχοντας ως αντίτιμο συμβουλές και πολιτική καθοδήγηση για την αντιμετώπιση των ποικίλων ζητημάτων της Αυτοκρατορίας²⁷⁸⁵, επιμένοντας πιθανότατα στην προοπτική της αναζήτησης βοήθειας από τη Δύση, παρόλο που γνώριζε, ότι εκείνη την περίοδο ο παπικός θρόνος αδυνατούσε να οργανώσει, λόγω του συνεχιζόμενου σχίσματος, οποιασδήποτε μορφής στρατιωτική εκστρατεία για να απαλλάξει την Αυτοκρατορία από τον οθωμανικό κίνδυνο.

Τα όνειρα όμως του ηλικιωμένου πολιτικού για μια νέα αντιτουρκική και παράλληλα φιλοδυτική πολιτική, όπως επίσης και η προσπάθεια αναδιοργάνωσης της *μεγάλης Πόλεως* σύμφωνα με το νεοπλατωνικό πρότυπο, προκειμένου να καταφέρει να αντισταθεί επιτυχώς στην επαπειλούμενη υποταγή της στους Οθωμανούς, εξανεμίστηκαν πολύ γρήγορα και μάλιστα από τη στιγμή που ο Μανουήλ Β΄ αποφάσισε, μεταθέτοντας πιθανότατα τα προηγούμενα σχέδιά τους, να αποδεχθεί, ίσως προσωρινά όπως πίστευε, το καθεστώς της υποτέλειας και να συνεχίσει την πολιτική διαλλαγής με το σουλτάνο, όχι μόνο για να επιχειρήσει την εσωτερική αναδιοργάνωση που σχεδίαζε ή να επιτύχει την διαφύλαξη της Κωνσταντινουπόλεως, αλλά και για να διασφαλίσει την παραμονή του στον θρόνο. Έτσι, μικρό διάστημα μετά την αναχώρηση του για την αυλή του Βαγιαζήτ, ο Κυδώνης του απευθύνει, τον Ιούλιο του 1391, επιστολή τονίζοντάς του εμμέσως ότι θα πρέπει πρωτίστως να συνειδητοποιήσει ότι είναι ο αυτοκράτορας των Ρωμαίων και όχι ένας υποτελής ηγεμόνας, εφόσον σε εκείνον πλέον έχει εμπιστευθεί την ύπαρξή του «*τὸ ὅλον τῶν περιλειπομένων Ῥωμαίων*»²⁷⁸⁶, καλώντας τον για το λόγο αυτό να εγκαταλείψει το συντομότερο την υπηρεσία του στον Οθωμανό ηγεμόνα και να επανέλθει στην *μεγάλην Πόλιν*, προκειμένου να αντιμετωπίσει τα οξύτατα προβλήματα που ταλαιπωρούν και εκείνη, αλλά και τους κατοίκους της²⁷⁸⁷.

Κατά το ίδιο διάστημα επίσης ο Δημήτριος απευθύνει εκτενή επιστολή και στον δεσπότη του Μυστρά Θεόδωρο Παλαιολόγο, όπου περιγράφει την αξιοθρήνητη κατάσταση της *μεγάλης Πόλεως*, η οποία οφείλεται στον ασφυκτικό κλοιό στον οποίο έχει τεθεί πλέον από τον Αύγουστο ή το Σεπτέμβριο του 1391 από τους Οθωμανούς, καθώς επίσης και στη νέα δυναστική έριδα που είχε ξεσπάσει μεταξύ των Μανουήλ Β΄ και Ιωάννου Ζ΄ για τη διεκδίκηση του θρόνου, με συνέπεια να επικρατεί στην πόλη μεγάλη εσωτερική αναταραχή. Την οικτρή αυτή κατάσταση

²⁷⁸⁴ Πρβλ. *Ἐπιστ.* 445, *Τῷ Βασιλεῖ*, 26, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 413

²⁷⁸⁵ Έτσι, όπως του τόνιζε έναν χρόνο πρίν από την άνοδό του στο θρόνο, παροτρύνοντάς τον να μην εγκαταλείψει την Αυτοκρατορία, ως εξής : «*πειθου δὴ μοι καὶ ἀπόδος μὲν ἡμῖν μισθὸν τῆς ἀγαθῆς, ὡς οἶμαι, συμβουλῆς τὸ πεπεῖσθαι τῇ συμβουλῇ· σαυτοῦ δὲ γαλήνην τοῖς λογισμοῖς ᾧ μόνῳ δυνήση λέγων τρικυμίας χωρὶς καὶ κοσμεῖν καὶ ἐστιᾶν τὴν πατρίδα καὶ κλυδωνιζομένην ἀνέχειν ταῖς συμβουλαῖς*» (Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ.* 12, *Τῷ Κυδώνη*, 23-26, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 33).

²⁷⁸⁶ *Ἐπιστ.* 444, 18-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 412.

²⁷⁸⁷ *Ἐπιστ.* 444, 20-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 412.

που ζει εντός της μεγάλης Πόλεως ο Κυδώνης αποτυπώνει με ζοφερό τρόπο στον Παλαιολόγο δεσπότη. Ο σχεδόν πλήρης χερσαίος αποκλεισμός της από τους Οθωμανούς, κυρίως όμως η απαγόρευση των αγροτικών εργασιών και της συλλογής αγαθών - τα οποία νέμονταν οι πολιορκητές - από την θρακική ενδοχώρα για την συντήρηση των κατοίκων της, σε συνδυασμό με τον επαχθή και δυσβάστακτο φόρο υποτέλειας - για την συγκέντρωση του οποίου μάλιστα δεν επαρκούσαν τα δημόσια έσοδα, ώστε, για να ικανοποιηθεί η απληστία των «βαρβάρων», ήταν απαραίτητο «καὶ τοὺς πένητας ἀργυρολογεῖσθαι»²⁷⁸⁸, οδηγούσε τους πολίτες της σε εξαθλίωση και απόγνωση από τις στερήσεις και την πείνα, με συνέπεια η υποταγή να θεωρείται από μεγάλο μέρος τους ως η μόνη δυνατότητα «τῶν ἔνδον κακῶν αὐτοὺς ἀπαλλάξειν»²⁷⁸⁸.

Εκτός από το πρόβλημα της επιβίωσης των κατοίκων όμως, τα πράγματα δυσκόλευε ακόμη περισσότερο στην μεγάλην Πόλιν και η εντεινόμενη δυναστική αλληλομαχία, «τὸ ἀρχαῖον κακὸν ..., ἡ τῶν βασιλέων περὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰδῶλου διχόνοια»²⁷⁸⁹. Ο ανταγωνισμός για τη διεκδίκηση του θρόνου είχε μετατρέψει τους δύο ηγεμόνες σε πειθήνια όργανα του σουλτάνου, ώστε, επειδή ήταν εκείνος, που ως άτυπος αλλά ουσιαστικός νομέας της, θα αποφάσιζε το ποιός από τους δύο θα μπορούσε να την κατέχει και να την ασκεί, ήταν απαραίτητο «ἀμφοτέροις ... θεραπεύειν τὸν βάρβαρον», δηλαδή να τηρούν απαρέγκλιτα τις εντολές του και να ικανοποιούν τις όποιες επιθυμίες του, καθώς επίσης και να τον ακολουθούν υποχρεωτικά, αλλά και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στις στρατιωτικές του επιχειρήσεις. Αυτό είχε ως συνέπεια η μεγάλη Πόλις να στερηθεί τους υπερασπιστές της και να παραμείνει απροστάτευτη και εγκαταλειμμένη, ώστε να μετατραπεί ουσιαστικά σε έτοιμο δώρο για τους εχθρούς, όταν θα αποφάσιζαν να την καταλάβουν²⁷⁹⁰.

Την τραγική εσωτερική κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη από τις ποικίλες στερήσεις μάλιστα επιδεινώνει ακόμη περισσότερο ο φοβερός διχασμός του λαού από την συνεχιζόμενη δυναστική έριδα, εφόσον είχαν σχηματιστεί δύο παρατάξεις πολιτών («μερίδες») που υποστήριζαν τον Μανουήλ Β΄ και τον Ιωάννη Ζ΄ αντίστοιχα, οι οπαδοί των οποίων συγκρούονταν διαρκώς μεταξύ τους. Εκτός αυτών όμως, εξαιτίας της απουσίας του αυτοκράτορα είχε επέλθει επίσης σοβαρή κρίση και λάμβαναν χώρα σφοδρές έριδες μεταξύ των διεφθαρμένων αρχόντων στο παλάτι κυρίως, με ζητούμενο το ποιός από αυτούς θα έχει κάθε φορά, ασκώντας το αξίωμά του, την νομή της εξουσίας για να καταχραστεί προς όφελός του περισσότερα δημόσια αγαθά, απειλώντας μάλιστα πως εάν δεν θα ικανοποιούνταν

²⁷⁸⁸ Έπιστ. 442, 33-40, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 407. Επίσης, βλ. Necipoğlu, *Byzantium*, σ. 198-199 και σημ. 33. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 225. Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών*, σ. 16.

²⁷⁸⁹ Έπιστ. 442, 42-44, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 407.

²⁷⁹⁰ Έπιστ. 442, 41-50, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 407. Επίσης, βλ. Ostrogorsky, *État Tributaire*, σ. 52-53. Barker, *Manuel II*, σ. 87 εξ και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 45.

η επιθυμία του, επρόκειτο να αυτομολήσει στους Οθωμανούς για να λάβει μέρος κατόπιν στον αποκλεισμό της μεγάλης Πόλεως²⁷⁹¹, προκειμένου, επειδή θεωρούνταν σχεδόν βέβαιη η υποταγή της, να συμμετέχει και εκείνος μετά την άλωσή της στη νομή των λαφύρων.

Η ζοφερή κατάσταση της μεγάλης Πόλεως, σε συνδυασμό με την συνέχιση της παραμονής του υποτελούς αυτοκράτορα στην Μικρά Ασία δημιουργούσε μεγάλη θλίψη, απογοήτευση και ανασφάλεια στον Δημήτριο, ο οποίος, επειδή υπήρχε σοβαρό ενδεχόμενο να υποταχθεί η Αυτοκρατορία²⁷⁹², κατέληξε στη διαπίστωση ότι ήταν τελικά εσφαλμένη κίνηση η επιστροφή του από την Βενετία²⁷⁹³, ώστε, επειδή αισθανόταν πλέον πως θα έπρεπε και πάλι να αναχωρήσει από ανάγκη και για λόγους προσωπικής του ασφάλειας από την Κωνσταντινούπολη, καταφεύγοντας πιθανότατα στο Μυστρά, να αποκαλύπτει για πρώτη φορά στον Θεόδωρο Παλαιολόγο, προκειμένου να διερευνήσει μάλλον τις προθέσεις του, τα σχέδιά του για ένα νέο ταξίδι που προγραμματίζε με αρχικό προορισμό τη Ρώμη. Έτσι, όπως του αναφέρει, υπολόγιζε να επισκεφτεί, μέσω Βενετίας προφανώς, την Ρώμη για να εκπληρώσει πριν από το θάνατό του την επιθυμία του να προσκυνήσει τους εκεί ευρισκόμενους αποστολικούς τάφους²⁷⁹⁴ και κατόπιν, εάν «μή μοι τήν ὁρμήν ἢ τελευτὴ φθάσασα ἀνακόψει», να επιστρέψει και να εγκατασταθεί, αν του το επιτρέψει εκείνος, στον Μυστρά, ανταποκρινόμενος με τον τρόπο αυτό στην παλιά του πρόσκληση και εκπληρώνοντας, όπως του επισήμαινε, την δική του επιθυμία για φιλοξενία και διαμονή μέχρι το τέλος της ζωής του στην «Πελοπόννησον»²⁷⁹⁵.

Τούτο σημαίνει πιθανότατα ότι ο Κυδώνης, λίγους μήνες μετά την επιστροφή του, εξέταζε πολύ σοβαρά από το φθινόπωρο του 1391 το ενδεχόμενο να πραγματοποιήσει νέο ταξίδι στην *Ιταλίαν*, αλλά όχι πλέον με σκοπό να εγκατασταθεί εκεί, καθώς δεν υπήρχε μετά τον Καλόφερο άλλο κατάλληλο πρόσωπο ως συγκάτοικος και συνοδός για από κοινού διαμονή. Για το λόγο αυτό και σχεδίαζε, όπως θα δούμε στη συνέχεια, μια προσωρινή και ίσως σύντομη μετάβαση στη Ρώμη για πνευματικούς λόγους και ενδεχομένως για μια ύστατη προσπάθεια αναζήτησης στρατιωτικής βοήθειας από τον πάπα, κατόπιν όμως να επιστρέψει μεν στην *πατρίδα*, αλλά όχι πλέον στην ανασφαλή Κωνσταντινούπολη,

²⁷⁹¹ *Επιστ. 442, 51-56, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 407-408 και Charanis, Strife, σ. 309. Σχολιάζοντας τα αναφερόμενα από τον έμπειρο πολιτικό η Neciroğlu, (Byzantium, σ. 142) παρατηρεί ότι «Kydones wrote these lines in connection with the conflict which broke out that year between Manuel II and John VII, with specific reference to the manipulative behavior of their respective supporters at the imperial court. However, the phenomenon he reports was not restricted to this particular event and persisted in later years ...».*

²⁷⁹² *Επιστ. 442, 78-80, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 408.*

²⁷⁹³ *Επιστ. 442, 70-74, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 408.*

²⁷⁹⁴ *Επιστ. 442, 85-87, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 408.*

²⁷⁹⁵ *Επιστ. 442, 87-91, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 408 και Tinnfeld, Briefe, I/I, σ. 45.*

ώστε να διερευνά τις προθέσεις του δεσπότη Παλαιολόγου για εγκατάσταση στο Μυστρά.

Έτσι, επειδή η επιθυμία του Δημητρίου για έστω και προσωρινή μελλοντική παραμονή στη Δύση δεν θα πρέπει να είχε εκλείψει παντελώς, το καλοκαίρι του 1391 αλληλογραφεί και πάλι με τον φίλο του Ιωάννη Καλόφερο που εξακολουθεί να βρίσκεται στην Κύπρο, του οποίου επιθυμεί μάλλον να διερευνήσει εκ νέου τις προθέσεις για μια ύστατη προσπάθεια από κοινού συμβίωσης στην *Ιταλίαν*. Για το λόγο αυτό και με αφορμή την παράταση της παραμονής του Μανουήλ Β΄ στην αυλή του σουλτάνου, διεκτραγωδεί στο φίλο του τις συμφορές της Αυτοκρατορίας, αποκορύφωμα των οποίων, όπως του υπογραμμίζει, συνιστά η υποβάθμιση του αυτοκρατορικού αξιώματος. Ο ευτελισμός του προσώπου του υποτελούς αυτοκράτορα από τους Οθωμανούς ήταν τόσο μεγάλος, ώστε, όπως αναφέρει στον Καλόφερο, «*τήν πολυύμητον τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὥσπερ κόνιν καταπατουμένην ὑπὸ βαρβάρων, οἷς οὐδ' ἀνδραπόδοις ἡξίου πρότερον χρῆσθαι*»²⁷⁹⁶, εφόσον η πρώτη οικουμενική Αυτοκρατορία έχει επιπλέον απολέσει ολόκληρη σχεδόν την επικράτειά της εκτός από την *μεγάλην Πόλιν*, η οποία επίσης, λόγω της απουσίας του αυτοκράτορα από εκεί παραμένει ακέφαλη και γι' αυτό παρομοιάζεται «*ὥσπερ κεφαλὴν χωρισθεῖσαν σώματος τὴν μητρόπολιν*»²⁷⁹⁷.

Η μακρά απουσία του Μανουήλ Β΄ από την «*μητρόπολιν*», όπως εκτιμά ο Κυδώνης, πρόκειται να επιφέρει ως αναπότρεπτη συνέπεια την πτώση της, ώστε να θρηνεί για τους συγγενείς και τους φίλους του που ήδη υποφέρουν εκεί²⁷⁹⁸, αλλά και να επιδιώκει, εφόσον επίκειται η παράδοσή της στους Οθωμανούς, να αναχωρήσει και πάλι, όπως εκμυστηρεύεται στον Καλόφερο, για την Δύση, παρόλο που τον προβληματίζει το γεγονός ότι δεν έχει κάποιον συνοδό, όπως παλαιότερα τον ίδιο, του οποίου η παρουσία και η αρωγή θα τον κάνει, πιθανότατα πλέον και λόγω της μεγάλης του ηλικίας αλλά και της ασθένειας που τον ταλαιπωρούσε²⁷⁹⁹, να αισθάνεται μεγαλύτερη ασφάλεια ανάμεσα στους ξένους²⁸⁰⁰. Με την αποστροφή αυτή θεωρούμε, ότι ο Δημήτριος απευθύνει και πάλι έμμεση, πλην σαφή πρόσκληση προς τον φίλο του, ως το πλέον κατάλληλο πρόσωπο για να τον συνοδέψει, προκειμένου να συναντηθούν και να συμβιώσουν πιθανότατα σε κάποια ιταλική πόλη²⁸⁰¹, πιθανώς στη Ρώμη.

²⁷⁹⁶ *Επιστ.* 436, 19-21, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 394.

²⁷⁹⁷ *Επιστ.* 436, 22-24, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 394.

²⁷⁹⁸ *Επιστ.* 436, 73-75, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 396.

²⁷⁹⁹ Πρβλ. *Επιστ.* 445, *Τῷ Βασιλεῖ*, 33, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 413.

²⁸⁰⁰ «*Ἀλλὰ καὶ ταύτην μοι τὴν προθυμίαν ἀμβλύνει τὸ μηδένα κοινωνόν μοι παρεῖναι εἰς ὄν ὁρῶν ῥᾶον οἷσω τὰ τοῖς ξένοις συμβαίνοντα*» (*Επιστ.* 436, 82-83, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 396).

²⁸⁰¹ Για το λόγο αυτό και του επισημαίνει τα εξής : «*ἴσθι με περικλυζόμενον κύμασι, φεύγειν μὲν ἀναγκαζόμενον τὴν πατρίδα, τὸ δὲ μὴ μετὰ σοῦ ἀπαρამύθητα πεπεισμένον ἔσεσθαι μοι τὰ διὰ τὴν πλάνην συμβαίνοντα ἀηδῆ*» (*Επιστ.* 436, 90-93, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 396).

Φαίνεται ωστόσο ότι, παρόλο που ο γηραιός πολιτικός σχεδίαζε να αποχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη, έχοντας εξασφαλίσει καθώς φαίνεται την συγκατάθεση του δεσπότη του Μυστρά για εγκατάσταση εκεί, δεν κατάφερε πιθανότατα να πείσει τον Καλόφερο, λόγω κυρίως της επιβαρημένης του υγείας, αλλά ούτε και να βρει την περίοδο αυτή άλλο κατάλληλο πρόσωπο ως συνοδό και γνώστη της καταστάσεως στη Δύση για από κοινού διαμονή εκεί. Παρά ταύτα δεν πτοείται ούτε υποχωρεί από την απόφασή του να εγκαταλείψει σε περίπτωση ανάγκης την *μεγάλην Πόλιν*, ώστε να καταστρώνει νέα σχέδια για αναχώρηση με αφορμή τον διαρκώς στενότερο οθωμανικό αποκλεισμό, την παγίωση της μόνιμης και πλήρους υποτέλειας στους Οθωμανούς²⁸⁰², την νέα εμφάνιση της πανούκλας - όπως θα δούμε στη συνέχεια -, αλλά και την συνεχιζόμενη απουσία του αυτοκράτορα. Ως κύριος προορισμός του προβάλλεται και πάλι η Ρώμη, όπου όμως δηλώνει εμμέσως ότι δεν προτίθεται να εγκατασταθεί μόνιμα, αλλά αφού εκπληρώσει την υπόσχεσή του να προσευχηθεί στους τάφους των αποστόλων²⁸⁰³, θα καταφύγει σε οικείο και ασφαλές περιβάλλον, όπως ο βυζαντινός Μυστράς ή ίσως και η βενετοκρατούμενη Κρήτη. Για το λόγο αυτό και εκτός από τον Θεόδωρο Παλαιολόγο, το καλοκαίρι του 1391 απευθύνει επιστολή επίσης στον φίλο του μοναχό Αθανάσιο που βρίσκεται στην μεγαλόνησο και πιθανότατα διαμένει στο Χάνδακα, τον οποίο, παρόλο που δεν διατυπώνει ευθέως αίτημα μελλοντικής φιλοξενίας, ευχαριστεί για τους επαίνους του²⁸⁰⁴ και προσπαθεί νομίζουμε να προδιαθέσει έμμεσα, αλλά και γενικότερα να διερευνήσει τις προθέσεις του και να προετοιμάσει το έδαφος με την ανάπτυξη αλληλογραφίας μαζί του, εφόσον το επόμενο έτος του αποστέλλει και δεύτερη επιστολή²⁸⁰⁵, ώστε να εξασφαλίσει ενδεχομένως την θετική του απόκριση για μελλοντική και ασφαλή συμβίωση κάτω από τη φροντίδα του στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, δεδομένου μάλιστα ότι και ο ίδιος θα είχε πλήρη προνόμια στο νησί ως βενετός πολίτης, κάτι το οποίο, ως γνωστό, πραγματοποίησε τελικά το καλοκαίρι του 1397²⁸⁰⁶.

Ενώ όμως ο ηλικιωμένος πολιτικός σχεδίαζε την αναχώρησή του από την Κωνσταντινούπολη, απευθύνει παράλληλα το Σεπτέμβριο του 1391 νέα μακροσκελή επιστολή στον Μανουήλ Β΄, στην οποία αναφέρεται κυρίως σε λογοτεχνικά ζητήματα. Ωστόσο επιμένει έντονα στην ανάγκη διάσωσης της *μεγάλης Πόλεως*,

²⁸⁰² «ὅ τι ἂν οἱ πολέμοιοι νεύσωσι μετὰ προθυμίας τελεῖν, ἢ δεδέσθαι τὸν ἀντειπόντα» (Ἐπιστ. 442, 66-67, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 408).

²⁸⁰³ Ἐπιστ. 442, 85-87, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 408.

²⁸⁰⁴ Ἐπιστ. 441, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 405-406 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 46.

²⁸⁰⁵ Στη δεύτερη αυτή επιστολή του ο Κυδώνης επαινεί τον φίλο του μοναχό Αθανάσιο για την καλλιέργεια και το φιλοσοφικό βάθος της επιστολής που του απέστειλε (Ἐπιστ. 434, *Αθανασίου μοναχῶ*, 4-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 391-392), προτρέποντάς τον ωστόσο να μην εγκαταλείψει το διδασκαλικό του έργο για να αφοσιωθεί στα μοναχικά του καθήκοντα, κάτι από το οποίο ευελπιστεί μάλιστα πως θα τον αποτρέψουν οι πατέρες των μαθητών του (όπ. παρ., 15-26, σ. 392).

²⁸⁰⁶ Αναλυτικά επ' αυτού, βλ. § 5 του παρόντος κεφαλαίου.

που βρίσκεται υπό κατάληψη από τους Οθωμανούς εξαιτίας της μακράς του παραμονής ως υποτελούς στην αυλή του σουλτάνου, και παράλληλα του δηλώνει, σαφώς νομίζουμε, ότι δεν επιθυμεί στην πραγματικότητα να εγκαταλείψει την Πόλιν, αλλά να ζήσει εκεί μέχρι το θάνατό του, υπό την προϋπόθεση βέβαια να μην υποδουλωθεί στους Οθωμανούς. Για το λόγο αυτό και θεωρεί την παράταση της παραμονής του στην υπηρεσία του Βαγιαζήτ ως οικτρή δουλεία²⁸⁰⁷, εφόσον «ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων υποχρεώνεται εὐτελιζόμενος πόλεις ὄρᾶν ὑπὸ μὲν Ῥωμαίων πάλαι συνωκισμένας ὑπὸ δὲ τῶν βαρβάρων νῦν ἀναστάσας καὶ τὴν μὲν τῶν οἰκιστῶν ἐπωνυμίαν ἀποβαλοῦσας τὴν δὲ τῶν ὀλέθρων τούτων ἀντιλαβούσας»²⁸⁰⁸. Ο γηραιός πολιτικός επίσης, θεωρεί καθήκον του ως φίλος και σύμβουλος του αυτοκράτορα να τον ενημερώσει, παρόλο που γνωρίζει ότι ενδεχομένως θα τον λυπήσει, για την τραγική κατάσταση που επικρατεί στην Κωνσταντινούπολη²⁸⁰⁹, καλώντας τον, επειδή ο πληθυσμός της υποφέρει από μεγάλη ανέχεια, με συνέπεια να εξωθείται σταδιακά σε οικειοθελή υποταγή στους Οθωμανούς - όπως συνέβη παλαιότερα με τα Ιεροσόλυμα στους Ρωμαίους²⁸¹⁰ -, να επανέλθει για να την απαλλάξει από τον μεγάλο αυτό κίνδυνο²⁸¹¹.

Με αφορμή επίσης την πολύ δύσκολη εσωτερική κατάσταση στην μεγάλη Πόλιν, κάτι που όπως πιστεύει θα επισπεύσει προφανώς την υποταγή της, ο Δημήτριος απευθύνει στο τέλος Σεπτεμβρίου του 1391 νέα επιστολή στον Μανουήλ Β΄, με την οποία τον καλεί να τερματίσει την «μακράν ... ἀποδημίαν» και να επανέλθει στην έδρα του, προκειμένου να τεθεί και πάλι επικεφαλής των υπηκόων του, ώστε να καταφέρουν στο μέλλον «εὐδαιμόνως βιώσεσθαι»²⁸¹². Με τον τρόπο αυτό μάλιστα, του γράφει σε άλλη του επιστολή, θα αποβεί για όλους «προστάτης»²⁸¹³ και ιδιαίτερα για εκείνον που αισθάνεται εξαιρετικά ανασφαλής, καθώς βρίσκεται πλέον σε μεγάλη ηλικία και είναι σχεδόν διαρκώς ασθενής²⁸¹⁴. Αυτό που του συνιστά επίσης είναι, έπειτα και από την παρατεταμένη και υποχρεωτική παραμονή στην υπηρεσία του σουλτάνου, να επιδιώξει, επειδή ο Οθωμανός ηγεμόνας δεν έχει μάλλον πρόθεση να επιτρέψει σύντομα την επάνοδό του, να απαλλαγεί ο ίδιος οριστικά από την απεχθή υποτέλεια, δραπετεύοντας προφανώς από την αυλή του, προκειμένου να επανέλθει μόνιμα ως νικητής στην

²⁸⁰⁷ *Επιστ. 432, Βασιλεῖ, 33-35, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 389.*

²⁸⁰⁸ *Επιστ. 432, Βασιλεῖ, 63-65, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 390.*

²⁸⁰⁹ «οὐδὲ παρὰ σοὶ τῶν σεμνοτέρων τις δόξαι φιλοτιμούμενος τῷ μετὰ τῶν ἀρίστων συμβουλευεῖν σοὶ περὶ τῶν κοινῶν ἀξιοῦν ἐπὶ τούτους ἦλθον τοὺς λόγους» (*Επιστ. 432, Βασιλεῖ, 98-99, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 390.*)

²⁸¹⁰ *Επιστ. 432, Βασιλεῖ, 80-93, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 390 και Nilgüm, Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανῶν, σ. 17.*

²⁸¹¹ *Επιστ. 432, Βασιλεῖ, 102-108, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 390.*

²⁸¹² *Επιστ. 429, Τῷ Βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ, 22-27, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 385.*

²⁸¹³ *Επιστ. 445, Τῷ Βασιλεῖ, 26, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 413*

²⁸¹⁴ *Πρβλ. Επιστ. 445, Τῷ Βασιλεῖ, 33, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 413.*

Κωνσταντινούπολη²⁸¹⁵. Γι' αυτό και όπως του αναφέρει, ο μοναδικός τρόπος που του απομένει να τον συνδράμει, εφόσον εξακολουθήσει να αγωνίζεται υποτιμητικά στο πλευρό των βαρβάρων, είναι η προσευχή για την ταχύτερη αναχώρησή του από την υπηρεσία του Βαγιαζήτ, δεδομένου ότι η παρατεταμένη του απουσία έχει οδηγήσει σε αναρχία την κοινωνία της *μεγάλης Πόλεως*, από τους κατοίκους της οποίας έχουν εκλείψει παντελώς η «αϊδώς», ο «φόβος» και η «τάξις», ώστε να είναι απόλυτη ανάγκη να επανέλθει «*θᾶπτον, ὡσπερ κυβερνήτης σφόδρα χειματιζομένοις*»²⁸¹⁶.

Ο Μανουήλ Β' ωστόσο, που δεν είχε πρόθεση να διαρρήξει τις σχέσεις του με τον Οθωμανό ηγεμόνα εκείνη την εποχή, δεν κατάφερε να εξασφαλίσει τη συγκατάθεσή του για επάνοδο στην *μεγάλην Πόλιν*, ώστε σε νέα του επιστολή περί τα τέλη Νοεμβρίου ή το Δεκέμβριο του 1391 ο Κυδώνης να του περιγράφει και πάλι την τραγική κατάσταση που εξακολουθεί να επικρατεί εκεί λόγω του συνεχιζόμενου ασφυκτικού οθωμανικού κλοιού, την οποία μάλιστα επιτείνει ακόμη περισσότερο το νέο κύμα της επιδημίας πανούκλας που ενέσκηψε²⁸¹⁷. Έτσι, όπως δηλώνει στον αυτοκράτορα, επειδή τον θεωρεί ως τον μόνο ικανό από τους Παλαιολόγους για να αντιμετωπίσει τα σοβαρά προβλήματα της *μεγάλης Πόλεως*, ευελπιστεί ότι, σε αντίθεση προφανώς με τον επίδοξο Ιωάννη Ζ', με την επάνοδό του στην έδρα του θα καταφέρει να απαλλάξει την Αυτοκρατορία, με την οποία πλέον ταυτίζεται σχεδόν η *μεγάλη Πόλις*²⁸¹⁸, από τα οφειλόμενα στην ηθική κατάπτωση και την απιστία των υπηκόων της²⁸¹⁹ *μεγάλα δεινά*²⁸²⁰. Ωστόσο, γνωρίζει καλά ότι ο Μανουήλ Β' είναι αναγκασμένος να προσφέρει ως υποτελής στρατιωτικές υπηρεσίες στο σουλτάνο και να βρίσκεται, αν και πεπαιδευμένος άνδρας και «*λόγων Ἑλληνικῶν ἔραστής*», ανάμεσα στους βαρβάρους προκειμένου να διασφαλίσει το θρόνο του²⁸²¹. Γι' αυτό και θρηνεί την επερχόμενη υποταγή της πατρίδας του, αλλά και ανακοινώνει για πρώτη φορά στον αυτοκράτορα την επιθυμία του να αναχωρήσει από την *Πόλιν* μετά την επάνοδό του και αφού βέβαια εξασφαλίσει την συγκατάθεσή του²⁸²².

Εν τω μεταξύ ο Δημήτριος, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε στην Κωνσταντινούπολη εξαιτίας του επαχθούς οθωμανικού κλοιού, της ανέχειας των

²⁸¹⁵ *Επιστ. 429, Τῷ Βασιλεῖ Μανουήλ, 22-29, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 385.*

²⁸¹⁶ *Επιστ. 447, Τῷ βασιλεῖ, 36-43, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 415.*

²⁸¹⁷ *Επιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ, 5-10, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 386 και Nilgüm, Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανῶν, σ. 17.*

²⁸¹⁸ «*Θρηνηῶ δὲ ταυτηνὴ τὴν ταλαίπωρον τὴν μόνην ἡμῖν τοῖς δυστυχέσι περιλειφθεῖσαν εἴτε πόλιν χρὴ λέγειν εἴτε πατρίδα*» (*Επιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ, 41-42, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 387-388*).

²⁸¹⁹ *Επιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ, 21-28, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 387.*

²⁸²⁰ *Επιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ, 10-21, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 386-387.*

²⁸²¹ *Επιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ, 31-41, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 387.*

²⁸²² *Επιστ. 431, Μανουήλ βασιλεῖ, 43-48, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 388. Πρβλ. και Μαν. Παλαιολόγος, Επιστ. 21, Τῷ Κυδώνη, έκδ. G.T. Dennis, The Letters, σ. 63.*

κατοίκων της και της γενικής αναταραχής από τη συνεχιζόμενη δυναστική έριδα, εξακολουθούσε να ασχολείται, εκτός από το συμβουλευτικό έργο που παρείχε στον Μανουήλ Β΄, και με τα πνευματικά και λογοτεχνικά του ενδιαφέροντα, επιδιδόμενος, σε μικρότερο βαθμό ωστόσο λόγω της ηλικίας και της ασθένειας που τον ταλαιπωρούσε²⁸²³, σε μελέτη κυρίως και λιγότερο σε συγγραφή, διατηρώντας όμως πλέον, μετά την επάνοδό του από τη Βενετία την άνοιξη του 1391, τακτική αλληλογραφία, εκτός από τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας - όπως ο Μανουήλ Β΄, ο αδερφός του δεσπότης Θεόδωρος και η μητέρα τους Ελένη Καντακουζηνή - σχεδόν αποκλειστικά με πρόσωπα που ήταν φίλα προσκείμενα ή ανήκαν στο Ρωμαιοκαθολικισμό, όπως οι Μάξιμος Χρυσοβέργης, Ιωάννης Καλόφενος, μοναχός Αθανάσιος, Θωμάς Αλουσιάνος, Παύλος ο «εἰς τὸν Καφᾶν», Μανουήλ Καλέκας, καθώς επίσης και κάποια άλλα μέλη του φιλικού του περιβάλλοντος στην Κωνσταντινούπολη. Από τους παραλήπτες των επιστολών του βέβαια, οι περισσότεροι αποτελούσαν ταυτόχρονα και μέλη του πνευματικού του κύκλου στην *μεγάλην Πόλιν*, όπως ο αυτοκράτορας που θα επέστρεφε σε λίγο από τη Μικρά Ασία, αλλά και οι Χρυσοβέργης, Χρυσολωράς και Καλέκας, ενώ περί τα τέλη του 1391 θα πρέπει να γνωρίστηκε επίσης και να ανέπτυξε στενές σχέσεις με τον μετέπειτα διάσημο φιλόσοφο Γεώργιο Πλήθωνα - Γεμιστό, ο οποίος προφανώς εντάχθηκε επίσης στον κύκλο του, ώστε να θεωρεί κατόπιν τον Κυδώνη ως δάσκαλό του²⁸²⁴.

Από τα πρόσωπα που συγκροτούσαν τον πνευματικό του κύκλο νομίζουμε ότι επιβεβαιώνεται σαφώς το γεγονός, πως ο ηλικιωμένος πολιτικός και διανοούμενος επιδίωκε να διατηρεί διδασκαλική σχέση μόνο με ενήλικες νέους και ταλαντούχους φερέλπιδες λόγιους, οι οποίοι είχαν ήδη ολοκληρώσει τον κύκλο της εκπαίδευσής τους και επιθυμούσαν είτε να εμβαθύνουν περισσότερο στην εφαρμογή των κανόνων της ρητορικής και τον φιλολογικό σχολιασμό κλασικών κειμένων²⁸²⁵, είτε

²⁸²³ Επ' αυτού, βλ. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ.* 22, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 63, όπως και Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ.* 29, *Τῷ Κυδώνη*, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 73 και 75, όπου ο αυτοκράτορας υπαινίσσεται ασθένεια του Δημητρίου κατά την αναχώρησή του για την Βενετία το φθινόπωρο του 1396.

²⁸²⁴ Για την σχέση του Πλήθωνος με τον Κυδώνη, βλ. L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann, Bd. III. Aus Bessarions Gelehrtenkreis : Abhandlungen, Reden, Briefe von Bessarion, Theodoros Gazes, Michael Apostolios, Andronikos Kallistos, Georgios Trapezuntios, Niccolò Perotti, Niccolò Capranica*, (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, 24), Paderborn : F. Schoeningh, 1942, σ. 467. Μαμαλάκι, *Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων*, σ. 18, 26 και 43 εξ και 185 εξ. F. Masai, *Pléthon et le platonisme de Mistra*, σ. 49 εξ και 62 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 46. Kianka, *Kydones Demetrios*, σ. 1061. Χ. Σολδάτου, *Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων*, σ. 20. Μπαλόγλου, *Γεώργιος Πλήθων-Γεμιστός*, σ. 26-27. Γ.Α. Δημητρακόπουλου, *Από την Ιστορία του Βυζαντινού Θωμισμού. Πλήθων και Θωμάς Ακυνιάτης*, Αθήνα : Παρουσία, 2004, σ. 29 εξ. N. Siniossoglou, *Radical Platonism*, σ. 3-4. Acerbi - Martín, *Les etudes géométriques*, σ. 17, σημ. 64.

²⁸²⁵ Το 1384 γνωρίζουμε ότι ο Κυδώνης επιδιόταν, στο πλαίσιο του πνευματικού του κύκλου, σε σχολιασμό έμμετρων κειμένων των τραγικών ποιητών (*Ἐπιστ.* 319, *Αλουσιάνω Θωμᾶ*, 4-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 249).

κυρίως να εντρυφήσουν στην κατανόηση ή τη λύση δυσχερών φιλοσοφικών ζητημάτων που αφορούσαν ως επί το πλείστον την πλατωνική σκέψη, με τη συνδρομή της αστρονομίας²⁸²⁶ και προφανώς της «*ἀριθμητικῆς, τῆς ἀρίστης τῶν ἐπιστημῶν*»²⁸²⁷. Μια αναφορά μάλιστα του Πλήθωνος σε επιστολή προς τον καρδινάλιο Βησσαρίωνα με σκοπό να του επιλύσει κάποιες φιλοσοφικές και αστρονομικές απορίες, αποκαλύπτει νομίζουμε ακροθιγώς τόσο το είδος, όσο και το χαρακτήρα του διδακτικού έργου που ασκούσε ο Δημήτριος, χρησιμοποιώντας γεωμετρικά σχήματα για την διασάφηση και κατανόηση φιλοσοφικών ζητημάτων. Έτσι, απαντώντας ο Πλήθων στον Βησσαρίωνα, του αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια της μαθητείας του στον «*σοφὸν ... Κυδώνην*», του είχε ζητήσει να του διασαφηνίσει το απόσπασμα από την πλατωνική Πολιτεία που αναφέρεται στο «*ἀριθμητικόν*»²⁸²⁸, οπότε, όπως του τόνιζε, ο δάσκαλός του δεν του απάντησε, αλλά φιλοτέχνησε ένα γεωμετρικό σχήμα, με βάση το οποίο του υπέδειξε ότι το ζήτημα ήταν ασήμαντο και γι' αυτό θα έπρεπε να το αγνοήσει²⁸²⁹.

Μεγάλη ανακούφιση θα πρέπει να αισθάνθηκε ο γηραιός πολιτικός στις αρχές Ιανουαρίου του 1392²⁸³⁰ με την επάνοδο του Μανουήλ Β΄ στην Κωνσταντινούπολη, οπότε οι δύο άνδρες καθώς φαίνεται εγκαινίασαν μια νέα περίοδο στενών φιλικών σχέσεων που δεν περιοριζόταν πλέον μόνο στην αλληλογραφία, αλλά και στην καθημερινή σχεδόν επικοινωνία, εφόσον θα πρέπει να ανέβαλε και πάλι προσωρινά, ίσως και κατόπιν προτροπής του αυτοκράτορα, τα σχέδιά του να εγκαταλείψει την *μεγάλην Πόλιν*. Έτσι είναι βέβαιο ότι συμμετείχε, παρόλο που δεν κάνει οποιαδήποτε αναφορά, στη στέψη και οπωσδήποτε στο γάμο του μαθητή και φίλου του στις 10 Φεβρουαρίου 1392²⁸³¹, ωστόσο με ανάμικτα

²⁸²⁶ Βλ. τα σχόλια στο *Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ζωδίου*, *Cod. Vat. gr.* 298, ff. 296^v και ff. 590^v και *Cod. Meteor. Metam. gr.* 105, ff. 79^{r-v}.

²⁸²⁷ *Επιστ.* 176, *Ταρχανειώτη*, 14-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 48. Επίσης, βλ. Ryder, *Career and Writings*, σ. 11-12.

²⁸²⁸ Πλάτωνος, *Πολιτεία* 546 b.

²⁸²⁹ «*Περὶ δὲ τοῦ ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν Πολιτειῶν χωρίου ἀριθμητικοῦ οὐδέποτε ἰκανῶς ἐπεσκεψάμην, οὔτε ἔχω τί σοι λέγειν, εἰ μὴ ὅσα αὐτοῦ εὔληπτα ..., ἐμοὶ μὲν οὐδέποτε ἔσκεπται τι περὶ τούτου, τὴν τε δυσχέρειαν φεύγοντι τοῦ θεωρήματος, ὡς καὶ ὁ σοφὸς μοι Κυδώνης ἐνεδείξατο πεπυσμένῳ ποτὲ περὶ αὐτοῦ, ἀποκεκριμένος μὲν οὐδέν, σχήματι δὲ μόνῳ τὴν δυσχέρειαν ἐνδειγμένος, καὶ ἅμα τὸ οὐ πάνυ χρήσιμον αὐτοῦ ὀρῶντι*» (Γεωργίου Πλήθωνος, *Τῶ ἀϊδεσιμωτάτῳ καρδινάλει Βησσαρίωνι*, 23-25, έκδ. L. Mohler, *Kardinal Bessarion*, σ. 464). Επίσης, βλ. Γ.Α. Δημητρακόπουλου, *Από την Ιστορία του Βυζαντινοῦ Θωμισμοῦ*, σ. 29-30. Acerbi - Martín, *Les etudes géométriques*, σ. 17, σημ. 64.

²⁸³⁰ Barker, *Manuel II*, σ. 99.

²⁸³¹ Για το γάμο και τη δεύτερη στέψη του Μανουήλ Β΄, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 10, 9, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 104. Δούκας, *Ίστορία*, XIII, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XIII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 196. Επίσης, βλ. Κόλιας, *Ανταρσία*, σ. 53-54. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 467-468. Schreiner, *Hochzeit*, passim. Barker, *Manuel II*, σ. 99 εξ και 474 εξ. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 139. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 6. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 46. Π. Κατσώνη, «*Η δεύτερη στέψη ...*», στο Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα - Θ. Κορρέ -Ι. Σκούρτη, *ΙΒ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο ...*, σ. 145 εξ. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, σ. 84 εξ.

συναισθήματα προφανώς, εφόσον έκλινε σαφώς, από προσωπική πεποίθηση και στάση, στην παραμονή του ως φιλοσόφου ηγεμόνα, άγαμου, κάτι στο οποίο βέβαια διαφωνούσε ριζικά η αυτοκράτειρα και φίλη του Ελένη Καντακουζηνή. Για το λόγο αυτό και ο Μανουήλ Β΄ συνέθεσε ειδικό έργο με τίτλο *Διάλογος ήθικός ή περί γάμου*²⁸³², αφιερωμένο στη μητέρα του αλλά και απευθυνόμενο στον Κυδώνη, στον οποίο το αποστέλλει, προκειμένου να του εξηγήσει ουσιαστικά τα θετικά στοιχεία της απόφασής του²⁸³³.

Είναι βέβαιο ωστόσο, ότι ο ηλικιωμένος πολιτικός παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη κυρίως με την ελπίδα ότι επρόκειτο να εκλείψει σταδιακά ο κίνδυνος της υποταγής της *μεγάλης Πόλεως* με την δραστηριότητα του Μανουήλ Β΄. Γι' αυτό και έκρινε ότι θα μπορούσε να συνεισφέρει συμβουλευτικά με την μακρά πολιτική και διοικητική πείρα που διέθετε στην προσπάθεια του να επιτύχει την αποκατάσταση της διασαλευμένης τάξεως και την εσωτερική αναδιοργάνωση της *Πόλεως*, ενθαρρύνοντάς τον ίσως παράλληλα να αναζητήσει και πάλι, όπως το 1385 από τη Θεσσαλονίκη, δυτική βοήθεια, με σκοπό την απαλλαγή της Αυτοκρατορίας από την, βέβαιη όπως θεωρούσε, υποταγή στους Οθωμανούς. Το γεγονός όμως ότι τα αυτοβιογραφικά στοιχεία που έχουν διασωθεί στις ελάχιστες, πέντε περίπου, επιστολές του και στην λεγόμενη *Θρησκευτική του Διαθήκη*, καθώς επίσης και αυτά που ανιχνεύονται σε άλλες σύγχρονες πηγές - προερχόμενες κυρίως από οικεία ή γνωστά του πρόσωπα - είναι ελάχιστα, δεν επαρκούν για την ανασύνθεση και συνολική αποτύπωση των περιστατικών του βίου του σε σχέση με τα γεγονότα της περιόδου από τις αρχές του 1392²⁸³⁴ μέχρι και το θάνατό του το 1397, γι' αυτό και η παράθεσή τους στη συνέχεια θα είναι αναγκαστικά αποσπασματική και αδρομερής.

Από τα στοιχεία που διαθέτουμε ωστόσο, θεωρούμε ότι το έτος 1392 η διαβίωση του Κυδώνη στην Κωνσταντινούπολη θα πρέπει να ήταν αρκετά ομαλή, γι' αυτό και εξακολουθούσε να επικοινωνεί με φιλικά του πρόσωπα στο παλάτι, όπως ο αυτοκράτορας και η ευεργέτιδά του Ελένη Καντακουζηνή, αλλά και να αλληλογραφεί, όπως και κατά το προηγούμενο έτος, με ομοϊδεάτες του μεταξύ των οποίων ο Μάξιμος Χρυσοβέργης, ο μοναχός Αθανάσιος στην Κρήτη, αλλά και ο παλαιός γνώριμος και φίλος του Θωμάς Αλουσιάνος, στον οποίο ο Μανουήλ Β΄ είχε αναθέσει εν τω μεταξύ την προεδρία του σώματος των καθολικών κριτών²⁸³⁵. Σε εκτενή επιστολή που απευθύνει στον Αλουσιάνο εντός του 1392, λειτουργεί

S. Reinert, «Political Dimensions of Manuel II Palaiologos' 1392 Marriage and coronation. Some new evidence», στο Του Αυτού, *Late Byzantine and Early Ottoman Studies*, σ. 291-303.

²⁸³² Το κείμενο του έργου βλ. στο A.D. Angelou, *Manuel Palaiologos, Dialogue with the Empress-Mother on Marriage. Introduction, Text and Translation*, (Byzantina Vindobonensia, XIX), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991, το οποίο απέστειλε αργότερα στον Κυδώνη. Βλ. επίσης, βλ. Мешановић, *Јован VII Παλειολογ*, σ. 84-85. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 228 εξ.

²⁸³³ Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ. 62, Κυρῶ Δημητρίῳ τῷ Κυδώνη*, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 173.

²⁸³⁴ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 214.

²⁸³⁵ Πρβλ. *Έπιστ. 440, 13-16*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 401.

ουσιαστικά νομίζουμε περισσότερο ως αυτοκρατορικός σύμβουλος που ενδιαφέρεται και υποστηρίζει την εσωτερική αναδιοργάνωση της μεγάλης Πόλεως, με κύριο στοιχείο την προσπάθεια ανόρθωσης των πολιτειακών θεσμών, μεταξύ των οποίων κατείχε εξέχουσα θέση η δικαιοσύνη που υπέφερε σε ολόκληρο το 14^ο αι. Για το λόγο αυτό και με αφορμή την αδικία που διαπράχθηκε σε βάρος φιλικού του προσώπου και γνώριμου των αυτοκρατόρων Ιωάννη Ε΄ και Μανουήλ Β΄²⁸³⁶, του ασκεί έντονο, αλλά με ευγενή τρόπο, έλεγχο για κατάχρηση εξουσίας εκ μέρους του, ώστε να θέσει σε μειονεκτική θέση τον νεαρό άνδρα που εκτιμούνταν και είχε μέχρι τότε ευνοηθεί αρκετά από τους δύο αυτοκράτορες, προωθώντας εκείνη την περίοδο σε θέσεις κριτών προφανώς άλλα εντελώς ακατάλληλα πρόσωπα, αποκλείοντας τους πραγματικά ικανούς ή απομακρύνοντας άλλους άδικα από τα αξιώματά τους²⁸³⁷. Μια τέτοια νοοτροπία, όπως του επισημαίνει, είναι ικανή να απαξιώσει και τον ίδιο ως καθολικό κριτή και να τον καταστήσει αντιδημοφιλή, ευελπιστώντας, όπως του τονίζει κατόπιν, ότι θα αναθεωρήσει ριζικά την στάση του, εφόσον δεν θα ήθελε να απολέσει την εμπιστοσύνη, την εκτίμηση και την εύνοια των κοινωνικών κύκλων της μεγάλης Πόλεως²⁸³⁸.

Εκτός από τον Αλουσιάνο όμως, ο Δημήτριος επικοινωνεί επίσης το 1392 και με τον Μάξιμο Χρυσοβέργη, τον οποίο, με αφορμή μια επιστολή που του απέστειλε γραμμένη στα λατινικά, συγχαίρει για την πρόοδό του στην κατάκτηση της γλώσσας, ώστε να καταστεί «άμφοτερόγλωσσος»²⁸³⁹ για να μπορεί κατ' αρχάς, όπως του επισημαίνει ο ηλικιωμένος διανοούμενος, να συζητά μαζί του χωρίς να αντιλαμβάνονται οι υπόλοιποι το περιεχόμενο των συνομιλιών τους²⁸⁴⁰. Στο πλαίσιο αυτό του τονίζει επίσης ότι θα έχει πλέον τη δυνατότητα να μελετά από το πρωτότυπο τα συγγράμματα των δυτικών θεολόγων²⁸⁴¹, ώστε να εντρυφά στη διδασκαλία τους, αλλά και να καλλιεργήσει την πνευματική ζωή, την οποία ο Δημήτριος κατανοεί σχολαστικώς περισσότερο ως φιλόσοφο βίο με βάση τις χριστιανικές αρχές για την αναζήτηση του Θεού²⁸⁴². Για να το επιτύχει αυτό ωστόσο, τον συμβουλεύει να διαλέγεται, να υπακούει και να έχει ως πρότυπο τον πνευματικό του οδηγό ιερομόναχο Ηλία στην μονή των Δομινικανών του Πέραν²⁸⁴³.

Παράλληλα με τους μαθητές και φίλους του, ο Κυδώνης εξακολουθεί να διατηρεί οπωσδήποτε τακτική επικοινωνία με τον Μανουήλ Β΄, με τον οποίο συζητά

²⁸³⁶ *Επιστ.* 440, 33-61, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 402.

²⁸³⁷ *Επιστ.* 440, 76-85, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 403.

²⁸³⁸ *Επιστ.* 440, 109-127, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 404.

²⁸³⁹ «ἐκεῖνός τε γὰρ τῷ τάναντία δεινὸς γενέσθαι κατασκευάζειν ἀμφοτερόγλωσσος ἤκουσεν, καὶ σὲ δυοῖν διαλέκτοιιν χρῆσθαι δυνάμενον ὅπερ ἐκεῖνον οἱ διαλεγόμενοι προσερούσιν. Πρόσθετες δὴ τῆ σπουδῆ, ἴν' ὅσος ἐν Ἑλλησι τοσοῦτος καὶ παρὰ λατίνους γενόμενος ὑπ' ἀμφοῖν ἄμφω συλλαβῶν ἐπαινῆ» (*Επιστ.* 428, 9-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 383).

²⁸⁴⁰ *Επιστ.* 428, 13-15, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 383.

²⁸⁴¹ *Επιστ.* 428, 15-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 383-384.

²⁸⁴² *Επιστ.* 428, 23-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 384.

²⁸⁴³ *Επιστ.* 428, 28-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 384.

εκτός από τα πολιτικά και τα πνευματικά, και όλα τα άλλα καθημερινά προβλήματα που τον απασχολούσαν. Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα για τον ηλικιωμένο και ασθενή πολιτικό εκείνη την περίοδο υπήρξε και ο θάνατος του αλόγου του, ενός μέσου μετακινήσεως εντελώς απαραίτητου, εφόσον αντιμετώπιζε ήδη σοβαρό πρόβλημα με την βιάσή του. Έτσι, το γεγονός της ξαφνικής έλλειψης του πολύτιμου μεταφορικού του μέσου θα πρέπει να τον αναστάτωση τόσο πολύ, ώστε να αναγκαστεί ο αυτοκράτορας να του απευθύνει σύντομη επιστολή, πράγμα που σημαίνει, ότι η απώλεια του ζώου είναι πιθανό, παρόλο που είχε παράπονα από την συμπεριφορά του, να αποτέλεσε αφορμή μεγάλης θλίψεως για τον σχεδόν εβδομηντάχρονο και πολύ ευαίσθητο πλέον διανοούμενο, ενώ η έμμεση υπόσχεση από τον αυτοκράτορα για την αντικατάστασή του, υποδηλώνει μάλλον ότι τα τελευταία χρόνια ο γηραιός πολιτικός συνήθιζε, λόγω της δυσκολίας που αντιμετώπιζε με τα πόδια του²⁸⁴⁴, να μετακινείται σχεδόν αποκλειστικά έφιππος.

Κατά τα έτη 1392/93 ο Δημήτριος αλληλογραφεί επίσης με δύο ακόμη οικεία του πρόσωπα, καθώς γνωρίζουμε δύο επιστολές σε φίλους του στην Κωνσταντινούπολη. Ο δεύτερος κατά σειρά από αυτούς ήταν παλατινός υπάλληλος²⁸⁴⁵ και ανήκε στο στενό περιβάλλον του Μανουήλ Β΄, από τον οποίο ζητά να εντοπίσει την αιτία που ο αυτοκράτορας καθυστερεί την πραγματοποίηση της χάρης - πιθανότατα οικονομικής ενίσχυσης - που του είχε υποσχεθεί²⁸⁴⁶, πράγμα που σημαίνει μάλλον ότι ο ηλικιωμένος πολιτικός είχε πιθανώς και πάλι ανάγκη χρημάτων. Δεν γνωρίζουμε ωστόσο αν ο Μανουήλ Β΄ υλοποίησε τελικά την υπόσχεσή του. Ο Κυδώνης όμως θα πρέπει να έλαβε περί τα τέλη του 1392 κάποιο σεβαστό ποσό ως δωρεά από την αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή, η οποία αποτελούσε το πρόσωπο με το οποίο είχε τη συχνότερη δια ζώσης επικοινωνία εκείνη την περίοδο. Η Ελένη, αφού πλέον ο Μανουήλ ανέβηκε στο θρόνο, σταθεροποιήθηκε στην εξουσία και τέλεσε τους γάμους του, αποφάσισε ότι θα έπρεπε, ακολουθώντας την οικογενειακή της παράδοση, να αποσυρθεί από τα εγκόσμια και να εγκαταβιώσει στη μονή της Μάρθας, όπου μόναζαν ήδη η μητέρα της, πρώην αυτοκράτειρα Ειρήνη, αλλά και η αδερφή της Μαρία²⁸⁴⁷. Με αφορμή το γεγονός αυτό και οπωσδήποτε την οικονομική δωρεά που έλαβε από τον βασιλίδα ο γηραιός πολιτικός, της απευθύνει το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1392 εκτεταμένη ευχαριστήρια επιστολή, εκφράζοντάς της την ευγνωμοσύνη του για την πολύπλευρη και μακροχρόνια συμπαράστασή που παρείχε στην οικογένειά του και κυρίως στον ίδιο κατά την περίοδο την πολιτικής του σταδιοδρομίας στην Κωνσταντινούπολη, ιδίως μετά το 1355/56 που τέθηκε στην υπηρεσία του συζύγου

²⁸⁴⁴ Μαν. Παλαιολόγος, *Επιστ.* 26, *Τῶ Κυδώνη*, 2-11, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 26 και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 46.

²⁸⁴⁵ *Επιστ.* 448 και 449, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 415-416.

²⁸⁴⁶ *Επιστ.* 449, 4-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 416.

²⁸⁴⁷ Nicol, *Family of Kantakouzenos*, σ. 137-138.

της Ιωάννη Ε²⁸⁴⁸, ενώ με αφορμή την επικείμενη είσοδό της στη μονή, την συγχαίρει και παράλληλα της απαριθμεί τα θετικά στοιχεία του μοναχικού βίου²⁸⁴⁹.

Το μοναδικό γνωστό και ίσως το πλέον ενδιαφέρον γεγονός του βίου του Δημητρίου το 1393 ωστόσο, συνδέεται με τις πνευματικές του ενασχολήσεις και αφορά στη χρονοβόρα και κοπιαστική τακτοποίηση του μεγάλου αρχείου των αντιγράφων των επιστολών που διέθετε. Εκμεταλλευόμενος την μη άμεση εμπλοκή του στα πολιτικά πράγματα και τη μη επιφόρτίσή του με ειδικά καθήκοντα στο παλάτι, κατάφερε, παρά την μεγάλη του ηλικία, να αναδιφήσει εξ αρχής τις αρχειοθετημένες επιστολές του και να επιλέξει τις φιλολογικώς αξιολογότερες, τις οποίες επεξεργάστηκε για αρκετό διάστημα, βελτιώνοντας το ύφος, συμπληρώνοντας και προφανώς αναθεωρώντας το περιεχόμενο τους. Συνολικά φαίνεται ότι ξεχώρισε τριακόσιες είκοσι επιστολές περίπου από την περίοδο μεταξύ 1372/73 και 1393/94, των οποίων την αντιγραφή και τη συγκρότηση σε ενιαίο σώμα ανέθεσε στον μαθητή του Μανουήλ Καλέκα²⁸⁵⁰, ώστε να είναι διαθέσιμες για μελέτη από τους ενδιαφερόμενους.

Ο Καλέκας πράγματι, είχε κερδίσει με την αφοσίωσή του την εκτίμηση και την εμπιστοσύνη του πολύπειρου διανοούμενου, γι' αυτό και ανέλαβε με μεγάλη προθυμία²⁸⁵¹ την αντιγραφή και τακτοποίηση όλων των μετά το 1372 επιστολών που επέλεξε για να διατηρήσει²⁸⁵². Όμως, το λεπτό αυτό και δύσκολο έργο θα πρέπει να αποδείχτηκε εξαιρετικά επίπονο και χρονοβόρο, εφόσον ο Μανουήλ συνέχισε να εργάζεται για την αντιγραφή τους και εντός του 1394. Έτσι, σε επιστολή που του απευθύνει ο Κυδώνης, τον συγχαίρει για την καλλιεπή επιστολή που του απηύθυνε²⁸⁵³, προτρέποντάς τον παράλληλα να μην ανησυχεί για την καθυστέρηση της ολοκλήρωσης της αντιγραφής του χειρογράφου των επιστολών του²⁸⁵⁴, εφόσον αυτή δεν οφειλόταν σε αμέλεια, αλλά στα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο μαθητής του από τους ισχυρούς πόνους στο πόδι του²⁸⁵⁵.

²⁸⁴⁸ *Επιστ. 222, Τῆ βασιλίδι Ἐλένη, 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 104.*

²⁸⁴⁹ *Επιστ. 222, Τῆ βασιλίδι Ἐλένη, 188-200, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 109-110. Για τη στάση του Μανουήλ απέναντι στην απόφαση της μητέρας του, βλ. Μαν. Παλαιολόγος, Ἐπιστ. 23, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 65. Επίσης βλ. τα σχετικά σχόλια του G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 64, σημ. 1, όπως και Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 46.*

²⁸⁵⁰ *Επιστ. 437, Μανουήλ τῷ Καλέκα, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 397. Επ' αυτού βλ. επίσης Loenertz, *Les recueils*, σ. 1-2, 17-18 και 81. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 53. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 211-212. Hatlie, *Life-Artistry*, σ. 81.*

²⁸⁵¹ *Επιστ. 437, Μανουήλ τῷ Καλέκα, 7-8, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 397.*

²⁸⁵² Καλέκας, *Επιστ. 5, Δημητρίῳ τῷ Κυδώνη, 2-50, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance*, σ. 173-175. Το αντίγραφο με τις επιστολές που ετοίμασε τελικά ο Καλέκας είναι ο *Vat. Urbin. gr. 133*, αντιγράφοντας τις από τον αυτόγραφο *Vat. gr. 101*. Επ' αυτού, βλ. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 21 εξ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 47.

²⁸⁵³ *Επιστ. 437, Μανουήλ τῷ Καλέκα, 14-18, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 397.*

²⁸⁵⁴ *Επιστ. 437, Μανουήλ τῷ Καλέκα, 12, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 397. Εννοεί τον *Cod. Vat. Urbin. gr. 133*. Βλ. Επ' αυτού, Tinnefeld, *Briefe, IV*, σ. 283.*

²⁸⁵⁵ *Επιστ. 437, Μανουήλ τῷ Καλέκα, 9-12 και 20-22, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 397.*

Το 1394 επίσης ο Δημήτριος λαμβάνει δώρα από τον παλιό γνώριμο και φίλο του Παύλο από το Μιλάνο, ο οποίος, αν και πεπαιδευμένος άνδρας, είχε επιδοθεί σε εμπορικές δραστηριότητες στον Γενουατικό Καφάιν (Caffa), την πρώην ελληνική πόλη Θεοδοσία, στην Κριμαία²⁸⁵⁶. Για το λόγο αυτό και του απευθύνει επιστολή, δηλώνοντάς του έμμεσα την αντίθεσή του για την εγκατάλειψη της πνευματικής εργασίας, αλλά και ζητώντας του να σταματήσει την αποστολή δώρων αν δεν καταφέρει να βρει χρόνο για να του γράφει παράλληλα και συνοδευτικές επιστολές²⁸⁵⁷. Το γεγονός ότι και στις δύο διασωθείσες επιστολές του από το 1394 ο ηλικιωμένος πολιτικός ασχολείται αποκλειστικά με λογοτεχνικά ζητήματα, χωρίς να κάνει οποιαδήποτε αναφορά σε προβλήματα που συνήθως αντιμετωπίζει και διαμαρτύρεται, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εξακολουθούσε να διαβιώνει ήρεμα στην Πόλιν, ασχολούμενος, εκτός από τα πολιτικά ζητήματα σε συνεργασία με τον αυτοκράτορα, με την μελέτη και τη σύνθεση επιστολών κυρίως, επικοινωνώντας με πρόσωπα του πνευματικού του κύκλου.

Είναι βέβαιο ωστόσο, ότι ταυτόχρονα θα πρέπει να αισθανόταν και εξαιρετικά ανασφαλής, εξαιτίας της διαρκώς επιδεινούμενης καταστάσεως που επικρατούσε από την αύξηση της οθωμανικής επιθετικότητας, κυρίως μάλιστα, έπειτα και από την υποταγή της Βουλγαρίας και την απόφαση του Μανουήλ Β΄ το φθινόπωρο ή το χειμώνα του 1393/94, μετά το περίφημο συνέδριο των Σερρών²⁸⁵⁸, να μην ανταποκριθεί στην πρόσκληση του σουλτάνου και λάβει μέρος το καλοκαίρι του 1394 ως υποτελής στις στρατιωτικές του επιχειρήσεις²⁸⁵⁹. Η κίνηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να μετατραπεί από τις αρχές του φθινοπώρου ο αποκλεισμός της Κωνσταντινουπόλεως, όπως φοβόταν προ πολλού ο έμπειρος πολιτικός, σε πολιορκία, με αποκλειστικό σκοπό πλέον την υποταγή της στους Οθωμανούς²⁸⁶⁰. Η

²⁸⁵⁶ Tinnfeld, *Briefe*, IV, σ. 279 εξ. Διεξοδικά για την Γενουατική αποικία, βλ. Balard, *La Romanie*, σ. 254 εξ και 290 εξ, καθώς και την πρόσφατη μελέτη του I.A. Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region. Evolution and Transformation*, Vol. I, (Thesis), Florence 2015.

²⁸⁵⁷ *Επιστ. 439, Παύλω ὄντι εἰς τὸν Καφάιν*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 399-400.

²⁸⁵⁸ Για το συνέδριο των Σερρών, βλ. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 136-139. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, I, XII, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 198. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 74-76. Πρβλ. επίσης Charanis, *Strife*, σ. 314. Loenertz, *Péloponèse*, σ. 172-181. V. Laurent, « Un acte grec inédit du despote serbe Constantin Dragaş », *REB* 5 (1947), σ. 180 (Το άρθρο, σ. 171-184). Ostrogorsky, *Ἱστορία Γ΄*, σ. 250. Barker, *Manuel II*, σ. 114-120. Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 471-472. Setton, *Catalans*, σ. 254. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 48-49. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 46. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 232-233. Βασιλοπούλου, *Θεόδωρος Παλαιολόγος*, σ. 343 εξ. Κατσώνη, *Χρονικό*, σ. 86 (Το άρθρο στις σελ. 79-96).

²⁸⁵⁹ Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανῶν*, 22-24.

²⁸⁶⁰ Για την πολιορκία, βλ. *Βραχέα Χρονικά*, 70, 8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 544. Δούκας, *Ἱστορία*, XII, 5-7, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 77 και 79. Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, II, έκδ. E. Darkó, I (1922), σ. 77-78. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 139-141. Επίσης, βλ. Barker, *Manuel II*, σ. 123 εξ και 479-481. P. Gautier, « Un récit inédit du siège de Constantinople par les Turcs (1394-1402) », *REB* 23 (1965), σ. 106 εξ (το άρθρο στις σελ. 100-117). Nicol, *Τελευταῖοι Αἰῶνες*, σ. 473. Ostrogorsky, *Ἱστορία Γ΄*, σ. 250. Χατζόπουλος, *Πρώτη*

σοβαρή αυτή εξέλιξη, παρόλο που θα έθλιψε τον Δημήτριο, καθώς πίστευε ότι δεν επρόκειτο να αντέξει πολύ ακόμη η άμυνα της *μεγάλης Πόλεως*, δεν τον απογοήτευσε, εφόσον έκρινε ως ορθή τη στάση του Μανουήλ Β΄, ο οποίος, εκδηλώνοντας πλέον, όπως νόμιζε, ανοικτά τα αντιτουρκικά του αισθήματα, αποφάσισε να αντισταθεί στον επίβουλο και αφερέγγυο σουλτάνο²⁸⁶¹.

Έτσι, παρόλο που σχεδίαζε να εγκαταλείψει την Αυτοκρατορία, θεώρησε απαραίτητο να αναβάλλει και πάλι προσωρινά τα σχέδιά του, προκειμένου να ενισχύσει τον αυτοκράτορα στον αγώνα του, δεδομένου μάλιστα ότι το επόμενο έτος 1395 διαφάνηκαν ισχυρές ενδείξεις στη Δύση για την προοπτική οργάνωσης απελευθερωτικής εκστρατείας. Η είδηση της επικείμενης έλευσης της δυτικής στρατιωτικής βοήθειας θα πρέπει να αναπτέρωσε αρκετά το ηθικό του ηλικιωμένου πολιτικού, καθόσον η πραγματοποίησή της επρόκειτο πλέον να απαλλάξει, όπως πίστευε, την *μεγάλην Πόλιν* από την πολιορκία και να ανακόψει πλήρως την επέλαση των Οθωμανών στα εναπομείναντα ελάχιστα αυτοκρατορικά εδάφη, αλλά και να συμβάλλει στην καλλιέργεια της συνεργασίας με τη Δύση. Μια τέτοια προοπτική άλλωστε ήταν εξαρχής ο κύριος στόχος της φιλοδυτικής του πολιτικής και ένας από τους κυριότερους, αν όχι ο κύριος, λόγος για τον οποίο επιθυμούσε ήδη από το 1371 να μεταβεί στη Δύση, όπου, χρησιμοποιώντας τις γνωριμίες του κυρίως στην παπική αυλή, θα προσπαθούσε να επιτύχει την αποστολή στρατιωτικής συνδρομής την Αυτοκρατορία εναντίον των Οθωμανών.

Η σχεδιαζόμενη απελευθερωτική εκστρατεία από τη Δύση δηλαδή, συνιστούσε για τον Κυδώνη την υλοποίηση της πλέον ουσιαστικής πτυχής του πολιτικού του οράματος και γι' αυτό θα αποτελούσε τον κυριότερο λόγο της αναβολής και, αν επιτύγχανε, της ματαίωσης της μετάβασής του στη Δύση. Για το λόγο αυτό και θεωρούσε πως δεν θα ήταν συνετό να αποχωρήσει από την *μεγάλην Πόλιν*, εφόσον εκείνο που ανέμενε ήδη από τη δεκαετία του 1360, δηλαδή ο σχηματισμός μιας χριστιανικής συμμαχίας με σκοπό την αντιμετώπιση του οθωμανικού επεκτατισμού, διέβλεπε ότι υπήρχαν ισχυρές ενδείξεις για την υλοποίησή της. Έτσι και στο πλαίσιο της υποστηρίξεως της επερχόμενης δυτικής στρατιωτικής βοήθειας, είναι πολύ πιθανό, λόγω της ιδιότητάς του ως συμβούλου του Μανουήλ Β΄ και παράλληλα θερμού φιλενωτικού και φιλοδυτικού πολιτικού, ότι προσπάθησε να προβάλλει και να ενδυναμώσει²⁸⁶² μέσω της πνευματικής του εργασίας την αταλάντευτη υποστήριξη της εκκλησιαστικής ένωσης ως βασικού

Πολιορκία, σ. 45 εξ 52 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 233. Αθανασόπουλος, *Οθωμανικές Πολιορκίες*, σ. 55 εξ. 191 εξ.

²⁸⁶¹ Και αυτό διότι, σύμφωνα με τον Μανουήλ, ο σουλτάνος είναι «ὁ τῷ Σατάν ὑπηρετούμενος, ὧτινι τοῦργον οὐδὲν ἔτερον ἢ τὸ μηχανὰς κατὰ τῶν πιστῶν πλέκειν» (Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 135), αλλά και «Αἰθίοψ τὴν ψυχὴν» (ὄπ. παρ., σ. 141).

²⁸⁶² Και αυτό, διότι όπως αναγράφεται στο Συνοδικό της Θεσσαλονίκης (έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 61), ο Δημήτριος απέκοψε «μὲν ἑαυτὸν ἀπὸ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας καὶ πατρίδος καὶ δογμάτων θείων καὶ Γραφῶν ἱερῶν ἐν ἄλλοδαπῇ δὲ τὴν ζωὴν αἰσχροῦς καταστρέψας καὶ ἀθέως».

στοιχείου για την εδραίωση μιας πολιτικής συμμαχίας, συνθέτοντας, παρά την εξασθένηση των σωματικών του δυνάμεων²⁸⁶³, την τρίτη και τελευταία Απολογία του, γνωστή και ως *Θρησκευτική Διαθήκη*²⁸⁶⁴ μεταξύ των ετών 1394 και 1396, αλλά και εκπονώντας την μετάφραση οπωσδήποτε του συμβόλου της Πρώτης²⁸⁶⁵ και ενδεχομένως αυτού της Τρίτης²⁸⁶⁶ συνόδου του Τολέδου, που αφορούσε στο ζήτημα της εκπορεύσεως του αγ. Πνεύματος (*Filioque*). Η «*Διαθήκη*» αποτελεί το τελευταίο εκτενές συνθετικό πόνημα του Δημητρίου, στο οποίο υπερασπίζεται σθεναρά την Ρωμαιοκαθολική του πίστη, προτρέποντας θερμά για ύστατη φορά τους Ορθοδόξους της Ανατολής να την αποδεχθούν²⁸⁶⁷ ως κοινή εκκλησιαστική διδασκαλία, με σκοπό να επιτευχθεί η εκκλησιαστική ενότητα υπό τον παπικό θρόνο και προφανώς η πολυπόθητη γι' αυτόν διάσωση της Αυτοκρατορίας με την επικείμενη δυτική βοήθεια, κάτι που θεωρούσε ότι θα αποτελούσε και την πνευματική του παρακαταθήκη στους επιγόνους του.

Παράλληλα με την σύνθεση της *Θρησκευτικής του Διαθήκης*, ο Κυδώνης, πιστεύοντας ότι βρίσκεται κοντά στο τέλος της ζωής του, είναι εξαιρετικά πιθανό ότι θα φρόντισε κατά το ίδιο διάστημα και για τη διευθέτηση της διάθεσης του μεγαλύτερου μέρους των περιουσιακών του στοιχείων, τα οποία αποτελούνταν μόνο από κινητές αξίες. Έτσι, συντάσσοντας μέχρι και την αναχώρησή του για τη Βενετία το φθινόπωρο του 1396 διαθήκη²⁸⁶⁸, πρόσφερε χρηματικά ποσά, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιοθήκης του σε συγγενείς, μαθητές και στην μονή Δομινικανών του Πέραν, κάτι για το οποίο θα γίνει εκτενής λόγος στην τελευταία παράγραφο του παρόντος κεφαλαίου²⁸⁶⁹.

Στο πλαίσιο της πνευματικής του δραστηριότητας επίσης κατά την περίοδο αυτή και εν αναμονή της δυτικής κινητοποίησης, θα πρέπει να ενταχτεί και η άφιξη περί τα τέλη του 1395 στην Κωνσταντινούπολη του *Iacopo Angeli da Scarperia*, ο

²⁸⁶³ *Απολογία, Γ', 1* · 21-26, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 425-426.

²⁸⁶⁴ Η «*Θρησκευτική Διαθήκη*» του Κυδώνη, γνωστή και ως Τρίτη Απολογία, αποτελεί ίσως το τελευταίο του κείμενο, καθώς συντέθηκε στη δύση της ζωής του. Σ' αυτήν, αφού τονίσει τη χριστιανική του ιδιότητα, επιμένει να μάχεται εναντίον του Γρηγορίου Παλαμά υπερασπιζόμενος τη μη διάκριση της θείας Ουσίας από τις Ενέργειες, υποστηρίζοντας παράλληλα με πάθος την περί εκπορεύσεως του αγ. Πνεύματος διδασκαλία και από τον Υιό, αλλά και αυτήν για το πρωτείο του επισκόπου Ρώμης. Το κείμενό της βλ. εν Mercati, *Notizie*, σ. 425-435.

²⁸⁶⁵ *Σύμβολον τῆς ἐν τῇ κατὰ Τολέταν Πρώτης Συνόδου (Σύμβολον Α' Τολέδου*, έκδ. Χρ. Αραμπατζή, *Βυζαντινά* 21 (2000), σ. 396-397).

²⁸⁶⁶ *Σύμβολον τῆς ἐν τῇ κατὰ Τολέταν Πρώτης Συνόδου (Σύμβολον Γ' Τολέδου*, *Cod. Vat. gr.* 1879, ff. 112^v-115^r).

²⁸⁶⁷ Σύμφωνα με τὴν τοῦ ἀψευδοῦς καὶ μεγάλου ποιμένου ὑπόσχεσιν (*Απολογία, Γ', 253-257*, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 433).

²⁸⁶⁸ Το ποσό των πενήντα υπερπύρων ο Δημήτριος «*ἐπαφῆκεν ἐνδιαθήκως πρὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰωάννην*» (*MM*, II (1862), σ. 390), αλλά και το χρηματικό ποσό για την μονή του Πέραν προερχόταν «*ex testamento domini Demetrii Chidonii Constantinopolitani*» (Loenertz, *Les établissements*, σ. 332-333).

²⁸⁶⁹ βλ. § 6 του παρόντος Κεφ. 5 με τίτλο : *Η διάθεση της περιουσίας του Δημητρίου*.

οποίος, όπως και ο *Roberto Rossi*, ήταν μαθητής του *Coluccio Salutati* στη Φλωρεντία και επιθυμούσε να διδαχτεί την ελληνική γλώσσα. Εκτός αυτού όμως, σκοπός της αποστολής του *da Scarperia* από τον *Salutati* στην Πόλιν δεν ήταν μόνο να μαθητεύσει κοντά στον Κυδώνη και κυρίως στο Χρυσολωρά, αλλά και να προσπαθήσει να πείσει τον τελευταίο να μεταβεί στη Φλωρεντία για να διδάξει νεαρούς μαθητές τα Ελληνικά Γράμματα. Σε επιστολή του περί τα τέλη Μαρτίου του 1396 ο *Salutati*, παροτρύνει τον *Iacopo Angeli*, που βρισκόταν ήδη στην Πόλιν, όχι μόνο να συνεχίσει τις σπουδές του και να μην απογοητευθεί από τις δυσκολίες που συναντούσε στην πρόσληψη της ελληνικής γλώσσας, αλλά του ζητούσε ταυτόχρονα να εντοπίσει και να φέρει μαζί του στη Φλωρεντία χειρόγραφα του Πλουτάρχου, του Ομήρου, και του Πλάτωνα, όπως επίσης και λεξικά ή άλλα έργα με περιεχόμενο από την ελληνική μυθολογία²⁸⁷⁰.

Έτσι είναι βέβαιο, ότι ο Χρυσολωράς ανέλαβε και πάλι - κατά το παράδειγμα του *Rossi* - τη διδασκαλία του *da Scarperia*, ενώ ο Δημήτριος είναι δυνατό να περιορίστηκε σε καθοδηγητικής φύσεως διδακτικό έργο, με την έννοια ότι ο *Iacopo Angeli* θα συμμετείχε μαθητεύοντας στον πνευματικό κύκλο που εξακολουθούσε να διατηρεί στην *μεγάλην Πόλιν*²⁸⁷¹. Για το λόγο αυτό και πριν από τον *da Scarperia* ο *Salutati* επικοινωνήσε στις αρχές Μαρτίου του 1396 με τον Μανουήλ Χρυσολωρά²⁸⁷², προσκαλώντας τον επίσημα να διδάξει, αφού όμως πρώτα παρότρυνε με επιστολή του το τελευταίο δεκαήμερο του Φεβρουαρίου και τον Κυδώνη, να πείσει τον μαθητή του ώστε να βρίσκεται στην Φλωρεντία το αργότερο μέχρι την 1^η Μαρτίου του επόμενου έτους²⁸⁷³.

Ενώ όμως ο γηραιός διανοούμενος ήταν απασχολημένος κυρίως με τα πνευματικά του ενδιαφέροντα στην Κωνσταντινούπολη την άνοιξη του 1396, φαίνεται ότι και οι πολιτικές πρωτοβουλίες των δυτικών ηγεμόνων για την αντιμετώπιση του οθωμανικού κινδύνου και οπωσδήποτε τη διάσωση της *μεγάλης Πόλεως* έβαιναν θετικά, παρόλο που η πολιορκία της από το καλοκαίρι και ιδιαιτέρως το φθινόπωρο του 1395, έπειτα και από την σύγκρουση του Βαγιαζήτ με

²⁸⁷⁰ *Salutati, Ep. XVI. A Iacopo Angeli da Scarperia*, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, σ. 129 εξ. Για τα χειρόγραφα, βλ. *Salutati, όπ. παρ.*, σ. 131-132 και Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 113.

²⁸⁷¹ Για τον *Iacopo Angeli da Scarperia*, βλ. *Salutati, Ep. XVI. A Iacopo Angeli da Scarperia*, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, σ. 129. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 71 εξ. R. Weiss, «Jacopo Angeli da Scarperia (1360 -1410/11)», στο *Medioevo e Rinascimento. Studi in Onore di Bruno Nardi*, Vol. II, Firenze : G.C. Sansoni, 1955, σ. 803-827. Tinnfeld, *Briefe, I/I*, σ. 46-47. C. Bianca, «Traduzioni interlineari dal greco nel circolo del Salutati: Jacopo Angeli, Niccolò Niccoli, Leonardo Bruni?», στο R. Maisano - A. Rollo, (a cura di), *Manuele Crisolora*, σ. 133-150.

²⁸⁷² *Salutati, Ep. XIII. A Manuele Crisolora*, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, σ. 119 εξ.

²⁸⁷³ «*Post hec feci quod noster Manuel hic honorabiliter est electus. ipsum hortaris ut veniat, honorem et gloriam adepturum Florentie, decimo kalendas martias*» (*Salutati, Ep. XIII, A Demetrio Cidonio*, έκδ. F. Novati, *Epistolario*, σ. 119).

τον ηγεμόνα της Βλαχίας *Mircea* τον Μάιο του 1395 στην πεδιάδα του *Rovine*²⁸⁷⁴, είχε καταστεί ακόμη στενότερη²⁸⁷⁵ και κινδύνευε άμεσα με υποταγή.

Ο Μανουήλ Β΄, λόγω της τραγικής κατάστασης της Αυτοκρατορίας, αδυνατούσε να συνδράμει στρατιωτικά στην δυτική προσπάθεια, γι' αυτό και προχώρησε σε σύναψη συμμαχίας με τον βασιλιά της Ουγγαρίας *Sigismund*²⁸⁷⁶, προετοιμαζόμενος να συμβάλλει στο μέτρο των δυνατοτήτων του και εκείνος στην επιτυχία της εκστρατείας. Παρόλο όμως που οι ενέργειες των Δυτικών για οργάνωση ισχυρού στρατιωτικού σώματος τελεσφόρησαν το καλοκαίρι του 1396, ο πολυπληθής, πλην όμως άτακτα και πλημμελώς οργανωμένος - κάτι που αποτέλεσε μοιραία συνθήκη για την έκβαση της εκστρατείας - δυτικός στρατός, καθώς περιλάμβανε ανομοιογενή, απείθαρχα και χωρίς εκπαίδευση για από κοινού πολεμικές επιχειρήσεις στρατιωτικά τμήματα από διάφορα κράτη με επικεφαλής τον *Sigismund*, υπέστη τραγική ήττα στην Νικόπολη στις 25 Σεπτεμβρίου 1396²⁸⁷⁷.

Η βαρύτατη συντριβή που υπέστησαν οι χριστιανικές δυνάμεις και ο αυξανόμενος κίνδυνος υποταγής της Κωνσταντινουπόλεως, όπου επικράτησε πανικός και πλήρης αποκαρδίωση, δεν ακύρωσαν μόνο στην πράξη για άλλη μια φορά το φιλοδυτικό όραμα του Δημητρίου, αλλά και τον οδήγησαν, καθώς φαίνεται, σε οριστική απόφαση να εγκαταλείψει σχεδόν άμεσα και για λόγους

²⁸⁷⁴ Για την μάχη, βλ. Babinger, *Beiträge*, σ. 15 εξ και 35 εξ. Loenertz, *Pépolonnesse*, σ. 253 εξ. Soulis, *Serbs and Byzantium*, σ. 104 σημ. 167 (βιβλιογραφία). Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 250 εξ. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 49. Σαββίδης, *Ιστορία*, Γ', σ. 96.

²⁸⁷⁵ Επ' αυτού, βλ. *Βραχεία Χρονικά*, 7, 25· 12, 6· 22, 26· 70, 8, έκδ. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, I., σ. 70, 111, 184 και 544. Επίσης, βλ. P. Schreiner, *Kleinchroniken II*, σ. 352 και 359. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 45. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 242 εξ.

²⁸⁷⁶ Barker, *Manuel II*, σ. 129 εξ.

²⁸⁷⁷ Για την αποτυχημένη σταυροφορία και την ήττα στη Νικόπολη, βλ. Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 8, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 79-81. *Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*, XIV, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes*, σ. 198-200. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ.* 31, *Τῶ Κυδώνη*, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 80-87. Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιτάφιος εἰς Θεόδωρον*, έκδ. J. Chrysostomides, *Funeral Oration*, σ. 193-195. Επίσης, βλ. G. Kling, *Die Schlacht bei Nikopolis im Jahre 1396*, (Diss.), Berlin 1906. Atiya, *Nicopolis*, σ. 50 εξ. A.S. Atiya, *The Crusade*, σ. 435 εξ. O. Halecki, «Rome et Byzance au temps du grand schisme d'Occident», *Collectanea Theologica* 18/1-2 (1937), σ. 494 εξ. Runciman, *Crusades*, σ. 455 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 133. Ch. Tipton, «The English at Nicopolis», *Speculum* 37/4 (1962), σ. 528-540. Setton, *Paracy*, I, σ. 341 εξ. Ostrogorsky, *Ιστορία*, Γ', σ. 252. A.S. Atiya, «The Crusade in the Fourteenth Century», στο H.W. Hazard (ed.), *A History of the Crusades*, σ. 3-26. Imber, *Empire 1300-1481*, σ. 46 εξ. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 476 εξ. B. Schnerb, «Le contingent franco-bourguignon à la croisade de Nicopolis», *Annales de Bourgogne* 68 (1996), σ. 59-74. K. De Vries, «The Lack of a Western European Military Response to the Ottoman Invasions of Eastern Europe from Nicopolis (1396) to Mohács (1526)», *The Journal of Military History* 63/3 (1999), σ. 539-599. D. Nicolle, *Nicopolis 1396. The Last Crusade. Campaign Series*, London: Osprey Publishing, 1999. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄*, σ. 243. Ch. Brachmann, «The Crusade of Nicopolis, Burgundy, and the Entombment of Christ at Pont-à-Mousson», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 74 (2011), σ. 155-190. H. Kaçar - J. Dumolyn, «The Battle of Nicopolis (1396), Burgundian Catastrophe and Ottoman Fait Divers», *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 91/4 (2013), σ. 905-934. Για την πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως που επακολούθησε, βλ. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 52 εξ και 95 εξ.

ασφαλείας κυρίως την Αυτοκρατορία. Φαίνεται μάλιστα ότι ο ηλικιωμένος πολιτικός θα πρέπει να επίστευσε την αναχώρησή του, εφόσον, με αφορμή την αποτυχία της νέας δυτικής στρατιωτικής προσπάθειας, αλλά και το γεγονός ότι το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 1396 ο Μανουήλ Καλέκας ασπάστηκε το Ρωμαιοκαθολικισμό και εγκαταβίωσε ως μοναχός στη μονή των Δομινικανών του Πέραν²⁸⁷⁸, αναζωπυρώθηκαν τα αντιδυτικά αισθήματα στην Κωνσταντινούπολη και έλαβαν χώρα εκ νέου διώξεις εναντίον των φιλενωτικών και των αντιπαλαμιτών²⁸⁷⁹. Η αρνητική αυτή εξέλιξη θα πρέπει να τον έπεισε πλέον, καθώς η οργή των πολιτών στράφηκε πιθανότατα και εναντίον του²⁸⁸⁰, ότι θα έπρεπε να αποχωρήσει το συντομότερο, έστω και πάλι προσωρινά, από την Κωνσταντινούπολη²⁸⁸¹, εξασφαλίζοντας οπωσδήποτε την διστακτική συναίνεση του έκπληκτου από την αιφνιδιαστική του απόφαση Μανουήλ Β'²⁸⁸², με την υπόσχεση πιθανότατα, ότι σχεδίαζε να επανέλθει μετά την παρέλευση του οθωμανικού κινδύνου²⁸⁸³ και την αποκατάσταση της ασφάλειας στην *μεγάλην Πόλιν* εξαιτίας των διώξεων εναντίον των ομοφρόνων του²⁸⁸⁴, ώστε να θεωρείται αργότερα από τον Καλέκα²⁸⁸⁵ ότι βρίσκεται στη Βενετία ως αυτοεξόριστος²⁸⁸⁶.

²⁸⁷⁸ Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 27 εξ και Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 441.

²⁸⁷⁹ Καλέκας, *Έπιστ. 17*· 21· 46, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 189-190, 195-196 και 231-233. Επίσης, βλ. τις παρατηρήσεις των Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 66 και Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 439-440.

²⁸⁸⁰ Με την εχθρότητα που είχε εκδηλωθεί εναντίον του κατά το διάστημα της παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη μετά το 1391 θα πρέπει να συνδεθούν επίσης και οι απειλές που δεχόταν ο γηραιός πολιτικός από τους αντιπάλους του, ότι το σώμα του θα παρέμενε άταφο σε περίπτωση που θα πέθαινε εκεί. Επ' αυτού βλ. *Απολογία*, Γ', 315-335, έκδ. G. Mercati, *Notizie*, σ. 435.

²⁸⁸¹ Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 26, 55 εξ και 128. Πρβλ. και Καλέκας, *Έπιστ. 38*, *Μαξίμω*, 23-25, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 221.

²⁸⁸² «Οὐκ ἔφθης εἰς τὸ πέλαγος ἀφείς καὶ ὁ ῥήξ εὐθύς εἰς τὸν λιμένα καταχθεις οὐ μᾶλλον εὐφρανε φανείς ἢ τῶ οὕτω γε φανῆναι λύπης τοὺς ποθοῦντας ἐνέπλησεν. Εἴμαρτο δὲ ἄρα ταῦτα καὶ τό σε χειμῶνος μεσοῦντος αὐθημερὸν ἀπᾶραι, νόσου τε καὶ γήρωσ ὑπεριδόντα, καὶ ζηλῶσαι τὰ πτηνὰ τῆ μεταβάσει ὧν φθάνει τὰ βουλευόμενα πολλακίς τὸ πετασθῆναι. Οὐκ οἶδά τι καὶ νομίσω· πότερον γὰρ τύχης ἔργον οὐκ ἀγαθῆς ἢ τοῦ τὰ πάντα διατιθεμένου Θεοῦ» (Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ. 31*, *Τῶ Κυδώνη*, 2-8, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 80). Επίσης, βλ. Κγμ, *πoucκαx*, σ. 203 και Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 441-442.

²⁸⁸³ Το γεγονός αυτό υπαινίσσεται σε επιστολή που απευθύνει στο Δημήτριο εκείνη την ο Μανουήλ Καλέκας, ως εξής : « τοῦτο μὲν οὖν δοίη Θεὸς ἢ παρὰ σέ δραμόντων ἡμῶν ἢ σοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ἐλθόντος, τῶν πραγμάτων, ἂν ἐθέλη θεός, ἐπὶ τὸ βέλτιον προχωρούντων » (Καλέκας, *Έπιστ. 17*, 28-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 190).

²⁸⁸⁴ «C'était sans compter toutefois avec l'hostilité de ces compatriotes sur le plan religieux, et il semble que ce qui lui avait fait quitter Constantinople en 1396 le rattrapa en Crète l'année suivante. De ce point de vue, Venise lui aurait assuré au moins des derniers mois d'existence plus tranquilles» (Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 462). Ακόμη, βλ. Κγμ, *πoucκαx*, σ. 203-204.

²⁸⁸⁵ Καλέκας, *Έπιστ. 25*, 14-20, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 199-200. Επίσης, βλ. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 440.

4. Το τελευταίο ταξίδι του Δημητρίου στη Δύση (Φθινόπωρο 1396 - Καλοκαίρι / Φθινόπωρο 1397)

Παρόλο που ο Μανουήλ Β΄ αφήνει να εννοηθεί σε επιστολή του ότι η αναχώρηση του Δημητρίου συνέβη λίγο πριν ή κατά την άφιξη στην Κωνσταντινούπολη του προερχόμενου από τη Νικόπολη τον Οκτώβριο του 1396 *Sigismund*²⁸⁸⁷, είναι σχεδόν βέβαιο ότι αυτή πραγματοποιήθηκε μετά την οθωμανική προέλαση και έπειτα από την αναχώρηση του Ούγγρου βασιλιά, εντός του Νοεμβρίου του 1396²⁸⁸⁸. Έτσι, ο ηλικιωμένος πολιτικός, αδύναμος σωματικά από την ασθένειά του και καταρρακωμένος ψυχικά από την τραγική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί πλέον στην Αυτοκρατορία²⁸⁸⁹, κατάφερε, συνοδευόμενος και πάλι από τον Μανουήλ Χρυσολωρά²⁸⁹⁰, να αναχωρήσει με πλοίο για την Βενετία στο διάστημα μέχρι και την εκ νέου έναρξη της στενής πολιορκίας της πόλεως το Δεκέμβριο και όσο ακόμη ήταν χαλαρός ο αποκλεισμός της, λόγω της απασχόλησης του στρατού του Βαγιαζήτ με τους επινίκιους πανηγυρισμούς²⁸⁹¹.

Παρά το γεγονός ότι το ταξίδι του με τον Χρυσολωρά ήταν κοπιαστικό εξαιτίας των δυσμενών καιρικών συνθηκών και ο ηλικιωμένος πολιτικός ήταν ήδη ασθενής²⁸⁹², οι δύο άνδρες αποβιβάστηκαν με ασφάλεια στην πρωτεύουσα της

²⁸⁸⁶ Αλλά και ο αυτοκράτορας θεωρεί, ότι ο Κυδώνης αποχώρησε οικειοθελώς από την Κωνσταντινούπολη. Βλ. Επ' αυτού Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ.* 31, *Τῷ Κυδώνη*, 6-8, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 81 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 47.

²⁸⁸⁷ Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ.* 31, *Τῷ Κυδώνη*, 2-6, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 81 και Καλέκας, *Έπιστ.* 4 (Appendix), *Ad fratrem Eliam Petit*, 3, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 324.

²⁸⁸⁸ «Εἴμαρτο δὲ ἄρα ταῦτα καὶ τό σε χειμῶνος μεσοῦντος αὐθήμερόν ἀπᾶραι, νόσου τε καὶ γήρωσ ὑπεριδόντα, καὶ ζηλῶσαι τὰ πτηνὰ τῇ μεταθάσει ὧν φθάνει τὰ βουλευμάτα πολλάκις τὸ πετασθῆναι» (Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ.* 31, *Τῷ Κυδώνη*, 4-6, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 80). Όπως παρατηρεί επίσης ο Dennis, (*The Letters*, σ. 86 σημ. 1) «*Sigismund, then, must have arrived in the Byzantine capital about the end of September or the beginning of October, and he remained there until at least 11 November. For, on that date he wrote to the Grand Master of the Hospitallers, Philibert de Naillac, from Constantinople: letter published in 1896 by H. V. Sauerland and reprinted by Barker, Manuel II, 482-85, with translation and commentary; of. also 136 note 22. Cydones had sailed from the city, never to return, shortly before Sigismund's arrival, probably sometime during the last two weeks of September. Manuel gives the impression that the two ships passed each other outside the Golden Horn, but this may be exaggerated. His expression, "in the middle of winter," need not be taken literally; for a rhetorician this simply means that it was no longer summer, or he may have been using it metaphorically or in the sense of stormy seas*». Ακόμη. Βλ. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263. Κγш, *пoucкaк*, σ. 203 και Χατζοπούλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 77, σημ. 120 (τοποθετεί την αναχώρηση του Δημητρίου στα τέλη Σεπτεμβρίου 1396).

²⁸⁸⁹ *Έπιστ.* 436, 73-83, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, II, σ. 396.

²⁸⁹⁰ Για τις σχέσεις των δύο ανδρών γενικότερα, βλ. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 64 εξ. Επίσης Дгнaев, *Κυδοнос*, σ. 643 с.

²⁸⁹¹ Barker, *Manuel II*, σ. 133 εξ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 216.

²⁸⁹² «νόσου τε καὶ γήρωσ ὑπεριδόντα» (Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ.* 31, *Τῷ Κυδώνη*, 5, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 80). Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 216-217.

Γαληνότατης περί τα τέλη Νοεμβρίου του 1396²⁸⁹³, όπου έγινε και πάλι δεκτός με τιμές και πιθανότατα φιλοξενήθηκε από τους εκεί φίλους του²⁸⁹⁴. Η Βενετία ωστόσο, όπου είχε από το 1391 πλήρη πολιτικά δικαιώματα, δεν θα πρέπει να αποτελούσε στα σχέδιά του, προπαντός μετά και το θάνατο του Καλόφερου το 1392²⁸⁹⁵, τον τόπο που επιθυμούσε να εγκατασταθεί. Για το λόγο αυτό και είναι βέβαιο ότι, παρόλο που η πόλη διέθετε την τόσο απαραίτητη για την ασφάλειά του ησυχία²⁸⁹⁶, αλλά και περιβάλλον οικείο από τις δύο προηγούμενες επισκέψεις του για την απρόσκοπτη συνέχιση της πνευματικής του εργασίας²⁸⁹⁷, η πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης συνιστούσε περισσότερο για τον ταλαιπωρημένο Κυδώνη τόπο προσωρινής διαμονής και ενδιάμεσο σταθμό, προκειμένου να αποφασίσει τελικά για την μετάβασή του αρχικά σε κάποια άλλη ιταλική πόλη.

Είναι πολύ πιθανό ωστόσο, ότι δεν επιθυμούσε να παραμείνει μόνιμα στη Δύση γενικότερα, εφόσον προγραμματιζε μάλλον να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη, όταν θα το επέτρεπαν οι συνθήκες και οπωσδήποτε η υγεία του. Γι' αυτό και δεν θα πρέπει, νομίζουμε, να αναζητούσε τόπο οριστικής εγκατάστασης απαραίτητα στην *Ιταλίαν*. Έτσι, όπως προκύπτει από τις πληροφορίες των πηγών, η επιλογή του τόπου όπου επρόκειτο να παραμείνει θα πρέπει να τον προβληματίσε ιδιαίτερα κυρίως κατά το διάστημα της διαμονής του με τον Χρυσολωρά στην Βενετία, δηλαδή από τα τέλη του φθινοπώρου του 1396 μέχρι και τα τέλη του χειμώνα του 1396/97. Την δυσκολία αυτή γνώριζαν μάλλον στην *μεγάλην Πόλιν* τόσο ο αυτοκράτορας, όσο και ο Μανουήλ Καλέκας, οι οποίοι, έχοντας πιθανώς πληροφορηθεί μέσω της αλληλογραφίας τους το ενδεχόμενο μετάβασής του στην Φλωρεντία, αλλά μη γνωρίζοντας επακριβώς τις τελικές του αποφάσεις, υπαινίσσονται ότι ο δάσκαλός τους επιθυμούσε να ζήσει σε άλλη πόλη της Ιταλίας εκτός από τη Βενετία. Για το λόγο αυτό και στην τελευταία σωζόμενη επιστολή που του απευθύνει ως απάντηση ο Μανουήλ Β', παρόλο που αφήνει να

²⁸⁹³ Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 66. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 47. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 439 και 441.

²⁸⁹⁴ «καὶ μὴν καὶ τῶν πολιτῶν το σεμνότερον, οἱ δὲ καὶ τὸν φίλον ἐπιγινώσκοντες, δεξιῶσονται, καὶ συνιέντες τὸν ἄνδρα μόνον οὐκ ἐν ταῖς κεφαλαῖς ἐπιθήσουσι, τιμᾶσθαι, τιμᾶν οὐ, νομίζοντες» (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 17, 5-8, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 190). Επίσης, βλ. Dennis, *Kydones-Venice*, σ. 495 εξ.

²⁸⁹⁵ Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 64 και Eszer, *Johannes Kalopheros*, σ. 104-105.

²⁸⁹⁶ «ἢ τε πόλις ἦν ἔχεις ἀγομένη σωφρόνως μετ' ἀσφαλείας σε καθῆσαι παρέξει, φόβων καὶ κινδύνων χωρὶς» (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 17, 3-4, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 189-190).

²⁸⁹⁷ «*Ego autem volebam ante modico navigare eum domino Demetrio Cedone et domino Manuell Crisolorha; illi enim recesserunt in Veneciam. Deinde isto relictio propter aliquas cogitaciones proposui navigara usque ad hucium ad uuos et inde devenire in Metelenem, ut moremur tempus iemis facilius quam hic, aduc vero et propter alia. In autem venturo vere veniam vel ad Veneciam si accipero literas ab hamicis illis duobus promittentibus istid vel alibi. Iemps autem id prooibut facere*» (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 4 (Appendix), *ad fratrem Eliam Petit*, 3, 27-34, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 324). Επίσης, βλ. Cammelli, *Correspondance*, σ. XXXI-XXXII. Loenertz, *Les recueils*, σ. 121. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 43.

εννοηθεί μετάβαση και παραμονή του ηλικιωμένου πολιτικού σε κάποια πόλη ή περιοχή της Ιταλίας, εν τούτοις δεν προσδιορίζει τον τόπο όπου επρόκειτο να εγκατασταθεί, αναφέροντας απλώς ότι επιθυμία του ήταν να ζήσει σε ξένη χώρα²⁸⁹⁸, σε περιοχή δηλαδή ενδεχομένως και εκτός Ιταλίας.

Εξαιτίας μάλιστα του έντονου προβληματισμού του Κυδώνη στην Βενετία για τον τόπο της διαμονής του, διατυπώθηκαν κατά καιρούς και με βάση τις πληροφορίες των πηγών εικασίες, όπως ότι επισκέφθηκε ενδεχομένως τη Φλωρεντία ή τη Ρώμη, ενώ υποστηρίχθηκε επίσης ότι μετέβη ίσως και στο Μιλάνο το 1397²⁸⁹⁹, χωρίς όμως να συμβεί οτιδήποτε από αυτά. Ωστόσο, είναι πολύ πιθανό ο παλαίμαχος πολιτικός να βρέθηκε το χειμώνα του 1396/97 σε σοβαρό δίλημμα αν θα ακολουθούσε τον Χρυσολωρά στη Φλωρεντία, αν θα έπρεπε να μεταβεί ενδεχομένως στο Μιλάνο ή ίσως και στη Ρώμη, ή αν θα ήταν φρονιμότερο να ανταποκριθεί στην πρόταση του Μάξιμου Χρυσοβέργη, που βρισκόταν εκείνη την εποχή στην Παβία και είχαν έρθει σε επαφή μέσω του Μανουήλ Καλέκα, για να εγκατασταθούν από κοινού στην Κρήτη, προκειμένου να αναλάβει τη φροντίδα του. Η πρώτη επικοινωνία με τον Χρυσοβέργη, που είχε αναχωρήσει από την Βενετία για την Παβία λίγο πριν αφιχθεί εκεί ο Δημήτριος²⁹⁰⁰, θα πρέπει να πραγματοποιήθηκε κατά το πρώτο διάστημα της παραμονής του στην πόλη του Αγίου Μάρκου μετά το φθινόπωρο του 1396 και οπωσδήποτε πριν από την αναχώρηση του Χρυσολωρά, με τον οποίο συμφώνησε τελικά να συναντηθούν το καλοκαίρι του 1397 στον Χάνδακα και να διαμείνουν μαζί στην κοινοβιακή μονή των Δομινικανών των αγίων Πέτρου και Παύλου, όπου ο Μάξιμος επρόκειτο να ασκήσει πιθανότατα καθήκοντα ηγουμένου²⁹⁰¹.

Έτσι, έπειτα από την συμφωνία με τον Χρυσοβέργη και κυρίως μετά τα μέσα Ιανουαρίου του 1397, οπότε ο Χρυσολωράς ανταποκρίθηκε εν τέλει στην πρόσκληση του *Coluccio Salutati* και αναχώρησε από τη Βενετία για να διδάξει στη Φλωρεντία²⁹⁰², τα πράγματα θα πρέπει να έλαβαν διαφορετική τροπή όσον αφορά στον τόπο εγκατάστασης του ηλικιωμένου πολιτικού. Η ιδέα της παραμονής του σε κάποια ιταλική πόλη θα πρέπει να ατόνησε σχεδόν, εφόσον τρεις ή τέσσερις μήνες περίπου μετά την άφιξή του στη Βενετία, οδηγήθηκε ουσιαστικά, καθώς δεν είχε προφανώς άλλη διέξοδο, στην απόφαση να συγκατοικήσει με τον Χρυσοβέργη στην

²⁸⁹⁸ Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ.* 62, *Κυρῶ Δημητρίῳ τῷ Κυδώνη*, 17-19, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 173. Το ίδιο αφήνει να εννοηθεί νομίζουμε ο αυτοκράτορας γράφοντας και στον Χρυσολωρά. Βλ. επ' αυτού Μαν. Παλαιολόγος, *Έπιστ.* 37, *Τῷ Χρυσολωρᾷ κυρῷ Μανουήλ*, 16-19, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 101. Επίσης Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 217.

²⁸⁹⁹ Μαζί με τον Χρυσολωρά, κάτι που στηρίχθηκε στον *Raffaele Volterrano* το 1506, διέμεινε για μικρό διάστημα στο Μιλάνο, κάτι για το οποίο ωστόσο δεν έχουμε καμία μαρτυρία. Επ' αυτού βλ. Beck, *Kirche*, σ. 733. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 48.

²⁹⁰⁰ Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 59 εξ 61 εξ.

²⁹⁰¹ Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 460-461.

²⁹⁰² Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 66. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. XXXVI. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 441.

Κρήτη²⁹⁰³. Για το λόγο αυτό και είναι πολύ πιθανό η καθυστέρηση της θετικής απάντησης του Χρυσολωρά στον *Salutati*, εκτός από το ύψος της αμοιβής του²⁹⁰⁴, να συνδεόταν είτε με την αναποφασιστικότητα του δασκάλου του αν θα μετέβαινε τελικά μαζί του στην Φλωρεντία, είτε με τους ενδοιασμούς του ίδιου του Μανουήλ για την τύχη του γηραιού και ασθενούς Δημητρίου που θα έμενε μόνος πλέον στην πόλη του Αγίου Μάρκου μέχρι και την τακτοποίηση του ζητήματος της ανάληψης της φροντίδας του από το Χρυσοβέργη.

Είναι πολύ πιθανό το ενδεχόμενο όμως, ότι ακόμη και μετά την αναχώρηση του Χρυσολωρά, αλλά και την συμφωνία με τον Μάξιμο, ο Κυδώνης, παραμένοντας προσωρινά στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης μέχρι το καλοκαίρι του 1397, να μην είχε απορρίψει παντελώς την προοπτική της διαμονής του σε κάποια ιταλική πόλη, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι θα είχε κάποιο έμπιστο πρόσωπο ως συνοδό. Δεν θα πρέπει ωστόσο, αν και θα ήταν ευπρόσδεκτος, να αποδέχτηκε, λόγω ηλικίας και ασθένειας, την πρόταση για εγκατάσταση, ακολουθώντας τον Χρυσολωρά, στην Φλωρεντία, αλλά και δεν αποφάσισε να μεταβεί στο Μιλάνο, παρόλο που μια τέτοια προοπτική θα μπορούσε να ήταν ενταγμένη ενδεχομένως στα αρχικά του σχέδια για να την αναφέρει ως βέβαιη πολύ αργότερα ο *Volterrano*. Αυτό οφειλόταν πιθανώς στο γεγονός αφενός ότι θα ήθελε να παραμείνει σε περιοχή που θα είχε τη δυνατότητα ευκολότερης επανόδου στην Κωνσταντινούπολη και αφετέρου στο φόβο του ενδεχομένως ότι η ευάλωτη υγεία του θα επιβαρυνόταν σοβαρά από το υγρό και ψυχρό βορειοϊταλικό κλίμα των δύο πόλεων²⁹⁰⁵.

Αντίθετα είναι πολύ πιθανό ότι θα ευελπιστούσε για κάποιο διάστημα, ίσως και μετά την αναχώρηση του Χρυσολωρά, πως θα μπορούσε να παραμείνει στην *Ιταλίαν*, εφόσον θα έλυne το πρόβλημα του συνοδού του με την έλευση του Μανουήλ Καλέκα, με τον οποίο θα μετέβαιναν πιθανώς στη Ρώμη για να εγκατασταθούν, προκειμένου να εκπληρώσει την παλαιά του επιθυμία να προσκυνήσει τους αποστολικούς τάφους και οπωσδήποτε να διερευνήσει την προοπτική οργάνωσης παροχής βοήθειας στην χειμαζόμενη Αυτοκρατορία, παρόλο που μια τέτοια πιθανότητα, μετά και την πρόσφατη συντριβή στη Νικόπολη, ήταν σχεδόν αβέβαιη. Το γεγονός όμως ότι ο Καλέκας αποφάσισε τελικά, παρόλο που σε επιστολή που απηύθυνε στον Κυδώνη και του εξέφραζε την επιθυμία ότι θα μεταβεί

²⁹⁰³ Για τις σχέσεις του Χρυσοβέργη με την Κρήτη, βλ. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 443 εξ.

²⁹⁰⁴ Ο ετήσιος μισθός του Μανουήλ θα ήταν 100 φλορίνια. Ωστόσο, μετέβη στη Φλωρεντία στις 2 Φεβρουαρίου έπειτα από την αύξηση των αποδοχών του κατά 50 φλορίνια, δηλαδή θα λάμβανε 150 φλορίνια ετήσιο μισθό για 5 χρόνια. Είναι αξιοσημείωτο επίσης, ότι το δεύτερο χρόνο της διδασκαλίας του στην Φλωρεντία έλαβε 250 φλορίνια. Επ' αυτού, βλ. Πέτρου, *Η Παιδεία*, σ. 103.

²⁹⁰⁵ Αναφορικά με το κλίμα της Βενετίας, ο Ganchou, (*Kydonès-Chrysobergès*, σ. 445) παρτηρεί, ότι «*et que le climat vénitien, si particulier et en l'occurrence si peu recommandé pour les maux dont il était atteint, ne dut rien arranger. Et puis, si seulement les charmes de la ville avaient pu, à ses yeux, compenser ces désagréments desanté! Mais l'hiver vénitien 1390/91 l'avait convaincu que, décidément, il n'était pas fait pour Venise*».

και θα τον συναντήσει εκεί εφόσον δεν απωθηθούν οι Οθωμανοί²⁹⁰⁶, να καταφύγει και να διαμείνει σε μονή Δομινικανών στην Χίο²⁹⁰⁷, οδήγησε τον γηραιό πολιτικό στην οριστική απόφαση να κατευθυνθεί το καλοκαίρι του 1397 στον Χάνδακα.

Το στοιχείο συνεπώς που βάρυνε περισσότερο στην απόφαση του Δημητρίου για την επιλογή ως τόπου εγκατάστασης την Κρήτη ήταν ότι εκεί θα είχε κάποιο έμπιστο φιλικό του πρόσωπο, όπως ο Χρυσοβέργης, το οποίο θα αναλάμβανε την φροντίδα του. Οπωσδήποτε όμως θα συνυπολόγισε επίσης το εύκρατο και ευεργετικό για την αποκατάσταση της υγείας του κλίμα της νήσου, εφόσον ήταν πλέον ήδη εβδομήντα δύο ετών και ασθενής. Στην απόφασή του να εγκατασταθεί στο Χάνδακα είναι δυνατό ακόμη να επέδρασε σημαντικά και η επιστολή που είχε λάβει κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη Βενετία από τον Μανουήλ Β΄, με την οποία τον εγκαλούσε ευθέως επειδή εγκατέλειψε την πατρίδα του που βρισκόταν σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης²⁹⁰⁸, ώστε να επιδιώξει την εγκατάστασή του σε ασφαλή και πλησιέστερη στην *μεγάλην Πόλιν* περιοχή, όπως η μεγαλόνησος, προκειμένου να έχει ενδεχομένως τη δυνατότητα να επανέλθει εύκολα και σύντομα, εάν θα εξέλειπε ο οθωμανικός κίνδυνος, έπαυαν οι διώξεις εναντίον των φιλοδυτικών, αλλά και θα του το επέτρεπε η σοβαρά κλονισμένη υγεία του. Έτσι, μετά την αναχώρηση του Χρυσολωρά για την Φλωρεντία και την αλλαγή προορισμού του Καλέκα, ο Κυδώνης, παρόλο που η υγεία του επιδειωνόταν ακόμη περισσότερο, πραγματοποίησε την απόφασή του να ταξιδέψει το καλοκαίρι του 1397 από τη Βενετία με προορισμό την πρωτεύουσα του βασιλείου της Κρήτης.

5. Από τη Βενετία στην βενετοκρατούμενη Κρήτη. Η εγκατάσταση του Δημητρίου στο Χάνδακα, η βραχεία ασθένεια και ο θάνατός του (Καλοκαίρι - Φθινόπωρο / Χειμώνας 1397)

Η κυριότερη αιτία της αναχώρησης του Κυδώνη από την πόλη του Αγίου Μάρκου και γενικότερα από τη Δύση υπήρξε κυρίως, όπως θα κατέστη νομίζουμε σαφές από τα παραπάνω, η έλλειψη κατάλληλου και έμπιστου προσώπου για να

²⁹⁰⁶ «τοῦτο μὲν οὖν δοίη Θεός ἢ παρὰ σέ δραμόντων ἡμῶν ἢ σοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ἐλθόντος, τῶν πραγμάτων, ἂν ἐθέλῃ Θεός, ἐπὶ τὸ βέλτιον προχωρούντων. ἕως δ' ἂν τοῦτο ἀπῆ τὴν ἐπὶ σοὶ παραμυθησόμεθα λύπην ὡς ὑγιαίνουσ ἀκούοντες» (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 17, 28-31, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 190). Επίσης, όπως του αναφέρει «καὶ αὐτός ἐν καλῶ παρ' ἡμᾶς ἀφίξη. τοῖς φίλοις συνηθησόμενος ἐπὶ τῇ κοινῇ πανηγύρει. νῦν δ' οὐ μόνον πρὸς ἑαυτὴν τοὺς ἀπόντας οὐ προκαλεῖται, ἀλλὰ καὶ τοὺς παρόντας πείθει πάσης Σκύλλης ἀπιστοτέραν ἡγεῖσθαι. κρατοῦντος δὲ τούτου, καὶ ἡμεῖς παρ' ὑμᾶς δραμούμεθα, καὶ προθυμότερον πάντως ἂν οἷς ἐπέστελλον ἐπινεύσαις» (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 25, 16-20, ἐκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 200). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 48.

²⁹⁰⁷ Για τους Δομινικανούς της Χίου, βλ. Tsougarakis, *Latin Orders*, σ. 190 εξ.

²⁹⁰⁸ Μαν. Παλαιολόγος, *Ἐπιστ.* 62, *Κυρῶ Δημητρίῳ τῷ Κυδώνη*, 17-20, ἐκδ. G.T. Dennis, *The Letters*, σ. 173.

αναλάβει την περίθαλψή του, αλλά και οπωσδήποτε η προστασία της υγείας του, καθώς και η επιθυμία του πιθανότατα να επανέλθει στην πατρίδα, εφόσον η παραμονή του σε ξένη χώρα προγραμματιζόταν να είναι μάλλον παροδική και έως ότου θα εξέλειπε ο κίνδυνος της οθωμανικής κατάκτησης της *μεγάλης Πόλεως*, αλλά και θα κατευνόζονταν οπωσδήποτε οι αντιδράσεις των θρησκευτικών του αντιπάλων²⁹⁰⁹. Έτσι, παρότι διέθετε σχετική πρόσκληση, δεν επέλεξε να καταφύγει στον ανασφαλή πλέον Μυστρά κοντά στον πρώην μαθητή του δεσπότη Θεόδωρο Παλαιολόγο²⁹¹⁰ ή να επιστρέψει εκείνη την περίοδο στην πολιορκούμενη Κωνσταντινούπολη, αλλά να εγκατασταθεί στην πλέον πρόσφορη και ασφαλή περιοχή για τη διαμονή του εκείνη την εποχή όπως ήταν η Κρήτη, η οποία αποτελούσε ως βασίλειο (*Regno di Candia*) άρτια οργανωμένη βενετική αποικία και γι' αυτό θα μπορούσε να κάνει εκεί πλήρη χρήση των προνομίων του ως πολίτη της Γαληνοτάτης.

Εκτός αυτού όμως και το θρησκευτικό περιβάλλον στη νήσο θα του ήταν επίσης οικείο και φιλικό, κυρίως όμως θα τον ικανοποιούσε το γεγονός ότι θα υπήρχαν εκεί τουλάχιστον δύο έμπιστα πρόσωπα, στα οποία θα μπορούσε να βασιστεί, ο Χρυσοβέργης, που αναμενόταν από την *Ιταλίαν*, αλλά και ο μοναχός και διδάσκαλος Αθανάσιος. Τον Χάνδακα ως τόπο διαμονής όμως θα είχε επιλέξει ο Δημήτριος επιπλέον, εφόσον το εκεί περιβάλλον ήταν κατάλληλο και για την ανάρρωσή του, αλλά και πρόσφορο για περαιτέρω φιλενωτική δραστηριότητα, μέχρις ότου θα εξομαλύνονταν ενδεχομένως τα πράγματα, προκειμένου να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη κοντά στον Μανουήλ Β'²⁹¹¹. Είναι γεγονός άλλωστε ότι εκείνη την περίοδο στο νησί δεν υπήρχε μόνο έντονη προσηλυτιστική κίνηση από Λατίνους ιεραποστόλους εκείνη την εποχή, αλλά και ότι τα κείμενά του ως πρώην Ορθοδόξου και τώρα Ρωμαιοκαθολικού θωμιστή θεολόγου, συνθετικά ή μεταφράσεις, κυκλοφορούσαν ευρέως και μάλιστα η θεολογική του επιχειρηματολογία για το ζήτημα της εκπορεύσεως του αγ. Πνεύματος χρησιμοποιούνταν ως βασικό μέσο από «*τούς ένωτικούς στίς αντίρρητικές τους διενέξεις*»²⁹¹², ώστε να μην είναι μόνο ευφήμως γνωστός στους εκεί φιλενωτικούς

²⁹⁰⁹ Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 439-440. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 476 εξ.

²⁹¹⁰ Μετά το Συνέδριο των Σερρών το 1393/94 ο Βαγιαζήτ στράφηκε και εναντίον του Θεοδώρου στο Μυστρά, ώστε μετά και την οθωμανική επιδρομή το καλοκαίρι του 1397 το δεσποτάτο να έχει καταστεί ανασφαλές ως τόπος διαμονής για τον γηραιό πολιτικό. Για τα γεγονότα, βλ. Zakythinos, *Le Despotat.*, I., σ. 152 εξ. Barker, *Manuel II*, σ. 117. Nicol, *Τελευταίοι Αιώνες*, σ. 476 και 479. Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 46 εξ. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ'*, σ. 235.

²⁹¹¹ «*En réalité, Kydonès mourut en Crète parce que, déprimé par un hiver lugubre et solitaire à Venise, il résolut de s'établir dans cette île en profitant de l'opportunité offerte par la promotion avantageuse de son jeune ami, propice également à l'installation de sa famille constantinopolitaine : de ce point de vue, par la fréquentation des Chrysobergès, la Candie vénitienne, déjà si "grecque" au fond, serait pour lui un "exil" autrement plus supportable que la brumeuse et bruissante reine de la lagune*» (Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 462).

²⁹¹² Γ.Κ. Παπάζογλου, *Ιωσήφ Φιλάργης ή Φιλάργιος*, σ. 127-128.

κύκλους, αλλά και να έχει προκαλέσει την αντίδραση των Ορθοδόξων αναθενωτικών, μεταξύ άλλων και του ηγέτη τους Ιωσήφ Φιλάγρη.

Ο Φιλάγρης μάλιστα, επειδή προφανώς η επιχειρηματολογία του Κυδώνη είχε απήχηση και επηρέαζε τη μεταστροφή Ορθοδόξων, συνέθεσε ειδικό αντιρρητικό έργο εναντίον του²⁹¹³, με σκοπό να ανασκευάσει τις βασικές πνευματολογικές του αντιλήψεις στο μακροσκελές έργο του «περί έκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τινὰ τῶν φίλων»²⁹¹⁴, υποστηρίζοντας ότι «ἔσφαλται οὖν ὁ Κυδώνης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ λέγοντες τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ»²⁹¹⁵. Το γεγονός ωστόσο ότι κατά την άφιξή του στο Χάνδακα ο απόμαχος πολιτικός ήταν ήδη σοβαρά άρρωστος, αλλά και η ραγδαία επιδεινούμενη κατάσταση της υγείας του στη συνέχεια, δεν του επέτρεψαν να έρθει, καθώς φαίνεται σε επικοινωνία ακόμη και με οικεία του πρόσωπα εκεί, πολύ δε περισσότερο να μην έχει τη δυνατότητα να αντιπαρατεθεί με θρησκευτικούς του αντιπάλους όπως ο Φιλάγρης, τον οποίο είναι αμφίβολο μάλιστα αν γνώρισε²⁹¹⁶, παρόλο που ηγούνταν - μετά και τον οδυνηρό θάνατο του Ανθίμου του Ομολογητή μέχρι το 1370²⁹¹⁷ - του αγώνα εναντίον της ρωμαιοκαθολικής προσηλυτιστικής δραστηριότητας στη νήσο εκείνη την εποχή²⁹¹⁸.

Έτσι, το καλοκαίρι του 1397 ο Δημήτριος αν και ασθενής, ταξίδεψε με πλοίο από την Βενετία για τον Χάνδακα²⁹¹⁹, όπου κατά την άφιξή του τον περίμενε νέα απογοήτευση, εφόσον δεν έγινε δεκτός από τον Χρυσοβέργη, του οποίου η

²⁹¹³ Το έργο φέρει τον τίτλο : *Κεφάλαια ἀντιρρητικά τοῦ Κυδώνου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, *Cod. Angel. gr*, ff. 374^v-377^v. Επ' αυτού, βλ. Γ.Κ. Παπάζογλου, *Ιωσήφ Φιλάγρης ἡ Φιλάγριος*, σ. 127. Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 327.

²⁹¹⁴ *Cod. Vind. Theol. gr* 260, ff. 1^r-210^r (de Nessel, *Catalogus*, I, σ. 362).

²⁹¹⁵ *Cod. Angel. gr*, f. 377^r και Γ.Κ. Παπάζογλου, *Ιωσήφ Φιλάγρης ἡ Φιλάγριος*, σ. 128.

²⁹¹⁶ Γ.Κ. Παπάζογλου, *Ιωσήφ Φιλάγρης ἡ Φιλάγριος*, σ. 129.

²⁹¹⁷ Για τον Άνθιμο, βλ. Νείλου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος εἰς τὸν ἕν ἁγίους πατέρα ἡμῶν Ἄνθιμον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν τὸν ὁμολογητὴν*, έκδ. Κ.Ι. Δυοβουνιώτου, «Ο Αθηνῶν Ἄνθιμος και πρόεδρος Κρήτης ο ομολογητής», *ΕΕΒΣ* 9 (1932), σ. 56-79. Επίσης, βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, *Η Εκκλησία των Αθηνῶν*, Εν Ἀθήναις 1928, σ. 42-43. Κ.Ι. Δυοβουνιώτου, « Ο Αθηνῶν Ἄνθιμος ...», *ΕΕΒΣ* 9 (1932), σ. 47-79. V. Laurent, «Le Synodicon de Sybrita», *EO* 32 (1933), σ. 404-411. Ν.Β. Τωμαδάκη, *Ο Ιωσήφ Βρυέννιος και η Κρήτη κατά το 1400*, Εν Ἀθήναις 1947, σ. 84-87. Του Αυτού, «Ορθόδοξοι αρχιερείς εν Κρήτη επί Ενετοκρατίας», *Ορθοδοξία* 27 (1952), σ. 63-75. Beck, *Kirche*, σ. 744, 776 και 795. Γ.Κ. Παπάζογλου, «Άγνωστη ομιλία Ανθίμου του Ομολογητού περί της αρχής τού Πάπα» *Κληρονομία* 8 (1976), σ. 83-99. Του Αυτού, *Ιωσήφ Φιλάγρης ἡ Φιλάγριος*, σ. 31εξ 61εξ 121 εξ 212 εξ. Του Αυτού, «Χειρόγραφα έργα Ανθίμου του Ομολογητού και κείμενα που αναφέρονται σ' αυτόν», *Ελληνικά* 39 (1979), σ. 183-187. Πριγκιπάκης, *Πρωτείο*, passim. Και Ε. Κουντούρα - Γαλάκη - Ν. Κουτράκου, «Ο Ἄνθιμος Αθηνῶν, πρόεδρος Κρήτης, και οι αντιθετικές τάσεις ορθόδοξης συσπείρωσης και διάσπασης στην Ὑστερη Βυζαντινή Εποχή. Μια προσέγγιση μέσω λόγιων αγιολογικών κειμένων», *Θησαυρίσματα* 41/42 (2011/12), σ. 341-358.

²⁹¹⁸ Τον Ιωσήφ Βρυέννιο υπαινίσσεται ότι εννοεί η έκφραση ὁ διδάσκαλος Ἰωσήφ ο Mercati, (*Notizie*, σ. 446-447. Επ' αυτού επίσης, βλ. Loenerz, *Correspondance Calecas*, σ.94 εξ, ενώ ο Ganchou, (*Kydonès-Chrysobergès*, σ. 451) αφήνει να εννοηθεί ότι μπορεί να πρόκειται και για τον Ιωσήφ Φιλάγρη. Για τον Φιλάγρη, βλ. Γ.Κ. Παπάζογλου, *Ιωσήφ Φιλάγρης ἡ Φιλάγριος*, σ. 129 εξ.

²⁹¹⁹ Για την αναχώρηση του Κυδώνη από τη Βενετία, βλ. Loenerz, *Correspondance Calecas*, σ. 61. Loenerz, *Les recueils*, σ. 121. Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1076. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 48-49.

επάνοδος από την Ιταλία θα καθυστερούσε²⁹²⁰, αλλά από τον φίλο και συνεργάτη του *Amorato Querini*²⁹²¹, στον οποίο ο Μάξιμος είχε αναθέσει να τον υποδεχθεί και να τον εγκαταστήσει στην μονή των Αγίων Πέτρου και Παύλου, όπου ο *Querini* εκτελούσε χρέη οικονόμου. Ο Κυδώνης έφτασε στην Κρήτη καθώς φαίνεται κατάκοπος και ασθενής. Η ταλαιπωρία του ταξιδιού τον κατέβαλε έντονα και επιδείνωσε ακόμη περισσότερο την κατάσταση της υγείας του, πράγμα που δεν τον καθήλωσε πιθανότατα μόνο, όπως και το 1391, στο κρεβάτι, αλλά, καθώς φαίνεται συνέβαλε ακόμη περισσότερο στην ραγδαία επιδείνωσή της, γεγονός μάλιστα που δεν του επέτρεψε να παραμείνει στη ζωή για μεγάλο διάστημα μετά την εγκατάστασή του στη μονή. Η απότομη επιβάρυνση της υγείας του, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι σωματικές του δυνάμεις θα πρέπει να τον είχαν σχεδόν εγκαταλείψει, είχε ως συνέπεια να πεθάνει το αργότερο δύο ή τρεις μήνες μετά την άφιξή του στο Χάνδακα και οπωσδήποτε πριν από την έλευση του Χρυσοβέργη το χειμώνα του 1398²⁹²².

Αναφορικά με την τελευταία σοβαρή ασθένεια που οδήγησε τον Δημήτριο στο θάνατο δεν διαθέτουμε πληροφορίες. Αυτή ωστόσο δεν είναι δυνατό να σχετίζεται με την νόσο που πράγματι τον κατέτρυχε σε όλη την ενήλικη ζωή του και είχε ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά, η οποία ενδεχομένως θα τον οδήγησε στο θάνατο, εφόσον θα εξελίχθηκε σε βαριά ψυχική νόσο, όπως ισχυρίζεται ο Γεννάδιος Σχολάριος. Το θάνατό του ωστόσο δεν είναι δυνατό επίσης να προκάλεσαν ούτε η «όφθαλμία», αλλά ούτε και τα σοβαρά κινητικά προβλήματα που αντιμετώπιζε τα τελευταία χρόνια. Για το λόγο αυτό και είναι μάλλον βέβαιο ότι ο αδύναμος και εξαντλημένος πολιτικός θα πρέπει να προσβλήθηκε από άγνωστη σοβαρή σύντομης διάρκειας ασθένεια, ίσως πνευμονία, η οποία σε συνδυασμό με την λοιπή πολύ επιβαρυσμένη κατάσταση της υγείας του να οδήγησε στο τέλος της ζωής του. Έτσι, ευρισκόμενος εγκατεστημένος για σχετικά μικρό διάστημα και αναμένοντας το Χρυσοβέργη στην μονή των Αγίων Πέτρου και Παύλου, ο Κυδώνης πέθανε και τάφηκε εκεί²⁹²³ περί τα τέλη του φθινοπώρου ή στις αρχές του χειμώνα (Νοέμβριο ή Δεκέμβριο) του 1397.

Επειδή όμως δεν διαθέτουμε ασφαλείς πληροφορίες όσον αφορά τον ακριβή χρόνο του θανάτου του, η έρευνα τον έχει τοποθετήσει κατά καιρούς ανάμεσα στα έτη 1397 και 1400, με την πλειοψηφία της όμως να αποδέχεται ως πιθανότερο χρόνο το διάστημα μεταξύ του χειμώνα του 1397 και της άνοιξης του

²⁹²⁰ Αναφορικά με την καθυστέρηση της επανόδου του Χρυσοβέργη, βλ. Καλέκας, *Επιστ.* 40, 7-29, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 224.

²⁹²¹ Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 468.

²⁹²² Πρβλ. σχετικά Cammelli, *Correspondance*, σ. XXXII-XXXIII. Beck, *Kirche*, σ. 733. Loenertz, *Les recueils*, σ. 122. Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 78. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 218. Tinnefeld, *Kydones, Briefe*, I/I, σ. 48-49.

²⁹²³ Matschke-Tinnefeld, *Gesellschaft*, σ. 337. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 469. Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 56. Дуняев, *Κυδωνις*, σ. 643 c.

1398²⁹²⁴. Κατά την άποψή μας, ως ορθότερη και πλέον συμβατή με τα δεδομένα των πηγών θα πρέπει να θεωρηθεί η τοποθέτηση του χρόνου του θανάτου του, με βάση και την επιχειρηματολογία των Loenerz και Ganchoy, εντός και προς το τέλος του φθινοπώρου ή το αργότερο στις αρχές του χειμώνα του 1397²⁹²⁵. Έτσι, πεθαίνοντας ο Δημήτριος στον Χάνδακα δεν κατάφερε να συμβιώσει με τον μαθητή του Χρυσοβέργη, αλλά ούτε και να επανέλθει, όπως ενδεχομένως θα είχε διαβεβαιώσει τον Μανουήλ Β΄, στην Κωνσταντινούπολη, κάτι που ήταν μάλλον ανέφικτο εκείνη την περίοδο, δεδομένου ότι από το Δεκέμβριο του 1396 μέχρι και τα τέλη του χειμώνα του 1397/98²⁹²⁶ συνεχίστηκε η στενότερη πολιορκία της μεγάλης Πόλεως από τους Οθωμανούς.

Εκτός όμως από την ασθένεια και το ακριβή χρόνο, δεν διαθέτουμε επίσης σαφείς μαρτυρίες από τις πηγές ούτε για τις συνθήκες του θανάτου του Κυδώνη. Έτσι, ακόμη και η εκτενής σχετική αναφορά του Γενναδίου Σχολαρίου²⁹²⁷, παρόλο που προβλημάτισε εντονότατα την έρευνα, η οποία, εκτός λίγων εξαιρέσεων²⁹²⁸, αμφισβήτησε την αξιοπιστία της, είτε απορρίπτοντάς την εντελώς²⁹²⁹, είτε υιοθετώντας την μερικώς²⁹³⁰, κάτι που θεωρούμε και εμείς ως ορθότερο, δεν

²⁹²⁴ Καλέκας, Έπιστ. 48, Μανουήλ τῷ Χρυσολωρᾷ, 48-51, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 236. Επίσης Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 56 εξ. Beck *Kirche*, σ. 733, Candal *Problema trinitario*, σ. 113, Laurent *Cydonès-Cabasilas*, σ. 196, Δεντάκης *Βυζαντινή Εκκλ. Γραμματολογία*, σ. 276, Χρήστου Γρηγόριος Παλάμης, σ. 18, Παπαδόπουλος *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 78, Loenerz *Les recueils*, σ. 122 και *Chronologie*, σ. 226 και Tinnefeld *Briefe, I/I*, σ. 48-49 τα έτη μεταξύ 1397 και 1398. Ο Moutsouroulos *L'hellénisation*, σ. 9 το 1398, ενώ η Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 218 το έτος 1397 και ο Ganchoy, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 469 πρίν από το τέλος του 1397, από τον Οκτώβριο μέχρι το Δεκέμβριο. Την ίδια περίοδο τοποθετούν το θάνατό του επίσης οι G.T. Dennis «Official Documents of Manuel II Palaeologus», *Byzantion* 41 (1971), σ. 46 (το άρθρο, σελ. 45-58) και Χατζοπούλος, *Πρώτη Πολιορκία*, σ. 43, σημ. 47. Αντίθετα οι Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1076, Jugie (το 1928) *Démétrius*, σ. 386-387 τα έτη μεταξύ 1399 και 1400, ενώ οι Mercati *Notizie*, σ. 521, Jugie (1914) *Le discours*, σ. 97, Cammeli, *Correspondance*, σ. XXXII-XXXIII. Μπαλάνος *Βυζαντινοί Εκκλ. Συγγραφείς*, σ. 159, Τατάκης *Βυζ. Φιλοσοφία*, σ. 248 και Καραθανάσης, *Αλληλογραφία*, σ. 69 το 1400. Παραδόξως ωστόσο, ο Mercati, *Notizie*, σ. 521 και η Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1076, που τον ακολουθεί, υποστηρίζουν ότι πέθανε στη Βενετία.

²⁹²⁵ Επ'αυτού, βλ. τα πειστικά επιχειρήματα των Loenerz, *Correspondance Calecas*, σ. 31, 38, 56 εξ 61 και 62. Ganchoy, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 446 και 478-479. Tinnefeld, *Die Briefe*, σ. 263.

²⁹²⁶ Δούκας, *Ιστορία*, XIII, 9 - XV, 5, έκδ. V. Grecu, *Ducas*, σ. 81-85. Επίσης, βλ. Dölger, *Johannes VII*, σ. 29.

²⁹²⁷ Το κείμενο βλ. στο L. Petit - X.A. Sideridès - M. Jugie, *Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὕρισκόμενα. Oeuvres complètes de Gennade Scholarios*, t. VIII, Paris : Maison de la Bonne Presse, 1936, σ. 507. Ακόμη, βλ. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 49.

²⁹²⁸ Οι Τωμαδάκης, *Ιωσήφ Βρυέννιος*, σ. 98-100 και Ζήσης, *Γεννάδιος Σχολάριος*, σ. 58-59 υιοθετούν εξολοκλήρου τις απόψεις του Σχολαρίου.

²⁹²⁹ Mercati, *Notizie*, σ. 442 εξ. Jugie, *Oeuvres completes*, VIII, σ. 507. Loenerz, *Correspondance Calecas*, σ. 57 εξ. Loenerz, *Chronologie*, σ. 226. Beck, *Apologia*, σ. 208.

²⁹³⁰ Σπουρλάκου, *Κυδώνης*, στ. 1076. Δεντάκης, *Βυζαντινή Εκκλ. Γραμματολογία*, σ. 276. Μπαλάνος, *Βυζαντινοί Εκκλ. Συγγραφείς*, σ. 159. Παπαδόπουλος, *Ελληνικαί Μεταφράσεις*, σ. 84-85. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 218. Tinnefeld, *Briefe, I/I*, σ. 48. Ganchoy, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 447 εξ.

συνέβαλε στην διαλεύκανση του ζητήματος. Ο Σχολάριος δηλαδή υποστήριξε, ότι ο Δημήτριος στα τελευταία χρόνια της ζωής του μετανόησε για την προσχώρηση στο Ρωμαιοκαθολικισμό, γι' αυτό και προσπαθώντας να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη ασθένησε βαριά κατά τη διάρκεια του ταξιδιού πάσχοντας από βαριά μορφή «φρενίτιδα», ώστε να αναγκαστεί να αποβιβαστεί στην Κρήτη, όπου και πέθανε.

Είναι βέβαιο ωστόσο και σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς αυτούς, ότι ο ηλικιωμένος πολιτικός δεν είχε ως αρχικό προορισμό την Κωνσταντινούπολη, ούτε αποβιβάστηκε αναγκαστικά στο Χάνδακα, καθώς είχε συμφωνήσει με τον Χρυσοβέργη να διαμείνουν μαζί εκεί, αλλά και ένα θαλάσσιο ταξίδι από τη Βενετία με προορισμό την Κωνσταντινούπολη δε προέβλεπε συνήθως ενδιάμεσο - έστω και αναγκαστικό - σταθμό στην Κρήτη, αλλά οπωσδήποτε στην Πελοπόννησο. Επίσης είναι απολύτως σίγουρο ότι ο Δημήτριος δεν επανέκαμψε στην Ορθόδοξη Εκκλησία, καθώς πέθανε και τάφηκε σε ρωμαιοκαθολικό περιβάλλον²⁹³¹, ενώ, εάν θα μετανοούσε ενδεχομένως, δεν θα καταχωρούνταν προσωπικός αναθεματισμός εναντίον του αργότερα στο Συνοδικό της Θεσσαλονίκης²⁹³² και οπωσδήποτε θα γινόταν ευρύτατη μνεία της μεταστροφής του ως εξέχουσας πολιτικής και πνευματικής προσωπικότητας. Αλλά ούτε και ο θάνατός του θα πρέπει να προήλθε από βαριά ψυχική ασθένεια, όπως ισχυρίζεται ο Σχολάριος, γεγονός που δεν θα του επέτρεπε, πέραν των άλλων, να προετοιμάσει με νηφαλιότητα καθώς φαίνεται την αναχώρησή του από τον κόσμο αυτό με τη διανομή στους ενδεείς των προσωπικών του ειδών, αλλά και να ζητήσει τη σύνταξη δεύτερης διαθήκης για την διάθεση των βιβλίων κυρίως και οπωσδήποτε των χρημάτων του.

Αντιθέτως, από τις αναφορές του Γενναδίου ευσταθεί, ότι ο ασθενής και ηλικιωμένος πολιτικός αποβιβάστηκε στην Κρήτη, όπου πράγματι ασθένησε βαριά,

²⁹³¹ *Notizie*, σ. 441-450. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 50.

²⁹³² «*Δημητρίω τῷ ἐπονομαζομένῳ Κυδώνη, τῷ φρενοβλαβῶς καὶ ἀθέως τὴν Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου διὰ θίου νοσήσαντι παρατροπὴν καὶ διαφθορὰν καὶ κατὰ τῆς θείας ἐνεργείας καὶ τοῦ ἐν τῷ θαβωρίῳ λάμπαντος ἀκτίστου φωτός φρυαξαμένῳ καὶ αὐτῷ θρασεῖα ψυχῆ καὶ γλώττη καὶ ἡ ἀνεέργητον τὴν θεῖαν οὐσίαν ἢ κτιστὴν ἔχειν ἐνέργειαν δογματίσαντι κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων μυθοποιίαν, καὶ πολλάκις παρὰ τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ καὶ τῶν κατὰ καιροὺς αὐτῆς προϊσταμένων πατρικαῖς παραινέσεσιν ἀποστῆναι, τῆς ὀλεθρίου ταύτης αἰρέσεως παρακληθέντι, μύσαντι δὲ τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ φέγγος τῆς ἀληθείας καὶ ὑπερμαχοῦντι μὲν τοῦ ψευδομοναχοῦ θεομάχου δὲ μᾶλλον, Προχόρου τοῦ Κυδώνη τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὃς καὶ αἴτιος αὐτῷ γέγονε τῆς τοιαύτης αἰρέσεως, εἰς δὲ τοὺς κατὰ καιροὺς ἐκλάμπαντας ἐν τοῖς θεοπνεύστοις δόγμασιν ἱεροῦς πατέρας βλασφημεῖν ὀρμήσαντι βδελυρᾶ γνώμη τε καὶ χειρὶ, ὡς κὰν τοῖς μετὰ θάνατον αὐτοῦ μαροῖς φανερωθεῖσι συγγράμμασι γέγονε δῆλον, ἃ παρ' ὄλην ἔκρυπτεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν ὡς ἄξια σκότους καὶ κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας ὑπερασπιστῶν αὐτῷ πονηθέντα, καὶ ἀποσχίσαντι μὲν ἑαυτὸν ἀπὸ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας καὶ πατρίδος καὶ δογμάτων θείων καὶ γραφῶν ἱερῶν ἐν ἄλλοδαπῇ δὲ τὴν ζωὴν αἰσχυρῶς καταστρέψαντι καὶ ἀθέως, ἀνάθεμα» (Mercati, *Notizie*, σ. 61). Ολόκληρο το κείμενο προέρχεται από τον *Cod. Vat. gr. 172, f. 167^v* και έχει εκδοθεί από τον Mercati, (*ὄπ. παρ.*, σ. 60-61). Επ' αυτού βλ. εκτενώς επίσης Mercati, *Notizie*, σ. 442εξ. Beck, *Apologia*, σ. 208. Παπαδόπουλος, *Ελληνικά Μεταφράσεις*, σ. 84-85. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 218. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 48. Ryder, *Career and Writings*, σ. 184 εξ. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 448 εξ.*

πέθανε και τάφηκε, έχοντας πολύ πιθανόν στα μελλοντικά του σχέδια να επανέλθει στην Κωνσταντινούπολη, κάτι που τελικά λόγω του θανάτου του δεν κατάφερε. Γι' αυτό και ενταφιάστηκε προφανώς στο κοιμητήριο της Δομινικανής μονής των αγίων Πέτρου και Παύλου, ολοκληρώνοντας το βίο του ως συνειδητός Ρωμαιοκαθολικός πιστός. Συναισθανόμενος μάλιστα ο γηραιός πολιτικός το επερχόμενο τέλος διαμοίρασε, σύμφωνα με τον *Volterrano*²⁹³³, τα προσωπικά του είδη στους φτωχούς, αλλά και ζήτησε να συνταχθεί η δεύτερη κατά σειρά διαθήκη του για την διάθεση της υπόλοιπης κινητής περιουσίας (χρημάτων και βιβλίων) που διέθετε, ορίζοντας ως έναν από τους δύο εκτελεστές της τον Ρωμαιοκαθολικό *Querini*, ο οποίος ασκούσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, χρέη οικονόμου στην Δομινικανή μονή που διέμενε, ώστε, σε αντίθεση με την θέση του Σχολαρίου, να προβάλλεται σαφώς στο «*Συνοδικόν*» της πατρίδας του ως αιρετικός και αποξενωμένος από την Ορθόδοξη Εκκλησία²⁹³⁴.

Μικρό διάστημα μετά το θάνατο και τον ενταφιασμό του Δημητρίου ωστόσο, ο Μάξιμος Χρυσοβέργης έφτασε στον Χάνδακα τον χειμώνα του 1398, με αποτέλεσμα να καταφέρει μόνο να επισκεφθεί τον τάφο του δασκάλου του εκεί²⁹³⁵. Σχεδόν αμέσως ενημέρωσε τα κοινά φιλικά τους πρόσωπα²⁹³⁶, από τα οποία σώζονται οι σχετικές επιστολές του Μανουήλ Καλέκα, στις οποίες ο Δομινικανός μοναχός εκφράζει τη βαθιά του λύπη για την απώλεια του κοινού τους πατέρα και διδασκάλου²⁹³⁷. Σε επιστολή επίσης που απευθύνει ο Καλέκας στο Χρυσοβέργη το

²⁹³³ Loenertz, *Correspondance Calecas*, σ. 56. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 447.

²⁹³⁴ Για το λόγο αυτό και γίνεται ρητή αναφορά ότι ο Δημήτριος απέκοψε «*μέν έαυτον από Θεοῦ και τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας και πατρίδος και δογμάτων θείων και γραφῶν ἱερῶν έν άλλοδαπη δέ τήν ζωήν αἰσχυρῶς καταστρέψαντι και άθέως*» (Mercati, *Notizie*, σ. 61).

²⁹³⁵ «*επανελθόντα τήν επάνοδον ούχ ως έβούλου σοι συμβεθηκέναι. έκεισε γάρ πορευόμενος έντετύχηκας ἴσως οἷς ήνιάθης, νῦν τε επανελθών, όν έν τοῖς ζωσιν ήλιπιζες, τοῦτον τεθνηκότα εύρήσεις, και όν επόθεις όρᾶν ούκ όψει. τοῦτο μέν οὔν σέ μάλιστα και έκπλήξει και άνιάσει. και παραμενεῖ γε τό πάθος οὔκουν μέχρις άν σου τήν μνήμην όρώμενος ό τάφος άνακινήη*» (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 38, *Μαξίμω*, 6-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 221). Εκτός από τον Κυδώνη, ο Χρυσοβέργης περίμενε να συναντήσει στην Κρήτη και τον πατέρα του, ο οποίος ωστόσο πέθανε σχεδόν μαζί με τον γηραιό πολιτικό και οπωσδήποτε πριν αφιχθεί εκεί ο Μάξιμος (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 40, 43-60, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 225). Επίσης, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 49. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 454.

²⁹³⁶ Από το Χρυσοβέργη [και από τον Καλέκα] ενημερώθηκαν μεταξύ άλλων, οπωσδήποτε ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄, ο Μανουήλ Καλέκας (*Ἐπιστ.* 38, *Μαξίμω*, 6-11, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 221-222), ο Μανουήλ Χρυσολωράς (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 48, *Μανουήλ τῷ Χρυσολωρᾷ*, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 234-237), ο Καλοειδᾶς (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 45, 9-14, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 230-231), ο Μανουήλ Ραούλ (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 46 και 58, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 231-233 και 249-251), καθώς και φιλικά τους πρόσωπα στην Κωνσταντινούπολη (Καλέκας, *Ἐπιστ.* 56, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 246-247).

²⁹³⁷ Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 217-218.

χειμώνα ή την άνοιξη του 1398, παρουσιάζεται να θρηνεί για το δάσκαλό τους²⁹³⁸ και ως γνήσιος μαθητής του προτείνει παρηγορητικά ως θεραπεία για την απώλειά του στον Μάξιμο, την αγαθή ανάμνηση της σοφίας και της καλοσύνης του. Ο «σοφός» Κυδώνης, σύμφωνα με τον Μανουήλ, είχε επιτύχει κατά τη διάρκεια της ζωής του να κατακτήσει και να βιώσει την Αλήθεια, που δεν είναι άλλη από το Θεό²⁹³⁹, ώστε να είναι βέβαιο πως έπειτα από το θάνατό του έλαβε ως ανταμοιβή και την συνάντηση μαζί Της. Γι' αυτό και όταν επισκέφτηκε τον τάφο του δασκάλου του στην Χάνδακα το 1400 συνέθεσε και κατέθεσε προς τιμήν του το εξής επίγραμμα :

*«Κόσμος ὃς ἦν φύσεως, σοφίης πάσης ἄκρα δέρχθη,
καὶ παράδειγμ' ἀρετῆς βίον ἀνθρώποισι προδείξας,
γλώττη γλώτταν Ἀχαιΐδι βλήμενος Αἴνεανείην,
οὐς ἔριδος σχίσμα θραῦσεν ἄγων εἰς ἓν φιλαλήθως,
δεξιὰ χεῖρ βασιλεῦσι γεγώς, κλέος ἀριπρεπείης,
ᾧδε τάφη Κυδόνης Δημήτριος, Βύζαντος βλάστη,
νοῦν μὲν ἐκδοὺς Νοῖ πρώτῳ εὐσεβέως ὄν ἐώρα,
ζῶσι δ' ἀφείς σοφίης γένος, ἦν ἐνὶ στήθεσιν ἠὔχει.
αἰ' αἰ' χρόνε καὶ τὸν ἀνασχών, νῦν ἀφελών λάβες αὔθις
ζῆν ἐπὶ πόλλ' ἐτέων κύκλα πάντως ἄξιον ὄντα»²⁹⁴⁰.*

Μαζί με την αναχώρηση του Δημητρίου από τον κόσμο αυτό όμως, εξέλειψε ουσιαστικά και η παρουσία της οικογένειας Κυδώνη από το ιστορικό προσκήνιο της Αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι ο πρώην *Μεσάζων* ήταν το σπουδαιότερο και ταυτόχρονα το τελευταίο από τα μέλη της που πραγματοποίησε σημαντική πολιτική σταδιοδρομία στην υπηρεσία των Παλαιολόγων, καθώς δεν διαθέτουμε οποιαδήποτε άλλη μαρτυρία για την ύπαρξη ή για τη δραστηριοποίηση μετά το θάνατό του στα πολιτικά πράγματα άλλου προσώπου που να φέρει το όνομα Κυδώνης και να συνδέεται με την οικογένειά του είτε στην Κωνσταντινούπολη, είτε και στη Θεσσαλονίκη.

²⁹³⁸ Καλέκας, *Ἐπιστ.* 45, 9-14 · 46, 29-31 και 52-65 · 48, *Μανουήλ τῷ Χρυσολωρᾷ*, 47-57 · 56, 13-16 · 58, 25-30, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 230, 232-233, 236, 246 και 250-251. Ακόμη, βλ. Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 49

²⁹³⁹ Καλέκας, *Ἐπιστ.* 38, *Μαξίμω*, 8-28, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 221. Καλέκας, *Ἐπιστ.* 40, 50-52, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 225.

²⁹⁴⁰ Καλέκας, *Ἐπίγραμμα, ἠρωϊκοὶ στίχοι*, έκδ. Mercati, *Notizie*, σ. 110-111. Επίσης, βλ. Loenertz, *Correspondance Calocas*, σ. 29-30. Ιωαννίδης, *Σημειώσεις*, σ. 93 και Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 49.

6. Η διάθεση της περιουσίας του Δημητρίου

Κατά το διάστημα της παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ των ετών 1391 και 1396 και πιθανότατα κατά την περίοδο μετά το 1395, οπότε ο γηραιός πολιτικός ξεκίνησε να εξετάζει πολύ σοβαρά το ενδεχόμενο να μεταβεί εκ νέου στη Δύση, προχώρησε, με αφορμή πιθανότατα την επιβάρυνση της υγείας του, εκτός από την σύνθεση της *Θρησκευτικής του Διαθήκης*, και στην ρύθμιση και τακτοποίηση των περιουσιακών του ζητημάτων, με δύο τουλάχιστον διαθηκώα έγγραφα μέχρι το θάνατό του, με τα οποία διέθεσε την εναπομείνασα περιουσία του, πενιχρή σχετικά και γι' αυτό αποκλειστικά κινητή, σε συγγενείς, μαθητές και φίλους του, καθώς και στη Δομινικανή μονή του Πέραν.

Με την πρώτη διαθήκη, η οποία συντάχθηκε στην *μεγάλην Πόλιν* όχι πριν από το 1395, διευθέτησε την δωρεά προς τον πένητα και ανήλικο ανιψιό του Ιωάννη, καθώς επίσης και την προσφορά του μεγαλύτερου μέρους της βιβλιοθήκης του μέσω του Μανουήλ Καλέκα, όπως και χρηματικού ποσού για την ενίσχυση της μονής των Δομινικανών στο Πέραν. Αναφορικά με το κληροδότημα στον ανιψιό του Ιωάννη, γνωρίζουμε από πιστοποιητικό έγγραφο που εξέδωσε ο πατριάρχης Ματθαίος το 1400, σύμφωνα με το οποίο ο Κυδώνης άφηνε για την ανατροφή του στον ανήλικο «*πάνυ πτωχόν και ἄπορον τυγχάνοντα υἱὸν τῆς Πρωτομαϊστορίσεως*» πενήντα υπέρπυρα²⁹⁴¹. Σύμφωνα μάλιστα με το, απολεσθέν μάλλον, διαθηκώο κείμενο ο Δημήτριος δώρισε στον μικρό Ιωάννη το παραπάνω ποσό, το οποίο όρισε να αποδοθεί από τους εκτελεστές της διαθήκης του στη μητέρα του, της οποίας όμως δεν γνωρίζουμε ούτε το όνομα, αλλά ούτε και τη συγγενική σχέση που τη συνέδεε μαζί του, δηλαδή αν επρόκειτο για την τελευταία από τις αδερφές του, πράγμα απίθανο, καθώς είχε πεθάνει ήδη το 1381. Για το λόγο αυτό και η Πρωτομαϊστόρισα είτε θα ήταν ίσως θυγατέρα κάποιας από τις αδερφές του, είτε θα ανήκε πιθανότατα στο στενό συγγενικό του περιβάλλον στην Κωνσταντινούπολη²⁹⁴², ευρισκόμενη όμως, πιθανόν και λόγω χηρείας, σε όχι καλή οικονομική κατάσταση.

Εκτός από τον ανιψιό του Ιωάννη όμως, με την εν λόγω διαθήκη ο γηραιός πολιτικός διευθέτησε επίσης και το ζήτημα της διάθεσης του μεγαλύτερου τμήματος της βιβλιοθήκης του, η οποία εκτός από τα χειρόγραφα με έργα άλλων συγγραφέων, περιλάμβανε και αντίγραφα των δικών του συγγραμμάτων, θεολογικοαντιρρητικών, πολιτικών, επιστολών και μεταφράσεων. Ως τελικός

²⁹⁴¹ *MM*, II (1862), σ. 390-391. *Treu, Kydones*, σ. 60. *Mercati, Notizie*, σ. 116. *Kianka, Demetrius Cydones*, σ. 219. *Tinnefeld, Briefe, I/I*, σ. 50.

²⁹⁴² *Treu, Kydones*, σ. 60. *Mercati, Notizie*, σ. 116. Για την θέση ότι δεν πρόκειται για τέκνο της μικρότερης από τις αδελφές του Δημητρίου, αλλά πιθανόν απόγονο συγγενούς του, βλ. *Ganchou, Kydonès-Chrysobergès*, σ. 465-466, σημ. 83, όπου αμφισβητεί ορθώς την σχετική άποψη του *Tinnefeld (Briefe, I/I, σ. 50, σημ. 280)*.

κληρονόμος του μεγαλύτερου μέρους των βιβλίων του προβάλλει, όπως ήδη αναφέρθηκε, η Δομινικανή μονή του Πέραν μέσω του Μανουήλ Καλέκα ως μέλους της αδελφότητάς της, στον οποίο ο Δημήτριος είχε εμπιστευτεί κατά τα τελευταία χρόνια την αντιγραφή και τη διάσωση του έργου του. Γι' αυτό και είναι πολύ πιθανό λίγο πριν από την αναχώρησή του για τη Βενετία και ενώ ο Καλέκας θα είχε ήδη εγκαταβιώσει στην μονή, να του παρέδωσε τα περισσότερα από τα βιβλία που κατείχε για να προστατευθούν και να διασωθούν με βεβαιότητα στο μοναστικό περιβάλλον των Δομινικανών. Έτσι, παρόλο που δεν είμαστε βέβαιοι αν τα βιβλία του ηλικιωμένου διανοούμενου προσφέρθηκαν υπό τύπο κληροδοτήματος²⁹⁴³ απευθείας στον αγαπημένο του μαθητή, είναι απολύτως σίγουρο ότι αυτά αποτέλεσαν τελικά κτήμα της μονής του Πέραν, ώστε ικανός αριθμός τους να καταλήξει αργότερα στη βιβλιοθήκη του Βατικανού²⁹⁴⁴. Επειδή μάλιστα ο Κυδώνης θα πρέπει να θεώρησε την μονή των Δομινικανών ως τον πλέον κατάλληλο και ασφαλή χώρο για να φιλοξενηθούν τα έργα του, αλλά και διότι από παλαιότερα μέλη της αδελφότητάς της διδάχτηκε τη λατινική γλώσσα, μύηθηκε στη θωμιστική σκέψη και προσελκύνθηκε στο Ρωμαιοκαθολικισμό, ενώ με νεότερα διατηρούσε στενότατο μακροχρόνιο φιλικό και πνευματικό δεσμό, πρόσφερε με την ίδια διαθήκη άγνωστο, αλλά οπωσδήποτε σημαντικό χρηματικό ποσό για την ενίσχυσή της. Έτσι, σε χειρόγραφο του Τάγματος των Δομινικανών της Ρώμης, το οποίο περιλαμβάνει τον κατάλογο του επικεφαλής του *Leonardo de Mansuetis di Perugia* (1474-1480), υπάρχει καταχωρημένη πράξη αποδοχής χρηματικής δωρεάς στη μονή του Πέραν, η οποία προερχόταν *ex testamento domini Demetrii Chidonii Constantinopolitani* και είχε ως σκοπό να διατεθεί για τη συντήρηση των μοναχών²⁹⁴⁵.

Εκτός από τον Καλέκα ωστόσο, χειρόγραφα από τη βιβλιοθήκη του Κυδώνη θα πρέπει να έλαβαν ως δώρο λίγο πριν αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη τόσο ο αυτοκράτορας Μανουήλ Β΄, ο οποίος κληρονόμησε και τα τρία τελευταία μετά το θάνατό του, τα οποία και μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη²⁹⁴⁶, αλλά και ο μαθητής του μοναχός Ιωάσαφ της μονής των Ξανθοπούλων, ο οποίος συντέλεσε πολύ στη διάσωση των έργων του δασκάλου του²⁹⁴⁷. Έπειτα και από την διευθέτηση αυτή, τα σημαντικότερα περιουσιακά στοιχεία που κατείχε πλέον ο Δημήτριος κατά την αναχώρησή του για την Βενετία το φθινόπωρο του 1396, θα πρέπει να ήταν, εκτός από τα προσωπικά του είδη, ο ικανός αριθμός χειρογράφων που μετέφερε μαζί του²⁹⁴⁸ και πιθανώς ένα αρκετά σεβαστό χρηματικό ποσό²⁹⁴⁹ για τα έξοδα της

²⁹⁴³ Mercati, *Notizie*, σ. 170-171.

²⁹⁴⁴ *Cod. Vat. gr.* 101, 571, 609, 616, 706, 1096, 1102, 1115, 1879 και *Cod. Urb. gr.* 123.

²⁹⁴⁵ Αρχείο Δομινικανού Τάγματος, Ρώμη, Reg. IV-3, f. 308^v. Ο κατάλογος χρονολογείται στις 17/07/1476. Βλ. Loenertz, *Les établissements*, σ. 332-333. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 220.

²⁹⁴⁶ Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 51. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 485.

²⁹⁴⁷ Loenertz, *Les recueils*, σ. 28 εξ και Tinnefeld, *Entstehung*, σ. 380-381.

²⁹⁴⁸ «*livres qui montrent que lorsqu'il quitta Constantinople pour Venise en 1396, c'est une notable part de sa bibliothèque qu'il emmena avec lui*» (Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 485).

διαβίωσής του μέχρι την εξεύρεση νέων οικονομικών πόρων ή την ενδεχόμενη επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη.

Την κινητή περιουσία που κατείχε ο γηραιός πολιτικός φτάνοντας στην Κρήτη διέθεσε με την δεύτερη κατά σειρά και μη εντοπισθείσα ακόμη διαθήκη που ζήτησε να συνταχθεί λίγο πριν πεθάνει στον Χάνδακα το φθινόπωρο του 1397, για την εκτέλεση της οποίας όριζε ως επιτρόπους τον *Iohannes Duchá Xilala de Constantinopoli*, καθώς επίσης και τον έμπιστο φίλο του Χρυσοβέργη και οικονόμο της μονής των αγίων Πέτρου και Παύλου *Amorato Querini*²⁹⁵⁰. Με τη διαθήκη αυτή που συντάχθηκε από το συμβολαιογράφο της μονής Γεώργιο Χανδακίτη [*Giorgio Candachiti*]²⁹⁵¹ είναι βέβαιο ότι διέθεσε υπέρ των φτωχών δέκα υπέρπυρα²⁹⁵², αλλά και είναι πολύ πιθανό επίσης να πρόσφερε χρηματικό ποσό και ίσως βιβλία - τα οποία παρέλαβε ο *Querini* - στην μονή που τον φιλοξενούσε στον Χάνδακα, καθώς και στον μαθητή του Μάξιμο Χρυσοβέργη που επρόκειτο να αναλάβει την φροντίδα του. Είναι σίγουρο ακόμη ότι κληροδότησε βιβλία του και στον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄, ο οποίος πληροφορήθηκε πιθανώς από τον *Iohannes Duchá Xilala* την τελευταία επιθυμία του δασκάλου του. Με την ίδια διαθήκη τέλος, ο Δημήτριος όρισε και τη δωρεά στον άλλο αγαπημένο του μαθητή και στενό συνεργάτη κατά τα τελευταία έτη της ζωής του Μανουήλ Χρυσολωρά, στον οποίο πρόσφερε τρία πολύτιμα χειρόγραφα, ένα με έργα του Αριστοτέλη, ένα άλλο με τις επιστολές του Λιβανίου και ένα τρίτο με τις δικές του επιστολές, καθώς και εκατό υπέρπυρα²⁹⁵³ για τις υπηρεσίες προφανώς που του πρόσφερε κατά τα δύο ταξίδια τους στη Βενετία.

Ενώ όμως είχαν παρέλθει τέσσερα χρόνια περίπου από το θάνατο του Κυδώνη και η διαθήκη προφανώς είχε εκτελεστεί, δεν είχε όμως αποδοθεί ακόμη η δωρεά στον αυτοκράτορα, ώστε ο δόγης *Michael Steno* να ζητήσει με επιστολή του

²⁹⁴⁹ Έτσι, όπως του αναφέρει ο Καλέκας, (Έπιστ. 17, 1-3, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, σ. 189) «Έν μόνον περί τῆς σῆς εὐχομαι κεφαλῆς, ὅπως σοι καὶ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ψυχῆς ὑγιαίνοι· τὰ δ' ἄλλα σοι πέπεισμαι πάντ' ἔχειν καλῶς. Τῶν τε γὰρ ἀναγκαίων ἀρκούντως ἔχειν δέδωκεν ὁ Θεός». Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 220.

²⁹⁵⁰ Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 465.

²⁹⁵¹ Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 454-455.

²⁹⁵² Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 465. Το κείμενο βλ. στο Ganchou, *ὄπ. παρ.*, σ. 493, αριθ. 10.

²⁹⁵³ «*de yperperis cretensibus centum et libris tribus grecis, uno videlicet Aristis, tunc altero Libanii epistolarum et tercio epistolarum sapientis viri ser Dimitri Chidoni quondam, que et quos tu, tanquam procurator suprascripti ser Hemanuelis per me substitutus, excussisti et recepisti a commissariis dicti ser Dimitrii Chidoni, que quidem yperpera centum et libri suprascripti sunt pro legato suprascripto ser Hemanueli per dictum ser Dimitrium Chidoni quondam per suum testamentum dimisso*» (Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 490-491, αριθ. 5). «*Vermerkt sei jedoch die für den Zusammenhang entscheidende Mitteilung der Urkunde, daß Kyd. einem Grhussolura, Bürger von Konstantinopel, dessen Bevollmächtigter Demetrios Skaranos (ebenfalls aus Konstantinopel) nun in Florenz wohnt (weshalb Grhussolura zweifellos identisch mit Kyd.' Freund Manuel Chrysoloras ist), 100 Hyperpern und drei Handschriften (Aristoteles, Briefe des Libanios und Briefe des Kydones) vermacht hat*» (Tinnefeld, *Briefe*, I/I, σ. 51). Επίσης, βλ. Ganchou, *ὄπ. παρ.*, σ. 466 εξ και 486. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 219. Дугнаев, *Κυδωνис*, σ. 643 c.

στις 15 Δεκεμβρίου 1402 από τον δούκα της Κρήτης *Marco Falero* να αποστείλει στη Βενετία τα χειρόγραφα που ανήκαν στον εξέχοντα διανοούμενο και πολιτικό, τα οποία θα πρέπει να είχαν ζητηθεί επίσημα από τον Μανουήλ Β΄ από τις βενετικές αρχές. Με την επιστολή του μάλιστα ο *Steno* έδωσε εντολή στον δούκα να απαιτήσει από τον *Querini* την παράδοση των βιβλίων που κατείχε και ανήκαν στον «*quondam egregii viri Dimitrii Chidoni*», τα οποία θα έπρεπε να αποστείλει άμεσα στη Βενετία, όπου προφανώς αναμενόταν ο Μανουήλ Β΄²⁹⁵⁴.

Πράγματι, έπειτα από ενέργειες του δούκα, ο *Querini* παρέδωσε στις 29 Μαρτίου 1403 τα τρία χειρόγραφα στις βενετικές αρχές, από τα οποία, σύμφωνα με την αναφορά του *Falero*, το πρώτο περιλάμβανε έργα του Πλάτωνα, ενδεχομένως αυτό που έλαβε από τον Άθω μέσω του αυτοκράτορα, το δεύτερο την *Ιστορίαν* του Ηροδότου, ενώ το τρίτο ήταν ποικίλου περιεχομένου, καθώς περιείχε τα Τέσσερα Ευαγγέλια, τους Ψαλμούς και όπως αναφέρει «*alia principalia ecclesiae Graecorum*»²⁹⁵⁵, προφανώς δηλαδή κάποια βασικά πατερικά κείμενα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, των οποίων το ακριβές περιεχόμενο δεν είναι γνωστό. Είναι βέβαιο ωστόσο, ότι ο αυτοκράτορας γνώριζε πως ο Κυδώνης του κληροδότησε τα εν λόγω χειρόγραφα και επιθυμούσε να τα παραλάβει. Για το λόγο αυτό και ειδοποίησε εκ νέου τον δόγη ότι επρόκειτο να σταθμεύσει στην Πελοπόννησο, ώστε δύο μήνες περίπου μετά την αποστολή της πρώτης, ο *Steno* να επανέλθει στις 23 Φεβρουαρίου 1403²⁹⁵⁶ με νέα επιστολή προς τον δούκα της Κρήτης, με την οποία του ζητούσε να μην αποστείλει τελικά τα χειρόγραφα στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης²⁹⁵⁷, αλλά, ευελπιστώντας ότι δεν θα είχε εκτελέσει την προηγούμενη εντολή του, του υπέδειξε να φροντίσει να καταλήξουν στην Μεθώνη ή πιθανότατα στην Κορώνη, προκειμένου να παραδοθούν στον Μανουήλ Β΄, ο οποίος επρόκειτο να πραγματοποιήσει εκεί μάλλον ενδιάμεσο σταθμό²⁹⁵⁸ επιστρέφοντας από την Δύση.

²⁹⁵⁴ *Michael Steno, dux Venetiarum, Marco Faletro, duci Cretae, eiusque consiliariis mandat ut libros olim Demetrii Cydonii, depositos apud Hermolaum Quirino, quantocius Venetias mittant*, 2, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance, II, Appendix E*, σ. 453-454. Επίσης, βλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 218.

²⁹⁵⁵ «*Liber multorum operorum Platonis. Liber in quo continentur IIII evangeliste, psalterium et alia principalia ecclesie Grecorum. Liber Yrodoti de ystoriis*» (Michael Steno, dux Venetiarum, Marco Faletro, duci Cretae, eiusque consiliariis mandat ut libros olim Demetrii Cydonii ..., 2, 20-22, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance, II, Appendix E*, σ. 454). Επίσης, βλ. Ševčenko, *Society*, σ. 29. Tinnfeld, *Briefe*, I/I, σ. 51. Духаев, *Κυδωνис*, σ. 644 bc. Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès*, σ. 485.

²⁹⁵⁶ *Michael Steno, dux Venetiarum, Marco Faletro, duci Cretae, eiusque consiliariis mandat ut libros olim Demetrii Cydonii, Candidae vita functi, Coronen Methonenve mittant ut imperatori Constantinopoli, ibi transituro, reddantur*, 3, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance, II, Appendix E*, σ. 454.

²⁹⁵⁷ «*libros quos dimiserat Chidonus Grecus deffunctus in Candida in manibus nobilis viri Hermolati Quirino*» (Michael Steno, dux Venetiarum, Marco Faletro, duci Cretae, eiusque consiliariis mandat ut libros olim Demetrii Cydonii ..., 3, 12-13, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance, II, Appendix E*, σ. 454).

²⁹⁵⁸ «*Le 23 février précédent cependant, le doge de Venise avait envoyé une nouvelle lettre au duc de Crète l'informant que si, par la précédente, il lui avait ordonné d'adresser à Venise, 'les livres que*

Έτσι, παρά το γεγονός ότι δεν είναι γνωστά όλα τα χειρόγραφα που μετέφερε ο γηραιός διανοούμενος στην Κρήτη, είναι βέβαιο ότι εκείνα που παραδόθηκαν τελικά στον αυτοκράτορα ή αποδόθηκαν στον Χρυσολωρά δεν αποτελούν το σύνολό τους· είναι όμως αρκούντως αντιπροσωπευτικά νομίζουμε των ποικίλων πολιτικών, λογοτεχνικών και θεολογικών ενασχολήσεων του Κυδώνη μέχρι το τέλος της ζωής του. Θεωρούμε δηλαδή ότι αποκαλύπτουν σαφώς το μεγάλο εύρος και την ποικιλία των πνευματικών του αναζητήσεων, οι οποίες εκτείνονταν μεταξύ της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, της ρητορικής, της ιστορίας και γενικότερα της κλασσικής λογοτεχνίας και της χριστιανικής θεολογίας.

Αναφορικά με την περιουσία του Δημητρίου, επίσης, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι αυτή, όπως ήδη αναφέρθηκε, περιλάμβανε μόνο κινητές αξίες, δηλαδή χειρόγραφα, χρήματα και ίσως κάποια προσωπικά αντικείμενα. Για το λόγο αυτό και σε καμία από τις διαθήκες του δεν γίνεται οποιαδήποτε αναφορά σε διευθέτηση ακίνητης περιουσίας, οικίας ή κτημάτων, όπως αυτά που διέθετε η οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη μέχρι το 1361/62 που πέθανε η μητέρα του ή η οικία όπου κατοικούσε και ο κήπος («τὸ γήδιον») που καλλιεργούσε στην Πόλιν, τα οποία ήταν κρατική ιδιοκτησία, ώστε το φθινόπωρο του 1386, λίγο μετά την παραίτησή του από το αξίωμα του Μεσάζοντος, να επιζητεί από τον Ιωάννη Ε΄ να μεριμνήσει *ὑπὲρ ἀνδρὸς οὐδὲν ἐν τῇ μεγάλῃ Πόλει πλὴν τοῦ σώματος κεκτημένου*²⁹⁵⁹. Έτσι, την κινητή περιουσία που κατείχε, δηλαδή το περιεχόμενο της βιβλιοθήκης και τα οικονομικά του αποθέματα, διένειμε τα μεν χειρόγραφα βιβλία του στους μαθητές του, ενώ ενίσχυσε χρηματικά από τους συγγενείς του μόνο στον ανήλικο ανιψιό του Ιωάννη και από τους μαθητές του τον Μανουήλ Χρυσολωρά, ενώ δώρισε και ποσό άγνωστου ύψους στην μονή των Δομινικανών του Πέραν, όπου εγκαταβίωσε ο Μανουήλ Καλέκας και κατέληξαν τα περισσότερα από τα βιβλία του.

Ωστόσο και παρόλο που προκύπτει σαφώς, τόσο από την κατοχή των ευάριθμων χειρογράφων του, όσο και από τις χρηματικές του δωρεές ότι ο Κυδώνης δεν θα πρέπει να ήταν σε τόσο δύσκολη οικονομική κατάσταση, όση τουλάχιστον αφήνει να εννοηθεί πολλές φορές στις επιστολές του, είναι όμως απολύτως βέβαιο επίσης, ότι από τη μακρά πολιτική του σταδιοδρομία και από το ανώτατο αξίωμα που άσκησε επίσημα για σαράντα χρόνια περίπου, απέκτησε περιουσία αντιστρόφως ανάλογη από εκείνη των διάσημων προκατόχων του, όπως ο

Kydônès, Grec mort à Candie, avait laissé entre les mains d'Amorato Querini' (libros quos dimiserat Chidonius Grecus defunctus in Candida in manibus nobilis viri Hermolati Quirino), il espérait que cet ordre n'avait pas été suivi car il fallait plutôt adresser ces livres aux châtelains de Coron et Modon, attendu que celui à qui il fallait les remettre, à savoir le basileus Manuel II, passerait bientôt par ces deux colonies vénitiennes du Péloponnèse» (Ganchou, Kydonès-Chrysobergès, σ. 464). Η Kianka, Demetrius Cydones, σ. 219 υποστηρίζει ότι τα χειρόγραφα απεστάλησαν στην Κορώνη. Για το ταξίδι του αυτοκράτορα, βλ. Barker, Manuel II, σ. 227 εξ.

²⁹⁵⁹ *Επιστ. 361, Ἐνὶ τῶν παρὰ βασιλεῖ δυνατῶν, 21-23, έκδ. R.-J. Loenertz, Correspondance, II, σ. 306.*

Νικηφόρος Χούμνος και ο Θεόδωρος Μετοχίτης²⁹⁶⁰. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι, αν και θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί - όπως ισχυρίζεται - το πολιτικό του αξίωμά και να συγκεντρώσει μεγάλο πλούτο για τον εαυτό του και τους φίλους του, εν τούτοις δεν επιδίωξε²⁹⁶¹ την απόκτηση υλικής περιουσίας, αρκούμενος σε κάθε περίοδο της ζωής του στα απαραίτητα για την ευπρεπή του διαβίωση και την απρόσκοπτη ενασχόλησή του με την αγαπημένη του πνευματική εργασία, γεγονός που καταδεικνύει νομίζουμε σαφώς την πολιτική του εντιμότητα και την ηθική του ακεραιότητα ως δημόσιου άνδρα.

---

²⁹⁶⁰ Πρβλ. Kianka, *Demetrius Cydones*, σ. 220-221.

²⁹⁶¹ Επ' αυτού, βλ. *Τῶ βασιλεῖ τῶ Παλαιολόγω*, 11-12, έκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance*, I, σ. 16-17.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Η παρούσα διατριβή αποτελεί την πρώτη διεξοδική διερεύνηση και παρουσίαση της πολύπλευρης προσωπικότητας του Δημητρίου Κυδώνη (1323/24-1397), την οποία εξετάζει σε συνάρτηση με την δύσκολη εποχή που έζησε και όπως αυτή προβάλλει μέσα από το συγγραφικό του έργο, με ιδιαίτερη έμφαση στη διασωθείσα αλληλογραφία του, καθώς επίσης και από το ελάχιστο λοιπό συναφές γνωστό σύγχρονό του πηγαίο υλικό. Με τη λεπτομερή αποτύπωση του βίου και την σφαιρική περιγραφή της ποικίλης δράσης του Κυδώνη, θεωρούμε ότι καλύπτεται το επιστημονικό κενό της έλλειψης μέχρι σήμερα συνολικής μονογραφίας για τον πολυτάλαντο αυτό άνδρα, καθώς ανασυντίθεται για πρώτη φορά με πληρότητα η πορεία της ζωής του και αποτυπώνεται λεπτομερώς η πλούσια πολιτεία του ως διακεκριμένου πολιτικού, διανοούμενου και θεολόγου, αλλά και ως ενός ανθρώπου με ευρύ, ωστόσο στην πλειονότητά του εχθρικό, κοινωνικό περιβάλλον. Με την συνεξέταση των γεγονότων της εποχής του επίσης, η μελέτη επιχειρεί να συμβάλει επιπλέον στην πληρέστερη κατανόηση και συμπλήρωση του ιστορικού γίνεσθαι της εξαιρετικά κρίσιμης και ρευστής για την τύχη της Αυτοκρατορίας, ωστόσο αρκετά σκοτεινής ακόμη για την έρευνα, περιόδου του δεύτερου μισού κυρίως του 14^{ου} αι.

Η διερεύνηση και η αποτύπωση των γεγονότων του βίου και της ποικίλης δράσης του Κυδώνη κατέδειξε νομίζουμε με σαφήνεια, ότι ο υπό εξέταση ανώτατος αυτοκρατορικός αξιωματούχος και λόγιος υπήρξε μια από τις πλέον ισχυρές και επιφανείς πολιτικές και πνευματικές, αλλά και συνάμα αμφιλεγόμενες, προσωπικότητες του του Βυζαντίου το 14^ο αι., εφόσον για πενήντα χρόνια περίπου κατάφερε να συνδυάσει ταυτόχρονα και κατά τρόπο επιτυχή στην πλέον δύσκολη εποχή για την αποδυναμωμένη και φθίνουσα σταδιακά Αυτοκρατορία τις ιδιότητες του ανώτατου αξιωματούχου, του λόγιου διανοούμενου, αλλά και του αντιπαλαμίτη θωμιστή θεολόγου, υπηρετώντας με αφοσίωση την αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων. Για το λόγο αυτό και, παρά τον στενό οικογενειακό σύνδεσμο αλλά και την βαθιά προσωπική σχέση που τον συνέδεε με τον Ιωάννη Καντακουζηνό, ο Δημήτριος παρέμεινε σταθερά προσηλωμένος στην ήδη αποκρυσταλλωμένη από την εποχή του Μιχαήλ Η' προγονική του παράδοση, θεωρώντας ως κύρια αποστολή της σταδιοδρομίας του την συνδρομή στην ευόδωση του αγώνα των Παλαιολόγων για την διάσωση και επιβίωση της Αυτοκρατορίας μέσω της υλοποίησης του οράματος για εκκλησιαστική ένωση και πολιτική συμμαχία με τη Δύση, προκειμένου να διασφαλιστεί η διατήρηση της αυτοκρατορικής οικογένειας στην εξουσία, αλλά και να εξασφαλιστεί η πολιτική επιβίωση του ίδιου και της οικογένειάς του ως μελών της τάξεως των ευγενών και πιστών συνεργατών της. Η προσπάθειά του όμως αυτή τον οδήγησε σε σφοδρότατη

αντιπαράθεση με την πλειονότητα των συμπατριωτών του σε θρησκευτικό και πολιτικό επίπεδο, με συνέπεια ως λατινόφωνων να θεωρηθεί ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1360 αμφιλεγόμενη προσωπικότητα στο κοινωνικό του περιβάλλον και η παρουσία του μετά το 1371 να είναι ανεπιθύμητη τόσο στην Κωνσταντινούπολη, όσο και στην γενέτειρά του Θεσσαλονίκη.

2. Από την διεξαχθείσα έρευνα προέκυψε σαφώς, ότι η ευγενής οικογένεια του Δημητρίου είλκε πιθανότατα την καταγωγή της από την Μικρά Ασία, αλλά και ότι οι πρόγονοί του μετοίκησαν στη Θεσσαλονίκη περί τα μέσα του 13^{ου} αι. συνοδεύοντας και συμπαραστεκόμενοι με αφοσίωση στην ευγενή αρχικά και μετέπειτα αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων. Για το λόγο αυτό και είναι βέβαιο ότι οι Κυδώνες οφείλουν αποκλειστικά στους Παλαιολόγους την ανάδυσή τους στο ιστορικό προσκήνιο, αλλά και την δραστηριοποίησή τους στα δημόσια πράγματα, αρχικά της Θεσσαλονίκης και από την έναρξη της βασιλείας του Ανδρονίκου Γ' (1328-1341) της Αυτοκρατορίας. Αποκορύφωμα, αλλά και ολοκλήρωση της παρουσίας και της δραστηριοποίησης των Κυδωνών στο ιστορικό και πολιτικό της γίνεσθαι αποτελεί η πολυετής και σπουδαία πολιτική σταδιοδρομία του υπό εξέταση πολυτάλαντου πολιτικού, ο οποίος διετέλεσε *Μεσάζων* και στενός σύμβουλος των αυτοκρατόρων Ιωάννη ΣΤ', αρχικά ως υπερασπιστή (1341-1347) και κατόπιν ως επιτρόπου και προστάτη (1347-1354) του ανήλικου νόμιμου Παλαιολόγου αυτοκράτορα, του ίδιου του Ιωάννη Ε' (1355/56-1387), καθώς επίσης και του Μανουήλ Β' (1391-1396), αναδεικνυόμενος με τον τρόπο αυτό και σύμφωνα με τον Μανουήλ Καλέκα «*δεξιά χεὶρ βασιλεῦσι*»²⁹⁶².

Αναφορικά με το χρόνο της γέννησής του, από την επανεξέταση των δεδομένων προέκυψε ότι αυτή θα πρέπει να τοποθετηθεί την περίοδο από τα τέλη του 1323 μέχρι και τις αρχές ή οπωσδήποτε εντός του 1324 στη Θεσσαλονίκη ως πρώτου κατά σειρά από τα πέντε τέκνα του Μανουήλ Κυδώνη. Η διάπλαση της πολύπλευρης προσωπικότητάς του ως μελλοντικού πολιτικού, λόγιου και θεολόγου πραγματοποιήθηκε στο πλούσιο πνευματικό περιβάλλον της πατρίδας του με την παρότρυνση του πατέρα του, την καθοδήγηση του τότε μεγάλου Δομεστικού Καντακουζηνού και την απόκτηση της σπουδαίας, χάρη και στις έξοχες πνευματικές του δυνατότητες, κλασσικής, φιλοσοφικής και θεολογικής του παιδείας με την αρωγή των δασκάλων του Ισιδώρου Βουχείρα και Νείλου Καβάσιλα από το 1329/30 μέχρι το 1341. Την κατάρτισή του ωστόσο, διεύρυνε ο νεαρός Κυδώνης εκείνη την περίοδο και με την ενεργό του συμμετοχή στην σπουδαία πνευματική ζωή της γενέτειράς του, αλλά και οπωσδήποτε με την δια βίου, λόγω της ακόρεστης φιλομάθειάς του, συστηματική ιδιωτική μελέτη και κατάρτιση, ώστε να αποκτήσει γιγαντιαία και πολυποίκιλη παιδεία.

3. Κύριος σκοπός της ζωής του Δημητρίου, ως πρωτότοκου τέκνου του Μανουήλ Κυδώνη, είχε τεθεί από το οικογενειακό του περιβάλλον η συνέχιση της παράδοσης των προγόνων του για πραγματοποίηση πολιτικής σταδιοδρομίας στην

²⁹⁶² Καλέκας, *Ἐπίγραμμα, ἠρωϊκοὶ στίχοι*, έκδ. Mercati, *Notizie*, σ. 110.

υπηρεσία των Παλαιολόγων σε συνεργασία, κατά την εποχή του, με τους Καντακουζηνούς, με την προοπτική μάλιστα να διαδεχτεί τον πατέρα του στο μέλλον. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η ανάμειξή του στα πολιτικά πράγματα συνέβη σχεδόν αμέσως μετά το θάνατό του Μανουήλ την άνοιξη του 1341 στη Θεσσαλονίκη, εφόσον το φθινόπωρο του ίδιου έτους ο νεαρός ευγενής διανοούμενος τάχθηκε δημόσια στο πλευρό και υποστήριξε με θέρμη το εγχείρημα του Ιωάννη Καντακουζηνού να διεκδικήσει την άνοδό του στο θρόνο με την αναγόρευσή του σε αυτοκράτορα, προκειμένου να προστατέψει τον ανήλικο νόμιμο ηγεμόνα Ιωάννη Ε΄ απέναντι στους σφετεριστές της εξουσίας και μέλη της αντιβασιλείας, πατριάρχη Ιωάννη Καλέκα και μέγα Δούκα Αλέξιο Απόκαυκο.

Έτσι, παρά το νεαρό της ηλικίας του, ο Δημήτριος συμπαραστάθηκε με βαθιά αφοσίωση στον επίδοξο αυτοκράτορα, όχι μόνο με την παρουσία του κατά την αναγόρευσή του στο Διδυμότειχο τον Οκτώβριο του 1341, αλλά και με την διαρκή ενθάρρυνση και υποστήριξη που του πρόσφερε μέσω της αλληλογραφίας που αναπτύχθηκε μεταξύ τους, όπως και με την σθεναρή του αντίδραση εναντίον των αντιπάλων του Ζηλωτών στη γενέτειρά του από το 1342 μέχρι το 1345, οπότε την εγκατέλειψε, διωκόμενος ουσιαστικά, καταφεύγοντας στην Βέροια, για να ενταχθεί ως συνεργάτης του γιου του Μανουήλ στο ευρύτερο επιτελείο του Καντακουζηνού. Ως μέλος του επιτελείου πλέον του, όπως πίστευε, υπερασπιστή του νόμιμου αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄, Καντακουζηνού, ο Κυδώνης εργάστηκε με ιδιαίτερο ζήλο, παρά τη σκληρή δοκιμασία της οικογένειάς του και την αρπαγή σχεδόν ολόκληρης της περιουσίας τους από τους Ζηλωτές μετά τη φυγή του, για την ευόδωση της προσπάθειάς του να θέσει υπό τον έλεγχό του τη Θεσσαλονίκη, συμμετέχοντας στις σχετικές συνομιλίες με την πρεσβεία που έφτασε από εκεί στη Βέροια το καλοκαίρι του 1345, παρέχοντας ευρύτερο συμβουλευτικό έργο και στήριξη στον νεαρό διοικητή της Μανουήλ, αλλά και θέτοντας στη διάθεση του επίδοξου αυτοκράτορα τα έξοχα πνευματικά του χαρίσματα με τη σύνθεση και εκφώνηση της *Μονωδίας*, προκειμένου να επιτύχει την απαξίωση και απονομιμοποίηση των Ζηλωτών, ώστε να ευοδωθεί η επιδίωξη της απόκτησης του ελέγχου της γενέτειράς του. Η *Μονωδία* υπήρξε, εκτός από την αλληλογραφία του, η απαρχή της επιστράτευσης του πνευματικού έργου του νεαρού διανοούμενου πολιτικού στην επίτευξη των πολιτικών του επιδιώξεων και οραματισμών, ώστε ως γενεσιουργός αιτία της συγγραφικής του παραγωγής γενικότερα, να προβάλλεται έκτοτε και να συνιστά η υποστήριξη του Καντακουζηνού ως επιτρόπου του ανήλικου Ιωάννη Ε΄ και στη συνέχεια των Παλαιολόγων αυτοκρατόρων, στην προοπτική κυρίως της υλοποίησης του φιλοδυτικού οράματος σε πολιτικό και εκκλησιαστικό επίπεδο, με σκοπό την επιβίωση της Αυτοκρατορίας.

4. Την άνοιξη του 1346 ο Δημήτριος, ενόψει και της τελικής επικράτησης του Καντακουζηνού, αποχώρησε από τη Βέροια για τη Θράκη, όπου εντάχθηκε πλέον οργανικά στο επιτελείο του. Προς το τέλος του θέρους του 1346 όμως ασθένησε σοβαρά και απομονώθηκε για περισσότερο από πέντε μήνες σε άγνωστου

ονόματος μικρή θρακική πόλη κοντά στη Σηλυβρία. Από εκεί αναχώρησε αμέσως μετά την είσοδο του νικητή αυτοκράτορα στην Κωνσταντινούπολη, όπου έφτασε στο διάστημα μετά τις 3 και μέχρι πριν από τις 8 Φεβρουαρίου 1347, προκειμένου να συμβάλλει στην προετοιμασία της νέας διακυβέρνησης με την επάνδρωση του αυτοκρατορικού επιτελείου από έμπιστα και ικανά πρόσωπα λογίων, όπως οι Καβάσιλες Νικόλαος και Νείλος, τους οποίους προσκάλεσε από τη Θεσσαλονίκη εκ μέρους του αυτοκράτορα, αλλά και με την δημόσια εκφώνηση του πρώτου πανηγυρικού του εγκωμίου στον Ιωάννη ΣΤ'. Σ' αυτό προδιέγραψε ενώπιον των αρχόντων της *μεγάλης Πόλεως* τις αρχές και τους σκοπούς της άσκησης της εξουσίας από τον Καντακουζηνό ως εκλεκτό της *θείας Πρόνοιας φιλόσοφον βασιλέα* και παιδαγωγό των υπηκόων του, πολιτών της Αυτοκρατορίας, ως μιας νεοπλατωνικού τύπου *Χριστιανικής Πολιτείας*. Έτσι, την άνοιξη του 1347 ανέλαβε τα καθήκοντα και το 1350 περίπου το αξίωμα του *Μεσάζοντος* μέχρι τον Δεκέμβριο του 1354, υπό τη προϋπόθεση όμως ότι ο Καντακουζηνός θα ασκούσε την εξουσία, σύμφωνα και με την επιθυμία του Ανδρονίκου Γ', ως επίτροπος και προστάτης των δικαιωμάτων στο θρόνο του νόμιμου διαδόχου του Ιωάννη Ε'.

Ο Κυδώνης, ως ο πλέον στενός από τους συνεργάτες του νέου αυτοκράτορα, διέμενε σε όλη τη διάρκεια της βασιλείας του σχεδόν αποκλειστικά στα ανάκτορα, παρόλο που το 1347 του παραχωρήθηκε ως ανώτατου αξιωματούχου κρατικής ιδιοκτησίας οικία για τη διαμονή των μελών της οικογένειάς του που αναμένονταν από τη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα, από το 1349 απέκτησε δικό του κατάλυμα στην μονή των Μαγγάνων με δικαίωμα δια βίου διαμονής, με σκοπό να αποσυρθεί και να εγκαταβιώσει με τον Καντακουζηνό και το Νικόλαο Καβάσιλα. Οι αρμοδιότητες του Δημητρίου ως *Μεσάζοντος* εκτείνονταν σε δύο τομείς, ο πρώτος από τους οποίους ήταν η αυτοκρατορική γραμματεία, όπου ήταν επικεφαλής, και ο δεύτερος η υποδοχή και η φιλοξενία των ξένων επισήμων, των οποίων τα αιτήματα κατέγραφε, αξιολογούσε και εισηγούνταν ανάλογα στον αυτοκράτορα για την ικανοποίησή τους. Το ίδιο ισχύει και για τα αιτήματα των υπηκόων. Οι ανάγκες του αξιώματός του αναφορικά με την υποδοχή των ξένων επισήμων ή εμπόρων και η διαχείριση των αιτημάτων τους, αλλά και οπωσδήποτε τα φιλοσοφικοθεολογικά του ενδιαφέροντα, όπως και ο κυοφορούμενος από το 1341 έντονος αντιπαραλαμισμός του, τον οδήγησαν, με παρότρυνση μάλιστα του αυτοκράτορα, στην έναρξη της εκμάθησης της λατινικής γλώσσας περί τα τέλη του 1347 ή αρχές του 1348 με την αρωγή του Δομινικανού δασκάλου του Φιλίππου *de Bindo Incontri*. Η πρόσληψη της λατινικής ωστόσο δεν ικανοποίησε μόνο τις ανάγκες του αξιώματός του, αλλά έστρεψε επιπλέον το ενδιαφέρον του προς τη δυτική θεολογικοφιλοσοφική σχολαστική παράδοση με την μύησή του στην ακινάτεια σκέψη, στην εκπόνηση της μετάφρασης της *Summa contra Gentiles*, στην έναρξη της θρησκευτικής του κρίσης και την απαρχή της αλλαγής του θρησκευτικού του προσανατολισμού μετά το 1351, στην πλήρη εμπέδωση του αντιπαραλαμισμού του,

αλλά και στην αποκρυστάλλωση του φιλοδυτικού του πολιτικού του οράματος μέχρι το 1354.

Ως *Μεσάζων* του Ιωάννη ΣΤ΄ ο Κυδώνης είναι βέβαιο ότι έλαβε ενεργό μέρος σε όλα τα σημαντικά γεγονότα της βασιλείας του, όπως οι επαφές με τον παπικό θρόνο και η αντιμετώπιση της πανούκλας το 1347/48, η επανενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην αυτοκρατορική επικράτεια το 1349/50, η πολεμική σύγκρουση με την Γένουα (1349/50) και οπωσδήποτε η εμφύλια διαμάχη με τον Ιωάννη Ε΄ μετά το 1352. Παρά το γεγονός όμως ότι συνδεόταν στενά με τον Καντακουζηνό, αλλά και έφερε ως *Μεσάζων* το ανώτατο από τα αξιώματα μεταξύ των αρχόντων του, δεν δίστασε να αποστασιοποιηθεί, αλλά και οπωσδήποτε να διαφωνήσει πλήρως μαζί του σε ιδιωτικό επίπεδο, τόσο με την συνεχιζόμενη φιλοτουρκική εξωτερική, όσο και με την ακραιφνώς φιλοησυχαστική θρησκευτική πολιτική που άσκησε. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην εμπλακεί καθ' οιονδήποτε τρόπο στο ησυχαστικό ζήτημα, και μάλιστα αποσιωπώντας πλήρως τα σχετικά γεγονότα, ως αντίπαλος της θεολογίας του Γρηγορίου Παλαμά και υποστηρικτής των αντιπαλαμιτών στην Κωνσταντινούπολη, κυρίως του Νικηφόρου Γρηγορά, αλλά και θερμός θιασώτης μετά το 1351 της διδασκαλίας του Θωμά Ακινάτη.

Όσον αφορά στην εμφύλια διένεξη των Καντακουζηνών με τον Ιωάννη Ε΄, ο *Μεσάζων* τάχθηκε αρχικά με το μέρος του Ιωάννου ΣΤ΄, θεωρώντας εσφαλμένη την κίνηση του νεαρού Παλαιολόγου αυτοκράτορα να κινηθεί εναντίον του βασιλεοπάτορος πεθερού του, ως επιτρόπου και προστάτη της βασιλείας του. Ωστόσο όμως δεν δίστασε στη συνέχεια να διαφωνήσει ευθέως και με τον Καντακουζηνό για την απομάκρυνση του νόμιμου ηγεμόνα από την Κωνσταντινούπολη το 1352, κυρίως όμως να αντιταχτεί με σφοδρότητα, ως αφοσιωμένος αξιωματούχος στην αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων, στην προσπάθεια παράκαμψής του Ιωάννη Ε΄ υπέρ του πεντάχρονου γιου του Ανδρονίκου και κυρίως στην απόπειρα αμφισβήτησης των δικαιωμάτων της Παλαιολόγειας δυναστείας στο θρόνο με την αναγόρευση και στέψη του Ματθαίου Καντακουζηνού σε βασιλέα το 1353/54. Η στάση αυτή μάλιστα επέτρεψε κατόπιν στο Δημήτριο να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο το φθινόπωρο του 1354 στο συμβιβασμό των Ιωάννη Ε΄ και Ιωάννη ΣΤ΄, όπως και λίγο αργότερα στην ομαλή μεταβίβαση της εξουσίας στο νόμιμο αυτοκράτορα, αλλά και να επανέλθει αρκετά ομαλά στην αυτοκρατορική υπηρεσία το 1355/56, παρόλο που αρχικά (το Δεκέμβριο του 1354) αποσύρθηκε, επιδεικνύοντας τον σεβασμό και την βαθιά αφοσίωσή του στο πρόσωπό του, με τον παραιτηθέντα βασιλέα και μοναχό πλέον Ιωάσαφ Καντακουζηνό, με τον οποίο και το Νικόλαο Καβάσιλα παρέμειναν για σύντομο χρονικό διάστημα στη μονή των Μαγγάνων. Εκτός από τον πρώην αυτοκράτορα όμως, το μοναχικό σχήμα δεν περιβλήθηκε ούτε ο Καβάσιλας, ούτε ο Κυδώνης, επιθυμώντας και ευελπιστώντας ότι θα συνεχίσει την πολιτική του σταδιοδρομία, καθώς θα έπρεπε, πέραν των άλλων, να φροντίσει και για τη

συντήρηση των μελών της εμπερίστατης πλέον οικογένειάς του στη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη.

5. Τον Ιανουάριο του 1355 ο Δημήτριος, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της διεξαχθείσας έρευνας, θα πρέπει να επανεντάχθηκε, με τη συνδρομή του Ιωάσαφ Καντακουζηνού και κυρίως της θυγατέρας του αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνής, στο περιβάλλον του νέου μονοκράτορα πλέον Ιωάννη Ε΄ και στις αρχές (μέχρι την άνοιξη) του 1356 να επανήλθε στο αξίωμα του *Μεσάζοντος*, επωμιζόμενος τα προηγούμενα καθήκοντα που κατείχε, αναλαμβάνοντας όμως επιπλέον και την ευθύνη της οργάνωσης, του συντονισμού και της υλοποίησης της νέας φιλοδυτικής εξωτερικής πολιτικής της Αυτοκρατορίας. Κύριος σκοπός της προσπάθειάς του έμπειρου πλέον πολιτικού τέθηκε η πραγματοποίηση της εκκλησιαστικής ένωσης με την υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον παπικό θρόνο, ο οποίος θα αναλάμβανε στη συνέχεια πρωτοβουλία και θα συντόνιζε την υλοποίηση της πολιτικής συμμαχίας με τους ηγεμόνες της Δύσεως για οργάνωση σταυροφορίας, ώστε να απαλλαγεί η Αυτοκρατορία από τον σοβαρό πλέον οθωμανικό κίνδυνο.

Το διάστημα από το 1356 μέχρι το φθινόπωρο του 1371 οριοθετεί την πρώτη περίοδο της υπηρεσίας του Κυδώνη ως *Μεσάζοντος* του Ιωάννη Ε΄, κατά την οποία η σταδιοδρομία του έφτασε στο απόγειό της. Στο διάστημα αυτό αναμείχθηκε σε όλα τα σημαντικά γεγονότα που έλαβαν χώρα, εργαζόμενος εντατικά κυρίως στην κατεύθυνση της ενθάρρυνσης της στενής συνεργασίας με τη Δύση, επιστρατεύοντας για το σκοπό αυτό ολόκληρο το συνθετικό και μεταφραστικό του έργο, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου συντέθηκε εκείνη την περίοδο. Έτσι, παράλληλα με τα καθήκοντά του στο αυτοκρατορικό επιτελείο, επιδίωξε με το, όχι άμοιρο πολιτικής χροιάς, θεολογικό του έργο κυρίως την επιβεβαίωση του ίδιου οπωσδήποτε για την ορθότητα της απόφασής του να μεταβάλει θρησκευτικό προσανατολισμό από το 1357 μέχρι το 1364, κυρίως όμως να αμβλύνει τις δογματικές διαφορές της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τον Ρωμαιοκαθολικισμό για να διευκολύνει την εκκλησιαστική ένωση, καταπολεμώντας για το σκοπό αυτό με σφοδρότητα τον ανθενωτικό και αντιλατινικό παλαμισμό, που στεκόταν εμπόδιο στην πολιτική του προσπάθεια. Τον παλαμισμό μάλιστα επιχείρησε να αποδομήσει θεολογικά με τη μετακένωση στην Αυτοκρατορία κυρίως του θωμισμού, την επιχειρηματολογία του οποίου επιδίωξε να διαδώσει απευθείας με τις μεταφράσεις, αλλά και να ενσωματώσει στα εκτενή και ακόμη σχεδόν ανέκδοτα μεγάλα θεολογικά του έργα.

Με τα πολιτικά του συγγράμματα επίσης, τα οποία λειτουργούσαν αλληλοσυμπληρωματικά στα θεολογικά, ο Κυδώνης κατέβαλε εργώδεις προσπάθειες να υποστηρίξει την αναγκαιότητα, αλλά και τον αυτονόητο χαρακτήρα της σύναψης μόνιμης πολιτικής συμμαχίας με τους δυτικούς ηγεμόνες, η οποία ωστόσο θα έπρεπε να εδράζεται σε θρησκευτική βάση, δηλαδή να έχει ως προϋπόθεση την εκκλησιαστική ένωση και να δρομολογηθεί μέσω του παπικού

θρόνου, ώστε να καταστεί δυνατή η οργάνωση στρατιωτικής εκστρατείας με κύριο σκοπό τη διάσωση της Αυτοκρατορίας από τη οθωμανική απειλή, αλλά και την διατήρηση κατόπιν της ακεραιότητάς της με την συνδρομή των ομόπιστων και ομοπατριών, όπως τους θεωρούσε μετά την εκκλησιαστική ενότητα, Δυτικών Ρωμαίων Χριστιανών. Η συγγραφική του παραγωγή συνεπώς, επειδή ακριβώς συνδέεται οργανικά με την ικανοποίηση των αναγκών της πολιτικής του σταδιοδρομίας και παράλληλα των πνευματικών του ενδιαφερόντων, αλλά και των θρησκευτικών του αναζητήσεων, δεν υπήρξε έργο γραφείου, αλλά είχε έκτακτο και ευκαιριακό χαρακτήρα ως προϊόν της ανάγκης να υποστηρίξει τις πολιτικοθρησκευτικές του επιδιώξεις, με τις οποίες συνυφαίνεται αδιάρρηκτα η εκπόνηση των πρωτογενών του συνθέσεων, αλλά και των μεταφράσεων, καθώς επίσης και του συνόλου σχεδόν της αλληλογραφίας του.

Την προσπάθεια προσέγγισης με τη Δύση υποστήριξε επιπλέον ο Δημήτριος και σε προσωπικό επίπεδο με την προσχώρησή του στον Ρωμαιοκαθολικισμό μεταξύ των ετών 1357 και 1364, καθώς επίσης και με την εντατική του δραστηριοποίηση στην Κωνσταντινούπολη για την μεταβολή του κλίματος υπέρ της εκκλησιαστικής ενότητας. Για το λόγο αυτό και υποστήριξε με σθένος την βυζαντινο-δυτική συνεργασία με αφορμή το ταξίδι του Ιωάννη Ε΄ στην Ουγγαρία το 1365/66 και την απελευθέρωση της Καλλιπόλεως από τον Αμεδέο το 1366, αλλά και οργανώνοντας και συμμετέχοντας μαζί με τον Ιωάννη Ε΄ στο αποτυχημένο του ταξίδι στην *Ιταλίαν*, την Ρώμη και τη Βενετία το 1369/71. Η ενεργός του ανάμειξη στην υλοποίηση της φιλοδυτικής πολιτικής ωστόσο τον κατέταξε ουσιαστικά στις πλέον αμφιλεγόμενες και ανεπιθύμητες για τους συμπατριώτες του στην Κωνσταντινούπολη προσωπικότητες, καθιστώντας τον τόν βασικότερο αντίπαλο του συνόλου του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος, αλλά και το πλέον αποδοκιμαστέο πρόσωπο από το αυτοκρατορικό περιβάλλον για την συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού της *μεγάλης Πόλεως*, με αποκορύφωμα την συνοδική καταδίκη του αδελφού του ιερομονάχου Προχόρου, ως αιρετικού το 1368, η οποία υπήρξε και έμμεση αποδοκιμασία των δικών του θεολογικών αντιλήψεων.

Η ατυχής έκβαση της προσπάθειας στη Ρώμη το 1370 και η επιθυμία του Δημητρίου στη Βενετία το 1371 να παραμείνει στη Δύση λόγω της επιμονής του πάπα και του επιβαρημένου εναντίον του κλίματος στην *μεγάλην Πόλιν* οδήγησαν, έπειτα και από την ενοχοποίησή του από τον αυτοκράτορα ότι ευθύνεται εκείνος για την αποτυχία του ταξιδιού του στην *Ιταλίαν*, στη διατάραξη των σχέσεών τους, στη σύντομη επίσκεψή του στο Μυστρά για να διερευνήσει την προοπτική της μελλοντικής του εγκατάστασης εκεί, καθώς επίσης και στην επάνοδό του το καλοκαίρι του 1371 στην Κωνσταντινούπολη. Αναμένοντας την επιστροφή του Ιωάννη Ε΄ από τη Λήμνο, ο Κυδώνης αντιτάχθηκε σφοδρότατα στην επικίνδυνη φιλο-οθωμανική στάση του συμβασιλέα Ανδρόνικου και την πρόθεσή του να παραχωρήσει στο σουλτάνο Μουράτ Α΄ την Καλλιπόλη, αλλά και εργάστηκε εντατικά για την ενίσχυση του φιλοδυτικού κλίματος με τη σύνθεση και την

εκφώνηση του συμβουλευτικού του *περί Καλλιπόλεως*, υπογραμμίζοντας, εκτός από τη στρατηγική σημασία της πόλεως και τους λόγους που δεν θα έπρεπε να παραχωρηθεί στους Οθωμανούς, τα ευεργετικά αποτελέσματα της συνεργασίας με την Δύση.

6. Με την επάνοδο του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ το φθινόπωρο του 1371 στην Κωνσταντινούπολη ξεκινά η δεύτερη και εξαιρετικά προβληματική περίοδος της υπηρεσίας του Δημητρίου στο επιτελείο του μέχρι το 1387, οπότε επήλθε και η πολιτική του κατάρρευση. Η άρνηση του Ιωάννη Ε΄ να του επιτρέψει να αναχωρήσει για τη Ρώμη και η θρυλούμενη νέα φιλοοθωμανική εξωτερική πολιτική της Αυτοκρατορίας, οδήγησαν τον διαφωνούντα *Μεσάζοντα* σε οικειοθελή απόσυρση στη μονή των Μαγγάνων, διαμαρτυρόμενο για την παραμέλησή του και την ανασφάλεια που αισθανόταν από την επιθετική μανία των αντιπάλων του, αλλά και τη διαφαινόμενη εγκατάλειψη της φιλοδυτικής πολιτικής. Η σταδιακή και αυτόβουλη αποστασιοποίηση του απογοητευμένου πολιτικού από τα καθήκοντά του στην αυτοκρατορική υπηρεσία, καθώς και η συνέχιση της αυτοαπομόνωσής του στα Μάγγανα με σκοπό να επιτύχει την απομάκρυνσή του από το αξίωμά του, ώστε ως ιδιώτης πλέον να αναχωρήσει για τη Δύση, οδήγησαν τον ενοχλημένο αυτοκράτορα στο να τον αποκλείσει από το περιβάλλον του - χωρίς όμως να του αφαιρέσει το αξίωμα, καθώς με τη στάση του αυτή επιδίωκε να επιτύχει την επάνοδο του έμπειρου πολιτικού στο παλάτι -, αλλά και κατόπιν να τον θέσει σε δυσμένεια, γεγονός που αποτέλεσε ουσιαστικά την απαρχή της πολιτικής του περιθωριοποίησης.

Στην οδυνηρή αυτή για τον *Μεσάζοντα* εξέλιξη οδήγησε κυρίως η πεισματική του επιμονή να εξακολουθήσει να απουσιάζει συστηματικά από την υπηρεσία του στα ανακτορα, γεγονός που εξόργισε επιπλέον τον Ιωάννη Ε΄ και επιβάρυνε περισσότερο τις σχέσεις τους, με συνέπεια το φθινόπωρο 1373, ευρισκόμενος εγκλωβισμένος, όπως ισχυρίζεται, στην *μεγάλην Πόλιν* να αναχωρήσει επεισοδιακά και χωρίς μάλλον την σαφή αυτοκρατορική συγκατάθεση για τη Λέσβο, όπου διέμεινε για ένα και πλέον έτος κοντά στο φίλο του και άρχοντα του νησιού *Francesco I. Gattiluso*. Η επιπόλαιη αυτή κίνηση του έμπειρου πολιτικού απογοήτευσε τον αυτοκράτορα, του οποίου είχαν επιδεινωθεί εν τω μεταξύ σοβαρά οι σχέσεις με τον *Gattiluso* λόγω της υποστήριξης που εκείνος παρείχε στον σφετεριστή Ανδρόνικο, γεγονός που συνέτεινε στην ενίσχυση και επιβεβαίωση των υποψιών του ίδιου και του περιβάλλοντός του για συνωμοτικό ρόλο και του Κυδώνη εναντίον του, ώστε να απαγορέψει την επάνοδό του στην Κωνσταντινούπολη, θεωρώντας τον πλέον ανεπιθύμητο πρόσωπο.

Την επιστροφή του ωστόσο επέβαλε ουσιαστικά στα τέλη του φθινοπώρου του 1374 η επιμονή του πάπα Γρηγορίου ΙΑ΄ για να παραστεί ως μέλος ουσιαστικά της αναμενόμενης στην *μεγάλην Πόλιν* αντιπροσωπείας του, χωρίς όμως να επιτευχτεί κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα για την υπόθεση της ενώσεως και της συμμαχίας με την Δύση. Η αρνητική αυτή εξέλιξη δεν φαίνεται να είχε επιπτώσεις

για τον Δημήτριο, ο οποίος δεν απομακρύνθηκε εκ νέου από την Κωνσταντινούπολη, αλλά εξακολούθησε να βρίσκεται σε απομόνωση από το παλάτι για δέκα μήνες περίπου, διαμένοντας πλέον, χωρίς ωστόσο και πάλι να στερηθεί το αξίωμά του, ως ιδιώτης στην οικία του. Το φθινόπωρο του 1375 όμως και με αφορμή την γνωστοποίηση των σχεδίων του για μετάβαση στη Ρώμη δέχτηκε αιφνιδιαστικά πρόσκληση από τον αυτοκράτορα να συναντηθούν στο παλάτι με σκοπό να αποκαταστήσουν τις σχέσεις τους, προκειμένου ο πεπειραμένος πολιτικός να μην εγκαταλείψει την Αυτοκρατορία, αλλά να επανέλθει στα καθήκοντά του, δεδομένου ότι συνέχιζε να διατηρεί το αξίωμα του *Μεσάζοντος*. Ο Κυδώνης, παρόλο που αρνήθηκε την ολική του επάνοδο στην αυτοκρατορική υπηρεσία, συμφώνησε τελικά σε επανασύνδεσή του με το επιτελείο του Ιωάννη Ε΄ για παροχή συμβουλευτικού έργου κυρίως, με επίσκεψη στα ανάκτορα δύο φορές την εβδομάδα, κάτι που είχε διάρκεια μέχρι και την πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας από τον Ανδρόνικο Δ΄ τον Αύγουστο του 1376.

Η πρόσκληση στον έμπειρο *Μεσάζοντα* από το νέο αυτοκράτορα να συνεχίσει την άσκηση των καθηκόντων του στην υπηρεσία του ως *Μεσάζων*, συνάντησε την σφοδρή του αντίθεση και τελικά την κατηγορηματική του άρνηση, εφόσον θεωρούσε την ενέργεια του επιπόλαιου Ανδρονίκου να εκθρονίσει τον πατέρα του παντελώς εσφαλμένη, παράνομη και καταδικαστέα. Έτσι, από το 1376 μέχρι το 1379 ο Δημήτριος συμπεριφέρθηκε μάλλον, χωρίς ωστόσο να διαρρήξει τις σχέσεις του με τον Ανδρόνικο και το περιβάλλον του, ως έμπιστος αξιωματούχος του φυλακισμένου Ιωάννη Ε΄, προσπαθώντας αρχικά να αναχωρήσει για τη Δύση και κατόπιν να επιτύχει μέσω του Ιωάννη Καλόφερου, έχοντας ίσως και την συγκατάθεση του έγκλειστου στο φρούριο του Ανεμά Ιωάννη Ε΄, την οργάνωση εκστρατείας από τη Δύση για να διαφυλαχθεί η Αυτοκρατορία από τον κίνδυνο της υποταγής στους Οθωμανούς, στην οποία οδηγούνταν από την ανεύθυνη - όπως πίστευε - πολιτική του Ανδρονίκου Δ΄.

Η όλη στάση του Κυδώνη απέναντι στο σφετεριστή Ανδρόνικο διέλυσε τις όποιες υποψίες του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ για συνωμοτικό ρόλο του *Μεσάζοντος* εναντίον του τα προηγούμενα χρόνια, κάτι που σήμανε και την επάνοδό του στην αυτοκρατορική υπηρεσία αμέσως μετά την αποκατάστασή του στο θρόνο το καλοκαίρι του 1379 και την βασιλική στέψη του αγαπημένου του μαθητή Μανουήλ. Τα καθήκοντά του όμως ήταν πλέον αισθητά περιορισμένα, καθώς πρόσφερε, χωρίς να σταματήσει την εργασία του στην αυτοκρατορική γραμματεία, κυρίως έκτακτες υπηρεσίες ως πρέσβης, διαπραγματευτής και επίσημος μεταφραστής, για τη διευθέτηση υποθέσεων με τους Οθωμανούς, τον *Gattiluso* και τους Γενουάτες, χωρίς όμως την επιθυμητή από τον αυτοκράτορα επιτυχία. Αυτό ωστόσο δεν φαίνεται να επηρέασε τις σχέσεις τους, αλλά ούτε και τον απομάκρυνε από το επιτελείο του, παρόλο που ο Δημήτριος δεν δίστασε να διαφωνήσει ριζικά με την απόφαση του Ιωάννη Ε΄ για την αποκατάσταση του Ανδρονίκου στην διαδοχή το 1381/82 και τον παραγκωνισμό του συμβασιλέα Μανουήλ, τον οποίο θεωρούσε

ήδη από το 1371 ως το πλέον κατάλληλο πρόσωπο για την ανάληψη της αυτοκρατορικής εξουσίας μετά το θάνατο του πατέρα του.

Έτσι, η δραστηριότητά του *Μεσάζοντος* στην Κωνσταντινούπολη μετά το φθινόπωρο του 1382 επικεντρώθηκε σχεδόν εξολοκλήρου στην υποστήριξη του Μανουήλ ως βασιλέως στη Θεσσαλονίκη μέχρι τις αρχές του 1387. Κατά το διάστημα αυτό επιχείρησε την ηθική στήριξη του δοκιμαζόμενου ηγεμόνα μετά το 1383 και την έναρξη πολιορκίας της γενέτειράς του από τους Οθωμανούς, αλλά και υποστήριξε ένθερμα την επιδίωξη αναζήτησης βοήθειας από τη Δύση μέσω του παπικού θρόνου, ενώ μετά το θάνατο του Ανδρονίκου το 1385 και την επικείμενη υποταγή της Θεσσαλονίκης το 1387, επέμενε στην επάνοδό του Μανουήλ στην *μεγάλην Πόλιν*, στην αποκατάσταση των σχέσεών του με τον πατέρα του και στην εξασφάλιση της διαδοχής απέναντι στον άλλο επίδοξο διεκδικητή του θρόνου, ανιψιό του Ιωάννη. Η δημόσια υποστήριξη που παρείχε ο Δημήτριος ως *Μεσάζων* στον Παλαιολόγο ηγεμόνα, με αποκορύφωμα την ενέργειά του να κατευθύνει την παπική πρεσβεία το καλοκαίρι του 1386 στη Θεσσαλονίκη, καθώς επίσης και η πλήρης αντίθεσή του με τη στάση του αυτοκράτορα και του επιτελείου του απέναντι στον εμπερίστατο βασιλέα, οδήγησε στην εξώθησή του σε οικειοθελή παραίτηση από το αξίωμά του, καθώς επίσης και τους πρώτους μήνες του 1387, λόγω της απομόνωσής του από το αυτοκρατορικό επιτελείο, στην επίσημη, οικειοθελή και πάλι, αποχώρησή του από την αυτοκρατορική υπηρεσία, παραμένοντας όμως σταθερά στο περιβάλλον του Ιωάννη Ε΄ και της οικογένειας, αλλά και επισκεπτόμενος τακτικά το παλάτι.

7. Μετά την αποχώρησή του από την αυτοκρατορική υπηρεσία, ο απόμαχος πολιτικός έζησε και δραστηριοποιήθηκε περίπου δέκα χρόνια ακόμη, εξακολουθώντας να ασχολείται ενεργά με τα πολιτικά πράγματα της Αυτοκρατορίας. Γι' αυτό και από το 1387 μέχρι το 1389 εργάστηκε εντατικά στο αυτοκρατορικό περιβάλλον κυρίως για την αποκατάσταση των σχέσεων του Ιωάννη Ε΄ με τον εξόριστο στη Λήμνο βασιλέα Μανουήλ, με σκοπό την επάνοδό του τελευταίου στην Κωνσταντινούπολη για να συνδράμει τον ασθενή πατέρα του στην άσκηση της εξουσίας, να υπερασπιστεί την Αυτοκρατορία από τον αυξανόμενο οθωμανικό κίνδυνο, αλλά και να διασφαλίσει τη διαδοχή, έναντι των βλέψεων του ανιψιού του Ιωάννη, στο θρόνο, επιδιώκοντας παράλληλα τη δρομολόγηση και πραγματοποίηση της δικής του αναχώρησης για τη Δύση. Έτσι, μικρό διάστημα μετά την επιστροφή του Μανουήλ στην *μεγάλην Πόλιν* και με αφορμή την τελική επικράτηση του Ιωάννη Ζ΄ την άνοιξη του 1390, ο γηραιός πολιτικός κατάφερε να αναχωρήσει τελικά για την Βενετία με προορισμό τη Ρώμη. Η επεισοδιακή του παραμονή στην πρωτεύουσα της Γαληνοτάτης ωστόσο και η αποτυχία του να μεταβεί και να εγκατασταθεί στη Ρώμη, τον οδήγησε, μετά το θάνατο του Ιωάννη Ε΄ και την επικείμενη άνοδο του Μανουήλ Β΄ το Μάρτιο του 1391 στο θρόνο, στην απόφαση να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρέμεινε μέχρι το φθινόπωρο του 1396, ασκώντας χρέη στενού συνεργάτη και συμβούλου του νέου

αυτοκράτορα ως φιλοσόφου βασιλέως για την αναδιοργάνωση της μεγάλης Πόλεως ως χριστιανικής νεοπλατωνικής, σύνθετης από πλατωνικά και αριστοτελικά στοιχεία, *Πολιτείας*, με σκοπό την επιτυχή αντιμετώπιση των Οθωμανών.

Η συντριβή των χριστιανικών στρατευμάτων στην Νικόπολη όμως και η επικείμενη στενή πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως ανάγκασε τον Κυδώνη να εγκαταλείψει εκ νέου την πατρίδα του το φθινόπωρο του 1396 και να εγκατασταθεί στη Βενετία μέχρι το τέλος του θέρους του 1397, οπότε αναχώρησε για τον Χάνδακα στην Κρήτη, όπου ευελπιστούσε να ζήσει με ασφάλεια και ησυχία κοντά στον μαθητή του Μάξιμο Χρυσοβέργη μέχρι να καταστεί ενδεχομένως δυνατή η επιστροφή του στην *μεγάλην Πόλιν*. Μικρό διάστημα όμως μετά την άφιξη και την παραμονή του στη Δομινικανή μονή του Αγίου Πέτρου και Παύλου στην πρωτεύουσα του *Regno di Candia*, ο καταπονημένος πρώην αυτοκρατορικός αξιωματούχος ασθένησε βαριά και πέθανε περί το τέλος φθινοπώρου (Νοέμβριο) ή τις αρχές του χειμώνα (Δεκέμβριο) του 1397, κληροδοτώντας την πενιχρή και δυσανάλογη με το ανώτατο αξίωμα που άσκησε για σαράντα περίπου χρόνια περιουσία του, καθώς αποτελούνταν μόνο από κινητές αξίες (προσωπικά είδη, χρήματα και βιβλία) στους φτωχούς, στον *πένητα* ανιψιό του Ιωάννη, στη μονή των Δομινικανών του Πέραν, καθώς και σε μαθητές του, μέλη του πνευματικού κύκλου που διατηρούσε κυρίως μετά το 1380 στην Κωνσταντινούπολη.

8. Ως πολιτικός ο Δημήτριος υπήρξε ένθερμος θιασώτης της αριστοκρατικού χαρακτήρα μοναρχίας σε πολιτειακό και εκκλησιαστικό επίπεδο, οραματιζόμενος μια Αυτοκρατορία οργανωμένη στα πρότυπα κυρίως της εκχριστιανισμένης, πιθανότατα - έπειτα και από την προσχώρησή του στο Ρωμαιοκαθολικισμό - κατά τις αντιλήψεις του ιερού Αυγουστίνου, αποτελούμενης από πλατωνικά και αριστοτελικά στοιχεία *άριστης Πολιτείας* με ηγέτη τον *φιλόσοφον βασιλέα* ως *ἄριστον* ηγεμόνα, συνεργάτες του τους λόγιους και διανοούμενους άρχοντες, ως τους *ἀρίστους τῶν πολιτῶν*, συμπαραστάτες και αδερφούς του τους δυτικούς ηγεμόνες, αλλά και προστάτη, οδηγό και πνευματική κεφαλή τον ασκούντα μοναρχικώς και αυτοκρατορικώς σε εκκλησιαστικό επίπεδο το πρωτείο εξουσίας του επίσκοπο Ρώμης, ως διανοούμενο εκκλησιαστικό ηγέτη. Το πρότυπο αυτό εκπλήρωναν, σύμφωνα με τον *Μεσάζοντα*, σε πολιτικό επίπεδο οι πεπαιδευμένοι αυτοκράτορες Ιωάννης ΣΤ΄ και Μανουήλ Β΄, τους οποίους υπηρέτησε με αφοσίωση και από πεποίθηση, σε αντίθεση με τον επιπόλαιο και αρχομανή Ανδρόνικο Δ΄, αλλά και οπωσδήποτε τον μετρίων ικανοτήτων *χρηστὸν* βασιλέα Ιωάννη Ε΄, τον οποίο υπηρέτησε με αφοσίωση, αλλά από καθήκον που απέρρευε από την οικογενειακά παραδοσιακή του πιστότητα στην δυναστεία των Παλαιολόγων, ενώ σε εκκλησιαστικό επίπεδο το διανοούμενο και φίλο του πάπα Γρηγόριο ΙΑ΄, τον οποίο υπηρέτησε επίσης με βαθιά αφοσίωση.

Απαραίτητη προϋπόθεση για ένα τέτοιο εγχείρημα ωστόσο, αποτελούσε η εκκλησιαστική ένωση, με υπαγωγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που είχε και την ευθύνη - όπως πίστευε - του σχίσματος, στον παπικό θρόνο, προκειμένου να

επιτελεστεί σε πρώτο στάδιο η ομολογιακή ενότητα και η σφυρηλάτηση διαρκούς συμμαχίας μεταξύ των Χριστιανών σε Ανατολή και Δύση απέναντι στον επερχόμενο οθωμανικό κίνδυνο, αλλά και σε δεύτερο στάδιο η σταθεροποίηση και η συνέχιση του βίου της *Αυτοκρατορίας των Ρωμαίων* με σκοπό την ανάκτηση της παλαιάς της δόξας και αίγλης υπό την ηγεσία των Παλαιολόγων, ως εκπλήρωση του οράματος του Μιχαήλ Η΄ περί Οικουμενικής Αυτοκρατορίας.

Αξίζει να επισημανθεί επίσης στο σημείο αυτό, ότι ο Κυδώνης δεν όφειλε ούτε κατόρθωσε την λαμπρή πολιτική του σταδιοδρομία και την ανάδειξή του στα ανώτατα πολιτικά αξιώματα της Αυτοκρατορίας μόνο στην εύνοια και το στενό οικογενειακό και πολιτικό του δεσμό με τους Παλαιολόγους και τους Καντακουζηνούς, αλλά οπωσδήποτε και κυρίως στις πολιτικές του αρετές, τα πολλά έμφυτα και επίκτητα χαρίσματά του, την αμφιλαφή και γιγαντιαία του μόρφωση, αλλά και την, πρωτόγνωρη για την εποχή του και αντίθετη με την επικρατούσα στην Ανατολή αντίληψη, πολιτική του σκέψη για τη δυνατότητα απρόσκοπτης συνέχισης του ιστορικού βίου της Αυτοκρατορίας μόνο έπειτα από εκκλησιαστική ένωση και πολιτική συμμαχία με τη χριστιανική Δύση, η οποία μάλιστα καθόρισε τον θρησκευτικό του προσανατολισμό και προσδιόρισε τη θεολογική του πορεία, ωστόσο όμως αποδείχτηκε, ως γνωστό, πλήρως ουτοπική, αλλά και αποδοκιμάστηκε με σφοδρότητα από τους συμπατριώτες του.

9. Ως διανοούμενος και λόγιος ο Δημήτριος, ακολουθούσε σταθερά τις αρχές της πλατωνικής φιλοσοφίας στην νεοπλατωνική τους εκδοχή και ερμηνεία, δηλαδή ως σύνθεση με τον πολιτικό αριστοτελισμό, ενώ η ελληνομάθειά του υπήρξε άριστη, δεδομένου ότι κατείχε και χειριζόταν άνετα τον πλούτο της αττικίζουσας ελληνικής, αλλά και μετείχε όλων των εκφάνσεων και των πτυχών της κλασσικής ελληνικής και της χριστιανικής γραμματείας. Είναι βέβαιο ωστόσο, ότι παρόλο που συμμετείχε σε άλλους, αλλά και διατηρούσε δικό του πνευματικό κύκλο στην Θεσσαλονίκη και ιδίως στην Κωνσταντινούπολη, δεν άσκησε συστηματικό διδασκαλικό έργο, εκτός ίσως από την ανάληψη μέρους της αγωγής της αυτοκράτειρας Ελένης Καντακουζηνής από τα τέκνα του Ιωάννη ΣΤ΄, ενώ από τα τέκνα του Ιωάννη Ε΄ οπωσδήποτε του Μανουήλ Β΄, του Θεοδώρου και Μιχαήλ, δεσποτών του Μυστρά και της Ζαγοράς αντίστοιχα, ενώ είναι αρκετά πιθανό να παιδαγωγήσε μερικώς και τον Ανδρόνικο Δ΄. Έτσι, το διδακτικό του έργο θα πρέπει να περιοριζόταν στο πλαίσιο της λειτουργίας του πνευματικού του κύκλου στην *μεγάλην Πόλιν* και να αφορούσε συγκεκριμένα πρόσωπα ενηλίκων μαθητών του, τους οποίους καθοδηγούσε στην πληρέστερη εφαρμογή των κανόνων της ρητορικής, στην επλύση δυσχερών φιλοσοφικών προβλημάτων, πλατωνικών κυρίως, με τη συνδρομή της Γεωμετρίας ή και της Αστρονομίας, αλλά και στην εφαρμογή της πλέον ενδεδειγμένης μεθόδου μελέτης, ερμηνείας, διασάφησης και κατανόησης δυσνόητων κειμένων της κλασσικής ελληνικής γραμματείας.

10. Ως θεολόγος ο Δημήτριος, παρόλο που μυήθηκε από τους ησυχαστές δασκάλους του στην ορθόδοξη θεολογική παράδοση, υιοθέτησε από πολύ νωρίς

και ίσως από το 1341 τις ουμανιστικές προϋποθέσεις του φιλοσοφικώς θεολογείν, ώστε να ακολουθήσει αρχικά μάλλον την μεθοδολογία του Γρηγορίου Ακινδύνου, αλλά και να υιοθετήσει αργότερα, από το 1347, πιθανόν τον φιλοσοφικό αντιησυχασμό του Νικηφόρου Γρηγορά, τον οποίο υποκατέστησε από τις αρχές της δεκαετίας του 1350 με την φιλοσοφική θεολογία του Ακινάτη. Από τη θωμιστική φιλοσοφούσα θεολογία μάλιστα άντλησε νέα επιχειρήματα εναντίον της ανατολικής παράδοσης, όπως αυτή είχε ανακεφαλαιωθεί στην παλαμική διδασκαλία, με τα οποία υπερασπίστηκε το *Filoque*, το παπικό πρωτείο και τις άλλες ρωμαιοκαθολικές αντιλήψεις, οι οποίες οδήγησαν ή εξακολουθούσαν - όπως πίστευε - να διακινδυνεύουν το σχίσμα στην εποχή του, επιχειρώντας την διάδοσή της στους ευπαίδευτους πολίτες της Αυτοκρατορίας με το θεολογικό του, κυρίως ακαδημαϊκού χαρακτήρα, έργο. Με τον τρόπο αυτό και μάλιστα χρησιμοποιώντας επιπλέον μετά το 1385 το εγκωμιαστικό - αγιολογικό είδος, προκειμένου να εκλαϊκεύσει τα θεολογικά του επιχειρήματά για να προσεγγίσει και τα ευρύτερα στρώματα του απλού λαού, προσπαθούσε να αποδομήσει και να ανατρέψει τη συνοδικά κατοχυρωμένη και εκκλησιαστικά αποδεκτή στην Ανατολή διδασκαλία του αγ. Γρηγορίου Παλαμά, την οποία απέρριπτε όχι μόνο διότι αντέβαινε πλήρως στις φιλοσοφικοθεολογικές του αρχές, αλλά και επειδή συσπείρωνε και εκπροσωπούσε ουσιαστικά ολόκληρο το ανθενωτικό και αντιδυτικό τμήμα της πλειοψηφίας του πληθυσμού της Αυτοκρατορίας, θεωρώντας ότι συνιστούσε το μεγαλύτερο εμπόδιο, αλλά και τον κυριότερο ανασταλτικό παράγοντα για την επίτευξη της εκκλησιαστικής ένωσης και της συμμαχίας με την Δύση ως πεμπτουσίας του πολιτικού του οράματος.

11. Όσον αφορά την ιδιωτική ζωή του Κυδώνη, το οικογενειακό του περιβάλλον στη Θεσσαλονίκη αποτελούνταν από τους γονείς και τα αδέρφια του, όπως και τον ευρύ συγγενικό τους περίγυρο, ενώ στην Κωνσταντινούπολη μετά το 1347 από τις τρεις αδερφές του (και ενδεχομένως τις οικογένειές τους), καθώς και από τις οικογένειες των συγγενών του που μετοίκησαν εκεί επίσης μετά το 1347. Ο ίδιος ωστόσο δεν απέκτησε από πεποίθηση δική του οικογένεια, καθώς αποδοκίμαζε το γάμο, θεωρώντας τον ως σοβαρό εμπόδιο και ανασταλτικό παράγοντα για την αφοσίωση που απαιτούσαν η πολιτική του σταδιοδρομία και κυρίως οι πνευματικές του ενασχολήσεις ως διανοουμένου. Δεν επέλεξε όμως να περιβληθεί ούτε το μοναχικό σχήμα ως Ορθόδοξος αρχικά, αλλά ούτε και να ενταχθεί αργότερα στον δυτικό, υποχρεωτικώς άγαμο, κλήρο (*Sacerdotalis caelibatus*) και να προαχθεί στο επισκοπικό αξίωμα ως Ρωμαιοκαθολικός, διότι και στις δύο περιπτώσεις θα τερματιζόταν αυτόματα η πολιτική του σταδιοδρομία.

Το φιλικό περιβάλλον του Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη αποτελούσαν οι δάσκαλοι κυρίως και οι πολλοί διανοούμενοι φίλοι και συμφοιτητές του, ενώ στην *μεγάλην Πόλιν* τα μέλη των αυτοκρατορικών οικογενειών των Καντακουζηνών και των Παλαιολόγων, άρχοντες και πρόσωπα που συνεργαζόταν στο παλάτι, κυρίως όμως ο ευρύς κύκλος των μαθητών, των φίλων, των ομοϊδεατών και των

θαυμαστών του, όπως επίσης και τα μέλη της Δομινικανής μονής του Πέραν. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο, εκτός από πολιτικός, διανοούμενος και θεολόγος, ο Κυδώνης προβάλλει μέσα από το έργο του και ως ένας καθημερινός άνθρωπος με πολύπαθο οικογενειακό, ευρύ φιλικό και ταυτόχρονα ιδεολογικά εχθρικό κοινωνικό περιβάλλον, γεγονός που αποτυπώνεται κατεξοχήν στις επιστολές του. Σ' αυτές παρουσιάζεται να ασχολείται με την καλλιέργεια του κήπου του, αλλά και να συγκρούεται με τους αγνώμονα, όπως τον προβάλλει, υπηρέτη του. Συμμετέχει ενεργά επίσης στο κοινωνικό γίνεσθαι της εποχής του, είτε αναπτύσσοντας ισχυρές φιλίες και συμπάθειες ή και προκαλώντας πολύ περισσότερες αντιπάθειες, αποκτώντας με τον τρόπο αυτό χαρακτηριστικά αμφιλεγόμενης προσωπικότητας, είτε εκφράζοντας με ένταση τα συναισθήματά του, αφού χαίρεται και θυμώνει, επικρίνει και λυπάται, επαινεί και ελέγχει ή αισιοδοξεί και μελαγχολεί. Ωστόσο τις περισσότερες φορές επιζητεί τον μονήρη και απράγμονα βίο του διανοούμενου, χωρίς όμως να το καταφέρνει σχεδόν ποτέ. Επίσης αποφεύγει συστηματικά τον μοναχικό βίο, επιδιώκοντας γι' αυτό με πάθος την επικοινωνία, καταφέροντας ωστόσο να οικοδομήσει ελάχιστες μακροχρόνιες και αληθινές φιλίες, διαμαρτυρόμενος για την αμέλεια, αλλά και συγχωρώντας τους αποδέκτες των αναπάντητων γραμμάτων του. Τέλος, δεν παύει ποτέ να υπερασπίζεται την αλήθεια και την ελευθερία, όπως εκείνος βέβαια τα κατανοούσε, γι' αυτό και προβάλλει έτοιμος ανά πάσα στιγμή να θυσιάσει τα πάντα για το δικαίωμά του ως διανοούμενος να διατηρεί στο ακέραιο την ελευθερία της σκέψης και της δράσης του.

SUMMARY

1. This dissertation attempts to present the first comprehensive and detailed research on the multifaceted personality of Demetrius Cydones (1323/24-1397), as it can be depicted based on his writings, his existing correspondence and other known sources. Living in a difficult era, Cydones was a distinguished politician, an intellectual writer, an anti-Palamite theologian and defender of the thomistic philosophical theology. At the same time, he was an everyday person within a wide social circle, often hostile. This monograph covers the scientific gap for this great man, while it also examines the historical events of his era. This study will also contribute to a better understanding of the historical evolution during the second half of the 14th Century, a turbulent era, critical for Byzantine Empire's fate.

2. This research definitively confirmed that Demetrius was one of the most prominent political and spiritual, yet controversial, personalities of the 14th Century, yet considered a controversial one. He combined the qualities of a high status official and a scholar, in an unusual way. Moreover, he took action during some of the most difficult times of the Empire, as it was gradually collapsing. Despite his close bond and personal relation to John Kantakouzenos, Cydones remained firmly committed to his family's tradition and he served the Palaeologan dynasty with devotion for about half of a century. Since the time of Michael VIII, Cydones' main aim was to implement his vision to save the Empire through the Ecclesiastical Union and a political alliance with the West. His plan would ensure Dynasty's clinging to power as well as his own political survival. However, this pursuit led him to a fierce confrontation with the majority of his compatriots on a religious and political level. As a consequence, since the beginning of 1360s he was considered a controversial personality by the citizens of the Empire, while after 1371, his presence was unwanted in Constantinople.

3. The sources' examination also revealed that Cydones' noble family probably originated from Asia Minor. From there, around the middle of the 13th Century, Demetrius' ancestors moved to Thessaloniki as collaborators of the Palaeologans, the noble family who later became imperial. Due to this close, friendly relationship with the Palaeologans, Cydones family's members gained a strong presence in the historical foreground. They also became active in the public affairs of Thessaloniki and in those of the whole Empire, starting from the reign of Andronikos III (1328-1341). Family's political involvement is attributed to a very close friendly and family connection of Manuel Cydones, Demetrius' father, to the noble and great Domestic of Andronikos III, John Kantakouzenos. The long and important political career of Demetrius was the completion and culmination of Cydones family's presence and activity in the historical and political growth of the Empire. He firstly served as a *Mesazon* and close advisor for the following emperors; John VI, the legitimate

Palaeologos emperor's defender (1341-1347) and protector (1347-1354), John V (1355/56-1387) and Manuel II (1391-1396).

4. Cydones was probably born in Thessaloniki at the end of 1323 or within 1324. However, his multifaceted personality as a future politician, scholar and theologian was formed within the rich spiritual environment of his homeland and under great domestic Kantakouzenos' guidance. Thanks to his intellectual abilities, he acquired an excellent classical and theological education from 1329/30 to 1341, having important teachers such as Isidore Bucheras and Neilos Kabasilas. His education was also broadened by participating in Thessaloniki's vivid intellectual environment, as he was always a studious person and a lifelong learner.

5. The life purpose of the family's eldest son Demetrius, was to continue his ancestors' tradition of accomplishing a political career succeeding his father Manuel in the service of the Palaeologans in collaboration with the Kantakouzenoi. That is why he was involved in the political affairs of Thessaloniki in the autumn of 1341, shortly after his father's death. At that time, he publicly sided with John Kantakouzenos who claimed the imperial throne so as to defend the underage legitimate ruler Ioannis V against the usurpers of the imperial power, Patriarch John XIV Kalekas and great duke Alexios Apokaukos. Young Cydones devotedly supported the emperor by corresponding with him and by being strongly opposed to the Zealot movement in Thessaloniki during the period 1342 to 1345. Then, Demetrius was forced to leave Thessaloniki and resorted to Veroia. There, he became an associate of Manuel Kantakouzenos, who was in emperor's staff. Despite his father's death and the loss of most the family's property in Thessaloniki, Demetrius worked diligently towards the aspiring emperor's final attempt to abolish the regency in Constantinople. For this purpose, he offered Kantakouzenos not only his excellent political virtues, but also his spiritual gifts as an intellectual when he composed and performed his *Monody*. He composed this piece of work in order to achieve the Zealots' devaluation and illegalization, allowing Kantakouzenos to take control of Thessaloniki, as a starting point for his domination in whole the Empire.

6. In the spring of 1346, Cydones left Veroia and went to Thrace, where he instrumentally joined the imperial staff, in view of the final domination of Kantakouzenos. Towards the end of the summer though, he became seriously ill and was isolated in a small Thracian town of unknown name for more than five months. After his recovery, he immediately left this town and arrived to Constantinople between 3 and 8 February of 1347, soon after the entry of the victorious emperor to the City. His duties were to prepare Kantakouzenos' new government by including trusted and capable scholars, such as Nikolaos and Neilos Kabasilas, to the imperial staff. He also delivered a speech, constituting the first *Oration* to Kantakouzenos. This imperial oration specified the principles and purposes of the power as exercised by the new ruler. According to Cydones, Kantakouzenos was chosen by the Divine Providence (*θεία Πρόνοια*) as a King philosopher (*φιλόσοφος βασιλεύς*) in the

Byzantine Empire. However, the Empire is of a Platonic type, seen as a State of God (*Civitas Dei*). In the spring of 1347, he assumed his duties as a *Mesazon*, while in 1350 he was officially placed in the office until December 1354. He served under the condition that John VI would exercise power following Andronikos' III will, being a commissioner and protector of rights to the throne for his legal successor, John V. Demetrius' responsibilities as a *Mesazon* had to do with two domains; on the one hand, he was in charge of the imperial secretariat, while on the other hand, he was responsible for foreign officials' reception and hospitality. As a *Mesazon*, he mediated to Emperor so as the requests of Empire's citizens to be satisfied, after he had recorded and evaluated them.

7. Cydones, as the closest associate of the new emperor, lived exclusively in the palace. He was granted a state-owned house for his family to reside in and his own accommodation in the monastery of Mangana, with the right of lifelong residence, starting from 1349. However, it was not possible for him to settle down with Kantakouzenos and Nikolaos Kabasilas, as he had to go back to Thessaloniki. Later, Emperor encouraged him to learn Latin. He studied it with the help of the Dominican teacher Philip de Bindo Incontri around the end of 1347 or the beginning of 1348. Demetrius undertook this language's study because of his office's demands such as welcoming foreign officials or merchants and handling their requests, as well as his philosophical and theological interests. Learning Latin not only satisfied these demands, but also turned his interest to the Western scholastic theological and philosophical tradition; He was initiated to thomistic thought, translated the *Summa contra Gentiles* that was a beginning of his religious crisis and a change to his religious orientation after 1351. Thus, he also comprehended antipalamism and he was able to specify his pro-western political vision until 1354.

8. As a *Mesazon* of John VI, Demetrius participated in all the events of his reign, such as the contacts with the Pope in 1347/48, dealing with the plague, Thessaloniki's reincorporation to the imperial territory in 1349/50, the war with Genoa and certainly the civil war of the emperor with John V, starting in 1352. Despite his close connection to the emperor Kantakouzenos and being his *Mesazon*, the highest office given to a nobleman of his, he didn't hesitate to disagree with him. He stated his disagreements concerning Emperor's pro-Turkish foreign policy and his hesychast religious policy, both privately and publicly. As a result, he was not involved in any way and he even completely silenced the events related to the hesychast movement in his scripts. He was an opponent of Gregory Palamas' theology, a supporter of the Anti-Palamites in Constantinople-mainly Nikephoros Gregoras, but also a vivid advocate of Thomas Aquinas' philosophical theology after 1351.

9. In the civil conflict of the Kantakouzenists with John V, *Mesazon* Cydones initially sided with John VI. He did not approve Palaeologos' movement, as a young emperor, against his king-father who was the commissioner and protector of his

Kingdom. However, he did not hesitate to disagree with Kantakouzenos when removing John V from Constantinople in 1352. As a devoted official to the legitimate imperial family, he was mainly opposed to bypassing and challenging the rights of the Palaeologan dynasty; the coronation of Matthew Kantakouzenos was one of these actions. It was this attitude that allowed Demetrius to play a key role when John V and John VI came to a compromise in the autumn of 1354, as well as to the smooth transfer of power to the rightful emperor later on. He was able to return to imperial service, although he retired with the resigned emperor and now monk Joasaf Kantakouzenos in December 1354. He shortly remained in the monastery of Mangana without embracing the monk status, because he hoped to continue his political career.

10. In January 1355, Cydones returned to the imperial staff of the new monarch, John V, probably with the assistance of Joasaph Kantakouzenos and his daughter, Empress Elena. In the beginning of 1356, Cydones took over Mesazon's office again. However, this time his duties were to organize, coordinate and implement the new pro-Western foreign policy, starting already by the end of 1355. The main purpose of Cydones' effort was to implement the union between the Orthodox Church and the papal throne, basically the subsumption to the Catholic Church. Then, it was the Pope who would take the initiative and coordinate the implementation of a political alliance with Western rulers in order they organize a crusade to save the Byzantine Empire from the currently serious Ottoman threat.

11. The period from 1356 to the autumn of 1371 marks the first period of Demetrius' service as Mesazon of John V. During this period, his career reached its peak. He became involved in all the important events of the Empire, attempting to encourage a close cooperation with the West. Serving this purpose, he used his synthetic and translation work, most of which was composed during this period. Based on his theological writings, he sought to mitigate the dogmatic differences between the Orthodox Church and the Roman Catholicism so as to facilitate the Churches' union. Thus, he fiercely fought the anti-unionist and anti-Latin Palamism that stood in his way. He tried to theologially deconstruct Palamism by transferring Thomism to the Empire. He promoted Thomism's ideas both directly by translating them and indirectly by incorporating them in his extensive and still unpublished theological works. Cydones' political writings complement his theological ones in strongly supporting not only the necessity, but also the self-evident nature of the implementation of a permanent political alliance with the Western rulers. However, he supports his views on a religious basis, on condition of the Churches' union. Based on this Union, Pope will organize a crusade to save the Empire from the Ottoman threat. Such a Crusade would maintain Empire's integrity, since it would be initiated by the Western Roman Christians, faithful and fellow believers to the Orthodox Christians based on the Churches' union. Therefore, Cydones' literary production is intertwined to his spiritual interests, his religious pursuits and the goals of his

political career. Therefore, it constitutes an intellectual product supporting his political-religious aspirations at all times.

12. Cydones strived for the Empire to approach the West. On a personal level, Cydones acceded to Roman Catholicism between 1357 and 1364 and worked intensively on changing the atmosphere in Constantinople in favor of a Union with the Western Church. In 1365/66, he was involved in the journey of John V to Hungary aiming to a Byzantine-Western cooperation as well as the liberation of Gallipoli by Amadeus of Savoy in 1366. He also organized and participated in the unsuccessful trip of John IE in Italy in 1369/71, visiting Rome and Venice. However, this active involvement of his in the implementation of a pro-Western policy, permanently ranked him among the most controversial and undesirable personalities in Constantinople. Church's circles along with the majority of Constantinople population considered him as an opponent. This hostile atmosphere resulted in the persecution and synodal conviction of his brother, hieromonk Prochoros. Demetrius' relation to John V was torn apart in Venice, because of the Emperor's unsuccessful trip to Rome and Mesazon's desire to remain in the West due to the hostile atmosphere in Constantinople against him. In search of a new place to stay within the Empire, Demetrius visited Mystras, but he returned to Constantinople later on in the summer of 1371. It was then, when he confronted Emperor Andronikos for his pro-Ottoman attitude and his intention to cede Kallipolis/Gallipoli to Sultan Murad I. At that time, supporting the pro-Western views, he uttered a consultative speech for Kallipolis, waiting for John V.

13. The second and extremely problematic phase of Cydones' service in the imperial staff starts with Emperor's return from Lemnos in the autumn of 1371 and lasts up to 1387. It ended with Demetrius' political collapse. John V refused to allow Demetrius to leave for Rome and continued his pro-Ottoman foreign policy. Thus, the Mesazon voluntarily retired to Mangana's monastery so as to protest. Demetrius wanted to move as a citizen to West, so he gradually neglected his duties in the imperial service and continued to be self-isolated in Mangana hoping that the Emperor would remove him from Mesazon's office. This behavior outraged the Emperor. So, he put Demetrius in disfavor, exclude him from the imperial environment, but he did not remove him from his office in anticipation of Demetrius' comeback to the imperial staff.

Deteriorating his relation to Emperor John V, Demetrius insisted stubbornly to be absent from the palace and left without an imperial consent for Lesbos. There, he stayed with the lord of the island Francesco I Gattilusio and his friend for more than a year. However, Emperor' relation to Gattilusio has been seriously deteriorated due to Gattilusio's support to the usurper Andronikos. So, Cydones' decision strengthened the rumours about him conspiring against the Emperor. Thus, he was prevented from returning to Constantinople as an undesirable person (*persona non grata*).

14. Pope Gregory XI demanded Demetrius to attend the meeting with the Emperor as a member of his delegation in the winter of 1374/75. Even though, the meeting had no important results neither for Churches' union or the alliance to the West, Demetrius returned to Constantinople and remained isolated from the palace for about ten months. In the autumn of 1375, when Demetrius planned to visit Rome, he unexpectedly received an invitation from the emperor to reconcile. Emperor asked from him not to leave Constantinople and to return to his duties, since he was still the Mesazon. Although he refused to resume his duties, Demetrius finally agreed to join the imperial staff as a counselor visiting the palace twice a week. This lasted up to August of 1376, when the imperial power was seized by Andronikos IV.

15. The new Emperor invited the experienced Mesazon to hold his office, however he met his strong refusal. From 1376 to 1379, Demetrius effectively behaved as a trusted official of the prisoner John V, without deteriorating though his relations to Emperor Andronikos and his environment. He first attempted to leave for the West. Then, with the help of Ioannis Kalopheros and perhaps the approval of John V, he made efforts to organize a crusade by the West to protect the Byzantine Empire from submitting to the Ottomans. As Demetrius thought, Andronikos' IV irresponsible policy would eventually lead the Empire to a submission to the Ottomans.

16. In the summer of 1379, when John V was restored to imperial throne, Cydones became his Mesazon again, because of his firm attitude towards the usurper Andronikos. He was now a member of the imperial secretariat. However, his duties were limited to being an ambassador, negotiator and official translator in negotiations with the Ottomans, Gattilusio and the Genoese, mainly in extraordinary circumstances. Although his services did not meet Emperor's expectations, Emperor did not remove him from his staff. In 1381/82, Demetrius disagreed with Emperor's decision concerning throne's succession. John V decided to restore Andronikos as the successor Emperor instead of Manuel, whom Demetrius thought to be the most suitable person to assume imperial power after John's death. Thus, from the autumn of 1382 to the beginning of 1387, Demetrius' activity in Constantinople focused mostly on supporting Manuel as the King of Thessaloniki. During this period, in 1383 and when the siege of Thessaloniki had started, he morally supported the struggling ruler of the city. At the same time, he made efforts Manuel to be helped by the papal throne. In 1385, after the death of Andronikos and the imminent subjugation of Thessaloniki, he insisted on Manuel returning to the Constantinople, restoring his relation to his father and securing his position as a successor Emperor against the other competitor (dauphin), his nephew, who was later called John VII. Demetrius, as the Mesazon, publicly supported Manuel. In the summer of 1386, he even directed the papal embassy to Thessaloniki, disagreeing with its attitude towards the King. As a result, the Emperor pushed him out in voluntary resignation from his office. In the

first months of 1387, Demetrius was officially isolated by the imperial staff, although he remained a member of John's V family and environment in the palace.

17. After his resignation from the imperial service, Demetrius lived for another ten years. From 1387 to 1390, he intensively worked in favour of restoring John V's relation to King Manuel who was exiled in Lemnos. His further aim was for Manuel to return to Constantinople as a successor Emperor, while he organized his own departure to the West. In the spring of 1390, shortly after Manuel's return to the Constantinople and on the occasion of the reign of John VII, the old politician finally left for Venice, on his way to Rome. However, his eventful stay in Venice and his unsuccessful attempt to settle down in Rome, resulted in him returning to Constantinople. His return happens after the death of John V and Manuel's coronation. He served as a close associate and Emperor's advisor until the autumn of 1396.

However, the defeat of the Christian troops in Nikopolis and the imminent siege of the Constantinople forced Cydones to abandon his homeland once again, in the autumn of 1396. He settled down in Venice until the end of the summer of 1397. Then, he moved to Chandax in Crete with his student Maximos Chrysoberges. He hoped to have a safe stay there until the circumstances allow his return to Constantinople. Unfortunately, shortly after his arrival in the Dominican Monastery of St. Peter and Paul in the capital of *Regno di Candia*, he became seriously ill and died in late autumn (November) or early winter (December) of 1397. Despite being an imperial officer for about forty years, his fortune was disproportionally limited, consisted only by movable property (personal belongings, money and books). He bequeathed this fortune to the poor, to his destitute nephew, to the Dominican monastery of Peran, as well as to his students, who were members of his intellectual circle in Constantinople, formed after 1380.

18. As the research showed, Demetrius was a strong political advocate of a monarchy with an aristocratic character, both at state level and at church level. He envisioned an Empire organized based on the standards of a Platonic State, as it was christianized by St. Augustine. Such a State would have a king-philosopher (*φιλόσοφος βασιλεύς*) as a ruler, the best of the educated citizens as King's collaborators and supporters and a place for the western rulers. State's protector, guide and spiritual leader would be the bishop of Rome, exercising the primacy of power. Demetrius believed that this model of power was fulfilled by John VI and Manuel II, but it cannot be served by the frivolous Andronikos IV or the benign King (*αγαθός βασιλεύς*) John V. Out of political necessity, this model demanded for the Churches' union, literally for an affiliation of the Orthodox Church to the papal throne, since the Orthodox were responsible for the Schism. There were two goals Demetrius wanted to achieve; on the one hand, he acted in favour of a unity in faith and a continuous alliance between Eastern and Western Christians, facing the impending Ottoman threat. On the other hand, he wanted the East Roman Empire

consolidate and continue its existence, returning to its past glory and splendor under the leadership of the Palaeologans. This Empire's reinstatement would fulfill Michael's VIII vision; a vision proved to be utopian.

As an intellectual and scholar, Cydones followed the principles of Platonic philosophy with consistency, a philosophy that combined its neo-Platonic version to a political Aristotelism. His knowledge of Greek was excellent, since he had studied all the manifestations and aspects of classical Greek and Christian literature, being a savant of the wealth of Attic Greek dialect. It is certain that he did not work as a professional teacher, although he participated in spiritual circles and maintained his own spiritual circle in Thessaloniki and in Constantinople. He probably undertook the education of Empress Elena, one of John's VI offsprings, while also educated Manuel II, Theodoros and Michael, John's IV children, who later became despots of Mystras and Zagora respectively. He may even had educated Andronikos IV. His teaching work was probably limited within the context of his spiritual circle, concerning some students of his. He guided those in following the most appropriate method of study, interpretation, explanation and understanding of mainly philosophical, but also theological or mathematical and astronomical literary works.

Finally, Demetrius as theologist was initiated by his pacifist teachers to the orthodox theological tradition. However, from a very early age –maybe from 1341, he adopted the humanistic premises of “theologein by exercising philosophy”. He firstly followed Gregory Akindynos' methodology, while later on, starting from 1347, he adopted Nikephoros Gregoras' philosophical antihesychasm and then, from the beginning of 1350s, he replaced it with Aquinas' teaching approach. He used thomistic philosophical theology's arguments against the Eastern theological tradition, defending the filioque, the papal primacy, and other Roman Catholic theological beliefs, that though to perpetuate the Schism in his time. So, he attempted to spread thomistic ideology though his theological, mainly antirhetical, work. After 1385, his encomiastic-hagiological orations included theological arguments expressed in a simpler, popularized way in order to reach the wider strata of people. Being contrary to his philosophical-theological principles, he tried to deconstruct and overthrow Gregory Palamas' teaching, despite it was the synodically established and ecclesiastically accepted teaching of the Eastern, Orthodox Church. It was this teaching that united all the anti-unionist, anti-Western majority of Empire's population, consisting the main impediment to Churches' Union and to an alliance to the West, Demetrius' political vision.

19. Regarding Cydones' private life, his family members in Thessaloniki consisted of his parents and his siblings, as well as his relatives belonging to the extended family. After 1347, he mostly resided in Constantinople, where his three sisters lived along with their families. His relatives in Constantinople included also the families of relatives who moved there. He did not get married out of conviction. He considered marriage a serious obstacle and deterrent to his political career and

his spiritual pursuits, as he was devoted to them. On the other hand, he chose not to surround himself as a Christian orthodox monk or a Roman Catholic cleric/clergyman who could be promoted to an episcopal officer, since such a decision would probably put an end to his political career.

His circle of friends in Thessaloniki consisted mainly of his teachers and his intellectual friends. In Constantinople, his companions were the members of the two imperial families, the Kantakuzenoi and the Palaeologans, lords and personnel working in the palace. Moreover, his friends came mainly from a wide circle of students like-minded and admirers of his, as well as some members of the Dominican monastery of Peran. Thus, his letter illustrated him not only as a political, intellectual and theologian personality, but also as an everyday person; a person with many friends, a long-suffered family, yet surrounded by an ideologically hostile social environment. In these letters, he appears to be engaged in cultivating his garden, to care for his servant, while he is presented to actively participate in the social evolution of his time. Demetrius had strong friendships and affinities, but also much more dislikes, characteristics that make him a controversial personality. That happens because he was not afraid to speak his mind; he intensely expressed his feelings such as anger, criticism, regrets and praises. He mainly seeks after the lonely and indomitable life of an intellectual, but avoids the monastic life. As his correspondence reveals, he passionately searches for friendships, he complains to his students for neglecting his letters and he defends the truth as he comprehends it. Demetrius seems to be always ready, at any time, to sacrifice everything for the freedom of thought and action.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πηγές

- Acta Innocentii VI* *Acta Innocentii P.P. VI*, έκδ. A.L. Tăutu, *Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis. Fontes, Series III*, t. X, Città del Vaticano 1961 [1352-1362].
- Acta Urbani V* *Acta Urbani P.P. V*, ed. A.L. Tăutu, *Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis. Fontes, Series III*, t. XI, Città del Vaticano 1964 [1362-1370].
- Acta Gregorii XI* *Acta Gregorii PP. XI*, ed. A.L. Tăutu, *Acta Romanorum Pontificum. E regestis vaticanis aliisque fontibus collegit notisque adornavit*, Rome : Typis Pontificiae Universitatis Gregorianae , 1966 [1370-1378].
- Thomae Aquinatis,
S.c.G *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia iussu edita Leonis XIII P.M., t. XIII-XV, Summa contra Gentiles ad Codices ad Manuscriptos praesertim Sancti Doctoris autographum exacta [...] cura et studio Fratrum Praedicatorum*, Romae : Typis Riccardi Carroni, 1918-1930 [tom. XIII (1918) - XIV (1926) - XV (1930)].
- Thomae Aquinatis,
S.T. *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia iussu edita Leonis XIII P.M., t. IV-XII, Summa Theologiae ad Codices ad Manuscriptos praesertim Sancti Doctoris autographum exacta [...] cura et studio Fratrum Praedicatorum*, Romae : Ex Typographia Polyglotta S. C. de Propaganda Fide, 1888-1906 [tom. IV (1888) - V (1889) - VI (1891) - VII (1892) - VIII (1895) - IX (1897) - X (1899) - XI (1903) - XII (1906)].
- Ἀκίνδυνος,
Ἐπιστ. Γρηγορίου Ἀκινδύνου, Ἐπιστολαί, έκδ. A. Constantinides-Hero, *Letters of Gregory Akindynos. Greek Text and English Translation*, [CFHB XXI - Dumbarton Oaks Texts 7], Washington D.C. 1983.
- Ἀκροπολίτης,
Χρονική Συγγραφή Γεωργίου Ἀκροπολίτου, Χρονική Συγγραφή, έκδ. A. Heisenberg, *Acropolitae Georgii, Opera, vol. I : Historia, Breviarium historiae, Theodori Scutariotae Additamenta*, Lipsiae 1903 (Stuttgart 1978).
- Ἀνώνυμος, Ἀνωνύμου, <Κατὰ Ἰωάννου Καλέκα>, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, «Η

- Κατὰ Ἰωάννου Καλέκα εν τω κώδ. Vat. gr. 704 πραγματεία κατὰ του πατριάρχου Ἰωάννου Καλέκα», *ΕΕΘΣΠΘ* 18 (1973), σ. 233-252 (ολόκληρη η μελέτη στις σελ. 219-252).
- Βαρλαάμ, Βαρλαάμ Καλαβροῦ, *Ἐπιστολαί*, έκδ. G. Schiro, *Barlaam Calabro Epistole Greche i Primordi Episodici e Dottrinari delle Lotte Esicaste*, vol. I-II, (Istituto Siciliano di Studi Byzantini e Neogreci), Palermo 1954.
- Ἐπιστ.
- Βραχέα Χρονικά *Βραχέα Χρονικά*, έκδ. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken, I. Teil, Einleitung und Text*, (CFHB XII/1 - Series Vindobonensis), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975 · *II. Teil, Historischer Kommentar*, (CFHB XII/2 - Series Vindobonensis), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977 · *III. Teil, Übersetzungen, Addenda et Corrigenda, Indices*, (CFHB XII/3 - Series Vindobonensis), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979.
- Βρυέννιος, Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Λόγος συμβουλευτικός περὶ τῆς Συμβουλευτικός ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν τῆς μελετωμένης γενέσθαι...*, έκδ. Ευγενίου Βουλγάρεως, *Ἰωσήφ Μοναχού του περὶ ἐνώσεως Βρυεννίου. Τα Ευρεθέντα*, Α', σ. 469-500.
- Βρυέννιος, Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Τῷ σοφωτάτῳ ἀνδρῶν Δημητρίῳ τῷ Ἐπιστ. 4, Τῷ Κυδώνη. Ἐν Βενετία*, έκδ. Ευγενίου Βουλγάρεως, *Ἰωσήφ Μοναχού του Βρυεννίου. Τα Παραλειπόμενα ...*, Ἐν Λειψία 1784, σ. 133-135.
- Χαλκοκονδύλης, Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν*, έκδ. E. Darkó, *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes*, τ. I-II, Budapest 1922-1927.
- Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν
- Δημ. Χρυσολωρᾶς, Δημητρίου Χρυσολωρᾶ, *Διάλογος ... ἀναιρετικὸς τοῦ Ἄναιρετικὸς λόγου, ὃν ἔγραψε κυρὸς Δημήτριος ὁ Κυδώνης κατὰ τοῦ μακαρίου Θεσσαλονίκης, κυροῦ Νείλου τοῦ Καβάσιλα*, έκδ. V. Pasiourtides, *An annotated critical edition of Demetrios Chrysoloras' Dialogue on Demetrios Kydones' Antirrhetic against Neilos Kabasilas*, PhD Thesis, London: Royal Holloway and Bedford New College, 2013, σ. 190-397.
- Χωνιάτης, Νικήτα Χωνιάτη, *Χρονικὴ Διήγησις*, έκδ. J.L. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, [CFHB XL/I - Series Berolinensis], Berolini 1975.
- Χρονικὴ Διήγησις
- Darrouzès, J. Darrouzès, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Regestes Constantinople, Vol. I, Les Actes des Patriarches. Fasc. V.*

- Les Regestes de 1310 à 1376*, Paris : Institut Français d'Études Byzantines, 1977 και *Fasc. VI. Les Regestes de 1377 à 1410*, Paris: Institut Français d'Études Byzantines, 1979.
- Dölger,
Regesten F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*, (Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, Reihe A, Abt. I), Teil I: 565-1025, München-Berlin 1924 · Teil. II: 1025-1204, München-Berlin 1925 · Teil. III: 1204-1282, München-Berlin 1932 · Teil. IV: 1282-1341, München-Berlin 1977² · Teil. V: 1341-1453, München-Berlin 1960.
- Δούκας,
Ιστορία Μιχαήλ Δούκα, *Ιστορία*, έκδ. V. Grecu, *Ducas. Istoria Turco-Bizantina (1341-1462)*, [Scriptores Byzantini 1], București: Academia Republicae popularis Romanicae, 1958.
- Ἔκθεσις Χρονική Ἄνωνύμου, *Ἔκθεσις Χρονική συντομωτέρα*, έκδ. S.P. Lambros, *Ecthesis Chronica and Chronicon Athenarum*, London : Methuen, 1902 (Amsterdam 1969).
- Φιλόθεος Κόκκινος,
Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνουσιαν Φιλοθέου Κοκκίνου, *Λόγος εἰς τὴν Ἁγίαν ὀσιομάρτυρα Ἄνουσιαν τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ*, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως του Κοκκίνου, Ἀγιολογικά ἔργα, Α΄, Θεσσαλονικεῖς Ἄγιοι*, [Θεσσαλονικεῖς Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς 4], Θεσσαλονίκη 1985, σ. 63-80.
- Φιλόθεος Κόκκινος,
Βίος ἀγίου Ἰσιδώρου Φιλοθέου Κοκκίνου, *Βίος καὶ πολιτεία καὶ Ἐγκώμιον τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰσιδώρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*, έκδ. Δ.Γ. Τσάμη, *Φιλοθέου... Ἀγιολογικά ἔργα, Α΄*, σ. 329-423.
- Φιλόθεος Κόκκινος,
Τόμος κατὰ Προχόρου Φιλοθέου Κοκκίνου, *Τόμος κατὰ τοῦ μοναχοῦ Προχόρου του Κυδώνη*, έκδ. A. Rigo, «Il Monte Athos e la Controversia Palamitica dal Concilio del 1351 al Tomo Sinodale del 1368. Giacomo Tricamas, Procoro Cidonio e Filiteo Kokkinos», στο A. Rigo (a cura di), *Gregorio Palamas e Oltre*, σ. 99-134.
- Γρηγοῤῥας,
Εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον Νικηφόρου Γρηγοῤῥα, *Εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα καὶ μυροβλύτην Δημήτριον*, έκδ. Β. Λαουρδα, «Βυζαντινά και Μεταβυζαντινά Εγκώμια εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον», *Μακεδονικά* 4 (1955- 1960), σ. 83-96.
- Γρηγοῤῥας,
Ἐπιστ. Νικηφόρου Γρηγοῤῥα, *Ἐπιστολαί*, έκδ. P.A.M. Leone, *Nicéphori Gregorae, Epistulae*, t. I-II, Tipographia di Matino 1982. Επίσης παλιότερη έκδοση ἀπὸ το R. Guiland, *Correspondance de Nicéphore Grégoras*, Paris

- 1927.
- Γρηγοράς,
Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία
Νικηφόρου Γρηγοῤῃ, Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας Λόγοι, ἔκδ. L. Schopen, *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, t. I-II, [CSHB XIX], Bonnae 1829-1830 και ἔκδ. I. Bekker, *Nicephori Gregorae Historia Byzantina*, t. III, Bonnae 1855 (PG 148, 115–119 και 149, 1–503).
- Ignatius of Smolensk,
Journey
Ignatius of Smolensk, *Journey of Constantinople*, ἔκδ. G.P. Majeska, *Russian Travelers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, (Dumbarton Oaks Studies 19), Washington, D.C. : Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1984, σ. 76-105.
- Νικόλαος Καβάσιλας,
Ἐπιστ.
Νικολάου Καβάσιλα, Ἐπιστολαί, ἔκδ. P. Enepekides, «Der Briefwechsel des Mystikers Nikolaos Kabasilas. Kommentierte Textausgabe», *BZ* 46 (1953), σ. 18-46.
- Νικόλαος Καβάσιλας,
Προσφώνημα, Α΄,
Νικόλαος Καβάσιλας, *Προσφώνημα εἰς τὸν ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τὸν Μυροβλήτην*, ἔκδ. Θ. Ἰωάννου, *Μνημεῖα Ἀγιολογικά νυν πρώτον εκδιδόμενα*, Ἐν Βενετία : Τύποις Φοίνικος, 1884, σ. 67-114.
- Νικόλαος Καβάσιλας,
Προσφώνημα, Β΄,
Νικόλαος Καβάσιλας, *Προσφώνημα εἰς τὸν ἔνδοξον τοῦ Χριστοῦ Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τὸν Μυροβλήτην*, ἔκδ. Β. Λαούρδα, «Προσφώνημα και Επιγράμματα εἰς Ἅγιον Δημήτριον», *ΕΕΒΣ* 22 (1952), σ. 99-105.
- Καλέκας,
Ἐπιστ.
Μανουήλ Καλέκας, Ἐπιστολαί, ἔκδ. R.-J. Loenertz, *Correspondance de Manuel Calecas*, (Studi e Testi 152), Città del Vaticano 1950.
- Καντακουζηνός,
Διάλεξις
Ἰωάσαφ (Ἰωάννου) Καντακουζηνοῦ, *Διάλεξις ... μετὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ πάπα ἐλθόντος σὺν τῷ κόντῳ Σαβείας κυροῦ Παύλου ... κατὰ μῆνα Ἰούνιον τῆς Ε΄ ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ πέμπτου ἔτους*, ἔκδ. Meyendorff, *Concile Oecumenique*, *DOP* 14 (1960), σ. 169-177.
- Καντακουζηνός,
Κατὰ Προχόρου
Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Ἀντιρρήτικὰ κατὰ τοῦ ἱερομονάχου Προχόρου τοῦ Κυδῶνη γράψαντος κατὰ τοῦ ἐν τῷ Θαβωρίῳ λάμψαντος φωτός ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κτίσμα τοῦτο καλοῦντος, ἔκδ. E. Voordeckers - F.-H. Tinnefeld, *Ioannis Cantacuzeni Refutationes duae Prochori Cydonii et Disputatio cum Paulo Patriarcha Latino epistulis septem tradita*, (CCSG 16), Leuven 1987, σ. 3-105.

- Καντακουζηνός,
Ἱστορία
- Καντάννου Καντακουζηνού, *Ἱστορία*, έκδ. L. Schopen, *Ioannis Cantacuzeni ex imperatoris Historiarum Libri I-IV*, t. I-III, [CSHB 20], Bonne 1828-1832.
- Caresini, Chronica*
- E. Pastorello (a cura di), *Raphayni de Caresinis, Cancellarii Venetiarum, Chronica : aa. (1343-1388)*, [Rerum Italicarum Scriptores 12/2], Bologna : N. Zanichelli, [1922] 1923.
- Caroldo,
Chronicle
- J. Chrysostomides, «*Studies on the Chronicle of Caroldo, with Special Reference to the History of Byzantium from 1370 to 1377*», *OCP* 35 (1969), σ. 160-180 (ολόκληρη η μελέτη στις σελ. 123-182).
- Κριτόβουλος,
Ἱστορία
- Κριτοβούλου, *Ἱστορία*, έκδ. V. Grecu, *Critobuli Imbriote, De Rebus per annos 1451-1467 a Mechemete II gestis / Critobul din Imbros, Din domnia lui Mahomed al II-lea, anii 1451-1467*, (Scriptores Byzantini IV), (București) : Editio Academiae Reipublicae Popularis Romanicae, 1963, σ. 33-355. Επίσης έκδ. D.R. Reinsch, *Critobuli Imbriotae Historiae*, (CFHB 22), Berlin-New York 1983.
- Chronicon Maius (Pseudo - Sphranzes)*
- Chronicon Majus (Pseudo - Sphranzes)*, έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes, Memorii (1401-1477), în anexă Pseudo - Sphranzes : Macarie Melissenos, Cronica (1258-1481)*, (Scriptores Byzantini V), București : Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1966, σ. 149-591.
- Noiret,
Documents
- H. Noiret, *Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination. Vénitienne en Crète de 1380 à 1485*, Paris 1892.
- Όλόβωλος (αμφ.),
Πανηγυρικός
- Μανουήλ - Μάξιμος Όλόβωλος (αμφ.), <Λόγος πανηγυρικός εἰς τὸν βασιλέα Μιχαήλ τὸν Παλαιολόγον>, έκδ. L. Previale, «Un panegirico inedito per Michele VIII Paleologo», *BZ* 42 (1942), σ. 15-45 (Ολόκληρο το άρθρο, σελ. 1-49).
- Μαν. Παλαιολόγος,
Ἐπιστ.
- Μανουήλ Παλαιολόγου, *Ἐπιστολαί*, έκδ. G.T. Dennis, *The Letters of Manuel II Palaeologus*, (CFHB VIII), Washington 1977.
- Μαν. Παλαιολόγος,
Διάλογος
- Μανουήλ Παλαιολόγου, *Διάλογος ἠθικὸς ἢ περὶ γάμου*, έκδ. A.D. Angelou, *Manuel Palaiologos, Dialogue with the Empress-Mother on Marriage. Introduction, Text and Translation*, (Byzantina Vindobonensia, XIX), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991.
- Μαν. Παλαιολόγος,
- Μανουήλ Παλαιολόγου, *Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν*

- Ἐπιτάφιος εἰς
Θεόδωρον
- αὐταδελφόν αὐτοῦ Δεσπότην Πορφυρογέννητον κῦριν
Θεόδωρον τὸν Παλαιολόγον, ἐκδ. J. Chrysostomides,
*Manuel II Paleologus, Funeral Oration on his brother
Theodore*. Introduction, text, translation and notes,
(Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν
αὐταδελφόν αὐτοῦ δεσπότην πορφυρογέννητον κυρ
Θεόδωρον). *Introduction, Text, Translation, Notes*, (CFHB
XXVI - Series Thessalonicensis), Thessalonike 1985.
- Μαν. Παλαιολόγος,
Συμβουλευτικός
- Μανουήλ Παλαιολόγου, *Συμβουλευτικός πρὸς τοὺς
Θεσσαλονικεῖς, ἡνίκα ἐπολιορκοῦντο*, ἐκδ. Β. Λαούρδα,
«Ο Ἵμβουλευτικός πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς» τοῦ
Μανουήλ Παλαιολόγου», *Μακεδονικά* 3 (1956), σ. 295-
302 [τὸ ἀρθρο στις σελ. 290-307].
- Μιχ. Παλαιολόγος,
Αὐτοβιογραφία
- Μιχαήλ Παλαιολόγου, <Αὐτοβιογραφία>, ἐκδ. Η.
Grégoire, «Imperatoris Michaelis Palaeologi de vita
sua», *Byzantion* 29-30 (1959-60), σ. 447-476.
- Παχυμέρης,
Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι
- Γεωργίου Παχυμέρου, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, ἐκδ. Α.
Failler-V. Laurent, *Georges Pachymérés. Relations
historiques*, vol. I (Livr. 1-3) - II (Livr. 4-6), [CFHB XXIV/1-2 -
Series Parisiensis], Paris : Les Belles Lettres, 1984 · Vol. III
(Livr. 7-9) - IV (Livr. 10-13), [CFHB XXIV/3-4 - Series
Parisiensis], Paris : Institut Français d'Études Byzantines,
1999. Vol. V (Index), [CFHB XXIV/5 - Series Parisiensis],
Paris : Institut Français d'Études Byzantines, 2000 [Édition,
Introduction et Notes par A. Failler. Traduction française
par V. Laurent].
- Philippe de Mézières,
Vita S. Petri Thomasii
- Philippe de Mézières, *Vita S. Petri Thomasii, ex Ordine
Fratrum B.mae Virginis Mariae de Monte Carmelo,
episcopo Pactensis et Coronensis, archiep. Cretensis
et patriarchae Constantinopolitani ac legati apostolici*,
ἐκδ. J. Smet, *The Life of Saint Peter Thomas by Philippe de
Mézières*, (Textus et Studia Historica Carmelitana 2),
Romae 1954.
- Salutati,
Ep.
- Coluccio Salutati, *Epistolario*, a cura di F. Novati,
Epistolario di Coluccio Salutati, Vol. III, (Fonti per la Storia
d'Italia 17), Roma 1896.
- Σκουταριώτης,
Σύνοψις Χρονική
- Θεοδώρου Σκουταριώτου, *Σύνοψις Χρονική*, ἐκδ. Κ.Ν.
Σάθα, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη ἢ Συλλογὴ ἀνεκδότων
μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*, τ. Ζ΄, Ἐν Βενετίᾳ :
Τύποις τοῦ Φοίνικος, 1894.
- Σφραντζῆς,
Χρονικὸν
- Γεωργίου Σφραντζῆ, *Ἀπὸ τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ τινῶν
μερικῶν γεγονότων τῆς ἐν τῷ τῆς ἀθλίας αὐτοῦ ζωῆς*

- χρόνω [Χρονικόν], έκδ. V. Grecu, *Georgios Sphranzes, Memorii (1401-1477), în anexă Pseudo - Sphranzes : Macarie Melissenos, Cronica (1258-1481), (Scriptores Byzantini V)*, București : Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1966, σ. 2-146. Επίσης έκδ. R. Maisano, *Giorgio Sfranze, Cronaca*, (CFHB XXIX - Series Italica), Roma : Accademia Nazionale dei Lincei, 1990.
- Thiriet, *Régestes*
F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, Vol. I (1329-1399), Paris 1958 και Vol. II (1400-1430), Paris 1959.

2. Ειδικές Μελέτες

- PLP 13876
«Kydones Demetrios», *PLP*, Bd. 6, no 13867
- Acerbi - Martín, *Les études géométriques*
F. Acerbi - I.-P. Martín, «Les études géométriques et astronomiques à Thessalonique d'après le témoignage des manuscrits: de Jean Pédiasimos à Démétrios Kydônès» *Byzantion* 89 (2019), σ. 1-35.
- Acerbi, *Problemi aritmetici*
F. Acerbi, «I problemi aritmetici attribuiti a Demetrio Cidone e Isacco Argiro», *Estudios Bizantinos* 5 (2017), σ. 131-206.
- Andrés Martínez, *Genealogía de Cristo*
G. de Andrés Martínez, «Mss. escurialenses de la 'Genealogía de Cristo' de Demetrio Cidonio», *La Ciudad de Dios* 171 (1958), σ. 271-276.
- Αραμπατζής, *Λόγοι και Αντίλογοι*
Χρ. Αραμπατζή, «Λόγοι και αντίλογοι περί Φιλοσοφίας και Θεολογίας στη Θεσσαλονίκη του 14ου αιώνα. Νείλος Καβάσιλας και Δημήτριος Κυδώνης», στο *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, σ. 51-70.
- Βακαλόπουλος, *Μονωδία*
Α. Βακαλόπουλου, «Η 'Μονωδία επί τοις εν Θεσσαλονίκη πεσούσι' (1346) του Δημητρίου Κυδώνη και τα ιστορικά στοιχεία της για την ψυχολογία των επαναστατημένων μαζών στη στάση του 1342 κ.έξ», *Θεσσαλονίκη* 4 (1994), σ. 79-99.
- Μπαλόγλου, *Μαρτυρίες*
Χ.Π. Μπαλόγλου, «Μαρτυρίες Δημητρίου Κυδώνη περί Πελοποννήσου», *Medioevo Greco* 5 (2005), σ. 73-92 και στο *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Η Πελοπόννησος κατά την Δ' Σταυροφορία του 1204» (Μυστράς, 1-3 Οκτωβρίου 2004)*, Αθήνα-Μυστράς, σ. 363-387.

- Barker,
Emperors J.W. Barker, «Emperors, Embassies, and Scholars. Diplomacy and the Transmission of Byzantine Humanism to Renaissance Italy», στο D.G. Angelov (ed.), *Church and Society in Late Byzantium*, (Studies in Medieval Culture - 49), Kalamazoo 2009, σ. 158-179.
- Barker,
Monody J.W. Barker, «The 'Monody' of Demetrios Kydones on the Zealot Rising of 1345 in Thessaloniki», στο *Λαούρδας*, σ. 285-300.
- Beck,
Apologia H.-G. Beck, «Die Apologia "pro vita sua" des Demetrios Kydones», *Ostkirchliche Studien* 1 (1952), σ. 208-225 και 264-282.
- Candal,
Problema Trinitario M. Candal, «Demetrio Cidonio y el Problema Trinitario Palamitico», *OCP* 28 (1962), σ. 75-120.
- Chelaru,
Demetrios Kydones G. Chelaru, «Demetrios Kydones (cca. 1324-1397), exponent al principiilor gândirii tomiste în Bizanț», *Studii Teologice* 2 (2014), σ. 201-230.
- Chadwick,
Furcht H. Chadwick, *Furcht vor dem Tod. Die Schrift des Demetrios Kydones 'Über die Verachtung des Todes'*, Eingeleitet und übersetzt von W. Blum, Münster: Aschendorff, 1973.
- Cammelli,
Correspondance G. Cammelli, *Démétrius Cydonès Correspondance*, Paris 1930.
- Cammelli,
Demetrio-Procoro G. Cammelli, «Demetrio Cidonio al fratello Procoro», *SBN* 2 (1927), σ. 49-55.
- Cammelli,
Demetrio G. Cammelli, «Demetrio Cidonio. Brevi notizie della vita e delle opere», *Studi Italiani di Filologia Classica / N.S* 1 (1920), σ. 140-161.
- Cammelli,
Personaggi G. Cammelli, «Personaggi bizantini dei secoli XIV-XV attraverso le epistole di Demetrio Cidonio», *Bessarione* 36 (1920), σ. 77-108.
- Christov,
Demetrios Kydones I. Christov, «Demetrios Kydones», στο H. Lagerlund (ed.), *Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy Between 500 and 1500*, Vol. 1, Heidelberg – London – New York: Springer, 2011, σ. 256-258.
- Deckelmann,
De Contemnenda H. Deckelmann, *Demetrii Cydonii De Contemnenda Morte Oratio*, Lipsiae: Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanum Teubneriana, 1901.
- Delacroix-Besnier,
Philippe de Péra Cl. Delacroix-Besnier, «Philippe de Péra O.P. et Demetrios Kydonès», *Nicolaus* 30 (2003), σ. 339-345.
- Demetracopoulos,
Sitz im Leben J.A. Demetracopoulos, «The Sitz im Leben of Demetrius Cydones' Translation of pseudo-Augustine's Soliloquia.

- Remarks on a Recent Edition», *Quaestio* 6 (2006), σ. 191-258.
- Demetracopoulos, *Bernardus* J.A. Demetracopoulos, «Cydones' Translation of Bernardus Guidonis' List of Thomas Aquinas' Writings and the Historical Roots of Byzantine Thomism», στο *Topographie*, σ. 829-881.
- Demetracopoulos, *Translation* Ph.A. Demetracopoulos, «Demetrius Kydones' Translation of the Summa Theologiae», *JÖB* 32/4 (1982), σ. 311-319.
- Dennis, *Reality* G.T. Dennis, «Reality in the Letters of Demetrius Cydones», στο *Porphyrogenita*, σ. 401-410.
- Dennis, *Rhadenos* G.T. Dennis, «Rhadenos of Thessalonica, Correspondent of Demetrius Cydones» *Βυζαντινά* 13 (1985), σ. 261-272.
- Dennis, *Kydones-Venice* G.T. Dennis, «Demetrius Kydones and Venice», στο *Bisanzio*, σ. 495-502.
- Dräseke, *Demetrius* J. Dräseke, «Demetrius Kydones oder Nemesios?», *ZWTh* 44 (1901), σ. 391 - 410.
- Дунаев, *Κυδωνис* A.Г. Дунаев /Dunaev, «Кидонис Димитрий [Κυδώνης Δημήτριος]», *Православная энциклопедия / Ορθόδοξη Εγκυκλοπαίδεια* 32 (2013), στ. 640–656.
- Fabricius, *Notitia* Al. Fabricii, *Demetrius Cydonius. Notitia*, PG 154, 825-826.
- Fonkitch, *Autographes* B. Fonkitch, «Nouveaux autographes de Démétrius Cydonès et de Gennade Scholarios», *TM* (= Melanges Gilbert Dagron) 14 (2002), σ. 243-250.
- Frassinetti, *Codice Torinese* P. Frassinetti, «Il codice Torinese C-II- 16 contenente la versione greca délia Summa contra Gentiles ad opera di Demetrio Cidone», *SBN* [=Atti dello VIII Congr. Intern. di St. Biz., I] 7 (1953), σ. 78-85.
- Fyrigos, *Tomismo* A. Fyrigos, «Tomismo e antitomismo a Bisanzio (con una nota sulla 'Defensio S. Thomae adversus Nilum Cabasilam' de Demetrio Cidone)», στο A.M. Olle (a cura di), *Tommaso d'Aquino(†1274) e il mondo bizantino*, Venafro 2004, σ. 27-72.
- Ganchou, *Kydonès-Chrysobergès* Th. Ganchou, «Démétrios Kydonès, les frères Chrysobergès et la Crète (1397–1401). Des nouveaux documents», στο *Bisanzio*, σ. 435-493.
- Glycofrydi- Leontsini, *Demetrius Cydones* A. Glycofrydi-Leontsini, «Demetrius Cydones as a translator of Latin texts», στο *Porphyrogenita*, σ. 175-185.
- Γουματιανός, *Στοιχεία* Ά. Γουματιανού, «Στοιχεία ιστορικής τοπογραφίας της Λήμνου στην επιστολογραφία του Δημητρίου Κυδώνη», *Βυζαντινά* 28 (2008), σ. 267–287.
- Hatlie, P. Hatlie, «Life and Artistry in the "Publication" of

- Life-Artistry* Demetrios Kydones' Letter Collection», *GRBS* 37 (1996), σ. 75-102.
- Jorio,
Epistolario G. Jorio, «L'epistolario di Demetrio Cidone. Preparazione ad una completa e critica edizione», *Studi Italiani di Filologia Classica* 4 (1896), σ. 257-286.
- Jugie,
Démétrius M. Jugie, «Démétrius Cydonès et la théologie à Byzance au XIV et XV siècles», *EO* 27 (1928), σ. 385-402.
- Jugie,
Le discours M. Jugie, «Le discours de Démétrius Cydonès sur l'Annonciation et sa doctrine sur l'Immaculée Conception», *EO* 17 (1914), σ. 97-106.
- Καλαμάκης,
Ανθολόγιον Δ.Χ. Καλαμάκη, *Ανθολόγιον εκ των έργων Αυγουστίνου Ιππώνος εξελληνισθέν υπό Δημητρίου του Κυδώνη*, Αθήναι 1996.
- Καραβίδα,
Πρόσληψη Ξ. Καραβίδα, *Η πρόσληψη της Αρχαίας Ελληνικής και της Χριστιανικής Γραμματείας στο έργο του βυζαντινού λογίου Δημητρίου Κυδώνη*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2017.
- Καραθανάσης,
Αλληλογραφία Α.Ε. Καραθανάση, *Ζαναδιαβάζοντας την αλληλογραφία Δημητρίου Κυδώνη και Μανουήλ Παλαιολόγου (1382-1387). Η Θεσσαλονίκη κέντρον αντιστάσεως κατά των Τούρκων*, (Ανάτυπο εκ του τόμου *Χριστιανική Θεσσαλονίκη Παλαιολόγειος Εποχή, 22α Δημήτρια, 1ο Επιστημονικό Συμπόσιο. Ιερά Μονή Βλατάδων 29-31 Οκτωβρίου 1987*), Θεσσαλονίκη 1989, σ. 66-86.
- Karpozilos,
St. Thomas A. Karpozilos, «St. Thomas Aquinas and the Byzantine East», *ΕΦ* 52 (1970), σ. 129-147.
- Katsoni,
Urbanisation P. Katsoni, «Urbanisation et déséquilibres sociaux à Thessalonique au XIVE siècle à travers la correspondance de Dèmètrios Kydonès», στο E. Malamut-M. Ouerfelli (eds.), *Villes Méditerranéennes au Moyen Âge*, Presses Universitaires de Provence 2014, σ. 217-227.
- Katsoni,
Scholars P. Katsoni, «Byzantine scholars in the West in 14th centuries. Their views on the common Roman past of the Byzantine East and Latin West», στο *Πρακτικά Συνεδρίου «The Presence and Contribution of the (Eastern) Roman Empire in the Formation of Europe, Athens 18-19 April 2013»*.
- Kianka,
Apology F. Kianka, «The Apology of Demetrius Cydones. A Fourteenth-Century Autobiographical Source», *ByzSt* 7 (1980), σ. 57-71.

- Kianka,
Demetrius Cydones F. Kianka, *Demetrius Cydones (c.1324-c.1397). Intellectual and Diplomatic Relations between Byzantium and the West in the Fourteenth Century*, (PhD Thesis), Fordham University (New York) 1981.
- Kianka,
Demetrius-Thomas F. Kianka, «Demetrius Cydones and Thomas Aquinas», *Byzantion* 52 (1982), σ. 264-286.
- Kianka,
Kydones Demetrios F. Kianka, «Kydones Demetrios», *ODB II* (1991), σ. 1061.
- Kianka,
Diplomacy F. Kianka, «Byzantine-Papal Diplomacy. The role of Demetrius Cydones», *The International History Review* 7 (1985), σ. 175–213.
- Kianka,
Defence F. Kianka, «A Late Byzantine Defence of the Latin Church Fathers», *OCP* 49 (1983), σ. 419-425.
- Kianka,
Italy F. Kianka, «Demetrios Kydones and Italy», *DOP* 49 (1995), σ. 99–110.
- Kianka,
Letters F. Kianka, «The Letters of Demetrios Kydones to Empress Helena Kantakouzene Palaiologina», *DOP* 46 (1992), σ. 155-164 [A. Cutler - S. Franklin (eds), *Homo Byzantinus. Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, (DOP 46), Washington D.C. : Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1992].
- Κόλιας,
Γατελούζος Γ.Τ. Κόλιας, «Αι σχέσεις του Δημητρίου Κυδώνη προς Φραγκίσκον Α΄ Γατελούζον δυνάστην της Λέσβου», *Λεσβιακόν Ημερολόγιον* 2 (1954), σ. 34-43.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Soliloquia Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, *Δημητρίου Κυδώνη. Η βυζαντινή Μετάφραση του ψευδοαυγουστεινείου Soliloquia*, διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1998. Το ίδιο επίσης Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, *Δημητρίου Κυδώνη Μετάφραση του ψευδοαυγουστεινείου Soliloquia (Τι ἂν εἴποι ψυχὴ μόνη πρὸς μόνον τὸν θεόν)*, [Corpus Philosophorum Medii Aevi, Philosophi Byzantini 11], Αθήναι: Ακαδημία Αθηνών, 2005.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Προς Πέτρον Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, *Φουλγεντίου προς Πέτρον περί πίστεως ερμηνευθέν παρά Δημητρίου του Κυδώνη. Εισαγωγή - Editio princeps*, (Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη 40), Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1999.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Ησυχασμός Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, «Η θεώρηση του Ησυχασμού στην εργογραφία των αδελφών Προχόρου και Δημητρίου Κυδώνη», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΘ* [Τιμητικό αφιέρωμα στον Ομότ. καθηγητή Απ. Γλαβίνα] 16 (2006), σ. 83-99.

- Κόλτσιου-Νικήτα,
Corpus
- Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, «Το corpus των ελληνικών μεταφράσεων (*Sententiae, De fide ad Petrum, Contra Iulianum*) που ο βυζαντινός λόγιος Δημήτριος Κυδώνης αφιερώνει στην αυτοκράτειρα Ελένη Καντακουζηνή», *Δωδώνη [In Memoriam Εμμανουήλ Παπαθωμόπουλου]* 38/39 (2012), σ. 176-199.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Κυδώνης-Παλαμάς
- Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, «Η στάση του βυζαντινού λογίου Δημητρίου Κυδώνη έναντι της θεολογίας του Γρηγορίου Παλαμά», *Σύνθεσις* 2/2 (2013), σ. 118-142.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Κύρος Πατέρων
- Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, *Το κύρος των Πατέρων της Εκκλησίας. Μια ανέκδοτη επιστολική πραγματεία*, Θεσσαλονίκη : Πουρναράς, 2002.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Επιστολές Παύλου
- Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, «Η πρόσληψη των επιστολών του Αποστόλου Παύλου σε μια επιστολική πραγματεία του Δημητρίου Κυδώνη», *ΕΕΘΣΠΘ/ΤΘ* [Τιμητικό αφιέρωμα στον Ομότιμο Καθηγητή Ν. Ματσούκα] 12 (2002), σ. 189-211.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Θέσεις
- Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, «Οι θέσεις του Δημητρίου Κυδώνη έναντι της διδασκαλίας του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά με βάση τα επιστολικά του κείμενα», *Ανακοίνωση στην Επιστημονική Ημερίδα με θέμα «Το ιστορικό και ερμηνευτικό πλαίσιο της εποχής του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά»*, που οργάνωσε το Δίκτυο Κειμενικής και Ερμηνευτικής Εκκλησιαστικής Παραδόσεως του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ., [2007]. Βλ. <http://ikee.lib.auth.gr/record/210127?ln=el> (02/12/2020).
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Μετάφραση
- Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, «Ο ρόλος της μετάφρασης και των ερμηνέων στο θεολογικό διάλογο ελληνόφωνης Ανατολής και λατινόφωνης Δύσης», στο *Φιλία και Κοινωνία. Τιμητικός Τόμος στον καθηγητή Γρηγόριο Ζιάκα*, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 300-323.
- Κόλτσιου-Νικήτα,
Προς Κορινθίους
- Ά. Κόλτσιου-Νικήτα, «Οι προς Κορινθίους επιστολές και η φιλενωτική Γραμματεία του 14ου αιώνα. Η περίπτωση του Δημητρίου Κυδώνη», στο Κ.Ι. Μπελέζου - Σ.Σ. Δεσπότη-Χ.Κ. Καρακόλη (επιμ.), *Απόστολος Παύλος και Κόρινθος. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Κόρινθος, 23–25 Σεπτεμβρίου 2007)*, τ. Β', Αθήνα 2009, σ. 89–106.
- Kotter, *Kydonos*
- Β. Kotter, «Demetrios Kydonos», *LTK* 3 (1959), σ. 217.
- Kushch,
Démétrios Kydonès
- Τ. Kushch, «Démétrios Kydonès, source pour l'histoire du mouvement Zélate», στο Μ.-Η. Congourdeau (éd.),

- Thessalonique au temps des Zélotes (1342–1350). Actes de la table ronde organisée dans le cadre du 22e Congrès international des études byzantines, à Sofa, le 25 août 2011, Paris 2014, σ. 89-99.*
- Κυψ, *Βυζαντινική* Τ.Β. Kusch/Κυψ, «Βυζαντινική ιντελλεκτουαλική περιβάλλον (κонец XIV—XV в.): Οπει χαρακτηριστικα [Τα χαρακτηριστικα της βυζαντινής διανόησης (τέλος XIV-XV αι.)]», *ΑΔΣΒ* 29 (1998), σ. 122-138.
- Κυψ, *ποιςκα* Τ.Β. Kusch/Κυψ, «Β ποιςκα οιςκοις: Τρι ποιςκα Διμητριου Κιδονισα β Ιταλιου [Σε αναζήτηση Συμμάχων. Τρία ταξίδια του Δημητρίου Κυδώνη στην Ιταλία]», *ΑΔΣΒ* 35 (2004), σ. 193-204.
- Κυψ, *Λατινιανη* Τ.Β. Kusch/Κυψ, «Λατινιανη β βωπριητιι λατινοφιλου [Οι Λατινοι σύμφωνα με τους Λατινόφιλους]», *ΑΔΣΒ* 37 (2006), σ. 318-328.
- Κυψ, *Ποιςκα* Τ.Β. Kusch/Κυψ, «Ποιςκα Διμητριου Κιδονισα β Ιταλιου β 1390–1391 γ.: Ηδεηδι β ραοιςαριανη [Το Ταξίδι του Δημητρίου Κυδώνη στην Ιταλία το 1390-1391. Ελπίδες και απογοητεύσεις]», στο Τ.Β. Κυψ/Kusch, *Ρωσία-Κριμαία Βαλκάνια. Διάλογος Πολιτισμών*, Εκατεριμβург 2004, σ. 140–142.
- Κυψ, *Социальный* Τ.Β. Kusch/Κυψ, *Социальный мир β κορρеспонδενциι Διμητριου Κιδονισα [Η Κοινωνία στην επιστολογραφία του Δημητρίου Κυδώνη]*, στο *XIII Μεηδунар. науч. Сюсюмовские чт.: Тез. докл. и сообщ.*, Εκατεριμβург 2010, σ. 60-62.
- Κυψ, *На закате* Τ.Β. Kusch/Κυψ, *На закате империи. Ιντελλεκτουαλική περιβάλλον ποздней Βυζαντιιι [Στο λυκόφως της Αυτοκρατορίας. Το περιβάλλον της Διανόησης στο Ύστερο Βυζάντιο]*, Εκατεριμβург 2013.
- Λάμπρος, *Αναγραφή* Σ.Π. Λάμπρου, «Αναγραφή Έργων Νικολάου Καβάσιλα και Δημητρίου Κυδώνη εν τω Παρισιακώ Κώδικι 1213», *ΝΕ* 2 (1905), σ. 299-323.
- Laurent, *Cydonès-Cabasilas* V. Laurent, «Un nouveau témoin de la correspondance de Démétrius Cydonès et de l'activité littéraire de Nicolas Cabasilas Chamaétos. Le Codex Meteor. Barlaam 202», *Ελληνικά* 9 (1936), σ. 185-205.
- Laurent, *Cydonès* V. Laurent, «Démétrius Cydonès», *DHGE* 4 (1960), σ. 205-208.

- Laurent, *Correspondance* V. Laurent, «La correspondance de Démétrius Cydonès», *EO* 30 (1931), σ. 339-354.
- Leonte, *Role* F. Leonte, «Role Playing Strategies in Demetrios Kydones' to Manuel II Palaiologos», *AMSCEU* 13 (2007), σ. 23-38.
- Leonte, *Letters* F. Leonte, «The Letters of Demetrios Kydones», στο A. Riehle (ed.), *A Companion to Byzantine Epistolography*, (Brill's Companions to the Byzantine World 7), Leiden-Boston: Brill, 2020, σ. 146-173.
- Likoudis, *Ending* J. Likoudis, *Ending the Byzantine Greek Schism. Containing the 14th c. Apologia of Demetrios Kydones for Unity with Rome & the 'Contra errores Graecorum' of St. Thomas Aquinas*, New York : New Rochelle, 1992².
- Loenertz, *Démétrius-Venise* R.-J. Loenertz, «Démétrius Cydonès, citoyen de Venise», *EO* 37 (1938), σ. 125–126.
- Loenertz, *Les recueils* R.-J. Loenertz, *Les recueils de lettres de Démétrius Cydonès*, (Studi e Testi 131), Città del Vaticano 1947.
- Loenertz, *Chronologie* R.-J. Loenertz, «Chronologie de Nicolas Cabasilas 1345-1354», *OCP* 21 [Miscellanea G. Hofmann] (1955), σ. 205-231.
- Loenertz, *Correspondence Calecas* R.-J. Loenertz, *Correspondence de Manuel Calecas*, (Studi e Testi 152), Città del Vaticano 1950.
- Loenertz, *Cydonès, I.* R.-J. Loenertz, «Démétrius Cydonès, I. De la naissance à l'année 1373», *OCP* 36 (1970), σ. 47-72.
- Loenertz, *Cydonès, II.* R.-J. Loenertz, «Démétrius Cydonès, II. De 1373 à 1375», *OCP* 37 (1971), σ. 5-39.
- Loenertz, *Remarques* R.-J. Loenertz, «Manuel Paléologue et Démétrius Cydonès. Remarques sur leurs correspondances», *EO* 36 (1937), σ. 271–287, 474-487· 37 (1938), σ. 107–124.
- Loenertz, *Note* R.-J. Loenertz, «Note sur une Lettre de Démétrius Cydonès à Jean Cantacuzène», *BZ* 44 (1951), σ. 405–408.
- Loenertz, *Oenéote* R.-J. Loenertz, «Lettre de Démétrius Cydonès à Andronic Oenéote, grand juge des Romains (1369–1371)», *REB* 29 (1971), σ. 303-308.
- Loenertz, *Trois lettres* R.-J. Loenertz, «Trois lettres de Démétrius Cydonès relatives à la fiscalité byzantine. [Texte posthume transmis par Dennis G. T.]», *OCP* 50 (1984), σ. 438 - 445.

- Malamut,
Les discours
- E. Malamut, «Les discours de Démétrius Cydonés comme témoignage de l'idéologie byzantine vis-à-vis des peuples de l'Europe orientale dans les années (1360-1372)», στο G. Prinzing-M. Salamon (eds.), *Byzantium and East Central Europe*, (Byzantina Et Slavica Cracoviensia 3), Cracow 2001, σ. 203-219.
- Mercati,
Notizie
- G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Calecae Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV*, (Studi e Testi 56), Città del Vaticano 1931.
- Mergiali,
L'enseignement
- S. Mergiali, *L'enseignement et les lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261-1453)*, [Κέντρον Ερεύνης Βυζαντίου 5], Athènes 1996 [Περί του Κυδώνη στο κεφ. III. *L'ouverture vers l'Occident à partir de la seconde moitié du XIVe siècle*, στις σελ. 125-141. Το κεφ. ολόκληρο στις σελ. 113-164].
- Mergiali-Sahas,
Ambassador
- S. Mergiali-Sahas, «A Byzantine Ambassador to the West and his Office during the Fourteenth and Fifteenth Centuries. A profile», *BZ* 94 (2001), σ. 588-604.
- Moutsopoulos,
Thomisme
- E. Moutsopoulos, «Thomisme et Aristotélisme à Byzance. Démétrius Cydonès», *JÖB* 32/4 (1982), σ. 307-310.
- Μουτσόπουλος,
Τεχνική
- Μουτσοπούλου, Ε., «Η τεχνική της αναδιαρθρώσεως των αριστοτελικών αναφορών παρά Δημητρίω Κυδώνη», στο F. A. Dimitrakopoulos - M. Brentanou (eds), *Proceedings of the International Congress on Aristotle / Πρακτικά Παγκοσμίου Συνεδρίου «Αριστοτέλης»*, vol. 2/ τ. II, Athens Αθήνα : Έκδοσις Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, 1981, σ. 162-167. Το ίδιο στη γαλλική γλώσσα : E. Moutsopoulos, «La Technique de reconstitution des citations Aristotéliciennes chez Démétrius Cydonès», στο *Δημητρίου Κυδώνη, Θωμά Ακρινάτου Σούμμα Θεολογική έξελληνισθεισα*, Τόμ. II, 17A, επιμ. Φ.Δ. Δημητρακοπούλου, υπομν. Μ. Μπρεντάνου, Αθήναι : Ακαδημία Αθηνών - Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Φιλοσοφίας, 1980, σ. 7-11.
- Moutsopoulos,
Influences
- E. Moutsopoulos, «Influences Aristotéliciennes dans les traductions des Oeuvres de Saint Thomas par Démétrius Cydonès (XIVe siècle)», στο Φ.Δ. Δημητρακοπούλου (επιμ.), *Δημητρίου Κυδώνη, Θωμά Ἀκρινάτου Σούμμα Θεολογική έξελληνισθεισα*, Τόμ. II, 16, Αθήναι : Ακαδημία Αθηνών - Κέντρον Ερεύνης Ελληνικής Φιλοσοφίας, 1979,

- σ. 7-10.
- Moutsopoulos, *L'hellénisation*
Moutsopoulos, *Liberté*
E. Moutsopoulos, «L'hellénisation du thomisme au XIVe siècle», *ΕΕΦΣΠΑ* 24 (1973-1974), σ. 131-136.
E. Moutsopoulos, «L'idée de la liberté dans la correspondance de D. Cydonès», *Diotima* 9 (1981), σ. 130-133.
- Μπενάκης,
Παρουσία Θωμά
Λ. Μπενάκης, «Η παρουσία του Θωμά Ακινάτη στο Βυζάντιο. Η νεώτερη έρευνα για τους οπαδούς και τους αντιπάλους της Σχολαστικής στην Ελληνική Ανατολή», στο Σ. Δαμασκηνού-Φ. Δωρή-Β. Κύρκου (επιμ.), «*Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζεῖ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός*». *Αφιέρωμα στον αρχιεπίσκοπο Δημήτριο*, Αθήνα : Σάκκουλας, 2002, σ. 627- 640.
- Νεράντζη-Βαρμάζη,
Κυδώνης
Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, «Η επιστολογραφία ως μέσο επικοινωνίας στο Βυζάντιο το 14^ο αιώνα. Η περίπτωση του Δημητρίου Κυδώνη», στο Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα - Θ. Κορρέ -Ι. Σκούρτη, *ΙΒ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο (Μάϊος 1991)*. *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη : Ελληνική Ιστορική Εταιρεία -Βάνιας, 1992, σ. 131-138.
- Oikonomidès,
La chancellerie
Palmieri,
Cydonès Démétrios
N. Oikonomidès, «La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle», *REB* 43 (1985), σ. 167–195.
A. Palmieri, «Cydonès Démétrios », *DTC* 3 (1909), σ. 2453-2458.
- Papadopulos,
Thomas
S.G. Papadopulos, «Thomas in Byzanz. Thomas-Rezeption und Thomas-Kritik in Byzanz zwischen 1354 und 1435», *Theologie und Philosophie* 49 (1974), σ. 274-304.
- Παπαδόπουλος,
*Ελληνικάί
Μεταφράσεις*
Σ.Γ. Παπαδοπούλου, *Ελληνικάί Μεταφράσεις Θωμιστικών Έργων. Θωμισταί και Αντιθωμισταί εν Βυζαντίω. Συμβολή εις την Ιστορίαν της Βυζαντινής Θεολογίας*, (Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας 47), Εν Αθήναις 1967.
- Pasiourtides,
Encounters
V. Pasiourtides, «Theological Encounters and Cultural Identity in Late Byzantium. Demetrios Chrysoloras' Unpublished Fictitious Dialogue Refuting Demetrios Kydones' Defence of Thomas Aquinas», στο *Knotenpunkt*, σ. 431-438.
- Павловић,
Страх од Турака
Б. Павловић, «Страх од Турака у писмима Димитрија Кидона (1352-1371) [Ο φόβος των Τούρκων στις επιστολές του Δημητρίου Κυδώνη]», στο *Византијски свет на Балкану / Ο Βυζαντινός Κόσμος στα Βαλκάνια*, т. II, Београд/Belgrade 2012, σ. 373-383.

- Павловић,
Срби
- Б. Павловић/Pavlović, «Срби у делима Димитрија Кидон [Οι Σέρβοι στα έργα του Δημητρίου Κυδώνη]», *ZRVI* 49 (2012), σ. 257-301.
- Pavić,
Dimitrije Kydones
- J. Pavić, «Dimitrije Kydones, grčki teolog XIV vijeka [Δημήτριος Κυδώνης. Έλληνας Θεολόγος του ΙΔ΄αιώνα]», *BoSm* 12 (1924), σ. 14-29 και 209-224.
- Паранько,
*Димитрія
Кидоніса*
- Р. Паранько, «Візантійський інтелектуал XIV ст. на перехресті богослов'я і політики: «Перша апологія» Димитрія Кидоніса [Η Βυζαντινή Διανόηση του 14^{ου} αι. στο σταυροδρόμι Θεολογίας και Πολιτικής. Η «Πρώτη Απολογία» του Δημητρίου Κυδώνη]», *Наукові записки Українського католицького університету* 2 (1010), σ. 229-285.
- Поляковская,
Апологія
- Μ.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «'Απολογία Ι΄ Димитрия Кидониса как памятник визант. обществ. мысли XIV в. [Η Πρώτη Απολογία του Δημητρίου Κυδώνη ως Μνημείο της Βυζαντινής Κοινωνικής Σκέψης το Δέκατο Τέταρτο Αιώνα]», στο *Обществ. сознание на Балканах в средние века [Κοινωνίες. Η Κοινωνική Συνείδηση στα Βαλκάνια κατά το Δέκατο Τέταρτο Αιώνα]*, Калинин 1982, σ. 20-37.
- Polyakovskaya,
Demetrio Cidone
- Μ. Polyakovskaya, Demetrio Cidone. *Ritratto di un intellettuale bizantino*, a cura di N. Cariello, (Medievalia 8), Roma : Arbor Sapientiae Editore, 2019.
- Поляковская,
Социальных
- Μ.Α. Polyakovskaya / Поляковская, «Понимание социальных проблем визант. Авторами сер. XIV в. [Η κατανόηση των Κοινωνικών Προβλημάτων στο Βυζάντιο. Οι συγγραφείς του ΙΔ΄αι.], *VV* 40 (1979), σ. 9–21.
- Поляковская,
Кидонис
- Μ.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Димитрий Кидонис и Иоанн Кантакузин. К вопросу о политической концепции середины XIV в. [Δημήτριος Κυδώνης και Ιωάννης Καντακουζηνός. Αναφορά στην έννοια της πολιτικής κατά τα μέσα του ΙΔ΄αι.], *VV* 41 (1980), σ. 173–182.
- Поляковская,
Фракийский
- Μ.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Фракийский дневник молодого интеллектуала (август—сентябрь 1346 г.) [Το Θρακικό Ημερολόγιο ενός Νεαρού Διανοούμενου (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1346)]», *VV* 55 (1994), σ. 206–211.
- Поляковская,
Кидонис и Запад
- Μ.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Димитрий Кидонис и Запад (60- е гг. XIV в.) [Ο Δημήτριος Κυδώνης και η

- Δύση κατά την έκτη δεκαετία του ΙΔ΄αι]», *ΑΔСВ* [*Социальное развитие Византии / Η κοινωνική ανάπτυξη στο Βυζάντιο*] 16 (1979), σ. 46–57.
- Поляковская, Патриотизма М.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Понимание патриотизма Димитрием Кидонисом [Η έννοια του πατριωτισμού κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *ΑΔСВ* [*Античные традиции и визант. Реалии / Αρχαία και Βυζαντινή Παράδοση. Η Πραγματικότητα*] 17 (1980), σ. 45-52.
- Поляковская, характеристике М.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «К характеристике средневекового ученого (Значение научной дискуссии в понимании Димитрия Кидониса) [Ο χαρακτήρας του διανοούμενου στο Μεσαίωνα. Η αξία της επιστημονικής έρευνας κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *ΑΔСВ* [*Развитие феодализма в Центральной и Юго-Восточной Европе / Η ανάπτυξη της Φεουδαρχίας στην Κεντρική και Νοτιοανατολική Ευρώπη*] 20 (1983), σ. 40-51.
- Поляковская, Жизнь М.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Жизнь и смерть в понимании Димитрия Кидониса [Η Ζωή και ο Θάνατος κατά το Δημήτριο Κυδώνη]», *ΑΔСВ* [*Античная и средневековая идеология / Αρχαία και Μεσαιωνική Ιδεολογία*] 21 (1984), σ. 109–118 .
- Поляковская, Эмоциональный М.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Эмоциональный мир византийца [Το συναίσθημα στο Βυζαντινό Κόσμο]», *ΑΔСВ* [*Византия и средневековый Крым / Βυζαντινή και Μεσαιωνική Κριμαία*] 26 (1992), σ. 134-141 και Του Αυτού, *Византия* (2003), σ. 11-18.
- Поляковская, Кидонис - Атыман М.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Латинофил и латинянин. Письма Димитрия Кидониса к Симону Атыману [Λατινόφιλοι και Λατίνοι. Οι επιστολές του Δημητρίου Κυδώνη στο Σίμωνα Ατουμάνο]», *ΑΔСВ* [*Матлы XII междунар. науч. Сюзюмовских чт. (Севастополь, 6–10 сент. 2004 г.) / Πρακτικά της XII Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης (Σεβαστούπολη, 6-10 Σεπτεμβρίου 2004)*] 35 (2004), σ. 179–192.
- Поляковская, Патриот М.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Димитрий Кидонис: патриот или предатель? [Δημήτριος Κυδώνης: Πατριώτης ή Προδότης;]», στο Του Αυτού, *Портреты византийских интеллектуалов. Три очерка [Πορτραίτα Βυζαντινών Διανοομένων. Τρία Δοκίμια]*, Екатеринбург 1992, σ. 14-114.

- Поляковская,
Общественно М.Α. Polyakovskaya/Поляковская, *Общественно – политическа я мысль Византии (40–60 гг. XIV века): Учеб. Пособие [Η πολιτική σκέψη στο Βυζάντιο (από την τέταρτη μέχρι την έκτη δεκαετία του ΙΔ΄αι.)]*, Свердловск 1981.
- Поляковская,
Освещение Μ.Α. Polyakovskaya/Поляковская, «Освещение фессалоникийского восстания 1345 г. в памятнике риторической литературы» [Φως στη εξέγερση της Θεσσαλονίκης του 1345 με βάση τα ρητορικά κείμενα], *VV 48* (1987), σ. 79–83.
- Поляковская,
Византия Μ.Α. Polyakovskaya / Поляковская, *Византия. Византийцы. Византинисты [Βυζάντιο – Βυζαντινοί – Βυζαντινολόγοι]*, Екатеринбург 2003.
- Πολέμης,
Ανθολόγιο Ι. Πολέμη, «Το Ανθολόγιο των έργων του Αυγουστίνου από τον Πρόσπερο της Ακυϊτανίας και η μετάφρασή του στα ελληνικά από τον Δημήτριο Κυδώνη. Προβλήματα κριτικής και ερμηνείας του κειμένου», *Παρνασσός* 212 (2014), σ. 251-258. Επίσης στο <http://www.academia.edu/12051402/>
- Πριγκιπάκης,
Πρόχορος Ε.Κ. Πριγκιπάκη, «Η Προσωπικότητα του Προχόρου Κυδώνη στο έργο του αδελφού του Δημητρίου», *ΒΔ* 27 (2019), σ. 359-380.
- Πριγκιπάκης,
Κυδώνης Πρωτείο Ε.Κ. Πριγκιπάκη, «Το Πρωτείο του Επισκόπου Ρώμης και η διάσωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τον 14^ο αιώνα κατά τον Δημήτριο Κυδώνη», *ΒΔ* 28 (2020), σ. 619-649.
- Rackl,
Verteidiger Μ. Rackl, «Demetrios Kydones als Verteidiger und Übersetzer des hl. Thomas von Aquin», *Der Katholik* 95 (1915), σ. 21–40.
- Rackl,
Abbreviatio Μ. Rackl, «Eine griechische Abbreviatio der Prima Secundae des hl. Thomas von Aquin», *Divus Thomas* 9 (1922), σ. 50-59.
- Rackl,
Werturteil Μ. Rackl, «Thomas von Aquin im Werturteil eines byzantinischen Theologen», στο Α. Lang (Hrsg.), *Aus der Geisteswelt des Mittelalters. Studien und Texte Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres von Freunden und Schülern gewidmet*, Bd. II, (= Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters / Suppl. 3), Münster i.W. 1935, σ. 1361-1372.
- Rackl,
Grundgesetz Μ. Rackl, «Der hl. Thomas von Aquin und das trinitarische Grundgesetz in byzantinischen Beleuchtung», *Xenia Thomistica* 3 (1925), σ. 363-389.

- Rackl, *Verteidigungsschrift* M. Rackl, «Die ungedruckte Verteidigungsschrift des Demetrios Kydones für Thomas von Aquin gegen Neilos Kabasilas», *Divus Thomas* 2,7 (1920), σ. 303–317.
- Rackl, *Übersetzung* M. Rackl, «Die griechische Übersetzung der Summa Theologiae des hl. Thomas von Aquin», *BZ* 24 (1923–1924), σ. 48-60.
- Radić, *Србу* P. Радић/ R.-Đ. Radić, «Срби пред градом светог Димитрија?: Једна алузија Димитрија Кидона у ‘Монодии палима у Солуну’ [Σέρβοι μπροστά από την πόλη του Αγίου Δημητρίου; Μία μαρτυρία από την ‘Μονωδία επί τοις εν Θεσσαλονίκη πεσούσι’ του Δημητρίου Κυδώνη]», *ZRVI* 39 (2001), σ. 221-224.
- Roca Meliá, *Ecumenismo* I. Roca Meliá, «Demetrio Cidonio, entre Oriente y Occidente. Contribución a la historia del Ecumenismo», *Dialogo Ecumenico* 1 (1966), σ. 247-268.
- Roca Meliá, *Renacimiento* I. Roca Meliá, «Demetrio Cidonio en el renacimiento Bizantino», *Helmantica* 17 (1966), σ. 325–339.
- Russell, *Palamism* N. Russell, «Palamism and the Circle of Demetrius Cydones», στο *Porphyrogenita*, σ. 153-174.
- Ryder, *Career and Writings* J.R. Ryder, *The Career and Writings of Demetrius Kydones. A Study of Fourteenth-Century Byzantine Politics, Religion and Society*, Leiden-Boston 2010. Επεξεργασμένη μορφή της διδ. Διατριβής της ίδιας με τίτλο J. Gilliland, *The Career and Writings of Demetrius Kydones. A study of Byzantine politics and society, c.1347-c.1373*, Oxford 2006.
- Ryder, *‘Catholics’* J.R. Ryder, «‘Catholics’ in the Byzantine Political Elite. The Case of Demetrius Kydones», στο S. Lambert-H. Nicholson (eds.), *Medieval Languages of Love and Hate. Conflict, Communication, and Identity in the Medieval Mediterranean*, (International Research 15), Turnhout: Brepols 2012, σ. 159-174.
- Ryder, *Byzantium* J. Ryder, «Byzantium and the West in the 1360s. The Kydones version», στο J. Harris-C. Holmes-E. Russell (eds.), *Byzantines, Latins, and Turks in the Eastern Mediterranean World After 1150*, Oxford 2012, σ. 345-366.
- Ryder, *Divided Loyalties* J.R. Ryder, «Divided Loyalties? The Career and Writings of Demetrius Kydones», στο M. Hinterberger-Ch.D. Schabel (eds.), *Greeks, Latins, and Intellectual History (1204–1500)*, Leuven 2011, σ. 243–262.
- Ryder, *Crusades* J. Ryder, «Demetrius Kydones’ “History of the Crusades”. Reality or Rhetoric?», στο N.G. Chrissis-M. Carr

- (eds.), *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204-1453. Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks*, Surrey : Ashgate, 2014, σ. 97-112.
- Ryder, J.R. Ryder, «Dominican Influence in 14th Century Byzantium. Demetrios Kydones, Aquinas, and Greek-Latin relations», *Angelicum* 93/2 (2016), σ. 331-344.
- Salaville, S. Salaville, «Le traité du 'Mépris de la mort' de Démétrios Cydonès (Trad. en français par Menard)» *EO* 22 (1923), σ. 26-49.
- Sandulescu-Godeni, C. Sandulescu-Godeni, *Quantum Platonis atque Thomae Aquinatis doctrina apud Demetrium Cydonium valeat*, Romae 1933.
- Stănescu, E. Stănescu, «Autour d'une lettre de Démétrios Cydonès expédiée en Valachie», *RESEE* 7 (1969), σ. 221-230.
- Scognamiglio, R. Scognamiglio, «In margine all' 'editio princeps' della versione greca (D. Kydones, XIV sec.) della 'Summa theologiae' (S. Tommaso d'Aquino)», *Nicolaus* 30 (2003), σ. 337-338.
- Searby, D. Searby, «Thomists in Byzantium», στο P. Beskow-S. Borgehammar- A. Jönsson (eds.), *Förbistringar och Förklaringar. En festskrift till Anders Piltz*, Lund 2007, σ. 558-567.
- Searby, D. Searby, «Demetrios Kydones. Thomists in Byzantium?», στα *40th International Congress on Medieval Studies, Kalamazoo Michigan, 5-8 maj 2005. Thomas Aquinas Session I-III*. 2005.
- Searby, D. Searby, «Demetrios Kydones. Defending Thomas or Himself», στο *Knotenpunkt*, σ. 439-451.
- Saint-Guillain, G. Saint-Guillain, «Manouël Kydônès (vers 1300-1341), diplomate byzantin, père de Dèmètrios Kydônès», *REB* 64 (2006), σ. 341-357.
- Σαββίδης, Α.Κ.Γ. Σαββίδη, «Κυδώνης Δημήτριος», *ΜΓΕ Υδρία* 35 (1984), σ. 137.
- Κυδώνης Δημήτριος, Α. Σπουρλάκου, «Κυδώνης Δημήτριος», *ΘΗΕ* 7 (1965), σ. 1075-1078.
- Σπουρλάκου, Α. Σπουρλάκου, «Κυδώνης Δημήτριος», *ΘΗΕ* 7 (1965), σ. 1075-1078.
- Spiteris, Y. Spiteris, «Il patriarca Giovanni Beccos: un uomo 'ecumenista' († 1297). Demetrio Cidone: Un teologo bizantino 'tomista' († 1398)», *Lateranum* 65 (1999), σ. 41-80.

- Tinnefeld, *Briefe, I/I*, F. Tinnefeld, *Demetrios Kydones. Briefe*, übers. u. erl., Teil I/I [Einleitung und 47 Briefe], (Bibliothek der griechischen Literatur 12), Stuttgart 1981.
- Tinnefeld, *Briefe, I/II*, F. Tinnefeld, *Demetrios Kydones. Briefe*, übers. u. erl., Teil I/II [91 Briefe, Register], (Bibliothek der griechischen Literatur 16), Stuttgart 1982.
- Tinnefeld, *Briefe, II*, F. Tinnefeld, *Demetrios Kydones. Briefe*, übers. u. erl., Teil II [91 Briefe, Register], (Bibliothek der griechischen Literatur 33), Stuttgart 1991.
- Tinnefeld, *Briefe, III*, F. Tinnefeld, *Demetrios Kydones. Briefe, übers. und erl.*, Teil III [112 Briefe, Register], (Bibliothek der griechischen Literatur 50), Stuttgart 1999
- Tinnefeld, *Briefe, IV*, F. Tinnefeld, *Demetrios Kydones. Briefe*, übers. u. erl., *Teil IV* [108 Briefe, Register], (Bibliothek der griechischen Literatur 60), Stuttgart 2003.
- Tinnefeld, *Brief-Gegenbrief*, F. Tinnefeld, «Brief und Gegenbrief in der Korrespondenz des Demetrios Kydones mit Kaiser Manuel II. Palaiologos», στο S. Kolditz-R.C. Müller (Hrsg.), *Geschehenes und Geschriebenes. Studien zu Ehren von Günther S. Henrich und Klaus-Peter Matschke*, Leipzig 2005, σ. 181-189.
- Tinnefeld, *Kriterien*, F. Tinnefeld, «Kriterien und Varianten des Stils im Briefcorpus des Demetrios Kydones», *JÖB* 32/3 (1982), σ. 257-266.
- Tinnefeld, *Freundschaft*, F. Tinnefeld, «Freundschaft und Παιδεία. Die Korrespondenz des Demetrios Kydones mit Rhadenos (1375-1387/8)», *Byzantion* 45 (1985), σ. 210-244.
- Tinnefeld, *Philosophos*, F. Tinnefeld, «Georgios Philosophos. Ein Korrespondent und Freund des Demetrios Kydones», *OCP* 38 (1972), σ. 141-171.
- Tinnefeld, *Die Briefe*, F. Tinnefeld, *Die Briefe des Demetrios Kydones. Themen und literarische Form*, Wiesbaden 2010.
- Tinnefeld, *Background*, F. Tinnefeld, «Demetrios Kydones. His Cultural Background and Literary Connections in Thessalonike», *Macedonian Studies* N.S. 3 (1989), σ. 33-43.
- Tinnefeld, *Tradition*, F. Tinnefeld, «Epistolographische Tradition und Individualität. Literarische Untersuchungen zu den Briefen des Demetrios Kydones. Ein Arbeitsvorhaben», στο *L'épistolographie*, σ. 97-101.
- Tinnefeld, *Prooimien*, F. Tinnefeld, «Vier Prooimien zu Kaiserurkunden, verfaßt von Demetrios Kydones. Edition, Textparaphrase und

- Kommentar», *BSL* 44 (1983), σ. 13-30 και 178-195.
- Treu, *Kydones* M. Treu, «Demetrios Kydones», *BZ* 1 (1892), σ. 60.
- Tyn, Th. Tyn, «Prochoros und Demetrios Kydones. Der byzantinische Thomismus des 14. Jahrhunderts», στο W. P. Eckert (Hrsg.), *Thomas von Aquino. Interpretation und Rezeption. Studien und Texte*, (Walberger Studien, Philosophische Reihe 5), Mainz 1974, σ. 837-912.
- Wendebourg, *Kydones* D. Wendebourg, «Kydones, Demetrios (ca. 1324/25–397/98)», *TRE* 21 (1990), σ. 359-362.
- Wright, C. Wright, «Towards an edition of Demetrios Kydones' autograph translation of Thomas Aquinas' Summa theologiae, Prima Pars», σ. 15-30 στο http://www.academia.edu/6841306/Towards_an_edition_of_Demetrios_Kydones_s_autograph_translation_of_Thomas_Aquinas_Summa_Theologiae_Prime_Pars (ανάκτηση 16/01/2016)
- Zakythenos, *Cydonès* D.A. Zakythenos, «Démétrius Cydonès et l'entente balkanique au XIVe siècle», στο Του Αυτού, *La Grèce et les Balkans*, Athènes 1947, σ. 44–56.
- Zgoll, *Heiligkeit* Ch. Zgoll, *Heiligkeit-Ehre-Macht. Ein Modell für den Wandel der Herrschaftskonzeption im Spätmittelalter am Beispiel der byzantinischen Kydonesbriefe*, (Diss.), Köln : Böhlau, 2007.
- Zgoll, *Geschichtsdeutung* Ch. Zgoll, «Geschichtsdeutung und Herrscherbild in Zeiten des Niedergangs. Demetrios Kydones über die Not des byzantinischen Reiches und Manuel II. Palaiologos», στο S. Kolditz-R.C. Müller (Hrsg.), *Geschehenes und Geschriebenes. Studien zu Ehren von Günther S. Henrich und Klaus-Peter Matschke*, Leipzig 2005, σ. 191-221.

3. Γενικές Μελέτες

- Αγγελόπουλος, Νικόλαος Καβάσιλας A.A. Αγγελόπουλου, Νικόλαος Καβάσιλας Χαμαετός, *Η Ζωή και το Έργον αυτού. Συμβολή εις την Μακεδονικήν Προσωπογραφίαν*, (AB 5), Θεσσαλονίκη 1970.
- Acerbi, F. Acerbi, «Byzantine Recensions of Greek Mathematical and Astronomical Texts. A Survey», *Estudios Bizantinos* 4 (2016), σ. 133-213.

- Αγορίτσα,
Κωνσταντινούπολη
- Δ. Αγορίτσα, *Κωνσταντινούπολη. Η Πόλη και η Κοινωνία της τα Χρόνια των Πρώτων Παλαιολόγων (1261-1328)*, Διδ. Διατριβή, Ιωάννινα 2011.
- Άμαντος,
Σχέσεις, Α΄,
- Κ.Α. Αμάντου, *Σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων από του Ενδεκάτου Αιώνας μέχρι και του 1821, τ. Α΄, Οι πόλεμοι των Τούρκων προς κατάληψιν των Ελληνικήω Χωρών 1071 - 1571*, Αθήνα : Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 1955.
- Αναγνώστου,
Βυζάντιο και
Κάρολος Ντ' Ανζού
- Ε.Η. Αναγνώστου, *Βυζάντιο και το Κράτος του Καρόλου Ντ' Ανζού. Συμβολή στην ιστορία των σχέσεων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με τη Νότια Ιταλία και τη Σικελία τον 13ο αιώνα*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2005.
- Andriopoulou,
Diplomatic
Communication
- S. Andriopoulou, *Diplomatic Communication between Byzantium and the West under the Late Palaiologoi (1354-1453)*, PhD Thesis, Birmingham: Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies - Institute of Archaeology and Antiquity College of Arts and Law the University of Birmingham, 2010.
- Angelou,
Dialogue
- A.D. Angelou, *Manuel Palaiologos, Dialogue with the Empress-Mother on Marriage. Introduction, Text and Translation*, (Byzantina Vindobonensia, XIX), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991.
- Angelov,
Confession
- D. Angelov, «The Confession of Michael VIII Palaiologos and King David», *JÖB* 56 (2006), σ. 193-204.
- Angelov,
Donation
- D. Angelov, «The Donation of Constantine and the Church in Late Byzantium», στο D. Angelov (ed.), *Church and Society in Late Byzantium*, Kalamazoo: Medieval Institute Publications, 2009, σ. 91-157.
- Angelov,
Ideology
- D. Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium (1204-1330)*, Cambridge : Cambridge University Press, 2007.
- Angold,
Government
- M. Angold, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975.
- Angold,
Αυτοκρατορία
- M. Angold, *Η Βυζαντινή αυτοκρατορία από το 1025 έως το 1204. Μια πολιτική ιστορία*, μτφρ. Ε. Καργιανιώτη, Αθήνα : Παπαδήμας, 2004².
- Angold,
Byzantium
- M. Angold, «Byzantium and the West 1204-1453», στο M. Angold (ed.), *The Cambridge History of Christianity*, vol. 5, Cambridge 2006, σ. 53-78.

- Αντωνούδη, *Ισίδωρος* E. Αντωνούδη, *Ισίδωρος Θεσσαλονίκης. Βίος και Έργο, Θεσσαλονίκη*
 Αθανασόπουλος, A. Αθανασόπουλου, *Οθωμανικές Πολιορκίες της Κωνσταντινούπολης μέχρι την Άλωση του 1453*, Διδ. Διατριβή, Ιωάννινα 2010.
- Atiya, A.S. Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, London : Methuen and Co., 1934.
- Babinger, F. Babinger, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.-15. Jahrhundert)*, [Südost-europäische Arbeiten 34], München-Wien 1944.
- Babuin, A. Babuin, *Τα Επιθετικά Όπλα των Βυζαντινών κατά την Ύστερη περίοδο (1204-1453)*, Διδ. Διατριβή, Ιωάννινα 2009.
- Bádenas, P. Bádenas de la Peña, «La percepción del Islam en Bizancio durante el siglo XIV», στο M. Alganza Roldán – J.M. Camacho Rojo- P. P. Fuentes González - M. Villena Ponsoda (eds.), *EPIEIKEIA. Studia Graeca in memoriam Jesús Lens Tuero*, Granada 2000, σ. 27-30.
- Βακαλόπουλος, A. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης (315 π.Χ. - 1912)*, Θεσσαλονίκη 1947.
- Βακαλόπουλος, A. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, Θεσσαλονίκη 1992³.
- Bakalopoulos, A. Bakalopoulos, «Les limites de l' Empire byzantine depuis la fin du XIV siècle jusqu' à la chute (1453)», *BZ* 55 (1962), σ. 56-65.
- Βακαλόπουλος, A. Βακαλόπουλου, «Οι δημοσιευμένες ομιλίες του Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ισιδώρου ως ιστορική πηγή για τη γνώση της πρώτης Τουρκοκρατίας στη Θεσσαλονίκη (1387-1403)», *Μακεδονικά* 4 (1960), σ. 20-34.
- Μπαλάνος, Δ.Σ. Μπαλάνου, *Οι Βυζαντινοί Εκκλησιαστικοί Συγγραφείς από του 800 μέχρι του 1453*, Αθήναι 1951.
- Balard, M. Balard, *La Romanie genoise (XIIIe-debut du XVe siècle)*, Vols I-II, Rome: École Française de Rome, 1978.
- Bandini, A.M. Bandini, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, I-III. Florence 1726-1803 (ανατύπωση με διορθώσεις Leipzig 1961).
- Barker, J.W. Barker, «The Problem of Appanages in Byzantium during the Palaiologan period», *Βυζαντινά* 3 (1971), σ. 103-122.
- Barker, J. Barker, «John VII in Genoa. A problem in Late Byzantine

- John VII
Barker,
Manuel II
Barker,
Thessalonike
Bartsocas,
Black Death
Bartusis,
Byzantine Army
Βασιλοπούλου,
Βασιλικά Συνοικέσια
Βασιλοπούλου,
Θεόδωρος
Παλαιολόγος
Beck,
Kirche
Beck,
Ministerpräsident
Βέης,
Χειρόγραφα
των Μετεώρων, Α'
Βέης,
Χειρόγραφα
των Μετεώρων, Β'
- Source Confusion», *OCP* 28 (1962), σ. 213-238.
J.W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425). A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick 1969.
J.W. Barker, «Late Byzantine Thessalonike. A Second City's Challenges and Responses», *DOP* 57 (2003), σ. 5-33.
C.S. Bartsocas, «Two Fourteenth Century Greek Descriptions of the Black Death», *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 21 (1966), σ. 394-400.
M.C. Bartusis, *The late Byzantine Army. Arms and Society (1204-1453)*, Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1992.
N.B. Βασιλοπούλου, *Τα Βασιλικά Συνοικέσια κατά την εποχή των Παλαιολόγων (1258-1453). Πολιτικές προσεγγίσεις*, Διδ. Διατριβή, Αθήνα 2016.
N. Βασιλοπούλου, «'Οὐ γὰρ δὴ μετριώτεροι τῶν Ἑσπερίων ἐχθρῶν οἱ παρὰ τῆς Ἀνατολῆς ὀρμώμενοι Τοῦρκοι. Ο Θεόδωρος Παλαιολόγος και η Πελοπόννησος στα τέλη του 14^{ου} αι.», *Εὔα και Εσπέρια* 8 (2008/2012), σ. 325-352.
H.-G. Beck, *Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, (Handbuch der Altertumswissenschaft XII. 2. 1: Byzantinisches Handbuch II 1), München 1959.
H-G. Beck, «Der byzantinische 'Ministerpräsident'», *BZ* 48 (1955), σ. 309-338.
N.A. Βέης, *Τα Χειρόγραφα των Μετεώρων, τ. Α', Τα Χειρόγραφα της Μονής Μεταμορφώσεως. Κατάλογος περιγραφικός των Χειρογράφων κωδίκων των υποκειμένων εις τὰς μονὰς των Μετεώρων, εκδιδόμενος εκ των καταλοίπων Νίκου Ἀ. Βέης*, Προλ.- προσθ. Λ. Βρανούση και Δ.Ζ. Σοφιανού, Αθήναι : Ακαδημία Ἀθηνῶν - Κέντρον Ἐρεῦνης του Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ, 1998².
N.A. Βέης, *Τα Χειρόγραφα των Μετεώρων, τ. Β', Τα χειρόγραφα της Μονής Βαρλαάμ. Κατάλογος περιγραφικός των Χειρογράφων κωδίκων των υποκειμένων εις τὰς μονὰς των Μετεώρων, εκδιδόμενος εκ των καταλοίπων Νίκου Ἀ. Βέης*, Προλ.- προσθ.-επιμ. Δ.Ζ. Σοφιανού, Αθήναι : Ακαδημία Ἀθηνῶν - Κέντρον Ἐρεῦνης του Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ, 1984.

- Benakis, *Lateinische Literatur* L.G. Benakis, «Lateinische Literatur in Byzanz. Die Übersetzungen philosophischer Texte», στο C.N. Constantinides - N. Panagiotakes- E. Jeffreys - A. Angelou (eds.), *ΦΙΛΕΛΛΗΝ. Studies in Honour of Robert Browning*, (Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini di Venezia, Bibliothek, 17), Venice 1996, σ. 35-42.
- Benakis, *Latin Literature* L. Benakis, «Latin Literature in Byzantium. The Meeting Point of two Cultures», στο E. Chrysos - P.M. Kitromilides et al. (eds.), *The Idea of European Community in History. Conference Proceedings*, vol. I, Athens 2003, σ. 133-140.
- Bernicolas, *Siege* D. Bernicolas-Hatzopoulos, «The first Siege of Constantinople by the Ottomans (1394-1402) and its Repercussions on the Civilian Population of the city», *ByzSt* 10 (1983), σ. 39-51.
- Berstein-Milza, *Ιστορία, I* S. Berstein-P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης, I, Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά Κράτη (5^{ος} -18^{ος} αιώνας)*, μτφρ. Α.Κ. Δημητρακόπουλου, Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 1997.
- Bianconi, *Tessalonica* D. Bianconi, *Tessalonica nell'Età dei Paleologi. Le pratiche intellettuali nel riflesso della cultura scritta*, Paris : Centre d'études byzantines, néo-helléniques et sud-est européennes, 2005.
- Βογιατζής, *Οθωμανοκρατία* Γ. Βογιατζή. *Η πρώιμη Οθωμανοκρατία στη Θράκη. Άμεσες δημογραφικές συνέπειες*, Θεσσαλονίκη : Ηρόδοτος, 1998
- Boojamra, *'Ecumenical Council'* J. Boojamra, «The Byzantine Notion of the 'Ecumenical Council' in the Fourteenth Century», *BZ* 80 (1987), σ. 59-76.
- Bosch, *Andronikos III.* U.V. Bosch, *Andronikos III.. Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341*, Amsterdam 1965.
- Browning, *Thessaloniki* R. Browning, «Byzantine Thessaloniki. A Unique City?», *Dialogos. Hellenic Studies Review* 2 (1995), σ. 91-104 .
- Canart, *Codices Vaticani Graeci (1745-1962)* P. Canart, *Codices Vaticani Graeci. Codices 1745-1962, t. I : Codicum enarrationes*, Città del Vaticano 1970.
- Χατζόπουλος, *Πρώτη Πολιορκία* Δ. Χατζόπουλου, *Η Πρώτη Πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς (1394-1402)*, Αθήνα 1994 (μετάφραση από τον ίδιο της διδ. του Διατριβής με τίτλο D.B. Chatzopoulos, *Le premier Siège de Constantinople par les Turcs (1394 à 1402)*, Université de

- Montréal, 1980).
- Charanis, *Strife* P. Charanis, «The Strife among the Palaeologi and the Ottoman Turks, 1370-1402», *Byzantion* 16 (1942/43), σ. 286-315.
- Charanis, *Factors* P. Charanis, «Economic Factors in the Decline of the Byzantine Empire», *Journal of Economic History* 13 (1953), σ. 412-424.
- Charanis, *Structure* P. Charanis, «On the Social Structure and Economic Organization of the Byzantine Empire in the Thirteenth Century and Later», *BS* 12 (1951), σ. 94-153.
- Charanis, *Internal Strife* P. Charanis, «Internal Strife in Byzantium during the Fourteenth Century», *Byzantion* 15 (1941), σ. 208-230.
- Χατζηαντωνίου, *Μητρόπολη Θεσσαλονίκης* E. Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης από τα μέσα του 8^{ου} αι. έως το 1430. Ιεραρχική τάξη - Εκκλησιαστική Περιφέρεια - Διοικητική Οργάνωση*, [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 42], Θεσσαλονίκη 2007.
- Χατζηαντωνίου, *Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης τον 13^ο αι.* E. Χατζηαντωνίου, «Η Μητρόπολη Θεσσαλονίκης και οι σχέσεις με την κεντρική πολιτική και εκκλησιαστική εξουσία τον 13^ο αιώνα. Η περίπτωση του μητροπολίτη Μανουήλ Δισύπατου», *Εγνατία* 14 (2010), σ. 29-41.
- Χριστοφορίδης, *Ησυχαστικές Έριδες* B. Χριστοφορίδη, *Οι Ησυχαστικές Έριδες κατά τον ΙΔ' Αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1993².
- Congourdeau, *Les Zélotes* M.-H. Congourdeau, *Les Zélotes. Une révolte urbaine à Thessalonique au 14e siècle. Le dossier des sources*, (Textes, Dossiers, Documents 18.), Paris: Éditions Beauchesne, 2013.
- Cox, *Green Count* E. Cox, *The Green Count of Savoy. Amadeus VI and Transalpine Savoy in the Fourteenth Century*, Princeton, N.J. 1967.
- Coxe, *Bodleian Library* H.O. Coxe, *Bodleian Library. Quarto Catalogues, I, Greek Manuscripts. Reprinted with corrections from the Edition of 1853*, Oxford 1969.
- Χριστοφιλοπούλου, *Αντιβασιλεία* A. Χριστοφιλοπούλου, «Η Αντιβασιλεία εις το Βυζάντιον», *ΒΣ* 2 (1970), σ. 1-144.
- Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή* Aικ. Χριστοφιλοπούλου, *Εκλογή, Αναγόρευσις καὶ Στέψις του Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος*, Διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι 1956.
- Χρήστου, *Αίτια* Π.Κ. Χρήστου, «Περί τα αίτια της Ησυχαστικής Έριδος», *ΓΠ* 39 (1956), σ. 128-138.

- Χρήστου,
Εισαγωγαί Π.Κ. Χρήστου, «Εισαγωγαί», στο *ΓΠΣ* I (1988)², σ. 315-324· II (1966), σ. 10-42 και 551-562· III (1970), σ. 9-22 & IV (1988), σ. 9-75.
- Χρήστου,
Θεολογία Π.Κ. Χρήστου, *Γρηγόριος ο Παλαμάς και η Θεολογία εις την Θεσσαλονίκην κατά τον Δέκατον Τέταρτον Αιώνα*, (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 33), Θεσσαλονίκη 1957.
- Chrysostomides,
John V in Venice J. Chrysostomides, «John V Palaeologus in Venice (1370-1371) and the Chronicle of Caroldo. A Re-interpretation», *OCP* 31 (1965), σ. 76-84.
- Chrysostomides,
Funeral Oration J. Chrysostomides, *Manuel II Paleologus, Funeral Oration on his brother Theodore*. Introduction, text, translation and notes, (*Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος, Λόγος επιτάφιος εις τον αυταδελφόν αυτου δεσπότην πορφυρογέννητον κυρ Θεόδωρον*). Introduction, Text, Translation, Notes, (CFHB XXVI - Series Thessalonicensis), Thessalonike 1985.
- Darrouzès,
Conférence J. Darrouzès, «Conférence sur la primauté à Constantinople en 1357», *REB* 19 (1961), σ. 76-109.
- Delacroix- Besnier,
Conversions C. Delacroix - Besnier, «Conversions Constantinopolitaines au XIVe siècle», στο *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Age, Temps modernes* 105 (1993), σ. 715-761.
- Delacroix- Besnier,
Les Dominicains C. Delacroix-Besnier, *Les Dominicains et la Chrétienté Grecque aux XIVe et XVe siècles*, (Collection de l'École française de Rome 237), Rome : École Française de Rome, 1997.
- Dennis,
Byzantium- Franks G.T. Dennis, *Byzantium and the Franks 1350-1420*, (Variorum Collected Studies Series 150), London 1982.
- Dennis,
Letters G.T. Dennis, *The Letters of Manuel II Palaeologus*, (CFHB VIII), Washington 1977.
- Dennis,
John VII G.T. Dennis, «John VII Palaiologos. 'A holy and just man'», στο *Βυζάντιο, I*, σ. 205-217.
- Dennis,
Reign G.T. Dennis, *The Reign of Manuel II in Thessalonica, 1382-1387*, (OCA 159), Rome 1960.
- Devreesse, *Codices Vaticanani Graeci, III* R. Devreesse, *Codices Vaticanani Graeci, t. III, Codices 604-866*, Città del Vaticano 1950.
- Dölger,
Aufstand F. Dölger, «Zum Aufstand des Andronikos IV. gegen seinen Vater Johannes V. im Mai 1373», *REB* 19 (1961), σ. 328-332.
- Dölger,
Johannes VI F. Dölger, «Johannes VI. Kantakuzenos als dynastischer Legitimist», *SK* 10 (1938), σ. 19-30 και ανατύπωση στο F.J.

- Dölger, *ΠΑΡΑΣΠΟΡΑ. 30 Aufsätze zur Geschichte, Kultur und Sprache des Byzantinischen Reiches*, Ettal : Buch-Kunstverlag, 1961, σ. 194-207.
- Dölger, F. Dölger, «Johannes VII, Kaiser der Rhomäer 1390-1408», *BZ* 31 (1931), σ. 21-36.
- Demetracopoulos, J.A. Demetracopoulos, «The Influence of Thomas Aquinas on Late Byzantine Philosophical and Theological Thought. À propos of the Thomas de Aquino Byzantinus Project», *Bulletin de Philosophie Medievale* 54 (2012), σ. 101-124.
- Demetracopoulos, J.A. Demetracopoulos, «Thomas Aquinas' Impact on Late Byzantine Theology and Philosophy. The Issues of Method or 'Modus Sciendi' and 'Dignitas Hominis'», στο *Knotenpunkt*, σ. 333-410.
- Δεντάκης, Β.Λ. Δεντάκης, *Βυζαντινή Εκκλησιαστική Γραμματολογία. Εισαγωγή*, Εν Αθήναις 1969.
- Djurić, I. Djurić, *Le crépuscule de Byzance*, Maison- neuve- Larose 1996.
- Dols, M. Dols, *The Black Death in the Middle East*, Princeton, N.J., 1977.
- Dujčev, I. Dujčev, «Die Krise der spätbyzantinischen Gesellschaft und die türkische Eroberung des 14. Jahrhunderts», *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 21 (1973), σ. 481-492.
- Enepekides, P. Enepekides, «Der Briefwechsel des Mystikers Nikolaos Kabasilas», *BZ* 46 (1953), σ. 18-46.
- Eszer, A.K. Eszer, *Das abenteuerliche Leben des Johannes Laskaris Kalopheros. Forschungen zur Geschichte der ost-westlichen Beziehungen im 14 Jahrhundert*, (Schriften zur Geistgeschichte des östlichen Europa 3), Wiesbaden 1969.
- Failler, A. Failler, «La déposition du patriarche Calliste Ier (1353)», *REB* 31 (1973), σ. 5-163.
- Fedalto, G. Fedalto, *Simone Atumano. Monaco di Studio, Arcivescovo Latino di Tebe, secolo XIV*, (Storia del Cristianesimo 2), Brescia 1968.
- Φειδάς, Β.Ι. Φειδάς, *Εκκλησιαστική Ιστορία, Β', Από την Εικονομαχία μέχρι τη Μεταρρύθμιση*, Αθήναι 2002.
- Forshall, J. Forshall, *Catalogue of Manuscripts in the British Museum. New Series, Vol. I - Part II, The Burney Manuscripts*, London 1840.

- Fryde, *Renaissance*
Γιαννακόπουλος, *Μιχαήλ Παλαιολόγος*
E. Fryde, *The Early Palaeologan Renaissance (1261–c. 1360)*, Leiden, 2000.
Κ. Γιαννακόπουλου, *Ο αυτοκράτωρ Μιχαήλ Παλαιολόγος και η Δύσις 1258-1282. Μελέτη επί των Βυζαντινο-Λατινικών σχέσεων*, μτφρ. Κ. Πολίτη, Αθήναι 1969 [Πρωτότυπο : D.J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus VIII and the West (1258-1282). A Study in Byzantine – Latin Relations*, Cambridge Mass. 1959].
- Giannelli, *Codices Vaticani Graeci (1485-1683)*
C. Giannelli, *Codices Vaticani Graeci. Codices 1485-1683*, Città del Vaticano 1950.
- Gill, *Byzantium and Papacy*
Brunswick, N.J. : Rutgers University Press, 1979.
Gill, *John V Palaeologus*
J. Gill, «John V Palaeologus at the Court of Louis I of Hungary (1366)», *BSL* 38 (1977), σ. 31-38.
Gill, *John VI*
J. Gill, «John VI Catacuzenus and the Turks», *Βυζαντινά* 13 (1985), σ. 55-76.
Glykofridou, *Traduzione*
A. Glykofridou-Leontsini, «La traduzione in greco delle opere de Tommaso d’Aquina», *Nicolaus* 3 (1975), σ. 429-432.
- Γουναρίδης, *Κίνημα Αρσενιατών*
Π. Γουναρίδη, *Το Κίνημα των Αρσενιατών (1261–1310). Ιδεολογικές διαμάχες την Εποχή των Πρώτων Παλαιολόγων*, Αθήνα 1999.
- Guran, *Jean VI*
P. Guran, «Jean VI Cantacuzène, l’hésychasme et l’empire. Les miniatures du codex Parisinus graecus 1242», στο *L’empereur*, σ. 73-121.
- Imber, *Empire 1300-1481*
C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, Istanbul 1990.
- Imber, *Empire 1300-1650*
C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650. The Structure of Power*, Basingstoke 2002.
- İnalçık, *Methods*
H. İnalçık, «Ottoman Methods of Conquest», *Studia Islamica* 2 (1954), σ. 103-129.
- Ιωαννίδης, *Θεολογία*
N.X. Ιωαννίδη, *Θεολογία και Γραμματεία από τον Θ’ αιώνα και εξής*, Αθήνα 2007.
- Ιωαννίδης, *Ιωσήφ Βρυέννιος*
N.X. Ιωαννίδη, *Ο Ιωσήφ Βρυέννιος. Βίος – Έργα – Διδασκαλία*, Αθήνα 1985.
- Ιωαννίδης, *Σημειώσεις*
N.X. Ιωαννίδη, *Σημειώσεις Εκκλησιαστικής Γραμματολογίας μετά τον Θ’ αιώνα*, Αθήνα : Έκδοση Ε.Κ.Π.Α., 1989.
- Halecki, *Un Empereur*
O. Halecki, *Un Empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l’union des Églises et pour la défense de*

- l'empire d'Orient (1355-1375)*, Varsovie 1930 (Ανατύπωση 1972).
- Hardt, *Catalogus, IV*
I. Hardt, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae. Codices 348-472*, t. IV, Monachii 1810.
- Hintenberger, *Βυζάντιο*
M. Hintenberger, «Από το Ορθόδοξο Βυζάντιο στην Καθολική Δύση. Τέσσερις διαφορετικοί δρόμοι», στο *Το Βυζάντιο και οι απαρχές της Ευρώπης*, ΕΙΕ, Αθήνα 2004, σ. 11-30.
- Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*
H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η Λόγια Κοσμική Γραμματεία των Βυζαντινών*, Α', μτφρ. Λ. Γ. Μπενάκη-Ι. Β. Αναστασίου-Γ. Χ. Μακρή, Αθήνα : ΜΙΕΤ, 1991² · Β', μτφρ. Τ. Κόλλια-Κ. Συνέλλη-Γ.Χ. Μακρή-Ι. Βάσση, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1992 · Γ', μτφρ. Γ.Χ. Μακρή - Ι. Οικονόμου-Αγοραστού - Τ. Κόλλια-Ε. Παπαγιάννη - Σ. Τρωϊάνου - Δ. Γιάννου, Αθήνα : ΜΙΕΤ, 1994 [Πρωτότυπο : *Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner*, Bde. I-II, (Byzantinisches Handbuch V, 2 = Handbuch der Altertumswissenschaft XII 5, 1-2), München 1978].
- Hunger, *Prochoros Cydones*
H. Hunger, *Prochoros Kydones. Übersetzungen von acht Briefen des Hl. Augustinus*, (Wiener Studien, Beiheft 9), Wien 1984.
- Hussey, *Orthodox Church*
J.M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford 1986 [1990].
- Jacoby, *Calophéros*
D. Jacoby, «Jean Lascaris Calophéros, Chypre et la Morée», *REB* 26 (1968), σ. 189-228.
- Janin, *Églises-Monastères*
R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)*, [Géographie Ecclésiastique de l'Empire byzantine], Paris : Institut français d'études byzantines, 1975.
- Janin, *Géographie Ecclésiastique*
R. Janin, *La Géographie Ecclésiastique de L'empire Byzantin, Vol. I, Le Siège de Constantinople et Le Patriarcat Oecuménique, Pt. 3, Les Églises et les Monastères*, Paris: [Institut français d'études byzantines], 1969².
- Jeffreys et.al., *Handbook*
E. Jeffreys-J. Haldon-R. Cormack (eds.), *The Oxford Handbook on Byzantine Studies*, Oxford : Oxford University Press, 2009.
- Jireček, *Geschichte der Serben, I*
K. Jireček, *Geschichte der Serben, Bd. I. (Bis 1371)*, [Geschichte der europäischen Staaten], Gotha 1911 (Ανατύπωση Amsterdam: Hakkert, 1967).

- Jireček,
Geschichte der Serben, II,
Jugie,
Palamas
Jugie,
Controverse
Kaldellis-Efthymiades,
Prosopography
- K. Jireček, *Geschichte der Serben, Bd. II. (1371 bis 1537)*, [Geschichte der europäischen Staaten], Gotha 1918 (Ανατύπωση Amsterdam: Hakkert, 1967).
M. Jugie, «Palamas, Grégoire », *DTC* 11 (1932), σσ. 1735-1776.
M. Jugie, «Palamite (Controverse)», *DTC* 11/2 (1932), σσ. 1777-1818.
A. Kaldellis-S. Efthymiades, *The Prosopography of Byzantine Lesbos (284-1355 A.D.). A Contribution to the Social History of the Byzantine Province*, (Veröffentlichungen zur Byzanzforschungband 22), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2010.
- Καλτσογιάννη κ.ά,
Θεσσαλονίκη
- Ε. Καλτσογιάννη - Σ. Κοτζάμπαση - Η. Παρασκευοπούλου, *Η Θεσσαλονίκη στη Βυζαντινή Λογοτεχνία. Ρητορικά και αγιολογικά κείμενα*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 32), Θεσσαλονίκη 2002.
- Κανελλόπουλος,
Οργάνωση
- Ν.Σ. Κανελλόπουλου, *Η Οργάνωση και η Τακτική του Βυζαντινού Στρατού στην Ύστερη Περίοδο (1204-1461)*, Βόλος 2010.
- Καεppeli,
Philippe Incontri
Καραθανάσης,
Αντιπροσωπεία
- Th. Καεppeli, «Deux nouveaux Ouvrages de Fr. Philippe Incontri de Pera O. P.», *AFP* 23 (1953), σσ. 163-194.
Α.Ε. Καραθανάσης, «Μια παπική αντιπροσωπεία στην Θεσσαλονίκη (; 1386)», *Μακεδονικά* 35 (2006), σσ. 285-290.
- Karpozilos,
Macedonia
- Α. Karpozilos, «Macedonia as reflected in the epistolography of the fourteenth century», στο *Byzantine Macedonia*, σσ. 79-88.
- Κατσαροπούλου,
Επέκταση
- Μ. Κατσαροπούλου, *Ένα πρόβλημα της Ελληνικής Μεσαιωνικής Ιστορίας. Η Σερβική Επέκταση στην Δυτική Κεντρική Ελλάδα στα μέσα του ΙΔ΄ αι.*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1989.
- Katsaros,
Byzantine Thessaloniki
- Υ. Katsaros, «Literary and Intellectual Life in Byzantine Thessaloniki», στο Ι.Κ. Hassiotis (ed.), *Queen of the Worthy Thessaloniki. History and Culture*, vol. II, Thessaloniki : Paratiritis, 1997, σσ. 178-213.
- Κατσώνη,
Ανδρόνικος Δ΄
- Π. Κατσώνη, *Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος. Βασιλεία και Αλληλομαχία*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 50), Θεσσαλονίκη 2008.
- Κατσώνη,
Βυζάντιο 1366-1373
- Π. Κατσώνη, *Μια Επταετία Κρίσιμων Γεγονότων. Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373. Η διαμάχη Ανδρονίκου και*

- Κατσώνη, *Διαστρωμάτωση*
Κατσώνη, Π. Κατσώνη, «Η κοινωνική διαστρωμάτωση της Θεσσαλονίκης στα χρόνια του Κινήματος των Ζηλωτών», *Μακεδονικά* 43 (2018/19), σ. 65-90.
- Κατσώνη, *Χρονικό*
Κατσώνη, Π. Κατσώνη, «Το χρονικό των Σερρών από τον 10ο έως και τον 15ο αιώνα», στο Β. Πέννα (επιμ.), *Ναός Περικαλλής. Ψηφίδες Ιστορίας και Ταυτότητας του Ιερού Ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών*, Σέρρες 2013, σ. 79-96.
- Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινό Κράτος, Β΄*
Καραγιαννόπουλος, Γ. Καραγιαννόπουλου, *Το Βυζαντινό Κράτος, τ. Β΄, Ιστορική Εξέλιξη (324-1453)*, Αθήνα 1985.
- Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία, Γ/Α΄*
Καραγιαννόπουλος, Ι. Καραγιαννόπουλου, *Ιστορία Βυζαντινού Κράτους, τ. Γ΄, Ιστορία Υστερας Βυζαντινής Περιόδου (1081-1453, Μέρος Α΄: Τελευταίες Λάμπεις (1081- 1204)*, Θεσσαλονίκη 1991³.
- Καραγιαννόπουλος, *Πολιτική θεωρία*
Καραγιαννόπουλος, Ι. Καραγιαννόπουλου, *Η Πολιτική Θεωρία των Βυζαντινών*, Θεσσαλονίκη 1992².
- Kazdan-Talbot, *Zealots*
Kazdan-Talbot, Α. Kazdan-A.M. Talbot, «Zealots», *ODB III* (1991), σ. 2221-2222.
- Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς-Οικονόμος*
Κιουσοπούλου, Τ. Κιουσοπούλου, *Βασιλεύς ή Οικονόμος. Πολιτική Εξουσία και Ιδεολογία πριν την Άλωση*, Αθήνα 2007².
- Kolbaba, *Conversion*
Kolbaba, Τ. Kolbaba, «Conversion from Greek Orthodoxy to Roman Catholicism in the Fourteenth Century», *BMGS* 19 (1995), σ. 120-134.
- Κόλιας, *Ανταρσία*
Κόλιας, Γ.Τ. Κόλιας, «Η ανταρσία Ιωάννου Ζ' εναντίον Ιωάννου Ε' Παλαιολόγου (1390)», *Ελληνικά* 12 (1951), σ. 34-64.
- Κοντογιαννοπούλου, *Εσωτερική Πολιτική*
Κοντογιαννοπούλου, Α. Κοντογιαννοπούλου, *Η Εσωτερική Πολιτική του Ανδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328). Διοίκηση – Οικονομία*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 36) Θεσσαλονίκη 2004.
- Κοντογιαννοπούλου, *Μεταναστεύσεις*
Κοντογιαννοπούλου, Α. Κοντογιαννοπούλου, «Εσωτερικές μεταναστεύσεις στο ύστερο Βυζάντιο (μέσα 13ου - τέλη 14ου αι.)», *ΒΣ* 27 (2017), σ. 211-238.
- Κοντογιαννοπούλου, *Αρσενιάτες*
Κοντογιαννοπούλου, Α. Κοντογιαννοπούλου, «Το σχίσμα των Αρσενιατών (1265-1310). Συμβολή στη μελέτη της πορείας και της φύσης του κινήματος», *Βυζαντινά* 18 (1998), σ. 177-235.
- Κουμπής, *Ανταγωνισμός*
Κουμπής, Μ. Κουμπής, *Ο Ανταγωνισμός για την Εξουσία και ο Εμφύλιος Πόλεμος (1341-1347)*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2001.
- Κουτσούρης, *Σύνοδοι-Θεολογία*
Κουτσούρης, Δ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι και Θεολογία για τον Ησυχασμό. Η Συνοδική Διαδικασία με αφορμή τις Ησυχαστικές Έριδες*,

- Κωνσταντινίδης,
Απαρχές
Κρικώνη,
Ισίδωρος Γλαβάς
Kidonopoulos,
Bauten
Kyriakidis,
Warfare
Κύρρης,
Πρώτη Φάσις
Kyrris,
Cantacuzenus, I
Kyrris,
Cantacuzenus, II
Kyrris,
Causes
Κωνσταντακοπούλου,
Βυζαντινή
Θεσσαλονίκη
Κωνσταντίνου,
Σίμων Ατουμάνος
Κωτσιόπουλος,
Ζηλωτές
- Διδ. Διατριβή, Αθήνα 1997.
Κ. Κωνσταντινίδη, «Οι Απαρχές της Πνευματικής Ακμής στη Θεσσαλονίκη κατά τον 14ο Αιώνα», *Δωδώνη* 21 (1992), σ. 133-150.
Αικ.-Ε. Κρικώνη, *Ισίδωρος Γλαβάς, Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Ιστορικά, Πνευματικά και Κοινωνικά προβλήματα*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2007.
V. Kidonopoulos, *Bauten in Konstantinopel 1204-1328. Verfall und Zerstörung, Restaurierung, Umbau und Neubau von Profan- und Sakralbauten*, [Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik 1], Wiesbaden 1994.
S. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium, 1204-1453*, (History of Warfare 67), Leiden : Brill, 2011.
Κ.Π. Κύρρη, *Το Βυζάντιον κατά τον 14 αιώνα. Η Πρώτη Φάσις του Εμφυλίου Πολέμου και η Πρώτη Συνδιαλλαγή των Δύο Ανδρονίκων (20.IV-Φθινόπωρο 1321). Εσωτερικά και Εξωτερικά Προβλήματα*, Λευκωσία-Κύπρος 1982. Το ίδιο με αρχικό τίτλο : Κ. Κύρρη, *Η Πρώτη Φάσις της Έριδος των Δύο Ανδρονίκων*, Διδ. Διατριβή, Λευκωσία 1982.
C. Kyrris, «John Cantacuzenus and the Genoese, 1328-1348», *Miscellanea Storica Ligure*, t. III, Milan 1963, σ. 7-48.
C. Kyrris, «John Cantacuzenus, the Genoese, the Venetians and the Catalans (1348-1354)», *Βυζαντινά* 4 (1972), σ. 331-356.
C.P. Kyrris, «The Causes of the Dichotomy of the Imperial Institution in the Byzantine Empire during the Period 1341-1354», *Βυζαντινά* 3 (1971), σ. 369-380.
Α. Κωνσταντακοπούλου, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη. Χώρος και Ιδεολογία*, [Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής, Δωδώνη, παρ. αρ. 62], Γιάννενα 1996.
Ε. Κωνσταντίνου, «Ο ρόλος του Λατίνου αρχιεπισκόπου της Θήβας Σίμωνα Ατουμάνου στις εκκλησιαστικοπολιτικές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στο Βυζάντιο και τη Δύση κατά το δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα», *Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών* 1/1 (1988), σ. 457-479.
Κ. Κωτσιόπουλου, *Το Κίνημα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη (1342 - 1349). Θεολογική και κοινωνιολογική διερεύνηση*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη

- 1995.
- Laiou, *Economic Concerns*
Laiou, *Foreign Policy*
Λαΐου, *Θεσσαλονίκη*
Laiou, *Empire*
Laiou, *Survey 1204-1453*
Λαΐου, *Βυζάντιο Παλαιολόγων*
Λαμπάκης, *Βυζάντιο -Αναγέννηση*
Λαούρδας, *Κλασική Φιλολογία*
Λαούρδας, *Εγκώμια*
Λαούρδας, *Συμβουλευτικός*
Laurent, *Hélène Cantacuzène*
Lappa-Zizicas, *Voyage Jean VII Paléologue*
Λασκαράτος, *Νοσήματα*
- A. Laiou, «Economic Concerns and Attitudes of the Intellectuals of Thessalonike», *DOP* 57 (2003), σ. 205-223.
A. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II, 1282–1328*, Cambridge, Mass. 1972.
A. Λαΐου, «Η Θεσσαλονίκη, η Ενδοχώρα της και ο Οικονομικός της Χώρος στην Εποχή των Παλαιολόγων», στο *Βυζαντινή Μακεδονία, I*, σ. 183-194.
A.E. Laiou, «The Byzantine Empire in the Fourteenth Century», στο M. Jones (ed.), *The New Cambridge Medieval History*, Vol. VI : c. 1300–c. 1415, Cambridge, 2000, σ. 795-824.
A. Laiou, «Political-historical Survey», D. 1204-1453, στο Jeffreys et.al., *Handbook*, σ. 280-294.
A. Λαΐου, «Στο Βυζάντιο των Παλαιολόγων. Οικονομικά και πολιτιστικά φαινόμενα», στο Ε. Κυπραίου (επιμ.), *Ευφρόσυνον. Αφιέρωμα στον Μανώλη Χατζηδάκη*, τ. I, (Αημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου 46), Αθήνα : Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 1991, σ. 283-296.
Σ. Λαμπάκη, «Βυζάντιο και Ευρωπαϊκή Αναγέννηση», στο *Το Βυζάντιο και οι απαρχές της Ευρώπης*, ΕΙΕ, Αθήνα 2004, σ. 31-51.
B. Λαούρδα, *Η Κλασική Φιλολογία εις την Θεσσαλονίκη κατά τον Δέκατον Τέταρτον Αιώνα*, [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 37], Θεσσαλονίκη 1960.
B. Λαούρδα, «Εγκώμια εις τον άγιον Δημήτριον κατά τον Δέκατον Τέταρτον Αιώνα», *ΕΕΒΣ* 24 (1954), σ. 275-290.
B. Λαούρδα, «Ο ΄Συμβουλευτικός προς τους Θεσσαλονικείς΄ του Μανουήλ Παλαιολόγου», *Μακεδονικά* 3 (1953-1955), σ. 290-307.
V. Laurent, «La date de la mort d'Hélène Cantacuzène, femme de Jean V Paléologue», *REB* 13 (1955), σ. 135-138 και 14 (1956), σ. 200-201.
E. Lappa-Zizicas, «Le voyage de Jean VII Paléologue en Italie», *REB* 34 (1976), σ. 139-142.
I. Λασκαράτου, *Νοσήματα Βυζαντινών Αυτοκρατόρων*, Διδ. Διατριβή, (Κέρκυρα) 1995.

- Lemerle, *Philippe et la Macédoine*
Lemerle, *L'émirat d'Aydin*
Leontiades, *Gelehrtenkreise*
Λιάκουρας, *Εκπόρευση Αγίου Πνεύματος*
Loenertz, *Exil*
Loenerz, *Calophéros*
Loenertz, *Péloponèse*
Loenertz, *Insurrection*
Loenertz, *Notes*
Loenertz, *Bryennios*
Loenertz, *Le Chancelier*
Loenertz, *Les établissements*
Loenertz, *Dominicains Byzantins*
Loenertz, *Constitutum Constantini*
Loenertz, *Jean V a Venise*
Μαγριπλής, *Ζηλωτές*
- P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine Orientale à l'époque Chrétienne et Byzantine. Recherches d'Histoire et d'Archéologie*, Paris : E. de Boccard, 1945.
P. Lemerle, *L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur la « Geste d'Umur Pacha»*, (Bibliothèque Byzantine, Études, 2), Paris : Presses Universitaires de France, 1957.
I.G. Leontiades, «Gelehrtenkreise im Thessalonike der Palaiologenzeit», στο *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Εορταστικός Τόμος 50 Χρόνια (1939-1989)*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 245-255.
Κ.Ηλ. Λιάκουρας, *Η περί εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος διδασκαλία του Νείλου Καβάσιλα*, Αθήνα 1997.
R.J. Loenertz, «L'exil de Manuel II Paléologue à Lemnos (1387-1389)», *OCP* 38 (1972), σ. 116-140.
R.-J. Loenerz, «Pour la biographie de Jean Lascaris Calophéros», *REB* 28 (1970), σ. 129-140.
R.J. Loenertz, «Pour l'histoire du Péloponèse au XIVe siècle (1382-1404)», *REB* 1 (1943), σ. 152-196.
R.J. Loenertz, «La première insurrection d'Andronic IV Paléologue (1373). Essai de critique des sources», *EO* 38 (1939), σ. 334-345.
R.J. Loenertz, «Notes sur le règne de Manuel II à Thessalonique 1381/82-1387», *BZ* 50 (1957), σ. 390-396.
R.-J. Loenertz, «Pour la Chronologie des Oeuvres de Joseph Bryennios», *REB* 7 (1949), σ. 12-32.
R.-J. Loenertz, «Le Chancelier Imperial à Byzance au XIVe et au XVe siècle», *OCP* 26 (1960), σ. 273-300.
R.-J. Loenertz, «Les établissements Dominicains de Péra-Constantinople», *EO* 34 (1935), σ. 332-349.
R.-J. Loenertz, «Les Dominicains Byzantins Théodore et André Chrysobergès et les négociations pour l'union des Églises grecque et latine de 1415 à 1430», *AFP* 9 (1939), σ. 11-17, 23-34 και 42-49.
R.-J. Loenertz, «Constitutum Constantini. Destination, destinataires, auteur, date», *Aevum* 48 (1974), σ. 199-245.
R.-J. Loenertz, «Jean V Paléologue à Venise (1370-1371)», *REB* 16 (1958), σ. 217-232.
Δ.Γ. Μαγριπλή, *Πολιτική και Θρησκεία στην Κοινωνία του Βυζαντίου. Μια απόπειρα αναλυσης του κινήματος των*

- Ζηλωτών (1342-1349 μ.Χ.), Διδ. Διατριβή, Αθήνα 1999.
- Macrides, R.J. Macrides, «From the Komnenoi to the Palaiologoi. Imperial models in decline and exile», στο P. Magdalino (επιμ.), *New Constantines. The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium (4th-13th Centuries)*, Aldershot 1994, σ. 269-282.
- Komnenoi- Palaiologoi
- Μακρυπούλια, Χ.Γ. Μακρυπούλια, *Η πολιορκητική τέχνη των Βυζαντινών (4^{ος} -15^{ος} αι.)*, Διδ. Διατριβή, Ιωάννινα 2011.
- Πολιορκητική τέχνη
- Μαυροπούλου, Χ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1996.
- Μαυροπούλου, Θεσσαλονίκη
- Μαλατράς, Χ. Μαλατρά, «Ο μύθος των Ζηλωτών της Θεσσαλονίκης», *Βυζαντιακά* 30 (2012-2013), σ. 229-242.
- Ζηλωτές
- Mango, C. Mango, *Βυζάντιο. Η Αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης*, μτφρ. Δ.Ι. Τσουγκαράκη, εκδ. MIET, Αθήνα 1988.
- Βυζάντιο
- Πρωτότυπο : C. Mango, *Byzantium. The Empire of New Rome*, London 1980.
- Malamut, É. Malamut, «Ambassades byzantines en Occident (XIVe-XVe siècles). Nouvelles perspectives sur les processus diplomatiques et leurs acteurs», στο *Les relations diplomatiques au Moyen Âge. Formes et enjeux, XIe Congrès de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public (Lyon, 3-6 juin 2010)*, Paris : Éditions de la Sorbonne, 2011, σ. 239-252.
- Ambassades
- Malamut, É. Malamut, «Cinquante ans à Thessalonique: de 1280 à 1330», *ZRVI* 40 (2003), σ. 263-296.
- Thessalonique
- Malamut, É. Malamut, «De 1299 à 1451 au coeur des Ambassades Byzantines», στο *Bisanzio*, σ. 79-124.
- De 1299 à 1451
- Malamut, É. Malamut, «Byzance, Serbie, Angevins de 1308 à 1366 et le bouleversement de l'échiquier géopolitique dans l'Orient Chrétien», στο Z. Kordé et. al. (eds), *La Diplomatie des Etats Angevins aux XIIIe et XIVe siècles / Diplomacy in the countries of the Angevin dynasty in the Thirteenth - Fourteenth Centuries. Actes du Colloque International de Szeged, Visegrád, Budapest, 13-16 septembre 2007*, Rome : Accademia d'Ungheria in Roma, 2010, σ. 141-154.
- Byzance-Serbie
- Μαλτέζου, Χ.Α. Μαλτέζου, «Παρατηρήσεις στον θεσμό της Βενετικής Υπηκοότητας. Προστατευόμενοι της Βενετίας στον λατινοκρατούμενο ελληνικό χώρο (13^{ος}-15^{ος} αι.)», *Σύμμεικτα* 4 (1981), σ. 1-16.
- Βενετική Υπηκοότητα
- Martini-Bassi, A. Martini-D. Bassi, *Catalogus Codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, I, Mediolani 1906 (ανατύπωση
- Catalogus

- Hildesheim–New York 1978).
- Matschke,
Fortschritt K.-P. Matschke, *Fortschritt und Reaktion in Byzanz im 14. Jahrhundert. Konstantinopel in der Bürgerkriegsperiode von 1341 bis 1354*, Berlin : Akademie-Verlag, 1971.
- Matschke,
Thessalonike K.-P. Matschke, «Thessalonike und die Zeloten. Bemerkungen zu einem Schlüsselereignis der spätbyzantinischen Stadt- und Reichsgeschichte», *BS* 55 (1994), σ. 19-43.
- Matschke-Tinnefeld,
Gesellschaft K.-P. Matschke - F.-H. Tinnefeld, *Die Gesellschaft im späten Byzanz. Gruppen, Strukturen und Lebensformen*, Köln 2001.
- Mavrommates,
Krajl Milutin L. Mavrommates, *La fondation de l'Empire Serbe. Le Krajl Milutin*, [Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 16], Thessalonike 1978.
- Μαυρομμάτης,
Πρώτοι Παλαιολόγοι Λ. Μαυρομμάτης, *Οι Πρώτοι Παλαιολόγοι. Προβλήματα πολιτικής πρακτικής και ιδεολογίας*, Αθήνα 1983.
- Μεργιαλή-Σαχά,
Διαδρομές Σ. Μεργιαλή-Σαχά, «Αμφίδρομες πολιτισμικές διαδρομές ανάμεσα στο Βυζάντιο και την αναγεννησιακή Ιταλία», *Βυζαντινά* 32 (2012) 227-244.
- Μεργιαλή-Σαχά,
Αυτοκράτορας - Πρεσβευτής Σ. Μεργιαλή-Σαχά, «Το άλλο πρόσωπο της Αυτοκρατορικής Διπλωματίας. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας στο ρόλο του Πρεσβευτή το 14ο -15ο Αιώνα», *Βυζαντιακά* 25 (2005-6), σ. 237-259.
- Mercati-Cavalieri,
Codices Vaticani Graeci, I J. Mercati-P.F. Cavalieri, *Codices Vaticani Graeci, t. I, Codices 1-329*, Città del Vaticano 1923.
- Мешановић,
Јован VII Палеолог С. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, (Византолошки институт Српске академије наука и уметности, 20), Београд : Византолошки Институт, Српске Академије Наука и Уметности, 1996.
- Μέγιεντορφ,
Βυζάντιο και Ρωσία Ι. Μέγιεντορφ, *Βυζάντιο και Ρωσία. Μελέτη των Βυζαντινο-ρωσικών σχέσεων κατά το Δέκατο Τέταρτο αιώνα*, μτφρ. Ν. Φωκά, Αθήνα: Παρουσία, 1988. Πρωτότυπο : *Byzantium and the Rise of Russia. A Study of Byzantino-Russian Relations in the Fourteenth Century*, Cambridge 1981.
- Meyendorff,
Introduction J. Meyendorff, *Introduction à l'Étude de Grégoire Palamas*, (Patristica Sorbonensia, vol. 3, no. 38), Paris : Seuil, 1959.
- Meyendorff,
Society and Culture J. Meyendorff, «Society and Culture in the Fourteenth Century. Religious Problems», στο *Actes*, I, σ. 111-124.

- Meyendorff, *Concile Oecuménique* J. Meyendorff, «Projets de Concile Oecuménique en 1367. Un Dialogue Inédit Entre Jean Cantacuzène et le Légat Paul», *DOP* 14 (1960), σ. 149-177.
- Meyendorff, *Mount Athos* J. Meyendorff, «Mount Athos in the Fourteenth Century. Spiritual and Intellectual Legacy», *DOP* 42 (1988), σ. 157–165
- Meyendorff, *Origine* J. Meyendorff, «L'Origine de la Controverse Palamite. La Première Lettre de Palamas à Akindynos», *Θεολογία* 25 (1954), σ. 602–630.
- Meyendorff, *Palamas* J. Meyendorff, «Palamas (Grégoire)», *DSp* 12 (1984), σ. 81-107.
- Miller, *Plague* T.S. Miller, «The Plague in John VI Cantacuzenus and Thucydides», *GRBS* 17 (1976), σ. 385-395.
- Monfasani, *Simone Atumano* J. Monfasani, «Simone Atumano. Monaco di Studio, arcivescovo latino di Tebe. Secolo XIV (review)», *The Catholic Historical Review* 94 (2008), σ. 812-814.
- Μόσχος, *Γρηγοράς* Δ.Ν. Μόσχου, *Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του Αντιησυχασμού του Νικηφόρου Γρηγορά*, Διδ. Διατριβή, Αθήνα 1994.
- Μπαγκαβός, *Καντακουζηνός* Γ. Μπαγκαβού, *Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός. Το Θεολογικό του Έργο*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008.
- Necipoğlu, *Aristocracy* N. Necipoğlu, «The Aristocracy in Late Byzantine Thessalonike. A Case Study of the City's Archontes (Late 14th and 15th Centuries)», *DOP* 57 (2003), σ. 133-151.
- Necipoğlu, *Byzantium* N. Necipoğlu, *Byzantium between the Ottomans and the Latins. Politics and Society in the Late Empire*, Cambridge 2009 [Επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής της διατριβής με τίτλο N. Necipoğlu, *Byzantium, Ottomans and Latins: N.Necipoğlu, Byzantium, A Study of Political Attitudes in the Late Palaiologan Period 1370-1460*, Harvard University 1990].
- Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζάντιο και Δύση* Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Το Βυζάντιο και η Δύση (1354-1369). Συμβολή στην ιστορία των πρώτων χρόνων της Μονοκρατορίας του Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου*, [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 10], Θεσσαλονίκη 1993.
- Νεράντζη-Βαρμάζη, *Εγκώμια* Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη. Τα Εγκώμια της Πόλης*, Θεσσαλονίκη : Βάνιας, 2005.
- Νεράντζη-Βαρμάζη, *Κωνσταντινούπολη* Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, «Κωνσταντινούπολη (1360-1370). Μια περίοδος αποθάρρυνσης», *Βυζαντινά* 13 (1985), σ. 923-938.
- Νεράντζη-Βαρμάζη, Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, «Η Θεσσαλονίκη μετά το πέρας

- Θεσσαλονίκη του κινήματος των Ζηλωτών 1350-1387 με βάση κυρίως τις επιστολές των Λογίων της εποχής», *Η Θεσσαλονίκη* 1 (1985), σ. 219-229.
- Νεράντζη-Βαρμάζη, Β. Νεράντζη-Βαρμάζη, «Η μετανάστευση από την Κωνσταντινούπολη στο β' μισό του 14^{ου} αι. (1354-1402)», *Βυζαντικά* 1 (1981), σ. 84-97.
- de Nessel, D. de Nessel, *Catalogus, Sive Recensio Specialis Omnium Codicum Manuscriptorum Graecorum, Nec Non Linguarum Orientalium, Augustissimae Bibliothecae Caesariae Vindobonensis*, t. I, Vindobonae: Voigt, 1690.
- Nicol, D.M. Nicol, *Βυζάντιο και Βενετία. Μελέτη των Διπλωματικών και Πολιτιστικών σχέσεων*, μτφρ. Χ.-Α. Μουτσοπούλου, Αθήνα : Παπαδήμας, 2004 [Πρωτότυπο : *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge 1999].
- Nicol, D.M. Nicol, «The abdication of John VI Cantacuzene», *BF* 2 (1967), σ. 269-283.
- Nicol, D.M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study*, Washington : Dumbarton Oaks, 1968.
- Nicol, D.M. Nicol, *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου 1267-1479. Μια συνεισφορά στην Ιστορία της Ελλάδος κατά τον Μεσαίωνα*, Αθήνα : Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1991 [Πρωτότυπο : *The Despotate of Epiros 1267-1479. A Contribution to the History of Greece in the Middle Ages*, Cambridge 1984].
- Nicol, D.M. Nicol, *Οι τελευταίοι Αιώνες του Βυζαντίου, 1261-1453*, μτφρ. Σ. Κομνηνού, Αθήνα: Παπαδήμας, 1996. Πρωτότυπο : D. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Cambridge 1993.
- Nicol, D.M. Nicol, *Ιωάννης Καντακουζηνός, ο απρόθυμος αυτοκράτορας. Αυτοκράτορας του Βυζαντίου και Μοναχός c. 1295-1383*, μτφ. Κ. Χαλμούκου, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα 2008. Πρωτότυπο : *The Reluctant Emperor. A Biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295-1383*, Cambridge : Cambridge University Press, 1996.
- Nicol, D.M. Nicol, «Thessalonica as a Cultural Centre in the Fourteenth Century», στο *Θεσσαλονίκη*, σ. 122-131.
- Nicol, D.M. Nicol, «Byzantine requests for an Oecumenical

- Byzantine requests* Council in the fourteenth century», *AHC* 1 (1969), σ. 69-95.
- Nilgüm, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών κατά τα έτη 1391-1421*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2010.
- Norden, *Papsttum und Byzanz* W. Norden, *Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedervereinigung bis zum Untergange des Byzantinischen Reiches*, Berlin 1903.
- Obolensky, *Κοινοπολιτεία* D. Obolensky, *Η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία. Η Ανατολική Ευρώπη 500-1453*, τ. Ι-ΙΙ, μτφρ. Γ. Τσεβρεμέ, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1991. Πρωτότυπο : *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500-1453*, New York 1971.
- Oikonomidès, *Affaires* N. Oikonomidès, *Hommes d'affaires grecs et latins à Constantinople XIIIe-XVe siècles*, Montreal-Paris 1979.
- Oikonomidès, *Armées* N. Oikonomidès, «A Propos des Armées des Premiers Paléologues et des Companies de Soldats», *TM* 8 (1981), σ. 353-371.
- Omont, *Inventaire* H. Omont, *Inventaire Sommaire des Manuscrits Grecs de la Bibliothèque Nationale de Paris et des Départements*, I-IV, Paris 1886-1898.
- Ostrogorsky, *État tributaire* G. Ostrogorsky, «Byzance, État Tributaire de l'Empire turc», *ZRVI* 5 (1958), σ. 49-58.
- Ostrogorsky, *Ιστορία, Γ'* G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τ. Α'-Γ', μτφρ. Ι. Παναγόπουλου, επιμ. Ευ. Χρυσού, εκδ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1989. Πρωτότυπο : *Geschichte des Byzantinischen Staates*, München 1963.
- Παπαδόπουλος, *Συνάντησις* Σ.Γ. Παπαδοπούλου, *Συνάντησις Ορθοδόξου και Σχολαστικής Θεολογίας εν τω προσώπω Καλλίστου Αγγελικούδη και Θωμά Ακινάτου*, (ΑΒ 4), Θεσσαλονίκη 1970.
- Pasiourtides, *Demetrios Chrysoloras* V. Pasiourtides, *An annotated critical edition of Demetrios Chrysoloras' Dialogue on Demetrios Kydones' Antirrhetic against Neilos Kabasilas*, PhD Thesis, London: Royal Holloway and Bedford New College, 2013.
- Πέτρου, *Η Παιδεία* Η.Π. Πέτρου, *Η Παιδεία στην Κωνσταντινούπολη τον 15^ο αι.*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 2017.
- Podskalsky, *Theologie und Philosophie* G. Podskalsky, *Theologie und Philosophie in Byzanz. Der Streit um die theologische Methodik in der spatbyzantinischen Geistesgeschichte (14.-15. Jh.)*, seine

- systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung*, (Byzantinisches Archiv, 15), München 1977.
- Plested, *Byzantine Readings* M. Plested, «'Light from the West'. Byzantine Readings of Aquinas», στο G. E. Demacopoulos - A. Papanikolaou (eds), *Orthodox Constructions of the West*, New York: Fordham University Press, 2013, σ. 58-70.
- Plested, *Orthodox Readings* M. Plested, *Orthodox Readings of Aquinas*, Oxford : Oxford University Press, 2012.
- Πριγκιπάκης, *Επίδραση* Ε.Κ. Πριγκιπάκη, «Η επίδραση της θεολογικής σκέψεως του Ιερού Αυγουστίνου και του Θωμά Ακινάτη στη Δυτική Θεολογία», *Τόλμη* 67 (2006), σ. 30-34.
- Πριγκιπάκης, *Κυπαρισσιώτης* Ε.Κ. Πριγκιπάκη, «Ιωάννης ο Κυπαρισσιώτης (περ. 1310-1379)», *ΜΟΧΕ* 9 (2013), σ. 237-239.
- Πριγκιπάκης, *Πρωτείο* Ε.Κ. Πριγκιπάκη, «Το Παπικό Πρωτείο κατά τον Άγιο Άνθιμο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και Πρόεδρο Κρήτης τον Ομολογητή», *Νέα Χριστιανική Κρήτη* 30/31 (2011/2012), σ. 321-404.
- Radić, *Andronikos II* R. Radić, «Andronikos II Palaiologos», *EPLBHC* 1 (2007), σ. 248-250.
- Radić, *Andronikos III* R. Radić, «Andronikos III Palaiologos», *EPLBHC* 1 (2007), σ. 250-251.
- Радић, *Време Јована V* Радић Р./Radić R., *Време Јована V Палеолога / Τα Χρόνια του Ιωάννου Ε΄ Παλαιολόγου (1332-1391)*, Βеоград/Belgrade: Vizantološki in-t Srpske akademije nauka i umetnosti, 1993.
- Reinert, *Palaiologoi* S.W. Reinert, «The Palaiologoi, Yildirim Bāyezīd and Constantinople. June 1389-March 1391», στο J.S. Langton - S.W. Reinert - J. Stanojevich Allen - C.P. Ioannides (eds), *Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr, vol. I, Hellenic Antiquity and Byzantium*, New Rochelle, N.Y. : Artistide D. Caratzas, 1993, σ. 289-365.
- Rigo, *Il monte Athos* A. Rigo, «Il Monte Athos e la Controversia Palamitica dal Concilio del 1351 al Tomo Sinodale del 1368. Giacomo Tricamas, Procoro Cidonio e Filiteo Kokkinos», στο A. Rigo (a cura di), *Gregorio Palamas e Oltre. Studi e Documenti sulle Controversie Teologiche del XIV Secolo Bizantino*, (Orientalia Venetiana 16), Firenze 2004, σ. 1-177.
- Rigo, *Prostagma* A. Rigo, «Il prostagma di Giovanni VI Cantacuzeno del marzo 1347», *ZRVI* 50 (2014), 741-762.

- Runciman, *Μυστράς*, St. Runciman, *Μυστράς. Βυζαντινή Πρωτεύουσα της Πελοποννήσου*, μτφρ. Π. Κορρέ-Τ. Καπατσώρη, Αθήνα : Καρδαμίτσας, 1986 [Πρωτότυπο : *Mistra. Byzantine Capital of the Peloponnese*, London : Thames & Hudson, 1980].
- Runciman, *Crusades*, S. Runciman, *A History of the Crusades. Vol. III, The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, New York : Cambridge University Press, 1954.
- Russell, *One Faith*, N. Russell, «One Faith, one Church, one Emperor. The Byzantine Approach to Ecumenicity and its Legacy», *International Journal for the Study of the Christian Church* 12 (2012), σ. 122-130.
- Russell, *Prochoros Cydones*, N. Russell, «Prochoros Cydones and the Fourteenth-Century Understanding of Orthodoxy», στο A. Louth-A. Casiday (eds.), *Byzantine Orthodoxies. Papers from the Thirty - sixth Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Durham, 23–25 March 2002*, (Society for the Promotion of Byzantine Studies, 12), Aldershot, Eng. - Burlington, Vt.: Ashgate, 2006, σ. 75-91.
- Σαββάτος, *Θεολογική Ορολογία*, Χρ.Ν. Σαββάτου, *Η Θεολογική Ορολογία και προβληματική της Πνευματολογίας Γρηγορίου Β΄ του Κυπρίου*, Διατριβή επί διδακτορία, Κατερίνη 1997.
- Σαββίδης κ. ά, *Ατουμάνος Σίμων*, Α.Γ.Κ. Σαββίδη - Α. Παπαθανασίου - Δ. Κασαπίδη, «Ατουμάνος/Αττομάνος Σίμων», *ΕΠΛΒΙΠ* 3 (2001), σ. 277-278.
- Σαββίδης, *Βαλκανική Αντίδραση*, Α.Γ.Κ. Σαββίδη, *Σελίδες από την Βαλκανική Αντίδραση στην Οθωμανική Επέκταση κατά τους 14^ο και 15^ο Αιώνες. Ουγγλέςης, Ουνυάδης, Καστριώτης, Κλαδάς*, Αθήνα : Ηρόδοτος, 1991.
- Σαββίδης-Hendrickx, *Εισαγωγή*, Α.Γ.Κ. Σαββίδη-B. Hendrickx, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Ιστορία (284-1461)*, μτφρ. Θ. Κονδύλη, Αθήνα: Ηρόδοτος, 2008 [Πρωτότυπο : A.G.C. Savvides- B. Hendrickx, *Introducing Byzantine History. A Manual for Beginners*, Paris : Hêrodotos, 2001].
- Σαββίδης, *Ιστορία, Γ΄*, Α.Γ.Κ. Σαββίδη, *Ιστορία του Βυζαντίου, τ. Γ΄, Η Ύστερη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο Μεσαιωνικός Ελληνισμός (1025-1461 μ.Χ.)*, Αθήνα : Πατάκης, 2006².
- Σαββίδης, *Μογγολική Αυτοκρατορία*, Α.Γ.Κ. Σαββίδη, *Η ίδρυση της Μογγολικής Αυτοκρατορίας. Ο Τζένγκις Χαν, οι Επίγονοί του και ο Κόσμος της Ανατολής, 1206-1294 μ.Χ.*, (Θέματα Παγκόσμιας και

- Ελληνικής Ιστορίας & Πολιτισμού 1), Αθήνα : Ιωλκός, 2004 (2009).
- Σαββίδης,
Κυδώνης Πρόχορος
Σαββίδης,
Νείλος Καβάσιλας
Σαββίδης,
Νικόλαος Καβάσιλας
Schreiner,
Kleinchroniken, II.

Schreiner,
Hochzeit
Schreiner,
Philadelpheia
Schirò,
Βαρλαάμ

Schrijver,
Palaiologan Court

Setton,
Crusades

Setton,
Papacy
Setton,
Catalans

Ševčenko,
Cabasilas
Ševčenko,
Decline
Ševčenko,
Society
Shea,
Late Byzantine City
- A.K.G. Σαββίδη, «Κυδώνης Πρόχορος», *ΜΓΕ Υδρία* 35 (1984), σ. 137.
- A.K.G. Σαββίδη, «Καβάσιλας Νείλος», *ΜΓΕ Υδρία* 29 (1983), σ. 394.
- A.K.G. Σαββίδη, «Καβάσιλας Νικόλαος», *ΜΓΕ Υδρία* 29 (1983), σ. 394-395.
- P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken, II. Teil, Historischer Kommentar*, (CFHB XII/2 - Series Vindobonensis), Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977.
- P. Schreiner, «Hochzeit und Krönung Kaiser Manuels II. im Jahre 1392», *BZ* 60 (1967), σ. 70-85.
- P. Schreiner, «Zur Geschichte Philadelpheias im 14. Jahrhundert, 1293-1390», *OCP* 35 (1969), σ. 375-431.
- G. Schirò, *Ο Βαρλαάμ και η Φιλοσοφία εις την Θεσσαλονίκη κατά τον Δέκατον Τέταρτον Αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1959.
- F.-M. Schrijver, *The Early Palaiologan Court (1261-1354)*, (PhD Thesis), Birmingham : Institute of Archaeology and Antiquity. College of Arts and Law. University of Birmingham, 2012.
- K.M. Setton, *A History of the Crusades, Vol. I, The First Hundred Years*, Philadelphia 1955 και *Vol. II, The Later Crusades 1189-1311*, Philadelphia 1962.
- K.M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, Vol. I-II, Philadelphia, 1976-1978.
- K.M. Setton, «Catalans in Greece 1311-1380», στο K.M. Setton-H.W.H. Azard (eds.), *A History of the Crusades, Vol. III, The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Wisconsin 1975, σ. 225-277.
- I. Ševčenko, «Nicolas Cabasilas' 'Anti-Zealot' Discourse. A Reinterpretation», *DOP* 11 (1957), σ. 81-171.
- I. Ševčenko, «The Decline of Byzantium seen Through the Eyes of its Intellectuals», *DOP* 15 (1961), σ. 167-186.
- I. Ševčenko, «Society and Intellectual Life in the Fourteenth Century», στο *Actes*, I, σ. 69-92.
- J. Shea, *The Late Byzantine City. Social, Economic and Institutional Profile*, PhD Thesis, Birmingham : Institute of Archaeology and Antiquity. College of Arts and Law.

- University of Birmingham, 2010.
- Shukurov, R. Shukurov, *The Byzantine Turks, 1204-1461*, (The Medieval Mediterranean 105), Leiden and Boston: Brill, 2016.
- Siniossoglou, N. Siniossoglou, *Radical Platonism in Byzantium. Illumination and Utopia in Gemistos Plethon*, Cambridge University Press 2011.
- Σολωμού, Σ. Σολωμού, *Ο πολιτικός ρόλος των μεγάλων οικογενειών κατά την Παλαιολόγεια περίοδο. Τα πρόσωπα και τα κείμενα (1258-1453)*, Α΄, Διδ. διατριβή, Αθήνα 2016.
- Soulis, G.-Ch. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and His Successors*, (Dumbarton Oaks Research Library & Collection), Washington 1984.
- Stavrou, A. Stavrou, *Socio-Economic Contitions in 14th and 15th Century Thessalonike. A new Approach*, (PhD Thesis), Birmingham : Institute of Archaeology and Antiquity. College of Arts and Law. The University of Birmingham, 2010.
- Stornajolo, C. Stornajolo, *Codices Urbinates Graeci Bibliothecae Vaticanae descripti*, Città del Vaticano 1895 (1988).
- Σωτηρόπουλος, Χ. Σωτηρόπουλος, «Οι καταδικασθέντες Αιρετικοί υπό των Ιερών Συνόδων πολέμοι του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά. Ιστορική διαδρομή και Θεολογία», στο Γ.Ι. Μαντζαρίδη (επιμ.), *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς στην Ιστορία και το Παρόν. Πρακτικά Διεθνών Επιστημονικών Συνεδρίων Αθηνών (13-15 Νοεμβρίου 1998 και Λεμεσού (5-7 Νοεμβρίου 1999)*, έκδ. Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2000, σ. 573-592.
- Tafrali, O. Tafrali/Ταφραλή, *Η Θεσσαλονίκη από τις Απαρχές έως τον 14΄ Αιώνα*, μτφρ. Α. Νικολοπούλου-επιμ. Α.Γ.Κ. Σαββίδη, Αθήνα : Τροχαλία, 1994 [Πρωτότυπο : *Thessalonique, des Origines au Quatorzième siècle*, Paris 1919].
- Tafrali, O. Tafrali, *Thessalonique au Quatorzième siècle*, (Préf. de Ch. Diehl), Paris: P. Geuthner, 1913.
- Talbot, A.-M. Talbot, «Alexios Apokaukos», *ODB I* (1991), σ. 134-135.
- Τεμεκενίδης, Γ. Τεμεκενίδης, *Η Επανάσταση των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη 1342-1349*, Θεσσαλονίκη 2011.

- Θεοχαρίδης,
Τοπογραφία
- Γ. Θεοχαρίδη, *Τοπογραφία και Πολιτική Ιστορία της Θεσσαλονίκης κατά τον ΙΔ΄ αιώνα*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών - ΙΜΧΑ, 1959.
- Thiriet,
Romanie
- F. Thiriet, *La Romanie Vénitienne au Moyen Age. Le Développement et l' Exploitation du Domaine Colonial Vénitienne (XIIIe-XVe siècles)*, (Ecoles Françaises d' Athènes et de Rome, 193), Paris 1959.
- Thiriet,
Duca
- F. Thiriet (a cura di), *Duca di Candia. Ducali e Lettere Ricevute (1358-1360; 1401- 1405)*, Venezia : Comitato Pubblicazione delle Fonti relative alla Storia di Venezia, 1978.
- Tinnefeld,
Johannes V
- F.-H. Tinnefeld, «Kaiser Iohannes V. Palaiologos und der Gouverneur von Phokaia 1356-1358. Ein Beispiel für den Verfall der byzantinischen Zentralgewalt um die Mitte des 14. Jahrhunderts», *Rivista di Studi Bizantini e Slavi* 1 (1981), σ. 259–282.
- Tinnefeld,
Entstehung
- F.-H. Tinnefeld, «Zur Entstehung von Briefsammlungen in der Palaiologenzeit», στο *Schreiner*, σ. 365-381.
- Tinnefeld,
Author's Ego
- F.-H. Tinnefeld, «The Author's Ego in Late Byzantine Letters», στο *Twenty-Sixth Annual Byzantine Studies Conference. Abstracts of Papers (October 26-29, 2000)*, Harvard University, Harvard 2000, σ. 79-80 (περίληψη).
- Tinnefeld,
Intellectuals
- Tinnefeld, F.-H., «Intellectuals in Late Byzantine Thessalonike», *DOP* 57 (2003), σ. 153-172.
- Tinnefeld,
Translations
- F. Tinnefeld, «Translations from Latin to Greek», στο D. Searby (ed.), *Never the Twain Shall Meet?. Latins and Greeks learning from each other in Byzantium*, (Byzantisches Archiv - Series Philosophica 2), Berlin-Boston : Walter de Gruyter, 2018, σ. 9-19.
- Todt,
Kantakuzenos
- K-P. Todt, *Kaiser Johannes VI. Kantakuzenos und der Islam. Politische Realität und theologische Polemik im palaiologenzeitlichen Byzanz*, Würzburg 1991.
- Tsougarakis,
Latin Orders
- N.I. Tsougarakis, *The Latin Religious Orders in Medieval Greece (1204-1500)*, [Medieval Church Studies 18], Turnhout: Brepols, 2012.
- Τωμαδάκης,
Επιστολογραφία
- N.B. Τωμαδάκη, *Βυζαντινή Επιστολογραφία, ήτοι Εισαγωγή εις την βυζαντινήν φιλολογίαν*, Αθήναι 1969-1970³ (Φωτοαναστατική ανατύπωση : Θεσσαλονίκη : Πουρναράς, 1993).
- Τσεντικόπουλος,
Φιλόθεος Κόκκινος
- Δ.Α. Τσεντικόπουλου, *Φιλόθεος Κόκκινος. Βίος και Έργο*, Διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2001.

- Τσιάμης,
Πανώλης
K.B. Τσιάμη, *Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της Πανώλους κατά τους Βυζαντινούς Χρόνους (330-1453 μ.Χ)*, Διδ. Διατριβή, Αθήνα 2010.
- Vakalopoulos,
Frage
A. Vakalopoulos, «Zur Frage der zweiten Einnahme Thessalonikis durch die Türken, 1391-1392», *BZ* 61 (1968), σ. 285-290.
- Vannier,
Premiers Paléologues
J.-F.Vannier, «Les premiers Paléologues. Étude généalogique et prosopographique», στο J.-C. Cheynet– J.-F. Vannier, *Études Prosopographiques*, (Byzantina Sorbonensia 5), Paris 1986, σ. 123-187.
- Vasiliev,
Viaggio
A.A. Vasiliev, «Il viaggio dell' Imperatore Bizantino Giovanni V Paleologo in Italia (1369–1371) e l'unione di Roma del 1369», *SBN* 3 (1931), σ. 151–193.
- Verpeaux,
Μεσάζων
J. Verpeaux, «Contribution á l'Étude de l'Administration Byzantine : ο μεσάζων», *BS* 16 (1955), σ. 270-296.
- Van der Velden,
L'Élite Byzantine
E. de Vries-Van der Velden, *L'Élite Byzantine devant l'Avance Turque à l'Époque de la Guerre Civile de 1341 à 1354*, Amsterdam 1989.
- Vryonis,
Isidore Glabas
Sp. Vryonis, «Isidore Glabas and the Turkish 'Devshirme'», *Speculum* 31 (1956), σ. 438–442
- Βρυώνης,
Παρακμή
Σπ. Βρυώνη, *Η παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και η διαδικασία του εξισλαμισμού (11ος έως 15ος αι.)*, μτφρ. Κ. Γαλαταριώτου, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1996 (2008) [Πρωτότυπο: Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley: University of California Press, 1986].
- Weiss,
Kantakuzenos
G. Weiss, *Johannes Kantakuzenos - Aristocrat, Staatsmann, Kaiser and Mönch - in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden 1969.
- Werner,
Kantakuzenos
E. Werner, «Johannes Kantakuzenos, Umur Paşa und Orchan», *BSL* 26 (1965), σ. 255–276.
- Wilson,
Λόγιοι
N.G. Wilson, *Οι Λόγιοι στο Βυζάντιο*, μτφρ. Ν. Κονομή, Αθήνα : Καρδαμίτσας 1991 [Πρωτότυπο : *Scholars in Byzantium*, London: Gerald Duckworth, - Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1983].
- Wirth,
Johannes VII
P. Wirth, «Zum Geschichtsbild Kaiser Johannes VII. Palaiologos», *Byzantion* 35 (1965), σ. 592-600.
- Wirth,
Johannes V
P. Wirth, «Die Haltung Kaiser Johannes V. bei den Verhandlungen mit König Ludwig I. von Ungarn zu Buda im

- Jahre 1366», *BZ* 56 (1963), σ. 271-272.
- Ξεξάκης,
Βέκκος
Ζαχαριάδου,
Αυτοδιοίκηση
Ν.Γ. Ξεξάκη, *Ιωάννης Βέκκος και αι Θεολογικά Αντιλήψεις αυτού*, Διατριβή επί Διδακτορία, Αθήναι 1981.
Ε. Ζαχαριάδου, «Εφήμερες Απόπειρες για Αυτοδιοίκηση στις Ελληνικές Πόλεις κατά τον ΙΔ΄ και ΙΕ΄ Αιώνα», *Αριάδνη* 5 (1989), σ. 345-351.
- Ζαφειρίου,
Θράκη
Zakythinis,
Attitude
Zakythinis,
Crise Monétaire
Γ. Ζαφειρίου, *Η Νοτιοδυτική Θράκη κατά τους 13ο και 14ο Αιώνες*, Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2000.
D.A. Zakythinis, «L'Attitude de Venise Face au Déclin et à la Chute de Constantinople», στο *Venezia*, I, σ. 62- 90.
D.A. Zakythinis, *Crise Monétaire et Crise Économique à Byzance du XIIIe au XVe siècle*, Athènes [L'Hellénisme Contemporain] 1948 (Ανατύπωση, London 1973).
- Zakythinis,
Le Despotat
D.A. Zakythinis, *Le Despotat Grec de Morée*, Vol. I, *Histoire Politique*, Paris 1932 και Vol. II, *Vie et Institutions*, Athènes 1953 (Συνολική ανατύπωση, London 1975).
- Zakythinis,
Etats
D.A. Zakythinis, «États - Sociétés - Cultures. En guise d' Introduction», στο *Art et Société à Byzance sous les Paléologues. Actes du colloque organisé par l' Association Internationale des Études Byzantines à Venise en Septembre 1968*, (Bibliothèque de l' Institut Hellénique d' Études Byzantines et Post-byzantines de Venise, N. 4), Venezia : Stamperia di Venezia, 1971, σ. 3-12.
- Ζακυθηνός,
Το Βυζάντιον
Zakythinis,
Rome
Δ.Α. Ζακυθηνού, *Το Βυζάντιον από του 1071 μέχρι του 1453*, Εν Αθήναις 1972.
D.A. Zakythinis, «*Rome dans la pensée politique de Byzance du XIIIe au XVe siècle*», στο *Βυζάντιον. Αφιέρωμα στον Α.Ν. Στράτο*, τ. Α΄, Αθήναι 1986, σ. 207-221.
- Ζήσης,
Σχολάριος
Ζήσης,
Θεολόγοι
Θ.Ν. Ζήση, *Γεννάδιος Β΄ Σχολάριος. Βίος – Συγγράμματα – Διδασκαλία*, (ΑΒ 30), Θεσσαλονίκη 1988².
Θ.Ν. Ζήση, *Θεολόγοι της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη : Κυριακίδης, 1989.